İSLÂM TARİHİ

İbnü'l-Esîr
El Kâmil Fi't- Tarih Tercümesi

Bahar
Yayınları

İBNÜ'L-ESİR

İSLÂM TARİHİ

EL-KÂMİL Fİ'T-TÂRİH TERCÜMESİ

Sekizinci Cilt

Çeviren:

Dr. Ahmet Ağırakça

Redaktör:

Doç. Dr. Mertol Tulum

Osman Başpehlivan
Beyazsaray zemin kat no. 25
Tel: 527 60 03 Beyazıt - İstanbul

Dizgi - Tertip - Baskı :
RENK-İŞ OFSET -1991 TEL:5779174

İÇİNDEKİLER

HİCRETİN İKİ YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 907-908) YILI OLAYLARI 13
İsmail b. Ahmed es-Sâmânî'nin Vefatı ve Oğlu Ahmed'in Yerine Geçmesi 13
el-Müktefi'nin Vefatı 15
el-Muktedir Billâh'ın Halifeliği 15
Çeşitli Olaylar 17
HİCRETİN İKİ YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 908-909) YILI OLAYLARI 19
el-Muktedir'in Hal'i ve İbnu'l-Mu'tezz'in Hilâfete Getirilmesi 19
Örnek Olacak Bir Hadise 22
Ebû Mudar'ın İfrîkıyye Valiliğine Geçişi, Irak'a Kaçışı ve Yaptıkları 23
Kuzey Afrika'da Alevi Devletinin İlk Kuruluşu 25
Ebû Abdullah eş-Şîî'nin Mağrib'e Gönderilmesi 30
Ebû Abdullah'ın Mile Şehrini Ele Geçirmesi ve Bunun Sonunda Mağlûp Olması 33
Ubeydullah el-Mehdi'nin Ebû Abdullah eş-Şîî ile İrtibat Kurup Sicilmâsa'ya Gitmesi 34
Ebû Abdullah eş-Şîî'nin Ağlebi Devletini İstilâ Etmesi ve Ziyâdetullah'ın Kaçışı 38
Ebû Abdullah'ın Sicilmâsa'ya Gidişi ve Mehdi'nin Zuhuru 44
Ebû Abdullah eş-Şîî ile Kardeşi Ebû'l-Abbâs'ın Öldürülmeleri 47
Çeşitli Olaylar 50
HİCRETİN İKİ YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 909-910) YILI OLAYLARI 53
el-Leys'in Fars Bölgesini İstilâsı ve Öldürülmesi 53
Fars Bölgesinin Supkiri'nin Elinden Alınması 54
Çeşitli Olaylar 55
HİCRETİN İKİ YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 910-911) YILI OLAYLARI 56
Ahmed b. İsmâil'in Sicistân'ı İstilâ Etmesi 56
Çeşitli Olaylar 57
HİCRETİN İKİ YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 911-912) YILI OLAYLARI 58
İbnu'l Furât'ın Tutuklanması ve el-Hâkânî'nin Vezarete Tayini 58
Çeşitli Olaylar 60
HİCRETİN ÜÇ YÜZÜNCÜ (M. 912-913) YILI OLAYLARI 62
el-Hâkânî'nin Vezaretten Azli ve Ali b. İsâ'nın Vezirliğe Tayini 62
Sicistân Halkının İsyanı ve Bölgenin Tekrar Ahmed b. İsmâil'in Hâkimiyetine Girmesi 63
Sicilya Halkının el-Muktedir'e Bağlanması ve Tekrar Alevi el-Mehdi'nin itaatine Geri Dönmeleri ... 64
Endülüs Emiri Abdullah b. Muhammed'in Vefatı ve Yerine Abdurrahman en-Nâsır'ın Geçmesi 66
Çeşitli Olaylar 67
HİCRETİN ÜÇ YÜZ BİRİNCİ (M. 913-914) YILI OLAYLARI 68
Sâmânî Emiri Ebû Nasr Ahmed b. İsmâil'in Öldürülmesi ve Yerine Oğlu Nasr'ın Geçmesi 69
Sicistân Olayları 70
İshâk b. Ahmed ve Oğlu İlyâs'ın İsyanları 71
el-Hasan b. Ali el-Atrûş'un İsyanı 71

Karmatilerle İlgili Hususlar ve el-Cennâbi'nin Öldürülmesi 74
el-Mehdi'nin Ordusunun Mısır Üzerine Yürümesi 74
Çeşitli Olaylar 75
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ İKİNCİ (M. 914-915) YILI OLAYLARI 76
Mansûr b. İshâk'ın İsyanı 76
Alevi el-Mehdi'nin Mısır'daki Faaliyetleri 78
Çeşitli Olaylar 79
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 915-916) YILI OLAYLARI 81
el-Hüseyn b. Hamdân'ın İsyanı 81
el-Mehdiyye Şehrinin İnşası 82
Çeşitli Olaylar 83
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 916-917) YILI OLAYLARI 85
İbn Vehsûzân'ın Isfahân'dan Azli 85
İbnu'l Furât'ın İkinci Kez Vezirliğe Tayini ve Ali b. İsâ'nın Vezaretten Azledilmesi 85
İbn Ebi's-Sâc'ın Azerbeycân'daki Durumu 86
Mu'nis'in Ayrılmasından Sonra Azerbeycân ve Civar İllerin Durumu 89
Kesir b. Ahmed'in Sicistân'ı Ele Geçirmesi ve Onunla Yapılan Savaş 90
Çeşitli Olaylar 91
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ BEŞİNCİ (M. 917-918) YILI OLAYLARI 93
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTINCI (M. 918-919) YILI OLAYLARI 95
İbnu'l Furât'ın Vezirlikten Azledilmesi ve Yerine Hâmid b. El-Abbâs'ın Tayini 95
Mehdi el-Alevi'nin Mısır'a Asker Göndermesi 98
Çeşitli Olaylar 99
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YEDİNCİ (M. 919-920) YILI OLAYLARI 100
Ahmed b. Sehl Olayı 101
Çeşitli Olaylar 104
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ SEKİZİNCİ (M. 920-921) YILI OLAYLARI 105
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ DOKUZUNCU (M. 921-922) YILI OLAYLARI 106
Leylâ b. en-Nu'mân ed-Deylemi'nin Öldürülmesi 106
el-Hüseyn el-Hallâc'ın Öldürülmesi 107
Çeşitli Olaylar 110
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ONUNCU (M. 922-923) YILI OLAYLARI 112
Simcûr'un Ebû'l-Hüseyn b. el-Alevi İle Savaşı 112
İlyâs b. İshâk b. Ahmed b. Esed es-Sâmâni'nin İsyanı 113
Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin Vefatı 114
Çeşitli Olaylar 116
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON BİRİNCİ (M. 923-924) YILI OLAYLARI 118
Hâmid'in Vezirlikten Azledilmesi ve İbnu'l Furât'ın Bu Göreve Tayini 118
Karmatilerle İlgili Haberler 121
İbn Ebi's-Sâc'ın Rey'i İstilâsı 122
Çeşitli Olaylar 123
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON İKİNCİ (M. 924-925) YILI OLAYLARI 124
Garip Bir Olay 124
Hacıların Başına Gelen Olaylar ve Tutuklanmaları 125
Vezir İbnu'l-Furât'ın oğlu el-Muhsin'in Tutuklanmaları 126
Ebû'l-Kâsım el-Hâkâni'nin Vezirliği 127
İbnu'l-Furât ve Oğlu el-Muhsin'in Öldürülmesi 128
Karmatilerin Kûfe'ye Girişi 131
Çeşitli Olaylar 132
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (. 925-926) YILI OLAYLARI 134
el-Hâkâni'nin Vezirlikten Azli ve Yerine el-Husaybi'nin Tayini 134
Sicilya Müslümanlarının Yaptıkları Fetihler 135
Çeşitli Olaylar 135

HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 926-927) YILI OLAYLARI 137
İbn Ebi's-Sâc'ın Vâsıt'a Gitmesi 137
Abdullah b. Hamdân ile Kürtler ve Araplar Arasında Meydana Gelen Savaş 137
el-Husaybi'nin Vezaretten Azledilmesi ve Yerine Ali b. İsâ'nın Tayini 138
Sâmânîlerin Rey'i İstilâları 140
Çeşitli Olaylar 140
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 927-928) YILI OLAYLARI 142
el-Muktedir İle Mu'nis Arasında Anlaşmazlığın Baş Göstermesi 142
Karmatilerin Irak'a ulaşmaları ve Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın öldürülmesi 143
Esfâr'ın Cürcân'ı Ele Geçirmesi 147
Müslümanlar İle Bizanslılar Arasında Meydana Gelen Savaş 149
Mehdi el-Alevi Ordusunun Mağrib'e Doğru Harekete Geçişi 150
Çeşitli Olaylar 150
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON ALTINCI (M. 928-929) YILI OLAYLARI 152
Karmatilerle İlgili Haberler 152
Ali b. İsâ'nın Vezirlikten Azli ve Yerine Ebû Ali b. Mukle'nin Tayini 153
Ebû Abdullah el-Beridi ve Kardeşleriyle İlgili Olayların Başlangıcı 155
Karmatilerden Irak Sevâd Bölgesinde Ortaya Çıkanlar 156
Nâzûk ve Hârûn b. Garib Arasında Meydana Gelen Savaş 157
Alevi Davetçisi el-Hasan b. el-Kâsım'ın Öldürülmesi 158
Esfâr'ın öldürülmesi 162
Merdâvic'in Emirliği 164
Merdâvic'in Taberistân'ı Ele Gerçirmesi 165
Çeşitli Olaylar 165
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON YEDİNCİ (M. 929-930) YILI OLAYLARI 167
el-Muktedir'in Hal' Edilmesi 167
el-Muktedir'in Tekrar Hilâfete Gelmesi 169
Karmatilerin Mekke'ye Gitmeleri, Mekke Halkına ve Hacılara Karşı Davranışları ile Haceru'l Esved'i Almaları 173
Ebû Zekeriyyâ ve Kardeşlerinin Horasân'da İsyanları 174
Çeşitli Olaylar 177
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 930) YILI OLAYLARI 180
Musâfiyye Yaya Askerlerinin Yok Edilmesi 180
Nâsırüddevle b. Hamdân'ın Musul Valiliğinden Azledilmesi ve Yerine İki Amcası Sâid ve Nasr'ın Tayini 181
İbn Mukle'nin Vezaretten Azledilmesi ve Yerine Süleyman b. el Hasan'ın Tayini 181
el-Berîdi'nin Çocuklarının Tutuklanması 182
Sâlih ve el-Ağarr'ın İsyanları 182
Ca'fer b. Ebî Ca'fer'in İsyanı ve Tekrar İtaate Dönmesi 184
Çeşitli Olaylar 184
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 931) YILI OLAYLARI 186
el-Muktedir ile Mu'nis Arasında Meydana Gelen Korku ve Nefretleşme 186
Vezir Süleyman'ın Tutuklanması ve Ebû'l-Kâsım el-Kelvezânî'nin Vezarete Tayini 187
Hârûn ile Merdâvic Askerleri Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar 188
Leşkeri'nin Giriştiği Hareketler 189
Merdâvic'in İsfahân'ı ele Geçirmesi 190
Kelvezânî'nin Vezareten Azli ve Yerine el-Hüseyn b. Kâsım'ın Tayini 190
el-Muktedir İle Mu'nis'in Karşılıklı Olarak Birbirlerinden Korkmaya Başlamaları 192
Müslümanlar İle Bizanslılar Arasında Meydana Gelen Savaşlar 193
Çeşitli Olaylar 194
HİCRETİN ÜÇ YÜZ YİRMİNCİ (M. 932) YILI OLAYLARI 196
Mu'nis'in Musul'a Gitmesi 196
el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın Vezirlikten Azledilmesi 197

Mu'nis'in Musul'u İstilâ Etmesi 197
el-Muktedir'in Öldürülmesi 199
el-Kâhir Billâh'ın Hilâfeti 202
Veşmgir'in Kardeşi Merdâvîc'in Yanına Gitmesi 204
Çeşitli Olaylar 204
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 933) YILI OLAYLARI 206
el-Muktedir'in Oğlu Abdülvahid ve Yanında Bulunanların Durumları 206
Mu'nis ve Adamlarının el-Kâhir Billâh'tan Korkuya Kapılmaları 208
Mu'nis ve Bulayk'ın Tutuklanması 209
Mu'nis, Bulayk, Bulayk'ın Oğlu Ali ve en-Nûbahti'nin Öldürülmesi 217
Ebûj Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım'ın Vezirliğe Tayini Arkasından Azledilerek el-Husaybi'nin Vezir Olması 218
Tarif es-Süpkeri'nin Tutuklanması 218
Horasân'da Meydana Gelen Olaylar 219
Muhammed b. el-Muzaffer'in Horasân Valiliği 219
Büveyhoğulları Devletinin Tarih Sahnesine Çıkışı 220
Ali b. Büveyh'in Üstün Bir Duruma Gelmesinin Sebebi 223
İbn Büveyh'in Errecân ve Çevresindeki Bazı Yerlere Hakim Olması, Merdâvic'in de İsfahan'ı Tekrar Ele Geçirmesi 225
Çeşitli Olaylar 227
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 933-934) YILI OLAYLARI 229
İbn Büveyh'in Şîrâz'ı İstilâsı 229
Nasr İbn Ahmed'in Kirmân'ı İstilâsı 232
el-Kâhir Billah'ın Hilâfetten Azledilmesi 232
er-Râzi Billah'ın Hilafeti 235
İfrikıyye Hâkimi el-Mehdi'nin Ölümü ve Yerine Oğlu el-Kâim'in Geçmesi 237
Merdâvîc'in Ahvâz'ı İstilâ Etmesi 238
Yâkût'un Ahvâz'a Geri Dönmesi 239
Hârûn b. Garîb'in Öldürülmesi 240
Peygamberlik İddiasında Bulunan Birisinin Ortaya Çıkışı 241
eş-Şelmeğâni'nin Öldürülmesi ve Mezhebi 242
Çeşitli Olaylar 245
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 934-935) YILI OLAYLARI 248
Merdâvic'in Öldürülmesi 248
Merdâvic'in Öldürülmesinden Sonra Türkler 252
Ağabeyinin Öldürülmesinden Sonra Veşmgir'in Durumu 253
Yâkût'un Oğullarının Tutuklanması 254
el-Berîdî'nin Son Durumu 255
Hanbelîlerin Bağdâd'da Çıkardığı Karışıklıklar ve İsyan 256
Ebû'l-Alâ' b. Hamdân'ın Öldürülmesi 257
Vezir İbn Mukle'nin Musul'a Gitmesi ve Nâsirüddevle İle Aralarında Geçen Olaylar 258
Cenova ve Çevresindeki Bazı İllerin Fethi 259
Karmatîlerin Durumu 259
Çeşitli Olaylar 259
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 935-936) YILI OLAYLARI 262
İbn Mukle'nin Tutuklanması ve Abdurrahman b. İsâ'nın Vezirliğe Tayini 262
Abdurrahman'ın Tutuklanması ve Ebû Ca'fer el-Kerhî'nin Vezarete Tayini 262
Yâkût'un Öldürülmesi 263
Ebû Ca'fer'in Vezaretten Azli ve Süleyman b. el-Hasan'ın Vezirliğe Tayini 269
İbn Râik'in Irak Bölgesine Tamamen Hakim Olması ve Şehirlerin Paramparça Oluşu 269
Muizzüddevle İbn Büveyh'in Kirmân'a Gitmesi ve Orada Meydana Gelen Olaylar 271
Mâkân'ın Cürcân'ı İstilâsı 273
el-Fazl b. Ca'fer'in Halifeye Vezir Olması 274

Çeşitli Olaylar 274
HİCRETİN ÜÇ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 936-937) YILI OLAYLARI 276
er-Râzi'nin Abdullah el-Berîdî'ye Karşı Savaşa Çıkması 276
İbn Râik ve el-Berîdî Arasında Çekişmenin Başlaması ve Aralarında Meydana Gelen Çatışmalar ... 280
Beckem'in Ahvâz'ı İstilâ Etmesi 281
Sicilya Halkı ile Emirleri Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar 284
Çeşitli Olaylar 286
HİCRETİN ÜÇ YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 937-938) YILI OLAYLARI 287
Müizzüddevle'nin Ahvâz'ı İstilâ Etmesi 287
Beckem ve el-Berîdî Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar ve Sonunda Akdedilen Sulh Anlaşması 290
İbn Mukle'nin Ellerinin ve Dilinin Kesilmesi 291
Beckem'in Bağdâd'ı İstilâ Etmesi 293
Leşkerî'nin Azerbeycân'ı İstilâ Etmesi ve Öldürülmesi 295
Karmatîler Arasında Meydana Gelen İhtilâf ve Karışıklıklar 298
Çeşitli Olaylar 299
HİCRETİN ÜÇ YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 938-939) YILI OLAYLARI 300
Halife er-Râzi ve Beckem'in Musul'a; İbn Râik'in de Yeniden Ortaya Çıkıp Şâm'a Gitmeleri 300
el-Berîdî'nin Vezir Olması 301
Balba'nın Halifeye Karşı İsyanı 302
Ebû Ali b. Muhtâc'ın Horasân Valiliğine Tayini 302
Veşmgîr'in İsfahân ve Alamut'u Ele Geçirmesi 303
Endülüs'te Meydana Gelen Karışıklıklar 303
Çeşitli Olaylar 304
HİCRETİN ÜÇ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 939-340) YILI OLAYLARI 305
Ebû Ali'nin Cürcân'ı İstilâ Etmesi 305
Rüknüddevle'nin Vâsıt'a Hareket Etmesi 306
Rüknüddevle'nin İsfahân'ı Ele Geçirmesi 306
Beckem'in el-Cibâl Bölgesine Gitmesi ve Tekrar Geri Dönüşü 307
Beckem'in Vâsıt'ı Ele Geçirmesi 307
İbn Râik'in Şâm Bölgesini İstilâ Etmesi 308
Çeşitli Olaylar 309
HİCRETİN ÜÇ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 940-941) YILI OLAYLARI 311
er-Râzi Billâh'ın Vefatı 311
el-Muttaki Lillâh'ın Hilâfeti 312
Mâkân b. Kâkî'nin Öldürülmesi ve Ebû Ali b. Muhtâc'ın Rey'i İstilâsı 312
Beckem'in Öldürülmesi 314
Abdullah el-Berîdî Taraflarının Bağdâd'a Gelmesi 315
Abdullah el-Berîdî'nin Vâsıt'a Geri Dönmesi 317
Gürtekin ed-Deylemî'nin Emîrü'l-ümerâlığa Tayini 317
İbn Râik'in Bağdâd'a Geri Dönmesi 318
Çeşitli Olaylar 319
HİCRETİN ÜÇ YÜZ OTUZUNCU (M. 941-942) YILI OLAYLARI 321
el-Berîdî'nin Vezirliği 321
el-Berîdî'nin Bağdâd'a Hakimiyeti ve el-Muttakî'nin Musul'a Gitmesi 321
el-Berîdî'nin Bağdâd'da Yaptığı Zulümler 322
İbn Râik'in Öldürülmesi ve İbn Hamdân'ın Emîrü'l-ümerâlığa Tayini 323
el-Muttakî Lillâh'ın Bağdâd'a Geri Dönüşü ve el-Berîdî'nin Oradan Kaçışı 324
İbn Hamdân ile el-Berîdî Arasında Meydana Gelen Savaş 325
Deylemîlerin Azerbeycân'ı İstilâ Etmeleri 326
Ebû Ali b. Muhtâc'ın el-Cibâl Bölgesini İstilâsı ve Veşmgîr'in Sâmânoğullarına Bağlanması 329
el-Hasan b. Fîrûzân'ın Cürcân'ı İstilâ Etmesi 330
Veşmgîr'in Rey'i Ele Geçirmesi 331
Rüknüddevle'nin Rey'i Ele Geçirmesi 331

Çeşitli Olaylar 331
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 942-943) YILI OLAYLARI 334
Nâsirüddevle'nin Adl el-Beckem'iye Karşı Zafer Elde Etmesi 334
Seyfüddevle'nin Vâsıt'taki Durumu 336
Seyfüddevle'nin Bağdâd'a Gelmesinden Sonra Türklerin Vâsıt'taki Durumu 337
Seyfüddevle'nin Bağdâd'a Geri Dönmesi ve Tekrar Oradan Kaçışı 337
Tüzün'ün Emîrü'l-ümerâlığı 338
Ummân Hakiminin Basra'ya Yürümesi 338
el-Muttakî Lillâh ile Tüzün'ün Arasının Bozulması 339
Sâmânî Emiri es-Said Nasr b. Ahmed b. İsmâil'in Vefatı 340
es-Saîd'in Oğlu Emir Nûh b. Nasr'ın Başa Geçmesi 341
Çeşitli Olaylar 342
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 943-944) YILI OLAYLARI 345
el-Muttaki'nin Musul'a Gitmesi 345
Muizzüddevle b. Büveyh'in Vâsıt ve Deyâlî'ye Varması ve Tekrar Geri Dönüşü 346
Ebû Yûsuf el-Berîdî'nin Öldürülmesi 347
Ebû Abdulah el-Berîdî'nin Ölümü 349
el-Muttakî'nin Dönüşü Hususunda Tüzün İle Mektuplaşması 350
Rusların Berdea'ya Girmeleri 350
el-Merzubân'ın Ruslar Üzerine Yürüyüp Onlara Karşı Zafer elde Etmesi 351
İbn Eşkâm'ın Emir Nûh'a Karşı İsyanı 353
Çeşitli Olaylar 353
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 944-945) YILI OLAYLARI 356
el-Muttakî'nin Bağdâd'a Gitmesi ve Hal'i 356
el-Müstekfî Billâh'in Hilâfeti 357
İfrîkıyye'de Ebû Yezîd el-Haricî'nin İsyan Etmesi 359
Ebû Yezîd'in Kayrevân ve Rakkâda'yı İstilâ Etmesi 362
Ebû Yezîd'in el-Mehdîye'yi Muhasara Etmesi 364
Ebû Yezîd'in el-Mehdîye'den Ayrılması 368
Ebû Yezîd'in Sûse Şehrini Muhasara Etmesi ve Oradan Tekrar Geri Dönüşü 371
el-Mansûr'un Kayrevân'ı Ele Geçirmesi ve Ebû Yezîd'in Mağlûbiyetle Buradan Ayrılması 373
Ebû Yezîd'in Öldürülmesi 375
Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî'nin Öldürülmesi ve Yakılması 378
Ebû Ali'nin Rey'e Gitmesi ve Burayı Ele Geçirmeden Geri Dönüşü 379
Veşmgîr'in Cürcân'ı İstilâ Etmesi 380
Ebû Ali'nin Rey'i İstilâ Etmesi 380
Muizzüddevle'nin Vâsıt'a Varışı ve Tekrara Geri Dönmesi 381
Seyfüddevle'nin Halep ve Humus'u Ele Geçirmesi 381
Çeşitli Olaylar 382
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 945-946) YILI OLAYLARI 383
Tüzün'ün Ölümü ve İbn Şîrzâd'ın Emîrü'l-ümeralığa Tayini 383
Muizzüddevle'nin Bağdâd'ı İstilâ Etmesi 384
el-Müstekfi'nin Hal' Edilmesi 385
el-Mutî' Lillâh'ın Hilâfeti 386
Nâsirüddevle ile Muizzüddevle Arasında Meydana Gelen Savaş 387
Fâtımî Emîri el-Kâim'in Ölümü ve Yerine Oğlu el-Mansûr'un Geçmesi 389
Ülkede Meydana Gelen Bir Sürü Karışıklıklar 390
el-İhşîd'in Vefatı ve Seyfüddevle'nin Dımaşk'ı Ele Geçirmesi 391
Ebû Ali'nin Emir Nûh'a Karşı Gelmesi 392
Mansûr b. Karatekin'in Horasân Valiliğine Tayini 394
Ebû Ali'nin Emir Nûh ile Anlaşması 395
Çeşitli Olaylar 398
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 946-947) YILI OLAYLARI 399
Tekkin ve Nâsirüddevle Arasında Meydana Gelen Savaş 399

Rükneddevle'nin Rey'i İstilâ Etmesi 400
Çeşitli Olaylar 400
HİCRETİN ÜÇ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 947-948) YILI OLAYLARI 402
Muizzüddevle'nin Basra'yı Ele Geçirmesi 402
Muhammed b. Abdürrezzâk'ın Tûs'ta İsyan Etmesi 403
el-Hasan b. Ali'nin Sicilya Valiliğine Tayini 404
Cumân'ın er-Rahba'da İsyanı ve Bu Arada Meydana Gelen Olaylar 407
Rükneddevle'nin Taberistân ve Cürcân'ı Ele Geçirmesi 408
Çeşitli Olaylar 408
HİCRETİN ÜÇ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 948-949) YILI OLAYLARI 409
Muizzüddevle'nin Musul'u Ele Geçirmesi ve Tekrar Geri Dönüşü 409
Horasân Askerlerinin Cürcân'a Yürümesi 409
el-Merzubân'ın Rey'e Hareketi 410
Çeşitli Olaylar 412
HİCRETİN ÜÇ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 949-950) YILI OLAYLARI 413
İmrân b. Şâhin'in Durumu 413
İmâdüddevle b. Büveyh'in Ölümü 414
Çeşitli Olaylar 415
HİCRETİN ÜÇ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 950-951) YILI OLALARI 416
es-Saymarî'nin Ölümü ve el-Mühellebî'nin Vezirete Tayini 416
Seyfüddevle'nin Bizans Topraklarına Gazaya Çıkması 416
Karmatîlerin Hacerü'l-esved'i İade Etmeleri 417
Horasân Askerlerinin Rey'e Yürümesi 417
İmrân b. Şâhin'in Durumu ve Muizzüddevle Askerlerinin Ona Karşı Mağlûbiyeti 420
Çeşitli Olaylar 421
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRKINCI (M. 951-952) YILI OLAYLARI 423
Mansûr b. Karatekin ve Ebû'l-Muzaffer b. Muhtâc'ın Vefatları 423
Ebû Ali'nin Horasân'a Dönüşü 423
Sicilya'da Müslümanlar İle Rumlar Arasında Meydana Gelen Savaşlar 424
Çeşitli Olaylar 425
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 952-953) YILI OLAYLARI 427
Basra Muhasarası 427
Mansûr el-Alevî'nin Ölümü ve Yerine Oğlu el-Muizz'in Geçişi 427
Çeşitli Olaylar 429
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 953-954) YILI OLAYLARI 431
Deysem'in Azerbeycân'dan Kaçışı 431
el-Merzubân'ın Sümeyrim Kalesini İstilâ Etmesi 433
Ebû Ali'nin Rey'e Dönüşü 434
Ebû Ali b. Muhtâc'ın Horasan Orduları Kumandanlığından Azli 435
Çeşitli Olaylar 436
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 954-955) YILI OLAYLARI 438
Ebû Ali b. Muhtâc'ın Son Durumu 438
Sâmânî Emîri el-Emir Nûh b. Nasr'ın Ölümü ve Yerine Oğlu Abdülmelik'in Geçişi 437
Seyfüddevle b. Hamdân'ın Bir Gazâsı 439
Çeşitli Olaylar 439
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 955-956) YILI OLAYLARI 441
Muizzüddevle'nin Hastalanması ve İbn Şâhin'in Faaliyetleri 441
Horasânlıların Rey ve İsfahân'a Gitmeleri 441
Çeşitli Olaylar 443
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 956-957) YILI OLAYLARI 445
Rûzbihân'ın Muizzüddevle'ye Karşı İsyanı 445
Seyfüddevle'nin Bizans Topraklarına Yaptığı Bir Gazâ 447
Çeşitli Olaylar 448
HİCRETİN ÜÇ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 957-958) YILI OLAYLARI 449

el-Merzubân'ın Ölümü 449
Çeşitli Olaylar 450
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 958-959) YILI OLAYLARI 451
Muizzüddevle'nin Musul'u İstilâsı ve Tekrar Geri Dönüşü 451
Muizz el-Alevî'nin Askerlerinin Uzak Batı'ya Kadar Yürümesi 453
Çeşitli Olaylar 454
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 959-960) YILI OLAYLARI 455
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 960-961) YILI OLAYLARI 457
el-Müstecîr Billâh'in Ortaya Çıkışı 457
Vehsûzân'ın Yeğenlerine Hakim Olması ve Onları Öldürmesi 458
Seyfüddevle'nin Bizans Topraklarına Yaptığı bir Gazâ 459
Çeşitli Olaylar 459
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİNCİ (M. 961-962) YILI OLAYALRI 461
Muizzüddevle'nin Bağdâd'da Yaptırdığı Evler 461
Sâmânî Emîri Abdülmelik b. Nûh'un Vefatı 461
Endülüs Hakimi abdurahmân en-Nâsır'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Hâkim'in Geçmesi 462
Çeşitli Olaylar 462
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 962) YILI OLAYLARI 464
Bizanslıların Ayn Zarba'yı İstilâ Etmeleri 464
Bizanslıların Haleb'i İstilâsı ve Hiç Bir Sebep Yokken Tekrar Geri Dönmeleri 465
Rükniüddevle b. Büveyh'in Taberistân ve Cürcân'ı İstilâsı 467
Bu Yılda Bağdâd Camilerine Yazılan İbareler 468
Sicilya'da Tabermin'in Fethi 468
Çeşitli Olaylar 469
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 963) YILI OLAYLARI 471
Harrânlıların İsyanı 471
Vezir Ebû Muhammed el-Muhallebî'nin Vefatı 471
Bizans Topraklarına Yapılan Bir Gazâ ve Harrânlıların İsyanı 472
Çeşitli Olaylar 473
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 964) YILI OLAYLARI 475
Necâ'nın İsyanı ve Öldürülmesi, Seyfüddevle'nin Armenia'dan Bazı Yerleri Ele Geçirmesi 475
Bizanslıların el-Massisa'yı Muhasaraları ve Horasân'dan Gelen Gaziler 476
Muizzüddevle'nin Musul'u Ele Geçirmesi ve Bağdâd'a Geri Dönüşü 476
Bir Alevî Dâîsinin Ortaya Çıkışı ve Durumu 478
Bizanslıların Tarsus ve Massisa'yı Kuşatmaları 478
Sicilya'da Ramta'nın Fethi, Müslümanlar İle Rumlar Arasında Meydana Gelen Savaş 479
Çeşitli Olaylar 481
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 965) YILI OLAYLARI 482
Bizanslıların Massisa ve Tarsus'u İstilâ Etmeleri 482
Antakyalıların Seyfüddevle'ye Karşı Gelmeleri 483
Sicistân Halkının İsyanı 484
Ummân Halkının Muizzüddevle'ye İtaat Etmeleri 486
Çeşitli Olaylar 486
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (M. 965-966) YILI OLAYLARI 488
Ummân'da Yeniden Meydana Gelen Olaylar ve Muizzüddevle'nin Burayı İstilâsı 488
İbrâhim b. el-Merzubân'ın Kaçışı 489
Horasânlı Gâziler ve Rükniüddevle 490
İbrâhim b. el-Merzubân'ın Azerbeycân'a Geri Dönüşü 492
Bizanslı Rumların İslâm Topraklarına Girişi 493
Muizzüddevle ve İmrân b. Şâhin Arasında Meydana Gelen Olaylar 493
Çeşitli Olaylar 494
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 966-967) YILI OLAYLARI 495
Muizzüddevle'nin Ölümü ve Yerine Oğlu Bahtiyâr'ın Geçişi 495
Bahtiyâr'ın Kötü Bir Hayat Sürmesi ve Yönetiminin Bozulması 496

Horasân Askerlerinin Harekâtı ve Veşmgîr'in Ölümü 497
Nâsirüddevle b. Hamdân'ın Tutuklanması 499
Bu Yılda Ölen Hükümdarlar 499
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 967-968) YILI OLAYLARI 501
Muizzüddevle'nin Oğlu Hupşî'nin Ağabeyi Bahtiyâr'a Karşı Basra'da İsyanı ve Tutuklanması 501
Muhammed b. el-Müstekfi'ye Bey'at Edilmesi 502
Adududdevle'nin Kirmân'ı İstilâsı 502
Ebû Firâs b. Hamdân'ın Öldürülmesi 505
Çeşitli Olaylar 505
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 968-969) YILI OLAYLARI 507
el-Muizz el-Alevî'nin Mısır'ı Ele Geçirmesi 507
el-Muizz el-Alevî'nin Askerlerinin Şâm Bölgesinden Dımaşk ve Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi 507
Nâsirüddevle'nin Evlâdı Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlık ve Babalarının Ölümü 509
Bizanslıların Şâm ve el-Cezire'de Yaptığı Tahribat 512
Karguveyh'in Haleb'i Ele Geçirmesi ve Hamdânoğlu Ebû'l-Meâlî'yi Şehirden Çıkarması 513
Ebû Hazar'ın İfrîkıyye'de İsyan Etmesi 514
Ebû'l-Berekât b. Hamdân'ın Meyyâfârikîn'e Gitmesi ve Mağlûp Olup Geri Dönüşü 515
Çeşitli Olaylar 516
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 969-970) YİLI OLAYLARI 518
Bizanslıların Antakya'yı İşgalleri 518
Rumların Haleb'i Ele Geçirmeleri ve Geri Dönüşleri 518
Bizanslıların Malazgirt'i Ele Geçirmesi 519
İbn el-Amid'in Hasneveyh Üzerine Gitmesi 519
Bizans İmparatoru Nikefor (Nikephoros Phokas)'un Öldürülmesi 520
Ebû Tağlib'in Harrânı Ele Geçirmesi 522
Süleymân b. Ebî Ali b. İlyâs'ın Öldürülmesi 523
Sicilya'da Meydana Gelen Karışıklıklar 523
İmrân b. Şâhin'in muhasara Altına Alınması 524
Çeşitli Olaylar 525
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ALTMIŞINCI (M. 970-971) YILI OLAYLARI 526
Kirmân Halkının Adududdevle'ye Karşı İsyanları 526
Karmatîlerin Dımaşk'ı Ele Geçirmeleri 527
Muhammed b. Hüseyn ez-Zenâtî'nin Öldürülmesi 528
Çeşitli Olaylar 529
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ BİRİNCİ (M. 971-972) YILI OLAYLARI 530
Rumların el-Cezîre'de Yaptıkları Akınlar 530
Bağdâd'da Meydana Gelen Karışıklıklar 531
el-Muizz Lidinillâh el-Alevî'nin Mağrip'ten Mısır'a Gelişi 532
Yûsuf belikkîn b. Zîrî b. Manâd ve Aile Fertlerinin Durumu 534
Sâmânî Emiri Mansûr b. Nûh İle Rükniüddevle ve Adududdevle Arasında İmzalanan Barış 537
Çeşitli Olaylar 537
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 972-973) YILI OLAYLARI 538
Rumların Hezimete Uğraması ve Domestikos'un Esareti 538
el-Kerh'in Yanması 538
Ebû'l-Fazl'ın İzzüddevle'nin Vezirliğinden Azli ve Yerine İbn Bakiyye'nin Tayini 539
Çeşitli Olaylar 540
HİCRETİN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNÇÜ (M. 973-974) YILI OLAYLARI 541
Bahtiyâr'ın Musul'u İstilâ Etmesi ve Bu Arada Meydana Gelen olaylar 541
Bahtiyâr ile Adamları Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar 544
Bahtiyâr'ın Kurduğu Tuzağa Kendisinin Düşmesi 545
el-Mutî' Lillâh'ın Görevinden Azledilerek et-Tâi' Lillâh'ın yerine Getirilmesi 546
Fâtımî Halifesi el-Muizz Lidinillâh el-Alevî ile Karmatîler Arasında Meydana Gelene Savaş 547
el-Muizz Lidinillâh'ın Dımaşk'ı Ele Geçirmesi ve Bu Arada Meydana Gelen Karışıklıklar 548
Ceyş b. es-Samsâma'nın Dımaşk Valiliği 550

Reyyân el-Hâdim'in Dımaşk Valiliğine Tayini 551
Türklerin Tutuklanmasından Sonra Bahtiyâr'ın Durumu 551
Adududdevle'nin Ummân'ı Ele Geçirmesi 554
Çeşitli Olaylar 555
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 974-975) YILI OLAYLARI 556
Adududdevle'nin Irak'ı İstilâ Edip Bahtiyâr'ı Tutuklaması 556
Bahtiyâr'ın Tekrar Yönetimin Başına Dönmesi 559
Kirmân Halkının Adududdevle'ye Karşı İsyanı ve Bu İsyanın Bastırılması 563
Aptekin'in Dımaşk Valiliği ve Ölünceye Kadarki Durumu 564
Çeşitli Olaylar 570
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M. 975-976) YILI OLAYLARI 571
el-Muizz Lidinillâh el-Alevî'nin Vefatı ve Yerine Oğlu el-Azîz Billâh'ın Fâtımî Hilâfetine Geçmesi 571
Yûsuf Belikkhin'in Zenâte ve İfrîkıyye'nin Diğer Şehirleri İle Çarpışmaya Girişmesi 573
Sicilya'da Kesente ve Çevresindeki Bazı Kalelerin Muhasara Altına Alınması 574
Çeşitli Olaylar 575
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 976-977) YILI OLAYLARI 576
Rüknüddevle'nin Vefatı ve Adududdevle'nin Hükümdarlığı 576
Rüknüddevle'nin Hayatından Bazı Örnekler 577
Adududdevle'nin Irak'a Hareketi 578
Mansûr b. Nûh'un Vefatı ve Yerine Oğlu Nûh'un Geçmesi 580
Kadı Münzir el-Ballûtî'nin Vefatı 580
Ebû'l-Feth b. el-Amid'in Tutuklanması 582
Endülüs Emiri el-Hâkim'in Vefatı, Yerine Oğlu Hişâm'ın Geçmesi 583
Muhammed b. Hişâm'ın Kurtuba'da İsyan Etmesi 586
Hişâm b. Süleyman'ın Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr'a Karşı İsyanı 586
Süleymân'ın isyanı 587
İbn Abdülcebbar'ın Tekrar Ortaya Çıkışı, Öldürülmesi ve el-Mücyyed'in Zuhuru 587
Ebû'l-Meâlî b. Seyfüddevle'nin Haleb'e Geri Dönüşü 588
Sebüktekin Oğulları (Gazneliler) Devletinin Kuruluşu 589
Sebüktekin'in Kusdâr ve Büst Valiliğine Getirilmesi 590
Hintlilerin İslâm Diyarına Doğru Harekete Geçmeleri ve Sebüktekin İle Aralarında Meydana Gelen Olaylar 591
Kâbûs b. Veşmgir'in Cürcân'ı Ele Geçirmesi 593
Çeşitli Olaylar 593
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ YEDİNCİ (M. 977-978) YILI OLAYLARI 595
Adududdevle'nin Irak'ı İstilâsı 595
Bahtiyâr'ın Öldürülmesi 595
Adududdevle'nin Hamdânoğulları Devletini Hakimiyeti Altına Alması 596
Çeşitli Olaylar 598
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 978-979) YILI OLAYLARI 600
Adududdevle'nin Diyarbekir Bölgesinden Meyyâfârikîn, Amid ve Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi 600
Adududdevle'nin Diyâr-Mudar'ı Ele Geçirmesi 601
Karssâm'ın Dımaşk Valiliği 601
Çeşitli Olaylar 603
HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 979-980) YILI OLAYLARI 604
Ebû Tağlib b. Hamdân'ın Öldürülmesi 604
el-Hasan b. İmrân b. Şâhin ile Adududdevle'nin Orduları Arasında Meydana Gelen Savaş 605
Şeybânoğulları ile Adududdevle askerleri Arasında Meydana Gelen Savaş 607
Verd er-Rûmî (Bardas Skleros)'nin Diyârbekir Bölgesine Gelmesi ve Buradaki Faaliyetleri 607
Adududdevle'nin Bağdâd'ı İmar Etmesi 609
Hasneveyh el-Kürdî'nin Ölümü 610
Adududdevle'nin Kardeşi Fahrüddevle Üzerine Yürümesi ve Elindeki Topraklarını Alması 611
Adududdevle'nin Hakkârî ve Çevresini Ele Geçirmesi 613
Çeşitli Olaylar 613

بسم الله الرحمن الرحيم

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 907 - 980.) YILI OLAYLARI

İsmail b. Ahmed es-Sâmânî'nin Vefatı ve Oğlu Ahmed'in Yerine Geçmesi

Bu sene Safer ayı ortalarında (Kasım sonu) Horasân, Mâverâ-ünnehir ve Buhara emiri olan İsmâil b. Ahmed vefat etti. Ölümünden sonra «Mazi» lakabıyla anılıyordu. Kendisinden sonra yerine oğlu Ebû Nasr Ahmed geçti. el-Müktefî ona valilığını tasdik mahiyetinde ferman gönderdi ve sancak verdi.

İsmâil akıllı, adaletli, halkına karşı iyi muamele eden ve halim bir insandı. Anlatıldığına göre, oğlu Ahmed'in yetişmesi ve eğitimi ile ilgilenen biri (müeddib) vardı. Bir gün Emir İsmâil ona uğramış, bu müeddib İsmâil'in geldiğinin farkına varmamıştı. Emir İsmâil bu zatın oğluna kötü sözler söylediğini, bu arada: «Allah senin de, seni dünyaya getirenlerin de cezasını versin.» dediğini duymuş ve hemen yanına giderek «Be hey adam! Biz senin böyle kötü sözler söylemeni gerektirecek bir suç işlemedik. Sözünü geri alıp bu söylediklerinin suçu ve günahı olanlara ait olduğunu söyler misin?» dedi. Müeddib korkmuştu. İsmâil yanından ayrıldı ve kendisinden korktuğu için ona mükâfat verilmesini emretti.

Rivayete göre, huzurunda soysuzluk ve asalet meselesi söz konusu edilmiş ve orada bulunanlardan birine: «Sen kendi asalet ve şerefine bak, başkalarınınkiyle övünme.» demişti. Ancak adam, İslâil'in ne demek istediğini anlayamamış, o da bu sözün anlamını izah etmişti.

Bir gün Yahyâ b. Zekeriyyâ en-Nîsâbûrî'ye şöyle bir şey sordu: «Devletleri yıkıldığı halde, kötü idarelerine ve zulümlerine rağmen, Muâzoğullarının Horasân'daki imtiyazlarının devam etmesinin sebebi nedir?

Halbuki Tâhirîler'in, adaletleri ve iyi idarelerine ve tebaalarıyla ilgilenmiş olmalarına rağmen devletleri yıkıldıktan sonra, imtiyaz ve nüfuzları da sona ermiştir.» Yahyâ şöyle cevap verdi : «Muâz hanedânının işleri bozulunca kendilerinden sonra âdil, insaflı, herkesin hakkına riâyetkâr ve hanedanlara karşı hatırşinas olan Tâhirîler iş başına geldi ve bu sebeple onların itibarı devam etti. Fakat Tâhirîler saltanattan uzaklaşınca ülkelerinin idaresi Saffârîlere geçti. Bu hanedan zalim ve tanımaz olmak yanında diğer hanedanlarla ileri gelen ve itibarlı kimselere karşı düşmanca davranışlar içerisindeydi. İşte bu sebeple onların üzerine gelip imtiyazlarına son verdiler. Bunun üzerine İsmâil : «Çok güzel, Allah razı olsun, beni ferahlattın.» dedi ve ona mükâfat verilmesini emretti.

Kardeşinden sonra vali olunca önceden olduğu gibi dost ve arkadaşlarıyla mektuplaşıyordu. Bu hususta kendisine «Allah bizim mekamızı yükseltti; biz de dostlarımızı yükseltmeli ve onları belli makamlara getirmeliyiz ki bize bağlılık ve şükranları artsın.» dediler.

Kendisinden sonra oğlu Ebû Nasr Ahmed vali olup durumunu sağlamlaştırınca Rey'e gitmek istedi, ancak İbrâhim b. Zeydeveyh Semerkand'a gidip üzerine gelip memleketini işgal etmesini diye amcası İshâk b. Ahmed'i yaaklamasını tavsiye etti. Bu tavsiyeye uyup amcasını ele geçirdi ve Buhâra'ya çağırıp orada alıkoydu. Sonra kendisi oradan Horasân'a geçti. Nîsâbûr'a varınca Bârîs el-Kebîr kendisinden korkarak Cürcân'dan Bağd'a kaçtı.

Bârîs'in Ebû Nasr Ahmed'den korkmasını sebebi şu idi : Emîr İsmâil, Muhammed b. Zeyb'den Cürcân'ı alınca oğlu Ahmed'i buraya vali yapmış, fakat sonra azledip, daha önce anlattığımız gibi, Bârîs el-Kebîr'i tayin etmişti. Bârîs'in elinde Rey, Taberistân ve Cürcân vergilerinden gelen ve miktarı seksen yük (vakr)'e ulaşan büyük ölçüde para toplanmıştı. Bu paraları İsmâil'e göndermek üzere yola çıkardıktan sonra onun ölüm haberini alınca göndermekten vazgeçip paralarını geri istemişti. Ahmed oraya gelmek üzere yola çıkınca korktu ve el-Müktefî'ye mektup yazarak kendisine sığınmak istediğini bildirdi. el-Müktefî'nin izin vermesi üzerine dört bin süvari ile birlikte ona gitti. Ahmed arkasından asker gönderdiyse de yetişemediler. Bu arada Bârîs de Rey'e geçti orada Ahmed b. İsmâil'in nâibine sığınarak Bağdâd'a gitmek üzere yola çıktı. Bağdad'a vardığında el-Müktefî ölmüştü, ondan sonra Halife olan el-Muktedir kendisini takdirle karşıladı.

Bârîs'in Bağdad'a varması İbnu'l-Mu'tezz olayından sonradır. el-Muktedir onu askerleriyle birlikte Benû Hamdân'a göndermiş ve kendisini Diyâr-Rabîa'ya vali yapmıştı. Fakat Halifenin adamları onun kendilerinden üstün olmasından korkarak bir kölesini peşine taktılar. İbnu'l-

Mu'tezz bu kölenin zehirlemesiyle öldü ve bu köle malını alıp karısıyla evlendi. Ölümü Musul'da vukuu buldu.

el-Müktefî'nin Vefatı

Bu senenin Zilka'de (908 eylül) ayında asıl adı Ebû Muhammed Ali b. el-Mu'tazıd Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muvaffak b. el-Mütevekkil olan, Emiru'l-müminin el-Müktefî Billâh vefat etmiştir. Halifeliği altı sene altı ay, ondokuz gün sürmüştü. Otuz üç yaşında idi; otuz iki yaşında olduğu da rivayet edilir. Kendisi orta boylu, yakışıklı, idi. Cildi zarif, saçları güzel ve gür sakallı olup künyesi Ebû Muhammed idi. Annesi «Çiçek» adında Ummüveled bir Türktür. Hastalığı aylarca sürmüş, öldüğünde Muhammed b. Tâhir'un evinde defnedilmiştir. Allah rahmet eylesin.

el-Muktedir Billâ'ın Halifeliği

Asıl adı «Ebû'l-Fazl Ca'fer el-Mu'tazıd» olan el-Muktedir Billâh'ın hilâfete gelişi şöyle olmuştur: el-Müktefî'nin hastalığı ağırlaşınca o zaman vezir olan el-Abbâs b. el-Hasan halifeliğe kimin münasip olacağı hususunda bir hayli düşündü. Hilâfet makamına (Dâru'l-Hilâfe'ye) giderken divan işleriyle görevli şu dört kişiden birini yanına almak bu vezirin adeti idi: Ebû Abdullah Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdân, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. el-Furât ve Ebû'l-Hasan Ali b. İsâ. Bir gün bu hilâfet meselesini Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh ile görüştü ve o Abdullah b. el-Mu'tezz'i tavsiye ederek kendisinin akıllı, edepli ve tedbirli bir insan olduğunu söyledi. Daha sonra Ebû'l-Hasan b. el-Furât ile istişarede bulundu. Ebû'l-Hasan kendisine; «Bu daha önce fikrimi belirttiğim bir hususdur. Ayrıca ben halifeler hakkında değil vali (âmil) ler hakkında iştişârede bulunurum.» deyince vezir sinirlenerek: «Bu bir kayıtsızlıktır; halbuki doğru olanı bilmiyor değilsin» dedi.

Vezir ısrar edince Ebû'l-Hasan b. el-Furât «Eğer vezir hazretleri birini tayin etmekte kararlı ise etsin.» dedi, bunun üzerine de onun böyle bir haberin yayılmış olmasından dolayı, İbnu'l-Mu'tezz'i kastettiğini anladı ve: «Bana samimi olarak nasihatta bulunmanı istiyorum.» dedi. Bunun üzerine İbnu'l-Furât şunları söyledi: «Vezir Allah'tan korksun, iyi tanıdığı ve bütün ahvaline muttali' olduğu kimseyi tayin etsin. Cimdi birisini tayin etmesin, aksi halde halka sıkıntı verip erzakını keser. Çok haris kimseyi tayin etmesin, yoksa gözü insanların mallarında olur ve onların mal ve mülklerini ellerinden alır. Dindar olmayan birini de tayin

etmesin, zira böyle kimse ceza ve günahtan korkmaz, her yaptığına karşılık bekler. İnsanların sahip oldukları bağ, bahçe, akar ve at gibi nimetlerin kadrini bilmeyen kimseyi, onlarla yüz-göz olan, alış-verişlerine karışan, kendilerini kolayca suçlayabilecek olan ve varlıklarının hesabını yaparak nereden kazanıp nereye harcadıklarını merakla öğrenmek isteyen kimseyi de tayin etmesin.» Vezir: «Doğru ve güzel şeyler söyledin, dedi ve şu halde kimi tavsiye edersin?»» diye sordu. İbnu'l-Furât ise: «Ca'fer b. el-Mu'tazıd en lâyık kimsedir.» şeklinde cevap verince vezir: «Yazıklar olsun sana, o henüz bir çocuktur.» dedi. İbnu'l-Furât buna; «Ancak el-Mu'tazıd'ın oğludur, hem zaten biz şimdiye kadar bize muhtaç olmadan işleri kendi başına idare etmeğe başlayabilen birini getirmedik ki...» diye karşılık verdi.

Vezir sonra Ali b. İsâ ile istişare etti; fakat Ali b. İsâ her hangi bir isim vermedi, ancak Allah'tan korkan, din ve dünyaya faydalı bir kimse olmasına dikkat etmek gerektiğine işaret etti. Bu durumda vezirin içinde İbnu'l-Furât'ın tavsiye ettiği kimseye bir temayül belirdi ve el-Müktefî'nin vasiyeti de buna eklenince -ki o hastalığı ilerleyince kardeşi Câfer'e tac giydirilmesini vasiyet etmişti.- Ca'fer'i halifeliğe tayin etti. Bu sırada Ca'fer batı tarafında Tâhirî hanedanının evlerinde ikamet ediyordu. Kendisini getirmek üzere vezir, Sâli el-Haramî'yi gönderdi. Sâfî onu bir kayığa bindirip getirdi kayık vezirin evinin karşısına gelince de vezirin hizmetçileri eve gelmesi için kaptana seslendiler. Bu arada Sâfî el-Haramî, vezirin Ca'fer'i yakalayıp bir başkasını halifeliğe tayin etmek istediğini, fakat kaptanın buna engel olduğunu zannetti ve saraya (Dâru'l-Hilâfe'ye) giderek hizmetçilerin ve diğer saray mensuplarının bey'atlerini aldı. Ca'fer de «el-Muktedir Billâh» lakabını aldı. Vezir ve kâtiplerin de katılmasıyla Cafer'e bey'at ettikten sonra el-Müktefî'nin cenazesini hazırlayıp Muhammed b. Tâhir'in evine defnettiler.

el-Muktedir'e bey'at edildiğinde beytülmalde on beş milyon dinar vardı. Vezir hemen bu miktardan bey'at hakkını çıkardı.

el-Muktedir'in doğumu, 8 Ramazan 282 (895 31 Ekim) gününe rastlar. Annesinin adı Şağab olup pümmüveled idi. Kendisine bey'at edildiğinde vezir onu küçük buluyordu. Zira o zaman sadece on üç yaşında idi ve bu durum halk arasında bir çok dedikoduya sebep olmuştu. Bu yüzden vezir onu haledip hilâfete Ebû Abdullah Muhammed b. el-Mu'temid Alallah'ı getirmek istedi. Ebû Abdullah güzel ahlâklı idi. Siması da güzel ve kabiliyetli bir kimse idi. Bu hususta haberleşerek durumu kararlaştırdı. Ancak vezir, önce de bahsettiğimiz gibi, gelmesine müsaade ettiği Horasân emiri İsmâil'in hâcibi olan Bârîs'in gelmesini bekledi. Zira ondan yardım istemek ve el-Mutazıd'in bağlılarına karşı durumunu güçlendirmek niyetindeydi, fakat Bâris geç kaldı.

Ebû Abdullah b. el-Mu'temid ile emniyet görevlisi İbn Amraveyh arasında müştereken sahip oldukları bir toprak yüzünden çıkan münakaşada İbn Amraveyh Ebû Abdullah'a çok ağır hakaretlerde bulunmuş, Ebû Abdullah da ona bir hayli kızıp sinirlenmiş ve bayılıp felç olmuştu. Bir sedye ile kızına götürüldü ve ikinci gün öldü. Bu defa vezir Ebû'l-Hüseyn b. el-Mütevekkil'e bey'at etmek istedi, ancak beş gün sonra o da vefat etti ve böylece el-Muktedir'in yeri bayağı sağlamlaştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl 12 Zilhicce (12 Eylül 908)'de Minâ'da Necah b. Câh ile askerler arasında çarpışmalar meydana geldi. el-Muktedir Billâh'a bey'atleri için caize isteyen askerlerden bir grup öldürüldü, halk İbn Âmir'in bahçesine kaçtı. Hacılar çok şiddetli bir susuzlukla karşılaştılar ve bu sebeple bir çok hacı hayatını kaybetti. Bu arada bazı hacıların ellerine yaptıkları idrarlarını içtikleri rivayet edilir.

Bu yıl içinde Abdullah b .İbrâhim el-Meamaî Isfahân'ın köylerinden birinde halifeye karşı isyan etti. Burada etrafında Kürtler ve başkalarından on bin civarında kimse toplandı. Bunun üzerine Bedr el-Hammâmî onun üzerine gitmekle görevlendirildi ve beş bin askerle yola çıktı. Bu arada Mansûr b. Abdullah b. Mansûr el-Kâtib de halifeye muhalefetin akibetinden korkutmak üzere ona elçi gönderdi. Mansûr b. Abdullah kendisine bir mektup verdi ve bunun neticesinde Abdullah b. İbrâhim ifaati kabul edip Bağdâd'a gitti. Bu yaptığına karşılık halife onu Isfahân'da yerine vekil tayin etti. Böylece el-Müktefî Billâh da ondan hoşnut oldu.

Bu yılda Hüseyn b. Mûsâ, Vasîf'i muhasara eden Tayy kabilesine karşı bir saldırı düzenledi. Bu çarpışmalar sırasında onlardan bir hayli adamı öldürülmüş ve bir kısmını esir almıştır.

Musul civarını istilâ eden Kürtlerle el-Hasan b. Ahmed'in uzun mücadeleleri de bu sene içerisinde meydana gelmiştir. el-Hasan onları mağlûp edip askerlerin mallarını yağmalamalarına müsaade etmiş, mallarını ellerinden almış, reisleri ise dağlara kaçmış ve yakalanamamıştır.

Muzaffer b. Câh'ın Yemen'de el-Haricî'nin elinde bulunan yerlerin bir kısmını fethi de bu senenin hadiselerindendir. Buranın reislerinden «el-Hakimî» diye bilinen birini de yakalamıştır.

Müslümanlarla Bizanslıların karşılıklı esir değiştirmeleri bu yılın Zilkade (eylül) ayında yapılmıştı. Fidyesi verilen kadın ve erkeklerin sayısı otuz bindir. el-Fazl b. Abdülmelik el-Hâşimî bu yılın hacc emîrliği görevini yerine getirmişti.

Şâfiî fukahâsından ve aynı zamanda muhaddis olan Ebû Bekr Muhammed b. İsmâl b. Mihrân el-Cürcânî el-İsmâlî bu yılda vefat etti. Gene bir Şâfiî fakih olan Muhammed b. Ahmed b. Nasr Ebû Ca'fer et-Tirmizî'nin Bağdâd'da vefatı, Sûfiyye şeyhi Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed en-Nûri'nin vefatı ve bir Hanbelî fakih olan el-Huseyn b. Abdullah b. Ahmed Ebû Ali el-Hirakî'nin Ramazan Bayramı günü vefatı ile Abdullah b. Ebû Dâre'nin vefatları da bu yılda meydana gelen olaylardandı.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 908 - 909.) YILI OLAYLARI

el-Muktedir'in Hal'i ve İbnu'l-Mu'tezz'in Hilâfete Getirilmesi

Bu yıl komutanlar, kadılar ve diğer devlet yetkilileri Vezir el-Abbâs b. el-Hasan'la birleşerek el-Muktedir'i haledip İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at etmeye karar verdiler. Durumu bildirmek üzere İbnu'l-Mu'tezz'e bir elçi gönderdiler ve İbnu'l-Mu'tezz kan dökûp harp etmemek şartıyla tekliflerini kabul etti. Onlar da kendilerine karşı çıkıp mücadele ve harp edecek kimse olmadığından böyle bir durumun meydana gelmeyeceğini iletiler.

Bu işe karar veren belli başlı kimseler, başta el-Abbas b. el-Hasan olmak üzere, Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh, Kadı Ebû'l-Müsennâ Ahmed b. Yakûb, komutanlardan Hüseyn b. Hamdân, Bedr el-A'cemî ve Vasîf b. Savartekin'dir.

Daha sonra istediği gibi hareket ettiği için el-Muktedir ile arasının düzeldiğini gören vezir, durumu kendisine açıkladı. Bunun üzerine diğer arkadaşları bahçesine giderken yolda vezire saldırıp öldürdüler. Vezir ile birlikte Fâtik el-Mu'tazıdî'yi de katlettiler. Bu işi yapanlar yukarıda da adları geçen Hüseyn b. Hamdân, Bedr el-A'cemî ve Vasîf idi. Hadise 20 Rebîyülevvel (16 Ocak 909) günü olmuş ve ertesi gün de el-Muktedir tahttan indirilerek halk İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at etmiştir.

Hüseyn b. Hamdân, (o zaman at üstünde oynanan bir çeşit) top oynadığını zannedip kendisini öldürmek üzere hemen halifeye koştu, fakat onu bulamadı. Zira halife, vezir ve Fâtik'in öldürüldüklerini haber almış ve atıyla derhal saraya giderek kapıları kitlemişti. Bunun üzerine Hüseyn el-Muktedir'i öldürmediğine pişman oldu.

İbnu'l-Mu'tezz'i hilâfete getirip ona bey'at ettiler. Bey'at edilmesi işiyle birinci derecede meşgul olan Muhammed b. Said el-Ezrak idi. Bütün komutanlar ve divan mensupları bey'atte hazır bulundular. Ancak Ebû'l Hasan b. el-Furât ile el-Muktedir'in yakınları gelmediler. İbnu'l-Mu'tezz «el-Murtaza Billâh» lakabını aldı ve Muhammed b. Dâvûd b. el-

Cerrâh'ı vezir yaptı. Ali b. İsâ'yı ise divan işleriyle görevlendirdikten sonra «Emîru'l-Mü'minin el-Murtaza Billâh Ebû'l-Abbâs Abdullah b. el-Mu'tezz Billâh tarafından» diye ülkenin her tarafına mektuplar yazıldı. İbnu'l-Mu'tezz Dâru'l-hilâfe'ye geçebilmesi için daha önce ikamet ettiği İbn Tâhir sarayına geçmesini emretmek üzere el-Muktedir'e haber gönderdi. el-Muktedir bu emri memnuniyetle kabul etti, ancak bir gece müsaade istedi.

Hüseyn b. Hamdân ertesi gün erkenden saraya gelince gün boyunca hizmetçiler ve sarayda perde arkalarında gizlenen diğer görevliler onunla mücadele ettiler. Akşama doğru vazgeçip oradan ayrıldıktan sonra gece karanlık bastırınca ailesini ve bütün servetini alarak Musul'a gitmek üzere Bağdâd'tan ayrıldı. Fakat niçin böyle yaptığı anlaşılamadı. el-Muktedir'in yanında komutanlardan Mu'nis el-Hâdim ile Mu'nis el-Hâzin ve saray görevlilerinden başka kimse kalmamıştı.

el-Muktedir saraydan ayrılmak isteyince birbirlerine özür beyan edip maruz kaldıkları durumu bertaraf etmeğe çalışmadan hilâfeti teslim etmemeleri gerektiğini söylediler. Bunun için nehir yoluyla İbnu'l-Mu'tezz'in bulunduğu saraya gidip onunla savaşmağa karar verdiler. el-Muktedir kendilerine silâhlar, zırhlar ve sair malzeme temin ettikten sonra kayıklara binip yola çıktılar. İbnu'l-Mu'tezz'in adamları bunları görünce kalabalıklarından korkup telâşlanarak kaçmağa başladılar. Kaçarken de: «Demek ki el-Hüseyn b. Hamdân olacakları bildiği için geceleyin kaçtı, bu da el-Muktedir ile aralarında bir anlaşma olduğunu gösterir, işte kaçışının sebebi budur.» dediler.

Durumu gören İbnu'l-Mu'tezz yanına veziri Muhammed b. Dâvud'u alarak kaçtı. Bir kölesi de önünde: «Ey insanlar Sünnî ve Berbehârî olan halifenize dua edin.» diye bağırıyordu. Halife için Berbehârî nisbesinin kullanılmasının sebebi, o sırada halkın Hanbelî ve Sünnîlerden önde gelen simalarından olan Hüseyn b. Kasım b. Ubeydullah Berbehârî'ye büyük bağlılığı olduğundan onların halifeye karşı ilgilerini çekmişti.

Sonra İbnu'l-Mu'tezz bey'at eden askerlerin arkasından geleceğini zannederk maiyetindeki kimselerle birlikte Sâmerra'ya gitmek niyetiyle çöle (es-Sahrâ'ya) doğru yola çıktıysa da kimse peşinden gelmedi. Gelselerdi zaten onların idaresi çok güç olacaktı. Kimsenin gelmediğini görünce bu düşünceden vazgeçtiler. Muhammed b. Dâvud sarayında saklandı, İbnu'l-Mu'tezz ise atından inerek kölesi Yemin ile birlikte Ebû Abdullah b. el-Cessâs'ın evine gidip oraya sığındı. İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at edenlerin çoğu gizlendiler. Bağdâd'da fitne, yağma ve katil hadiseleri meydana geldi. Çapulcu ve ayak takımı kimseler de ayaklanarak evleri yağmaladılar.

İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at edenler arasında emniyet işleriyle görevli olan İbn Amraveyh de bulunuyordu. İbnu'l-Mu'tezz kaçınca adamlarını toplayıp onlara durumu gizleyerek el-Muktedir edasıyla hitap etti. Bunun üzerine halk kendisine: «Riyakâr, yalancı» diye bağırarak hücum etti, İbn Amraveyh kaçıp saklandı, adamları da dağıldı. Yahyâ b. Ali bir şiirinde bu sebeple onu hicvetmiştir.

O zaman el-Muktedir emniyet işleriyle Mu'nis el-Hâzin'i görevlendirdi. (Bu Mu'nis'i Mu'nis el-Hâdim ile karıştırmamak gerekir.) Asker çıkarıp Vasif b. Savartekin ve diğerlerini yakalayıp öldürdü. Kadı Ebû Ömer, Ali b. İsâ ve Kadı Muhammed b. Halef Vekî'i de yakaladıysa da onları serbest bıraktı. Ayrıca Kadı el-Musennâ Ahmed b. Ya'kûb'u da yakalayıp öldürdü, zira ondan el-Muktedir'e bey'at etmesi istenince: «Ben bir çocuğa bey'at edemem» demişti. el-Muktedir saklanmakta olan Ebû'l-Hasan b. el-Furât'a haber gönderip getirtti ve onu vezir yapıp hil'at giydirdi.

Bu hadisede bir çok ibretler vardır. Meselâ bütün insanlar el-Muktedir'i tahttan indirip İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at etmek üzere birleşmişler, fakat bunu gerçekleştirememişler ve tamamen isteklerinin aksi olmuştur. Zaten «Allah'ın iradesi mutlaka tecellî edecektir.»

İbn Hamdân şialığına ve Hz. Ali ile ehlibeytine olan düşkünlüğüne rağmen, Hz. Ali'den vazgeçen İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at edilmesi için çalıştı.

İbnu'l-Cassâs'ın «Sevsen» adındaki hizmetçisinin, Sâfî el-Haremî'ye İbnu'l-Mu'tezz ve adamlarının efendisinin evinde olduklarını haber vermesi üzerine İbnu'l-Cassâs'ın evi kuşatılarak İbnu'l-Mu'tezz yakalanıp bir gece hapsedildikten sonra husyeleri sıkılmak suretiyle öldürüldü ve cesedi bir çuvala konularak ailesine teslim edildi.

İbnu'l-Cessâs'in bol miktardaki serveti müsadere edildi, İbnu'l-Mu'tezz'in veziri Muhammed b. Dâvud ise gizlenmekte iken yakalanıp öldürüldü. Bu arada Ali b. İsâ Vâsıt'a sürüldü ve vezir İbnu'l-Furât'tan Mekke'ye gitmek için izin istedi. İznin verilmesi üzerine Basra yoluyla Mekke'ye gitti ve orada yerleşti.

Kadı Ebû Ömer'in yüz bin dinarı müsadere edildi. Hüseyn b. Hamdân'ı yakalamak üzere Bağdâd'dan sevkedilen askerler Musul'a, sonra da Beled'e kadar onu takip ettilerse de ele geçiremeden Bağdâd'a geri döndüler. Vezir Musul emîri olan Hüseyn b. Hamdân'ın kardeşi Ebû'l-Heycâ' b. Hamdân'a mektup yazarak onu yakalamasını emretti. Bunun üzerine Ebû'l-Heycâ' Beled'e gitti, ancak Hüseyn buradan ayrılıp Sincar'a

geçti ve oradan el-Beriyye'ye intikal etti. Kardeşi on günlük bir takip sonunda ona yetişti ve aralarındaki çarpışma neticesinde Ebû'l-Heycâ' onu mağlup edip adamlarını esir ederek kendisinden on bin dinar aldıktan sonra Musul'a döndü. Daha sonra Bağdâd'a geçti. Tekrît'in kuzey taraflarında iken kardeşi Hüseyn kendisine yetişerek gece hücum edip bir çok insan katletti ve Ebû'l-Heycâ' Bağdâd'a indi.

Hüseyin, el-Muktedir'in veziri İbnu'l-Furât'a mektup yazarak affedilmesini istedi, İbnu'l-Furât ise el-Muktedir'e baş vurarak Hüseyin ile birlikte İbrâhim b. Kagıylıg(1), emniyet sorumlusu İbn Amraveyh ve diğerlerini affetmesi için tavassutta bulundu ve el-Muktedir kendilerini affedince Hüseyin Bağdâd'a geldi. Bunun üzerine kardeşi Ebû'l-Heycâ' kendisinden aldığı on bin dinarı iade etti. Hüseyin Kum valisi oluncaya kadar Bağdâd'da ikamet etti. el-Muktedir'e yardım edenlerin isimlerinin yazılı olduğu evrakı ele geçirip onları Dicle'ye attı. İbnu'l-Furât Abbas ve Ebû Talib'in soyundan gelenlere karşı âdilce davranarak iyilik gösterip onlara yeni gelir kaynakları tahsis etti. Bol imkanlarla komutanları da memnun etmek için hazinenin büyük bir kısmını onlara ayırdı.

Örnek Olacak Bir Hadise

Süleyman b. Hasan b. Muhalled, İbnu'l-Furât taraftarıydı, dolayısıyla aralarında bir sevgi ve bağlılık vardı. Ancak vezir İbnu'l-Furât, İbnu'l-Mu'tezz'e bey'at edilmesi hakkında Süleyman'ın Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh'a bağlılığı ve aralarındaki yakınlık sebebiyle yazdığı bir yazı buldu. Bu durumu el-Muktedir'den gizledi ve Süleyman'a iyiliklerde bulunup ona bir takım görevler verdi. Fakat Süleyman İbnu'l-Furât'ı el-Muktedir'e jurnal edip bir yazı yazarak ne kadar mülk, arazi ve gelir getiren neyi varsa bütün teferruatıyla tesbit etti ve el-Muktedir'e vermek üzere bu yazıyı aldıysa da buna imkân bulamadı. Şöyle ki: Süleyman vezirin sarayına gelmişti. Bu yazı da yanındaydı. Yazı muhafazasından düşüverince orada bulunan memurlardan biri hemen yazıyı alıp vezire götürdü. Vezir yazıyı okuyunca derhal Süleyman'ı yakaladı ve gemisine koyup Vâsıt'a göndererek onu kendisine vekil yapmak suretiyle orada tuttu. Sonra affetmek istedi ve ona bir mektup yazarak şunları söyledi: «Allah sana iyilikler versin. Bendeki hakkın ile bana karşı işlediğin suçlar hususunda düşündüm ve gördüm ki hakkın suçundan daha çok, Geçmişte beni kuvvetli bir şekilde sana bağlayan hizmetlerini hatırladım

(1) Metinde «Kayğalağ» diye harekelenmiş, fakat bu kumandanın adının kayıgıg olduğu ve genel olarak bu şekilde kaydedildiği görülmektedir. (Çeviren)

ve bu hatıralar tekrar sana yönelterek gönlümdeki eski yerini aldın.» Sonra ona on bin dirhem gönderdi ve onu affedip iltifatlarda bulunarak vali yaptı.

Ebû Mudar'ın İfrikiyye Valiliğine Geçişi, Irak'a Kaçışı ve Yaptıkları

Bu sene Ramazan ayı başında (606 Mayıs sonu) Ebû Mudar Ziyâdetullah b. Ebû'l-Abbâs b. Abdullah babasının öldürülmesinden sonra, İfrikiyye valiliğine geçer geçmez zevk ve eğlenceye dalıp nedimler ve maskaralarla vakit geçirerek memleket ve milletin işlerini ihmal etti. İş başına geçtiği gün amcası el-Ahvel'e babasının ağzından bir mektup yazarak çok acele gelmesini istedi. Ebû'l-Abbâs'ın öldürüldüğünü bilmeyen amcası hemen yola çıktı. Geldiğinde Ebû Mudar onu ve diğer amcalarıyla kardeşlerinden ele geçirdiği kimseleri öldürttü.

Ebû Abdullah eş-Şî'nin onun devrinde gücü artmış ve durumu sağlamlaşmıştı. Ancak el-Ahvel kendisine rakip idi. Bu da öldürülünce ülkeler hizaya gelip şehirler ve insanlar kendisine itaat ettiler. Bunun üzerine Ziyâdetullah ona, amcasının oğullarından İbrâhim b. Ebû'l-Ağleb idaresinde, sonradan katılanlar hariç, kırk bin asker gönderdi. Ebû Abdullah eş-Şî, önce de zikrettiğimiz gibi, onu mağlup etti. Ziyâdetullah mağlubiyet haberini alınca yerinde kalamayacağını, zira bu topluluğun gücünü yok ettiğini anlayarak ailesini, servet ve diğer değerli eşyasını toplayıp doğu vilayetlerine kaçmağa karar verdi. Halkı aksine «Ebû Abdullah eş-Şî mağlûp oldu» diye haber aldığını söyleyip mahkûmları hapisten çıkarttırarak onları öldürttü. Kendi adamlarına ise gerçeği söyleyip kendisiyle beraber çıkmalarını emretti.

Bazı devlet adamları kendisine saltanatını bırakmamasını tevsiye ettilerse de onlara: «Ebû Abdullah'a karşı durulamaz. Allah kahretsin.» diyerek onları dinlemedi. Adamları onunla birlikte yola çıkmak üzere hazırlık yapmak için ayrıldılar ve alabildikleri kadar eşya ve malzeme almak suretiyle hazırlandılar.

Ağlebî hanedanının saltanatları uzun sürdü ve kendilerine itaat edenler çoğalarak idareleri güçlendi. 296 yılında Kuzey Afrikadan Mısır'a gitti. Etrafında toplanan büyük bir halk topluluğu ile Trablus'a kadar gelip burada on altı gün kaldı. Bu esnada orada Ebû Abdullah eş-Şî'nin kardeşi Ebû'l Abbâs'ı gördü. Ebû'l-Abbâs, Ziyâdetullah tarafından Kayrevân'da hapsedilince buradan Trablus'a kaçmıştı. Ziyâdetulah onu yanına getirerek Ebû Abdullah'ın kardeşi olup olmadığını bizzat kendisinden öğ-

renmek istedi, Ancak o bunu inkar ederek; «Ben bir tüccarım. Fakat benden «Ebû Abdullah'ın kardeşi» diye söz ederler. Zaten sen de bu sebeple beni hapsettin.» dedi. Ziyâdetullah ise! «Seni serbest bırakacağım. Gerçekten sen bir tüccar isen günahına girmeyelim, eğer Ebû Abdullah'ın kardeşi olduğun halde yalan söylüyorsan yaptığının vicdanında bir yeri olmalıdır ve (belki o zaman) geride bıraktığımız kimseler arasında bizi müdafaa edersin» deyip kendisini serbest bıraktı.

Ailesinin ve yakın adamlarının büyüklerinden olup Kayrevân valisi olmak arzusu besleyen İbrâhim b. Ebi'l-Ağleb ile diğer bir kişiyi öldürmek istedi. Bunlar durumu öğrenip Mısır'a kaçtılar ve burada vali olan İsâ en-Nûşarî'ye gelerek Ziyâdetullah'ı jurnal etmek maksadıyla ona: «Ziyâdetulah Mısır valisi olmak istiyor ve bunda kararlı» dediler. Bunun üzerine vali en-Nûşarî, Ziyâdetullah'ın Mısır'a, ancak halifenin Bağdâd'dan vereceği emirle girebileceğini, aksi halde Mısır'a girmesini yasakladığını bildirdi. Fakat Ziyâdetullah bir gece Mısır'a gelip zorla köprüyü geçti. en-Nûşarî durumu öğrenip ona engel olamadığını görünce Ziyâdetullah'ı İbnu'l-Cassas'ın sarayına indirdi. Adamları ise bir çok yere yerleştiler. Ziyâdetullah burada sekiz gün kaldıktan sonra Bağdâd'a gitmek üzere yola çıktı. Bu sırada adamlarının bir kısmı kaçtı. Bunlar arasında bir kölesi de bulunuyordu ve kendisinden yüz bin dinar alan bu köle en-Nûşarî'nin yanında kalmıştı. en-Nûşarî onu, Ziyâdetullah ve Mısır'da kalan adamlarının durumunu bildirmesi için Halîfe el-Muktedir Billâh'a gönderdi. Halife ise mal varlıkları ile birlikte orada kalan adamlarının kendisine gönderilmesini emretti ve vali bu emri yerine getirdi.

Ziyâdetullah Rakka'ya gelince, Bağdad'a girebilmek için izin istemek üzere vezir İbnu'l-Furât'a bir mektup yazdı. Vezir kendisini beklemesini emretti. Aradan bir sene geçmiş, adamları dağılmıştı. Kendisi de içki ve eğlenceye dalmıştı. Durumunu el-Muktedir'e haber verdiler ve ve kendisine intikamını alması için onu Mağrib'e göndermesini söylediler. Bunun üzerine bir yazı ile bu durumu Ziyâdetullah'a bildirdi. En-Nûşarî'ye de bir mektup yazarak, Mısır'dan Mağrib'e dönmesi için ona adam, eşya ve para yardımında bulunmasını emretti. Ziyâdetullah Mısır'a geldi ve en-Nûşarî, ihtiyacı olan adam ve para toplanıncaya kadar kalmak üzere Zâtülhammam'a gitmesini emretti. Burada uzun müddet kaldı ve birbirini takip eden hastalıklara duçar oldu. Kölelerinden birinin kendisini zehirlediği ve bu zehirin etkisiyle sakallarının döküldüğü de söylenir. Mısır'a dönmüş, Ka'be'yi ziyaret maksadıyla yola çıkmış ve Remle'de vefat ederek burada defnedilmiştir.

Bâkî ve mülkü ebedî olan Allah'ın işine bak ki, Mağrip'te, Ağleboğulları yüz on iki sene saltanat sürdükleri halde, onlardan hiç kimse kalma-

mıştır. Halbuki onlar: «Biz Mısır ve Suriye'ye gidecek ve Filistin zeytinlerine atlarımızı bağlayacağız» diyorlardı. Ziyâdetullah Filistin'e geldi, amma hayal ettikleri gibi değil, işte böyle geldi.

Kuzey Afrika'da Alevî Devletinin İlk Kuruluşu

Bu devlet sınırları genişlemiş ve ömrü oldukça uzun sürmüş bir devlet olup 567 senesinde Mısır'da yıkılmıştır. Kuruluş ve yıkılışı üzerinde biraz durmamız gerekmektedir:

Bunlardan ilk tahta geçen, Ebû Muhammed Ubeydullah'tır. Bunun Muhammed b. Abdullah b. Meymûn b. Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib (R.A.) olduğu söylenir. Bu nesebi, kendisine Kaddâhiye(1) fırkasının izafe edildiği, Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh'a bağlarlar. Ayrıca onun Ubeydullah b. Ahmed b. İsmâil es-Sânî b. Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Tâlib (r.a.) olduğu da rivayet edilir.

Ulema kendisinin nesebi hakkında ihtilâf etmiştir. Kendisi ve kendisinin imam olduğunu iddia eden çevresi, önce de söylediğimiz gibi, nesebinin sahih olduğunu ve bundan hiç şüphe etmediklerini söylerler. Bir çok Alevî neseb alimi de bunlarla aynı kanaati paylaşmaktadır. Eş-Şerif er-Radî'nin bir şiiri de buna delil olarak gösterilir.

Ancak eş-Şerîf er-Radî korkudan bu şiirini divanında koymamıştır, onların neseplerini inkâr eden kayıtlarda da bu şiiri yazdığına dair bir delil yoktur. Zaten korkan insanın, divanına koymak şöyle dursun, bu mahiyette bir şiiri hiç yazmaması icabeder. Bununla beraber böyle bir rivayet ortaya çıkmıştır. el-Kâdir Billâh bu şiiri duyunca, Ebû Bekr b. el-Bâkıllânî'yi çağırıp kendisini, şunları söylemek üzere eş-Şerif er-Radî'nin babası olan eş-Şerîf Ebû Ahmed el-Mûsevî'ye gönderdi: «Sen bizim aramızdaki mevkiini, sana olan samimî itimadımızın devam ettiğini ve devlet hayatındaki takdire şayan hizmetlerini biliyorsun. Kendisinden memnun olduğun bir halifeye karşı olman mümkün değildir. Fakat oğlunun ona karşı olduğunu ve şöyle şöyle bir şiir söylediğini duyduk. Sıradan bir makamda olsa da karşı koysa olabilir. Halbuki kendisi nakiblik ve hac işleri gibi en şerefli iki işle görevli bulunmaktadır. Mısır'da bile olsa her hangi bir insan gibi olurdu.» Konuşmaları böyle devam etti. Sonunda Ebû Ahmed yemin ederek bu meseleyi bilmediğini söyledi.

---

(1) «Kaddâhiye» bir batınî fırkası olup mensupları kendilerini Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh'a bağlarlar. «el-Kaddâh» lakabı ve «el-Kaddâhiye» nisbesi için bkz. el-Sem'ânî, el-Ensâb, Haydarabad 1979, X, 348-350 ve notlarında gösterilen yerler (çeviren)

Oğlunu çağırıp durumu anlattığında inkâr etti. Bunun üzerine halîfeye bir yazı yazarak özür dilemesini ve el-Mısrî'nin nesebinin meçhul olduğunu zikredip kendisinin sadece bir iddiacı olduğunu ifade etmesini istedi. Fakat oğlu: «Yapmam» deyince: «Sen beni tekzip mi ediyorsun?» dedi. Oğlu ise tekzip etmediğini, ancak Deylemî, el-Mısrî ve ülkedeki dâilerden korktuğunu söyledi. Bunun üzerine babası: «Kendinden uzak kimseden korkup da yakın olan kimseye mi kızıyorsun? Halbuki onun, sana ve ailene gücü yetmez mi?»

Babayla oğul arasında bu şekilde söz uzayıp durmuş ve er-Radî bu konuda babasının söylediği mektubu yazmamıştı. Babası ona bir hayli kızmış ve onunla birlikte aynı şehirde durmayacağına yemin etmişti. Durum bu şiir kendisinin söylemediğini er-Radî'nin yemin ettiği güne kadar sürüp gitti.

Ancak er-Radî'nin neseplerinin gerçekten karışık olduğunu yazmaktan korkarak çekinmesi neseplerinin sahih olduğuna dair güçlü bir delil sayılır. Ben onun nesebi hakkında bazı ileri gelen Alevîlere sordum, onlar nesebinin sıhhati konusunda tereddütsüzce cevaplar verdiler. Ancak bir kısmı da onun nesebinin sahîh olmadığını söylediği gibi, bir kısmı daha da aşırı giderek onun Yahûdi asıllı olduğunu söylediler. Hatta el-Kâdir Billâh zamanında yazılan bir mahkeme sicilinde onun ve evlâtlarının nesebi kötüleniyordu. Alevîlerden bir grubun da yazdığına bakılırsa nesebinin Hz. Ali'ye kadar dayandığına dair sahih bir görüş yoktur.

Alevîlerin nesebi hakkında yazı yazanlar arasında şunları zikretmek mümkündür: el-Murtazâ ve kardeşi er-Radî, İbn el-Bathavî İbn el-Erzak gibi iki Alevi; İbn el-Ekfâhî, İbn el-Harezî Ebû'l-Abbâs el-Abyûrdî Ebû Hâmid el-Keşfelî, el-Kudûrî, es-Saymarî Ebû Fazl en-Nesevî, Ebû Ca'fer en-Nesefî ve Şîa fakîhlerinden olan Ebû Abdullah İbn el-Nu'mân idiler.

Nesebinin sahîh olduğunu iddia edenler bu mahkeme karar ve sicilinde yazılan nesep silsilesinin korkudan ve takiyye yapılarak yazıldığını iddia etmişlerdir. Ancak neseb ilmini bilmeyenlerin iddia edeceği her hangi bir söz aslâ delil değildir.

«Kuzey Afrika ve Mağrib Tarihi»nin müellifi Emir Abdülazîz bu Alevîlerin nesebinin sonunda Yahûdîlere dayandığını iddia ederek bazı âlimlerden nakiller yapmış ve Alevî devletinin kuruluşuna dair incelemeler yaparak bu konuda bir hayli aşırı gitmiştir.

Ben Emir Abdulaziz'in Alevîlerin nesebini kötüleyerek zikrettiğini burada diğer kaydettikleriyle birlikte aktarmak isterim. Şöyle der :

«Yüce Allah kâinatın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak gönderince bu, Yahûdî, Hristiyan, Rum, Sâsânî, Kureyş ve diğer Arap kabilelerine bir hayli ağır gelmişti, çünkü Hz. Peygamber getirdiği din ve mesaj ile onların bütün inançlarını kötülüyor, dinlerini ve inandıkları ilâhları ayıplıyor, hatta ona inanan kimseler ile diğerlerinin arasını ayırarak toplumlarını ikiye bölüyordu. Böylece bütün küfür milleti tek bir yumruk halinde Peygambere karşı bir tavır almış, ancak yüce Allah bu hilelerini kursaklarında bırakarak Peygamberi düşmanlarına karşı muzaffer kılmıştı. Böylece Allah'ın hidayet verdiği birçok kimse İslâm'a girdi. Ancak Hz. Peygamber vefat edince nifak tohumları ekildi, bedevî Araplar İslâm'dan geri döndüler ve ashâbın bu konuda Hz. Peygamberin vefatından sonra zayıf düşeceğini zannettiler. Ancak Hz. Ebû Bekir (r.a,) Allah yolunda cihada atılarak yalancı peygamber Müseyleme'yi ve bütün irtidât edenleri yok ederek küfrü zillete uğratmış, Arap Yarımadasını küfürden temizlemiş ve arkasından Sâsânî ve Bizans İmparatorlukları üzerine seferler düzenleyerek İslâm'ı oralara götürmüştü. Hz. Ebû Bekr'in vefat etmesiyle bu azılı düşmanlar, İslâm'ın yıkılacağını zannettiler, ancak Hz. Ebû Bekr'in vefatıyla İslâm devletinin başına geçen Hz. Ömer, Sâsânî ve Rumları zillete sokarak onları kendi ülkelerinde mağlup etti. Münafıklar Ebû Lü'lü'e'yi ona saldırtarak Hz. Ömer'i şehit ettirdiler. Hz. Ömer'i şehit ettiren bu münafıklar onu öldürmekle İslâm nurunun söneceğini zannetmişlerdi. Ancak arkasından hilâfete gelen Hz. Osman fetihleri sürdürüp gitmiş ve İslâm ülkesi bir hayli geniş bir alana yayılmıştı. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Mü'minlerin emîri Hz. Ali iş başına geçerek en mükemmel bir şekilde İslâmî hükümleri yürürlüğe koymuştu. İslâm düşmanları bu metodlarından ümitsizliğe düşünce kuvvete başvurmayı bırakarak mevzu hadisleı uydurup daha sonraları muhaddislerin tesbit ettiği bir çok hususları dine sokup Müslümanların akıllarını karıştırmak istemiş ve sahih hadîsleri uydurmalarıyla bu mevzu olanlarıyla bozmak istemişlerdi.»

Dini bozmak isteyenlerin ilk harekete geçenlerinden birisi Esedoğullarının bir kölesi olan Ebû'l-Hattâb Muhammed b. Ebî Zeyneb ile bu zındıkları kitabıyla destekleyen ve «el-Mîzân» adlı eserin müellifi olan Ebû Şakir Meymûn b. Deysân ve benzeri kimseler idiler. Bu ve benzeri şahıslar ibadetlerin her birisinde bir bâtın, bir de zâhir hüküm olduğunu söyleyerek Cenâb-ı Allah'ın yakın dostlarına ve imamlara namaz, zekât ve benzeri şeyleri emretmediğini, ayrıca bir çok şeyleri bunlara helâl kılmadığını söyleyerek kendi kendilerine bir çok hususu mübah kılmış, annelerin ve kızkardeşlerin nikâhlanmasında ve onlarla evlenmede bir beis görmemişlerdi. Ayrıca bütün bunlara ilâve olarak bu gibi sınırlamaların

ve ibadet emirlerinin halkın avamlarına olup havassın böyle bir şeyle mükellef olmadığını iddia ederek dinde bir sürü uydurmalar yapmışlardı.

Bunlar bu gayelerini örtbas etmek ve asıl maksatlarını gizlemek için Hz. Peygamber (S.A.)'in ehl-i beyti olduğunu ve onun şiası olduklarını iddia edip bu şemsiyenin altında gizlenerek halkı kendilerine çekmeğe çalışıyorlardı. Onlardan bir çoğu İslâm devletinin muhtelif yerlerine dağılarak önce zühd ve ibadete dalıp halkı aldattıklarını ve birçok noktada da halk arasında ihtilâfa sebep olacak fitne tohumları ektiklerini görüyoruz. Çıkardığı bu fitne ve fesatlar yüzünden Ebû'l-Hattâb ve yakın adamlarından bir grup Kûfe'de öldürüldü. Adamları ona: «Biz devletin ordusundan korkuyoruz.» dediklerinde o şöyle cevap veriyordu: «Onların silâhları size işlemez.» Ancak yakalanıp da tek tek kafaları uçurulmağa başlayınca adamları ona: «Hani onların kılıçları bize işlemeyecekti?» diye sormuşlar, o ise şöyle cevap vermişti: «Cenâb-ı Allah onların ölümlerini murad etmişse ben ne yapabilirim ki?»

Bu cemaat ülkenin her tarafına dağılarak bir çok bilgiler edinmiş, botanik, zooloji, astroloji ve kimya gibi ilimleri öğrenmiş, bunlarla halkın avamına karşı hile yolları kurarak ve ayrıca son derece zahid görünerek onları aldatmağa ve arasında tefrika sokmağa çalışıp durmuşlardı.

İbn Deysân'ın Abdullah el-Kaddâh adında bir oğlu yetişmiş, babası ona bu konuda her türlü hile ve tuzakları öğreterek bu hilelerin nasıl kurulacağına dair bir sürü sırlar öğretmişti. O da bu hilelerin tam uzmanı olup bu konuda babasını geçmişti.

Kerh ve Isfahân civarında Dendân lakabı ile meşhur olan ve «Muhammed b. el-Hüseyn» diye bilinen birisi vardı; bu bölgenin sorumluluğunu üstlenmiş olup bir hayli itibarlı idi. Ancak o araplara karşı kin besliyor, onların dışında olanlarla irtibat kurup etrafına adam topluyordu. Bunu duyan Abdullah el-Kaddâh hemen yanına varmış ve ona büyük iltifatlarda bulunup ne yapacağı konusunda bilgiler vermişti. Ayrıca asıl düşündüğünü gizlemesini, takiyye yapıp düşüncesini saklamasını tavsiye ederek peygamberin ve ehl-i beytinin taraftarlarından olduğunu söyleyip sahâbeye ta'n etmesini ve onlara ta'n etmekle asıl İslâm şeriatına kin besleyeceğini söylemişti. Nihayet sahabelere bu şekilde saldırmakla bu saldırının sonunda varacağı yer belli idi. Dendân ayrıca Abdullah el-Kaddâh'ın fikirlerini bir hayli beğenmiş, ona bu mezhabin davetçilerine dağıtmak üzere bir sürü mallar vererek onu Ahvâz civarına; Basra, Kûfe, Tâlekân ve Horasân ile Selimiye ve Humus'a gönderip buralara davetçilerini dağıtmasını söylemişti. Nihayet Abdullah el-Kaddâh ve Dendân ölüp gittiler.

Abdullah'a «el-Kaddâh» denmesinin sebebi gözleri tedavi etmesi ve göz aklarındaki hastalıkları gidermesiydi(1). el-Kaddâh öldükten sonra aynı görevi sürdürmek üzere yerine oğlu Ahmed geçmişti. Ayrıca Kûfe halkından Rüstem b. el-Hüseyn b. Havşeb b. Dâzân en-Neccâr adında birisi ona destek olmuştu, her ikisi kalkıp Hz. Ali evlâtlarının mezarlarını dolaşıyorlar, onlara bu mezheplerini anlatıyorlardı. Bunlardan başka. Yemin'de el-Cened halkından bir çok kimseyi etrafında toplamış, bir hayli mal ve mülkü olan ve Hz. Ali şiasından olduğunu iddia eden Muhammed b. el-Fazl adında birisi yaşıyordu. Bu adam bir gün kalkıp Hz. Hüseyn b. Ali'nin mezarına gelmişti, orada ağlayıp duruyordu Onun bu şekilde çok ağladığını gören Ahmed ve Rüstem mezarın yanından çıkıp gittikten sonra onunla görüşmüş, onun böyle ağlayıp durması kendisini kandırabileceklerine dair onları tamaha düşürmüştü. Onunla görüştüklerinde düşünce ve mezheplerini ona aktarmışlar, o da derhal bunu kabul etmişti. el-Kaddâh'ın oğlu Ahmed Muhammed b. Fazl ile birlikte en-Neccâr'ı Yemen'e göndermiş ve ona gittiği yerde son derece ibadetine düşkün zahid bir kimse olarak halka gözükmesini emredip halkı beklenen Mehdi'ye uymaları için davette bulunmasını ve Mehdi'nin çok kısa bir zamanda Yemen'de ortaya çıkacağını anlatmasını emretmişti. en-Neccâr Yemen'e gidip Aden'de ikamet etmiş, Musaoğulları diye bilinen ve Hz. Ali'nin şiasından olduklarını söyleyen bir kabîlenin yakınında konaklamış ve yanında bulunan mal ve eşyayı satışa çıkarmıştı.

Musaoğulları ona gelip: «Neden buraya geldin?» diye sormuşlar o da «Ticaret yapmağa geldim» şeklinde karşılık vermiş, ancak Musaoğulları: «Sen tüccar değilsin, sen Mehdi'nin elçisisin; bunu duyduk ve senin hakkında bilgi edindik. Biz Musaoğullarıyız, herhalde bizi işitmişsindir. Hiç çekinme, arzu ettiğin gibi davran ve bildiklerini anlat. Biz senin kardeşleriniz.» demişlerdi. «Bunun üzerine o bir hayli güçlenmiş ve etrafında çok kimse toplanmıştı. Mehdi'nin çıkmasının yakın olduğunu bunlara anlatarak Mehdi'nin ordusunda yer almak üzere at ve silâh hazırlamalarını emretmişti. Ayrıca bir sürü âlametler sayarak bunların Mehdi'nin çıkmasına delil olduğunu söyleyip yakın bir zamanda buradan çıkacağını iddia etmişti.

Yemen'de bunların bir hayli güçlendiği haberi, Irak'ta yaşayan Şiilere ulaşmış, Irak'taki Şiîler de kalkıp bunların yanına gitmiş bir hayli kalabalık bir kitle oluşturarak iyice güçlenmişlerdi. Böyle güçlendik-

(1) Arapçada «kadh» demek, «gözü tedâvî etmek» demektir. Bundan dolayı gözleri tedâvi eden kimse anlamına ona «el-Kaddâh» denmiştir. (Çeviren)

lerini görünce çevresinde yaşayan diğer insanlara karşı akınlar düzenleyerek onlardan bir sürü mal ve ganimetler almış, mallarını, haraç ve zekâtlarını toplamış ve çokça mal biriktirmişlerdi. en-Neccâr Kûfe ve çevresinde yaşayan Abdullah el-Kaddâh'ın çoluk çocuğuna ve ahfâdına bir hayli mal ve hediyeler gönderip duruyordu. Bu Yemen'de yaşayan şiî kitle birisi el-Hülvânî, diğeri Ebû Süfyân diye bilinen iki kişiyi Mağrib'e göndererek onlara şöyle demişlerdi: «Mağrib son derece boş bir arazidir. Oraya gidiniz arzu ettiğiniz gibi fikirlerinizi ekiniz ve Mehdî'nin geleceği günü bekleyiniz.» el-Hülvânî ile Ebû Süfyân diye isimlendirilen bu iki şahıs kalkıp Mağrib taraflarına gitmiş onlardan birisi Kütâme'de Mermecenne denilen şehirde, diğeri ise Sûku'l-Himâr adı verilen yerde ikâmet etmişlerdi. Onların buraya yerleşmesiyle halk bunlara bir hayli iltifat etmiş, birçok mal ve hediyeler taşıyıp götürmüşlerdi. Bu iki şahıs bu bölgede yıllarca kaldıktan sonra ikisi yakın zamanlarda ve arka arkaya vefat edip gittiler.

Ebû Abdullah eş-Şîî'nin Mağrib'e Gönderilmesi

Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Ahmed b. Muhammed b. Zekeriyyâ San'a halkından olup Şîa'ya mensup bir kimse idi. O, İbn Havşeb en-Naccâr'ın yanına gitmiş, onun sohbetinde bulunmuş ve adamlarının ileri gelenlerinden birisi olmuştu. İlim sahibi, kavraması gayet mükemmel, deha sahibi, hile ve tuzak kurmasını bilen bir kimse idi. Mağrib'e gönderilmiş bulunan el-Hülvânî ile Ebu Süfyân'ın ölüm haberleri İbn Havşeb en-Neccâr'a ulaşınca Ebû Abdullah eş-Şîî'ye şöyle demişti: «Mağrib bölgesinden Kütâme arazisi el-Hülvânî ve Ebû Süfyan tarafından ekildi. Ancak harmanı kaldırılmadan ikisi de öldüler. Bu bölgenin ürününü senden başka kaldırabilecek kimse yoktur. Haydi kalk oraya git. Orası son derece hazır hale getirilmiş bir zemindir.»

İbn Havşeb, Ebû Abdullah'a bir sürü mal ve para vermiş, yanına Abdulah b. Ebî Melâhif adında birisini de katarak yola çıkarmıştı. Ebû Abdullah Mekke'ye gelmiş ve hacc mevsiminde Kütâme hacılarının bulunduğu yeri araştırmış, nerede olduklarını öğrenince maksadının ne olduğunu ve kim olduğunu belirtmeden gidip onlara yakın bir yerde oturmuş, sohbetlerine karışmıştı. Bunların sürekli olarak ehl-i bey'in fazilet ve üstünlüklerinden söz ettiklerini görmüş ve buna bir hayli sevinerek o da onlara katılmış, kim olduğunu söylemeden onlarla sohbet etmişti. O gün oradan kalkıp gitmek isteyince kendisini ziyaret etmek arzusunda olduklarını buna müsaade etmesini istemişler, onunla bir araya gelip sohbet etmeyi arzuladıklarını bildirmişlerdi. Ebû Abdullah da buna izin vermiş ve iste-

diklerinde onu ziyaret edebileceklerini söylemişti. Sonra hacc mevsiminden sonra nereye doğru gideceğini sormuşlar, o da: «Mısır'a gideceğim.» şeklinde karşılık verince onunla yolda sohbet etmekten son derece memnun olmuşlardı.

O sırada Mekke'de bulunan Kütâme halkının reislerinden ve ileri gelenlerinden Hureys el-Cumeyli ile Mûsâ b. Mekâd adında iki şahıs vardı. Mevsim bittikten sonra oradan ayrılmış, Ebû Abdullah gayesinin ne olduğunu onlara hiç bildirmeden birlikte yola koyulmuşlar ve yolda ibadete son derece önem vererek zühd ve takvâ içinde görünmeye devam etmiş, onun böyle takvâ ve zühd sahibi bir kimse olduğunu görünce ona karşı olan muhabbetleri bir hayli artmış, ona çok çok hizmet etmeye başlamışlardı. Ebû Abdullah Kütâme halkına kendi ülkeleri ve şehirleri ve kabileleri hakkında durmadan sorular soruyor ve İfrikiyye yöneticisine karşı olan itaatlerinin ne derece olduğunu öğrenmeye çalışıyordu. Kütâme halkı ona şöyle demişlerdi: «İfrikiyye emirinin üzerimizde herhangi bir otoritesi söz konusu değildir. Çünkü onunla bizim aramızda on günlük bir mesâfe vardır.» Ebû Abdullah onlara: «Siz silâh taşır mısınız?» diye sormuş, onlar da: «Bu bizim işimizdir.» diye karşılık vermişlerdi. Ebû Abdullah sürekli onlara hiç de hissettirmeden haklarında bilgi toplayıp duruyordu. Nihayet Mısır'a ulaştıklarında onlarla vedalaşmak istemiş, Kütâme halkı ona: «Mısır'a gelmenizin sebebi nedir?» diye sormuşlar o da: «Buraya ilim tahsiline geldim» şeklinde cevap vermişti. Onlar: «Eğer senin gayen bu ise bizim ülkemizde çok daha mükemmeline kavuşabilirsin ve biz senin hakkını gayet iyi gözetir, sana hizmet ederiz.» demişlerdi. Nihayet Kütâme halkı Ebû Abdullah'a son derece ısrar etmiş ve onlara olumlu cevap verinceye kadar ülkelerine gitmesini isteyip durmuşlardı. Nihayet onlarla birlikte yola koyulup Mağrib'e gitti.

Ülkelerine yakın bir noktaya ulaştıklarında Şîa'dan bazı kimseler bunlarla karşılaşmış ve onlara Ebû Abdulah'ı anlatmışlardı. Ebû Abdullah'ın memleketlerine gelip ikamet etmesinden son derece memnun olmuşlar, hattâ kimin evinde konaklayacağı hususunda aralarında kur'a çekmişlerdi. Nihayet yollarına devam edip Kütâme şehri arazisine 280 hicrî yılı rebiyulevvel ortalarında (893 Mayıs sonu) ulaştılar. Kütâme halkından bir grup Ebû Abdullah'ın yanlarında konaklamasını arzu etmişler, o da onlara şöyle demişti: «Feccu'l-ahyâr ne tarafta?» Daha evvel hiç de böyle bir yerden ona bahsetmedikleri halde onun Feccu'l-Ahyâr'dan sözetmesi onları hayrete düşürmüştü. Ona Selyânoğullarının(1) yanında olduğunu söyleyince o da: «O halde oraya gidip yerleşelim ve sizin

(1) Diğer bir nüshada «Süleymanoğulları» diye kaydedilmektedir (Çeviren)

her birinize buradan gelip sizi ziyaret edelim.» demiş, onlar da hepsi bu teklifi kabul etmişlerdi.

Ebû Abdullah Feccu'l-Ahyâr'ın bulunduğu İnkicân dağına gidip yerleşmiş ve onlara şöyle demişti: «İşte burada Feccu'l-ahyâr (iyilerin çıkış yeri) adı verilir. Burası yalnız sizin ülkenizde olan bir yer olarak isimlendirilmiştir. Anlatıldığına göre Mehdî'nin ülkelerin çok uzaklarında bir yere hicret edeceğini ve orada halkından iyi kimselerin ona yardım edeceği kaydedilmektedir ki onların ismi «ketmetmek (gizlemek)»ten türetilmiştir. İşte onlar da Kütâme halkıdırlar. Onlar sizi bu menfezden çıkaracaklardır. Bu menfez de iyilerin çıkış yeri, iyilerin menfesi ismiyle anılır.»

Civardaki kabîleler onun buraya gelip yerleştiğini haber almışlar o dâ her türlü hile, tuzak ve hokkabazlıklar yapıp akıllarını çelmiş, Berberilerden birçok kimse her taraftan gelip etrafında birikmiş ve nihayet bir hayli güçlenmişti. Hatta onun böyle güçlenmesinden sonra Kütâme halkı Berberî kabilelerle onun için savaşa tutuşmuşlar ve bu çarpışmaların her defasında o ölümden kurtulmuştu. Bütün bunlara rağmen o hiç el-Mehdî'nin adını zikretmiyordu. Nihayet bölgenin ilim erbabı onunla münazaraya girişip onu öldürmeyi kararlaştırdılar. Ancak Kütâme halkı onun bölge âlimleriyle karşı karşıya gelmesinde asla onu yalnız bırakmamış ve ona Ebû Abdullah el-Meşrıkî adını vermişlerdi.

Kuzey Afrika (İfrîkıyye) emîri İbrâhim b. Ahmed b. el-Ağleb, Ebû Abdullah hakkında bilgi almış, bunun üzerine Mîle valisine haber gönderip Ebû Abdullah hakkında kendisine sahih malûmat vermesini istemişti. Ancak Mîle valisi Ebû Abdullah'ı küçümseyerek İbrâhim b. Ahmed'e pek önemsenecek bir kimse olmadığını, onun kalın ve kaba kumaştan elbiseler giyerek halkı iyilik yapmağa ve ibadete davet ettiğini yazınca İbrâhim onunla uğraşmaktan vaz geçmişti.

Bir müddet sonra Ebû Abullah Kütâme halkına: «Ben size Ebû Süfyan ile el-Hülvânî'nin bahsettiği Sâhibu'l-Bedr'im.» demiş ve ona karşı olan muhabbetleri bir hayli artmış onu daha da yüceltmişlerdi. Ebû Abdullah'a karşı Kütâme halkının böyle iltifat edip durmaları Berberîlerle aralarının açılmasına sebep olmuş, Berberîlerden bazıları onu öldürmek istemişlerdi. Ebû Abdullah bundan çekinip gizlenince Kütâme halkı ile Berberîler arasında şiddetli bir çarpışma meydana gelmişti. Bu haberi Kütâme ileri gelenlerinden el-Hasan b. Hârûn adında birisi bunu haber alınca Ebû Abdulah'ı alıp yanında gizlemiş, onu korumaya çalışarak ikisi birlikte Nasirûn şehrine gitmişlerdi. Burada ikamet ederken bütün kabîleler gelip etrafında toplanmış ve bir hayli güç kazanmıştı. Nihayet Ebû

Abdullah suvarilerin yönetimini Hasan b. Hârûn'a vererek kendisi de ortaya çıkmıştı. Onun gizlendiği yerden çıkması üzerine tekrar çarpışmalar başlamış ve bu çarpışmalarda zafer elde ederek birçok ganimet malları ele geçirmiş ve Nâsirun şehrinde yerleşip etrafını hendeklerle çevirmişti. Berberî kabileleri Nâsirun şehri üzerine yürümüş, aralarında bir sürü çarpışmalar meydana gelmiş, bir ara barış yapmışlar, arkasından tekrar savaş olmuş ve arka arkaya birkaç defa çarpışıp durmuşlardı. Nihayet Ebû Abdullah Berberîlere karşı kesin zafer elde etmiş, bütün mallarını ele geçirmiş, Kütâme halkının tümüyle berberîler onun emrine girmişlerdi.

Ebû Abdullah'ın Mîle Şehrini Ele Geçirmesi ve Bunun Sonunda Mağlup Olması

Ebû Abdullah Berberîlere karşı zafer elde edince Mîle şehri üzerine yürümüş, şehirden Hasan b. Ahmed adında birisi ona gelip şehre girebileceği yerleri tarif etmişti. Halkıyla giriştiği şiddetli çarpışmalardan sonra şehrin dıvarlarının barındırıldıkları ağılları ele geçirince ondan eman istemişler ve bu şekilde Mîle'ye girmişti. Ebû Abdullah'ın Mîle şehrini ele geçirdiği haberi ifrîkiyye emîri İbrâhim b. Ahmed b. Ağleb'e ulaşınca derhal oğlu el-Ahvel (şaşı) komutasında on iki bin kişilik bir ordu göndermiş ve arkasından bir o kadarı daha onlara yetişince Ebû Abdullah ile şiddetli bir savaşa girişmiş, her iki ordu çarpışıp durmuşlar, nihayette Ebû Abdullah hezimete uğrayarak adamlarından çok kimse öldürülmüş, el-Ahvel onları takip edip durmuştu. Ancak o sırada meydana gelen şiddetli kar yağışları el-Ahvel'in onu takip etmesine engel olmuş, Ebû Abdullah İnkicân dağına çekilmiş, el-Ahvel ise Nâsirûn şehrine gidip burayı yakmış, arkasından Mîle şehrine giderek orayı da ateşe vermiş, ancak hiç kimseyi şehirde bulamamıştı.

Ebû Abdullah İnkicân dağında hicret evi yaptırmış ve adamları gelip burada oturmuşlardı. el-Ahvel de Tunus'a geri dönmüştü. Nihayet Ebû Abdullah el-Ahvel'in çekilmesinden sonra geriye bıraktıklarını toplamak üzere harekete geçmiş ve bir sürü ganimet malları toplamıştı. Bu arada İbrâhim'in vefat ettiğini haber alan Ebû Abdullah buna bir hayli sevinmişti. Arkasından İbrâhim'in oğlu Ebû'l-Abbâs'ın da öldürülmesi ve onun yerine Ziyâdetullah'ın geçip zevk ve eğlenceye daldığını haber alınca bu sevinmeleri bir hayli artmıştı.

El-Ahvel, kardeşi Ebû'l-Abbâs'ın emîrliği sırasında bir ordu topla-

yıp Ebû Abdullah ile çarpışmalara girişmiş, ancak mağlûp olup geri çekilmişti.

el-Ahvel Ebû Abdullah'a karşı koyup ilerlemesini engellemeğe çalışmış ve onunla sürekli çarpışıp durmuştu. Ancak yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ebû Mudar Ziyâdetullah'ın ifrikıyye emîrliğini ele geçirince el-Ahvel'i çağırıp öldürmüştü. el-Ahvel'in öldürülmesi haberi etrafa yayılınca Ebû Abdullah da askerlerini alıp çevre illerde karışıklıklar çıkarmağa başlamış ve şöyle demişti: «Artık Mehdi'nin çıkacağı günler çok yakınlaşmıştır ve işte bu günlerdir. O yer yüzüne tamamen hakim olacak, onun ordusunda yer almak üzere bana itaat eden ve yanıma gelenlere ne mutlu!» Bu şekildeki sözleriyle ve Ebû Mudar'ın zevk ve eğlencelere dalıp yönetimi ihmal etmesini ayıplayarak halkı aldatıp duruyordu.

Ziyâdetullah'ın etrafında bulunan vezirlerin hepsi Şiî idiler. Ebû Abdullah'ın onlara bir sürü kerametler ve Mehdi'nin çok yakın zamanda gelip ölüleri dirilteceğini ve güneşi batıdan doğduracağını, yer yüzünün tümüne hâkim olacağını söylemesine ve böyle saçmalıklarda bulunmasına rağmen onun bölgeye hakim olmasını kesinlikle kötü görmüyorlardı. Bunun için Ebû Abdullah sürekli olarak bu vezirlere mektuplar gönderip onları kendisine meylettiriyor ve bir çok vaadlerde bulunuyordu.

Ubeydullah el-Mehdî'nin Ebû Abdullah eş-Şiî ile İrtibat Kurup Sicilmâsa'ya Gitmesi

Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh'ın ölümünden sonra çocukları ve torunları kendilerinin Akîl b. Ebî Tâlib'in ahfâdından olduklarını iddia etmişlerdi. Ancak buna rağmen yine kendilerini gizliyor, sırlarını açığa vurmuyor ve adamlarının kim olduklarını da asla açıklamıyorlardı.

el-Kaddâh'ın oğlu olan Ahmed onların kendisine baş vurup danıştığı kimseleri durumunda idi o da vefat edince yerine oğlu Muhammed bu görevi yüklenmişti. Alevî davetçilerin kendisiyle mektuplaştığı şahıs bu idi. Muhammed de ölünce kendisinden sonra oğulları Ahmed ve Hüseyn bu görevi yüklendiler. el-Hüseyin Humus şehri yakınlarında «Selemiyye» denilen yere giderek orada kendisinin ve dedesi Abdullah el-Kaddâh'ın bir sürü mal, mülk ve eşyaları ile ona tâbi mürit ve köleler vardı. el-Kaddâh'ın evlatlarından Bağdâd'da «Ebû Şelağlağ» adında birisi kalmıştı.

el-Hüseyin kendisinin bu işin sahibi olduğunu ve riyâsetin vasiyetle kendisine verildiğini iddia ediyor, Yemen ve Mağrib'teki davetçiler de onunla mektuplaşıyorlardı. Tarihçilerin ittifak ettiklerince göre, el-Hü-

seyn Selemiyye'de bulunduğu sırada ona bazı kadınlar Yahudi bir demircinin hanımından söz etmişlerdi. Yahudi demirci ölmüş ve hanımı dul kalmıştı. Bu Yahudi kadın son derece güzel idi. Hüseyn bu kadınla evlenmiş ve kadının Yahudi demirciden annesine benzer gayet güzel bir oğlu vardı. Hüseyn bu kadını son derece sevmiş, çok itibar edip oğluna da hayli iltifatlarda bulunmuş, bu çocuğu kendi görüşleri istikametinde terbiye edip mezhebinin görüş ve ilmini öğretmişti. Böylece bu çocuğun itibarı bir hayli yükselmişti.

Bu davetin ileri gelen âlimlerinin iddialarına ve anlattıklarına göre, Selemiyye'de İmam Hüseyn öldüğünde çocuğu yoktu. Bunun için bu demirci Yahudinin oğlunu kendisinden sonra bu göreve getirmiş ve ona Ubeydullah adını vermişti. Ona bu davetin sırlarını her türlü anlayışını ve prensiplerini gayet iyice öğretmiş, davetçilerin onlara bağlı kimselerin nerelerde olduklarını söyleyip ona bir sürü mal ve mülk bırakmıştı. İmam olarak bilinen Hüseyn ölümünden evvel bu Yahudi demircinin oğlu Ubeydullah'ı adamlarına takdim edip ona itaat etmelerini söylemiş ve kendisinden sonra vasî imamın bu olduğunu anlatarak onu ayrıca amcası Ebû Şelağlağ'ın kızıyla evlendirmişti. Bu görüşler Ebû'l Kâsım el-Abyaz el-Alevî'nin görüşleridir. Ubeydullah kendisine bir neseb silsilesi uydurup onun Ubeydullah İbn el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Mûsâ b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib olduğunu ilân etmişti.

Çok az sayıda kimse de şöyle derler: «Bu Ubeydullah, el-Kaddâh'ın alnfâdından idi.» Ancak bütün bu görüşler tartışılması ve üzerinde durulması gereken değişik görüşlerdir. Ama ben şahsen Ebû Abdullah eş-Şî'nin bu davete insanları çağırmasının sebebini ve bu anlayış ile devlet kurmağa sevkeden duygularının neler olduğunu bilmek isterdim. Onlar böyle bir davete kalkışıp nihayette bu işi Yahudi bir çocuğa teslim etmeyi ve bu hususta ileri sürdükleri anlayış ve itikadın bir din olduğunu ve buna intisap etmekle insanların sevap kazanacaklarını nasıl kabul ediyorlar bir türlü anlayamıyorum.»

Taberî'nin kaydettiğine göre, el-Hüseyn Ubeydullah'a bu işi havale ettiğinde ona şöyle demişti: «Sen benim ölümümden sonra uzak bir yere hicrete çıkacak ve bir sürü musibetlere uğrayacaksın.» Nihayet el-Hüseyn ölmüş, yerine Ubeydullah geçmiş ve bu davet yayılmıştı. Ubeydullah, Hüseyn gibi davranmayıp elindekilerden bir sürü mallar dağıtmıştı. Diğer taraftan Ebû Abdullah Kütâme'den, Mağrib'den adamlar gönderip Allah'ın kendilerine verdiği zaferleri anlatarak onu bekleyip durduklarını söylemişti.

Abbasi Halifesi el-Muktefî zamanında bu Yahudi Ubeydullah'ın davet haberi her tarafta yayılmış ve hemen yakalanması için üzerine adamlar gönderilmişti. Ancak hemen kendisi ve oğlu Ebû'l Kâsım kaçıp gitmişlerdi. Bu Ebû'l Kâsım Nazâr, babasından sonra bu işin başına gelmiş, daha çocuk yaşta iken «el-Kâim» lâkabını alarak imam ilân edilmişti. Kendisi yanında bulunan adamlarıyla birlikte Mağrib'e gitmek üzere yola koyulmuştu. O sıralarda Kuzey Afrika Ağlebî Devletinin başında Ziyâdetullah bulunuyordu. Ubeydullah, Mısır'a ulaştığında kim olduğunu gizleyerek tüccar kılığına girmişti. O sıralarda Mısır valisi bulunan İsâ en-Nûşarî'ye halifeden gelen mektuplardan Ubeydullah'ın şekli ve şemâili anlatılıyor onun ve ona benzeyen kimselerin derhal yakalanmasını emrediyordu

Ancak Mısır valisi İsâ en-Nûşarî'nin yakın adamlarından birisi bu alevî kitleye mensup olup hemen Mehdî olduğunu iddia eden adama haber iletmiş ve oradan çekip gitmesini tavsiye etmişti. Ubeydullah el-Mehdî adamlarıyla birlikte yanlarında götürdükleri bir sürü malları da alarak Mısır'dan ayrılmışlardı. Ubeydullah yanında bulunan bu çokça mallardan adamlarına bol bol dağıtıyordu. Halifenin mektubu İsâ en-Nûşarî'ye ulaşınca hemen bu Mehdî iddiasında bulunan adamı yakalamak üzere askerlerini etrafa göndermiş ve bizzat kendisi de yola koyularak onu yakalamıştı. En-Nûşarî el-Mehdî'yi görünce hiç de şüpheye düşmeden derhal onu yakalamış ve bir bahçeye hapsederek onu beklemek üzere kapısına nöbetçiler dikmişti. Yemek hazırlandığında İsâ en-Nûşarî onu sofraya buyur etmiş, ancak kendisinin oruçlu olduğunu söyleyince İsâ en-Nûşarî ona bir hayli acımış ve şöyle demişti: «Bana durumunun asıl gerçek yönünü anlat seni serbest bırakayım.» Ubeydullah el-Mehdî onu Allah korkusuyla korkutarak kendi asıl gâyesini ve durumunu gizlemiş, sürekli onu Allah korkusuna davet edip durunca en-Nûşarî onu serbest bırakmıştı. Hatta en-Nûşarî onu adamlarına ulaştırmak üzere yanına adam vermek istemişse de o: «Hayır, benim buna hiç ihtiyacım yoktur.» demiş ve ona dua etmişti.

Başka bir rivayette ise şöyle anlatılır: Ubeydullah İsâ enNûşarî'ye gizlice bir sürü malar verdiğinden onu serbest bırakmıştı. Hattâ en-Nûşarî'nin bazı yakın adamları onu serbest bırakmasını kınadıklarından buna pişman olmuş ve hemen onu geri getirmek üzere bazı adamlarını peşinden göndermek istemişti. Bu arada el-Mehdî kendisinden evvel yola koyulan arkadaşlarına yetişince oğlu Ebû'l Kâsım'ın kaybettiği bir av köpeği için ağlayıp durduğunu görünce köle ve hizmetçileri bu köpeği yakalandıkları bahçede bıraktıklarını söyleyince Ubeydullah el-Mehdî köpeği almak üezere geri gelip o bahçeye girmişti. Yanında da bir sürü hizmetçileri vardı. en-Nûşarî bunları görünce kim olduklarını sormuş, ona

bu gelenin Ubeydullah olduğunu ve şu şu sebepten dolayı geri geldiği söylenmişti. Bunun üzerine en-Nûşarî adamlarına şöyle demişti: «Hay Allah müstehakınızı versin! Sizler bu adamı öldürmem konusunda beni teşvik ettiniz. Eğer sizin dediğiniz ve gerçekten anlatıldığı gibi bu adam o iddiaya sahip olsaydı böyle basit bir iş için geri dönmez, serbest bırakıldıktan sonra arkasına dönmeden uzun bir yol alıp kaçar gider ve gittiği her yerde de kim olduğunu gizlerdi. Yoksa onun sırf bir köpeği almak için böyle geriye dönmesi mümkün değildir.» Onu tekrar serbest bırakmış, o da yoluna devam etmişti.

Ubeydullah el-Mehdî kaçmağa devam etti, ancak yolda «et-Tâhûna» denilen yerde önünü kesen eşkiya ondan bir sürü mal ve para almışlar, ayrıca dedelerinin kahramanlıklarını ve menkîbelerini anlatan bazı belgelere ve mektuplarına el koymuşlardı. Bu ona son derece ağır gelmişti. Ancak anlatıldığına göre Ebu'l Kâsım Mısır diyarına çıktığı ilk seferinde bu mektup ve belgeleri tekrar ele geçirmişti.

el-Mehdî ve oğlu Trablus'a ulaştılar. Yanında bulunan tüccar etrafa dağıldı. Onunla birlikte Ebû Abdullah eş-Şî'nin kardeşi Ebû'l-Abbâs da bulunuyordu. el-Mehdî onu kendisinden evvel Kayrevan'a göndermiş, oradan Kütâme'ye ulaşmasını emretmişti. Ancak Ebû'l-Abbâs Kayrevân'a ulaştığında kendisinden evvel el-Mehdî ile ilgili haberler Ziyâdetullah'a ulaşmıştı. Ziyâdetullah el-Mehdî'nin nerede olduğu hakkında bilgi edinmek istemiş, onun Trablus'ta kaldığını ancak adamı Ebû'l-Abbâs'ın Kayrevân'a geldiğini öğrenmişti. Ebû'l Abbâs yakalanmış, konuşturulmak istenmiş, ancak o bildiklerini gizleyerek inkâr etmiş ve şöyle demişti: «Ben tacir bir adamım. Geldiğim kervanlarda bir adamla arkadaşlık ettim bu kadar.» Bunun üzerine Ziyâdetullah Ebû'l Abbâs'ı hapse attırmıştı.

el-Mehdî durumu işittiği için oradan Kastîla'ya doğru gitmişti. Ziyâdetullah'ın mektubu Trablus valisine ulaştığında onu yakalaması emrediliyordu. Ancak el-Mehdî Trablus valisi ile arkadaşlık kurmuş ve onunla sohbette bulunmuştu. Bunun için Trablus valisi Ziyâdetullah'a bir mektup yazarak el-Mehdî'nin buradan ayrılıp gittiğini ve onu yakalayamadığını söylemişti. el-Mehdî Kastîla'ya ulaştığında Ebû Abdullah eş-Şî'nin yanına gitmekten vazgeçmişti. Çünkü Ebû Abdullah'ın kardeşi Ebû'l - Abbâs, o anda tutuklu bulunuyordu. Eğer kendisi Ebû Abdullah'ın yanına gidecek olursa bu işin sonunun geleceği ve yakalanıp öldürüleceğini anlamış, bunun için oraya gitmekten vaz geçerek Sicilmâsa'ya doğru yola koyulmuştu. Kendisi Kastîla'dan ayrıldıktan sonra onu yakalamak üzere Ziyâdetullah'ın adamları oraya ulaşmış ancak bulamamışlardı. Kendisi Sicilmâsa'ya varıp orada ikâmet etmişti. Ama sürekli olarak onun izini takip eden casuslar yollara dökülmüştü.

Sicilmâsa sahibi Elisa' b. Midrâr adında birisi idi. el-Mehdi ona bir sürü hediyeler takdim edip ona yakın olmaya çalışmış, Elisa' da onu sohbetine almış ve bir hayli sevmişti. Bu arada Ziyâdetullah'ın mektubu Sicilmâsa sahibine ulaşmış, bu gelen adamın Ebû Abdullah eş-Şiî'nin dâvet ettiği ve bekleyip durduğu adam olduğunu yazmıştı. Bunun üzerine hemen Sicilmâsa sahibi el-Mehdî'yi yakalayıp hapse atmış ve ileride kaydedeciğimiz gibi Ebû Abdulah'ın onu hapisten çıkaracağı güne kadar orada hapiste kalmıştı.

Ebû Abdullah eş-Şiî'nin Ağlebî Devletini İstilâ Etmesi ve Ziyâdetullah'ın Kaçışı

Ebû Abdullah eş-Şiî'nin daha evvel bazı durumlarını nakletmiştik. Ziyâdetullah'a gelince, Ebû Abdullah eş-Şiî'nin Mila ve Satîf gibi şehirleri ele geçirdiğini görünce derhal ordu toplamak üzere harekete geçmiş ve askerlerine bir sürü mallar dağıtmıştı. Ziyâdetullah'ın etrafında bir hayli kalabalık bir ordu toplanmıştı. Akrabalarından İbrâhim b. Hunayş bu ordunun başına geçmişti, bu adam savaş san'atını bilmeyen bir adamdı. Bu ordunun sayısı kırk bine ulaştı. Ziyâdetullah ona her türlü mal, para ve savaş araç-gereçlerini teslim etmiş, Tunus'ta bir tek cesur adam bırakmaksızın hepsini İbrâhim b. Hunayş ile yola çıkarmıştı. Ebû Abdullah üzerine yola koyulan İbrâhim b. Hunayş «Kostantiniyye el-Hevâ'» şehrine ulaştığında orada konaklamıştı. Burası eski ve müstahkem bir şehir idi. İbrâhim burada bulunduğu sırada etraftan ve bilhassa Ebû Abdullah eş-Şiî'ye itaat etmeyen Kütâme halkından kalabalık bir ordu gelip ona katılmıştı. Yolda giderken Ebû Abdullah'a bağlı bir çok kimseyi öldürünce Ebû Abdullah ve Kütâme halkı bundan bir hayli korkmuştu. İbrâhim b. Hunayş Kostantiniyye el-Hevâ'da altı ay kadar ikâmet etmiş, bu arada Ebû Abdullah da dağlara çekilip oraya kapanmıştı.

İbrâhim b. Hunayş Ebû Abdullah'ın bir türlü savaşa yanaşmadığını görünce kendisi harekete geçerek orada toplu halde bulunan bütün askerleri ile birlikte «Kerme» denilen şehre yürüdü. Bu arada Ebû Abdullah adamları arasından seçtiği bir grup süvariyi yola çıkarıp onun harekete geçip geçmediğini öğrenmek istemişti. İbrâhim bu süvarilerle Kerme şehri yakınlarında karşılaşmış, onları görünce adamlarından ve askerlerinden hiç kimse ona katılmaksızın bizzat kendisi önce bu süvariler üzerine hücuma geçmişti. Ancak bu kalabalık ordunun eşya ve ağırlıkları hâlâ atlarının ve davarlarının sırtındaydı. Ancak savaş başlamış ve aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti.

Savaşın başladığı haberi Ebû Abdullah'a ulaşınca derhal yanındaki askerlerle harekete geçerek gelip savaş alanına girmiş ve savaş İbrâhim

b. Hunayş'in mağlûbiyeti ile sona ermişti. İbrâhim bu çarpışmalar sırasında yaralanmış ve atı öldürülmüştü. Böylelikle İbrâhim'in bu kalabalık ordusu mağlup olup geriye çekilmiş, yanlarında bulunan bütün eşyayı orada bırakınca Ebû Abdullah hepsine el koymuştu. Ayrıca adamlarından bir çok kimse katledilince İbrâhim Kayrevân'a geri dönmüş ve böylelikle Ağlebî devleti bir hayli sarsılmıştı. Diğer taraftan Ebû Abdullah'ın şanı daha da yücelmiş ve büyük güç kazanmıştı. Ebû Abdullah eş-Şiî hemen Sicilmâsa'da hapishanede bulunan el-Mehdî'ye bir mektup yazıp elde ettiği zaferi müjdelemişti. Güvendiği adamlarından birisine mektubu vererek onu Sicilmâsa'ya göndermiş, giden adam kasap kıyafetiyle ve et satmak üzere hapisyaneye girmiş, mektubu el-Mehdî'ye verip elde ettikleri zaferi anlatarak onunla sohbette bulunmuştu.

Ebû Abdullah Tubna şehri üzerine yürüyüp muhasara altına almış, surların etrafında mancınıklar kurup surun altından kanallar açtırmış ve suru bir tarafından yıkıverince, aralarında şiddetli bir çarpışma başlamıştı. Şehri ele geçiren Ebû Abdullah iç kaleye sığınan askerleri muhasara altına almış, ancak emân dilemişler, o da onlara ve bütün şehir halkına eman verip oradan Belezme'ye yürümüştü. Ancak Belezme'yi defalarca kuşattığı halde bir türlü alamamıştı. Bu seferinde ise şehri gayet iyi muhasara altına alıp sıkıştırmış, etrafına mancınıklar kurup iyice savaşmaya devam etmiş ve mancınıklarla şehre ateş yağdırarak her tarafını yakmış ve kılıç zoruyla Belezme'yi fethedip erkeklerini öldürmüş ve şehrin surlarını yıktırmıştı.

Bunu haber alan Ziyâdetullah son derece üzülmüş ve derhal ordu toplamaya başlayarak on iki bin kişilik bir ordu meydana getirip başına Hârûn b. et-Tubbnî'yi getirmişti. Hârûn ordusuyla birlikte hareket edip yola koyulmuş, ayrıca etrafında kalabalık bir kitle oluşmuştu. Böylece Ebû Abdullah'a itaat etmiş bulunan Dârmulûk şehri üzerine yürümüş halkıyla savaşa tutuşarak surlarını yıktırmıştı. Hârûn yolda giderken Ebû Abdullah'ın haber toplamak üzere göndermiş olduğu süvarilerle karşılaşmıştı. Askerleri bunları görünce birden bağırıp çağırmağa başlamış ve çarpışmalara girişmeksizin Ebû Abdullah'ın ana ordularının üzerlerine geldiğini zannederek kaçışmağa başlamışlardı. Ebû Abdullah'ın adamları önce bunu bir hile zannederek beklemişler, ancak bunun gerçekten bir kaçış olduğunu anlayınca üzerlerine çulanmış, onları kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Bu çarpışmalar sırasında öldürülenlerin sayısı belli değildi. Hattâ çarpışmalarda ordu komutanı Hârûn öldürülmüştü. Diğer taraftan Ebû Abdullah eş-Şiî Teycis şehrini barış yoluyla ele geçirmişti. Bu son durumlar Ziyâdetullah'a bir hayli ağır gelmiş, çok çok üzülmüş ve tekrer ordular hazırlamış ve bizzat kendisi Ebû Abdullah ile çarpışmak üzere harekete geçmişti. Ziyâdetullah, 295 yılında el-Urbus şeh-

rine ulaşmış, ancak burada devletin ileri gelenleri ona şöyle demişlerdi: «Sen kendi nefsine bile bile kıyıyorsun. Senin başına bir felâket gelecek olursa bizim sığınacağımız bir sığınak kalmaz. En iyisi senin saltanat merkezine geri dönüp orada ikâmet etmen ve bu orduyu güvendiğin birisinin emrine vermendir. Eğer zafer elde edecek olursak zaten senin yanına geri döneceğiz ve eğer bunun aksi meydana gelirse o zaman sen yine bizim sığınağımız olursun.»

Ziyâdetullah onların bu tekliflerine uyarak geri döndü ve ordunun başına da amcasının oğullarından «İbrâhim b. Ebû'l- Ağleb» diye bilinen cesur bir kişiyi geçirdi. Bunu haber alan Ebû Abdullah daha evvel kendisine mektup yazıp ona itaat ettiklerini bildiren Bâğâya şehrine gitmişti. Bâğâya'ya yaklaştığında şehrin valisi kaçıp el-Urbus'a varmış, Ebû Abdullah da şehre girerek burayı ele geçirmiş, şehirde adamlarından bir kısmını bıraktıktan sonra İnkicân'a varmıştı. Bâğâya'nın Şiîler tarafından ele geçirildiğini haber alan Ziyâdetullah daha da üzüntüye kapıldı. Ancak kendisini güldürüp duran bir soytarısı şöyle demişti: «Efendimiz, ben bir şiirden bir beyit biliyorum. Şunu besteye dökecek çalgıcıları çağırsan ve biraz içki içsen şu üzüntün ve sıkıntın gider.» «Nedir senin bu söylediğin şiir?» diye soran Ziyâdetullah'a hemen karşılık veren bu soytarı, şarkıcılara da: Şu şu şekildeki şiiri söyleyin ve her beyiti bitirdikten sonra:

«Şu kâseden iç ve bize de ondan içir, işte bu yeter» deyin diye tenbihledi.

Şarkıcılar şarkı söyleyip bu mısrayı tekrarlayıp durmuşlar, Ziyâdetullah da şarap içmiş, yemeğe ve içmeğe dalıp eğlenceye kapılmış, onun böyle eğlenceye daldığını gören arkadaşları kederini unutması için ona yardım etmişlerdi.

Diğer taraftan Ebû Abdullah süvarilerini Mecâna şehrine gönderip burayı kılıç zoruyla ele geçirmiş ve şehrin valisini öldürmüştü. Diğer ikinci bir ordusunu da Tîfâş üzerine gönderip burayı da ele geçirmiş ve halkına eman vermişti.

Çevredeki kabîle reislerinden bir grup Ebû Abdullah'a gelip ondan emân dilemişler, o da bu isteklerine olumlu bir tavırla karşılık vermişti. Kendisi de oradan Meskeyâne'ye, arkasından Tebisse'ye, oradan Mudbire'ye gitmişti. Burada Kasru'l-İfrîkî, Mermecenne, Mecâne ve diğer şehir halklarından bir sürü kimsenin kaleye kapandığını görmüştü. Gerçekten Mudbire müstahkem bir kaleye sahipti. Burada konaklayan Ebû Abdullah eş-Şiî, şehir halkıyla çarpışmalara girişmiş, bu çarpışmalar sırasında prostat hastalığına tutulmuştu. Kendi derdi ile uğraşmaya başlayınca muhasara uzamış, bu arada şehir halkı ondan emân dileyince adamları bun-

lara emân vermiş ve şehrin kapılarını açmışlardı. Şehre giren Abdullahın askerleri önüne çıkan halkı kılıçtan geçirmeye başlamış ve şehri yağmalamışlardı.

Ebû Abdullah bu durumu haber alınca bir hayli üzülmüş ve hemen oradan ayrılıp Kamûda'ya yakın yere el-Kasrayn'a gidip konaklamıştı. Buranın halkı kendisinden emân dilemiş, o da onlara emân vermişti. Bu arada Ziyâdtullah'ın ordu komutanı İbrâhim b. Ebû'l-Ağleb, Ebû Abdullah'ın Rakkâda'da bulunan Ziyâdetullah üzerine gitmek istediğini haber almıştı. Ziyâdetullah'ın yanında askerin bulunmadığını bilen İbrâhim derhal el-Urbus'tan çıkıp Derdemîn'e gitmiş, Ebû Abdullah da Derdemîn'e bir askerî birlik sevketmişti. Aralarında meydana gelen çarpışmalarda Ebû Abdullah'ın askerlerinden bir grup öldürülmüş, geri kalanları da mağlûp olarak çekilip gitmişlerdi.

Ebû Abdullah adamlarının geç kaldığını ve onlardan bir haber almadığını görünce bütün askerleriyle yola koyulmuş, yolda onların mağlup olmuş ve geri döndüklerini görmüştü. Ancak bu mağlup olanlar Ebû Abdullah'ı görünce güç kazanmış, maneviyatları yükselmiş, tekrar geri dönerek İbrâhim b. Ebî'l Ağleb'in askerlerine saldırıya geçmişler ve onlardan bir grubu öldürmüşlerdi. Ancak gece karanlığının basması üzerine çarpışmaları durdurmuşlardı.

Buradan ayrılan Ebû Abdullah Kastîla'ya gidip şehri kuşatmış ve halkıyla çarpışmalara girişmişti. Ancak Kastîla halkı emân dileyince onlara emân vermiş ve Ziyâdetullah'ın buradaki bütün mallarına ve savaş araç-gereçlerine el koyup Kafsa'ya doğru harekete geçmişti. Kafsa halkı emân dileyince onlara emân verip Bâğâya'ya geri dönmüş, orada askerlerinin bir kısmını bıraktıktan sonra kendisi İnkicân dağına çekilmişti.

İbrâhim b. el-Ağleb, askerleriyle birlikte Bâğâya üzerine yürüyüp şehri kuşatmıştı. Bunu haber alan Ebû Abdullah derhal harekete geçerek askerlerini yola çıkarmış ve on iki bin kişilik bir süvarî birliğini önden gönderip Bâğâya'ya gitmesini istemiş ve onlara şayet İbrâhim oradan ayrılıp gitmişse el-'Ar'âr geçidini geçmemelerini tavsiye etmişti. Bu askerler yola koyulmuşlar, diğer taraftan Bâğâya'da bulunan Ebû Abdullah'ın askerleri İbrâhim'le şiddetli bir savaşa girişmişler, İbrâhim bunların bu şekilde şiddetle savaştıklarını ve iyice direndiklerini görünce o ve adamları bunlara hayret etmiş ve onlardan korkmuşlardı. Diğer taraftan Ebû Abdullah'ın askerlerinin yaklaştığını haber alınca İbrâhim askerleriyle birlikte geri dönmüştü. Ebû Abdullah'ın bu gelen askerleri Bâğâya'ya varıp hiç kimseyi bulamayınca çevreyi ve bulduklarını yağmalayıp geri dönmüşlerdi.

İbrâhim el-Urbus'a geri gelmiş ve orada yerleşmişti. Mevsimin İlkbahar'a çıkması ve havaların düzelmesi üzerine Ebû Abdullah iki yüz bin kişilik süvari ve yayalardan oluşan ordusunu toplayıp harekete geçmiş, diğer taraftan da Ziyâdetullah'ın ordusu kalabalık bir kitle halinde el-Urbus'ta İbrâhim b. Ebi'l Ağleb'in komutasında bir araya gelmişti. Ebû Abdullah 296 yılı Cemâziyelâhir ayının birinci gününde (25 Şubat 909) harekete geçmiş ve iki ordu karşılaşıp son derece şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Aralarındaki çarpışmalar bir hayli uzayıp gitmişti. Bu çarpışmalar sırasından Ziyâdetullah'ın adamları gayet iyi direniyordu. Bu durumu gören Ebû Abdullah eş-Şii, adamlarından altı yüz yayayı seçip bunlara Ziyâdetullah'ın ordusunun arka tarafından hücuma geçmelerini emretmişti. Bunlar kendilerine emredilen yoldan harekete geçmiş ve yollarına devam etmişlerdi.

Anlatıldığına göre, İbrâhim de aynı çareye başvurmuş ve iki grup yolda karşılaşarak dar bir geçitte çarpışmalara girişmişler, bu çarpışmalar sırasında İbrâhim'in adamları mağlup olmuştu. Diğer taraftan Ebû Abdullah'ın bir pusu kurduğunu söyleyip durmuşlar ve bu şekilde geri çekilerek etrafa dağılmış ve her iki taraf da kendi şehirlerine doğru geriye çekilmişlerdi. İbrâhim yanındakilerle birlikte Kavrevân'a doğru geri çekilirken Ebû Abdullah'ın askerleri onu kovalamış, adamlarından ele geçirdiklerini esir etmişler bir çok mal, at, silâh v.s. mühimmâtı ganimet almışlar ve el-Urbus şehrine girip halkından büyük bir kitleyi öldürmüşlerdi. el-Urbus halkı şehrin camiine girip oraya kapanmış, fakat Ebû Abdullah'ın adamları üzerlerine çullanıp bunlardan üç bin kadar insanı öldürmüş ve şehri yağmalamışlardı. Bu olay ise Cemâziyelâhir ayının sonlarına doğru meydana gelmişti. Çarpışmalardan sonra Ebû Abdullah Kumûda'ya gitmişti.

Bu hezimet haberi Ziyâdetullah'a ulaşınca daha evvel kaydettiğimiz gibi Mısır'a doğru kaçmıştı. Ziyâdetullah Mısır'a kaçınca Rakkâda halkı da geecleyin hiç de arkalarına bakmadan eski saray Kayrevân ve Sûse şehirlerine kaçıp gitmişlerdi. Bunun üzerine Kayrevân halkı da Rakkâda'ya girip şehri yağmalamışlar, güçlü olan zayıfı öldürmeğe başlamış ve Ağleboğullarının saray ve köşkleri bu şekilde yağmalanmıştı. Bu yağmalamalar altı gün müddetle devam etmişti.

Kayrevân'a gelen İbrâhim b. Ebi'l Ağleb, emirlik sarayına gelmiş ve oradan Kayrevân halkını etrafında toplayıp halka emân verdiğini ilân ettirerek sakin olmalarını söyleyip Ziyâdetullah'ın durumunu ve yönetiminin nasıl fesada uğradığını söyleyip ayrıca Ebû Abdullah eş-Şii'nin de durumunun hiç de bilindiği gibi korkunç olmadığını anlatarak onu küçümsemiş ve onları sonuna kadar müdafaa edip namuslarını, vatanlarını ko-

ruyacağını vaad etmişti. Onlardan bu hususta kendisine yardım etmelerini, onu dinleyip itaat etmelerini ve ona maddî yardımda bulunmalarını istemişti. Ancak Kayrevân halkı ona şöyle demişti: «Bizler ilim adamı, tacir, halkın avamından oluşan bir kitleyiz. Bizim elimizdeki mallarımız senin bu gayeni tahakkuk ettirecek miktarda değildir. Ayrıca bizim de savaşmaya hiç de gücümüz yetmez.» Böyle demeleri üzerine İbrâhim yanından çıkıp gitmelerini söylemiş, onlar da oradan ayrıldıktan sonra halka durumu anlatıp İbrâhim'in isteklerini ve onlara söylediklerini bildirmişler, halk da ona karşı gelip: «Buradan çık git, aslâ sana itaat etmez ve senin sözünü dinlemeyiz!» diye bağırıp durmuşlardı. O çıkıp giderken ona sürekli küfür yağdırmış ve taşa tutmuşlardı.

Ziyâdetullah'ın kaçtığını haber alan Ebû Abdullah o sırada Sebîbe'ye yakın bir yerde bulunuyordu. Oradan ayrılıp Vâdiyyu'n-Nem'l gelmiş, oradan Rakkâda'ya, Aruba b. Yûsuf ve Hasan b. Ebî Hınzîr'i bin kişilik bir süvari birliğin başında göndermişti. Bunlar Rakkâda'ya ulaştıklarında halkın sürekli olarak yağmaya devam ettiklerini ve bir sürü ev eşyasını ele geçirdiklerini gördüler. Onlardan bir tek kişiye bile saldırmadan herkese emân vermiş ve halkın yağmadan sonra ele geçirdiklerini ellerinden almamış, herkese ele geçirdiğini bırakmışlardı. Kayrevân'a gelen Rakkâda halkı durumu bunlara anlatmış ve kendilerine tecâvüz edilmemesine sevinmişlerdi.

Bu olaydan sonra Kayrevân'daki fukahâ ve halkın ileri gelenleri Ebû Abdullah'ı karşılamak üzere yola çıkmış, onu karşılamış ve ona selâm verip elde etmiş olduğu zaferden dolayı onu tebrik etmişlerdi. Ebû Abdullah da aynı şekilde onlara güzellikle karşılık vermiş, onlarla sohbette bulunup emân vermişti. Buna hayli sevinen Kayrevân fakîhleri ve ileri gelenleri Ziyâdetullah'ı kötülemiş, onun zevk ve eğlenceye dalıp yönetimi kötü bir mecraya döktüğünü anlatmağa başlamışlardı. Ebû Abdullah onlara: «O güçlü bir kimse idi ve devlet de güçlü olup kendisini savunabilecek bir yönetime sahipti. Bu bakımdan kendisini müdafaa etmekten de geri durmadı. Ancak Cenâb-ı Allah onun müdafaa edilmeden ve kendisine yardım edilmeden bu şekilde kalmasını dilemiştir.» demiş, bu sözleri üzerine Ziyâdetullah'ı kötülemekten vaz geçip, susmuşlar ve oradan Kayrevân'a geri dönmüşlerdi.

Ebû Abdullah Rakkâde'ye 296 yılı Recep ayının ilk günü (26 Mart 909) girdi. Kendisi şehrin saraylarında konaklayıp bütün şehir halkını Kütâme'ye göndermiş ve oradaki evlere yerleştirmişti. Böylece Rakkâde halkından hiç kimse burada bırakılmamıştı. Arkasından bütün herkese emân verdiğini ilân etmiş, bunun üzerine halk tekrar kendi memleketlerine geri dönmüşlerdi. Sonra Ebû Abdullah bütün şehirlere valiler tayin

etmiş, kötülükle davranan kimseleri de takip ederek hepsini öldürtmüştü. Arkasından Ziyâdetullah'a ait bütün malların, silâhların ve her şeyinin toplanmasını emretmişti. Ziyâdetullah'ın bütün varı yoğu toplanınca aralarında gayet güzel cariyeler bulunmuştu. Bu cariyelere kimin baktığını ve bunları kimin idare ettiğini sormuş, kendisine Ziyâdetullah'ın salih bir hanımının bunlara baktığı bildirilmişti. Ebû Abdullah bu hanımı çağırmış, tekrar bütün bu cariyeleri ona teslim etmiş ve bunları korumasını, isteyerek diledikleri gibi yaşamaları hususunda serbest olduklarını söylemiş ve onlardan bir tanesine bile dönüp bakmamıştı.

Cuma günü olunca Ebû Abdullah Kayrevân ve Rakkade'deki bütün hatiplere Cuma hutbesini okumalarını emretmiş, onlar da hutbeyi okumuşlar, fakat hutbede hiçbir yöneticinin adını zikretmemişlerdi. Sonra para bastırılmasını emretmiş, fakat üzerine isim, yazılmasını istememişti. Ancak isim yerine paranın bir yüzüne: «Allah'ın emirleri gerçekleşti» öbür yüzüne de: «Allah'ın düşmanları dağıldı»» yazdırmış, bu arada kılıçların üzerine de: «Allah yolunda hazırlanan silâhlar» diye yazdırdığı gibi atların arka bacakları üzerine de: «Mülk Allah'ındır» ibaresini şişlerle dağlatmıştı. Sade bir yaşayışa devam etmiş, kalın ve kaba kumaşlardan yapılan elbiseler giymiş, son derece az bir yemekle yetinip muterâzi bir hayat sürmüştü.

Ebû Abdullah'ın Sicilmâsa'ya Gidişi ve Mehdî'nin Zuhuru

Ebû Abdullah eş-Şiî Rakkâde'ye ve diğer Kuzey Afrika şehirlerine tamamen hakim olduktan sonra kardeşi Ebû'l Abbâs Muhammed yanına gelmiş ve onun bu başarısına bir hayli sevinmişti. Ebû'l Abbâs ondan yaşça büyüktü. Bundan sonra Ebû Abdullah bu yılın ramazan (mayıs - haziran) ayında Rakkâde'den harekete geçerek yerine kardeşi Ebû'l Abbâs'ı ve Ebû Zakî'yi vekil bırakıp ordusuyla birlikte batıya doğru hareket etti. Geçtiği yerleri bir hayli sarsıntıya uğratıyordu. Zenâta kabilesi ve yolu üzerinde bulunan diğer kabileleri gelerek veya elçiler gönderek itaatlerini arzetmişlerdi.

Ebû Abdullah Sicilmâsa'ya yaklaşınca buranın valisi Elisa' b. Midrâr üzerine geldiğini haber almış ve daha evvel yukarıda bahsettiğimiz gibi yanında hapishanede bulunan el-Mehdî'yi çağırtıp ona nesebi ve durumu hakkında sorular sormuştu. Ayrıca onun Ebû Abdullah'ın yanına gitmeğe niyeti olup olmadığını da öğrenmek istemişti. Ancak el-Mehdî hayatında Ebû Abdullah'ı görmediğine ve onu tanımadığına dair yemin ederek kendisinin tacir olduğunu söylemişti. Böylece o ve oğul Ebû'l Kâsım ile birlikte alınıp bir eve hapsedilmiş ve kapılarına nöbetçiler dikilmişti.

Oğlu da aynı şekilde sorguya çekilmesine rağmen o da babasını söylediğini aynen tekrarlamıştı. Yanında bulunan diğer adamları da sorguya çekilmişler, hattâ biraz dövüldükleri hâlde aslâ birşey söylememişlerdi.

Ebû Abdullah el-Mehdî'nin böyle hapiste meşakket içinde olduğunu öğrenince bir hayli üzülmüştü. Bunun üzerine Elisa' b. Midrâr'a mektup ve elçiler gönderip ona iltifatlarda bulunmuş ve kesinlikle savaş için gelmediğini, savaşa girişmeye niyeti olmadığını, sadece onunla önemli bir meseleyi görüşmek istediğini ve kendisine karşı her zaman iyilikle muamele edeceğini söylemişti. Ancak Elisa' b. Midrâr ona son derece kızarak mektubunu alıp atmış ve gelen elçileri de öldürmüştü. Ebû Abdullah el-Mehdî'nin öldürülmesinden korktuğu için aslâ ondan söz etmeksizin tekrar iltifatlarla dolu mektuplar göndermiş, ama Elisa' yine gelen elçileri öldürmüştü. Bunun üzerine Ebû Abdullah yoluna sür'atle devam edip Sicilmâsa'nın yakınında karargâh kurdu. Buna karşılık Elisa da çıktı ve o gün akşama kadar savaşmağa devam ettiler. Nihayet gece karanlığının basması üzerine iki ordu birbirinden uzaklaşmış, fakat bu arada Elisa' yakın adamları, aile efradı ve amca çocuklarıyla birlikte karanlıktan istifâde edip kaçmıştı. Ebû Abdullah ise o gecesini el-Mehdî'ye karşı olan muhabbetinden ve onun hayatının tehlikede olduğunu bildiğinden dolayı büyük bir keder içinde geçirmişti. Elisa'ın kaçtığından haberi olmamış, sabah olunca şehir halkı Ebû Abdullah'a gelerek Elisa'ın kaçtığını haber verip ona sığınmışlardı. O da adamlarıyla birlikte Sicilmâsa'ya girmiş ve el-Mehdî'nin hapiste bulunduğu yere giderek onu ve oğlu Ebû'l Kâsım'ı çıkarmıştı. Ebû Abdullah eş-Şîî ve adamlarının akıllarını yitirecek kadar sevince boğuldukları görülmüştü. Hemen el-Mehdî'yi ve oğlunu atlara bindirip, kendisi de kabile reisleri ile birlikte onun arkasına takılıp yollarına devam ettiler. Ebû Abdullah yolda giderken ordusunda bulunanlara: «İşte bu sizin efendinizdir.» demişti .Ebû Abdullah sevincinden Fustât'a ulaşıncaya kadar yol boyunca sürekli ağlayıp durmuştu. Fustat'a ulaştıklarında burada karargâh kurmuş ve el-Mehdî'ye müstakil bir çadır ayırmıştı. Burada iken Ebû Abdullah Elisa' b. Midrâr'ın bulunması için adamlar göndermiş, Elisa' yakalanıp getirilmiş, kırbaçla biraz dövüldük sonra da öldürülmüştü.

el-Mehdî ortaya çıktıktan sonra kırk gün daha Sicilmâsa'da kalıp sonra Tunus'a doğru harekete geçerek İnkicân'da bulunan malları hayvanların sırtlarına yükletip hepsini getirtmiş ve 297 yılı 20 Rebîyülâhir (6 Ocak 910) günü Rakkâde'ye ulaşmıştı. Böylelikle Ağlebîler ile Midrâr oğullarının hakimiyeti sona ermişti. Midrâroğullarının en son hükümdarı Elisa' olup bunlar müstakil olarak Sicilmâsa'da yüz otuz yıl hüküm sürmüşlerdi. Diğer taraftan yine tek başlarına Tâhert'te yüz altmış yıl hü-

küm sürmüş olan İdrisoğulları da yıkılmıştı. el-Mehdî bu üç devletin bütün mirasına konmuş oldu. Rakkâde'ye yaklaştığında buranın halkıyla Kayrevân halkı el-Mehdî'yi karşıladılar. Şehre girerlerken Ebû Abdullah ile Kütâme halkının ileri gelen reisleri yaya olarak el-Mehdî'nin önünde, arkasında da oğlu Ebû'l Abbâs olmak üzere karşılamış ve onu saygıyla selâmlamışlardı. O da aynı şekilde onları selâmlamış ve gitmelerine izin vermişti. el-Mehdî Rakkâde'nin saraylarından birisine konaklamıştı. O günden sonra el-Mehdî hakimiyeti altında bulunan bütün şehirlerde Cuma hutbelerinde isminin «el-Mehdî Emîru'l-Müminîn» lâkabıyla anılmasını emretmişti.

Bu ilk cumadan sonra «eş-Şerîf» diye bilinen birisi yanında bulunan diğer Alevî dâileriyle birlikte oturmuş, halk tek tek huzuruna çağrılmış, zorla ve dayakla onları mezheplerine davet etmişti. Bu davete icabet edenlere hediyeler verilmiş, bu mezhebe girmeyi reddedenler ise hapse atılmıştı. Onların bu mezhebine girenler halkın çok azı idi. Büyük bir kesim bunların mezheplerine girmeyi kabul etmediği için kılıçtan geçirilmişlerdi.

Ebû Abdullah Ziyâdetullah'ın cariyelerini el-Mehdî'nin huzuruna çıkarmış, el-Mehdî de bunlardan kendisine ve oğluna arzu ettikleri seçip almış, geri kalanlarını da Kütâme halkının ileri gelenlerine taksim etmiş ve ayrıca İfrikıyye şehirlerinin bütün işlerini düzene sokarak devletin divanlarını kurmuş, malları, haraç ve vergileri toplamış ve burada tam anlamıyla bir hâkimiyyet kurmuştu. Şehir temsilcileri ona gelerek itaatlerini sunmuşlar, o da buralara kendi valilerini tayin etmişti. Bu arada el-Mehdî Sicilya adası valiliğine Hasan b. Ahmed b. Ebî Hınzîr'i tayin etti. Bu vali Mâzer (Mazara)'e 297 yılı 10 Zilhicce (20 Ağustos 910) günü ulaşmış ve kardeşini de Circent (Girgenti)'e tayin etmiş, diğer taraftan Sicilya adası kadılığına da Şîî devletinin ilk Sicilya kadısı olan İshâk b. Menhâl'i getirmişti.

İbn Ebî Hınzîr, 298 (910-911) yılına kadar burada kalmış, bu yıl içinde askerleriyle birlikte Demenş üzerine yürüyüp bir çok ganimet ve esir ele geçirmiş ve Demenş'i yakmıştı. Geri döndükten sonra Sicilya halkına karşı son derece kötü davranmağa başlamış, halk isyan edip onu yakalayarak hapse atmışlar ve durumu bir mektupla el-Mehdî'ye bildirmişlerdi. Halk yaptıklarından dolayı el-Mehdî'den özür dilemiş, o da bu özürlerini kabul edip Sicilya valiliğine Ali b. Ömer el-Belevî'yi göndermişti. Bu yeni vali 299 yılı Zilhicce ayının sonunda (912 Temmuz sonu) adaya ulaşmıştı.

Ebû Abdullah eş-Şiî ile Kardeşi Ebû'l Abbâs'ın Öldürülmeleri:

Hicri 298 (910-911) yılında el-Mehdî Ubeydullah Ebû Abdullah eş-Şii'yi öldürdü. Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

el-Mehdî bütün bu vilâyetlerde tamamen otoritesini kurduktan ve halkın gelip itaatlerini arzetmesinden sonra bütün işleri bizzat kendisi yönetmeğe başlamış ve Ebû Abdullah eş-Şiî ile kardeşi Ebû'l Abbâs'a yönetimden el çektirmişti. Ebû'l-Abbâs bundan bir hayli gocunmuş, emir vermekten, nehyetmekten, mal alıp, dağıtmaktan uzak tutulduğu için bu durum ona hayli ağır gelmişti. Gelip ağabeyi Ebû Abdullah'ın meclisinde ve huzurunda el-Mehdî'nin aleyhinde konuşmağa başlamış, ancak Ebû Abdullah onu bundan alıkoyarak böyle davranmasından memnun olmadığını ve bu tutumunu ileriye götürmemesini kardeşine söylemişti. Ancak Ebû'l-Abbâs aslâ bunu kabul etmeyip sürekli olarak aleyhte bulunmağa devam etmişti.

Nihayet bir gün Ebû'l Abbâs ağabeyi Ebû Abdullah'a içinden geçenleri dökmüş ve ona şöyle demişti: «Sen bir yönetim elde ettin, ancak seni bu yönetimden uzaklaştıran birisi geldi, kendi hâkimiyetini kurdu, ona düşen görev seni bundan uzak tutmaması ve hakkını korumasıydı.»

Ebû'l-Abbâs bu şekilde sürekli olarak ağabeyi Ebû Abdullah eş-Şii'ye telkinlerde bulunmuş ve nihayet onu bu hususta etkilemişti. Ebû Abdullah bir gün el-Mehdî'ye şöyle demişti: «Sen burada, başkentte sarayında otur, bana da şu Kütâme'ye gidip oranın halkını yönetmeme müsaade et. Ben onların âdetlerini ve onları nasıl yöneteceğimi çok iyi bilirim.»

Ancak el-Mehdî, Ebû Abdullah eş-Şiî ile kardeşi arasında geçen bazı konuşmaları kısmen işitmiş ve bunları araştırmağa başlamıştı. Bu arada Ebû Abdullah'a iltifat edip onu gayet nazikçe reddetmişti. Ebû'l-Abbâs güvendiği bazı kimselere fırsat buldukça içindekini açığa vurmağa ve el-Mehdî'nin yakın adamlarına şöyle demeğe başlamıştı: «Ona gösterdiğiniz bu itaat ve bulunduğunuz davranıştan dolayı size ne gibi mükâfaatlar verdi?» Ve onlara Enkicân'dan alıp getirdiği büyük miktardaki malları da anlatarak: «Bu malları aranızda pay etmedi değil mi?» dedi.

Bütün bu olup bitenler el-Mehdî'nin kulağına ulaşıyordu. Ancak Ebû Abdullah da her iki tarafı idare etmeğe çalışmaktaydı. Nihayet Ebû'l-Abbâs şöyle söylemeğe başlamıştı: «Bu kendisine itaat etmeyi düşündüğümüz ve inandığımız adam değildir. Esasında el-Mehdî, Mehdî olmuş olsa, deliller sürer, mucizeler ve kerametler gösterir ve açıkça alâmetler ortaya koyar.» Ebû'l-Abbâs'ın bu sözleri halktan bir çok kimsenin gönlüne

yatmış ve bir çok kimseyi ikna etmişti. Bu hususta şüpheye düşenlerden birisi de Kütâme halkından olup kendisine «Şeyhu'l-Meşayîh (Şeyhlerin şeyhi)» adı verilen bir kimse idi .Bu şahıs Mehdî ile bu hususta görüşmüş ve ona şöyle demişti: «Eğer gerçekten sen Mehdî isen bize bu hususta alâmetler göster. Biz senin Mehdî olup olmadığın hususunda şüpheye düştük.» el-Mehdî bu sözler üzerine derhal Şeyhu'l-Meşâyih'i öldürtmüştü. Diğer taraftan Ebû Abdullah da büyük bir korkuya kapılarak el-Mehdî'nin kendilerine karşı tavır değiştirdiğini anlamış, kardeşi Ebû'l-Abbâs ve kendilerine tabi bazı kimselerle birlikte Ebû Zâkî'nin evinde toplanmak üzere anlaşmışlar ve bu toplantıda el-Mehdîyi öldürmeyi kararlaştırmışlardı. Bu arada Kütâme kabîlelerinden çok azı müstesnâ büyük bir kısmı onlara katılmıştı. Ancak bunlar toplanırken aralarında onlardan gibi görünen birisi olup bütün haberleri ve olup bitenleri el-Mehdî'ye taşıdı. Ebû Abdullah ve adamları bir kaç kez el-Mehdî'nin yanına vardıkları halde onu öldürmeğe bir türlü cesaret edememişlerdi. İttifakla anlatıldığına göre, bir gün yine Ebû Zâkî'nin evinde toplanmışlar, sabaha çıktıklarında Ebû Abdullah elbisesini tersine giyip el-Mehdî'nin yanına varmış, el-Mehdî de elbiseyi ters giymiş olan Abdullah'ın bu hâlini gördüğü halde bilmezlik ve görmezlikten gelmişti. Ebû Abdullah bu şekilde üç gün arka arkaya elbisesini ters giymiş olarak el-Mehdî'nin huzuruna varıp durmuştu. Nihayet el-Mehdî ona: «Seni elbiseni böyle düzeltmekten alıkoyan ve meşgul eden durum nedir? Elbisen üç günden beri böyle ters giyilmiş durumda üç gündür bunu sırtından çıkarmadığını görüyorum.» demişti. Sonra aralarında şöylece konuştular:

Ebû Abdullah:

— Şu âna kadar hiç de farkında olmamışımdır. el-Mehdî:

— Dün gece ve evvelki geceler neredeydin?

Ebû Abdullah bu soru karşısında bir anda susmuştu. el-Mehdî devam etti:

— Geceyi dün Ebû Zâkî'nin evinde geçirmedin mi?

Ebû Abdullah:

— Evet.

el-Mehdî:

Evinden çıkıp gitmene ve başka yerde gecelemene sebep olan husus nedir?

Ebû Abdullah:

— Korktum.

el-Mehdî :

— Kişi düşmanından başka bir kimseden korkabilir mi?

Ebû Abdullah böylece faaliyetinin ortaya çıktığını, her şeyin el-Mehdî'nin kulağına gittiğini anlamış, oradan çıkıp arkadaşlarına durumu bildirmiş ve bir hayli korkarak bir daha toplanamamışlardı.

Bütün bu olup bitenler el-Mehdî'ye aktarılmıştı. el-Mehdî'nin yanında olup Ebû Abdullah ve arkadaşlarının toplantılarına da katılan zengin bir adam vardı. «İbnu'l-Kadîm» adıyla bilinen bu şahsın Ziyâdetullah'ın mallarından büyük bir kısmına sahip olduğu kaydedilmektedir. İbnu'l-Kadîm bir gün el-Mehdî'ye şöyle der :

«Efendimiz! Eğer arzu buyurursanız size onların hepsini alıp buraya getireyim.» Gerçekten İbnu'l Kadîm gidip onların hepsini toparlayıp el-Mehdî'nin huzuruna getirmiş, el-Mehdî de bu söylenenlerin doğru oldunu görmüştü. Ebû Abdullah ve arkadaşları el-Mehdî'nin yanına getirildiklerinde onlara iltifatlarda bulunmuş ve her birini çeşitli yerlere tayin etmişti. Önce Ebû Zâkî'yi Trablus valiliğine getirmiş, fakat diğer taraftan şehrin valisine yazdığı bir mektupta oraya ulaştığı anda öldürülmesini emretmişti. Ebû Zâki Trablus'a vardığı gün öldürülüp başı el-Mehdî'ye gönderildi. Bunu öğrenen İbnu'l-Kadîm derhal kaçmak istemiş, fakat hemen yakalanmış el-Mehdî öldürülmesini emretmiş ve o da öldürülmüştü.

Diğer taraftan el-Mehdî Urûba ve Urûba'nın yanına kattığı bazı adamlara Ebû Abdullah ve kardeşi Ebû'l-Abbâs'ı gözetleyip gördükleri yerde onları öldürmelerini emretti. Ebû Abdullah ve kardeşi, el-Mehdî'nin köşküne yaklaştıklarında Urûba hemen Ebû Abdullah'ın üzerine saldırmış, fakat Ebû Abdullah ona :

«Sakın yapma evlâdım!» demiş, Urûba ise : «Kendisine itaat etmemizi emrettiğin şahıs seni öldürmemi emretti.» diye cevap vererek onu ve kardeşini öldürmüştü. Ebû Abdullah ve kardeşi Ebû'l-Abbâs Ebû Zâkî'nin Trablus'ta öldürüldüğü gün öldürülmüşlerdi. Rivayet edildiğine göre, el-Mehdî Ebû Abdullah'ın cenaze namazını kendisi kıldırmış ve şöyle dua etmişti: «Ey Ebû Abdullah!! Allah sana rahmet eylesin ve yaptığın güzelliklerden ve iyiliklerden dolayı sana hayırlı mükâfaatlar versin».

Ebû Abdullah ve kardeşinin öldürülmesi üzerine onlara yakın adamları birden galeyana gelmiş, kılıçlarını kınlarından sıyırarak isyan etmiş-

lerdi. Ancak hemen el-Mehdî ortaya atılıp halka emân verdiğini söyleyip onlara güven telkin etmiş, bunun üzerine susup dağılmışlar, fakat arkasından el-Mehdî bu Ebû Abdullah'ın isyan eden adamlarını tek tek yakalatıp öldürmüştü.

Bu arada Kütâme halkı ile Kayrevân halkı arasında bir çarpışma meydana gelmiş ve çarpışmalar sırasında bir hayli adam öldürülmüştü. el-Mehdî olaylara el koyup fitnenin yayılmasını engellemiş ve davetçiler de halkı şîîliğe davet etmekten vaz geçmelerini istemişti.

el-Mehdî devlet içinde otoritesini tamamen yerleştirdikten sonra oğlu Ebû'l-Kâsım Nizâr'ı kendisinden sonra halife olmak üzere veliahtliğe tayin etmişti. Kütâme halkı da memleketlerine geri dönüp ortaya bir çocuğu ileri sürerek Mehdî olduğunu söylemişler ve buna vahyin geldiğini ve peygamber olduğunu iddia etmeğe başlamış ve Ebû Abdullah'ın ölmediği inancına varmışlardı. Kütâme halkı harekete geçerek Mile şehrine gelmişler, durumu öğrenen el-Mehdî oğlu Ebû'l Kâsım'ı bir ordu ile üzerlerine göndermiş, Ebû'l Kâsım da gelip onları muhasara altına alınca çarpışmalara girimişler ve Ebû'l Kâsım Kütâmelileri mağlûp etmişti. Ebû'l Kâsım onları deniz sahiline kadar takip edip onlardan büyük bir kitleyi ve Mehdî olduğunu ileri sürdükleri küçük çocuğu öldürmüştü.

Bu arada Sicilya halkı İbn Vehb'in başkanlığında el-Mehdî'ye karşı isyan etmişlerdi. el-Mehdî bu isyanı durdurmak üzere üzerlerine bir donanma sevkedip Sicilya adasını itaati altına almış ve İbn Vehb'i getirterek öldürtmüştü.

Diğer taraftan Tâhert halkı da isyan etmiş, el-Mehdî bizzat kendisi bunlara karşı karekete geçerek burayı da itaat altına almış ve isyancıları öldürtmüştü. Aynı şekilde Ziyâdetullah'ın vefatından sonra Rakkâdê'ye geri dönmüş bulunan Ağleboğullarına mensub bazı kimseleri de öldürtmüştü.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Kâsım b. Sîmâ ve kumandanlardan bazıları el-Hüseyn b. Hamdân'ı yakalamak üzere harekete geçmişler ve Karkisiyye ve Rahba'ya kadar ulaşmışlardı. Ancak el-Hüseyn'i bir türlü yakalayıp mağlûp edememişlerdi. Bunun üzerine halife el-Muktedir o sırada Musul valisi bulunan Ebû'l Heycâ' Abdulah b. Hamdân'a emir gönderip kardeşi el-Hüseyn'i yakalamasını emretmişti. Ebû'l Heycâ' ile Kâsım b. Sîmâ birlikte hareket ederek el-Hüseyn ile Tekrit yakınlarında karşılaşarak savaşa tutuşmuşlardı. el-Hüseyn onlara karşı koyamayıp mağlûp olunca kardeşi

İbrâhim b. Hamdân'ı gönderip emân dilemişti. el-Hüseyn'in bu isteği kabul edilip Bağdâd'a gönderilmiş, el-Muktedir ona hil'atler verip Kümm ve Kaşân şehirlerini iktâ' etmişti. el-Hüseyn b. Hamdân bu iktâ'ına gidince, daha evvel buraya sahip bulunan el-Abbâs b. Amr görevinden azledilmişti.

Bu yılda daha evvel kaybettiğimiz gibi İsmâil b. Ahmed es-Sâmânî'nin kölesi Bâris Bağdâd'a ulaşmış ve ona Diyâr-Rabîa bölgesi komutanlığı tevcih edilmişti.

Bu yıl içinde Tâhir b. Muhammed b. Amr b. Leys ile Amr'ın hizmetçisi Supkirî arasında bir savaş meydana gelmiş ve bu savaşta Supkirî Tâhir ve kardeşi Ya'kub b. Muhammed b. Amr'ı esir alıp kâtibi Abdurrahman b. Ca'fer eş-Şîrâzî ile birlikte el-Muktedir'e göndermişti. Bu iki şahıs Bağdâd'a esir sıfatıyla getirilmiş ve orada hapse atılmıştı. Supkirî Halifenin emri olmadan Fars bölgesini ele geçirmişti. Kâtibi Abdurrahman b. Ca'fer eş-Şîrâzî 297'de Bağdâd'a ulaşınca Supkirî'nin Fars bölgesi valiliği tasdîk edilmişti.

Bu yılda halife Mu'nis el-Muzaffer'a hil'atler giydirip Bizans üzerine gazaya çıkmasını emretmişti. Mu'nis el-Muzaffer kalabalık bir ordunun başında hareket ederek Malatya civarına gelmiş, buralarda Bizans sınırlarına gazaya çıkmıştı. Yanında Ebû'l A'azz es-Sülemî de yer almaktaydı. Bizans topraklarına giren Mu'nis el-Muzaffer bir çok ganimet ve esirler alarak geri dönmüştü.

Bu yılda Yûsuf b. Ebi's-Sâc, Armenia ve Âzerbeycan'a gönderilip buranın komutanlığına tayin edilmiş, ancak her yıl iltizam bedeli olarak yüz yirmi bin dinar ödemesi şart koşulmuştu. Yûsuf Dinever'den hareketle yani görev yerine gitmişti.

Bu yılda Bağdâd'da kar yağmış, sabah erkenden yağmağa başlayan kar ikindiye kadar devam etmiş ve yerde dört parmak kalınlığında kar birikmişti. Arkasından şiddetli bir soğuk esmiş; sular, sirkeler, yumurta ve yağlar tamamen donmuş, arılar ve ağaçlar yok olmuştu.

Bu yılın hacc emîrliği görevini de el-Fazl b. Abdülmelik el-Hâşimî yerine getirmişti.

Bu yılda Muhammed b. Tâhir b. Abdulah b. Tâhir vefat etti.

el-Muktedir'in hâcibi Sevsen bu yıl içinde öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır:

O İbnu'l Mu'tezz'in hilâfete geçirilmesinde rol oynayanlardandı. İb-

nu'l Mu'tezz'e bey'at edilince onun yerine başka birisi hâcibliğe tayin edildi, o da gelip el-Muktedir'e tâbi oldu. Nihayet İbnu'l Furât vezirliğe tayin edilip de işleri tamamen eline geçirince Sevsen ona karşı düşmanlık beslemeğe başlamış ve işlerinin iyi gitmemesi için gayret etmişti. İbnu'l Furât Sevsen'in bu faaliyetlerini el-Muktedir Billâh'a haber vermiş ve onun İbnu'l Mu'tezz'in hilâfete geçirilmesinde rol oynadığını da ilâve etmişti. Bunun üzerine el-Muktedir Sevsen'i yakalatıp öldürttü.

Bu yılda eski vezirlerden Ali b. İsâ'nın amcası Muhammed b. Dâvud b. el-Cerrâh vefat etti. Kâtiplik işini gayet iyi bilen bir kimse idi. Ayrıca bu yılda Abdullah b. Ca'fer b. Hakan ile Ebû Abdurrahman ed-Delhâmî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 909 - 910.) YILI OLAYLARI

el-Leys'in Fars Bölgesini İstilâsı ve Öldürülmesi

Bu yılda el-Leys b. Ali b. el-Leys büyük bir orduyla Sicistân'dan hareket ederek Fars bölgesine gelmiş ve bölgeyi işgal etmişti. Bunun üzerine Supkirî buradan kaçıp Errecân'a gitti. Durum el-Muhtedir'e haber verilince Mu'nis el-Hâdım'ı bir ordunun başına geçerek Fars bölgesine Supkirî'ye yardım etmek üzere göndermiş, her ikisi Errecân'da bir araya gelmişlerdi.

el-Leys bunların Errecân'da bir araya geldiğini haber alınca hemen üzerlerine yürümüş, ancak diğer taraftan el-Hüseyn b. Hamdân'ın Kum şehrinden el-Beydâ'a doğru hareket edip Mu'nis'e yardım etmek üzere geldiğini de öğrenmişti. Hemen kardeşini ordunun bir kısmıyla birlikte şehri korumak üzere Şîrâz'a göndermiş, kendisi de el-Hüseyn b. Hamdân ile karşılaşmak ve çarpışmak üzere kısa bir yoldan orduyu harekete geçirmişti. Yaya yolundan gitmek üzere bir yol rehberi tutmuş, fakat sarp yollardan geçirdiği ordunun atlarının büyük bir kısmı yollarda helâk olmuş, kendisi ve adamları da büyük zorluklar ve meşakkatlerle karşı karşıya gelmişlerdi. Bu rehbere kızan el-Leys onu öldürmüş ve bu yoldan gitmekten vaz geçerek normal yola koyulmuş, ancak farkında olmadan Mu'nis'in askerlerine rast gelmişti. Bu askerlerin kardeşi komutasında gönderdiği kendi askerleri olduğunu ve Şîrâz'a giden ordu olduğunu zannetmişler ve tekbir getirmişlerdi. Ancak Mu'nis ve Supkirî ordularıyla el-Leys'in üzerine hücum etmişler ve aralarında şiddetli bir savaş başlamıştı. Nihayet Mu'nis ve askerleri mağlûp olup geriye çekilmeğe başlamış, Mu'nis el-Leys'i esir almıştı.

Mu'nis el-Leys'i yakalayınca adamları ona şöyle demişlerdi: «İyisi mi Supkirî'yi de yakalayalım ve bu şekilde Fars bölgesine tamamen hakim olalım, sonra da halifeye durumu yazıp bildirelim, seni buraya tayin etmesini sağlayalım.» Mu'nis onlara şöyle karşılık vermişti: «Yarın Supkirî her zamanki gibi bize geldiğinde bu işi hallederiz.» Akşam olup da ge-

ce karanlığı basıncı Mu'nis Supkirî'ye gizlice haber gönderip ona durumu bildirmiş, ve hemen o gece Şirâz'a çıkıp gitmesini emretmişti. Gerçekten Supkirî o gece çekip Şirâz'a gitmiş, sabaha çıktıklarında Mu'nis adamlarına şöyle demişti: «Supkirî bu gün bize gelmekte gecikmiştir. Durumunu bir öğrenin bakalım.»» Bir kısmı Supkirî'nin yanına varmış, geri döndüklerinde geceleyin çekip Şirâz'a gittiğini haber vermişlerdi. Bunun üzerine Mu'nis adamlarını kınayarak: «Sizlerden birisi ona bu haberi ulaştırmış, kendisi de bizden korkarak çekip gitmiştir.» demişti. Bu olaydan sonra Mu'nis yanına el-Leys'i alıp Bağdad'a geri dönmüş, el-Hüseyn b. Hamdân da Kum'a gitmişti.

Fars Bölgesinin Supkirî'nin Elinden Alınması

Mu'nis Fars bölgesinden Supkirî'nin yanından geri dönünce Supkirî'nin kâtibi Abdurrahman b. Ca'fer bütün yönetimi ele geçirmişti. Supkirî'nin yakın adamları bu kâtipten kıskanıp onun halifeyle yazıştığını ve bazı komutanların kendisine itaat etmeleri hususunda onlara yemin ettirdiğini Supkirî'ye gammazlamışlar, bunun üzerine Supkirî Abdurrahman b. Ca'fer'i yakalatıp prangalara vurmuş ve hapse attırmış, yerine de İsmâil b. İbrâhim el-Bemmiyî'yi tayin etmişti. Bu yeni kâtibi Supkirî'yi halifeye karşı isyan etmeğe ve ona her yıl gönderdiği mal ve parayı göndermemeğe teşvik etmiş, Supkirî de ona uymuştu.

Abdurrah b. Ca'fer halifenin veziri İbnu'l-Furât'a mektup yazıp durumu bildirmiş, Supkirî'yi halifeye karşı isyan etmekten alıkoyduğu için kendisini hapse attırdığını söylemişti. Bunun üzerine Vezir İbnu'l Furât o sırada Vâsıt'ta bulunan Mu'nis'e haber gönderip derhal Fars bölgesine geri dönmesini ve Supkirî'yi yakalayıp el-Leys ile Birlikte Bağdâd'a getirmesini emretmişti. Supkirî'yi yakalayamaması halinde de onu âcizlikle itham edeceğini söylemişti. Bunun üzerine Mu'nis Ahvaz'a geri dönmüştü.

Supkirî bunu öğrenince Mu'nis'e hediyeler göndermiş ve halifeyle aralarını bulmasını ondan rica etmişti. Mu'nis Supkirî ile ilgili olarak halifeye mektuplar yazıp affedilmesi için bir sürü mallar takdim etmişti. Ancak yine de bu hususta arayı düzeltememişti. İbnu'l Furât Mu'nis'in Supkirî'ye meylettiğini öğrenmiş ve hemen kâtibi Vâsıf'i komutanlardan bir grup ve Muhammed b. Ca'fer el-Feryâbî ile birlikte Fars bölgesini hakimiyetlerine almak üzere yola çıkarmış ve Mu'nis'e mektup yazıp derhal el-Leys ile birlikte Bağdâd'a gelmesini emretmişti. Mu'nis Bağdâd'a gelmek üzere yola koyulmuştu.

Muhammed b. Ca'fer el-Feryâbî Fars bölgesine varıp Şîrâz kapısında Supkirî ile savaşa tutuşmuş ve onu mağlûp etmişti. Supkirî buradan geri çekilerek Bemm şehrine gidip buraya kapamış, Muhammed b. Ca'fer de onu takip ederek burada muhasara altına almıştı. Supkirî Muhammed b. Ca'fer ile ikinci kez çarpışmak üzere şehirden dışarı çıkmış, fakat Muhammed onu mağlûp edip mallarını yağmalatmıştı. Supkirî oradan ayrılıp Horasân'a çekilmiş, fakat ileride aktaracağımız gibi Horasân hakimi Supkirîyi mağlûp etmişti. Böylelikle Muhammed b. Ca'fer Fars bölgesini tamamen işgal edip buraya Afşin'in hizmetçilerinden Kanbec'i tayin etti. Doğru olan rivayete göre Fars bölgesi 298 yılında Muhammed b. Ca'fer tarafından yeni baştan fethedilmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Muktedir Billâh Kâsım b. Sîmâ'yı yaz gazasına gönderdi. Bu yılın hacc emirliğini de el-Fazl b. Abdülmelik el-Hâşimî yerine getirdi.

Bu yılda İsâ en-Nûşarî şaban (910 nisan-Mayıs) ayında Mısır'da Ebû'l-Abbâs b. Bistâm'dan on gün sonra vefat etti ve Kudüs'te defnedildi. el-Muktedir Billâh İsâ en-Nûşarî yerine Tekîn el-Hâdım'ı tayin ederek ramazan ayı ortaları (mayıs sonu)'nda hil'atler giydirip oraya gönderdi.

Bu yılda Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin arkadaşı Ebû Abdullah Muhammed b. Sâim vefat etti. Yine bu yılda Ebû Fayz b. el-Hıdır vefat etti. Başka bir rivayette ise vefat edenin o değil de İbn Muhammed Ebû'l Fayz el-Evlâşî et-Tarsûsî olduğu kaydedilir.

Yine bu yılda Zâhirî mezhebi fakihlerinden Ebû Bekr Muhammed b. Dâvud b. Ali el-Isfahânî ile Kadı Mûsâ b. İshâk ve Kadı Ebû Muhammed Yûsuf b. Ya'kûb b. Hammâd'ın vefat ettikleri de kaydedilir. Bu sonuncusunun seksen dokuz yaşında vefat ettiği bilinmektedir.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 910 - 911.) YILI OLAYLARI

Ahmed b. İsmâil'in Sicistân'ı İstilâ Etmesi

Bu yılın recep (mart) ayında Ebû Nasr Ahmed b. İsmâil es-Sâmânî Sicistân'ı istilâ etti. Ebû Nasr'ın devlet otoritesi iyice yerleşip hakimiyetini kurmasından sonra 297 yılında Merkezi ve ikamet yeri Buhara'dan çıkıp Rey şehrine gitmiş oradan da Herât'a hareket etmişti. Ebû Nasr bu yılın muharrem ayında Sicistân'a bir ordu sevketti. Bu ordunun başında ileri gelen devlet adamları, kumandan ve emirlerinden bir kısmını yola çıkarmıştı. Ahmed b. Sehl ve Muhammed b. el-Muzaffar ile, ileride kaydedeceğimiz gibi, Samânîlerin Horasân valileri olan Sîmcûrîlerin atası Sîmcûr ed-Davâtî Sicistân'a gönderilenler arasında idiler. Ebû Nasr Ahmed bu ordunun genel komutanlığına da el-Hüseyin b. Ali el-Merverûzî'yi tayin etmişti. Bu ordu hareket edip Sicistân'a varmıştı: O sırada da Sicistân hakimi el-Muaddel İbn b. el-Leys es-Saffâr idi.

el-Muaddel bu ordunun üzerine geldiğini haber alınca kardeşi Ebû Ali Muhammed b. Ali b. el-Leys'i mallarını korumak ve oradan Sicistân'a buğday sevkiyatını sağlamak üzere Bust ve Ruhhac'a göndermişti. Bu arada da Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil Bust'ta bulunan Ebû Ali üzerine yürüyüp onu mağlûp ederek esir almış ve Herât'a geri dönmüştü.

Sâmânîlerin büyük ordusu ise el-Muaddel'i muhasara altına almış ve bir hayli sıkıştırmıştı. el-Muaddel kardeşi Ebû Ali Muhammed'in esir alındığını haber alınca el-Hüseyn b. Ali ile barış anlaşması akdererek ondan emân dilemişti. Bunun üzerine el-Hüseyn b. Ali Sicistân'ı tamamen işgal etmiş, buranın valiliğine amcasının oğlu Emîr Ahmed Ebû Salih Mansûr b. İshâk'ı tayin ederek el-Muaddel'i alıp Buhârâ'ya geri dönmüştü. İleride kaydedeceğimiz gibi, Sicistân halkı 300 (912-913) yılında Sâmânîlere karşı isyan etmişlerdi.

Sâmâniler Sicistân'ı tamamen hakimiyetleri altına aldıktan sonra Supkirî'nin zafer elde etmiş olarak Fars bölgesinden Sicistân'a doğru hareket ettiği haberini almışlardı. Hemen Supkirî üzerine bir ordu sevkeden Sâmânîler onu ve askerlerini son derece yorgun oldukları bir anda karşılamış ve mağlûp ederek esir almışlar, ordusunu ve ordugâhını tamamen ele geçirmişlerdi. Bu zaferden sonra Sâmânî emîri Ahmed, el-Muktedir'e Supkirî'ye karşı elde etmiş olduğu zaferi bildirerek mektup yazmıştı. el-Muktedir de gönderdiği cevâbî mektubunda ona teşekkür ediyor ve Supkirî ile Muhammed b. Ali b. el-Leys'i Bağdad'a göndermesini emrediyor-

du. Sâmânî emîri bu emri yerine getirip Supkirî ile Muhammed b. Ali'yi Bağdad'a göndermişti. Bu iki meşhur adam Bağdad'a iki fil sırtında gönderilmiş, el-Muktedir de Horasân hâkimi Ahmed b. İsmâil'in elçilerini bağışladığı hil'at ve hediyelerle geri göndermişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Horasân emîri Ahmed b. İsmâil, amcası İshâk b. Ahmed'i hapishaneden çıkararak onu Semerkant ve Ferğana'ya geri göndermişti.

Bu yılda Muhammed b. Ca'fer el-Feryâbî ile Fars emîri el-Hâdim Kunbuc vefat etmişlerdi. Bunun üzerine Fars bölgesi valiliğine Abdullah b. İbrâhim el-Mismaî tayin edilmiş, Kirmân da emrine verilmişti.

Bu yılda Ümmü Mûsâ el-Hâşimiyye, el-Muktedir sarayının kahyası olarak ilân edildi. Ümmü Mûsâ el-Muktedir'den ve annesinden vezire mektuplar götürüp getiriyordu. Onu burada zikretmemizin sebebi ileride devlet yönetiminde oynayacağı rolün öneminden dolayıdır. Yoksa ondan hiç söz etmemek çok daha iyi olurdu.

Bu yılda el-Kâsım b. Sîmâ yaz seferine gazaya çıkmıştı.

Bu yılın recep (mart) ayında Yemen emîri el-Muzaffer b. Câh vefat etmiş ve cenazesi oradan getirilip Mekke'de defnedilmişti. Halife el-Muktedir de vefatından sonra Mulâhız'ı onun yerine tayin etmişti.

Bu yılın hacc emîrliğini el-Fazl b. Abdülmelik el-Hâşimî yerine getirmişti.

Bu yılın şaban (nisan) ayında «Muhammed b. Bişr» ismiyle bilinen ve ilâhlık iddiasında bulunduğu söylenen birisinin adamları yakalanıp öldürülmüşlerdi.

Bu yılda Musul'a bağlı el-Hadîse'de şiddetli, sarımtırak renkte ve çok sıcak bir rüzgâr esmiş ve etkisiyle bir çok kimse hayatını kaybetmişti.

Zamanının imamı olarak bilinen meşhûr mutasavvıf Ebû Kâsım Cüneyd b. Muhammed de bu yılda vefat etti. Fıkıh ilmini İmâm Şâfii'nin talebelerinden Ebû Sevr'den, tasavvuf ilmini de Seriyyü's-Sakatî'den okumuştu.

Adı el-Fazl b. Muhammed olan muhasib Ebû Berze de bu yılda vefat edenlerdendi.

Yine bu yılda zühd ve takvâ sahibi, aynı zamanda fakîh olan el-Kâsım b. el-Abbâs Ebû Muhammed el-Ma'şerî vefat etmişti. Ona el-Ma'şerî denmesinin sebebi Ebû Ma'şer Nuceyh el-Medenî'nin kızının oğlu olması idi.

Bu yılda Ebû'l Abbâs Ahmed b. Saîd b. Mes'ûd b. İsâm ile **«Târîku'l-masvîl»** adlı eserin sahibi Ebû Zekeriyya'nın babası Muhammed b. İyâs vefat etmişlerdi. Muhammed b. İyâs Ezd kabîlesine mensup olup hayırsever ve fazilet sahibi bir insandı.

HİCRET'İN İKİ YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 911 - 912.) YILI OLAYLARI

İbnu'l Furât'ın Tutuklanması ve el-Hâkânî'nin Vezarete Tayini

Bu yılın zilhicce (912 temmuz-ağustos) ayında Halîfe el-Muktedir Ebû'l Hasan İbnu'l Furât'ı tutuklatmıştı. Vezirin tutuklanmasından çok kısa bir müddet evvel arka arkaya üç kuyruklu yıldız görülmüştü. Bunlardan birincisi ramazan ayı sonlarında arslan burcunda, diğeri zilka'de-de doğu tarafına, üçüncüsü de yine zilka'de ayında batı tarafında akrep burcunda gözükmüştü.

Vezir tutuklandıktan sonra evinde hapsedilip kapısına nöbetçiler dikilmiş, harîm-i ismeti dağıtılmış, onun ve ona bağlı olan kimselerle bütün arkadaşlarının evleri ve malları yağmalanmıştı. Vezirin tutuklanması üzerine Bağdad'da bir sürü karışıklıklar meydana gelmiş, üç gün müddetle halk çok şiddetli ızdıraplara uğramıştı. Nihayet durum şehirde tekrar normale dönmüştü.

İbnu'l Furât'ın bu ilk vezirliği üç yıl, sekiz ay, on üç gün sürmüştü. Onun tutuklanmasından sonra Ebû Ali Muhammed b. Yahyâ b. Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân vezirliğe tayin edildi. Yeni vezir divanları yeni baştan düzenleyip yeni tayinler yapmış, İbnu'l Furât'ın göz altında tutulması işini de Ebû'l Hüseyn Ahmed b. Yahyâ b. Ebû'l Bağal yüklenmişti. Bu şahıs Isfahân'da ikamet etmekte olan Ebû'l Bağal'ın kardeşi idi. Kardeşi ile saray kahyası Ümmü Mûsâ vezirliğe gelmesi için bir hayli gayret sarfetmişlerdi. el-Muktedir onun vezirliği devralması için huzuruna girmesine izin vermiş, o da gelip halifenin huzuruna çıkmıştı. el-Hâkânî'nin bunu haber alması üzerine devlet işleri sürüncemeye girmiş ve işler karmakarışık olmuştu. Hemen halîfenin yanına gelen vezir durumu ona anlatmış ve derhal Ebû'l Hasan ile kardeşi Ebû'l Hüseyn'in yakalanmasını emretmişti. Ebû'l Hasan hemen o anda yakalanmış ve Ebû'l Hüseyn'in yakalanması için de emir verilmişti. O da aynı şekilde yakalanınca Ümmü Mûsâ korkuya kapılmıştı. Ancak bunların ikisi tekrar serbest bırakılıp çeşitli görevlere getirilmişlerdi.

Bu arada el-Hâkânî'nin de işleri pek yürümüyordu ,çünkü son derece sıkıntılı ve çabuk sinirlenen bir kimse idi. İşleri ihmal eder, valilerden gelen mektupları okumaz ve işleri yürütmekte tembellik ederdi. O halkın ileri gelenlerine de sıradan olanlarına da yakın olmağa çalışırdı, Abbâsî hükümdarının hizmetçileriyle yakın adamlarının kendisine kul diye hitap etmesini yasaklamıştı. Yoldan geçerken denizcilerden veya avamdan her hangi bir kimsenin namaz kılmakta olduğunu görünce o da hemen onlarla birlikte namaza dururdu. Her hangi bir kimse ondan bir şey talep edecek olursa: Derhal, baş üstüne, hayhay», deyip elini göğsünün üzerine koyar, bu işi ifa edeceğini söylerdi. Fakat o diğer taraftan ordunun süvarileriyle kumandanlarına mal ve maaşlarını vermekte ihmalkâr davranırdı. Bundan dolayı komutanlar ve süvariler ondan nefret eder hâle gelmişlerdi. Böylelikle onun bu davranışlarıyla vezirlik makamı kötü bir duruma düşürülmüştü.

Çocukları ona her konuda hâkim olmuşlardı, onlardan gücü yetenler güç yetirebildikleri kimselerden rüşvet alıp dururlardı. Çok kısa müddet içerisinde bir sürü valiyi tayin edip azlederdi. Anlatıldığına göre, yirmi günlük bir müddet içinde Kûfe'ye yedi valiyi tayin edip tek tek azletmişti. Bu yedi kişi vezirin yolunu tutup kendisine tayin emirlerini gösterir dururlardı, nihayet bunlardan en sonuncusu görevine gider, geri kalanlar ise geri dönerdi. Diğerleri ise geri dönüp vezirin çocuklarına yaptığı hizmetlerin karşılığını istemişlerdi. Bu vezir el-Hâkânî hakkında söylenen şiirlerden biri şudur :

«er-Rukâa'da yetişmiş bir vezir,
Tayin edip bir saat sonra azleder.

Eğer rüşvet vermek isteyenler yanına gelirse,
Onların en hayırlısı en çok mal getirenidir.

Ancak o bu yaptıklarından kınanacak değildir,
Çünkü beyefendinin utanacağı bir şey kalmamıştır.»

Nihayet bu durum daha da ileriye götürülerek vezir el-Hâkânî'nin adamları yönetime tamamen hâkim olmuşlardı. Onlar arzu ettikleri gibi davranıyor, malları dağıtıyor ve devlet işlerini fesada uğratıp duruyorlardı. Böylece devlet işleri gittikçe çökmüştü. İnsanların niyyetleri fesada uğramıştı; halife de durmadan vezir azledip, vezir tutuklayıp, vezir tayin etmeğe başlamıştı. Sonra halife kadınların ve hizmetçilerin dedikleriyle hareket ediyor ve onların görüşleri istikametinde devleti yönetmeğe kalkışıyordu. Nihayet eyalet valileri bulundukları yerlere tamah etmeğe başlamışlardı, ve ileride kaydedeceğimiz gibi, her biri kendi bölgesinde bağımsızlaşmağa niyyet etmişti.

Halife bir gün vezir İbnu'l Furât'ı hapsedildiği yerden çıkartıp yanına getirtmiş ve yakınındaki odaların birisine yerleştirerek ona izzet ve ikramda bulunmuştu. Valilerin göndermiş olduğu mektuplardaki isteklerini onunla danışıyor ve bazı devlet yönetimiyle ilgili hususları onunla tartışıyordu. Ayrıca daha evvel mallarını tamamen elinden almış olmasına rağmen tekrar ona bir sürü ihsanlarda bulunmuştu.

Çeşitli Olaylar

Suğûr bölgesi emîri Rüstem bu yılın yaz gazasına Tarsus civarından hareket ederek çıkmıştı. Yanına Dimyâna'yı da alıp Melih el-Ermenî'nin kalesini muhasara altına alıp sonra şehre girip ateşe vermişti.

Bu yılda Karmâtî reislerinden ve ileri gelenlerinden olan Zikreveyh'in iki kumandanı el-Azîm ve el-Ağber Bağdad'a gelip emân dilemişlerdi.

Bu yılın hacc emirliğini de yine el-Fazl b. Abdülmelik ifa etmişti.

Bu yılda Karmatîlerden Ebû Saîd el-Cennâbî'nin adamlarından bir grup Basra kapısına gelip dayanmışlardı. O sırada Basra valisi Muhammed b. İshâk b. Kündâcık idi. Bunlar Müslümanların Cuma namazında olduğu bir sırada Basra kapısına ulaşmışlardı. Karmatîlerin buraya ulaştığı anda sesleri duyulmuş ve hemen bu kapıyı korumakla görevli olan askerler birden bunlara koşmuş onlardan iki adamı görmüşlerdi. Onlara doğru giderlerken Karmatîler bu askerlerden birini öldürmüşler, diğerleri de geri dönmüştü. Bunun üzerine Muhammed b. İshâk bir grup askerle üzerlerine yürümüş, ancak onları görememişti. Arkalarından bir askerî birlik göndermiş, bu gidenler otuz kişi civarında olan Karmatîlere yetişmiş ve onlarla çarpışmalara girişmişler, bu çarpışmalar sırasında her iki taraftan da bir grup adam öldürülmüştü. Diğer taraftan İbn Kündâcık gelen bu Karmatîlerin asıl ordunun öncüleri olduğunu zannederek hemen Basra'nın bütün kapılarını kapatmış ve durumu Bağdad'a vezire bildirerek Karmatîlerin Basra'ya yürüdüklerini anlatmış ve ondan yardım istemişti. Ancak ertesi gün sabaha çıktıklarında Karmatîlerden hiç kimsenin gelmediğini görünce yaptığına pişman olmuştu. Bağdad'dan da bazı komutanların emrine bir miktar asker verilerek Basra'ya yardımcı kuvvet gönderilmişti.

Bu yılda Trablusgarp halkı el-Mehdî Ubeydullah el-Alevî'ye karşı isyan etmişlerdi. el-Mehdî buraya askerlerinden bir grubu göndermiş, bunlar şehri kuşatmışlar, fakat bir sonuç alamamışlardı. Bunun üzerine el-Mehdî oğlu Ebû'l-Kâsım'ı hicrî 300 yılının, cemaziyelâhir (Ocak 913)

ayında Trablusgarp üzerine gönderdi. Ebû'l-Kâsım gelip Trablus'u kuşatmış ve bu kuşatmada bir hayli direnerek çarpışmalara devam etmişti. Savaş gittikçe şiddetlenince şehir halkının azıkları tükenmiş, hattâ leş yemek zorunda kalmışlardı. Ebû'l-Kâsım şehri nihayet ele geçirmiş ve halkın avamını affederek isyan edenlerin mallarına el koymuştu. Ayrıca bu muhasara sırasında askerlerinin bütün kayıplarını Trablus halkına tazmin ettirerek şehrin ileri gelenlerini de rehin almış ve buraya bir vali tayin ettikten sonra geri dönmüştü.

Bu yılda Kayrevân'da o güne kadar benzeri görülmemiş dehşet verici deprem meydana gelmişti. Diğer taraftan Kayrevân halkı da isyan ederek Kütâme halkından bin kadar adamı öldürmüşlerdi.

Bu yılda büyük nahiv âlimi Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Heysân vefat etmişti. O nahîv ilmini hem Sa'lebî hem de el-Müberred'den aldığı için Basra ve Kûfelilerin nahvini gayet iyi bilen bir âlimdi.

Yine bu yıl içinde Muhammed b. es-Sırrî el-Kanturî, Ebû Sâlih el-Hâfız, Ebû Ali b. Sîbeveyh ve meşhûr tabib Ebû Ya'kûb İshâk b. Huneyn vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZÜNCÜ (M. 912 - 913.) YILI OLAYLARI

el-Hâkânî'nin Vezaretten Azli ve Ali b. İsâ'nın Vezirliğe Tayini

Bu yılda el-Muktedir vezir el-Hâkânî'nin işleri bir hayli karıştırdığı ve bu görevi yürütmekten âciz olduğunu anlayınca onu azletmeyi ve yerine Ebû'l Hasan b. el-Furât'ı tekrar vezirliğe tayin etmeyi istemişti. Ancak Mu'nis İbn el-Furât ile çeşitli vesilelerle arasının iyi olmamasından dolayı el-Muktedir'i böyle bir tayin yapmaktan alıkoymuştu. Mu'nis ile İbn el-Furât arasındaki olaylardan birisi Fars bölgesine ondan başka kimsenin komutasında ordu sevketmesi ve kendisini tekrar Bağdad'a çağırması idi. Bu olayı daha evvel kaydetmiştik. Mu'nis el-Muktedir'e şöyle demişti: «Eğer onu tekrar vezirliğe tayin edecek olursan halk senin önce onun malına tama' ederek onu görevden azlettiğini düşünecektir. En iyisi şu anda Mekke'de bulunan gayet güvenilir, dürüst ve dinine bağlı bir kişi olan Ali b. İsâ'yı çağırıp vezir tayin etmendir.»

el-Muktedir Ali b. İsâ'nın Mekke'den getirilmesini emretmiş ve hemen onu çağırmak üzere yola adamlar çıkarmıştı. Yeni vezir Ali b. İsâ 301 yılı başında Bağdad'a ulaşmış ve hemen göreve başlamıştı. Eski vezir el-Hâkânî yakalanıp ona teslim edilmiş, o da el-Hâkânî'ye iyi davranılmasını ve her türlü ihtiyacının giderilmesini emretmişti. Ali b. İsâ vezirliğe başlayıp işe dört elle sarılmış ve devlet yönetimini tekrar yoluna koymuştu. O her türlü zulmü engellemiş, mezâlim mahkemelerini düzene sokmuş, Mekke ve Fars bölgesinde konan bazı vergileri kaldırmış ve ülkenin çeşitli yerlerinde ortaya çıkan her türlü fitne ve fesadı gidermişti. Ayrıca el-Hâkânî tarafından askerlerin maaşlarına yapılan zamları da tekrar kesmiş, çünkü gider ve gelirleri gözden geçirip giderlerin çok daha fazla olduğunu görünce derhal bu son maaş zamlarını kesmişti. Diğer taraftan birçok mescid ve cami yaptırıp eski camileri badana ettirmiş, güzel sergilerle serip aydınlanması için lambalar taktırmış, imam, Kur'an hocası, müezzinlere maaşlar bağlatarak yeni bir uygulamaya geçmişti. Diğer taraftan hastahane ve tımarhanelerin ıslâh edilmesini emretmiş, hastaların ilaç vs. gibi bütün ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamış ve buralara en iyi ve uzman tabiplerin tayin edilmesini istemişti. Diğer taraf-

tan zulme uğrayanlara karşı koruyucu olmuş ve köy harçlarına konan fazlalıkları da tekrar kaldırmıştı. el-Hâkânî azledilince halktan bir çok kimse bir sürü uydurma vaat mektupları yazmış ve bunları tahsil etmek üzere yeni vezir Ali b. İsâ'ya getirmişlerdi. Ali b. İsâ bu mektuplara bakmış ve bunların sahte olduğunu söyleyerek ödemek istememişti. Ancak halkın kendisinden nefret etmesini ve onu kınamalarını da istemeyip bundan çekinmişti. Bir çıkar yol olarak bunları el-Hâkânî'ye gönderip hangisinin sahte, hangisinin onun gerçek imzasıyla verildiğini ayırt etmek istemişti. Böylece halk şayet bir kınama yapacak olursa bu kendisinden değil el-Hâkânî'den gelmiş olacaktı. Bu mektuplar el-Hâkânî'ye götürüldüğünde hepsinin sahih olduğunu ve kendi yazısı ile yazıldığını ve bunlara ödeme yapılması için kendisinin emir verdiğini söylemişti. el Hâkânî'ye gönderilen görevli geri dönünce Ali b. İsâ şöyle demişti: «Yemin ederim ki yalan söylüyor; o bu mektupların hangisinin sahte hangisinin olmadığını iyi biliyor, ancak kendisinin iyilikle anılmasını ve benim de halk tarafından kınanmamı arzu ettiği için hepsinin sahih olduğunu söylemiştir.» Sonra Ali b. İsâ bütün bu vaatlerin ödenmesini emretmişti.

el-Hâkânî bu hususta oğluna şöyle demişti: «Oğulcağızım! Bu getirilen mektuplar bana ait değildi. O da hangisinin sahte, hangisinin olmadığını anladığı hâlde bunları bana gönderdi. Onun maksadı halkın bize buğz etmesini sağlamak ve dikenleri üzerimize atmak idi. Ancak onun bu maksadının tam aksini gerçekleştirdim.

Sicistân Halkının İsyanı ve Bölgenin Tekrar Ahmed b. İsmâil'in Hâkimiyetine Girmesi

Bu yılda Emîr Ebû Nasr Ahmed b. İsmâil es-Sâmânî ikinci kez ele geçirmek üzere Sicistân'a ordu sevketti, çünkü Sicistân halkı ona karşı isyan etmiş bulunuyordu.

«es-Sandalî'nin azatlısı» diye meşhur olan, Hâricî mezhebine mensup Muhammed b. Hürmüz, Sicistân halkından olup Buhârâ'da ikâmet eden yaşlı bir kimse idi. Bir gün Hüseyn b. Ali b. Muhammed'e gelerek ondan maaşını isteyince Hüseyn b. Ali ona şöyle demişti: «Senin gibi yaşlı bir adamın yapacağı ve kendisine yakışan bir husus varsa o da gidip bir sûfiyye tekkesinde Allah'a ibadete yönelip burada ecelini beklemesidir.» Buna son derece kızan Muhammed b. Hürmüz kalkıp Sicistân'a gitmişti. O sırada Sicistân valiliğini Mansûr b. İshâk yürütüyordu. Haricîlerden bir grup ile irtibat kurarak onları kendisine bağlamış ve Saffârîlere itaat için çağrıda bulunmağa başlamıştı. Ayrıca Amr b. Ya'kûb b. Muhammed

b. Amr b. Leys'e gizlice bey'at toplamaktaydı. Buradaki Haricîlerin reisi Muhammed b. Abbâs olup «İbnu'l-Haffâr» diye bilinmekte idi. O son derece güçlü kuvvetli bir şahıstı. Bir gün bunlar bir araya gelerek çıkıp şehrin valisi ve emirleri bulunan Mansûr b. İshâk'a giderek yakalamış ve Erk zindanına atarak Amr b. Leys adına hutbe okutmuş ve Sicistân'ı Amr'a teslim etmişlerdi.

Bunu haber alan Emîr Ahmed b. İsmâil, hemen el-Hüseyn b. Ali komutasında bir orduyu 300 yılında tekrar Zerenc üzerine göndermiş ve şehri dokuz ay müddetle kuşatma altına almıştı. Bu muhasara günlerinden bir günde Muhammed b. Hürmüz es-Sandali surların üstüne çıkarak onlara şöyle bağırmıştı: «Tekkesine girip Allah'a ibadetle meşgul olması gereken yaşlı bir adamdan ne istiyorsunuz?» O bu sözleriyle el-Hüseyn b. Ali b. Muhammed el-Ârız'ın Buhârâ'da kendisine söylediği sözleri hatırlatmıştı. Bu olaydan sonra tarihçilerin ittifakla kaydettiklerine göre, es-Sandali ölmüş, Amr b. Ya'kûb es-Saffâr ile İbnu'l Haffâr Hüseyn b. Ali'den emân dilemiş ve şehrin valisi Mansûr b. İshâk'ı serbest bırakmışlardı. Hüseyn b. Ali İbnu'l Haffâr'a ikramlarda bulunuyor ve onu kendisine yakın ve samimî bir kişi kabul ediyordu. Buna karşılık İbnu'l Haffâr el-Hüseyn'i yakalamak üzere bir grup adamla anlaşmış ve onları ikna etmişti. el-Hüseyn b. Ali bu durumu öğrenmişti. İbnu'l Haffâr her gün Hüseyn b. Ali'ye perdedarlık yapmak üzere yanına gelirdi. Bir gün kılıçla kuşanmış olarak yanına gelmiş, fakat Hüseyn b. Ali derhal yakalanmasını emretmiş, onu alıp Buhârâ'ya birlikte götürmüştü.

Sicistân'ın ele geçirildiği haberi Emir Ahmed b. İsmâil'e ulaşınca buranın valiliğine Sîmcûr ed-Davâti'yi tayin ederek Hüseyn b. Ali'nin geri dönmesini emretmişti. Hüseyn b. Ali yanına Amr b. Ya'kûb, İbnu'l-Haffâr ve diğerlerini alıp bu yılın zilhicce (913 temmuz) ayında Buhârâ'ya geri dönmüştü. Bunun üzerine Emir Ahmed amcası İshâk'ın oğlu Mansûr'u Nisâbûr'a vali tayin etmiş ve oraya göndermişti. Bu arada da İbnu'l-Haffâr vefat etmiş bulunuyordu.

Sicilya Halkının el-Muktedir'e Bağlanması ve Tekrar Alevi el-Mehdi'nin İtaatine Geri Dönmeleri

297 yılında kaydettiğimiz gibi, el-Mehdi Ubeydullah, Ali b. Ömer'i Sicilya valiliğine tayin etmişti. Ancak Ali b. Ömer yumuşak huylu ve yaşlı olduğu için Sicilya halkı onun yönetimini ve yaşayışını beğenmeyip başlarından azletmiş ve Ahmed b. Kurhub'u vali tayin etmişlerdi. Bu yeni vali başa geçince derhal bir ordu hazırlayıp Killevriye üzerine göndererek ganimetler ele geçirmiş ve Rumlardan bazı esirler alıp geri dönmüşlerdi.

Hicrî 300 yılında oğlu Ali'yi Tabermîn kalesine bir orduyla göndermiş ve burayı muhasara etmesini emretmişti. Ahmed b. Kurhub'ın gayesi bu şehri elè geçirdiği takdirde çoluk çocuğunu, mallarını, hizmetçi ve kölelerini buraya gönderip muhafaza altına almak istiyordu. Sicilya halkı onunla anlaşmadığı anda gidip burada kapancaktı. Bunun üzerine oğlu kaleyi altı ay müddetle muhasara altına almış bu arada askerler ona karşı gelerek isyan etmişler, çadırını ve karargahı ateşe verip onu öldürmek istemişlerdi ancak yanında bulunan müslüman araplar buna engel olmuştu.

Bu arada Ahmed b. Kurhub Sicilya halkını el-Muktedir'e itaat etmeğe davet etmiş, halk da bu daveti kabul edince hutbe Abbâsî Halifesi adına okunmaya başlanıp el-Mehdî'nin ismi terkedilmişti. Diğer taraftan Ahmed b. Kurkub Aleviler devleti üzerine Kuzey Afrika'ya yürümek üzere bir donanma sevketmiş, bu giden donanma el-Mehdî'nin el-Hasan b. Ebî Hınzîr komutasındaki donanmasına rast gelmiş ve ateşe vermişlerdi. Ayrıca el-Mehdî'nin donanma komutanı Hasan b. Ebî Hınzîr'i öldürerek başını Sicilya'ya İbn Kurkub'a götürmüşlerdi. Diğer taraftan Sicilyalıların bu donanması Sefâkus şehrine gidip şehri tahrib etmiş ve oradan Trablus'a yönelmişlerdi. Ancak Trablus'ta el-Kaim b. el-Mehdî'nin olduğunu görünce geri dönmüşlerdi.

Bu arada el-Muktedir'in gönderdiği siyah hil'atler ile çeşitli sancaklar İbn Kurhub'a ulaşmıştı. İbni Kurkub Killûriye (1) üzerine bir ordu sevkederek birçok ganimet ele geçirmiş etrafı yıkıp yakarak geri dönmüşlerdi. Ancak bu arada Kuzey Afrika üzerine gönderdiği bir donanma el-Mehdî'nin donanması ile karşılaşmış ve mağlûp olup el-Mehdî'nin askerlerinin eline düşmüştü. Bu günden sonra İbn Kurhub'ın işleri iyi gitmemiş ve yönetimi gittikçe gerilemişti. Bunun üzerine ondan bir hayli korkan Sicilya halkı onu bertaraf etmeye meyletmişti.

Circent (Girgenti) halkı Ahmed b. Kurhub'dan korkmuş ve ona karşı isyan ederek el-Mehdî ile mektuplaşmaya başlamışlardı. Durumun gittikçe kötüye gittiğini gören ve Ahmed b. Kurhub ile aralarının bozulduğunu gören Sicilya halkı kan dökülmesini arzu etmedikleri halde İbn Kurhub'a karşı isyan etmiş ve onu bu yılda esir alarak hapsetmişlerdi. Ahmed b. Kurhub adamlarının yakın olanlarından bir grupla birlikte Sicilya halkı tarafından el-Mehdî'ye gönderilmiş, el-Mehdi de İbn Hınzîr'in kabri başında öldürülmelerini emretmiş, orada öldürülmüşlerdi. Son-

(1) Killivriye (Bruttia : Güney İtalya), Çeviren.

ra el-Mehdî Ebû Said Mûsâ b. Ahmed'i Sicilya valiliğine tayin ederek oraya göndermiş ve yanına Kütâme ileri gelenlerinden bir grubu da katmıştı. Bu yeni vali yanındakilerle birlikte yola çıkıp Tarâbunuş'a ulaşmışlardı. el-Mehdi'nin bu yeni vali ile birlikte asker göndermesinin sebebi şu idi: Daha evvel İbn Kurhub el-Mehdî'ye bir mektup yazıp şöyle demişti: «Sicilya halkı emirlerine karşı sürekli isyan eden ve ülkede karışıklık çıkaran bir yapıya sahiptirler. Bunlar emirlerine itaat etmez, emirlerin mallarını yağmalar ve sürekli karşı gelirler. Bu durum onları tamamen sindirecek bir ordunun üzerlerine gelip ülke hakimiyetini reislerinin elinden almakla ortadan kaldırılabilir.» Bunun için el-Mehdî oraya asker göndermişti. Askerin geldiğini gören Sicilya halkı bundan hayli korkmuş, el-Mehdî'nin askerlerinin gelmesi üzerine Circent halkı Ebû Said'e karşı gelmiş ve isyan etmişlerdi. Ebû Said deniz sahilinde yaptırdığı bir kaleye kapanmış ve etrafını surlarla çevirmişti. Sicilya halkıyla giriştiği çarpışmalarda onları mağlûp edip reislerinden bir grubu da öldürtmüş, bir kısmını da esir almıştı. Nihayet şehir halkı emân dilemiş ve onlardan karışıklık çıkaran ve halkı isyana teşvik eden iki adam hariç geri kalanına emân vermişti. Şehir halkı bunu kabul edip belirtilen o iki adamı teslim etmişler, Ebû Said de bunları İfrikıyye'ye el-Mehdi'nin yanına göndermiş ve Circent'i tamamen teslim aldıktan sonra kapılarını yıktırmıştı. Bu arada el-Mehdi'den gelen bir mektupta halka karşı yumuşak davranıp onları affetmesini emrediyordu.

Endülüs Emîri Abdullah b. Muhammed'in Vefatı ve Yerine Abdurrahman en-Nâsır'ın Geçmesi

Bu yılın rebiyülevvel (912 ekim-kasım) ayında Endülüs Emîri Abdulah b. Muhammed b. Abdurrahman b. el-Hâkim b. Hişâm b. Abdurrahman b. Muâviye el-Emevî vefat etti. Kırk iki yaşında vefat eden Abdullah beyaz tenli, sarışın, mavi gözlü ve orta boylu birisi idi. Saçlarını siyaha boyardı. Yirmibeş yıl, on bir ay hüküm sürmüş ve kendisinden sonra on bir oğlan çocuğu geriye kalmıştı. Bunlardan birisi ona uygulanan hadlerin birinde öldürülen Muhammed olup Abdurrahman Nasır'ın babası idi.

Abdullah b. Muhammed vefat edince yerine torunu Abdurrahman b. Muhammed geçti. O, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. el-Hâkim b. Hişâm b. Abdurrahman b. Muâviye idi. Endülüs'e ilk gelen Emevî Endülüs Emîri Muâviye Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân b. Hakem idi. Abdurrahman Nasır'ın annesi Merte adında bir ümmüveled idi. Babası Muhammed öldürüldüğünde daha yirmi günlüktü.

Onun hükümarlığa getirilmesi ilk anda uzak bir ihtimal idi. Çünkü daha gencecik yaşta idi ve amcaları ile babasının amcaları hayatta olup hükümdarlığa daha yakındılar. Fakat bunların hiç biri onun veliahtliğine ve başa geçmesine hiç de karşı çıkmamışlar, o Endülüs emirliğini yüklenmiş ve bütün ülkenin başına geçmişti. Ancak başa geçtiği sırada ona karşı gelenler olmuş ve Reyye'ye bağlı kasabalar ile Buşter kalesine sığınmışlar ve onunla çarpışmışlardı. Nihayet ülkenin bu bölgesi onun hâkimiyetine geçmiş Tuleytula'da bulunanlar da ona karşı gelmişlerse de onlarla çarpışmış ve itaat altına almıştı. Bu isyancı ve muhaliflerle onları itaat altına alıncaya kadar çarpışıp durmuş ve nihayet ülke yirmi küsûr yıl ona itaat etmiş, o da hükümdarlığını emniyyet içerisinde gayet iyi bir şekilde sürdürüp gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Abdullah b. İbrâhim es-Mismaî Fars ve Kirmân'dan azledilerek yerine Bedru'l-Hammâmî tayin edildi. O sırada Bedr İsfahân'da bulunuyordu. Onun Fars ve Kirmân'a tayin edilmesi üzerine İsfahân'a Ali b. Vehsûzân ed-Deylemî tayin edilmişti.

Bu yılda Mısır'a bağlı ve Mısır'dan batıya doğru dört fersahlık uzaklıkta bulunan el-Berka valisinden elçiler gelerek bölgede bir Hâricînin çıktığını ve ona karşı çarpışarak zafer elde ettiklerini, bu Hâricîlerden çok kimseyi öldürdüklerini haber vermişlerdi. Hatta bu gelen elçiler Hâricîlerden bazılarının burun ve kesik kulaklarını getirmişlerdi.

Yine bu yıl içinde Bağdâd'da bir sürü hastalıklar meydana geldiği gibi, çölde de köpek ve kurtlar kudurmuş ve çok kimsenin canına kıymışlardı.

Bişr el-Afşînî Tarsus valiliğine, Mu'nis el-Muzaffer de el-Haramcyn ve Suğûr bölgesinin başına bu yıl getirildiler.

Yine bu yıl içinde gökteki yıldızlar doğruya doğru kayıp durmuşlardı.

Bu yılda Leon (VI.)'un oğlu olan Bizans İmparatoru Aleksandros ölmüş ve yerine oniki yaşında olan oğlu Kostantin geçmişti.

Yine bu yıl içinde, 223 yılında dünyaya gelmiş bulunan Ubeydullah b. Abdullah b. Tâhir b. Hüseyn vefat etmişti. Aynı şekilde Ahmed b. Ali el-Haddâd vefat etmişti. Daha sahîh olduğu bilinen bir rivayette de onun 299 yılında vefat ettiği kaydedilir.

Ahmed b. Ya'kûb, Hüseyn b. Ömer b. Ebî'l Ahvâs, Ali b. Tayfûr en-Neşvî ve Ebû Ömer el-Kattât da bu yılda vefat etmişlerdi.

Yine bu yılın Rebiyülâhir (912 kasım-aralık) ayında «en-Nedîm» diye bilinen müneccim Yahyâ b. Ali b. Yahyâ vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ BİRİNCİ (M. 913 - 914.) YILI OLAYLARI

Bu yılda Ebû'l Abbâs İbn el-Muktedir Billâh Mısır ve Mağrib vilâyetlerinin başına getirildi. Dört yaşında olan Ebû'l Abbâs'ın Mısır ve Mağrib'teki vekilliğine de Mu'nis el-Hâdim tayin edildi. Bu Ebû'l Abbâs el-Kâhir Billâh'tan sonra hilâfete geçen ve «er-Râzî Billâh» lakabını alan kişi idi.

Aynı şekilde Ali b. el-Muktedir de hil'at giydirilerek Rey, Dünbâved, Kazvin, Zencân ve Ebher emîrliğine tayin edildi.

Bu yılda «Ebû Muhammed» künyesiyle tanınan ve «el-Hallâc» diye bilinen birisi İsâ'nın evinde tutulmuştu. Bu bazı âlimlere göre delâlet ve sapıklıkta olup bazılarına göre ise hakîkat ehlinden idi. Yanında bir arkadaşı da olan el-Hallâc anlatıldığına göre ilâhlık iddiasında bulunmuş ve üç gün müddetle dar ağacına asılmıştı. Bu iki adam, ileride onların idam edilmelerini ve halkın ve âlimlerin onlarla ilgili görüşlerini aktarırken beyan edeceğimiz gibi, gündüz erkenden öğle vaktine kadar asılır ve tekrar alınır hapse atılırlardı.

Bu yılın safer (913 eylül) ayında Ebû'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân Musul valiliğinden azledilerek Musul zekât memurluğuna Yumn el-Tuluni tayin edilmiş ve yine bu yıl içinde görevden alınarak yerine küçük el-Hâdım Nihrîr tayin edilmişti. Bu yılda Ebû'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân el-Muktedir'e karşı isyan etmiş Mu'nis el-Muzaffer kumandanlığına Benni İbn Nefis'in getirildiği bir orduyu isyanı bastırmak üzere göndermişti. Ebû'l Heycâ' bu yılın safer (913 eylül) ayı sonunda Musul'a doğru harekete geçerek yanına bazı komutanları da almış, ancak Mu'nis'in rebîülevvel (ekim) ayında üzerine geldiğini haber alınca ondan emân dilemişti. Ona emân verilerek Mu'nis'le birlikte Bağdâd'a gitmiş, el-Muktedir onu affedip hil'at giydirmişti.

Bu yılda Suğûr bölgesi ile Akdeniz emiri Dimyâna vefat etmiş ve yerine İbn Belek tayin edilmişti.

Sâmânî Emîri Ebû Nasr Ahmed b. İsmâil'in Öldürülmesi ve Yerine Oğlu Nasr'ın Geçmesi

Bu yılda Horasân ve Mâverâünnehir hâkimi Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil b. Ahmed öldürüldü. Ava düşkün birisi idi. Bir gün Firabr (veya Farabr)'e doğru ava çıkmış, geri döndüğünde karargâhını yaktırmış ve öylece ayrılmıştı. Bu arada Taberistân valisi Ebû'l Abbâs'dan bir mektup almıştı. İbn Nûh'un vefatından sonra buraya tayin edilmiş bulunan Ebû'l Abbâs Ahmed b. İsmâil'e «el-Hasan b. Ali el-Alevî el-Atrûş» adında birisinin isyan ederek şehre hakim olduğunu ve kendisini şehirden dışarı çıkardığını yazmakta idi. Ahmed b. İsmâil bu haberi öğrenince bir hayli üzülmüş ve daha evvel yaktırmış olduğu karargâhına geri dönüp tekrar burada konaklamıştı. Ancak bunu pek iyiye yormamışlardı.

Ahmed b. İsmâil'in her gece uyuduğu yerde kapısında nöbetçi olarak bağladığı bir arslanı vardı. Bu arslanın geceleyin kapıda tutulmasından dolayı hiç kimse onun uyuduğu yere yaklaşamazdı. Ancak o gece hizmetçileri arslanı getirip kapısında bağlamayı unutmuşlardı. Gece olunca kölelerinden bir grup ona saldırarak uyuduğu yerde boğazından kesip kaçmışlardı. Ahmed b. İsmâil 301 yılının cemâziyelâhir ayının çıkmasına yedi gün kala (24 Ocak 914) perşembe gecesi öldürülmüş ve Buhârâ'ya götürülüp orada defnedilmişti. Ona «eş-Şehîd» lakabı verilmişti. Onu öldüren köleler takip edilmiş, bir kısmı yakalanıp öldürülmüşlerdi.

Öldürülmesinden sonra yerine oğlu Ebû'l-Hasan Nasr b. Ahmed sekiz yaşında iken geçmiş ve 331 hicrî yılının recep ayında vefat ettiği güne kadar otuz yıl, otuz üç gün müddetle hüküm sürmüştü. Ebû'l Hasan'ın lakabı «es-Saîd» idi. Babasının Buhârâ'da defnedilmesinden sonra devlet adamları tarafından kendisine bey'at edildi. Ahmed b. Muhammed b. Leys bu bey'at işini bizzat kendisi yüklenip deruhte etmişti. Ahmed b. Muhammed b. Leys Buhârâ emîri olup es-Saîd'i boynunun üstüne alıp taşımış ve halk bu şekilde bey'at etmişti. Bey'at sırasında iyice görülsün diye babasının hizmetçileri tarafından taşınınca korkmuş ve şöyle demişti: «Babamı öldürdüğünüz gibi beni de mi öldürmek istiyorsunuz?» Onlar ise: «Hayır, biz seni babanın yerine geçirip emîr yapmak istiyoruz» demişler o zaman da bu korkusu geçmişti.

Halk Nasr'ı küçük görmüş ve onun yönetimde zayıf düşeceğini düşünerek Sâmânîlerin en yaşlısı bulunan babasının amcası İshâk b. Ahmed'in hayatta olmasından dolayı aslâ onun yönetimi elinde tutamayacağını zannetmişlerdi. Halk aynen Buhârâ ve Mâverâunnehir halkı gibi Semerkand valisi bulunan İshâk b. Ahmed'e ve evlâtlarına bağlı idi. Bu durumda Nasr b. Ahmed'in yönetim işlerini ve devletin yükünü Ebû Ab-

dullah Muhammed b. Ahmed el-Ceyhânî yüklenerek işleri yürütmüş, devleti ve yönetimi kontrolü altına almıştı. İleride kaydedeceğimiz gibi, çevre vali ve emirlerin Sâmânî devletine tamah edip hücuma kalkışmalarına ve bu hususlaki faaliyetlerine rağmen Ebû Abdullah el-Ceyhânî ile Nasr b. Ahmed'in akrabaları devlet yönetimini tamamen yüklenerek işi gayet mükemmel bir şekilde kontrol altına aldıklarını ve devleti iyice yönettiklerini tarihçiler ittifakla kaydederler.

es-Saîd Nasr b. Ahmed'e karşı Sicistân halkı ile Semerkant'ta babasının amcası İshâk b. Ahmed b. Esed ve iki oğlu Mansûr ve İlyâs isyan etmişlerdi. Bunların dışında isyan edenlerden bazıları da şunlardı: Muhammed b. el-Hüseyn b. Met, Ebû'l Hasan b. Yûsuf, el-Hüseyn b. Ali el-Merverûzî, Muhammed b. Hayd, Ahmed b. Sehl ile Taberistân'daki Alevîlerin reisi Leylâ b. Nu'man(1) idiler.» Ayrıca Simcûr onu Ebû'l Hasan b. Nasır, Karatekin ve Mâkân b. Kâli (kâkî) ile çarpışmalara düşürmüştü. Diğer taraftan kardeşleri Yahyâ, Mansûr ve İbrahim de ona karşı isyan ettikleri gibi Ca'fer b. Ebî Ca'fer, İbn Dâvud, Muhammed b. İlyâs, Nasr b. Muhammed b. Met, Ziyâr'ın iki oğlu Merdavic ile Veşmgîr isyan etmişlerdi. Ama bütün bunlara rağmen Saîd onlara karşı Mansur ve muzaffer idi.

Sicistân Olayları

Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil öldürülünce Sicistân halkı oğul Nasr'a karşı isyan etmişlerdi. Simcûr ed-Devâtî buradan ayrılınca el-Muktedir Billâh Sicistân'a Bedr el-Kebîr'i tayin etmiş ve oraya el-Fazl b. Hamîd Ebû Yezîd Hâlid b. Muhammed el-Mervezî'yi göndermişti. Diğer taraftan Ubeydullah b. Ahmed el-Ceyhânî Büst ve Ruhhac'ta Sa'd et-Tâlakânî ise Gazne'de es-Saîd Nasr b. Ahmed'in valileri olarak görev yapmakta idiler. İşte bu arada el-Muktedir tarafından gönderilen el-Fazl ile Ebu Yezîd Hâlid Nasr b. Ahmed'in bu iki valisi üzerine yürümüş, Ubeydullah el-Ceyhani bunların önünden kaçmış ancak Sa'd et-Tâlakânî'yi yakalayıp Bağdad'a göndenp, Gazne ve Büst şehirlerini işgal etmişlerdi. el-Fazl'ın hastalanması üzerine de Hâlid bütün işleri kendisi yüklenmiş ve buranın hakimiyetini eline geçirip halîfe el-Muktedir'e karşı isyan edince Necah

(1) Leylâ b. Numan'ın ismi hakkında bir hayli tereddüt ettik. Leylâ kadın ismi olarak bilindiği için «Leylî b. Nu'mân» şeklinde yazmak istedik. İran bölgesinde Farisîler Leylâ ismini erkek için kullandıklarında «Leylî» şeklinde kullanırlar. Fakat ülkemizde ve diğer memleketerde bu kumandan «Leylâ b. Nu'man» olarak bilinmektedir. Elif-i maksura'nın te'nis alâmeti olmasına rağmen bu ismi böyle kullanmayı tercih ettik (Çeviren)

et-Tulunî'nin kardeşi Derek üzerine gönderilmiş, çarpışmalara girişmişler, ancak Hâlid onu mağlûp etmişti.

Kirmân üzerine yürüyen Hâlid'e karşı Bedr bir orduyla gönderilmiş Hâlid bu gelenlerle giriştiği çarpışmalarda yaralanmış ve askerleri mağlûp olmuştu. Nihayet esir edilen Hâlid vefat etmiş ve başı kesilerek Bağdâd'a gönderilmişti.

İshâk b. Ahmed ve Oğlu İlyâs'ın İsyanları

Bu yılda yani 301 yılında es-Saîd Nasr b. Ahmed b. İsmâil'e karşı babasının amcası olan İshâk b. Ahmed b. Esed ile oğlu İlyâs isyan etmişlerdi. Ahmed b. İsmâl öldürülüp.de yerine oğlu Nasr b. Ahmed tayin edildiği sırada İshâk Semerkand'da vali idi. Bunu haber alan İshâk Semerkand'da isyan etmiş ve ordunun başında bulunan oğlu İlyâs da ona katılınca ikisi bir arada bir hayli güç toplamış ve Buhârâ'ya doğru yola koyulmuşlardı. Onlara karşı Hamûye b. Ali çıkmış ve ramazan (914 nisan) ayında şiddetli bir savaşa tutuşmuşlar bu savaşta İshâk yenilip Semerkand'a geri çekilmişti. Ancak tekrar ordusunu toparlayan İshâk ikinci kez Buhârâ üzerine gelmiş, tekrar şiddetli bir savaşa girişince İshâk bir daha yenilmiş, onu Semerkand'a doğru takib eden Hamûye şehre kılıç zoruyla hâkim olmuştu.

Ancak bu mağlûbiyetten sonra gizlenen İshâk Hamûye tarafından aratılmış ve bulunması için gözcü ve casuslar görevlendirilmişti. Bir hayli sıkışık bir duruma giren İshâk ortaya çıkıp Hamûye'den emân dilemiş, Hamûye ona emân vererek alıp Buhârâ'ya götürmüştü. İshâk vefat edinceye kadar Buhârâ'da kalmıştı.

İshâk'ın oğlu İlyâs'a gelince, o da Ferğâna'ya gidip ikinci kez isyan edene kadar orada kalmıştı.

el-Hasan b. Ali el-Atrûş'un İsyanı

Bu yılda «en-Nâsır» diye lakap takılan el-Hasan b. Ali b. el-Hasan b. Ömer b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebî Tâlib Taberistân'ı istilâ etti.

en-Nasır'ın isyan etmesinin sebebini ileride zikredeceğiz. Ancak yukarıda Muhammed b. Hârûn'un Ahmed b. İsmâil'e karşı isyan etmesini ve oradan kaçışını vs. kaydettik. Bu arada Ahmed b. İsmâil Taberistân valiliğine Ebû'l Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Rûh'u tayin etmiş, o da Taberistân halkına karşı gayet iyi davranmış, burada yaşayan Şiî Alevîleri gözetmiş, onlara gayet bol ihsanlarda bulunmuş, diğer taraftan Dey-

lemîlerin reisleriyle mektuplaşarak karşılıklı hediyeler göndermiş, almış ve onlara yakınlık duymuştu.

el-Hasan b. Ali el-Atrûş Muhammed b. Zeyd'in öldürülmesinden sonra Deylemîlerin ülkesine girmiş, orada yaşamağa başlamış, on üç yıl müddetle onları İslâm'a davet etmiş ve onlardan öşür almakla yetinmişti. Bu arada reisleri İbn Hassan onları müdafaa ederdi. el-Atrûş'un gayretleriyle Deylemîlerden büyük bir kitle Müslüman olmuş, etrafında toplanmışlar ve ülkelerinde bir sürü cami inşa ettirmişti.

Müslümanların Kazvîn, Sâlûs ve bunlara benzer sınır şehirleri Deylemîlere yakındı. Özellikle Sâlûs'un gayet müstahkem ve eski bir kalesi vardı. Deylemîlerin İslâm'a girmesiyle el-Atrûş bu müstahkem kaleyi yıktırmıştı. Arkasından el-Hasan b. Ali el-Atrûş Deylemîleri isyana davet ederek kendisiyle birlikte Taberistân üzerine yürümeğe teşvik ediyordu. ancak İbn Nûh'un onlara karşı olan güzel davranışı ve aralarındaki ilişkilerinden dolayı buna icabet etmemişlerdi. Bu arada Sâmânî emîri Ahmed'in İbn Nûh'u Taberistân valiliğinden azlederek yerine Selâm adında birisini tayin ettiği ve Selâm'ın bölge halkına iyi davranmayıp yönetimi kötü bir mecraya sürüklediği tarihçiler tarafından ittifakla kaydedilir. Selâm'ın böyle davranması üzerine Deylemîler Taberistân üzerine hücuma geçmişler, ancak Selâm onlarla çarpışıp hezimete uğratmış ve Taberistân'da müstakil bir hükümdar gibi davranmaya başlamıştı. Bunun üzerine Emîr Ahmed derhal onu görevinden azlederek yerine İbn Nûh'u yeniden tayin etmiş ve bölge tekrar eski huzur ve rahatına kavuşmuştu.

İbn Nûh'un vefat etmesi üzerine buraya Ebû'l Abbâs Muhammed b. İbrâhîm Sa'lûk tayin edilmiş, o da İbn Nûh'un getirdiği bütün prensipleri değiştirerek halka karşı kötü davranmağa başlamış, Deylemîlerle kurulmuş bulunan münasebetleri kesmiş, onlarla İbn Nûh'un yaptığı gibi hediyeleşmemişti. el-Atrûş ise bunu fırsat bilerek Deylemîlerin kendisiyle birlikte isyan etmelerini ve Taberistân üzerine yürümelerini istemiş ve onlara bu hususta çağrıda bulunmuştu. Deylemîler el-Atrûş'un bu çağrısına uyarak onunla birlikte harekete geçmişler, Sa'lûk da onlara karşı yürüyünce Sâlûs şehrinden bir günlük bir mesafe uzaklığında bulunan nehir kenarında «Nevrûz» adıyla bilinen bir yerde iki ordu karşı karşıya gelmiş, aralarında meydana gelen savaşta İbn Sa'lûk mağlûp olup geriye çekilirken adamlarından dört bin kişi öldürülmüştü. el-Atrûş bu öldürülenlerden geriye kalanlarını da tamamen kuşatarak onları çembere almış, sonra onlara canlarına, mallarına ve çoluk çocuğuna dokunmayacağına dair emân verince bulundukları yerden çıkıp teslim olmuşlar, emân verilmiş olarak serbest bırakılmışlar, el-Atrûş da oradan Âmul'a geri dönmüş-

tü. Ancak el-Atrûş'un damadı ve aynı zamanda bir Alevî davetçisi olan el-Hasan b. el-Kâsım geriye dönerek Taberistânlılar üzerine saldırıya geçmiş, kendisi onlarla aralarında her hangi bir emân söz konusu olmadığı için son ferdine varıncaya kadar hepsini kılıçtan geçirmiş ve böylece el-Atrûş Taberistân'a hakim olmuştu.

Sa'lûk ise Rey şehrine geçmiş ve oradan bu yıl içinde Bağdâd'a gitmişti. el-Atrûş'un etkisiyle Deylemîlerden Müslüman olanlar genellikle Esfiderûz (Esfizar) ile Âmul bölgesinde bulunuyorlar ve Şiî mezhebine bağlı idiler. el-Atrûş Zeydî mezhebine bağlı olup şâir, gayet nüktedan, âlim ve Zeydiye mezhebinde büyük bir fakîh olup huyu güzel, dürüst bir yaşantıya sahip idi. Anlatıldığına göre, o Cürcân'a Abdullah b. el-Mübârek'i vali olarak tayin etmişti. Abdullah homoseksüelik ile itham ediliyordu. el-Hasan bir gün verdiği bir görevden acze düştüğünü görünce çıkışmış. Abdullah onun bu çıkışmasına karşı: «Bana yardım edecek yiğit erkeklere ihtiyacım var» demiş, Hasan da: «Bunu biliyoruz» diye karşılıkda bulunmuştu.

el-Hasan b. Ali'ye el-Atrûş denmesinin sebebi Muhammed b. Zeyd'in giriştiği bir savaşta başından bir kılıç darbesi yemiş ve böylece işitme duygusunu kaybetmiş olmasıydı. Ona bu yüzden «sağır» anlamında «el-Atraş» veya «el-Atrûş» adı verilmişti. Onun Ebû'l Hasan, Ebû'l Kâsım ve Ebû'l Hüseyn adlarında üç oğlu vardı. Bir gün oğullarından Ebû'l Hasan'a: «Ey oğulcağımız! Bir yapıştırıcı bul da şu kağıdı yapıştıralım.» demiş, fakat oğlu: «Yapıştırıcı yok, ancak kazurat vardır.» diye karşılık vermişti. (Yapıştırıcı Arapçada «el-Ğara» diye isimlendirilir. Oğlu ona bu «ğayın» ile değil de noktalı «Hı» ile «Hara vardır» şeklinde cevap vermişti. «Hara» da insan kazuratı anlamına gelmektedir) Bundan dolayı babası ona karşı dargın kalmış ve onu her hangi bir göreve getirmeyip diğer oğuları Ebû'l Kâsım ile Ebû'l Hüseyn'i bazı görevlerin başına getirmişti. Buna rağmen Ebû'l Hasan babasının yanından ayrılmamıştı, ancak orada hiç bir işe karışmaz bir hâlde duruyordu. Şöyle derdi: «Ben onların ikisinden de (kardeşlerini kastederek) daha şerefli ve üstünüm. Çünkü annem Hz. Hasan b. Ali'nin soyundan geliyor. Halbuki onların anneleri ise bir cariyedir.»

Ebû'l Hasan şair bir adamdı. O İbnu'l Mu'tezz ile karşılıklı şiir müsabakasında bulunmuştu. Ebû'l Hasan daha sonraları İbn Ebî's-Sâc'a iltihak etmişti. Bir gün onunla birlikte ava çıkmış, fakat atından düşüp yaya kalmış ve yaya olarak yürüyorken İbn Ebî's-Sâc kendisine yetişmiş ve ona: «Yanıma atla» demişti. Bunun üzerine Ebû'l Hasan: «Ey emir! İki kahramanın bir ata binmesi pek yakışık durmaz.» şeklinde karşılık vermişti.

Karmatîlerle İlgili Hususlar ve el-Cennâbî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Karmatîlerin lideri olan Ebû Saîd el-Hasan b. Behram el-Cennâbî öldürüldü. Ebû Saîd'i Sicilyalı bir hizmetçisi öldürmüştür. Onu öldürüdüğünde dışarı çıkıp Karmatîlerin ileri gelen reislerinden birine varıp: Reisimiz efendimiz seni çağırıyor, diyerek onu da içeri almış ve öldürmüştü. Bu şekilde Karmatîlerin reislerinden dört tanesini arka arkaya içeri alarak öldüren bu Sicilyalı hizmetçi beşincisini çağırınca bu gelen Karmatî reisi işin farkına varmış ve daha içeri girmeden bu hizmetçi ile toplananlar arasında bu hususta münakaşalar başlamış, nihayet onu öldürmüşlerdi.

Ebû Saîd el-Cennâbî kendisinden sonra yerine geçmek üzere veliahtliğe oğlu Saîd'i tayin etmişti. Saîd evlatlarının en büyüğü idi, ancak Karmatîleri yönetmekten acze düşünce küçük kardeşi Ebû Tâhir Süleyman yönetime el koymuş ve Karmatîlerin başına geçmişti. Heybetli, cesur bir kimse olan Ebû Tâhir nerede olduğunu kimseye kolay kolay söylemezdi. Bu onun en belirgin özellik ve prensiplerinden birisi idi.

Ebû Saîd el-Cennâbî öldürülmeden evvel Bahreyn'in Hecer, el-Ahsa' (Lahsa) el-Katîf ve et-Tâif gibi şehirlerine tamamen hakim duruma geçmiş bulunuyordu. Abbâsî halifesi el-Muktedir Karmatî reisi Ebû Saîd'e son derece yumuşak bir üslupla mektup yazıp Müslüman esirlerden yanında kimlerin bulunduğunu sormuş, ayrıca mektubunda onunla münazara yapabileceğini bildirmiş ve girdiği bu mezhebin sapık bir mehzep olduğu konusunda deliller sürüp kendisine tatlılık ve yumuşaklıkla yaklaşmıştı. el-Muktedir bu mektubu elçilerle birlikte yola çıkarmış, ancak bu giden elçiler Basra dolaylarına vardıklarında Ebû Saîd'in öldürüldüğü haberini almışlar, bunun üzerine el-Muktedir'e haber gönderip Ebû Saîd'in öldüğünü söylemişler, ancak el-Muktedir elçilere gönderdiği haberde yollarına devam etmelerini ve bu mektubu yerine geçen oğluna götürmelerini emretmişti. Ebû Tâhir Süleyman'a mektubu ulaştırmışlar, o da gelen elçilere gayet izzet ve ikramlarda bulunmuş, ellerinde bulunan esirleri serbest bırakarak elçilerle birlikte Bağdâd'a göndermiş ve gelen mektuba cevap yazmıştı.

el-Mehdî'nin Ordusunun Mısır Üzerine Yürümesi

Alevî Fâtımî halifesi Ubeydullah el-Mehdî, İfrîkıyye'den ordusunu harekete geçirerek oğlu Ebû'l Kâsım'ın komutasında Mısır'a göndermişti. Bu yılın zilhicce (914 haziran-temmuz) ayında el-Berka'ya ulaşmış ve burayı ele geçirip Mısır'a doğru yürümüş, gelip İskenderiyye ile Fey-

yum'u da istilâ etmişlerdi. Böylece Mısır'ın büyük bir kısmına hâkim olan Alevîler bölge halkına karşı son derece zalimce davranıp onları sıkıştırıp duruyorlardı. Bunun üzerine el-Muktedir Billâh Mısır'a Mu'nis el-Hâdim'i kalabalık bir orduyla göndermiş, Mu'nis Alevîlerle savaşa tutuşarak onları mağlûp etmiş ve Mısır'dan geriye püskürtmüştü. Bunlar da hezimete uğramış olarak Mağrib'e geri dönmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Irak'ta kan hastalıkları bir hayli artmış ve bu yüzden bir çok kimse ölmüştü. Bu hastalıkların en büyük tesiri bölgenin el-Harbiyye şehrinde meydana gelmiş ve halkından bir hayli insanın ölümü neticesinde şehrin bir çok evi tamamen kapalı kalmıştı.

Bu yılda Ca'fer b. Muhammed b. Hasan el-Feryâbî Bağdâd'da vefat etmişti. Ayrıca Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Mukaddimî es-Sakâfî de bu yılda vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ İKİNCİ (M. 914 - 915.) YILI OLAYLARI

Bu yılda vezir Ali b. İsâ'nın yaz gazasına çıkmak üzere Tarsus'a gitmesi emredilmişti. Bunun üzerine Tarsus valisi bulunan Bişr el-Hâdim'e yardım etmek üzere iki bin süvari komutasında hareket eden vezir Ali b. İsâ Tarusus'a ulaşmış, ancak yaz seferine çıkma imkânı bulamıyp bu seferi kışın son derece soğuk ve karlı bir havada yapmışlardı.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, bu yılda el-Hasan b. Ali el-Atrûş el-Alevî Âmul'e hâkim olduktan sonra oradan ayrılıp Sâlûs üzerine yürümüştü. Sa'luk, el-Atrûş'a karşı Rey'den bir ordu çıkarmış, el-Hasan bunlarla çarpışmalara girişerek mağlûp etmiş ve Âmul'e geri dönmüştü.

el-Hasan b. Ali son derece mükemmel, müttakî bir hayat sürüyordu, âdil bir kişi idi. Devrinde yaşayan insanlar onun gibi âdil ve dürüst bir insana rastlamamışlardı. O hakkı yerine getirir ve korurdu. İbn Miskeveyh «**Tecâribu'l-umem**» adlı esefinde ondan söz ederken onun Alevî dâî (davetçi) si olduğunu kaydediyorsa da aslında davetçi değildi. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, onun damadı Ali b. el-Kâsım Alevî dâî (davetçi) si idi.

Bu yılda halife el-Muktedir İbnu'l Cessâs el-Cevherî diye meşhûr olan Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Abdullah'ı tutuklatmış ve evinde bulunan çeşit çeşit mallarına el koymuştu. Anlatıldığına göre, bu malları dört milyon dinar değerinde idi. Ancak kendisi bu mallarının yirmi küsur milyondan daha fazla değere sahip olduğunu iddia ediyordu.

Mansûr b. İshâk'ın İsyanı

Bu yılda Mansûr b. İshâk b. Ahmed b. Esed, Sâmânî emiri Nasr b. Ahmed'e karşı isyan etmişti. Mansûr'un bu isyanına el-Hüseyn b. Ali er-Merverûzî ile Muhammed b. Hayd katılmışlardı.

Bunun sebebi şöyle anlatılır :

el-Hüseyn b. Ali, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Sicistân'ı Emîr Ahmed b. İsmâil adına fethettiğinde buranın valiliğine göz dikmişti. Ancak Emîr Sicistân valiliğine amcası Mansûr b. İshâk'ı tayin etmişti. Mansûr Sicistân halkına karşı kötü davranmaya başlamış, halk da onu alıp hapsetmişti. Bunun üzerine Emîr Ahmed el-Hüseyn b. Ali'yi tekrar burayı fethetmek üzere göndermiş, o da şehri tekrar ele geçirmeyi başarmış ve yine buranın valisi olmaya tama' etmişse de şehrin valiliğine yukarıda kaydettiğimiz gibi Sîmcûr getirilmişti.

Sîmcûr Sicistân valiliğine getirilince Ali buna bir hayli üzülmüş ve canı sıkılarak Sîmcûr'dan nefret eder bir hâle gelmişti. Bunun için Emîr Ahmed'in vefatından sonra Mansûr'un Horasân emîrliğine getirilmesi ve kendisinin de hâkimiyetinde bulunan bölgeye onun vekili olacağı konusunda anlaşmışlardı. Emîr Ahmed b. İsmâil öldürüldüğünde Mansûr b. İshâk Nîsâbûr'da, el-Hüseyn b. Ali de Herât'da bulunuyordu. Emîrin ölümü üzerine el-Hüseyn hemen isyan edip Mansûr'un yanına varmış ve daha evvel aralarında kararlaştırdıkları bir husus gereği olarak Mansûr'u da isyana teşvik etmiş ve tekrar baştan aralarında ahidleşmişlerdi. Hüseyn b. Ali Nîsâbûr'da hutbeyi Mansûr adına okutmağa başlamıştı. Bunun üzerine Buhârâ'dan Hamûye b. Ali kalabalık bir orduyla üzerlerine gönderilmiş, ama bu arada ittifakla kaydedildiğine göre Mansûr ölmüştü. Onu Hüseyn b. Ali'nin zehirlettiği de zikredilmektedir. Hamûye'nin el-Hüseyn b. Ali'ye yaklaşması üzerine Hüseyn Nîsâbûr'dan çekilerek Herât'a geçmiş ve orada ikamet etmeğe başlamıştı.

Uzun müddetten beri Buhârâ emniyyet görevliliğini yapmakta olan Muhammed b. Hayd Buhârâ'dan Nîsâbûr'a bir işi halletmek üzere gönderilmiş, oraya varmış, fakat kendisine «dön emri» verilmediği halde geri dönmüştü. Bunun için Buhârâ'dan kendisine yazılan bir mektupta bu davranışı kınanmış ve ona karşı bir tavır takınılmıştı. O da oradan yolunu değiştirerek el-Hüseyn b. Ali'nin yanına Herât'a gitmişti. Bu arada el-Hüseyn b. Ali tekrar Herât'tan hareket ederek yerine kardeşi Mansûr b. Ali'yi Herât'ta vekil bırakıp Nîsâbûr üzerine gitmiş ve burayı ele geçirmişti. Bunun üzerine de tekrar Buhârâ'dan onunla savaşmak ve bu isyanı bastırmak üzere Ahmed b. Sehl gönderilmişti. Ahmed önce Herât'tan başlayıp şehri kuşatmış ve tekrar geri alınca Mansûr b. Ali ondan emân dilemişti. Ahmed b. Sehl Herât'tan hareketle Nîsâbûr'a 306 yılı rebiyülevvel (918 ağustos-eylül) ayında Nîsâbûr'a ulaşmıştı. el-Hüseyn b. Ali onunla savaşmak üzere şehirden dışarı çıkmış, Ahmed b. Sehl de onu dört bir tarafından sarmış, nihayet meydana gelen çarpışmalarda el-Hüseyn ve adamları mağlûp olmuş, kendisi esir düşmüş, Ahmed b. Sehl de Nîsâbûr'da ikamet etmeğe başlamıştı.

Burada da Ahmed b. Sehl'in Nisâbûr'u istilâsını zikretmemiz ve el-Hüseyn'in esareti hakkında bilgi vermemiz gerekiyordu. Ancak olayın baş tarafı unutulmasın diye buraya tekrar geri dönmek üzere olaya kaldığımız yerden devam etmemiz gerekir kanaatindeyiz.

Muhammed b. Hayd'a gelince; o Merv'de bulunuyordu. Ahmed b. Sehl'in Nisâbûr'u ele geçirdiği ve el-Hüseyn b. Ali'yi esir aldığı haberini alınca kendisi de Ahmed b. Sehl'in yanına gitmişti. Ahmed derhal onu yakalatmış ve mallarına el koymuştu. el-Hüseyn b. Ali'yi Buhârâ'ya gönderen Ahmed b. Sehl Muhammed b. Hayd'ı da Harezm'e göndermiş ve orada ölünceye kadar kalmıştı.

el-Hüseyn b. Ali Ebû Abdulah e-Ceyhânî tarafından kurtarıldığı güne kadar hapiste kalmıştı. Sonra hapisten kurtulan el-Hüseyn Nasr b. Ahmed'i hizmetinde bulunmağa başlamıştı. Bir gün emirin su içmek istemesi üzerine ona sanat değeri olmayan bir bardakta su verilir. Bunun üzerine el-Hüseyn b. Ali orada hazır bulunan Ahmed b. Hamûye'ye şöyle der: «Baban sayın emîrimize Nisâbûr'un o gayet güzel işlemeli ve tertemiz bardaklarından hiç hediye etmedi mi?» Bu söz üzerine Ahmed şöyle cevap vermişti: «Benim babam emire bu gibi bardaklar değil de şeni, Ahmed b. Sehl'i, Leylâ ed-Deylemî gibilerini hediye etmişti.» Ahmed'in bu sözü üzerine el-Hüseyn birden susmuş ve söyleyecek bir söz bulamıştı. Emîr Nasr da bu sözü gayet iyi bulmuş ve Ahmed'in cevabını beğenmişti.

Alevî el-Mehdî'nin Mısır'daki Faaliyetleri

Bu yılda «el-Mehdî» diye lakablanan Ebû Muhammed Ubeydullah el-Alevî kumandanlarından Hubâse adında birisinin emrinde İfrîkıyye'den muazzam bir orduyu İskenderiyye üzerine sevketmiş, bu gelenler de şehri ele geçirmişlerdi.

Hubâse deniz yolundan yoluna devam ederek Mısır üzerine yürümüş ve Mısır ile İskenderiyye arasında bir yerde gelip konaklamıştı. Bunu haber alan Abbasî halifesi el-Muktedir Mu'nis el-Hâdım'ı Mısır'da Hubâse ile savaşmak üzere bir ordunun başına geçirip ona her türlü mal ve silâh ikmali yaptırmış ve yola çıkamıştı .Mu'nis el-Hâdim Mısır'a ulaşmış ve bu yılın cemâziyelevvel (914 kasım-aralık) ayında iki ordu karşılaşmış ve şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Her iki taraftan da bir hayli adam öldürülmüş, bir o kadar da yaralanan olmuştu. Bu ilk çarpışmalardan sonra aralarında bir ikinci, sonra üçüncü ve dördüncü savaş daha meydana gelmişti. Nihayet bu son çarpışmalarda Mağribliler hezimete

uğramış ve Alevî'nin ordusu geri çekilmişti. Geri çekilirlerken onlardan bir hayli kimse öldürülmüş, çokça da esir alınmıştı. Anlatıldığına göre, esirlerle birlikte öldürülenlerin sayısı yedi bine ulaşmış, geri kalanları da kaçıp gitmişlerdi. Bu olay 302 yılı cemâziyelâhir ayının son günü (19 Ocak 915) meydana gelmişti. Nihayet Mağribliler geriye dönüp gitmişler ve ülkelerine ulaştıklarında el-Mehdî Husâbe'yi katlettirmişti.

Bu arada Arûba b. Yûsuf el-Kütâmî Kayrevân'da el-Mehdî'ye karşı isyan etmiş ve etrafında Kütâme halkı ile Berberîlerden bir hayli adam birikmişti. Bunun üzerine el-Mehdî kölelerinden «Galib» adında birisini Arûba b. Yûsuf üzerine göndermiş, Kayrevân yakınlarında şiddetli bir savaşa tutuşmuşlar ve neticede Arûba ile amca çocukları ve yanlarında bulunanlardan sayılmayacak derecede çok kimse öldürülmüştü. Bunların ileri gelenlerinin başları kesilerek bir küfeye doldurulmuş ve el-Mehdî'ye götürülmüştü. el-Mehdî bu kesik başları görünce şöyle demişti: «Bu dünyanın işleri ne kadar acayiptir! Şu küfede başları kesik olan adamların askerleri Mağrib'in fezasına sığmazdı.»

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Tarsus valisi Bişr el-Hâdim Bizans topraklarına gazaya çıkarak bazı yerleri fethetmiş, bir sürü ganimet ve esir ele geçirmişti. Bu seferi sırasında yüz elli kadar Bizans kumandanını esir almış ve diğer esirler de iki bin civarına ulaşmıştı.

Bu yılda Mu'nis el- Hâdim «Vâdi ez-Ziâb» bölgesinde yaşayan Şeybânoğullarına karşı giriştiği bir saldırıda bir hayli adamı öldürüp bu kabilenin evlerini yağmalatmış, onların yol kesmek suretiyle ticaret kervanlarından ele geçirdikleri bir sürü ve sayılmayacak kadar çok malı ellerinden kurtarmıştı.

Bu yılın zilhicce (915 haziran-temmuz) ayında el-Me'mûn'un azatlı kölelerinden Arîb'in şarkıcı cariyesi Bed'a ölmüştü. Aynı ayda Hâcer bedevî, Arapları hacdan dönen hacıların yolunu keserek ellerinde bulunan bir sürü eşya, her türlü alet edevat ve develerini almışlardı. Bunlar yetmiyormuş gibi hacı kafilelerinde bulunan iki yüz elli kadar hanımı da esir alıp gitmişlerdi.

Bu yılın hacc emîrliğini de el-Fazl b. Abdülmelik yerine getirmişti.

Bu yılda Ebû'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân Musul valiliğine getirilmiş ve ayrıca eş-Şâh b. Mikâl da bu yılda vefat etmişti.

Bu yılın Kurban bayramının birinci gecesinde iki büyük yıldız kaymış, sonuncu gecesinde de bir sürü küçük yıldızın yanısıra büyük bir yıldız daha kaymıştı.

Bu yılın sonunda Ebû Ca'fer et-Taberî'nin Tarihi son bulmuştur. Ben bazı nüshalarında Ebû Ca'fer'in olayları 303 yılı sonuna kadar anlattığını gördüm. Ancak kaydedildiğine göre bu 303 yılı olayları onun tarihinde bulunmamaktadır. Doğrusunu Allah bilir.

Bu yılda İshâk b. Ebî Hassân el-Enmatî, İbrâhim b. Şerîk, Ebû İsâ İbnu'l Kazzâz, Ebû'l Abbâs el-Berrânî ile yetmiş küsur yaşında olan meşhur şairlerden Ali b. Muhammed b. Nasr b. Besâm vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 915 - 916.) YILI OLAYLARI

el-Hüseyn b. Hamdân'ın İsyanı

Bu yılda el-Hüseyn b. Hamdân, el-Cezîre bölgesinde el-Muktedir'in itaatinden çıkarak isyan etmişti. Vezir Ali b. Îsâ el-Hüseyn b. Hamdân'dan valisi bulunduğu Diyar-Rabîa bölgesinden ödemek üzere bazı mallar talep etmişti. Ancak el-Hüseyn b. Ali bu malları vermeğe yanaşmayınca vezir derhal hakimiyetinde bulunan şehirleri halifenin valilerine ve diğer görevlilerine terketmesi için el-Hüseyn b. Hamdân'a emir göndermişti, ancak el-Hüseyn bu hakimiyeti altındaki şehirleri teslim etmeğe yanaşmadı.

O sıralarda Mu'nis el-Hâdım Mısır'da Alevî el-Mehdi'nin askerleriyle savaşı sürdürdüğünden dolayı merkezde değildi. Bunun üzerine vezir Râik'ın komutasında büyük bir ordu hazırlayıp el-Hüseyn b. Hamdân üzerine göndermiş ve ayrıca Mu'nis'e yazdığı mektubunda el-Mehdi'ye karşı sürdürmekte olduğu savaşın sona ermesinden sonra el-Cezîre bölgesine gelip el-Hüseyn'e karşı savaşmasını emrediyordu. Râik emrinde bulunan askerlerle el-Hüseyn b. Hamdân üzerine yürümüştü.

el-Hüseyn b. Hamdân bu gelen orduya karşı yirmi bin kişilik bir süvari ordusu hazırlamış ve yakınına ulaştıkları «el-Habeşe» denilen yere doğru yürümüştü. Râik'in komutasında gelen askerler el-Hüseyn'in bu ordusunu görünce ona karşı koyamayacaklarını anlamışlardı, çünkü onları dört bin kişi civarında idiler. Bunun üzerine Râik ve askerleri Dicle nehri tarafına çekilerek tek bir giriş yolu olan bir yere gelip konakladılar. el-Hüseyn gelip bunları sarmış ve onlara gelecek yiyecek maddelerinin önden, arkadan, aşağıdan ve yukardan ulaşmasını engellemişti. Yiyecek ve yem sıkıntısı çekmeğe başlayan Râik ve adamları el-Hüseyn b. Hamdân'a haber gönderip halifeye elinde bulunan bölgeyi ona bırakması için ricada bulunacaklarını vaat ettiler. Ancak el-Hüseyn onların bu istediklerine hiç kulak asmamış ve onları kuşatmağa devam ederek Mu'nis'in Şâm'dan geri döndüğü güne kadar onlarla çarpışmayı sürdürmüştü. Mu'nis ve emrindeki ordunun yaklaşmakta olduklarını haber aldıklarında Râik

ve yanındakilerin morali düzelmiş, bir hayli manevî güç kazanmışlar, buna karşılık el-Hüseyn b. Hamdân ve yanındakilerin ise maneviyatları kırılmış idi. Bu arada Râik ve adamları bir gece baskını ile Hüseyn b. Hamdân'ı mağlûp etmişler, o da oradan ayrılıp Diyâr-Rabîa'ya doğru çekilmişti. Râik'ın emrindeki askerler de gelip Musul yakınında karargâh kurmuşlardı.

el-Hüseyn'in isyan ettiği haberini alan Mu'nis sür'atlice hareket ederek ona doğru yürümüş, yanına da Ahmed b. Kayığlığ'ı almıştı. Mu'nis'in geldiğini haber alan el-Hüseyn ona adamlar gönderip özür dilemiş, aralarında bir sürü elçiler gidip geldiği hâlde durum hiç de düzelmemiş, Mu'nis el-Hüseyn üzerine yürüyerek Cezîretu'bnu Ömer karşısına gelip konaklamıştı. Bunu öğrenen el-Hüseyn derhal yanında bulunan mal ve eşya ve çoluk çocuğuyla birlikte Armenia'ya doğru çekip gitmiş, etrafındaki askerler de dağılarak Mu'nis'in ordusuna katılmışlardı.

Bundan sonra Mu'nis başına Bulayk'ı tayin edip yanına Sîmâ el-Cezerî ve Cenâ es-Sûfî'yi getirdiği bir askerî birlik hazırlayarak onları el-Hüseyn'i takip etmek üzere gönderdi. Bu giden takipçi kuvvet «Tel Fâfân» denilen yere kadar onu takip etmişler, fakat buraya vardıklarında Tel Fâfân'ı büyük bir felâket geçirmiş olarak görmüşlerdi. el-Hüseyn bütün kasaba halkını öldürmüş ve şehri ateşe vermişti. Onu takip etmeğe devam ederek nihayet yetişmiş ve onunla çarpışmalara girişip onu ve yanında bulunan adamlarını hezimete uğratarak oğlu Abdulvahhab ve bütün aile efradıyla birlikte esir almışlardı. Bu arada yanında bulunan adamların da çoğu esir alındığı gibi bütün mallarına da el konulmuştu.

Mu'nis yanına el-Hüseyn'i alıp Musul yoluyla Bağdâd'a gelmiş, onu ve oğlunu bir deve sırtına bindirip uzun bornozlar ve kırmızı kıldan dokunmuş elbiseler giydirerek şehre sokmuştu. El-Hüseyn b. Hamdân ile oğlu Zeydân el-Kahramana'nın yanında hapse atılmışlardı. Ayrıca Halîfe el-Muktedir Ebû'l Heycâ' b. Hamdân ve diğer kardeşlerinin yakalanıp hapse atılmalarını emretmişti. Diğer taraftan el-Hüseyn b. Hamdân'ın oğullarından birisi kaçıp kurtulmuş, etrafına topladığı adamlarla birlikte Âmid (Diyârbekir) üzerine yürümüş, ancak buranın valisi onlara karşı giriştiği çarpışmalarda Hüseyn b. Hamdân'ın bu oğlunu öldürmüş, başını keserek Bağdâd'a göndermişti.

el-Mehdiyye Şehrinin İnşası

Bu yılda Alevî reisi el-Mehdî bizzat kendisi Tunus ve Kartacenna (Kartaca) civarlarına çıkarak deniz sahili üzerinde inşa ettireceği şehir için bir yer aramıştı.

el-Mehdi bazı kitaplarda Ebû Yezid'in ona ve devletine karşı isyan edeceğini okumuştu, bunun için el-Mehdiyye şehrini inşa ettirmek istemiş ve bu günkü kurulu olduğu yerden daha iyi ve daha müstahkem bir yer bulamamıştı. el-Mehdiyye bir kola bağlı olan bir el gibi karaya bitişik olan bir yarım ada şeklinde idi. el-Mehdiyye'yi inşa ettirerek burayı baş şehir edinmiş, etrafını son derece müstahkem surlarla çevirmiş ve kanatlarının her biri yüz kantar ağırlığında olan büyük kapılarla şehre girişleri engellemeğe çalışmıştı. el-Mehdi 303 yılının 5 Zilkade (11 Mayıs 916) cumartesi günü el-Mehdiyye'nin inşasına başlamıştı. Surlar iyice yükseldikten sonra bir ok atıcısına surun üzerinden batıya doğru ok atmasını emretmiş ve bu emri yerine getirilmişti. Atılan ok namazgaha kadar ulaşmıştı. O zaman el-Mehdî: «İşte o merkep sahibi adam buraya kadar ulaşacaktır.» demişti, çünkü Ebû Yezîd el-Hâricî bir merkebe binmekte idi.

Şehir inşa edilirken el-Mehdî işçilere ve ustalara nasıl çalışacaklarını söyleyip duruyor ve bu hususta emirler veriyordu. Ayrıca dağda dokuz yüz ölçü yüksekliğinde bir yerin oyulmasını emretmişti. Bu oyulan yerin üzerinde kapalı bir kapı vardı. Ayrıca bu yapılan oyuğun zemininde yemek için yerler yapılmış ve suların biriktirileceği çukurlar oyulmuştu. Şehirde çeşitli saray ve evler yaptırılmış, nihayet şehir bittikten sonra el-Mehdî şöyle demişti: «İşte bugün Fâtımaları emniyyete aldım.» Fâtımalar derken kendi kızlarını kastetmişti. Şehir bittikten sonra oradan ayrılıp gitti.

Halkın şehri güzel bulması ve dayanıklılığını beğenmeleri karşısında şöyle diyordu: «Bu müstahkem şehir günün birinde sadece bir saatinde işe yarayacaktır.» Çünkü Ebû Yezîd el-Harici o okun atıldığı yere kadar gelip konaklayacak ve orada bir saat kadar bekledikten sonra her hangi bir netice ve zafer elde etmeden geri dönecektir.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bizanslılar el-Cezeriyye bölgesinin sınırlarına hücum ederek Hısn Mansûr'a varmış, burada bulunan müslümanları esir almışlardı. Bu saldırı sırasında müslümanlar bir hayli sıkıntılara uğramışlardı, zira onları koruyacak ordu o sırada el-Hüseyn b. Hamdân ile meşgul idi.

Bu yılda hacılar hacdan geri dönerken şiddetli susuzluk ve korkudan dolayı bir hayli zorluklar çekmişlerdi. es-Sa'lebiyye denilen yerde yolu korumakla görevli bulunan Ebû Hâmid Verkâ' b. Muhammed el-Mürettib'e karşı bedevilerden bir grup isyan etmiş, onlarla çarpışmalara gi-

rişen Ebû Hâmid onları mağlûp etmiş, bir kısmını öldürerek geri kalanlarını da esir alıp Bağdâd'a götürmüştü. el-Muktedir bu yol kesicilerin hapsedilmeleri için emniyyet görevlisine teslim edilmelerini emretmiş, ancak halk bunların üstüne çullanıp hepsini öldürmüş ve Dicle nehrine atmışlardı.

Bu sıralarda el-Câmide'de Alevî olduğunu iddia eden birisi ortaya atılarak şehrin valisini öldürmüş, şehri yağmalamış ve Beytülmâl'de bulunan mallara el koymuştu. Ancak isyanından kısa bir müddet sonra öldürüldüğü, gibi yanında bulunan arkadaşlarından da bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı ise esir alınmıştı.

Bu yılda Bizanslılar Tarsus taraflarına hücuma geçmiş ve Tarsus askerlerinden bir gruba karşı giriştikleri saldırıda onlardan altı yüz kadar atlıyı öldürmüşlerdi. Bu yıl müslümanlar yaz seferine çıkamamıştı.

Bu yılda Melih el-Ermenî Maraş taraflarına doğru saldırıya geçerek şehirde bir sürü karışıklıklar çıkarmış, şehrin etrafından bir grup adamı esir alıp geri dönmüştü.

Yine yılda Bağdâd'ta bir yangın çıkmış, bu yangının yayılması üzerine şehrin bir çok yeri yanmıştı.

Bu yılda Kütüb-i sitte'den birisi olan «es-Sünen»in müellifi Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb en-Nesei Mekke'de vefat etmiş, Safâ ve Merve tepeleri arasında defnedilmişti. Ayrıca el-Hasan b. Süfyân en-Nesevî de bu yılda vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde Diyâr-Rabîa'nın haracını ve diğer vergilerini toplamakla görevli bulunan Ebû Bekr Muhammed b. Aynûne Nusaybin'de vefat etmişti. Onun vefatı üzerine yerine oğlu el-Hasan getirilmişti.

Bu yılda Mu'tezile mezhebinin ileri gelenlerinden Ebû Ali Muhammed b. Abdülvehhâb el-Cubâî vefat etmişti. Ayrıca el-Câhız'ın yeğeni olan Yemût b. Mazarra' el-Abdî Dımaşk'ta vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 916 - 917.) YILI OLAYLARI

İbn Vehsûzân'ın Isfahân'dan Azli

Bu yılın muharrem (916 temmuz) ayında Isfahân'ın savaş işlerini yürütmekle görevli bulunan Ali b. Vehsûzân yanında yetiştirip büyüttüğü ve evlâtlığa aldığı bir kölesini şehrin haracı ve malî işleri ile görevli bulunan Ahmed b. Şâh'a gönderip ondan bazı isteklerde bulunmuştu. Giden bu köle Ahmed b. Şâh'ı atına binip giderken yoldan görmüş ve hemen efendisi İbn Vehsûzân'ın istediğini iletmiş, ancak konuşurken sesini biraz yükseltmişti. Ahmed b. Şâh bunun üzerine köleye küfretmiş ve: «Ey kiralık herif! Sen benimle yolda nasıl konuşursun!?» diyerek bir hayli kızıp öfkelenmişti. Köle ağlayarak efendisinin yanına dönmüş ve olup bitenleri ona aktarmıştı. Ali b. Vehsûzân: «Doğru söylüyor, eğer sen kiralık bir adam olmasaydın onun bu sözüne karşı onu öldürürdün.» demişti. Efendisinin bu sözü üzerine köle gidip Ahmed b. Şâh'la yolda tekrar karşılaşmış ve onu öldürmüştü. Bunu haber alan halîfe son derece kızmış ve derhal Ali b. Vehsûzân'ı Isfahân'dan azlederek yerine Ahmed b. Mesrûr el-Belhî'yi tayin etmişti. İbn Vehsûzân da el-Cebel bölgesinin bir yerine gidip orada ikamet etmişti.

İbnu'l Furât'ın İkinci Kez Vezirliğe Tayini ve Ali b. Îsâ'nın Vezaretten Azledilmesi

Bu yılın zilhicce (917 mayıs-haziran) ayında Ali b. Îsâ vezaretten azledilerek Ebû'l Hasan Ali b. el-Furât'ın tekrar göreve getirildiğini görüyoruz. Ebû'l-Hasan b. el-Furât hapiste iken el-Muktedir onunla bazı konuları istişare ediyor ve onun tavsiyelerini uyguluyordu. Ali b. Îsâ' da vezirlik görevini yerine getirmeğe devam etmekte idi. O İbnu'l-Furât'ın adamlarına ve diğerlerine pek de iltifat etmeden görevini sürdürmekte olup halîfenin katında iyi bir mevkii sahibi olmuştu. Onun kötülük yaptığı pek vaki değildi. Ancak bir ara bazı kimseler halifenin tekrar Ebû'l Hasan b. el-Furât'ı vezirliğe getireceğini söylemişler, o da bunu işittiği

anda derhal halifenin yanına koşmuş ve vezirlikten istifa etmişti. Sonra el-Muktedir'den bunun doğru olup olmadığını sormuş, el-Muktedir bunun düşünülmediğini kendisine söyleyince de istifasını geri almıştır.

Bu ayın zilkade ayının sonlarına doğru sarayın kahyası olan Ümmü Mûsâ haremdekilerin bazı ihtiyaçlarını ve onların yiyecek ve giyecekleri ile geçimleri konusunda görüşmek üzere vezirin yanına gelmişti. Evine ulaştığında vezir uyumakta idi. Hâcibi Ümmü Mûsâ'ya: «Şu anda vezir uyuyor, onu uyandırmaya cesaret edemem. Şurada evde bir saat kadar otur, uyanmasını bekleyelim.» demişti. Ancak buna son derece kızan Ümmü Mûsâ orayı terkederek ayrılıp gitmişti. Bir müddet sonra uyanan vezir Ali b. İsâ hemen hacibini Ümmü Mûsâ'ya göndermiş, arkasından da oğlunu göndererip özür dilediği hâlde bu özrü kabul edilmemişti. Ümmü Mûsâ derhal Halife el-Muktedir'in yanına varmış, Vezir'in aleyhinde bir sürü iftiralarda bulunmuştu. O sırada annesi de yanında bulunan el-Muktedir derhal Ali'yi vezaretten azlederek zilhiccenin 8. günü tutuklatmıştı. İbnu'l-Furât tekrar vezaret makamına tayin edilmiş, kendisi de bu göreve getirildikten sonra her gün bin beş yüz dinarlık bir meblağı Beytülmâl'e getirmeyi taahhüt etmişti. Sonra vezir Ali b. İsâ'nın adamları tutuklanmış, arkasından da diğer vezir el-Hâkânî'nin adamları da yakalanmışlardı. Valiler ve diğerleri bu uygulamalara karşı çıkınca onlara da bir sürü mallar verileceği taahhüt edilmişti. Ali b. İsâ'nın bayramda getirtip dağıtmayı düşündüğü bir sürü malı vardı. İbnu'l Furât bu malları ele geçirmekle bir hayli rahatlamıştı.

Eski vezir Ali b. İsâ, büyük bölgelere Fars, Ahvâz, Cibâl bölgesiyle diğer şehirlerdeki valilere mektuplar yazıp kendisine mal göndermeleri için teşvik etmişti. Onun yakalanmasından sonra bu mallar Bağdâd'a ulaşınca İbnu'l Furât bütün bu malların vezaret makamına geldiğini iddia ederek hepsine el koymuştu.

Ebû Ali b. Mukle İbnu'l Furât'ın hapsedildiği günden o güne kadar gizlenmiş, durmuştu. İbnu'l Furât'ın serbest bırakılıp tekrar vezirliğe getirilmesi üzerine ortaya çıkmış, İbnu'l Furât da ona samimiyet göstererip kendisine yaklaştırmıştı.

İbn Ebi's-Sâc'ın Âzerbeycân'daki Durumu

İbn Ebi's-Sâc, İbnul'-Furât'ın vezirliğe ilk tayininden sonra Âzerbeycân ve Armenia bölgesine tayin edilerek buranın savaş işleri başına getirilmiş, namaz kıldırmak ve diğer idarî mekanizmayı yürütmek üzere görevlendirilmişti. Bu göreve getirilirken hilâfet merkezine ödemesi kararlaştırılan bazı mallar vardı. İbnu'l Furât'ın bu görevden azledilip yerine

el-Hâkânî'nin tayini ve ondan sonra da Ali b. İsâ'nın vezarete getirilmesi üzerine artık hilâfet merkezine göndermekle yükümlü olduğu malları göndermekten vaz geçmiş ve bu malları yanında tutmakla kendisini daha da güçlü hissetmeğe başlayıp hilâfet merkezine mal göndermemeğe devamı etmişti. İbn Ebi's-Sâc bu yıla kadar bu şekilde devam edip durmuştu.

İbn Ebi's-Sâc vezir Ali b. İsâ'nın yakalandığı haberini alınca halifenin kendisine Rey şehrini verdiğine dair bir belge çıkarmış ve bunu da vezir Ali b. İsâ'nın gerçekleştirdiğini söyleyerek bu görev belgesini kendisine gönderdiğini söylemişti. İbn Ebi's-Sâc Rey üzerine yürümek için ordusunu hazırlamıştı. Bu sırada Ali b. İsâ'nın vezareti günlerinde Horasân emîri Nasr b. Ahmed b. İsmâil es-Sâmânî'nin Rey valisi olan Muhammad b. Ali Sa'lûk buraya tamamen hâkim olmuş idi. İbn Sa'lûk hilâfet merkezine her yıl göndermeyi taahhüt ettiği mallarla ilgili ahitnâmesini ulaştırmıştı, bu ahitnâmede belirttiği malları gönderip duruyordu. Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın kendisine doğru geldiğini haber alan Muhammed b. Ali b. Sa'lûk hemen oradan ayrılıp Horasân'a gitmiş, Yûsuf da Rey'e girerek şehre hakim olduğu gibi Kazvin, Zencân ve Ebher vilâyetlerini de ele geçirmişti. Halife el-Muktedir, Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın yaptıklarını ve onu vezir Ali b. İsâ'nın Rey'e tayin ettiğini ve bu hususta kendisine Halife tarafından ahitname ile sancak gönderildiğini iddia ettiğini işitince, bu hususta bir bilgisi olmadığını söylerek buna bir hayli üzülmüştü.

Diğer taraftan da Yûsuf Vezir İbnu'l-Furât'a bir mektup yazarak Ali b. İsâ'nın kendisini bütün bu bölgeye tayin ettiğine dair haber veriyor, kendisi de bu şehirleri istilâ eden isyancıları kovarak buraları ele geçirdiğini söylüyordu. Halife el-Muktedir bu durumu işitince gerçekten bir hayli üzülmüş vezir İbnu'l Furât'a Ali b. İsâ'ya bu hususta Yûsuf'un söylediklerinin doğru olup olmadığını sormasını emretmişti. İbnu'l Furât eski vezir Ali'yi çağırarak ona bu hususta soru sormuş, ancak Ali b. İsâ böyle bir ahitnameyi göndermediğini ve Yûsuf'u buralarda görevlendirmediğini ifade ederek şöyle demişti: «Kâtiplere ve Halifenin yakın adamlarına sorunuz. Eğer böyle bir ahitname ve sancak gitmişse bunu ancak Halifenin hizmetçileri veya bazı kumandanlar göndermiş olabilir.» Gerçekten Ali b. İsâ'nın doğru söylediğini öğrenmişlerdi.

Bunun üzerine İbnu'l-Furât, Yûsuf b. Ebi's-Sâc'a mektup yazıp bu şehirleri istilâ etmesini kınıyor ve eski vezir Ali b. İsâ'ya yalan söylediğinden ona kızıyordu. Bu durumun açığa kavuşmasından sonra İbnu'l Furât İbn Ebi's-Sâc ile savaşmak üzere hazırladığı bir orduya 305 yılında Âzerbeycân'a doğru harekete geçirmişti.

Gönderilen bu ordunun komutanlığına Hâkân el-Muflihî getirilerek yanına Ahmed b. Mesrûr el-Belhî, Sîmâ el-Cezerî, Nihrîr es-Sağîr vs. gibi kumandanlar da katılmıştı. Bu ileri gelen kumandanlar emirlerindeki orduyla birlikte harekete geçerek Yûsuf ile karşılaşmış ve giriştikleri savaşta Yûsuf onları mağlûp ederek bir kısmını esir alıp Rey şehrine götürmüştü. Onları şehre sokarken develere bindirerek esir aldığını ifade etmek için teşhir etmişti. Bu mağlûbiyet üzerine Halîfe Mu'nis el-Hâdim'i kalabalık bir orduyla İbn Ebi's-Sâc'ın üzerine göndermiş, onunla savaşmasını istemişti. Bu orduyla birlikte giden Mu'nis'e, Hâkân'ın emrinde bulunan askerler de katılmış, Hâkân el-Cibâl bölgesindeki görevinden azledilerek yerine Nihrîr es-Sağîr tayin edilmişti.

Mu'nis harekete geçip el-Cibâl bölgesine doğru giderken eski Rey valisi Muhammed b. Ali Sa'lûk'un kardeşi Ahmed b. Ali gelip emân dilemiş, Mu'nis de ona emân vererek ikramda bulunmuş ve yakınlık göstermişti.

Bu arada İbn Ebi's-Sâc Halîfe'ye bir mektup yazıp onun rızasını almağa çalışmıştı. Kendisine Rey ile civarının verilmesi karşılığında her yıl bütün askerlerin ihtiyaçlarını giderdikten sonra beytülmâl'e yedi yüz bin dinar göndermeyi taahhüt ediyordu. Ancak halîfe el-Muktedir, İbn Ebi's-Sâc'ın uydurduğu tayin belgeleri ve bu hususta ki yalanlarından dolayı yer yüzünü dolduracak kadar mal verse bile onu buraya bir tek gün vali yapmayacağını söylemişti. İbn Ebi's-Sâc Halîfenin bu tavrını ve Mu'nis el-Hâdım'ın üzerine geldiğini haber alınca Rey'in haracını on gün içerisinde topladıktan ve şehri tahrip ettikten sonra ayrılıp gitmişti.

İbn Ebi's-Sâc'ın çekilmesinden sonra Halîfe el-Muktedir Rey, Kazvin ve Ebher şehirlerini Vasîf el-Bektimurî'ye vermişti. İbn Ebi's-Sâc daha evvel emrinde bulunan vilâyetlerin tekrar kendisine iktâ edilmelerini talep etmiş, İbnu'l-Furât da Yûsuf'un bu isteğine olumlu cevap verilmesini halîfeye tavsiye etmişse de Nasr el-Hâcib ile İbn el-Havarî buna karşı çıkarak şöyle demişlerdi: «Halîfenin önüne gelip bizzat el etek öpmedikten ve itaatini bildirmedikten sonra ona böyle bir ikta'ın verilmesi caiz değildir.»

İbnu'l Furât İbn Ebi's-Sâc'a yakınlığı ve onunla iş birliği yaptığı konusunda itham altında bırakılınca Nasr el-Hâcib ile İbnu'l Havarî ve İbnu'l Furât arasında bir düşmanlık meydana geldi. el-Muktedir de bizzat Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın gelip huzuruna varması ve ona itaat etmesini bildirmesi şartıyla bu isteğine olumlu cevap vereceğini söylemişti. İbn Ebi's-Sâc ise Halîfenin huzuruna çıkıp ona itaatini arzettiği takdirde kanının tehlikede olacağını görünce Mu'nis ile savaşmayı tercih ederek onunla

savaşmış ve bu savaşta da yenilen Mu'nis Zencân'a çekilmiş, kumandanlarından Sîmâ b. Buveyh öldürülmüş, adamlarından aralarında Hilâl b. Bedr'in de bulunduğu bir grup ise esir edilmişti. Yûsuf b. Ebi's-Sâc bu esirleri develerin sırtına bindirip teşhir ederek Erdebil'e götürmüştü.

Mu'nis el-Hâdim Zencân'da ikamet ederek orada asker toplamağa başlamış, diğer taraftan da Halifeden yardım istemişti. İbn Ebî's-Sâc ise Mu'nis'le mektuplaşarak onunla barış yapmayı teklif etmiş ve aralarında bir sürü mektuplaşmalar meydana gelmişti. Mu'nis İbn Ebi's-Sâc'ın barış teklifini yazıp bildirmişse de Halife ona kesinlikle olumlu bir cevap vermemiş ve bu durum 307 yılı Muharrem ayına kadar sürüp gitmişti. O sıralarda vezir Hâmid b. el-Abbâs idi. Bu tarihte oluşturulan bir ordu Mu'nis'in emrine gönderilmiş, Mu'nis bu kalabalık orduyla Yûsuf'un üzerine yürüyerek Erdebil kapısında onunla savaşa tutuşmuş ve Yûsuf'un ordusunu dağıtarak onu ve adamlarından bir grubu esir alıp Bağdâd'a geri dönmüştü. Mu'nis 307 yılı muharrem ayında Bağdâd'a Yûsuf ile birlikte geri dönmüş ve onu bir deveye bindirip arkasına bir sürü tilki kuyruğu bağlanmış bir elbiseyi ona giydirerek şehre sokmuştu. Yûsuf b. Ebi's-Sâc bu hâliyle el-Muktedir'in huzuruna çıkartılmış ve Dâru'l-hilâfe'de Kahya Zeydân'ın yanında hapse atılması emredilmişti.

Mu'nis, İbn Ebi's-Sâc'ı mağlûp ettikten sonra Ali b. Vehsûzân'ı Rey, Dünbâvend, Kazvîn, Ebher ve Zencân ilerine tayin ederek buranın mallarını da adamlarına tahsis etmişti. Diğer taraftan Isfahân, Kumm, Kâşân, ve Sâva illerini de Ahmed b. Ali b. Sa'lûk'a verip Âzerbeycân'dan ayrılmıştı.

Mu'nis'in Ayrılmasından Sonra Âzerbeycân ve Civar İllerin Durumu

Mu'nis'in Âzerbeycân'dan ayrılıp Irak'a gitmesinden sonra Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın azatlı kölelerinden Sübük etrafına topladığı askerlerle Âzerbeycân illerine saldırıya geçerek burayı hakimiyeti altına almış, etrafında bir hayli adam birikmişti. Bunun üzerine Mu'nis Muhammed b. Ubeydullah el-Fârikî'yi buranın komutanlığına getirerek Sübük ile savaşmak üzere Âzerbeycân'a gönderdi. Ancak aralarında meydana gelen çarpışmalarda el-Farikî yenilgiye uğrayıp Bağdâd'a geri dönmüş, Sübük de bu bölgeye tamamen hakim olmuştu. Bunun üzerine Sübük Halifeye yazdığı mektubunda Âzerbeycân'ın kendisine iktâ' edilmesini taleb ediyordu. Halife Sübük'ün bu isteğine olumlu cevap vererek yılda iki yüz bin dinar ödemek şartıyla buradaki hakimiyeti onaylandı ve ona hil'atler ve ahit-

nameler gönderildi. Ancak Sübük kendisine verilen iktalarda durmamıştı.

Bu arada et-Tırm valisi ve hâkimi Ahmed b. Müsafir Kazvin dolaylarında ikamet etmekte olan kardeşinin oğlu Ali b. Vehsûzân üzerine hücum ederek onu yatağında öldürmüş ve memleketine geri kaçmıştı. Bu olay üzerine Ali b. Vehsûzân yerine Vasîf el-Bektimurî tayin edilmiş, ordu kumandanı Muhammed b. Süleyman da Kazvin haracına görevlendirilmişti.

Ahmed b. Ali b. Sa'lûk Kum'dan hareket ederek Rey'e gelmiş ve şehre girmişti, ancak halife ona gönderdiği emirde bu yaptığını kınıyor ve derhal Kum'a geri dönmesini emrediyordu. Fakat Ahmed b. Ali hemen isyan bayrağını çekmiş ve Kum'daki haraç görevlilerini oradan çıkararak Rey üzerine gitmeğe hazırlanmıştı. Bunun üzerine o sırada Hemedân'da bulunan Nihrîr es-Sağir'a yazılan mektupta Vasîf ile birlikte Ahmed b. Ali'nin Rey'e girmesine engel olmaları emredilmişti. Rey'e doğru yürüyen Vasîf ve Nihrîr Ahmed b. Ali ile Rey şehri kapısında karşılaşmış, ancak Ahmed b. Ali onları mağlûp ederek Muhammed b. Süleyman'ın ölümüne sebep olmuş ve Rey'i ele geçirip Halife ile arasının düzeltilmesi için Nasr el-Hâcib'e mektup yazmıştı. Nasr el-Hâcib ona bu hususta yardımcı olmuş ve halife onu Rey valiliğinde bırakmıştı. Ayrıca Rey, Dünbâvend, Kazvin, Zencân ve Ebher şehirlerini elinde bulundurmak üzere her yıl Bağdâd'a yüz altmış bin dinar para göndermesi kararlaştırıldı. Ahmed b. Ali Kum'dan ayrılınca halife burayı yönetmek üzere yeni bir vali göndermişti.

Kesîr b. Ahmed'in Sicistân'ı Ele Geçirmesi ve Onunla Yapılan Savaş

Kesîr b. Ahmed b. Şehfûr Sicistân ve çevresine hâkim olmuştu. Bunun üzerine Halife Bedr b. Abdullah el-Hammâmî'ye mektup yazarak Kesîr ile çarpışmak üzere bir ordu sevketmesini emretmişti. Fars bölgesinin valisi bulunan Bedr el-Hammânî'ye ayrıca bu ordunun başına Derdâ'ı getirmesini, bölge haracını toplamakla da Zeyd b. İbrâhim'i görevlendirmesi emrediliyordu. Bedr el-Hammâmî bir orduyu hazırlayıp Kesîr b. Ahmed üzerine göndermiş, Sicistân'a varan bu askerler onunla savaşmaya girişmişler, Kesîr onlara karşı koyamayıp zor duruma düşmüş, neredeyse mağlûp olup diğerleri şehre haki molacaklarken Zeyd b. İbrâhim'in yanında bir sürü prangа ve zincirlerin bulunduğu haberi şehir halkına ulaşmıştı. Zeyd bu zincir ve prangalarla şehrin ileri gelenlerini bağlayıp götürecek diye şehirde bir haberin çalkalanması üzerine Şehir halkı Kesîr b. Ahmed'in etrafında toplanmış, onunla birlikte halifenin askerlerine

karşı savaşmışlar, onları mağlûp ederek Zeyd b. İbrâhim'i esir almış ve gerçekten yanında bir sürü pranga ve zincir bulunca onu bu zincir ve prangalarla ayaklarından ve boynundan bağlamışlardı.

Ancak Kesîr b. Ahmed bu olaydan sonra hemen halifeye bir mektup yazmıştı, kendisinin bu hususta hiçbir müdahalesi olmadığını söyleyip günahı şehir halkının boynuna atıyordu. Halife'nin Bedr el-Hammâmî'ye gönderdiği bir emirde bizzat kendisinin gidip Kesîr ile savaşmasını istemesi üzerine Bedr derhal bir ordu hazırlayıp harekete geçmişti. Ancak Kesîr b. Ahmed Bedr'in bizzat harekete geçtiğini haber alınca bir hayli korkmuş ve hemen ona adamlar gönderip her yıl ödemek üzere kendisine belirli bir verginin konmasını talep etmişti. Bu isteği kabul edilmiş, ona Sicistân bölgesi iktâ' edilerek her yıl ondan beş yüz bin dirhem ödemesi istendi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın yaz mevsiminde Bağdâd halkı «ez-Zebzeb» adını verdikleri bir hayvandan bir hayli korkup endişeye kapılmışlardı. Halk onu geceleyin evlerinin damlarında görüyor ve çocuklarını yediğini söylüyorlardı. Hattâ bir gün bu hayvan adamın birisinin elini ısırıp koparmış ve bir kadının da memesine saldırıp koparıp kaçmıştı. Halk birbirini geceleyin bekliyor, bağırıp çağırıyorlar, kazanlara ve sinilere vurarak onu korkutmaya çalışıyorlardı. Bu şekilde Bağdâd halkı bir hayli huzursuz olmuştu. Bu arada sultanın askerleri bir gece alaca renkli bir hayvanı öldürmüşlerdi. Öldürüdükleri bu hayvanın ön ve arka ayakları gayet kısa idi. Onun söz konusu Zebzeb olduğunu söylemişler ve şehirde bir köprü başına asmışlardı. Bunu öğrenen halk artık sakinleşmişti. Söz konusu bu hayvan «Tabra» diye isimlendirilen bir hayvan idi. Diğer taraftan canlarının derdine düşen halk mallarını koruyamamış, hırsızlar da bu konuda ellerinden geleni ardlarına koymamışlardı.

Bu yılın şaban (917 ocak-şubat) ayında yetmiş dokuz yaşında olan Taberistân hâkimi en-Nasır el-Alevî vefat etmiş, ileride kaydedeceğimiz gibi, 326 yılında Alevî davetçisi el-Hasan b. Kâsım'ın öldürüldüğü güne kadar Taberistân Alevîlerin elinde kalmıştı.

Bu yılda Ebû Yezid Hâlid b. Muhammed el-Madrâi Kirmân'da halife el-Muktedir Billâh'a karşı isyan etmişti. Fars bölgesine hâkim olmayı arzulayan Ebû Yezîd Kirmân haraç memurluğunu yapmakta iken isyan ederek Şîrâz'a doğru harekete geçmiş, Bedr el-Hammâmî ona karşı çıkardığı bir orduyla savaşmış, öldürmüş ve başını kesip Bağdâd'a göndermişti. Yezîd'in başı Bağdâd'a gezdirilerek halka gösterilmişti.

Bu yılda Mu'nis el-Muzaffer Bizans topraklarına doğru yaz gazasına çıkmıştı. Musul'a vardığında Sübük el-Muflihî'ye Bâzebda ve Karda'yı; Osman el-Anazî'ye Beled, Bâ'aynâsâ ve Sincar'ı; Vasîf el-Bektimürî'ye de geri kalan Diyâr-Rabî'a şehirlerini vermişti. Kendisi Malatya'ya doğru gazaya çıkıp Ebû'l Kâsım Ali b. Bistâm'a mektup yazıp Tarsus halkıyla birlikte Bizans topraklarına gazaya çıkmasını istemiş, o da bu isteğe uyup gazaya çıkmıştı.

Mu'niş el-Muzaffer Bizans topraklarında bir sürü kale fethetmiş ve büyük bir ün kazanmıştı. Ancak Suğûr bölgesinde yaşayan Müslümanlar ona serzenişte bulunarak şöyle demişlerdi: «Eğer o isteseydi çok daha fazla yerler fethedebilirdi.» Mu'nis bu fetihlerden sonra Bağdâd'a geri dönmüş, halîfe el-Muktedir ona bir sürü hil'at ve hediyeler vermişti.

Bu yılda Câhız'ın kız kardeşinin oğlu Yemût b. Muzarra' el-Abdî(1) ile «el-Hâmid» diye meşhur olan nahiv âlimi Süleyman b. Muhammed b. Ahmed Ebû Mûsâ vefat etmişti. Süleyman b. Muhammed nahiv ilmini Sa'leb'den öğrenmiş aynı zamanda onun talebesi ve arkadaşı olup bu yılın zilhicce ayında vefat etmişti. Zünnûn el-Mısrî'nin arkadaşlarından ve talebelerinden olan Yûsuf b. el-Hüseyn b. Ali b. Ya'kûb er-Râzî bu yılda vefat etmiş ve meşhur fare hikâyesi de onunla Zünnûn el-Mısrî arasında geçmişti.

(1) Bundan evvelki yıl olayları arasında da aynı şahsın vefatı kaydedilmişti. Belki bu hususta iki ayrı rivayet olduğu için tekrar edilmiştir (Çeviren).

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ BEŞİNCİ (M. 917 - 918.) YILI OLAYLARI

Bu yılın muharrem (haziran-temmuz) ayında Bizans imparatorunun iki elçisi Abbâsî halifesi el-Muktedir Billâh'a gelip barış yapmayı ve karşılıklı esir mubadelesinde bulunmayı istemişlerdi. Bu iki elçiye bir hayli büyük ikramlarda bulunulmuştu. Gelen iki Bizans elçisi büyük bir merasim ve debdebe içerisinde yerini alan vezirin huzuruna çıkarılmışlardı. Vezir makamında oturmuş, askerler silâhlarıyla onun etrafında yer almışlardı ve etrafları mükemmel bir şekilde süslenip donatılmıştı. Gelen iki Bizans elçisi getirdikleri mektupları Vezire takdim etmişler, sonra da halifenin huzuruna kabul edilmişlerdi. Aynı şekilde meclisini mükemmel bir şekilde süsleten halife onlar için meclisinde oturmuş, askerler silâhlarıyla etrafında yer almışlar ve büyük bir merasim ile Bizans imparatorundan getirilen mektuplar halifeye takdim edilmişti. Abbâsî halifesi el-Muktedir Bizans imparatorunun bu karşılıklı esir mubadeleri teklifini kabul etmiş ve bu hususun yerine getirilmesi için Mu'nis el-Hâdım'ı görevlendirmişti. Mu'nis'in gireceği her şehirde yegâne âmir olduğunu ve şehre girişinden çıkışına kadar arzu ettiği şekilde tasarruflarda bulunabileceğini ilân ederek bu hususta gerekli emir ve talimatları valilere ulaştırmış ve onunla birlikte bir ordu göndererek bu orduya katılan askerlere gayet bolca maaşlar verilmiş, Bizans'ın elinde bulunan Müslüman esirlerin kurtarılması için de yüz yirmi bin dinar para Mu'nis'in emrine verilmiş, ve böylece Mu'nis ve Bizans elçileri Bizans topraklarına doğru yola çıkarılmıştı. Bu yılda yapılan esir mubadelesi Mu'nis'in nezaretinde gerçekleştirilmiş oldu.

Bu yılda daha evvel hapsedildiklerinden söz edilen ve hapsedilme sebebi anlatılan ve bu yıla kadar Dâru'l-hilâfe'de hapiste bulunan Ebûl' Heycâ' Abdullah b. Hamdân ve kardeşleriyle aile efradı serbest bırakıldı.

Mısır'ın harp işleriyle görevli bulunan el-Abbâs b. Amr el-Ğanevî bu yılda vefat etmiş, yerine Vasîf el-Bektimürî tayin edilmişse de Mısır'ın harp işlerini çeviremediğini için görevinden azledilip yerine bu işi gayet mükemmel yapan Cennî es-Safvânî tayin edilmişti.

Bu yılda Basra'da büyük karışıklıklar meydana gelmişti. el-Hasan b. Halîl b. Rimâl uzun yıllardan beri Basra'da ikamet etmekte olup Basra'nın harp işlerini yürütmekte idi. Onunla Mudar ve Rabî'a halkı arasında bir kaç kez çarpışma meydana gelmiş ve nihayet bulmuştu. Ancak son bir seferinde halk ona karşı tekrar isyan etmiş ve aralarında meydana gelen çarpışmalardan sonra Rahba'da Nümeyroğulları arasında bulunan evinden dışarıya çıkamaz olmuştu. Bütün askerler el-Hasan b. Halil b. Rimâl'ın etrafında toplanmış, ancak bu askerlerden yolda rastlanan mutlaka öldürülür bir noktaya gelmişler ve nihayet ordu halk tarafından sıkıştırılmıştı. Sonunda Nümeyroğullarına doğru akıp giden sular kesilmiş ve kanallar tahrip edilmişti. Bunun üzerine el-Hasan b. Halîl Basra'nın mescidine binip gitmekten başka çaresi kalmayınca oraya gitmiş, ancak bu arada yine halktan bir çok kimsenin ölümüne sebep olunmuştu.

el-Hasan b. Halil halkı yatıştırmaktan ve bu karışıklıkları gidermekten aciz düşünce yanında bulunan Basra halkının ileri gelenleriyle birlikte şehri terkederek çekilip Vâsıt'a gitmiş, bunun üzerine bu görevinden azledilip yerine Ebû Dülef Hâşim b. Muhammed el-Huzâî tayin edilmiş, bu yeni vali de burada bir yıl kadar kaldıktan sonra tekrar azledilmiş, onun yerine Sübük el-Muhlihî Şefî' el-Muktedirî'nin vekili olarak buraya gönderilmişti.

Bu yılda Sümâl el-Hâdim'e Akdeniz'de gazaya çıkmak üzere imkân tanınmış ve böylece gazaya çıkarılmıştı.

Diğer taraftan Cennî es-Safvânî Bizans topraklarında gazaya çıkıp birçok ganimet almış, yağma yapmış ve esirler alarak salimen geri dönmüştü.

Bu yılda Basralı hadis âlimi Ebû Halife vefat etti.

Bu yılın cemaziyelevvel (917 ekim-kasım) ayında «es-Semmân» ve aynı zamanda «el-Ömerî» diye meşhûr olan İmâmiyye Mezhebi'nin reisi Ebû Ca'fer İbn Muhammed b. Osman el-Askerî vefat etmişti. Onun İmamiyye itikadına göre Muntazır imamın bir habercisi olduğu iddia ediyordu. Ebû Ca'fer vefat etmeden evvel yerine geçmek üzere Ebû'l Kâsım b. el-Hüseyn b. Rûh'u tayin etmişti.

Bu yılın sonlarına doğru Şâfii mezhebinin ileri gelen âlimlerinden Ahmed b. Muhammed b. Şureyh vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTINCI (M. 918 - 919.) YILI OLAYLARI

İbnu'l Furât'ın Vezirlikten Azledilmesi ve Yerine Hâmid b. el-Abbâs'ın Tayini

Bu yılın cemâziyülâhir (918 kasım-aralık) ayında vezir Ebû'l Hasan İbnu'l Furât tutuklandı. Onun bu ikinci vezareti bir yıl, beş ay, on dokuz gün sürmüştü.

Vezir İbnu'l Furât ordudaki süvarilerin maaşlarını dağıtmakta gecikmiş ve beytülmâlin durumunun sıkışık olduğunu ileri sürerek İbn Ebi's-Sâc ile yapılan savaşta bunun bir hayli tüketilip maliyenin zayıfladığını ve ayrıca Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın Rey ve bölgesindeki vilâyetlerin mallarına da el koymasıyla gelirlerin azaldığını söylemişti. Ancak askerler buna son derece kızıp isyan etmişler ve namazgâha çıkmışlardı. Vezir İbnu'l Furât Halîfe el-Muktedir'den özel hilâfet beytülmâlinden iki yüz bin dinar çıkartılmasını ve bunlara da kendisinin iki yüz bin dinar daha ekleyip bütün bunları ordunun maaşları için harcayacağını ve buna halifenin müsaade etmesini rica etmişti. Ancak el-Muktedir bundan pek hoşlanmamış ve vezire haber gönderip şöyle demişti: «Sen bütün askerlerin maaşlarını ödeyeceğine dair söz vermiş ve bunu tekeffül etmiştin. Ayrıca daha evvel icra edildiği gibi, bütün maaşların dağıtılmasını da sen sağlayacaktın. Şu anda da günbegün bunu ihmal ediyor ve kalkıp hilafetin özel beytülmâlından para istiyorsun.» Ancak İbnu'l Furât elinde bulunan malların ve Bağdâd'a ulaşan paraların azlığını ileri sürerek İbn Ebi's-Sâc'ın el koyduğu malları tekrar söz konusu etmiş ve ona karşı yapılan savaşta bir hayli giderin olduğunu söylerek halifeyi ikna etmeye çalışmıştı. Ancak el-Muktedir onun ileri sürdüğü bu delillere pek kulak asmamış ve tutumunu tenkit ederek kınamıştı.

İbnu'l Furât'ın yakalanmasının sebebi başka bir rivayette şöyle anlatılır :

Bir gün el-Muktedir'e şöyle denilir: «İbnu'l Furât Yûsuf b. Ebi's-Sâc ile savaşmak üzere el-Hüseyn b. Hamdân'ı göndermeyi arzu ediyor. Şa-

yet İbn Hamdân oraya gidecek olursa her ikisi sana karşı birleşirler.» Diğer taraftan gerçekten İbnu'l Furât el-Muktedir'e İbn Ebi's-Sâc üzerine el-Hüseyn'in gönderilmesini söz konusu etmişti. Bunun için el-Hüseyn b. Hamdân bu yılın cemâziyülevvel (918 ekim) ayında öldürülmüş, İbnu'l Furât ise cemâziyülâhir(kasım) ayında tutuklanmıştı.

Anlatıldığına göre, valilerden birisi İbnu'l Furât'a yazdığı bir mektupta Vâsıt valisi bulunan Hâmid İbnu'l Abbâs'ın ödemeyi taahhüt ettiği mallardan çok daha fazlasını elde ettiği ve gelirinin çok daha fazla olduğunu yazmıştı. İbnu'l Furât ona mektup yazılmasını emretmiş, Hâmid'e yazılan mektup üzerine Hâmid ellerindeki malların bu yolla alınacağından korkup Nasr el-Hacib ile el-Muktedir'in annesine mektup yazarak kendisinin vezirliğe tayini konusunda el-Muktedir ile konuşmalarını söylemiş ve kendilerine buna karşılık çokça mal vereceğini ifade etti. Bunlar da el-Muktedir'e Hâmid'in durumunu anlatıp çok zengin ve adamlarının bir hayli fazla olduğunu ve yanında dört yüz kadar kölesinin silâh taşıdıklarını anlatmışlardı. Bütün bunlar bir araya gelince el-Muktedir'in İbnu'l-Furât'tan nefret ettiği ittifakla belirtilmektedir. Diğer taraftan el-Muktedir Hâmid İbnu'l-Abbâs'ın Vâsıt'tan Bağdâd'a huzuruna gelmesini emretmiş, Hâmid Bağdâd'a gelince İbnu'l Furât oğlu el-Muhsin, yakın adamları ve ona tâbi olanlar yakalanıp hapsedilmişlerdi.

Hâmid Bağdâd'a ulaştığında üç gün müddetle Dâru'l halife'de ikamet etmişti Bu müddet içinde halk ile görüşüp duruyor, sürekli onlarla şakalaşıp etrafındakileri güldürüyordu. Onun bu durumu sarayın hadımı ve Ebû'l Kâsım İbnu'l Havarî ile sarayın diğer görevlilerine bunun vezirlik yapamayacağı kanaatini vermişti. Hattâ hâcibi ona şöyle demişti: «Efendimiz! Vezir dediğiniz kişi elbiselerini giyer, resmî makamında oturur ve biraz da ciddi bir tavır takınır.» Hâmid ise: «Yani vezir dediğin adam elbise giyer, yerinde oturur, hiç kimsenin önünde kalkıp kimseye muhabbet göstermez, hiç kimsenin yüzüne karşı gülmez ve hiç kimseyle konuşmaz mı dersin?» diye sorunca Hâcibi ona: «Evet» diye cevap vermişti.

Hâmid de ona şu karşılığı vermişti: «Allah bana güler bir yüz, iyi bir huy vermiştir. Bundan dolayı ben yüzümü ekşitecek ve vezirlik için de huyumu bozacak değilim.» Onun bu tavrını el-Muktedir'e anlatıp ayıplamışlar ve vezirliği bilmediğini, böyle bir makamın ne demek olduğunu anlayamadığını da ifade etmişlerdi. Bunun üzerine el-Muktedir Ali b. İsâ'nın hapisten çıkarılmasını ve ona Hâmid'in vekili olarak bütün divanları tanzim etmesini emretmiş idi. Ali b. İsâ arzu ettiği gibi ve Hâmid'e danışmaksızın işleri yürütüyordu. Böylece vezirliğin isminden başka

Hâmid'e hiç bir yetki bırakılmamış ve asıl bütün yetki ve görevler Ali b. İsâ'da toplanmıştı. Hattâ bunların ikisi hakkında şu beyit söylenmişti:

«Bu makamı olmayan bir vezir,
Bu da vezaretsiz bir makam sahibidir.»

Sonra Hâmid İbnu'l Furât'ı tutuklandığı yerden çıkartıp onu sorguya çekmek istemişti. Bunun için sorgulanmasını yapmak üzere Ali b. Ahmed el-Mâdrâî'yi görevlendirmiş ve yaptığı malî uygulamaları teftiş etmesini istemişti. Yapılan soruşturmada İbnu'l Furât'ın aleyhinde her hangi bir delile rastlanmamıştı. Buna kızan Hâmid bir sürü söz söylemeğe, hattâ İbnu'l Furât'a küfretmeğe yeltenmiş daha da ileri giderek kalkıp ona saldırmış, tokatlamıştı.

Hâmid sefil bir insandı, ancak İbnu'l Furât ona şöyle demişti: «Sen şu anda sultanın tahtında, memleketin yönetiminde ve sarayında bulunuyor ve ülkeyi idare ediyorsun, yoksa şu bulunduğun yer arzu ettiğin gibi taksim edeceğin bir harman, istediğin gibi ölçüp biçip dağıtacağın bir hasılat veya ürününü darmadağın edeceğin bir tarla değildir.» Sonra İbnu'l Furât Şefî' el-Lü'lü'ye dönüp şöyle der: «Benden Emîrü'l Müminîn'e şunları iletmeni isterim: Hâmid vezaret için getirilip saraya yerleştirildi. Ancak o bu işin ehli değildir. Ben Hâmid'den iktâı karşılığında ödemesi için iki milyon dinar biçmiştim ve bu meblağı da ondan istedim. Kendisi de vezirliğe gelip oturmakla bundan kurtulacağını ve bu meblağı ödemeyeceğini zannetmiştir, hattâ bunu fazlasıyla ödemesi gerekir.» Bu sözleri işiten Hâmid bir hayli öfkelenmiş ve İbnu'l Furât'a küfretmeğe devam etmişti. el-Muktedir bu meblağın ödenmesi için gerekli infazın yapılmasını emretmiş, sonra İbnu'l Furât oradan tekrar hapsedildiği yere götürülmüştü. Vezirin durumunda olan Ali b. İsâ ve Nasr el-Hâcib, Hâmid'e şöyle demişlerdi: «İbnu'l Furât'a karşı giriştiğin bu davranışın ile bize ve kendi şahsına karşı büyük bir cinayet işlemiş ve bir daha uyumayacak olan bir şeytanı uyandırmış oldun.

Bu olaydan sonra İbnu'l Furât'ın elindeki bütün mallara el konmuş, oğlu el-Muhsin ve diğer adamları da dövülmüş, ellerinde bulunan bütün malları müsadere edilmişti.

Bu yılda Nizar Bağdâd'ın emniyet görevliliğinden azledilip yerine Necâh et-Tuluni tayin edilmiş ve emniyet görevlilerinin fetvaları ile amel edeceği fakîhler tayin edilip bu hususta danışman kılınmışlardı. Bu ise saltanatın otoritesinin zayıflamasına sebep olmuş, ayrıca hırsız ve yol

kesicilerinde çoğalmasına, fitnelerin artmasına yol açmıştı. Böylelikle bu kötü kimseler tüccarların evlerine hücum ediyor, çevre yollardan gelip geçen Müslümanların kızları ellerinden alınıyordu. İşte böylece yer yüzünde fesat çıkaranlar bir hayli artmış oldu.

Mehdî el-Alevî'nin Mısır'a Asker Göndermesi

Bu yılda el-Mehdî İfrikıyye'den hazırladığı kalabalık bir ordunun başına oğlu Ebû'l Kâsım'ı tayin ederek Mısır'a göndermişti. Bu, Ebû'l Kâsım'ın Mısır üzerine ikinci seferi idi. 307 yılının rebîyülâhir (919 ağustos-eylül) ayında İskenderiyye'ye ulaştı. el-Muktedir'in İskenderiye valisi buradan çıkıp gitmiş, Ebû'l Kâsım da şehre girerek oradan Mısır'ın merkezine doğru yürümüş el-Cîze ve Eşmuneyn'e hakim olup Port Said'in bir kısmını ele geçirmiş ve Mekke halkına haber gönderip kendisine itaat etmeğe çağırmıştı. Ancak Mekke halkı bu çağrıyı kesinlikle kabul etmemişti.

Bu haberler Bağdâd'a ulaşınca el-Muktedir Billâh Mu'nis el-Hâdım'ı şaban ayında kalabalık bir orduyla Mısır'a sevketti. Hızlıca yoluna devam eden Mu'nis Mısır'a ulaşmış ve el-Kaim biemrillah Ebûl' Kâsım b. Ubeydullah ile aralarında bir sürü çarpışmalar meydana gelmişti. Ancak bu arada Alevî komutanı el-Kâim'e İfrikıyye'den seksen kadar gemi yardımcı kuvvet olarak gönderilmiş ve bu gemiler İskenderiyye'ye ulaşıp sahilde de demir atmıştı. Bu gelen donanmanın başında iki cesur komutan Ya'kûb el-Kütâmî ile Süleyman el-Hâdım bulunuyordu. Bunun üzerine de el-Muktedir Billâh Tarsus'tan İskenderiye'ye bir donanma sevkedilmesini emretmiş ve yirmi beş kadar gemi Mısır'a gönderilmişti. Bu gelen donanmanın başında Ebû'l Yemen bulunuyor ve donanmada bir sürü savaş aletleri ile yakıcı özeliğe sahip naft bulunuyordu. İki donanma karşı karşıya gelmiş, «Reşîd» denilen yerde çarpışmaya tutuşmuşlar ve nihayet el-Muktedir'in donanması İfrikıyye donanmasına karşı galip gelmiş ve onlardan bir hayli kimseyi öldürüp bir çoğunu da esir almışlardı. Bu alınan esirler arasında Mehdî Alevî'nin donanma kumandanları olan Süleyman el-Hâdım ile Ya'kûb el-Kütâmî de bulunuyordu. Bu alınan esirlerden bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı serbest bırakılmıştı. Kumandanları Süleyman Mısır'da hapishanede ölmüş, Ya'kûb da Bağdâd'a gönderilmişti. Ancak bir müddet sonra oradan kaçan Ya'kûb İfrikıyye'ye geri dönmüştü.

Diğer taraftan Ebû'l Kâsım el-Kâim ile Mu'nis arasında bir sürü çarpışmalar meydana gelmiş ve nihayet zafer Mu'nis'in olmuştu. İşte bundan dolayı da Mu'nis'e «Mu'nis el-Muzaffer» lakabı verilmişti.

Bu arada Alevilerin ordusunda büyük bir vebâ salgını meydana gelmiş, bunun yanı sıra bir pahalılık olmuştu. Bunun için orduda bir çok asker ile at telef olmuşlardı. Nihayet Ebû'l Kâsım geri kalan askerleriyle birlikte İfrikıyye'ye geri dönmüş, Mısır askerleri de onları iyice uzaklaştırıncaya kadar takip etmişlerdi. Nihayet el-Kâim Biemrillah recep ayında el-Mehdiyye'ye ulaşmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bişr el-Afşinî Bizans'a gazaya çıkıp bir sürü kale fethetmiş ve bir hayli ganimet ele geçirerek salimen geri dönmüştü. Diğer taraftan Semel Akdeniz'de bir gazaya çıkmış, o da aynı şekilde bir sürü ganimet ve esir aldıktan sonra geri dönmüştü. Bu yılda Musul valisi Ebû Ahmed b. Hammâd el-Mavsılî idi.

Yine bu yılda Cinni es-Safvânî Bizans topraklarına girip bir sürü akın ve yağmalar yapıp etrafı yakıp yıkmış, bazı fetihler gerçekleştirerek geri dönmüştü. Bu zaferine dair haberler Bağdâd'da cami minberlerinde ilân edilmişti.

Bu yıl içinde Bağdâd'da halktan bazı kimselerle Hanbelî mezhebine mensup kimseler arasında kavga meydana gelmiş, halife Hanbelileri yakalatıp Basra'ya göndermiş ve zindana attırmıştı.

el-Muktedir bu yılda Bağdâd'da bir akıl hastahanesi yapılmasını emretmiş, buraya bir sürü vakıflar yaptığı gibi bir hayli harcamalarda bulunmuştu. Buraya «el-Muktedirî Akıl Hastahanesi» adı veriliyordu.

Bu yılda «Vekî'» diye bilinen âlim ve çok değerli eserleri bulunan Kadı Muhammed b. Halef b. Hayyân Ebû Bekr ed-Dabbî vefat etmişti. Şâfiî mezhebinin ileri gelen fakihlerinden Kadı Ebû'l Abbâs Ahmed b. Ömer b. Şureyh da bu yılda elli yedi yaşında iken vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde meşhur bir şarkıcı ve iyi bir sanatkâr olan Küneyz ölmüştür.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YEDİNCİ (M. 919 - 920) YILI OLAYLARI

Bu yılda Bağdâd, Kûfe, Vâsıt, Basra, Ahvâz ve Isfahân sevadları ile Fırat nehri çevresinde bulunan köy ve kasabaların özel ve genel her şeyi Vezir Hâmid b. el-Abbâs'a iltizam edildi.

Kendisi vezir olduğu halde bütün buyruk ve yasakları Ali b. İsâ'nın verdiğini, vezaretin bütün işlerini onun yüklendiğini görünce kendisi de emir vermek, yasak koymak ve iş yapmak için buraların iltizamını aldı. İlk iktâı olan Vâsıt'taki işlerini düzenlemek üzere oraya gitmesi için el-Muktedir'den izin istemişti. el-Muktedir ona izin verince vezaretin sadece ismini taşımaktan başka hiç bir fonksiyonu olmadığından Vâsıt'a çekip gitmiş, diğer taraftan Ali, b. İsâ ise devletin bütün yönetimini yürütmeyi sürdürmüştü. Hâmid İbn el-Abbâs Vâsıt'tan ve diğer iktâlarından takdim ettiği malları bir hayli arttırmıştı. el-Muktedir buna son derece sevinmiş ve Hâmid'in de vezaretin bazı işleri yürütmesine fırsat vermişti. Bu ise Ali İbn İsâ'nın korkmasına sebep olmuştu.

Bu arada Bağdâd'da büyük bir pahalılık meydana gelmiş, eşya ve yiyecek fiyatları yükselmişti. Bunun üzerine her tabakadan halk hep birlikte isyan ederek minberlere hücum edip kırmışlar ve şehirde karışıklıklar çıkmıştı. Fiyatların yükselmesine karşılık Hâmid ve onun gibi bazı diğer komutanlar köy ve iltizamlarından elde ettikleri mahsulleri durmadan ambarlarına dolduruyorlardı. Bu karışıklıklar esnasında bazı un tüccarlarının dükkanlarına hücum eden halk buraları yağmalamıştı. Bunun üzerine el-Muktedir Ahvâz'da bulunan Hâmid b. el-Abbâs'ın Bağdad'a gelmesini emretmiş, vezirin Bağdâd'a gelmesiyle isyan daha da genişlemişti. Hâmidde bu isyanı bastırmak için asker sevketmiş bunlar halkla çarpışmalara girişmişler, halk şehirdeki iki köprüyü ateşe verip zindanlarda tutuklu bulunanları serbest bırakmış ve Bağdâd emniyet görevlisinin evini yağmalayarak hiç bir eşyasını bırakmaksızın alıp gitmişlerdi. Bunun üzerine el-Muktedir Garib el-Hâl komutasında bu isyanı bastırmak üzere asker çıkarmış, halkla çarpışmalara girişen askerler nihayet bu isyancıları dağıtmış ve halk kaçıp «Bâbu't-Tâk» denilen yerde şehrin en büyük camisine kapanmışlar, sultanın askerleri de hemen on-

ları buralarda sıkıştırıp hepsini tutuklamış, hapse atmışlardı. Bu arada bir kısmı dövülmüş, karışıklık çıkaranlar tespit edilerek elleri kesilmişti.

Ertesi gün olunca el-Muktedir halk arasında bir ilân yaptırarak herkese emân verildiğini açıklayınca karışıklıklar durmuştu. Vezir Hâmid de bir tahtırevan içinde Dâru'l-hilâfe'ye giderken halk tarafından taşa tutulmuş, ancak el-Muktedir halkın sakin olmasını emredince halk Halifenin emrine uymuştu. Sonra el-Muktedir annesinin veziri Hâmid'in ve diğer komutanların sahip olduğu buğday ve arpa ambarlarının açılmasını ve burada saklanan ürünlerin satılmasını emredince şehir içinde yükselen fiyatlar birden düşmüş, ucuzluk olmuş ve halk sükûnete ermişti. Bunun üzerine Ali b. İsâ el-Muktedir'e şöyle demişti: «Bu pahalılığın yegâne sebebi Hâmid'in yukarıda saydığımız bir sürü arazileri kendi iltizamı diye tamamen uhdesinde tutması ve bu topraklardan elde edilen ürünlerin harman yerlerinde satılmasına mani olarak bu ürünleri ambarlara tıkamasıdır.» Bunun üzerine el-Muktedir Hâmid'in iltizamlarını iptal etmiş ve onun bu sevâd arazilerini yönetmekte olan görevlilerini de azletirerek bu işin yönetimini Ali b. İsâ'ya havale etmişti. Böylelikle halk tamamen durulup bu durumdan mutmain olmuştu. Hâmid'in taraftarları ise meydana gelen bu isyan ve karşılıkların Ali b. İsâ tarafından tezgâhlandığını ileri sürmekte idiler.

Ahmed b. Sehl Olayı

Bu yılda Horasân ve Mâverâunnehir Sâmânî emîri Nasr b. Ahmed, Ahmed b. Sehl'e karşı zafer elde etmişti. Biz Ahmed b. Sehl'in başından beri olan durumunu burada aktarmağa çalışalım.

Ahmed b. Sehl, Sâmânî emîrleri İsmâil b. Ahmed, onun oğlu Ahmed b. İsmâil ve onun da oğlu Nasr b. Ahmed'in ileri gelen büyük kumandanlarından birisi idi. Daha evvelki olaylarda kaydettiğimiz gibi, savaşlarda onun ileri gelen komutanlar arasında zikredilmesi makamının yüceliğine ve itibarını yüksekliğine delâlet etmektedir.

Ahmed b. Sehl, Hâşim b. el-Velîd'in oğludur. el-Velîd'in babası Cebele olup onun da babası Kâmkâr idi. Onun da babası Yezdecird, onun da babası eski İran Sâsânî hükümdarı Şehriyar idi. Kâmkâr civarında vali olup kıpkızıl gül olan «el-Kâmkârî gülü» ona nisbet edilmektedir. Bu güle Rey'de «el-Kasrânî gülü», Irak, el-Cezire ve Şam bölgesinde ise «el-Cûrî» denilmektedir. Kasrânî denmesinin sebebi Rey'e bağlı Kasrân köyünden çıkmış olmasıydı. el-Cûrî denmesinin sebebi de Fars bölgesinde bulunan Cûr şehrinden dolayı idi. Ahmed b. Sehl'in Muhammed, el-Fazl ve el-Hüseyn adlarında kardeşleri vardı. Bunlar Merv şehrinde Araplar ile Acem-

ler arasında meydana gelen çarpışmalar sırasında öldürülmüşlerdi. Ahmed b. Sehl de Amr b. Leys'in Merv'deki vekili idi. Amr bir ara onu tutuklatıp Sicistân'a götürmüş ve orada hapse atmıştı. Ahmed b. Sehl bu arada da bir gece rüyasında hapishanenin kapısında Hz. Yûsuf (A.S.)'a benzeyen birisini görür. Ona şöyle der: «Cenabı Allah'a beni buradan kurtarması ve hükümdar kılması için dua et!» Hapishanenin kapısındaki bu zat ise ona şöyle der: «Cenabı Allah seni buradan kurtarmayı murad etmiş ve bu hususta izin vermiştir. Ancak sen tek başına bir tönetime sahip olamayacaksın.»

Bu olaydan sonra Ahmed b. Sehl hapishanede iken hamama götürülmesini istemiş, hamama sokulunca hamam otu alıp başına ve sakalına sürmüş, böylelikle bütün kılları düşmüştü. Hamamdan çıkıp gidince onu hiç kimse tanımamış, gittiği yerlerde gizlenmişti. Amr b. Leys onu aratmışsa da bulamamış, Sicistân'dan çıkan Ahmed Merv taraflarına giderek burada bulunan Amr. b. Leys'in vekilini yakalatmış ve Merv şehrine hakim olmuştu. Sonra Buhârâ'da bulunan İsmâil b. Ahmed'den emân dileyerek himayesine girip yanına gitmişti. İsmâil b. Ahmed ona bir hayli ikramlarda bulunmuş, yakınlık göstermiş ve itibarını yüceltmişti. Çünkü o İsmâil'e tam bağlı olmuş, akıllı, emîrinin sırlarını gayet iyi saklamasını bilen birisi idi.

el-Hüseyn b. Ali isyan ettiğinde bu isyanı bastırmak üzere Ahmed b. Sehl gönderilmiş ve yukarıda zikrettiğimiz gibi bu isyanı bastırarak el-Hüseyn b. Ali'ye karşı zafer elde etmişti. Emîr Nasr Ahmed b. Sehl'in bu iyiliğine karşılık ona bazı yerleri iltizam etmiş, ancak her nedense Ahmed b. Sehl bundan endişeye kapılmıştı. Bu arada Ebû Ca'fer Sa'lûk'un adamlarından birisi ona gelip sohbette bulunmuş ve Ahmed b. Sehl Sâmânî emîrinin kendisine vaadettiğini vermediğini söyleyerek bunu kınamış ve bu durumu bir şiir ile dile getirmişti. Ebû Ca'fer'in anlattığına göre, Ahmed b. Sehl'in muhalefet etmeyi ve bir gün isyan etmeyi düşündüğünü gizlediğini anlamıştı. Bir kaç gün geçmeden Nîsâbûr'da isyan eden Ahmed b. Sehl şehri istilâ ederek es-Saîd Nasr b. Ahmed'in adını hudbelerden düşürmüş ve Bağdâd'a bir elçi göndcrip Horasân'ın kendisine verilmesini talep etmişti.

Nîsâbûr'dan Cürcân'a giden Ahmed o sırada Cürcân valisi bulunan Karatekin ile savaşıp Cürcân'a hakim olmuş ve Karatekin'i şehirden kovarak tekrar Horasân'a geri dönüp oradan da Merv'e giderek şehri istilâ etmişti. Merv'de ikamet eden Ahmed b. Sehl şehrin etrafını müstahkem surlarla çevirerek burada kapanmıştı. Bu arada es-Saîd Naşr b. Ahmed ordularını Hamûye b. Ali komutasında Buhârâ'dan harekete geçirmişti.

Hamûye Merverrûz'a gelip Ahmed b. Sehl'in kendisine karşı çıkmasını bekleyip durmuş, ancak Ahmed b. Sehl harekete geçmemişti.

Hamûye'nin üzerine gelmesinden bir kaç gün sonra oturduğu yerde düşünceye dalan Ahmed b. Sehl bu şekilde dalmışken adamlarından birisi yanına gelir ve ona şöyle der: «Her halde emîriniz şu anda karşılaştığı durumu düşünmektedir. Acaba bu hususta düşündüğü nedir?» Ahmed b. Sehl ise ona şöyle cevap vermişti: «Hayır, olay senin düşündüğün gibi değildir. Ben Sicistân hapishanesinde iken gördüğüm bir rüyayı hatırladım da onu düşünüyorum.» Sonra Yûsuf (A.S.)'u gördüğü rüyasını bu arkadaşına anlatan Ahmed b. Sehl şöyle der: «Yûsuf (A.S) bana rüyada şöyle demişti: «Sen tek başına yönetime sahip olmayacaksın.» Ahmed b. Sehl'in bu adamı şöyle der: «Ona: Emrinde bulunan askerlerin senin sağlığını diler ve emrettiğini yerine getirmeyi isterler. Eğer sen bir şey yapmamızı emredersen biz buna hazırız.» şeklinde söyleyince o şu beyti okumuştu :

«Üzerime çöken utancı şu kılıçla sıyıracağım,
Allah'ın takdir edeceği kazayı üzerime çekerekten.»

Hamûye b. Ali Ahmed b. Sehl'in Merv'den çıkmadığını görünce çeşitli hilelere baş vurmağa başlamış ve onu kızdırıp çıkmasını sağlamak için şöyle demeğe başlamıştı: «Ben Sehl'in oğlunu bir fare deliğine tıktım ve kaçabileceği bütün yolları kapattım.» Ama buna rağmen Ahmed b. Sehl Merv'den dışarı çıkmamıştı. Hamûye başka bir yola baş vurarak güvendiği kumandanlarından bazılarıyla görüşüp Ahmed b. Sehl'e gizlice mektup yazmalarını ve ona tabi olduklarını söyleyip Merv'den çıkıp gelmesini, Hamûye'ye saldırmasını tavsiye etmişler, böyle yaptığı takdirde kendileri de harekete geçip Hamûye'yi ona teslim edeceklerini vadetmişlerdi.» Hamûye'ye karşı olan kininden dolayı Ahmed b. Sehl bu teklifi kabul etmiş ve hemen Hamûye'nin bulunduğu yöne doğru harekete geçmişti. Nihayet iki ordu Merverrûz'un bir merhalelik uzağında 307 yılı recep ayında (919 kasım-aralık) karşılaşarak savaşa tutuşmuşlardı. Meydana gelen savaşta Ahmed b. Sehl'in adamları mağlûp olmuş, kendisi ise atı tamamen yoruluncaya kadar durmadan çarpışıp durmuştu. Ancak atı hareket etmekten aciz kalınca atından aşağıya inip emân dilemişti. Onu esir alarak Buhârâ'ya götürmüşler, nihayet bir müddet sonra bu yılın zilhicce (920 nisan-mayıs) ayında Buhârâ'da hapishanede iken ölmüştü.

Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil b. Ahmed şöyle derdi: «Ahmed b. Sehl'in sultanın kapısından uzaklarda olmaması ve gözden ırak düşmemesi gerekir, çünkü o gözden uzak olunca mutlakâ büyük işler peşine düşecektir.» Gerçekten hükümdar dediğin işte böyle ileriyi gören, açıkgöz

birisi olmalıdır. Ahmed b. İsmâil sanki İbn Sehl'in en son isyanını çok evvelinden görmüş gibiydi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bağdâd'ın «el-Kerh» denilen mevkiinde bir yangın çıkmış, bu yangın sırasında bir çok ev ve insan yanmıştı.

Bu yılda İbrâhim b. Hamdân Diyâr-Rabia komutanlığına tayin edilmiş, diğer taraftan Buneyye b. Nefîs de Şehrizûr'a gönderdilmişse de şehre girememiş, şehir halkı onu içeriye sokmamıştı. Bunun üzerine el-Muktedir'den yardım istemiş, gönderilen yardımcı kuvvetlerle birlikte Şehrizûr'u kuşatmışsa da içeriye giremeyince Musul ve çevresi savaş işlerine tayin edilmişti.

Bu yılda denizde yapılacak seferleri icra etmekle görevli bulunan Semel Ifrîkıyye hâkimi Mehdî el-Alevî'nin bir donanmasıyla savaşa tutuşmuş, Alevîlerden bir sürü adamı öldürerek Mehdî'nin bir görevlisini ve hizmetçisini esir almıştı.

Bu yıl içinde bir gün gök yüzünde en ufak bir bulut parçası yokken büyük bir yıldız kaymış ve şiddetli bir ışık saçarak üç parçaya ayrılmış ve kayması sırasında yıldırım sesine benzer bir ses duyulup halkın korkmasına yol açmıştı.

Bu yılda Musul'da gıda maddeleri satıcıları ile ayakkabıcılar arasında bir kavga çıkmış, bu kavga sırasında Musul ayakkabıcılar çarşısı içindekilerle birlikte tamamen yanmıştı. O sırada Musul valisi el-Abbâs b. Muhammed b. İshâk b. Kündâc idi. Vali o sırada şehrin dışında olup olayı işitince Musul halkını yatıştırmak üzere geri dönmüş, ancak Musul halkı onunla çarpışmayı kararlaştırarak şehri tahkim edip bütün girişleri kapatmışlardı. Musulluların bu tedbir ve davranışlarını öğrenen el-Abbâs b. Muhammed b. İshâk onlarla çarpışmaktan vaz geçip etrafta bulunan bedevî Arapları şehri tahrip etmek için kışkırtıp teşvik etmiş, bu bedeviler de şehre giden köprüleri yıkarak ele geçirdiklerini onunla paylaşmaya başlamışlardı. Bunun sonucunda Musul şehri ve çevresi harabeye dönmüştü. Halifenin bunu haber alması üzerine 308 yılında valiyi görevinden azlederek yerine Abdullah b. Muhammed el-Fettân'ı tayin etmişti. Bu yeni vali gayet iffetli ve yiğit bir insandı. Bedevî Arapların şehre karşı olan tutumlarını durdurmuş ve şehri huzura kavuşturmuştu.

Bu yılda «el-Müsned» adlı eserin müellifi Musullu Ebû Ya'lâ Ahmed b. el-Müsennâ kendi memleketinde vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ SEKİZİNCİ (920 - 921) YILI OLAYLARI

Bu yılda el-Muktedir, Ebû'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân'a hil'atlar giydirip onu Horasân ve Dînever yoluna tayin etti. Ayrıca kardeşleri Ebû'l Alâ ve Ebû Serâyâ'ya da hil'atlar giydirdi.

Bu yılda Sa'lûk'un kardeşinin elçisi Bağdâd'a çok sayıda mal ve hediyeler getirip takdim etmiş ve Sa'lûk'un el-Muktedir Billâh'a olan itaatini sürdürdüğünü haber vermişti.

Bu yılın muharrem (920 mayıs-haziran) ayında İbrâhim b. Hamdân vefat etti.

Yine yılda Bedr eş-Şarabî Dakuk, Ukbarâ ile Musul yollarının başına getirildi.

Bu yılda meşhur hadis âlimi İmâm Müslim b. el-Haccâc'ın talebelerinden İbrâhim b. Muhammed b. Süfyân vefat etti. Günümüze kadar **«Sahih Müslim»** adlı eser onun rivayetleriyle nakledilmiştir.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ DOKUZUNCU (M. 921 - 922) YILI OLAYLARI

Leylâ b. en-Nu'mân ed-Deylemî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Leylâ b. Nu'mân ed-Deylemî öldürüldü. O Atrûş el-Alevî'nin evlâtlarının kumandanlarından birisi olup Cürcân valiliğini yürütmekte idi. Alevî davetçisi el-Hasan İbnu'l Kâsım onu 308 yılında Cürcân'a vali tayin etmişti. Atrûş el-Alevî'nin çocukları onunla mektuplaşır, şöyle hitap ederlerdi: «Allah'ın dininin destekleyicisi, Rasûlullah'ın ehl-i beytinin yardımcısı Leylâ b. en-Nu'mân» O son derece cömert, mallarını rahatlıkla harcayabilen, gayet cesur ve olaylar üzerine cesaretle yürüyen birisi idi.

Cürcân'dan ed-Dâmağân üzerine yürüyen İbn Nu'mân buranın halkıyla savaşa girip onlardan bir hayli adam öldürdükten sonra geri dönmüştü. el-Dâmağân halkı şehirlerinin etrafında onları koruyacak mükemmel surlar inşa ettirmişlerdi. Bu olaydan sonra Karatekin Leylâ b. Nu'mân ile çarpışmak üzere Cürcân üzerine yürümüş ve Cürcân'a on fersahlık bir mesafede giriştikleri savaşta Karatekin mağlûp olup geri çekilmiş, hizmetlilerinden birisi olan Bâris Leylâ'ya sığınıp yanında bulunan bin atlıyla birlikte emân dilemişti. Leylâ ona izzet ve ikramda bulunarak bacısıyla evlendirmişti. Diğer taraftan Ahmed b. Sehl'in bacısının oğlu olan Ebû'l Kâsım b. Hafs da Leylâ'dan emân dilemiş, ona da aynı şekilde ikramlarda bulunmuştu.

Bu arada etrafında bir hayli askerlerin birikmesi üzerine bunların geçimlerini sağlayabilmek için mal ve gıda sıkıntısı çekmeğe başlamıştı. Nihayet Alevî davetçisi el-Hasan b. el-Kâsım'ın emri ve Ebû'l Kâsım b. Hafs'ın da teşvikleri ile Karatekin'in elinde bulunan Nisâbûr üzerine yürüyüp 308 yılı zilhicce ayında şehre girerek hutbeyi Alevî davetçisi el-Hasan b. el-Kâsım adına okumuştu. Bunun üzerine es-Saîd Nasr b. Ahmed es-Sâmânî Buhârâdan Leylâ b. en-Nu'mân üzerine Hamûye b. Ali komutasında bir ordu göndermiş ve her iki kuvvet Tus şehri dolaylarında savaşa tutuşmuşlardı. Savaşın ilk anlarından itibaren Hamûye b. Ali'nin askerleri birden dağılmış ve Merv şehrine kadar geri çekilmişler-

di. Ancak Hamûye, Muhammed b. Abdullah el-Belğâmî Ebû Ca'fer Sa'lûk, Harezmşah ve Simcûr ed-Devâtî savaşta bir hayli sabredip ayak diremişler ve Leylâ'nın adamlarını mağlûp edinceye kadar savaşıp durmuşlardı. Nihayet Leylâ yenilerek geri çekilmiş ve «Sekke» denilen yere girmişti. Buranın başka hiç bir çıkış yolu yoktu. Sekke'de bulunduğu sırada Buğra Leylâ üzerine gelip onu yakalamak istemiş, Leylâ de hiç bir kaçış yolu bulamamıştı. Buranın evlerinden birisinde saklandığı bir sırada Buğra gelip onu yakalamış ve Hamûye b. Ali'ye göndermişti. Hamûye de derhal Leylâ b. en-Nu'mân'ın başını kesmeleri için ilgili adamlarına emir vermiş, başı kesilerek bir mızrağın ucuna takılıp askerlerine gösterilince hemen emân dilemişler ve bu istekleri kabul edilmişti.

Hamûye b. Ali askerlerine şöyle demişti: «Allah elinize Cîl ve Deylem şeytanlarını düşürmüştür. Onları tamamen yok ediniz ki hayat boyu onlardan kurtulasınız.» Ancak askerler buna pek yanaşmamışlar ve her bir kumandan kendi emrinde bulunanları korumuş, ancak daha sonraları bunlardan isyan edenler de olmuştu. Leylâ b. en-Nu'mân bu yılın rebiyülevvel ayında öldürülmüş ve başı Bağdâd'a götürülmüştü. Karatekin'in hizmetlisi Bâris de Cürcân'da hâkimiyetini sürdürmüştü.

Anlatıldığına göre, Hamûye Leylâ ile savaşmak üzere harekete geçtiğinde ona şöyle denilmişti: «Leylâ sana saldırmakta biraz geç davranıyor.» Hamûye ise şöyle cevap vermişti: «Ben onunla savaşmak için ayakkabılarımdan tekini bu yıl, öbür tekini de gelecek yıl giyerim.» Onun bu sözünü işiten Leylâ ise şöyle cevap vermişti: «Ben onunla savaşmak üzere ayakkabımın birisini oturarak, diğer tekini ise ayakta ve ata binerek giyerim.» Hamûye onu öldürünce şöyle demişti: «İşte savaş için acele edenin sonu böyle olur.»

el-Hüseyn el-Hallâc'ın Öldürülmesi

Bu yılda meşhur mutasavvıf el-Hüseyn b. Mansûr el-Hallâc öldürülüp yakıldı. Hüseyn b. Mansur ilk dönemlerinde son derece zâhid bir sûfî olduğunu göstermiş ve halka bir çok kerâmetler göstererek kış meyvesini yazın, yaz meyvesini de kışın bulup onlara yedirtmiş, elini havaya kaldırıp indirdiğinde avucunun para dolu olduğu görülmüştü. Bu paralar üzerinde: «Kul huvallahu ahad (De ki: Allah birdir)» ibaresinin yazılı olduğu söylenirdi. Kendisi bu paralara «kudret dirhemleri» adını veriyordu. Ayrıca halka evlerinde yiyip içtiklerini, yaptıklarını anlatıyor ve içlerinden geçeni onlara söylüyordu. Onun bu hallerinden dolayı bir çok kimse ona aldanıp etrafında toplanmış ve Cenabı Allah'ın onda hulûl ettiğine inanmağa başlamışlardı. Böylece insanlar Hz. Mesih (A.S.) konu-

sunda ihtilâfa düştükleri gibi onun hakkında da ihtilâfa düştüler. Onlardan kimisi Cenabı Allah'tan bir cüz'ün onda hülûl ettiğini iddia ederken o bu hâli ile ilâhlık iddia ediyordu. Kimisi de onun Allah'ın bir veli kulu olduğunu söylüyor, diğer salih kulların göstermiş olduğu kerametleri bunun da gösterdiğini ileri sürüyorlardı. Kimisi de bunun cezbeli, etrafındakileri kandırıcı, yalancı bir sihirbaz ve kâhin olduğunu cinlerin ona başka diyarlardan meyve getirip verdiklerini söylemekte idi.

Hüseyn b. Mansûr el-Hallâc Horasân'dan Irâk'a gelmiş, oradan da Mekke'ye giderek bir yıl müddetle el-Hicr mevkiinde kalmıştı. Burada ikamet ettiği bu müddet içinde yaz kış hiç bir gölge ve sığınağın altına girmeyerek sürekli oruç tutardı. Yatsı vakti yaklaştığında hizmetinde bulunan birisi ona bir kırba su ve bir ekmek getirir bırakır, bu kırbadan su içer ve ekmek parçasının da kenarlarından üç lokma ısırır, bırakırdı. Geri kalanlarını ertesi günün akşamına kadar bir daha yememek üzere bırakır, yine oruça niyet ederdi.

O sıralarda Mekke'de Sûfiye'nin şeyhi Abdullah el-Mağribî idi. Mansûr'un bu hâlini haber alınca adamlarını toplayıp ziyaretine gitmiş, fakat onu el-Hicr'de bulamamıştı. Nerede olduğunu sorması üzerine Abdullah'a Ebû Kubeys dağına çıktığını söylemişlerdi. Abdullah el-Mağribî ve adamları birlikte Ebû Kubeys dağına tırmanarak Hüseyn b. Mansûr'un yanına varmışlardı. Abdullah onun gizlice, tek başına bir kayanın başında oturduğunu, başı açık olarak Allah'a yalvarıp durduğunu ve yerleri ıslatacak kadar vücudundan ter boşandığını görünce hiç konuşmadan adamlarını alıp geri dönmüş ve şöyle demişti: «Bu adam ileri derecede sabrediyor, Allah'ın kazâsına katlanıp ve O'ndan korkup takva ediyor. Fakat yüklenemeyeceği ve kaldıramayacağı bir imtihan ile Cenabı Allah onu imtihan edecektir.» Bir müddet sonra el-Hüseyn Bağdâd'a geri dönmüştü.

el-Hüseyn b. Mansûr'un öldürülmesine dair haber de şöyle nakledilir:

Bağdâd'a geldiğinde bazı kimseler vezir Hâmid b. el-Abbâs'a Hallâc'ın bir grup ölüyü dirilttiğini ayrıca cinlerin onun hizmetinde bulunduğunu ve bütün arzu ettiklerini anında ona ulaştırdıklarını söylediğini nakletmişler, bu şekilde onun halifenin ileri gelen adamlarına yaklaşarak onları kendisine bağladığını vezire anlatmışlardı. Hattâ el-Hâcib Nasr'ın ve ona benzer kimselerin de Hallâc'a bağlandıklarını işiten Vezir Hâmid, el-Muktedir Billâh'tan Hallâc ve adamlarını kendisine teslim etmesini rica etmişti. Ancak Nasr el-Hâcib Hallâc'ı müdafaa etmiş, vezirin şiddetle ısrarı üzerine de el-Muktedir Hallâc'ın teslim edilmesini emretmişti.

Vezir Hüseyn b. Mansûr el-Ḥallâc ve yanında «eş-Şimriyyû» diye bilinen adamı ile başka adamlarını yakalatmıştı. Anlatıldığına göre, bu adamlar Hallâc'ın ilâh olduğuna inanıyorlardı. Nihayet Vezir Hâmid el-Abbâs bu adamları konuşturtmuş ve gerçekten onlar İbn Mansûr'un ilâh olduğuna inandıklarını itiraf etmişlerdi. Onlar Hüseyn b. Mansûr'un ölüyü dirilttiğine inanıyorlardı .Hallâc bu konuda sorguya çekilince kesinlikle bunu inkâr etmiş ve şöyle demişti: «Allah korusun! Ben nasıl ilâhlık iddiasında bulunayım veya nasıl peygamber olduğumu söyleyeyim, ben sadece Cenabı Allah (C.C)'a ibadet eden bir kişiyim!» Bunun üzerine Vezir Hâmid Kadı Ebû Amr ve diğer kadı Ebû Ca'fer b. el-Behlûli'yi ve ayrıca Bağdâd'ın ileri gelen fakihlerini toplayarak bu konuda fetva vermelerini istemiş ve ayrıca şahitler tutmuştu. Ancak bu fakîh ve kadılar şöyle demişlerdi: «Şu anda onun hakkında her hangi bir söz söylemek mümkün değildir. Onun ölümünü gerekli kılacak her hangi bir delil olmadığı müddetçe de bu mümkün olmayacaktır. Bu kendisinin bizzat her hangi bir söz söylemesi hâlinde mümkün olabilir. Aksi takdirde onun hakkında ilâhlık iddiasında bulunduğunun söylenmesi ölümüne cevaz vermek için bir delil olamaz.»

Vezir Hâmid Hallâc'ı hapsedildiği yerden çıkartıp meclisine getirtiyor, onu konuşturtmağa çalışıyor, fakat İslâm şerîatının Hallâc'ın ölümünü mübah kılacak her hangi bir söz söylediğini de görmüyordu.

Bu hâl uzadıkça uzadı, Vezir Hâmid sürekli olarak Hüseyn b. Mansûr ile meşgul oluyor ve onu öldürme yollarını arayıp duruyordu. Aralarında burada aktardığımız takdirde sözü uzatacak bir hayli olay meydana geldi. Nihayet en sonuncusunda Vezir Hâmid, Hüseyn b. Mansûr'un yazdığı bir mektubu ele geçirdi. Bu mektupta şunlar yazılı idi: «Eğer bir kimse haccetmeyi arzu eder de buna imkân bulamazsa içinde her hangi bir pisliğin ve necasetin bulunmadığı ve hiç kimsenin içine girmediği bir ev tespit eder, hac mevsimi gelip çattığında bir hacının Mekke'de aynen ifâ ettiği tavaf gibi bu evin etrafını tavaf eder, tavaf bittikten sonra otuz yetim çocuğu bulup bunlara imkânı el verdiğince bu evde bir yemek verir ve bizzat kendisi bu yemek sırasında onlara hizmet eder, yemek işi bittikten sonra da bunları iyice giydirip her birine yedi dirhem para verirse aynen hac etmiş gibi olur.»

Bu mektup Vezir'in huzurunda okununca kadı Ebû Amr Hallâc'a: «Bu mektubu nereden aktardın?» diye sormuş el-Hallâc da: «Hasan el-Basrî'nin **«Kitâbu'l-İhlâs»**ından aktardım.» diye cevap vermişti. Buna karşılık kadı: «Yalan söylüyorsun, hay kanı mübah olasıca! Biz Hasan el-Basrî'nin **«Kitâbu'l-İhlâs»** adlı eserini Mekke'de dinledik, bu söylediklerin içinde mevcut değildir.» diye cevap vermişti. Kadı Hallâc'a: «Ey kanı mü-

bah olasıca!» diye hitap ettiğinde vezir Hâmid bu sözü hemen işitmiş ve kadıya: «Şu söylediklerini yazıver» deyince Kadı Ebû Amr, Hallâc'ı müdafaa etmek istemişse de Vezir Hâmid onu bu sözüyle ilzâm etmişti. Bunun üzerine kadı bu söylediği sözleri fetva şeklinde yazmış ve Hallâc'ın kanı mübah kılınmıştı. Kadının bu yazdıklarına ilâveten o mecliste hazır bulunanlar da bu hususta kanaatlerini belirtmişlerdi.

Hallâc fetvanın ölümüne dair yazıldığını görünce şöyle demişti: «Kanım size aslâ helâl değildir. Dinim İslâm ve mezhebim sünnet yoludur. Beni öldürmeniz sizin için yerinde bir davranış değildir. Ben İslâm ve ehl-i sünnet mezhebine dair kitaplar yazdım. Benim kanımı akıtmanızda Allah benim vekilim olsun!» Onun bu sözleri üzerine orada bulananlar dağılıp gitmişti.

Vezir Hâmid halifeye mektup yazıp Hallâc'ı öldürmesi için izin vermesini talep eder ve ona kadı ve diğerlerinin verdiği fetvayı gönderir. el-Muktedir öldürülmesine izin verir ve vezir Hâmid de el-Hallâc'ın emniyet görevlisine havale eder. Emniyet görevlisi ona bin kırbaç vurduğu hâlde hiç de etkilenmemişti. Sonra bir elini, sonra ayağını, arkasından diğer eliyle diğer ayağını kestirmiş, sonunda öldürülmüş ve vücudu ateşle yakılmıştı. Tamamen yanıp kül olduktan sonra külleri Dicle nehrine savrulmuş, başı bir mızrağın ucuna takılarak Bağdâd'da gezdirilmiş, sonra oradan Horasân'a gönderilmişti, çünkü Mansûr'un Horasân'da kendisine bağlı müridleri vardı. Hallâc el-Mansûr'un öldürülmesinden sonra bazı adamları gelip şöyle demişlerdi: «O aslâ öldürülmedi, onun bir benzeri at sırtında giderken görüldü ve kırk gün sonra tekrar çıkıp gelecektir.» Bir kaşkası da şöyle demişti: «Ben onu Nehrevân yolunda bir merkebe binmiş gidiyorken gördüm.» Hüseyn b. Mansûr el-Hallâc'ın, öldürülmeden evvel adamlarına şöyle dediği rivayet edilir: «Siz benim öldüreceğime ve öleceğime inanan bu inek adamlar gibi olmayınız.»

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülevvel (921 temmuz) ayında el-Kerh'te büyük bir yangın çıkmış ve bu yangın sırasında çok kimse canını kaybetmişti.

Bu yılın cemâziyelevvel (eylül) ayında el-Muktedir Muhammed b. Nasr el-Hâcib'i Musul savaş işleri ile zekât memurluğuna tayin etmiş, Muhammed de aynı ay içinde Musul'a gitmişti. Şehre varır varmaz yönetime karşı direnmekte olan Mârâniyye aşireti Kürtlerinden bir çok kimseyi öldürüp seksen kadarını da esir alarak Bağdâd'a göndermiş, bunlar Bağdâd'da halka teşhir edilmişlerdi.

Yine bu yıl içinde Dâvud b. Hamdân Diyar-Rabîa komutanlığına tayin edilmişti.

Bu yılda mutasavvıfların büyüklerinden, ileri gelen şeyh ve âlimlerinden olan Ebû'l Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl b. Atâ el-Âdemî, meşhur tabib Ebû İshâk İbrâhim b. Hârûn el-Harrânî ile sultanın nedimlerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Hamdûn vefat ettiler.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ONUNCU (M. 922 - 923) YILI OLAYLARI

Sîmcûr'un Ebû'l-Hüseyn b. el-Alevî ile Savaşı

Yukarıda Leylâ b. en-Nu'mân'ın öldürülmesini anlatırken Karatekin'in hizmetlilerinden Bâris'in Cürcân'da tek başına hâkimiyet sürmeğe başladığını ifade etmiştik. Leylâ b. en-Nu'mân'ın öldürülmesinden sonra Karatekin Cürcân'a geri gelmiş, azadlı kölesi Bâris de ondan emân dilemişti. Ancak Karatekin onu öldürüp Cürcân'dan ayrılıp gidince babası «en-Nâsır» diye lakablanan Ebû'l Hüseyn b. el-Hasan b. Ali el-Artûş el-Alevî gelip burada ikamet etmişti. Bunun üzerine Sâmânî emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed Sîmcûr ed-Devâtî'yi dört bin kişilik bir süvari kuvveti başında üzerine sevketti. Cürcân'ın iki fersahlık uzaklığında bir yerde karargâh kuran Sîmcûr şehirde bulunan el-Hüseyn'i bu yılda bir ay kadar muhasara altına aldı.

Bu arada Ebû'l Hüseyn Deylemli ve Cürcânlılardan oluşturduğu sekiz bin kişilik bir ordusuyla Sîmcûr'a karşı harekete geçmişti. Ordusunun başında Mâkân b. Kâkî(1) ed-Deylemî'nin amcasının oğlu Sürhâb b. Vehsûzân bulunuyordu. Aralarında şiddetli bir savaş başladı. Sîmcûr ordusunun gerisinde bir pusu kurdurmuştu, ancak adamları ona zamanında yetişemeyip gecikmişti. Bu gecikmeleri üzerine Sîmcûr mağlûp olmuş, Ebû'l Hüseyn'in askerleri Sîmcûr'un karargâhına girerek bir sürü mal ve eşyayı yağmalamışlardı. Ancak zafer elde etmelerinden sonra Sîmcûr'un pusuda bekleyen askerleri birden üzerlerine atılmış, Deylemî ve Cürcânlılar'dan yaklaşık dört bin kişilik bir kuvveti tamamen öldürmüşler, Ebû'l Hüseyn el-Alevî de mağlûp olup geriye çekilmiş ve bir kayığa binerek nehir yoluyla Esterâbâd'a gitmişti. Burada adamlarının geri kalan kısmı gelip Ebû'l-Hüseyn'in etrafında toplanmışlardı. Sîmcûr'un yenilip geri çekilmesi üzerine Alevîlerin kumandanı Sürhâb Sîmcûr'u takip

(1) Genellikle Türkiyeli ilim adamları ile Batılı Müsteşrikler tarafından Mâkân b. Kâki olarak kaydedilen bu kumandanın adı İbnü'l-Esîr'de hep Mâkân İbn Kâlî şeklinde kaydedilmiştir (Çeviren).

etmeğe başlamış, ancak geri döndüğünde askerlerinin öldürülüp darmadağın edildiğini görmüş, bunun üzerine adamlarının evlât ve iyâllerini alarak Esterâbâd'a gitmiş ve orada Ebû'l Hüseyn b. Nâsır ile birlikte ikamet etmişti. Diğer taraftan Simcûr askerlerinin zafer elde ettiklerini haber alınca yanlarına geriye dönmüş ve Cürcân'da ikamet etmişti. Bu arada Sürhâb hastalanıp vefat etmiş, İbn Nasr da Sâriye'ye geri dönerek Esterâbâd'da yerine Mâkân b. Kâkî'yi vekil bırakmıştı. Deylemiler Mâkân'ın etrafında toplanmış, onu başlarına emir tayin etmişlerdi.

Bu olaylardan sonra Muhammed b. Ubeydullah el-Belğâmî ile Simcûr birlikte Esterâbâd kapısına gelip dayanmışlar ve Mâkân b. Kâkî ile savaşa tutuşmuşlardı. Ancak şehrin etrafında bekleyip durmaları bir hayli uzayıp gidince Mâkân ile anlaşıp ona bir sürü mal ve para vermişler, Esterâbâd'dan Sâriye'ye çekip gitmesi, kendileri de herkesin huzurunda şehre girip fethetmiş gibi görülmeleri ve arkasından kendiler buradan ayrıldıktan sonra tekrar Esterâbâd'a geri dönmesi üzerinde anlaşma yaptılar. Gerçekten Mâkân b. Kâkî Esterâbâd'dan ayrılıp Sâriye'ye gitmiş, kendileri de şehre girdikten sonra oradan ayrılarak Cürcân'a, Cürcân'dan da Nîsâbûr'a gitmişler ve Buğra'yı Esterâbâd'da vekil bırakmışlardı. Onlar Esterâbâd'dan ayrılınca anlaşmaları üzerine Mâkân b. Kâkî tekrar buraya geri dönmüş, buradan da şehri terkederek Cürcân'a gelmişti. Ancak Buğra Cürcân'da halka karşı son derece kötü davranmakta idi. Bunu fırsat gören Mâkân Buğra üzerine yürümüş, Buğra ise Nîsâbûr'a geri dönmüş Mâkân da Cürcân'da yerleşmişti. Mâkân b. Kâkî'nin bundan sonraki biyografisini 329 yılında öldürülmesini anlatırken aktarmağa çalışacağız.

İlyâs b. İshâk b. Ahmed b. Esed es-Sâmânî'nin İsyanı

Bu arada daha evvel kendisinden sözettiğimiz İlyâs b. İshâk b. Ahmed isyan etmişti. Daha evvelki isyanından sonra mağlûp olup Ferğâna'ya geri çekilen İlyâs burada bu yıl ikinci kez isyan edeceği güne kadar ikamet etmişti. Bu ikinci isyanı sırasında Muhammed b. el-Hüseyn b. Mett'den yardım istemiş ve Türklerden de etrafına topladığı kimselerle birlikte otuz bin civarında yardımcı asker bulmuştu. Ordusunu toparladıktan sonra es-Saîd Nasr b. Ahmed'e karşı yürümek üzere Semerkand'a doğru harekete geçmişti. Bunu haber alan Nasr, Ebû Amr Muhammed b. Esed ve benzeri kumandanları iki bin beş yüz kişilik bir ordunun başında İlyâs'ın üzerine sevketmişti. Bu giden askerler Semerkand'ın dışında bir yerde tuzak kurup gizlenmişler, İlyâs'ın buradan geçip Semerkand

yakınında karargâh kurmakla meşgul olduğu bir sırada ağaçların arasından fırlayıp üzerlerine çullanmış ve kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Mağlûp olan İlyâs ve adamları geriye çekilmeğe başlamış, İlyâs da kaçıp Ferğâna'ya gitmişti. Diğer taraftan el-Hüseyn b. Mett de Esbicân'a, oradan Tiraz tarafına gitmişti. Bu bölgenin dihkanına yazılan mektupta İbn Mett'i yakaladığı takdirde kendisine mükâfat verileceği vaadedilmişti. O da Hüseyn b. Mett'i yakalayıp öldürmüş ve başını kesip Buhârâ'ya göndermişti.

Hüseyn b. Mett gerçekten cesur bir adamdı. Anlatıldığına göre, o bu sefere çıktığında bazı kimselerden develer almıştı. Adamları gelip ondan bu develeri isteyince şöyle demişti: «Bunları size Bağdâd'da iade edeceğim.» Bu sözleriyle Bağdâd'a kadar ulaşıp buralara sahip olacağını anlatmak istiyordu. Emrinde bulunan askerlerin gücüne aldanmış ve kader hesapta olmayan bir şekilde gelip çatmıştı.

Sonra İlyâs b. İshâk üçüncü kez isyan etmiş ve bu isyanında ona Şaş hakimi Ebû'l-Fazl b. Ebî Yûsuf yardım etmişti. Onlara karşı Muhammed b. Elisa' gönderilmiş, Muhammed savaşa tutuşmuş ve üçüncü kez yenilen İlyâs Kaşgar'a kaçmış, ancak arkadaşı Ebû'l Fazl esir alınıp Buhârâ'ya götürülmüş ve orada vefat etmişti.

İlyâs ise Kâşgar Dihkânı Doğantekin ile akrabalık bağı kurarak orada yerleşmiş, Muhammed b. Muzaffer de Ferğâna valiliğine getirilmişti. Ancak bir müddet sonra İlyâs b. İshâk, Muhammed b. Muzaffer'e karşı savaşmak üzere hareket etmiş ve Muhammed b. Muzaffer ile giriştikleri savaşta ikinci kez yenilen İlyâs Kâşğar'a geri dönmüştü. Ancak bu olaydan sonra Muhammed b. el-Muzaffer İlyâs ile mektuplaşıp onu kendisine çekmeğe çalışmış ve iltifatlarda bulunmuştu. İlyâs'a emân verdikten sonra Buhârâ'ya gitmiş, es-Saîd Buhârâ'da İzzet ve ikramda bulunarak onunla akrabalık bağı kurmuş ve orada ikamet etmesini sağlamıştı.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin Vefatı

Bu yılda meşhur tarihçi ve büyük eserin sahibi Muhammed b. Cerîr et-Taberî Bağdâd'da vefat etti. 224 (838-839) yılında doğmuş olan İbn Cerîr et-Taberî geceleyin evinde defnedilmişti, çünkü halk evinin etrafında birikmiş ve o gündüz defnedilmesini engellemişti. Halk onu Râfizîlik ve mülhidlikle itham ediyor. Ali b. İsâ şöyle demişti: «Vallahi, bu adamlara râfizîlik ve ilhâdın ne demek olduğunu sorsanız kesinlikle cevap veremezler, bunun ne olduğunu bilmez ve anlamazlar.» İşte bunu İbn Miskeveyh «**Tecâribu'l-Ümem**» adlı eserinde kaydetmiş ve halkın Ebû

Ca'fer et-Taberî'nin cenazesine karşı girişebilecekleri saldırıların önlenmesi için İmâm bunlardan uzak tutularak geceleyin defnedilmişti.

İbn Miskeveyh'in kaydettiği Ali b. İsâ'nın sözleri ve yine onun avamın taassubu konusundaki verdiği bilgiler bir yana, durum aslında hiç de öyle değildir. Ancak Hanbelî mezhebine bağlı bazı kimseler mezhep taassublarından dolayı İbn Cerîr et-Taberî'ye karşı tavır takınmışlar, başka kimseler de bunlara katılmıştı. İşte bu galeyanın sebebi bu idi. Taberî bir kitap telif ederek bunu daha evvel benzeri tasnif edilmemiş bir bir kitap şeklinde yazmış ve bu kitapta fukahânın ihtilâf ettiği konuları yazıp Ahmed b. Hanbel'den söz etmemişti. Kendisine: «İmâm Ahmed b. Hanbel'i neden bu kitaba almadın?» diye sorulduğunda: «O fakîh değil, muhaddis idi.» şeklinde cevap vermişti. İşte onun bu sözü Hanbelîlere bir hayli ağır gelmişti. Hanbelîler Bağdâd'da sayılmayacak kadar çok idiler.

Ebû Ca'fer hakkında imamlar bir çok söz söylemişlerdir. Onların bu yazdıkları Ebû Ca'fer et-Taberî'nin ilimdeki yerini, güvenirliğini ve iyi bir akîdeye sahip olduğunu ortaya koyar. Onun hakkında yazan ve söz edenlerden birisi de İmam Ebû Bekr el-Hatib'dir. Taberî'nin kendilerinden rivayette bulunduğu kimselere kendisinden rivayet nakledenleri sıraladıktan sonra şöyle der: «Ebû Ca'fer et-Taberî sözüyle amel edilen ileri gelen âlim imamlardan idi. Onun ilimdeki derinliği ilmine ve görüşüne baş vurulmasını sağlamıştı. O kendi asrında kimsenin ulaşamadığı bir ilmî noktaya gelmiş, bir çok ilmi uhdesinde bulundurmuştu. Kur'an-ı Kerîm hâfızı olup bütün kırâet vecihlerini iyi bilirdi. Manalara son derece vâkıf olup Kur'an'ın hükümlerinde fıkıh sahibiydi. Sünnetleri, sünnetlerin ve hadislerin intikal yollarını, sahihini ve sahih olmayanını, nâsih ve mensûhunu gayet iyi bilmekte idi. Ayrıca sahâbe ve tâbiînin kavilleriyle onlardan sonra gelenlerin içtihât ve hükümlerini gayet iyi biliyordu. O, İslâmî hükümlerden helâl ve haramları iyi bildiği gibi yaşamış, gelip geçmiş ümmetlerin haberlerine son derece vakıf olduğu için **«Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk»** adlı meşhur tarihi eserini yazmıştır. Ayrıca bir benzeri daha telif edilememiş bulunan tefsirini de yazmış, fıkıh usûlü ve furûuna dair eserler telif etmiş, fukahâ'nın sözlerini ve onlarla ilgili bir çok bilgiyi derlediği kitaplar da kaleme almıştı. İbn Cerîr yalnız kendisine has olan bazı meslelere vakıftı, onun bu bilgileri kendisinden sonraki nesillere nakledilmiştir.»

Ebû Ahmed el-Hüseyn b. Ali b. Muhammed er-Râzî şöyle der:

«İmam Ebû Bekr b. Huzeyme bana ilk sorduğu sorusunda şöyle demişti: «Muhammed b. Cerîr et-Taberî hakkında yazı yazdın mı? «Hayır»

dedim. «Neden» diye sordu. «O dışarı çıkmazdı, Hanbelîler de onun yanına girilmesine mani oluyorlardı.» şeklinde karşılık verdim. «Ne kadar da kötü davranmışsın! Keşke şimdiye kadar kendileri hakkında yazı yazdığın adamlardan hiç söz etmeseydin. Ebû Ca'fer'in şöhretini işittin de hakkında bir şey yazmadın, öyle mi?» dedi.

Asıl ismi «el-Hüseyn b. Ali et-Temîmî» olan ve «Hüseynek» diye bilinen kişi İbn Huzeyme'den yukarıda aktarılanların bir benzerini rivayet etmektedir.

İbn Huzeyme et-Taberî'nin Tefsir'ine baktığında şöyle demişti: «Yer yüzünde Ebû Ca'fer'den daha âlim bir kimseye rastlamadım. Gerçekten Hanbelîler ona bu hususta zulmetmişlerdir.»

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Ferğânî İmam Ebû Ca'fer'in eserlerini kaydettikten sonra şunları ilâve etmişti: «İmam Ebû Ca'fer Allah'a olan bağlılığından dolayı hiç bir kınayıcının kınamasından aslâ çekinmezdi. Rabbine ve Müslümanlara fayda verecek her türlü ilmi açıklamaktan da aslâ geri durmaz ve bu hususta yan çizmedi. Bir sürü câhil, kıskanç ve mülhid kimselerden gördüğü bir sürü işkence ve eziyetlere rağmen bâtıl itikâtları açıklamaktan hiç korkmaz ve çekinmezdi.»

Diğer taraftan dindar, takvâ sahibi kimselere gelince, onlar onun ilmini, fazîletini, zühd ve takvasını, dünyanın kendisine yönelmiş ikbaliyle gelmesine rağmen onu terketmiş olduğunu söylemekte idiler. Onun Taberistân'da babasından kendisine miras kalmış bir köy arazisinden kendisine ulaşan azıcık bir gelir ile yetinmekte olduğunu herkes biliyordu. İmam Ebû Ca'fer et-Taberî'nin faziletleri ve menâkıbı hakkında söyleyecek çok şey vardır. Ancak burada yeri olmadığı için kaydetmiyoruz.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Muktedir, Mu'nis el-Hâdım'ın şefatçiliği ile Yûsuf b. Ebî's-Sâc'ı hapishaneden salıp huzuruna kabul etmiş, Yûsuf da el-Muktedir'in huzuruna çıkmıştı. el-Muktedir hil'atler giydirerek onu Rey, Kazvin, Ebher, Zencân ve Âzerbeycân vilâyetlerine tayin etti ve her yıl bu şehirlerde yaşayan askerlerin maaş ve geçimlerini sağladıktan sonra beytülmale beş yüz bin dinar göndermesi kararlaştırıldı.

Ayrıca el-Muktedir aynı gün Vasîf el-Bektîmürî ile Muhammed b. Amr b. Leys'in iki oğlu olan Tâhir ve Ya'kûb'a da hil'atler giydirmişti.

Yûsuf b. Ebi's-Sâc bütün hazırlıklarını tamamlamış, el-Muktedir Billâh da Vasîf'in yanına verdiği askerlerle birlikte Yûsuf b. Ebî's-Sâc'ı Bağ-

dâd'dan Âzerbeycân'a doğru bu yılın cemâziyülâhir (922 eylül-ekim) ayında yola çıkarmış ve Musul'dan geçip Diyar-Rabîa'daki işleri kontrol etmesini emretmişti. Yûsuf b. Ebi's-Sâc Musul'a gelmiş ve buradaki yönetimi gözden geçirdikten sonra Âzerbeycân'a doğru yola koyulmuş, oraya ulaştığında azatlı kölesi Sübük'ün vefat ettiğini gördüştü.

Bu yılda Nâzûk Bağdâd emniyet görevliliğine getirilmişti.

Yine bu yılda Ebû Zambûr el-Hüseyn b. Ahmed el-Mâdrânî'ye Mısır'dan bir hediye gelmişti. Bu gönderilen hediyeler arasında bir dişi katır ve ondan süt emen bir yavrusu vardı. Ayrıca dili burnunun tepesine ulaşan uzun dilli bir köle de hediyeler arasında idi.

Bu yılda el-Muktedir saray kahyası olan Ümmü Mûsâ el-Kahramâna'yı tutuklatmıştı. Tutuklatmasının sebebi şöyle anlatılır:

Ümmü Mûsâ kız kardeşinin kızının Ebû'l Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. el-Mütevekkil Alallah ile evlendirmişti. Ebû'l Abbâs iyilik sever, başkalarına karşı iyiliği açık olan güzel huylu bir kimse idi. Hattâ onun hilâfeti söz konusu olmuştu. Ümmü Mûsâ onunla bir sıhrîlik bağı kurunca bir sürü ziyafetler tertiplemiş ve bir çok merasimler düzenlemişti. Düşmanları onu el-Muktedir'e gammazlayarak Ebû'l Abbâs'ı hilâfete getirmek istediğini ve bu konuda komutanları ikna ettiğini ve onlardan söz aldığını söylemişlerdi. Ümmü Mûsâ hakkında ve aleyhinde söylenen sözler bir hayli artınca el-Muktedir onu yakalatmış, elinden bir çok mal ve mükemmel mücevheratlar alınmıştı.

Bu yılda Müslümanlar Bizans topraklarına doğru karada ve denizde gazaya çıkmış, gayet iyi ganimet ve esirler ele geçirmişlerdi.

Bu yılda Musul'da halk isyan ederek buranın valisi bulunan Muhammade b. Nasr el-Hâcib'in Musul'daki vekilini öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Bağdâd'dan bir ordu hazırlanıp Musul'a sevkedilmişti.

Bu yılın cemaziyelâhir (922 eylül-ekim) ayında Başak Burcunda, doğu taraflarında iki zirâ, uzunluğunda kuyruklu bir yıldız kaymıştı.

Bu yılda Nasr el-Hâcib'in oğlu Muhammed Musul'dan Kâlîkala üzerine Bizans topraklarına doğru gazaya çıkmıştı. Ayrıca bu bölgenin Müslümanları da Tarsus'tan hareketle Malatya'ya kadar ilerlemiş, burada Rumlara karşı zafer elde edip tahmin etmeyecekleri kadar büyük miktarlarda ganimetler ele geçirerek Bizans'tan geri dönmüşlerdi.

Yine bu yılda Sa'leb ve er-Reyasî'den ilim tahsil etmiş bulunan meşhur Arap edibi Ebû Abdullah Muhammed b. el-Abbâs b. Muhammed b. Ebî Muhammed el-Yezîdî vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON BİRİNCİ (M. 923 - 924) YILI OLAYLARI

Hâmid'in Vezirlikten Azledilmesi ve İbnu'l Furât'ın Bu Göreve Tayini

Bu yılın rebiyülâhir (923 temmuz-ağustos) ayında el-Muktedir veziri Hâmid b. el-Abbâs'ı görevinden, Ali b. İsâ'yı da divanların başından alarak Ebû'l Hüseyn İbnu'l-Furât'a hil'atler giydirmiş ve onu tekrar vezarete getirmişti.

Bu azil ve tayinin sebebi şöyle anlatılır:

el-Muktedir çoluk çocukğun, kadınların, hizmetçilerin ve diğer görevli memur ve askerlerin maaşlarının gecikmelerinden dolayı yaptıkları sızlanmalar ve şikâyetlerden bıkmıştı. Diğer taraftan Ali b. İsâ bu maaşları sürekli ödemeyi geciktiriyordu. Bir kaç ay bu maaşları biriktiriyor ve bir kaç maaşı birden ödemeye kalkışırken bir kısmını ödemekten vaz geçip maaşlarda indirim yapıyordu. Öyle ki işçi ve diğer görevlilerin yıllık maaşlarında iki aylık maaş kısılmakta idi. İşte bu halkın Ali b. İsâ'ya karşı olan düşmanlığını bir hayli arttırmıştı. Diğer taraftan da Hâmid b. el-Abbâs sürekli olarak her hangi bir yetkisi olmaksızın ve sadece vezaret alâmeti olan siyah elbiseleri giymekten başka hiç bir fonksiyonu bulunmaksızın Bağdâd'da oturmaktan bir hayli sıkılmış, ayrıca Ali b. İsâ'nın sürekli olarak elinde bulunan iltizamlarından dolayı bazı Hâmid'in evrakını imzalama hususunda onu bir hayli yoruyor ve usandırıyordu. Evrakı imzalamak için ona şöyle yazarmış: «Allah izzet ve şerefini arttırsın, saygı değer ve bilge vezirimiz şunları imzalasın. Vezirin naibi bunları uygulamaya koyar.»

Şayet Hâmid'in bazı vekilleri Ali b. İsâ'dan şikâyetçi olacak olsalar şikâyet dilekçelerinin üzerine şöyle yazardı: «Arazilerin iltizam mazbataları vezirin naibine aittir, bu da sultanın hukukunun gerekli şekilde korunmasıyla olur. Vezir kendi görevlilerinin halka yaptıkları zulmü önlemek için buyursun harekete geçsin.» Bunun için Hâmid halifeden izin isteyip iltizamlarını görmek ve orada incelemeler yapmak üzere Vâsıt'a

gitmek ister, el-Muktedir de ona bu hususta izin verir. Bu arada Muflih el-Esved (siyah) ile Hâmid arasında bir münakaşa olmuş, Hâmid ona şöyle demişti: «Yüz siyah köle satın alıp hepsine «Muflih» adını vereceğim ve hepsini hizmetçilerime hibe edeceğim.» Muflih bu söze son derece üzülmüştü. O el-Muktedir'in yakın hizmetçilerinden idi. el-Muhsin b. el-Furât ile birlikte bir araya gelip el-Muhsin'in babasının vezareti için plan kurmaya çalışmışlardı. Muflih bunun için bir hayli masraflar yapıp kendi eliyle yazdığı bir sultan emrinde şöyle demişti: «Vezir Hâmid Ali b. İsâ, İbnu'l Havarî, Şefî' el-Lü'lü'î, Nasr el-Hâcib, Ümmü Mûsâ el-Kahramâna ve bütün Mâdraniler hepsi birlikte yedi milyon dinarı teslim edeceklerdir.»

el-Muhsin serbest olduğu için bu gammazlayıcı kitle ile sürekli görüşüyordu. Ayrıca İbnu'l Furât, el-Muktedir'e İbnu'l Havarî'nin her yıl aldığı malları ve paranın miktarını söyleyince el-Muktedir bunu bir hayli fazla görmüş, Ali b. İsâ'nın rebiyülâhir ayında tutuklanmasını emretmişti. Ali b. İsâ tutuklanıp Zeydân el-Kahramâna'ya teslim edilmiş, o da onu İbnu'l Furât'ın hapsedildiği odaya tıkmış, İbnu'l Furât ise serbest bırakılıp kendisine hil'atler giydirilmiş ve yeni baştan vezirliğe tayin edilmişti. Vezirin oğlu el-Muhsin'e de hil'atler giydirilmişti. Bu vezaret İbnu.l-Furât'ın üçüncü vezirliği idi.

Ebû Ali b. Mukle, İbnu'l Furât aleyhinde söz söyleyen ve onu gammazlayanlardan birisi idi. Vezir Hâmid'in vezareti döneminde bazı görevlere getirilmişti. İbnu'l Furât vezarete gelince yanına gelmiş kendisine aleyhinde bulunduğu söylenmesine rağmen İbnu'l Furât, onu kendi eliyle yetiştirip büyüttüğü ve kendisine iyiliklerde bulunduğu için kesinlikle söylenenleri kabul etmemişti. Ancak bunlar tekerrür edince İbn Mukle'nin yaptıklarına inandı.

Hâmid bu durumu öğrenince Vâsıt'tan kuzeye doğru kaçmağa gayret etmiş, fakat İbnu'l Furât onu ve adamlarını yakalamak üzere asker göndermişti. Bunlar adamlarından bir kısmını yakalamış, ancak Hâmid bunu öğrenince Bağdâd'a kaçıp gizlenmişti. Sonra Hâmid bir rahip elbisesi giyinerek saklı bulunduğu yerden çıkıp Nasr el-Hâcib'in yanına gitmiş ve huzuruna girmeğe izin istemişti. İzin verilince Nasr'ın yanına çıkmış, kendisine halifenin katında şefaat etmesini istemişti. Nasr da Müflih el-Hâdım'ı çağırarak ona şöyle demişti: «Bu adam halifenin yanına girmek için izin istiyor, şayet halife hareminin yanında ise.»

Müflih gelip de Hâmid'i orada görünce: «Ooo! Sayın vezirimiz hoş gelmişler. Nerede o her birisine Müflih adını vereceğin siyah kölelerin?» diye serzenişte bulunmuş, Nasr ise ona eski vezire karşı böyle davran-

mamasını söylemiş ve şunları ilâve etmişti: «Hâmid Dâru'l-Hilâfe'de hapsedilmesini arzu edip İbnu'l Furât'a teslim edilmesini istememektedir.»

el-Müflih halifenin huzuruna girip kendisine söylenenlerin tam tersini söylemişti. Bunun üzerine el-Muktedir de Hâmid'in İbnu'l-Furât'a teslim etmesini emretmiş, Hâmid yeni vezire gönderilince onu gayet iyi bir yerde hapsederek daha evvel vezirliği döneminde yediği yemekleri, giydiği elbiseleri, her türlü güzel koku ve iyi yaşantıyı sürdürmesine imkân hazırlanmıştı. Sonra İbnu'l-Furât Hâmid'i çağırtmış, ayrıca fukahânın ve yetkililerin huzurunda eline geçirmiş olduğu malları ne yaptığı hususunda onunla münazara yapmıştı. Ele geçirdiği malları ondan istemiş, Hâmid de bu malların bir milyon dinar civarında olduğunu itiraf etmişti. Sonra Hâmid'in elinde bulunan iltizamlar el-Muhsin b. Ebi'l Hasan İbnu'l Furât'a el-Muktedir tarafından beş yüz bin dinar karşılığında devredilmişti. Hâmid bunları el-Muhsin'e teslim etmiş ve arkasından çeşitli işkencelere dûçar edilmişti. Ayrıca İbnu'l Furât mallarını satması için onu Vâsıt'a göndermiş ve onu götüren adamlara da Hâmid'e zehir içirmelerini emretmişti. Onu götürenler Hâmid'in istediği haşlanmış bir yumurta içinde zehir sürmüş ve bu zehrin etkisiyle ishal olmuştu. Vâsıt'a ulaştığında son derece kötü bir duruma düşmüştü. Hâmid'i buraya Muhammed b. Ali el-Bezevferî getirmişti. Onun zehirin etkisiyle içine düştüğü perişanlığı gören Muhammed b. Ali kadıları ve şahitleri çağırmış ve kendisinin bu konuda her hangi bir müdahalesi olmadığını söylemişti. Kadı ve şahitler oraya vardıklarında Hâmid şöyle demişti: «Muhsin'in adamları haşlanmış bir yumurta içine zehir koyup bana içirdiler ve bunun etkisiyle ölüp gideceğim, Muhammed'in bu konuda her hangi bir taksiratı ve müdahalesi olmamıştır, ancak o benim bazı mal ve eşyama el koyup bunları meşinden torbalara doldurtup çarşılara göndermiş ve her biri çarşıda sultanın görevlileri huzurunda beş dirheme satılmıştı. Ayrıca bunların üzerinde her birini kimin satın alacağını da yazmıştı. Bu satılan mallarım üç yüz dinar değerinde idi. İşte buna şahit olunuz.» Halifenin haber görevlisi de orada hazır bulunuyordu. Hemen durumu Bağdâd'a bildirmiş, Muhammed b. Ali el-Bezevferî de bu yaptığından pişman olmuş, ancak hemen Bağdâd'a gönderilmişti. Arkasından Hâmid b. el-Abbâs bu yılın ramazan ayında ölmüş ve Ali b. İsâ'dan da üç yüz bin dinar alınması kararlaştırılmıştı. el-Muhsin İbnu'l-Furât bu malları ödemesi için Ali b. İsâ'yı yakalayıp sıkıştırarak, ona işkencelerde bulunmuş, hattâ bizzat kendisi tokatlandığı hâlde hiç bir şey ödemeğe yanaşmamıştı.

Ali b. İsâ'nın içine düştüğü bu durum, vezir Ebûl' Hasan İbnu'l Furât'ın kulağına gidince oğlunun böyle dayranmasına ihtimal vermeyip reddetmişti, çünkü Ali b. İsâ iktidarı döneminde İbnul' Furât'a ve oğluna bir hayli iyiliklerde bulunmuş ve o günlerde el-Muhsin'e on bin dir-

hem vermişti. Nihayet Ali b. İsâ kendisinden müsadere edilmesi istenen malları ödemişti. Sonra İbnu'l Furât onu Mekke'ye gönderip Mekke emîrine Ali b. İsâ'yı San'a'ya göndermesini emretmişti. Diğer taraftan İbnu'l Furât Ebû Ali b. Mukle'yi tutuklatıp sonra tekrar serbest bırakmış, el-Muktedir'in yakın görevlilerinden olan İbnu'l Havârî'yi de tutuklatıp oğlu el-Muhsin'e teslim etmişti. el-Muhsin, İbnu'l Havârî'ye çeşitli işkenceler yaptırmıştı. O son derece utanmaz, terbiyesiz, zalim bir adam ve insafsız bir kişi idi. Halk ona «iyi adamın çirkef oğlu» adını vermişti. Nihayet el-Muhsin İbnu'l Havârî'yi Ahvâz'daki mallarını getirtmek üzere oraya göndermiş, fakat kendisini Ahvâz'a götüren görevlinin attığı dayağın etkisiyle vefat etmişti.

Diğer taraftan yine el-Muhsin Madrânîler'den Hüseyn b. Ahmed ve Muhammed b. Ali'yi yakalatmıştı. Bunlardan el-Hüseyn Mısır ve Şâm valiliğinde bulunmuştu. Onların bir milyon yedi yüz bin dinar mal ödemelerini şart koşmuş ve bu malları müsadere etmişti. Ayrıca diğer kâtiplerden de bir sürü mallar müsadere etmekle onları zor durumlara düşürmüştü.

İbnu'l Furât el-Muktedir'e kendisini Mu'nis el-Hâdım'dan korumasını söyleyip Mu'nis'e karşı onda korku uyandırmış ve halifeye onu huzurundan uzaklaştırıp Şâm'da ikamet etmek üzere oraya göndermesini tavsiye etmişti. el-Muktedir de bunun üzerine İbnu'l Furât'ın bu tavsiyesine uyup gazadan yeni dönmüş olan Mu'nis el-Hâdım'a Şâm'a gitmesi için emir vermişti. Ancak Mu'nis ramazanın bitmesine bir kaç gün kaldığı için bu günleri Bağdâd'da geçirmesine izin verilmesini istemiş ve bu isteği halîfe tarafından kabul edilmişti. Ramazan ayı çıktıktan sonra Mu'nis el-Hâdım şiddetli bir yağmur yağdığı bir günde Bağdâd'dan ayrılmıştı.

Mu'nis'in Bağdâd'dan uzaklaştırılmasının sebebi şu idi:

«Mu'nis el-Hâdım el-Muktedir'in yanına gelip İbnu'l Furât'ın yaptıklarını ve halkın mallarını nasıl müsadere edip oğlunun halka ve diğer görevlilere karşı giriştiği işkence ve dayak faaliyetlerini aktarmıştı. Bu ve bu gibi bilgileri el-Muktedir'e veren Mu'nis'ten korkan İbnu'l Furât onu halîfenin yanından uzaklaştırmıştı. Diğer taraftan vezir İbnu'l Furât Nasr el-Hâcib'i de uzaklaştırmağa çalışıp mallarının çokluğunu ve bir hayli zengin olduğunu halifeye gammazlayarak el-Muktedir'i bu mallara tamah ettirmeğe çalışmıştı. Ancak Nasr el-Hâcib el-Muktedir'in annesine sığınmış, o da Nasr'ı İbnu'l Furât'ın şerrinden korumuştu.

Karmatîlerle İlgili Haberler

Bu yılın rebiyülâhir ayında Ebû Tâhir Süleyman b. Ebî Saîd el-Hecerî Basra'ya doğru harekete geçerek geceleyin bin yedi yüz adamıyla

birlikte şehrin önüne gelmiş ve ellerinde bulunan kıldan örülü ip merdivenleri şehir surlarına atarak adamlarıyla birlikte şehrin surlarına tırmanmış ve kapıları açıp nöbetçileri öldürmüşlerdi.

O sıralarda Basra valisi Sübük el-Müflihî idi. Seher vaktine kadar bunların şehre girdiklerinin ve Karmatî olduklarının farkına varamayıp bedevî Araplar olduğunu zannetmişti. Hemen harekete geçerek onlarla çarpışmaya girişmiş, ancak Sübük el-Muflihî'yi öldüren Karmatîler Basra halkını kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Halk çöllere doğru kaçmağa başlamış, savaşabilenler de Karmatîlerle on gün kadar çarpışmışlardı. Karmatîler Basra halkına karşı galip gelerek onlardan bir hayli adamı öldürmüşlerdi. Bir çok kimse kaçıp kurtulmak için kendisini nehre atmış ve bu arada bir hayli insan boğulmuştu.

Ebû Tâhir Basra'da on yedi gün kadar ikamet edip taşıyabildiği mal ve eşya ile kadın ve çocukları alıp kendi memleketine geri döndü. Bu olaydan sonra el-Muktedir Basra valiliğine Muhammed b. Abdullah el-Fârikîyi tayin etmiş, Karmatî el-Hecerî'nin oradan ayrılmasından sonra yeni vali Basra'ya gitmişti.

İbn Ebi's-Sâc'ın Rey'i İstilası

Yûsuf b. Ebi's-Sâc Âzerbeycân'dan Rey'e doğru hareket ederek Sa'lûk'un kardeşi Ahmed b. Ali ile çarpışmalara girişmiş, Ahmed b. Ali'nin adamları mağlûp olup geri çekilmişler, Ahmed savaş meydanında öldürülmüş ve başı kesilerek Bağdâd'a gönderilmişti. Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Ahmed b. Ali kardeşi Sa'lûk'tan ayrılmış el-Muktedir'in yanına gitmiş, el-Muktedir de ona Rey şehrini iktâ' etmişti. Ancak daha sonra isyan ederek Mâkân b. Kâkî ile Taberistân ve Cürcân'da bulunan el-Hasan b. Ali el-Atrûş'un çocuklarıyla anlaşarak el-Muktedir'in itaatinden çıkıp sultana karşı isyan etmişti. İşte bu olaydan sonra kesilen başı Bağdâd'a ulaşmıştı.

Bu arada İbnu'l Furât bunu fırsat bilerek Nasr el-Hâcib aleyhinde konuşmağa başlamış ve el-Muktedir'e Nasr el-Hâcib ile Ahmed b. Ali'nin arasındaki samimiyetten ve yakın ilişkiden dolayı Nasr'ın Ahmed'i isyana teşvik ettiğini söylemişti.

Ahmed b. Ali bu yılın zilkade ayının sonunda (924 mart başı) öldürülmüştü. İşte bunun üzerine de Yûsuf b. Ebi's-Sâc Rey'i eline geçirip zilhicce ayında şehre girmiş ve 313 yılı başına kadar (925 mart-nisan) burada ikamet etmiş, sonra kölesi Müflih'i burada bırakarak kendisi Hemedân'a çekilmişti. Ancak Rey halkı Müflih'i buradan çıkarmış, bunun üze-

rine Müflih Yûsuf'un yanına varmış ve Yûsuf da 313 yılı cemaziyülâhir (925 ağustos-eylül) ayında tekrar Rey'e dönüp şehri hakimiyeti altına almıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Mu'nis el-Muzaffer Bizans topraklarına doğru gazaya çıkıp bazı kaleleri fethederek bir çok ganimet ele geçirmişti. Diğer taraftan Semel de denizde gazaya çıkmış; bin esir, sekiz bin at, iki yüz bin koyun ile büyük miktarlarda altın ve gümüş ele geçirip geri dönmüştü.

Bu yılda Irak'ta büyük bir çekirge sürüsü ortaya çıkıp bütün ürünleri ve ağaçları perişan etmiş ve halk bunun etkisiyle bu yılda sıkıntı çekmişti.

Yine bu yıl içinde Bunney (?) b. Nefîs Isfahân harp işlerinin başına tayin edilmişti.

Bu yılda Fars bölgesi emîri olan Bedr el-Mu'tazıdî görevinin başında iken Fars'ta vefat etmiş ve yerine oğlu Muhammed tayin edilmişti.

Bu yılda ileri gelen mutasavvıflardan ve sûfiyenin meşhur şeyhlerinden Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Cureyrî ile meşhur nahiv bilgini ve **«Meâni'l-Kur'ân»** adlı eserin müellifi Ebû İshâk İbrâhim b. es-Sîrrî ez-Züccâc vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON İKİNCİ (M. 924 - 925) YILI OLAYLARI

Garip Bir Olay

Bu yılda el-Muktedir'in ikamet etmekte olduğu bir evde bir İranlı adam ortaya çıkıverdi. Üzerinde gayet mükemmel bir gömlek, altında da uzun ve yünden dokunmuş güzel bir uzun elbise vardı. Bu adamın yanında çakmak, kibrit, bir mürekkeb şişesi, çeşitli kalemler, bıçak ve kâğıdın yanısıra bir torba içerisinde kurutulmuş et ve şeker vardı. Ayrıca yanında kendirden bir sicim taşımakta idi. Anlatıldığına göre, o bu eve bazı sanatkârlarla birlikte girmiş, orada kalmıştı. Ancak susadığında su almak üzere gizlendiği yerden çıkınca yakalanmış ve İbnu'l Furât'ın huzuruna götürülmüştü. İbnu'l Furât kim olduğunu sorunca: «Ben kim olduğumu yalnız ev sahibine söylerim.» demiş, kendisine karşı yumuşakça davrandıkları hâlde yine de o: «Ben kim olduğumu yalnız ev sahibine söylerim» deyip durmuştu. Ancak bu Acemi konuşturmak için dövmeğe başlamışlar, bunun üzerine ise: «Bismillahi, siz kötülükle işe başladınız.» demiş ve arkasından bu defa da bu lafı sürekli tekrarlayıp durmuştu. Sonra manasını bilmediğim Farsça bir sürü şarkılar söylemeğe başlamış, İbnu'l Furât da onun yakılarak öldürülmesini emretmişti.

İbnu'l Furât bunu fırsat bilerek olayı Nasr el-Hâcib'in aleyhinde kullanmağa çalışmış, kendisi hâcib olduğu hâlde bu adam nasıl olmuş da içeriye girmiş veya nasıl girmesine müsaade etmiş diye el-Muktedir'i doldurmağa ve işi Nasr'ın aleyhinde büyütmeğe çalışmıştı. Hattâ İbnu'l Furât bu adamı Nasr el-Hâcib'in el-Muktedir'in evine soktuğunu ve el-Muktedir'i öldürtmek istediğini bile söylemişti, ancak Nasr: «Ben beni ufuklara kadar yücelten ve bana bir sürü iyiliklerde bulunan Mü'minlerin emîrine neden ihanet edip onu öldüreyim? Onu öldürmek isteyenler ancak mallarına el konmuş kimseler, yıllardır hapiste bulunanlar, köyleri ve arazileri ellerinden alınmış olanlar olabilir.» İşte bundan dolayı da Nasr el-Hâcib İbnu'l-Furât'a karşı kin beslemeğe başlamıştı.

Hacıların Başına Gelen Olaylar ve Tutuklanmaları

311 yılı hacc mevsiminde Mekke'den dönmekte olan hacıları karşılayıp yakalamak ve yollarını kesmek üzere Ebû Tâhir el-Karmatî askerleriyle birlikte «el-Hebîr» denilen yere gelmiş ve ilk gelen hacc kafilesine saldırmıştı. Bu hacc kafilesi de yılın en büyük kafilesi idi, kafilede Bağdâd ve diğer vilâyetlerin hacıları da yer almakta iken Ebû Tâhir el-Karmatî yollarını kesip mallarını yağmalamıştı. Karmatîlerin bu hacc kafilesini bastığı haberini alan diğer hacılar «Feyd» denilen yerde bulunuyorlardı. Bunun için burada ikametlerine devam etmiş, ellerindeki yiyecekleri tükeninceye kadar burada kalmışlardı. Ancak yiyecekleri tükenince sür'atle hareket ederek yollarına devam etmişlerdi.

Ebû'l-Heycâ' İbn Hamdân hacılara Feyd'de ikamet etmeyip Vâdiu'l Kurâ'ya geri dönmelerini tavsiye etmiş, ancak onlar yollarını uzatıp onun bu tavsiyesini kabul etmemişlerdi. Ebû'l Heycâ' ise Kûfe yolunu tutup yoluna devam etmiş, hacıların büyük bir kısmı da onunla birlikte Kûfe yolundan dönüşü tercih etmişlerdi. Ancak Kûfe yolundan geri dönerlerken ellerindeki yiyecek maddeleri tükenmiş, Karmatîler de yollarını kesip hepsini ele geçirmiş, Ebû'l-Heycâ' Ahmed b. Geşmird, Nihrîr ve el-Muktedir'in annesinin amcası olan Ahmed b. Bedr'i esir almışlardı. Karmatî reisi Ebû Tâhir hacıların elinde bulunan bütün develere ve arzu ettiği mal ve eşyaya el koyarak kadınları ve çocukları esir alıp Hecer'e geri dönmüş ve hacıların erkeklerini çölde açlık ve susuzlukla baş başa bırakmıştı. Şiddetli sıcağın etkisiyle bu hacıların büyük bir ekseriyeti vefat etmişti.

Karmatî reisi Ebû Tâhir o zaman on yedi yaşlarında bir genç idi. Onun böyle hacılara saldırması Bağdâd'ı altüst etti. Bu öldürülen hacıların hanımları ile Bağdâd'da İbnu'l Furât tarafından öldürülen ve musibetlere uğratılanları hanımları Bağdâd'da bir araya gelerek ağlayıp sızlamağa ve şöyle demeye başlamışlardı: «Küçük Karmatî Ebû Tâhir Müslümanları Mekke yolunda, büyük Karmatî İbnu'l Furât da Bağdâd'da katletti.»

6 Safer (15 Mayıs 924) cuma günü halk müthiş bir galeyana gelip camilerdeki minberleri yıkmış ve mihrapları siyaha boyamışlardı. Vezir İbnu'l Furât bu olaylar karşısında âciz kalmış, ne yapması gerektiği hususunda emir almak üzere el-Muktedir'in huzuruna çıkmıştı. Görüşme sırasında Nasr el-Hâcib de orada bulunmakta idi. Nasr İbnu'l Furât'a karşı son derece ağır sözler söyleyip şöyle demişti: «Şimdi mi gelmiş ne yapalım diye soruyorsun? Devletin temellerini sarstıktan sonra gelip danışmanın ne anlamı var! Devletin bütün düşmanlarıyla gizlice yaptığın ya-

zışma, anlaşma ve hediyeleşmeler ve Mu'nis'i alenî olarak devletin bir kılıcı durumunda iken merkezden uzaklaştırıp Rakka'ya göndermekle devletin temellerini saramış ve devleti yıkmakla karşı karşıya getirmiş bulunuyorsun. Şu anda bu Karmatî adam merkezimize saldıracak olursa onu buradan kim uzaklaştıracak ve hilâfet merkezini kim müdafaa edecek, sen mi, yoksa oğlun mu? Şimdi Mu'nis'i buradan uzaklaştırmandaki, beni ve diğer kimseleri tutuklatmak istemendeki maksadın açıkça ortaya çıkmıştır. Böyle devleti zayıflatıp düşmanlarını kuvvetlendirmekle, mallarına el koyup elinden alan kimseye karşı beslediğin kinle rahatlamış olacaksın değil mi? Karmatîlerle aranızdaki Şiîlik ve Râfizîlik anlayışının yakınlığından dolayı böyle davranmakla da yine içindeki kinini kusmuş bulunuyorsun. Şimdi o sarayda gözüken Acemin Karmatîlerden olduğu ve onu senin oraya soktuğun gayet açık olarak ortaya çıkmıştır.»

İbnu'l Furât o anda Karmatî ile kesinlikle mektuplaşmayıp onunla her hangi bir anlaşmaya girmediğine ve o söz konusu Acemi ilk defa o anda gördüğüne dair yemin üstüne yemin etmeğe başladı. Ancak el-Muktedir ona hiç iltifat göstermeyip yüzünü öte tarafa çevirmiş duruyordu. Nasr el-Hâcib, el-Muktedir'e derhal Mu'nis'i Bağdâd'a çağırması için tavsiyede bulunmuş, el-Muktedir de hemen Mu'nis'e mektup yazıp derhal Bağdâd'a gelmesini istemiş ve bu konuda gerekli haberler ulaştırılmak üzere adamlar görevlendirilmişti. Bu arada İbnu'l-Furât küçük bir kayıkla oradan ayrılmak isterken halk tarafından taşa tutulmuştu ve bindiği kayık neredeyse batırılacaktı.

Diğer taraftan el-Muktedir Kûfe'yi Karmatîlerden korunmak üzere Yâkût'u göndermek istemiş, Yâkût da büyük ve kalabalık bir ordu ile yanına oğulları el-Muzaffer ve Muhammed'i alarak harekete geçmiş ve bu ordu için muazzam masraflar yapılmıştı. Ancak tam o sırada Karmatîlerin geri döndüğü haberi ulaşınca Yâkût Kûfe'ye gitmekten vaz geçmişti.

Bu arada Mu'nis el-Muzaffer Bağdâd'a ulaşmıştı. Vezir İbnu'l Furât'ı oğlu el-Muhsin kendi otorite ve yönetimlerinin sarsıldığını görünce malarını müsadere edip hapse attırdığı kimselerin kendi aleyhinde şehadet etmelerinden korktuğu için hepsini öldürtmüştü, çünkü o bütün bu adamların mallarına tümüyle el koymuş ve hiç birini el-Muktedir'e ulaştırmamıştı.

Vezir İbnu'l-Furât'ın oğlu el-Muhsin'in Tutuklanmaları

Halkın kendisine karşı saldırıları gittikçe artınca İbnu'l Furât el-Muktedir'e durumunu arzeden bir mektup yazmış ve kendisinin halifeye ve halka karşı olan şefkat ve merhametine rağmen kendisine düşmanlık

edildiğini bildirmişti. el-Muktedir yazdığı cevâbî mektupta onu teskin ediyor ve gönlünü hoş tutmağa çalışıyordu. İbnu'l-Furât ve oğlu daha sonra kalkıp el-Muktedir'in yanına varmış ve huzura kabul edilmişlerdi. el-Muktedir onlara karşı gayet iyi davranmış, teskin edip gönüllerini almıştı. Oradan kalkıp gitmek isterlerken Nasr el-Hâcib çıkmalarını engellemiş ve hemen tutuklatıp bir yerde hapse attırmıştı. Ancak Müflih hemen el-Muktedir'in huzuruna girerek İbnu'l Furât'ın azledilmesinin biraz daha geçiktirilmesini tavsiye edince el-Muktedir vezir ve oğlunun serbest bırakılmaları için emir vermişti. Bunun üzerine İbnu'l Furât ve oğlu el-Muhsin serbest bırakılmışlar, ancak el-Muhsin serbest kalır kalmaz hemen kaçıp bir yerde gizlenmişti. Vezir İbnu'l-Furât ise o gün gidip işine başlamış ve bütün gün ta gece vaktine kadar sürekli olarak vezaretteki işlerine bakmıştı. O gece büyük bir düşünce içinde vaktini geçirmiş, sabaha çıktığında bu şiiri söylediği hizmetçileri tarafından işitilmişti:

«Açıkgöz ve basiretli de olsa, sabahlamış da olsa ne olacağını bilmez. Hayır önünde mı çıkacak yoksa arkasında mı olacak.»

Ertesi gün 8 Rebiyülevvel (14 Haziran 924) günü sabahladığında güneşin doğmasından bir müddet sonra kumandanlardan Nâzûk ve Belîk yanlarına aldıkları bir grup askerle vezirin haremine girmişlerdi. Haremi içinde henüz yalınayak ve başıkabak otururken hemen yakalayıp götürmüşler ve Dicle nehri kenarında Belîk'in üzerine attığı bir örtü ile başı örtülmüş bir hâlde nehirde Mu'nis el-Muzaffer'in içinde oturduğu bir kayığa bindirmişlerdi. Mu'nis'in yanında Hilâl b. Bedr de bulunyordu. İbnu'l-Furât Mu'nis'ten özür dilemeğe ve ona karşı son derece yumuşakça konuşmağa başlamıştı. Ancak Mu'nis ona: «Şimdi mi üstat ve efendi oldum; halbuki dün hain olarak ilân edilmiştim. Sana göre ben devletin temelini fesada uğratmak isteyen hainin biriydim. Son derece yağmurlu bir günde ben ve adamlarım zorla ve alelacele Bağdâd'dan çıkarılıp gönderilirken yağmurun kesilmesi için bile bana mühlet vermemiştin.» şeklinde serzenişte bulunmuştu.

Sonra İbnu'l Furât Şefî' el-Lü'lü'î'ye teslim edilmiş, Şefî' de onu yanında hapsetmişti. İbnu'l-Furât'ın bu son vezirlik müddeti on ay, on sekiz gün sürmüştü. İbnu'l Furât'ın arkadaşları ile çoluk çocuğu yakalanmış, ancak kaçıp gizlenen el-Muhsin kurtulmuştu. Bir milyon dinar değerinde olduğu söylenen bütün mallarına da el konmuştu.

Ebû'l Kâsım el-Hâkânî'nin Vezirliği

İbnu'l Furât'ın vezaretten azledilmesinden sonra Ebû Alî el-Hâkânî'nin oğlu Ebû'l Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Ubeydullah b. Yahyâ

b. Hâkân vezirlik için çalışmalar yapmağa başlamıştı. Hemen el-Muktedir'e yazdığı dilekçesinde İbnu'l-Furât ve adamlarının mallarından iki milyon dinar müsadere edeceğini tekeffül etmişti. Ayrıca Mu'nis el-Hâdım Hârûn b. Ğarîbu'l-Hâl ve Nasr el-Hâcib de Ebû'l-Kâsım'ın vezareti için gayret göstermişlerdi.

Ebûl'-Kâsım'ın babası Ebû Ali el-Hâkânî son derece hasta olup yaşlılığından dolayı olup bitenleri anlayamaz bir hâle gelmiş ve oğulunun vezaretini de farketmemişti. Nihayet Ebû'l Kâsım 9 Rebiyülevvel günü el-Muktedir'in istememesine rağmen vezir tayin edildi. O sırada hapiste bulunan İbnu'l Furât Ebû'l Kâsım'ın vezarete getirildiğini haber alınca şöyle demişti: «Hapse atılan ben değilim, halifenin kendisi hapsedilmiştir.» İbnu'l-Furât bu sözleriyle yeni vezirin vezaret işlerini bilmediğini ifade etmek istiyordu.

el-Hâkânî vezarete geçtikten sonra Mu'nis el-Hâdım hâlâ San'a'da sürgünde bulunan Ali b. İsâ'nın Mekke'ye geri getirilmesini rica etmiş ve ona şefaatte bulunmuştu. Bunun üzerine el-Hâkânî Yemen valisi Ca'fer'e bir mektup yazmış ve Ali b. İsâ'nın Mekke'ye dönmesi için izin vermesini söylemişti. Bunun üzerine Yemen valisi Ali b. İsâ'yı serbest bırakmış, o da Mekke'ye geri döndüğünde Mısır ve Şâm bölgesindeki yönetim işlerinin kontrolü kendisine verilmişti.

Bu arada oğlunun vezirliği sırasında Ebû Ali el-Hâkânî vefat etmişti.

İbnu'l Furât ve Oğlu el-Muhsin'in Öldürülmesi

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, vezir İbnu'l-Furât'ın oğlu el-Muhsin hâlâ gizleniyordu. el-Muhsin, el-Fazl b. Ca'fer İbnu'l Furât'ın annesi ve aynı zamanda kendi kayın validesi olan Hazâne'nin yanında gizleniyordu. Kayın validesi el-Muhsin'i her gün bir hanım kıyafetiyle mezarlığa götürüyor, akşam vakti gelip çattığında akrabalarından güvendiği kimselerin evine geri getiriyordu. Bir gün Hazâne Kureyş mezarlığına gitmiş, ancak biraz geç kalıp da gecenin bastırması üzerine uzak yoldan geri dönmeyi göze alamamıştı. Yanında bulunan bir kadın o civarda tanıdığı salih ve güvenilir bir hanımın evinde gizlenebileceklerini söylemiş ve el-Muhsin'i alıp söz konusu edilen o salih kadının evine gidip şöyle demişlerdi: «Yanımızda genç bir kız var, bu gece geceleyeceğimiz bir yer arıyoruz.» Kadın onlara kendi evine gelebileceklerini söylemiş, içeriye almış ve onlara evin içinde bir çadır vermişti. el-Muhsin'i alıp bu çadıra koymuşlar, kayın validesi ve yanında bulunan diğer kadınlar da bu çadırın kapısı önünde yan yana oturup saf haline girmiş ve el-Muhsin'i içeride sakla-

mışlardı. Ancak bir ara ev sahibi kadının siyahî cariyesi gelip el-Muhsin'i çadırda görmüş ve hemen geri dönüp hânım efendisine çadırda ve evlerinde bir adam bulunduğunu haber vermiş, evin hanımı da gelip çadırın içine baktığında el-Muhsin'i hemen tanıyıvermişti.

el-Muhsin babasının vezareti sırasında bu kadının kocasını tutuklatmış ve mallarını müsadere etmişti. Bu adam el-Muhsin'in evinde insanların sürekli dayak yediklerini, işkence altına sokulup çeşit çeşit musibetlere uğratıldıklarını görünce korkusundan ve aniden ölüp gitmişti. Dediğimiz gibi, bu ev sahibesi kadın el-Muhsin'i gördüğünde hemen tanımış ve oradan nehir kıyısında bindiği bir kayıkla Dâru'l hilâfe'ye doğru gidip halifenin evi önünde: «Müminlerin emîrine bir haberim var!» diye bağırmağa başlayınca Nasr el-Hâcib onu içeri aldırmış, kadın da el-Muhsin'in nerede olduğunu Nasr'a haber vermişti. Bu haber el-Muktedir'e ulaşınca hemen Bağdâd emniyet âmiri Nâzûk'u çağırtarak kadınla birlikte gitmesini ve el-Muhsin'i yakalayıp getirmesini emretmiş, Nâzûk de kadını alıp evine gitmiş, içeriye girerek el-Muhsin'i yakalayıp el-Muktedir'in yanına geri dönmüştü. el-Muhsin vezaret makamına gönderilmiş, orada hapse atılarak daha evvel ele geçirdiği bütün malların nerede olduğunu söyletmek üzere ona işkence yapmağa başlamışlardı. Ancak el-Muhsin bir tek dinar bile vermeyi kabulenmeyip bir tek söz söylememiş ve onlara şöyle demişti: «Hem malımı, hem de canımı size teslim etmeyeyeceğim.» Yemek yemekten de sarfınazar ettiği için şiddetli işkencelere tabi tutulmuştu.

el-Muktedir bu durumu haber alınca el-Muhsin ile babasının Dâru'l Hilâfe'ye getirilmelerini emretmişti. Ancak vezir Ebû'l Kâsım Mu'nis ve Hârûn b. Garîbu'l-Hâl ile Nasr el-Hâcib'e şöyle demişti: «Eğer İbnu'l Furât Dâru'l-hilâfe'ye el-Muktedir'in yanına götürülecek olursa ona bir sürü mal verip bizim mallarımıza da tamah ettirebilir, o zaman da İbnu'l Furât el-Muktedir'i ikna edip kendisine meylettirirse biz kendimize teslim etmiş ve yakayı ele verip helâk olmuşuz demektir.» Hemen kumandanları ve ileri gelen askerleri halifeye gönderip şöyle demelerini sağlamışlardı: «İbnu'l-Furât ile oğlunun mutlakâ öldürülmesi gerekir, onlar hayatta olduğu müddetçe biz kendimizi emniyyette hissetmiyoruz.»

Halife ile diğer görevliler arasında bu şekilde bir sürü haberleşme ve mektuplaşmalar olmuş, nihayet Mu'nis, Hârûn b. Garîb ve Nasr el-Hâcib bu kumandanların tekliflerine uymakta yarar olduğunu ve bu isteklerine icabet edilmesini Halifeye tavsiye etmişlerdi. Bunun üzerine Halife emniyyet görevlisi Nâzûk'a İbnu'l Furât ile oğlunu öldürmesini emretmiş.

Nâzûk da ikisini yakalayıp aynen koyun keser gibi boğazlarından kesivermişti.

İbnu'l-Furât pazar sabahı oruçlu olarak sabahlamış, kendisine yemek getirildiğinde yememişti. Akşam üzeri iftarını yapmak üzere kendisine tekrar yemek getirildiğinde yine iftar etmemiş ve şöyle demişti: «Kardeşim el-Abbâs'ı rüyamda gördüm, bana şöyle diyordu: «Sen ve oğlun pazartesi günü yanımızda olacaksınız.» İşte buna göre bizler mutlakâ öldürüleceğiz.» el-Muhsin 13 Rebiyülâhir (19 Temmuz 924) pazartesi günü öldürüldü ve kafası kesilerek babasına götürüldü. Babası onu görünce son derece üzülüp dehşete kapıldı ve kendisine hemen kılıç gösterilince şöyle dedi: «Kılıçla öldürülmekten başka bir yol yok mudur? Benim bir sürü malım var, bu konuda gerekli müracaatı yapın, belki başka türlü bir emir çıkar.» Ancak ona: «Emir kılıçla öldürülmen şeklinde çıkmıştır, diye cevap verilmiş ve yetmiş bir yaşında iken öldürülmüştü. Oğlu el-Muhsin öldürüldüğünde otuz üç yaşında idi. İbnu'l Furât ve oğlu öldürüldükten sonra başları el-Muktedir Billâh'a götürülmüş, o da bunların suya atılmasını emretmişti.

Vezir Ebû'l Hasan İbnu'l-Furât: «el-Muktedir Billâh beni öldürecek» diyordu, gerçekten de onun bu sözü doğru çıkmıştı. İbnu'l Furât bir gün halifenin yanından dönerken son derece düşünceli olduğu görülür. Kendisine neden böyle dalgın olduğu sorulduğunda şöyle der: «Müminlerin emîrinin yanında idim, ona her neyi söyledim ve anlattımsa, «Evet, evet» diye karşılık verdi, hattâ bu söylediklerimin ve «Evet» ile cevaplandırdığı hususların zıddını söyledim, bana aynı şekilde «Evet»lerle karşılık verdi.» Ona: «Bu Müminlerin emîrinin sana karşı olan güveninin eseridir, sana güvendiğinden dolayı böyle demişti. Senin kendisine karşı olan şefkatini bildiğinden sana itimadı vardır.» diye karşılık vermişler, fakat İbnu'l Furât: «Hayır, vallahi, o bu tavrı ile eninde sonunda seni öldürecektir. Bir gün kendisine vezirin öldürülmesi teklif edildiğinde de aynı şekilde «Evet» ile karşılık vermeyeceğinden hiç emin değilim. Vallahi onun benim katilim olacağını görür gibiyim.»

İbnu'l Furât öldürülünce Hârûn b. Garîb hemen atına binerek sür'atle yeni vezir el-Hâkânî'nin yanına varmış ve İbnu'l Furât'ın öldürülmesini kutlamış, ancak o anda el-Hâkânî heyecanından bayılıvermişti. Hârûn ve orada bulunanlar el-Hâkânî'nin öldüğünü zannetmişler, aile efradı ve adamları birden bağırıp çağırmağa maşlayınca el-Hâkânî ayılmış, ancak Hârûn ondan müjdelik olarak iki bin dinar almadan ayrılmamıştı.

İbnu'l Furât'ın el-Muhsin hariç diğer evlatlarına gelince, Mu'nis el-Muzaffer onun iki oğlu olan Abdullah ve Ebû Nasr hakkında şefaatte bu-

lunmuş, bu iki oğlu serbest bırakılıp onlara hil'at giydirilmiş ve yirmi bin dinar para verilmişti. Diğer taraftan İbnu'l Furât'ın el-Hasan adındaki oğlundan ise yirmi bin dinar alındıktan sonra evine gitmesine müsaade edilmişti.

Vezir Ebû'l-Hasan İbnu'l Furât son derece cömert, işinin ehli ve dirayetli bir kimse olup kendisine soru sorulduğunda gayet tatlılıkla ve güzellikle cevap verirdi. Oğlu el-Muhsin'den başka hiç bir kötülüğü ve günahı yoktu.

Onun yaptığı iyilikler arasında şu olay nakledilir: Bir gün kendisine hadîs, dil ve edebiyat ile uğraşan fakir öğrencilerden ve çektikleri zorluklardan bahsedilince şöyle demişti: «Onlara en çok yardım etmesi gereken benim.» Sonra hadis ile uğraşanlara, şairlere, edipleri, fakîh ve mutasavvıflara yirmi şer bin olmak üzere yüz bin dirhem para dağıtmıştı.

İbnu'l-Furât vezarete her gelişinde Kar (tuz), (1) balmumu, şeker ve kırtasiye fiyatları birden yükseliyordu. Bunlar kendisinin son derece fazla kulandığı ve bunun için sıkıntısı çekilip fiyatları yükselen mallar idi. Evinden halkla görüşmek üzere çıktığında onlara karşı iyi davranırdı. Adamlarının arzu ettiklerini yapmalarını, etraflarına zulmetmelerini engellemediğinden dolayı ayıplanmakta idi, yoksa bu tutumundan başka kötü bir tutumu yoktu. Ancak bu durum hayli ileri noktaya vardırılmış ve adamları bir kadının mallarına el koyup ona zulmedecek noktaya gelmişlerdi. Nihayet bu kadın bir kaç kez ona mektup yazıp durumundan şikayetçi olduğu hâlde ona cevap vermemişti. Bir gün kadın yolda İbnu'l Furât'ın gittiğini görmüş ve hemen karşısına dikilip ona: «Allah rızası için bir tek sözümü dinlemeni rica edeceğim!» demişti. İbnu'l Furât da onu dinlemeğe koyulunca kadın şunları söylemişti: «Ben uğradığım zulmü sana bir kaç kez yazıp bildirdiğim hâlde bana hiç de cevap vermedin. Ben de sana yazmaktan vaz geçip durumumu Cenabı Allah'a yazıp arzettim.» Aradan bir kaç gün geçip vezaretten azledilerek başına felâketlerin geldiğini görünce adamlarına şöyle demişti: «Her hâlde o mazlûm kadının ahını çekiyoruz. İşte başımıza gelenler bundan dolayıdır.» Gerçekten de durum aynen onun söylediği gibiydi.

Karmatîlerin Kûfe'ye Girişi

Bu yılda Karmatî reisi Ebû Tâhir Kûfe'ye girdi. Ebû Tâhir daha evvel esir aldığı ve aralarında İbn Hamdân'ın da bulunduğu hacıları ser-

(1) Metinde «kar» (selc) şeklinde geçtiği halde nüsha farklarından birinde Arapça yazılışı buna yakın olan Tuz, (milh) diye kaydedilmiştir (Çeviren).

best bırakıp el-Muktedir'e haber göndererek kendisine Basra ve Ahvâz'ı vermesini istemiş, ancak el-Muktedir onun bu isteğini reddetmişti. Bunun üzerine Ebû Tâhir hacca gitmek üzere Hecer'den hareket etti.

Bu sırada Kûfe yönetimi ile Mekke yolunun emniyyetini sağlamakla görevli olan kişi Ca'fer b. Verkâ' eş-Şeybânî idi. Hacılar Mekke'ye gitmek üzere Bağdâd'dan hareket ettiklerinde Ebû Tâhir'in saldırısından çekinmelerinden dolayı Ca'fer onlardan önce yola çıkıp yanına Şeybânoğullarından bin kadar adam almıştı .Sultanın adamlarından hacca gitmek üzere hareket eden kafilelerin başında deniz kumandanı Semel ile Cinnî es-Safvânî ve Tarîf es-Sübkerî ve başkaları bulunmuyordu, bunlar altı bin kişilik bir kuvvetle yola çıkmışlardı. Ebû Tâhir el-Karmatî Ca'fer eş-Şeybânî ile karşılaşınca savaşa tutuşmuşlardı. Ca'fer Karmatîlerle çarpışıp dururken birden sağ tarafından bir Karmatî grubu hücuma geçmiş, zorla önlerinden kaçabilmişti. O kaçıp giderken «el-Akabe» denilen yerden çıkmış olan ilk hacı kafilesiyle karşılamış onları ve halîfenin askerlerini alıp Kûfe'ye geri dönmüştü. Ancak Ebû Tâhir el-Karmatî peşlerine düşüp onları Kûfe kapısına kadar takip etmişti. Kûfe önlerinde savaşa tutuşmuşlar ve sonunda Halîfenin askerleri yenilerek büyük kayıplar vermişlerdi. Ayrıca Cinnî es-Safvânî esir düşmüş, diğerleri de hacılarla birlikte Kûfe'den kaçmışlardı. Ebû Tâhir Kûfe'ye girip şehrin dışında karargâh kurmuş ve altı gün müddetle gündüzleyin şehrin dışındaki karargâhında, geceleyin de şehrin camiinde kalmıştı. Oradan çıkıp tekrar karargâhına gidiyor, sonra geri geliyordu. Nihayet Ebû Tâhir yüklenebildiği kadar mal, eşya ve kumaş vb. alarak Hecer'e geri dönmüştü.

Halîfenin mağlûp askerleri Bağdâd'a geri dönmüş, bunun üzerine el-Muktedir, Mu'nis el-Muzaffer'e Karmatîler üzerine Kûfe'ye gitmesini emredince Mu'nis derhal harekete geçip Kûfe'ye doğru yönelmişti. Ancak Karmatîler o sırada Kûfe'den çekip gitmişlerdi. Mu'nis Kûfe'de Yâkût'u bırakarak Karmatîlerin reisi Ebû Tâhir'in saldırabileceğini düşündüğünden korumak üzere Vâsıt'a yönelmişti. Diğer taraftan Bağdâd halkı da Karmatî saldırısından dolayı korkuya kapılmış ve bütün Bağdâd halkı şehrin doğu tarafına taşınmışlardı. Bu yılda Karmatîlerin bu saldırısından dolayı Müslümanlardan hiç kimse hacca gidememişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Muktedir Nucah et-Tulunî'ye hil'at giydirip onu Isfahân valiliğine tayin etti.

Yine bu yılda Bizans İmparatorunun elçisi Ebû Ömer b. Abdülbâkî ile birlikte büyük hediyelerle halifenin huzuruna gelmiş ve el-Muktedir'

den iki devlet arasında barış ve esir mubadelesinde bulunulmasını talep etmişlerdi. el-Muktedir bu yılki yaz gazasından sonra Bizans İmparatorunun bu teklifini kabul etti.

Yine bu yılda Cennî es-Safvânî'nin Mısır'dan dönüşünden sonra kendisine hil'at giydirilmişti.

Saîd b. Hamdân Nihâvend'in savaş ve zekât işlerini yürütmek üzere bu yıl tayin edildi.

Yine bu yılda Müslümanlar Bizans ülkesine girip bir sürü yerleri yağmalamış, esir ve ganimet alarak geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Kûfe civarında İsmâiliyye mezhebinin ilk reisi olup Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in oğlu Hz. Hüseyn'in torunlarından Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer b. Muhammed b. Ali olduğunu iddia eden birisi etrafına bedevîlerden ve sevâd bölgesi ahalisinden kalabalık bir kitle toplayıp Şevâl ayında ortaya çıkarak isyan etti. Bağdâd'dan üzerine gönderilen bir ordu ile çarpışmağa girişti ve mağlûp olarak adamlarından bir çok kimsenin öldürülmesine sebep oldu.

Bu yılın rebiyülevvel (haziran) ayında, daha evvel kaydettiğimiz gibi, Musul valiliğine tayin edilmiş bulunan Nasr el-Hâcib'in oğlu Muhammed vefat etti.

Yine bu yıl içinde devletin posta ve diğer işlerine bakmakla görevli bulunan Şefî' el-Lü'lü'î vefat etmiş, yerine Şefî' el-Muktedirî tayin edilmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 925 - 926) YILI OLAYLARI

el-Hâkânî'nin Vezirlikten Azli ve Yerine el-Husaybî'nin Tayini

Bu yılın ramazan (925 kasım-aralık) ayında Ebû'l Kâsım el-Hâkânî vezirlikten azledildi. Ebû'l Abbâs el-Husaybî öldürülen el-Muhsin b. el-Furât'ın hanımının nerede olduğunu öğrenmiş ve el-Muktedir'den bu hanımın işlerini yürütmeyi üstlenmek istediğini söyleyerek kendisine izin verilmesini talep etmiş, el-Muktedir de ona bu konuda izin vermişti. Bu nun üzerine Ebû'l Abbâs el-Husbaybî bu hanımdan aldığı yedi yüz bin dinarı getirip el-Muktedir'e vermiş ve halife ile aralarında bir diyalog kurulmuştu. el-Husaybî'nin halifeye gidip gelmesi el-Hâkânî'yi korkutmuştu. Buna bir çare bulmak için el-Hâkânî Ebûl' Abbâs aleyhinde söz götürüp getirecek ve halife katında değerini düşürecek jurnalciler görevlendirdi, ancak el-Muktedir söylenen sözlerin hiç birisine kulak asmadı. Diğer taraftan el-Husaybî bu durumu öğrenince karşı harekâta geçerek vezir el-Hâkânî'nin ve oğlu Abdu'l Vahab'ın ayıplarını, vezirlik görevini yüklenemeyip yürütmekten aciz olduklarını, bir sürü malların ortadan kaybolduğunu ve görevlilerin de devlet mallarına tamah ettiklerini tek tek halifeye anlatmağa başlamıştı.

Bu arada el-Hâkânî şiddetli bir hastalığa tutulmuş ve hastalığı bir hayli uzun sürmüştü. Onun için devletin bütün yönetim işleri yüz üstü kalmış, ordu mensupları maaşlarını isteyip ikide bir isyan etmişlerdi. el-Muktedir el-Hâkânî'ye haberler göndererek maaşların ödenmesini istemiş, ancak el-Hâkânî bu konuda bir çözüm getirmeğe güç yetiremeyince Halîfe onu görevinden azlederek yerine vezirliğe Ebû'l Abbâs el-Husaybî'yi tayin ederek kendisine hil'atler giydirmişti. el-Husaybî, el-Muktedir'in annesinin kâtipliğini de yürütmekte idi. Ancak vezarete tayin edilince halifenin annesine Ebû Yûsuf Abdurrahmân b. Muhammed kâtiplik etmeğe başlamıştı. Ebû'l Abbâs el-Husaybî el-Muktedir'in annesine kâtiplik ettiği sıralarda sultanın ve devletin diğer işlerinden el etek çekmiş, sûfi elbiseleri giyip zühd ve takvaya bürünmüştü. Vezarete tayin edi-

linee bütün bu zühd ve takvayı bir tarafa terkettiği için halk ona «el-mürted» adını vermişti.

el-Husaybî vezarete tayin edildikten sonra Ali b. İsâ'nın Mısır ve Şâm işlerinin kontrolünü sürdürmesini sağlamıştı. Ali b. İsâ sürekli olarak Şâm ve Mısır'a ve oradan çeşitli vakitlerde Mekke'ye gidip gelir, buranın yönetimini kontrol ve teftiş ederdi. Diğer taraftan yeni vezir el-Husaybî bir çok yeni vali tayin etmiş ve özellikle Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım el-Kerhî'nin sekiz yüz elli bin dinar değerindeki malını müsadere ettikten sonra onu Musul ve Diyar-Rabîa müfettişliğine tayin etmişti.

Sicilya Müslümanlarının Yaptıkları Fetihler

Bu yılda Sicilya ordusu, kumandanları ve emîri Sâlim b. Râşid kumandasında Mehdî Ubeydullah'ın İfrîkıyye'den gönderdiği askerlerle birlikte harekete geçerek Ankeberde'ye ulaşmış ve oradan Ğıyran ve Eberce şehirlerini fethederek bir çok ganimet ele geçirip tekrar karargâhlarına geri dönmüşlerdi. Oradan Kıllevriye (Kalabria) üzerine yürüyen Müslümanlar Tarent (Tarento) şehrine doğru ilerlemiş, muhasara altına alarak şehri kılıç zoruyla bu yılın ramazan ayında fethettikten sonra Adrent (Uzrantu) şehrine gelip burayı muhasara altına almış ve evlerini tahrip etmişlerdi. Ancak bu arada Müslümanların ordusunda şiddetli bir hastalık görülmüş bunun üzerine de memleketlerine geri dönmüşlerdi. Müslümanlar Sicilya adasında hâlâ Rumların elinde bulunan şehirlere sürekli akınlar yaptıkları gibi Killevriye (Kalabria, yani bu günkü İtalya'nın Buruttia bölgesi) üzerine sürekli akınlar ve seferler düzenlemişlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda İbrâhim el-Mismaî Kirmân sınırına yakın olan el-Kufs bölgesini fethederek oradan aldığı beş bin esiri getirip Fars bölgesine satmıştı.

Bu yıl içinde Bağdâd'da hurma mahsulü haddini aşmış ve doruk noktasına ulaşmıştı. Bir sürü macunlar yapılarak Vâsıt ve Basra'ya götürülüp satılmış ve Bağdâd halkı elde ettiği yüksek gelirlerden dolayı bu yıl azmıştı.

Bu yılda Bizans Hükümdarı (1) İslâm devletinin sınır bölgesindeki

(1) İbnü'l-Esir, burada «Rum Meliki» yani hükümdarı, kralı şeklinde kullanmaktadır. Ancak bizzat Bizans İmparatoru değil de o sıralarda İmparatoruğun başkumandanı olan Ioannes Kurkuas bu sefere çıkıp Malatya'yı zaptetmişti. (Çeviren).

halkına haberler gönderip: «Valilerinizin ve emîrlerinizin zafını haber aldım.» diyerek onlara kendisine haraç göndermelerini emretmiş, bu haraçları göndermedikleri takdirde üzerlerine hücum geçip erkeklerini öldürerek kadın ve çocuklarını esir alacağını ihtar etmişti. Ancak sınır bölgelerindeki Müslümanlar onun bu sözlerine hiç de aldırış etmemişlerdi. Gerçekten de Bizans Hükümdarı İslâm devletinin sınırlarına saldırıp bir çok şehri tahrip etmiş ve 314 (924) yılında Malatya'ya girerek burayı da yakıp yıkmış ve Müslümanları esir alarak etrafı yağmalayıp şehirde on altı gün müddetle ikamet etmişti.

Bu yılda Karmatîler hacıların yollarını kesmiş, Halîfenin askerleri Karmatîlerle «Zübâle» denilen yerde çarpışmalara giriştilerse de mağlûp olup geri dönmüşlerdi. Böylece Karmatîler hacılara bir geçiş vergisi koyarak onlara saldırmaktan vaz geçmişler, hacılar da, ancak bu şekil de Mekk'ye ulaşabilmiştirdi.

Bu yıl içinde bir gün akşam vakti güneş batımından sonra yıldırım gibi şiddetli ve dehşet verici bir ses çıkaran bir yıldız kaymış ve ışığıyla geceyi aydınlatıvermişti.

Bu yılın zilhicce (926 şubat-mart) ayında Hadîs hafızlarından olan Muhammed b. Muhammed b. Süleymân el-Bâğandî vefat etmişti. Yine bu yıl içinde salih ve ilmi ile âmil olan âlimlerden Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhim b. Mehrân es-Serrâc en-Nîsâbûrî doksan dokuz yaşında vefat etmişti.

Yine bu yılda Ramazan Bayramı'nın birinci gecesinde Abdullah b. Muhammed b. Adülazîz el-Bağavî yüz altmış yaşında iken vefat etmişti O Ahmed b. Münebbi'in kızının oğlu idi.

Yine bu yıl içinde mutasavvıflardan Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed b. Beşşâr vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 926 - 927) YILI OLAYLARI

İbn Ebi's-Sâc'ın Vâsıt'a Gitmesi

Bu yılda el-Muktedir, Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ı İslâm devletinin doğu tarafına göndererek bütün buranın mallarını toplayıp komutan ve askerlerine harcamasına dair ona izin vermiş, bunları bitirdikten sonra Âzerbeycân'dan Bağdâd'a yanına gelmesini emretmişti. Onu Bağdâd'a çağırmasının sebebi Vâsıt'a gidip oradan Karmatî reisi Ebû Tâhir'le savaşmak üzere Hecer'e gitmesini sağlamaktı. Yûsuf Vâsıt'a doğru yönelmişti. O sırada Mu'nis el-Muzaffer Vâsıt'ta bulunuyordu. Yûsuf'un buraya gelmesi üzerine Mu'nis Bağdâd'a çekilip orada karargâh kurmuştu. Diğer taraftan Karmatîlere karşı ordusunu besleyip onlarla iyice savaşabilmek ve bu hususta askerlere yardım etmek üzere Yûsuf b. Ebi's-Sâc'a Hemedân, Sâve, Kum, Kâşân, Basra ve Kûfe ile Mâsebezân gelirleri ve haraçları verilmişti. Bütün bu tedbirleri alan ve bu işleri yoluna koyan yeni vezir el-Husaybî idi.

Abdullah b. Hamdân ile Kürtler ve Araplar Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda Araplar ve Kürtler Musul bölgesiyle Horasân yolunda bir sürü karışıklıklar çıkardılar. Bu dönemde Abdullah b. Hamdân bütün bu söz konusu bölgenin valisi olup kendisi Bağdâd'da, oğlu Nâsiruddevle de Musul'da ikamet etmekte idiler. Abdullah b. Hamdân oğluna yazdığı bir mektupta derhal asker toplayıp Tekrît'e gelmesini emretmişti. Babasının bu emrini yerine getiren Nâsiruddevle Tekrît'e varmış, ramazan ayında (926 kasım-aralık) baba ile oğul bir araya gelmişlerdi. Önce Arapların gelenlerini çağıran İbn Hamdân bütün bu yaptıkları karışıklık, fesat ve yağmaların hesabını sormuş ve onlardan bazılarını öldürüp bir kısmını da hapse atıp işkence etmiş, bunun sonunda halktan aldıkları mallardan büyük bir kısmını iade etmişlerdi. Bunun üzerine İbn Hamdân bu Arapları alıp Şehrizûr'a gitmiş ve orada bulunan Celâliyye Kürtleri ile çar-

pışmalara girişmişti. Bu Kürt aşireti kendilerine katılan başka kimselerle bir hayli güçlenmiş ve İbn Hamdân'a karşı direnmişlerse de bir müddet sonra onun gücünü anlamışlar, bunun üzerine itaatlerini arzedip karışıklık ve kötülük yapmaktan vaz geçerek ona bağlanmışlardı.

el-Husaybî'nin Vezaretten Azledilmesi ve Yerine Ali b. Îsâ'nın Tayini

el-Muktedir bu yılın zilkade (927 ocak) ayında Ebû'l Abbâs el-Husaybî'yi vezirlikten azletti.

el-Husaybî yönetimi son derece zorlaştırıp halkı sürekli sıkıştırıp durmuş bundan dolayıda el-Muktedir'in işi ve yönetimi gittikçe çıkmazlara sürüklenmiş, bunun içinde el-Husaybî'nin azledilmesi kaçınılmaz olmuştu.

el-Husaybî vezarete tayin edildiği günden itibaren içki âlemlerine dalmıştı; her gece içki içer, sabaha sarhoş çıkardı. Sabahleyin de o sarhoş kafasıyla hiç bir işe gitmez ve kimsenin derdini dinleyip halletmeye yönelmezdi. Bütün yazışmaları, divanlara gelen yazıları bir tarafa atar, uzun bir müddet sonra okur ve bu gelen yazılara cevap vermeyi bir hayli ihmal ederdi. Bu şekilde devletin malları kaybolmağa başlamış, çıkarları tehlikeye düşmüştü. Onun bu devlet işlerinden bıkıp usanması neticesinde bu işleri başkalarına ve vekillerine devretmiş, kendisi bu işlerle uğraşmaz olmuştu. Bunun için de vekilleri ve görevlileri devletin ve vezirin maslahatını kendi maslahatlarıyla değiştirmişlerdi.

İşler bu şekilde yüz üstü kalıp vezaret işleri yürütülemeyince Mu'nis el-Muzaffer vezirin azledilmesini ve yerine Ali b. Îsâ'nın tayinini el-Muktedir'e tavsiye etmişti. Bunun üzerine Ebû'l Abbâs el-Husaybî hemen tutuklanmış, oğlu ve yakın adamları da hapse atılmıştı. el-Husaybî bir yıl iki ay müddetle vezirlik görevini sürdürmüştü. el-Muktedir ertesi gün hemen Dımaşk'ta bulunan Ali b. Îsâ'ya haber göndererek onu Bağdâd'a çağırmıştı. Ayrıca Ali b. Îsâ merkeze ulaşıncaya kadar ona vekâlet etmek üzere Ebû'l Kâsım Ubeydullah b. Muhammed el-Kelevzânî'yi görevlendirmişti. Nihayet Ali b. Îsâ 315 yılı başlarında Bağdâd'a ulaşmış ve gelir gelmez işin başına geçerek devletin yönetimini rayına oturtmağa çalışmış ve her şey düzelmeğe başlamıştı.

el-Husaybî'nin azledilmesinin en önemli sebeplerinden birisi şu idi: Çeşitli yerlerden gelen mektuplar birikip duruyorken o bunlarla uğraşmıyordu. Özellikle Müsadere divanlarında iltizamlardan gelecek malları tekeffül edenlerin yazıları, valilerin sevâdlardan ödemeyi tekeffül ettik-

leri miktarlar, bilhassa Ahvâz, Fars ve el-Mağrib bölgesinden gelen talepler olduğu gibi yüz üstü kalmıştı. Ali b. İsâ görev başına gelir gelmez bütün bu malların derhal gönderilmesini ilgililerden talep etmiş ve mallar yavaş yavaş gelmeğe başlayınca o da görevlilerin maaşlarını ödemeğe başlamış, halka da maaşlarını dağıtmıştı. Ayrıca Ali b. İsâ ordu içerisinde silâh taşıyamayanları, ordu mensuplarının daha beşikte bulunan çocuklarının adlarını divanlardan ve maaş bodrolarından sildirmişti. Çünkü bunların varlığı bilinmediği hâlde babaları bu bebeklerin isimlerini divanlara yazdırmış, adlarına maaş almaktaydılar. Diğer taraftan şarkıcıların, soytarı ve nedimlerin, benzeri kimselerin maaşlarını kestiği gibi, ordu içerisinde yine silâh taşıyamayan yaşlıların da maaşlarını kesmişti. Gece gündüz bizzat kendisi devlet yönetimine dört elle sarılmış, yeni baştan vali ve görevliler tayin etmiş ve bunlar arasında iffetli ve dürüst kimseleri seçmişti.

el-Muktedir Billâh sabık vezir Ebû'l Abbâs el-Husaybî'nin huzura çağırılarak yaptıklarından sorguya çekilmesini emretti. Ayrıca fakîh, kadı, kâtip ve diğer görevlilerin de hazır bulunmasını istemişti. Bu sorgulama sırasında Vezir Ali b. İsâ son derece oturaklı ve ağır başlı davranıyor, eski vezire hiç de saldırgan bir tavır takındığı görülmüyordu. Ali b. İsâ el-Husaybî'ye bölge valiliklerinden gelmesi gereken ve gelen haraç, tarla diğer müsadere divanlarına gelenler ile iktalardaki mükelleflerin gönderdiği ve daha evvel gönderilmiş bulunan mallar hakkında bilgi istemiş, fakat el-Husaybî bunların hiç birini bilmediğini ifade etmişti.

Aynı şekilde Ali b. İsâ el-Husaybî'ye gider ve gelirler hakkında da soru sormuşsa da o bunları da bilmediğini söylemişti. Arkasından ona: «Neden Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ı Bağdâd'a çağırıp da Isfahân dışında kalan bütün doğu vilâyetlerinin işlerini ona teslim ettin,» diye sormuş ve şunları eklemişti: «Sonra Yûsuf ve adamları hayatlarını Âzerbeycân gibi soğuk ve suları gayet bol bir bölgede geçirip buraya alışkın oldukları hâlde onların gelip de bu kupkuru çöllerde el-İhsâ' ve el-Katîf gibi gayet sıcak bölgelerde sabredebilceklerini nasıl düşündün ve buna nasıl güvendin? Diğer taraftan Yûsuf'u burada görevlendirirken neden ordusunda harcamaları yürütmek üzere bir kimseyi görevlendirmedin?» Bu sorulara karşılık el-Husaybî şöyle cevap vermişti: «Ben Yûsuf'un Karmatîlere karşı savaşabileceğini zannetmiştim. Diğer taraftan o orduda harcamaları yürütecek bir adamı kendisi istenmemişti.»

Ali b. İsâ da ona şöyle demişti: «Mallarına el konan ve müsadere edilen kimselerin hanımlarına dayak atılmasını ve bu hanımların senin adamlarına teslim edilmesini dinde nasıl caiz görebildin veya bunları nasıl insafa sığdırdın? Bu hanımlardan birisi de İbnu'l Furât'ın hanımı idi

ve başkaları da vardı. Peki bu adamlar tatsız bir davranışa girdikleri takdirde asıl sebep sen olmayacak mıydın?» Sonra Ali b. İsâ ona gelirlerinin ve harcamalarının durumları hakkında soru sormuş, bu soru karşısında el-Husaybî lafı ağzında gevelemeğe başlamıştı. Ali b. İsâ sonra ona şöyle söylemişti: «Kendini aldattığın gibi Müminlerin emîrini de aldattın. Bu vezirlik görevini yürütemeyeceğini ve bu işin ehli olmadığını zamanında neden söylemedin? Eski İranlılar bir kimseyi vezir tayin etmek istediklerinde onun kendi özel işlerini nasıl yürüttüğüne bakarlardı. Eğer onun kendi işlerini yürütürken gayet titiz ve tutumlu olduğunu görürlerse onu vezir tayin ederler, yok eğer onu böyle bulmazlarsa şöyle derlerdi: «Kendi işlerini düzgünce ve dürüstçe yürütemeyen kimse devletin ve başkasının işini yürütmekten aciz olur.» ve onu tayin etmekten vaz geçerlerdi.» Nihayet bu sorgulamadan sonra el-Husaybî tekrar hapishaneye gönderilmişti.

Sâmânîlerin Rey'i İstilâları

el-Muktedir Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ı Vâsıt'a davet ettiğinde diğer taraftan es-Saîd Nasr b. Ahmed es-Sâmânî'ye Rey vilâyetini vererek oraya gitmesini ve Yûsuf'un azatlısı Fâtik'ten şehri almasını emretmişti. Nasr b. Ahmed bu yılın başlarında Rey'e gitmiş ve Kârin Dağı'na ulaşmıştı. Ancak burada iken Ebû Nasr et-Taberî Sâmânî emîrini bu dağı geçmekten alıkoyunca orada konaklamış, Ebû Nasr et-Taberî ile mektuplaşarak ona dağdan geçmesine müsaade etmesi için otuz bin dinar para vermişti. Sonra Kârin Dağı'ndan geçen Nasr b. Ahmed Rey'e yaklaşınca Fâtik şehri terkedip gitmişti. Bunun üzerine Nasr b. Ahmed bu yılın cemâziyülâhir (926 ağustos-eylül) ayında Rey'e girerek orada iki ay kadar ikamet ettikten sonra şehri Sîmcûr ed-Devâtî'ye teslim edip geri dönmüştü.

Arkasından Nasr b. Ahmed Rey valiliğine Muhammed b. Ali Sa'lûk'u tayin ederek Buhârâ'ya geri dönmüş, Sa'lûk da 316 yılı şaban ayı başlarında (928 eylül sonu) gelip yerleşmişti. Ancak bu arada hastalanınca Alevî dâîsi el-Hasan ile Mâkân b. Kâkî'ye yazdığı mektuplarla onları Rey'e davet etmiş ve geldikleri takdirde şehri onlara teslim edeceğini söylemişti. Her ikisi Rey'e geldiklerinde şehri onlara teslim eden Muhammed b. Ali Sa'lûk oradan ayrılıp gitmiş ve ed-Dâmağân'a ulaştığında orada vefat etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ebû'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân Musul, Karda, Bazebda ve çevrelerinin haraç ve köy yönetimleri ile iktalarının başına tayin edilmişti.

Bu sıralarda Bağdâd'da bulunan donanma kumandanı Semel işinin başına geri dönmüştü.

Bu yılda Rumlar ed-Dumustuk (Domestikos) komutasında Rumların sınır boyları hâkimi Melih el-Ermenî ile birlikte bu yılın rebiyülâhir (926 haziran-temmuz) ayında Malatya'ya saldırıp şehri muhasara altına almışlardı. Şehir halkının şiddetli direnmeleri karşısında Malatya'yı alamayan Rumlar surda açtıkları gediklerden içeri girmeye başlamış, fakat Müslümanların karşı koymalarıyla geri atılmışlardı. Şehre karşı bir başarı elde edemeyen Rumlar Malatya çevresindeki köyleri tahrip etmiş, mezarlıklardaki ölüleri eşmiş ve kulaklarını, burunlarını ve diğer uzuvlarını kesip bırakıp gitmişlerdi. Bu olaydan sonra Malatya halkı yardım almak üzere cemâziyelevvel (temmuz-ağustos) ayında Bağdâd'a ulaşmışlar, ancak her hangi bir yardım yapılmayınca elleri boş ve faydasızca geri dönmüşlerdi. Diğer taraftan Tarsus halkı bu yılın yaz seferine çıkıp ganimetlerle geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Dicle nehri Musul çevresinde Beled ile el-Hadise arasında tamamen donmuş, hatta şiddetli soğuğun etkisiyle bu don o kadar fazla olmuş ki davarlar rahatlıkla buz üzerinden nehrin karşı tarafına geçebilmişlerdi.

Bu yılda eski vezirlerden Ebû'l Kâsım el-Hâkânî vefat etmişti. Vefatından evvel tutuklu bulunduğu hapisten serbest bırakılmıştı. Vefat etmesi üzerine oğlu Abdulvahap babasının gaslinde, kefenlenmesinde ve namazında bulunmaksızın kaçıp gitmişti.

Bu yılda Karmatî reisi Ebû Tâhir Mekke taraflarına doğru yönelince bunu haber alan Mekkeliler çoluk çocuklarını ve mallarını korkularından dolayı Tâif ve diğer şehirlere taşımışlardı.

Bu yılda el-Kelevzânî, azlinden evvel Vezir el-Husaybî'ye yazdığı bir mektupta Ebû Tâlib en-Nûbendecânî'nin aynen buranın hakimi imiş gibi etrafa saldırarak halifeye ait köylere girip yağmalayıp durduğunu ve bu saldırılar sırasında bir çok mal alıp gittiğini bildirmişti. Bunun üzerine de Ebû Tâlib en-Nûbendecânî'den yüz bin dinar para alınmıştı.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 927 - 928) YILI OLAYLARI

el-Muktedir İle Mu'nis Arasında Anlaşmazlığın Baş Göstermesi

Bu yılda Rumlar İslâm devletinin sınır boylarına hücum ederek Sümeysât (Samsat)'a girmiş; bir hayli mal, silâh ve benzeri şeyleri ele geçirip şehrin en büyük camiinde namaz vakitlerinde çan çalmışlardı. Bunun üzerine sınır boylarındaki Müslümanlar bunları kovalayarak çarpışmalara girişmiş ve bir hayli ganimetler elè geçirmişlerdi. Diğer taraftan el-Muktedir Rumlar üzerine sevketmek üzere bir ordu hazırlanmasını emretmiş ve başına Mu'nis el-Muzaffer'i tayin ederek ona hil'atler giydirmişti. Bu yılın rebiyülevvel (927 haziran) ayında Bizans üzerine yürümek üzere hazırlanan bu ordu tam yola çıkmak üzere olup Mu'nis'in halifenin huzuruna girip onun vedalaşmaktan başka her hangi bir hazırlığı kalmamışken el-Muktedir'den her nedense çekinmiş ve vedalaşmak için Dâru'l-Hilâfe'ye girmemişti. Bu durum ise herkes tarafından duyulmuştu.

Bunun sebebi ise şöyle anlatılır:

el-Muktedir'in hizmetinde bulunan saray hizmetçilerinden birisi Mu'nis'e şunu anlatır: «el-Muktedir yakın hizmetçilerinden bazılarına Dârû'ş-Şecere» denilen yerde bir kuyu kazmalarını ve kuyunun ağzını çalı çırpı ile ve toprakla kapatmalarını emretmişti. Hizmetçi, bundan gayesinin de şu olduğunu da ilâve etmişti: Mu'nis Bizans'a gitmek üzere vedalaşmaya geldiğinde el-Muktedir bu kuyunun hizasında oturacak ve Mu'nis'in yaklaşması üzerine muhafızlar onu kuyuya atıp boğacaklar ve ölü olarak oradan çıkaracaklardı. Bunu işiten Mu'nis Dâru'l-hilâfe'ye girmekten sarf-ı nazar etmişti. Onun halifenin huzuruna girmediğini gören Abdullah b. Hamdân ve kardeşleri ile ordunun diğer kumandanları yanına varmışlar ve böylece Dâru'l-hilâfe askerlerden tamamen boşalmıştı. Mu'nis'in etrafında toplanan bu askreler ve kumandanlar ona şöyle demişlerdi: «Sakalın çıkıncaya kadar senin önünde çarpışıp duracağız.» Bu olaylar üzerine halîfe el-Muktedir Mu'nis'e kendi eliyle bizzat yazdığı bir mek-

tupta kendisine ulaşan bütün bu haberlerin uydurma olduğunu bildirmiş ve buna dair yemin etmişti. Bunun üzerine de Mu'nis askerlerini ve etrafında toplananları dağıtıp el-Muktedir'e bir mektup yazmış, kendisinin kul ve köle olduğunu, ancak bütün bu haberleri kimselerin kendisi ile efendisi arasında bir fitne sokuşturmak istediklerini bildirmişti. Bu arada bu asker ve kumandanları kendisinin aslâ çağırmadığını, onların kendi iradeleriyle gelip etrafında toplandıklarını ve şu anda da hepsini dağıttığını ifade etmişti. Bu mektuplaşmalardan sonra Mu'nis yanında bulunan bazı kumandanlarla birlikte el-Muktedir'in huzuruna varıp ellerini öpmüş, el-Muktedir de kendisine karşı son derece iyi niyetli olduğunu söyleyerek rebiyülâhirin son on gününde (927 haziran sonu, temmuz başı) yolcu ederek sınır bölgesine göndermişti. Ayrıca el-Muktedir'in oğlu ve daha sonra «er-Râzî Billâh» ismiyle anılacak olan Ebû'l Abbâs ile vezir Ali b. İsâ da Mu'nis'i uğurlamağa çıkmışlardı.

Karmatîlerin Irak'a Ulaşmaları ve Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın Öldürülmesi

Bu yılda Ebû Tâhir el-Karmatî'nin Hecer'den hareket ederek Kûfe'ye doğru geldiği haberi Bağdâd'a ulaşmıştı. Ayrıca Basra'dan gelen haberlere göre de Karmatîlerin reisi Ebû Tâhir'in Kûfe taraflarından kendilerine doğru ulaştığı haberi de gelmişti. Bunun üzerine el-Muktedir Yûsuf b. Ebi's-Sâc'a yazdığı mektupta gelen bu haberleri anlatıp Kûfe'ye doğru harekete geçmesini emretmişti. Yûsuf da Vâsıt'tan hareket ederek bu yılın ramazan ayı sonu (927 kasım sonu)nda hareket ederek Kûfe yakınlarında kendisine ve askerlerine karargâhlar hazırlatmıştı. Ancak Ebû Tâhir el-Hecerî'nin Kûfe'ye ulaşması üzerine sultanın askerleri oradan kaçmış ve Karmatîlerin reisi Ebû Tâhir Kûfe'ye ve burada kurulan karargâhlara, karargâhlardaki yemlere ve yiyeceklere el koymuştu. Ele geçirilen bu yiyecek maddelerinden yüz Irak ölçeği(1) un ve bin Irak ölçeği de arpa vardı. Karmatîlerin elindeki yiyecek ve yem maddeleri tükenmiş olduğundan ele geçirdikleri bu un ve arpa ile yeni baştan güç kazanmışlardı.

Yûsuf b. Ebi's-Sâc, Karmatînin Kûfe'ye ulaşmasından bir gün sonra varmış ve Karmatî ile Kûfe arasına girmişti. Yûsuf 8 Şevval (6 Aralık) cuma günü Kûfe'ye ulaşmıştı. Buraya varır varmaz Karmatîlere haber gönderip el-Muktedir'e itaat etmeğe davet etmiş buna uymadıkları takdirde pazar günü onlarla savaşmak üzere vaatleşmişti. Ancak Karmatîler şöyle karşılık vermişlerdi: «Biz Allah'tan başkasına itaat etmeyiz, sizinle de yarından sonra savaşmak üzere aramızda vaat olsun.»

(1) Bir Irak ölçeği (Kerr) altı merkep yüküne eşittir.

Ertesi gün olunca asker arasında bulunan bazı ayak takımı kimseler karşı tarafa küfredip taş atmağa başlamışlardı. Yûsuf b. Ebî's-Sâc, Karmatîlerin az olduklarını görünce onları küçümsemiş ve şöyle demişti: «Bu köpek herifler bir saat sonra elime düşeceklerdir!» Hattâ onları son derece küçük bir kitle olarak görüp hafife aldığından dolayı daha onlarla çarpışmağa girişmeden Bağdâd'a zafer müjdesini yazmağa başlamıştı.

Nihayet iki ordu karşı karşıya gelmişlerdi. Ebû Tâhir el-Karmatî boru sesleri ve bağırıp çağırışmaları işitince yanında bulunan adamlarından birisine: «Bu nedir?» diye sormuş, o da: «Mağlubiyyetin alâmetlerdir.» şeklinde cevap vermişti. Ebû Tâhir el-Karmatî de: «Evet gerçekten bu mağlûbiyyetten başka bir şeye delâlet etmez.» demişti. Nihayet her iki ordu o gün Cumartesi günü güneş batıncaya kadar sürekli çarpışıp durmuş ve her iki taraf bir hayli direnmişti. Ebû Tâhir bu durumu görünce bizzat kendisi ve güvendiği bir grup adamıyla birlikte savaşa girmiş, Yûsuf'un askerlerini silindir gibi ezmeğe başlamıştı. Nihayet onları önüne katınca kaçmağa başlamışlar, Yûsuf ve yakın adamlarından kalabalık bir grup o gün güneş batımına yakın bir zamanda esir alınmışlardı. Yûsuf hemen Ebû Tâhir'in yanına karargâha götürülmüş. Ebû Tâhir de derhal yaralarının tedavi edilmesi için bir tabip görevlendirmişti.

Bu mağlûbiyetin haberi Bağdâd'a ulaştığında bütün halk Karmatîlerden büyük bir korkuya kapılıp Hülvân ve Hemedân'a kaçıp gitmeyi düşündüler. Nihayet İbn Ebi's-Sâc'ın hezimete uğrayan askerleri yaya olarak; yalınayak, başları kabak, çıplak bir vaziyette şehre ulaştılar. Bunun üzerine Mu'nis el-Muzaffer Kûfe'ye gitmek üzere harekete geçmiş, ancak bu arada Karmatîlerin Aynü't-Temr'e gittikleri haberini almışlardı. Mu'nis Bağdâd'dan Karmatîleri Fırat nehrini aşmaktan engellemek üzere beş yüz kadar kayığı yola çıkarmış, diğer taraftan da Enbâr'ı korumak ve Karmatîlerin buradan geçmelerini engellemek üzere de bir başka orduyu harekete geçirmişti.

Karmatîler Enbâr'a doğru harekete geçmişler, ancak Enbâr halkının, şehre ulaştıran köprüyü yıkmaları üzerine Fırat'ın batı tarafında karargâh kurmuşlardı. Bu arada Ebû Tâhir adamlarını el-Hadîse'ye göndererek Enbâr halkının haberi olmadan gemiler getirtmiş ve Karmatîlerden üç yüz adam bu gemilere binip Enbâr'da bulunan sultanın askerlerine hücum ederek onlarla çarpışmış, mağlûbiyete uğratıp bir hayli kimseyi öldürerek Enbâr şehrine hakim olmuşlardı. Ebû Tâhir de Enbâr köprüsünü hemen baştan kurarak adamlarının büyük bir kısmını nehrin batı tarafında bıraktıktan sonra az bir grupla Enbâr'a geçmişti.

Ebû Tâhir'in Enbâr'a girdiği haberi ulaşınca Nasr el-Hâcib, kalabalık bir orduyla Mu'nis el-Muzaffer'e katılmış, ayrıca yanında bir sürü

köle ve talan yapmak isteyenler dışında kırk bin küsur savaşçı da birikmişti. Mu'nis'in yanında ayrıca Ebû'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân ve kardeşlerinden Ebû'l Velîd ile Ebû Serâyâ da adamlarıyla birlikte bu orduya katılmışlardı. Bu ordu Bağdâd'ın iki ferasah uzağında bulunan ve «Akrakûf» denilen yere yakın olan Zabârâ nehrine ulaştılar. Ebû'l Heycâ' b. Hamdân burada bulunan köprülerin yıkılmasını teklif etmiş, teklif uygun görülerek köprüler yıkılmıştı. Ebû Tâhir yanındakilerle birlikte bunlara karşı harekete geçip Zabârâ nehrine yakın bir yere gelmişlerdi. Öncü kuvvetlerinin başında bir zenci vardı. Bu zenciye bir sürü ok atılmasına rağmen hiç aldırış etmeden nehre doğru yürümüş ve kendisini hiç bir şey engelleyemeden köprünün bulunduğu yere ulaşıp yıkılmış olduğunu görünce geri dönmüştü. Dönerken vucûduna saplanan oklarla bir kirpiyi andırıyordu.

Karmatîler nehri aşmak istemişler, ancak suyun çalkantılı oluşundan dolayı karşı tarafa geçme imkânı bulamamışlardı. Nehrin karşı yakasına vardıkları anda onları gören halifenin askerlerinden büyük bir kısmı kaçarak Bağdâd'a geri dönmüştü. İbn Hamdân bu durumu görünce Mu'nis'e şöyle demişti: «Size yaptığım tavsiyeyi nasıl gördün? Vallahi, eğer bu köprüyü yıkmasaydık Karmatîlerin hepsi nehrin karşı tarafına geçer, senin yanında bulunanların tümünü hezimete uğratıp rahatlıkla Bağdâd'a girerlerdi.» Karmatîler köprünün yıkıldığını görünce Enbâr'a geri dönmüşlerdi. Bu arada Mu'nis el-Muzaffer adamlarından «Buleyk» adında birisinin komutasında altı bin kişilik bir savaşçı grubunu Fırat nehrinin batı tarafında bulunan Karmatîler üzerine göndermişti. Bu giden askerler Karmatîlerin karargâhını yağmalayacak ve İbn Ebi's-Sâc'ı kurtaracaklardı. Nihayet oraya ulaşmışlardı. Diğer taraftan Ebû Tâhir bir balıkçıya bin dinar vererek bu balıkçının teknesiyle nehrin karşı tarafına geçip adamlarının yanına varmıştı. Onu gören Karmatîlerin maneviyatı bir hayli yükselmişti. Mu'nis'in askerleri oraya vardığında Ebû Tâhir de adamlarının yanında bulunuyordu. Her iki ordu karşı karşıya gelip şiddetli çarpışmalara girişmişler ve nihayet halifenin askerleri tekrar mağlûp olup geriye çekilmişlerdi.

Bu çarpışmalar sırasında Ebû Tâhir İbn Ebi's-Sâc'ın çadırından çıkarak savaşı izlediğini ve kurtulma ümidiyle bakıp durduğunu görmüştü. Bir ara İbn Ebi's-Sâc'ın adamları ona uzaktan şöyle bağırmışlardı: «Müjdeler olsun, yakında kurtulursun!» Ancak onlar mağlûp olup gittikten sonra Ebû Tâhir, Yûsuf'u getirtip onu ve onunla birlikte bulunan diğer esirlerin hepsini öldürtmüştü.

Bu arada Bağdâd, ayak takımı ile hırsız ve yağmacıların şerrinden

korunmuştu. Emniyet görevlisi Nâzûk adamlarıyla birlikte gece gündüz şehirde dolaşıyor ve akşam karanlığı bastıktan sonra yolda yakaladıkları kimseleri derhal öldürüyorlardı. Bundan dolayı yağmacılarla hırsızlar başkasının mallarına saldırmaktan vazgeçmişlerdi. Diğer taraftan Bağdâd halkının büyük bir kesimi çeşitli gemiler kiralayarak eşyalarını ve mallarını bu gemilere taşımış ve ayrılıp Vâsıt'a gitmeyi düşünmüşlerdi. Hattâ yine Bağdâd halkından Horasân'a gitmek üzere mal ve eşyasını Vâsıt'a ve Hülvân'a götürenler vardı.

Bağdâd'ı bu kadar velveleye veren Karmatîler rivayetlere göre bin beş yüz kişi civarında idiler. Bunların yedi yüzü atlı, sekiz yüzü de yaya idi. Başka bir rivayette ise, Karmatîlerin iki bin yedi yüz kişiden ibaret oldukları kaydedilir.

Bu arada Karmatîler Heyt şehrine doğru hareket etmişler, el-Muktedir de burayı korumak üzere Saîd b. Hamdân ile Hârûn b. Garîbi'i göndermişti. Karmatîler Heyt'e varıp da halifenin askerlerinin kendilerinden evvel buraya ulaştığını görünce onlarla çarpışmalara tutuşmuş, şehrin surları üzerinde savaşmağa başlamışlardı. Bu çarpışmalar sırasında bir hayli adamları öldürülünce geri dönmüşlerdi.

Karmatîlerin Heyt'ten geri döndüklerini haber alan Bağdâd halkı tamamen sakinleşmişti. el-Muktedir kendi askerlerinin sayısıyla Karmatîlerin sayısını öğrenince şöyle demişti :

«İki bin yedi yüz kişilik askere karşı âciz kalan seksen bin küsur askerin Allah belâsını versin!»

Bir ara vezir Ali b. Îsâ'ya adamın birisi gelip Şîrâz'lı bir komşusunun olduğunu, bunun Karmatî mezhebine bağlı olup Ebû Tâhir ile mektuplaşıp haber gönderdiğini anlatmıştı. Ali b. Îsâ söz konusu adamı derhal buldurup huzuruna getirtmiş ve ona bu söylenenlerin doğru olup olmadığını sorunca adam itiraf ederek şöyle demişti : «Ben şahsen Ebû Tâhir'in hak yolda olduğunu iyice öğrenmeden aslâ ona bağlanmadım. Sen ve adamın (halifeyi kastederek) milletin mallarına el koyan kâfirlersiniz. Ancak Cenabı Allah mutlaka emirlerini gerçekleştirecek bir kimse bulundurur. Bizim imamımız el-Mehdî Muhammed b. Filan b. Filan b. Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık olup şu anda Mağrib illerinde ikamet etmektedir. Biz Râfızîlerle «İsnâ aşeriyye» mezhebine bağlı kimselerin cahilce dedikleri gibi onların beklenmekte olan bir imamları olduğunu söylemiyoruz. Hattâ bu Râfızîlerle İsnâ aşeriyye'ler birbirlerine yalan söyleyip uydururlar. Bu beklenen Mehdî imamı kimisi rüyasında gördüğünü, onu Kur'an okurken dinlediğini söyleyip duruyor, onlar da cehaletlerinden ve aptallıklarından bu uydurulan sözleri reddetmiyorlar. Halbuki onların zannettikleri gibi, bir insanın bu kadar uzun ömür sür-

mesi aslâ mümkün değildir.» Karmatînin bu konuşmasından sonra vezir Ali b. İsâ ona şöyle demişti: «Sen bizim askerlerimizin arasına girip onları iyice tanıdın. Bunlar arasında senin mezhebine bağlı kimler vardır?» Ancak Karmatî bu soruya şöyle cevap vermişti: «Sen bu aklınla nasıl vezir oldun ve vezirliği nasıl yürütüyorsun anlayamıyorum. Ben mümin kimseleri kâfirlere nasıl teslim edeyim de onları öldürüversinler. Sen bunu nasıl düşünüyorsun, anlayamıyorum. Böyle düşünmen yersiz sana onları bildirmem.» Bunun üzerine bu Karmatîye iyice dayak atılması emredilmiş, yemek ve su verilmeden sürekli dövülmüş ve nihayet üç gün sonra ölmüştü.

İbn Ebi's-Sâc Karmatîlerle çarpışmalara girmeden önce veziri Muhammed b. Halef en-Nîremanî'yi yakalatıp yerine Ebû Ali el-Hasan b. Hârûn'u getirerek Muhammed b. Halef'in beş yüz bin dinarını almıştı, çünkü en-Nîremanî'nin bir hayli şöhreti artmış ve malları çoğalmıştı. Bunun için de halifeye vezir olacağını söylemiş ve Nasr el-Hâcib'e yazdığı bir mektupta vezarete talip olduğunu ifade etmiş ve İbn Ebi's-Sâc'ın aleyhinde bulunmuştu. Hattâ Muhammed b. Halef İbn Ebi's-Sâc hakkında Nasr b. el-Hâcib'e şunları yazmıştı: «O Karmatî olup İfrîkıyye'de bulunan alevînin imamlığına inanmaktadır. Ben bu konuda onunla tartıştığımı hâlde o aslâ bu itikadından vazgeçmemiştir, bundan dolayı da Ebû Tâhir el-Karmatî ile savaşmağa bir türlü gitmek istememektedir. Bunun için sürekli mal toplayıp sultanımız üzerine yürümeyi planlamakta ve hilâfetin Abbâsoğullarının elinden alınmasına çalışmaktadır.» İşte Muhammed b. Halef bu hususta enine boyuna bir sürü uzunca laflar söyleyip durmuştu.

Muhammed b. Halef'in İbn Ebi's-Sâc'ın adamlarından kendilerine kötülük ettiği bazı düşmanları olup bunlar onu jurnallemiş ve durumu Yûsuf b. Ebi's-Sâc'a bildirmiş ve ona Bağdâd'dan Nasr el-Hâcib'den gelen mektupları göstermişlerdi. Bu mektuplarda şifrelerle yazılmış bazı şeyler vardı, ve Nasr el-Hâcib Ali b. İsâ'nın vezirlikten azledilerek yerine Muhammed b. Halef'in getirilmesi hususunda vaatlerde bulunmuştu. İbn Ebi's-Sâc bu durumu öğrenince Muhammed b. Halef'i tutuklatmıştı. Ancak İbn Ebi's-Sâc Karmatîlere esir düşünce o hapishaneden kurtulmuştu. İbn Ebi's-Sâc gayet olgun ve cömert bir insan sıfatlarını taşıdığından dolayı ona «eş-Şeyhu'l kerîm» lakabı verilmişti.

Esfâr'ın Cürcân'ı Ele Geçirmesi

Bu yılda Esfâr b. Şîreveyh (1) ed-Deylemî Cürcân'ı ele geçirdi. O ilk

(1) Şîreveyh veya Şîruyeh. Her iki şekilde de okunmaktadır.

zamanlar Mâkân b. Kâkî ed-Deylemî'nin adamlarından olup son derece kötü huylu ve başkalarına karşı kötü davranan bir kimse idi. Bundan dolayı Mâkân b. Kâkî onu askerleri arasından çıkartmış, o da Nîsâbûr'da bulunan Bekr b. Muhammed b. Elisa'a gidip hizmetinde bulunmuştu. Bekr b. Muhammed de Cürcân'ı ele geçirmek üzere onu oraya göndermişti.

O sıralarda Mâkân b. Kâkî Taberistân'da, kardeşi Ebû'l Hasan b. Kâkî de Cürcân'da bulunuyordu. Ebû Ali b. Ebû'l Hüseyn el-Atrûş Cürcân'da Ebû'l Hasan'ın yanında tutuklu bulunuyordu. Bir gece Ebû'l Hasan el-Kâkî adamlarıyla birlikte içki içmiş ve içki alemleri bittikten sonra onları evlerine dağıtmıştı, kendisi de yalnız başına el-Atrûş ile birlikte bir evde kalmıştı. Gece kalkıp Atrûş el-Alevî'yi öldürmek istemiş, ancak el-Alevî ona galip gelip Ebû'l Hasan'ı öldürmüş ve tutuklu bulunduğu evden çıkarak bir yerde gizlenmişti. Sabaha çıkınca kumandanlardan bazılarına haber gönderip onlara durumu bildirmiş, bu kumandanlar da Ebû'l Hasan b. Kâkî'nin öldürülmesine sevinerek Atrûş el-Alevî'yi gizlendiği yerden çıkarmış, ona taç giydirip bey'at etmişlerdi. Böylece akşamleyin esirken sabaha emîr olarak çıkmıştı. Ordusunun başına Ali b. Hurşîd'i tayin etmiş ve askerler de bu tayinden memnun olmuşlardı. Sonra Esfâr b. Şîreveyh'e mektup yazıp ona olup bitenleri bildirmiş ve yanlarına davet etmişlerdi. Esfâr b. Şîreveyh'de Bekr b. Muhammed'den izin alıp Cürcân'a gitmişti. Ali b. Hurşîd ve onunla birleşen Esfâr b. Şîreveyh bütün bu bölgeye birlikte hâkim olmuşlardı. Ancak Taberistân'da bulunan Mâkân b. Kâkî ordusuyla birlikte üzerlerine varmış, aralarında meydana gelen çarpışmalarda onu da mağlûp ederek Taberistân'dan çıkarıp atmışlar, Atrûş el-Alevî ile birlikte buralarda ikamet etmişlerdi. Atrûş el-Alevî bir gün cirit oynarken atından düşmüş ve ölmüştü.

Bu arada Ali b. Hurşîd de ölünce Mâkân b. Kâkî Esfâr üzerine yürümüş, onunla savaşarak mağlûp etmişti. Hezimete uğrayan Esfâr Bekr b. Muhammed b. Elisa'ın yanına Cürcân'a geri dönmüş, Bekr vefat edinceye kadar burada ikamet ederek, Sâmânî emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed tarafından buraya, bu yılda tayin edilmişti. Cürcân'a emîr olan Asfâr, Merdâvîc b. Ziyâr el-Cîlî'ye mektup yazıp yanına çağırarak onu ordusunun başına geçirmiş ve ona ihsanlarda bulunmuştu. Merdavîc'in gelmesinden sonra da Esfâr ile birlikte hareket ederek Taberistân'a gidip burayı ele geçirmişlerdi.

İleride Merdavîc'in tarih sahnesine çıkışını ve başından geçen olayları anlatacağız.

Müslümanlar İle Bizanslılar Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda Bizans illerine doğru Tarsus'tan gazâya çıkan Müslümanların bir askerî birliği Bizanslıların saldırısına uğramış, aralarında meydana gelen şiddetli çarpışmalardan sonra Rumlar galip gelerek Müslümanlardan dört yüz kadar askeri esir almışlar ve işkence ile öldürmüşlerdi.

Bu yılda Bizans Domestikos'u (Başkumandan) kalabalık bir orduyla Debil şehrine doğru harekete geçti. O sırada Debil'i emrinde bulunan askerlerle birlikte düşmana karşı Nasr es-Sübükî korumakta idi. Domestikos'un ordusunda bir sürü mancınık ve araba vardı. Ayrıca ordusunda on iki adam boyunda, uzun bir mızrak taşıyan bir adam vardı. Bu mızrağa hiç kimse yanaşamaz ve onu taşıyan adama karşı kimse kolay kolay koyamazdı; çünkü mızrak ateş çıkarıyordu ve ayrıca bir hayli uzun idi. Bu mızrak Müslümanlara gayet zor anlar yaşatmıştı. Bu mızrağı taşıyan kişi savaşı ilk başlatan, ordunun en cesurlarından birisi idi. Müslümanlardan birisi attığı bir ok ile onu öldürmüş ve onları şerrinden korumuştu. Domestikos şehri rahatlıkla görebileceği ve askerlerini kontrol edebileceği yüksek bir yerde, yüksekçe bir taht üzerinde oturmuştu. Savaşı kontrol ettiği yerden gerekli emirleri vermekte idi. Debil halkı da bu düşman saldırısına karşı sabırla karşı koyuyordu. Düşman ordusu savaşarak şehrin suruna kadar ulaşmış, surların diplerinde bir sürü gedik ve kanallar açarak şehre girmişler, şehir halkı ve şehirde bulunan askerlerle şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Gerçekten düşman ile Müslümanlar arasında çetin bir savaş meydana gelmiş fakat sonunda Müslümanlar zafer elde edip Rumları şehirden söküp atmışlar ve onlardan on bin kişilik bir kitleyi öldürmüşlerdi.

* *

Bu yılın zilkade ayında çıktığı yaz gazâsından sâlimen dönen Semel Tarsus'a gelmiş, yanında bulunan adam ve askerleriyle birlikte bu Rum ordusuyla karşılaşıp şiddetli çarpışmalara girişmişler ve Müslüman askerler Bizanslılara galip gelerek bir çok Rum'u öldürmüş ve sayılmayacak kadar ganimet ele geçirmişlerdi.

Müslümanların bu savaşlar sırasında ele geçirdikleri ganimetlerden, daha Bizans topraklarında iken kesip yedikleri üç yüz bin baş hayvan vardı. Ayrıca alıp getirdikleri de bunların dışında idi. Müslümanlar bu savaştan geri dönerlerken «İbnu'd-Dahhâk» adıyla meşhur olan

bir adamla karşılaşmışlardı. İbnu'd-Dahhâk daha evvel Müslüman iken irtidat etmiş ve Bizans İmparatoruna itaatini arz edip ondan bir sürü hediyeler ve ihsanlar almıştı. Kürtlerin ileri gelen reislerinden olan bu İbnu'd-Dahhâk «el-Ca'ferî» diye bilinen müstahkem bir kalede yaşamakta idi. İslâm'dan irtidât edip te Bizans hükümdarına itaatını arzettikten sonra Bizans hükümdarı onun bu müstahkem kalede ikamet etmesini emretmişti. Müslümanlar bu seferlerinden geri dönerlerken onunla karşılaşmış, savaşa girişmişler ve esir alıp yanında bulunan bütün adamları öldürmüşlerdi.

Mehdî el-Alevî Ordusunun Mağrib'e Doğru Harekete Geçişi

Bu yılda İfrîkıyye hâkimi Mehdî el-Alevî, oğlu Ebû'l Kâsım'ı el-Mehdiyye'den harekete geçirerek büyük bir ordunun başında safer ayında Mağrib'e gönderdi. Muhammed b. Harez ez-Zenâtî'nin Kütâme askerlerine karşı galip gelip onlardan bir hayli kimseyi öldürmüş olması Mehdî'nin, oğlu komutasında Mağrib'e bir ordu sevketmesine sebep olmuştu. Kütâme halkından bir çok kimsenin öldürülmesi, Mehdî'ye ağır gelmiş, bundan dolayı oğlunu sefere çıkarmıştı. Ebû'l Kâsım harekete geçtikten sonra düşmanları dağılmış, kendisi de yoluna devam ederek Tahert'in öbür tarafına ulaşmıştı. Bu seferinden geri dönen Ebû'l Kâsım mızrağıyla yerde bir şehrin planını çizmiş ve ona «el-Muhammediye» adını vermişti. Burası «el-Mesîle» şehri idi.

Ebû'l-Kâsım bu şehirden Kemlânoğullarını çıkarıp Kayrevân yakınlarına taşımıştı. O Kemlânoğullarından endişe ettiği için bunu yapmış, kendisine yakın bir yerde olmasını arzu etmişti. Kemlânoğulları Ebû Yezîd el-Harîcî'nin adamları idiler. el-Muhammediyye'ye büyük miktarlarda halk yığınları taşınıp gitmiş, buranın valisine her türlü yiyecek maddesi stok etmesi emredilmişti. Bu yiyecek maddeleri Ebû Yezîd el-Harîcî'nin isyanına ve Ebû Mansûr'un ona karşı savaşa giriştiği güne kadar orada depolanmıştı. Ebû'l-Kâsım, el-Muhammediyye'den arzu ettiğini rahatlıkla alabiliyordu, çünkü burada ondan başka bir şehir yoktu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda İbrâhim b. el-Mismaî şiddetli bir sıtma hastalığı geçirmiş ve en-Nûbendecân'da vefat etmişti. el-Muktedir onun yerine Fars bölgesi valiliğine Yâkût'u tayin etmiş, ona vekâleten de Kirmân'a Ebû Tâhir Muhammed b. Abdüssamed'i tayin edip her ikisine hil'atler giydirmişti.

Bu yılda süvariler Bağdâd'da isyan edip namazgâha çıkmışlar ve «es-Şüreyyâ» diye meşhur olan köşkü yağmalayıp burada buldukları davarları kesmişlerdi. Mu'nis onlara karşı çıkarak maaşlarını ödeyeceğini söylemiş, bunun üzerine evlerine geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Endülüs emîri Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah en-Nâsir Lidinillah el-Emevî uzun müddetten beri muhasara altına almış olduğu Tuleytula halkına karşı zafer elde etti. Abdurrahman Tuleytula'ya karşı zafer elde edince binalarının büyük bir kısmını yıkmış ve şehirde tahribatlar yapmıştı. Halbuki burası o sıralarda bir İslâm diyarı idi.

Bu yılda bedevî Araplar Kûfe sevâd bölgesine hücum ederek burayı yağmalamış ve tahrip etmişlerdi. Arkasından Hîre'ye girip burayı da yağmalayınca el-Muktedir üzerlerine bir ordu göndermiş ve şehirlere zarar vermekten onları alıkoymuşlardı.

Bu yılın rebiyülevvel (927 mayıs) ayında, günün son iki saatinde şiddetli bir ses çıkaran büyük bir yıldız kaymıştı.

Yine bu yılın cemâziyülâhir (ağustos) ayında er-Rusâfa'da büyük bir yangın çıkmıştı. Vasîf el-Cevherî ve Murabbaa el-Hurasî o sırada Bağdâd'da bulunuyorlardı.

Bu yılda **«Kitâbu'l Usûl fi'n-Nahv»** adlı eserin müellifi ve «İbnu's-Sirâc en-Nahvî» diye bilinen Ebû Bekr Muhammed b. es-Sırrî vefat etmişti. Başka bir rivayette ise onun 316 yılında vefat ettiği kaydedilir.

Bu yılın şaban (ekim) ayında Ebû'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Ahfeş aniden vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON ALTINCI (M. 928-929) YILI OLARAK

Karmatîlerle İlgili Haberler

Karmatîler Enbâr'dan çekilince Mu'nis el-Hâdım de Bağdâd'a geri dönüp bu yılın 3 Muharrem (27 Şubat 928) günü Bağdâd'a ulaşmıştı. Ebû Tâhir el-Karmatî ise Fırat nehri yoluyla ed-Dâliye'ye doğru gitmiş, burada kimseyle karşılaşmadığından şehrin halkından bir grubu katletmişti. Oradan er-Rahbâ'ya hareket eden Ebû Tâhir 8 muharrem (4 mart) günü buraya vararak halkının karşı koyması üzerine onlara karşı şiddetle savaşmış ve sonunda galip gelmişti. Bundan sonra Mu'nis el-Muzaffer'e er-Rakka'ya doğru harekete geçmesi emredilmiş hemen safer (mart-nisan) ayında harekete geçip Musul yolu ile rebiyülevvel (nisan-mayıs) ayında oraya varıp karargâhını kurmuştu. Bu arada Karkîsiye halkı Ebû Tâhir'e haber gönderip ondan emân dilemişler, o da vermişti. Ancak bu emân karşılığında Ebû Tâhir gündüzleyin hiç kimsenin evinden çıkmamasını istemiş ve bu isteği kabul edilmişti.

Ebû Tâhir el-Cezîre bölgesinde yaşayan bedevî Araplar üzerine bir askerî birlik göndererek buraları yağmalamış ve mallarına el koymuştu. Ebû Tâhir'den bir hayli korkuya düşen bedevî Araplar önünden kaçmış, Ebû Tâhir de her yıl Hecer'e göndermek üzere adam başına bir dinar vergi ödemelerini şart koşmuştu. Sonra Ebû Tâhir er-Rahba'dan er-Rakka'ya doğru hareket etmiş ve adamları er-Rabaz'a girerek buranın halkından otuz kişiyi öldürmüşlerdi. Ancak er-Rakka halkı er-Rabaz halkına yardım etmiş, böylece Karmatîlerden bir grubu öldürmüşler ve onlarla üç gün müddetle savaştıktan sonra Karmatîler rebiyülâhir ayının sonlarına doğru geri çekilmişlerdi.

Karmatîler kuzeye doğru Ra'sulayn ve Kefertûsa'ya askerî birlikler sevketmiş, buranın halkı Karmatîlerden emân dilemiş, onlar da vermişlerdi. Diğer taraftan Sincâr üzerine yürüyen Karmatîler el-Cibâl bölgesini yağmalayarak Sincâr'a karargâh kurmuşlar ve halkının isteği üzerine Sincarlılara emân vermişlerdi.

Mu'nis ise bu sıralarda Musul'a varmış ve Karmatîlerin er-Rakka'ya doğru hareket ettiklerini haber almıştı. Bunun üzerine sür'atle yoluna devam edince Ebû Tâhir er-Rakka'dan er-Rahbâ'ya geri dönmüştü. Karmatîlerin er-Rakka'dan ayrılmasından sonra Mu'nis buraya varmıştı. Karmatîler Heyt'e ulaşmış, fakat buranın halkı şehir surlarını iyice tahkim ettiklerinden Karmatîlerle savaşa tutuşmuşlar ve sonunda Karmatîler Heyt'ten Kûfe'ye geri dönmüşlerdi. Karmatîlerin Kûfe'ye geri döndükleri haberi Bağdâd'a ulaşınca onlarla savaşmak üzere Hârûn b. Garîb ve Bennî b. Nefîs ile Nasr el-Hâcib onlara karşı çıkarılmıştı. Ancak Karmatîler İbn Hübeyre köşküne kadar ulaşmış ve burada yaşayanlardan bir grup adamı öldürmüşlerdi.

Nasr el-Hâcib Karmatîler üzerine giderken yolda ateşli bir hastalığa tutulmuş ve bir hayli soğuk almıştı. Karmatîler onlara doğru yaklaştığında Nasr'ın savaşabilme ve yerinden hareket edebilme gücü bulunmuyordu. Yerine Ahmed b. Kayıglıg (Kayğalağ)'ı görevlendirmişti. Bu arada Nasr el-Hacib'in hastalığı bir hayli şiddetlenmiş ve bu yüzden dili tutulunca Bağdâd'a geri götürülmüştü. Nasr ramazan ayı sonunda yolda öldü. Nasr'ın yerine ordu komutanlığına Hârûn b. Garîb tayin edilmiş ve el-Muktedir'in hâcibliğine de Nasr'ın oğlu Ahmed getirilmişti. Bundan sonra Karmatîler buradan çekilip el-Beriyye'ye doğru hareket etmişler, Hârûn b. Garîb de askerleriyle birlikte geri dönerek şevvâl ayının bitmesine sekiz gün kala Bağdâd'a girmişti.

Ali b. Îsâ'nın Vezirlikten Azli ve Yerine Ebû Ali b. Mukle'nın Tayini

Bu yılda Ali b. Îsâ halifenin vezirliği görevinden azledilerek yerine Ebû Ali b. Mukle tayin edilmişti. Bunun sebebi şöyle anlatılır:

«Ali b. Îsâ, el-Hâkânî ile el-Husaybî'nin vezirliği döneminde gelirlerin azalması ve maaşların arttırılması, askerlerin Enbâr'dan geri dönmelerinden sonra maaşların yılda iki yüz kırk bin dinar daha artış yapılması, saray hizmetçileri ve haremde bulunanlar ve özellikle el-Muktedir'in annesinin maaş ve masraflarının bir hayli artması üzerine bundan endişelenmeye başlamış ve bu ona ağır gelmişti.

Diğer taraftan vezir, Nasr el-Hâcib'in kendisine ara sıra uğrayıp Mu'nis el-Muzaffer'e yakınlaştığını, dolayısıyla tekrar kendisinden uzaklaştığını, ancak Mu'nis'in kendisine yaptığı bütün tavsiye ve öğütlere de kulak asmadığını görmekte idi. Bütün bunlar üst üste binince Ali b. Îsâ artık yaşlandığını ve bir işler için gücü kalmadığını ileri sürerek görevden affedilmesini talep etmiş, ancak el-Muktedir görevi sürdürmesini, bi-

raz daha sabretmesini emretmiş ve ona şöyle demişti: «Sen benim katımda babam el-Mu'tazıd makamındasın.» Ali b. İsâ istifa etmek konusunda bir hayli direnmişti. Sonra el-Muktedir Mu'nis ile bu konuda iştişâre ederek vezirliğe üç kişiyi aday olarak düşündüğünü söylemişti. Bu üç aday şunlardı: Biri el-Fazl b. Ca'fer b. el-Furât idi ki annesi Hayrâna, kız kardeşi de el-Muhsin b. Furât'ın zevcesi idi. Bu vezir adaylarının ikincisi Ebû Ali b. Mukle, üçüncüsü de İbn Ebi's-Sâc'ın veziri Muhammed b. Halef en-Nîremânî idiler. Mu'nis şöyle demişti: «el-Fazl b. Ca'fer olmaz. Biz onun amcası vezir Ebû'l Hasan'ı ve amcasının oğlu ile eniştesi el-Muhsin'i öldürüp bacısının mallarına el koymuştuk. Bundan dolayı ondan emin olamayız. İbn Mukle'ye gelince; o da çok konuşan, aldatıcı ve vezarette hiçbir tecrübesi olmayan bir kişidir. O da işimize yaramaz. Muhammed b. Halef'e gelince; o da cahil, aceleci ve hiç bir şeyi doğru dürüst yapamayan bir şahsiyettir. En iyisi Ali b. İsâ'nın bu işi sürdürmesidir.»

Sonra Mu'nis Ali b. İsâ ile karşılaşmış, ona vezirlikte biraz daha sabretmesini tavsiye ederek sakinleştirmeğe çalıştıysa da Ali b. İsâ ona şöyle demişti: «Eğer sen sürekli olarak burada merkezde oturuyor olsaydın hep senden yardım isterdim, ancak şimdi er-Rakka'ya, arkasından da Şâm'a gideceksin.» Ebû Ali b. Mukle halifenin bu düşüncesini haber alınca derhal harekete geçmiş ve bir çok yerin iltizamlarını yüklenerek bu işe talip olduğunu söylemişti. el-Muktedir bu hususta ve bu üç aday ile ilgili olarak Nasr el-Hâcib ile istişarede bulunmuş, Nasr ona şöyle demişti: «el-Fazl İbnu'l Furât'ı ele alacak olursak o doğru dürüst yazışmayı bile bilmez, bu yüzden bu konuda yeterli olmadığı gibi, daha dün amcasını, amcası oğlunu ve eniştesini öldürüp bacısının ve annesinin mallarına el koymuştun. Sonra Furâtoğulları Râfizîliğe daha yakın olup Ali b. Ebî Tâlib'in çocuklarına meyillidirler. Ebû Ali b. Mukle'ye gelince, onun insanlar katında her hangi bir saygınlığı olmadığı, bu işin üstesinden gelmesinin zor olduğu ve her hangi bir tecrübesinin bulunmadığı bellidir. Nihayet Nasr el-Hâcib halifeye Muhammed b. Halef'i tavsiye etti. Aralarında bir muhabbet ve yakınlık vardı. Ancak el-Muktedir Muhammed b. Halef'in cahilliğini ve aceleciliği ile karıştırıcılığını anlayınca ondan nefret etmişti. İbn Mukle bu durumu habe ralınca Nasr el-Hâcib'e hediyeler ile gelmiş ve Nasr da onu el-Muktedir'e tavsiye etmiş, böylelikle el-Muktedir Ebû Ali b. Mukle'yi vezir tayin etmişti.

İbn Mukle Karmatîlerin Enbâr'a gelmesi üzerine adamlarından birisini Enbâr'a elli posta güvercini ile birlikte göndermiş ve oradan meydana gelen olayları günü gününe kendisine bildirmesini emretmişti. Bu adam Enbâr'da ikamet ederek haberleri günü gününe İbn Mukle'ye ulaştırıyordu, İbn Mukle da Nasr el-Hâcib vasıtasıyla haberleri Halifeye ilet-

mekte idi; bu da onun vezir tayin edilmesinde büyük rol oynamıştı. Bunun için Nasr bir gün Halifeye şöyle demişti: «Bu İbn Mukle'yi ilgilendirmeyen bir iş olduğu hâlde bu şekilde başarmıştır; onu vezir tayin etmeğe ne dersiniz?»

Halife el-Muktedir bu yılın rebiyülevvel ayının ortalarına doğru vezir Ali b. İsâ'yı ve kardeşi Abdurrahman'ı tutuklattırmayı kararlaştırmış ve Ebû Ali b. Mukle'ye da hil'atler giydirerek vezirliğe tayin etmişti. İbn Mukle'ye, aralarındaki yakın dostluktan dolayı, Ebû Abdullah el-Berîdî vezirlikte yardım etmişti.

Ebû Abdullah el-Berîdî ve Kardeşleriyle İlgili Olayların Başlangıcı

Ali b. İsâ vezarete tayin edildiği sırada Ebû Abdullah el-Berîdî'ye hassa arazileri, kardeşi Ebû Yûsuf'a da Sürrak iltizam edilmiş bulunuyordu. Ali b. İsâ valilerini çeşitli yerlerde görevlendirdiği sırada Ebû Abdullah şöyle demişti: «Bu gibi adamları en büyük şehirlerde görev başına getiriyorsun da benim gibi birisine Ahvâz'daki hassa arazilerini iltizam etmeyi ve kardeşim Ebû Yûsuf'u da Sürrak'a göndermeyi pek uygun görmüyorsun. Senin vereceğin bu pek az şeyi kabul eden kimseyi Allah lânet eylesin. Benim davulumun sesi vardır, o da ileride işitilecektir.»

Ebû Abdullah el-Berîdî Ali b. İsâ'nın azledildiğini haber alınca kardeşi Ebû'l Hüseyn'i Bağdâd'a göndererek Ahvâz ve civarının kendisine verilmesini talep etmişti. Bu gibi işler ancak vezirlik makamına rüşvet alan bir kimse geldiği zaman oluyordu. Ebû Ali İbn Mukle vezarete tayin edilince Ebû Abdullah el-Berîdî'ye yirmi bin dinar vermiş ve ayrıca Sûs ve Cündeysâbûr'dan başka geri kalan bütün Ahvâz bölgesini iltizam arazisi olarak teslim etmişti. Ayrıca kardeşi Ebû'l Hüseyn'e el-Furâtiye'yi, diğer kardeşleri Ebû Yûsuf'a da hassâ arazilerini vermişti. Malların Ebû Eyyûb es-Simsâr'ın zimmetinde bulunması şartıyla onlar bu topraklarda tasarruf sahibi olacaklardı.

Ebû Ali b. Mukle Ebû Abdullah'a haber gönderip İbn Ebî's-Selâsil'i tutuklamasını emretmişti. Ebû Abdullah bizzat kendisi Tüster'e giderek onu yakalamış ve ondan on bin dinar para alıp parayı da merkeze göndermemişti. O son derece aceleci, yaptığı işin sonucunun ne olacağını hiç düşünmeyen birisi idi. Onun nasıl bir adam olduğu, hilekârlığı, dini anlayışının zayıflığı, aceleciliği konusunda ileride sözedeceğiz. Sonra Ebû Ali b. Mukle Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Ahmed el-Mârdânî'yi Ebû Abdullah el-Berîdî'yi teftiş etmek üzere görevlendirmişse de Ebû Abdullah hiç de ona yüz vermemişti.

Ebû Abdullah «el-Berîdî» diye bilinmektedir, Emîr İbn Mâkûlâ onu bu şekilde kaydetmiştir. Ancak İbn Miskeveyh «el-Yezîdî» diye kaydetmiştir. İbn Miskeveyh bu hususta şöyle der: «Ebû Abdullah'ın dedesi Yezîd b. Mansûr el-Himyerî'nin hizmetinde bulunduğu için ona bu nisbet verilmiştir.» Ama doğrusu «el-Berîdî»dir. Bizim İbn Miskeveyh'in sözünü ve kanaatini kaydetmemizin sebebi, her hangi bir kimsenin İbn Miskeveyh'teki bilgilere dayanarak bizim bundan habersiz olduğumuzu zannedip doğru olanını yazmadığımızı düşünmemesidir.

Karmatîlerden Irak Sevâd Bölgesinde Ortaya Çıkanlar

Yukarıda Ebû Tâhir el-Karmatî'nin durumunu zikrettik. Bu olaydan sonra Irak sevâd bölgesinde Karmatî mezhebine bağlı olan bazı kimseler korkularından itikatlarını gizlemişlerdi. Ancak bu arada itikatlarını açığa vurarak Vâsıt sevâd bölgesinde on bin kişiden daha fazla bir kalabalık toplanarak başlarına Hureys b. Mes'ûd adıyla bilinen bir adamı emîr tayin ettiler. Aynü't-Temr'de de kalabalık bir kitle ortaya çıkarak başlarına İsâ b. Mûsâ adıyla bilinen birisini tayin edip hepsi birlikte Mehdîlik davasına çağrıda bulunmaya başladılar. İsâ b. Mûsâ Kûfe'ye gelip şehrin dışında karargâhını kurmuş, şehrin haracını toplayarak sevâd da görevli olan kimseleri de buradan uzaklaştırmıştı.

Hureys b. Mes'ûd da el-Muvaffakî arazilerine gelip burada büyük bir ev yaptırarak ona «Dâru'l-Hicre» adını vermiş ve bölgeye tamamen hakim olarak etrafta yağma yapmağa ve insanlara hakaretler ederek onları esir alıp bir kısmını da öldürmeğe başlamışlardı. Bu sırada Vâsıt'ta harp işlerinin başında bulunan Bennî b. Nefîs onlarla savaşmağa giriştiyse de mağlûp edilmişti. Bunun üzerine el-Muktedir Billâh Hureys b. Mes'ûd ve yanında bulunanların üzerine Hârûn b. Garîb'i; İsâ b. Mûsâ ve yanındakilerin üzerine, Kûfe'ye de Sâfî el-Basrî'yi gönderdi. Hârûn ve Sâfî üzerlerine gönderildikleri Karmatîleri mağlûp ederek dağıtmışlardı. Ayrıca onlardan bir kısmını esir almış ve esirlerden çok daha kalabalık bir kitle de öldürülmüş, sancaklarına el konulmuştu. Bu sancaklar beyaz bezden yapılmış olup üzerlerine şu âyeti yazmışlardı: **«Biz yer yüzünde zayıf bırakılmış olanlara** (mustaz'aflara) **lutfedelim istedik. Onları önderler yapalım, onları** (diğerlerinin mülkünde) **mirasçı kılalım.»** (1) Bu sancaklar alınıp Bağdâd'a getirilmiş ve sevâd bölgesinde bulunan Karmatîlerin hâkimiyetlerine son verilip Müslümanlar onların şerrinden kurtulmuşlardı.

(1) eş-Şuarâ, 28/5.

Nâzûk ve Hârûn b. Garîb Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda emniyyet kuvvetleri âmiri bulunan Nâzûk ile Hârûn b. Garîb arasında çatışmalar meydana geldi. Bunun sebebi şöyle anlatılır:

Hârûn b. Garîb'in atlarının bakıcıları ile Nâzûk'un at bakıcıları arasında siyah bir köle için çekişmeler meydana gelmiş, sopalarla birbirine saldırmışlardı. Bunun üzerine Nâzûk, Hârûn b. Garîb'in atlarının bakıcılarını dövdürdükten sonra hapse attırmıştı. Hârûn'un adamları da emniyyet hapishânesinin bulunduğu yere saldırarak burada bulunan Nâzûk'un vekiline hücum etmiş ve kendi arkadaşlarını hapisten kurtarmışlardı. Arkasından Nâzûk kalkıp el-Muktedir'e gitmiş, ancak el-Muktedir ona şöyle demişti: «Her ikiniz benim katımda aziz kimselersiniz. Onun için aranıza girmeyeyim.» Nâzûk geriye dönüp adamlarını toplamış, Hârûn da adamlarını toplayarak karşı hazırlıklara girişmişti. Nâzûk'un adamları Hârûn'un evine doğru hücum etmiş, ancak Hârûn kapısını içeriden sürgüleyerek içeriye kapanmış, fakat adamlarından bir kısmı evin dışında kalmıştı. Nâzûk'un adamları dışarıda kalanlardan bir kısmını öldürüp bir kısmını da yaralayınca Hârûn kapıyı açmış ve adamları dışarıya fırlayarak Nâzûk'un adamlarını kılıçtan geçirmeğe başlamışlar, bir kısmını öldürmüş, bazılarını yaralamışlardı. Aralarında çarpışmalar bir hayli şiddetlenince Nâzûk adamlarını geri çekmişti.

el-Muktedir her ikisine haber göndererek bu yaptıklarından dolayı ikisini de kınamış, bunun üzerine çarpışmadan vazgeçmişler bu çıkan karışıklıklar da sona ermişti. Ancak Nâzûk halifeden korkarak kendisine karşı bir tavır takındığını zannetmiş ve buradaki tarafsızlığını böyle yorumlamıştı. Hârûn Nâzûk'a gidip onunla sulh akdettikten sonra adamlarıyla birlikte çıkıp Nâzûk'tan uzak bir yerde ikamet etmek maksadıyla en-Necmî bostanına konaklamıştı. Halk bu konuda bir sürü yalanlar uydurmağa başlamış ve şöyle demişlerdi: «Hârûn artık emîru'l-ümerâ oldu.» Bu gibi sözleri işiten Mu'nis'in adamları o sıralarda er-Rakka'da bulunan Mu'nis'e durumu mektupla bildirmişler o da Bağdâd'a doğru sür'atle geri dönerek Bağdâd'ın en yüksek tepesi olan eş-Şemmâsiyye'de karargâh kurmuş ve el-Muktedir'in yanına varmamıştı. Bunun üzerine el-Muktedir'in oğlu Emîr Ebû'l-Abbâs ile vezir İbn Mukle kalkıp Mu'nis'e gitmişler ve el-Muktedir'in selâmını bildirip ondan ürktüğünü ve kendisinden uzak durmasından endişelendiğini söylemişlerdi. Bunun üzerine Mu'nis el-Muktedir'in yanına geri dönmüş ve her biri karşılıklı olarak birbirlerinin maksatlarını anlamışlardı. Ancak yine bu arada el-Muktedir aynı zamanda dayısının oğlu olan Hârûn b. Garîb'i yanına saraya çağırmış ve onu hep orda tutmuştu. Bunu gören Mu'nis, el-Muktedir'e karşı daha da nef-

ret duymağa ve ondan ürkmeğe başlamıştı. Bu sırada Ebû'l Heycâ' b. Hamdân el-Cibâl bölgesinden geri dönüp Mu'nis'in karargâhı yanında ve onunla birlikte karargâh kurmuş ve Mu'nis ile Halife arasında da bir sürü mektuplaşmalar meydana gelmişti. Diğer emîrler hep gelip Mu'nis'in yanında yer almışlar ve bu yılın sonuna kadar bu gibi karşılıklı mektuplaşmalar ile sene son bulmuştu.

Alevî Davetçisi el-Hasan b. el-Kâsım'ın Öldürülmesi

Bu yılda Alevî davetçisi el-Hasan b. el-Kâsım öldürüldü. Yukarıda Esfâr b. Şîreveyh ed-Deylemî ile Merdâvîc'in Taberistân'ı istilâlarını anlatmıştık. Esfâr ve Merdâvîc Taberistân'ı istilâ ettiklerinde el-Hasan b. el-Kâsım da Rey'de bulunuyordu. O da burayı istilâ ederek Sâmânî emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed'in adamlarını şehirden kovmuş ve ayrıca Mâkân b. Kâkî ed-Deylemî ile birlikte Kazvin, Zencân Ebher, Kumm şehirlerini ele geçirmişlerdi. Buraları ele geçirdikten sonra el-Hasan b. el-Kâsım Taberistân'a doğru harekete geçmiş ve Esfâr ile «Sâriye» denilen yerde karşılaşarak şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Bu çarpışmaların sonunda el-Hasan ile Mâkân b. Kâkî mağlûp olarak geriye çekilmiş, ancak Esfâr'ın askerleri el-Hasan'ı kovalayıp yakalamış ve öldürmüşlerdi. Ancak bu çarpışmalarda el-Hasan b. el-Kâsım'ın askerlerinin büyük bir kısmı mağlûp olmayı dilemişler ve isteyerek geri çekilmişlerdi. Çünkü o etrafında toplananlardan doğru olmalarını, halka zulmetmemelerini, içki içmemelerini istemişti. İşte bundan dolayı ona buğz edip Herûsendân'ı başlarına geçirmeyi kararlaştırmışlardı. Herûsendân el-Cîl reislerinden birisi olup Merdâvîc'in ve Veşmgîr'in dayısı idi. Onların maksadı Herûsendân'ı başlarına geçirip el-Hasan b. el-Kâsım'ı öldürmek ve Ebû'l Huseyn b. el-Atrûş'u yerine geçirerek adına hutbe okutmaktı.

O sıralarda Herûsendân Ahmed et-Tavîl ile birlikte ed-Dâmağân'da bulunuyordu. O Sa'lûk'un öldürülmesinden sonra burada ikamet etmişti. Ancak Ahmed et-Tavîl'in bu durumu öğrenmesi üzerine el-Hasan b. el-Kâsım'a mektup yazıp durumu bildirmiş, el-Hasan da gerekli tedbirlerini almıştı. Herûsendân gelip de kumandanlarla birlikte el-Hasan ile karşılaşınca onu almış, Cürcân'daki sarayında yemek yemek üzere gitmişlerdi. Herûsendân ve yanındaki kumandanlar el-Hasan b. el-Kâsım'ın niyyetlerinden haberdar olduğunu bilmiyorlardı. Onunla birlikte saraya giren el-Hasan bunları öldürmek üzere adamlarıyla gerekli anlaşma ve görüşmelerini yapmıştı. Onlar saraya girdikten sonra el-Hasan bu kumandanların adamlarının içeriye girmelerine engel olmalarını adamlarına tavsiye etmişti. Herûsendân ve yanında bulunan diğer kumandanlar içeri

girdiklerinde el-Hasan b. el-Kâsım, arzu ettikleri gibi onları karşılamış ve öldürme planlarını gerçekleştirebilecekleri şekilde bir tavır içine girmişti. Onları öldürebileceği ve kanlarını akıtabileceği bir hakkı elde edebilmek için bu tavrı takınmıştı. Onlar da içeri girdiklerinde el-Hasan'ın adamları tarafından son fertlerine varıncaya kadar öldürülmüş ve onları kapıda bekleyip duran adamlarına ölüm haberleri verilmişti. Arkasından el-Hasan b. el-Kâsım bütün bu kumandanların mallarının yağmalanmasını emretmişti. el-Hasan'ın adamları da kendi arkadaşlarını bırakıp bu yağma işine dalmışlar, diğer taraftan öldürülen kumadanların adamları ve akrabaları bundan bir hayli etkilenmiş ve üzülüp el-Hasan'dan nefret etmişlerdi. İşte bu yüzden yukarıda zikrettiğimiz Esfâr ile yapılan savaşta el-Hasan'ı yalnız başına bırakıp geri çekilmişler ve ölümüne yol açmışlardı.

el-Hasan b. el-Kâsım'ın öldürülmesinden sonra Esfâr Taberistân, Rey, Cürcân, Kazvîn, Zencân, Ebher, Kumm ve Kerh illerine tamamen hâkim olup Horasân hâkimi es-Saîd Nasr b. Ahmed adına hutbe okutarak kendisi Sâriye'de ikamet etmişti. Esfâr Hârûn b. Behrâm'ı da Âmul'a tayin etmişti. Ancak Hârûn hutbeyi Ebû Ca'fer el-Alevî adına okutmayı arzu etmekteydi. Bundan dolayı Esfâr Ebû Ca'fer'in hakim olduğu bölgeden korkmağa ve tekrar o bölgede bir fitne çıkması ve savaşın kopmasından korkmakta idi. Bunun için Hârûn'u yanına davet edip Âmul'un ileri gelenlerinden birisinin kızıyla evlenmesini ve Ebû Ca'fer ile diğer Alevî reislerinin düğün ziyafetine davet edilmesini istemişti. Sonra Hârûn Esfâr'ın tayin ettiği günde ziyafeti tertiplemiş, Esfâr da aynı gün ve kararlaştırılan vakitte sür'atle yanında bulunan askerleriyle Âmul'a vararak Hârûn'un hiç bir şeyden haberi olmadığı bir sırada evine hücum ederek Ebû Ca'fer'i ve diğer Alevî ileri gelenlerini yakalatıp Buhârâ'ya götürmüş, ve ilerde kaydedeceğimiz gibi, Ebû Zekeriyya'nın isyanı sırasına kadar burada tutuklu kalmışlardı.

Esfâr Taberistân'daki işlerini tamamen hallettikten sonra Rey'e doğru yürüdü. O sırada Rey Mâkân b. Kâkî'nin elinde idi. Esfâr, şehri Mâkân'ın elinden alıp istilâ etmiş, Mâkân da oradan Taberistân'a gidip ikamet etmişti.

Bunun arkasından Esfâr, Alamut kalesini ele geçirmeyi arzu etti. Alamut kalesi Deylemîlerin sınırında, yüksek bir dağın tepesinde bulunan bir kale idi. Bu kale Deylemî hükümdarının oğlu Siyahçeşm b. Mâlik'in elinde idi. «Siyâhçeşm» «kara gözlü» anlamına geliyordu. Bunun gözlerinin bir tanesinin üzerinde siyah bir ben vardı, bundan dolayı ona bu isim verilmişti. Esfâr onunla mektuplaşarak gönlünü hoş tutmuş ve çıkıp yanına varmıştı. Esfâr çoluk çocuğunu Alamut kalesinde bırakmak

için Siyâhçeşm'den ricada bulunmuş, buna karşılık da ona Kazvîn'i vermişti. Siyâhçeşm, Esfâr'ın bu teklifini kabul etmiş, o da çoluk çocuğunu Alamut kalesine taşımıştı. Arkasından kendi adamlarından en güvendiği kimseleri de Alamut kalesine gönderip orada yerleştirmiş ve orayı adamlarıyla doldurduktan sonra Siyâhçeşm'e haber gönderip onu Kazvîn'den davet etmiş ve yakalatıp bir kaç gün sonra da öldürmüştü.

Esfâr Sümnân'dan geçtiğinde Dünbâvent dağları hakimi bir emîrin oğlu ondan emân dilemişti. Ancak Muhammed b. Ca'fer es-Sümnâmî Esfâr'ın yanına inmeğe yanaşmamış ve Re'su'l-Kelb köyüne yakın bir kaleye kapanıp kalmıştı. Bundan dolayı Esfâr ona karşı kin tutmuş, Rey'i tamamen ele geçirdikten sonra onu muhasara etmek için üzerine asker sevketmişti. Bu askerlerin başına Abdülmelik ed-Deylemî adında birisini görevlendirmiş, Abdü'l-Melik de varıp Muhammed b. Ca'fer'i burada muhasara altına almıştı. Ancak bu giden askerler bir türlü onu ele geçirememiş ve kalenin yanına yaklaşamamışlardı. Abdülmelik kendisine barış yapmayı tavsiye edecek kimseleri Muhammed b. Ca'fer'e göndermiş, bunun üzerine Abdülmelik onun bu teklifini kabul etmiş, arkasından da Abdülmelik'i misafir etmek üzere yine ona öğütte bulunacak kimseleri göndermişti. Nihayet Abdülmelik sulh yapmak bahanesiyle adamlarının en cesurlarından bir grupla birlikte kaleye gitmiş, adamlarını kalenin alt taraflarında bırakarak kendisi tek başına Muhammed b. Ca'fer'in yanına çıkmıştı. Yaklaşık bir saat kadar konuştuktan sonra kendisine bir öğütte bulunmk üzere yalnız başlarına kalmalarını istemiş ve yanlarında küçük bir çocuktan başka hiç kimse olmaksızın baş başa kalmışlardı. Abdülmelik bunu fırsat bilip hemen Muhammed b. Ca'fer'e saldırarak öldürmüştü. Muhammed b. Ca'fer uzun müddetten beri yatakta yatıyordu. Abdülmelik onu öldürdükten sonra daha önce yanında hazırladığı ibrişimden bir ipi pencereye bağlayarak oradan aşağıya sarkıtıp kaleden kaçmış kurtulmuştu.

Muhammed b. Ca'fer'in öldürüldüğünü gören yanındaki o küçük çocuk birden bağırmağa başlamış, Muhammed b. Ca'fer'in adamları hemen koşarak gelmiş ve daha evvel Abdülmelik tarafından arkadan sürgülenen kapıyı kırıp içeri girdiklerinde Muhammed b. Ca'fer'i ölü bulmuşlar, bunun üzerine de yanlarından bulunan bütün Deylemîleri öldürerek kendi canlarını korumağa çalışmışlardı.

Bu olaydan sonra Esfâr'ın şanı bir hayli yücelmiş, şöhreti artmış ve ordusunun kahramanlığı tanınmıştı. Ancak bunun üzerine Esfâr, Horasân Sâmânî emîri es-Saîd'e karşı büyüklük taslayarak isyan etmiş, hatta Rey'de altından bir saltanat tahtı kurup başına bir taç giyerek halifeye ve Horasân emirine karşı savaşmayı arzu etmişti. Bunun üzerine halife el-Muktedir, Esfâr ile savaşmak üzere Hârûn b. Garîb komutasında Kaz-

vîn dolaylarına doğru bir ordu sevketmişti. Ancak Hârûn bu çarpışmalar sırasında mağlûp olup geri çekilmiş ve Kazvîn kapısı önünde adamlarından bir hayli kimse öldürülmüştü. Bu çarpışmalar sırasında Hârûn'a yardım eden Kazvîn halkına karşı Esfâr bir hayli kin tutmuştu.

Esfâr'ın bu tutumundan sonra Horasân emîri es-Saîd Buhârâ'dan hareket ederek Esfâr üzerine yürüyüp elindeki şehirlerini almak istemiş ve Nîsâbûr'a kadar ulaşmıştı. Bunun üzerine de Esfâr askerlerini toplayıp savaşa hazırlanmışken veziri Mutarrif b. Muhammed el-Cürcânî Horasân emîriyle mektuplaşarak onun itaatine girmesini ve ona bir sürü hediye ve mallar takdim etmesini öğütlemiş, «Eğer bunu kabul ederse ne alâ, etmediği takdirde de yine onunla savaşmak senin elindedir.» diye yol göstermişti.

Esfâr'ın ordusu içinde Horasân emîrinin adamlarından ve Türklerden oluşan bir grup vardı. Veziri Esfâr'ı bunlarla korkutunca onun görüşüne uymuş ve Sâmânî emîri ile mektuplaşmıştı. Ancak Sâmânî emîri onun bu teklifini kabul etmemiş, üzerine yürümeyi kararlaştırmıştı. Esfâr'ın adamları ise Sâmânî emîrine mal verilmesini ve hutbenin onun adına okunmasını teklif etmesini tavsiye edip onu savaşmaktan korkutmuş ve savaş neticesinin ve zaferin kime ait olacağının da bilinmediğini anlatmışlardı. Bunun üzerine Esfâr onların görüşüne uyarak Sâmânî emîrinin istediği malları vermeyi kabul etmişti. Ayrıca Sâmânî emîri ona bir sürü malların götürülüp teslim edilmesini de şart koşmuş ve nihayette anlaşmışlardı. Barışın aktedilmesinden sonra Esfâr Rey ve çevresi halkına bir vergi koyarak onları taksitlere bağlamıştı, ister şehir halkından olsun, ister oradan gelip geçenlerden olsun, adam başına bir dinar para tahsil ediyordu. Bu şekilde topladığı büyük meblağlardaki malın bir kısmını Horasân emirine vererek geri dönmüştü.

Bu olaydan sonra Esfâr'ın durumu çok daha fazla güçlenmiş ve ayrıca şiddet ve zorbalığa baş vurmağa başlamıştı. Daha evvel Kazvîn halkına karşı içinde beslediği kin ve buğuzdan dolayı Kazvîn üzerine yürümüş ve halkına karşı şiddetli bir savaşa girişerek mallarını almış, onlara işkenceler etmiş, bir çok kimseyi öldürerek acılarla karşı karşıya getirmiş ve Deylemîleri üzerlerine musallat ederek yer yüzünü onlara dar etmişti. Uğradıkları bu şiddetli ıstıraplardan dolayı düştükleri korkudan yürekleri ağızlarına gelmişti. Hattâ bir seferinde minarede ezan okumakta olan bir müezzinin sesini işitince oradan aşağıya atılmasını emretmiş ve müezzin minareden aşağıya atılmıştı. Halk Esfâr'ın uygulâdığı bu zulümden dolayı etrafa imdadını duyurmağa başlamış ve Kazvîn halkından

erkekler, kadınlar, çoluk çocuk hepsi birden şehri terkedip sahraya dökülmüş, Esfâr aleyhinde beddualar ederek Allah'a yalvarmağa başlamış ve bu zulmü gidermesini Allah'tan niyaz etmişlerdi. Esfâr bu durumu öğrenince onlara gülmüş, küfrederek yaptıkları dua ile alay etmişti. Ertesi gün olunca aşağıda kaydedeceğimiz gibi oradan ayrılıp gitmişti.

Esfâr'ın Öldürülmesi

Esfâr'ın ileri gelen kumandanları arasında büyük şahsiyetlerden Merdâvîc b. Ziyâr ed-Deylemî vardı. Esfâr onu Şumeyrân et-Tarm hakimi Sâlâr'ın yanına gönderip Sâlâr'ın kendisine itaat etmesini istemişti. Adı geçen bu Sâlâr'ın çocukları daha sonraları Azarbeycan'a ve diğer bölge şehirlerine sahip olmuşlardır. Merdâvîc Sâlâr'ın yanına vardığında ikisi birlikte halkın başına gelen felâketleri söz konusu etmiş, Esfâr'ın halka reva gördüğü zulüm ve işkenceleri kendi aralarında konuşarak anlaşmışlar, Esfâr üzerine yürüme hususunda anlaşmaya varmışlar ve ona karşı birlikte savaşmağa karar vermişlerdi.

Esfâr Kazvîn'e varıp burada Merdâvîc'in getireceği haberleri beklemeğe koyulmuştu. Bu arada Merdâvîc Esfâr'ın ileri gelen kumandanları arasında kendilerine son derece güven duyduğu kimselere mektup yazarak durumunu ve kendisiyle Sâlâr arasındaki ittifakı anlatmış ve onlardan yardım istemiş, bu kumandanlar da Merdâvîc'in teklifini kabul etmişlerdi; çünkü ordu içinde birçok kimse Esfâr'ın giriştiği son derece kötü davranışlarını, zulmünü ve zorbalığını benimsemiyor ve bundan bir hayli ıstırap duyuyorlardı. Merdâvîc'e yardım etmeğe karar veren kumandanlar arasında Esfâr'ın veziri Mutarrıf b. Muhammed de bulunuyordu. Bunun akabinde Merdavic ile Sâlâr Esfâr üzerine yürümüşlerdi. Bunu haber aldığında adamları Merdavic'e bey'at etmiş bulunuyordu. Esfâr durumun kötülüğünü anlamıştı. O gün, Kazvîn halkına giriştiği zulmünün akabinde ve onların Esfâr aleyhinde beddua etmeğe başladıkları gün idi. Ordu Esfâr'a karşı isyan etmiş, o da kölelerinden bir grup ile hemen kaçıp Rey'e gitmişti. Rey'de bıraktığı vekilinden bir miktar para ve mal istemişse de buradaki vekili ona yalnız beş bin dinar verip şöyle demişti: «Sen emîrsin, mala da, paraya da ihtiyacın yoktur.» Bu sözleri duyan Esfâr oradan ayrılıp Horasân'a gitmiş ve Beyhak yakınlarında bir yerde ikamet etmişti.

Diğer taraftan Merdâvîc Kazvîn'den Rey'e doğru yönelerek o sıralarda Taberistân'da bulunan Mâkân b. Kâkî'ye mektup yazıp Esfâr'a karşı onunla yardımlaşmağa ve anlaşmağa davet etmişti. Bunu haber alan Mâkân b. Kâkî derhal Esfâr üzerine yürümüş, Esfâr bu yöre halkına kar-

şı da yine zulümlere başlamıştı. Ancak Mâkân'ın üzerine yürüdüğünü öğrenince oradan ayrılıp Büst şehrine doğru gitmişti. Rey taraflarına doğru çöl yoluyla hareket eden Esfâr, çoluk çocuğunun da bulunduğu Alamut kalesine gitmek istemişti. Yolda giderken adamlarından bir grup ondan kopup uzakta kalmıştı. Bu arada Merdâvîc durumu öğrenince Esfâr'ın peşine takılmak üzere anında hareket etmiş ve hemen kumandanlarından birisini bir miktar askerle önden göndermişti. Bu giden kumandan Esfâr'a dinlenmek üzere konakladığı bir yerde yetişmiş ve ona emîr selâmı ile selâm vermişti. Ancak Esfâr bu gelen askerlere ve kumandanlarına şöyle demişti: «Her halde siz benim buralarda olduğumu haber almış ve beni yakalamak üzere gönderilmiş olmalısınız, değil mi?» Gelen kumandan da: «Evet!» şeklinde cevap verince Esfâr'ın adamları ağlamağa başlamıştı. Esfâr onların bu davranışlarını kınayıp şöyle demişti: «Siz böyle yufka ve korkak yürekler mi taşıyorsunuz! Siz bilmiyor musunuz ki emîrlik her zaman bu gibi belâ ve musibetlerle dopdoludur!»

Sonra Esfâr o gelen kumandana dönüp gülerek kendisinden ayrılarak giden kumandanların akibetini, onu bu şekilde düşman eline teslim edenlerin ve ihanet edenlerin durumunu sorunca bu kumandan bütün bu söz konusu ettiği adamların Merdavîc tarafından öldürüldüklerini haber vermişti. Bunu duyan Esfâr'ın yüzü gülmüş ve şöyle demişti: «Bu adamların hayatta olmaları benim kursağımda bir düğüm gibiydi, öldürüldüklerini şu anda öğrenmem bana son derece hoş geldi ve gözüm aydın oldu. Haydi şimdi sana verilen emri yerine getir.» Esfâr bu gelen kumandanın kendisini öldüreceğini zannetmişti, ancak kumandan ona şöyle demişti : «Sana her hangi bir kötülük yapma konusunda bana emîr verilmiş değildir.» Sonra onu alıp Merdavîc'in yanına götürmüş, Merdavîc de onu adamlarından bir gruba teslim edip Rey'e götürmelerini istemişti. Ancak adamlarından bir kısmı Merdavîc'e şöyle demişlerdi: «Şu anda yanında bulunan adamların büyük bir kısmı şu adamın emrinde daha evvel çalışmış kimselerdirler. Onlar Esfâr'dan ayrılıp sana itaat ettiler ve sen onlardan bir çok kimseyi öldürdün. Şu anda tekrar senin yanından ve emrinden ayrılıp yarın ona bağlanarak seni yakalamayacaklarına dair bir güvencen var mıdır?» Bu söz üzerine Merdavîc Esfâr'ın öldürülmesini emretmiş ve oradan Rey'e çekip gitmişti.

Esfâr'ın öldürülmesi hususunda diğer bir rivayet de şöyledir :

«Esfâr Alamut kalesine doğru gitmek üzere ayrıldığında dinlenmek için bir vadiye konaklamışken Merdavîc de avlanmak gayesiyle etrafa çıkmış ve aynı zamanda Esfâr'ı aramağa koyulmuştu. Bu arada gezinirken buradaki bir vadinin kenarında küçük bir süvari grubunun bulunduğunu gören Merdavîc bunlar hakkında bilgi almak üzere adamlarını gön-

dermiş, buraya gelenler Esfâr b. Şîreveyh'in küçük bir grupla birlikte dinlendiğini ve sonra Alamut'a doğru gitmek istediğini, buradaki mal ve paralarını alıp Merdavîc'e karşı tekrar savaşacak asker toplamağa hazırlandığını öğrenmişlerdi. Derhal Esfâr'ı ve yanında bulunan o küçücük süvari grubunu yakalayıp Merdavîc'in yanına götürmüşler, Merdavîc Esfâr'ı görünce atından inip onu bıçakla boğazlamıştı.

Esfâr'ı öldürdükten sonra Merdavîc'in hakimiyeti bölge şehirlerinde gayet iyi oturmuştu. Kazvîn'e dönen Merdavîc halkına karşı son derece iyi davranmış ve onlara her türlü iyilik ve güzelliği vaat etmişti.

Esfâr'ın öldürülmesine dair başka bir rivayet de şöyledir :

Esfâr giderken yolda çok açıkmış ve bir değirmene girerek değirmenciden yiyecek istemişti. Değirmenci Esfâr'a ekmek ve süt getirip vermiş, Esfâr ve yanında bulunan bir hizmetçisi birlikte bu yemeği yemişlerdi. Bu sıralarda buralarda gezinen Merdavîc bu değirmene doğru yaklaşmış ve değirmenin yakınlarında at ayakları izlerine rastlamıştı. Bunların ne olduğunu sorunca değirmene iki atlının girdiği kendisine haber verilmiş, Merdavîc de aniden değirmeni basıp Esfâr'ı orada görmüş ve hemen öldürüvermişti.

Merdâvîc'in Emirliği

Merdâvîc Esfâr'a karşı zafer elde edip onu öldürdükten sonra hakimiyeti altındaki bütün memleketlere iyice yerleşmiş ve hükmü geçerli olmuştu. Gücünü ıspatladıktan sonra yöre şehirlerinin birinden diğerine geçerek arka arkaya ele geçirmiş ve hakimiyeti altına almıştı. Önce Kazvîn'e sahip olup halkına karşı güzellikle davranmış ve onlara iyiliklerde bulunduğu gibi her zaman iyi davranacağını da vaat etmiş, bundan dolayı Kazvîn halkı Merdavîc'e karşı bir muhabbet beslemişti. Kazvîn'den Rey'e giden Merdavîc burayı da ele geçirmiş; sonra Hemedân, Kenkûr, Dînever, Buruçerd, Kumm, Kâşân, Isfahân ve Cerbâzkân ile diğer bölge şehirlerini hakimiyeti altına almıştı.

Merdavîc yalnız Isfahân halkına karşı kötü davranmış ve mallarını ellerinden alıp ırz ve namuslarını sereserpe ortaya atmış, onlara karşı insafsızca davranmıştı. Kendisine altından bir taht yaptırıp üstüne oturmuş, ayrıca kumandanlarından ileri gelenlerinden de bazılarının yanında oturması için gümüşten bir taht yaptırmıştı. O saltanat tahtına oturduğu zaman askerleri önünde ve uzağında saf saf dizilir, kendisinin görevlendirdiği hâciblerden başka hiç kimse onunla konuşamazdı. Bu davranışından dolayı Isfahân halkı ondan son derece büyük bir korkuya kapılmıştı.

Merdâvîc'in Taberistân'ı Ele Geçirmesi

Yukarıda Mâkân b. Kâkî ile Merdâvic'in ittifaklarını ve Esfâr'a karşı yardımlaşmalarını kaydetmiştik. Merdâvîc kendi hakimiyet bölgesinde yönetimini sağlamlaştırıp da gücü artıp malları ve askerleri çoğalınca o sıralarda Mâkân b. Kâkî'nin elinde bulunan Cürcân ve Taberistân'a göz dikmişti. Askerlerini toplayıp Taberistân üzerine yürümüş, Mâkân b. Kâkî de ona karşı direnmişti. Ancak Merdâvîc Mâkân'a karşı galip gelerek Taberistân'ı istilâ etmiş ve askerlerinin Sipehsâlârı (başkomutanı) olan gayet güçlü, cesur ve ileri görüşlü bir şahsiyet olan Belkâsım b. Bâncîn'i Taberistân valiliğine getirmişti.

Taberistân'ı hallettikten sonra Merdavîc Cürcân üzerine yürümüştü. Burada Mâkân'dan evvel Şîrzîl b: Salâr ve Ebû Ali b. Türkî adlarında iki şahıs bulunuyordu. Merdavîc'in geldiğini haber alınca buradan kaçmışlar, Merdavîc de Cürcân'ı ele geçirmiş ve buraya Belkâsım b. Bâncîn'in dayısının oğlu olan Serhâb b. Bâvis'i tayin etmişti. Serhâb Cürcân'da Belkâsım'ın vekili durumunda olacaktı. Belkâsım Cürcân'ı da ve Taberistân'ı da gayet iyi kontrolü altına almış, Merdavîc de Isfahân'a zafer ve ganimetlerle geri dönmüştü.

Bunun üzerine Mâkân b. Kâkî Deylem'e giderek orada bulunan Ebû'l-Fazl es-Sâir'den yardım istemişti. Ebû'l Fazl ona ikramda bulunup onunla birlikte Taberistân'a yürümüş ve buraya varmaları üzerine Belkâsım her ikisiyle karşılaşarak onlarla savaşa tutuşmuş, Mâkân ile es-Sâir mağlûp olarak geri çekilmişlerdi. es-Sâir Deylem'e geri dönmüş, Mâkân ise Nîsâbûr'a yönelip es-Saîd Nasr'ın itaatine girerek ondan yardım istemişti. Sâmânî emîri es-Saîd Mâkân'a askerî yardımda bulunmuş ve onu takviye için bu yardımı bir hayli fazla tutmuştu. Bunun üzerine Mâkân tekrar sefere çıkmış ve Ebû Ali ile savaşa tutuşup şiddetli bir harp yapmışlardı. Ancak bu savaş sonunda Ebû Ali yenilince Mâkân b. Kâkî tekrar Nîsâbûr'a geri dönmüştü. Bundan sonra Mâkân ed-Dâmagân'ı ele geçirmek üzere harekete geçmiş, ancak Belkâsım üzerine yürüyünce buna kavuşamadan tekrar Horasân'a geri dönmüştü. İleride Mâkân b. Kâkî'nin Horasân'daki durumunu anlatacağız.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Ebû Yezîd el-Haricî ilk defa Mağrib'de ortaya çıkmıştı. Bu olayın devamını 334 yılı olayları arasında kaydedeceğiz.

Bu yıl içinde Sicistân'da bir Haricî ortaya çıkmış, etrafına topladığı

bir grup adamıyla birlikte Fars illerini ele geçirmek üzere oraya doğru yönelmişti. Ancak Fars bölgesine ulaşamadan adamları tarafından öldürülmüş ve geri kalanlar da dağılıvermişti.

Bu yılda Ahmed b. Nasr el-Uşûrî halîfenin hâciblik görevinden azledilmiş ve yerine hâcibliğe Yâkût getirilmişti. Yâkût daha evvel Fars bölgesinde bulunuyor ve orada savaş işlerini deruhte ediyordu. O da hâciblik görevini yürütmek üzere oğlu Ebû'l Feth el-Muzaffer'i tayin etmişti.

Bu yılda Domestikos Bizans'tan büyük bir orduyla ayrılıp Armenia bölgesine gelmiş ve Ahlat'ı muhasara altına almıştı. Ahlat halkı Domestikos ile barış anlaşması yapınca camiden minberi söküp attıktan ve yerine bir haç yerleştirdikten sonra oradan ayrılmış ve Bitlis'e gidip aynı işlemi orada da yapmıştı. Bunun için Erzen halkı ile civar şehirlerin halkları ondan bir hayli korkuya kapılmışlardı. Bunun için şehirlerini terketmiş ve ileri gelenleri de Bağdâd'a giderek halîfeden yardım istemişler, ancak onların bu istekleri yerine getirilmemişti.

Bu yılda Rum ve Ermenilerden yedi yüz kadar adam Malatya'ya ulaşmış, yanlarında bir sürü balta ve çapa taşıyarak gelmişlerdi. Kendilerinin amele olduklarını söyleyip burada yerleşmişlerdi, ancak durumları araştırıldıktan sonra geçitleri korumakla görevli bulunan Melih el-Ermenî'nin onlarla anlaşıp Malatya'yı muhasara altına aldığında içeriden onunla yardımlaşıp şehri ele geçirmek niyetiyle geldikleri ortaya çıkmıştı. Malatya halkı bu durumlarını öğrenince hepsini toptan öldürmüş ve yanlarında bulunan mallarını da ellerinden almışlardı.

Bu yılın rebiyülevvel ayı ortalarında Mu'nis el-Mu'nisî Musul ve çevresi komutanlığına getirilmişti.

Bu yılda Ebû Bekr b. Ebî Dâvud es-Sicistânî vefat etmişti. Ayrıca Ebû Uvâne Yakûb b. İshâk b. İbrâhim el-Esferâyînî de vefat etmişti. Onun **Sahîh-i Müslim**'den tahric ettiği bir **Müsned**'i vardır.

Ayrıca bu yılda büyük nahiv alimlerinden, «**Kitâbu'l Usûl**» adlı eserin sahibi olup «İbnu's-Serrâc» adıyla meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. es-Sırrî vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON YEDİNCİ (M. 929-930) YILI OLAYLARI

el-Muktedir'in Hal' Edilmesi

Bu yılda Halîfe el-Muktedir Billah hilâfet görevinden hal' edilerek kardeşi el-Kâhir Billâh Muhammed b. el-Mu'tasım'a bey'at edildi, fakat iki gün kaldıktan sonra el-Muktedir tekrar görevine iade edildi.

Bu olayın meydana gelmesine sebep olan hadiseleri şöyle kaydetmek müdkündür :

Bundan evvelki yıl olayları içinde kaydettiğimiz gibi, Mu'nis Halîfeden endişelenerek Bağdâd'ın eş-Şemmâsiyye semtinde konaklaması ve emniyyet görevlisi Nâzûk'un askerleriyle birlikte ona karşı çıkması, aralarında çatışmaların meydana gelmesi Ebû'l Heycâ' b. Hamdân'ın el-Cebel bölgesinden askerleriyle birlikte Mu'nis'e katılması ve ayrıca Bennî b. Nefîs'in de Mu'nis'e katılmasıyla olaylar gelişmişti. Halîfe el-Muktedir Bennî b. Nefîs'in elinden Dînever'i almış, Mu'nis de kendisine iltihakı sırasında Dînever'i Bennî b. Nefîs'e iade etmişti.

Buna karşılık da el-Muktedir, Hârûn b. Garîb ve Ahmed b. Kayığlığ ile el-Hucariyye kölelerini ve el-Musâfiye yaya askerlerini ve diğer askerleri kendi yanına toplamıştı. O günün öğle saatleri olunca el-Muktedir'in yanında bulunanların büyük bir kısmı ayrılmış, Mu'nis'in yanına gitmişlerdi. Bu olay muharrem ayı başlarında (929 şubat ortaları) meydana gelmişti.

Sonra Mu'nis, el-Muktedir'e yazdığı bir mektupta ordu mensuplarının saraydaki hizmetçilere ve harem görevlilerine dağıtılan mallar ve onların adına yapılan harcamalardan kesinlikle memnun olmadıklarını ve saray hizmetçilerinin ülke yönetimindeki etkilerinden hoşnut olmadıklarını ve bunu kesinlikle kınayıp reddettiklerini, onları bir an evvel mutlaka saraydan uzaklaştırmayı dilediklerini, ellerinde bulunan mal ve mülklerine el konulmasını, özellikle Hârûn b. Garîb'in saraydan uzaklaştırılmasını talep ettiklerini yazmıştı.

el-Muktedir Mu'nis'e verdiği cevapta bu isteklerinden yapılması mümkün olanları yerine getireceğini ve gerçekleştirilmesi mümkün olmayanları da şimdilik erteleyeceğini söylemiş ve onlara karşı merhametlice ve lütufla davranarak kendisine yapmış oldukları bey'atin yükünün boyunlarında olduğunu hatırlatmıştı. Ayrıca kendisine karşı gelmenin sonucunda meydana gelecek olay ve kötülüklerden de onları korkutmuştu. Arkasından Hârûn b. Garîb'in Bağdâd'ı terketmesini istemiş ve ona Şâm ve el-Cezeriyye suğur bölgelerini iktâ' etmişti. Hârûn bunun üzerine bu yılın 9 muharrem (26 Şubat 929) günü Bağdâd'dan ayrılmıştı. Ayrıca el-Muktedir kendisine karşı gelen bu adamlara nimetlerini ve onlara yaptığı ihsan ve ikramlarını hatırlatıp bu nimetleri inkâr etmelerinden sakınmayı, kötülükler de bulunmak, fitne ve fesat çıkarmaktan uzak durmalarını hatırlatmıştı.

el-Muktedir kendilerine bu hususta olumlu cevap verince Mu'nis Ebû'l Heycâ' b. Hamdân ve Nâzûk Bağdâd'a girmişlerdi. Mu'nis ve yanındakilerin şehre girdiğini gören halk el-Muktedir'i görevinden uzaklaştırıp yerine bir başkasını tayin edeceklerinden korkmuşlardı. 12 Muharrem günü olunca Mu'nis ve ordunun ileri gelenleri eş-Şemmâsiyye kapısına çıkıp bir saat kadar kendi aralarında görüşmeler yaptıktan sonra hep birlikte Dâru'l-hilâfe'ye gerisin geriye dönmüş, topluca yaklaştıklarında başta el-Muzaffer b. Yâkût olmak üzere bütün hâcibler, hizmetçiler ve sarayda bulunan diğer görevliler oradan kaçmışlardı. Vezir Ebû Ali b. Mukle de o sırada sarayda bulunuyordu. Mu'nis'in geldiğini haber alınca o da Dâru'l-hilâfe'den kaçıp gitmişti. Mu'nis ve ordu ileri gelenleri Dâru'l-hilâfe'ye girerek el-Muktedir'i, annesini, halasını, cariyelerini, çoluk çocuğunu tümüyle Dâru'l-hilâfe'den çıkarıp Mu'nis'in evine götürmüş ve orada tutuklamışlardı.

Bu durumu haber alan Hârûn b. Garîb o sırada Kutrabbül'de bulunuyordu. Hemen Bağdâd'a gelip saklanıvermişti. Diğer taraftan Ebû'l Heycâ' b. Hamdân İbn Tâhir'in sarayına giderek Muhammed b. el-Mu'tasım'ı getirmiş ve halîfe olarak bey'at edip ona «el-Kâhir Billâh» lakabını takmışlardı. Ayrıca Kadı Ebû Ömer'i hazır bulundurup el-Muktedir'in kendi kendini hal'ettiğine dair şahit tutmuşlardı. Mu'nis, Nâzûk, Ebû'l Heycâ, b. Hamdân, Bennî b. Nefîs de bu şehadet sırasında orada bulunuyorlardı. Kadı Ebû Ömer'in hazır bulundurulmasından sonra Mu'nis, el-Muktedir'e dönüp kendi kendini hilâfetten azletmesini istemiş ve kadıyı da azil konusunda şahit tutmuştu. Bu arada Ebû'l Heycâ' b. Hamdân halîfe el-Muktedir'e yönelip şöyle demişti: «Efendimiz! Seni bu hâl içinde görmek beni son derece kederlendiriyor. Bu günün gelip çatmasından korktuğum için sürekli olarak sana bu konuda gerekli ikazları ve nasihat-

leri yapıp duruyor, bu günden sakındırıyor, saray içindeki hizmetçi ve kadınların sözlerine itibar etmenin sonucunu hatırlatıyordum, ancak zat-ı âliniz bu hizmetçi ve kadınların söylediği sözleri benim sözlerimden daha etkili görüyor ve üstün tutuyordunuz. İşte ben bu günü tâ o günlerden görüyor gibiydim, halbuki biz o gün ve daha sonra da bu güne kadar kendimizi sizin hizmetinizde ve kullarınız olarak görüyor idik.»

Bu sözlerden sonra İbn Hamdân'ın gözleri yaşarmış ve el-Muktedir'in de gözlerinden yaşlar dökülmüştü. Orada bulunan cemaat el-Muktedir'in hal edildiğine dair şahit olmuşlar ve gerekli mazbatayı yazarak Kadı Ebû Ömer'e teslim etmişlerdi. Ancak Ebû Ömer bunu yanında saklamış, hiç kimseye ilân etmemişti. el-Muktedir tekrar hilâfete geri geldiğinde ona bu mazbatayı geri vermiş ve hiç kimseye bunu ilân etmediğini söylemişti. el-Muktedir de Ebû Ömer'in bu davranışını memnunlukla karşılamış ve onu Kâdî el-Kudât'lığa tayin etmişti.

el-Kâhir Billâh hilâfet makamına geçince Mu'nis Ali b. İsâ'yı hapisten çıkarmış, Ebû Ali b. Mukle'yi da vezirlik görevinde bırakmıştı. Nâzûk'a emniyet görevliliğine ek olarak halîfenin hâciblik görevini de vermiş ve bu hususta bütün vilâyetlere yazı yazılmıştı. Ayrıca Ebû'l Heycâ' b. Hamdân'a da elinde bulunan iktâ'lara ek olarak Horasân yolu üzerinde bulunan Hâlvân, Dînever, Hemedân, Kenkûr Kirmân, Şâhân, er-Râzenât, Dakûk, Hânîcâr, Nihâvend, es-Saymara, es-Seyrevân, Mâsebezân bu benzeri yerleri vermiştir. Dâru'l-hilâfe yağmalanmış, bu arada Bennî b. Nefîs, el-Muktedir'in annesine ait bir mezarlığa gidererek oradan bir kabri eşmiş ve kabirden çıkadığı alt yüz bin dinarı Dâru'l-hilâfe'ye getirmişti.

el-Muktedir muharrem ayının ortalarında hal' edilmişti. Nihayet yağma işi durmuş ve kopan fitne dinmişti. Nâzûk hilâfetin hâciblik görevini üstlenince el-Musâfiye yaya askerlerinin derhal Dâru'l-hilâfe çevresindeki çadırlarını sökmelerini ve kendi adamlarına da bunların çadırları yerine konaklamalarını emretmişti. Bu durum el-Musâfiyye yaya askerlerine ağır gelmişti. Ayrıca Nâzûk hicâbet görevlilerine üst düzeyde olan görevliler haric Dâru'l-hilâfe'ye kimseyi sokmamalarını emretmişti. Bundan dolayı da hâciblik görevi bir hayli sarsılmıştı.

el-Muktedir'in Tekrar Hilâfete Gelmesi

17 muharrem pazartesi günü sabahı olunca halk yeni bir hilâfetin ve devletin başlangıcı olması münasebetiyle Dâru'l-hilâfenin etrafında toplanmağa başlamış, yollar, caddeler, hattâ toplantı ve mesire yerleri ile Dicle nehri kenarlarına varıncaya kadar her taraf halkla dolup taşmıştı. Bu arada

el-Musâfiyye yaya askerleri silâhlarıyla orada toplanmış ve yeni yapılan bey'atten dolayı bir yıllık maaşlarını istemişlerdi. Böyle davranmalarının sebebi Nâzûk'un kendilerine karşı yaptığı kötü davranış üzerine ona besledikleri kindi. Mu'nis el-Muzaffer ise o gün Dâru'l-hilâfe'de hazır bulunmamıştı.

Toplanan halkın ve el-Musâfiyye yaya askerlerinin bağrışmaları gittikçe çoğalmış ve sesleri Nâzûk'un kulağına ulaşmıştı. Nâzûk bu olaylar sırasında her hangi bir karışıklığın ve bir fitnenin kopup da bunlarla kendi adamları arasında çarpışmaların meydana gelmesinden korkarak adamlarına yanaşıp kesinlikle bu toplananlara saldırmamalarını ve onlarla aslâ çarpışmaya girişmemelerini emretmişti. Ancak buna rağmen yaya askerlerin bağrışmaları bir hayli artmış ve «es-Sahn et-Tıs'îniyye»ye doğru hücum etmişlerdi. Nâzûk'un adamları bunları engellememiş, Dâru'l-hilâfe'nin yakınında bulunanlar silâhlarıyla içeriye doğru dalmış ve bağrışmalarının sesleri el-Kâhir Billâh'ın meclisine ulaşmıştı. O sırada yeni hâlifenin yanında vezir Ebû Ali b. Mukle, Nâzûk, Ebû'l Heycâ' b. Hamdân bulunuyordu. Bu sesleri işiten el-Kâhir Billâh Nâzûk'a: «Çık ve bunları sakinleştir, kalblerini hoş tut!» diye emretmiş, Nâzûk da çıkıp onlarla konuşmak istemişti. Ancak bir önceki gece sürekli şarap içtiği için hâlâ dalgın bir sarhoş idi. Yaya askerler Nâzûk'u görünce durumlarından şikâyette bulunmak ve maaşlarını istemek için ona doğru yaklaşmışlar, ancak Nâzûk ellerinde kılıçlarıyla bu adamların kendisine doğru geldiklerini görünce kendisine saldıracaklarını zannederek kurtulmağa çalışıp kaçmağa başlamıştı. Onlar da bunu fırsat bilip Nâzûk'u takip etmiş ve Nâzûk bir gün önceden kendi eliyle bizzat kapattığı bir kapının önüne varınca ona yetişmişler ve kapının önünde onu yanında bulunan Uceyb adındaki hizmetçisiyle birlikte öldürmüşler ve arkasından: «Yaşasın el-Muktedir, zafer senindir!» şeklinde bağırmağa başlamışlardı. Bu sesi işiten vezir, hâcibler ve diğer üst düzeydeki görevliler hemen kaçmağa başlamışlar ve Dâru'l-hilâfe boş kalmıştı. Bu yaya askerleri Nâzûk'u ve hizmetçisi Uceyb'i halkın görebileceği bir yerde Dicle nehri sahilinde asmışlardı.

Bu olayları müteakip yaya askerleri Mu'nis'in evine doğru yürümüş, bağırıp çağırmalarına devam ederek el-Muktedir Billâh'ı istemişlerdi. Diğer taraftan saray hizmetlileri Dâru'l-hilâfe'nin kapılarını arkadan kapatmağa başlamıştı. Bunların büyük bir kısmı el-Muktedir'in hizmetçileri ve köleleri ile saray görevlileri idi. O sırada Ebû'l Heycâ' b. Hamdân Dâru'l-hilâfe'den çıkıp gitmek istemiş, ancak el-Kâhir Billâh onun eteklerine yapışarak: «Ben senin zimmetindeyim.» diye yalvarmıştı. Bunun üzerine Ebû'l Heycâ' şöyle karşılık vermiş: «Vallahi, seni ebediyyen onlara teslim etmeyeceğim.» Sonra el-Kâhir'in elinden tutup: «Haydi kalk, bir-

likte buradan çıkıp gidelim. Ben adamlarımı ve aşiretimi çağırıp onlarla çarpışmağa hazırım, sonuna kadar seninle birlikteyim.» demişti.

Ebû'l Heycâ' ile el-Kâhir Billâh çıkıp gitmek istemişler, ancak kapıların tümüyle kapandığını görmüşlerdi. Tavşan yüzlü Fâik onlarla birlikte yürümüş, el-Kâhir Dârû'l-hilâfe'nin balkonuna ilerleyince biriken kalabalığı görmüştü. Kendisi, İbn Hamdân ve Fâik birlikte oradan inmişlerdi. İbn Hamdân, el-Kâhir'e: «Ben geri gelinceye kadar bekle.» demiş, sonra üzerindeki siyahlıkları ve elbiselerini çıkararak orada bulunan bir kölenin yün cübbesini kiymiş ve En-Nûbe kapısına doğru yürümüştü. Ancak bu kapının da kapalı olup ardında halkın biriktiğini görünce el-Kâhir Billâh'ın yanına geri dönmüştü. Diğer taraftan Fâik ile yanında bulunan hizmetçiler oraya varmakta gecikmişlerdi. Fâik el-Kâhir Billâh ile İbn Hamdân'ın öldürülmesi için hizmetçilere emîr vermişti, bunu yapmaktaki gayesi de el-Muktedir'in ve ona yaptıklarının intikamını almak içindi. Bunun üzerine hizmetçilerden on kadar kişi ellerinde silâhlarıyla el-Kâhir Billâh ile Ebû'l Heycâ' b. Hamdân'ın üzerine yürümüşlerdi. Ebû'l Heycâ' derhal bir eline kılıcını, öteki elinde de sırtından sıyrıp aldığı yün cübbeyi almış ve üzerlerine saldırıvermişti. Gelen hizmetçiler Ebû'l Heycâ'ın önünden kaçmağa başlamış ve korkup onu mecburen oklarla karşılamışlardı. Ok attıklarını gören İbn Hamdân derhal geri çekilmişti. Bu arada el-Kâhir Billâh da tek başına saray bahçesine girip orada saklanıvermişti.

Ebû'l Heycâ' b. Hamdân ağaçtan yapılı çitlerle çevrili bir eve girip saklanmış, saray hizmetçileri bu eve doğru geldiklerinde Ebû'l Heycâ' karşı çıkıp saldırıya geçince de üzerine gelenler gerisin geriye kaçmağa başlamışlardı. Bu sırada el-Hucariyye kölelerinden ileri gelen birisi yanına aldığı silâhlı iki zenci ile birlikte Ebû'l Heycâ'ın bulunduğu eve doğru yönelmiş, Ebû'l Heycâ' onlara karşı koyduksa da attıkları bir okla onu yere düşürmüşler, birisi hemen koşup bir kılıç darbesiyle sağ elini koparmış ve başını keserek alıp götürmüştü.

Yaya askerlerine gelince, bunlar Mu'nis'in evine doğru gidip oraya ulaştıklarında Mu'nis bağrışmalarını işitmiş: «Ne istiyorsunuz?» diye sormuş, onlar da: «el-Muktedir'i istiyoruz.» şeklinde isteklerini bildirmişlerdi. Mu'nis bunun üzerine el-Muktedir'i onlara teslim etmelerini adamlarına emretmişti. ek-Muktedir'e çıkması söylenince bunun bir tuzak olduğunu düşünerek çıkmaktan korkmuş ve buna pek yanaşmamıştı. Ancak onu hemen taşıyıp dışarı çıkarmışlar, yaya askerleri de omuzlarının üstüne alarak Dârû'l-hilâfe'ye ulaşıncaya kadar bu şekilde götürmüşlerdi. el-Muktedir «Sahn et-Tıs'înî» denilen salonuna ulaşınca gönlü müsterih olmuş, hemen kardeşi el-Kâhir ve Ebû'l Heycâ' b. Hamdân'ı sormuş, ken-

disine her ikisinin de hayatta oldukları haberi verilmişti. Hemen o anda kendi eliyle her ikisine emân yazarak bu mektubu sür'atlice infaz etmeleri için hizmetçilerine emir vermiş ve Ebû'l Heycâ'ın başına her hangi bir musibetin gelmesini engellemeğe çalışmıştı. Bu hizmetçi el-Muktedir'in yazdığı emânnameyi alıp sür'atle gitmiş, ancak başka bir hizmetçinin Ebû'l Heycâ'ın başını taşırayarak geldiğini görünce ikisi birlikte el-Muktedir'in yanına geri dönmüşlerdi. el-Muktedir bunu görüp de Ebû'l Heycâ'ın öldürüldüğü kendisine söylenince: «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn!! Onu kim öldürdü?» diye sormuş, hizmetçi: «Kimin öldürdüğünü bilmiyoruz.» diye cevap vermişti. el-Muktedir Ebû'l Heycâ'ın öldürüldüğünü görünce bir hayli üzülmüş ve bu ona ağır gelmişti. Şöyle demişti: «Bu günlerde ondan başka yanıma gelip de beni teselli eden, kederlerimi gidermeğe çalışan kimse yoktu.»

Sonra el-Kâhir Billâh el-Muktedir'in huzuruna getirilmiş, el-Muktedir yaklaşmasını ve yanına oturmasını sağladıktan sonra onu alnından öperek şöyle demişti: «Kardeşçiğim! Senin bir günahın olmadığını öğrendim, sen bu işe zorla sürüklendin. «Sen «el-Kâhir» diye lakâblanacağına «el-Makhûr» (mağlup olmuş) diye lakablansaydın çok daha iyi olurdu. «el-Kâhir ise bu sözlere karşı durmadan ağlıyor ve şöyle diyordu: «Ey mü' minlerin Emîri! Ne olur beni koru, canıma kıyma, benimle arandaki akrabalık ve yakınlık bağlarını düşün.» el-Muktedir de ona şöyle karşılık vermişti: «Allah'ın ve Rasûlünün hakkı için ben hayatta olduğum müddetçe sana hiç bir kötülük dokunmayacaktır ve ben yaşadıkça senin hoşuna gitmeyecek her hangi bir davranışla karşılaşmayacaksın.» Bu sözler üzerine el-Kâhir sakinleşmişti. Diğer taraftan Nâzûk ve Ebû'l Heycâ'ın kesik başları çıkarılıp caddelerde dolaştırılmış ve şöyle bir ilân yapılmıştı: «Efendimize karşı isyan edenlerin cezası budur.»

Bennî b. Nefîs'e gelince, o el-Muktedir'e karşı olanların başında gelmekte idi. el-Muktedir'in hilâfete tekrar geldiği haberini alınca sür'atle atına binip Bağdâd'dan kaçarak giyim kuşamını değiştirip Musul'a gitmiş, oradan da Armenia'ya varmıştı. Bir müddet sonra da Armenia'dan ayrılarak Kostantiniyye'ye gitmiş ve hristiyan olmuştu. Ebû'l Heycâ'ın kardeşi Ebû Serâya Nasr b. Hamdân da Musul'a kaçmış, nihayet bütün bu karışıklıklar sona ermişti. el-Muktedir veziri Ebû Ali b. Mukle'yi çağırarak vezareti tekrar ona vermiş ve ülkenin dört bir yanına mektuplar yazıp durum ilgililere ulaştırılmıştı. Ayrıca bütün ordu mensuplarına maaşları ve hakları tamamen dağıtılmış, askerin maaşları tümüyle ödensin diye hazinelerde bulunan bütün eşya, mücevherat ve devlete ait mülkler halka en ucuz şekilde satılmıştı.

Anlatıldığına göre el-Muktedir'in hal edilmesi olayında Mu'nis el-

Muzaffer'in hiç bir etkisi olmamıştı. O bu işe karar verildiğinde muhalefet etmesine ve bu görüşe katılmamasına rağmen yeni olarak cemaate uymak zorunda kalmıştı. Çünkü o bu cemaate muhalefet etmekle el-Muktedir'e her hangi bir fayda sağlayamayacağını biliyordu. Bundan dolayı kendisinden emin olmaları için onlara muvafakat etmişti. el-Musâfiyye ve el-Hucariyye askerleriyle gizliden gizliye çalışarak kumandanlarını bu işi deruhte etmeleri ve el-Muktedir'i tekrar hilâfete getirmeleri için gereken bütün çalışmalarında desteklemişti. el-Muktedir'e daha kendi evinde iken şöyle demişti: «Neyi yapmamızı diliyorsunuz?» İşte bu söz el-Muktedir'e bir güvence vermişti. el-Muktedir'i Mu'nis'in evinden Dâru'l hilâfe'ye taşıyıp götürdüklerinde halkın kalabalığını, aralarındaki çekişmeleri görmüş ve Mu'nis'e son derece güvendiği için onun evine geri dönmüştü. Çünkü o Mu'nis'e son derece güveniyordu. Eğer gerçekten Mu'nis el-Muktedir'den yana olmasaydı o da diğer adamlarla birlikte el-Kâhir'in yanında olacaktı. Ancak Mu'nis yukarıda kaydettiğimiz gibi onlarla aynı görüşte olmadığı için yanlarında bulunmamıştı. Ve yine el-Muktedir'den yana olmamış olsaydı, hilâfete iade edilmek üzere kendisinden istediklerinde eli altında bulunan el-Muktedir'i rahatlıkla öldürebilirdi.

el-Kâhir'e gelince, el-Muktedir onu annesinin evinde göz altında tutmuş, annesi iyiliklerde, ihsan ve ikramda bulunarak onu bolluklar içerisinde yaşatmıştı. Ona bir sürü hizmetçiler ve cariyeler satın alıp işlerini yürütmüş, ikram ve ihsanlarda aşırı gitmişti.

Karmatîlerin Mekke'ye Gitmeleri, Mekke Halkına ve Hacılara Karşı Davranışları ile Haceru'l Esved'i Almaları

Bu yılda hacc emîrliği görevini Mansûr ed-Deylemî ifa etmiş, hacıları Bağdâd'dan Mekke'ye kadar alıp götürmüş ve yolda her hangi bir şeyle karşılaşmamışlardı. Ancak Ebû Tâhir el-Karmatî terviye (1) gününde Mekk'de hacılara saldırıp adamlarıyla birlikte mallarını yağmalamış, onları Mescid-i Harâm'ın ve hattâ Ka'be'nin içinde kılıçtan geçirmişti. Bunlar yetmiyormuş gibi Hacerü'l Esved'i yerinden söküp Hecer'e götürmüştü. Mekke emîri İbn Muhalleb ileri gelenlerden bir grup Ebû Tâhir'e gidip mallarını geri vermesini rica etmişlerse de onların bu ricalarını ve hacılara şefaatlerini kabul etmemişti. Bundan dolayı bu gidenler onunla çarpışmış, o da hepsini birden öldürdüğü gibi Ka'be'nin kapısını sökmüştü. Bu arada Karmatîlerden biri Ka'be oluklarını sökmek için tırmanmışsa da çıktığı yerden düşüp ölmüştü. Karmatîler öldürdükleri hacıların bir

(1) Terviye günü, Zilhicce'nin sekizinci günüdür. (Çeviren).

kısmını Zemzem kuyusuna atmış, geri kalanlarını da kefensiz olarak, yıkanmaksızın ve namazları kılınmaksızın Mescid-i Harâm'ın avlusuna defnettirmişti. Ayrıca Ka'be örtüsünü alıp kendi adamları arasında paylaştırmış ve Mekke halkının evlerini tümüyle yağmalamıştı.

Karmatîlerin yaptığı bu durum Ifrîkıyye'de bulunan Ebû Muhammed Ubeydullah el-Alevî el-Mehdî'nin kulağına gidince Ebû Tâhir'in bu yaptıklarını kınamış ve onu lânetlemişti. Ona son derece kızmış ve şöyle mektup yazmıştı: «Bizim şîamızı perişen ettin, bu yaptıklarınla davet ve devletimizin küfür ve ilhâd ismini almasına sebep oldun. Eğer Mekke halkı ve hacılarla diğerlerinden almış olduğun malları iade etmeyip Hacerü'l Esved'i getirip yerine koymaz ve Ka'be örtüsünü de iade etmezsen dünya ve ahirette ben senden uzağım.»

Ebû Tâhir el-Karmatî bu mektubu alınca, ileride kaydedeceğimiz gibi, Hacerü'l-Esved'i yerine getirip iade etmiş ve Mekke halkının mallarını mümkün olduğu ölçüde kendilerine geri vermiş, el-Mehdî'ye de: «Adamlarımın Ka'be örtüsü ve hacı mallarını alıp kendi aralarında paylaşmalarından dolayı bunları iade etmem mümkün olmamıştır.» diye cevap yazmıştı.

Ebû Zekeriyyâ ve Kardeşlerinin Horasân'da İsyanları

Bu yılda Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil'in evlatları Ebû Zekeriyyâ Yahyâ, Ebû Sâlih Mansûr ve Ebû İshâk İbrâhim o gün emîr bulunan kardeşleri es-Saîd Nasr b. Ahmed'e karşı isyan etmişlerdi. Başka bir rivayette ise -ki doğru olanı da budur- bu isyan 318 yılında meydana gelmişti.

Bunların isyan etmelerinin sebebi şu idi:

Kardeşleri Nasr onları Buhârâ'nın iç kalesi (Kuhandiz) ne hapsetmiş ve onları beklemek üzere de nöbetçiler dikmişti. Ancak bunlar Kuhandiz'den kurtulmuşlardı.

Bunların hapisten kurtulmalarının sebebi şöyle anlatılır:

Ebû Bekr el-Habbâz el-Isfahânî adında bir adam es--Saîd Nasr b. Ahmed'in adı zikredildiğinde: «Onun, elimden büyük bir musibet ve belaya dûçar olacağı bir gün vardır.» diyor, böyle deyince, dinleyenler de gülüp geçiyorlarmış. es-Saîd Nasr b. Ahmed bir gün Nisâbûr'a çıkıp gitmiş ve Buhârâ'da Ebû el-Abbâs el-Kûsec'i vekil bırakmıştı. Hapiste bulunan kardeşlerinin işlerini de bu Ebû Bekr el-Habbâz yürütmekte idi. O bir kısım askerle anlaşarak bunları hapisten kurtarmağa çalışmış, askerler onun bu tekliflerini kabul edip bunların hapisten kurtulması için onunla

iş birliği yapmış, kendisi de bu hususta yaptığı hazırlıklarını onlara bildirmişti.

es-Saîd Nasr Buhârâ'dan ayrılınca bu askerlerle Ebû Bekr el-Habbâz, bir cuma günü Kuhandizin kapısında bir araya gelmeyi kararlaştırmışlardı. Ancak resmî emirle Kuhandizin kapısı cuma günleri yalnız ikindiden sonra açılırdı. Kararlaştırdıkları cuma gününden bir gün önce perşembe günü akşamında Ebû Bekr el-Habbâz Kuhendize girmiş ve o gecesini orada geçirmişti. Ertesi gün, yâni cuma sahabı olunca Ebû Bekr hapishanenin kapısına gelerek son derece muttaki ve zahid bir görünümle nöbetçiye yaklaşmış ve cuma namazını kaçırmaması için kendisine kapıyı açmasını ondan rica ederek nöbetçiye beş dinar bahşiş vermişti. Nöbetçi de bu muttaki ve zahid kişinin cuma namazını kaçırmaması için ona kapıyı açmış, kapı açıldığı anda Ebû Bekr el-Habbâz daha evvel sözleştiği adamlarını birden çağırmağa başlamış, zaten orada beklemekte olan bu adamlar Ebû Bekr'in çağrısına uyarak derhal koşuşmuş ve nöbetçiyi yakalayıp hemen Kuhandizden içeriye dalmışlar, Ahmed b. İsmâil'in oğulları Yahyâ, Mansûr ve İbrahim'i hapishaneden çıkarmışlardı. Ayrıca onlarla birlikte içeride tutuklu bulunan bir çok Deylemî ve Alevînin yanı sıra âdî suçluları da salıvermişlerdi. Bütün bu iç kale hapishanesinde tutuklu bulunup da bu arada dışarı salınanlar bir araya gelmiş, askerlerden de kendisine uyanlarla bir araya gelmişler ve başlarına Şervîn el-Cîlî ve diğer kumandanları geçirmişlerdi.

Bunların güçleri bir hayli artmış, es-Saîd Nasr b. Ahmed'in hazînelerini, evlerini ve saraylarını yağmalamışlardı. Arkasından Yahyâ b. Ahmed es-Sâmânî Ebû Bekr el-Habbâz'ı ileri gelen adamları arasına almış ve onu üst düzeyde bir kumandan yapmıştı. O sıralarda es-Saîd Nasr b. Ahmed, Nîsâbûr'da bulunuyordu. Horasân askerlerinin kumandanı Ebû Bekr Muhammed b. el-Muzaffer de Cürcân'da idi. Yahyâ'nın isyan ettiğini haber alan es-Saîd Nasr hemen Nîsâbûr'dan Buhârâ'ya geri dönmüş, diğer taraftan bu olayları işiten Muhammed b. el-Muzaffer de Mâkân b. Kâkî ile mektuplaşarak onunla akrabalık bağları kurmuş ve Nîsâbûr'a tayin edip buraya gelip saldıracak kimseleri alıkoymasını ve şehri korumasını emretmişti. es-Saîd Nasr'ın Nîsâbûr'dan ayrılıp Buhârâ'ya gitmesinden sonra Mâkân b. Kâkî oraya varmıştı. Yahyâ nehri korumak üzere Ebû Bekr el-Habbâz'ı görevlendirmişiti. es-Saîd Nasr onu derhal yakalatmış ve nehri aşarak Buhârâ'ya gitmişti. es-Saîd Ebû Bekr el-Habbâz'a çeşitli işkenceler yaptırmış ve onu ekmek pişirdiği tandıra atmıştı. Böylece Ebû Bekr el-Habbâz (ekmekçi) yanıp gitmişti.

Diğer taraftan Yahyâ Buhârâ'dan ayrılıp Semerkand'a gitmiş, oradan da Ebû Ali b. Ebî Bekr Muhammed b. el-Muzaffer'in bulunduğu es-Sâğâ-

niyân taraflarına doğru gidip buranın yakınından geçerek Tirmiz'e ulaşmış, oradan da o sıralarda Karatekin'in yönetiminde bulunan Belh'e gitmişti. Karatekin Yahyâ ile anlaşıp ikisi birlikte Merv'e gitmişlerdi. Muhammed b. el-Muzaffer Nîsâbûr'a ulaşınca Yahyâ onunla mektuplaşmış ve kendi tarafına çekmeğe çalışmıştı. Muhammed b. el-Muzaffer de Yahyâ'ya yanaştığını ve ona meyilli olduğunu göstermiş ve yanına geleceğini ona vaad etmişti. Arkasından Nisâbûr'dan ayrılarak Mâkân b. Kâkî'yi burada vekil bırakmış ve Yahyâ'nın yanına Merv'e gideceğini ilân etmişti. Ancak Merv'e doğru yola çıkmışken birden yolunu değiştirmiş, sür'atle Bûşenc ve Herat üzerine yürüyüp bu iki şehri ele geçirmişti.

Muhammed Herât'dan ayrılıp Garcistân yoluyla es-Sağâniyan taraflarına doğru yönelmişti. Bu durumu öğrenen Yahyâ, Muhammed'in yolunu kesmek üzere asker çıkarmış. Muhammed b. el-Muzaffer Yahyâ'nın bu askerleri ile yolda karşılaşıp savaşa girişmiş ve onları mağlûp ederek geri çekilmelerini sağladıktan sonra Garçistân'dan ayrılarak es-Sağâniyân'da bulunan oğlu Ebû Ali'den yardım istemişti. Oğlu Ebû Ali derhal ona gerekli yardım kuvvetlerini ulaştırmış, Muhammed b. el-Muzaffer de o sıralarda Mansûr b. Karatekin'in yönetiminde bulunan Belh üzerine yürümüştü. Muhammed b. el-Muzaffer ile Mansûr b. Karatekin Belh dolaylarında çarpışmalara girişmiş ve nihayet Mansûr yenilerek Cûzcân'a çekilmişti. Muhammed b. el-Muzaffer buradan es-Sağâniyân'a gidip oğluyla buluşmuş ve bütün bu faaliyetlerini bir mektupla Sâmânî emîri es-Saîd Nasr'a yazıp anlatmıştı. Bunları öğrenen es-Saîd bir hayli sevinmiş, Muhammed b. el-Muzaffer'e Belh ve Toharistân'ı vererek onu en yakın adamlarından saymıştı. Muhammed b. el-Muzaffer de bu iki şehri oğlu Ebû Ali Ahmed'ın yönetimine bırakıp oraya göndermiş, kendisi de es-Saîd'in yanına giderek Belh Rüstâk'ta buluşmuşlardı. es-Saîd Yahyâ'nın peşinden gidip dururken burada Muhammed b. el-Muzaffer ile buluşmuştu. Yahyâ da o günlerde Herât'da bulunuyordu.

Bir ara Yahyâ Nîsâbûr'a doğru gitmiş, ancak orada bulunan Mâkân b. Kâkî onu şehre sokmayınca adamlarıyla birlikte şehrin etrafına karargâhını kurmuş, fakat şehre aslâ girememişti. O sıralarda Yahyâ ile birlikte bulunan Muhammed b. İlyâs, Mâkân'dan emân dilemişti. Diğer taraftan Yahyâ'nın kardeşleri Mansûr ve İbrâhim, es-Saîd Nasr'dan emân dilemişlerdi. es-Saîd Yahyâ ve Karatekin'in hâlen elinde bulunan Herât'a yaklaşınca Yahyâ ve Karatekin hemen şehri terk edip oradan Belh'e gitmişlerdi. Karatekin es-Saîd Nasr'ın üzerine gelmesinden kurtulmak ve ondan uzak kalmak için Yahyâ'yı Belh'ten Buhârâ'ya doğru göndermiş, kendisi Belh'te ikamet etmişti. es-Saîd de Buhârârâ'ya doğru yönelip de

nehri aşınca Yahyâ Buhârâ'dan Semerkand'a kaçmiş, Semerkand'dan tekrar Karatekin'in yanına döndüğünde Karatekin ona hiç yardım etmemişti. Bunun üzerine Yahyâ Niîsâbûr'a gitmişti. O sırada Nîsâbûr'da bir hayli güç kazanan Muhammed b. İlyâs bulunuyordu. Mâkân b. Kâkî de buradan ayrılıp Cürcân'a gitmişti. Muhammed b. İlyâs Yahyâ'nın buraya girmesine müsaade etmiş ve Nîsâbûr da adına hutbe okutarak burada ikamet etmişlerdi.

Ancak es-Saîd Nasr, Yahyâ'nın peşini hiç bırakmıyor ve bir yerde ikâmet edip rahat etmesine imkân vermiyordu. Yahyâ ve Muhammed b. İlyâs Nîsâbûr'da ikamet ederlerken es-Saîd Nasr'ın üzerlerine geldiğini haber almışlar ve hemen oradan ayrılarak Muhammed b. İlyâs Kirman'a gidip orada ikamet etmiş. Karatekin de Yahyâ ile birlikte Bust ve er-Ruhhac'a gidip orayı yurt edinmişlerdi. es-Saîd Nasr b. Ahmed Nîsâbûr'a H. 320 (932) yılında varmıştı. es-Saîd Karatekin'i Belh'e tayin etmiş ve Yahyâ'ya da emân vermişti. Bunun üzerine Yahyâ, kardeşi es-Saîd Nasr'ın yanına gelmiş, böylece bu yıllar boyunca hiç dinmeden sürüp giden fitne, kötülük ve karışıklıklar sona ermişti.

es-Saîd Nasr, Yahyâ'nın yanına gelip teslim olduğu güne kadar Nîsâbûr'da beklemiş, nihayet Yahyâ gelince es-Saîd ona bir hayli ikram ve ihsanlarda bulunmuştu. Sonra es-Saîd kardeşi Ebû Sâlih Mansûr'la birlikte Nisâbûr'dan ayrılıp gitmişti. Diğer kardeşleri İbrâhim bu durumu görünce es-Saîd'den kaçarak Bağdâd'a gitmiş, oradan da Musul'a geçmişti. İleride, Allah kısmet ederse, onun buradaki hâlinden söz edeceğiz.

Karatekin'e gelince, o da Bust'ta ölmüş ve cenazesi İsbicân'a nakledilerek orada «Karatekin ribatı» diye bilinen yere defnedilmişti. Öldüğü zaman bir köye bile sahip değildi .Karatekin hep şöyle dermiş: «Askere yakışan ve uygun olan şey gittiği her yere sahip olduğu her şeyi alıp götürmesidir; tâ ki hiç bir şey ona ayak bağı olup da gözü arkada kalmasın.»

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem ayı ortalarında Musul'da gıda maddeleri satanlar ve el-Murabbaa halkı ile bezzâzlar arasında büyük bir kavga meydana geldi. Bu çatışmaların ilk sularında ve günün ilk saatlerinde gıdacılar diğerlerine galip gelmişler, ancak el-Murabbaa halkı ile ayakkabıcıların birleşmesi üzerine bu sefer diğerleri yenik düşmüşler ve gıda maddeleri

satanlar büyük bir hezimete uğrayıp, çarşıları ateşe verilmişti. Bu fitne, karışıklık ve kavgalar sürüp gitmiş, bir çok fitneci ve şer çıkarmak isteyenler ortalığı karıştırmakta cesaret bulmuş, bu arada eski elbise satanlarla ayakkabıcılar bir araya gelip gıda maddeleri satıcılarıyla tekrar şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Bu kavga aralarında bir hayli devam etmiş, nihayet gıda maddeleri satanlar ayakkabıcılarl onlara yardım edenleri mağlûp edip çarşılarını yakmış ve onlardan bazı kimseleri de öldürmüşlerdi. O sıralarda Musul emîri bulunan el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân bu olayı yatıştırmak üzere çıktıysa da etkili olamamıştı. Daha sonraları «Nâsirüddevle» adıyla lakablanan bu adı geçen Musul emîrinin girişimlerine rağmen bu kavga sürüp gitmiş, ancak bir müddet sonra bunların arasına âlim ve dindar kişilerin girmesiyle fitne yatıştırılmış ve aralarında barış yapılmıştı.

Yine bu yıl içinde Bağdâd'da Ebû Bekr el-Mervezî el-Hambelî'nin adamları ve taraftarlarıyla halktan bir grup arasında bir kavga meydana geldi ve askerlerden bazıları da bu kavgaya katılınca olay bir hayli büyüdü. Bu kavganın sebebi şöyle anlatılır:

Ebû Bekr el-Mervezî ve adamları Kur'ân-ı Kerîm'deki: «... **Umulur ki Rabbin seni böylece övülmüş bir makama ulaştırır.**» (1) âyetinin tefsîri konusunda diğerleriyle ihtilâfa düşmüşlerdi. Bir taraf bu âyeti izah ederken; «Cenâb-ı Allah Hz. Peygamber (S.A.V.)'i kendi yanı başında arşının üzerinde oturtacaktır», diye yorumlarken diğer bir grup da: «Hayır, buradaki övülmüş makam, şefaat yetkisidir» diye iddia etmiş ve bu iddiâ nihayet tartışmalara ve arkasından kavgaya dönüşmüş, meydana gelen bu çarpışmalar sırasında iki taraftan bir hayli adam öldürülmüştü.

Bu yılda el-Cezeriyye sınır bölgesi Rumlara karşı koyma hususunda bir hayli zayıflamıştı; özellikle Malatya, Meyyafârikîn, Âmid ve Erzen şehirleri ile bunlara yakın yerler tamamen ümitlerini kesmiş ve Rum Bizans İmparatoruna itaat etmeğe karar vermişlerdi; çünkü Halîfe el-Muktedir onlara yardım etmekten âciz düşmüştü. Bunun üzerine adı geçen bu şehir halkları Bağdâd'a bir elçi heyeti gönderip Bizans İmparatoruna teslim olmaları hususunu bildirmiş ve bu konuda halîfenin iznini isteyerek içine düştükleri müdafaa aczini belirtmiş ve onları korumak üzere asker gönderilmesini, kendilerine yardım edilmesini istemişlerdi. Ancak elçiler bu istekleri hususunda hiç bir şey elde edemeyince elleri boş olarak geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Kadı Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb b. İshâk

(1) el-İsrâ, 17/79

b. Hammâd b. Zeyd Kâdı el-kudâtlığa tayin edildi. Bu yılda Nâzûk'un yerine Bağdâd emniyyet âmirliğine Râik'in oğulları tayin edildi.

H. 214 (M. 829-830) yılında dünyaya gelmiş bulunan Ahmed b. Menî' bu yılda vefat etmiştir.

Halife el-Muktedir Billâh bu yılda Nâsirüddevle el-Hasan b. Ebî'l Heycâ' Abdullah b. Hamdân'ı Karda ve Bâzebdâ'da bulunup da babasına ait olan iktaların başında bıraktı.

Nihrîr es-Sağîr Musul valiliğine tayin edilip hemen oraya varımış ve bu yıl içinde Musul'da vefat etmişti. Bunun üzerine 318 h. yılı muharrem ayında Nihrîr'in ölümü üzerine yerine Nâsirüddevle el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân tayin edildi.

Bu yılda Irak hacıları Karmatîlerin Bağdâd -Mekke yolunu kesmeleri üzerine Mekke'ye Şâm yoluyla gitmişler ve ramazan ayının başında Musul'a, oradan da Şâm'a gitmişlerdi.

Bu yıl vezirin yakın adamlarından olmasından dolayı Ka'be örtüsünü İbn Abdûs el-Cehriyârî götürmüştü.

Bu yılın şaban (929 eylül) ayında Musul dolaylarında «İbn Matar» adında bir Haricî ortaya çıkmış ve Nusaybin'e gitmişti. Musul valisi Nâsirüddevle İbn Hamdân hemen Nusaybin üzerine yürüyüp İbn Matar'la çarpışmış ve onu esir almıştı. Yine aynı günlerde Muhammed b. Sâlih adında bir Harici daha ortaklıkta gözükmüş ve Musul'un el-Bevâzîc mevkiinde isyan etmişti. Bunun üzerine de Ebû's-Serâyâ Nasr b. Hamdân yürüyüp aynı şekilde onu da yakalamış ve bertaraf etmişti.

Bu yılda Muflih es-Sâcî ve Bizans baş kumandanı (Dodestikos'u) çarpışmalara girişmişler, Demostikos mağlûp olunca geriye çekilmiş, Muhlif de onu Rum illerine kadar kovalamıştı.

Bu yılın zilkade ayı sonlarına doğru büyük bir yıldız kaymış ve gece karanlığı bu yıldızın verdiği ışığın etkisiyle bir hayli aydınlanmıştı. Aynı şekilde bu yılda şiddetli bir rüzgâr esmiş ve koyu kırmızı renkte bir kum fırtısını sürüklemişti. Bağdâd'ın her iki tarafına bu kırmızı kumlar dolup taşmış, hattâ evler bu kumlarla kaplanmıştı. Bu kum Mekke yolundaki kuma benzemekte idi.

Yine bu yılda Kûfeli nahîv ekolüne mensup olan büyük nahîv âlimi Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasan İbn Farac b. Sakîr vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 930) YILI OLAYLARI

Musâfiyye Yaya Askerlerinin Yok Edilmesi

Bu yılın muharrem ayında Musâfiyye yaya askerleri bir sürü fitne ve karışıklıklar çıkarıp bir hayli güçlenmeleri üzerine Bağdâd'dan çıkarılmışlardı.. Bunlar, yukarıda kaydettiğimiz gibi, el-Muktedir'i hilâfete iade ettikten sonra bir hayli şımarmış, sağa sola ellerini uzatmağa başlamış ve halifelerin altından kalkamayacağı bir çok teklifler ve sözler söylemeğe başlamışlardı. Bu sözlerinden bazıları şunlardı: «Kim bir zalime yardım ederse, Allah o zalimi ona musallet eder. Kim bir merkebi evin damına çıkarırsa onu oradan indirmeğe de gücü yeter. Eğer el-Muktedir bizim hak ettiğimiz bazı hususları yerine getirmezse hak edeceği şekilde kendisiyle çarpışırız.» Ve bunlara benzer sözler...

Çıkardıkları kavgalar ve yaptıkları kötülükler ile istekleri bir hayli artmıştı. Hattâ çoluk çocuklarını, akraba ve tanıdıklarını sicillere kaydettirip onlara maaşlar bağlatmışlar ve böylece bunların aylık toplam maaşları yüz otuz bin dinara ulaşmıştı. Diğer taraftan süvarilerin karışıklıklar çıkarıp maaşlarını talep etmeleri üzerine onlara şöyle denmişti: «Şu anda beytülmal tamamen boştur, orada ne varsa hepsi yaya askerlerine verildi.» Bu laf üzerine süvariler isyan etmiş ve ve bu çatışmalar neticesinde süvari askerlerden bir grup öldürülmüştü. el-Muktedir de bunu fırsat bilip süvarilerden bir grup adamı öldürmeleri olayını yayaların aleyhinde delil olarak kullanıp emniyyet görevlisi bulunan Muhammed b. Yakût'a emir vererek bunları bertaraf etmesini istemişti. Muhammed b. Yâkût da yaya askerleri el-Muktedir'in evi etrafından kovup derhal Bağdâd'ı terketmelerini söyleyerek: «Burada ikamet etmeğe devam eden yakalanıp hapsedilecektir» diye onlara tebligatta bulundu. Ayrıca ileri gelenlerinin evleri yıktırıldı, mallarına el kondu ve yapılan bu çağrıdan sonra onlara karşı tamamen bir galibiyyet elde edildi. Ancak yapılan bu çağrı ve tebliğata uymayan bir grubu da yakalatan Muhammed b. Yâkût sakallarını kestirmiş, onlara dayak attırıp şehirde halka ibret-i âlem olsunlar diye gezdirtmişti.

Bu arada yaya askerlerine yapılanları hoş karşılamayan Bağdâd'daki zenciler de harekete geçmişti. Ancak emniyyet görevlisi Muhammed b. Yâkût «el-Hucariyye» askerleriyle onlara karşı bastırma harekâtına girişmiş ve bazılarının evleri yakılmıştı. Bu arada bu evlerin içerisinde bulunan çocuklarla kadınlardan hayatlarını kaybedenler olmuştu. Bu olaylardan sonra yaya askerleri ve onlara tabi olanlar Bağdâd'dan Vâsıt'a çıkıp gitmişler ve orada bir grup hâlinde bir araya gelerek Vâsıt'a hakim olmuş ve halifenin oradaki görevlisini şehirden kovmuşlardı. Bunun üzerine Vâsıt'a giden Mu'nis bunlara karşı giriştiği bir operasyonda onlardan bir hayli adam öldürmüş ve böylece bir daha ortaya çıkmamak üzere onları bertaraf etmişti.

Nâsırüddevle b. Hamdân'ın Musul Valiliğinden Azledilmesi ve Yerine İki Amcası Saîd ve Nasr'ın Tayini

Bu yılın rebiyülevvel (930 nisan) ayında Nâsırüddevle el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân Musul valiliğinden azledilerek yerine Hamdân'ın oğulları ve aynı zamanda Nâsırüddevle'nin iki amcası olan Saîd ve Nasr tayin edildi. Ancak Nasırüddevle Diyar-Rabîa, Nusaybin, Sincâr, Hâbur, Re'sül'ayın ile birlikte Diyârbekir, Meyyâfarikîn ve Erzen'in bir kısmını da belirtilen bir meblağ karşılığında iltizam etti. Nâsirüddevle'nin iltizamlarına gitmesi üzerine Saîd de rebiyülâhir (mayıs) ayında Musul'a ulaştı.

İbn Mukle'nin Vezaretten Azledilmesi ve Yerine Süleyman b. el-Hasan'ın Tayini

Bu yılda Vezir Ebû Ali Muhammed b. Mukle vezaretten azledildi. el-Muktedir onu Mu'nis'e yakın olmakla itham ediyordu. Ayrıca el-Muktedir Mu'nis'ten bir hayli endişelenip korktuğu hâlde yüzüne karşı gayet iyi davranıyordu. İttifakla kaydedildiğine göre, Mu'nis Avâna ve Ukbarâ'ya çıkıp gittiği bir sırada İbn Mukle Dâru'l-hilâfe'ye gelmiş ve hemen o gün tutuklanmıştı. Bu olay cemâziyülevvel (haziran) ayında meydana gelmişti.

Muhammed b. Yâkût ile İbn Mukle arasında bir düşmanlık vardı. İbn Mukle'nin tutuklandığı gün İbn Yâkût adam gönderip geceleyin İbn Mukle'nin evini ateşe verdirmişti.

Bu arada el-Muktedir, el-Hüseyn b. el-Kâsım b. Abdullah'ı vezir tatin etmek istemişti. Bu arada Mu'nis tekrar Bağdâd'a geri dönmüş ve el-Muktedir'e Ali b. İsâ ile birlikte haber gönderip İbn Mukle'yi tekrar ve-

zarete getirmesini talep etmişti. Ancak el-Muktedir Mu'nis'in bu isteğine kulak asmamış, İbn Mukle'yi öldürtmek istemişti. Mu'nis onu bundan vazgeçirmiş ve el-Hüseyn b. el-Kâsım'ı da vezir edinmemesini ondan talep etmişti. el-Muktedir de el-Hüseyn'den vazgeçip bu yılın cemâziyülevvel ortalarında Süleyman b. el-Hasan'ı vezir tayin etmişti. Ayrıca el-Muktedir Ali b. İsâ'nın divanlara bakmasını ve Süleyman'ı herhangi bir hususta tek başına bırakmamasını istenmişti. Diğer taraftan Ebû Ali b. Mukle'nin iki yüz bin dinarı müsadere edilmiş bulunuyordu. O iki yıl, dört ay, üç gün müddetle vezirlik yapmıştı.

el-Berîdî'nin Çocuklarının Tutuklanması

el-Berîdî'nin çocukları olan Ebû Adullah, Ebû Yûsuf ve Ebû Hüseyn'e yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ahvâz arazisi iltizam edilmişti. İbn Mukle'nin vezirlikten azledilmesinin akabinde halife el-Muktedir bizzat kendi eliyle el-Hâcip Ahmed İbn Nasr el-Kaşûrî'ye yazdığı bir mektupta el-Berîdî'nin oğullarını tutuklamasını emretmişti. el-Kaşûrî de derhal bu emri yerine getirmiş ve onları kendi evinde hapsetmişti. Bir gün Ahmed b. Nasr el-Kaşûrî, dehşet verici bir ses ile bir gürültü patırtı işitmiş, bunun ne olduğunu sorduğunda kendisine şöyle denmişti: «Vezir el-Berîdî evlâdının serbest bırakılması için haber göndermişti.» Ebû Abdullah uydurduğu sahte bir mektubu vezirden geliyormuş gibi el-Kaşûrî'ye ulaştırmış ve el-Berîdî'nin evlâtlarının serbest bırakılmasını ve ellerindeki iltizam arazilerinin başlarına gönderilmesini emretmişti. Ancak Ahmed b. Nasr el-Kaşûrî onlara şöyle demişti: «İşte bu halifenin bana daha evvel yazdığı bir mektup. O bu mektubunda: «Sana yine kendi el yazımla bir mektubum gelmedikçe onları serbest bırakına» diye bana emir vermiş bulunuyor.»

Bu gelen mektubun sahte ve uydurma olduğu ortaya çıkınca el-Muktedir gönderdiği bir emirle el-Berîdî'nin çocuklarının Bağdâd'a gönderilmesini istemişti. Ayrıca el-Berîdî'nin çocuklarından dört yüz bin dinar ödemeleri de istenmiş bulunuyordu. Ancak Halife onların bu meblağı ödeyemeyeceklerini bildiği halde hiç olmazsa bir kısmını öderler diye onlardan bu istekte bulunmuş, ancak onlar hapisten kurtulup tekrar işlerinin başına dönmek arzusuyla bütün bu meblağı ödemeyi kabul etmişlerdi.

Sâlih ve el-Ağarr'ın İsyanları

Bu yılın cemâziyelevvel ayında el-Bevâzic halkından Sâlih b. Mahmûd adında bir hâricî el-Becîle (veya el-Buceyle) de ortaya çıkıp isyan et-

miş ve oradan el-Beriyye bölgesine gelmişti. Bu adam Mâlikoğullarından bir grubu etrafında toplamış ve Sincâr'a doğru giderek halkından bir sürü mallar almıştı. Ayrıca yolda karşılaştığı ticaret kervanlarından onda bir vergi almış ve Sincâr'da halka karşı okuduğu bir hutbede onlara Allah'ın emirlerini hatırlatmış ve Allah'ın emirlerinin dışına çıkmaktan sakınmalarını tasviye ederek bu hususta sözü uzatıp durmuştu. Bu hutbesi sırasında şöyle demişti: «Biz Şeyheyn'in yolunu tutup iki kötüden uzak duralım, mest üzerine meshetmeyi de uygun görmüyoruz.»

Daha sonra Sâlih b. Mahmud Musul'a bağlı eş-Şecâciyye'ye gitmiş, halkından ve el-Farac ahalisinden kendisine öşürlerini ödemelerini istemiş ve orada bir kaç gün ikamet etmişti. Sonra Musul'un alt taraflarında bulunan el-Hadîse'ye giderek Müslümanlardan mallarının zekâtlarını, Hristiyanlardan da baş vergisi olarak cizyelerini kendisine ödemelerini istemişti. Ancak bunu reddeden el-Hadîse halkı ile aralarında savaş meydana gelmiş, Sâlih b. Mahmûd'un adamlarından bir grup öldürülmüş ve onu şehre sokmamışlardı. Onların altı kadar gemisini yaktıktan sonra Dicle nehrinin batı yakasına geçmişti. el-Hadîse halkı da Sâlih'in, adı Muhammed olan bir oğlunu esir almış ve Musul valisi bulunan Nasr b. Hamdân b. Hamdûn bu çocuğu alıp Musul'a götürmüştü. Diğer taraftan Sâlih b. Mahmûd «es-Sinn» denilen yere gitmiş, buranın halkıyla yaptığı bir anlaşma gereğince onlardan bir miktar mal alarak el-Bevâzic'e doğru gitmiş, oradan da Yukarı Zap Suyu çevresinde ve Musul'a bağlı Tel Hûsa denilen köye gitmişti. Buradan Musul halkına ve valisine yazdığı bir mektupta çocuğuna gelebilecek zarardan dolayı onları tehdit ediyor ve kendisine bu oğlunu iade etmedikleri taktirde kendisinden kurtulamayacaklarını söylüyordu. Bu mektubu yazdıktan sonra Sâlih es-Selâmiyye'ye gitmiş, diğer taraftan Musul valisi Nasr b. Hamdân bu yılın 5 Şaban (2 eylül 930) günü üzerine yürüyünce Sâlih es-Selâmiyye'yi terkederek el-Bevâzic'e doğru yönelmişti. Nasr b. Hamdân onu takip etmiş ve el-Bevâzic'te yetişerek onunla şiddetli bir savaşa girişmiş ve bu çarpışmalar sonunda Sâlih'in adamlarından yüz kadar kişi öldürülmüştü. Nasr'ın da adamlarından bir grup öldürülmüş, fakat buna karşılık Sâlih, yanında bulunan iki oğlu ile birlikte esir alınarak Musul'a getirilmiş ve oradan da Bağdâd'a gönderilerek halka gösterilip teşhir edilmişlerdi.

* * *

Bu yılın şaban (ağustos eylül) ayında Musul çevresinde el-Ağarr b. Matara es-Sa'lebî adında bir Hâricî isyân etmişti. Bu şahsın meşhur şair Amr b. Külsûm'un kardeşi Attâb b. Külsûm es-Sa'lebî'nin evlatlarından olduğu kaydedilir. el-Ağar, Re'sü'l-ayn (1) civarlarında isyân etmiş ve

(1) Bu günkü Urfa'ya bağlı Ceylanpınar ilçesi (Çeviren).

oradan Kefertûsa'ya gittiğinde etrafında iki bin kadar adam birikmiş, onlarla birlikte Kefertûsa'yı yağmalayıp bir çok kimsenin ölümüne sebep olmuştu.

Kefertûsa'dan Nubaybin'e giden el-Ağarr b. Matara es-Sa'lebî Nusaybîn taraflarında konaklamış, bunun üzerine şehrin valisi yanında bulunan askerleri ve halktan bir grup ile buna karşı çıkmış, aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, bu isyancı haricî Nusaybinli halktan yüz kadar adamı öldürüp bin kişiyi de esir almıştı. Bu esirleri fidye karşılığında serbest bırakmış ve Nusaybin halkı da ona dört yüz bin dirhem ödemek şartıyla barış akdetmişlerdi.

el-Ağarr'ın isyan ettiğini haber alan Diyar-Rabîa emîri Nâsirüddevle b. Hamdân üzerine bir ordu gönderdi. Bu giden askerler isyancı Harici ile çarpışıp onu mağlûp etmiş ve esir almışlardı. Nâsirüddevle sonra onu tutuklatıp Bağdâd'a göndermişti.

Ca'fer b. Ebî Ca'fer'in İsyanı ve Tekrar İtaate Dönmesi

Ca'fer b. Ebî Ca'fer b. Dâvud Sâmânîlerin Huttel valisi olup orada ikamet etmekte idi. Bu arada ondan bazı hareketler sadır olmuş ve isyan ettiğine dair sebep kabul edilmişti. Bunun üzerine Ahmed b. Muhammed b. el-Muzaffer'e mektup yazılıp üzerine yürümesi istenmiş, o da Ca'fer b. Ebî Ca'fer üzerine yürüyerek onunla savaşmış, tutuklayarak Buhârâ'ya göndermişti. Bu olay Ebû Zekeriyyâ Yahyâ'nın isyanından önce idi. Ca'fer Buhârâ'ya gönderilip orada hapse atılmış, bu arada Ebû Zekeriyyâ Yahyâ isyan edince tutuklu bulunduğu yerden serbest bırakarak onunla arkadaşlık kurmuştu. Ca'fer de tekrar Huttel'e bir ordu ile birlikte gönderilmesini istemiş ve bu hususta Ebû Zekeriyyâ'dan izin talep etmişti. İzin verilince Huttel'e gitmiş ve orada ikamet etmişti. Huttel'e varan Ca'fer, Sâmânî emîri es-Said Nasr b. Ahmed'e itaat etmiş ve bu itaatinden dolayı es-Saîd Nasr da onunla barış yapmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda ordunun süvari kesimi isyan etmiş ve Halîfeye itaat etmeyeceklerini ilân ederek bu hususta tehditte bulunmuşlardı. Bunun üzerine el-Muktedir onların ileri gelen kumandanlarını çağırıp görüşmüş ve iyi vaatlerde bulunmuştu. Ayrıca gelecek ayda bütün maaşlarını ödeyeceğini onlara vaadetmişti. Bunun üzerine isyandan vaz geçerek susmuşlar, ancak arkasından yaya askerleri de isyan etmişler ve onlara maaşları dağıtılmıştı.

Bu yılda el-Muktedir, oğlu Hârûn'a hil'at giydirip vezirle birlikte ona bir ordu katarak Fars, Kirmân, Sicistân ve Mekrân vilâyetlerini vermişti.

Aynı şekilde diğer oğlu Ebû'l Abbâs'a da hil'at giydirip ona ülkenin batı vilâyetleri olan Mısır ve Şâm bölgesini ikta' etmiş ve Mu'nis el-Muzaffer'i buralarda kendisine vekâlet etmek üzere görevlendirmişti.

Bu yılda İbn Râik emniyeyet görevliliğinden azledilerek Ebû Bekr Muhammed b. Yakût bu göreve getirilmişti.

Bu yılda Nusaybîn halkının Rum kapısı mahallesi ile doğu kapısı sakinleri arasında bir çatışma meydana gelmiş, bu çatışmalar sırasında Bedevî Araplardan ve sevâd bölgesinde ikamet edenlerden bir grup da şeyre girerek çatışmalara katılmış ve şiddetli çarpışmalar neticesinde aralarından bir hayli kimse öldürülmüş; evleri, dükkanları yakılmış; malları yağmalanmıştı. Ayrıca bu arada Şâm'a gitmek üzere şehre yaklaşan bir kervan da yağmalanmıştı.

Bu yılda hadis ulemasının ileri gelenlerinden olup doksan yaşında bulunan Yahyâ b. Muhammed b. Saîd el-Bağdâdî ile Hanefî fukahâsından ve aynı zamanda dil ve edebiyatın Kûfe ekolüne mensup şair Kadı Ebû Ca'fer Ahmed b. İshâk b. Behlûl et-Tenûhî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 931) YILI OLAYLARI

el-Muktedir ile Mu'nis Arasında Meydana Gelen Korku ve Nefretleşme

Bu yılda Mu'nis el-Muzaffer ile el-Muktedir Billâh arasındaki nefretleşme ve birbirlerinden şüphelenip endişeye kapılmaları tekrar baş göstermişti. Bağdâd emniyyet görevlisi bulunan Muhammed b. Yâkût vezir Süleyman'dan uzak durup el-Hüseyn b. Kâsım'a meyilli görülüyordu. Buna karşılık Mu'nis vezir Süleyman'dan yana bir tavır içinde olup Ali b. İsâ ile olan yakınlaşmasından dolayı hem vezire hem de Ali b. İsâ'ya son derece güven duymakta idi. Ancak Muhammed b. Yâkût'un durumu bu arada bir hayli güçlenmişti, çünkü o emniyet görevliliğine ilâve olarak Hisbe teşkilatının da başına getirilmiş emrine çok sayıda adam verilmiş ve bayağı güç kazanmıştı. Bu durum ise Mu'nis'in hoşuna gitmemiş, ona ağır gelmişti. Bunun için de el-Muktedir'den Muhammed b. Yâkût'u Hisbe teşkilâtının başından ayırmasını istemiş ve şöyle demişti: «Bu, Kadı ile âdil şahsiyyetlerin dışında kimsenin yürütemeyeceği bir görevdir. «el-Muktedir de Mu'nis'in bu isteğini yerine getirmişti.

Bu arada Mu'nis kendi adamlarını etrafında toplamış, diğer taraftan Yâkût ve oğlu da halîfenin evinde ve kendi evlerinde adamlarını bir araya getirmişlerdi. Mu'nis'e şöyle söylenmişti: «Muhammed b. Yâkût adamlarını toplamış, geceleyin senin evine baskın yapmayı kararlaştırmıştır.» Hemen o anda da İbn Yâkût'un adamları eş-Şemmâsiye kapısına çıkmış, orada arzu ettikleri şekilde davranmışlardı. Bunun üzerine Mu'nis el-Muktedir'den Yâkût'u Hisbe teşkilâtının başından ve oğlu Muhammed'i de emniyet görevliliğinden azledip huzurundan uzaklaştırmasını istemişti. Bunlar hemen huzurundan uzaklaştırılıp Medâin'e gönderilmişlerdi.

Yâkût'u ve oğlunu Bağdâd'dan uzaklaştıran el-Muktedir Yâkût'a Fars ve Kirmân şehirlerini, oğlu el-Muzaffer b. Yâkût'a Isfahân'ı, Ebû Bekr Muhammed b. Yâkût'a da Sicistân'ı verdiği gibi Râik'in oğulları İbrâhim ve Muhammed'i de Yâkût ve oğlu yerine Hisbe teşkilâtı ve emniyyet görevliliğine tayin etmişti. Yâkût bir müddet Şîrâz'da ikamet etmişti.

Ali b. Halef b. Tayyâb'a Şîrâz köyleri gelirleri ve haracı iltizâm edilmiş, bundan dolayı Yâkût ile aralarında bir çatışma meydana gelmiş, ancak sonunda anlaşmışlardı. Bunlar 326 yılında Ali b. Büveyh ed-Deylemî'nin Fars bölgesine sahip olduğu güne kadar Hilâfetle olan ilişkilerini kesmişlerdi.

Vezir Süleyman'ın Tutuklanması ve Ebû'l-Kâsım el-Kelvezânî'nin Vezarete Tayini

Bu yılda el-Muktedir veziri Süleyman b. el-Hasan'ı tutuklatmıştı. Süleyman'ın ellerindeki mallar bir hayli azalmış ve bu yüzden büyük bir sıkıntıya düşmüştü. Ayrıca ondan talep edilenler de bir hayli artmıştı. Bunun için devletin yönetimi ve görevleri de bu arada aksayıp duruyordu. Bundan istifade eden bazı kimselerin halîfeye dilekçeler gönderip vezarete talip oldukları ve kendilerini aday gösterdikleri görülmüştü. Bu dilekçe sahipleri üstlenecekleri iltizamları ve icra edecekleri görevleri belirtiyor, ordunun maaşlarını tekeffül ediyor ve buna benzer vaatlerde bulunuyorlardı. Bunun için de el-Muktedir veziri yakalatıp onu evinde tutuklu tutmuştu.

el-Muktedir el-Hüseyn b. Kâsım'ı vezirliğe getirme konusunda bir hayli istekli idi. Ancak Mu'nis'ten çekiniyordu. Mu'nis ona Ebû'l Kâsım el-Kelvezânî'yi vezirliğe getirmesini tavsiye etmiş, el-Muktedir de buna mecbur kalınca 28 Recep (16 Ağustos 931) günü Ebû'l-Kâsım'ı vezir tayin etmişti. Süleyman b. el-Hasan bir yıl, iki ay müddetle vezirlik görevini ifa etmişti, ancak onun vezirliği hiç de sağlam temellere oturmuş değildi, çünkü Ali b. İsâ onunla birlikte divanların başında ve diğer işleri yüklenmiş olarak görev yapıyordu; bu arada Mezâlim mahkemelerinin işlerini tek başına yürütmek üzere görevlendirilmişti. Ayrıca sevâd bölgesi divanının başına da bir başka kimse tayin edilmiş, vezirin işleri böylece sarpa sarmış ve gelirleri azalmıştı. Görevleri icabı yerlerinden ayrılmayan kimselerin maaşlarına karşılık olarak tayin ettiği kimselere bu maaşların yarısını ödedeği gibi, Fukaha'ya ve diğer halk kesimine yapılan bağışlarda da aynı uygulamayı yapıyordu.

Ebû Bekr b. Karâba, Müflih el-Hâdim'e bağlı bir kimse idi. Müflih onu el-Muktedir'in yanına ulaştırmış, o da el-Muktedir'e vezirlerin yaverlerinin ve adamlarının ileri gelenlerini tanıdığını söylemiş, el-Muktedir de onu bu işleri halîfe adına düzenlemek üzere görevlendirmişti. Ebû Bekr b. Karâba da valilerden, mültezimlerden ve benzeri kimselerden ödemeleri gereken paraları tahsil etmeğe başlamış, ancak bu hususta hilâfet makamını bir hayli yıpratmış, divanları rezil etmiş, insanların iş-

lerini allak bullak etmiş, her şey durmuştu. Vezirler ve vilâyetlerin başında bulunanlar yalnız kendi menfaatlerine olabilecek işlerin dışında reâyânın her hangi bir işini yapmıyor ve bu hususta kendilerini yormuyorlardı. Onların, halkın işlerini yürütecek, yoluna koyacak bir dinî duyguları yoktu, bu dinî duygu ve anlayıştan uzak idiler. Bu vezir ve valiler faydalanıp durdukları bu işlerden uzak tutulunca halkı kendi hâlleriyle baş başa bırakmış, zaruretlerle karşı karşıya getirerek onları böylece terketmişlerdi. O zaman da halk elinden tutacak ihtiyaçlarını giderecek kimseyi bulamıyordu. Ben şahsen bu durumu zamanımızda bizzat gözümle görüp şahit oldum. Halkın âvâmından, havâsından sayılmayacak kadar çok kimsenin işleri bu şekilde yüz üstü kalıp gitmiştir.

Hârûn ile Merdâvîc Askerleri Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar

Yukarıda Esfâr'ın öldürülmesi ve Merdâvîc'in bölgeye hakimiyetini anlatmıştık. Merdâvîc el-Cibâl bölgesi ile Rey ve benzeri şehirlere tamamen hâkim olmuştu, askerlerine karşı son derece cömertçe davranıp onlara bol para dağıtıyordu. Bundan dolayı bölgenin dört bir tarafından akıp gelen Deylemîler etrafında toplanmışlar ve ordusu bir hayli güçlenip askerleri çoğalmıştı. Aynı zamanda yaptığı harcamalar da artmış, elinde bulunan mallar ona yetmez olmuştu. Bunun üzerine adamlarını ve vekillerini komşu bölgelere göndermişti.

Merdâvîc'in Hemedân'a gönderdiği adam kendi bacısının oğlu olup emrine kalabalık bir ordu vermişti. O sıralarda da Hemedân'da Halîfenin tayin etmiş olduğu Ebû Abdullah Muhammed b. Halef görev yapmakta idi. Merdâvîc'in yeğeni ile aralarında bir sürü savaşlar meydana gelmiş ve bu savaşlar sırasında Hemedân halkı Halîfenin askerlerine yardımda bulunmuşlar, böylece Deylemîlere karşı zafer elde edilmiş, Merdâvîc'in kız kardeşinin oğlu bu çarpışmalar sırasında öldürülmüştü. Bunun üzerine Merdâvîc Rey'den hareketle Hemedân üzerine yürümüş, onun Hemedân'a geldiğini haber alan Halîfenin askerleri derhal şehri terketmişlerdi. Merdâvîc Hemedân'a gelip el-Esed (Aslan) kapısında konaklamış, halk da şehire kapanmıştı. Hemedân halkıyla savaşa girişen Merdâvîc onlara karşı zafer elde etmiş ve çok kimseyi öldürüp evlerini yakmış, bir sürü kimseyi de esir aldıktan sonra geri kalanlarından silâhı uzak tutup onlara emân vermişti.

Bunun üzerine el-Muktedir Hârûn b. Ğarîb'i kalabalık bir ordunun başında Merdâvîc'le savaşmak üzere göndermiş, her iki ordu Hemedân civarında karşılaşıp şiddetli bir savaşa girişmişler, savaş neticesinde Hâ-

rûn ve Halifenin askerleri yenilerek geri çekilince Merdâvîc bütün el-Cibâl bölgesine Hemedân'ın öte taraflarına hakim olmuştu. Bu arada adamlarından gayet meşhur ve «İbn Allân el-Kazvinî diye bilinen bir kumandanı Dînever üzerine göndermiş, o da şehri kılıç zoruyla fethetmişti. Halkından bir sürü kimseyi öldürmüş, askerleri Hülvân yakınlarına kadar ulaşmış, bir çok ganimetler ele geçirmiş, yağmalamalar yapmış, bir hayli adam öldürüp çocuk ve kadınlardan bir sürü esirler aldıktan sonra geri dönmüşlerdi.

Leşkerî'nin Giriştiği Hareketler

Leşkerî ed-Deylemî, Esfâr'ın ileri gelen adamlarından olup halifeden emân dilemişti. Hârûn b. Garîb'in Merdâvîc'e karşı mağlûp olması üzerine Leşkerî Hârûn ile birlikte Karmîsîn'e gitmişti. Hârûn burada ikamet etmiş, Merdâvîc ile savaşmak üzere Halifeden yardım istemişti. Diğer taraftan Hârûn Leşkerî'yi kendisine mal ve yardımcı kuvvet getirmek üzere Nihâvend'e göndermişti. Ancak Leşkerî Nihâvend'e vardığında buranın zenginliğini görmüş ve buna tama' ederek halkından üç milyon dirhem müsadere etmiş ve bu parayı bir müddet zarfında alıp bununla bir ordu teşekkül ettirmiş ve Hârûn'dan kaçarak kendisine katılan askerlerle birlikte cemâziyelâhir ayında İsfahân'a kaçmıştı.

O sırada İsfahân valisi Ahmed b. Kayıglıg idi. Bu da Merdâvîc'in Isfahân'ı ele geçirmesinden önce idi. Ahmed b. Kayıglıg Leşkerî ed-Deylemî'ye karşı çıkarak onunla savaşmış, ancak son derece kötü bir mağlubiyyete uğrayınca Leşkerî İsfahân'ı ele geçirmiş, adamları şehre girip evlere, hanlara ve diğer meskenlere doluşmuşlardı. Ancak Leşkerî onlarla birlikte şehre girmemişti. Ahmed b. Kayıglıg mağlûp olduktan sonra yanındaki otuz süvari ile birlikte İsfahân'ın köylerine doğru çekilip gitmiş, Leşkerî de atına binip İsfahân surlarını dışardan gezip görmeğe başlamıştı. Bu arada Ahmed ve bu otuz süvarisi birlikte giderlerken Leşkerî'nin gözüne ilişmiş, bunların kim olduğunu sorduğunda mutlakâ Ahmed'in adamları olduğu kendisine söylenince de yanındakilerle birlikte üzerlerine yürümüştü. Ancak yanında küçük bir grup bulunuyordu. Ahmed b. Kayıglıg'a yaklaştığında her iki grup da birbirini tanımış ve hemen saldırıya geçmişlerdi. Bu çarpışmalar sırasında Ahmed b. Kayıglıg Leşkerî'yi öldürmüştü. Ahmed b. Kayıglıg Leşkerî'nin başına indirdiği bir kılıç darbesiyle miğferin demirlerini yarmış ve kılıç beynine kadar ulaşmış, böylece ölüp yere yuvarlanmıştı.

O sıralarda Ahmed b. Kayıglıg yetmiş yaşını aşkın idi. Leşkerî öldürüldüğünde adamları hemen geriye çekilip İsfahân'a varmış ve orada-

ki arkadaşlarına durumu bildirince ardlarına bakmaksızın bütün ellerindeki mallarını ve ağırlıklarını, yüklerini bırakarak kaçıp gitmişlerdi. Böylece Ahmed b. Kayığlığ tekrar İsfahân'a gitmişti. Bu olay Merdâvîc'in İsfahân'ı istilâsından önce idi. Ahmed b. Kayığlığ sonra buradan alınmış ve yerine el-Muzaffer b. Yâkût getirilmişti.

Merdâvîc'in İsfahân'ı Ele Geçirmesi

Merdâvîc başka bir askerî grubu İsfahân üzerine göndermiş, bunlar da gelip şehri istilâ ederek Ahmed b. Abdülazîz b. Ebî Dülef el-Iclî'nin evlerini imar edip orada konaklamış ve bahçeler imar edilmişti. Arkasından Merdâvîc, bir rivayete göre kırk bin, diğer bir rivâyete göre elli bin kişilik bir orduyla gelip İsfahân'a konaklamıştı. Ayrıca Ahvâz üzerine bir ordu daha sevkederek burayı ve Hûzistân'ı istilâ etmiş, bütün bu şehirlerden ve çevrelerinden bir hayli mal ele geçirip adamları arasında bölüştürmüş, malların bir kısmını da toplayarak depo etmişti.

Buraları ele geçiren Merdâvîc el-Muktedir'e bir elçi göndererek bütün bu şehirleri kendisine ikta' etmesini istemiş, Hemedân ve Kûfe civarını da el-Muktedir'e bırakmayı kabul etmişti. el-Muktedir onun bu isteğini olumlu karşılayarak her yıl iki yüz bin dinar ödemek üzere buraları kendisine ikta edilmişti.

Kelvezânî'nin Vezaretten Azli ve Yerine el-Hüseyn b. Kâsım'ın Tayini

Bu yılda Ebû'l Kâsım el-Kelvezânî vezaretten azledilerek yerine el-Hüseyn b. el-Kâsım b. Ubeydullah b. Süleyman b. Vehb tayin edildi. O sıralarda Bağdâd'da «ed-Dânyâli» diye bilinen hileci ve zeki bir adam vardı. Bu kişi kâğıdı alıp eskitiyor ve bir hayli zaman önce yazılmış gibi bir yazı yazarak bu yazıya bir sürü işaretler ve rumuzlar katıp devletin ileri gelen adamlarından bazılarına vererek kendisine itibar ve imkân sağlıyordu.

Yaptığı bu hilelerden birisinde: «Mim, mim, mim, bundan şu şu anlaşılıyor» diye yazmıştı. Sonra bu mektubu Müflih'e ulaştırmış ve şöyle demişti: «Bu senden bir kinâyedir; adın Müflih ve el-Muktedir'in hizmetçisi ve azatlısısın.» Ayrıca ona delâlet ettiğine dair bir sürü sözler uydurmuş, Müflih de verdiği paralarla onu zengin etmişti. el-Hüseyn b. el-Kâsım onunla iş birliği yapmış, bu adam da el-Hüseyn'in adını bir kâğıda yazarak kâğıdı ve mürekkebi bir hayli eskitmiş ve bu kâğıtta el-Hüseyn'in şemâilini, yüzünün şeklini, rengini yazarak onun bazı özelliklerini zik-

retmiş ve böyle bir adamın Abbasîlerin 18. halifesine vezir olacağını, onun vasıtasıyla devlet işlerinin yoluna gireceği, düşmanların kahredileceği, dünyanın onun vezareti döneminde salâh bulacağını yazmış ve o güne kadar meydana gelmiş bazı olayları da bu mektubuna yazarak bunların bir zamanlar meydana geleceğini ifade etmişti. Ayrıca olmamış bazı olayları da bu mektuba ilâve etmişti. Bu mektubu alan Danyâl, kâğıdını bir hayli eksittikten sonra bunu Müflih'e ulaştırmış ve ona okumuştu. Müflih bu mektubu görünce hemen alıp el-Muktedir'in huzuruna gitmiş, mektubu okuyunca el-Muktedir ona: «Kâtipler arasında bu özelliklere sahip bir kimse tanıyor musun?» diye sormuştu. O da: «el-Hüseyn b. el-Kâsım'dan başka bu özelliklere sahip kimseyi tanımıyorum.» diye cevap vermiş, bu sözü üzerine el-Muktedir de: «Gerçekten doğru söyledin; benim de gönlüm hep ondan yanadır. Şayet ondan sana birisi gelip de bir dilekçe getirirse onu bana getir, bu durumu gayet gizlice tut ve kimseyi bundan haberdar etme.» şeklinde talimat vermişti

Müflih, el-Muktedir ile aralarında geçen bu konuşmadan sonra çıkıp bu Danyâl'ın yanına gider, «Kâtipler arasında bu özelliklere sahip bir kimseyi tanıyor musun?» diye sorar, o da bilmediğini söyler. Müflih ona: «Peki bu mektup sana nereden geldi, nasıl eline ulaştı?» diye sorunca Danyâl: «Babamdan intikal etti, da bu mektubu babalarından miras olarak devralmış, nihayet Danyâl (a.s.) dan bize kadar intikal etmiştir.» şeklinde cevap verir. el-Müflih bu mektubun durumunu gelip el-Muktedir'e anlatınca el-Muktedir mektubu almış, öpmüş ve saklamıştı. Diğer taraftan Danyâl durumu el-Hüseyn b. el-Kâsım'a bildirmişti. Bu durumları ve gelişmeleri öğrenen el-Hüseyn b. el-Kasım bir dilekçe ile Müflih'e baş vurmuş, Müflih de bu talebini hemen el-Muktedir'e ulaştırmıştı. Müflih ona vezarete talip olmasını ve Mu'nis el-Hâdım'ı yola getirmesini tavsiye etmiş, ona bunun akabinde güzelliklerin geleceğini söylemiş ve iyi şeyler vaat etmişti. İşte bu husus el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın kendisini istemeyen bir çok kimsenin direnmelerine rağmen vezarete gelmesine büyük bir âmil olmuştu.

Vezir Ebû'l-Kâsım el-Kelvezânî çıkardığı bir bütçeden maaşları ödemek üzere yedi yüz bin dinara muhtaç olduğunu görmüş ve durumu el-Muktedir'e ileterek şöyle demişti: «Bunu ödeyebilmenin tek çaresi Mü'minlerin emîrinin bunu bize vermesidir.» Ancak bu istek el-Muktedir'e bir hayli ağır gelmişti.

İşte bu arada el-Hüseyn b. el-Kâsım bu durumu öğrenince derhal yazdığı bir dilekçede beytülmâlden tek bir kuruş istemeden bütün görevlilerin maaşlarını üstlenip, ayrıca bunun dışında bir milyon dinarı da beytülmâle vermeyi taahhüt ediyordu. Onun bu dilekçesi el-Kelvâzânî'ye

verilince derhal görevinden istifa etmiş ve el-Hüseyn b. el-Kâsım vezirliğe tayin edilmişti. el-Hüseyn ilk iş olarak Bulayk'a gidip Mu'nis'in kalbini kazanması için ona büyük meblağlarla vaatlerde bulundu.

el-Kelvazânî ramazan ayında görevinden azledilmiş, el-Hüseyn b. el-Kâsım da ramazan ayının çıkmasına iki gün kala bu göreve tayin edilmişti. el-Kelvezânî üç küsûr ay müddetle görev yapmıştı.

el-Berîdî ve İbnu Karâba el-Hüseyn'in yanında yer almışlar ve Ali b. İsâ'nın yeni vezirin yanında göreve devam etmemesini istemişlerdi. Onların bu istekleri kabul edilmişti. Ayrıca el-Hüseyn b. el-Kâsım Ali b. İsâ'nın Bağdâd'dan sürgün edilmesi için de gayret etmiş ve onun bu konudaki istekleri de kabul edilince es-Sâfiye'ye gönderilmişti.

el-Muktedir İle Mu'nis'in Karşılıklı Olarak Birbirlerinden Korkmağa Başlamaları

Bu yılın zilhicce ayında tekrar Mu'nis ve el-Muktedir birbirlerinden karşılıklı olarak endişe duymağa başlamış ve bu endişe ve korkuları nihayette el-Muktedir'in ölümüne kadar gelişen olayları sürüklemişti.

Bundan evvel olayda aralarının açılmasını başka bir konuda olduğunu kaydetmiştik. Bu seferki sebep şudur: Yeni vezir el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın bazı kumandanlarla anlaşarak kendisine bir tuzak kurmayı planladığını Mu'nis haber almıştı. Bunun üzerine Mu'nis, yeni vezire bir saldırı düzenlemeyi düşünmüş, onun bu düşüncesini de el-Hüseyn b. el-Kâsım haber almış ve Mu'nis'in geceleyin evine hücum ederek onu yakalatmak istediğini öğrenmiş ve gecesini değişik yerlerde geçirmişti. Geceleri bir yerden bir yere dolaşıp durur ve ancak ertesi gün sabahleyin evine gelirdi. Sonunda kendi evinden Dâru'l-hilafe'ye taşınmıştı. Bunun üzerine Mu'nis, el-Muktedir'den yeni vezir el-Hüseyn'in azledilerek mallarının müsadere edilmesini talep etmiş, el-Muktedir yeni vezirin azledilmesini kabul etmişse de mallarının müsaderesine pek yanaşmamıştı. el-Muktedir, el-Hüseyin b. Kâsım'a gidip evinde oturmasını emretmiş, ancak Mu'nis yapılan bu muameleden memnun olmayınca el-Hüseyn b. el-Kâsım vezirlik görevini de sürdürmüştü.

Hattâ bu arada yeni vezir el-Hüseyn, Mu'nis'i halîfe el-Muktedir'e gammazlanmış ve el-Muktedir'in oğlu Ebû'l-Abbâs er-Râzî'yi muharrem ayında evinden kaçırıp Şâm'a götürerek orada ona bey'at etmeyi tasarladığını söylemişti. Bunun üzerine el-Muktedir, el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın tekrar gelip Dâru'l-Hilâfe'ye yerleşmesini sağlamış, ileride anlatacağımız gibi, Ebû'l Abbâs er-Râzî hilâfete geçince vezîr el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın bu fitnesini öğrenmiş ve ona karşı yaptığını yapmıştı.

Diğer taraftan el-Hüseyn Merdâvic'e yenildikten sonra Deyru'l-Akûl'-de ikamet etmekte olan Hârûn'a bir mektup yazıp onu Bağdâd'a çağırmış ve ayrıca Ahvâz'da bulunan Muhammed b. Yâkût'a gönderdiği bir mektupta sür'atle Bağdâd'a gelmesini istemişti. Bu durumları öğrenen Mu'nis daha bir endişelenmeğe başlamış ve el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın kendisine bir suikast düzenlemek istediği kanaatine kesin olarak varmıştı. 320 yılı olaylarını anlatırken bu olaya tekrar geri döneceğiz.

Müslümanlar İle Bizanslılar Arasında Meydana Gelen Savaşlar

Bu yılın rebiyülevvel ayında Tarsus valisi Semel Bizans topraklarına doğru gazâya çıkarak bölgedeki bir nehri aşmıştı, ancak yolda giderlerken müthiş bir kar fırtınasına tutulmuşlardı. Yağan karlar atların göğsüne kadar dayanıyordu. Bu arada Bizans'tan üzerlerine gelen bir orduyla çarpışmalara girişmişler, Cenab-ı Allah Müslümanlara çarpışmalar neticesinde zafer vermişti. Müslümanlar Rumlardan altı yüz kadar adam öldürmüş, üç bin civarında da esir almış ve ayrıca altın, gümüş, ipek ve daha bir çok ganimetler ele geçirmişlerdi.

Yine bu yılın recep ayında Semel, Tarsus'tan hareket ederek yaz ordusuyla birlikte Bizans topraklarına girmiş, emrindeki atlı ve yayalarla Ammûriyye'ye (Amorion) ulaşmıştı. Burada Rumların büyük bir ordusu beklemekte idi. Semel'in geldiğini haber alınca Amorion'u terkedip gitmişler, Müslümanlar da şehre rahatlıkla girerek ele geçirdikleri eşya ve yiyecekleri almış, Rumların burada yaptığı binaları yıkmışlardı. Rum toprakları içerisine dalan Müslümanlar gittikleri yerleri yağmalıyor, önüne çıkanları öldürüyor ve çevreyi yakıp yıkıyorlardı. Bu seferlerinde günümüzde «Engûriye» diye adlandırılan Ankara'ya kadar ulaşmışlardı. Nihayet hiç bir engelle karşılaşmadan sâlimen geri dönmüşlerdi. Aldıkları esirlerin değeri yüz otuz altı bin dinara ulaşmıştı. Müslümanlar bu seferlerinden ramazan ayı sonlarına doğru Tarsus'a varmışlardı.

Bu yıl içinde Armenia ve çevresinde yaşayan İbnu'd-Deyrânî ve benzeri Ermeniler Rumlara mektuplar yazarak İslâm diyarlarına hücum etmeleri için teşvik etmişler ve onlara yardımcı olacaklarını vaat etmişlerdi. Bunun üzerine Bizanslılar büyük bir ordu ile hareket ederek Bazgiri ve Ahlat çevresini tahrip edip Müslümanlardan çok kimseyi şehit etmiş ve bir hayli esir almışlardı. Bunları haber alan Yûsuf b. Ebi's-Sâc'ın azatlı hizmetçilerinden Müflih, o sırada Âzerbeycân valisi idi. Hazırladığı bü-

yük bir ordu ile ve ona katılan gönüllü savaşçılarla ramazan ayında Armenia'ya ulaştı. Oradan İbnu'd-Deyrânî'nin bulunduğu bölgeye doğru hareket ederek ona ve onunla birlikte Müslümanlara saldırı düzenleyenler üzerine hücuma geçmiş, İbnu'd-Deyrânî'nin çoluk çocuğunu öldürerek mallarını yağmalamış, İbnu'd-Deyrânî bunun üzerine kendisi için hazırladığı bir kaleye kapanmıştı. Müslümanlar bu sefer sırasında Ermenilerden çok kimseyi öldürmüşlerdi. Öldürülenlerin yüz bine ulaştığı kaydedilmektedir. Doğrusunu Allah bilir.

Bu arada Rum askerleri Sümeysat'ı kuşatmış, Sümeysat halkı da o günlerde el-Muktedir tarafından Musul ve Diyar-Rabîa'ya vali tayin edilen Saîd b. Hamdân'dan yardım istemişlerdi. el-Muktedir Saîd'i buraya vali tayin ederken Rumlar üzerine gaza yapmasını ve ayrıca Malatya'yı ellerinden kurtarmasını şart koşmuştu, çünkü yukarıda kaydettiğimiz gibi, Malatya halkı dirençlerini tamamen kaybetmiş ve Rumlarla barış yaparak şehrin anahtarlarını teslim etmişler böylece de Müslümanlar Bizans yönetimi altına girmişlerdi. Sümeysat halkının elçisi Saîd b. Hamdân'a ulaşınca Saîd Sümeysatlılara yardım etmek üzere derhal hazırlıklara başlamış ve harekete geçmişti. Saîd b. Hamdân Sümeysat'a ulaştığında Rumlar neredeyse şehri ele geçiriyorlardı, onların yaklaşması üzerine derhal kaçıp Malatya'ya gitmişlerdi. Malatya'da ise bir hayli kalabalık Bizans ordusunun yanı sıra Melîh el-Ermenî'nin askerleri ve Hristiyanlığa girerek irtidat etmiş olan, aynı zamanda el-Muktedir'in yakın adamlarından birisi olan İbn Nefîs'in oğlu Rumlarla beraber bulunuyordu. Saîd'in üzerlerine geldiğini haber alan Rumlar ve müttefikleri derhal şehri terketmişlerdi, çünkü Saîd b. Hamdân'ın dışarıdan şehre hücum etmesi üzerine içeriden de Müslüman halkın isyan edeceğini ve iki ateş arasında kalacaklarını düşünerek derhal Malatya'yı terk edip gitmişlerdi.

Saîd Malatya'ya varıp şehre girmiş, burada yerine bir vekil emir bıraktıktan sonra şevvâl ayında oradan ayrılarak Rum topraklarına doğru gazâya çıkmıştı. Saîd b. Hamdân Malatya'ya girmeden önce iki ayrı askerî birlik göndermiş, bu iki askerî birlik onun şehre girmesinden evvel çok sayıda Rum askerini öldürmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın şevval ayında Tekrît'te büyük bir sel baskını meydana gelmiş, şiddetli yağmurlar neticesinde dört yüz kadar ev ve dükkan sular altında kalmıştı. Bu seller sırasında akan sular on dört karış kadar yükselmiş ve bu sellerde bir çok kimse hayatını kaybetmişti. Ölenler defnedilirken kimin Müslüman, kimin Hristiyan olduğu fark edilmeden birbirlerine karışmış ve öylece defnedilmişlerdi.

Yine bu yıl içinde Musul'da şiddetli bir rüzgâr esmiş, bu rüzgâr dünyayı kızıla boyamış, arkasından koyu bir karanlık çökmüştü. Bu karanlık sırasında göz gözü görmüyor, kişi yanındakini tanıyamıyordu. Buranın halkı başlarına gelen bu felâketten dolayı kıyamet kopuyor zannetmişlerdi. Ancak Cenâb-ı Allah'ın üzerlerine yağmur indirmesi neticesinde bu karanlıklar çekilivermişti.

Bu yıl içinde Bağdâd'da ikamet eden Mu'tezile mezhebi kelâmcılarından Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî şaban ayında vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİNCİ (M. 932) YILI OLAYLARI

Mu'nis'in Musul'a Gitmesi

Bu yılın muharrem ayında Mu'nis el-Muzaffer el-Muktedir'e kızgın bir şekilde ayrılıp Musul'a gitmişti, çünkü Mu'nis el-Muzaffer, Vezir el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın Hârûn b. Garîb ile Muhammed b. Yâkût'a mektuplar gönderip onları Bağdâd'a çağırdığını öğrenmiş ve yeni vezir ile el-Muktedir'e karşı olan şüphesi ve onlardan korkusu daha da artmıştı. Hatta Mu'nis, el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın Dârü'l-hilâfe'de bir çok adam ve köleyi bir araya getirip ona bir suikast yapmayı tasarladığını öğrenmişti. Ayrıca Hârûn b. Garîb'in Bağdâd'a doğru gelip şehre yaklaştığını haber alınca kızgınlığı daha da artan Mu'nis Musul taraflarına çekilmiş ve hizmetçisi Buşrî ile birlikte el-Muktedir'e bir mektup göndermişti. Vezir el-Hüseyn gelen bu hizmetçinin kendisine bu mektubu vermesini istemişse de Buşrî: «Bunu Mü'minlerin emîrinden başkasına teslim etmem.» şeklinde cevap vermişti. el-Muktedir ona gönderdiği haberde yanında bulunan mektubu vezire teslim etmesini emretmişse de Mu'nis'in hizmetçisi buna yanaşmamış ve: «Efendim bana bu hususta böyle bir emir vermedi.» demişti. Bu sözleri üzerine vezir ona ve efendisine küfretmiş, dövülmesini emretmiş, ayrıca Mu'nis'ten üç yüz bin dinarının alınmasını emretmişti. Ayrıca gönderdiği mektubu almış, Buşrî'yi hapsetmiş ve evini yağmalamıştı.

Mu'nis, el-Muktedir'in vereceği cevapta gönlünü alacağını ve kendisini tekrar Bağdâd'a geri çevireceğini beklerken hizmetçisinin başına gelenleri duymuş, bunun üzerine yanında bulunan kumandanlarla birlikte Musul'a doğru yönelmişti. Vezir el-Hüseyn de kumandan ve kölelere mektuplar yazmış ve derhal Bağdâd'a geri dönmelerini emretmiş, bu mektuplar üzerine bir kısmı geri dönmüştü. Mu'nis yanında bulunan köle ve hizmetçiler ve Sâcoğullarından sekiz yüz kadar adamla birlikte Musul'a doğru yoluna devam etmişti. Bunun üzerine vezir el-Hüseyn Mu'nis'in bütün mallarına ve yanında bulunan adamların her şeyine el koymuş ve bu müsaadereden büyük ölçüde para ve çok sayıda mal elde edilmişti. el-Hü-

seyn'in böyle davranmasını takdirle karşılayan el-Muktedir memnuniyetini bildirmek için onu «Amîdü'd-devle=Devletin temel direği» lakabıyla lakablandırmış ve paralar üzerine adını bastırmıştı. Böylece vezir el-Hüseyn b. el-Kâsım bir hayli güçlenmişti, istediğini tayin ediyor, dilediğini azledebiliyordu.

Vezir'in tayin ettiği adamlardan birisi de Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Muhammed el-Berîdî idi. Vezir Ebû Yûsuf'u Basra görevlilerine yetmeyecek kadar az bir meblağ karşılığında Basra'ya tayin etmiş, hattâ bu yetmiyormuş gibi Ebû Yûsuf'un elinde kalan otuz bin dinarı ona bağışlamıştı. Ancak bu durumu öğrenen el-Fazl b. Ca'fer b. Muhammed b. el-Furât, Ebû Yûsuf'a yapılan bu iltizamın yanlış olduğunu söylemiş ve bunu imzalamayacağını belirtmişti. Bütün Basra maaşlarının ödenmesi ve her yıl beytülmâle sekiz bin dinar göndermesini şart koşmuştu. Bu durumu öğrenen el-Muktedir el-Fazl b. Ca'fer'in yaptığını beğenmiş ve onu takdir etmişti. Bu olay üzerine el-Fazl b. Ca'fer veziri el-Muktedir'e şikâyet etmiş ve aralarının bozulmasını sağlamıştı.

el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın Vezirlikten Azledilmesi

Bu yılda el-Hüseyn b. el-Kâsım vezirlikten azledildi. Azledilmesinin sebebi şudur :

Ellerindeki mallar bir hayli azalmış, zor durumlara düşmüş, yaptığı masraflar da bir hayli artmıştı. Hicrî 319 yılında yaptığı harcamaları kapatmak için bir hayli borç almış, Hârûn b. Garîb de bu durumu el-Muktedir'e bildirmiş, el-Husaybî de bu durumu Hârûn ile birlikte el-Muktedir'e ulaştırmıştı. el-Muktedir'in yanına ulaştıklarında vezirin halifeye sunduğu bir bütçeyi elinde görmüşler ve bunun hiç tutarlı bir tarafının olmadığını görüp el-Muktedir'e anlatmışlardı. el-Muktedir durumu iyice öğrenince kâtipleri toplayıp gerçeği araştırmış, bu kâtipler, el-Husaybî'nin verdiği bilgi ve raporların doğru olduğunu itiraf etmişlerdi. Ayrıca bu hususta vezir ile de yüzleşerek bu durumu açığa çıkarmışlardı. Bunun üzerine vezir bu yılın rebiyülâhir ayında tutuklanmıştı.

el-Hüseyn b. el-Kâsım'ın vezareti yedi ay kadar sürmüştü. Onun azlinden sonra el-Muktedir, Ebû'l Feth el-Fazl b. Ca'fer'i vezarete tayin etmiş ve el-Hüseyn'i ona teslim etmişti. Ancak yeni vezir el-Hüseyn'i yaptığı kötülüklerinden dolayı sorguya çekmemişti.

Mu'nis'in Musul'u İstilâ Etmesi

Yukarıda Mu'nis'in Musul'a hareket ettiğini kaydetmiştik. Vezir el-

Hüseyn, Mu'nis'in Musul'a doğru yürüdüğünü öğrenince derhal Hamdân'ın iki oğlu Said ve Dâvud'a ve yeğenleri Nâsirüddevle el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân'a mektuplar yazarak Mu'nis ile çarpışmalarını ve onu Musul'a sokmalarını emretmişti.

Mu'nis ise yolda giderken Arap kabilelerinin reislerine yazdığı mektuplarda onları yanına gelmeğe davet ediyor, bir sürü mallar ve hil'atler dağıtarak şöyle diyordu: «Halife beni Musul'a ve Diyar-Rabîa'ya vali tayin etti.»

Vezir'in emri üzerine Dâvud b. Hamdân hariç, bütün Hamdânoğulları Mu'nis ile savaşmak üzere bir araya geldiler. Ancak Dâvud b. Hamdân kendisine daha evvel yapmış olduğu bir iyilikten dolayı Mu'nis'le savaşmağa yanaşmamıştı. Mu'nis babasının ölümünden sonra Dâvud'u alıp kendi evinde yetiştirmiş, ona büyük iyiliklerde bulunmuştu. Dâvud Mu'nis ile çarpışmağa yanaşmayınca kardeşleri onu aralarına alıncaya kadar sürekli sıkıştırıp durmuş, nihayet ikna etmişlerdi. Sonra Hamdân'ın iki oğlu el-Hüseyn ve Ebû'l Heycâ'ın el-Muktedir'e defalarca yaptıkları kötülükleri anlatmış, bu kötü davranışları kendilerinin silmek istediklerini Dâvud'a anlatmışlardı. Dâvud Mu'nis'a karşı savaşmak üzere onlara katılınca şöyle demişti: «Sizler beni isyana ve iyiliğe karşı küfrân-ı nimet etmeye sürüklüyorsunuz. Bu çarpışmalar sırasında boğazıma bir okun isabet edip beni öldürmeyeceğinden hiç de emin değilim.» Gerçekten her iki grup karşı karşıya gelip çarpışmağa başlayınca aynen söylediği gibi bir ok gelip boğazına saplanmış, ölümüne sebep olmuştu.

Mu'nis'e: «Dâvud sana karşı savaşmağa karar vermiştir» diye söylendiği zaman bunu kesinlikle kabulenmeyip şöyle diyordu: «Hayır, ben onu küçücük bir çocuk iken alıp kendi evimde yetiştirdim. Bana karşı savaşması mümkün değildir.» Ancak Mu'nis yanında bulunan sekiz yüz atlıyla birlikte Musul'a yaklaşınca Hamdânoğulları otuz bin kişilik kuvvetleriyleriyle ona karşı çıkmış, her iki taraf şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Nihayet Hamdânoğulları mağlûp olup geri çekilmişler ve onlardan Dâvud'dan başka öldürülen kimse olmamıştı. Dâvud «el-Mücefcef» lababıyla anılırdı. Hattâ şairin birisi onun hakkında şu beyitlikleri söylemişti:

«Onların sayısı bir milyon da olsa her biri kahramandı,
Aralarında el-Mücefcef Dâvud b. Hamdân vardı.

Emrettiğin istikamette esen bir rüzgâr vardır bindiğim,
Sağımda hiç de hain olmayan bir kılıç durur.

Savaşta Aden'e doğru kaçan ilk savaşçı sen olurdun,
Horasân'dan bir kılıç hareket edip geldiği zaman.»

Gerçekten, anlatıldığına göre, Dâvud cesur insanlardan biriydi. Nihayette Mu'nis Hamdânoğulları bertaraf edip bu yılın 3 Safer (14 Şubat 923) günü Musul'a girerek Hamdânoğullarının mallarına ve topraklarına el koymuştu. Mu'nis'in bu seferi sırasında kendilerine yaptığı bir çok iyiliklerden dolayı Bağdâd, Şâm, Mısır ve diğer yerlerden bir sürü kimse çıkıp yanına gelmişti. Bu arada Nâsirüddevle b. Hamdân, Mu'nis'e gelip katılmış ve onunla birlikte olmuştu. Musul'da yedi ay kadar kalan Mu'nis, Bağdâd üzerine yürümeğe azmetmişti.

el-Muktedir'in Öldürülmesi

Bütün askerler Mu'nis'in etrafında Musul'da toplanınca ona şöyle dediler: «Bizimle birlikte Halîfenin üzerine yürü. Eğer bize karşı insaflı davranıp maaşlarımızı dağıtırsa ne âlâ, böyle yapmadığı takdirde onu öldürürüz.» Mu'nis bunun üzerine Şevvâl ayında Musul'dan hareket ederek Bağdâd üzerine yürümüş, Bağdâd'daki ordu birlikleri de, onun Bağdâd üzerine yürüdüğünü haber alınca ortaya atılıp maaşlarının ödenmesini istemişlerdi. el-Muktedir derhal bunlara maaş ve hak ettiklerini dağıttırmış, ancak hemen onlara fırsat vermeyip Ebû'l Alâ' Saîd b. Hamdân ve Sâfî el-Basrî komutasında büyük bir süvari birliğini Sâmerrâ'ya, diğer taraftan Ebû Bekr Muhammed b. Yâkût'u da, yanındaki iki bin süvariye ek olarak el-Hucariyye kölelerini katıp, el-Ma'şûk taraflarına sevketmişti.

Diğer taraftan Mu'nis Tekrit'e ulaştığında öncü birliklerini harekete geçirmişti. Bu birlikleri İbn Yâkût'un bulunduğu el-Ma'şûk'a yaklaşınca İbn Yâkût'un askerleri çözülmeğe ve Bağdâd'a doğru kaçmaya başlamışlardı. İbn Yâkût da bu durumu görünce «Ukbarâ» denilen yere çekilmişti. Mu'nis yoluna devam edince İbn Yâkût askeriyle birlikte Bağdâd'a geri dönmüştü. Mu'nis Bağdâd önlerine gelip eş-Şemmâsiyye kapısında, İbn Yâkût da askerleriyle birlikte karşı tarafta karargâhlarını kurmuşlardı. el-Muktedir, dayısının oğlu olan Hârûn b. Garîb'in askerleriyle birlikte Mu'nis'e karşı koymasını istemişse de Hârûn buna yanaşmayıp şöyle demişti: «Emrindeki askerlerin durumu beni korkutuyor; çünkü onların bir kısmı Mu'nis'in adamlarıdır, diğer bir kısmı ise bir müddet önce Merdâvîc'e karşı mağlûp olmuştur, onun için çarpışmalar sırasında beni yalnız bırakıp çekip gideceklerinden korkuyorum.» Vezir ise Hârûn'a sürekli ısrar edip durmuş ve onu Mu'nis'e karşı çıkarıncaya kadar rahat bırakmamıştı. Diğer taraftan el-Muktedir'e yanında bulunan bütün mallarla birlikte annesinin elindeki servetin de çıkarılıp ordu birliklerine dağıtılmasını ve ancak bu şekilde razı edilebileceklerini tavsiye etmişlerdi. Ayrıca ona: «Mu'nis'in adamlarının maaşlarını ve malların bu şekilde askerlere

dağıtıldığını görünce birden dağılacaklar ve kendisi de kaçmak zorunda kalacaktır,» diye fikir vermişler, ancak kendisi şöyle demişti: «Ne benim, ne de annemin bir malı kaldı.»

el-Muktedir Bağdâd'dan ayrılarak Vâsıt'a geçmeyi ve orada bekleyerek Basra, Ahvâz, Fars ve Kirmân ile diğer bölgelerden toplayacağı askerlerle Mu'nis üzerine yürümeyi düşünmüştü. Bu müddet içerisinde Bağdâd'ı Mu'nis'e terkedecek ve söz konusu bölgelerden toplayacağı askerlerle birlikte Bağdâd ve Mu'nis üzerine yürüyüp onunla çarpışmak üzere geri gelecekti. Ancak İbn Yâkût onu bu düşüncesinden vaz geçirip şu anda Mu'nis ile çarpışmayı ve ona karşı koymayı tavsiye edip daha uygun olduğunu anlatmıştı. Böylelikle onu gören Mu'nis'in yanındaki askerler tümüyle gelip el-Muktedir'in yanında yer alacaklarını da söylemişti. Bu İbn Yâkût'un sözleri üzerine el-Muktedir Vâsıt'a gitmekten vazgeçip istemediği hâlde Bağdâd'da kalmıştı.

Sonra İbn Yâkût el-Muktedir'e savaş alanına çıkıp gelmesini tavsiye etmişti. İstemeye istemeye yanında bulunan fukahâ ile birlikte ellerinde taşıdıkları Kur'an'larla kurrâ ve etrafında toplanan halktan bir çok kimse ile birlikte ve sırtındaki bürdeyle savaş meydanından uzak bir tepe üzerine gelip konakladı. Adamlarının ileri gelen kumandanları arka arkaya bir sürü haber gönderip onun savaş alanına yaklaşmasını dilemişlerdi. Oysa orada o yüksek tepe üzerinde oturup duruyordu. Çokça ısrar etmeleri üzerine bulunduğu yerden savaş alanına doğru daha da yaklaşmıştı. el-Muktedir henüz adamlarına yaklaşmadan onlar mağlûp olup dağılmağa başlamışlardı. Bu arada şöyle nidâ edilmesini emretmişti: «Kim bir esiri alıp getirirse ona on dinar, öldürdüğü adamın kesik başını alıp getirene de beş dinar verilecektir.» Buna rağmen el-Muktedir'in askerleri mağlûp olup geriye çekilmeğe başlayınca Mu'nis'in adamlarından birisi olan Ali b. Bulayk bu çarpışmalar sırasında yürürken el-Muktedir'e rast gelmişti. Hemen atından inerek yeri öpmüş ve el-Muktedir'e hürmet arz edip şöyle demişti: «Nereye gidiyorsun, geri dön. Bu savaş alanına gelmene sebep olan ve sana bu konuda öğütte bulunanlara Allah lânet eylesin!» Ne var ki bu sözler üzerine geriye dönmek isteyen el-Muktedir'e el-Mağâribe ve Berberî askerlerden bir grup rastgelmiş, Ali b. Bulayk de halifeyi onlarla baş başa bırakıp çekip gidince bu askerler kılıçlarını çekmiş ve ona doğru yürümüşlerdi. el-Muktedir bu durum karşısında: «Yazıklar olsun size! Ben halifeyim.» diye ihtarda bulunmuşsa da onlar: «Biz seni tanıdık ey sefil adam, sen İblîs'in halîfesisin. Bizden kesilecek bir baş için beş dinar, esir alınacak adam için de on dinar dağıtacaktın değil mi?» diye çıkış yapmışlar, onlardan birisi kılıcıyla üzerine yürümüş, boynuna birden indirdiği bir darbeyle onu yere yıkmış ve diğer birisi de bo-

ğazından kesmişti. Başka bir rivayette Ali b. Bulayk'ın işaret etmesiyle el-Muktedir'i öldürdükleri de kaydedilmektedir.

el-Muktedir bir hayli cüsseli ve şişman bir adamdı. Onu öldürdükten sonra başını gövdesinden ayırmış ve bir sopanın ucuna takarak alıp götürmüşler, giderken tekbirler getirip ona lâinet okumuşlardı. Bu arada onu öldüren bu askerler el-Muktedir'i soymuş ve üzerindeki elbiselerini, iç çamaşırlarını bile alarak avret yerini açık bir şekilde terkedip gitmişlerdi. el-Muktedir bu halde bırakılıp terk edildikten sonra oradan geçen bir kürt tarafından otlarla örtülmüş, sonra bu kürt açtığı bir çukura onu gömmüş ve kabri orada olmuştu.

el-Muktedir'in öldürüldüğü sırada Mu'nis er-Râşidiyye'de bulunuyor ve savaştan uzakta duruyordu. el-Muktedir'in başı ona götürüldüğünde ağlamağa ve elleriyle yüzüne vurmağa, saçlarını yolmağa başlamış ve bu kesik başı getirenlere şöyle demişti: «Ey mufsit herifler! Ben size böyle mi söyledim? Onu öldürdünüz değil mi? Halbuki bu en son başvurulacak çare idi. Şunu iyi bilin ki tümünüz ona karşılık öldürüleceğiz. En azından onu tanımadığınızı ve bilmeden öldürdüğünüzü söylemeniz gerekir.»

Mu'nis eş-Şemmâsiyye'ye doğru yaklaşmış ve Dâru'l-hilâfe'ye adamlar gönderip yağmalanmasını önlemeğe çalışmıştı. Diğer taraftan el-Muktedir'in oğlu Abdulvahid, Hârûn b. Garîb, Muhammed b. Yâkût ve Râik'in iki oğluyla birlikte el-Medâin'e doğru gitmişlerdi. Mu'nis'in böyle davranabilmesi ve bu cesarette bulunabilmesine çevre valilerinin halifeye karşı olan davranışları ve hiç kimsenin hatırına gelemeyecek bazı davranışlarda bulunmaları sebep olmuştu. el-Muktedir'in öldürülmesiyle hilâfetin heybeti gitmiş, otoritesi zayıflamış ve ileride anlatacağımız gibi, hilâfet işi bir hayli kötü bir duruma düşürülmüştü.

Gerçekten el-Muktedir hilâfetin gerektirdiği otoriteyi ihmal etmiş, kadınları ve saray hizmetçilerini yönetime sokmuş, mal toplama konusunda bir hayli ifratta bulunmuş, iyi vezirleri görevlerinden azlederek çevresindeki adamların ve saray nâiplerinin tavsiye ettiği, başa gelmelerinde kendi çıkarları olan kimseleri vezirliğe tayin etmişti. Böylelikle onlara karşı otorite zayıflamış ve halifenin itaatinden uzak düşmüşlerdi.

el-Muktedir gerekli yere yaptığı harcamaların dışında yaklaşık olarak yetmiş milyon küsur dinarı böyle boş yerlere harcayıp durmuştu.

el-Muktedir'in dönemi ile kardeşi el-Muktefî ve babası el-Mu'tazıd'ın dönemlerine şöyle ibretle baktığında arada çok büyük farkları olduğunu görürsün.

el-Muktedir'in hilâfet dönemi, yirmi dört yıl, on bir ay, on altı gün idi. Öldürüldüğünde otuz sekiz yaşından iki ay almıştı.

el-Kâhir Billâh'ın Hilâfeti

el-Muktedir öldürülünce ölümü Mu'nis'e bir hayli ağır gelmiş ve şöyle demişti: «Doğrusu el-Muktedir'in oğlu Ebû'l Abbâs Ahmed'i hilâfete getirmemiz en uygun şey olur. O benim elimde büyüdü, akıllı bir gençtir. Dindar ve cömert, aynı zamanda söylediğini yapan, verdiği sözü tutan bir kişidir. Hilâfete geldiği takdirde baba annesinin kardeşleri ve babasının hizmetçilerinin durumu da düzelir, devletin mallarını ve parasını çarçur etmezler. Böylece el-Muktedir'in öldürülmesinden sonra iki teke bile toslaşıp durmayacaklardır.» Ancak Mu'nis'in bu teklifine karşılık Ebû Ya'kûb İshâk b. İsmâil en-Nûbahtî itiraz ederek şöyle demişti: Biz annesi olan bir halifeden, teyzeleri ve bir sürü hizmetçisinin devlet işlerini eline geçirdiği kimseden yeni kurtulduk bu kadar yorgunluk ve bu kadar gayretten sonra, tekrar aynı duruma mı düşelim? Hayır, vallahi, gayet olgun birisi olmadıktan sonra kesinlikle böyle bir tayine razı olmayız. Olgun birisi olsun ki kendi işlerini kendisi düzenlesin, yönetimi eline alsın ve hem kendisini, hem de bizi yönetsin.» Mu'nis'i görüşünden vaz geçirinceye kadar ısrar edip durmuş ve ona Ebû Mansûr Muhammed b. el-Mu'tazıd'ı tavsiye etmişti. Mu'nis bu teklifi kabul etmişti. en-Nûbahtî sanki kendi kendine bu isteği ile bir kuyu kazmıştı, çünkü ileride kaydedeceğimiz gibi, el-Kâhir Billâh onu öldürecektir. **«Ve nice sevdiğiniz bazı şeyler vardır ki o sizin için bir kötülüktür, şerdir.»** (1)

Nihayet Mu'nis Muhammed b. el-Mu'tazıd'ın getirilmesini emretmiş, onu getirmişler ve bu yılın 28 Şevval (1 Kasım 932) günü ona beyat ederek «el-Kâhir Billâh» lakabını vermişlerdi. Mu'nis el-Kâhir Billâh'ın hilâfetinden pek memnun değildi. İstemeye istemeye bunu kabul etmiş ve ona bey'at etmişti. Şöyle diyordu: «Ben onun nasıl kötü bir adam olduğunu, kötü niyetini çok iyi biliyorum. Ancak başka çare yoktu.»

el-Kâhir Billâh'a bey'at edildikten sonra Mu'nis ona hâcibi Bulayk'a ve Ali b. Bulayk'a kesinlikle zarar vermemesi için ondan yemin almış, kendi eliyle bir emânnâme yazmasını istemiş ve emannâmeyi ondan almıştı. Nihayet hilâfet makamında oturmuş, halk ona bey'at etmişti. Vezir olarak da o sıralarda Fars bölgesinde bulunan Ebû Ali b. Mukle'yi çağırtıp onu tayin etmişti. Hâcibliğe de Ali b. Bulayk'i getirmiş, arkasından el-Muktedir'in evlâdından ve çoluk çocuğundan kaçıp gizlenenlerin aranmasıyla meşgul olmuş ve el-Muktedir'in validesini çağırıp onunla bazı hususları tartışmıştı. el-Muktedir'in annesi hasta idi, onda başlangıç seviyesin-

(1) el-Bakara, 2/216.

de olan istiska hastalığı vardı. Oğlunun öldürüldüğünü haber alınca hastalığı bir hayli artmış, hele avretinin açık bir şekilde terk edildiğini öğrenince son derece kederlenmiş ve yemekten içmekten kesilmişti. Aç ve susuz kalıp neredeyse ölümle karşı karşıya gelince yanındaki kadınlar ona yemesini söylemişler, bu kadınların öğütte bulunmaları üzerine çok az ekmek ve tuz yemişti.

el-Kâhir Billâh hilafete geçtikten sonra el-Muktedir'in annesini çağartmış, mallarının nerede olduğunu ona söylemişti. el-Muktedir'in annesi yeni halifeye elinde bulunan kumaş ve elbiseleri teslim etmiş, bunun dışında her hangi bir mal ve mücevherat hususunda da bir şey söyleyip itirafta bulunmamıştı. Bunun üzerine el-Kâhir Billâh onu dövdürtmeğe başlamış ve şiddetli dayak atılmıştı. Bu arada ayaklarından bağlanıp asılmış ve avret yerlerine varıncaya kadar vücudunun her tarafına vurulmuştu. Ancak yemin ederek kesinlikle bu söylediklerinin dışında elinde bir mal olmadığını söyleyip durmuş ve şöyle demişti: «Eğer elimde her hangi bir mal ve para olsaydı oğlumu böyle ölüme terkeder miydim?» Böylece direnip mal konusunda her hangi bir itirafta bulunmamıştı.

Sonunda yeni halîfe el-Kâhir, el-Muktedir'in ve adamlarının bütün mallarını müsadere etmiş ve el-Muktedir'in annesini kadıların huzuruna çıkararak onların ve âdil kimselerin önünde bütün vakıflarını çözmesini ve bütün bunların satışa çıkarılmasını istemişti. Ancak o buna pek yanaşmayıp şöyle demişti: «Ben onları hayır yolda kulanımak üzere vakfettim. Mekke, Medîne ve sınır boylarındaki ihtiyaç sahiplerine fakirlere, zayıflara harcansın diye vakfettim. Kesinlikle bu vakıfların feshedilmesini ve satılmasını uygun ve helâl görmüyorum. Ancak bunların dışındaki mallarımın satılması için vekâlet verebilirim.

el-Kâhir kadının bu direnmesini görünce, kadıları ve adalet işleriyle uğraşan diğer kimseleri toplayıp bizzat kendisinin bütün bu vakıfları feshettiğini ilân etmiş ve bunların tamamıyla satılması için mütevellîler tayin ettiğini bildirmiş, bütün bunların diğer mallarıyla birlikte satılmasını emrettiğine dair onları şahit tutmuştu. Askerler bütün bu vakıfları ve malları maaşlarına karşılık olarak satın almışlardı. Bu işler bittikten sonra el-Kâhir Billâh kendisine gösterilen evlere baskınlar yaparak el-Muktedir'in evlâtlarının buralarda gizlenip gizlenmediğini araştırmış ve nihayette bir sürü aramalardan sonra Ebû'l Abbâs er-Râzî'nin bulunduğu yer öğrenilmiş, ayrıca Hârûn, Ali, Abbâs, İbrâhim ve el-Fazi yakalanıp getirilerek Dâru'l-hilâfe'ye kapatılmışlar ve sahip oldukları her şey müsadere edilmişti. Bunları tutuklayan Ali b. Bulayk kâtibi el-Hasan b. Hârun'a teslim etmiş, o da onları alıp son derece iyilikle muamele etmiş ve onlarla arkadaşlığını sürdürmüştü.

Diğer taraftan Ebû Ali b. Mukle vezirlik makamında yerini sağlamlaştırmıştı; dilediğini azleder, dilediğini göreve getirirdi. Bölge valilerinden bazılarını tutuklatmış, hatta el-Berîdîoğullarını da tutuklatarak görevlerinden azletmiş ve [illegible]ını müsadere etmişti.

Veşmgîr'in Kardeşi Merdâvîc'in Yanına Gitmesi

Bu yılda Merdâvîc o sıralarda Cîlân bölgesinde bulunan kardeşi Veşmgîr'e adam gönderip onu yanına çağırmıştı. Veşmgîr'i almak üzere giden elçi İbn el-Ca'd idi. Bu elçi şöyle anlatır::

«Beni Merdâvîc, kardeşi Veşmgîr'i alıp getirmek üzere göndermişti. Onunla karşılaştığımda iltifatlarda bulunmamı emretmişti. Nihayette Veşmgîr'in bulunduğu bölgeye varıp onu sorup soruşturmağa başladım, nerede olduğuna dair bana bir şeyler söylendi. Tarif edilen yere doğru gittim, bir tarlada pirinç ekip duran bir grupla birlikte onu gördüm. Beni gören bu adamlar üzerine doğru gelmeğe başladılar. Bunlar yalınayak ve yarı çıplak kimseler idi. Üzerlerinde bir sürü ve değişik renkli yamalarla yamanmış elbiseler vardı. Ancak bu elbiseleri paramparça idi. Veşmgir'e selâm verip Merdâvîc'in beni kendisine gönderdiğini ve kendisinin bir çok mal ve mülke sahip olup büyük bir makama geldiğini ve emîr olduğunu söyledim. Bunu işitince alaya aldı ve ağzıyla bir osuruk sesi çıkartarak kardeşinin yüzüne, sakalına küfretti ve şöyle dedi: «O siyah elbiseler giyip o siyahlara bürünen adamlara hizmet etmeğe başladı değil mi?» Siyahlara bürünen adamlar derken Abbâsî halifelerini kast ediyordu.

Ben sürekli olarak onu ikna etmeğe ve çıkıp kardeşinin yanına gitmesi için onu bazı şeylere tamah ettirmeğe çalışıp durdum. Nihayet razı olup benimle yola çıktı, Kazvîn dolaylarına geldiğimizde siyah elbiseler giymesini söyledim, fakat buna pek de yanaşmadı. Ancak bir hayli üzerine düşmeğe zorlamaya başladıktan sonra razı olup siyahlara büründü. Ancak ondan öyle câhilâne hareketler gördüm ki burada anlatmaktan utanıyorum. Böyle bir durumda iken mutluluk yüzüne gülmüş ve en iyi yöneticilerden, Emîr ve kumandanlardan birisi olup çıkmıştı. Yönetim işlerinde ve halkı yönetmede gayet iyi bir uzman olmuştu.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Kadı Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf b. Ya'kûb b. İsmâil b. Hammâd b. Zeyd vefat etmişti. Âlim, fazıl ve yumuşak huylu bir kişi idi. Aynı şekilde Şafiî Mezhebi fukahâsından, gayet takvâ sahibi olan

Ebû Ali el-Hüseyn b. Sâlih b. Hayzurân bu yılda vefat etmişti. Ebû Ali'ye kadı olması teklif edilmişsede bu göreve gelmeyi reddetmişti.

Yine bu yıl içinde «el-Esterâbâdi» diye meşhur olan Şâfiî Mezhebi fakîhlerinden Ebû Naîm Abdülmelik b. Muhammed b. Adiyy el-Cürcânî vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 933) YILI OLAYLARI

el-Muktedir'in Oğlu Abdülvahid ve Yanında Bulunanların Durumları

Yukarıda el-Muktedir'in öldürülmesinden sonra oğlu Abdülvahid ile birlikte Hârûn b. Garîb, Müflih, Muhammed b. Yâkût ve Râik'in iki oğlunun birlikte Medâin'e gittiklerini kaydetmiştik. Bunlar sonra Medâin'den ayrılarak Vâsıt'a geçip orada ikamet etmişlerdi. Buradaki ikametleri halkı endişelendiriyordu. Bunlardan Hârûn b. Garîb Bağdâd'a yazdığı bir mektupta emân diliyor ve mallarının serbest bırakılması için bunlardan üç yüz bin dinar kadarının müsadere edilmesini kabul ediyordu. Kiraladığı bütün mallardan vaz geçerek, o güne kadar beytülmâle olan bütün hukukunu ödeyecekti. el-Kâhir ve Mu'nis onun bu isteğini kabul etmiş ve yazdıkları bir emân mektubunda ayrıca Mâh el-Kûfe, Mâsebezân ve Mihricânkazak'ı ona verip buranın komutanlığına tayin etmişlerdi. Bunun üzerine Hârûn b. Garib kalkıp Bağdâd'a gitmişti.

Diğer taraftan Abdülhavid b. el-Muktedir yanında bulunanlarla birlikte Vâsıt'tan ayrılarak Sus ve oradan Sûku'l-Ahvâz'a gitmişler, ellerine geçirdikleri malları toplayıp devletin valilerini buradan kovmuş ve Ahvâz'da yerleşmişlerdi. Bunun üzerine Mu'nis, başına Bulayk'i tayin ettiği bir orduyu üzerlerine gönderdi.

Halîfeyi ve Mu'nis'i bunlara karşı ordu sevketmeğe teşvik eden Ebû Abdullah el-Berîdi olmuştu. Ebû Abdullah hapishaneden yeni çıkmış, Abdulhavid ile yanında bulunanların durumlarının ihmal edilemeyeceğini, ihmal edildiği takdirde neticesinin gayet kötü olduğunu söyleyip el-Kâhir ile Mu'nis'i korkutmuş ve kendisine Ahvâz'ın verilmesi karşılığında peşin olarak elli bin dinar vermeyi taahhüt etmiş ve buralara yerleştikten sonra da geri kalan meblâğı ödeyeceğine söz vermişti. Peşin vermeyi taahhüt ettiği elli bin dinarı hemen teslim edince Mu'nis derhal ordunun hazırlanmasını ve bu meblağın bu ordu için, harcanmasını istemişti. Bunun

üzerine hazırlanan askerler Ebû Abdullah el-Berîdî de aralarında olmak üzere harekete geçmişlerdi.

Abdülvahid'in yanında bulunanlardan Muhammed b. Yâkût bir sürü mal toplamağa başlamış ve mal toplama ile yönetim konusunda bir hayli zorba bir tavır takınmıştı. Onun böyle davranması, yanında bulunan kumandan ve askerlerin kendisinden nefret etmelerine yol açmıştı. Mu'nis'in gönderdiği askerler Vâsıt'a yaklaşınca İbn Yâkût'un yanında bulunan kumandanlar kalblerinde gizlediklerini açığa vurarak ondan ayrılmışlardı. Bulayk emrindeki devlet askerleri ile birlikte Sus şehrine ulaşınca, Abdülhavid ile Muhammed b. Yâkût Ahvâz'a çekilmiş, oradan Tüster'e gitmişlerdi. Ahvâz'a ulaşan askerler arasında bulunan el-Karârîtî'nin Ahvâz halkına karşı giriştiği davranışı o güne kadar hiç kimse takınmamıştı. el-Karârîtî Ahvâz halkından hiç kimseyi ayırmaksızın mallarını tamamen müsadere etmişti.

Abdülvahid ile İbn Yâkût Tüster'de konaklamışlardı. Ancak yanlarından bulunan bazı kumandanlar onlardan ayrılarak emân ile Bulayk'a sığınmışlar, Abdülvahid'in yanında Müflih ve Server el-Hâdim'den başka kimse kalmamıştı. Bunların ikisi Muhammed b. Yâkût'a şöyle demişlerdi: «Sen bu ilde elindeki malın mülkün ve adamlarınla kendini rahatlıkla koruyabilirsin, bizim ise elimizde ne bir malımız, ne de adamlarımız vardır. Bizim burada ikamet etmemiz sana zarar veriyor ve hiç de fayda sağlamıyor. Biz Abdülhavid ile birlikte emân dilemeyi düşündük.» Muhammed b. Yâkût onlara bu hususta izin versince Müflih ve Server Bulayk'a mektup yazıp ondan emân dilemişlerdi. Hep birlikte nehri geçerek Bulayk'ın yanına gidince Muhammed b. Yâkût tek başına kalmış ve bir hayli sıkıntıya düşerek ne yapacağını şaşırıp kalmıştı. O da Bulayk'a mektup yazıp ondan mektup almış, kendisine emân vermesi ve Mu'nis ile el-Kâhir'in katında da güvence sağlaması şartı ile yanına varacağını söylemiş, Bulayk de onun bu isteğini kabul edip kendisine emân vereceğine ve onu Mu'nis ile el-Kâhir'in katında koruyacağına dair yemin etmişti. Böylece Muhammed b. Yâkût da Bulayk ile birlikte çıkıp Bağdâd'a gitmişti. Bunun üzerine Ebû Abdullah el-Berîdî yöreyi tamamen eline geçirmiş, halkına karşı son derece zalim ve insafsızca davranıp tüccarın malına el koymuş ve Frank kâfirlerinin bölge halkına yapmadığını yapmıştı. Hiç kimse de onu bu yaptıklarından alıkoymaya çalışmamıştı. Halka karşı bu şekilde zalimce davranırken hiç de dinî bir korkusu olmadığı gibi buna pek aldırış ettiği de yoktu. Ayrıca bütün kardeşlerini de tekrar iş başına getirmişti. Abdülvahid ile Muhammed b. Yâkût Bağdâd'a gittiklerinde el-Kâhir Billâh onlara verdiği sözü tutmuş, Abdülvahid'e bütün mallarını iade ettiği gibi, validesinin müsadere edilen bütün mallarını da tekrar iade etmişti.

Mu'nis ve Adamlarının el-Kâhir Billâh'tan Korkuya Kapılmaları

Bu yılda Mu'nis el-Muzaffer Hâcib Bulayk ve oğlu Ali ile birlikte vezir Ebû Ali b. Mukle el-Kâhir Billâh'tan korkuya kapılmış, ona ve diğer adamlarına karşı bazı zorluklar çıkarmağa başlamışlardı.

Onların böyle korkuya düşmelerinin sebebi Muhammed b. Yâkût'un el-Kâhir'in burnuna sokulması ve onun katında değerinin gittikçe yükselmesi idi. el-Kâhir sürekli olarak Muhammed b. Yâkût'la baş başa verip onunla istişarede bulunuyordu. Bu durum ise Muhammed'le aralarındaki düşmanlıktan ötürü Vezir İbn Mukle'ye ağır gelmişti. Onun için Vezir Mu'nis'e «Muhammed b. Yâkût, el-Kâhir katında sürekli olarak senin aleyhinde bulunuyor», diye söylemiş ve İsâ et-Tabîb'in aralarında gidip geldiğini, Mu'nis'in aleyhinde tuzaklar kurduğunu ona çıtlatmıştı. Bunun için de Mu'nis el-Muzaffer Ali b. Bulayk'ı gönderip İsâ et-Tabîb'i getirmesini istemişti. Ali, İsâ'yı getirmek üzere gittiğinde onu el-Kâhir'in yanında görünüş ve hemen alıp Mu'nis'in huzuruna götürmüş, Mu'nis de onu hemen o anda yakalayıp Musul'a sürgün etmişti. Ayrıca Mu'nis ve adamları bir araya gelerek Muhammed b. Yâkût'u da yakalatma konusunda bir toplantı yapmışlardı. Muhammed b. Yâkût çadırlarda ikamet ediyordu. Ali b. Bulayk adamlarıyla birlikte onu basmak üzere gittiğinde kaçıp gizlendiğini görmüşler ve adamlarının mallarını yağmalamışlardı. O ise kaçıp saklanmıştı.

Ali b. Bulayk Dâru'l-hilâfe'nin kapısına Ahmed b. Zeyrek'i nöbetçi dikmiş ve ona sürekli olarak el-Kâhir Billâh'ı gözetlemesini, yanına kimin girip çıktığını araştırmasını emretmişti. Hattâ oraya girip çıkan kadınların yüzlerinin açılıp kim olduklarının öğrenmesini bile istemiş ve girip çıkanların elinde her hangi bir dilekçenin bulunması hâlinde bu dilekçelerin Mu'nis'e götürülmesini emretmişti. Ahmed b. Zeyrek bu söylenenleri, hattâ daha da ziyadesiyle yerine getirmişti. Bu arada bir gün halîfenin evine götürülen bir yoğurt çanağına elini batırmış, içinde her hangi bir yazının olup olmadığını araştırmıştı .Bulayk el-Kâhir'in evinde tutuklu olarak bulunan bir çok kimse ile birlikte el-Muktedir'in annesini buradan çıkartıp kendi evine götürmüş ve Dâru'l-hilâfe'de bulunan hizmetçilerin maaşlarını kesmişti. el-Muktedir'in annesine gelince, el-Kâhir'in kendisini dövmesinden sonra hastalığı bir hayli artmıştı. Ali b. Bulayk onu alıp kendi annesinin yanına götürmüş ve ikramlarda bulunmuştu. Ancak bu yılın cemâziyelâhir ayında vefat eden el-Muktedir'in annesi son derece cömert ve itibarı olan bir kimse idi. Vefat ettikten sonra bu gün er-Rusâfe'de bulunan mezarlığına defnedilmişti.

Ali b. Bulayk gittikçe el-Kâhir'i sıkıştırıyor ve onu gözetletip duruyordu. el-Kâhir ise sürekli olarak serzenişte bulunmanın hiç bir fayda vermediğini ve bütün bu yapılanların Mu'nis ve İbn Mukla'nın direktifleriyle yürütüldüğünü gayet iyi bildiği için onlara ve gruplarına karşı tedbir ve tuzaklar kurmağa başladı.

el-Kâhir Tarîf es-Şübkerî ile Mu'nis'in hizmetçisi Buşrî'nin Bulayk ve oğlu Ali'ye karşı nasıl kin besleyip ulaştıkları makamları kıskandıklarını bildiği için Bulayk ve oğlunu bertaraf etmelerini ve onlara suikast düzenlemelerini tavsiye etmişti.

Aynı şekilde el-Kâhir Mu'nis ve Bulayk'a en çok itimat eden kitlenin Yûsuf b. Ebi's-Sâc'tan sonra onlara katılan Sâcoğullarının görevli hizmetçi ve askerleri olduğunu iyi anlamıştı. Mu'nis ve Bulayk bu Sâcoğullarına mensup kimselere Musul'da bazı şeyler vereceklerini vaadetmişler, ancak onlara verdikleri sözü tutmamışlardı. Bunun için el-Kâhir Sâcoğullarına haber gönderip Mu'nis ve Bulayk'ın verdikleri sözü tutmayıp vaadettiklerini vermemeleri üzerine kendisinin bütün bunları vereceğine dair yemin ederek onları Mu'nis ve Bulayk'a karşı kışkırtmıştı. Gerçekten buna aldanan Sâcoğullarının kalbleri Mu'nis ve Bulayk'a karşı kinle dolmağa başlamıştı. Diğer taraftan el-Kâhir İbn Mukle'nin en yakın adamlarından ve müsteşarlarından olan Ebû Ca'fer, Muhammed b. el-Kâsım b. Ubeydullah'a haber gönderip kendisine meylettirmiş ve onu vezir yapacağını vaadetmişti. Ebû Ca'fer Muhammed de el-Kâhir'e bu hususta gerekli bilgileri taşıyıp duruyordu. Ancak bu arada İbn Mukle, el-Kâhir'-gerekli bilgileri taşıyıp duruyordu. Ancak bu arada İbn Mukle, el-Kâhir'-in kendisine karşı bir tavır takındığını; onu, Mu'nis'i Bulayk ve oğlu Ali'-yi el-Hasan b. Hârûn ile birlikte yakalatmayı düşündüğünü onlara haber vermişti.

Mu'nis ve Bulayk'ın Tutuklanması

el-Kâhir Billâh bu yılın 1 Şaban (27 Temmuz 933) günü Bulayk, oğlu ve Mu'nis el-Muzaffer'i tutuklatmıştı. İbn Mukle'nin Mu'nis ve Bulayk'a el-Kâhir'in kendilerine karşı almakta olduğu tedbirleri ve kendilerini yakalatmak istediğini anlatınca Mu'nis ve Bulayk el-Kâhir'den korkmaya başlamışlardı. Onların bu korkuları el-Kâhir'i görevinden hal' etmeye sürükledi. Sonra hep bir araya gelip Ebû Ahmed b. el-Muktefî'yi hilâfete getirmeyi kararlaştırmış ve onunla gizlice anlaşmışlardı. Bulayk, oğlu Ali, Vezir İbn Mukle, el-Hasan b. Hârûn hepsi bir araya gelip gizlice Ebû Ahmed'e bey'at etmişler, sonra bu gizli bey'atlerini Mu'nis'e açıklamışlar-

dı. Mu'nis şöyle demişti: «el-Kâhir'in ne kadar kötü bir kişi olduğunda aslâ şüphem yoktur; Onun hilâfete getirilmesinden hiç de hoşlanmamış, bu tayine karşı çıkmıştım. el-Muktedir'in oğlunu size tavsiye ettiğimde bana muhalefet ettiniz, şimdi ise el-Kâhir'i görevinden hal' etmeyi bir hayli kolay görüyorsunuz. Ama şu anda onun başınıza bir çorap örmek için almakta olduğu tedbirleri beklemek ve başımıza geleceklere karşı sabırlı olmaktan başka bir çare yoktur. Sakın bu düşündüğünüzü iyice yoluna koymadan ve yapmak istediğinizi kolay uygulanır görmekten bu hususta acele etmeyesiniz. Sonra el-Kâhir'in Sâcoğulları askerleri ile el-Hucariyye askerlerinden kendi tarafına çektiği askerlerin durumunu iyice araştırıp öğreniniz. Sonra bu kararlaştırdığınızı uygulamaya koyunuz.» Mu'nis'in bu sözleri üzerine Ali b. Bulayk ve el-Hasan b. Hârûn itiraz edercesine şunları söylemişlerdi: «İşi bu kadar uzatmamıza hiç da gerek yoktur. Elimizde deliller vardır. Dâru'l-hilâfe avucumuzun içindedir. Onu yakalamak ve tutuklamak hususunda her hangi bir kimsenin yardımına muhtaç değiliz, çünkü o aynen kafesteki bir kuş gibidir.»

Ne var ki bu hususta tedbirli davranmayıp acele etmişlerdi. Bu arada, anlatıldığına göre, Bulayk atından düşmüş, hastalanıp evine kapanmak zorunda kalmıştı. Oğlu Ali ile Vezir Ebû Ali b. Mukle, el-Kâhir'in hal' edilmesi hususunu Mu'nis'e hoş göstermeye ve işin kolaylığını anlatıp onu bu konuda ikna etmeğe çalıştılar, o da onlara izin verdi. Onlar planlarını kurmuş ve şunları kararlaştırmışlardı: Şu sırada Ebû Tâhir el-Karmatî'nin kalabalık bir ordu ile Kûfe dolaylarında gözüktüğü şâyiasını ortaya atacak, onu bertaraf etmek ve Bağdâd'a yaklaşmasını önlemek üzere de Ali b. Bulayk'ın emrindeki askerî birliklerle üzerine yürüyeceğini söyleyecekler ve Ali b. Bulayk'i sefere çıkarken uğurlamak üzere yanına gelecek el-Kâhir'i hemen oracıkta tutuklayıverecekti. Bu hususta kendi aralarında ittifak ettikten sonra İbn Mukle makamında oturduğu ve etrafında halktan ve devlet görevlilerinden bir sürü kimse bulunduğu bir sırada Ebû Bekr b. Karâbe'ye: «Karmatilerin Kûfe'ye altı bin kişilik tam teçhizatlı bir ordu ile girdiklerini biliyor musun?» diye sormuş, İbn Karâbe'nin «-Hayır,» diye karşılık vermesi üzerine: «Evet, bize bu hususta oradaki görevlilerden mektuplar ulaştı.» demiş, ancak İbn Karâbe: «Hayır, bu mutlakâ yalandır ve muhaldir, çünkü yakınımızda oturan bir adama bu günün tarihini taşıyan ve posta güvercinlerinin getirdiği bir mektup ulaşmıştır ve bu mektupta Kûfe'de her şeyin yolunda olduğu ve halkın sağlıcak içerisinde bulundukları bildirilmektedir.» diye açıklamada bulununca İbn Mukle şöyle karşılıkta bulunmuştu: «Fesubhanallah, fesubhanallah!! İşleri sen mi daha iyi biliyorsun, yoksa biz mi biliriz?» Bunun üzerine de Ebû Bekr b. Karâbe susmuştu. Arkasından vezir İbn Mukle halîfeye bir yazı yazarak şöyle demişti: «Bu gün Ali b. Bulayk'ın komutasın-

da hemen harekete geçecek bir ordu hazırladım. İkindi sıralarında efendimiz halifemizin direktif ve emirlerini almak üzere hazır bulunacaklardır. Teşrif etmenizi bekleriz.» el-Kâhir Billâh ise vezire yazdığı cevapta teşekkür ediyor ve İbn Mukle'ye orduyu uğurlaması için izin veriyordu. el-Kâhir'in bu cevabı vezire geldiğinde vezir o sırada uyumakta idi, bu yüzden de mektubu getirenler ona ulaştıramamışlardı. İbn Mukle uykudan uyanınca halifeye tekrar aynı mahiyette bir yazı çıkarmıştı. el-Kâhir bu durumu görünce cevabını yazdığı hâlde tekrar böyle bir yazının gelmesini hoş karşılamamış ve kendisine karşı bir tuzak kurulmakta olmasından endişeye kapılmıştı.

İşte tam bu sıralarda Tarîf es-Süpkerî'den halifeye bir mektup geldi, Tarif mektubunda bir öğütü bulunduğunu yazıyordu. Kendisi bir kadın kılığına girip mektubu ulaştırmak üzere kapısına geldiğini bildirmişti. el-Kâhir Tarîf es-Süpkerî ile bir araya gelmiş, Tarîf de ona yukarıda adı geçenlerin tümüyle kararlaştırdıkları hususları ve İbn Bulayk'ın yanına vardığında onu yakalatmak üzere bir tuzak kurduklarını ve Ebû Ahmed b. el-Muktefî'ye bey'at ettiklerini anlamıştı. el-Kâhir bunları haber alınca hemen gerekli tedbirlerini almış ve Sâcoğulları askerlerine haber gönderip onları ayrı ayrı gruplar halinde huzuruna kabul etmiş ve Dâru'l-hilâfe'nin koridorlarına, dehlizlerine geçit ve revakların arkalarına yerleştirmişti. Ali b. Bulayk de ikindiye doğru hafifçe sarhoş olarak hizmetçilerinden küçük bir grupla ve ellerinde hafif silâhlarla bir kayığa binip Dâru'l-hilâfe'nin önüne gelivermişti. Adamlarına Dâru'l-hilâfe'nin kapılarına gelmelerini emretmişti. Kendisi bindiği kayıktan çıkarak Dâru'l-hilâfe'nin kapısına gelip el-Kâhir'in huzuruna girmek için izin istemiş, fakat el-Kâhir onu huzuruna kabul etmemişti. Bunun üzerine Ali b. Bulayk bir hayli kızıp edebini aşmış ve şöyle demişti: «O istese de, istemese de mutlaka kendisiyle görüşeceğim.»

el-Kâhir ise, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Sâcoğullarına mensup askerleri evinde hazırlayıp gerekli yerlere yerleştirmişti. Ali b. Bulayk'ın bu tavrı üzerine onlara emretmiş, derhal onu geri çevirmelerini istemişti. el-Kâhir'in verdiği emir üzerine Sâcoğulları askerleri Ali b. Bulayk'a karşı çıkıp kendisine ve babasına küfrederek kılıçlarını sıyırıp birlikte üzerine yürümüşler, bunun üzerine adamları etrafından kaçıp gitmiş, kendisi de zorla kayığına atlayarak nehrin batı tarafına geçip anında gizlenivermişti. Bu olup bitenler İbn Mukle'ye ulaşınca o ve el-Hasan b. Hârûn hemen kaçıp gizlenivermişlerdi.

Diğer taraftan Tarîf es-Süpkerî durumdan haberdar olunca hemen adamlarıyla birlikte silâhlarını kuşanarak atlarına atlayıp Dâru'l-hilâfe'ye gelmişti. Bunun üzerine Ali b. Bulayk ve adamlarının durumu bir hay-

li zorlaşmıştı. Ancak Bulayk, oğluna yapılan davranışları kınanmış, Sâcoğulları askerlerine küfredip şöyle demişti: «Mutlaka Dâru'l-hilâfe'ye yürümek lazım. Sâcoğulları kendi kabîlelerinin her hangi bir öncelikleri olmadığı hâlde neden böyle davrandıklarını ve onlara böyle bir önceliğin tanınmasının sebebini mutlaka gidip sormak gerekir.» Bulayk, Mu'nis'in evinde bulunan bütün kumandanlarla birlikte Dâru'l-hilâfe'ye gelmiş, ancak el-Kâhir onu huzuruna kabul etmemiş ve hemen yakalanıp hapse atılmasını emretmişti. Ayrıca emniyet âmiri Ahmed b. Zirek'in de tutuklanmasını emretmişti. Diğer taraftan da el-Kâhir saraya dolan ordunun ileri gelenlerini gayet hoş tutup onlara karşı iyi davranmış ve şu anda ellerindeki imkânlardan çok daha fazlasını onlara ulaştıracağını vaat etmişti. Şu anda tutukladığı kimseleri de yaptıklarının karşılığını ve cezalarını çektikten sonra serbest bırakacağını söyleyince ordu ileri gelenleri geri dönmüşlerdi. Arkasından el-Kâhir Mu'nis'e haber göndererek huzuruna çıkıp gelmesini, kararlaştırdığı bazı hususları kendisiyle danışacağını ve onun tavsiye edeceği görüşleri yerine getireceğini bildirmiş ve şunları ilâve etmişti: «O benim için babam yerinde bir kişidir. Onun görüşünü almadan her hangi bir şeyi aslâ gerçekleştirmek ve yapmak istemem.» Bu sözleri işiten Mu'nis, yaptıklarından dolayı özür dilemiş, ancak adamları el-Kâhir'in huzuruna gitmekten onu alıkoymuşlardı.

Ertesi gün olunca el-Kâhir Billâh, Tarif es-Süpkerî'yi çağırarak ona mührünü vermiş ve şöyle demişti: «el-Muktedir'in, oğlu Muhammed'e devrettiği bütün iş ve görevleri oğlum Abdüssamed'e verdim, sana da onun vekilliğini tevcih ettim. Ayrıca sen ordu kumandanı ve Emîrü'l-Ümerâ'sın. Mu'nis'in elinde bulunan beytülmâllerin yönetimi vs. her şeyi sana devrettim. Şu anda kalkıp Mu'nis'e gitmen ve onu alıp Dârul'-hilîfe'ye getirmen gerekir. Evinde kaldığı müddetçe her türlü kötülüğü dilediği gibi yapacak ve onun yüzünden bir sürü karışıklıklar zuhur edecektir. Buraya geldiği takdirde son derece refah ve huzur içerisinde olacak arzu ettiği kadar ve her zaman emrinde bulunacak hizmetçileriyle birlikte burada yaşayacaktır.» Bunun üzerine Tarif es-Süpkerî kalkıp yanında bulunan silâhlı adamlarıyla birlikte Mu'nis'in evine varmıştı. Mu'nis son derece yaşlanmış ve bir hayli zayıf düşmüştü. Tarif Mu'nis'in evine varınca Mu'nis'in adamları ona olup bitenleri ve durumu sormuşlar, Tarif de Bulayk ve oğlunun yaptıklarını anlatarak onları kınamış ve ikisine küfretmişti. Ayrıca Mu'nis'in adamlarına emân ve ahit aldığını söyleyince bunlar da seslerini çıkarmamışlardı. Tarif Mu'nis'in yanına girip el-Kâhir'in huzuruna gitmesini tavsiye etmiş ve şöyle demişti: «Eğer gecikecek olursan bu davranışın onu hakkında kötü düşünmeğe sürükleyebilir. Seni uykuda görürse aslâ uyandırmağa cesaret edemez.» el-Kâhir, ileride kaydedeceğimiz gibi, Mu'nis ve adamlarına bir tuzak hazırlamıştı. Nihayet

Mu'nis çıkıp Dâru'l-hilîfe'ye gidince el-Kâhir derhal tutuklanmasını ve hapse atılmasını emretmiş ve onu hiç görmemişti.

Tarîf şöyle anlatır:

«el-Kâhir'e Mu'nis'in getirildiği haber verilince birden irkildi, titremeğe başladı ve durumu bir hayli değişti. Birden yatağından fırlayıverdi. Artık onunla Mu'nis hakkında konuşmaktan korkmağa başladım ve o anda bir hatâ işlediğimi anlayıp yaptığıma pişman oldum, çok yakın bir zamanda bu adamların başına gelen felâketlere uğrayacağını da o anda idrak ettim ve inandım. O anda Mu'nis'in el-Kâhir hakkında söylediği sözleri hatırladım. Mu'nis onun heyecanlı, kötü niyyetli, aceleci ve son derece câhil bir kimse olduğunu söyleyip duruyordu. İşte Mu'nis'in bu sözlerini hatırlayınca artık Allah'ın emri olduğu gibi tecelli eder ve ondan kaçınmak mümkün değildir! diye düşündüm.» İbn Mukle'nin bu dönemdeki vezareti dokuz ay, üç gün sürmüştü. Arkasından el-Kâhir Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım b. Ubeydullah'ı şaban ayının başında göreve getirerek ona hil'atler giydirmişti. Diğer taraftan Mu'nis'in Bulayk ve oğlu Ali ile İbn Mukle, Ahmed b. Zîrek ve el-Hasan b. Hârûn'un evlerini mühürletmiş, bütün atlarını ve davarlarını oradan naklettirip çoluk çocuğunu gözaltına almıştı. Musul'da sürgünde bulunan İsâ et-Tabîb'i getirtmiş, İbn Mukle'nin evinde bulunan her şeyinin oradan taşınıp yakılmasını emretmişti. Bunun üzerine İbn Mukle'nin evi yağmalanmış ve ateşe verilmişti. Ayrıca bütün bunlara yakın olan kimselerin evleri de yağmalanmıştı. Bu arada Muhammed b. Yâkût ortalıkta gözükmüş, hâciblik görevini ifa etmeye kalkışmıştı. Ancak Tarîf es-Süpkerî ile es-Sâciyye askerlerinin kendisine karşı olan tavrını ve istemeyişlerini görünce gizlenip Fars bölgesinde bulunan babasının yanına kaçmıştı. Ancak el-Kâhir yazdığı bir mektupta acele ile kaçıp gitmesinden dolayı ona serzenişte bulunuyor ve kendisini Ahvâz civarının komutanlığına tayin ettiğini bildiriyordu.

Tarîf es-Süpkerî, Sâcoğulları (es-Sâciyye) ile el-Hucariyye askerlerinin el-Kâhir'e meyledip Mu'nis, Bulayk ve oğluna karşı gelmelerinin sebebini kaydetmeğe çalışalım:

Bir zamanlar Tarîf Mu'nis'in kumandanları arasında en üst mertebeye ulaşmıştı, Bulayk ve oğlu Ali ona aşırı bir hürmet gösteriyor, onunla karşılaştıklarında ellerini öpüyorlardı. el-Kâhir Billâh hilâfete geçince Bulayk ve oğlu yönetime tamamen hakim olmuşlardı ve yukarıda kaydettiğimiz gibi, devleti neredeyse ele geçirmiş olacaklardı. Ancak Bulayk Tarîf'i tamamen ihmal etmiş ve onu devlet işlerinden uzak tutmuştu. Tarîf'in bu şekilde devlet yönetiminden uzak tutulması Bulayk'i Tarîf'e karşı mahçup duruma düşürmüş ve ondan çekinmeğe başlamıştı. Bunun için

Bulayk Tarîf'i Mısır'a tayin etmek ve adamlarıyla birlikte merkezden uzaklaştırarak onlardan emin olmak niyetinde idi. Bu durumu da vezir Ebû Ali b. Mukle'ye anlatmış, vezir de bunu gayet uygun görmüştü. Bunun üzerine Bulayk Tarîf'ten onu ihmal ettiklerinden dolayı özür dilemiş, Mısır'a tayin etmek istediklerini bildirmiş, Tarîf de bu düşüncelerinden dolayı Bulayk'a ve vezire teşekkürde bulunmuştu. Ancak Ali b. Bulayk, Tarîf'in Mısır'a tayini meselesini engellemeğe çalışmış, Mısır'ı kendi uhdesine alarak orada kendisine vekâlet edecek kimseleri göndermişti. Bundan dolayı Tarîf Bulayk'a, oğluna ve diğerlerine düşman kesilip başlarına çorap örmek için fırsat kollamağa başlamıştı.

Sâcoğulları (es-Sâciyye) askerlerine gelince; onlar Mu'nis'in eli ayağı ve en yakın yardımcıları idiler. Onunla birlikte Musul'a gitmiş ve Musul'dan dönüp el-Muktedir olayında ve onunla yapılan çarpışmalarda Mu'nis'in yardımcıları olmuşlardı. Mu'nis bu yaptıklarına karşılık onlara vaatlerde bulunmuştu. Ancak el-Muktedir'in öldürülmesinden sonra verdiği sözleri tutmamıştı. İbn Bulayk Sâcoğulları askerlerini Mu'nis'e takdim eden, iyiliklerinden bahseden, aynı zamanda onları yine Mu'nis'ten uzaklaştıran kişi olmuştu.

Bu Sâcoğulları arasından ismi «Sandal» olan bir siyahî hadım vardı ve Sâcoğulları askerleri arasında ileri gelenlerden birisi idi. Onun da «Mu'temen» adında bir hizmetçisi vardı, onu satmıştı. Mu'temen el-Kâhir ile hilâfetinden evvel irtibat kurmuş, el-Kâhir hilâfete geçince onu kendi yakın adamları arasına alıp mektuplarını götürüp getirmek üzere özel posta görevlisi yapmıştı. Ancak el-Kâhir, İbn Bulayk ve adamlarının kötü davranış ve saldırılarına maruz kalınca aynen suya düşen yılana sarılır misâli Mu'temen'e güvenmişti, çünkü Mu'temen hile ve tuzak kurma konusunda çok usta, hattâ bir dehâ idi. Bunun için el-Kâhir Billâh Mu'temen'e kalkıp Sâcoğuları ileri gelenlerinden ve eski efendisi olan Sandal'a gitmesini, kendisinden şikâyette bulunmasını emreder. Şayet Sandal'dan bu şikâyetlere karşı bir itiraz görecek olursa ona halîfenin durumunu, Bulayk ve oğlundan çektiklerini anlatmasını, her hangi bir tepki görmeyecek olursa susup geri dönmeşini emreder. Mu'temen kalkıp Sandal'a gider ve el-Kâhir'in kendisine verdiği emirleri aynen uygular.

Mu'temen Sandal'a el-Kâhir'den şikâyette bulununca Sandal şöyle der: «Halîfe sana hangi konuda ihsanlarda bulunacak ve ne kadar mal mülk verecektir, Eğer Cenâb-ı Allah onu bu fesatçı Bulayk'ten kurtaracak olursa ben ve benim gibiler sana muhtaç duruma düşeriz. Cenâb-ı Allah eğer halîfeyi bu adamdan kurtaracak olursa ben oruç ve sadaka adamış bulunuyorum. Ümit ederim ki halîfe ve dolayısıyla da biz bu mel'ûndan kurtulmuş oluruz. Mu'temen geri gelip Sandal ile aralarında geçen-

leri el-Kâhir'e anlatınca, el-Kâhir Sandal'ın hanımına götürmek üzere Mu'temen'e bir sürü hediyeler, çeşitli güzel kokular verir ve ona şöyle der: «Kocasının evde olmadığı bir sırada bunları götür ver ve ona şöyle söyle: «Halife bize bazı ihsanlarda bulundu. Bunlar benim payıma düşenlerdir, ben de onları size getirdim, bunları size hediye ediyorum.» Mu'temen aynen kendisine söylenenleri yapmış ve Sandal'ın hanımı da bu hediyeleri kabul etmişti. Ertesi gün olunca Mu'temen tekrar Sandal'ın hanımına gelmiş, ona: «Size karşı olan bu davranışım için acaba Sandal birşey söyledi mi?» diye sormuş, o da şöyle cevap vermişti: «Sandal arkadaşlarından falan ve filan ile oturup yakın adamları ve yardımcılarıyla meseleyi görüşmüş ve bize ilettiğin bu hediyelerden memnun olarak halifeye dua etmişlerdi.» Sandal'ın hanımı bu arada Sandal ile bu meseleyi oturup görüşen altı arkadaşının adını söylemişti. Mu'temen'in ikinci günkü ziyaretinde kendisi henüz orada oturuyorken Sandal evine gelmiş ve Mu'temen'i hanımının yanında görünce teşekkürlerde bulunup ona halifenin durumu ve bazı özellikleri hakkında sorular sormuştu. Mu'temen halife hakkında iyi sözler söylemiş; cömertliğini, gayet güzel huya sahip olduğunu, dine olan bağlılığını anlatıp durmuş, Sandal ise İbn Bulayk'ın el-Kâhir'in dindarlıkla az alâkasının olduğunu söyleyip ona bir sürü kötü özellikler vasfettiğini anlatmıştı. Ancak Mu'temen bütün bu söylenenlerin kesinlikle doğru olmadığını, hepsinin yalan olduğunu ifade etmişti.

el-Kâhir daha sonra Mu'temen'e Sandal'ın hanımına gitmesini ve ona saray kahyâsına gelmesini söylemesini istemişti. Bu arada el-Kâhir'in, yanında bulunan adamların kendisiyle eğleneceğini ileri sürerek oraya gelmek istemediğini ileri sürmesini de ona tavsiye etmişti. Bir ara İbn Tâhir'in sarayında bulunurlarken Sandal'ın Hanımı saray sakinlerinin bazı ihtiyaçlarını görmek üzere oraya vardığında el-Kâhir'in yanına gelmiş ve gecesini sarayda geçirmişti. Bu arada el-Kâhir ona kocası ve adamlarına ulaştırmak üzere bir mektup vermişti. Bizzat kendi eliyle yazdığı bu mektupta onlara bir çok iktalar verip türlü iyilikler vaat ederek kendisine meylettirmeğe çalışmıştı. Bu arada Sandal'ın hanımına da bir sürü para vermişti. Kadın geri dönüp kocasının yanına vardığında mektubu ve bütün olup bitenleri ona aktarmıştı. Bu arada İbn Bulayk bir kadının İbn Tâhir'in sarayından geçerek Dâru'l-hilâfe'ye girdiğini haber almıştı. Bundan dolayı da İbn Bulayk, Dâru'l-hilâfe'ye el-Kâhir'in yanına bundan böyle girecek kadınların yüzlerini açmalarını ve kim olduklarını öğrenmelerini adamlarına emretmişti.

Sâcoğulları askerlerinin Sîmâ adında bir komutanları vardı. Hepsi onun sözünü dinler ve ona başvururlardı .Sandal ve yanında bulunan yakın adamları bu mektubu alınca Sîmâ'ya haber vermeyi kararlaştırdılar, çünkü onsuz hiç bir iş yapamazlardı. Ona el-Kâhir'in gönderdiği mektup-

tan söz edince bunu gayet uygun bulduğunu ve neticesinin de iyi olacağını söylemişti, ancak Bulayk ve Mu'nis'in adamlarını ve ileri gelenleri kastederek, bu işe mutlaka bu adamların müdahele edebileceğini de göz önünde bulundurmak ve bunun kaçınılmaz olduğunu düşünmek gerektiğini ilâve etmişti. Bunun için Tarîf es-Sübkerî ile görüşmek konusunda ittifak ederek onun da yönetimden uzaklaştırılıp kazığa alındığını söyledikten sonra kalkıp ona gitmiş, olup bitenleri anlatıp içinde bulundukları durumdan şikâyette bulunmuşlardı. Ona şöyle demişlerdi: «(Mu'nis'i kastederek)» Eğer üstadımız bu gün her hangi bir şeye güç yetirebilseydi biz mutlakâ muradımıza ererdik. Ancak Mu'nis bugün zayıflamış ve âciz biri durumuna düşmüştür. Diğer taraftan Bulayk ve oğlu bütün yönetime hâkim olmuşlardır.» Sâcoğulları yönetime karşı Tarîf'ten beklediklerinden kat kat fazla nefret duyuyorlardı. O zaman düşündüklerini ve kararlaştırdıkları hususları ona aktardılar, o da buna muvafakat ederek onlarla anlaştı. Mu'nis, Bulayk ve oğluyla kesinlikle irtibat kurmayacaklarını, böyle yaptıkları takdirde kendi canlarına ve mallarına bir ceza olacağını ve zarar getireceğini söyleyip bu hususta sözleşip, anlaştılar. Böylece Bulayk ve oğlu kendi evlerinde kalacak, Mu'nis de makamından her hangi bir şey eksilmeksizin durumunu koruyacaktı. Bu konuda da birbirlerine söz verip yemin ettiler. Tarîf es-Sübkerî de yemin etmiş ve el-Kâhir'in yazdığı mektubu isteyerek neyi talep ettiğini öğrenmek istemişti. Sonra el-Kâhir'e adam gönderip aralarında olup biteni bildirmişler, o da onlara yazdığı mektupta dileklerini yerine getireceğine, bunlara ilâve olarak halka namaz kıldıracağına, cuma günleri hutbe okuyacağına, halkla birlikte hacca gidip gazalara çıkacağına ve halkın şikâyetlerini dinlemek üzere divan kurup bütün mezâlimleri yok edeceğine dair söz vermiş, bu ve bunlara benzer uygulamalara geçeceğini söylemişti. O sıralarda Ali b. Bulayk el-Huceriyye askerlerini saraydan uzaklaştırmış ve onların görevlerini ifa etmek üzere kendi adamlarını saraya yerleştirmişti. Tarîf İbn Bulayk'in bu davranışına kin bağlamış bulunan el-Huceriyye askerlerinin ileri gelenleriyle bir araya gelmişti. Onlara bu hususta kararlaştırdıklarını aktarınca hemen bu teklifine katılmışlardı. Ancak Tarîf ile el-Huceriyye'nin ileri gelenleri arasında geçen bu konuşmaların bir kısmını İbn Mukle ve İbn Bulayk haber almışlar, fakat olayı ayrıntılarıyla öğrenememişlerdi. Bunun için Sâcoğulları ile el-Huceriyye askerlerinin kumandanlarından bir grubu tutuklamayı kararlaştırmışlarsa da bir fitnenin kopmasından çekindikleri için buna yanaşmamışlardı.

el-Kâhir Billâh halktan korktuğu için vücudunda çıkan bazı çıbanları bahane ederek kimseyle görüşmemek üzere gizlenmişti. Çok nadir zamanlarda hizmetçilerinin ileri gelenlerinden başka onu gören kimse yoktu. İbn Mukle ve İbn Bulayk ile bir araya gelmeme konusunda böyle

bir özür ileri sürerek kendisine yapmak istediklerinden sakınmıştı. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, bunlar Karmatilerin hücumunu bahane ederek bir araya gelip onu yakalamak ve arzu ettiklerini yapmak istemişlerdi. Ancak el-Kâhir kendisi Mu'nis ve adamlarını yakalatınca hâciblik görevine Selâme et-Tulunî'yi ve emniyet görevliliğine de Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hâkân'ı tayin ederek Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım İbn Ubeydullah'ı da vezirliğe getirmişti. Ayrıca bu ve bunların adamlarından kaçıp gizlenenlerin ortaya çıkmalarını istemiş ve bu hususta gerekli ilanlar yaparak bunları evinde gizleyenleri cezalandırıp mallarını mubah kılarak evlerini yıktıracağını söylemişti. Diğer taraftan Ahmed b. el-Muktefî'yi sürekli aratmağa çalışmış ve onu yakalatıp dipdiri olarak bir duvarın arkasına kapatarak duvarı ördürmüş ve bu şekilde ölümüne sebep olmuştu. Ayrıca Ali b. Bulayk'i da yakalatıp öldürtmüştü.

Mu'nis, Bulayk, Bulayk'ın Oğlu Ali ve en-Nûbahtî'nin Öldürülmesi

Bu yılın şaban (temmuz-ağustos) ayında el-Kâhir Mu'nis el-Muzaffer, Bulayk ve Ali b. Bulayk'i öldürttü Sebebi şudur: :

Mu'nis'in adamları karışıklıklar çıkartıp isyan etmişler, ordunun diğer birlikleri de onları izlemiş, vezir Ebû Ca'fer'in evinin çatısını ateşe vermişler ve Mu'nis'in lehine gösteriler yaparak: «Mu'nis'in serbest bırakılmasından başka hiç bir şeye razı olmayız.» demişlerdi.

el-Kâhir, Ali b. Bulayk'i kıskıvrak yakalayıp eline geçirmiş ve bunların her birini ayrı bir odaya kapatmıştı. Ordu birlikleri isyan edince el-Kâhir Billâh Ali b. Bulayk'in bulunduğu odaya giderek derhal boğazlanmasını ve başının kesilerek gövdesinden ayrılmasını emretmişti. Kesilen bu baş bir leğene konarak el-Kâhir Billâh'ın önüne getirilmiş, el-Kâhir-de leğendeki kesik başı alıp Bulayk'ın bulunduğu odaya gitmiş, leğeni önüne koydurtmuştu. Leğenin içinde oğlunun kesik başını gören Bulayk ağlamağa başlamış, kesik başı alıp öperek ona sarılmış, kanını emmişti. Arkasından el-Kâhir Bulayk'in de başının kesilmesini emretmiş, onun da başı kesilip oğlunun kesik başının yanına konarak aynı şekilde taşınmış ve el-Kâhir bu iki kesik başı alıp Mu'nis'in yanına gitmiş ve kesik başları önüne koymuştu. Mu'nis bu iki kesik başı görünce Kelime-i şehadet getirmiş, istirca'da bulunmuş (1) ve kâtillerine lânetler yağdırmıştı. Bunun üzerine el-Kâhir şöyle demişti: «Şu mel'un köpeği ayağından sürükleyiniz!» Onu da ayağından sürüklemiş, başını kesip leğene diğer iki başın ya-

(1) İstircâ' «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn» demektir. (Çeviren).

nına koymuşlardı. Arkasından el-Kâhir Billâh bu kesik başların Bağdâd'ın her iki yakasında gezdirilip halka gösterilmesini ve şöyle bağırılmasını emretmişti: «İşte imama ihanet edenlerin ve devletin içinde fesat çıkaranların cezası budur.» Sonra bu başlar getirilip yıkanmış, temizlenmiş ve örf gereği olarak kesik başların bulunduğu yere koyulmuştu.

Başka bir rivayete göre ise, el-Kâhir Bulayk'i ve oğlunu gizlice öldürtmüştü. Önce babasını, sonra da oğlunu yakalatmış, babanın boynu vurulduktan sonra oğlunun yanına gitmiş, İbn Bulayk en galiz bir şekilde küfürler yağdırınca öldürülmesini ve kesik başının Bağdâd'ın iki yakasında gezdirilmesini emretmişti. Sonra İbn Yâkût en-Nûbahtî'nin getirilmesini istemiş, vezir Muhammed b. el-Kâsım'ın meclisinde bulunan en-Nûbahtî yakalanıp getirilmiş ve hapse atılmıştı. Halk ve diğer yöneticiler el-Kâhir'in bu zalimce davranışından dolayı elinden kurtulamayacaklarını anlamışlardı. Artık ona yardımcı olan Sübük Sâcoğulları ve el-Huceriyye askerleri kendilerine hiç de fayda vermeyecek bir pişmanlık içine düşmüşlerdi.

Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım'ın Vezirliğe Tayini Arkasından Azledilerek el-Husaybî'nin Vezir Olması

el-Kâhir Billâh Mu'nis, Bulayk ve oğlunu yakalattıktan sonra vezirliğe kimi getireceği konusunu etrafındakilere danışmış, kendisine Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım b. Ubeydullah tavsiye edilince onu vezir edinmiş ve bu yılın 13 Zilkade (4 Kasım 933) salı gününe kadar görevde kalmıştı. Sonra el-Kâhir onu, yakalatmış çocuklarını, kardeşlerini ve aile fertlerini hanımlarıyla birlikte göz hapsine almıştı. Ebû Ca'fer'in karnında bir sancı vardı, hasta olarak on sekiz gün hapiste kaldıktan sonra vefat edince evine taşınıp götürülmüş, çocukları da serbest bırakılmıştı. Ebû Ca'fer'den sonra Ebû'l Abbâs Ahmed b. Ubeydullah b. Süleyman el-Husaybî vezirliğe tayin edildi. Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım üç ay, on iki gün müddetle vezirlik yapmıştı.

Tarîf es-Süpkerî'nin Tutuklanması

el-Kâhir Mu'nis ve adamlarını tutuklatıp öldürdükten sonra yerini sağlamlaştırmış, bu arada daha evvel Tarîf ve adamları için verdiği emân ve ettiği yeminleri tutmamıştı. Sürekli olarak Tarîf'in hoşuna gitmeyen sözlerle onu hafife alıyor, eziyet verici sözler işittiriyordu. Tarîf bu durumları görünce kormağa başlamıştı, tutuklanıp öldürüleceğine kesin gözüyle bakıyordu. Bu sebeple arzu ettiği her şeyi vasiyet etmiş ve ölümün-

den sonra yapılmasını istediklerini etrafındakilere duyurmuş ve bu hususlaki bütün işlerini bitirmişti.

el-Kâhir vezir gibi başka kimseleri de tutuklamağa devam ediyor ve bunlarla meşgul oluyordu. Vezir Ebû Ca'fer'i tutuklattıktan sonra Tarîf es-Süpkerî'yi de huzuruna çağırıp onu da tutuklatmıştı. Tarîf'in, adamları ve arkadaşları gibi en kötü bir tarzda öldürüleceğinden artık hiç şüphesi kalmamıştı. Hapiste bulunduğu yerde sabah akşam bu gün veya yarın öldürülmesini bekleyip durmuş ve el-Kâhir'in görevinden azledildiği güne kadar ızdırap içinde kalmıştı.

Horasân'da Meydana Gelen Olaylar

Bu yılda Merdâvîc Rey'den Cürcân'a doğru harekete geçti. O sırada Cürcân'da Ebû Bekr Muhammed b. el-Muzaffer hasta hâliyle görev yapmakta idi. Merdâvîc'in Cürcân'a yürümesi üzerine Ebû Bekr oradan Nisâbûr'a geçmişti. es-Saîd Nasr b. Ahmed de o sırada Nisâbûr'da bulunuyordu. Muhammed b. el-Muzaffer'in oraya varması üzerine es-Saîd b. Nasr Cürcân'a geçmişti. Muhammed b. Ubeydullah el-Belğamî Merdâvîc'in veziri Mutrif b. Muhammed'e mektuplar yazıp onu kendine meylettirmeğe çalışmıştı. Bunu haber alan Merdâvîc derhal Mutrif'i tutuklatıp öldürtmüştü. Bu arada Muhammed b. Ubeydullah el-Belğamî Merdâvîc'e bir mektup yazarak ona şunları söylemişti: «Ben şahsen Emîr es-Saîd'in sana karşı olan davranışlarından pek hoşlanmadığını biliyorum. Cürcân'a gitmene sebep vezirin Mutrif idi. O, Cürcân halkına senin katındaki mevkiini göstermek için seni alıp oraya götürmüştü. Bir zamanlar kâtibi Ahmed b. Ebî Rabîa'nın Ömer'i alıp Belh'e götürdüğü gibi Mutrif de seni alıp Cürcân'a götürdü. Ahmed b. Ebî Rabîa'nın gayesi de Belh halkına Ömer katındaki mevkiini ve durumunu göstermekti, bu gaye ile Ömer'i buna teşvik etmişti. Sonra Ömer'in başına gelenleri biliyorsun. Diğer taraftan ben şahsen yüz bin askerinin yanı sıra kendisi ve babasının binlerce kölesi bulunan bir hükümdara karşı gelmeni ve onunla çarpışmalara girişmeni pek uygun görmüyorum. Senin tek ve yapacağın en doğru Cürcân'ı es-Saîd Nasr b. Ahmed'e terkedip Rey'e dönerek orada gerekli harcamaları yapıp durumunu düzeltmendir.» Merdâvîc bu mektup üzerine Cürcân'dan geri dönmüş ve Rey'e giderek orada bir sürü harcamalarda bulunmuş ve es-Saîd de Rey'de bırakmak şartıyla onunla anlaşma yapmıştı.

Muhammed b. el-Muzaffer'in Horasân Valiliği

es-Saîd Nasr, Cürcân'ın işlerini tamamen bitirip yoluna koyduktan sonra Ebû Bekr Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtâc'ı Horasân ordula-

rının başına tayin etmiş ve bütün Horasân ve çevresinin işlerini tekrar onun yönetimine vermişti. Bunları hallettikten sonra ülkesinin merkezi ve yönetiminin huzur yeri olan Buhârâ'ya geri dönmüştü.

Muhammed b. el-Muzaffer'in Nasr b. Ahmed'in katında böyle yükselmesinin sebebi şöyle anlatılır :

Bir gün Muhammed b. el-Muzaffer, es-Saîd'in yanında idi, baş başa bazı mühim meseleleri ve görevleri konuşuyorlardı. Bu sırada bir akrep Muhammed b. el-Muzaffer'in ayağını arka arkaya bir kaç kez sokuverdi. Akrebin sokmalarına rağmen Muhammed yerinden hiç kımıldamamış ve bu hususta es-Saîd'e hissettirecek bir davranışa girmemişti. Konuşmalar bittikten sonra Muhammed evine geri dönmüş, ayakkabısını çıkardığında içinde bir akrep bulunduğunu görmüş ve onu öldürmüştü.

es-Saîd Nasr haber aldığında bu son derece hoşuna gitmiş ve şöyle demişti: Tavsiye ettiğim hususları dinleyip iyice kavramağa çalışmanı son derece beğendim. Ama akrep soktuğunda bunu söyleyip de akrebi ayakkabından neden atmadın?» Muhammed b. el-Muzaffer es-Saîd'e şöyle cevap vermişti: «Bir akrebin sokmasından ötürü nasıl olur da kalkıp emîrin konuşmasını kesebilirdim? Onun gözü önünde ve huzurunda bir akrep sokmasına sabredemedikten sonra ondan ırak olduğum anlarda memleketine kasteden düşmanlarını uzaklaştırmak için salladığım kılıçlara ve yapılacak saldırılara nasıl sabredebilirim?» Bu sözleri üzerine es-Saîd'in katında mevkii bir haylî yükselmiş ve kendisine iki yüz bin dirhem verilmişti.

Büveyhoğulları Devletinin Tarih Sahnesine Çıkışı

Bu devletin kurucuları İmâdüddevle Ebu'l Hasan Ali, Rüknüd-devle Ebû Ali el-Hasan ve Mu'izzüddevle Ebû'l Hasan Ahmed olup bunlar Ebû Şucâ' Büveyh b. Fenna Hüsrev'in oğulları idiler. Fenna Hüsrev'in babası Tamâm, onu babası Kûhi, babası küçük Şirzîn, onun babası Şîrkünde, Şarkünde'ninki Büyük Şirzîn, Şirzîn'inki Şirânşâh b. Şîraveyh, Şîraveyh'in babası Şistânşah, onun da babası Sis Fîrûz b. Şîrûzîl idi. Şîrûzîl'in babası ise Simbâd olup Simbâd'ın babası Büyük Sâsânî hükümdarı Behrâm Gûr idi. Behrâm Gûr'un babası Hükümdar Yezdecird, onun babası Hürmüz, Hürmüz'ünki Şâbûr, onun da babası Şâbûr Zü'l-Ektâf idi. Soylarının devamı kitabımızın birinci cildinde Sâsânî hükümdarlarını anlatırken kaydedilmiştir. Onların bu şekildeki soy kütüklerini, Allah rahmet eylesin, Emîr Ebû Nasr b. Mâkûlâ kaydetmiştir.

İbn Miskeveyh'in verdiği malûmata bakarsak, onların son Sâsânî hükümdarı Yezdecird b. Şehriyâr'ın torunları oldukları iddia edilir; fakat gönül İbn Mâkûlâ'nın kaydettiklerine daha yatkındır, çünkü İbn Mâkûlâ neseb ilmi konusunda eşsiz bir bilgin ve önderdir. Burada verilen şecere Sâsânîler'in tarihin derinliklerine uzanan en sağlam şeceresidir. Diğer taraftan Büveyhoğullarının Deylemîlere nisbet edilmesinin sebebi de onların Deylem diyarında uzun müddet yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Bunlar tarih sahnesine şöyle çıkmışlardır:

Babaları Ebû Şucâ' Büveyh orta halli bir adamdı. Hanımı vefat etmiş ve yukarıda adlarını kaydettiğimiz üç oğlan çocuğu ile kalmıştı. Hanımının vefat üzerine Ebû Şucâ' Büveyh son derece kederlenmiş ve hüzne gark olmuştu. Bu hâli Şehriyâr b. Rüstem ed-Deylemî'ye anlatıldı. Şehriyâr bu konuda şöyle der:

«Ben bir zamanlar Ebû Şucâ' Büveyh'in yakın arkadaşıydım. Onun böyle kederlendiğini haber alınca kalkıp yanına gittim ve bu kadar kederlenmesinden dolayı onu kınadım, ayıpladım ve şöyle dedim: «Sen koca-man bir adamsın, böyle bir keder ve hüzne dayanabilirsin, ancak şu zavallı küçücük oğulların böyle bir yasa nasıl tahammül edebilir? Onlardan biri ölecek olursa, bu yasınız ve kederiniz yeniden alevlenecek ve hanımının ölümünü sana ve diğerlerine unutturacaktır.» Onu böylece teselli ettim ve yanıma alıp onu biraz gezdirdim, çocuklarıyla birlikte evime götürüp onlara yemek yedirdim, ta ki bu kederinden ve tasasından biraz uzak olsun. Onlarla birlikte evimde otururken müneccim olduğunu ve rüya tabirleri yaptığını söyleyip, bazı hesaplarla ve tılsımlarla sihir yaptığını iddia eden birisi içeri girdi. Ebû Şucâ' onu yanına çağırdı ve şöyle dedi: «Bir rüya gördüm, rüyamda küçük abdestimi yaparken erkeklik organımdan bir ateş çıktı ve bu ateş sürekli yükselerek göğe doğru tırmandı, neredeyse göğe ulaşacaktı. Bu ateş sonra üç ayrı kısma bölündü, her bir kısımdan bir sürü kısımlar daha türedi ve her bir kısımdan bir çok insanın meydana geldiğini gördüm. Bu ateşlerin ışınlarıyla dünya aydınlandı, bütün ülkeler ve halklar bu ateşlere boyun eğdi ve itaat etti.»

Bu falcı ve rüya tabircisi adam Ebû Şucâ' Büveyh'in rüyasını dinleyince ona şöyle dedi: «Bu büyük bir rüyadır; bana büyük bir hediye, bir at bir kayık vermezsen bu rüyayı yormam.» Ebû Şucâ' bunun üzerine: «Şu anda sırtımdaki elbisemden başka hiç bir şeyim yok. Eğer bu elbiseleri de sırtımdan alacak olursan çıplak kalırım.» diyerek karşılık verdi, ancak rüya tabircisi bu kez: «Peki on dinarın da mı yok?» deyince Ebû Şucâ': «Hayır, vallahi, değil on dinara bir tek dinara bile sahip değilim.» dedikten sonra ona basit bir şey verdi. Bunun üzerine rüya tabircisi şöyle konuş-

mağa başladı: «Haberin olsun ki üç oğlan çocuğun dünyaya gelecek, bunlar yer yüzüne ve üzerindeki her şeye sahip olacaklar ve onların şanları, şöhretleri bütün dünyayı dolduracak, rüyanda gördüğün ateş misâli her tarafı kaplayacaklardır. Onların da çocuklarından rüyanda gördüğün o insanlar ve halklara hükmedecek bir sürü hükümdarlar gelecektir.» Bu sözleri üzerine Ebû Şucâ': «Sen benimle alay mı ediyorsun, utanmıyor musun be hey adam? Ben ve oğullarım fakir ve zavallı kimseleriz. Bu zavallı çocuklar nasıl olur da hükümdar olacaklar?» diye çıkışınca müneccim: «Sen bana bunların doğum tarihlerini söyle.» demiş Ebû Şucâ' Büveyh de müneccime oğullarının doğum tarihlerini söylemişti. Müneccim bunun üzerine bazı hesaplar yapmağa başladı ve hemen arkasından Ebû Hasan Ali'nin elini yakalayarak onu öpmeğe ve: «İşte bütün ülkelere hâkim olacak adam budur.» dedi. Arkasından yine hesaplar yapıp diğer kardeşi Ebû Ali el-Hasan'ın elini tuttu, aynı şeyleri söylemeğe başladı. Müeimin bu sözlerine son derece kızan Ebû Şucâ' Büveyh oğullarına: «Bizimle alay edip duran şu adamı bir dövün bakalım, aklı başına gelsin!» diye seslendi Ebû Şucâ'ın oğulları hemen, müneccimin üzerine saldırarak onu tokatlamağa başladılar. Onlar tokatlıyor, o ise yalvarıp duruyordu. Biz de onun bu hâline hep birlikte gülüp durduk. Nihayet çocuklar onu tokatlamayı bırakınca onlara şöyle dedi: «Hükümdar olduğunuz zaman yanınıza gelecek olursam şu yaptıklarınızı ve size söylediklerimi her halde hatırlayı verirsiniz.» Bu sözleri üzerine yine hep gülüştük. Ebû Şucâ' da ona on dirhem para verdi.

Yukarıda bir çok ülkeye ve bölgeye sahip olmak üzere Deylemîlerden bazı kimselerin ortaya çıktığını görmüştük. Mâkân b. Kâkî, Leylâ b. en-Nu'mân, Esfâr b. Şîraveyh ve Merdâvîc b. Ziyâr bunlardan idiler. Bunlar ortaya çıktıklarında Deylemîlerden çok kimse onlara tabi olmuştu. Ebû Şucâ' Büveyh'in oğulları da bu şekilde ortaya çıkanlardan idiler. Ebû Şucâ'ın oğulları yukarıda belirttiğimiz gibi, Mâkân b. Kâkî'nin emrinde çalışıyorlardı. Yine yukarıda Mâkân b. Kâkî'nin yaptığı ittifakları ve doğurduğu ihtilâfları, Esfâr'ın katlinden sonra Mâkân'ın elinde bulunan Taberistân ve Cürcân'a Merdâvîc'in hâkim olup buraları istilâ etmesini ve bunun üzerine de ikinci kez Mâkân'ın Cürcân'a ve oradan ed-Dâmağân'a gittiğini ve Nisâbûr'a mağlûp olarak geri döndüğünü kaydetmiştik. Büveyh'in oğulları İmâdüddevle ve Rüknüddevle emrinde çalıştıkları Mâkân b. Kâkî'nin zayıf duruma düştüğünü görünce ona: «Biz yanımızdaki gruplarla sana büyük bir yük ve engel olmağa başladık. Sen de son derece dar boğazlara girdin. Senden ayrılıp yükünü hafifletmemiz her halde daha uygun olacaktır. İleride senin ve bizim durumumuz iyileşince tekrar yanına döneriz.» Mâkân b. Kâkî de Büveyhoğullarının bu tekliflerini kabul etmiş ve ayrılmalarına izin vermişti. Büveyh'in bu iki oğlu Merdâvîc'in yanına

doğru gitmek üzere harekete geçmiş ve onlara Mâkân'ın ileri gelen kumandanlarından bir grup da katılmıştı. Bunlar Merdâvîc'in yanına vardıklarında Merdâvîc, bu kumandanları gayet iyi karşılamış ve Büveyh'in iki oğluna hil'atler giydirip ihsanlarda bulunmuştu. Ayrıca Mâkâ'ın kumandanlarından her birine de el-Cibâl bölgesinde bir yeri vermiş ve buraların kumandanlığına tayin etmişti. Ali b. Büveyh'e gelince onu da Kerec bölgesine kumandan olarak tayin etmişti.

Ali b. Büveyh'in Üstün Bir Duruma Gelmesinin Sebebi

Ali b. Büveyh'in, diğer kardeşlerine nazaran üstün bir duruma gelmesinin sebebi gelişen bazı olaylarla onun son derece müsamahakâr, yumuşak huylu ve aynı zamanda gayet cesur bir kişi olmasıydı. Merdâvîc onu Kerec bölgesine komutan tayin edince onunla birlikte gelip Merdâvîc'ten emân dileyen diğer kumandanlar da çeşitli yerlerde görevlendirilmiş ve ellerine ahitnâmeler verildikten sonra Rey şehrine gitmişlerdi. O sırada Rey'de Merdâvîc'in kardeşi Veşmgir ve onunla birlikte ileride Rüknüddevle b. Büveyh'in vezirliğini yapacak olan Ebû'l Fazl'ın babası el-Hüseyn b. Muhammed de görev yapıyordu. el-Hüseyn o sıralarda Merdâvîc'in veziri olup «el-Amîd» lakabıyla anılmakta idi.

İmâdüddevle'nin karamtırak beyaz renkte gayet alımlı ve güzel bir dişi katırı vardı. Bunu satmak üzere pazara çıkarmış, iki yüz dinar bir fiyat biçilmişti. Bu katır el-Amîd'e gösterilmiş, o da hemen parasını ödeyerek katırı satın almıştı. Katırın bedeli sahibi İmâdüddevle'ye getirilip verilince bu iki yüz dinardan on dinarını almış, geri kalanlarını mükemmel bir hediye ile birlikte el-Amîd'e geri göndermişti.

Diğer taraftan Merdâvîc bu kumandanları çeşitli görevlere tayin etmekten pişmanlık duymuş ve hemen kardeşi Veşmgîr ve el-Amîd'e mektup yazıp bu kumandanların tayin edildikleri şehirlere gitmekten alıkonulmalarını emretmiş, bunlardan bir kısmı görevlerine gitmek üzere Rey'den hareket etmiş oldukları hâlde geri getirilmelerini istenmişti.

Merdâvîc'den gelen mektuplar Veşmgir'den evvel el-Amîd'in eline geçer, o bunları okur, sonra Veşmgir'e takdim ederdi. Bu mektup gelip de el-Amîd'in eline geçince hemen İmâdüddevle'ye haber gönderip derhal tayin edildiği bölgeye hareket etmesini ve hızlıca yoluna devam ederek uzun mesafeler katetmesini tavsiye etmişti. Hemen harekete geçen İmâdüddevle akşam saatinde yola çıkmış ve hızlıca yoluna devam etmişti. el-Amîd de ertesi sabah mektubu Veşmgir'e vermiş, Veşmgir derhal bu mektubun gereğini yaparak Rey'de bulunan diğer kumandanları görevlerine

gitmekten alıkoymuş ve onların Şehir'den çıkmalarını engelleyerek ellerinde bulunan tayin yazılarını da geri almıştı. Diğer taraftan Veşmgir, İmâdüddevle'nin geri getirilmesi için adamlar göndermek istemişse de el-Amîd ona şöyle demişti: «O söz dinleyip kolay kolay geri dönmez. Kendisini geri çevirmek üzere gidecek kimselerle belki de savaşır ve o zaman da itaatimizden çıkar gider.» el-Amîd'in bu sözleri üzerine Veşmgir İmâdüddevle'yi geri getirmekten vaz geçmişti.

İmâdüddevle Kerec'e varmış, halkına karşı gayet iyi davrandığı gibi çevrede bulunan görevlilere karsı da son derece yumuşak davranmıştı. Bunun üzerine Kerec halkı Merdâvîc'e mektuplar yazıp böyle bir valiyi başlarına gönderdiğinden dolayı teşekkür ediyor ve şehirde bıraktığı güzel tesiri, şehri tamamen kontrolü altına aldığını, yönetiminin mükemmel olduğunu ve Hurremilerin elinde bulunan bazı kaleleri fethedip buradan büyük miktarlarda zahîre elde ederek bunların bir kısmını askerlerini kendisine bağlamak, geri kalanlarını da kendileriyle adamları arasındaki bağları kuvvetlendirmek için harcadığını diğer bir kısmını da halka hibe yoluyla dağıttığını yazmışlardı. Böylece İmâdüddevle'nin şöhreti etrafa yayılmış ve çevreden bir çok kimse ziyaretine gelip onu bir hayli sevmişlerdi.

Merdâvîc o sıralarda Taberistân'da bulunuyordu. Rey'e geri döndüğünde kumandanlarından bir grubu yanlarına büyük miktarda mallar vererek Kerec'e göndermişti. Bu kumandanlar Kerec'e ulaşınca İmâdüddevle onları kendisine çekmeğe çalışmış ve onlara çeşitli hediyeler verip yakınlık göstermiş ve böylece ona meyleden bu kumandanlar itaatine girmeyi gayet hoş karşılayarak onu sevmişlerdi.

Bu durum Merdâvîc'in kulağına gidince son derece endişeye kapılarak bu kumandanları Kerec'e gönderdiğinden dolayı pişmanlık duymuş, İmâdüddevle ile bu kumandanlara mektup yazarak yanına gelmelerini istemiş ve onlara iltifatlarlada bulunmuştu. İmâdüddecle bu kumandanları Merdâvîc'den korkutmuş, kendisine bağlanmaları için onlardan söz almağa çalışmış, bu tekliflerini kabul eden kumandanlar da, ona gerekli ahit ve sözleri vermişlerdi. Bunun üzerine İmâdüddevle Kerec'in bütün vergilerini toplayıp Deylemilerin ileri gelen kumandanlarından Şîrzâd'dan emân dilemiş ve Şîrzâd'ın kendisine güvence vermesi üzerine manevî gücü bir hayli artmıştı. İmâdüddecle sonra bu kumandanlarla birlikte Kerec'ten ayrılıp İsfahân'a doğru gitmişti. O sıralarda İsfahân'da emrindeki on bin savaşçı ile el-Muzaffer b. Yâkût görev yapmakta idi. Ayrıca Ebû Ali b. Rüstem de İsfahân'ın haracını toplamakla görevli idi. İmâdüddevle bunların ikisine de haber gönderip iltifatlarda bulunmuş ve her ikisinin kendisine meyletmelerini, birlikte halifenin itaatine girmelerini teklif et-

miş ve böyle bir ittifaktan sonra kendisinin Bağdâd'a halifenin huzuruna gitmek istediğini bildirmişti. Ne var ki el-Muzaffer b. Yâkût ile Ebû Ali b. Rüstem böyle bir teklife yanaşmamışlar, özellikle Ebû Ali buna şiddetle karşı çıkmıştı. İmâdüddevle'nin talihinin iyi gitmesinden dolayı Ebû Ali'nin o günlerde vefat ettiği tarihçiler tarafından ittifaka kaydedilir. İbn Yâkût da emrindeki askerlerle birlikte İsfahân'dan üç fersahlık bir mesafeye çıkmıştı. İbn Yâkût'un bu askerleri arasında Deylemîler ile Cîlân halkından altı yüz kadar adam vardı. Bunlar İmâdüddevle'nin cömertliğini ve iyiliklerini işittikleri için hemen ona meyledip emân istemişlerdi. Onların böyle ayrılmaları İbn Yâkût'un maneviyatını bozmuş, İmâdüddevle'nin ise moralini yükseltmişti. Bunun için İbn Yâkût hemen İmâdüddevle üzerine saldırıya geçmiş ve şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Bu çarpışmalar neticesinde İbn Yâkût yenilmiş, İmâdüddevle de İsfahân'ı ele geçirip dokuz yüz kişilik bir askerî grupla on bin kişilik bir orduyu hezimete uğrattığından dolayı halkın gözünde bir hayli büyümüştü. Halife bu başarısını haber alınca İmâdüddevle'yi takdir edip yüceltmişti. Diğer taraftan İbn Yâkût'un mağlubiyyetini öğrenen Merdâvîc endişeye kapılmış ve hakimiyeti altında bulunan şehirlerin akibetinden korkup son decere tasa duymağa başlamıştı.

İbn Büveyh'in Errecân ve Çevresindeki Bazı Yerlere Hakim Olması, Merdâvîç'in de İsfahân'ı Tekrar Ele Geçirmesi

Bu olayları öğrenen Merdâvîc, İmâdüddevle İbn Büveyh'ten korkmağa başlamış ve ona karşı çeşitli hilelere baş vurmuştu. Önce bir mektup yazıp serzenişlerde bulunarak kendisine çekmeğe çalışmış ve itaat edip bu itaatini ilân ettiği takdirde kendisine çeşitli fetihler yapabilmek için kalabalık ordular göndereceğini söyleyip ele geçireceği yerlerde adının hutbelerde okutulmasını teklif etmişti.

Merdâvîc bu mektubu İbn Büveyh'e ulaştırmak üzere gidecek elçisini yola çıkardıktan hemen sonra İbn Büveyh'i aniden basmak üzere kardeşi Veşmgîr kumandasına kalabalık bir ordu hazırlamıştı; gelen mektupta söylenenlere kanıp hiç bir şeyden haberi olmayan İmâdüddevle b. Büveyh bu şekilde bozguna uğratılacaktı. İbn Büveyh durumdan haberdar olunca derhal iki ay kadar bir müddet kalıp vergilerini toplamış ve sonra İsfahân'dan ayrılarak Errecân'a doğru yola koyulmuştu. O sıralarda Errecân'da Ebû Bekr b. Yâkût bulunuyordu. Ebû Bekr, her hangi bir çatışmaya girişmeden Errecân'dan ayrılıp Râmehürmüz'e doğru gitmiş, İbn

Büveyh de bu yılın zilhicce ayında Errecân'a hâkim olmuştu. İbn Büveyh'in İsfahân'dan ayrılmasından sonra Veşmgîr kardeşi Merdâvîc'in askerleriyle birlikte şehre girip burayı tekrar hâkimiyeti altına almıştı. Bu durumu öğrenen el-Kâhir Billâh görevinden azledilmeden evvel Merdâvîc'e çıkardığı bir yazıda kardeşinin İsfahân'dan çekilmesini ve burayı Muhammed b. Yâkût'a teslim etmesini emretmişti. Merdâvîc de halîfenin bu emrine uyarak şehri Muhammed b. Yâkût'a teslim etmiş, Muhammed de tekrar İsfahân'a vali olmuştu.

İmâdüddevle b. Büveyh Errecân'ı hâkimiyeti altına alınca buradan ele geçirdiği büyük miktarda malla bir hayli güçlenmişti. O sıralarda İmâdüddevle Ebû Tâlib Zeyd b. Ali en-Nûbendacânî'den bir mektup almıştı, Zeyd mektupta onu yanına davet ediyordu. Ebû Tâlip bu mektubunda İbn Büveyh'e Şîrâz'a gitmesini tavsiye ediyor, Yâkût ile adamlarının kolayca halledilebileceğini söyleyip işi gayet de kolay göstermeğe çalışıyor, bu arada Yâkût'un aceleciliğinden, mal biriktirmekle uğraşıp durduğundan, onun ve adamlarının elinde büyük miktarda yiyecek maddelerinin bulunduğundan söz edip halkın kendilerinden bıkmış olmalarının yanı sıra bunların gayet de korkak olduklarını ilâve etmişti. Buna rağmen İbn Büveyh, Yâkût'un kalabalık ordulara sahip olması, ellerindeki malların çokluğundan dolayı üzerine yürümekten çekinmişti. Bundan dolayı da Ebû Tâlib Zeyd b. Ali'nin yaptığı bu tavsiyeleri kabul etmeyen İbn Büveyh yerinden ayrılmamıştı. Buna rağmen Ebû Tâlib tekrar yazdığı mektuplarla onu teşvik ediyor, cesaret veriyordu. Ayrıca mektubunda Merdâvîc'in Yâkût'la irtibata geçmesini, onunla sulh yapmak istediğini söylüyor ve şayet bu sulh meydana gelecek olursa ikisinin birlikte üzerlerine yürüyeceklerini ve ikisine karşı koyabilecek gücünün olmadığını hatırlatıp şöyle diyordu: «Doğrusu kişinin önce eli altında ve hemen başı ucunda bulunan kimseleri bertaraf etmekte acele etmesi gerekir, bunların diğerleriyle bir araya gelip kalabalıklar teşkil etmesini ve kendisini her taraftan sarıncaya kadar zamanın geçmesini beklememesi çok daha uygundur, çünkü gözü önünde ve avuçları içinde bulunan bir kitleyi mağlûp ettiği takdirde diğerlerinin korkup ona yanaşmayacakları ve üzerine gelmeyecekleri malûmdur.»

Ebû Tâlib Zeyd b. Ali sürekli olarak İbn Büveyh'e mektuplar yazmış ve 321 yılı rebiyülâhir (933 nisan) ayında hareket edip en-Nûbendacân'a gidinceye kadar peşini bırakmamıştı. İbn Büveyh en-Nûbendacân'a varmadan evvel Yâkût'un adamlarından gayet cesur iki bin kişilik bir süvari kuvveti oraya varmış, ancak İbn Büveyh'in gelmesi üzerine onunla karşılaşmaksızın hemen çekilip Gurgân (Kurkân)'a gitmişlerdi. Bunun üzerine de Yâkût bütün ordularıyla birlikte adı geçen yere gelmişti. Diğer taraftan Ebû Tâlib ve en-Nûbendacân'daki vekilleri İbn Büveyh'in hizme-

tine gelmiş ve ihtiyaçlarını karşılamağa gayret etmişlerdi. Ancak Ebû Tâlib en-Nûbendacân'a gelmeyip aradaki ittifakın bilinmemesi için yakın köylerden birisine çekilmişti. Bu kırk günlük müddet içerisinde Ebû Tâlib'in yaptığı harcamaların iki yüz bin dinara ulaştığı görülmektedir.

Bu arada İmâdüddevle, kardeşi Rüknüddevle el-Hasan'ı bir miktar asker ile Fars bölgesinden Kâzerûn ve civarına göndermiş, Rüknüddevle buradan bir hayli mal ele geçirmişti. Diğer taraftan Yâkût da Kâzerûn üzerine asker göndermiş, Rüknüddevle yanında bulunan çok az miktarda bir asker ile bu gelenlere saldırarak mağlûp edip geri çekilmelerini sağlamış, kendisi de sağlıcakla ve bol ganimetle kardeşi Rüknüddevle'nin yanına geri dönmüştü.

Bu arada İmâdüddevle, Merdâvîc ile kardeşi Veşmgîr'in Yâkût'la yaptıkları haberleşmeleri ve Yâkût'un onlara gönderdiği mektupları öğrenmiş, bir araya gelip kendisine karşı bir cephe oluşturmalarından korkmuştu. Bunun üzerine İmâdüddevle, en-Nûbendacân'dan ayrılıp Istahr'a, oradan da el-Beydâ'a gitmişti. Bu güzergâhta yoluna devam ederken Yâkût sürekli olarak onu izlemiş ve nihayet İmâdüddevle Kirmân yolu üzerindeki bir köprüye ulaşmıştı. Ondan evvel bu köprüye ulaşan Yâkût buradan geçmesini engelleyince İmâdüddevle onunla savaşa girmek zorunda kalmıştı. Bu savaş 321 yılı sonu ile 322 yılı başlarında meydana gelmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Musul'a doğru hareket etmekte olan Benû Esed ve yanındaki Benû Tayy kabîlelerine, Benû Sa'lebe de katılıp tek bir güç halinde Benû Mâlik ve Tağlib kabileleri üzerine yürüdüler. Savaşmak üzere birbirlerine yaklaşmışlardı. Bunun üzerine Nâsirüddevle el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân yanına akrabaları ve adamlarını, ayrıca Ebû'l Ağarr İbn Saîd b. Hamdân'ı alıp bu iki kabile arasında barış yapmak üzere harekete geçti. Ebû'l Ağarr böyle bir barışın tesisi için konuşmağa başlayınca Sa'lebeoğullarından birisi ona bir darbe indirip ölümüne sebep olmuştu. Bunun üzerine Nâsırüddevle yanındakilerle birlikte saldırıya geçince bunlar geriye çekilmiş ve tamamen hezimete uğramışlardı. Evleri istilâ edilmiş, çoluk çocukları ve malları ele geçmişti. Ancak atlarının sırtında olanlar kurtulabilmiş, Nâsıruddevle bu kaçanları el-Hadîse'ye kadar kovalamıştı. el-Hadîse'ye ulaştıklarında Musul'a yeni tayin edilmiş bulunan Mu'nis'in kölesi Ya'nes ile karşılaşmışlardı. Ya'nes Musul'a doğru gelirken Sa'lebeoğulları ve Esedoğullarıyla karşılaşmış ve hep birlikte Diyâr-Rabîa'ya geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Bağdâd'a ulaşan bir habere göre Mısır valisi olan Tekin vefat etmişti. Yerine oğlu Muhammed tayin edilmiş, el-Kâhir Billâlı ona çeşitli hil'atler göndermişti. Sonra ordu birlikleri Mısır'da isyan etmış, Muhammed de bunlara karşı savaşıp onları bertaraf etmişti.

Bu yıl içinde Ali b. Bulayk tutuklanmadan evvel el-Hasan b. Hârûn ile mektuplaşmış el-Hasan ona yazdığı mektuplarında Muâviye b. Ebî Süfyân ve oğlu Yezîd'in Bağdâd mescidlerinin minberlerinde lânetle yad edilmesini emretmişti. Halk bunu öğrenince bir hayli üzülmüş, gelmişti. Bunun üzerine Ali b. Bulayk Hanbelî Mezhebinin ileri gelenlerinden el-Berbehârî'yi yakalatmak istemişti, çünkü o ve adamları şehirde sürekli olarak isyanlar çıkarmakta idiler. el-Berbehârî bu durumu öğrenince kaçmış, adamlarından bir grup yakalanmış, hapse atılmışlar, sonra bir kayığa bindirilerek Uman taraflarına doğru sürgün edilmişlerdi.

Bu yılda el-Kâhir şarabın, şarkının ve diğer bazı eğlence türlerinin yasaklanmasını emretmiş ve bu işle uğraştıkları bilinen kimseleri de Basra ve Kûfe'ye sürgün etmişti. Câriye ve şarkıcı kadınlara gelince, bütün bunların şarkı söylemesini bilmeyen basit kimseler olduklarını söylerek satılmasını emretmişti. Arkasından iyi şarkı söylebilen kimseleri almak üzere bazı adamlarını görevlendirmiş ve en ucuz fiyatlarla bu şarkıcıları satın almıştı. el-Kâhir şarkı dinlemekle şöhret bulmuş bir kimse idi, ucuz şarkıcılar almak için böyle bir yola başvurmuştu.

Müslümanların kesinlikle razı olmayacakları böyle kötü bir huydan Allah'a sığınırız.

Bu yılın şaban ayında meşhur dil âlimi Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd ile Mu'tezile Mezhebi kelâmcılarından Hâşim b. Ebî Ali el-Cubbâî aynı günde vefat etmişler ve ikisi el-Heyzerân mezarlığına gömülmüşdüler.

Muhammed b. Yûsuf b. Matar el-Ferabrî de bu yılda vefat etmişti. O 231 yılında dünyayı gelmişti, aynı zamanda İmâm Buhârî'nin **Sâhîh**'ini rivayet eden kişi idi. **Sahîh-i Buhârî**'yi İmâm Buhârî'den on binlerce defa dinlemiş ve **Sahîh-i Buhârî** onun yoluyla yayılmıştı. Muhammed b. Yûsuf Buhârâ köylerinden Ferabrulu idi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 933 - 934) YILI OLAYLARI

İbn Büveyh'in Şîrâz'ı İstilası

Bu yılda İmâdüddevle b. Büveyh, Yâkût'a gâlip gelerek Şîrâz'ı ele geçirmişti. Yukarıda İmâdüddevle'nin Kirman yakınındaki bir köprüye doğru yürüdüğünü ve Yâkût'un ondan evvel mezkûr yere ulaştığını kaydetmiştik. İbn Büveyh bu köprüye ulaştığında Yâkût yolunu kesmiş ve karşı tarafa geçmesini engellemişti. Onunla savaşmak zorunda kalan İbn Büveyh adamlarını hazırlamış, onlara çeşitli vaatlerde bulunmuş, muharebe sırasında bizzat kendisinin atından inerek içlerinden her hangi bir fert gibi savaşacağını vaat etmiş ve ihsanlarda bulunacağına dair söz vermişti. Bu savaş cemâziyelâhir (934 mayıs-haziran) ayında meydana gelmişti.

İmâdüddevle Ali b. Büveyh'in bir talihi olarak adamlarından bir grup yanından ayrılıp Yâkût'tan emân dilemiş, fakat Yâkût bunları gördüğü anda hemen boyunlarının vurulmasını emretmişti. Böylece İbn Büveyh'in diğer adamları Yâkût'un katında her hangi bir güvencelerinin olmadığını sezerek gayet mükemmel bir şekilde savaşmağa devam etmişlerdi.

Savaş sırasında Yâkût adamlarından kalabalık bir yaya grubunu öne çıkarmıştı, bunlar yakıcı gazlarla dolu şişeler taşımakta idiler. Bu yakıcı gazları ateşe verdikten sonra rüzgâr aleyhlerine esmeğe ve alevler üzerlerine gelmeğe başlamıştı. Ateşler yüzlerini ve elbiselerini yakmış, bu yüzden paniğe kapılıp birbirlerine girmişlerdi. Fırsatı değerlendiren İbn Büveyh'in askerleri üzerlerine saldırmış ve Yâkût'un yayalarından çok kimseyi öldürmüşlerdi. Atlılar da paniğe kapılmış ve yenilerek geri çekilmişler, böylece Yâkût ve adamları perişan olmuşlardı.

Mağlûp olup geriye çekilen Yâkût yüksek bir tepeye tırmanarak oradan adamlarına seslenip geri dönmeleri için çağırıda bulunmuş ve dört bin kadar atlı etrafında tekrar toplanmıştı. Yâkût toplanan bu süvarilere şöyle demişti: «İyice direnmeğe çalışınız. Deylemîler yağma ile meşgul olup ganimet toplamak için etrafa dağılacaklar. İşte o zaman onları tümüyle kuşatırız.» Yâkût'un bu sözleri üzerine bu süvariler savaşa istekle

devam edip sabretmişlerdi. İmâdüddevle İbn Büveyh de Yâkût'un askerlerinin iyice direndiklerini görünce adamlarını yağma için dağılmaktan alıkoymuş ve onlara şöyle demişti: «Şu anda düşmanınız sizin yağma ve ganimet toplamak için etrafa dağılmanızı bekleyip durmaktadır. Siz etrafa dağılınca birden üzerlerinize çullanacaktır ve işte o zaman sonunuz geldi demektir. Bunun için yağmaya çıkmayınız. Geriye çekilenlerden uzak durunuz ve düşmanınız üzerine tekrar geri dönünüz.» Komutanları İbn Büveyh'in söylediklerini dinleyen askerler, bu söylenenleri aynen uygulamışlardı. Diğer taraftan Yâkût, İbn Büveyh'in askerlerinin üzerine saldırdıklarını görünce hemen geri çekilmeğe başlamıştı. İbn Büveyh'in askerleri de onu ve askerlerini kovalayarak öldürebildiklerini öldürüyor, ele geçirdikleri bir kısmını ise esir alıyorlardı .Ayrıca bir sürü at ve silâhı da ganimet olarak ele geçirmişlerdi.

Yapılan bu savaşta Muizzüddevle Ebû'l Hüseyn Ahmed b. Büveyh, daha bıyıkları tellememiş bir genç iken en büyük kahramanlıkları göstermişti. Müizzüdevle o sıralarda on dokuz yaşında idi. Çarpışma alanından geri döndükten sonra ganimetler toplamış ve bu ganimetler arasında eteklerine tilki kuyrukları dikili olan cübbeler bulmuşlardı. Ayrıca bunların yanı sıra bir çok pranga ve zincirler de vardı. Bunların ne olduklarını sordukduklarında Yâkût'un esir düşen adamları şöyle demişlerdi: «Bunlar, sizin için hazırlanmıştı. Yakalandığınızda bu Cübbeler size giydirilecek ve şehirlerde dolaştırılacaktınız.» Bu sözler üzerine İbn Büveyh'in adamları Yâkût'un adamlarına böyle davranılmasını söylemişlerse de İmâdüddevle İbn Büveyh buna yanaşmayıp şöyle demişti: «Böyle bir davranış kibirden gelir ve zafer sarhoşluğudur, halbuki Yâkût alacağı dersi yeterince almıştır.»

Sonra İmâdüddevle alınan esirlere gayet iyi davranıp onları serbest bırakmış ve şöyle demişti: «Bu fazlasıyla şükredilmesi gereken bir durum ve nimettir.» Salınan esirler isterlerse Yâkût'un yanına gidebilecekler, istedikleri takdirde de Büveyhoğullarının yanında kalacaklardı. Bunlar İmâdüddevle'nin yanında kalmayı tercih edince onlara çokça ihsanlarda bulunmuştu.

Çarpışmaların meydana geldiği savaş alanından ayrılan İmâdüddevle İbn Büveyh, Şîrâz'a gelip konaklamış ve halka emân verdiğini duyurarak son derece âdilce davranmış ve halk arasındaki haksızlık ve zulümleri önlemek üzere şehre bir şahne (vali) tayin etmişti. Bölgedeki şehirlere hâkim olan İmâdüddevle'nin askerleri bu sırada maaşlarını talep etmişlerdi, ancak o anda onlara ödeyecek imkânları yoktu. Bunun için neredeyse orduları dağılacak ve hâkimiyeti sona erecekti. Bu durum üzerine Şîrâz'da emîr sarayına girip bir odaya kapanmış ve düşünmeğe başlamıştı. O

sırada bulunduğu odanın tavanında bir yılan görmüş, yılan oradaki bir delikten içeri girmişti. Yılanın, üzerine düşeceğinden korkan İmâdüddevle hizmetçilerini çağırmış, bu deliği açmışlar, deliğin arkasında bir kapı bulup içeri girmişlerdi. Bu kapı onları odanın içerisinde ikinci bir odaya götürmüştü. Girdikleri bu odada içi mücevheratla dolu on sandık bulmuşlardı. Bu sandıkların içinde beş yüz bin dinar değerinde mal vardı. Bütün bunları adamlarına ve askerlerine dağıtarak neredeyse yok olmak üzere olan hâkimiyet ve yönetimini bununla sağladı.

Anlatıldığına göre, İmâdüddevle kendisine bir elbise diktirmek istemiş, bunun için kendisine Yâkût'un bir terzisi tavsiye edilmişti. Bu terziyi yanına çağırtmış, sağır olan terzi bir hayli korkuya kapılmıştı. İmâdüddevle: «Korkma, seni her hangi bir şey için değil, sadece elbise dikmen için çağırdık» demesine rağmen adam sağır olduğu için İmâdüddevle'nin ne söylediğini anlayamamış, birden «Karım boş olsun» ve «İslâm'dan beri olayım» diye yeminler etmeğe başlamış ve yanındaki sandıkların kendisine ait olmadığını, bütün bunların Yâkût'un olduğunu bunları açmadığını yemin üstüne yemin ederek söylemeğe başlamıştı. İmâdüddevle bu tevâfuklara hayret ederek terziye bu sandıkları getirmesini emretmiş, terzi de bunları alıp getirmişti. Sekiz adet olan bu sandıkların içinde üçyüz bin dinar kadar para çıkmıştı. Ayrıca Yâkût'un geride bıraktığı bir çok yiyecek maddesi ve zahîrenin yanı sıra, Leys'in oğulları Yâkût ile Amr'dan geride kalan bir çok mal da ele geçiren İmâdüddevle b. Büveyh hazinesini iyice doldurmuş ve hakimiyetini sağlamlaştırmıştı.

Şîrâz ve Fars bölgesini iyice hâkimiyeti altına aldıktan sonra, ileride kaydedeceğimiz gibi, hilâfet makamına yeni getirilmiş bulunan er-Râzî Billâh'a ve onun veziri Ebû Ali b. Mukle'ye mektuplar yazıp durumunu bildirmiş ve onlara itaat ettiğini arzederek elinde bulunan toprakların kendisine iktâ edilmesini istemişti. Bunlara karşılık da bir milyon dirhem ödemeyi taahhüt ediyordu. Onun bu istekleri Bağdâd yönetimi tarafından kabul edilmiş, kendisine hil'atler gönderilmişti. Ancak gönderilen elçiye söylenen meblâğ ve paraları ele geçirmedikçe hil'atleri İbn Büveyh'e teslim etmemesini tavsiye edip şart koşmuşlardı.

Abbâsî halifesinin elçisi İmâdüddevle'ye yakın bir mesafeye ulaşınca onu karşılamak üzere çıkmış, gönderilen hil'at ve sancakları vermesini istemişti. Gelen elçi ona söz verdiği paraların ödenmesi şartını hatırlatmasına rağmen İmâdüddevle gönderilen hil'at ve sancakları zorla alıp hil'atleri giymiş ve sancağı da önünde yürüterek Şîrâz'a girmişti. Malları sürekli isteyip duran Abbâsî elçisini durmadan oyalamış ve onu bu konuda aldatmıştı. Gelen bu elçi 323. yılda vefat etmiş, diğer taraftan İbn Büveyh'in şânı yücelmiş, etraftan bir çok kimse ziyaretine gelmeğe başlamıştı.

Diğer taraftan Merdâvîc, İbn Büveyh'in kendisine karşı kazandığı bu zaferleri haber alınca ona karşı tedbirler almak üzere İsfahân'a doğru yürümüştü. O sıralarda el-Kâhir'in görevinden azledilmesi ve Muhammed b. Yâkût'un şehre tam zamanında ulaşmaması üzerine on yedi gün emîrsiz kalan İsfahân'a geri dönen Veşmgir hakim olmuştu. İsfahân'a gelen Merdâvîc, şehre yerleşmiş ve kardeşi Veşmgir'i Rey'e geri göndermişti.

Nasr İbn Ahmed'in Kirmân'ı İstilası

Bu yılda Ebû Ali Muhammed b. İlyâs, Kirmân dolaylarından çıkıp Fars illerine doğru gelmiş ve Istahr'a varmıştı. Yâkût Ebû Ali Muhammed b. İlyâs'ın kendisine karşı bir hile ve tuzak düzenlediğini öğrenmiş, bunun üzerine Kirmân'a geri dönmüştü. Horasân Emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed, kalabalık bir orduyla Mâkân b. Kâkî'yi üzerine göndermiş, Mâkân Ebû Ali ile giriştiği çarpışmalarda onu mağlûp ederek Kirmân'a sahip olmuş ve Horasân hâkimi es-Saîd'e niyabeten Kirmân'ı yönetmeğe başlamıştı.

Muhammed b. İlyâs, Nasr b. Ahmed'in adamlarından idi, Nasr b. Ahmed ona kızıp hapse atmıştı. Muhammed b. Ubeydullah el-Belgamî'nin şefaati ile hapisten çıkarılan Muhammed b. İlyâs, Muhammed b. Muzaffer ile birlikte Cürcân'a gönderilmişti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Yahyâ b. Ahmed ve kardeşlerinin Buhârâ'da isyan etmeleri üzerine Muhammed b. İlyâs da Yahyâ'nın yanına gidip yanında yer almıştı. Ancak Yahyâ'nin işi kötü gidince Ebû Ali Muhammed b. İlyâs, Nîsâbûr'dan Kirmân'a geçerek burayı istilâ etmiş ve bu güne kadar oraya hâkim olmuştu. Ancak bu son çarpışmalarda Mâkân b. Kâkî onu Kirmân'dan atınca Dînever'e gitmiş, Mâkân b. Kâkî de Kirmân'da ikamet etmişti. İleride kaydedeceğiz şekilde Mâkân b. Kâkî buradan ayrılınca Muhammed b. İlyâs tekrar Kirmân'a gelmişti.

el-Kâhir Billâh'ın Hilâfetten Azledilmesi

el-Kâhir Billâh bu yılın cemâziyelevvel ayında görevinden hal' edildi.

Ebû Alî b. Mukle el-Kâhir'den kaçıp gizlenmiş, el-Kâhir de onu sürekli arayıp durmuştu. Aynı şekilde el-Hasan b. Hârûn da kaçıp gizlenenlerden idi. Bu iki şahıs sürekli olarak birbirleriyle mektuplaştıkları gibi Sâcoğulları ve el-Huceriyye askerlerine mektuplar gönderip onları el-Kâhir'in şerrinden korkutuyor, onlara el-Kâhir'in arka arkaya vermiş oldu-

ğu sözleri yerine getirmeyip karşısındakilere ihanet ettiğini hatırlatıyor ve Mu'nis, Bulayk ve Bulayk'in oğlu Ali'ye emân verdikten sonra onların uğradıkları akıbetleri, aynı şekilde ona bir sürü iyilikleri dokunmuş bulunan Tarif es-Süpkerî'nin de emân ve yemin almasına rağmen nasıl tutuklattığını, bu ve buna benzer bir çok hususları onlara mektuplarla anlatıp duruyorlardı.

İbn Mukle geceleri kumandanlarla bir araya geliyor; bazen kör bir adam kılığında, bazen bir dilenci ve bazen de bir kadın kılığına girerek sokağa çıkıp bu toplantılara diyordu. Ayrıca İbn Mukle Sîmâ'nın bir müneccimine iki yüz dinar, el-Hasan b. Hârûn'a da yüz dinar vererek Sîmâ'ya sürekli olarak el-Kâhir'den korunmayı tavsiye etmesini ve sonunda el-Kâhir'in onu öldüreceğini söylemesini istemişlerdi. Aynı şekilde yine İbn Mukle, Sîmâ'nın bir rüya tabircisine hediyeler ve paralar vererek onu sürekli el-Kâhir'e karşı tedbirli davranmağa ve rüyalarını bu istikamette yormağa teşvik etmişler, böylece Sîmâ el-Kâhir'den nefret eder bir duruma gelmişti.

Bu arada el-Kahir evinde bazı zindan ve dehlizler yaptırmıştı. Bunun üzerine bazıları es-Sâciyye ve el-Huceriyye kumandanlarına ve Sîmâ'ya: «Bu dehliz ve zindanları sizin için yaptırdı.» demişler, bunlar da el-Kâhir'den daha çok nefret duymağa başlamışlardı. Ayrıca Sîmâ'ya el-Kâhir'in kendisini öldürmek istediğini de nakletmişlerdi. Bunun üzerine Sîmâ Sâcoğulları askerlerini toplamış ve eski bir reisleri olarak onların her birine silâh vermiş, el-Huceriyye'ye de şöyle haber göndermişti: «Eğer bizimle birlikte olmayı bize uymayı düşünürseniz gelin karşılıklı olarak ahitleşelim ve söz birliği edelim.» Her iki askerî grup bir araya gelmiş, toplanmış ve sözlerini bir edip bu hususta birbirlerine yemin vererek kendilerine karşı gelecek kimseleri öldüreceklerine dair anlamışlardı.

Onların bu anlaşmaları el-Kâhir'in veziri el-Husaybî'nin kulağına gitmişti. el-Husaybî onları çağırtıp: «Böyle bir anlaşmaya sizi hangi olaylar sevketti?»» diye sorunca şöyle cevap vermişlerdi: «El-Kâhir'in Sîmâ'yı yakalatıp hapsetmek istediğini kesinlikle öğrenmiş bulunuyoruz. Ayrıca onun Dâru'l-hilâfe'de bir sürü dehliz ve zindanlar yaptırıp kumandan ve reislerimizi burada hapsedeceğini de haber almış bulunuyoruz.» Nihayet 6 cemâziyelevvel (24 nisan 934) çarşamba günü es-Sâciyye ve el-Huceriyye askerleri Sîmâ'nın yanında bir araya gelip birlikte hareket ederek el-Kâhir'i tutuklamayı kararlaştırıp bu hususta birbirlerine söz vererek yemin ettiler. Sîmâ onlara şöyle dedi: «Kalkınız, bu kararımızı hemen şu saatte infaz edelim, eğer bunu geciktirecek olursak el-Kâhir bundan haberdar olur ve hepimizi yok eder.»

Bunu öğrenen vezir el-Husaybî, hâcib Selâme ve tabip Îsâ'yı göndererek el-Kâhir'e durumu bildirmesini istemişti. Selâme ve Îsâ el-Kâhir'in yanına vardıklarında bütün gecesini içkiyle geçirdiğinden dolayı onu derin bir uykuda bulup durumu bildiremediler.

el-Huceriyye ve es-Sâciyye askerleri Dâru'l-hilâfe'ye doğru yürümüş, Sîmâ bütün kapıları tutacak adamlar göndermiş ve kendisi de herkesin girip çıktığı kapının önünde beklemişti. Bu askerler birden bütün kapılara saldırıp bunları tutmuşlar, el-Kâhir ise sesleri ve bağırışmaları işitince sarhoş kafasıyla mahmurca uyanmış ve kapıların birinden kaçmak üzere koşmağa başlamıştı. Bütün kapıların askerlerle tutulduğunu söylediklerinde bir hamam kapısına tırmanarak hamamın damına çıkmıştı. Askerler içeri girdiklerinde onu görememiş, hizmetçilere nerede olduğunu sorduklarında küçük bir hizmetçi yerini göstermiş, onlar da el-Kâhir'in bulunduğu hamama doğru harekete geçmişler ve hamamın damında elinde bir kılıçla beklediğini görmüşlerdi. Onu indirmek istemişler, fakat, inmeyi kabul etmeyip onlara şöyle demişti :«Buraya çıkanı öldürürüm!» Bu kesin tavrı üzerine askerlerden birisi bir ok alıp ona şöyle seslenmişti: «Ya oradan aşağıya inersin, ya da şu oku gırtlağına saplarım!» Bu söz üzerine el-Kâhir bulunduğu yerden askerlerin yanına inmiş, hemen alıp Tarîf es-Süpkerî'nin tutuklu bulunduğu yere götürmüşler ve kapıyı açıp Tarîf'i serbest bırakmış, sonra da el-Kâhir'in gözlerine mil çekerek onu Tarîf'in yerine hapsetmişlerdi. Bu arada durumu öğrenen veziri el-Husaybî ile hâcibi ise Selâme kaçıp gitmişlerdi.

Onun hal' edilmesinin ve es-Sâciyye ile el-Huceriyye birliklerinin isyan etmesinin sebebi olarak yukarıda kaydettiğimizden başka bir sebep daha kaydedilir. el-Kâhir Billâh, hilâfete iyice yerleşip yönetime hakim olduktan sonra es-Sâciyye ve el-Hucariyye askerlerini gün geçtikçe azaltmağa, maaşlarını eksik vermeğe büyüklerinin ihtiyaçlarını karşılamamağa ve sürekli olarak evlerinde nöbetçi dikmeğe verdiklerini de geciktirmeğe başlamıştı. Bu konuda kendisine her hangi bir söz söyleyenlere de şiddetle saldırıyor ve çok ağır sözler söylüyordu. Bu durumlar karşısında biri diğeriyle karşılaştığında olup bittiye getirilen uygulamalardan şikâyet ediyor ve bu şikâyetler gittikçe aralarında yapılıp duruyordu. el-Kâhir hâcibi Selâme'ye şöyle dermiş: «Ey Selâme! Sen önümde yürüyen bir hazine gibisin. Bana bir milyon dinar versen malından ne eksilir, hazinende bir eksiklik gözükür mü ki?» Onun bu sözleri el-Kâhir'in ne konuştuğunu bilmez bir kişi olduğunu gösteriyordu.

Veziri el-Husaybî de onun bu gibi davranışlarını görünce ondan sürekli korkup duruyordu. Ayrıca el-Kâhir evinde elli kadar dehliz yaptırmış ve kapılarını son derece sağlam tutmuştu. Şöyle deniyordu: «O bu

dehlizleri es-Sâciyye ve el-Hucariyye askerlerinin kumandanları için yaptırmıştır.» Bu sözlerin yayılması üzerine Sâcoğulları ve el-Hucariyye askerleri ondan daha çok nefret duyup korkmağa başlamışlardı. Diğer taraftan Fars bölgesinde Karmatilerden bir grup yakalanmış ve Bağdâd'a gönderilmişti. Bunlar tutulup bu dehlizlere sokulmuş, sonra el-Kâhir bu dehliz kapılarını gizlice açarak bu Karmatilere ihsanlarda bulunmuştu. el-Hucariyye ile es-Sâciyye kumandanlarına karşı daha güçlü bir duruma geçmek için bu Karmatilere ve hizmetçilerinden yakın adamlara ihsansanlarda bulunuyor ve onlarla kendi taraftarlarını güçlü tutmağa çalışıyordu.

Bunun üzerine es-Sâciyye ve el-Hucariyye askerleri Karmatilerin sarayda bulunduğunu ve el-Kâhir'in onlara ihsanlar yağdırıp durmasını hoş karşılamayıp veziri el-Husaybî ile hâcib'i Selâmeye bu durumun nedenini sorduklarında onlar da el-Kâhir'e bunları Dâru'l-hilâfe'den çıkarıp Bağdâd emniyet görevlisi Muhammed b. Yâkût'a teslim etmesini söylemişlerdi. Onları bir eve koymuştu, her türlü ihsanlarda bulunarak, isteyen herkesi onların yanına sokuyordu. Böylece el-Hucariyye ile es-Sâciyye'nin el-Kâhir'e karşı olan nefret ve korkuları bir hayli artmıştı.

Diğer taraftan el-Kâhir, bu es-Sâciyye ve el-Hucariyye askerlerini meclisinde kötüleyip duruyor ve onlara karşı olan nefretini açığa vuruyordu. Onlar da bu durumu gayet iyi sezmişlerdi, kendilerine karşı olan davranışlarında bunu rahatlıkla görüyorlardı. Bunun üzerine es-Sâciyye ve el-Hucariyye askerleri kumandanlarından birisinin düğününü bahane ederek bir araya gelmiş ve gerçekleştirmek istediklerini kararlaştırarak dağılmışlardı. Sonra el-Muktedir'in annesinin hizmetçisi Sâbûr'a haber gönderip ona şöyle demişlerdi: «el-Kâhir'in senin efendine yaptığını biliyorsun. Buna rağmen kalkıp ona uydun ve onu yücelttir. Eğer kararlaştırdığımız hususta bizimle ittifak edip de hizmetçilerin onu koruma görevini yüklenmelerini sağlarsan Allah bütün geçmişte işlediğin günahları affedicidir; yok eğer buna muvafakat etmezsen, bu işe önce senden başlarız.» Sâbûr bunun üzerine el-Kâhir'e karşı duyduğu nefreti ve korkusunu onlara bildirerek kendileriyle birlik olduğunu söylemişti. Diğer taraftan, yukarıda kaydettiğimiz gibi, İbn Mukle da yaptıklarını yapıyor ve onu hal' edinceye kadar hep birlikte çalışıp duruyorlardı. Nihayet el-Kâhir görevinden azledilmişti. bir yıl, altı ay, sekiz gün müddetle bu makamı işgal etmişti.

er-Râzî Billâh'ın Hilâfeti

er-Râzî Billâh, el-Muktedir Billâh'ın oğlu Ebû'l-Abbâs Ahmed idi. el-Kâhir tutuklandıktan sonra onu tutuklayanlar saray görevlilerine el -

Muktedir'in oğlu Ebû'l-Abbâs'ın nerede olduğunu sormuşlar, görevliler yerini söyleyince de onu ve annesini göz hapsinde bulundukları yerden çıkarmak üzere yanına varmışlar, kapıları açıp yanına girmiş ve kendisine halife olarak hitap edip halifeyi selâmlar şekilde selâmlamışlardı. Tutuklu bulunduğu yerden çıkarıp el-Kâhir'in tahtına 6 cemâziyelevvel çarşamba günü oturtmuşlar «er-Râzî Billâh» lakabını vermişlerdi. Bütün kumanlar ve halk ona bey'at ettikten sonra er-Râzî, Ali b. İsâ ve kardeşi Abdurrahman'ı huzuruna çağırtıp görüşlerine baş vurmuş, onlarla gerekli istişareleri yapmış ve Ali b. İsâ'yı vezirliğe tayin etmek istediğini bildirmişti. Ancak Ali b. İsâ, yaşı bir hayli ilerlemiş olduğundan ve güçsüz düşüp bu işe güç yetirmeyeceğinden bu teklifi kabul etmemiş ve İbn Mukle'yi tavsiye etmişti.

Aynı şekilde Simâ da er-Râzî'ye şöyle demişti: «Şu dönem Ali b. İsâ'nın vezirliğini kaldırabilecek bir dönem değildir. İbn Mukle bu dönemi daha iyi idare eder ve o bu dönemin vezirliği için daha uygundur.» Bunun üzerine er-Râzî ona bir emannâme yazarak huzuruna çağırıp vezir tayin etmişti. İbn Mukle vezarete geçince kendisine kötülük yapmış olan herkese iyiliklerde bulunmuş ve herkese karşı iyi davranmağa başlamıştı: O: «el-Kâhir'den kaçıp gizlendiğim zaman, bu durumdan kurtulduğum takdirde bundan böyle herkese karşı iyi davranacağıma dair Alah'a söz vermiştim.» demişti. Gerçekten verdiği bu sözü yerine getiren İbn Mukle, devletin kadılarını ve şahitlik yapabilecek ileri gelen şahsiyetleri davet edip el-Kâhir'in kendi kendini hal' ettiğine dair onları tanık tutmak istemişti. Ancak el-Kâhir böyle bir hal'i reddince hemen o gece gözlerine mil çekilmiş ve âmâ olarak kalmıştı.

Diğer taraftan İbn Mukle bundan önceki vezir el-Husaybî ile sarayın eski tabibi İsâ'yı çağırtarak onlara emân verdiğini ilân etmişti. Onlar da gizlendikleri yerden çıkıp geldiklerinde İbn Mukle onlara ihsanlarda bulunmuş ve el-Husaybî'ye görev vermişti. er-Râzî Billâh bu arada devlet emniyet görevliliğine Bedr el-Harşenî'yi tayin etmişti. İbn Mukle de cemâziyelevvel ayında kendisine vekil olarak Musul, Karda, Bâzebda, Mardin, Tûr-Abdeyn, el-Cezîre, Diyarbekir, Fırat yolu, el-Cezeriyye ve Şâm bölgesi sınırboyları, Suriye ve Mısır'da dileğince görev yapmak, arzu ettiğini haraç ve diğer vergileri toplamak üzere çeşitli idarî görevlere getirmek harcamaları yapacak ve posta görevini ifa edecek kimseleri tayin ve azl etmede son derece yetki sahibi olmak üzere Ebû'l-Fazl b. Ca'fer b. el-Furat'ı tayin etmişti.

er-Râzî Billâh, Muhammed b. Râik'e haber gönderip onu hâcib yapmak üzere görevlendirmek istediğini bildirmişti. Muhammed b. Râik, yukarıda kaydettiğimiz gibi, el-Kâhir'in son günlerinde Muhammed b. Yâ-

kûl'u oradan uzaklaştırıp Ahvâz bölgesine tamamen hakim olmuştu. Muhammed b. Yâkût'un elinde sadece Sûs ve Cundeyşapur kalmıştı. Muhammed b. Râik İsfahân'a gidip orada emîr olmayı arzu etmekte idi. er-Râzî Billâh hilâfete geçince onu huzuruna çağırmış o da Vâsıt'a gelmişti. Ancak bu arada Muhammed b. Yâkût merkeze gönderdiği bir dilekçe ile hâciblik görevini istemiş ve onun bu isteği yerine getirilmişti. Bunun üzerine İbn Yâkût Muhammed b. Râik'in hemen arkasından yola çıkmıştı. İbn Râik bu haberi alınca hemen harekete geçmiş ve Vâsıt'tan Bağdâd'a doğru sür'atle yol alarak İbn Yâkût'tan evvel merkeze ulaşmak istemişti. Medâin'e vardığında er-Râzî'nin bir mektubunu almıştı,bu mektupta derhal geriye dönüp Bağdâd'a girmemesi emrediliyordu. Ayrıca o harp işleri komutanlığına tayin edilmiş ve Basra'ya bağlı olan ve eli altında bulunan diğer yerlere ilâve olarak kendisine bazı görevler daha tevdi edilmişti. Bunu alan İbn Râik, Dicle nehrine doğru geri dönmüş, yolda İbn Yâkût ile karşılaşmıştı. Birbirlerine selâm verip ayrılmışlar ve, ileride kaydedeceğimiz gibi, Muhammed b. Yâkût hâciblik görevini yüklenmek üzere Bağdâd'a doğru yola koyulmuştu.

İfrîkiyye Hâkimi el-Mehdî'nin Ölümü ve Yerine Oğlu el-Kâim'in Geçmesi

Bu yılın rebiyülevvel (934 şubat-mart) ayında İfrîkıyye hâkimi Ebû Muhammed Ubeydullah el-Mehdî el-Alevî, el-Mehdiyye'de vefat etti. Oğlu Ebû'l-Kâsım, yönetimini sağlama almak için babasının ölümünü bir yıl kadar gizli tutmuştu. Halkın el-Mehdî'nin ölümünden dolayı birbirlerine düşüp ayrılıklara kapılacağından korktuğu için bu ölümü gizlemişti. el-Mehdî öldüğünde altmış üç yaşında idi. Rakkâde'ye gelip kendisine iman olarak davet yapıldığı günden öldüğü güne kadar yirmi dört yıl, altı ay, yirmi gün müddetle görev yapmıştı.

el-Mehdî vefat edince yerine oğlu Ebû'l-Kâsım Muhammed geçmişti. Babası ölümünden evvel onu velihat tayin etmişti. Babasının öldüğünü açığa vurduğunda artık arzu ettiği şekilde bütün işlerini yoluna koymuş ve yönetime tamamen hakim olup babasının izlediği yolu devam ettirmişti. Bu arada kendisine karşı çıkarılan bazı isyanları da bastırmıştı. Bu isyanların belli başlılarından ve en şiddetli olanlarından birisi Trablus dolaylarında İbn Tâlût el-Kuraşî adıyla anılan kişinin isyanı idi. İbn Tâlût kendisinin el-Mehdî'nin oğlu olduğunu ileri sürmüş ve etrafına topladığı kalabalık bir kitle ile Trablus üzerine yürüyüp halkıyla çarpışmalara girişmişti. Ancak bunun yalan söylediğini öğrenen Berberîler onu öldürmüş ve kafasını kesip el-Kâim'e göndermişlerdi.

Bu olaydan sonra el-Kâim «Meysûr el-Feta» adında birisinin komutasında kalabalık bir ordu hazırlayıp batı tarafına doğru göndermişti. Meysûr Fas ve Tekrûr'a kadar ulaşmış, orada bir Harici'yi mağlûp ederek oğlunu esir almıştı. Diğer taraftan el-Kâim denizde de bir sefer düzenleyip Yâkût b. İshâk adında birisinin komutasında Rum divarına sevketmişti. Bu ordu Cenova'da birçok kimseyi esir almış ve bir hayli ganimet ele geçirmişti. Yine el-Kâim, büyük masraflar yapıp bir hayli bol maaşlar dağıtarak başka bir ordu hazırlayıp Mısır üzerine göndermişti. İskenderiyye'ye varan bu orduya karşı da İhşidoğullarından Muhammed, kalabalık bir orduyla karşı koymuş, çarpışmalara girişmişlerdi. Ancak Mağribli askerleri mağlûp etmiş, onlardan bir hayli kimseyi öldürüp bir kısmını esir almışlar ve el-Kâim'in bu ordusu dağınık bir şekilde geri dönmüştü.

Merdâvic'in Ahvâz'ı İstilâ Etmesi

Ali b. Büveyh'in Fars bölgesine hakim olduğunu haber alan Merdâvic son derece üzülmüş, İsfahân'a gidip Ali b. Büveyh'e karşı tedbir almak istemişti. Bunun için de Ahvâz üzerine asker göndererek burayi ele geçirmeyi düşündü. Böylelikle üzerine gelmek istediği takdirde İmâdüddevle b. Büveyh'in yolunu tıkamış olacak, ayrıca halifeye gitmek üzere de bir yol kalmayacaktı. Kendisi İsfahân taraflarından, askerleri de Ahvâz yönünden üzerine yürüdüklerinde kaçıp kurtulması mümkün olmayacaktı. Merdâvic'in askerleri ramazan ayında hareket ederek İzec'e ulaşmışlardı. Yâkût ise bu askerlerle Büveyhoğulları askerleri arasında kalmaktan korkunca oğlu el-Muzaffer ile birlikte Ahvâz'a çekilmişti. Buradan er-Râzî'ye yazdığı bir mektupta Ahvâz ve çevresinin kendisine verilmesini istemiş, er-Râzî de bu istediğini kabul edip onu Ahvâz'a tayin etmişti. Ebû Abdullah el-Berîdî de ona kâtip olmuş ve elindekilerine ek olarak Ahvâz bölgesi haraçları da eklenmişti. Kardeşi Ebû'l-Hüseyn de Yâkût'a Bağdâd'da vekâlet etmekte idi.

Nihayet bu yılın şevval (934 eylül-ekimi) ayı başlarında Merdâvic'in askerleri Râmhürmüz'ü istilâ edip Ahvâz dolaylarını da ele geçirmişlerdi. Yâkût ise Erbak köprüsü kenarında durmuştu. Merdâvic'in askerleri sel sularının bir hayli kabarık olmasından dolayı karşı tarafa geçme imkânı bulamayınca orada kırk gün müddetle bekleyip durmuşlardı. Sonra buradan ayrılan Merdâvic'in askerleri el-Müsrükân nehri taraflarına geçmişler, bunu haber alan Yâkût da er-Rih köyüne doğru gitmişti. O sırada iki gün önce Bağdâd'dan kendisine bir yardım gelmiş, onlarla birlikte er-Rih köyünden Vâsıt'a geçmişti. O sıralarda Vâsıt'ta Muhammed b. Râik

bulunmuyordu. İbn Râik, Yâkût'a Vâsıt'ın batı tarafını boşaltmış, Yâkût'da gelip burada konaklamıştı.

Merdâvîc'in Ahvâz'ı ele geçirdiğini haber alan İmâdüddevle, onun Ahvâz'daki görevlisine mektup yazıp aralarına girmesini ve aralarını bulmasını istemişti. Merdâvic'in Ahvâz'daki vekili de bu hususta gerekli gayretleri gösterince Merdâvic İmâdüddevle'nin bu isteğini kabul etmiş ve ona hakimiyetindeki şehirlerde adına hutbe okutmasını şart koşmuştu. Böylece aralarındaki gerginlik sona ermiş ve durum normale dönmüştü. İbn Büveyh Merdâvîc'e gayet güzel bir hediye ile kardeşi Rüknüddevle'yi rehine olarak göndermişti. Bu uzlaşmadan sonra İbn Büveyh, elindeki şehirlerde Merdâvic adına hutbe okutmuş, Merdâvîc de ondan razı olmuştu. İleride kaydedeceğimiz gibi, Merdâvîc'in öldürülmesi üzerine Büveyh-oğullarının güçlendiği ittifakla belirtilir.

Yâkût'un Ahvâz'a Geri Dönmesi

Yâkût Vâsıt'a vardıktan sonra Merdâvic öldürülünceye kadar kâtibi Ebû Abdullah el-Beridî ile birlikte orada kalmıştı. Merdâvic öldürüldüğünde Ahvâz'a geri dönüp bütün bu vilâyetleri ele geçirmişti. Yâkût'un askerleri Merdâvîc'in öldürülmesinden sonra Asker Mukrem'e ulaştıklarında İbn Büveyh'in askerleri daha önce buraya gelmişler, böylece her iki ordu Errecân taraflarında savaşa tutuşmuştu. İbn Büveyh tam savaş sırasında askerlerinin yanına ulaşmış, askerleri onun önünde şiddetle savaşıp durmuşlar ve sonunda Yâkût bir daha toparlanmamak üzere mağlûp olmuştu.

Bu arada Abdullah el-Berîdi İbn Büveyh'e yazdığı bir mektupta ondan barış istemiş, bu isteği kabul edilmişti. Ayrıca durum er-Râzî'ye bir mektupla bildirilmiş, er-Râzî de bu barışı onaylamıştı. Böylece Büveyh-oğulları Fars bölgesine ve Şîrâz'a tamamen hakim olmuşlar, Yâkût da yanında bulunan kâtibi İbnu'l Berîdî ile birlikte Ahvâz'a yerleşmişti.

Bu arada Muhammed b. Yâkût, Bağdâd'a varıp hâciplik görevini üstlenmiş ve er-Râzî de hil'atler giydirip haciblik görevinin yanı sıra onu ordu komutanlığına da tayin etmişti. Bu arada bütün divan işlerinden sorumlu tutularak divanlarda görevli olanların onun imzası ve onayı olmadan hiç bir işi yapamayacakları kararlaştırılmıştı. Hiç bir tayin yapılmayacak ve hiç bir kimse ondan habersizce görevinden alınmayacaktı. Bütün divan görevlileri onun meclisinde toplanacaktı. Ebû Ali b. Mukle bu durumna sabretmek zorunda kalmıştı. O zamanını bazen İbn Yâkût'un evine gidip orada otururak tamamen muattal bir şekilde geçiriyordu.

Şu son kısa dönemde bir hayli önemli işler meydana gelmişti. Bunlardan bazıları şunlardı: Merdâvic'in kardeşi Veşmgir, el-Kâhir'den aldığı bir mektupla İsfahân'ı ele geçirdikten sonra buradan ayrılmıştı. el-Kâhir Veşmgir'in ayrılmasından sonra Muhammed b. Yâkût'u İsfahân'a tayin etmişti. Ayrıca bu günlerde el-Kâhir görevinden azledilmiş, yerine er-Râzî hilâfete getirilmiş, Muhammed b. Râik haciplik görevine tayin edildikten sonra göreve başlamadan tekrar azledilmişti. Bu arada Muhammed b. Yâkût Râmhürmüz'den Bağdâd'a dönüp hâciplik görevini üstlenmişti, halbuki bu günlerde İsfahân'a gidip burada valilik görevine başlayacaktı. Diğer taraftan Muhammed b. Yâkût'un İsfahân'a gitmekten vaz geçmesi üzerine Merdâvic, kardeşi Veşmgîr'i İsfahân'a geri göndermişti. Yine aynı günlerde Ali b. Büveyh, Errecân'ı ele geçirmişti. Bütün bu saydığımız olaylar hepsi yetmiş gün içinde meydana gelmiş bulunuyordu. Yönetim işini kudret elinde tutan, dünya işlerini arzu ettiği gibi yöneterek evirip çeviren, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'ın şânı ne kadar da yücedir.

Hârûn b. Garib'in Öldürülmesi

Bu yılda Hârûn b. Garib öldürüldü. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, el-Kâhir onu Kûfe ve çevresi, Kûfe'ye bağlı olan Dînever ve Mâsebezân ve çevresine tayin etmişti. el-Kâhir görevinden azledilip er-Râzî hilâfete geçince Hârûn devlet içinde önemli bir şahsiyet olma hususunda çok kimseden daha hak sahibi olduğunu görmüştü, çünkü er-Râzî'ye akraba olup el-Muktedir'in dayısının oğlu idi. er-Râzî'nin hilâfete geçmesi üzerine Hârûn Bağdâd'daki kumandan ve idarecilere mektuplar yazıp onlara ihsanda bulunarak maaşlarının arttırılacağına dair söz veriyordu. Arkasından Dînever'in ayrılıp Hanikûn'e geçmişti. Onun böyle davranması İbn Mukle'ye, İbn Yâkût'a, el-Hucariyye ve es-Sâciyye askerlerine bir hayli ağır gelmişti. Bunlar toplanıp Hârûn'u er-Râzî'ye şikâyet etmişler, er-Râzî de onlara Hârûn'dan hoşlanmadığını bildirmiş ve böyle davranmaktan onu alıkoymalarına izin vermişti. Önce Hârûn'a mektuplar göndererip elinde bulunan yerlere ek olarak Horasân yolunu da ilâve etmişler, ancak bundan razı olmamış ve Nehrevân'a doğru gitmişti .Burada mal ve mülk toplamağa, halka zulüm ve eziyet etmeğe başlamış ve bayağı güç kazanmıştı.

Bunun üzerine Muhammed b. Yâkût Bağdâd'da bulunan bir grup askerle birlikte üzerine yürümüş ve ona yakın bir noktaya gelmişti. Her iki grubun öncü kuvvetleri birbirlerine saldırmışlar, ancak bu ilk saldırıda Muhammed b. Yâkût'un adamlarından bazıları Hârûn'un yanına ka-

çıp gitmişti. Muhammed b. Yâkût Hârûn'a yazdığı mektuplarda onu ikna etmeye çalışıyor ve ona çok sayıda mal vermeyi taahhüt ediyordu. Ancak Hârûn bunu kabul etmemiş ve şöyle demişti: «Bağdâd'a girmeden başka çıkar yol yoktur.»

Nihayet 6 cemâziyelâhir (24 mayıs) salı günü her iki ordu birbirlerine doğru yaklaşmış ve hücuma geçmişlerdi. Aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve ilk etapta askerlerinin çokluğundan dolayı Hârûn galip gelip İbn Yâkût'un askerlerini hezimete uğratmış, bunun üzerine de İbn Yâkût geriye çekilmişti. Hârûn'un askerleri İbn Yâkût'un ordusunda bulunan malları yağmalamış, çok kimseyi yaralayıp bir hayli adam öldürmüşlerdi. Nihayet Muhammed b. Yâkût Bîn Nehri köprüsüne doğru çekilmişti. Bu durumu öğrenen Hârûn Muhammed b. Yâkût'u bizzat kendisi öldürmek veya onu esir almak üzere tek başına adamlarının yanından ayrılıp Bîn köprüsüne gelmişti. Burada Hârûn'un atı tökezlemiş ve bir su kanalına yuvarlanmıştı. Kölelerinden adı Yümnî olan birisi ona doğru koşup elindeki topuzla vurarak kemiklerini kırmış, sonra atından inip boğazlamış ve başını keserek askerlerine doğru gidip onun kesik başını göstermişti. Bunu gören Hârûn'un askerleri hemen dağılmış, bir kısmı gizlice Bağdâd'a gelip girmiş ve Hârûn'un bütün malları yağmalanmıştı. Aslerlerinden ve ileri gelen kumandanlarından bir grup da öldürülmüş; bir kısmı esir alınmıştı.

Muhammed b. Yâkût, Hârûn'un öldürüldüğü yere giderek cesedinin getirilmesini, gasledilip tekfîn edilmesini emretmiş, sonra cenaze namazını bizzat kendisi kıldırarak onu defnettirmiş ve yağmalanmasını engellemek üzere evini koruyacak askerler göndermişti. Nihayet Hârûn'un kesik başı önünde taşınıyorken Bağdâd'a girmiş ve Hârûn'unki ile öldürülen kumandanlarının kesik başları Bağdâd'da halka gösterilmişti.

Peygamberlik İddiasında Bulunan Birisinin Ortaya Çıkışı

Bu yılda es-Segâniyân'a bağlı «Bâsind» denilen yerde adamın birisi ortaya çıkıp peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Etrafına kitleler halinde biriken adamlarla bir hayli taraftarı olmuş ve kendisine karşı çıkanlara savaş ilân ederek onu yalanlayanlardan çok kimseyi öldürtmüştü. Böylece ayak takımından bir sürü kimseden oluşan taraftarları bir hayli artmış bulunuyordu.

Bunun bir sürü el marifetleri ve sihirbazlıkları vardı. Su dolu bir kaba elini sokup altınlarla dolu bir şekilde avucunu su kabından çıkarıyor-

du. Bu ve buna benzer bir sürü hokkabazlıklar göstererek cemaatinin artmasını sağlamıştı. Bu adam yüksek bir dağın tepesinde oturuyordu. Nihayet yakalanmış, öldürülmüş ve başı kesilerek Ebû Ali'ye götürülmüştü. Ayrıca adamlarından ve ona inanıp bağlananlardan da bir hayli kimse öldürülmüştü. Öldükten sonra tekrar dünyaya döneceğini iddia ediyordu. Bunun için kendisine bağlananlardan bir hayli kalabalık kimse ölümünden sonra bu kötü inançlarını uzun müddet korumuşlar, ama sonunda tamamen yok olup kökleri kurumuştu.

eş-Şelmegânî'nin Öldürülmesi ve Mezhebi

Bu yılda İbn Ebî'l-Karâkir (1) diye bilinen Ebû Ca'fer Muhammed b. eş-Şelmegânî öldürülmüştü. Şelmegân Vâsıt'a bağlı bir köy olup Ebû Ca'fer buraya nisbet edilmekteydi.

Onun öldürülmesinin sebebi, ortaya çok aşırı bir Şiî mezhep çıkartıp tenasuh ve ulûhiyyetin kendisinde hulûl ettiğini iddia etmesiydi. Bu ve buna benzer iddialar ortaya atmıştı. Onun bu görüşlerine bağlı olarak İmâmiyye mezhebinin «el-Bâb» diye isimlendirdiği Ebû'l Kâsım el-Hüseyn İbn Ravh, Hâmid b. el-Abbâs'ın vezareti sırasında ortaya çıkmıştı. Ebû Ca'fer eş-Şelmegânî el-Muhsin b. Ebî'l-Hasan b. el-Furât ile babasının üçüncü kez vezareti sırasında irtibat kurmuştu. Sonra el-Hâkânî'nin vezareti sırasında aranmış ve tutuklanmak istenmişti. Bunun üzerine gizlenmiş ve kaçıp Musul'a giderek orada Nâsirüddevle el-Hasan b. Abdullah b. Hamdân'ın yanında yıllarca kalmıştı. Nâsirüddevle'nin babası Abdullah b. Hamdân hayatta bulunduğu sıralarda Musul'da ikamet ediyordu. Arkasından Musul'dan ayrılıp Bağdâd'a gelmiş ve orada gizlenmişti. Bu arada Bağdâd'da onun ilâhlık iddiasında bulunduğu şayiaları etrafa yayılmıştı. Anlatıldığına göre, el-Muktedir'in vezirlerinden el-Hüseyn b. el-Kâsım İbn Abdullah b. Süleyman b. Vehb ile Bistâm'ın iki oğlu Ebû Ca'fer ve Ebû Ali, İbrâhim b. Muhammed b. Ebî Avn, İbn Şebîb ez-Zeyyât ve Ahmed b. Muhammed b. Abdûs gibileri ona tâbi olmuşlardı. Bu şahıslar eş-Şelmegânî'nin iddialarına inanıyorlardı. Bu inançları etrafa yayılınca el-Muktedir'in veziri İbn Mukle'nin vezareti döneminde takip edilmişler, fakat yakalanamamışlardı.

Bu yılın şevval (934 eylül-ekim) ayı gelip çatınca eş-Şelmegânî ortalıkta gözükmüş, Vezir İbn Mukle onu tutuklatıp hapse attırmıştı. İbn Mukle eş-Şelmegânî'nin evine baskın yaptırmış, bu baskın sırasında ora-

(1) Yâkût Hamevî'nin «Mu'cemul-Buldân»ında «İbn Ebû'l-Azâkir» şeklinde kaydedilmektedir. Bk. «Şelmegân» maddesi. (Çeviren).

da bir sürü yazı ve mektuplar ele geçirilmişti. Bu mektuplar mezhebine bağlanıp ona tabi olanlardan gelmiş bulunuyordu. Bu mektuplarda taraftarları kendisine hiç bir beşerin diğer bir beşere hitapta bulunmayacağı kelimeler kullanmışlardı. Bu gelen mektuplar arasında el-Hüseyn b. el-Kâsım'a ait bir mektup bulunmuştu. Bu yazılar halka gösterilmiş, kime ait oldukları tespit edilmişti. Ayrıca aynı mektuplar eş-Şelmegânî'ye gösterilince mektupların kimlere ait olduğunu da itiraf etmiş, ancak böyle bir mezhebi ve anlayışı ortaya attığını inkâr ederek kendisinin Müslüman olduğunu ve adamların mektuplarında yazdıkları ifadelerle hiç ilgisinin olmadığını söylemişti. Hemen İbn Ebî Avn ve İbn Abdûs yakalanıp onunla birlikte halîfenin huzuruna çıkarılmışlardı. Halîfe bu iki dama eş-Şelmegânî'yi tokatlamalarını emretmiş, fakat buna yanaşmamışlardı. Zorlanmaları üzerine İbn Abdûs elini uzatıp eş-Şelmegânî'ye bir tokat atmıştı. İbn Ebî Avn ise elini yavaşça eş-Şelmegânî'nin sakalına ve başına uzattığında birden titremeğe başlamış, sonra onun sakalıyla başını öperek şöyle demişti: «Ey İlâhım, efendim, bana rızık veren ilâhım!» İbn Ebî Avn'ın bu sözleri üzerine er-Râzî eş-Şelmegânî'ye: «Sen ilâhlık iddiasında bulunmadığını söylemiştin. Peki bu durum nedir?» diye sorunca şöyle cevap vermişti: «İbn Ebî Avn'ın yaptıkları beni ne ilgilendirir? Allah bilir ki ben hiç bir zaman ona ilâh olduğumu söylemiş değilim.»

İbn Abdûs da şöyle demişti: «O hiç bir zaman ilâhlık iddiasında bulunmadı. Ancak onun İmâmu'l-Muntazar (beklenen imâm)'a giden kapı olduğunu iddia ederek İbn Ravh'ın yerine kendisini koyduğunu biliyorum. Ayrıca şahsen onun bunu bir takiyye olarak kullandığını zannederim.» Sonra bunlar fakîhlerin, kadıların, kâtip ve kumandanların da hazır bulunduğu zamanlarda bir kaç kez Halîfenin huzuruna muhakeme edilmek üzere çıkarılmışlardı. Bu muhakemelerin sonunda fakîhler eş-Şelmegânînin kanını akıtılmasının mübah olduğuna dair fetvâ vermişlerdi. Nihayet eş-Şelmegânî ile İbh Avn bu yılın zilkade ayında asılarak idam edilmişler ve sonra cesetleri yakılmıştı.

eş-Şelmegânî ortaya attığı görüşlerinde şunları iddia etmekte idi: O dilediğini yapan ilâhlar ilâhı idi. Kadim, zahir ve bâtın olup insanlara rızık veren eksiksiz bir varlıktı.»

Ayrıca şöyle iddia etmekte idi:

«Allah mümkün olduğu kadar bir çok şeye hulûl etmektedir. O zıtları yaratır, bir zıttı yarattığında diğer bir zıt şeye delâlet etsin diye yaratır. Onun için Cenâb-ı Allah Hz. Âdem'i yarattığında onda hulûl ettiği gibi aynı şekilde İblîs'te de hulûl etmiştir. İşte bunların her biri diğerine zıt kutuplar olup onun şahsındaki zıtlığından kaynaklanmaktadır. Hak olan, gerçek olan bir şey için delil getirmek o şeyin kendisinden daha üs-

tündür ve daha güzeldir. Bir şey de benzerinden daha çok zıddına yakındır. Bundan dolayı da Cenâb-ı Allah bir insan cesedinde ortaya çıktığında bu onun zatının kudret ve mucizesini ortaya koyar. Âdem (A.S) ortadan kaybolunca Lahûtîlik insanoğlunun cismiyle ortaya çıktı. İnsanoğullarından her hangi birisi ölüp giderse bu lâhûtîlik bir başkasının şahsında ortaya çıkar. Beş şahsın varlığında lâhûtîlik gözüktüğü gibi beş İblîs'in de şahsında gözükmüştür. Hz. Âdem'den sonra lâhûtîlik peygamber ile İblis'in şahıslarında toplanmıştır. Sonra Hz. Âdem'den bu lâhûtîlik çıkıp gittiği gibi bunların ikisinden de çıkıp gitmiş, sonra Hz. Nuh ile onun iblisinde toplanmıştı. Onların da yok olmasıyla lâhûtîlik Hz. Hûd ve onun iblisinde onların da ölmesi üzerine Hz. Sâlih ve onun devesini öldüren İbliste, onlardan sonra Hz. İbrâhim ve onun İblîsi olan Nemrût'ta toplanmış, Hz. İbrâhim ile Nemrût'un da ortadan kaybolmasıyla Hârûn ve İblisi Firavun'da, onlardan sonra Hz. Süleyman ve iblisinde, daha sonra Hz. İsâ ve iblisinde bir araya gelmişti. Hz. İsâ ve iblisi de ortadan kaybolunca lâhûtîlik Hz. İsâ'nın talebeleri ve iblislerine intikal etmişti. Nihayet bu lâhûtîlik Hz. Ali b. Ebî Tâlib ile onun iblisinde bir araya gelmişti.

Allah her şeyde ortaya çıkar ve her manâda gözükür. O, hatırına gelen her insanın şahsında gözükür. Kendisinden gizli olan her şeyi de görmeğe başlar. Hattâ Allah'ın bir insanda hulûl etmesinden sonra o insan gözle görülmeyen her şeyi görüyor gibi hissetmeğe başlar. Allah bir manâ ismidir. İnsanların kedisine ihtiyaç duydukları her şey bir ilâhtır. İşte bundan dolayı da her insanın ilâh olarak isimlendirilmesi gerekmektedir.»

Adamlarından her biri şöyle diyordu:

«O kendisinden daha aşağı derecede olan herkesin Rabbıdır.»

Ayrıca şöyle de diyorlardı: «Ben falanın rabbıyım, falan da falan kişinin rabbidir. Falan kişi de benim rabbimin rabbidir.» Bunu silsile halinde götürerek İbn Ebi'l-Karâkir'e kadar ulaştırıyorlar, o da şöyle diyordu: «Ben Rablerin rabbiyim.» Ve ondan sonra da rububiyyet söz konusu değildi.

Bu sapık adamlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyn'i Hz. Ali (r.a.)'ye nisbet etmeyip ve onun çocukları olduğunu reddediyorlardı, çünkü: «Kendisinde rubûbiyyetin toplandığı bir kimsenin çocuğu olamayacağı gibi babası da yoktur,» diyorlardı. Ayrıca Hz. Mûsâ'nın ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in hain olduğunu söyleyip dururlardı. Onlar Hârûn'un Mûsâ'yı, Hz. Ali'nin de Hz. Muhammed'i elçilikle gönderdiğini ve her ikisinin de buna ihanet ettiklerini söylüyorlardı. Onlara göre Hz. Ali Hz. Muhammed'i gönderdikten sonra ona Ashâb-ı Kehf'e verilen müddet kadar bir mühlet vermişti. Nihayet üç yüz elli sene olan bu müddetin bitmesi üzerine artık İslâm şe-

rîati alt üst olmuştur. Ayrıca meleklerden kasdın da kendi nefsine malik olmak demek olduğunu, kendi nefsine malik olan ve hakkı bilen herkesin melek olduğunu söylüyorlardı. Cennetin yalnız kendilerine ve mezheplerine girenlere, cehennemin ise kendilerini tanımayan, mezheplerinden ayrılan ve bu mezhebe girmeyenlere ait olduğunu ileri sürüyorlardı.

Bunlar namazı, orucu ve bunlara benzer ibadetleri terketmenin gerektiğine inanıyor, aslâ nikâh diye birşey tanımadan bütün kadınları kullanabileceklerini ve her kadının mübâh olduğunu da söylüyorlardı. Bu sapık adamlar Hz. Muhammed (s.a.v)'in Kureyş'in büyüklerine ve Arapların zalim yöneticilerine gönderildiğini ileri sürüyorlardı. Kureyş'in ileri gelenleriyle Arapların zalimleri son derece kibirli olduklarından dolayı onlara secdeyi emretmişti. Onlara göre insanlar kadınlarının ferclerini ve namuslarını mübah görmeleri ile imtihan edilmişlerdir. Herkes akrabalarından istediği kimse ile cinsî ilişki kurabilirdi; hattâ bu mezhepten, olduktan sonra yakın arkadaşının veya oğlunun hanımı ve namusu onun için mübah sayılırdı. Onlara göre üstün sayılan bir kimse mutlakâ kendisinden daha aşağı fazilete sahip kimseyle cinsî temas kurmalıdır ki ondan ötekine nûr geçsin. Kendisinden faziletçe üstün birisinin yanaşmasını ve cinsel ilişki kurmasını kabul etmeyen erkeklerin bu âlemin sona ermesinden sonra yeni bir âlemin başlamasında erkek iken kadın olacağına inanırlardı. Onlar tenâsûha inandıkları gibi Hz. Ali'nin soyundan gelenlerle Abbasîlerin tamamen helâk olacaklarına da inanıyorlardı.

Zalimlerin ve inkârcıların söylediklerinden ve vasfettiklerinden Cenâb-ı Allah münezzehtir.

Bu inanç Nusayrîlerin inançlarına ne kadar da benzemektedir. Büyük bir ihtimalle Nusayrîlerin akîdesi buradan kaynaklanmıştır. Çünkü Nusayrîlerde İbnü'l-Furât'ın kendi reisleri ve mezheplerinin başı olduğunu söylüyor ve buna inanıyorlar.

Bunlardan el-Hüseyn b. el-Kâsım, Rakka'da bulunuyordu. er-Râzî Billâh bir adam göndermiş ve onu öldürtmüştü. Kesilen başı da Zilkade ayı sonlarında Bağdâd'a getirilmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Halîfenin hâcibi Muhammed b. Yâkût, Karmatîlerin reisi Ebû Tahir'e bir mektup yazarak onu halîfeye itaat etmeğe davet etmişti, buna karşılık elinde bulundurduğu toprakların kendisine bırakılacağı ve arzu ettiği her hangi bir eyaletin de başına tayin edileceğini bildiriyordu. Ayrıca kendisine bir sürü ihsanlarda da bulunulacaktı. Ebû Tâhir'den bü-

tün bunlara karşılık hacılara saldırmaktan vaz geçerek Hacerü'l-esved'i Mekke'ye yerine götürmesi isteniyordu. Ebû Tâhir hacılara saldırmamayı kabul etmiş, yollarını kesmeyeceğini söylemiş, ancak Hacerü'l-esved'i Mekke'ye götürme teklifini kabul etmemişti. Ayrıca Hecer bölgesinde halife adına hutbe okutması karşılığında kendisine Basra'dan gıda maddelerinin gönderilmesini talep etmişti. Bu yıl hacılar Mekke'ye gidip gelmiş ve Karmatîler onlara saldırmamıştı.

Bu yılın zilkade ayında Muhammed b. Yâkût Merdâvîc ile savaşmak üzere Ahvâz'a gitmeyi düşünmüştü. Bunun için de el-Hucariyye ve es-Sâciyye askerlerine bu sefere hazırlanmaları için bir hayli para ve mal vermiş, bu hususta gerekli askerî donatımları hazırlamayı kararlaştırarak bir hayli para harcamıştı. Ancak el-Hucariyye ve es-Sâciyye askerleri buna yanaşmayarak bir araya gelmiş ve İbn Yâkût'un evine yürümüşlerdi. İbn Yâkût onlara yaptığı hitapta ağır sözler söylemiş, bundan dolayı onlar da ona küfredip evini taşa tutmuşlardı. Ertesi gün olunca tekrar İbn Yâkût'un evine yürüyerek ağırca sözler söylemiş ve adamlarıyla çarpışmışlardı. İbn Yâkût'un köleleri ve adamları bu gelenlere karşı toplarla karşılık verince dağılmışlar ve Ahvâz'a gitme durumu da suya düşmüştü.

Bu yılda Ebû Tâhir el-Karmatî'in adamlarından bir grup Tevvac dolaylarına gemilerle gelip karaya çıkarak etrafa dağılmışlardı. Bunlar gemilerden uzaklaşınca buranın valisi gemileri yakmak üzere adamlarını göndermiş ve halkı Karmatîlerle savaşmağa davet edip onlarla çarpışmalara girişerek bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almıştı. Esir alınanlardan birisi Karmatîlerin ileri gelenlerinden ve reislerinden olan İbn el-Gumur idi. Tevvac valisi yakalanan bu Karmatîleri el-Kâhir Billâh'ın zamanında Bağdâd'a göndermiş ve el-Kâhir bunları, yukarıda kaydettiğimiz gibi, hapse atmıştı. Bunların el-Kâhir'in görevinden azli sırasında oynadıkları rolü de belirtmiştik.

Bu yıl içinde el-Kâhir Billâh kendisinin halife olmasını tavsiye eden İshâk b. İsmâil en-Nûbahtî'yi öldürtmüştü. Bu adam kendi eliyle kendi kuyusunu kazmış oldu. Aynı şekilde el-Kâhir, Ebû Serâya b. Hamdân'ı da katlettirmişti. Ebû Serâya, Hamdân'ın en küçük oğlu idi.

el-Kâhir'in bunları öldürmesinin sebebi şöyle anlatılır:

O hilâfete geçmeden evvel bir gün iki şarkıcı kız satın almak istemiş, fakat Ebû Serâya ile en-Nûbahtî bu iki şarkıcının fiyatlarını artırmışlardı. Bundan dolayı el-Kâhir bu iki adama kin beslemişti. Öldürmek istediğinde onlara haber göndererek sohbet etmeğe davet etmiş, bunlar da halifeyle sohbete gidiyorlar diye gayet iyi elbiseler giymiş, güzel kokular sürünmüşlerdi. Yanına vardıklarında el-Kâhir gözü önünde bunların iki-

sinin kuyuya atılmasını emretmişti. Adamlar yalvararak ağlamağa başlamışlar, fakat el-Kâhir bu yalvarıp yakarışlarına hiç aldırış etmeden ve acımadan kuyuya atılmalarını ve üzerlerinin toprakla doldurulmasını emretmişti.

Yine bu yıl içinde Ebû Bekir b. Muksim, Hâcib Selâme'nin evine çağırılmış ve orada muhakeme edilmişti. Anlatıldığına göre, o bilinmeyen ve işitilmemiş bir kıraât tarzı ortaya atmıştı. Onun muhakeme edildiği sırada İbn Mücâhid, kadılar ve kıraât üstadları çağırılmış ve onunla bu konuyu münazara etmişlerdi. Ancak Ebû Bekr b. Muhsin içine düştüğü hataları kabul edip bu yaptığından tevbe etmiş, bunun üzerine de bütün kitapları yakılmıştı.

Bu yılda Bizans Demestikos'u Kurkuas (1) elli bin kişilik bir Bizans ordusu ile Malatya önlerinde karargâh kurup uzun müddet şehri muhasara altına almış, bu muhasara sırasında Malatya halkından çok kimse açlıktan ölmüştü. Nihayet Kurkuas şehrin dışında iki büyük çadır kurdurup birisinin üzerine haç işareti yaptırmış ve şöyle demişti; «Çoluk çocuklarının kendilerine teslim edilmesini ve buna karşılık da Hristiyanlığa girmeyi kabul edenler bu çadıra girsinler. İslâm'ı isteyenler ise diğer çadıra gireceklerdir. Bu ikinci çadıra girenlerin yalnız kendilerine emân verilecektir.» Müslümanlardan büyük bir kısım mallarının ve çocuklarının kendilerine verileceğine tamah ederek üzerinde haç bulunan çadıra girmişlerdi. Kurkuas diğerlerine de bir strategos göndererek onlara emân verildiğini bildirmişti. Nihayet 1 cemaziyelâhir (19 Mayıs 934) pazar günü Malatya'yı emân ile fethetmişlerdi. Arkasından Sümeysat'ı da ele geçiren Bizanslılar etrafı yakıp yıkmışlar ve Sümeysat halkından çok kimseyi öldürdükleri gibi Müslümanlara son derece elîm bir davranışta bulunmuşlar ve bu sefer sırasında çevre illerden bir çok şehri ele geçirmişlerdi.

Bu yıl içinde ileri gelen fakîhlerden Ebû Nuaym Abdülmlik İbn Muhammed b. Adiyy el-Cürcânî el-Esterâbâdî ile asıl adı Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım olan meşhur mutasavvıflardan Ebû Ali er-Rûzbârî vefat etmişlerdi. Başka bir rivayette ise, Ebû Ali'nin 323 yılında vefat ettiği kaydedilir.

Yine bu yıl içinde meşhur mutasavvıflardan ve cezbe sahibi şahsiyetlerden Hayr b. Abdullah en-Nessâc ile yine meşhur mutasavvıflardan ve aynı zaman Cüneyd el-Bağdâdî'nin talebelerinden olan Ebû Bekr Muhammed b. Ali Ca'fer el-Kenânî ve Ebû Said el-Harrâz vefat etmişlerdi.

---

(1) Domestikos Ioennes Kurkuas, I. Romanos ve VII. Konstantinos devri kumandanlarından idi. (Çeviren).

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 934 - 935) YILI OLAYLARI

Merdâvîc'in Öldürülmesi

Bu yılda el-Cibâl bölgesi ve çevresinin hâkimi Merdâvîc ed-Deylemî öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şöyle anlatılır:

Merdâvîc Türklere son derece eziyet ederdi. Hz. Süleymân b. Dâvud (A.S.)'un ruhunun kendisinde hulûl ettiğini söyleyip Türklerin kötü şeytanlar olduklarını iddia ederdi. Ona göre eğer sürekli başlarına vurulmazsa onlar hep karışıklık çıkarırlardı. Merdâvîc'in kendilerine karşı böyle bir tavır takınmasından dolayı Türkler sürekli olarak onun ölümünü temenni ediyorlardı.

Bu yılın Nevrûz bayramı gelip çattığında -ki o gecede halk çok ateş yakardı bu yüzden bu geceye «ateş gecesi» adı da verildi- Merdâvîc dağlardan ve civarlardan odun toplanmasını emretmiş ve Bezenderûz adıyla bilinen vadinin her iki tarafına bu odunların yığılmasını emretmişti. Bu odunlar muazzam ve yüksekçe minberler ve kubbeler oluşturacak şekilde yığıldı. Aynı şekilde İsfahân'ın ta dip taraflarından en üst taraflarına kadar şehri kuşatmış bulunan Kerîmkûh adıyla bilinen dağın her iki tarafına da odunların yığılmasını emretmişti. Bütün bu odunlar ateşe verildiğinde ortaya sanki ateşten bir dağ görüntüsü çıkmıştı. Merdâvîc bütün bölgedeki dağlara ve tepelere aynı şekilde odunlar yığdırmıştı. Diğer taraftan Merdâvîc bu odunları ateşleyecek maddelerin toplanmasını da emrettiği gibi bir sürü mum ve benzeri meşalelerin de hazırlanmasını istemişti. Bu arada kendisine iki bin kadar karga ve çaylak tutulmasını istemişti. Bunların ayaklarına gaz yağları döküldü, ateşe verilip ateşle birlikte uçurulacaklardı. Merdâvîc bunun yanı sıra muazzam bir ziyafetin hazırlanmasını istemişti. Bu ziyafette yüz kadar at, iki yüz kadar da sığır pişirilmiş, ayrıca muazzam miktarlarda küçükbaş hayvanlar da ızgara edilmişti. Anlatıldığına göre, bu ziyafette üç bin baş hayvan kesilmiş bulunuyordu. Bunlar başka yemekler için kesilenler dışında sadece ateşte

kızartılanlardı. Bunların yanı sıra kümes hayvanları ile çeşitli kuşlardan on bin kadar kuş da hazırlanmıştı. Tatlılara gelince; sayılmayacak kadar çokça tatlı çeşidi yapılmıştı. Merdâvîc bu ziyafete halkı çağıracak ve yemekten sonra hep birlikte şarap meclislerine çekilerek yakılacak ateşleri seyredecekti.

Günün son saatlerine doğru köleleriyle birlikte atına binerek bu muazzam ziyafeti ve yakılmak üzere toplanan odunları yerinde görmek üzere çıkmıştı. Ziyafetin büyük bir alana yayılmasından dolayı bunu hazırlayanlara bir hayli kızmış, lânetler okumuş, orada bulunanlar da Merdâvîc'ten bir hayli korkmuşlardı. Sonra geri dönüp bir kulübeye girmiş, orada uyumuş ve hiç kimse onunla konuşmağa cesaret edememişti.

Ardından emîrler, kumandanlar ve diğer görevliler bir araya gelip Merdâvîc'in bu durumundan endişeye düşmüş ve bunu konuşmağa başlamışlardı. Bir kısmı Merdâvîc'in cimriliğinden ve bu ziyafetlerin gözüne fazla görünmesinden dolayı kızdığını, başkaları ona bir delilik hâli geldiğini, bazıları ise bir kalb krizi geçirdiğini söylemişler ve bu arada başka görüş ve fikirler de ortaya atılmıştı. Neredeyse büyük bir fitne ve çatışma kopacaktı.

Merdâvîc'in veziri el-Amîd durumu iyice anlamış ve kalkıp Merdâvîc'in yanına giderek uyanıncaya kadar baş ucunda beklemişti. Merdâvîc uyanınca veziri ona durumu anlatmış ve şu anda halkın neleri tartıştığını söylemişti. Bunun üzerine Merdâvîc kalkıp hazırlanan sofraya oturmuş, üç lokma aldıktan sonra da sofradan çekilmişti. Halk kurulan sofralara saldırmış herkes alabildiğini almış, geri kalanlar yağmalanmıştı. Merdâvîc yemekten sonra şarap meclisine gelmemiş ve tekrar gidip uyuduğu yerine çekilmiş, İsfahân'ın dışında kurmuş olduğu karargâhında üç gün müddetle hiç çıkmadan kalmıştı.

Dördüncü gün olunca Merdâvîc o anda bulunduğu karargâhından İsfahân'daki evine dönmek üzere hazırlıklar başlamış ve atlar getirilerek eğerlenmek üzere hazır bulundurulmuştu. Ayrıca bu arada Merdâvîc'in kapısında kalabalık kitleler birikmiş, getirilen bu atlar da kölelerle birlikte kalmıştı. Atların kişnemeleri ve şaha kalkmaları bir hayli artmış, köleler de atların bu kişnemelerini durdurmak için sürekli bağırıp çağırmışlar, orada bulunanlar bir hayli kalabalık olduğu için sesler bayağı yükselmiş ve herkesten dehşet verici sesler çıkmağa başlamıştı.

O sırada uykuda olan Merdâvîc uyanmış, dışarı çıkıp olup bitenleri görmüş ve durumu anlayınca daha da öfkeye kapılmış ve şöyle demişti: «O büyük sofrayı hazırlama konusunda yaptıkları rezaletler yetmiyormuş gibi şimdi dönüp benim kapımın önünde gürültü yapmaya kadar mı ulaş-

tı bu köpeklerin gailesi?» Sonra bu atların sahiplerini sormuş ona şöyle denilmişti: «Bu atlar Türk kölelerinin atlarıdır. Hizmetiniz için buraya getirilmişlerdir.» Derhal atların sırtındaki eğer takımlarının indirilmesini ve bu Türklerin atlara çıplak olarak bindirilip atların yularlarından çekilerek ahırlara götürülmesini emretmişti. Deylemîler buna itaat etmeyenleri de kamçılarla kırbaçlamışlar ve itaat edinceye kadar dövmüşlerdi. Bu hakaret şekli en aşağılık insanların bile nefret edeceği bir manzara olup Türklerin başına getirilmişti.

Sonra yakın adamlarıyla birlikte atına binip Türkleri de arkasından izleyerek gitmiş ve yatsıya doğru evine ulaşmıştı. Bundan evvel de Türk askerlerinin ileri gelenlerinden bazılarına dayak atmıştı ve bu yüzden Türkler ona karşı kin besleyerek öldürmek istemişler, ancak bu hususta gerekli destek bulamamışlardı. Bu olay da meydana gelince birbirlerine şöyle dediler: «Bu şeytanın bize karşı yaptıklarına ne zamana kadar sabredeceğiz?» Hemen oracıkta anlaşmış ve Merdâvîc'in başına bir çorap örmek üzere aralarında yemin etmişlerdi. O gün Merdâvîc hamama girmek istemişti. Hamama girdiğinde odaları ve hamamı Kürtekin bekler ve onu korurdu. Ancak o gün Merdâvîc Kürtekin'e kendisine yanaşmamasını ve onu izlememesini söyleyince Kürtekin de ondan geride durmuş ve buna son derece kızmıştı. Merdâvîc'i koruyan bekçi ve nöbetçileri sürekli olarak hazırlayan, getirip görev başına diken Kürtekin'di. Fakat o gün Merdâvîc'e son derece kızdığı için nöbetçileri getirmemişti. İşte Cenâb-ı Allah her hangi bir hususu gerçekleştirmek isterse onun sebeplerini kolaylaştırır ve hazırlar.

Merdâvîc'in hamamdaki hizmetini gören siyahî bir hizmetçisi vardı. Türkler bunu da kendilerine meylettirmiş, o da onlardan yana bir tavır takınmıştı. Türkler bu hizmetçiye o gün yanında Merdâvîc'i korumak üzere giderken bir silâh götürmemesini söylemişlerdi. Bu siyahî hizmetçi âdet üzere bir zirâ uzunluğunda bir beze sarılı uzunca bir hançer taşırdı. Bu hizmetçiye silâh taşımamasını söylediklerinde siyahî hizmetçi: «Buna aslâ cesaret edemem.» diye cevap vermişti. Bunun üzerine bu hançerin ağız kısmını kırarak yalnız kabzasını kılıfında bırakıp onu bir mendile sarmayı ve bu şekilde her zamanki gibi taşınmasını kararlaştırdılar. Böyle olduğu takdirde dikkat çekmeyecek ve her zamanki âdet yerini bulmuş olacaktı.

Merdâvîc hamama girdiğinde siyahî hizmetçi kendisine verilen talimatı aynen uygulamıştı. O sırada başka bir hizmetçi gelmiş, ancak evine gitmek üzere Merdâvîc'den izin istemiş ve çıkıp hamamın kapısına oturmuştu. O sırada gelen Türkler hamama hücum etmişler, kapıda beklemekte olan hizmetçi onlara engel olmak istemiş, bağırınca Türklerden birisi

indirdiği bir kılıç darbesiyle elini kesmişti. Bunun üzerine onlara engel olmak üzere siyahî köleye seslenmiş, ardından olduğu yerde yere yıkılıp kalmıştı. Merdâvîc bağrışmaları işitince kendini korumak üzere beze sarılı hançere uzanmış, fakat hançerin kırılıp yalnız kabzanın bırakıldığını görmüştü. Hemen oracıkta bulunan üzerine oturulan bir hamam iskemlesini almış, onu kalkan gibi kulanarak hamamın kapısına gitmiş ve kapıyı içeriden onunla tıkamıştı. Türkler kapıyı zorladıklarında kapalı görmüşler ve bir türlü açamamışlardı. Bunun üzerine bazıları hamamın damına tırmanarak kubbelerdeki camları kırmış ve oradan Merdâvîc'i ok yağmuruna tutumuşlardı. Merdâvîc bu arada sıcak odaya kapanmış ve onlara yalvarmağa kendisini bıraktıkları takdirde her türlü ihsanlarda bulunacağına dair yeminler etmeğe başlamıştı. Ancak Türkler Merdâvîc'e hiç de iltifat etmemiş, hamamın kapısını kırarak içeri dalıp onu öldürmüşlerdi.

Halkı Merdâvîc'e karşı kışkırtanlar ve onun ölümüne sebep olanlar şunlardı: İleride Bağdâd askerlerinin başkumandanı olacak olan Tüzün, Yarûk, İbn Buğra ve Muhammed b. Yınal et-Tercümân ve onlara muvafakat eden Beckem. Beckem, Tüzün'den evvel Irak askerlerinin başına getirilmişti. Allah dilerse bu konuya ileride tekrar geri döneceğiz.

Merdâvîc'i öldürdüklerinde adamlarına haber vermişler, haber alan atına atlayıp Merdâvîc'in köşküne gelmiş, burayı yağmalayıp kaçmışlar ve Deylemîler de hiç farkına varmamışlardı. Çünkü Deylemîler daha önce şehre girmişlerdi, Merdâvîc de arkadan onlara yetişecekti. Türkler kararlaştırdıklarını gerçekleştirmek için Deylemîlerden geride durmuşlardı. Deylemîlerle Cîlliler bunu haber alınca hemen Türkleri arkadan kovalamışlar, ancak atları iyi yol alamayan çok azına yetişebilip öldürmüşlerdi. Sonra hazineleri yağmalamak üzere geri dönen Deylemîlerle Cîller, onların Vezîr el-Amîd tarafından ateşe verildiğini görmüşler, hiç bir şeye yetişememişler, böylece hazineler de bu şekilde yanıp gitmişti.

Bu arada değişik bir rivayet ve bir olay kaydedilir: Anlatıldığına göre askerler o gün Merdâvîc'in son derece kızgın olduğunu görürler, bunun üzerine de kendi aralarında oturup Merdâvîc'den gördükleri zulüm ve işkenceleri, zor günlerini birbirlerine anlatıp dururlar ve ona karşı bir nefretleşme meydana gelir. Onlar bu sohbet hâlinde iken tanımadıkları yaşlı bir adam gelip aralarına girer. Bu yaşlı adam sohbete katılarak onlara şöyle der: «Bu kâfir adamın yaptıkları yetsin artık! Bu gün onu kefenleyeceksiniz, Allah da onu aranızdan alacak.» Yaşlı zat bu sözleri söyledikten sonra oradan ayrılır. Bir araya toplanmış bulunan askerleri bir dehşet kaplar, birbirlerinin yüzlerine bakıp dururlar. Yaşlı adam bu arada çekip gitmiştir. Askerler birbirlerine şöyle derler: «Bu adamı izleyip geri getirerek aramızda geçen konuşmaların yayılmamasını sağlamamız ge-

rekir. Bu geçen konuşmaları ve olup bitenleri Merdâvîc'in bilmemesi lâzımdır. Şayet aramızda geçen bu konuşmaları duyacak olursa bize karşı iyilikle davranmaz.» Hemen arkasından o yaşlı zatın peşine düşerler, fakat bulamazlar.

Merdâvîc öldürülmeden evvel son derece zorbalık etmiş ve büyük zulümler yapmıştı. Kendisi için altından yüksekçe bir taht, yakın adamları ve kumanları için de gümüşten bir sürü tahtlar yaptırmıştı. Ayrıca eski kisraların taçlarına benzeyen değerli taşlarla bezenmiş muazzam bir taç yapmıştı. Irak üzerine yürüyüp burayı istilâ ederek Medâin şehrini yeni baştan ihya etmeyi ve kisranın saray ve köşklerine oturmayı arzu ediyordu. Onun gayesi bunları gerçekleştirdikten sonra «Şehinşah» lâkabıyla anılmaktı. Ancak o ölümden gaflette iken Allah'ın takdiri gelip onu yaklamış ve insanlar şerrinden kurtulmuşlardı. Yüce Allah'tan temennimiz Merdâvîc gibi bütün zorbalardan insanları kurtarması ve bu zalimleri yok etmesidir.

Merdâvîc öldürüldükten sonra Deylem ve el-Cîl ileri gelenleri bir araya toplanıp istişareler yapmış ve sonunda şu hükme varmışlardı: «Eğer bizler başsız ve lidersiz kalacak olursak tamamen yok olup gideriz.» Bunun için de Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr'e itaat etmeğe karar vermişlerdi. Kâbus'un babası olan Veşmgîr Ziyâr'ın oğlu olup o sıralarda Rey'de ikamet etmekte idi. Merdâvîc'in cenazesini alıp Rey'e doğru yola koyulmuşlar, Rey'de bulunan kardeşi Veşmgîr ve diğer adamları şehirden dört fersahlık bir mesafeye kadar yaya ve yalınayak yürüyüp cenazeyi karşılamışlardı. O günde yapılan merasimler unutulmayacak kadar muazzamdı.

Merdâvîc'in öldürüldüğü haberi Ahvâz ve civarında bulunan yakın adamlarına ulaşınca bunlar ölüm haberini gizlemiş ve Rey'e doğru harekete geçerek kardeşi Veşmgîr'e diğerleri gibi itaat etmiş ve onun emri altında bir araya gelmişlerdi.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Merdâvîc öldürüldüğü sırada Rüknüddevle b. Büveyh yanında rehine olarak bulunuyordu. Merdâvîc'in öldürülmesi üzerine Rüknüddevle göz altında bulundurulduğu yerden kurtulmak için nöbetçilere bir hayli para vermiş ve oradan kaçmıştı. Prangalarını sökmek için çöllere düşmüş ve yolda saman yüklü bir katır kervanına rastlamıştı. Bu kervan kendi adamlarına aitti. Hemen katırların sırtındaki saman yüklerini atmış, Rüknüddevle'nin prangalarını açıp hayvanların sırtına binerek kaçıp kurtulmuş ve Fars bölgesinde bulunan kardeşi İmâdüddevle'nin yanına gitmişti.

Merdâvîc'in Öldürülmesinden Sonra Türkler

Türkler Merdâvîc'i öldürdükten sonra iki ayrı gruba ayrıldılar. Bir grup, daha ileride kaydedeceğimiz gibi, Tüzün tarafından gözlerine mil

çekilen Hachac ile birlikte İmâdüddevle b. Büveyh'in yanına gitmişti. Diğer grup ise -ki bu grup diğerinden daha kalabalıktı-Beckem ile birlikte el-Cibâl bölgesine doğru çekilmişlerdi. Bu ikinci grup Dinever ve çevresinin haracını ve vergilerini toplayıp Nehrevân'a gitmişler ve oradan halife er-Râzî'ye mektup yazıp Bağdâd'a gitmek istediklerini söylemişlerdi. Halife er-Râzî'nin bu isteklerini kabul etmesi üzerine Bağdâd'a gelip yerleşmişler, ancak el-Hucariyye askerleri bundan pek memnun olmayıp kendilerine karşı bir tuzak olduğunu zannederek Türklerin tekrar el-Cibâl illerine doğru gönderilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine İbn Mukle Bağdâd'dan ayrılmalarını emretmiş ve çekip gitmeleri için onlara bir hayli mal ve para vermişti. Ancak bundan pek hoşlanmayan ve bu isteği kabul etmeyen Türkler bir hayli kızmışlardı. Bu arada Basra'nın da hâkimi bulunan ve Vâsıt'ta yaşamakta olan İbn Râik Türklere yazdığı bir mektubunda onları yanına çağırmıştı. Türkler Beckem'in komutası altında Vâsıt'a varmışlar, İbn Râik de Beckem'den diğer Türklerle, Merdâvîc'in yakın adamları ve Deylemîlerin ileri gelenleri olan kimselere mektuplar yazmasını ve onları Vâsıt'a davet etmesini istemişti. Beckem'in yazdığı mektuplar üzerine Deylemîlerle Türklerden kalabalık bir grup gelip Vâsıt'a yerleşmiş, İbn Râik onlara bir sürü hediyeler, ve özellikle komutanları ve reisleri Beckem'e başta olmak üzere, hil'atler dağıtmıştı. Ayrıca İbn Râik mektup yazarken «Beckem er-Râikî» şeklinde kendisini vasfetmesini istemişti. Beckem ve adamları İbn Râik'in yanında bir müddet daha kalmışlardı. İleride bunların durumlarını tekrar söz konusu edeceğiz.

Ağabeyinin Öldürülmesinden Sonra Veşmgîr'in Durumu

Ağabeyi Merdâvîc'in öldürülmesinden sonra adamları ve ileri gelen askerleri Veşmgîr'in yanına gidip itaatlerini arzetmişler, o da Rey'de hüküm sürmeğe başlamıştı. Bunun üzerine Sâmânî emîri Nasr b. Ahmed Horasân'da bulunan kumandanlarından Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtâc'a Kûmis'e gitmesi için mektup yazmıştı. Diğer taraftan Kirmân'da bulunan Mâkân b. Kâkî'ye de bir mektup yazıp onun da Muhammed b. el-Muzaffer'in yanına gitmesini emretmişti. Onların her ikisi Kûmis'te bir araya gelip Nasr b. Ahmed'in emri gereğince Cürcân ve Rey üzerine yürüyeceklerdi.

Mâkân b. Kâkî çölü aşarak ed-Dâmağân'a gitmiş, bunun üzerine de Veşmgîr'in kumandanlarından Bâncin kalabalık bir orduyla Mâkân üzerine yürümüştü. Mâkân o sırada Bistâm'da bulunan Muhammed b. el-Muzaffer'den yardım isteyince Muhammed ona kalabalık bir yardım kuvve-

ti göndermiş, ancak kendisi oraya varıncaya kadar kesinlikle savaşmamalarını emretmişti. İbn Muzaffer'in bu emrine uymayan askerler savaşa girip Bâncin ile çarpışmışlardı. Bu arada Mâkân'ın adamlarıyla yardımlaşmadıkları gibi kendi aralarında da ihtilâfa düşmüşler, bu durum üzerine de Bâncin onları mağlûp etmişti. Bunun üzerine Muhammed b. el-Muzaffer'in yanına geri dönmüşler, oradan da Cürcân'a doğru yola koyulmuşlardı. Bâncin onları Cürcân'a girmekten alıkoymak için üzerlerine yürümüş, onlar da Nîsâbûr'a doğru yollarını değiştirerek oraya gelip ikamet etmişlerdi. Böylece Nîsâbûr'a bu sıralarda Mâkân b. Kâkî'nin karargâhı durumuna gelmişti. Bu kaydettiğimiz olayların H. 323 (M. 935) veya 324 yılında meydana geldiği kaydedilir.

Mâkân b. Kâkî'nin Kirmân'dan ayrılması üzerine şehre geri dönen Ebû Ali Muhammed b. İlyâs Kirmân'ı tekrar ele geçirmiş ve Sâmânî emiri Nasr'ın askerleriyle aralarında meydana gelen çeşitli savaşlardan sonra Kirmân tamamen onun eline geçmiş ve sonunda zafer onun olmuştu. Bu olayların devamını kısmet olursa 324 yılı olayları arasında zikredeceğiz.

Yâkût'un Oğullarının Tutuklanması

er-Râzî Billâh bu yılın cemâziyelevvel (nisan) ayında Yâkût'un iki oğlu Muhammed ile Muzaffer'i tutuklatmıştı. Sebebi şudur:

Vezir Ebû Ali b. Mukle endişeye kapılarak Muhammed b. Yâkût'un ülkenin her yanında söz sahibi olmasından korkmağa başlamıştı. Şayet Yâkût'un oğlu böyle bir noktaya ulaşacak olursa kendisinin yönetimde hiç bir tesiri kalmayacaktı. Bundan dolayı İbn Mukle, er-Râzî Billâh'a sürekli Yâkût'un oğlunu gammazlamağa başlamış ve bu faaliyetlerini sürdürmüştü. Nihayet İbn Mukle arzusuna kavuşmuş, Yâkût'un oğulları tutuklanmıştı.

5 cemaziyelevvel günü, her zaman olduğu gibi, bütün kumandanlar gelip er-Râzî Billâh'ın huzurunda toplanmışlar, vezir de yerini almıştı. er-Râzî bu toplantıda bazı kumandanları Basra'ya tayin etmek istediğini ve bu toplantının bu maksatla yapıldığını bildirmişti. Muhammed b. Yâkût da hâciblik görevini ifâ etmek üzere kâtibi Ebû İshâk el-Karârîtî ile birlikte mecliste hazır bulunuyordu. Halîfenin hizmetçisi çıkıp Muhammed b. Yâkût'a varmış ve halifenin kendisiyle görüşmek istediğini söyleyerek onu huzura davet etmişti. Muhammed b. Yâkût Halîfenin huzuruna giderken onu odalardan birine sokmuş ve orada göz altına almışlardı. Arkasından el-Karârîtî'yi de çağırtıp aynı tarzda onu da bir başka odaya kapatarak hapsetmişlerdi. Daha sonra el-Muzaffer b. Yâkût'u evinden al-

mak üzere adamlar gönderilmiş, o sırada sarhoş olan el-Muzaffer halîfenin huzuruna çıkmak üzere gelmiş, onu da aynı tarzda yakalayıp hapsetmişlerdi.

Muhammed b. Yâkût'un tutuklanmasından sonra Ebû Ali b. Mukle yağmalanmaktan korumak için Muhammed'in evine muhafızlar göndermişti. Tutuklanan bu iki kişinin babası Yâkût o sıralarda Vâsıt'ta bulunuyordu. Her iki oğlunun tutuklandığını haber alınca oradan İbn Büveyh ile savaşmak üzere Fars bölgesine çekilip er-Râzî'ye mektup yazmıştı. Yâkût bu mektubunda halîfe er-Râzî'ye yalvarıyor ve Büveyhoğullarına karşı giriştiği savaşta kendisine yardımcı olmaları için oğullarını göndermesini rica ediyordu. Ancak vezir İbn Mukle bu işe el koyarak kesinlikle bu isteği reddetmesi için Halîfeye baskı yapmıştı.

el-Berîdî'nin Son Durumu

Bu yılda Abdullah el-Berîdî'nin durumu bir hayli güçlenmiş ve şanı yücelmişti. el-Berîdî o sıralarda Ahvâz bölgesinin ve çevresinin mültezimi idi. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Merdâvîc'in askerlerinin Ahvâz'ı istilâ edip Yâkût'un oradan çekilmesinden sonra Abdullah el-Berîdî Basra'ya geri dönmüş ve Ahvâz çevresinin alt taraflarında hakimiyetini sürdürmeğe çalışıp buradaki topraklarda tasarruf hakkını kullanıyordu. Bu görevine ilâve olarak aynı zamanda Yâkût'un kâtipliğini yapmakta olan el-Berîdî bu olaydan sonra Yâkût'un yanına gidip onunla birlikte Vâsıt'ta ikamet etmişti.

Yâkût'un iki oğlu tutuklanınca vezir İbn Mukle, el-Berîdî'ye mektup yazarak Yâkût'u teskin etmesini istemişti. İbn Mukle el-Berîdî'ye bu mektubunda oğullarının isyan eden askerlerin ve ordunun isteği üzerine tutuklandıklarını, orduyu susturmak ve teskin etmek maksadıyla onları tutukladıklarını haber vermesini de yazmakta idi. Onlar en yakın bir zamanda babalarına ulaştırılacaklardı. Bu arada uygun olan dav[illegible] kendisinin tek başına Fars illerini ele geçirmek üzere harekte geçmesi olduğunu da ilâve ediyordu. Nihayet Yâkût Sûs yolu ile Vâsıt'a, el-Berîdî de nehir yoluyla Ahvâz'a hareket etmişlerdi. Bu sırada kardeşleri Ebû Hüseyn ile Ebû Yûsuf Sûs ve Cündeysâbûr şehirlerinin mültezimi idiler. Bu iki şahıs el-Berîdî ile Yâkût'un bu ilere 322 yılında girecek olurlarsa Merdâvîc'in askerleri tarafından yakalanacaklarını 323 yılında girecek olurlarsa her hangi bir engelle karşılaşmayacaklarını, çünkü bu yılda Merdâvîc'in adamlarının zulüm ile meşgul olduklarını söylemişlerdi. Ancak bunların bu söyledikleri yanlarına kalmıştı, çünkü her iki yılda da durum söylediklerinin tam tersine olmuştu. Bu arada Vezir İbn Mukle adam-

larından birisini durumu öğrenip kendisine haber getirmek üzere göndermiş, gelen bu adam da el-Berîdî'nin her iki oğluyla -yani Ebû Hüseyn ve Ebû Yûsuf- karşılaşmış bulunuyordu. Bu gelen adam İbn Mukle'den getirdiği mektupla bu iddialarını tasdik ediyor ve dolayısıyla İbn Mukle'den bunlara bir hayli para gelmiş bulunuyordu. Böylece durumları iyi «güçlenmişti. Ellerine geçen paraların dört milyon dinar civarında olduğu da kaydedilmektedir. Bu arada İbn el-Berîdî, Errecân'a gidip burayı fethetmesi için Yâkût'a özütte bulunmuş, kendisi de bölge mallarının vergi ve haraçlarının toplanması için burada ikâmet edip bir hayli mal toplamış ve arzu ettiğine kavuşmuştu.

Yâkût Fars bölgesine girince İbn Büveyh onu Errecân kapısında karşılamış ve mağlûp etmişti. Askerleri çekildiği hâlde en son çekilen bizzat kendisi olmuş ve nihayet o da çekilince arkasından İbn Büveyh, Râme-hürmüz'e yürümüş, Yâkût da Asker Mukrem'e gitmişti. İbn Büveyh de aralarında barış anlaşması yapılıncaya kadar Râme-hürmüz'de ikamet etmişti.

Hanbelîlerin Bağdâd'da Çıkardığı Karışıklıklar ve İsyan

Bu yılda Hanbelîlerin güçleri bir hayli artmıştı; askerî kumandanlardan, diğer sivil görevlilerden ve halktan kimselerin evlerine dalıyor, bu evlerde gördükleri şarapları döküyor, karşılaştıkları şarkıcıları dövüyor ve çalgı aletlerini kırıyorlardı. Ayrıca çarşı ve pazarlarda yapılan alış verişlere itirazlarda bulunuyor, İslâm'ın hükümlerinin tam uygulanmasını istiyorlardı. Diğer taraftan sokaklarda yanında kadın ve çocuklar bulunan erkeklere yanaşarak yanında bulunan kadının kim olduğunu soruyorlardı. Bu erkekler yanlarında bulunan kadınların mahremleri olduklarını söylediklerinde onları serbest bırakıyor, aksi meydana geldiği takdirde ise bu adamı dövüp emniyet kuvvetlerine teslim ediyor ve onun fuhşiyat yaptığından şikâyette bulunuyorlardı. Bu şekilde Bağdâd'da bir hayli karışıklıklar çıkmıştı.

Bunun üzerine emniyet kuvvetleri âmiri Bedr el-Harşenî 10 cemaziyelâhir (17 Mayıs 935) günü atına binerek Bağdâd'ın her iki tarafında ilânlar yaptırmış ve Hanbelîler ile onların reisi durumunda bulunan Ebû Muhammed er-Berbehârî'nin adamlarının hiç bir yerde toplanmamalarını, onlardan iki kişinin kesinlikle bir araya gelip mezhepleri hakkında konuşmamalarını yine onlardan hiç kimsenin namaz kıldırmamasını, kıldırdığı takdirde sabah, akşam ve yatsı namazlarında Fâtiha'dan evvel besmeleyi açıkça ve yüksek sesle okumasını şart koşmuş ve bunlara uymalarını ilân etmişti. Ancak bu tehditler hiç de fayda vermemiş bilakis Hanbelîlerin çıkardıkları karışıklıklar daha da artmıştı. Bu arada mescitlerde

yaşayan âmâları kullanarak yanlarından Şâfiî mezhebine bağlı birisi geçtiği takdirde bu âmâları ona saldırtıp elerindeki asâlarla dövdürürler ve bazen bu dövdükleri adamlar ölümle burun buruna gelirlerdi.

Hanbelîlerin böyle karışıklıklar çıkarıp durması üzerine Halîfe er-Râzî Billâh bir genelge yayınlayıp bunun bütün Hanbelîlere duyurulmasını istemiş ve bu genelgesinde yaptıkları işleri ve davranışlarını kınayarak müşebbihe itikadlarını ayıplamış ve bundan dolayı onları azarlamıştı. er-Râzî onlara şöyle diyordu:

«Sizler çirkin yüzlerinizi Allah'ın yüzüne benzetip kendi çirkin yüzleriniz gibi Cenâb-ı Allah'ın da yüzü olduğunu, kendi rezil suratlarınıza benzer suretinin bulunduğunu, Cenâb-ı Allah'ın elleri, ayakları gibi uzuvları olduğunu, gök yüzüne çıkıp dünya semasına inip durduğunu söyler durursunuz. Cenâb-ı Allah zalim ve inkarcıların bütün bu vasfettiklerinden münezzehtir. Sonra bu ümmetin en hayırlı imamlarına karşı takındığınız olumsuzca tavırlar ve bu imamlara kin beslemeniz, diğer taraftan Hz. Muhammed (s.v.)'in ümmetini küfür ve dalâlet ile itham etmeğe kalkışmanız ne kadar da kötüdür. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerîm'de adı geçmeyen mezhep ve çeşitli davranışları bid'at kabul ederek Müslümanları bunlara karşı direnmeğe davet etmeniz, bunun yanında ümmetin ileri gelen imamlarının kabirlerini ziyaret etmeyi kınamanız, bu kabirleri ziyaret edenlere bid'atçı diyerek onlara saldırmanız ne kadar da kötü ve yanlış bir davranıştır. Bu kabirleri ziyaret edenleri kınadığınız halde kendiniz halktan hiç bir soyu sopu meşhur olmayan, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bir mesep yakınlığı bulunmayan bir adamın kabrini ziyarete çağırıp duruyorsunuz. Hattâ çağırmakla da yetinmeyerek onun kabrini ziyaret etmeyi emrediyorsunuz. Bunlar yetmiyormuş gibi onun peygamberlerin gösterdiği mücizelere, velîlerin kerametlerine sahip olduğunu söyleyip duruyorsunuz. Size bu gibi yersiz ve yanlış şeyleri güzel gösterip duran şeytana Allah lânet eylesin.

Şunu iyi biliniz ki, Müminlerin emîri bu davranışlarınızdan ve bu kötü yolunuzdan, eğri büğrü mezhebinizden vaz geçip bu yaptıklarınızı bırakmadığınız takdirde sizlere son derece şiddetli bir darbenin indirileceğini bildirmektedir. Eğer hakkınızda bir karar çıkacak olursa mutlaka uygulanır ve sizler açıklı bir azap ile karşı karşıya kalırsınız. Bu arada kellelerinizin kılıçlarla uçurulacağını, evleriniz ve işyerlerinize ateşin verileceğini iyi biliniz.»

Ebû'l-Alâ' b. Hamdân'ın Öldürülmesi

Bu yılda Nâsirüddevle Ebû Muhammed el-Hasan İbn Abdullah b. Hamdân, amcası Ebû'l-Alâ b. Hamdân'ı öldürdü. Musul ve Diyâr-Rabîa

bölgesi gizlice Ebû'l-Alâ Said b. Hamdân'a iltizam edilmişti. Halbuki o sıralarda buranın genel emiri Ebû'l-Alâ'ın yeğeni Nâsirüddevle idi. Ebû'l-Alâ yanında bulunan elli adamıyla birlikte Bağdâd'dan ayrılıp halifeye ulaştırılmak üzere buranın gelirlerini kardeşinin oğlu Nâsirüddevle'den almak için Musul'a doğru yola çıktı .Musul yakınlarına yaklaştığında yeğeni Nâsirüddevle onu şehir dışında karşılamak üzere yola çıkmıştı. Ancak Ebû'l-Alâ Nâsirüddevle'nin geldiği yolun aksine başka bir istikâmette ilerleyerek, Musul'a varmış ve yeğeni Nâsirüddevle'nin evine girmişti. Nâsirüddevle'nin nerede olduğunu soran Ebû'l-Alâ'a şöyle denildi: «Seni karşılamak üzere çıktı.» Bu sözleri duyan Ebû'l-Alâ yeğenini beklemeğe koyuldu, ancak Nâsirüddevle amcasının gelip evinde yerleştiğini ve onu beklemekte olduğunu haber alınca adamlarından bir grubu üzerine göndermiş, bu gelenler Ebû'l-Alâ'ı yakalamışlar, arkasından Nâsirüddevle ikinci bir grubu göndererek amcasını öldürtmüştü.

Vezir İbn Mukle'nin Musul'a Gitmesi ve Nâsirüddevle İle Aralarında Geçen Olaylar

Nâsirüddevle'nin amcasını katlettirmesi haberi Halife er-Râzî'nin kulağına gidince er-Râzî bundan son derece mütesssir olmuş ve olayı nefretle kınamıştı. Hemen arkasından veziri İbn Mukle'ye Musul üzerine yürümesini emretmiş, İbn Mukle de bir grup askerle birlikte şaban ayında Musul'a ulaşmıştı. İbn Mukle'nin Musul'a yaklaştığını öğrenen Nâsirüddevle b. Hamdân, şehri terkederek ez-Zevezân'a kaçmış, İbn Mukle onu et-Tinnîn Dağına kadar takip etmiş, ancak geriye dönüp Musul'a gelerek orada ikamet etmiş ve şehrin haracını ve diğer gelirlerini toplamağa başlamıştı.

İbn Mukle'nin Musul'daki ikameti sürüp gidince İbn Hamdân'ın adamları babasına Bağdâd'da vezarette vekâlet etmekte olan oğluyla irtibat kurarak ona on bin dinarlık bir mükâfat vermiş ve buna karşılık da babasına bir mektup yazıp onu merkeze çağırmasını istemişlerdi. Bunun üzerine İbn Mukle'nin oğlu babasına yazdığı mektupta merkezde bir sürü karışıklıkların meydana geldiğini ve şayet oraya varmakta gecikecek olursa kendi iktidarlarının meydana gelecek olaylar neticesinde zayıflayacağını belirtmişti. Bunu haber alan vezir İbn Mukle bir hayli kızmış ve üzülmüş, ancak çaresiz kalınca Musul'da ifa etmek istediği bu görevi yerine getirmek üzere Ali b. Halef b. Tabbâb ve Sâcoğulları askerlerinden olan Mâgerd ed-Deylemî'yi Musul'da görevlendirip kendisi şevvâl ayının ortalarında Bağdâd'a geri dönmüştü.

İbn Mukle'nin Musul'dan ayrılması üzerine Nâsirüddevle İbn Hamdân tekrar şehre dönmüş ve Mâgerd ed-Deylemî ile çarpışmalara girişmiş,

ancak yenilince tekrar şehirden geri dönüp ikinci kez asker toplamıştı. Nâsirüddevle savaşmak üzere topladığı bu askerleriyle birlikte Zilhicce ayında Nusaybin dolaylarında Mâgerd ed-Deylemî ile karşılaşmış ve savaşa tutuşmuştu. Bu çarpışmalar sonunda yenilen Mâgerd Rakka'ya çekilmiş ve oradan da Bağdâd'a gitmişti. Aynı şekilde İbn Tabbâb da Musul'dan ayrılıp Bağdâd'a sıvışıp gidince İbn Hamdân Musul ve çevre illere yeni baştan hâkim olmuştu. Nâsirüddevle bu zaferinden sonra halifeye yazdığı mektupta yaptıklarından dolayı affedilmesini ve bu illerin kendisine tekrar iltizam edilmesini talep ediyordu. Nâsirüddevle'nin bu talepleri kabul edilmiş, kendisi de buradaki iktidarına yeni baştan kavuşmuş ve hâkimiyetini kurmuştu.

Cenova ve Çevresindeki Bazı İllerin Fethi

Bu yılda Fâtimî emiri Alevî el-Kâim, İfrikıyye'den çıkardığı bir orduyu Franklar üzerine göndermiş, bu giden donanma Cenova'yı fethettikten sonra Sardunya adasına uğrayıp halkına bir saldırı düzenlemiş ve bir çok gemiyi yaktıktan sonra Korsika adasına da uğrayıp burada da rastladıkları bir hayli gemiyi yakarak sağlıcakla geri dönmüşlerdi.

Karmatilerin Durumu

Bu yılda Bağdâd'dan çıkan hacılar Kâdisiye'ye vardıklarında 12 zilkade (13 ekim) günü Ebû Tâhir el-Karmatî ile karşılaşmışlar ve kim olduğunu bilmeden onunla çarpışmalara girişmişlerdi. Halifenin askerleri Karmatilere karşı hücuma geçerken hacılar da onlara yardım etmiş, ancak çarpışmalar neticesinde hacılar Kâdisiyye'ye sığınmak zorunda kalmışlardı. Bunun üzerine Kûfe'de bulunan Aleviler hacılara dokunmaması için Ebû Tâhir'e aracılıkta bulunmuşlar, o da hacılara saldırmaktan vazgeçmiş, ancak bu yılda haccetmeyip Bağdâd'a geri dönmelerini şart koşmuştu. Bunu kabul eden hacılar bu sene haccetmeden geri dönmüşler ve böylece Irâk'tan bu sene hacca giden kimse olmamıştı. Diğer taraftan Ebû Tâhir Kûfe'ye gidip bir kaç gün orada ikamet ettikten sonra oradan çekip gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem ayında Halife er-Râzî Billâh elindeki illerin doğu ve batı yakalarına oğulları Ebû Cafer ve Ebû'l-Fazl'ı tayin ederek iş başına getirdi. Bu hususta da ülkenin dört bir yanına genelgeler gönderip durumu valilere bildirdi.

Bu yılın 12 Zilkade gecesinde, yâni yukarıda kaydettiğimiz gibi Ebû Tâhir el-Karmati'nin hacılara saldırdığı gece, daha önce benzeri görülmemiş bir sürü yıldızın gökten kayıp durdukları görülmüştü.

Bu yılda Ebû Bekr Muhammed b. Yâkût bulunduğu hapishanede kan kusarak vefat etmişti. Ölümünden sonra kadı ve diğer görevliler getirilip cenazesi keşfedilmiş ve ilgililere gösterildikten sonra vücudunda her hangi bir işkence izi olmadığını ve boğularak da öldürülmediği tesbit edilmiş, sonra yapılan araştırmalar sonunda zehirletilmediği de anlaşılınca cenazesi akrabalarına teslim edilmişti. Ölümünden sonra bütün mal ve mülküne el konulduğu gibi; görevlileri, vekilleri ve onunla ilişkisi olan herkes görevlerinden alındılar.

Bu yılda Horasân'da şiddetli bir kıtlık meydana gelmiş ve bu kıtlığın etkisiyle çok kimse açlıktan hayatını kaybetmişti. ölenlerin sayısı o kadar fazlaydı ki bütün ölenleri birden kefenleyecek kadar imkân bulamıyor ve onları bir anda defnedemiyorlardı. Bunun için de kefen buluncaya ve defnetme imkânı elde edinceye kadar fakir ve kimsesizleri bir eve koyup bekletiyorlardı.

Bu yıl içinde İmâdüddin b. Büveyh Merdâvîc'in öldürülmesi üzerine yanına geri dönen kardeşi Rüknüddevle el-Hasan'ı hazırladığı bir ordunun komutasında el-Cibâl bölgesine doğru yola çıkarmış, Rüknüddevle İsfahân'a doğru yürüyerek şehri ele geçirmiş, Veşmgîr'in adamlarını buradan ve diğer çevre illerinden çıkarmıştı. Bunun üzerine Rüknüddevle'ye karşı çarpışmak için ordu hazırlayan Veşmgîr İsfahân üzerine yürümüş ve Veşmgîr ile Rüknüddevle bu el-Cibâl bölgesi için uzun bir müddet çarpışıp durmuşlardı. el-Cibâl bölgesinde İsfahân'ın yanı sıra Hemedân, Kumm, Kerec, Rey, Kenkûr Kazvîn gibi şehirler yer almaktaydı.

Bu yılın cemâziyelâhir (mayıs) ayında ordu birlikleri Bağdâd'da karışıklıklar çıkarıp Vezir Ebû Ali b. Mukle'nin evine saldırmış ve bu konuda bir hayli aşırı gitmişlerdi. Vezir'in adamları onları eve saldırmaktan alıkoymak istemişlerse de askerler evin arka taraflarında açtıkları bir gedikten içeri girmiş ve evi tamamen ele geçirmişlerdi. Askerin evin arka tarafından bir gedik açması üzerine vezir oğluyla birlikte Bağdâd'ın batı yakasına kaçıp gitmişti. Bu olayı öğrenen Sâcoğulları askerleri hemen bineklerine atlayıp vezirin evine doğru gitmiş askerlere yumuşakça davranarak onları ikna etmiş ve isyanlarından vaz geçirmişlerdi. Askerin yumuşayıp kışlasına geri dönmesi üzerine de vezir ve oğlu evlerine dönmüşlerdi.

Bu olay üzerine vezir İbn Mukle İbn Yâkût'un adamlarını itham etmiş ve onların, askeri karışıklık çıkarmağa teşvik ettiklerini söylemişti.

Bunun üzerine İbn Yâkût'un adamlarından hiç kimsenin Bağdâd'da kalmaması ve buradan çekip gitmeleri için ilânlarda bulunmuştu. Bunu duyan ordu birlikleri ve askerler 10 zilhicce (10 kasım) günü tekrar harekete geçip vezirin evini çeşitli yerlerinden yararak içeri girmek istemişler, ancak muhafızları ile hizmetçileri onları alıkoymuştu. Diğer taraftan Bağdâd emniyet görevlisi, açılıp içindeki mahpuslar serbest bırakılmasın diye, hapishaneleri koruma altına almıştı. Böylece de bu karışıklık çıkaran askerler yatışmışlardı.

Bu yılda vezir İbn Mukle'nin de şefaatiyle el-Muzaffer b. Yâkût er-Râzî Billâh'ın hapishanesinden serbest bırakılmıştı. el-Muzaffer b. Yâkût'un vezire itaat edeceğine, sözünden çıkmayacağına, onun ve oğlunun aleyhinde her hangi bir gizli çalışmaya girmeyeceğine dair yemin etmişti. Ancak buna uymayan ve verdiği sözü tutmayan el-Muzaffer el-Hucariyye askerî birliklerini vezir ile oğlu aleyhinde kışkırtmıştı. Bunun üzerine hiç de hoşa gitmeyecek bir şekilde cezalandırılmıştı. el-Muzaffer b. Yâkût vezire karşı kin beslemekte idi, çünkü İbn Mukle kendisine zehir verdiğini iddia ederek ve onu bununla itham ederek el-Muzaffer'in kardeşini öldürtmüştü.

Bu yılda vezir İbn Mukle Vâsıt'ta bulunan Muhammed b. Râik'a her sene halifeye gönderdiği vergi ve gelirleri kestiğinden dolayı bir mektup gönderip Vâsıt, Basra ve bu çevredeki diğer şehirlerin yıllık gelirlerini göndermesini ve bunları artırmasını talep etmişti. İbn Râik, gelen görevli ve elçilere gayet iyi davranmış ve İbn Mukle'ye yazdığı cevâbî mektubunda bir hayli ağır sözler sarf etmişti. Diğer taraftan halife er-Râzî Billâh'a gizlice yazdığı mektupta huzura kabul edilerek devlet işlerinin kendisine verilmesi hâlinde halifenin bütün emirlerine uyup ordunun ve diğer görevlilerin ihtiyaç duyduğu maaşların ve giderlerin tümünü temin edeceğini vaat ediyordu. Halife İbn Râik'ten gelen bu mektubu dinleyince kendisine cevap bile vermeğe gerek görmemişti.

Bu yılda Utbe İbn Mes'ûd'un evlâdından Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim b. Abdeveyh b. Südûs el-Hezelî Kûfe'de vefat etti. Yine el-Muhelleb b. Ebî Süfra'nın evlâdından olan ve bir çok eseri bulunan, «Naftaveyh» diye bilinen nahiv âlimi İbrâhim b. Muhammed b. Arafa bu yılda vefat edenlerdendi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 935 - 936) YILI OLAYLARI

İbn Mukle'nin Tutuklanması ve Abdurrahman b. Îsâ'nın Vezirliğe Tayini

Vezir İbn Mukle, İbn Râik'a gönderdiği elçinin eli boş olarak geri dönmesi üzerine oğlunu oraya göndermeyi düşündü, ancak Ahvâz'a gideceğinin söylenmesini kararlaştırdı. Cemâziyelevvel ayının ortalarına doğru İbn Mukle halife er-Râzî'nin huzuruna çıkarak İbn Râik'a bir elçi göndermeyi düşündüğünü, ancak gönderilecek birliklerin Ahvâz'a doğru gideceğini bildirmek istediğini, bunu yapmasındaki maksadın ise gidecek askerlerin Vâsıt üzerine varacağını haber alıp da gerekli tedbirleri almasını engellemek olduğunu söylemek istemişti. İbn Mukle Dâru'l-hilâfe'ye girer girmez, yukarıda kaydettiğimiz gibi, hapishaneden yeni çıkarılmış bulunan el-Muzaffer b. Yâkût ve el-Hucariyye askerleri hemen kendisini tutuklamışlardı. el-Muzaffer b. Yâkût ve diğerleri İbn Mukle'yi alıp er-Râzî Billâh'ın huzuruna varmış, yaptıkları hakkında bilgi vermişler, er-Râzî de bu yaptıklarını gayet olumlu karşılamıştı. Bunun üzerine vezir İbn Mukle'nin oğlu Ebû'l Hüseyn ile diğer evlâtları ve haremi ile ona bağlı görevliler hemen gizlenivermişlerdi. İbn Mukle'nin tutuklanması üzerine el-Hucariyye askeri birlikleri ile Sâcoğulları askerleri er-Râzî Billâh'tan yeni bir vezir tayin etmesini istemişler, halife de bu tayin işini ve bir aday seçmeyi onlara teklif etmiş, onlar da Ali b. Îsâ'nın tayinini tavsiye etmişlerdi. Halife er-Râzî, Ali b. Îsâ'yı huzuruna çağırıp vezirlik teklif edince, o buna yanaşmamış, kardeşi Abdurrahman'ı tavsiye etmişti. Abdurrahman çağırtılıp vezarete tayin edilmiş ve İbn Mukle de ona teslim edilmişti. Yeni vezir İbn Mukle'nin bütün mallarına el koyup müsadere etmiş ve Bedr el-Harşenî'yi de emniyet âmirliği görevinden azletmişti. Ancak vezaret işini yürütemeyen yeni vezir Abdurrahman İbn Îsâ, bir sürü problemlerle karşılaşmış, durumdan sıkılınca hemen görevi terketmişti.

Abdurrahman'ın Tutuklanması ve Ebû Ca'fer el-Kerhî'nin Vezaret Tayini

er-Râzî Billâh, Abdurrahman'ın devlet yönetimi hususunda acze düştüğünü ve yönetim işinin tamamen aksadığını görünce hemen Abdurrah-

man'ı ve kardeşi Ali'yi tutuklatmış ve Ali'den yüz bin dinar, kardeşi Abdurrahman'dan da yetmiş bin dinar müsadere etmişti.

Yâkût'un Öldürülmesi

Bu yılda Yâkût, Asker Mükrem'de öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi kendisinin Ebû Abdullah el-Berîdî'ye karşı olan güveni ve bu güveninden dolayı Ebû Abdullah'ın ona ihanet etmesi, iyiliğe karşı kötülükle mukabele etmesiydi.

Yukarıda Ebû Abdulah el-Berîdî'nin Yâkût'un kâtipliğine bağlandığını ve kendisine Ahvâz'ın iltizam edildiğini kaydetmiştik. Yâkût, el-Berîdî'nin kendisine göndermiş olduğu mektuplarda bütün yazdıklarına itimat ediyordu. el-Berîdî hakkında kendisine bir şeyler söylenip onun şerrinden korkması gerektiği hatırlatıldığında Yâkût şöyle diyordu: «Ebû Abdullah zannettiğiniz gibi değildir. O, hiç bir zaman emîrliği ve komutanlığı istememiş ve bunu hatırından geçirmemiştir. Onun ideali kâtiplik yapmaktır.» İşte Yâkût bu anlayışı ile el-Berîdî hakkında aldanmıştı.

Allah rahmet eylesin, Yâkût aklı başında, duygularıyla hareket etmeyen, itikadı son derece sağlam bir kişi idi. İşte bundan dolayı da her iki oğlu tutuklatılıp hapse atılmasına rağmen halifenin emrinden çıkmamış, itaatini sürdürmüş ve vefakârlık göstermişti.

Yâkût, İmâdüddevle İbn Büveyh'e mağlûp olup da geri döndükten sonra Ebû Abdullah'dan bir mektup almıştı. Ebû Abdullah ona Asker Mukrem'de ikamet edip orada bir müddet dinlenmesini ve dinlendikten sonra olayları yoluna koyma hususunda gerekli tedbirleri alacağını yazıyordu. O sırada Ahvâz'da bulunan el-Berîdî Yâkût ile aynı şehirde bulunmaktan hoşlanmıyordu. Bunun üzerine Yâkût el-Berîdî'nin kendisine yazmış olduklarına uyarak Asker Mukrem'de ikamet etmişti. Ebû Abdullah da kardeşi Ebû Yûsuf el-Berîdî'yi Yâkût'a gönderip onu sağlıcakla ve selâmetle geri dönmesinden dolayı tebrik ediyor ve geçmiş olsun dileklerini iletiyordu. Ayrıca el-Berîdî kardeşi ile birlikte Yâkût'a yalnız elli bin dinar miktarında bir para gönderebilmişti. O sıralarda Ahvâz'da Berberî, Şefiiyye, Nâzûkiyye, Belikıyye ve Hârûniyye askerlerinin bulunduğunu ve bunlara da gerekli harcamaların yapıldığını söylemiş ve imkânının bu kadar olduğunu iletmişti. Vezir İbn Mukle yükünü hafifletmek ve giderlerini azaltmak için bu askerleri Bağdâd'dan Ahvâz'a sevketmişti. Bu elli bin dinarlık meblâğ ile Yâkût'a gelen Ebû Yûsuf, ona durumu anlatmış ve şöyle demişti: «Bu adamlar Ahvâz'dan mal ve paranın çıktığını ve sana iletilmek üzere gönderildiğini gördükleri anda hemen baş

kaldırabilirler. O zaman da Ebû Abdullah Ahvâz'dan ayrılmak zorunda kalır, bu askerler de sonucun nasıl olacağını bilemeyeceğimiz bir şekilde senin üzerine doğru gelir ve karışıklıklar çıkarabilirler. Onun için şu anda yanında bulunan askerler her türlü kötülüklerine rağmen yine de az maaşla yetinen kimselerdir.»

Yâkût Ebû Yûsuf'un dediklerini doğrulamış ve getirdiği meblağı alıp askerlerine dağıtmıştı. Ama aylarca sıkıntı içerisinde kalan Yâkût ve askerleri bir sürü zorluklar çekmelerine rağmen Ebû Abdullah'tan kendilerine hiç bir şey ulaşmamıştı. 324 yılı girince Yâkût'un yanındaki askerler kendilerinin sıkıntı içerisinde bulunduklarını Ahvâz'daki askerlerin ve el-Berîdî'nin adamlarının ise bolluk içerisinde yüzdüklerini söyleyip Yâkût'a dileklerini ve sıkıntılarını şikâyet etmişlerdi.

Bu arada İbn Büveyh'in ileri gelen adamlarından üst düzeydeki bir makama sahip olup gayet iyi itibarı olan Tâhir el-Cîlî sekiz yüz adamı ile birlikte gelip Yâkût ile temasa geçmiş bulunuyordu, çünkü Tâhir el-Cîlî kendisinden korktuğundan dolayı İbn Büveyh'in onu tutuklamasından endişe ediyordu. Yâkût'un yanına vardığında kötü durumunu görmüş, bunun için de Tüster'in batı tarafına geçmişti. Tâhir buraya geçtikten sonra Basra çevresine hakim olmayı istemişti. Tâhir'in yanında kâtibi Ebû Ca'fer es-Saymarî de bulunuyordu. Ancak bunu haber alan İmâdüddevle İbn Büveyh Tâhir el-Cîlî üzerine yürüyüp onu ve adamlarını hezimete uğratmış, askerlerini ve elinde bulunan bütün davarlarını ele geçirmişti. Ayrıca es-Saymarî'yi tutuklatmış, fakat İmâdüddevle'nin veziri el-Hayyât tarafından serbest bırakılınca parlamasının yegâne sebebi olacak olan emîr Muizzüddevle Ebû'l-Hasan İbn Büveyh ile irtibata geçip Kirmân'a gitmişti.

Tâhir, Yâkût'un yanından ayrılınca Yâkût kendisini bir hayli güçsüz hissetmeğe başlamış ve adamlarının durumu onu endişeye sürüklemişti. Bunun için el-Berîdî'ye yazdığı mektubunda içinde bulunduğu zorlukları ve maddî sıkıntıları anlatıyor ve bu hususta gerekli tedbirleri almasını istiyordu. el-Berîdî ise Yâkût'a yazdığı cevabında şöyle diyordu: «Askerlerin bir hayli bozulmuş. bir kısmı senden ayrılıp gitmek istemektedir. Yapılacak en doğru şey onları islâh etmek üzere bana göndermendir. Şu anda beni yanına varmaktan alıkoyan bazı işlerim var, bundan dolayı senin huzuruna gelemiyorum.» Ayrıca oraya geldiği taktirde yanındaki askerlerle oradaki askerlerin bir araya gelip birbirlerine destek olarak kendilerine karşı isyan etmelerinden çekindiğini söylemişti. Bunlar Ahvâz'a gönderilecek olurlarsa birbirlerinden uzak tutulacaklar ve o zaman da kendilerine karşı her hangi bir muhalefette bulunamayacaklardı.

Yâkût, el-Berîdî'nin bu dediklerini kabul etmiş, tutup askerlerini ona göndermişti. el-Berîdî bu askerler arasında işe yarayanları seçmiş, hiç bir işe yaramayanları da Yâkût'a geri göndermişti. Bunlar yetmiyormuş gibi el-Berîdî bunları bir hayli yorgun düşürtmüş ve maaşlarını da azaltmıştı. Yâkût'un adamlarından bazıları kendisine el-Berîdî'nin tavrını anlatmış ve ona karşı kötü bir tavra girmeden evvel bu işi haletmesini ve durumu düzeltmesini tavsiye etmişlerse de Yâkût bu sözlere aslâ iltifat etmeyip şöyle demişti: «Bu askerleri el-Berîdî'nin yanında benim için hazır kuvvet olarak bulunsunlar diye gönderdim.»

el-Berîdî ise yanında bulunan askerlere bir hayli ikramlarda bulunup onları memnun etmişti. Yâkût'un adamları kendilerinin maaşlarının dağıtılmadığını, el-Berîdî'nin ödemeyi taahhüt ettiği meblağları göndermediğini söyleyip şikâyette bulunmuşlar, bunun üzerine Yâkût'da el-Berîdî'ye yazdığı mektubunda gerekli ihtiyaçların gönderilmesini talep etmişti. Ancak el-Berîdî buna kulak asmamış, Yâkût ona tekrar mektup yazmasına rağmen yine ondan her hangi bir cevap almamıştı. Bunun üzerine Yâkût el-Berîdî endişelenmesin diye tek başına bir kaç askerle birlikte Ahvâz'a gitmişti. el-Berîdî Yâkût'un Ahvâz'a doğru geldiğini haber alınca derhal onu şehrin dışında karşılamak üzere çıkmış, gördüğünde eline ayağına kapanıp öpmeğe başlamış ve alıp evine götürerek orada konaklandırmıştı. el-Berîdî bizzat kendisi Yâkût'un hizmetinde bulunarak kendi eliyle ona sofra hazırlamış ve yiyecekler sunmuştu.

el-Berîdî daha evvel ordu birlikleriyle anlaşarak onları isyan etmeğe hazırlamış, Yâkût el-Berîdî'nin evinde ikamet ettiği sırada gelip evin etrafını sararak isyan etmişlerdi. Yâkût durumu sorunca ona şöyle denilmişti: «Askerler gelip kapıya dayanmışlardır, isyan hâlinde olup şöyle demektedirler: «Yâkût el-Berîdî ile anlaşma yapmıştır; bundan dolayı öldürülmesi kaçınılmazdı.» el-Berîdî de Yâkût'a şöyle demişti: «Şu anda da başımıza gelenleri görüyorsun. Eğer sen kendi başının çaresine bakıp buradan gitmezsen her ikimizi de öldürecekler.» Yâkût hemen oradan çıkıp yavaş yavaş etrafı gözleyerek kapıdan sıvışmış, el-Berîdî ile tek bir kelime konuşmadan oradan ayrılarak Asker Mukrem'e geri dönmüştü. el-Berîdî bu olaydan sonra Yâkût'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: «İsyan eden bu askerleri yola getirmek üzere bir hayli uğraştım, fakat olaylar karşısında âciz kaldım. Bu zorbaların üzerine gelmesinden korkuyorum. Zaten Ahvâz ile Asker Mukrem arasında sekiz fersahlık bir mesafe vardır. En iyisi sen oradan ayrıl, onlardan uzaklaşmak üzere Tüster taraflarına git; çünkü Tüster kalesi bir hayli müstahkem bir kaledir.» Ayrıca bu mektuba ilâve olarak Tüster valisinin kendisine elli bin dinar vermesini emreden bir mektup da yazmıştı.

Yâkût bunun üzerine oradan ayrılıp Tüster'e gitmişti. Mu'nis adında bir hizmetçisi vardı, bir gün Yâkût'a şöyle demişti: «Ey emîrimiz! Görüyorsun ki el-Berîdî bizim kökümüzü kurutmağa ve başımıza çorap örmeğe çalışıyor. Sen de ona hâlâ güveniyor ve bu yaptıklarına aldanıp duruyorsun. Ahvâz'da ordunun isyan etmesini kendisi düzenlemiş, senin adamlarını kendi tarafına çektikten sonra da seni oradan uzaklaştırmayı becermiştir. Sana da şu anda yanında ve hizmetinde bulunan bir kaç kişiye bile yetmeyecek miktarda bir mal vermiş bulunuyor. Bu parayı da sırf kendisini iyi göstermek ve diğer taraftan bizim maaşlarımızı kısıp bizi müşkül durumda bırakmak için vermiş bulunmaktadır. Sen bizim geçimimizi sağlayamayınca bütün davarlarımız ve atlarımız helâk olacak, böylece biz de senin yanından ayrılmak zorunda kalacağız ve çok kötü bir vaziyette tek başına kalmış olacaksın. el-Berîdî'nin yapmak istediği budur, kendini ondan korumasını bil ve ona artık hiç güvenme. Diğer taraftan Bağdâd'da bulunan el-Hucariyye askerleri senden başka hiç bir komutana güvenmemektedirler. Seninle de mektuplaşmış bulunuyorlar. İyisi mi kalk, onların yanına git. Bağdâd'da bulunan herkes sana komutanlığı ve riyaseti teslim edecektir. Ya bu şekilde davran Bağdâd'a git, yahut al bizi Ahvâz'a götür, el-Berîdî'yi oradan çıkaralım. Bu da olmadığı takdirde Ahvâz'da kalalım; sen orada emîr ol, o da kâtibin olsun.

Ancak Yâkût Mu'nis'e şöyle demişti: «Ebû Abdullah hakkında böyle düşünme. Eğer kardeşim olsaydı onu Abdullah'dan daha fazla sevmem mümkün değildi.» Ancak bütün bu olayların seyrine bakıldığında, Yâkût artık el-Berîdî'den korkuyor ve ona karşı acze düşmüş bulunuyordu. Adamlarının da hâlleri bir hayli zayıflayınca her gece bir grup Yâkût'un yanından kaçıp el-Berîdî'ye gidiyorlardı. Askerlerin durmadan kaçıp gittiğini söyleyenlere Yâkût şöyle diyordu: «Onlar benim kâtibimin yanına gidiyorlar.» Askerleri durmadan yanından kaçıp gitmiş ve nihayet sekiz yüz adam ile yalnız başına kalmıştı.

Bu arada halîfe er-Râzî Billâh, cemaziyelevvel ayında el-Muzaffer b. Yâkût'u tutuklatmış, bir hafta kadar hapiste tuttuktan sonra serbest bırakıp babasının yanına göndermişti. Babasıyla birlikte Tüster'de bir araya gelen el-Muzaffer, babasına Bağdâd'a gitmesini tavsiye etmiş, oraya gidecek olursa bütün arzu ettiklerine kavuşacağını, bu olmadığı takdirde Bağdâd'dan ayrılıp Musul ve Diyâr-Rabîa'ya giderek burayı ele geçirmesini söylemişti. Ancak Yâkût oğlunun bu dediklerine kulak asmamış, bunun üzerine de oğlu ondan yarılıp el-Berîdî'nin yanına gitmişti. el-Berîdî Muzaffer'e ikramlarda bulunmuş ve göz hapsine almıştı.

Bu arada el-Berîdî yanında bulunan Yâkût'un adamlarından korkmağa başlamış ve tekrar Yâkût'a meyletmelerinden ve ona bağlanmala-

rından endişe duymağa başlamıştı. el-Berîdî Yâkût'a yazdığı mektupta şunları diyordu: «Halifeden aldığım mektupta seni burada ikamet etmekten alıkoymam emrediliyor. Ben de halîfenin emrine muhalefet edemem. Ya on beş adamla birlikte halîfenin huzuruna çıkar gidersin, yahut da el-Cibâl bölgesine doğru yönelirsin. Oraya gittiğinde sana bir görev verecektir. Bu iki hususdan bir tanesini seçmen gerekir. Ya bunu kendi ihtiyarın ve iradenle seçersin ya da seni zorla bulunduğun yerden çıkarırım.»

el-Berîdî'nin bu mektubu Yâkût'a ulaştığında Yâkût hayretler içerisine düştüğü gibi ne yapacağını da şaşırıp kaldı. Emrindeki hizmetçilerinden Mu'nis ile bu konuyu danışınca Mu'nis ona şöyle demişti: «Ben el-Berîdî ile olan ilişkilerin hususunda seni ikaz etmiştim ve ondan korunmanı söylemiştim. Ancak beni dinlemedin ve şu anda da görüş beyan etmemin hiç bir faydası kalmamıştır artık.» Yâkût, el-Berîdî'ye bir mektup yazıp kendisine bir aylık mühlet vermesini istemiş, ancak el-Berîdî'nin kendisine hiç bir faydası olamayacağını öğrenmişti. Ne var ki bu bilgisi ona yararlı bir bilgi olmaktan artık çok uzaktı.

Bir aylık mühlet isteyen Yâkût'un mektubu el-Berîdî'ye ulaşınca gönderdiği cevabî mektubunda böyle bir mühleti vermeğe imkânı olmadığını söylemiş ve Yâkût üzerine Ahvâz'dan asker çıkarmıştı. Yâkût durumu öğrenmek ve bu hususta bilgi toplamak üzere casuslar çıkartmışsa da el-Berîdî gelen bu casusu kandırmış, ona malar ve paralar vererek geri dönüp Yâkût'a el-Berîdî ile askerlerinin Asker Mukrem'e ulaştıklarını ve gayet rahat bir şekilde Asker Muktem'deki evlere dağıldıklarını haber vermesini istemişti. Geriye dönen bu casus Yâkût'a durumu anlatmış, Yâkût da Mu'nis'i çağırarak ona şöyle demişti: «Düşmanımıza ve nimetimize küfrân edene galip geldik demektir.» Casusun getirdiği haberi anlatan Yâkût Mu'nis'e şunları söylemişti: «Gece karanlığında Tüster'den ayrılıp sabahleyin Asker Mukrem'e varır, el-Berîdî ve adamlarının hiç bir şeyden haberleri olmadıkları bir anda onları bulundukları evlerde basarız. el-Berîdî elimize düşecek olursa Allah'a şükrederiz, kaçacak olursa da onu kovalar, izleriz.» Yâkût'un bu sözlerine karşılık Mu'nis: «Eğer casusun söyledikleri doğru ise bu gerçekten güzel bir fikirdir.» demiş Yâkût da: «Bu gönderdiğim casus bana itaat eder ve beni bir hayli sever. Söyledikleri de doğrudur.» şeklinde karşılık vermişti. Yâkût hemen harekete geçip ertesi gün güneşin doğumuyla Asker Mukrem'e ulaşmış, ancak burada hiç bir akserin eserine rastlamayınca Carûd Nehri'nin karşı yakasına geçmiş ve orada karargâh kurup akşama kadar beklemişti. Bu süre içinde de el-Berîdî'nin askerlerine rastlamamıştı. Mu'nis bu arada Yâkût'a: «Casus bize yalan söyledi. Sen sürekli bu yalançıların sözlerine kanıp duruyorsun. Bundan dolayı senin akıbetinden korkuyorum.» demişti.

O günün ikindi vaktinden sonra el-Berîdî'nin askerleri gelmiş, Yâkût'tan bir fersah ötede karargâh kurmuşlardı. Ancak gece karanlığının bastırması üzerine sabaha kadar beklemiş ve ertesi gün sabahleyin her iki asker arasında küçük çapta çatışmalar olmuş ve savaşma hususunda karara varmışlardı.

el-Berîdî Yâkût'u arkadan kuşatmak üzere bir grup askerini başka bir yoldan göndermişti, Yâkût'un haberi olmadığı bir anda gizlendikleri pusudan çıkıp onu arkadan saracaklardı. Savaşmak üzere kararlaştırdıkları saat gelip çatınca o günün erken saatlerinde çarpışmalara giriştiler. Sabahın köründen öğle vaktine kadar sürekli çarpışıp durdular. Bu sıralarda daha kabalık olmalarına rağmen el-Berîdî'nin askerleri neredeyse mağlûp olacaklardı. el-Berîdî'nin askerlerinin başında Ebû Ca'fer el-Hammâl bulunuyordu. Öğle vakti gelip çatınca Yâkut'un askerini arkadan kuşatmış bulunan askerler birden hücuma geçmişlerdi. Mu'nis yanındaki üç yüz kişi ile bunlara karşı koymak istediyse de sayıları üç bin civarında olduğundan dolayı onlara güç yetirememiş ve mağlûp olarak geri çekilmişti. İşte o sırada da Yâkût'un sekiz yüz civarında olan askerleri tamamen mağlûp duruma düşmüşlerdi. Yâkût o andan sonra atından inmiş, silâhını bir kenara atmış ve don gömlek ile bir kervansarayın duvarının kenarına oturup kalmıştı. Yâkût şayet bu kervansaraya girmiş ve orada gizlenmiş olsaydı rahatça kurtulurdu; çünkü gece karanlığı bastırmış bulunuyordu, Cenâb-ı Allah bir olayın cereyân etmesini dilediği zaman onun sebeplerini kolaylaştırır. Ve Allah'ın takdir ettiği mutlaka yerine gelecektir.

Yâkût bu kervansaray duvarının kenarına oturup yüzünü takkesiyle örtmüş, elini açıp dileniyormuş gibi bir vaziyet almış ve bu dilenmesinden utanıyor diye de yüzünü kapatmış bulunuyordu. O sırada el-Berîdî'nin adamlarından bir grup Berberî asker Yâkût'un yanından geçmiş ve bu durumundan şüphelenmişlerdi. Yüzünü açmasını söylemişlerse de buna yanaşmamış, ancak aralarından birisi elindeki bir mızrakla onu hızlıca dürtünce yüzünü açmış ve şöyle demişti: «Ben Yâkût'um, ne istiyorsunuz? Alın beni, el-Berîdî'ye götürün.» Ancak onun bu sözlerine hiç aldırış etmeden üzerine çullanmışlar, öldürüp başını keserek karargâha götürmüşlerdi. Komutan Ebû Ca'fer el-Hammâl, el-Berîdî'ye bir posta güvercini ile gönderdiği mektupla başını alıp oraya götürme hususunda izin istemiş, ancak el-Berîdî gönderdiği cevabî mektupta derhal kesik başın bedenin yanına götürülmesini, kefenlenip defnedilmesini emretmişti. Diğer taraftan Yâkût'un adamlarından Mu'nis ve diğer komutanlar esir edilip öldürülmüşlerdi. el-Berîdî de Tüster'e adam gönderip orada Yâkût'a ait mal, para ve aile fertlerini alıp getirmişti. Halbuki Yâkût'un on iki bin dinarlık parasından başka hiç bir şeyi kalmamıştı. Nesi varsa alınıp getirilmiş, Yâkût'un oğlu el-Muzaffer de esir alınarak tutuklanıp bir

müddet el-Berîdî'nin yanında hapiste bırakıldıktan sonra Bağdâd'a gönderilmişti.

el-Berîdî Yâkût'u öldürdükten sonra bir hayli azgınlaşmış ve itaatten çıkmıştı. Bu konuyu uzun uzun ele aldık. Böyle uzunca anlatmamızın sebebi, gerçekten bu olayın ibretle ele alınması gereken ve her türlü tedbir ve yönetim işinde ders çıkarılması icap eden bir sürü öğütlerle dolu olmasındandır. Bu olayda başından sonuna kadar her zaman vuku bulması muhtemel olan bir sürü tecrübeler vardır.

Ebû Ca'fer'in Vezaretten Azli ve Süleyman b. el-Hasan'ın Vezirliğe Tayini

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ebû Ca'fer el-Kerhî vezaret görevini yüklenince hazinedeki paranın ve malların azlığını ve taşradan gelen vergilerin de kesildiğini görmüştü. Bundan dolayı vezareti yürütme konusunda acze düşmüş ve bir hayli sıkıntı çekmeye başlamıştı. Bu zorluklar gittikçe artıyor ve görevlilerden bir çok kimse de eli altındaki paralara durmadan tamah ediyorlardı. Diğer taraftan İbn Râik Vâsıt ve Basra, el-Berîdî de Ahvâz vergilerini göndermekten vaz geçmişlerdi. İbn Büveyh ise Fars bölgesinde tamamen hâkimiyetini kurmuş bulunuyordu. Ebû Ca'fer ne yapacağını şaşırmıştı, halbuki asker ve memurların istekleri de gittikçe artıyordu. Bu isteklere karşılık veremeyen Ebû Ca'fer, vezirliğe gelişinden üç buçuk ay sonra birden ortalıktan kaybolu-vermişti. er-Râzî Billâh vezir Ebû Ca'fer'in kaçıp gizlenmesi üzerine yerine Ebû'l-Kâsım Süleymân b. el-Hasan'ı tayin etti. Bu yeni vezir selefinden ayrı bir imkân görmüş değildi. O da aynı şekilde hazinedeki para sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştı.

İbn Râik'in Irak Bölgesine Tamamen Hakim Olması ve Şehirlerin Paramparça Oluşu

er-Râzî Billâh işlerin tamamen bir durgunluk noktasına ulaştığını görünce zaruretler onu Ebû Bekr Muhammed b. Râik'a mektup yazıp Bağdâd'da askerlere ve diğerlerine maaşlarını ve nafakalarını vermek üzere ona mal ve para getirmesini istemeğe sevketmişti. O sıralarda Vâsıt'ta bulunan İbn Râik, halifenin elçisini görünce buna bir hayli sevinmiş ve Bağdâd'a gitmek üzere hemen hazırlıklara girişmişti. er-Râzî Billâh İbn Râik'i es-Sâciyye askerlerinin başına getirmiş, bütün ordu komutanlığını ona verip onu Emîrü'l-Ümerâ yaptığı gibi; haracı, zekât işlerini ve bütün illerdeki divan yöneticiliğini de ona bırakmıştı. Ayrıca isminin halifenin

ismi yanında minberlerde zikredilmesini emretmiş ve ona bir çok hil'atler vermişti.

İbn Râik'a bu yetki ve görevlerin verilmesi üzerine divanlardaki bütün görevliler, kâtipler ve hâcipler hep birlikte İbn Râik'a gitmek üzere yola koyulmuşlar, ancak el-Hucariyye askerleri ona varmakta gecikmişlerdi. Bütün bu gelenler Vâsıt'a ulaşıp da orada yerleştikten sonra İbn Râik bu yılın 7· Zilhicce (26 Ekim 936) günü es-Sâciyye askerlerini tümüyle tutuklatmış, bütün karargâhlarında bulunan mallarını ve davarlarını ellerinden almış, bundan maksadının da el-Hucariyye askerlerine daha bol maaş vermek ve onların durumunu daha iyi bir seviyeye çıkarmak olduğunu açıklamıştı. Ancak el-Hucariyye askerleri bundan bir hayli endişe duyarak şöyle demişlerdi: «Bu gün bunların başına gelen yarın bizim de başımıza gelebilir.» Ve hemen arkasından hilâfet sarayının etrafında çadırlarını kurup oturmuşlar ve beklemeğe geçmişlerdi. O sıralarda İbn Râik Beckem ile birlikte Bağdâd'a gelmiş ve zilhicce ayının sonlarına doğru halife onlara hil'atler giydirmişti. Bu merasimler sırasında el-Hucariyye askerleri de İbn Râik'in yanına gelip onu selâmlamışlardı. Bunun üzerine onlara sarayın etrafında kurdukları çadırlarını sökmelerini emretmiş, onlar da bu çadırları sökerek evlerine geri dönmüşlerdi.

O günden sonra divanlar tamamen işlemez hale gelmiş, vezirlik görevi adetâ askıya alınmış, vezirin hiç bir fonksiyonu kalmamıştı. Bütün işleri İbn Râik ile kâtibi yürütüyor ve her şeye onlar bakıyorlardı. İşte İbn Râik'ten sonra emîrü'l-ümerâlık görevini yüklenen herkes aynı fonksiyonu icra etmişti. Bütün vergi ve paralar emîrü'l-ümerâların hazinelerine akıyor, diledikleri gibi bu paraları kullanıp istedikleri şekilde tasarrufta bulunuyorlar ve halifeye keyiflerince, diledikleri miktarda bir şeyler veriyorlardı. Artık Beytülmal diye bir şey kalmamış, bunun yanı sıra çevre valileri tamamen bağımsız hareket etmeğe ve halifeye itaat etmekten sarfınazar etmeğe başlamışlardı. Artık Bağdâd ve civarında halifenin hiç bir fonksiyonu ve etkisi kalmamış, bütün yönetim işi tamamen İbn Râik'in eline geçmiş ve halife tamamen fonksiyonunu kaybetmişti.

Bağdâd civarının dışında kalan diğer uzak bölgelere gelince; Basra İbn Râik'in, Hûzistan el-Berîdî'nin, Fars bölgesi de İmâdüddevle İbn Büveyh'in elinde bulunuyordu. Kirmân Ebû Ali Muhammed b. İlyâs'ın; Rey, İsfahân ve el-Cibâl bölgesi de Rükнüddevle b. Büveyh ile Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr'in elinde idi. Bu adı geçen iki şahıs bölge için sürekli çatışıp durmuşlardı. Diğer taraftan Musul, Diyârbekir, Diyâr-Mudar ve Diyâr-Rabîa Hamdânoğullarının elinde; Mısır ve Şâm da Muhammed b. Tuğc'un hakimiyetinde bulunuyordu. Mağrib ve Tunus (İfrîkiyye) bölgesi de zaten Alevî Ebû'l-Kâsım el-Kâim Biemrillâh b. el-Mehdî'nin hâkimi-

yetine geçmiş bulunuyordu. el-Kâim Biemrillâh bölgedeki Alevî yönetiminin ikinci emiri idi. O, aynı zamanda «Emîrü'l-Mü'minin» lâkabını da kullanıyordu. Endülüs «en-Nâsirü'l-Emevî» lâkabını alan Abdurrahman b. Muhammed'in; Horasân ve Mâverâünnehir Nasr b. Ahmed es-Sâmânî'nin; Taberistân ve Cürcân Deylemilerin; Bahreyn, Yemâme de Ebû Tâhir el-Karmatî'nin hâkimiyeti altında bulunuyordu.

Muizzüddevle İbn Büveyh'in Kirmân'a Gitmesi ve Orada Meydana Gelen Olaylar

Bu yılda Müizzüddevle lâkabını taşıyan Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Büveyh, Kirmân'a gitti. İmâdüddevle İbn Büveyh ile kardeşi Rüknüddevle Fars bölgesi ile el-Cibâl bölgesinde hakimiyetlerini kurmuş oldukları halde küçük kardeşleri Ebû'l-Hüseyn Ahmed hakimiyetini sürdüreceği her hangi bir vilâyete sahip değildi. Bunun üzerine ağabeyleri onu Kirmân'a göndermeyi düşünmüşler ve oraya doğru yola çıkarmışlardı. Ebû'l-Hüseyn kalabalık ve gayet cesur askerlerle mücehhez bir ordu ile Kirmân'a doğru harekete geçip Sîrcân yakınlarına geldiğinde burayı hakimiyeti altına almış, vergileri toplayıp askerlerine dağıtmıştı.

O sıralarda İbrâhim b. Simcûr ed-Devâti bölgede bulunan bir kaleye kapanmış olan Muhammed b. İlyâs b. Elisa'ı muhasara altına almıştı. Sâmânî emiri ve Horasân sahibi Nasr b. Ahmed'in ordusu ile onu burada kuşatmış bulunan İbrâhim b. Simcûr Muizzüddevle'nin Kirmân'a doğru geldiğini haber alınca hemen oradan Horasân'a yönelmişti. Böylece Muhammed b. İlyâs da kuşatıldığı kaleden kurtularak Bemm şehrine yönelmişti. Bemm şehri Kirmân ile Sicistân arasındaki bir geçitin kenarında yer almakta idi. Ahmed b. Büveyh buraya Muhammed b. İlyâs'ın üzerine yürüyünce aralarında her hangi bir çatışma olmaksızın Muhammed b. İlyâs Sicistân'a doğru gitmiş, Ahmed b. Büveyh de Kirmân'a bağlı küçük bir kasaba olan Ciruft'e (*) gitmişti. Bemm şehrinden ayrılırken buraya adamlarından birini tayin ederek ayrılmıştı. Ahmed b. Büveyh Ciruft'e yaklaştığında «Ali Kelûye» diye bilinen Ali b. ez-Zencî'nin elçisi huzuruna ulaştı. Ali b. ez-Zenci Kufs ve el-Balûs kabilelerinin reisi olup atalarından beri bu bölgeye hükmetmekte idiler. Ancak onlar buraya gelip hakimiyet kuran emir ve sultanlara itaat ederek onlarla ilişki kuruyor, her türlü mal ve bilgiyi onlara taşıyıp bağlanıyorlardı. Ahmed b. Büveyh'e

(*) Metinlerde ve Yâkût el-Hamevî'de Cireft şeklinde harekelenmiştir. Ancak çağdaş yazarlar modern araştırmalarda Ciruft şeklinde kaydettiklerinden biz de bunu tercih ettik. (Çeviren)

gelen elçi bu mal ve paraları takdim etmiş, ancak İbn Büveyh Ciruft'e girmeden evvel bunları kabul etmeyeceğini söylemişti. Ali Kelûye ise on fersahlık bir mesafede gayet sarp geçitlerle kaplı bir yerde karargâh kurmuştu. Ahmed b. Büveyh Ciruft'e girdikten sonra Ali ile anlaşmış, gönderdiği hediye ve rehineleri kabul ederek hutbede onun adını zikretmişti.

Ahmd b. Büveyh ile Ali Kelûye arasında sulh yapıldıktan sonra İbn Büveyh'in adamlarından birisi Ali üzerine yürüyüp onu ortadan kaldırmayı teklif etmiş ve gizlice aniden üzerine yapılacak baskınla elinde bulunan büyük miktardaki malları ve paraları ele geçirmesi hususunda onu teşvik etmiş ve aralarındaki sulhtan dolayı da şu anda Ali Kelûye'nin hiç bir şeyden haberdar olmadığını anlatıp durmuştu. Emîr Ebû'l-Hüseyn Ahmed'i gençliğinden istifade ederek kandıran bu adamı onu Ali Kelûye üzerine yürümeğe zorlamıştı. Bunun üzerine adamlarından bir grubu toplayan İbn Büveyh küçük bir askerî birlikle İbn Kelûye'nin üzerine yürüdü.

Ancak Ali bu konularda son derece hassas davrandığından dolayı İbn Büveyh'in etrafında casuslarını dikmiş bulunuyordu. İbn Büveyh hareket geçer geçmez durumu öğrenen Ali hemen adamlarından bir grubu toplayıp yol üzerindeki dar bir geçite yerleştirmiş ve Muizzüddevle'ye pusu kurmuştu. Muizzüddevle İbn Büveyh gelip de kurulan bu pusuyu geçince geçidin her iki tarafından üzerine çullanan Ali'nin adamlarıyla geceleyin şiddetli çarpışmalara girişmişlerdi. Ancak Ali Kelûye'nin adamlarına karşı koyamayan Müezzüddevle'nin adamları esir edilmiş ve onlardan çok azı kurtulup gerisi hemen hemen öldürülmüştü. Bu çarpışmalar sırasında isabet eden bir kılıç darbesi ile Ebû'l-Hüseyn'in sol eli kolunun ortasından kopmuş, sağ eline isabet eden bir darbe ile de parmaklarından bir kısmı kesilmişti. Bu yüzden mecalsiz bir şekilde ölüler arasında bayılıp kaldı. İbn Büveyh'in adamları Ciruft'e haber ulaştırınca burada bulunan bütün adamları ve askerleri kaçıp gitmişlerdi. Sabaha çıktıklarında Ali Kelûye ölüler arasında dolaşmış, Emîr Ebû'l-Hüseyn'in nerede ise ölmek üzere olduğunu görmüştü. Hemen alıp Ciruft'e götürmüş, bütün tabiplerini çağırtıp tedavi etmek için bir hayli gayret sarfetmiş ve ondan özür dilemişti. Ayrıca ağabeyi İmâdüddevle'ye elçi göndererek kardeşinin barış yaptıktan sonra kendisine ihanet ettiğini ve bundan dolayı da başına bu musibetin geldiğini bildirerek itaatini arzetmiş ve kendisinin onların itaatinde olduğunu yazmıştı. İmâdüddevle kendisine sunulan bu paraları ve malı kabul edip Ali b. ez-Zencî'nin teklifine olumlu cevap vermiş ve aralarında barış aktedilmişti. Ayrıca Ali Kelûye bu çarpışmalar sırasında ele geçirdiği bütün esirleri serbest bırakıp onlara ihsanlarda bulunmuştu.

Ahmed b. Büveyh'in bu mağlûbiyetini haber alan Muhammed b. İlyâs Sicistân'dan hareket ederek «Cennâbe» diye meşhûr olan şehre gelmişti. Ona karşı yürüyen İbn Büveyh ile aralarında günlerce devam eden savaşlar meydana gelmiş ve nihayette İbn İlyâs mağlûp olup çekilince Ahmed b. Büveyh de zaferle geri dönmüş ve Ali Kelûye'den intikam almak üzere harekete geçmişti. Üzerine yaklaştığında yaya askerlerini geceleyin göndermiş ve şiddetli bir yağmurun yağdığı bu gecede düzenledikleri baskınla onları gâfil avlayıp kılıçtan geçirmeğe başlamışlar ve bir sürü malları da yağmaladıktan sonra geri dönmüşlerdi. Ahmed b. Büveyh o gecesini orada geçirmiş, sabaha çıktıklarında üzerlerine yürüyüp onlardan bir hayli adam öldürmüş ve Ali Kelûye da mağlûp olarak ayrılıp gitmişti.

İbn Büveyh, ağabeyi İmâdüddevle'ye bir mektup yazıp Muhammed b. İlyâs ile aralarında meydana gelen çarpışmaları ve İbn İlyâs'ın mağlûbiyetini bildirmişti. Ağabeyi İmâdüddevle ona gönderdiği cevabî mektubta ise yerinde durmasını, İbn İlyâs'a saldırıya geçmemesini emretmiş ve kumandanlarının ileri gelenlerinden birini ona gönderip Fars bölgesine geri dönmesini istemişti. Ağabeyinin yanına dönen Muizzüddevle İstahr'a gelip orada ikamet etmiş, İbn Râik ve Beckem'e yenilip de geriye çekilen Abdullah el-Berîdî'nin yanlarına gelinceye kadar orada kalmıştı. Abdullah el-Berîdî, İmâdüddevle'yi Irak'ı istilâ etmeğe teşvik etmiş, bunun son derece kolay olacağını ona telkin edince İmâdüddevle, kardeşi Muizzüddevle'yi —ileride 326 yılı olaylarını kaydederken zikredeceğimiz gibi— Bağdâd'a doğru yola çıkarmıştı.

Mâkân'ın Cürcân'ı İstilâsı

Bu yılda Mâkân b. Kâkî Cürcân'ı istilâ etti. Yukarıda Mâkân b. Kâkî'nin Cürcân'dan geri dönüp Nisâbûr'da ikamet ettiğini, Bâncîn'in ise Cürcân'da kaldığını kaydetmiştik. İşte bu arada, Cürcân'da bulunduğu bir sırada bir gün çevgan oynamak üzere çıkan Bâncîn atından düşmüş ve ölmüştü. O sıralarda Nîsâbûr'da bulunan Mâkân b. Kâkî haberi almış ve Horasân ârızından korkuya kapılmıştı. Diğer taraftan Horasân orduları kumandanı bulunan Ali b. Muhammed b. el-Muzaffer'den oraya gitmesi hususunda izin almış ve adamlarından bazılarının gittiğini delil göstererek oraya varmak istemişti. İbn Muzaffer ona bu hususta gerekli izni verince askerlerinden bir kısmını Cürcân'a göndermiş ve burayı hakimiyeti altına almıştı. Cürcân'ı ele geçirince Muhammed b. el-Muzaffer'e karşı isyan ederek Esferâyîn'den Nîsâbûr'a gitmişti. Nîsâbûr'da bulunan Mu-

hammed b. el-Muzaffer'i aniden basmış, Muhammed b. el-Muzaffer'in adamları kendisini aldatarak Mâkân'a karşı kendisine yardımcı olmamışlardı. Yanında çok az sayıda asker bulunduğu için Mâkân'a karşı çarpışmağa hazır değildi. Bunun için Serahs'a doğru çekilmişti. Mâkân b. Kâkî de askerlerin kendisine saldırmasından endişeye kapılarak, Nîsâbûr'dan geri dönmüştü. Mâkân'ın Cürcân'a hakimiyeti ve Nîsâbûr'a gelip geri dönmesi bu yılın Ramazan ayında meydana gelmişti.

el-Fazl b. Ca'fer'in Halifeye Vezir Olması

Bu yılda İbn Râik, el-Râzî'nin ağzıyla yazdığı bir mektupta Ebû'l-Feth el-Fazl b. Ca'fer b. el-Furât'ı vezarete tayin etmek üzere Bağdâd'a gelmesini istemişti. İbn Ca'fer o sıralarda Mısır ve Şâm haracını toplamak ile görevli idi. İbn Râik, şayet el-Fazl b. Ca'fer vezarete tayin edilecek olursa kendisine Şâm ve Mısır vergilerinin verileceğini zannetmişti. Bu mektubu alan el-Fazl b. Ca'fer, Bağdâd'a gelmiş, şehre varmasından önce kendisine verilecek ve takdim edilecek hil'atler yoluna çıkarılmıştı. Bu hil'atler Heyt kasabasında İbn Ca'fer'e ulaşmış, o da gönderilen hil'atleri giyip Bağdâd'a gelmiş ve halife ile İbn Râik'in vezirliklerini üstlenmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda er-Râzî Billâh, Muhammed b. Tuğc'a elinde bulunan Şâm arazilerine ilâveten Mısır topraklarını da vermiş ve Ahmed b. Kayığlığ'ı Mısır'dan azletmişti.

Bu yılın 14 rebiyülevvel ile 14 şevvâl (10 Şubat ve 3 Eylül 936) geceleri ay tamamen tutulmuştu.

Yine bu yıl içinde Ebû Abdullah b. Abdûs el-Cehşiyârî tutuklanarak iki yüz bin dinarı müsadere edilmişti.

Adûduddevle Ebû Şucâ' Fennâ Husrev b. Rükniüddevle Ebû Ali el-Hasan b. Büveyh bu yılda İsfahân'da doğmuştu.

Bu yılda «Cahza» diye meşhûr olan ve aynı zamanda meşhûr ve Naturel bir şiiri bulunan Ahmed b. Ca'fer b. Mûsâ b. Yahyâ b. Hâlid b. Bermek vefat etti. Değişik bilgilere sahip bir şahsiyetti.

Yine bu yıl içinde kırâet ilminin imamlarından olan Ebûbekir Ahmed b. Mûsâ b. Abbâs b. Mücâhid şaban ayında Zâhirî mezhebinin fakîhlerin-

den olup meşhur eserleri bulunan Ebû'l-Hasan Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. el-Muğallis vefat etmişlerdi.

Mezhebinin ileri gelen imamlarından olup Şâfiî fıkhının ileri gelen âlimlerinden ve 238 (852-853) yılında dünyaya gelmiş olan Abdullah b. Muhammed b. Ziyâd b. Vâsıl Ebû Bekr en-Nisâbûrî bu yılın rebiyülevvel (936 ocak-şubat) ayında vefat etmişti. O, İmâm Şâfiî'nin ileri gelen talebelerinden er-Rabî' b. Süleymân ve el-Müzenî ile Yûnus b. Abdi'l-A'lâ' nın talebelerinden idi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 936-937) YILI OLAYLARI

er-Râzî'nin Abdullah el-Berîdî'ye Karşı Savaşa Çıkması

Bu yılın başlarında Muhammed b. Râik, halife er-Râzî Billâh'ı Vâsıt'a kendisiyle birlikte gitmeğe ve Ahvâz'a yakın bir noktaya gelip Ebû Abdullah b. el-Berîdî ile haberleşmeğe ikna etti. Böylece Ebû Abdullah el-Berîdî ile yapılacak muhaberelerde istenilenler yerine getirilmeyecek olursa, daha yakın bir noktadan üzerine yürümek gayet kolay olacaktı. er-Râzî Billâh, İbn Râik'in bu teklifini kabul edip muharrem (936 kasım-aralık) ayında Bağdâd'dan hareket etti. Halifenin bu seferine el-Hucariyye askerleri katılmak istemeyip muhalefet etmişler ve şöyle demişlerdi: «Bu İbn Râik'in bize karşı düzenlediği bir hile ve tuzaktır. Sâcoğulları askerleri başına ördüğü çorabı bizim de başımıza örmek istiyor.» Ancak İbn Râik onların bu sözlerine hiç de aldırış etmeden yoluna koyulmuş, el-Hucariyye askerlerinden bazıları onunla birlikte sefere çıkmış, bir kısmı da onun hareketinden sonra yola koyulmaşlardı. Vâsıt'a geldiklerinde İbn Râik onları teftiş etmiş ve büyük bir kısmının isimlerini divanlardan silerek maaşlarını kesmişti. Büyük sıkıntılara düşen el-Hucariyye askerleri bu olaya son derece kızmış ve isyan etmişlerdi. İbn Râik onlara karşı şiddetli bir saldırıya geçmiş, el-Hucariyye askerleri mağlûp olup geri çekilmişler ve bu çarpışmalar sırasında onlardan bir grup hayatını kaybetmişti.

İbn Râik'le giriştikleri çarpışmalardan kaçan ve geri dönen el-Hucariyye askerleri Bağdâd'a ulaştıklarında Bağdâd emniyet görevlisi Lü'lü' onları takip etmiş, gizlenmeleri üzerine evleri yağmalanmış; mallarına, mülklerine, paralarına el konmuş ve maaşları kesilmişti.

İbn Râik, el-Hucariyye ile olan bu uğraşmasını bitirdikten sonra Sâcoğullarından Sâfî el-Hâzin ile Hârûn b. Mûsâ dışında kalan bütün askerleri tutuklatmıştı. Bu hususteki işlerini de yoluna koyduktan sonra kendisinin ve er-Râzî'nin çadırlarını söktürüp Ahvâz'a doğru yürümüş ve el-Berîdî'yi oradan söküp atmağa çalışmıştı. el-Berîdî'ye yazdığı mektup-

ta Bağdâd'a göndermesi gereken vergileri ödemeyi geciktirmiş olduğunu bildirmiş, askerlere karşı girişmiş olduğu müstebitçe ve son derece kötü davranışlarını bir bir dile getirmiş, kendilerine karşı başlattıkları isyanı ve askerleri isyana nasıl teşvik ettiğini de ona hatırlatmış ve diğer bütün kötülüklerini yüzüne vurup kendisine düşen görevi yerine getirip de gerekli vergileri gönderdiği ve askerlere karşı giriştiği kötü davranışları bıraktığı takdirde görevinde kalacağını ona bildirmiş, aksi taktirde müstehak olduğu cezaya çarptırılacağını ima etmişti.

Ebû Abdullah b. el-Berîdî bu mektubu dinleyince derhal Ahvâz'ın iltizam akdini yeniledi. Her ay gerekli taksitleri ödemek üzere yılda üç yüz altmış bin dinar ödemeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca Bağdâd'daki iktisadî sıkıntılar ve siyasî karışıklıklar yüzünden oraya dönmek istememeleri halinde İbn Büveyh üzerine göndermek istedikleri her hangi bir komutanın emrine orduyu tamamen teslim edeceğini de vaat ediyordu. Gidip gelen elçiler mektupları İbn Râik'a getirdiklerinde alıp er-Râzî Billâh'a sunmuş, o da adamlarını toplayıp bu konuda gerekli istişareleri yapmıştı. Bu istişareler sırasında el-Hüseyn b. Alî en-Nûbahtî, Ebû Abdullah İbn el-Berîdî'nin tekliflerini kabul etmemeyi teklif etmiş, onun son derece hilekâr olduğunu ve kendi hakimiyeti altındaki topraklara yakın bir noktada olduklarından dolayı böyle davrandığını, şayet Bağdâd'a dönecek olurlarsa vermeyi taahhüt ettiği paraları ödemeyeceğini ve sözünde durmayacağını hatırlatmıştı.

Buna karşılık Ebû Bekr b. Mukâtil ise el-Berîdî'nin tekliflerinin kabul edilmesini tavsiye etmiş ve: «Çünkü onun bu görevini ifa edecek başka bir kimse şu anda mevcut değildir.» demişti. İbn Mukâtil, el-Berîdî'ye karşı sempatisi olan bağlılarından birisi idi. Nihayet onun bu teklifi uygun görülmüş ve bölge tekrar el-Berîdî'ye iltizam edilerek er-Râzî Billâh Bağdâd'a geri dönüp 8 safer (26 Aralık 936) günü Bağdâd'a girmişti.

Halifenin dönüşünden sonra Ebû Abdullah el-Berîdî, vaat ettiği paralardan bir tek dinar bile göndermedi. Orduları teslim etmesi meselesine gelince; İbn Râik Ca'fer b. Verkâ'yı Fars bölgesine yürümek üzere göndermiş ve askerleri ona teslim etmesini istemişti. Ca'fer b. Verkâ' Ahvâz'a ulaştığında el-Berîdî onu bütün ordu ile birlikte karşılamış, fakat el-Berîdî bir müddet sonra evine dönünce ordu tümüyle onu izleyip birlikte sarayının etrafına geri dönmüştü. Ca'fer'i de yanına alan el-Berîdî, bütün bu askerlere büyükçe bir ziyafet takdim etmiş, yiyip içtikten sonra ayrılmışlar, Ca'fer b. Verkâ' da el-Berîdî'nin sarayında bir kaç gün ikamet etmişti. Ca'fer b. Verkâ' ordunun hazırlanmasını emredince askerler bu hazırlığı tamamlayabilmek için kendilerine dağıtmayı vaadettiği meblağları ödemesini istemişlerdi, ancak orduyu Fars bölgesine gö-

türmek üzere gelen Ca'fer'in yanında hiçbir şey mevcut değildi. Bunun üzerine askerler diledikleri ödemeleri yapamayan Ca'fer'e küfredip onu ölümle tehdit etmişler, o da bundan korkup el-Berîdî'ye sığınmıştı. el-Berîdî ona şöyle demişti: «Seni buraya gönderen adamın davranışı beni pek de hayrete düşürmüyor, ancak senin buraya yanında tek bir kuruş olmadan çıkıp gelmene şaşıyorum. Şu askerler tümüyle köle olsalar, yine onları razı etmedikçe seninle sefere çıkmazlar.» Gece olunca onu evinden çıkarmış ve: «Haydi, kendini kurtarmağa çalış.» diyerek yanından uzaklaştırmıştı. Böylece Ca'fer b. Verkâ' eli boş olarak Bağdâd'a geri gelmişti.

Diğer taraftan İbn Mukâtil, el-Hüseyn b. Ali en-Nûbahtî'nin vezaretten azli için durmadan İbn Râik'i teşvik etmiş ve el-Berîdî'ye yakınlaşmayı tavsiye ederek en-Nûbahtî yerine el-Berîdî'nin vezarete tayinini isteyip durmuş ve İbn Râik'a otuz bin dinarlık bir para teklif etmişti. Ancak İbn Râik, bu teklifini kabul etmemiş, İbn Mukâtil ise durmadan onu sıkıştırmış ve nihayette ikna etmişti. İbn Mukâtil'in bu gayesini tahakkuk ettirmesindeki en büyük etken en-Nûbahtî'nin hasta oluşu idi. en-Nûbahtî'nin sağlığını söz konusu edip duran İbn Mukâtil'e yanaşmayan İbn Râik ona şöyle demişti: «Onun benim üzerimde hakları çoktur. Benim bu makama ulaşmamda büyük gayretleri olmuştur ve ben onu azledip de yerine bir başkasını getiremem.» Sonra aralarında şöyle bir konuşma olmuştu:

İbn Bukâtil:

— Ancak en-Nûbahtî şu anda hasta olup onun kurtulacağına dair hiç bir ümit bulunmamaktadır.

İbn Râik:

— Doktorun bana onun iyi olduğunu ve keklik yediğini söyledi.

İbn Mukâtil:

— Gayet tabii; doktor senin ona olan yakınlığını, bu devletin veziri oluşu ve akıbetinin kötü olduğunu sana hiç bir zaman söylemez. Senin hoşuna gitmeyecek bir neticeyi sana bildirmez. Ancak en-Nûbahtî'nin yeğeni ve damadı olan Ali b. Ahmed'i çağır da ona gizlice durumunu sor. O sana gayet açıkça anlatır.»

İbn Râik:

— «Peki, bu dediklerini yapacağım.»

en-Nûbahtî bu hastalığı sırasında görevini ifa etmek ve kendisine vekâlet etmek üzere yeğenini İbn Râik'in emrine vermişti. İbn Mukâtil İbn Râik ile aralarında geçen bu konuşmadan sonra kalkıp Ali b. Ahmed'in yanına varmış ve ona şöyle demişti: «Ben emir İbn Râik ile konuşup se-

nin vezarete getirilmen hususunda onu ikna ettim, amcanın hastalığı hakkında sana her hangi bir şey soracak olursa onun ölüm ile burun buruna olduğunu söylersen vezirlik sana intikal edecektir.» İbn Râik de Ali b. Ahmed ile bir araya gelip amcasının durumunu ona sorunca Ali birden fenalık geçirir gibi yapmış, yüzüne başına vurmağa başlamış ve İbn Râik'a şöyle demişti: «Allah emîrimize uzun ömür versin başı sağ olsun. Emîrimiz ölüm musibetleriyle karşı karşıya kalıp duruyor» İbn Râik en-Nûbahtî'nin yeğeninden bu sözleri işitince: «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn ve havle ve lâ kuvvete illâ billah (Biz Allahınız ve Allah'a geri döneceğiz. Allah'ın iradesi ve gücü olmadıkça hiç bir güç ve hiç bir kuvvet ihtiyarıyla ve isteğiyle hareket edemez)» dedikten sonra şunları ilâve etmişti: «İyileşeceğini bilseydim elimde bulunan her şeyimi verir onu iyi ederdim.»

İbn Mukâtil ile İbn Râik tekrar bir araya geldiklerinde İbn Râik: «Gerçekten haklı imişsin, artık en-Nûbahtî'den ümidimizi kestik. Bunun için el-Berîdî'ye bir yazı yaz da vezirlik hususunda kimi vekil tayin edeceğini bize bildirsin.» demişti. İbn Mukâtil hemen el-Berîdî'ye mektup yazmış, ayrıca ona Ahmed b. Ali el-Kûfî'yi vekil tayin etmesini de söylemişti. el-Berîdî derhal Ahmed b. Ali'yi kendisine İbn Râik'in vezaretinde vekâlet etmek üzere göndermiş, Ahmed b. Ali el-Kûfî de gelip bütün işlere el koymuş ve böylece el-Berîdî'nin otoritesi ve hakimiyeti sürüp gitmişti. en-Nûbahtî el-Berîdî ile işinin bir arada yürüyemeyeceğini ve onun mutlaka kendisinin yerine geçirilmek üzere tayin edileceğini anlamıştı.

el-Kûfî ile İbn Mukâtil işlere tamamen hakim olunca Basra'nın Ebû Abdullah el-Berîdî'nin kardeşi Ebû Yûsuf el-Berîdî'ye iltizam edilmesi için teklifte bulunmuş ve uğraşmışlardı. İbn Râik bunu kabul etmeyince onu kandırmağa çalışmış ve kabul ettirinceye kadar uğraşmışlardı. O sıralarda Basra Muhammed b. Yezdâd'ın elinde bulunuyordu. O da İbn Râik'in naibi idi. Ancak Basra'da halka karşı son derece kötü davranıp zulüm yapmıştı. Ebû Yûsuf el-Berîdî'ye burası iltizam edilince Ahvâz'ın ileri gelenlerinden bir grup huzuruna gelmiş, o da onlara bir sürü vaat ve ikramlarda bulunmuştu. İbn Yezdâd'ın onlara karşı giriştiği zulümden dolayı İbn Râik'in de tutumunu kınamış, Ahvâzlılar ve diğer bölge sakinleri de ona hayırla duada bulunmuşlardı.

el-Berîdî sonra azatlı kölesi İkbâl'i iki bin kişilik bir kuvvetle Mehdî Kalesi'ne göndermiş ve onlara ne yapacaklarına dair haber gönderip emir verinceye kadar orada beklemelerini istemişti. İbn Yezdâd bu durumu öğrenince el-Berîdî'nin maksadını ve Basra'ya tamamen hâkim olmak istediğini anlamış, sanki başına dünya yıkılmış gibi olmuştu. Basra'yı sa-

dece iltizam olarak almak niyetinde olsaydı onun buradaki işlerini bir tek görevli adamı da yürütebilirdi. Gayesinin Basra'yı tamamen hakimiyetine almak olduğunu düşünmüştü.

el-Berîdî daha sonra ise, İbn Yezdâd'ın Basra halkından almakta olduğu bazı vergileri kaldırmış, bundan dolayı memnun olan halk ondan kendilerine bir kötülük gelmeyeceği hususunda mutmain olmuşlardı. Bunun için el-Berîdî ile birlikte İbn Râik'in askerlerine karşı savaşmış, el-Berîdî de onlara iltifatta bulunup sevgi gösterisi yapmış ve İbn Râik'in günlerine nazaran bayram diye kabul edecekleri güzel günler yaşamalarını sağlamış, kalplerini kazanmıştı.

İbn Râik ve el-Berîdî arasında Çekişmenin Başlaması ve Aralarında Meydana gelen Çatışmalar

Bu yıl içinde İbn Râik ile el-Berîdî arasında çeşitli sebeplere dayanan anlaşmazlıklar ve çatışmalar başlamıştı. İbn Râik Vâsıt'tan Bağdâd'a geri döndüğünde daha evvel kaçıp gizlenmiş olan el-Hucariyye askerlerinden hâlen gizli olanların gelip teslim olmalarını emretmişti. Bunlar gelip teslim olduklarında iki bin kişi civarında olan bir kısmını istihdam etmiş, geri kalanlarına ise geçimlerini sağlayabilecekleri ve maaş alabilecekleri her hangi bir yer geçip istedikleri yere gidebilmeleri için izin vermişti. Bağdâd'dan çıkan bu el-Hucariyye askerleri Horasân yolunda bir araya gelip Ebû Abdullah el-Berîdî'ye gitmişlerdi. el-Berîdî bunlara izzet ve ikramda bulunup ihsanlar yapmış ve böyle davrandığından dolayı İbn Râik'i kötüleyip ayıplamıştı. Ayrıca el-Berîdî Bağdâd'a yazdığı bir mektupta ödemesi gereken paraları ödeyemeyeceğini, el-Hucariyye askerlerinin korkusundan dolayı kabul ettiğini, onların gelmesiyle masraflarının artıp merkeze bir şey ulaştırma imkânı bulamadığını bildirmişti. Ayrıca bu el-Hucariyye askerlerinin kendi askerleri arasına girip Bağdâd'a gönderilmesi gereken malların gitmesini engelleyip alıkoyduklarını da ilâve etmişti. Bu mektup üzerine İbn Râik, el-Berîdî'ye gönderdiği cevabî mektupta derhal el-Hucariyye askerlerini uzaklaştırması gerektiğini söylemişti. Ancak el-Berîdî bu emre kulak asmamış ve el-Hucariyye'yi aslâ uzaklaştırmamıştı. İbn Râik ile el-Berîdî arasında nefretleşme ve çatışmalara sebep olan olaylardan birisi de el-Berîdî'nin İbn Râik'i Basra halkı önünde kötüleyip ayıplamasını işitmesi idi. Bu İbn Râik'a bir hayli dokunmuştu. Ayrıca el-Berîdî'nin Mehdî Kalesi'nde asker yığdığını ve orayı tahkim ettiğini işitmesi de ona ağır gelmişti. Bundan dolayı İbn Râik; el-Kûfî'yi el-Berîdî ile iş birliği yapmak ve onun hilelerine katılmakla itham etmiş, İbn Râik de hemen el-Kûfî'yi azletmek

istemişti. Ancak İbn Râik'in son derece güvendiği Ebû Bekr Muhammed b. Mukâtil, böyle davranmasına engel olmuştu. Bundan dolayı da İbn Râik hemen el-Kûfî'ye emir verip el-Berîdî'ye mektup yazarak yapmış olduğu bütün bu işlerden dolayı kınamasını ve askerlerini Mehdî Kalesi'nden geri çekmesini istemişti. el-Kûfî bu emre uyup el-Berîdî'ye gerekli şekilde mektup yazmış, ancak el-Berîdî verdiği cevapta kendisinin buraya asker yığmasının sebebinin Basra halkının Karmatîlerden korkması olduğunu, İbn Yezdâd'ın Basra halkını korumaktan âciz düştüğünü ve Basralıların bu korkusundan dolayı askerlerine yapışıp kaldıklarını yazmıştı. Bu arada Ebû Tâhir el-Karmatî, 23 rebiyülâhir (10 mart) günü Kûfe'ye ulaşmış, İbn Râik de hemen askerleriyle birlikte İbn Hübeyre Kasrı'na çıkıp el-Karmatî'ye haber göndermiş, ancak aralarında her hangi bir görüşme ve mektuplaşma olmadan el-Karmatî kendi memleketine geri dönmüş, İbn Râik de oradan Vâsıt'a doğru hareket etmişti. İbn Râik'in Vâsıt'a hareket ettiğini haber alan el-Berîdî Mehdî Kalesi'ndeki askerlerine verdiği emirle Basra'ya girmelerini ve orada bulunan askerlerle karşılarına çıkacaklar ile savaşmalarını emretmiş, onlara yardım etmek üzere de el-Hucariyye askerlerinden bir grubu göndermişti. Buna karşılık İbn Yezdâd Basra'ya girmelerini önlemek için bir miktar asker çıkarmış, el-Emîr nehri civarında aralarında meydana gelen çatışmalar neticesinde İbn Yezdâd'ın askerleri dağılmış, İbn Yezdâd'ın yanına geri döndüklerinde takviyelerde bulunup onları tekrar geri göndermiş ve Basra'yı korumak üzere gittiklerinde ikinci kez çarpışmalara girişmişler ve İbn Yezdâd'ın adamları yine mağlûp olmuştu.

Bu başarılarından sonra el-Berîdî'nin adamları Basra'ya girmiş, İbn Yezdâd ise Kûfe'ye çekilmişti. Bu olayları işiten İbn Râik'in sanki dünya başına yıkılmıştı. Hemen Ebû Abdullah el-Berîdî'ye mektup yazıp onu tehdit etmiş ve adamlarını Basra'dan çekmesini emretmişti. Ancak el-Berîdî hiç aldırış etmemişti, çünkü Basra halkı İbn Yezdâd'ın kendilerine karşı takındığı kötü tavrından dolayı el-Berîdî'den yana idiler.

Beckem'in Ahvâz'ı İstilâ Etmesi

el-Berîdî'nin askerlerini Basra'dan geri çekmeyeceğine dair mektubu İbn Râik'a ulaşır ulaşmaz derhal Bedr el-Harşenî'yi çağırarak ona hil'atler giydirmiş, ayrıca Beckem'i de hazır bulundurup ona da hil'atler vermiş ve her ikisinin emrine verdiği askerlerle el-Câmide'ye gidip ikamet etmelerini emretmişti. Ancak Beckem el-Câmide'de ikamet eden Bedr'e uymamış ve askerleriyle birlikte yoluna devam ederek Sûs'a ulaşmıştı. el-Berîdî bunu haber alır almaz kölelerinden «el-Hammâl» diye

bilinen Muhammed komutasında kalabalık bir orduyu yola çıkarmış, her iki ordu Sûs şehri dışında karşılaşıp çarpışmalara girişmişlerdi. Beckem'in yanında iki yüz yetmiş kadar Türk asıllı asker vardı. el-Berîdî'nin adamları bu çarpışmalar sırasında mağlûp olup geri dönmüşlerdi. Bu mağlûbiyetinden dolayı el-Berîdî Muhammed el-Hammâl'a bir hayli kızıp onu tokatlamış ve: «Üç bin kişilik ordunla üç yüz kişiye mi mağlûp oldun?» diye çıkışmıştı. Ancak el-Hammâl ona verdiği cevapta şöyle demişti: «Sen Yâkût el-Müdebbir'in adamlarıyla savaştığını mı zannediyorsun? Tahmin ettiğinin dışında başka kimseler üzerime gelmiştir.» el-Hammâl'ın bu sözleri üzerine el-Berîdî ayağa kalkıp onu tokatlayıvermişti.

Mağlûp olup geri dönmeleri üzerine el-Berîdî bu askerlere ilâveler-de bulunarak sayılarını altı bine çıkarmış ve tekrar el-Hammâl ile birlikte Beckem üzerine yollamıştı. Her iki askerî birlik Tüster nehri yakınlarında karşılaşmış, Beckem, hemen adamlarıyla birlikte nehri geçmişti. el-Berîdî'nin askerleri Beckem'i ve adamlarını görünce savaşa girmeksizin hemen gerisin geriye çekilmişlerdi. Ebû Abdullah el-Berîdî de bunların geri döndüklerini görünce kardeşleriyle birlikte hemen yanına aldığı üç yüz bin dinarlık bir meblağ ile gemilere binip kaçmağa çalışmıştı. Ancak bindikleri gemi suda batmış, dalgıçlar boğulmak üzereyken onları kurtarmışlardı. Ellerindeki malların bir kısmını çıkarıp onlara vermişler, geri kalan mallar ise çıkarılıp Beckem'e verilmişti. Nihayet el-Berîdî kardeşleriyle birlikte Basra'ya ulaşmış ve Übülle'de ikamet ederek İkbâl'in mağlûp olması halinde kaçmak üzere gemiler hazırlamışlardı.

Ebû Abdullah el-Berîdî yine kölelerinden İkbâl komutasında hazırladığı bir askerî birliği Basra'nın gençleriyle birlikte Matârâ'ya göndermişti. İbn Râik'in adamlarıyla Matârâ'da karşılaşmışlar, bu seferinde ise İbn Râik'in askerleri yenilmiş ve onlardan bir grup esir alınmıştı. Ancak el-Berîdî bu esirleri serbest bırakmıştı. İbn Râik'a yazdığı mektubunda ondan af diliyor ve bağışlanmasını istiyordu. Ayrıca Basra halkının ileri gelenlerinden bir hey'eti de bir mektupla birlikte İbn Râik'a göndermişti. Ancak İbn Râik ona ve bu gelenlere önem verip dileklerini cevaplandırmamış, gelen hey'et Basra halkına dokunmayacağına dair söz vermesini istemişler, buna karşılık onunla birlikte olmayı ve ona yardım etmeyi teklif etmişlerdi. Ancak o bunun tam zıddına yemin ederek şayet Basra'ya karşı zafer elde edecek olursa şehri ateşe vereceğine ve şehirde bulunan herkesi öldüreceğine dair yemin etmişti. İbn Râik'in böyle yemin etmesi üzerine Basra halkı ona karşı savaşma konusunda daha da bilinçlenmiş oldular.

İbn Râik'in askerlerinin yenilmesi üzerine el-Berîdî mutmain olup az da olsa rahata kavuşmuş ve adamlarıyla birlikte Basra'da ikamet et-

mişti. Diğer taraftan Beckem de Ahvâz'ı tamamen ele geçirmişti. İbn Râik adamlarının Basra civarında yenilmesi üzerine yeni baştan bir ordu hazırlayıp bir kısmını karadan, bir kısmını ise nehir yolu ile el-Berîdî üzerine sevketmişti. Karadan giden askerler hemen el-Berîdî'nin askerleriyle karşılaşıp çarpışmalara girişmişler, ancak mağlûp olmuşlardı. Nehir yoluyla giden askerler ise el-Kellâ' mahallesini ele geçirmişlerdi. Ebû Abdullah el-Berîdî nehir yoluyla gelen İbn Râik'in askerlerinin yaklaştığını görünce daha evvel hazırlamış olduğu gemilere binerek Ovâl (bugünkü Bahreyn) adasına kaçmış, kardeşi Ebû'l-Hüseyn'i şehri korumak üzere askerleriyle birlikte Basra'da bırakmıştı. Basra halkı şehri İbn Râik'a karşı müdafaa etmek üzere Ebû'l-Hüseyn ile birlikte çarpışmalara girişmiş, onu el-Kellâ'dan atıncaya kadar çarpışmışlardı.

Bu haberi alan İbn Râik hemen bizzat kendisi Vâsıt'tan hareket ederek karadan Basra üzerine yürümüş, Beckem'e de yazdığı mektupta yanındakilerle birlikte kendisine yetişmesini emretmişti. Gerek İbn Râik ve gerekse Beckem'in emrindeki askerler Basra'ya yaklaşıp halkıyla çarpışmalara girişmişler, bu çarpışmalar şiddetlendikçe şiddetlenm'şti. Basra halkı şehri İbn Râik'a karşı koruyor ve ona küfredip duruyorlardı. Beckem bu durumu görünce bir hayli sıkılmış ve İbn Râik'a şöyle demişti: «Bu adamlara karşı nasıl bir davranışta bulundun ki sana küfredecek seviyeye gelmişler? Hangi davranışın onları buna sevketmiştir?» İbn Râik ise: «Vallahi, hiç bilemiyorum» diye karşılık vermişti. Nihayet çarpışmalar netice vermeyince İbn Râik ve Beckem karargâhlarına geri dönmüşlerdi.

Ebû Abdullah el-Berîdî'ye gelince, Ovâl adasından hareket ederek İmâdüddevle b. Büveyh'in yanına giderek iltica etmiş ve Irak'a yürümesi konusunda onu teşvik ederek Abbasî halifesiyle İbn Râik'in güçsüz olduklarını ve kendisine karşı koyma imkânı bulamadıklarını anlatmış ve işi ona bir hayli kolay göstermeğe çalışmıştı. Bu arada, ileride kaydedeceğimiz gibi, İbn Büveyh kardeşi Müizzüddevle'yi el-Berîdî ile birlikte Bağdâd'a doğru yola çıkarmıştı.

Müizzüddevle İbn Büveyh ile el-Berîdî'nin Fars bölgesinden kendilerine doğru harekete geçtiklerini haber alınca Beckem'i Ahvâz'a göndermişti. Beckem kendisine Ahvâz'ın harp işleri ile haracının verilmesi hâlinde oraya gidebileceğini söylemiş, İbn Râik da onun bu isteğini kabul ederek Ahvâz'a göndermişti.

Bu arada el-Berîdî'nin askerlerinden bir grup geceleyin İbn Râik'i basmış ve dört bir tarafından hücum ederek şiddetli bağırışmalarla üzerine saldırmış ve hezimete uğratmışlardı. İbn Râik bu şekilde mağlûp ol-

duğunu görünce el-Beridî'nin ganimet olarak ele geçirmemesi için yanındaki ve ordugâhındaki her şeyin yakılmasını emredip bir grup askerle birlikte Ahvâz'a doğru yola koyulmuştu. İbn Râik Ahvâz'a geldiğinde Beckem'in etrafında bulunan adamlardan bir grup onu tutuklamasını tavsiye etmişlerse de Beckem buna yanaşmamıştı. Bir kaç gün Ahvâz'da ikamet eden İbn Râik Vâsıt'a geri dönmüştü, çünkü askerlerinden bir kısmı ondan evvel Vâsıt'a geri dönmüşlerdi.

Sicilya Halkı ile Emîrleri Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar

Sicilya adasının büyük şehirlerinden olan Curcent (Girgent: Agrigentum) halkı ile emîrleri Sâlim b. Râşid arasında anlaşmazlıklar çıkmıştı. İfrikıyye hâkimi olan Alevî el-Kâim Biemrillâh Sâlim b. Râşid'i Sicilya valiliğine tayin etmişti, ancak Sâlim'in halka karşı son derece kötü bir yönetimi vardı. Bunun için Curcent halkı valilerini şehirden kovmuşlardı. Sicilya valisi Sâlim b. Râşid ise gerek ada halkından ve gerekse İfrikıyye'den toplayıp oluşturduğu bir orduyu üzerlerine göndermiş, aralarında son derece şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmalar neticesinde Curcent halkı Sâlim'in askerlerine karşı galip gelmişler, Sâlim de bu mağlûbiyet üzerine bizzat kendisi askerlerin başına geçerek Curcent halkıyla şiddetli bir savaşa girişmiş ve bu yılın şaban ayında Curcent halkını hezimete uğratmıştı.

Curcent halkının isyanını gören el-Medîne halkı da aynı şekilde Sâlim'e karşı isyan etmiş ve itaatinden çıkmışlardı. Bu isyanları Sâlim'e bir hayli ağır gelmiş, bu yılın zilkade ayında giriştiği çarpışmalarda onları mağlûp edip şehirlerinde muhasara altına almıştı. Diğer taraftan Sâlim, el-Mehdiyye şehrinde ikamet etmekte olan İfrikıyye hâkimi el-Kâim'e gönderdiği mektupta Sicilya halkının kendisine karşı isyan edip itaatsizlik ettiklerini ve muhalefette bulunduklarını haber vererek yardım istemişti. el-Kâim, Halil b. İshâk komutasında bir ordu ile Sâlim'e yardım etmiş, Halil b. İshâk da emrindeki askerlerle Sicilya'ya ulaştığında halkın son derece itaatkâr olduğunu görüp buna bir hayli sevinmişti. Halk Halil'in huzuruna çıkarak Sâlim'in yaptığı zulmü ve kendilerine karşı olan kötü davranışını anlatıp şikâyette bulunmuşlar, bu arada kadın ve çocuklar bu şikâyetleri sırasında bir hayli sızlanıp ağlamışlardı. Halk bu kadın ve çocukların ağlaşmalarını görünce duygulanmış, kadın ve çocuklarla birlikte ağlamışlardı.

Halil'in Sicilya'ya gelmesi üzerine bir çok şehir halkı ile birlikte Curcent halkı da gelip ona şikâyette bulunmak istemişler, fakat o arada

durumdan endişelenen Sâlim hemen onlarla görüşme yoluna gidip daha evvelki çatışmalar sırasında askerlerinden bir grubu öldürmelerinden dolayı kendilerinden intikam almak için İfrîkıyye hâkimi el-Kâim'in Halil'i onlardan intikam almak üzere gönderdiğini anlatmıştı. Bunun için bunlar tekrar geri dönmüş ve yine isyanlarına devam etmişlerdi. Halil el-Medîne şehri yakınlarında ikinci bir kale yaptırıp burayı askerle ve silâhlarla donatmış ve kapılarını iyice sağlam hâle getirip buraya «el-Hâlisa» adını vermişti.

Bu el-Hâlisa kalesinin inşasından dolayı halk bir hayli sıkıntı çekmiş, durum Curcent halkına ulaşınca bunlar da başlarına aynı musibetin geleceğinden korkarak Sâlim'in söylediklerinin gerçekleştiğini görmüş ve hemen şehirlerini iyice tahkim edip savaşa hazırlanmışlardı. 326 yılı cemaziyelevvel ayında Halil Curcent üzerine yürüyüp burayı muhasara altına almıştı. Curcent halkı Halil ve askerlerine karşı çıkarak savaşa girişmiş ve aralarında bir hayli şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Halil sekiz ay müddetle Curcent'i sürekli muhasara altında tutmuştu, bu müddet içerisinde savaşa girişmedikleri gün hemen hemen yok gibiydi. Nihayet kış mevsimi gelip çatınca bu yılın zilhicce ayında muhasarayı kaldırıp el-Hâlisa kalesine dönerek orada konaklamıştı.

327 yılı girince diğer bütün şehir ve kalelerin halkı Halil'e karşı isyan etmiş, Curcent halkının teşvikleri ve gayretleriyle Mazârâ halkı da isyana katılmış ve hepsi birlikte askerî birliklerini adanın dört bir tarafına yayarak bir hayli güçlenmişlerdi. Yine bunlar Bizans İmparatoruna yazdıkları mektupta Halil'e karşı yardım istemişler, Bizans İmparatoru da yardımda bulunup asker ve yiyecek dolusu gemiler göndermişti. Buna karşılık Halil de el-Kâim'e mektup yazıp imdat kuvvetleri göndermesini istemiş, el-Kâim de Halil'e kalabalık bir orduyu göndermişti. Halil emrindeki ordularla Sicilya halkına karşı harekete geçerek Ebû Sevr kalesini muhasara altına alıp ele geçirmiş, aynı şekilde el-Ballûd (Caltabellotta) şehrini de ele geçirmiş Eblatanu (Platani) kalesini de kuşatarak bu yılın sonuna kadar kuşatmayı sürdürmüştü.

328 yılı girince Halil Platani şehrini muhasara etmekten vaz geçip Curcent (Agrigentum = Girgent) şehrini muhasara altına almış ve bu muhasara uzadıkça uzamıştı. Ancak bu muhasaranın uzun sürmesi üzerine Halil Halef b. Hârûn komutasında muhasarayı sürdürmek üzere bir miktar asker bırakıp gitmiş, Halef'in komutasındaki bu muhasara da 329 yılına kadar sürmüştü. Kuşatmanın uzun sürmesinden dolayı halk bir hayli yorgun düşmüş, bir kısmı Rum illerine kaçıp giderken orada kalanlar ise Halef'ten emân dilemişlerdi. Halef kaleden inmeleri şartıyla onlara emân vermiş, Curcent (Girgent) halkı kalelerinden inince Halef on-

lara verdiği söze uymayıp ihanette bulunmuş ve hepsini yakalayıp el-Hâlisa şehrine götürmüştü.

Curcent halkının teslim olduğunu gören diğer şehirler de isyanı bırakıp Halil'e itaat etmişlerdi. Bütün Sicilya İslâm şehirlerinin tekrar boyun eğdiğini gören Halil 329 yılı zilhicce ayında Sicilya'dan İfrîkıyye'ye doğru yola çıkmış, giderken yanına Curcent halkının ileri gelenlerinden bir grubu alıp götürmüştü. Onları müstakil bir gemiye bindirmiş, denizin tam ortasına vardıklarında geminin delinmesini emretmiş ve bütün bunların boğulmalarına yol açmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Endülüs'te Franklar Müslümanlar üzerine saldırıya geçip bir çok kimseyi öldürmüş, şehirlerini yağmalamış ve bir hayli esir almışlardı. Frankların bu saldırısı sırasında öldürülenlerin belli başlılarından birisi Balansiye kadısı Cahhâf b. Yümnî idi.

Bu yılda Kur'an ilimleriyle ilgili bir hayli eseri bulunan büyük nahiv âlimi Abdullah b. Muhammed b. Süfyân Ebû'l-Hüseyn el-Cazzâz, rebiyülevvel (937 ocak-şubat) ayında vefat etmişti. Yine nahiv âlimleri olan Sa'leb ile el-Müberrid'in yakın arkadaşlarından idi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 937 - 938) YILI OLAYLARI

Müizzüddevle'nin Ahvâz'ı İstilâ Etmesi

Bu yılda Müizzüddevle Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Büveyh, Ahvâz'a ve çevresindeki illere doğru yürüyerek bütün buraları ele geçirip hakimiyeti altına almıştı. İbn Büveyh'in buraya gelmesinin sebebini yukarıda kısaca belirtmiştik. Ebû Abdullah el-Berîdî İmâdüddevle'ye gidip ona Irak'a yürümesi ve burayı istilâ etmesi için bir hayli teşvikte bulunmuştu. Bunun için de İmâdüddevle kardeşi Müizzüddevle'yi Ahvâz'a doğru göndermişti. Ebû Abdullah el-Berîdî Ebû'l-Hasan Muhammed ve Ebû Ca'fer el-Feyyâz adındaki iki oğlunu İmâdüddevle İbn Büveyh'in yanında rehine olarak bırakıp Müizzüddevle ile birlikte Ahvâz'a doğru harekete geçmişti. Bunların Ahvâz'a geldiğini ve Erecân'da konakladıklarını haber alan Beckem, onlarla savaşmak üzere harekete geçmiş, ancak çarpışmaların ilk safhasında mağlûp olup geriye çekilmişti. Beckem'in geri çekilmesinin en büyük amillerinden birisi, o günlerde şiddetli yağmurların yağması, bu yağmurların tesiriyle emrindeki Türklerin yaylarının kirişleri ıslanmış olması ve dolayısıyla ok atamayışlarıydı. Bunun için Beckem Müizzüddevle ve el-Berîdî ile savaşmaktan vaz geçip Ahvâz'a geri dönmüş ve askerlerinden bir kısmını da Asker Mukrem de bırakmıştı. Burada kalan askerler Muizzüddevle ile on üç gün müddetle çarpışmış ve nihayet Tüster'e geri çekilmişler, Muizzüddevle de Asker Mukrem'i ele geçirmişti. Bu olaylardan sonra Beckem, Ahvâz'dan Tüster'e gitmiş ve Ahvâz halkının ileri gelenlerinden bir grubu alıp askerleriyle birlikte Vâsıt'a gitmişti. Buradan İbn Râik'a yazdığı bir mektupta durumu bildiriyor ve askerlerin büyük miktarlarda paralara ihtiyacı olduğunu, yanında yüz bin dinar varsa kendisi gelinceye kadar orada ikamet etmesini tavsiye ediyordu. Bu mallar askere dağıtılmalıydı. Eğer yanında bu meblağ mevcut değilse Bağdâd'a gitmesini söylüyor, bunun askerlerin Vâsıt'ta isyan etmelerinden çok daha iyi olacağını ilâve ediyordu. Beckem'in bu mektubunu alan İbn Râik, hemen yanındakilerle birlikte Vâsıt'tan hareket ederek Bağdâd'a gitmişti. Beckem ise Vâsıt'a gelip burada ikamet etmiş ve yanında bulunan Ahvâz ileri gelenlerini hemen tutuklatıp

onlardan elli bin dinar para istemişti. O sıralarda Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Sâîd es-Sûsî Beckem ile birlikte bulunuyordu.

Ebû Zekeriyyâ şöyle anlatır :

Beckem'in ne düşündüğünü ve ne yapmak istediğini öğrenmek istedim. Ona bir nasihatim ve tavsiyem olacağını bildirerek yanına gelmek istediğimi haber verdim. Beni huzuruna çağırdı, yanına varıp şöyle dedim: «Ey emîrimiz! Sen şu dünyayı imar etmek, halifeye ve Müslümanlara hizmette bulunmak istediğini ve ülkenin yönetimini yoluna koymayı arzuladığını söylemektesin. Halbuki daha dün sahip oldukları varlıklarını kaybetmiş, memleketlerinden çıkarılmış, ellerindeki her şeyleri alınmış olan bu sürgün edilmiş kimselerden para istiyorsun. Onlar ülkelerinin uzağına düşmüş gurbetçilerdir. Daha dün onlardan bir çok kimse karınlarına ateşlerle dolu kazanlar konulup işkencelere çarptırılmışken, aynı şekilde onları işkence ettirmeyi istiyor ve bu hususta emir veriyorsun. Bilmiyormusun ki bu yaptıkların işitilecek olursa tanıyan ve tanımayanlar sana buğzedecektir. Sen İbn Râik'in Basra halkına karşı takındığı kötü tavrını beğenmemiş ve onu kınamıştın. Gerçekten İbn Râik bütün Basra halkına karşı mı kötü davranmıştır? Hayır, vallahi o öyle yapmamıştır. Belki Basralılardan bir gruba eziyet etmiş ve küçük bir kitleye kötülükte bulunmuştur. Ancak Basra halkının tümü ona buğzetmiş, ona karşı gelmişti. Bağdâd'ın avamı ise böyle bir işkence ve tavra aslâ tahammül edemez.»

Ona bu sözleri söyledikten sonra Merdâvîc'in yaptıklarını anlattım. Bunları işitince beni doğruladı ve ona yaptığım nasihatten dolayı memnun olduğunu bildirip Ahvâzlıların derhal serbest bırakılmalarına dair emir verdi.

Muizzüddevle b. Büveyh ile el-Berîdî, Asker Mukrem'i ele geçirince Ahvâz halkı varıp bu başarılarından dolayı el-Berîdî'yi kutlamışlardı. Bu kutlama hey'eti içinde Ahvâzlı iyi bir doktor bulunuyordu. O sıralarda da el-Berîdî üç günde bir gelen bir ateşli hastalığa, sıtmaya tutuluyordu. el-Berîdî bu doktora: «Ey Ebû Zekeriyyâ! Bu durumumu görüyor musun? Sıtma beni perişan etti.» şeklinde hastalığından şikayet edince, tabip ona: «Karıştırmaktan ileri geliyor.» diye karşılık vererek, yemek karıştırmayi ve hastalığının yemeklerin tesiriyle olduğunu ifade etmek istemişti. Ancak el-Berîdî ona: «Bundan daha çok karıştırma mümkün müdür? Dünyanın altını üstüne getirdim.» şeklinde karşılık vermişti.

Hep birlikte Ahvâz'a gidip orada otuz beş gün müddetle ikamet etmişler, bu arada el-Berîdî İbn Büveyh'in yanından el-Bâsiyân'a kaçmıştı. İbn Büveyh el-Berîdî'ye yazdığı mektupta ona serzenişte bulunup kaçıp gitmesinin ihanet olduğunu hatırlatmıştı.

İbn Büveyh, el-Berîdî'den Basra'daki askerlerini istemiş, onları alıp Veşmgîr'e karşı savaşmakta olan ağabeyi Rüknüddevle'ye İsfahân'a yardımcı kuvvet olarak ulaştırmayı arzu etmişti. Bunun üzerine el-Berîdî Basra askerlerinden dört bin kadar bir kuvveti hazırlayıp getirmişti. Bu Basralı askerler hazır duruma gelince el-Berîdî Muizzüddevle'ye: «Eğer bunlar orada ikamet edecek olurlarsa, Deylemîlerle aralarında çarpışmalar meydana gelir. İyisi mi bunlar önce Sûs şehrine, oradan da İsfahân'a ulaşsınlar.» diye görüş beyan edince Muizzüddevle buna muvafakat etmiş, arkasından Mehdî Kalesi'nde bulunan askerlerini de getirmesini el-Berîdî'den istemişti. Muizzüddevle bu askerleri nehir yolu ile Vâsıt'a göndermeyi düşünmüştü. Ancak Muizzüddevle'nin bu istek ve davranışlarından korkan el-Berîdî, kendisinin Yâkût'a karşı yaptıklarını Muizzüddevle'nin aynen ona yapmak istediğinden endişelenmişti.

Deylemîler ona pek önem vermiyor ve iltifat da etmiyorlardı. el-Berîdî Muizzüddevle'nin yanından kaçıp Sûs'ta bulunan askerlerinin Basra'ya geri gelmelerini emretmiş ve Muizzüddevle'ye yazdığı mektupta iltizamına karşılık gerekli paraları ve malları ödeyebilmesi için Ahvâz'dan çıkıp gitmesini istemişti. Çünkü İmâdüddevle İbn Büveyh tarafından Ahvâz ve Basra şehirleri el-Berîdî'ye iltizam edilmişti. O, her sene Büveyhoğullarına on sekiz milyon dirhem para ödeyecekti. Muizzüddevle ağabeyi İmâdüddevle'nin: «Gelirlerimize engel oldun.» demesinden korktuğu için Ahvâz'dan Asker Mukrem'e çekilmişti. el-Berîdî de Banâbâz'a geçmiş, adamlarını Ahvâz'a göndermişti. Diğer taraftan Muizzüddevle'ye gönderdiği mektup ve elçileriyle kendisinden korktuğunu bildiriyor, ondan emin olmak ve Ahvâz'ı rahatça koruyabilmek için Asker Mukrem'den Sûs'a çekilmesini talep ediyordu.

Ebû Ca'fer es-Saymarî ve benzeri kimseler Muizzüddevle'ye şunları söylemişlerdi: «el-Berîdî Yâkût'a yaptıklarını sana da yapmak istiyor ve seni tutuklatıp bununla Beckem ve İbn Râik'a yakınlaşmak istiyor. Bu şekilde ağabeyin İmâdüddevle'yi senin için geri çevirmeyi planlamaktadır.» Bunun üzerine Muizzüddevle Asker Mükrem'den çekilmeyi reddetmişti.

Beckem bu gelişmeleri haber alınca derhal yanında bulunan askerlerinden bir grubu Sûs ve Cündeysâbûr üzerine sevketmiş ve buraları ele geçirmişti. Ahvâz el-Berîdî'nin elinde kalmış, Müizzüddevle de Ahvâz bölgesinden yalnız Asker Mukrem'e sahip kalmıştı. Bunun için Muizzüddevle'nin emrinde bulunan askerler durumdan bir hayli sıkılmağa başlamış ve bir kısmı ondan ayrılarak Fars bölgesine geri dönmeyi arzu etmiş-

lerdi. Ancak Müizzüddevle'nin ileri gelen en büyük iki kumandanı Asbahdost ve Mûsâ Kayyâze onlara engel olmuşlardı. Burada bir ay daha ikamet etmeleri hâlinde bütün maaşlarını ödemeyi taahhüt etmişlerdi. Böylece Fars bölgesine gitmek isteyen askerler burada kalmış, Muizzüddevle de ağabeyi İmâdüddevle'ye bir mektup yazıp durumu bildirmişti. İmâdüddevle kardeşine yardımcı kuvvetler göndermiş, bu kuvvetlerle maddeten daha güçlü bir noktaya gelip Ahvâz üzerine yürüyerek burayı istilâ etmişler, el-Berîdî ise Ahvâz'dan Basra'ya kaçıp orada ikamet etmiş, İbn Büveyh de Ahvâz'da yerleşmişti.

Beckem de İbn Büveyh yerine Bağdâd'a hakim olmak arzusu ile Vâsıt'ta ikamet etmiş ve Bağdâd'ı ele geçirmeyi düşünmüş, ancak bu düşüncesini açığa vurmamıştı. İbn Râik Ahvâz üzerine yürüyüp Büveyhoğullarını buradan çıkarmaları için Beckem'e yardımcı kuvvet olarak Ali b. Halef b. Tayyâb kumandasında askerî birlikler sevketmişti. Büveyhoğullarını Ahvâz'dan çıkardıkları takdirde Ahvâz valiliğine Beckem'i, haraç işleri başına da Ali b. Halef'i tayin edeceğine söz vermişti. Ali b. Halef Vâsıt'a Beckem'in yanına ulaştığında Beckem onu kendisine yardımcı edinmiş ve onunla birlikte Vâsıt'ta ikamet ederek Vâsıt'ın bütün mallarına el koymuştu.

Diğer taraftan vezir Ebû'l-Feth, Bağdâd'da işlerin bir hayli karışık gittiğini görünce Mısır ve Şâm hususunda İbn Râik'i tamaha düşürmek istemişti. Bunun için onunla sihrî bağlar kurmuş, ayrıca İbn Tuğç ile de aralarında akitler ve sihrî bağlar kurmuş, sonra İbn Râik'a şöyle demişti: «Beni Mısır ve Şâm'a gönderecek olursan bütün oranın mallarını ve gelirlerini toplar sana gönderirim.» Bu teklifi alan İbn Râik Ebû'l-Feth'e hemen hareket için hazırlanmasını söylemiş, Ebû'l-Feth de bu yılın rebiyülevvel (938 ocak) ayında Şâm'a hareket etmişti.

Beckem ve el-Berîdî Arasında Meydana gelen Çarpışmalar ve Sonunda Akdedilen Sulh Anlaşması

Beckem Vâsıt'ta ikamet edip de orada durumu bir hayli güçlenince İbn Râik bundan korkmuş ve Beckem'in birgün Irak'a sahip olmasını arzu etmesinden bir hayli endişeye kapılmıştı. Bunun için Ebû Abdullah el-Berîdî'ye yazdığı bir mektupta Beckem'e karşı onunla barış yapmak istediğini, Beckem'i Vâsıt'tan kovduğu takdirde yıllık göndereceği asker ve bunun yanı sıra altı yüz bin dinar karşılığında burayı el-Berîdî'ye iltizam etmeyi teklif etmişti.

Bu durumu haber alan Beckem, korkmağa başlamış, bunun üzerine ne yapması gerektiği hususunda adamlarıyla istişâre etmiş, adamları önce

Ebû Abdullah el-Berîdî'den başlamasını, hilâfet makamına taarruzda bulunmamayı tavsiye etmişler, el-Berîdî'nin işini bitirmeden İbn Râik ile karşı karşıya gelmemesini öğütlemişlerdi. Bunun üzerine Beckem, askerlerini toplayıp el-Berîdî üzerine Basra'ya yürümüş, Ebû Abdullah da azatlı kölelerinden Ebû Ca'fer Muhammed el-Hammâl komutasında sayıları bine varan bir askerî birlik hazırlayıp Beckem'e karşı göndermişti. İki ordu karşılaşıp çarpışmalara başlamış, sonunda el-Berîdî'nin askerleri mağlûp olup geri çekilmişlerdi. Beckem onları takip etmedi.

el-Berîdî ve adamları olup bitenleri gözetlemek ve durumu öğrenmek üzere Matârâ'da beklemekte idiler. Askerlerinin geri geldiğini öğrenince korkmuş ve endişeye kapılmışlardı. Ancak sağ salim geri döndüklerini ve aralarından tek bir kişinin bile öldürülmediğini görünce buna bir hayli memnun olmuş ve sevinmişti.

Beckem'in niyeti bu saldırısıyla el-Berîdî'yi zelil edip bertaraf etmek ve İbn Râik ile olan ilişkilerini koparmaktı. Beckem'in gönlünde yatan Bağdâd şehri idi. Bunun için el-Berîdî'yi mağlûp etmesinden iki gün sonra ona yazdığı mektupta olup bitenlerden dolayı özür diliyor ve şöyle yazıyordu: «Önce sen bana saldırarak işi başlattın, ben ise seni ve adamlarını affettim. Eğer geri çekilmelerinden sonra askerlerini takip edip kovalasaydım, onların büyük bir kısmı suda boğulur, geri kalanların çoğu da öldürülürdü. Fakat ben seninle anlaşma yapmak istiyorum. Bağdâd'ı ele geçirecek olursam sana Vâsıt'ı verir, buraya vali tayin eder ve seninle akrabalık bağları kurarım.» Bu mektubu alan el-Berîdî Allah'a şükür için secdeye kapanmış ve Beckem'e bir daha saldırmamak üzere yemin edip onunla barış anlaşması yapmıştı. Bu anlaşmadan sonra Vâsıt'a dönen Beckem, İbn Râik'a karşı gerekli tedbirleri almağa ve Bağdâd'ı ele geçirmeğe çalışmıştı.

İbn Mukle'nin Ellerinin ve Dilinin Kesilmesi

Bu yılın şevval (ağustos) ayı ortalarında vezir Ebû Ali b. Mukle'nin eli kesildi. Vezir Ebû'l-Feth b. Ca'fer b. el-Furât vezareti yürütmekten acze düşüp de Şâm'a gidince halife er-Râzî Billâh, Ebû Ali b. Mukle'yi vezarete tayin etmişti. İbn Mukle'nin yönetimde hiç bir etkinliği olmayıp devletin bütün işlerini İbn Râik deruhte etmekte idi. İbn Mukle'nin ve oğlunun bütün mal ve paralarına el koymuştu. Tekrar vezarete geri geldiğinde bunların kendisine iade edilmesini istediği halde İbn Râik bu paraları ve mülkü iade etmemişti. İbn Mukle İbn Râik'in yakın adamlarından yardım isteyip mallarının geri verilmesi hususunda kendisine yardımcı olmalarını dilemiş ancak onlar, yardım etmeyi vaadettikleri halde

onun bu isteğini yerine getirememişlerdi. İbn Mukle bu mal ve paralarına kavuşamayınca İbn Râik'in aleyhinde bulunmağa başlamış ve Beckem'e yazdığı mektubunda İbn Râik'in yerine kendisinin daha lâyık olduğunu söyleyip onu bu hususta ümitlendirmişti. Diğer taraftan Rey'de bulunan Veşmgîr'e aynı anlamda mektuplar yazmış ve onu da bu hususta ümit sahibi kılmıştı. Bunlar yetmiyormuş gibi, Halife er-Râzî'ye yazdığı mektuplarda İbn Râik'i ve adamlarını tutuklatmayı tavsiye ediyor, onları tutukladığı takdirde üç milyon dinar parayı müsadere edeceğini ve bu parayı halifeye teslim edeceğini vaat ediyordu. Diğer taraftan İbn Râik'in yerine Beckem'i tayin etmeyi de halifeye tavsiye edip durmakta idi. Bu söylenenler hoşuna gitmediği hâlde halife er-Râzî Beckem'i bu hususta ümitlendirmiş ve İbn Mukle da acele ile Beckem'e mektup yazıp halifenin bu teklife razı olduğunu ve bir an evvel Bağdâd'a hareket için acele etmesi hususunda onu teşvik edip durmuştu.

Diğer taraftan İbn Mukle, kendisi ile halifenin varmış olduğu anlaşma gereğince İbn Râik'in işi tamamlanıncaya kadar gelip Dâru'l-hilâfe'de ikamet etmeyi arzu etmiş, er-Râzî Billâh da onun bu isteğine olumlu cevap vermişti. Oraya gelmesi pek hoş karşılanmamasına rağmen İbn Mukle ramazan ayının son gününde Dâru'l-hilâfe'ye gelip yerleşmiş ve şöyle demişti: «Ay parıltıların altında gizlenmiştir. O sırları saklamağa ve muhafaza etmeğe yarar.» Ancak İbn Mukle bütün bu yaptıklarında Allah rızasını gözetmediğinden dolayı bütün sırları açığa çıkmış ve yapmak istedikleri her tarafta yayılmıştı. Dâru'l-hilâfe'ye gelip yerleştiği hâlde er-Râzî Billâh onu kesinlikle yanına yaklaştırmamış ve bir odaya hapsedip bırakmıştı. Ertesi gün olunca halife er-Râzî İbn Râik'e haber gönderip bütün bu olup bitenleri bildirmiş, İbn Mukle'nin yaptıklarını ve yazdığı mektupları İbn Râik'a göstermişti. İbn Râik er-Râzî'ye teşekkür etmiş, ancak şevval ayının ortalarına kadar hiç bir şey olmamış gibi İbn Mukle ile er-Râzî arasında elçiler gidip gelmiş ve yazışmalar olmuştu. Bunun üzerine İbn Mukle tutuklu bulunduğu odadan çıkarılarak eli kesilmiş ve arkasından da kesik eli tedavi edilmişti. O hâlâ er-Râzî'ye mektuplar yazıyor ve vezarete tayini hususunda ısrar edip duruyordu. Elinin kesik olmasının vezarete engel olmadığını er-Râzî'ye hatırlatan İbn Mukle, kalemi kesik eline bağlayıp mektuplarını hâlâ kendisi yazıyordu.

Beckem Bağdâd yakınlarına ulaştığında bunu kendi aralarında konuşan hizmetçilerden işiten İbn Mukle: «Beckem buraya varacak olursa beni kurtaracaktır, o zaman da İbn Râik'a gösteririm ve ondan nasıl intikam alacağımı ben bilirim.» demişti. Eli kesildiği, yetmiyormuş gibi, İbn Mukle tekrar İbn Râik'in aleyhinde halkı kışkırtmağa ve çektiği zulümleri halka anlatmağa başlamıştı. Halkı İbn Râik'a karşı teşvik ettiğini ha-

ber alan halife er-Râzî ile İbn Râik bu defa derhal dilinin kesilmesini emretmişlerdi. Son derece dar bir yere hapsedilerek orada bırakılmış olan İbn Mukle burada bir çok musibetlere düçar olmuştu. Eli kesik olduğu halde kendisine hizmet eden kimse yoktu. Bulunduğu yerde tek eliyle kuyudan su çekiyor, kovanın ipini bir eli ve ağzıyla tutuyordu. Burada son derece acı günler geçirmiş ve çok sıkıntılar çekmişti. Nihayet hapiste iken vefat eden İbn Mukle önce Dâru'l-hilâfe'ye gömülmüş, sonra akrabaları naşını isteyince gömülü bulunduğu mezarı eşilmiş ve akrabalarına teslim edilmişti. Onu evine götürüp gömmüşler, fakat sonra kabri tekrar eşilmiş ve başka bir eve taşınıp orada defnedilmişti.

Tuhaftır ki, İbn Mukle üç kez vezarete gelmiş, üç ayrı halifeye vezir olmuş ve üç defa büyük yolculuğa çıkmıştı. Bu yolculukların ikisinde Şîrâz'a sürgün'e gönderilmiş, diğerlerinde ise vezir olarak Musul'a gitmişti. Ayrıca üç defa gömülmüştü ve hizmetçilerinden üçü de onun en yakın adamlarıydı.

Beckem'in Bağdâd'ı İstilâ Etmesi

Bu yılda Beckem Bağdâd'a girip şehri hakimiyeti altına almış, er-Râzî ile karşılaşıp halife tarafından İbn Râik'in yerine Emîru'l-Ümerâlığa tayin edilmişti.

Beckem'in bu noktaya nasıl geldiğini anlatabilmek için Beckem hakkında başından beri bilgi vermek isteriz. Onunla ilgili bazı olayları yukarıda kaydetmişsek de hakkında geniş malûmat verdikten sonra konuya girmemiz konunun bütünlüğü açısından çok daha yararlı olacaktır.

Beckem, Mâkân b. Kâkî'nin veziri olan Ebû Ali el-Ârız'ın kölelerinden ve hizmetçilerindendi. Mâkân b. Kâkî Beckem'i Ebû Ali'den kendisine bağışlamasını istemiş, Ebû Ali de Mâkân'ın bu isteğini yerine getirmişti. Sonra Beckem, Mâkân b. Kâkî'den ayrılıp Mâkân'ın bazı adamlarıyla birlikte Merdâvîc'e katılmış, daha sonra Merdâvîc'i öldüren grup arasında yer almış, oradan da Irak'a gelerek İbn Râik ile irtibat kurmuş, İbn Râik onu Ahvâz'a göndermiş, bunun üzerine Ahvâz'a gelip el-Berîdî'yi oradan çıkararak şehre hâkim olmuştu. el-Berîdî daha sonra Muizzüddevle İbn Büveyh ile Fars bölgesinden Ahvâz'a gelmiş ve Ahvâz'ı Beckem'den geri almışlardı. Bunun üzerine Beckem Ahvâz'dan Vâsıt'a geçerek, yukarıda tafsilatla anlattığımız gibi, orada yerleşmişti. Vâsıt'ta iyice yerleşen Beckem'in gönlü gittikçe Bağdâd'a meyletmeğe başlamıştı, Dâru'l-hilâfe'yi hakimiyeti altına almağa heves etmekte idi. Ama bütün bunlara rağmen hâlâ İbn Râik'a olan bağlılığını sürdürüyor ve dış

görünüşü ile ona itaat ediyordu. Hattâ Beckem'in askerlerinin taşıdığı sancaklarda «Beckem er-Râikî» ibareleri yazılı idi. İbn Mukle'nin er-Râzî Billâh ile birlikte kendisini Emîru'l-ümerâlığa tayin etmeyi düşündüklerine dair mektupları eline ulaşınca gerçekten Emîru'l-ümerâlığa heves etmiş ve İbn Râik'a olan bağlılığından vaz geçerek sancakları üzerine yazdırmış olduğu bu ibareleri hemen sildirmiş ve Vâsıt'tan hareketle 1 zilkade (30 Ağustos 938) gününde Bağdâd'a gelmek üzere harekete geçmişti.

İbn Râik onun Bağdâd'a gelmesini istemiyordu, er-Râzî-ye ricada bulunup Beckem'i tekrar Vâsıt'a geri dönmesi için ikna etmeğe ve ona bu hususta mektup yazmağa teşvik etmişti. er-Râzî Beckem'e bu hususta mektuplar yazmış ve ona ulaştırmıştı. Beckem, er-Râzî'nin geriye dönmeyi tavsiye eden mektupları ulaşınca alıp yere atmış ve buna hiç kulak asmayarak Deyâlî Nehri'nin doğu sahiline gelip konaklamıştı. Nehrin batı yakasında da İbn Râik'in adamları durmakta idi. Beckem'in adamları birden nehre atlamış ve yüzerek karşı tarafa geçmeğe başlamışlardı. Bunları gören İbn Râik'in adamları bulundukları noktadan geriye çekilmiş gitmişler bunun üzerine de Beckem'in adamları Bağdâd'a varmışlardı. İbn Râik Beckem'in gelmesi üzerine Bağdâd'dan ayrılıp Ukbarâ'ya gitmiş, Beckem de 13 zilkade (10 eylül) günü Bağdâd'a girmişti. Ertesi gün er-Râzî Billâh onu huzuruna almış, hil'atler giydirip Emîru'l-ümerâ makamına tayin etmişti. Beckem daha sonra er-Râzî Billâh'ın imzasıyla İbn Râik'in yanında bulunan kumandanlara mektuplar yazdırmış ve Bağdâd'a geri dönmelerini emretmişti. Gerçekten İbn Râik'in yanında bulunan kumandanlar bu emir üzerine ondan ayrılıp tümüyle geri dönmüşlerdi.

İbn Râik gelişmelerin bu şekilde seyrettiğini görünce Bağdâd'a geri dönüp orada gizlenmişti. Beckem ise Mu'nis'in köşkünde konaklamış ve Bağdâd'a tamamen hakim vaziyete gelmişti. Ebû Bekr b. Râik'in Emîru'l-ümerâlığı bir yıl, on ay, on altı gün sürmüştü. Beckem Bağdâd'a gelmeden evvel Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Saîd es-Sûsî aracılığıyla İbn Râik ile mektuplaşıyordu.

Ebû Zekeriyyâ şöyle anlatır :

Beckem'e İbn Râik ile arasını bozmamasını ve ona karşı alenen rekabet etmemesini tavsiye ettiğimde bana: «Neden bunları bana tavsiye ediyorsun?» diye sormuş, ben de ona: «İbn Râik senin reisindir ve sen onun emrinde çalışmış bir kimsesin. Aynı zamanda o senden daha güçlüdür. Adamları çok daha fazladır ve halife de şu anda ondan yanadır. Onun malı senin malından çok daha fazladır.» demiştim. Bu sözlerim üzerine bana şöyle karşılık vermişti: «Adamlarının çok olduğuna bakma, hepsi aynen içi boş ceviz gibidirler. Ben onları çoktan denedim. Onların çok-

luklarına azlıklarına hiç de aldırış etmem. Halifenin bu gün için ondan yana olması meselesine gelince, bu bana aslâ zarar vermez. Adamlarımın katında da pek önemli bir olay değildir. Parasının benden çok daha fazla olması bir önem taşımaz. Ben adamlarıma gerekli ödemeleri yapmışımdır, ayrıca her zaman bana yetecek kadar da yanımda yedek akçem vardır.» Sonra: «Sence yanımda ne kadar para olabilir?» diye sorunca ona bilmediğimi söyledim. Buna rağmen: «Ne kadar tahmin edersin?» diye ısrar edince: «yüz bin dirhem.» dedim. O bunun üzerine: «Hey Allah sana mağfiret etsin; şu anda yanımda hiç de ihtiyacını duymadığım elli bin dinarlık bir param var.» demişti.

Beckem Bağdâd'ı istilâ ettiğinde bana: «Hatırlıyor musun sana: 'Yanımda elli bin dinar para var' dediğim günü? Vallahi o gün elimde beş bin dirhemden başka tek kuruşum mevcut değildi.» demişti. Ben de ona: «Bu da benim katımda senin güvenirliliğini yitirir demektir» şeklinde karşılık verince o: «Hayır, sen İbn Râik'a giden elçimdin. Eğer yanımda az para olduğunu sana söyleseydim, gerçekten maneviyatın zayıflar, gerekli müdafaayı yapamaz, böylece düşman bize galip gelirdi. Bundan dolayı senin maneviyatını güçlendirmeyi ve güçlü bir moral ile oraya varıp İbn Râik ile konuşmanı ve onun kalbine korku salmanı arzu etmiştim.» Beckem'in bu sözlerini Ebû Zekeriyyâ şöyle değerlendirmektedir: «Bana bunları anlatınca gerçekten kurduğu planları ve zekâsının seviyesini anladım ve yaptıklarını beğendim.»

Leşkerî'nin Âzerbeycân'ı İstilâ Etmesi ve Öldürülmesi

Bu yılda Leşkerî b. Merdî Âzerbeycân'ı hakimiyeti altına almış bulunuyordu. Bu Leşkerî daha evvel sözünü ettiğimiz Leşkerî'den çok daha güçlü birisi idi. Veşmgîr'in el-Cibâl bölgesi valilerinden olup bir hayli adam ve para toplayarak Âzerbeycân üzerine yürümüştü. O sıralarda Âzerbeycân valisi İbn Ebi's-Sâc'ın adamlarından Deysem b. İbrâhim el-Kürdî idi. O da Leşkerî ile savaşmak üzere askerlerini toplamış, ancak girdiği ilk çatışmalarda mağlûp olarak geri dönmüştü. Fakat bir daha askerlerini toparlayarak tekrar savaş düzeni almış, ikinci bir kez Leşkerî'nin üzerine saldırmış, fakat yine yenilerek geri çekilmişti. Böylece Leşkerî Âzerbeycân şehirlerinden Erdebil hariç tümüne hakim olmuştu. Erdebil halkı kalelerinin müstahkem olmasından dolayı şehri teslim etmemişlerdi. Âzerbeycân bölgesinin hemen hemen en büyük ve başkenti durumunda olan Erdebil halkı gerçekten gayret sahibi, kahraman kimselerdi. Leşkerî onlarla mektuplaşmış, ihsanlarda bulunacağını vaat etmiş, ancak Deylemîlerin el-Cibâl bölgesinde Hemedân'da ve diğer yerlerde hal-

ka karşı yaptıkları zulümleri ve kötü yönetimlerini bildiklerinden dolayı onun bu sözlerine pek kulak asmamış, şehirlerini savunmağa devam etmişlerdi. Leşkerî Erdebil'i uzun müddet kuşatmış ve kuşatma bir hayli sürmüştü. Nihayet adamları surlara tırmanarak bir çok yerinden delmiş, gedikler açmış ve şehre girmişlerdi.

Leşkerî gündüzleri Erdebil'e giriyor, geceleyin ise şehirden çıkıp karargâhına ve askerlerinin yanına geri dönüyordu. Bundan yararlanan şehir halkı surlarda açılan gedikleri geceleri onarıyor ve Leşkerî'ye karşı tekrar harekete geçerek savaşı sürdürüyorlardı. Leşkerî eline geçirdiği fırsatları değerlendirmeyip şehre girdikten sonra terkettiği ve azmini sürdürmediğinden dolayı pişman olmuştu. Bu arada Erdebil halkı Deysem b. İbrâhim'e haber gönderip durumu bildirmiş, Leşkerî ile savaşmak üzere çıkacakları falan gün kendilerine gelmesini ve Leşkerî'yi arkadan kuşatmasını söylemişlerdi. Gerçekten Deysem bu söylediklerini yapmış, onlar da bildirdikleri günde Leşkerî ile savaşmak üzere şehirden dışarı çıkıp onunla savaşa tutuşmuşlardı. Çarpışmaların sürdüğü bir sırada Deysem b. İbrahim Leşkerî'yi arkadan kuşatmış ve onu son derece kötü bir hezimete uğratmışlardı. Askerlerinden bir hayli adam öldürülmüş, kendisi de Mûkan taraflarına çekilmişti. «İbn Dûla (veya Davla)» diye bilinen Mûkan isbehbedi (başbuğu) Leşkerî'ye son derece izzet ve ikramda bulunmuş, onu en mükemmel şekilde ağırlamıştı.

Leşkerî burada askerlerini toparlayarak Deysem b. İbrâhim el-Kürdî üzerine yürümüş, Mûkan isbehbed'i İbn Dûla (veya Davla) da Leşkerî'ye yardım edince, Deysem bu saldırıdan geriye çekilerek Aras nehrini aşıp karşı tarafa geçmişti. Leşkerî'nin adamlarından bir grup da nehri aşıp ardlarına düşünce Deysem mağlûp olup geriye çekilmiş ve Veşmgîr'in yanına Rey'e gitmişti. Deysem Veşmgîr'i Leşkerî ile korkutmağa başlamış, kendisiyle birlikte Leşkerî'ye karşı savaşmak üzere asker göndermesi halinde ona her yıl belirli miktarda vergi ödeyeceğini vaat etmişti. Veşmgîr Deysem'in bu isteğini yerine getirerek emrine bir miktar asker vermişti. Diğer taraftan Leşkerî'nin emrinde bulunan askerler Veşmgîr'e yazdıkları mektuplarda ondan yana olduklarını, ona bağlanıp itaat ettiklerini bildirmiş, askerlerini gördükleri anda Leşkerî'den ayrılıp onların arasına katılacaklarını bildirmişlerdi. Ancak Leşkerî yazılan bu mektupları ele geçirmiş ve durumu gizli tutmuştu. Veşmgîr'in askerlerine yaklaştıkları bir sırada adamlarını toplayan Leşkerî, yaptıklarından haberdar olduğunu, Veşmgîr'in onlara fayda vermeyeceğini ve bu askerlerle güç kazanmayacağını bildirmiş, kendisiyle geldikleri takdirde onları alıp ez-Zevzân(1) bölgesine doğru gideceğini, yolda Ermeni diyarlarını yağmalaya-

(1) veya Zûzân. (Çeviren).

rak bir sürü mallar ele geçireceklerini anlatmıştı. Bu arada ez-Zevzân bölgesinden yoluna devam ederek Musul'a kadar ilerleyeceğini, Musul ve çevresine hâkim olup buraları istilâ etmeyi düşündüğünü söylemişti. Leşkerî'nin bu sözlerini dinleyen askerler ona itaat etmiş, onunla birlikte Armenia bölgesine doğru yola koyulmuşlardı. Bölgede yaşayan Ermeniler onların varlığından habersiz oldukları için Leşkerî'nin askerleri bir hayli yağma yapmış, ganimet ve esir ele geçirmişlerdi. Oradan ez-Zevzân bölgesine yürüyen Leşkerî ve adamları yolda bir sürü ganimetler ele geçirmişlerdi. Nihayet bir Ermeninin hakimi bulunduğu bir şehre ulaşmışlardı. Bu Ermeni şehri yağmalamadıkları takdirde onlara kendi arzusuyla bir sürü mal ve para vermeyi taahhüt etmişti. Leşkerî de onun bu tekliflerini kabul ederek ülkesine saldırmamıştı.

Ancak bu Ermeni yolda Leşkerî'ye bir pusu kurdurmuş ve askerlerinden bir miktarını bu pusulara yerleştirmişti. Dar bir geçitten geçtikleri bir sırada Leşkerî'nin mallarına saldırmak ve onlardan bazılarını alıp kaçmak üzere bir grup adamını görevlendirmiş, bunlar da aynen reislerinin verdiği emre uyarak Leşkerî'nin mallarından bir miktarını çalıp kaçmışlardı. Leşkerî bundan haberdar olunca yanına aldığı beş kişi ile birlikte bu hırsızları kovalamış, onlar da reislerinin hazırlamış olduğu pusulara doğru kaçıp gitmişler ve Leşkerî ile yanında bulunan beş kişi ile çarpışmalara girişmişlerdi. O sırada pusuda bulunanlar yerlerinden çıkmış, Leşkerî'ye saldırarak onu ve yanında bulunanları öldürmüşlerdi. Askerleri arkasından koşup yanına vardıklarında onun beş adamıyla birlikte öldürüldüğünü görmüşler, bunun üzerine geri dönüp Leşkerî'nin oğlu Leşkeristân'ı başlarına geçirmişler ve onunla birlikte yollarına devam ederek «et-Tinnîn» geçidine doğru yürümüşlerdi. Burası el-Cûdî mevkiine yakın bir yer idi. Buradan geçerek Ermenilerin ileri gelenlerinden olan «Turm» adındaki kişinin şehrine ulaşmayı düşünmüşlerdi. Bu haberi alan Turm derhal dar geçitlere adamlarını yerleştirmişti; Leşkerî'nin adamları buradan geçince onları taşa tutup geçidi geçmelerini engelleyeceklerdi. Buraya ulaştıklarında Ermeniler onlarla çatışmış ve çok kimseyi öldürmüşlerdi. Ancak bir kısmı reisleri Leşkeristân ile birlikte kurtulmuş Musul'a Nâsirüddevle b. Hamdân'ın yanına gitmişlerdi. Leşkerî'nin adamlarından bir kısmı Musul'da ikamet etmiş, bir kısmı da çekip Bağdâd'a gitmişti.

Musul'da ikamet edenlere gelince, Nâsirüddevle bunları Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Saîd b. Hamdân komutasında Âzerbeycân bölgesinden hakimiyeti altında bulunan bölgeye göndermişti. O sıralarda Deysem b. İbrâhim Ebû Abdullah'ın elinde bulunan bölgeye saldırıp buraları ele geçirmek istemişti. Nâsirüddevle tarafından Âzerbeycân'a tayin edilmiş bulunan amcasının oğlu Ebû Abdullah Leşkerî'nin bu adamlarıyla birlikte

oraya ulaştığında Deysem üzerlerine yürümüş, ancak İbn Hamdân Deysem'e karşı koyup ona güç yetiremediğinden dolayı Âzerbeycân'dan ayrılmış, Deysem de tekrar buraya hâkim olmuştu.

Karmatîler Arasında Meydana Gelen İhtilâf ve Karışıklıklar

Bu yıl içinde Karmatîler arasında bir sürü karışıklıklar meydana gelmiş, onlardan bir kısmı diğerlerine saldırıp birbirlerini öldürmüşlerdi.

Karmatî reisi Ebû Saîd'in yakın adamlarından ve onun sırlarını bilen ileri gelenlerinden İbn Senber adında birisi vardı. İbn Senber'in yine Karmatîlerinden Ebû Hafs eş-Şerîk adında bir düşmanı bulunuyordu. İbn Senber İsfahânlı bir adama güvenerek şöyle demişti: «Seni Karmatîlerin başına geçireceğim, ancak düşmanım Ebû Hafs'ı öldürmeni isteyeceğim.» Bunun üzerine her ikisi anlaşmış ve birbirlerine söz vermişlerdi. İbn Senber bu İsfahânlı adama Ebû Saîd'in bazı sır ve özellikleri ile kendisine davet ettikleri adamın özelliklerini anlatmıştı. İsfahânlı adam Ebû Saîd' in evlâtları yanına gitmiş ve onlara bu gizli reislerinin özelliklerinden bazı şeyleri göstermişti. Bunun üzerine Ebû Tâhir: «İşte kendisine davet edilen kişi budur.» demişti. Bütün Karmatîler ona itaat etmiş ve boyun eğip emrine girmişlerdi. Ona öyle bir şekilde bağlanmışlardı ki onlardan birine öz kardeşini öldürmesini emrettiği zaman derhal bu emri infaz ederdi. Hoşlanmadığı bir adam olursa, onlara bu adamın hasta olduğunu söylüyordu; bu sözleriyle dininde şüpheye düştüğünü, öldürülmesi gerektiğini ifade etmek istiyor ve öldürülmesini emrediyordu.

Nihayet Ebû Tâhir bu İsfahânlı adamın kendisini öldürmek istediğini ve bütün yönetime tek başına el koymak istediğini öğrenmişti. Bunun için kardeşlerini toplayarak onlara: «Bu adama itaat etmekte büyük bir yanlışlığa düştük, onun gerçekten bizim kendisine davet ettiğimiz ve beklemekte olduğumuz şahıs olup olmadığını anlamak istiyorum.» demişti. Ebû Tâhir bu planını kurmuş ve İsfahânlıya şöyle demişti: «Bizim bir hastamız var, ona bir bak da hastalıktan kurtulup kurtulmayacağını bize bildir.» Nihayet bir araya gelmiş ve bahsettikleri adamın annesini getirerek yatırmış ve üstünü bir örtü ile örtmüşlerdi. İsfahânlı adam bunu görünce: «Bu hasta kurtulamaz, öldürünüz!» demiş, ancak orada bulunan Ebû Tâhir ve yakınları «Yalan söyledin bu bahsettiğimiz adamın kendisi değil, annesidir.» diye karşılıkta bulunmuşlardı. Karmatîlerin ileri gelenlerinden ve cesurlarından bu yolla bir çok kimse öldürüldükten sonra, nihayet İsfahânlı adamı da öldürmüşlerdi. Başlarına bu felâketlerin gelmesinin en büyük sebebi, Hecer şehrinde bir araya gelip başka bir yere çıkmamaları ve burada bir sürü fesat ve fitne çıkarmaları idi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Müslümanlarla Bizanslılar arasında zilkade (eylül) ayında esir mübadelesi yapılmıştı. Bu mübadele sırasında Müslümanların başında İbn Verkâ' eş-Şeybânî bulunuyordu. Bu esir mübadelesi sırasında erkek kadın olmak üzere altı bin üç yüz kişi civarında Müslüman esir kurtarılmıştı. Bu esir mübadelesi de Bedendûn Nehri üzerinde gerçekleştirilmişti.

es-Sâhib Ebû'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd bu yılda dünyaya gelmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 938-939) YILI OLAYLARI

Halîfe er-Râzî ve Beckem'in Musul'a; İbn Râik'in de Yeniden Ortaya Çıkıp Şâm'a Gitmeleri

Bu yılın muharrem (ekim-kasım) ayında halife er-Râzî Billâh ile Emîrü'l-ümerâ Beckem Musul ve Diyâr-Rabîa'ya gitmişlerdi.

Nâsirüddevle b. Hamdân her yıl Bağdâd'a göndermesi gereken iltizam bedellerini göndermemiş, Halife er-Râzî de bundan dolayı ona bir hayli içerleyerek Beckem ile birlikte, yanına Kâdı el-Rudât Ebû'l-Hüseyn Ömer b. Muhammed'i de alarak Musul'a gitmişti. Tekrit'e ulaştıklarında er-Râzî orada ikamet etmiş, Beckem ise yoluna devam etmişti. Nâsirüddevle Beckem'i Musul'a altı fersahlık bir uzaklıkta bulunan, «el-Kuheyl» denilen mevkide karşılamış, şiddetli çarpışmalara girişmişler, ancak Nâsirüddevle mağlûp olarak geri çekilmiş ve adamları Nusaybin'e kadar geri dönmüşlerdi. Beckem onları takip ederek Musul'da konaklamaksızın yoluna devam etmişti.

Beckem Nusaybin'e ulaştığında Nâsirüddevle İbn Hamdân Âmid'e gitmişti. Beckem buradan er-Râzî Billâh'a başarılarını ve fetih müjdesini bildirmiş, bunun üzerine Halife Tekrit'ten hareket ederek Musul'a gitmek üzere nehir yoluyla yola koyulmuştu. er-Râzî Billâh'a yanında bir grup Karmatî bulunuyordu. Bunlar Beckem'in zafer mektubu ulaşmadan evvel er-Râzî'nin yanından ayrılmış, Bağdâd'a gitmişlerdi. İbn Râik de sürekli olarak bunlarla mektuplaşıyordu. Bu Karmatîler Bağdâd'a ulaşınca bir müddetten beri gizlenmekte olan İbn Râik ortaya çıkmış, Dâru'l-hilâfeye saldırmaksızın Bağdâd'a hakim vaziyete gelmişti. Bu durumu haber alan er-Râzî Billâh derhal nehirden karaya çıkmış ve Musul'a giderek oradan Beckem'e durumu bildirmişti. Bu haberi alan Beckem'in Nusaybin'den geri dönmesi üzerine durumdan haberdar olan Nâsirüddevle de Âmid'den Nusaybin'e gelmiş, Nusaybin ve Diyâr-Rabîa'yı tekrar ele geçirmişti. Bu sırada meydana gelen olaylar ve vuku bulan gelişmeler Beckem'i endişeye düşürmüştü. Bunun için adamlarından bazıları ya-

vaş yavaş süzülüp Bağdâd'a gitmeğe başlamışlardı. Beckem adamlarını yanında tutmayı gerekli görüyordu. Bunun için şöyle demişti: «Halife ve emîrü'l-ümerâ sadece Musul kasabasını ele geçirebilmişlerdi.» Bu arada İbn Râik'in Bağdâd'ı hakimiyeti altına aldığı haberi kendisine ulaşmadan evvel durumdan haberdar olmadığı için Nâsirüddevle Beckem ve Halife er-Râzî'ye mektup gönderip barış yapmayı talep ediyor ve gerekli borçlarından beş yüz bin dirhemlik bir kısmını acilen yollamış bulunuyordu. Bunu haber alan Beckem duruma sevinmiş ve hemen sulh yapılması için er-Râzî'yi haberdar etmişti. Halife er-Râzî bu teklifi kabul etmiş ve aralarında barış yapılmıştı. Barışın akdinden sonra er-Râzî ve Beckem Bağdâd'a doğru harekete geçmişlerdi. Bu arada da İbn Râik Beckem ve Halifeye yazdığı mektuplarda onlardan özür dileyerek sulh yapılmasını talep ediyor ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Yahyâ b. Şirzâd'ı da elçi göndererek taleplerini onlara iletmiş bulunuyordu. İbn Râik'in elçisi Musul'a gelip mektubu Beckem'e sunmuş, Beckem de gelen elçiye izzet ve ikramda bulunarak onu yanı başında oturtmuş ve gayet iyi davranmıştı. Daha sonra durumu ve elçiyi er-Râzî'ye takdim edince Halife ile Beckem İbn Râik'in isteğine olumlu cevap vererek Kâdı el-Kudât Ebû'l-Hasan Ömer b. Muhammed'i mektupla birlikte ona göndermiş ve Furat Nehri yolu Diyâr-Mudar, Harran, er-Rûha ve çevresi ile Kınnesrîn ve Avâsım bölgelerini onun emrine vermişti. İbn Râik bu teklifi kabul etmiş ve Bağdâd'dan ayrılıp tayin edildiği yeni bölgesine yönelmiş, diğer taraftan er-Râzî ile Beckem 9 rebiyülâhir (3 Şubat 939) günü Bağdâd'a geri dönmüşlerdi.

el-Berîdî'nin Vezir Olması

Bu yılda daha evvel Şâm'a gitmesinin sebebini kaydetmiş olduğumuz vezir Ebû'l-Feth el-Fazl b. Ca'fer b. el-Furât, Remle'de vefat etmişti. Bir yıl, sekiz ay, yirmi beş gün müddetle vezaret yapmış bulunuyordu. Şâm'a gittiğinde yerine vekâlet etmek üzere Abdullah b. Ali en-Nukrî'yi vekil bırakmıştı.

Bu arada Beckem veziri Ali b. Halef b. Tabbab'ı yakalatmış ve yerine Ebû Ca'fer Muhammed b. Yahyâ b. Şirzâd'ı vezirliğe tayin etmişti. Ebû Ca'fer Beckem ile el-Berîdî arasında sulh görüşmelerini başlatmış ve gerçekten barışın yapılmasını sağlamıştı. el-Berîdî'ye her yıl ödenmek suretiyle altı yüz bin dinar karşılığında Vâsıt ve çevresi iltizam edilmişti. Bunun arkasından ve vezir Ebû'l-Feth el-Fazl'ın Remle'de vefatından sonra Ebû Abdullah, el-Berîdî'nin halifeye vezir olması için gayret sarfetmişti. Durumu olumlu karşılayan er-Râzî Billâh, el-Berîdî'ye haber göndererek huzuruna çağırmış, el-Berîdî de recep (nisan-mayıs) ayında

halifenin huzuruna gelip görevi üstlenmiş ve daha evvel Ebû'l-Feth'e vekâlet etmekte olan Abdullah b. Ali en-Nukrî'yi işlerini yönetmek ve kendisine vekâlet etmek üzere halifenin huzurunda görevlendirmişti.

Balba'nın Halifeye Karşı İsyanı

Beckem ileri gelen Türk kumandanlarından «Balba» adıyla bilinen birisini Enbâr'da kendisine vekil kılmıştı. Balba, Beckem'e yazdığı bir mektupta o sıralarda Şâm'da bulunan İbn Râik'a karşı rahatça koyabilmek için bütün Fırat nehri çevresinin emrine verilmesini talep etmişti. Beckem Balba'nın bu isteğini yerine getirmiş, o da er-Rahbâ'ya gidip İbn Râik ile ilişki kurmuş ve onunla mektuplaşıp anlaşarak Beckem ve halife er-Râzî'ye karşı muhalif davranmağa başlamış, ayrıca halka İbn Râik'in lehine bir araya gelmeyi teklif etmeğe başlamış ve etrafında bir hayli adam birikmişti.

Balba'nın durumunu haber alan Beckem üzerine bir askerî birlik göndermiş ve sür'atle yol almalarını ve oraya varıncaya kadar durmadan yollarına devam etmelerini emretmişti. Yola çıktıkları haberi er-Rahbâ'ya ulaşmadan kendilerinin oraya varıp Balba'yı baskına uğratmalarını istemiş, bunlarda aynen Emîrü'l-ümerâ Beckem'in emirlerini yerine getirmişlerdi. Bu askerî birlikler Bağdâd'dan er-Rahbâ'ya beş günde ulaşmış ve hiç bir şeyden haberi olmayan Balba'yı aniden basıvermişlerdi. O sırada yemek yemekte olan Balba, Bağdâd'dan bir askerî birliğin üzerine geldiğini haber alınca hemen kaçıp bir dokumacı dükkânına sığınmış, ancak nerede gizlendiğini öğrenip yakalamışlar ve alıp bir devenin sırtında Bağdâd'a götürmüşlerdi. Burada hapse atılmış ve ömrünün son demlerini burada geçirmişti.

Ebû Ali b. Muhtâc'ın Horasân Valiliğine Tayini

Bu yıl içinde Sâmânî emîri Nasr b. Ahmed, Ebû Bekr Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtâc'ı Horasân valiliğinden azlederek Buhâra'ya huzuruna çağırmış ve yerine oğlu Ebû Ali'yi tayin etmişti.

Emîr Nasr'ın Ebû Bekr'i bu görevinden azletmesinin sebebi, onun bir türlü iyileşmeyen bir hastalığa yakalanmış olması idi. Ebû Bekr hastalanmış ve hastalığı bir hayli uzun sürünce Emîr es-Said Nasr b. Ahmed, Ebû Bekr'in oğlu Ebû Ali'ye haber gönderip es-Sagâniyân'dan yanına çağırmış ve babasının yerine tayin ettiğini bildirerek onu Nîsâbûr'a göndermiş, babasına da mektup yazarak huzuruna çağırmıştı. Ebû Ali Nîsâbûr'a henüz üç günlük bir mesafede iken Buhârâ'ya gelmekte olan babasıyla

karşılaşmış, baba oğluna Horasân yönetiminde ihtiyaç duyacağı prensipleri anlatmıştı. Ebû Bekr hasta haliyle Buhârâ'ya gelmiş, oğlu Ebû Ali de bu yılın ramazan (939 haziran-temmuz) ayında Nîsâbûr'a emir sıfatıyla ulaşmıştı.

Ebû Ali akıllı, cesur, işini iyi bilen bir şahsiyet olup Cürcân ve Taberistân'a hareket etmek üzere üç ay Nîsâbûr'da ikamet edip işlerini yoluna koymuştu. Bu konuyu gelecek yıl olaylarını anlatırken tekrar ele alacağız.

Veşmgîr'in İsfahân ve Alamut'u Ele Geçirmesi

Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr b. Ziyâr bu yılda Rey'den çıkardığı bir orduyu Rüknüddevle Ebû Ali el-Hasan b. Büveyh'in elinde bulunan ve kendisinin de ikamet etmekte olduğu İsfahân'a doğru gönderdi. Veşmgîr'in bu ordusu Rüknüddevle'yi İsfahân'dan çıkararak şehre tamamen hâkim olmuş ve hutbeyi Veşmgîr adına okutmuşlardı. İsfahân'dan ayrılan Rüknüddevle Fars bölgesine gidip İstahr şehrinin varoşlarında konaklamıştı. Diğer tarafından Veşmgîr Alamut Kalesi'ne doğru yürümüş, kaleyi ele geçirmiş ve tekrar geri dönmüştü. Bu konuları yine gelecek yıl olaylarını aktarırken teferruatla ele alacağız.

Endülüs'te Meydana gelen Karışıklıklar

Bu yılda Ümeyye b. İshâk, Endülüs emîri Abdurrahman'a karşı Şenterîn (Şantarem) şehrinde isyan etti. Ümeyye b. İshâk'ın Ahmed adında bir kardeşi olup Emîr Abdurrahman'ın veziri idi. Emîr Abdurrahman, Ahmed'i öldürünce Şenterîn'de ikamet etmekte olan kardeşi Ümeyye bu haberi almış ve ona karşı isyan ederek Cillîkıye (Galicia) kralı Rudmir'e iltica etmiş ve onu Müslümanların sırlarına muttali' kılmıştı. Bir ara Ümeyye b. İshâk şehirden dışarı çıkıp avlanmak istemiş, fakat şehir halkı onu bundan alıkoyup da şehre girmesini engelleyince Rudmir'in yanına gitmiş, ona vezir olmuştu.

Bu yıl içinde Abdurrahman Galicialılarla savaşmak üzere harekete geçmiş, kralları Rudmir ile karşılaşıp savaşa tutuşmuş, düşmanı hezimete uğrayıp geri çekilmiş, Abdurrahman bir hayli kimseyi öldürdükten sonra onları muhasara altına almıştı. Ancak çember altına alınmış bulunan düşman bir çıkış hareketiyle Müslümanlara karşı galip gelmiş, bu arada bir çok kimseyi şehit etmişler ve kaçanları kovalamak istemişlerdi. Ancak Ümeyye Rudmir'i Müslümanları kovalamaktan vazgeçirmeğe çalış-

mış ve onu zarara uğramakla korkutup geriye bırakılan hazine ve ganimetlerin yeterli olduğunu söylemişti.

Bu mağlûbiyetten sonra tekrar ordularını toparlayıp donatan Abdurrahman, Galicia bölgesine doğru harekete geçmiş, arka arkaya yaptığı akınlarla bundan önceki mağlûbiyet sırasında verdikleri şehitlerin kat kat fazlasıyla düşman kırmışlar ve bir hayli kimseyi öldürmüşlerdi. İşte Abdurrahman'ın bu zaferi sırasında Ümeyye b. İshâk ondan emân dilemiş, Abdurrahman da ona emân verip izzet ve ikramda bulunmuştu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın safer (938 aralık) ayında ay tamamen tutulmuştu.

Bu yılda **«el-Cerh ve't-Ta'dîl»** adlı eserin sahibi Abdurrahman b. Hâtem er-Râzî vefat etmişti. Yine bu yılda vefat edenlerden birisi «el-Eşecc» diye bilinen Ebû'd-Dünyâ Osman b. Hattab b. Abdullah idi. Onun Hz. Ali b. Ebî Tâlib (r.a) ile karşılaştığı rivayet edilir. Son zamanlarda «Ebû'l-Hasan» diye çağrıldığı ve künyelendiği de kaydedilmektedir. Onun sahih olmayan ve Hz. Ali'den rivayet ettiği bir hadis mecmuası vardır. Bir çok muhaddis zayıf rivayetler olduğunu bildikleri halde eserlerinde onu nakletmişlerdir.

Yine bu yıl içinde **«İ'tilâlu'l-Kulûb»** ve benzeri bir çok meşhur eseri bulunan büyük âlim Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl el-Haraitî Yâfâ'da vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 939 - 940) YILI OLAYLARI

Ebû Ali'nin Cürcân'ı İstilâ Etmesi

Bu yılın muharrem (939 ekim-kasım) ayında Ebû Ali b. Muhtâc Horasân ordusuyla Nîsâbûr'dan Cürcân'a doğru hareket etti. O sıralarda Cürcân'da Mâkân b. Kâkî bulunuyordu, ancak Sâmânî emîri Nasr b. Ahmed'in itaatinden çıkmış ve ona karşı gelmiş idi. Ebû Ali Mâkân b. Kâkî' nin adamlarının bütün suları kapattıklarını, çeşmeleri ve kuyuları doldurduklarını görünce yolunu değiştirip başka bir yoldan Cürcân üzerine yürümüş ve Mâkân ile Cürcân halkı ondan hiç de haberdar olamamışlardı. Nihayet gelip Cürcân'a bir fersahlık bir mesafede konaklamış ve Mâkân b. Kâkî'yi burada muhasara altına alarak bir hayli sıkıştırmış, şehre her türlü yiyecek maddesinin girmesini engellemişti. Mâkân'ın adamlarından bir çok kimse gelip Ebû Ali'den emân dilemişlerdi. Cürcân'da geri kalanlar ise bir hayli sıkıntı çekmeğe başlamış ve bir çok kimse günde bir avuç susam veya bir kaç damla pamuk yağı, yahut da bir tutam sebze ile yetinmek zorunda kalmıştı.

Mâkân b. Kâkî böyle zor duruma düşünce o sıralarda Rey'de bulunan Veşmgîr'den yardım istemiş, Veşmgîr de ona ileri gelen kumandanlarından Şîrah b. en-Nu'mân adında birisinin komutası altında yardımcı kuvvetler göndermişti. Veşmgîr'in bu kumandanı Şîrah Cürcân'a ulaştığında durumu görmüş, kendisi için bir kurtuluş ve çıkış yolu bulmak üzere Ebû Ali ile Mâkân b. Kâkî arasında barış yapmağa çalışmış ve Ebû Ali'yi buna ikna etmişti. Ebû Ali barışa yanaşınca Mâkân b. Kâkî kaçıp Taberistân'a gitmiş, Ebû Ali de bu yılın sonlarına doğru Cürcân'ı tamamen ele geçirmişti. Ebû Ali burada bir müddet ikamet edip şehrin yönetim işlerini yoluna koyduktan sonra kendisine vekâlet etmek üzere İbrâhim b. Sîmcûr ed-Devâti'yi bırakarak kendisi, ileride kaydedeceğimiz gibi, 329 yılı muharrem ayında hareket edip Rey'e doğru yola koyulmuştu.

Rüknüddevle'nin Vâsıt'a Hareket Etmesi

Bu yılda Rüknüddevle Ebû Ali el-Hasan b. Büveyh, Vâsıt'a gitmişti. Ebû Abdullah el-Berîdî Sûs şehrine askerî birlikler göndermiş ve Deylemîlerden bir hayli adam öldürmüştü. Bu çarpışmalar sırasında Ebû Ca'fer es-Saymarî da Sûs kalesine kapanmış olup buranın haracını toplamakla görevli idi.

O sıralarda da Muizzüddevle Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Büveyh Ahvâz'da bulunuyor ve el-Berîdî'nin Basra'dan üzerine gelmesinden endişe duyuyordu. Bunun için o günlerde, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Isfahân' dan dönmüş bulunan ağabeyi Rüknüddevle de Bâb Istahr'da idi. Kardeşi Muizzüddevle'nin mektubu kendisine ulaştığı anda sür'atle ve uzun yollar kat'ederek onun yanına gelmeğe çalışmış, kısa bir müddet sonra Sûs şehrine ulaşmıştı. Rüknüddevle'nin gayesi İsfahân'dan çıktıktan sonra sığınacak bir yeri ve yurdu kalmadığı için Vâsıt'a gelip burayı istilâ etmekti. Gelip Vâsıt'ın doğru tarafında karargâh kurmuştu, batı tarafında ise el-Berîdî'nin askerleri yer almış bulunuyordu. Bu bekleme sırasında İbn Büveyh'in adamları bir hayli sıkıntı çekmeğe başlamış ve yüz kadarı el-Berîdî'den emân dileyip ona sığınmıştı.

Rüknüddevle'nin Vâsıt yakınlarına gelip konaklaması üzerine er-Râzî Billâh ile Beckem Bağdâd'dan Vâsıt'a doğru hareket etmiş, Rüknüddevle ile savaşmayı kararlaştırmışlardı. Ancak Rüknüddevle kendisine karşı cephenin gittikçe genişlediğini ve düşmanlarının arttığını görmüş, çarpışmalara giriştiği takdirde adamlarının tümünün helâk olacağını düşünmüştü. Diğer taraftan bir yıldan beri askerlerine tek kuruş dağıtmamış bulunuyordu. Bunun için Vâsıt'tan Ahvâz'a, oradan da Râmehürmüz'e geri dönmüştü.

Rüknüddevle'nin İsfahân'ı Ele Geçirmesi

Rüknüddevle Râmehürmüz'den hareket ederek Isfahân'a gelmiş, Veşmgîr'in adamlarını ve askerlerini buradan çıkardıktan sonra şehre hâkim olmuş, onlardan bir hayli adam öldürüp Veşmgîr'in on kadar ileri gelen kumandanını da esir almıştı. Veşmgîr o sıralarda, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Mâkân b. Kâkî'ye yardım etmek üzere kalabalık askerî birlikler göndermiş, kendisinin ise, hakimiyet alanındaki toprakları koruyacak askerleri bir hayli azalmıştı. Veşmgîr'in İsfahân'da çok az miktarda askerinin bulunduğu bir sırada Rüknüddevle buraya gelip Veşmgîr'in adamlarını mağlûp ederek şehirden çıkarmış ve tamamen ele geçirmişti. Bu arada Rüknüddevle ile kardeşi İmâdüddevle Ebû Ali b. Muhtâc'a mek-

tuplar yazıp onu Mâkân ve Veşmgîr'e karşı kışkırtmış, bu hususta kendisine yardım edeceklerini vaat etmişlerdi. Bu anlaşma ve mektuplaşmalar neticesinde Ebû Ali b. Muhtâc ile Büveyhoğulları arasında bir yakınlık meydana gelmişti.

Beckem'in el-Cibâl Bölgesine Gitmesi ve Tekrar Geri Dönüşü

Bu yılda Beckem, Bağdâd'dan hareket ederek el-Cibâl bölgesine gitmiş ve oradan tekrar geri dönmüştü. Beckem bu yılda Ebû Abdullah el-Berîdî ile anlaşmış, kızıyla evlenip onunla akrabalık bağı kurmuştu. Aralarının iyi olduğu bu günlerde el-Berîdî Beckem'e gönderdiği bir mektupta el-Cibâl bölgesine hareket etmesini, burayı fethederek tamamen ele geçirmesini teşvik edip durmuş, kendisi el-Cibâl bölgesine gittiği takdirde onun da Ahvâz üzerine yürüyerek şehri Büveyhoğullarının elinden almayı düşündüğünü söylemişti. Beckem ile el-Berîdî bu hususta ittifak etmişler, Beckem de yanına yakın adamlarından beş yüz kadar kişiyi el-Berîdî'ye yardımcı olarak göndermişti. Ayrıca yakın adamı Ebû Zekeriyyâ es-Sûsî'yi el-Berîdî'ye göndermiş, el-Berîdî'yi Ahvâz'a hareket etmeğe teşvik etmesini tavsiye etmiş, ayrıca Vâsıt'tan Ahvâz'a gideceği sırada ona vekâlet etmek üzere görevlendirmişti.

Beckem Hülvân'a giderken Ebû Zekeriyyâ es-Sûsî de Ebû Abdullah el-Berîdî'nin yanına gidip onu Sûs ve Ahvâz'a yürümeye teşvik etmişti. Halbuki Abdullah el-Berîdî bu günleri kollayıp duruyor ve Beckem'i Bağdâd'dan uzaklaştırdığı anda oraya gidip şehrin hâkimiyetini ele geçirmeyi tasarlayıp duruyordu. Ebû Zekeriyyâ onu Ahvâz'a harekete teşvik etmesine rağmen o bir adım ileri bir adım geri tereddüt edip duruyor ve Beckem'in her hangi bir hezimete uğramasını veya öldürülmesini bekleyip duruyordu. Ebû Zekeriyyâ bir ay kadar bir müddet Ebû Abdullah el-Berîdî'nin yanında durmuş ve onu sürekli Ahvâz üzerine yürümeğe teşvik etmişti. Ancak Ebû Abdullah el-Berîdî Ebû Zekeriyyâ'yı durmadan oyalıyordu. Ebû Zekeriyyâ durumu sezince derhal Beckem'e bir mektupla olup bitenleri ve Abdullah el-Berîdî'nin düşüncesini bildirmişti. Beckem yoluna devam ettiği bir sırada bu mektubu alınca son derece hızlı koşan atlara binerek derhal Bağdâd'a geri dönmüş ve askerlerini arkada bırakıp kendisi bir an evvel Bağdâd'a ulaşmıştı. el-Berîdî Beckem'in Bağdâd'a gittiği haberini alınca sükûtuhayâle uğramış, arkasından Beckem'in üzerine gelmekte olduğu haberini de alınca daha çok endişelenmeğe başlamıştı.

Beckem'in Vâsıt'ı Ele Geçirmesi

Beckem Bağdâd'a geldikten sonra Vâsıt'a hareket etmek üzere işlerini tamamlamış, hazırlıklara girişip ona karşı koymasın diye haberin el-

Berîdî'ye ulaşmasına engel olmaya çalışarak yolları kontrol altına almış, nehir yoluyla 20 zilkade (28 Ağustos 940) günü Bağdâd'tan hareket ederek askerlerini de karadan Vâsıt üzerine sevketmişti. Diğer taraftan el-Berîdî'yi vezaretten azlederek yerine Ebû'l-Kâsım Süleyman b. el-Hasan b. Mahled'i tayin etmişti. el-Berîdî'nin bu vezareti bir yıl, dört ay, on dört gün sürmüştü. Aynı zamanda el-Berîdî ile ilişkisi bulunan ve bu işleri tezgahlayıp duran İbn Şirzâd'ı da tutuklayarak ondan yüz elli bin dinar para almıştı.

Bu arada son derece ilginç bir olay ile karşılaşılmıştı: Beckem'in yakın adamlarından ve onun ev işlerini gören bir kâtibi vardı. Beckem Vâsıt'a giderken onu da yanına almıştı, gemide birlikte seyrediyorlardı. Tam o sırada bir posta güvercini gelip gemiye konmuş, güvercin yakalanıp Beckem'e götürülmüş, kuyruğunda bir mektup asılı olduğu görülmüştü. Beckem mektubu açıp okumuş, bu mektubun söz konusu ettiğimiz kâtibinden Abdullah el-Berîdî'nin yanında bulunan bir kardeşine yazılmış olduğu müşahade edilmişti. Mektupta Beckem'in Vâsıt'a el-Berîdî üzerine yürümeğe hazırlandığı haber veriliyordu. Beckem bu mektubu alıp kâtibine vermiş, kâtibi hiç de inkâr etmeksizin bu mektubun kendisine ait olduğunu itiraf etmişti; çünkü mektup onun bizzat el yazısı ile yazılmıştı ve inkâr etmeğe imkânı kalmamıştı. Beckem onun derhal öldürülmesini emretmiş, bu kâtip öldürülüp hemen o anda suya atılmıştı.

Beckem'in Vâsıt'a hareket ettiğini haber alan el-Berîdî şehirden ayrılarak Basra'ya gitmiş, ancak orada ikamet etmemişti. Beckem Vâsıt'a ulaştığında şehirde hiç kimseyi bulamamış, o gün burayı tamamen ele geçirmişti. Beckem, yukarıda kaydettiğimiz gibi, daha evvel el-Cibâl bölgesine asker göndermiş, ancak Deylemîler bu sırada bu askerlere hücum ederek onları mağlûp etmişler, yenilen askerler geriye çekilip Bağdâd'a dönmüşlerdi.

İbn Râik'in Şâm bölgesini İstilâ Etmesi

Yukarıda İbn Râik'in Şâm'a gittiğinden söz etmiştik. O bu yılda da Şâm'ı tamamen ele geçirmiş ve buraları istilâ etmişti. İbn Râik Şâm'a girdiğinde Humus'a gidip önce burayı ele geçirmiş, sonra Humus'tan hareketle Dımaşk'a varmıştı. O sıralarda da İhşîdîlerin «Budeyr» adıyla meşhur olan Bedr b. Abdullah el-Ihşîdî Dımaşk valiliğini yürütüyordu. İbn Râik Dımaşk'a girdiğinde Budeyr'i buradan çıkarmış, şehre hakim olmuş ve oradan da er-Remle'ye giderek burayı da ele geçirmişti.

İbn Râik Mısır'a yürümek üzere Arîş'e doğru hareket etmiş, Muhammed b. Tuğc el-İhşîdî onunla karşılaşarak çarpışmalara girişmiş, ancak

bu savaş neticesinde el-İhşîdî mağlûp olup geri çekilmişti. İbn Râik zaferin etkisiyle etrafı yağmalamakla meşguldü. Zaferin sarhoşluğu ile İhşîdoğullarına ait bir çadıra gelip oturmuşlar, o sırada pusulara gizlenmiş olan bir İhşîdî grubu üzerlerine çullanarak onları darmadağın etmişti. Bu mağlûbiyetten İbn Râik yetmiş adamı ile birlikte kurtulup son derece perişan bir vaziyette Dımaşk'a ulaşmıştı.

Daha sonra İhşîd Muhammed b. Tuğc, kardeşi Nasr b. Tuğc'u kalabalık bir ordu ile İbn Râik üzerine göndermişti. İbn Râik İhşîdoğullarının üzerine büyük bir orduyla geldiklerini haber alınca Dımaşk'tan hareket ederek onlara doğru yürümüş ve her iki ordu «el-Lücûn» denilen yerde 4 zilhicce (10 Eylül 940) günü karşılaşmışlardı. Bu savaş sonunda Ebû Nasr b. Tuğc'un askerleri yenilmiş ve Ebû Nasr öldürülmüştü. İbn Râik Ebû Nasr'ı alıp kefenlemiş ve Mısır'da bulunan ağabeyi İhşîd'e oğlu Müzâhim b. Muhammed b. Râik ile birlikte göndermişti. Yazdığı bir taziye mektubuyla da baş sağlığı diliyor ve meydana gelen olaylardan dolayı özür beyan ederek kesinlikle Ebû Nasr'ın öldürülmesini istemediğine dair yemin ediyordu. İşte bundan dolayı da ona kardeşine karşılık oğlunu gönderiyor, dilediği takdirde onu öldürüp Ebû Nasr'ın intikamını almasını söylüyordu. Ancak İhşîd, İbn Râik'in oğlu Müzâhim'i gayet iyi karşılamış, ona iyi davranmış ve hil'at giydirip babasına geri göndermişti. Ayrıca İbn Râik ile İhşîd arasında hakimiyet bölgeleri ayrılmıştı. er-Remle sınır olmak üzere Mısır İhşîdoğullarına, Şâm bölgesi de Muhammed b. Râik'e bırakılıyordu. Bundan başka her yıl İhşîd Muhammed b. Tuğc er-Remle'den İbn Râik'a yıllık yüz kırk bin dinar bir para ödeyecekti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Tarîf es-Süpkerî öldürüldü. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Beckem veziri Ebû Ca'fer b. Şîrzâd'ı görevinden azlederek ondan yüz elli bin dinarlık bir meblağı müsâdere etmiş ve yerine Ebû Abdüllah el-Kûfî'yi vezirliğe getirmişti.

Yine bu yılda Muhammed b. Ya'kûb vefat etmiş, İmâmiyye mezhebi'nin ileri gelen imam ve âlimlerinden Muhammed b. Ali Ebû Ca'fer el-Küleynî öldürülmüştü.

Bu yılın safer (kasım-aralık) ayında Bağdâd'ın ileri gelen hâfız ve kurrâsından «İbn Şenbûz» diye bilinen Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb el-Bağdâdî vefat etmişti.

Nisâbûr asıllı olup Bağdâd'a yerleşmiş bulunan ve sûfiyenin ileri ge-

len şeyhlerinden olan Ebû Muhammed Ca'fer el-Murtaiş ile babasından sonra kadılığa tayin edilmiş bulunan Kâdı el-Kudât Ömer b. Ebî Ömer Muhammed b. Yusûf da bu yıl vefat etmişlerdi.

«el-Vakf ve'l-ibtidâ» adlı eserin müellifi «İbnû'l-Enbârî» diye meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr da bu yılda vefat etmişti.

Yine bu yılda 10 şevval (19 temmuz) günü vezir Ebû Ali b. Mukle hapiste vefat etmişti. Şevvâl ayının çıkmasına iki gün kala ise (27 şevval 5 ağustos), yani Vezir İbn. Mukle'den on yedi gün sonra Vezir Ebû'l-Abbâs el-Husaybî kalp sektesinden vefat etmişti.

Yine bu yıl içinde Rüknüddevle b. Büveyh'in veziri Ebû Abdullah el-Kummî vefat etmiş, yerine Ebû'l-Fazl b. el-Amîd vezarete tayin edilmiş ve bir hayli uzun müddet vezirlik yapmıştı. Vezirliği sırasında Büveyoğullarından hiç bir vezirin yapmadığını yapmış ve hiç birinin ulaşamadığı nimetlere ulaşmıştı. İleride yeri geldiğinde tekrar ondan söz edeceğiz.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ YİRMİ DOKUZUNCU (M. 940-941) YILI OLAYLARI

er-Râzî Billâh'ın Vefatı

Bu yılın rebiyülevvel ayı ortalarında (940 yılı sonu ile 941 yılı başında) er-Râzî Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Muktedir vefat etti. Altı yıl, on ay, on gün müddetle hilâfet görevini sürdürmüş ve otuz iki küsur yaşında iken istiskâ hastalığından vefat etmişti. er-Râzî Billâh şair ve edip bir kimse idi; bir çok şiirleri ve bir divanı vardır. Müsamahakâr, cömert bir şahsiyet olduğu gibi, edipleri, fazilet sahibi kimseleri sever, onlarla birlikte oturmaktan hoşlanırdı.

er-Râzî Billâh vefat edince, Beckem halifenin nedimlerini, edip ve şairleri ve kendileriyle vakit geçirdiği kimseleri toplayıp bunlardan halifenin istifade ettiği şekilde istifade etmeğe heves etmiş, ancak onlarla oturup kalkmaktan bir türlü zevk alamadığı gibi bir şey de anlamamıştı. Bu nedimler arasında genç bir tabip olan Sinan b. Sâbit bulunuyordu. Beckem onu yanına çağırmış ve kendisinde sürekli kızgınlığa meylettiren bir hissi olduğunu söylemişti. İstemediği hâlde, bu sinir ve kızgınlığını bir türlü yenemediğini ifade eden Beckem'e Sinan sürekli nasihatta bulunmuş, ona bu duygunun kötü olduğunu, başkalarına kızmanın dışında yumuşaklık ve hilm duygusuna sahip olmak gerektiğini; affetmek ve adaletle davranmanın gerekli, ve bu duyguları taşımanın daha güzel olduğunu anlatıp durmuş, Beckem'in daha evvel sahip olduğu o kaba duyguların büyük bir kısmını atıncaya kadar ona telkinde bulunmuş ve nihayet başkalarını öldürmek ve cezalandırmak duygularını hafifletmeğe çalışmıştı.

er-Râzî Billâh esmer, iri gözlü idi. Omuzlarının arası dar bir şahsiyyet olup, annesi «Zalûm» adında bir Ümmü'l-veled idi. Onun vefatı ile kendisinden evvel gelip geçen halifelerin sahip olduğu bir çok özellikler sona ermiş ve o bu özelliklere sahip olan halifenin sonuncusu olmuştu. Şiirleri divan hâline getirilmiş en son halife olduğu gibi, mimberden hal-

ka hitap eden, ileri gelen şahsiyetlerle oturup kalkan, nedimleri ve sohbet arkadaşları olan, Müslümanlara infak edip hediyeler dağıtan, insanların ihtiyaçlarını karşılayan; hazineleri, mutfakları, sohbet meclisleri, hizmetçileri, hâcip ve perdedarları olan son halife de o idi. Kendisinden sonra bazı halifeler minberden halka hitap etmişlerse de son derece nâdir bir davranış olduğu gibi bu pek önemsenmeyecek bir durum idi. İşte er-Râzî Billâh bütün bu özelliklere sahip olan halifelerin sonuncusu idi.

el-Muttaki Lillâh'ın Hilâfeti

er-Râzî Billâh vefat edince, hilâfet işi ve yeni bir halife tayini meselesi o sıralarda Vâsıt'ta bulunan Ebû Abdullah el-Kûfi'nin dönüşüne bağlı kalmıştı. Beckem'in de o sıralarda Vâsıt'ta olduğu bilinmektedir. Dâru'l-hilâfe'de bu şekilde beklemeğe koyulmuşken o sıralarda Beckem'in el-Kûfî ile gönderdiği bir mektubu ulaşmıştı. Bu mektupta el-Kûfî'nin er-Râzî Billâh'ın veziri Ebû'l-Kâsım Süleymân b. el-Hasan ve diğer vezirlerle divan başkanları Aleviler, kadılar, Abbasoğulları ve şehrin ileri gelenleri ile bir araya gelerek yaşayışından ve kendisinden emin ve memnun olunan bir kimsenin hilâfete getirilmesi hususunda istişare etmeleri isteniyordu. el-Kûfî bütün bunları bir araya toplayıp onlarla istişare etmiş ve önce İbrâhim b. el-Muktedir'in teklif edildiği görülmüştü. O gün bu isim etrafında konuşulmuş ve öyle dağılmışlardı. Ertesi gün tekrar bir araya geldiklerinde İbrâhim hakkında ittifakla karar verilip 20 Rebiyülevvel (23 Aralık 940) günü Dâru'l-hilâfe'ye çağırılarak kendisine bey'at edildi ve seçmesi için kendisine bir sürü lakablar teklif edilmiş, nihayet «el-Muttaki Lillâh» lakabını seçince bütün halk ve orada bulunan herkes ona bey'at etmişti. el-Muttaki Lillâh, hilâfet makamına geçtikten sonra Vâsıt'ta bulunan Beckem'e hil'at ve sancaklar göndermişti.

Beckem, er-Râzî'nin ölümünden sonra ve el-Muttaki'nin hilâfete seçilmesinden önce Dâru'l-hilâfe'de hoşuna giden sergi, eşya ve aletleri almaları için birisini göndermiş ve bunları kendisine almıştı. el-Muttakî, Selâme et-Tulunî'yi hâcip tayin etmiş, Süleymân b. el-Hasan'ı da vezirlikte bırakmıştı. Ancak o vezirliğin yalnız ismini taşımakta, yönetimde hiçbir fonksiyonu bulunmamakta idi. Devletin bütün yönetim işi Beckem'in kâtibi el-Kûfî tarafından deruhte edilmiş bulunuyordu.

Mâkân b. Kâkî'nin Öldürülmesi ve Ebû Alî b. Muhtâc'ın Rey'i İstilâsı

Yukarıda Ebû Alî b. Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtâc'ın Cürcân'a gidişini ve Mâkân b. Kâkî'yi oradan çıkarmasını kaydetmiştik. Mâ-

kân Cürcân'dan ayrılınca Taberistân'a doğru giderek orada ikamet etmiş, Ebû Ali de Cürcân'da durup şehrin yönetim işini ıslâh etmeğe çalışmıştı. Sonra buradaki işlerini bitiren Ebû Ali, Cürcân'da yerine İbrâhim b. Simcûr ed-Devâtî'yi vekil bırakarak bu yılın muharrem (940 ekim) ayında Rey taraflarına doğru yürümüş ve oraya rebiyülevvel (aralık) ayında ulaşmıştı. Ebû Ali Rey'e vardığında burada Merdâvîc'in kardeşi Veşmgîr b. Ziyâr bulunuyordu.

Büveyhoğulları İmâdüddevle ve Rüknüddevle sürekli olarak Ebû Ali ile mektuplaşıyor ve Veşmgîr üzerine yürümesini teşvik edip ona böyle bir çatışma sırasında yardımcı olmayı vaadediyorlardı. Onların gayesi Rey'in Veşmgîr'in elinden alınması idi. Ebû Ali burayı alacak olursa hakimiyet alanının son derece geniş olması ve bütün Horasân bölgesine sahip bulunmasından dolayı burayı elinde tutamayacak, kendileri şehri ele geçirmiş olacaklardı.

Büveyhoğulları ile Ebû Ali'nin ittifak ettiklerini haber alan Veşmgîr, Mâkân b. Kâkî'ye mektup yazıp onu yanına çağırıyor ve olup bitenleri anlatıyordu. Mâkân b. Kâkî Taberistân'dan hareket ederek Rey'e gelmiş, Ebû Ali de kendisine gelen Rüknüddevle b. Büveyh'in askerleri ile İshakâbâd'da bir araya gelip Veşmgîr'e doğru harekete geçmişti. Nihayet Veşmgir ile karşı karşıya gelmişlerdi. Veşmgir askerlerinin merkezinde Mâkân b. Kâkî yer almış ve ilk defa savaşı başlatan o olmuştu. Ebû Ali bütün ordusunu süvari birlikler hâline sokmuş ve merkezde bulunanlara karşı şiddetle savaşa girişmelerini, bir müddet sonra ise yavaş yavaş geriye çekilerek düşman kuvvetlerinin merkezini üzerlerine çekmelerini tavsiye etmişti. Sonra sağ ve sol kuvvetlerine de merkez geriye çekilirken hafifçe savaşı sürdürüp düşmanı meşgul etmelerini, birden ve bütün güçleriyle savaşa katılmamalarını emretmişti. Sağ ve sol kuvvetler hafifçe çarpışıp dururlarken düşman kuvvetlerinin sağ ve sol tarafını meşgul edecekler ve sürekli olarak merkezden gelecek yardımı engellemeğe çalışacaklardı. Kendilerine verilen bu emir ve taktikler aynen uygulanmıştı.

Savaş başladıktan sonra Ebû Ali'nin merkez kuvvetleri Veşmgîr'in merkez kuvvetlerine hücum etmiş, fakat kısa bir müddet sonra yavaş yavaş geriye çekilip düşmanı üzerlerine çekmeğe başlamışlardı. Onlar böyle geriye çekilirken Mâkân b. Kâkî ve yanındakiler bunların kaçtıklarını zannederek üzerlerine yürümüş ve yerlerini terketmişlerdi. İşte o sırada Ebû Ali sağ ve sol kanatlarda bulunan süvarilerin yavaş yavaş ileriye doğru yürümelerini ve Veşmgîr'in merkez kuvvetlerini arkadan sarmalarını emretmiş, onlar da bu emre uymuşlardı. Ebû Ali sağ ve sol kanatlarının düşman ordusunun merkezini geçip sardığını görünce daha

evvel geriye çekilen merkez kuvvetlerinin tekrar ilerlenmelerini emredip Mâkân b. Kâkî ve yanındakilerin şiddetle hücum etmelerini istemişti. Ebû Ali'nin merkez kuvvetleri sağ ve sol kanatlardaki arkadaşlarının ileriye doğru yürüdüklerini görünce tamamen mutmain olmuş ve karşılarında bulunan düşman merkezine şiddetle saldırıya geçerek düşmanı önünden ve arkasından kılıçla doğramağa başlamış ve düşmanı geriye püskürtmüşlerdi.

Mâkân b. Kâkî bu durumu görünce atından inmiş ve yaya olarak savaşa atılıp kahramanca bir şekilde savaşmağa başlamıştı, öyle ki gösterdiği cesaret o güne kadar hiç kimsede görülmemişti. Ancak bu şiddetli savaşın en kızgın anında alnına isabet eden serseri bir ok miğferini ve kafatasını delerek başının arka tarafından çıkmış ve ölüp yere yığılmıştı. Veşmgîr Mâkân'ın böyle elîm bir şekilde öldürüldüğünü görünce yanındakilerle birlikte kaçıp Taberistân'a gitmiş ve orada ikamet etmişti. Ebû Ali de Rey'i istilâ ederek Mâkân'ın başını kesip içindeki okla birlikte Buhâra'ya göndermiş ve Beckem'in ölümünden sonraya kadar bu baş Bağdâd'a gönderilmemişti; çünkü Beckem, Mâkân b. Kâkî'nin yakın adamlarından idi, hattâ Mâkân öldürüldüğünde Beckem onun için matem tutmuş ve taziyeleri kabul etmişti. Ancak Beckem'in öldürülmesinden sonra Mâkân'ın kesik başı, miğferi ve baş ile miğferi delen ok ile birlikte Bağdâd'a ulaştırılmıştı. Diğer taraftan Ebû Ali aldığı esirleri Buhârâ'ya göndermiş ve bu esirler Veşmgîr'in Sâmânoğullarına itaat edip emrine girdiği güne kadar Buhârâ'da kalmışlardı. 330 yılında kaydedeceğimiz gibi Veşmgir Sâmânoğullarının emrine girip Horasân'a gitmiş ve bu esirlerin hepsini serbest bıraktırmıştı.

Beckem'in Öldürülmesi

Bu yılda Beckem öldürüldü.

Abdullah el-Berîdî Basra'dan Mezâr'a bir ordu göndermiş, buna karşılık Beckem de Tüzün komutasında bir orduyu bunlara karşı çıkarmıştı. Her iki ordu çarpışmalara girişmiş, ilk anda Tüzün mağlûp olur gibi görününce hemen Beckem'e mektup yazıp oraya yetişmesini istemişti. Beckem de hemen Vâsıt'tan hareket edip recep (nisan) ayı ortalarında yola koyulmuştu. Ancak yolda aldığı bir mektupta Tüzün el-Berîdî'nin askerlerine karşı galip geldiğini ve zafer elde ettiğini bildiriyordu. Bunun üzerine Beckem hemen Vâsıt'a geri dönmek istemişse de adamlarından birisi aya çıkmasını teklif etmiş, o da bu teklifi kabul ederek aya çıkmış ve Gûr Nehri yakınlarına kadar avlanıp durmuştu. Buralarda bir çok mal ve servete sahip olan Kürt aşiretlerinin bulunduğunu işitince gönlü bu

mal ve servetlere meyletmiş ve bunları ele geçirmeyi düşünmüştü. Hemen yanında bulunan bir kaç adamıyla birlikte, üstelik kalkansız olarak bu Kürtler üzerine yürümüş ve onları önüne katıvermişti. Kaçan Kürtlerden birisine bir ok atmış, ancak isabet ettirememişti. Attığı her oku mutlaka isabet ettiren birisi olmasına rağmen ikinci bir ok daha atmış ancak yine isabet ettirememişti. İşte tam o sırada bu Kürtlerden birisi arkadan gelip onu hançerle yaralamış ve karnını deşmişti. Arkadan gelen bu adamın farkına varmayan Beckem öldürülmüş, recep ayının bitmesine dört gün kala (26 Nisan 941) hayatını kaybetmişti. Başsız kalan Beckem'in askerleri ne yapacakları hususunda kendi aralarında ihtilâfa düşmüşler, bunlardan Deylemîler el-Berîdî'in yanına gitmişlerdi. Bin beş yüz kişi civarında olan bu Deylemî askerlere el-Berîdî iyilik ve bağışlarda bulunmuş, maaşlarını kat kat fazlasıyla ve def'aten ödeyivermişti.

Bu sıralarda el-Berîdî kardeşleriyle birlikte Basra'dan kaçmayı düşünmüştü, çünkü Beckem Basra halkıyla mektuplaşmış, gönüllerini kazanmış ve kendisine bağlamıştı. İşte bu sırada el-Berîdî ve kardeşleri hiç ummadıkları bir yerden büyük bir ferahlığa kavuşmuş ve en büyük düşmanlarından kurtulmuşlardı. Beckem'in ölümünden sonra ona bağlı Türkler Vâsıt'a geri dönmüş ve burada Beckem tarafından hapse atılmış bulunan Tekinek bulunduğu hapishaneden çıkarılıp serbest bırakılmış, o da bu Türkleri alıp Bağdâd'a giderek el-Muttakî Lillâh'a itaatini arzetmişti. Beckem'in ölümünden sonra Bağdâd'da Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Meymûn devlet işlerini ve emîru'l-ümerâlığı yürütmeğe başlamıştı. el-Muttakî Lillâh Beckem'in evine ve mallarına el koymuş, orada bulunan her şeyini almıştı. Beckem'in evinde ve aynı şekilde sahrada bir sürü hazine ve defineleri vardı. Bir gün başına bir felâket gelmesinden korktuğu için bu defineleri toplayıp biriktirmiş, ancak maalesef ölmüş ve bu mallara kavuşamamıştı. Kaydedildiğine göre, Beckem'in evinde bir milyon iki yüz bin dinar para ele geçirilmiş bulunuyordu. Beckem iki yıl, sekiz ay, dokuz gün müddetle emîrü'l-ümerâlık görevini yürütmüştü.

Abdullah el-Berîdî Taraftarlarının Bağdâd'a Gelmesi

Beckem'in öldürülmesinden sonra emrinde çalışan Deylemîler Belsuvâz (?) b. Mâlik b. Müsâfir'in etrafında bir araya gelmişlerdi; fakat Türkler onu öldürünce Deylemîler Ebû Abdullah el-Berîdî'nin etrafında toplanmıştı. Bunlar tam seçme askerler olup aralarında alelâde kimseler mevcut değildi. Abdullah el-Berîdî bunlarla bir hayli güç kazanmıştı. Bunlar şaban (941 mayıs) ayında Basra'dan Vâsıt'a gelmişlerdi. Halife el-Muttakî Lillâh onlara emir gönderip Bağdâd'a huzuruna gelmelerini

istemiş, ancak onlar mal ve paraya ihtiyaçları olduğunu bildirip: «Şayet el-Berîdî bize mal ve para dağıtacak olursa Bağdâd'a gelmeyiz,» diye haber göndermişlerdi. Bu arada el-Berîdî onlara yüz elli bin dinarlık bir meblağ ulaştırmıştı. Bunun için Türkler Muttakî'ye: «Bizler el-Berîdî'ye karşı çarpışmak istiyoruz. Bize bu hususta gerekli masrafları sağla ve başımıza bir komutan tayin et.» demişler, el-Muttakî de hemen onlara ve Bağdâd'da bulunan ileri gelen kumandan ve askerlere dört yüz bin dinarlık bir para dağıtmış ve başlarına Selâme et-Tulunî'yi tayin etmişti. Bu dört yüz bin dinarlık meblağ Beckem'in mallarından alınmış olan para idi. Böylece bu toplanan askerler el-Muttakî Lillâh ile birlikte şaban ayının çıkmasına sekiz gün kala (20 Mayıs 941) Deyâlî Nehri'ne kadar çıkmışlardı.

Bu arada Abdullah el-Berîdî de Vâsıt'tan Bağdâd'a doğru hareket etmiş, eğlenmeksizin yoluna devam etmişti. Bağdâd'a yaklaştığı bir sırada Beckem'e bağlı Türkler kendi aralarında ihtilâfa düşmüşlerdi. Onlardan bir kısmı el-Berîdî'nin yanına gidip emân dilemiş, bir kısmı da çekip Musul'a gitmişti. Başlarına getirilen kumandanları Selâme et-Tulunî de Abdullah el-Kûfî ile birlikte kaçıp gizlenmişti. Böylece halife hazırlamış olduğu bu askerlerden hiç bir fayda görmemiş, bilâkis bunlara bir sürü harcamalarda bulunarak boşuna masraflar yapmıştı. Buna karşılık onlar her zaman bol nimetlere sahip olan ve paraya kavuşmayı dileyen kimseler oldukları hâlde, el-Berîdî'nin zulüm ve teröründen kaçıp Bağdâd'ı terk ederek buradan ayrılıp gitmişlerdi. Abdullah el-Berîdî 12 Ramazan (9 Haziran) günü Bağdâd'a gelip eş-Şefîî'de konakladı. Vezir Ebû'l-Hüseyn, kadılar, kâtipler ve halktan ileri gelenler Abdullah el-Berîdî'yi karşılamışlardı. Yanında sayılmayacak kadar çeşitli gemiler bulunuyordu. el-Muttakî Lillâh el-Berîdî'ye adam gönderip: «Hoş geldin» demiş ve ona Bağdâd'a sağlıcakla gelmesinden dolayı tebriklerini bildirmişti. Ayrıca ona yiyecek ve içecekler göndermiş ve vezirlik rütbesiyle hitap etmişti. Halbuki o günlerde Ebû'l-Hüseyn b. Meymûn halifenin vezirliği görevini sürdürmekte idi. el-Berîdî'nin Bağdâd'a gelmesi üzerine Ebû'l-Hüseyn otuz üç günden beri yapmakta olduğu bu görevden azledilmiş ve Ebû Abdullah tarafından tutuklanıp Basra'ya gönderilmiş ve 330 yılı safer ayında (941 ekim-kasım) şiddetli bir humma hastalığından vefat edinceye kadar orada kalmıştı.

Abdullah el-Berîdî halife el-Muttakî'ye haber göndererek askerlere dağıtılmak üzere kendisine beş yüz bin dinar göndermesini istemişti. Ancak el-Muttakî Lillâh bu parayı ödemeğe yanaşmamış, bunun üzerine el-Berîdî onu tehdit ederek daha evvel böyle davranan el-Mu'tezz, el-Mustaîn ve el-Mühtedî'nin başına gelenleri hatırlatmıştı. Halife ile el-Berîdî

arasında elçiler gidip gelmiş, nihayet halife ona bu beş yüz bin dinarlık parayı ödemek zorunda kalmıştı. el-Berîdî Bağdâd'da ikamet ettiği bu müddet içinde halife ile karşılaşmamış ve bizzat karşılıklı olarak görüşmemişti.

Abdullah el-Berîdî'nin Vâsıt'a Geri Dönmesi

el-Berîdî askerleri sürekli halifeden para istemeğe teşvik ediyor ve onlara bu hususta emirler yağdırıyordu. Halife yukarıda belirttiğimiz mal ve paraları dağıtınca askerler bu sefer halifeden bekledikleri mal ve paraları el-Berîdî'den beklemeğe başlamışlar ve düşündükleri hileleri ve kinlerini el-Berîdî'ye yöneltmişlerdi. Asker nihayet el-Berîdî'ye karşı isyan etmiş, aralarında bulunan Deylemîler başlarına Gürtekin ed-Deylemî'yi, Türkler de Beckem'in hizmetçilerinden Tekinek et-Türkî'yi geçirmişlerdi. Deylemîler hemen o gün el-Berîdî'nin evine saldırmış, konaklamakta olduğu kardeşi Ebû'l-Hüseyn'in evini ateşe vermişlerdi. Hepsi birlikte el-Berîdî üzerine saldırıya geçmişler, Türklerin reisi Tekinek de adamlarıyla onlara katılmış ve tek bir yumruk haline gelerek el-Berîdî'ye birlikte saldırmağa ve elinde bulunan bütün mallarını yağmalamağa karar vermişlerdi. Hep birlikte «en-Necmî»ye doğru yürümüşler, halk da onlara katılmıştı. el-Berîdî köprüyü yıkmış, nehirde bir savaş başlamıştı. Halk Bağdâd'ın batı kesiminde el-Berîdî'nin adamlarına saldırmıştı. Nihayet el-Berîdî, kardeşi ve oğlu Ebû'l-Kâsım ile birlikte adamlarını alıp kaçmış ve nehir yoluyla Vâsıt'a çekip gitmişti. en-Necmî'de bulunan evi kumandanlarının evleriyle birlikte asker tarafından yağmalanmıştı. el-Berîdî ramazan'ın son günü Bağdâd'dan kaçıp gitmiş ve bu seferinde on dört gün müddetle burada ikamet etmişti.

Gürtekin ed-Deylemî'nin Emîrü'l-ümerâlığa Tayini

Abdullah el-Berîdî Bağdâd'dan ayrılınca Gürtekin ed-Deylemî Bağdâd'ın bütün işlerine el koymuş ve el-Muttakî Lillâh'ın huzuruna varmıştı. Halife Gürtekin'e emîrü'l-ümeralık görevini vererek ona hil'at giydirmişti. Diğer taraftan el-Muttakî Ali b. İsâ ve kardeşi Abdurrahman'ı çağırıp Abdurrahman'a derhal devlet işlerini bütünüyle ele alıp yürütmesini emretmiş ve vezirlik payesi verilmeksizin bütün işleri ona bırakmıştı. Nihayet bir kaç gün sonra 5 şevval (3 temmuz) günü Emîrü'l-ümerâ Gürtekin Tekinek et-Türkî'yi tutuklatıp onu boğdurmuş ve Bağdâd yönetimini tek başına ele almıştı. Ertesi gün, 6 şevvâl cuma günü halk bir araya gelip toplanmış, Deylemîlerin yapmış olduğu zulümleri dile getir-

mişler ve evlerine kapanmışlardı. Gerçekten onların bu davranışlarına hiç kimse karşı çıkmamıştı. Hattâ halk o gün cuma hutbesinin okunmasına engel olmuş, Deylemîler ile halk arasında çarpışmalar meydana gelmiş ve her iki taraftan da bir hayli adam öldürülmüştü.

İbn Râik'in Bağdâd'a Geri Dönmesi

Bu yılda Ebû Bekr Muhammed b. Râik Şâm bâlgesinden Bağdâd'a geri dönerek emîrü'l-ümerâ makamına geldi. Beckem'in öldürülmesinden sonra ona bağlı Türkler Musul'a gitmiş, ancak İbn Hamdân'dan beklediklerini göremeyince Şâm'a, İbn Râik'in yanına gitmişlerdi. Bu Türkler arasında ileri gelen kumandanlardan Tüzün, Hachac, Nûştegin ve Saygun gibileri yer almakta idi. Bunlar İbn Râik'in yanına vardıklarında tekrar Irak'a dönmesi konusunda onu teşvik edip ümitlendirmişlerdi. Tam bu sıralarda el-Muttakî'den İbn Râik'e gelen mektuplarda halife onu Bağdâd'a davet ediyordu. Bunun üzerine İbn Râik bu yılın 20 ramazanında (18 Haziran 941) Şâm'dan hareketle Bağdâd'a doğru yola çıktı. Şâm'dan ayrılırken yerine vekil olarak Ebû'l-Hasan Ahmed b. Ali b. Mukâtil'i bırakmıştı. İbn Râik Musul'a vardığında Nâsirüddevle b. Hamdân ona yol vermiş ve aralarında meydana gelen mektuplaşmalar neticesinde barış yapma hususunda anlaşmışlardı. Nâsirüddevle b. Hamdân bir anlaşma akabinde İbn Râik'e yüz bin dinarlık bir meblağ göndermişti. İbn Râik Bağdâd'a doğru yoluna devam ederken bu sıralarda Gürtekin ed-Deylemî Vezir el-Karârîtî'yi tutuklatıp Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım el-Kerhî'yi zilkade (temmuz-ağustos) ayında vezarete getirmişti. el-Karârîti kırk üç gün müddetle vezirlik görevini ifa etmiş bulunuyordu.

İbn Râik'in Bağdâd'a doğru harekete geçtiğini haber alan Ebû Abdullah el Berîdî, kardeşlerini Vâsıt'a göndermiş, onlar da şehre girip Deylemîleri buradan çıkarıp atmışlar ve hutbeyi onun adına okutmuşlardı. Diğer taraftan İbn Râik'in gelmesi üzerine Gürtekin ed-Deylemî Bağdâd'dan çıkıp Ukbarâ'ya gitmişti. Nihayet İbn Râik Gürtekin ile karşılaşmış ve aralarında günlerce süren çarpışmalar meydana gelmişti.

İbn Râik zilhicce ayının çıkmasına dokuz gün kala (17 Eylül 941) Ukbarâ'dan ordusuyla birlikte hareket ederek sabahleyin Bâğdâd'a varmış ve bütün ordusuyla birlikte batı tarafından şehre girerek en-Necmî'de karargâh kurmuştu. Ertesi gün olunca halifenin huzuruna çıkmış, halife onu karşılamış ve birlikte Dicle nehrinde seyre çıkmışlardı. O günün öğle vaktinden hemen sonra Gürtekin de bütün askerleriyle şehrin doğu tarafından gelmişti İbn Râik'in adamlarıyla alay edip şöyle diyorlardı: «Şu Şâm'dan gelen kervan nerede konakladı acaba?» Gürtekin ve adamları da Bağdâd'ın doğu tarafında karargâh kurmuşlardı.

Gürtekin Bağdâd'a gelince İbn Râik buranın yönetimini ele geçirmekten ümidini kesmiş ve hemen adamlarına, toparlanarak Şâm'a geri dönmek üzere hazırlanmalarını emretmişti. İbn Râik'in adamları ağırlık ve eşyalarını toparlarken o da bu arada adamlarını küçük bir çatışmaya sokmayı düşünmüş ve hareketinden evvel askerlerine bir canlılık getirmek istemişti. Bunun için askerlerinden bir gruba kayıklara binerek Dicle'yi aşıp karşıya geçmelerini, Türkleri arkadan kuşatmalarını emretmiş, kendisi de yanında bulunan bazı adamlarıyla birlikte bir kayığa binti. Bu arada diğer askerleri de yirmi kadar kayığa binerek nehrin karşı tarafına geçmişlerdi. Nehri aşıp karşıya geçtikten sonra bulundukları yerden Türklere ok atmağa başlamışlardı. Türkleri arkadan kuşatan İbn Râik'in diğer adamları da yakın bir noktaya gelerek oradan bağırmağa, halk da İbn Râik'in adamlarına katılıp büyük bir kalabalık oluşturarak gürültü yapmağa başlamışlardı. Bu arada çıkarılan bu sesleri işiten Gürtekin arkadan İbn Râik'in askerleri tarafından kuşatıldığını zannederek adamlarıyla birlikte kaçıp gizlenmişti. Bu arada halk Gürtekin'in askerlerini taş yağmuruna tutmuştu.

Gürtekin'in kaçmasından sonra İbn Râik'in durumu bir hayli güçlenmiş, Deylemilerden kendisine sığınan ve emân dileyen dört yüz kadar adamı yakalatıp son ferdine kadar hepsini öldürmüş ve onlardan tek bir adam kurtulabilmişti. O da ölüler arasında gizlenip kaldığı için kimse onu görmemiş ve ölü numarası yapmıştı. Öldürülen bu Deylemiler çuvallara doldurulup Dicle nehrine atılmış, bu adam da nehirde yüzerek kurtulmuş ve bu olaydan uzun bir müddet sonraya kadar yaşamıştı. Deylemilerin ileri gelen kumandanlarından on kadar kişi de esir alınıp bu arada öldürülmüştü. Halife el-Muttaki Billâh, İbn Râik'e hil'at giydirmiş ve onu emîrü'l-ümera makamına tayin etmişti. Bu arada vezir Ebû Ca'fer el-Kerhî de otuz üç günlük vezaretten sonra evinde oturmağa davet edilmiş, gidip evine kapanmıştı. Diğer taraftan Ahmed el-Kûfî devletin bütün işlerine el koymuş ve her şeyi kendisi yönetmeğe başlamıştı. Nihayet İbn Râik de Gürtekin'i tutuklatmayı başarmış ve Dâru'l-hilâfe'ye hapsedilmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Irak'ta şiddetli bir kıtlık ve kuraklık meydana gelmişti. Halk rebiülevvel (940 aralık, 941 ocak) ayında yağmur duasına çıkmış, ancak olukların bile akmayacağı kadar azıcık bir yağmur yağmıştı. Kuraklığın sürmesi üzerine pahalılığın yanı sıra etrafı vebâ hastalığı kaplamıştı. Bu hastalığın yaygınlaşması üzerine bir hayli kimse ölmüştü, öyle ki bir grup adam yıkanmaksızın ve namazları kılınmaksızın tek bir kabre konuluyor-

du. Kıtlığın bir hayli ızdırap verici bir noktaya ulaşmasından dolayı Bağdâd'da tarlalar ve eşyalar ölü fiyatına ucuza satılmağa başlamış, bir dinarlık değere sahip olan bir eşya bir dirheme fiyat bulabilmişti. O yılın ekim, kasım, aralık, ocak ve şubat ayları geçmiş, yağmur duasına çıkıldığında yağan azıcık yağmurun dışında yere bir damla su düşmemiş, nihayet mart ve nisanda birazcık yağmur yağmaya başlamıştı.

Bu yılın şevvâl (haziran-temmuz) ayında el-Muttakî Lillâh el-Karâriti diye bilenen ve meşhur olan Ebû İshâk Muhammed b. Ahmed el-İskâfî vezirliğe getirilmişti. el-Karârîtî, Abdullah el-Berîdî ve adamlarının Bağdâd'dan geri dönmelerinden sonra bu göreve getirilmiş ve bu yılın 25 zilkade gününde Gürtekin tarafından tutuklanıncaya kadar kırk üç gün müddetle vezirliğini sürdürmüştü. Ayrıca el-Muttakî Lillâh, Bedr el-Harşenî'yi de hâciplik görevine getirmişti. Gürtekin, el-Kerhî'yi vezir tayin etmiş, Ebû Ca'fer de Bağdâd'ı tamamen hakimiyetine geçiren İbn Râik tarafından zilhicce'nin 28 nci günü otuz iki günlük vezaretinden sonra bu görevinden azledilmişti. el-Kerhî'nin de vezaretten azlinden sonra devlet işleri vezirlik makamına getirilmeksizin ve bu lakap kendisine verilmeksizin İbn Râik'in kâtibi Ebû Abdullah el-Kûfî tarafından yürütülmüştü.

Bu yılda Hicâz bölgesinde bir Alevînin ortaya çıkıp karışıklar çıkarması üzerine hacılar Medîne'ye ulaşamadan Irak'a ana yoldan geri dönmüşlerdi.

Yine bu yıl içinde ateşli hastalıklar ile eklem hastalıkları halk arasında bir hayli yayılmış, kan aldıranlar bu hastalıktan hemen kurtuluvermiş, aldırmayanların hastalığı bir hayli uzun sürmüştü. Bu yılda halife er-Râzî Billâh döneminde Yunan filozofu Aristoteles'in kitaplarına bir çok şerhler yazan filozof Mettâ b. Yûnus'un kardeşi Ebû Bişr vefat etmişti.

Bu yılın zilhicce (ağustos-eylül) ayında tabip Bahtyeşû' b. Yahyâ vefat etmişti.

Bu yılda Horasân emiri es-Saîd Nasr b. Ahmed'in vezirlerinden Muhammed b. Abdullah el-Belgamî vefat etmişti. O nadir gelen akıllı kimselerden idi. Emîr Nasr b. Ahmed onu 326 yılında görevden azlederek yerine Muhammed b. Muhammed el-Ceyhânî'yi tayin etmişti.

Yine bu yılda Ebû Bekr Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtâc vefat edip es-Sağâniyân'a defnedilmişti.

Yine bu yılda Henbelî mezhebinin ileri gelenlerinden ve Hanbelîlerin o günkü reisi olan Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali b. Halef el-Berbehârî yetmiş altı yaşında iken vefat etmişti. Vefatı yönetimden gizlenmiş ve Nasr el-Kaşûrî'nin mezarına gizlice defnedilmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZUNCU (M. 941 - 942) YILI OLAYLARI

el-Berîdî'nin Vezirliği

Bu yılda Ebû Abdullah el-Berîdî el-Müttaki Lillâh'a vezir oldu.

İbn Râik, el-Berîdî'nin iltizamından dolayı merkeze göndermesi gereken malı göndermemesinden endişeye kapılmış ve ona bir hayli kızdığı için 10 muharrem (5 ekim) günü Vâsıt'a doğru harekete geçmişti. İbn Râik'in Vâsıt'a hareket etmesi üzerine el-Berîdî oğulları Basra'ya kaçmışlar. Ebû Abdullah el-Kûfî de onlarla İbn Râik'ın arasını bulmağa çalışmış ve bu yılın iltizamına karşılık yüz doksan bin dinar para ödemelerini ve her yıl için de altı yüz bin dinar ödemelerini şart koşarak onları anlaştırmıştı.

el-Berîdî ile İbn Râik arasında bu şekilde anlaşma sağlanmasından sonra İbn Râik Bağdâd'a dönmüştü. Bu arada 2 rebiyülâhir (25 aralık) günü ordu birlikleri aralarında İbn Tüzün ve diğer kumandanlarla birlikte İbn Râik'a karşı isyan etmişler ve rebiyülâhir ayının son on gününde (yani 942 ocak ortalarından sonra) Vâsıt'a Ebû Abdullah el-Berîdî'nin yanına gitmişlerdi. Bunlar yanına varınca el-Berîdî onlarla güç kazanmış, İbn Râik ise el-Berîdî'yi idare etme ve onunla arayı bozmama gereğini duymuştu. Bunun için İbn Râik Ebû Abdullah el-Berîdî'ye mektup yazarak onu vezirliğe tayin etmiş ve hil'atler yollamıştı. el-Berîdî de vezaret makamını kendi adına yürütmek üzere Ebû Abdullah b. Şirzâd'ı görevlendirmişti. Fakat bu arada el-Berîdî'nin Bağdâd'a hareket etmek üzere olduğu haberi merkeze ulaşmış, bunu duyan İbn Râik de hemen el-Berîdî'yi vezaretten azlederek Ebû İshâk el-Karârîtî'yi vezarete geri getirmiş ve Bağdâd'ın her iki yakasındaki mescitlerin minberlerinde el-Berîdî oğullarına lânetler okutmuştu.

el-Berîdî'nin Bağdâd'a Hakimiyeti ve el-Muttaki'nin Musul'a Gitmesi

Ebû Abdullah el-Berîdî kardeşi Ebû'l-Hüseyn'i Türk ve Deylemlilerden oluşan bir ordu ile Bağdâd'a göndermişti. Onun gelmesi üzerine İbn Râik Dâru'l-hilâfe'ye kapanıp orada korunmak maksadıyla surlarını tamir

ettirmiş, Dicle nehri üzerine mancınıklar ve diğer savaş aletlerini yerleştirerek halkı galeyana getirmiş ve halktan bir kısmına da silâh vermişti. Halk Bağdâd'da istyan etmiş, bir çok yeri ateşe verip bir hayli yeri de yağmalayarak gece gündüz bu karışıklıkları sürdürmüşlerdi.

el-Muttakî Lillâh ve İbn Râik, cemâziyelâhir ayı ortalarında (942 şubat sonları) Deyâlî nehrine doğru çıktılar. O sırada Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî Bağdâd'a ulaşmış ve onlarla burada karşılaşmıştı. Gerek nehirde ve gerekse karada her iki taraf karşı karşıya gelip şiddetli çarpışmalara başlamışlardı. Bağdâd halkı Dicle nehrinin her iki sahilinde yer almış, hem karada hem de nehir içinde el-Berîdî'nin askerleriyle çarpışıp duruyorlardı. Ancak bu çarpışmalar sonunda Bağdâd halkı yenilip geri çekilmiş, el-Berîdî ve adamları da Dâru'l-hilâfe'yi tamamen ele geçirerek nehir yoluyla cemaziyelâhir ayının bitmesine dokuz gün kala (12 mart) günü Dâru'l-hilâfe'yi tamamen istilâ etmişlerdi. el-Muttakî Lillâh ve oğlu Emîr Ebû Mansûr yirmi süvari ile birlikte kaçıp gitmişler, İbn Râik de askerleriyle birlikte onlara yetişmiş ve hep beraber Musul taraflarına doğru yol almışlardı. İkinci vezareti kırk gün sürmüş olan vezir el-Karârîtî de el-Berîdîlerin Bağdâd'ı istilâ etmesi üzerine kaçıp gizlenmişti. İbn Râik'in de bu son emîru'l-ümeralığı altı ay sürmüştü. el-Berîdî'nin adamları Dâru'l-hilâfe'de buldukları herkesi kılıçtan geçirmiş, burayı yağmaladıkları gibi halifenin ailelerine ait evleri de yağmalamışlardı.

Bu işgal sırasında Bağdâd'da yağmalar gece gündüz sürüp gidiyordu. Gürtekin tutuklu bulunduğu hapishaneden çıkarılmış, Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî tarafından ömrünün son günlerinde Bağdâd'dan Vâsıt'a, Ebû Abdullah el-Berîdî'ye gönderilmişti. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî ve adamları bu yağma ve saldırılara rağmen el-Kâhir Billâh'a dokunmamışlardı. Ebû'l Hüseyn, İbn Râik'in ikamet etmekte olduğu Mu'nis'in köşküne yerleşmiş, şehirde ise süren yağmalar doruğuna ulaşmıştı. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî Tüzün'ü Bağdâd'ın doğu kesimi, Nûştekin'i de batı kesimi emniyet âmirliklerine tayin etmişti. Bu tayinlerden sonra halk kısmen emniyete ve sükûna kavuşmuştu. Ayrıca Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî Tüzün ve benzeri kumandanlardan rehineler almış, ayrıca onların hanımlarını ve çoluk çocuklarını alıp kardeşi Ebû Abdullah el-Berîdî'ye, Vâsıt'a göndermişti.

el-Berîdî'nin Bağdâd'da Yaptığı Zulümler

el-Berîdî Bağdâd'ı istilâ edince adamları ve askerleri şehri yağmalağa, kasıp kavurmağa başlamışlar, halkın elindeki davarları ve arkasından ev eşyalarına varıncaya kadar her şeylerini almışlar, evleri basarak halkını dışarı atmış ve içinde ne var ne yok hepsini yağmalamışlardı. Halk pe-

rişan bir duruma düşmüştü. Onlara ağır vergiler koydurmuş, buğday arpa ve diğer hububat cinslerinin her bir Irak ölçeği (Kürr=altı merkep yükü değerinde Irak ölçüsü) için beş dinar vergi koydurmuştu. Bundan dolayı fiyatlar bir hayli yükselmiş, bir Irak ölçeği (Kürr) buğdan üç yüz yirmi altı dinara ve iki rıtıl kalitesiz ve kepekli ekmek de hilesiz iki emîrî kırata ulaşmıştı. Zimmet ehli de fesat ve fitne çıkarmaya başlamışlardı, güçlü olan zayıfı rahatça ezebiliyordu. Bu günlerde Kûfe'den beş yüz Irak ölçüsü miktarında buğday ve arpa gelmiş, Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî bu gelen zehirenin Kûfe âmili tarafından gönderildiğini iddia ederek hepsine el koymuştu.

Bu sıkıntılar yetmiyormuş gibi halk arasında da bir çok çatışma meydana gelmişti. el-Berîdî'nin yanında bir grup Karmatî bulunuyordu. Bu Karmatîlerle Türkler arasında çarpışmalar meydana gelmiş, Karmatîler mağlûp olup şehri terketmişlerdi. Ayrıca Deylemîlerle Bağdâd halkı arasında da çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalar şehirden dışarı taşıp Tâbık nehri üzerinde bulunan yeni köprüye kadar ulaşmıştı.

Şaban ayının sonlarına doğru (mayıs ortaları) halk büyük felâketlere düçar oldu. Gece gündüz durmadan evleri basılıyor ve yağmalanıyordu. Ayrıca şehirdeki görevliler ve âmiller ellerindeki topraklardan gelen gelirlerin çok daha fazlası kendilerinden istendiği için kaçıp gizlenmişler, halk darmadağın olmuş ve şehri terketmeğe başlamıştı. Halk halifenin yakın akrabalarıyla birlikte Bağdâd'ın dışına çıkmış, buradaki tarlalardan biçtikleri buğday ve arpaları saplarıyla birlikte gizlice alıp evlerine getirmişlerdi. Hasılı, Irak halkı büyük sıkıntılara uğramış, benzeri görülmemiş felâket ve zulümlerle karşı karşıya kalmışlardı. Allah yardımcıları olsun.

Bu olayları buraya kaydetmemizin sebebi, yer yüzünde fitne, fesat çıkarıp zulüm yapanların bu zulümlerinin tarih boyunca, kıyamet kadar aslâ unutulamayacağını göstermektir. Tarihte yapılan bu zulümleri gören çağdaş zalimler Allah rızası için ve O'ndan korkarak yaptıkları zulümlerden vaz geçmeseler bile belki bu zulümlerinin zamanla tarihte kaydedileceğini görür de bundan vazgeçerler.

İbn Râik'in Öldürülmesi ve İbn Hamdân'ın Emîrü'l-ümeralığa Tayini

Halife el-Muttaki Lillâh, el-Berîdîlere karşı kendisine yardım etmek üzere Nâsirüddevle b. Hamdân'a mektup yazıp ondan yardım istemişti. Halifenin bu isteğini yerine getiren Nâsirüddevle kardeşi Seyfüddevle Ali b. Abdullah b. Hamdân'ı halifeye yardım etmek üzere kalabalık bir ordu göndermişti. Seyfüddevle Tekrit'e vardığında el-Muttaki Lillâh ve

İbn Râik'in Bağdâd'dan çıktıklarını görmüş, burada onlarla karşılaşmıştı. Seyfüddevle halife el-Muttakî'ye en mükemmel şekilde hizmette bulunmuş ve ona hürmet etmişti. Halife ile birlikte Musul'a vardıklarında Nâsirüddevle şehrin doğu tarafına geçmiş ve Ma'lasâya'ya doğru yönelmişti. İbn Râik ile Nâsirüddevle arasında bir sürü elçiler gidip gelmiş, nihayet anlaşmışlar ve anlaştıklarına dair birbirlerine ahit vermişlerdi. Nâsirüddevle gelip Dicle nehrinin doğu sahilinde konaklamış, el-Muttakî'nin oğlu Ebû Mansûr ile İbn Râik Nâsirüddevle'nin yanına gitmek için nehri aşmış ve onu hürmetle selâmlamışlardı. Nâsirüddevle halife el-Muttakî'nin oğlunun önünde bir sürü dinar ve dirhem saçmış, ona bir çok para vermişti. Kalkıp gitmek istediklerinde el-Muttakî'nin oğlu Emîr Ebû Mansûr atına binmiş, İbn Râik de tam atına binmek isterken Nâsirüddevle ona şöyle demişti: «Bu gün ne yapmamız gerektiği hususunda görüşmek için burada kalman gerekir.» İbn Râik, yanında halifenin oğlu bulunmasından dolayı kalamayacağını bildirip özür dilemiş, bunun üzerine Nâsıruddevle ısrar edip durmuş, İbn Râik kalmamakta direnince de elinden sarığını çekip almıştı. İbn Râik atına binmek isterken at şaha kalkmış, yere düşmüştü. O anda Nâsirüddevle İbn Hamdân adamlarına emir vererek: «Onu öldürünüz» demiş, onlar da hemen İbn Râik'i öldürüp Dicle nehrine atmışlardı.

İbn Hamdân el-Muttakî'ye mektup yazıp kendisini aldatmak ve başına bir çorap örmek istediğini sezdiğinden dolayı İbn Râik'e böyle davrandığını bildirmişti. el-Muttakî Lillâh da ona gayet güzel bir cevap yazıp göndermiş ve yanına gelmesini emretmişti. İbn Hamdân el-Muttakî'nin yanına gitmiş, el-Muttakî ona hil'atler giydirip «Nâsirüddevle» lakabını vermiş ve onu emîru'l-ümera yapmıştı. Nâsirüddevle'nin emîrü'l-ümeralığa şaban ayının ilk günlerinde (nisan sonları) getirildiği kaydedilir. Ayrıca el-Muttakî Lillâh, Nâsirüddevle'nin kardeşi Ebû'l-Hüseyn Ali'de hil'atler giydirmiş ve ona «Seyfüddevle» ünvanını vermişti.

İbn Râik 21 recep (12 nisan) pazartesi günü öldürülmüştü. İbn Râik'in öldürülmesi üzerine İhşid Mısır'dan Dımaşk'a hareket etmişti. O sıralarda İbn Râik'in vekili Muhammed b. Yezdâd Dımaşk'ta bulunuyordu. İhşid'in Dımaşk'a gelmesi üzerine İbn Yezdâd ondan emân dilemiş ve ona teslim etmişti. İhşid de Muhammed b. Yezdâd'ı Dımaşk'ta tekrar eski görevinde bırakmış, fakat daha sonra Mısır'a götürerek emniyet âmirliğine tayin etmişti.

el-Muttakî Lillâh'ın Bağdâd'a Geri Dönüşü ve el-Berîdî'nin Oradan Kaçışı

Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî Bağdâd'ı istilâ edip de halka karşı yukarıda

kaydettiğimiz zulümlere ve eziyetlere girişince bütün halkın ve ordu mensuplarının kin ve nefretini kazandı. İbn Râik öldürülünce de bütün ordu birlikleri el-Berîdî'nin yanından kaçma hususunda adetâ yarışıyorlardı. el-Berîdî tarafından er-Râzânât ve çevresine tayin edilmiş bulunan Türk kumandanlarından Hachac, el-Muttakî'nin yanına kaçmıştı. Diğer taraftan Tüzün, Nûştekin ve diğer Türk kumandanları Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî'ye baskın yapıp onu yakalama hususunda kendi aralarında müzakerelere girişmişlerse de bir görüş birliğine varamamışlardı. Bu arada aralarından Nûştekin bu görüşmelerin mahremiyyetine ihanet ederek durumu el-Berîdî'ye iletmiş, el-Berîdî de gereken tedbirleri alıp yanında Deylemîlerden bir grup muhafız bulundurmuştu. Bu arada Tüzün adamlarıyla birlikte el-Berîdî üzerine yürümüşse de Deylemîler ona karşı koymuş ve çarpışmışlardı. O anda Tüzün Nûştekin'in ihanetini anlamış ve geri dönüp yanında bulunan kalabalık bir Türk askerî grubuyla birlikte 5 ramazan (24 mayıs) günü Musul tarafına doğru yola koyulmuştu. Tüzün ve adamlarının Musul'a gelmesiyle İbn Hamdân bir hayli güç kazanmıştı. Hemen yanındakilerle birlikte gerekli hazırlıklarını yaparak el-Muttakî'nin refakatinde Bağdâd'a hareket etmiş, ayrıca İbn Hamdân Musul'dan ayrılırken er-Ruha (Urfa), Harrân ve er-Rakka'dan oluşan Diyâr-Mudâr haraç ve köylerinin başına Ebû'l-Hasan Ali b. Tayyâb'ı getirerek onu da hareketinden evvel Musul'dan görev yerine yolcu etmişti.

İbn Tayyâb'ın buraya tayin edildiği sırada daha evvel İbn Râik'a buranın yönetiminde vekâlet etmekte olan Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ali b. Mukâtil ona karşı koymuş, aralarında meydana gelen çarpışmaların sonunda İbn Mukâtil öldürülmüş, Ebû'l-Hasan Ali b. Tayyâb da bölgeyi tamamen kontrolü altına almıştı. Diğer taraftan el-Muttakî Lillâh ile Nâsirüddevle b. Hamdân Bağdâd'a yaklaştıklarında Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî oradan kaçıp Vâsıt'a gitmişti. Bu arada Bağdâd halkı büyük sıkıntı ve ıstıraplara duçar olmuş, yönetimsiz kalan halk birbirlerinin mallarını yağmalamağa başlamışlardı. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî Bağdâd'da üç ay, yirmi gün müddetle kalmıştı. el-Muttakî Lillâh Hamdânoğulları ile birlikte kalabalık bir orduyla şehre girmiş, yerleştikten sonra Ebû İshâk el-Karârîtî'yi vezirliğe, Tüzün'ü de Bağdâd'ın her iki yakası emniyet âmirliğine tayin etmişti. el-Muttakî Lillâh Bağdâd'a bu yılın şevval (haziran-temmuz) ayında geri dönmüştü.

İbn Hamdân ile el-Berîdî Arasında Meydana Gelen Savaş

Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî Vâsıt'a kaçıp el-Muttakî'nin Hamdânoğullarıyla Bağdâd'a ulaşmasından sonra Hamdânoğulları Vâsıt üzerine yürüdüler. Aynı şekilde Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî de Vâsıt'tan hareketle Bağ-

dâd'da doğru yönelmişti. Nâsirüddevle kendisi Medâin'de ikamet etmiş, kardeşi Seyfüddevle ile amcasının oğlu Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Saîd b. Hamdân'ı el-Berîdî ile savaşmak üzere göndermişti. Her iki ordu Medâin şehrinin iki fersah kadar alt tarafında bir yerde karşılaşmış, günlerce savaşmışlar bu çarpışmalar 4 zilhicce (20 ağustos) günü sona ermişti. Bu çarpışmalar sırasında Tüzün, Hachac ve diğer Türkler İbn Hamdân'ın yanında kalmışlardı. Ancak Seyfüddevle İbn Hamdân bu çarpışmaların sonunda yenilerek geri çekilmiş ve Medâin'e ağabeyi Nâsirüddevle'nin yanına gelmişti. Ancak Nâsirdüddevle hemen yanında bulunan kuvvetleri de ona verip askerlerini takviye ederek tekrar savaş alanına geri göndermişti. Bu ikinci çarpışmalarda ise Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî mağlûp olmuş ve geriye çekilmişti. Adamlarından bir grup esir alınmış ve bir kısmı da öldürülmüştü. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî mağlûp olarak Vâsıt'a geri dönmüş, ancak galip durumda bulunan Seyfüddevle askerlerinin yorgunluklarından ve ordu içinde bir hayli yaralı askerin bulunmasından dolayı hasmını mağlûbiyetten sonra takip etmeğe güç yetirememişti.

el-Muttakî Lillâh bu arada çoluk çocuğunu Bağdâd'dan Sürre-Men-Raâ (Sâmerrâ)'ya göndermişti. Onları tekrar geri getirmiş, halkın bir hayli ileri gelen şahsiyetleri de bu çarpışmalar sırasında Bağdâd'dan kaçmıştı. Ancak el-Berîdî'nin mağlûbiyeti üzerine tekrar geri dönmüşlerdi. Nâsirüddevle b. Hamdân 13 zilhicce (29 ağustos) günü Bağdâd'a geri dönmüş, şehre girerken develere bindirilen esirleri ordunun önüne katmış, onları teşhir ederek şehre getirmişti. Seyfüddevle ve adamları bir müddet dinlendikten sonra savaş alanından Vâsıt'a doğru hareket etmişler, ancak el-Berîdî'nin Vâsıt'tan ayrılıp Basra'ya gittiğini görmüşlerdi. Bunun üzerine Seyfüddevle, gelecek yıl olayları arasında kaydedeceğimiz gibi, bir müddet ordusuyla birlikte Vâsıt'ta ikamet etmişti.

Nâsirüddevle Bağdâd'a geldiğinde tedavüldeki dinarlara bakmış ve ayarlarının eksik olduğunu görmüştü. Hemen bu dinarların derhal ıslâh edilip en iyi bir ayarda tutulmasını emretmiş ve bu yeni sağlam ayarlı dinarlara «el-İbrîziyye» adını vermişti. Bunlar en iyi ayarlı dinarlardı. Normal dinar on dirhemden işlem görürken bu dinarlar on üç dirheme satılmakta idi.

Deylemîlerin Âzerbeycan'ı İstilâ Etmeleri

Bu tarihlerde Âzerbeycân, Deysem b. İbrâhim el-Kürdî'nin hakimiyetinde idi. Deysem'in Yusuf b. Ebî's-Sâc ile yakın arkadaşlığı vardı. Yûsuf'un emrinde çalışmış, ona hizmet etmiş ve sonunda Âzerbeycân'a hakim olmuştu. Deysem ve babasının haricî mezhebinden oldukları kayde-

dilir. Babasının Hârûn eş-Şârî (el-Haricî) mezhebine bağlı olduğu, Hârûn'un öldürülmesinden sonra Âzerbeycân'a gelip buranın Kürtlerinden birinin kızıyla evlendiği ve bu evlilikten Deysem'in dünyaya geldiği kaydedilir. Deysem büyüyüp gelişince İbn Ebî's-Sâc'a bağlanmış, onun yanında da emrinde bulunurken bir hayli rütbe kazanarak şanı, şöhreti artmıştı. Onun şan ve şöhretinin gittikçe yükselmesi İbn Ebî's-Sâc'tan sonra Âzerbeycân'a hakim olmasını sağlamıştır. Deysem'in askerlerinin büyük bir kısmı Kürtlerden oluşuyordu, çok azı ise Veşmgîr'in askerleri Deylemîlerden meydana gelmekte idi. Bu Deylemîler Veşmgîr'den sonra Deysem b. İbrâhim'le birlikte olmuş ve onunla Âzerbeycân'a gelmişlerdi.

Kürtler çokluklarından dolayı Deysem'in ordusunda bir hayli söz sahibi duruma gelmişler, bir çok kalesine ve ülkesinin muhtelif şehirlerine tamamen hakim olmuşlardı. Deysem b. İbrâhim Kürtlerin bu tahakkümünü kırarak Deylemîleri onlara üstün bir noktaya getirmeyi dilemiş, yaptıklarını kınamağa başlamıştı. Bunlar arasında Sa'lûk b. Muhammed b. Müsâfir, Ali b. el-Fazl ve benzeri kimseler vardı. Deysem bunları kendisine yaklaştırıp onlara ikramlarda ve ihsanlarda bulunmuş ve Kürtlerin kendi ülkesine hâkimeyyetlerine son verip ileri gelen reislerinden bir gurubu tutuklatmıştı.

Âzerbeycan halkından olan Ebû'l-Kâsım Ali b. Ca'fer Deysem'in veziri idi. Düşmanları Ebûl'l-Kâsım'ı Deysem'e gammazlamışlar, Deysem onu korkutunca Ebû'l-Kâsım da et-Tarm'a, Muhammed b. Müsâfir'in yanına kaçmıştı. Ebû'l-Kâsım İbn Müsâfir'in yanına vardığında oğulları Vehsûzân ve el-Merzubân bundan endişeye düşmüşler ve bazı kalelerine hakim olmuşlardı. Muhammed b. Müsâfir'in oğullarının Ali b. Cafer'den böyle endişe duymalarının sebebi onun gerek kendilerine ve gerek başkalarına karşı son derece kötü bir tavır içinde olmasıydı. Nihayet bu iki kardeş babaları Muhammed b. Müsâfir'i tutuklatıp bütün mal varlığına el koymuş, onu tek başına parasız pulsuz ve her şeyden mahrum bir kaleye hapsetmişlerdi. Ali b. Ca'fer bu durumu görünce bu iki kardeşten el-Merzubân'a yaklaşmağa çalışmış, hizmetinde bulunmuş ve onu Âzerbeycân'ı istilâ etmeğe teşvik etmişti. Ayrıca nasıl elde edileceğini bildiği bazı malları elde etmesi hususunda da ona garanti vermişti. Bunun üzerine el-Merzubân Ebû'l-Kâsım Ali b. Ca'fer'i kendisine vezir edindi ve onu ordu komutanlığına getirdi.

el-Merzubân ile Ali b. Ca'fer'in birbirlerine yakın oluşları her ikisinin de Şiî olmalarından kaynaklanıyordu. Ali b. Ca'fer Bâtinîlerin ileri gelen davetçilerinden idi, el-Merzubân da aynı anlayış ve itikadıyla meşhurdu. Buna karşılık Deysem ise, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Hz. Ali'ye kin besleyen Haricîlerden idi. Bundan dolayı Deylemîlerden Deysem'in

yanında bulunan herkes oradan kaçıp Deysem'den uzak durmağa bakıyordu. Bunun üzerine Ali b. Ca'fer de Deysem'den endişe duyan ve ondan hoşlanmayan herkese mektupları yazıp onları kendisine yaklaştırmağa çalışıyordu. Nihayet Deysem'in adamlarından pek çok kimse ona karşı kin beslemeğe başlamış ve Ali b. Ca'fer'e yaklaşmıştı. Özellikle Deylemîler bu hususta başı çekiyordu. Nihayet el-Merzubân Âzerbeycan üzerine yürümüş, Deysem de ona karşı harekete geçmişti. Her iki ordu birbirlerine yaklaştığı bir sırada Deylemîler etrafındaki askerleri el-Merzubân'a uymağa çağırmışlar, gerek Deylemîler, gerekse Kürtlerden emân dileyenler bunlara katılmış ve el-Merzubân'ın etrafında toplanmışlardı. el-Merzubân Deysem üzerine hücuma geçince Deysem yanında bulunan küçük bir askerî birlik ile Armenia taraflarına kaçmıştı. Deysem, buradan aralarındaki muhabbetten ve yakınlıktan dolayı Hâcib b. ed-Deyrani'ye iltica etmişti. Hâcib ona ikramda bulunmuştu. Deysem de bu arada yeniden Kürtlerle ilgi kurmağa ve onları kendisine yaklaştırmağa çalışıyordu. Yakın adamları da ona aralarındaki ırk ve mezhep ayrılığından dolayı Deylemîleri uzaklaştırmayı tavsiye ediyorlardı. Ancak Deysem adamlarının bu tavsiyelerine uymayınca el-Merzubân Âzerbeycân'ı tamamen ele geçirmiş, kendisi ile veziri Ali b. Ca'fer arasında anlaşmazlık çıkıncaya kadar bu hâkimiyeti sürmüştü.

Ali b. Ca'fer ile el-Merzubân arasındaki anlaşmazlık İbn Ca'fer'in el-Merzubân'ın reayasına karşı son derece kötü ve kaba davranmasından kaynaklanıyordu. el-Merzubân'ın adamları Ali b. Ca'fer'e karşı tuzaklar kurup ona saldırıda bulunmayı düzenlemişlerdi, o da bunu sezince el-Merzubân'a karşı bir tuzak kurmağa başladı. el-Merzubân'a Tebriz'deki malların çokluğunu anlatarak bu malları ele geçirme hususunda onu tamaha düşürdü. Bunun için el-Merzubân ordusunu Ali b. Ca'fer'in emrine vererek Deylemîlerden de bir grubu bunlara katmış ve Tebriz'e göndermişti. Ali b. Ca'fer buraya vardığında Tebriz halkına el-Merzubân'ın kendisini mallarını almak ve her şeylerine el koymak üzere gönderdiğini anlatmış, Tebriz halkının eli altında ve hemen yanı başlarında bulunan Deylemîleri öldürmelerini tavsiye etmişti. Ayrıca Deysem ile mektuplaşarak onu Tebriz'e davet etmelerini de söylemişti. Tebriz halkı Ali b. Ca'fer'in bu tekliflerini kabul etmişlerdi.

Deysem'e gerekli mektuplar yazıldığı gibi Tebriz halkı şehirlerinde yaşayan Deylemîler üzerine saldırıya geçerek onları kılıçtan geçirmişlerdi. Deysem ise hemen yanında bulunan askerleriyle birlikte Tebriz'e hareket etmişti. el-Merzubân ise kendisine emân ile gelip bağlanan Kürtlere ihanet etmiş ve bu emânına uymayıp onlara son derece kötü davranmıştı. Kürtler Deysem'in Tebriz'e gideceğini haber alınca yanına gitmeğe

başladılar. el-Merzubân da bunu ve olup bitenleri öğrenince Ali b. Ca'fer'e karşı kötü davrandığından ötürü pişman olmuş, sonra askerlerini toplayıp Tebriz üzerine yürüyüşe geçmişti. Deysem ile el-Merzubân Tebriz şehri dışında savaşa tutuşmuş, bu savaşta Deysem ve Kürtler mağlûp olarak geri çekilmişlerdi. Tebriz'e geri dönüp burada kaleye kapanmışlar. el-Merzubân da onları kuşatarak veziri Ali b. Ca'fer ile arasının düzelmesine çalışıp onunla haberleşmeğe başlamıştı. Ayrıca el-Merzubân İbn Ca'fer'e arzu ettiklerini vermek üzere emân vereceğini de söylemişti. Ancak Ali ona gönderdiği cevabî mektupta şöyle demişti: «Ben şahsen vermeyi taahhüt edip teklifte bulunduğun her şeyi istemiyor, reddediyorum. Tek istediğim şey sağlıcakla kurtulmak ve bu işten elimi çekmektir.» el-Merzubân onun bu isteklerini yerine getireceğine dair yemin edip tekliflerini kabul etmişti.

Nihayet kuşatma bir hayli şiddetlenince Deysem Tebriz'den çıkıp Erdebil'e gitmişti. Diğer taraftan Ali b. Ca'fer de el-Merzubân'ın yanına gelmiş ve ikisi birlikte Erdebil'e doğru yola koyulmuşlardı. el-Merzubân Tebriz'den ayrılırken muhasarayı sürdürecek kimseler bırakmış ve Erbebil'e varıp Deysem'i burada da muhasara altına almıştı. Kuşatmanın uzun sürdüğünü gören Deysem barış talebinde bulunmuş, el-Merzubân da ona olumlu cevap vermiş, barış yapmışlar ve bu barış gereği olarak el-Merzubân Erdebil şehrini teslim almıştı. el-Merzubân Deysem'e ikramlarda bulunmuş ve kendisine verdiği yeminleri ve sözleri de yerine getirmişti. Ancak Deysem buna rağmen el-Merzubân'ın kendisini öldürmesinden korkuyor, bu yüzden çoluk çocuğu ile birlikte yaşamak üzere et-Turm kalesine gönderilmesini istiyordu. Deysem bu kalede eline geçenlerle yetinecek ve başka şekilde el-Merzubân'a yük olmayacaktı. el-Merzubân bu istediğini kabul edip onu et-Turm'a göndermiş, Deysem de et-Turm kalesine gidip orada çoluk çocuğu ile birlikte yaşamağa başlamıştı.

Ebû Ali b. Muhtâc'ın el-Cibâl Bölgesini İstilâsı ve Veşmgîr'in Sâmânoğullarına Bağlanması

329 yılı olaylarını kaydederken yukarıda Sâmânoğulları ordularının başında bulunan Ebû Ali b. Muhtâc'ın Rey'i Veşmgîr'in elinden aldığını, Veşmgîr'in oradan ayrılıp Taberistân'a gittiğini, Ebû Ali'nin Rey'i ele geçirdikten sonra burada ikamet ettiğini kaydetmiştik. Bu yılın kış mevsimi geçtikten sonra Ebû Ali b. Muhtâc ordularını el-Cibâl bölgesine göndermiş ve bu bölgenin Zenkân, Ebher, Kazvîn, Kumm, Kerec, Hemedân, Nihâvend ve Hulvân sınırlarına kadar Dînever kentlerini tamamen ele geçirmiş, buraya kendi görevlilerini yerleştirerek vergilerini de kendisi almağa başlamıştı.

O sıralarda da el-Hasan b. Firzân Sâriye'de bulunuyordu. Veşmgîr el-Hasan üzerine yürümüş ve onu burada muhasara altına almıştı. el-Hasan b. Fîrûzân, Ebû Ali b. Muhtâc'a gidip ondan yardım istemişti. Bu arada Veşmgîr Sâriye'yi ele geçirmiş ve şehre girip müstahkem hâle getirdikten sonra kalesinde kapanıp kalmıştı. Ebû Ali b. Muhtâc el-Hasan b. Fîrûzân ile birlikte Sâriye üzerine yürümüş ve burada Veşmgîr'i muhasara edip onu bir hayli sıkıştırmışlardı. Üst üste her gün hücumlar yapıp durmadan Veşmgîr ile savaşmışlar, son derece şiddetli yağmurların yağdığı bir kış geçirmişlerdi. Nihayet zor durumda kalan Veşmgîr, Ebû Ali'den sulh istemiş, aralarında anlaşma yapmışlar, Veşmgîr'in Sâmânoğulları emîri Nasr b. Ahmed'e itaatini sağlamak için Ebû Ali ondan rehineler almıştı. Ebû Ali Veşmgîr ile Sâmânîlere itaat etme hususunda anlaşma yaptıktan sonra 331 cemaziyelâhir (943 şubat-mart) ayında Sâriye'den ayrılarak Cürcân'a gitmişti. O günlerde Nasr b. Ahmed'in vefat ettiğini haber alan Ebû Ali Cürcân'dan ayrılıp Horasân'a gitmişti.

el-Hasan b. Fîrûzân'ın Cürcân'ı İstilâ Etmesi

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, el-Hasan b. Fîrûzân, Mâkân b. Kâkî'nin amcası olup en az ona yakın bir cesarete sahipti. Mâkân öldürüldükten sonra Veşmgîr, el-Hasan b. Fîrûzân'a mektup yazıp itaatine girmesini tavsiye etmiş, fakat el-Hasan buna yanaşmamıştı. O sıralarda Sâriye'de oturmakta olan el-Hasan b. Fîrûzân Veşmgîr'in itaatine girmeyi reddettiği gibi ona küfretmeğe ve yeğeni Mâkân'ın öldürülmesi hususunda katillerle iş birliği yaptığını da anlatmağa başlamıştı. Bunun üzerine Veşmgîr el-Hasan'a karşı saldırıya geçmiş, el-Hasan da Sâriye'den ayrılıp Horasân orduları kumandanı Ebû Ali'ye giderek Veşmgîr'e karşı ondan yardım istemişti. Nihayet el-Hasan b. Fîrûzân Ebû Ali ile birlikte Rey'den hareket edip Veşmgîr'i Sâriye'de kuşatmış ve 331 yılına kadar onu muhasara altına tuttuktan sonra onunla sulh akdetmişti.

Ebû Ali Horasân'a geri dönerken Veşmgîr'in Sâlâr adında bir oğlunu rehin olarak almış ve el-Hasan b. Fîrûzân'ın yanına bırakmıştı. el-Hasan b. Fîrûzân barış yapmağa pek razı değildi. Bu arada Sâmânî emîri ve Horasân hakimi es-Saîd Nasr b. Ahmed'in vefat haberini alınca Ebû Ali b. Muhtâc'a suikast düzenlemeyi düşünmüş, ona ve askerlerine karşı isyan etmişti. Ancak Ebû Ali el-Hasan b. Fîrûzân'ın bu saldırısından kurtulup ayrılmış, el-Hasan da ordugâhını yağmalamıştı. Veşmgîr'in oğlunu alıp giden el-Hasan b. Fîrûzân Cürcân'a geri dönüp burayı hakimiyeti altına almış, ayrıca ed-Dâmağân ve Semnân şehirlerini de ele geçirmişti. Diğer taraftan Ebû Ali Nîsâbûr'a varlığında İbrâhim b. Sîmcûr ed-Devâtî nin kendisine karşı isyan ettiğini ve muhalefette bulunduğunu görmüştü. Nihayet aralarında elçilerin gidip gelmesiyle sulh aktedilmişti.

Veşmgîr'in Rey'i Ele Geçirmesi

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ebû Ali Horasân'a geri dönüp el-Hasan b. Fîrûzân'ın da aralarında geçen bu olaylardan sonra Cürcân'a gitmesi üzerine Veşmgîr Taberistân'dan hareketle Rey'e gidip burayı ele geçirmiş ve şehri istilâ etmişti. Veşmgîr'in Rey'i istila etmesi üzerine el-Hasan b. Fîrûzân ona mektuplar yazıp kendisine yaklaştırmağa çalışmış ve Ebû Ali el-Muhtâc'ın rehin almış olduğu oğlu Sâlâr'ı da kendisine göndererek arayı düzeltmeğe çalışmıştı. el-Hasan'ın gayesi Veşmgîr'i kazanarak Horasânlılara karşı güç kazanmak ve böylece onların kendisine karşı her hangi bir hareketleri anında Veşmgîr'in kuvvetlerinden istifade etmekti. Veşmgîr ona yazdığı cevapta gayet yumuşakça davranmış ve mektubunda Ebû Ali ile olan barışının bozulmamasına da dikkat ederek bu konuda açıkça bir şey belirtmemişti.

Rükniiddevle'nin Rey'i Ele Geçirmesi

Büveyhoğulları Rükniiddevle ile kardeşi İmâdüddevle Veşmgîr'in Rey'i ele geçirdiğini öğrenince burayı istilâ etmeyi düşünmüşlerdi, çünkü o sıralarda Veşmgîr son derece zayıf düşmüştü. Özellikle Ebû Ali b. Muhtâc ile yaptığı savaştan sonra askerleri ve elindeki maddî imkânları bir hayli azalmıştı. Bunu fırsat bilen Rükniiddevle el-Hasan b. Büveyh, Rey'e doğru yürümüş ve Veşmgîr ile çarpışmalara girişmişti. Veşmgîr sonunda mağlûp olup Rey'i terketmiş, adamlarından büyük bir kesim Rükniiddevle'den emân dileyerek ona katılmışlardı. Veşmgîr bu mağlubiyyetinden sonra Taberistân'a gidince el-Hasan b. Fîrûzân onu rahat bırakmayıp üzerine yürümüştü. Burada da Veşmgîr'in askerlerinden bir kesim daha el-Hasan b. Fîrûzân'dan emân dilemişti. Burada da duramayan Veşmgîr Taberistân'dan ayrılıp Horasân'a doğru hareket etmişti.

Bu arada el-Hasan b. Fîrûzân, Rükniiddevle ile haberleşerek onunla arasını düzeltmiş ve bu sulhtan sonra Rükniiddevle İbn Büveyh el-Hasan b. Fîrûzân'ın bir kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten Fahruddevle Ali dünyaya gelmişti.

Bu olayları Sâmânî emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed'in vefatından sonraki daha ileride anlatılacak hadiseler arasında bir bütünlük ve bağlantı sağlanmasını düşündüğümüz için buraya aktardık.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bedr el-Harşenî, halifenin hâcipliği görevinden azledilerek yerine Selâme et-Tulunî tayin edildi.

Bu yılın muharrem (941 eylül-ekim) ayında batı ile kuzey arasında yay burcunun baş tarafları ile akrep burcunun sonlarında kuyruklu bir yıldız ortaya çıkmıştı. Bu yıldızın baş tarafı batıda idi, kuyruğu doğuya doğru uzanıyordu. Kuyruğu bir hayli uzun olan bu yıldız on üç gün müddetle görülmüştü. Nihayet yay burcunda seyreden bu kuyruklu yıldız oğlak burcunda kaybolup gitmişti.

Bu yılda şiddetli bir kıtlık meydana gelmişti. Özellikle bu kıtlık Irak bölgesinde kendisini daha çok hissettirmişti, ekmeğin dört rıtlı iki sahih emirî kırata satılmakta idi. Bu kıtlık sırasında fakir ve kimsesizler ölü hayvan eti yemek zorunda kalmışlar ve bunun etkisiyle halk arasında vebâ hastalığı yayılmış, büyük ölümlere sebep olmuştu.

Bu yılın rebiyülevvel (941 kasım-aralık) ayında Bizanslılar Halep civarına kadar ulaşmış, etrafı yağmalayarak şehirleri yakıp yıkmışlar ve on beş bin Müslümanı esir aldıktan sonra çekip gitmişlerdi.

Diğer taraftan, es-Semeli Tarsus'tan hareket ederk Bizans topraklarına girmiş, geçtiği her yerde bir çok kimseyi öldürüp esirler almış ve bir hayli ganimet ile sâlimen geri dönmüştü. es-Semeli bu sefer sırasında Bizanslıların ileri gelen stretegoslarından bir kaçını esir almıştı.

Bu yılın zilkade (942 temmuz-ağustos) ayında halife el-Muttakî Lillâh Bedr el-Harşenî'yi Fırat yoluna komutan olarak tayin etmiş, ancak Bedr el-Harşenî İhşîd'in yanına gidip emân dileyerek ona sığınmış, el-İhşîd de Bedr'e Dımaşk valiliğini vermişti. Ancak Bedr el-Harşenî çok kısa bir müddet sonra ateşli bir hastalığa tutularak Dımaşk'ta vefat etmişti.

Bu yılın cemaziyelâhir (942 şubat-mart) ayında «Müeyyüddevle» diye meşhur olan Ebû Mansûr Büveyh b. Rüknüddevle b. Büveyh dünyaya gelmişti.

Usul-i Fıkh'ta bir hayli eseri bulunan Şâfiî fukahâsından «es-Sayrafî» diye tanınan Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah bu yılda vefat etmişti. Yine Şâfiî fuhakâsından, aynı zamanda pek çok hadis rivayetleri olan Kadı Ebû Abdullah el-Hüseyin b. İsmâil b. Muhammed b. İsmâil el-Mahamili vefat etmişti. 235 yılında dünyaya geldiği kaydedilir. Ebû Abdullah Kûfe ve Fars bölgesi kaldılığında bulunmuş, ancak bir müddet sonra kadılıktan istifa etmişti. İstifa hususunda bir hayli ısrarlı davrandığı için istifası kabul edilmişti.

Yine bu yıl içinde 202 yılında dünyaya gelmiş olan, aynı zamanda Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin torunlarından olan belli bir ekole sahip Eş'arî mütekellimlerinden Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil b. Ebî Bişr el-Eş'arî vefat et-

mişti. Sâmânî emiri es-Said Nasr b. Ahmed'in veziri Muhammed b. Muhammed el-Ceyhânî yıkım altında hayatını kaybetmişti. Yine Şâfiî fukahâsından olan ve 229 yılında doğmuş bulunan Muhammed b. Yûsuf b. Nadr el-Herevî de bu yıl içinde vefat etmişti. O, İmâm Şâfiî'nin arkadaşlarından olan er-Rabî' b. Süleyman'dan ders okumuş ve ondan bilgi almıştı.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ BİRİNCİ (M. 942 - 943) YILI OLAYLARI

Nâsirüddevle'nin Adl el-Beckemî'ye Karşı Zafer Elde Etmesi

Bu yılda Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Saîd b. Hamdân, Beckem'in hâcibi Adl'e karşı zafer elde ederek gözlerine mil çekmiş ve onu Bağdâd'a göndermişti.

Adl, Beckem'in öldürülmesinden sonra İbn Râik'a bağlanmış ve onunla birlikte Bağdâd'a, daha sonra da Musul'a gitmişti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Nâsirüddevle Ebû Bekr b. Râik'i öldürünce Adl, Nâsirüddevle'nin adamları arasına katılmış, Nâsirüddevle de onu daha evvel İbn Râik'in elinde bulunan Diyâr-Mudar ve Şâm bölgesine gönderdiği Ali b. Halef b. Tayyâb'ın yanına vermişti. O sıralarda da er-Rahba'da İbn Râik'a vekâlet etmekte olan Müsâfir b. el-Hasan adında birisi görev yapmakta idi. İbn Râik'in öldürülmesi üzerine Müsâfir b. el-Hasan bölgeye hakim olmuş ve buraları istilâ ederek haracını kendisi toplamıştı. Müsâfir b. el-Hasan'ın böyle davranması üzerine bölgeye Nâsirüddevle tarafından yeni tayin edilmiş bulunan İbn Tayyâb, emrine verilen Adl'i askerî bir birlikte Müsâfir b. el-Hasan'ı er-Rahba'dan çıkarıp atmak üzere göndermişti. Adl er-Rahba'ya vardığında Müsâfir b. el-Hasan onunla her hangi bir çatışmaya girmeden şehri terkedip gitmiş, Beckem'in hâcibi Adl da burayı ele geçirmişti. Şehre hakim olan el-Adl Bağdâd'da yaşayan ve hâlâ Beckem'in taraftarlığını sürdürenlere gizlice mektuplar yazmış, onlar da Bağdâd'dan gizlice er-Rahba'ya Adl'ın yanına gelmişlerdi. Adl bu Beckemîlerle bir hayli güç kazanmış, Fırat nehri yolu ile Hâbur nehrinin bir kısmına hakim olmuştu.

Bu arada Müsâfir b. el-Hasan Numeyroğullarından yardım isteyerek onlardan bir ordu oluşturmuş ve Karkisiyâ'ya gelip burada bulunan Adl'ın adamlarını kovmuş ve şehre hakim olmuştu. Bunun üzerineAdl Karkisiyâ'ya gitmiş, ancak oradan uzakta durmuştu. Adl bu arada el-Hâbur nehrinin çevresine hakim olup burayı ele geçirmek istemiş ve oraya doğru harekete geçmişti. Ancak buranın ahalisi çevreyi iyice tahkim ederek Nu-

meyroğullarından da yardım almış ve Adl'i buraya sokmak istememişlerdi. Bunu öğrenen Adl de Hâbur taraflarına gitmekten vaz geçmişti.

Adl el-Beckemî her gün ikindiden evvel adamlarıyla birlikte ata binip Karsisiyâ sahrasında akşama kadar at koşturup duruyor ve casuslarını da Hâbur bölgesine gönderip durum hakkında bilgi topluyordu. Casusların getirdiği haberlerden Adl'in her gün bu şekilde savaşa hazırlandığını öğrenen Hâbur halkı derhal gerekli tedbirleri alıyor ve böylece Adl'e de kendisine karşı hazırlıklı davrandıkları bildiriliyordu. Adl bu durumu kırk gün müddetle sürdürmüştü. Nihayet Hâbur halkı onun bu şekilde adamlarıyla birlikte ata binip hep aynı hareketi tekrarladığını ve üzerlerine gelmediklerini görünce savaş için topladıkları adamları dağıtmış, kendilerini ona karşı emniyyette hissetmeğe başlamışlardı. İşte o sırada Adl'ın casusları hemen bu durumu ona iletmişler, o da derhal harekete geçilmesi için emir vermiş ve Hâbur'a doğru yola koyulmuştu. Ayrıca Adl, adamlarına köle ve hizmetçilerinin, ağırlıklarını taşımak üzere önden göndermelerini emretmişti. Hareketinden sonra ertesi sabah Hâbur çevresinin en büyük köyü olan eş-Şemsâniyye'ye gelip burayı kuşatmıştı. Ancak burası bölgenin en müstahkem köyü olduğu gibi halkı tarafından da gayet iyi korunuyordu. Adl onlarla çarpışmalara girişmiş, nihayet surda gedikler açıp köyü ele geçirmiş ve halkından bazı kimseleri öldürüp mallarına el koyarak orada bir müddet ikamet etmişti. eş-Şemsâniyye'yi tamamen hakimiyetine geçirdikten sonra oradan ayrılıp bir başka köye gitmiş ve nihayet Hâbur çevresinde altı ay müddetle kalan Adl bölgenin haracını toplamış ve bir hayli mal biriktirerek bununla etrafa meydan okumağa başlamıştı. Aynı şekilde toplanan mallarla adamları da güçlenen Adl, Hâbur'dan er-Rahbâ'ya geri dönmüş ve orada bir hayli güçlenip şöhreti artmıştı. İşte bu sırada Bağdâd'dan üzerine askerler gelmiş ve perişan bir duruma düşmüştü.

Adl Nâsirüddevle'nin Musul'dan ve el-Cezire bölgesinden uzak bir noktada olduğunu bildiği için Nusaybin'e doğru hareket etmiş, daha yakın olmalarına rağmen er-Rakka ve Harran'a gitme imkânı bulamamıştı, çünkü buralar Numeyroğullarının desteğini alan ve yanında ordusu bulunan Ya'nis el-Mu'nisî'nin idaresi altında idi. Adl el-Beckemî buralara gitmekten vaz geçerek Ra'su'l-Ayn'e, oradan da Nusaybin'e gitmişti. Onun bütün yaptıklarını haber alan el-Huseyn b. Hamdân bir ordu toplayarak Nusaybin'e Adl'in üzerine yürümüştü. İbn Hamdân Nusaybin'e yaklaşınca Adl da yanındaki askerleriyle ona karşı çıkmış, iki ordu karşı karşıya gelince Adl'in emrindeki askerler İbn Hamdân'dan emân dileyerek yanına gitmişler, Adl'in yanında ise çok yakın adamlarından küçük bir grup kalmıştı. Bunun üzerine İbn Hamdân Adl'i ve oğlunu esir almış, Adl'in gözlerine mil çekerek her ikisini Bağdâd'a göndermişti. Nihayet

Adl ve oğlu 20 şaban (29 Nisan 943) günü Bağdâd'a varmış, o ve oğlu halka teşhir edilmişti.

Seyfüddevle'nin Vâsıt'taki Durumu

Yukarıda el-Berîdî'nin ve adamlarının Vâsıt'ı terketmelerinden sonra Seyfüddevle Ali b. Hamdân'ın burada ikametini kaydetmiştik. O Vâsıt'tan Basra'ya doğru hareket ederek burayı el-Berîdîlerin elinden almak istiyordu. Ancak yanında askerleri az olduğu gibi, elindeki maddî imkânları da bir hayli kısıntılı idi. Ağabeyine yazdığı mektuplarda ondan yardım istiyor, fakat bu istekleri pek karşılanmıyordu. Bu arada Türk kumandanlarından Tüzün ve Hachac ona karşı saygısızca bir tavır takınıyor ve tahakküm etmeğe çalışıyorlardı.

Bir müddet sonra Nâsirdüddevle kardeşine Ebû Abdullah el-Kûfî ile birlikte mal göndermiş, bu mal ve paraları Türklere dağıtmasını istemişti. Tüzün ve Hachac bunu haber almış, her ikisi Seyfüddevle'ye karşı gelerek isyan etmişlerdi. Bunun üzerine Seyfüddevle hemen bu malları kendisi almış, onlardan kaçırarak olduğu gibi Bağdâd'a göndermiş ve bu arada Tüzün'ü el-Câmide'ye, Hachac'ı da Mazarâ'ya göndererek buraların gelirlerini toplayıp getirmelerini emretmişti.

Seyfüddevle sürekli olarak Türklere Irak'ı kötülüyor ve burayı gözlerinden düşürmeğe çalışıp onları kendisiyle birlikte Şâm'a giderek Şâm ve Mısır bölgelerini istilâ edip ağabeyisine karşı baş kaldırmağa davet ediyordu. Onların önünde ağabeyisini kötülediği zaman onu tasdik ediyorlar, fakat birlikte Şâm'a gitme hususunda ise ona pek olumlu bir cevap vermiyorlardı. Sürekli olarak bu hususta ondan taviz koparmağa ve ona tahakküm etmeye çalışıyorlar, o da onları kendisine meylettirmek için bütün isteklerini yerine getirmek zorunda kalıyordu.

Şaban ayının son günü (8 mayıs) Türkler Seyfüddevle'ye karşı isyan ederek geceleyin ona baskın düzenlemişlerdi. Ancak Seyfüddevle ikamet etmekte olduğu karargâhından kaçıp Bağdâd'a doğru gitmiş, Türkler de karargâhını ve geride bıraktığı her şeyini yağmalayıp adamlarından bir grubu öldürmüşlerdi.

Bu arada Ebû Abdullah el-Kûfî Bağdâd'a varıp olup bitenleri Nâsıruddevle'ye aktarınca Nâsıruddevle hemen Musul'a hareket için gerekli hazırlıklara başlamıştı. el-Muttakî Nâsıruddevle ile görüşmek üzere yanına varmış ve gitmemesi için ona ricada bulunmuştu. Nâsıruddevle halifenin bu isteğine onu yanından savıncaya kadar olumlu cevap vermiş, fakat el-Muttaki'nin yanından ayrılmasından sonra hemen Musul yolunu tutmuştu. Onun Ayrılması üzerine ise evi yağmalanmış, Bağdâd'daki Deylemî ve Türkler isyan ederek etrafı karıştırmışlardı. Bu sırada Ebû İs-

hâk el-Karâriti vezarete resmen tayin edilmemesine rağmen bütün işleri yönetiyor, her şeyi düzeltmeğe çalışıyordu.

Nâsırüddevle Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Abdulah b. Hamdân'ın Bağdâd'daki emîrü'l-ümeralığı on üç ay, beş gün sürmüştü. Ebû'l-Abbâs el-İsfahânî ise bu dönemde elli bir gün müddetle vezarette bulunmuş, tam bu günlerde de Seyfüddevle Bağdâd'a ulaşmıştı.

Seyfüddevle'nin Bağdâd'a Gelmesinden Sonra Türklerin Vâsıt'taki Durumu

Seyfüddevle Vâsıt'tan kaçtıktan sonra Türkler karargâhlarına geri dönmüş, fakat Tüzün ve Hachac arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkarak hangisinin emîr olacağı konusunda ihtilâfa düşmüşlerdi. Nihayet çeşitli tartışmalardan sonra Tüzün emîr olacak, Hachac da ordu komutanlığını yürütecekti. Bu anlaşmalarından sonra kendi aralarında sıhrî akrabalık da tesis etmişlerdi.

Bu arada el-Berîdî Vâsıt'ı ele geçirmeğe yeltenmiş ve hemen oraya doğru hareket etmişti. Bunun üzerine Tüzün de Hachac'a Abân nehrine doğru hareket etmesini emretmişti. Bu arada el-Berîdî Tüzün'e bir mektup gönderdi, kendisine Vâsıt'ı iltizam etmesini istemekte idi. Tüzün onu gayet hoş ve yumuşak bir tavırla reddetmiş ve böyle bir teklife yanaşmamıştı. el-Berîdî'nin gelen elçisi geriye dönünce Tüzün bu elçinin Hachac ile her hangi bir görüşmesinin olup olmayacağını ve onunla ilişkilerinin nasıl seyredeceğini öğrenmek üzere bir casus göndermişti. Elçi giderken Hachac ile bir araya gelip uzun süren bir görüşme yapmış ve bu görüşmeler sırasında Hachac'ın el-Berîdî'ye yanaşmak istediğini öğrenmişti. Bunun üzerine Tüzün kendilerine son derece güvendiği iki yüz kölesiyle birlikte Hachac üzerine yürümüş ve 12 ramazan (20 mayıs) gecesi Hachac'ı yattığı yerde basıvermişti. Durumu öğrenen Hachac gece elbisesiyle yerinden fırlamış ve eline aldığı bir balta ile dışarı çıkarak kendini bununla korumağa çalışmıştı. Ama hemen yakalandığı gibi Tüzün'e götürülmüş, Tüzün de onu alıp Vâsıt'a göltürerek iki gün sonra gözlerine mil çekip kör etmişti.

Seyfüddevle'nin Bağdâd'a Geri Dönmesi ve Tekrar Oradan Kaçışı

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Seyfüddevle Vâsıt'tan kaçıp ağabeyisinin yanına gelmiş, Tüzün ve Hachac arasındaki anlaşmazlığı anlatmıştı. Diğer taraftan Bağdâd'a hâkim olmağa heveslenmiş ve buraya gelip Harb

Kapısı'na konaklayarak el-Muttakî Lillâh'a bir elçi ile haber gönderip Bağdâd'a saldırdığı takdirde Tüzün ile savaşmak üzere kendisine para ve mal göndermesini talep etmişti. Seyfüddevle'nin bu isteği üzerine el-Muttakî Lillâh dört yüz bin dirhem para göndermiş, Seyfüddevle de bu paraları adamlarına dağıtmış ve o güne kadar Bağdâd'da gizlenip duran adamlarından bazı kimseler de çıkıp yanına gelmişlerdi. Seyfüddevle 13 ramazan (19 mayıs) günü Bağdâd'a ulaşmıştı.

Tüzün, Seyfüddevle'nin Bağdâd'a vardığını haber alınca derhal Kayığlığ'ı üç yüz kişilik bir kuvvetle Vâsıt'ta yerinde vekil bırakarak kendisi Bağdâd'a doğru hareket etmişti. Seyfüddevle Tüzün'ün Bağdâd'a doğru gelmekte olduğunu öğrenince derhal kendisine bağlı askerlerinden aralarında el-Hasan b. Hârûn'un da bulunduğu ordu birlikleriyle Harp Kapısı'ndan ayrılmıştı.

Tüzün'ün Emîrü'l-ümerâlığı

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Seyfüddevle Bağdâd'dan ayrılınca Tüzün 25 ramazan (2 haziran) günü Bağdâd'a girmiş, el-Muttakî Lillâh ona hil'atler giydirerek emîrü'l-ümerâ makamına tayin etmişti. Tüzün'ün emîrü'l-ümerâlığı sırasında daha evvel el-Kûfî'nin icra ettiği görevi bu sefer Ca'fer el-Kerhî üstlenmiş ve bütün devlet yönetimini eline almıştı.

Tüzün'ün Vâsıt'tan ayrılması üzerine el-Berîdî derhal buraya doğru hareket etmiş, el-Berîdî'nin Vâsıt'a gelmesi üzerine de orada bulunan Tüzün'ün adamları ve askerleri kaçarak Bağdâd'a gelmişlerdi. Bağdâd'da tamamen yönetimi ele alıp işleri düzene sokmadıkça buradan ayrılarak Vâsıt'a geri dönmesi Tüzün için mümkün değildi. Bundan dolayı Tüzün zilkade ayından bir kaç gün geçtiği halde hâlâ Bağdâd'da ikamete devam ediyordu.

Tüzün daha evvel Seyfüddevle katında son derece değerli ve aziz olan Semâl adında birisini esir almıştı. Bu arada Semâl'i serbest bırakıp efendisine gönderdi. Tüzün'ün bu davranışı Hamdânoğulları katında son derece olumlu karşılanmış ve Tüzün'e karşı bir sevgi beslenmişti. Tüzün Semâl'i serbest bıraktıktan sonra Vâsıt'a el-Berîdî üzerine harekete geçmiş, yolda giderken Ebû Ca'fer b. Şirzâd, el-Berîdî'nin yanından kaçıp Tüzün'e gelmişti. Tüzün onunla karşılaşınca kucaklayıp öpmüş, gelişine bir hayli sevinmiş, onu Vâsıt'taki bütün işlerin başına tayin etmişti.

Ummân Hakiminin Basra'ya Yürümesi

Bu yılın zilhicce (ağustos) ayında Ummân hakimi Yûsuf b. Vecîh bir kaç gemi ile birlikte hareket ederek Basra'ya doğru yöneldi ve Basra'da

el-Berîdî ile savaşa tutuşarak Ubulle'yi ele geçirdi. Ubulle'yi ele geçiren Yûsuf burada bir hayli güç kazanmıştı, neredeyse Basra'yı da alacaktı. Onun bu başarıları üzerine ve meydana gelen çatışmalardan sonra el-Berîdî ve kardeşleri yok olmakla karşı karşıya gelmişlerdi. el-Berîdî'nin «er-Renâdi» adıyla bilinen bir denizcisi vardı. Yûsuf'u mağlûp etmeyi el-Berîdî'ye tekeffül etmiş, o da ona ihsanlarda bulunmayı vaat etmişti. Bu denizci iki küçük kayık alıp bunları kuru hurma dallarıyla doldurmuş ve kimseye her hangi bir şey sezdirmemeğe çalışmıştı. Gece olunca bu iki kayığı alıp Ubulle taraflarına doğru kaydırdı. Yûsuf b. Vecîh'in gemileri geceleyin birbirine bağlanır ve aynen bir köprü durumuna getirilirdi. Gece karanlığı basınca er-Renâdî kayıklardaki kuru hurma dallarını ateşe vermiş ve akıntının öbür tarafa doğru olduğu bir anda onları salıvermişti. İki kayık rüzgârın etkisiyle İbn Vecîh'in gemilerine doğru sürüklenerek gelip onların bulunduğu yerde durunca gemiler ateş almış ve halatları yanmaya başlamıştı. İçindekilerle birlikte yanan gemiler halk tarafından yağmalanmış ve bir çok mal ele geçirilmişti. Yûsuf b. Vecîh bu olaydan sonra 332 yılının muharrem (943 eylül) ayında hemen oradan kaçıp gitmiş, el-Berîdî de bu denizcinin yaptıklarına karşılık ona büyük ihsanlarda bulunmuştu. Bu karışıklıkların Basra'da sürdüğü bu günlerde İbn Şîrzâd, el-Berîdî'nin yanından kaçıp Tüzün'e gitmişti.

el-Muttakî Lillâh ile Tüzün'ün Arasının Bozulması

Muhammed b. Yenâl et-Tercümân Tüzün'ün ileri gelen kumandanlarından ve aynı zamanda onun Bağdâd'daki vekili idi. Tüzün Vâsıt'a gittiği sırada Muhammed b. Yenal kendisine gammazlanmış, Tüzün'ün huzurunda son derece kötü bir şekilde adı geçmişti bunu haber alınca da Tüzün'den nefret etmişti.

Tüzün'ün Bağdâd'daki köyleri vezir Ebû'l-Hüseyn b. Mukle'ye iltizama edilmişti. Ancak o bundan her hangi bir gelir elde edemediği için bir hayli zarara girmiş ve Tüzün'ün bu iltizamı ondan isteyeceğinden bir hayli çekinmişti. Diğer taraftan İbn Şîrzâd'ın Tüzün ile gelip anlaşması ve ona bağlanması da aynı şekilde veziri ve başka kimseleri de endişeye düşürmüştü. Onlar İbn Şîrzâd'ın Tüzün'e gelmesinin el-Berîdî ile bir anlaşma yapılmasından sonra olduğunu zannetmişlerdi. Bunun için de Muhammed b. Yenal et-Tercümân ile vezir İbn Mukle anlaşmış, İbn Hamdân'a yazdıkları bir mektupta derhal Bağdâd'a az da olsa bir askerî birlik göndermesini ve bu birliklerin el-Muttakî Lillâh'ı korumasını teklif etmişlerdi. Ayrıca el-Muttakî'ye de: «el-Berîdî'nin sana yaptığını gördün mü? Dün senden beş yüz bin dinar para aldı, öte yandan askerlere dağıtılmak

üzere aynı miktarda bir meblağı da çıkarıp vermiştin. el-Berîdî Beckem'in mirasından elinde daha bu miktar kadar bir paranın olduğunu zannederek bunu Tüzün'e söylemiş, bunun beş yüz bin dinar olduğunu ona tekeffül etmişti. Diğer taraftan İbn Şîrzâd buraya doğru gelip seni teslim alıp hal' edecek ve el-Berîdî'ye teslim edecektir.» şeklinde gammazlanmışlardı. Bu sözleri duyan el-Muttakî Lillâh bir hayli sıkılmış ve İbn Hamdân'ın yanına gitmeğe karar vermişti. İşte o sıralarda da İbn Şîrzâd üç yüz kişilik bir süvari grubuyla Bağdâd'a gelivermişti.

Sâmânî Emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed b. İsmâil'in Vefatı

Horasân ve Mâverâünnehir hakimi Sâmânî emîri es-Saîd Nasr b. Ahmed b. İsmâil bu yılın recep (mart-nisan) ayında on üç ay süren verem hastalığından kurtulamayarak vefat etti. el-Saîd Nasr vefat ettiğinde birbirleriyle uğraşarak biri diğerini yok ettiğinden dolayı ailenin hemen hemen ileri gelen yaşlı başlı bir şahsiyeti kalmamıştı. Bir kısmı gerçekten aralarındaki çarpışmalarda hayatını kaybetmiş, bir kısmı da kendi eceliyle vefat etmişti. Nasr b. Ahmed otuz yıl, bir ay, üç gün müddetle emîrlik görevini sürdürmüş ve otuzsekiz yaşında iken vefat etmişti.

el-Saîd Nasr son derece yumuşak huylu, cömert, gayet akıllı ve zeki bir kişi idi. Yumuşak huyluluğunu göstermesi bakımından şu olay anlatılır:

Hizmetçilerinden birisi onun gayet güzel, nefis bir mücevherini çalıp on üç bin dirhem karşılığında bir tüccara satmıştı. Tüccar bu mücevheri alıp emîr es-Saîd'in yanına gelmiş, gayet nefis bir mücevher satın aldığını, bunun emîr ve sultanlara yakıştığını söylemiş ve o mücevheri takdim etmişti. Emîr es-Saîd Nasr mücevheri görünce daha evvel çalınmış olan kendi mücevheri olduğunu anlamıştı. Tüccara bunun değerini ve kimden kaça satın aldığını sormuş, tüccar da o mücevheri satın aldığı hizmetçiyi ve ödedeği parayı söylemişti. Emîr Nasr hemen o paranın üstüne iki bin dirhem kâr payı koyarak mücevheri bedelini tüccara ödemişti.

Sonra bu tüccar Emîr'e hizmetçinin cezalandırılması hususunda ne yapılması düşünüldüğünü sormuş ve aslında öldürülmesi gerektiğini ifade etmişti. Emîr Nasr: «Mutlaka te'dîb edilmesi gerekir; kanının akıtılması hususuna gelince, onu sana havale ederiz.» diye karşılık vermiş ve hizmetçinin çağırılmasını emretmişti. Hizmetçiyi çağırıp ona gereken dersi vermiş, nasihatte bulunmuş, arkasından onu o tüccara havale ederek şöyle demişti: Onun kanını sana bağışlamıştık, şimdi de infazını yapmak üzere sana havale ediyoruz. Ancak şunu iyi bil ki eğer bu mücevher her

hangi bir kimseye ait olsaydı o şöyle derdi: «Bu benim malım ve nihayet elime geçti, onu aldım. Sen de ödediğin parayı kime ödemişsen ondan almağa çalış.»

Bir gün Emîr Nasr b. Ahmed ordusunu teftiş ederken askerlerinin yanından tek tek geçip onlara bazı sualler tevcih etmiş, bir askerin karşısına geldiğinde ona adını sormuş, fakat asker susmuş, cevap vermemişti. Emîr ona tekrar ismini sorduğunda ikinci defa tekrarlanan sual yine cevapsız kalmıştı. O sırada yanındaki askerler Emîr'e şöyle demişlerdi: «Onun ismi Nasr b. Ahmed'dir; ancak emîrimize hürmeten susmuş, ismini söylememiştir.» Kendisiyle aynı ismi taşıyan bu askere Nasr: «Madem o böyle davrandı, onun maaşını artırmak da bize vazife oldu.» diyerek hemen maaşını artırıp rütbesini yükseltmişti.

Anlatıldığına göre, Nasr b. Ahmed'e karşı kardeşi Zekeriyyâ'nın isyanı sırasında hazineleri ve malları yağmalanmıştı. Emîr es-Saîd Nasr tekrar hakimiyetini kurup da emîrliğine geri dönünce ona falanca grubun, mallarına saldırıp yağmaladıkları anlatılmış, fakat o gruba her hangi bir taarruzda bulunmayıp susuvermişti. Yine bu yağmalama sırasında çarşı esnafından birisinin emîre ait bir bıçağı iki yüz dirheme satın aldığı ve bu bıçağın hâlâ kendisinde olduğu anlatılmıştı. Emîr gayet nefis ve kıymetli olan bıçağını almak üzere birisini bu esnafa göndermiş, iki yüz dirhem vererek bıçağını geri istemiş, ancak adam iki bin dirhemden daha aşağı vermeğe yanaşmamıştı. Bunun üzerine emîr Nasr şöyle demişti: «Bu yapılanları ve karşı davranışları görüyor musunuz? Adamda malımı gördüğüm halde onu cezalandırmayıp bedelini ve hakkını veriyorum, o bizden daha büyük bedel isteme konusunda asılıp duruyor» Sonra adamın razı edilmesi için gerekli paranın ödenmesine emir vermişti.

Yine anlatıldığına göre, Emîr Nasr hastalanıp da hastalığı on üç ay gibi uzun bir müddet sürünce sürekli olarak kendisini namaza ve ibadete vermiş ve sarayı içinde bir ev inşa edip ona «ibadet evi» adını vermişti. Emîr Nasr beyaz elbiseler giyip buraya yalınayak yürüyor, orada namaz kılıp ibadetini ifa ediyor ve Allah'a yalvarıp dua ediyordu. Vefat ettiği güne kadar bütün kötülüklerden ve her türlü yasaklanmış davranışlardan uzak durmuş, nihayet vefat edip babasının yanına defnedilmişti.

es-Saîd'in Oğlu Emîr Nûh b. Nasr'ın Başa Geçmesi

Emîr Nasr b. Ahmed vefat edince yerine oğlu Emîr Nûh geçip Horasân ve Mâverâünnehir'in yönetimine hakim oldu. Bu yılın şaban (nisan - mayıs) ayında emîrlik makamına geçen Nûh'a halk bey'at etmiş ve kendi-

sine sadık kalacaklarına dair yemin etmişlerdi. Ona «el-Emîr el-Hamîd» lakabı verilmişti. O da devletin yönetimini Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ahmed el-Hâkim'e bırakmıştı.

Emîr Nûh başa geçince babasının ileri gelen devlet adamlarından Ebû'l-Fazl b. Ahmed b. Hamuyeh kaçıp gitmişti. Babası Emîr es-Saîd Nasr Buhârâ'yı diğer oğlu İsmâil'e vermişti, İsmâil'e de Ebû'l-Fazl vekâlet etmekte idi. Ebûl-Fazl b. Ahmed b. Hamuyeh İsmâil'e her hususta vekâlet etmiş, ancak halka ve Nûh ile adamlarına çok kötü davranmış ve onlara sıkıntı vermişti. Bu ise Emîr Nûh'a bir hayli dokunmuş ve ona karşı kalbinde bir kin oluşmuştu. İsmâil babasının sağlığında vefat etti. Emîr Nasr ın da Ebû'l-Fazl b. Ahmed'e karşı bir sempatisi ve meyli olduğu gibi üzerinde tesiri de vardı. Bir gün vefatından evvel şöyle demişti: «Ben ölecek olursam kendi canını kurtarmağa bak. Şahsen Nûh'un sana karşı davranışından emin olamam.» Emîr Nasr da vefat edince Ebû'l-Fazl hemen Buhârâ'dan ayrılıp Ceyhun nehrini aşarak Âmul'e gelmiş ve oradan o sıralarda Nisâbûr'da bulunan ve aralarında akrabalık bağı olan Ebû Ali İbn Muhtâc'a mektup yazıp ona durumunu bildirmiş, ancak Ebû Ali b. Muhtâc ona yazdığı cevapta kendi çıkarı için yanına gelmemesini söylemişti.

Kaçmış olmasına rağmen Emîr Nûh kendi el yazısıyla bir emân yazarak Ebû'l-Fazl'a karşı gayet iyi davranmış onu Semerkand'a tayin etmişti. Bu arada Ebû'l-Fazl b. Ahmed b. Hamuyeh Muhammed b. Ahmed el-Hâkim'e karşı saldırganca bir tavır içinde olup ona «el-Hayyât=Terzi» lakabını takmıştı. Buna rağmen el-Hâkim, İbn Hamuyeh'e karşı bu davranışından dolayı her hangi bir saldırıda bulunmamış ve kızgınlığını gizlemeğe çalışmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem (942 eylül-ekim) ayında Muizzüddevle b. Büveyh Basra'ya ulaşıp el-Berîdî ile savaşmış ve orada bir müddet ikamet etmişti. el-Berîdî'nin adamlarından ve kumandanlarından bir grup emân dileyip ona sığınmış, fakat İbn Büveyh diğerlerinden endişe duyduğu için Basra'dan ayrılmıştı.

Bu yılda halife el-Muttakî Lillâh'ın oğlu Emîr Ebû Mansûr Nâsirüddevle b. Hamdân'ın kızıyla evlenmiş, mehir olarak bir milyon dirhem hediye ve çeyiz olarak da yüz bin dinar verilmişti.

Bu yılın recep (mart-nisan) ayında Nâsirüddevle, vezir Ebû İshâk el-Karârîtî'yi tutuklatarak yerine Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî'yi tayin etmişti. Diğer taraftan devletin bütün işlerini Ebû Abdullah el-Kûfî yürütmekte idi. el-Karârîtî'nin vezareti altı ay, on altı gün sür-

müştü. Nâsirüddevle emîrü'l-ümerâlığı sırasında halk arasında meydana gelen çekişmeleri bizzat kendisi takip ediyor, muhakemeler onun önünde yapılıp cezaların verilmesine nezaret ediyordu. O aynı zamanda emniyet amirliği görevini de üstlenmiş bulunmaktaydı.

Bu yılda Horasân'ın Nesâ şehrinde büyük ve dehşet verici bir deprem meydana gelmiş, çevredeki bir çok köy tamamen harap olmuş ve yıkım altında bir hayli insan can vermişti. Gerçekten de büyük ve unutulmayan bir deprem olmuştu.

Bu yılda Emir Nûh, Muhammed b. Ahmed en-Nesefî el-Berdevî'yi yanına çağırmış, huzurunda bir hayli hakaretlerde bulunduktan sonra onu öldürmüş ve darağacına asmıştı. Ancak en-Nesefî'nin cesedi bu darağacından çalınmış ve kimin çaldığı da belli olmamıştı.

el-Muttakî Lillâh 8 ramazan (16 mayıs) günü Nâsirüddevle'nin Bağdâd'dan çıkıp Musul'a gitmesinden ve kardeşi Seyfüddevle'nin de Vâsıt'tan çıkıp Bağdâd'a gelmesinden önce Ebû'l-Hüseyn b. Mukle'yi vazerete tayin etmişti.

Bu yılda Bizans İmaparatoru el-Muttefî Lillâh'a bir mektup yazıp hâlen er-Ruhâ (Urfa) kilisesinde bulunup Hz. İsâ Mesîh'in yüzünü sildiği ve üzerinde çehresinin izlerinin kaldığını iddia ettikleri bir mendili istemişti. Bizans İmparatoru bu mendilin verilmesine karşılık elindeki Müslüman esirlerinden kalabalık bir kitleyi serbest bırakacağını da söylemişti. Bu mektubun gelmesi üzerine Halife el-Muttakî Lillâh kadıları, fakihleri çağırmış ve onlardan bu hususta görüş beyan etmelerini istemişti. Kadı ve fakihler bu hususta görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Bir kısmı bu mendilin teslim edilip karşılığında Müslüman esirleri serbest bırakılmasını tasvip ederken, diğer bir grup da mendilin uzun zamandan beri İslâm diyarında bulunduğunu ve hiç bir Bizans İmparatorunun bu mendili istemediğini, bunun Bizanslılara teslim edilmesinin ise bir zaaf eseri olacağını ileri sürmüşlerdi. Yapılan bu istişarî toplantıda vezir Alî b. İsâ da yer almıştı. Alî b. İsâ: «Müslüman esirlerin içinde bulundukları mihnet ve zorluklardan kurtulması için bu mendilin verilmesi gerekmektedir. Onların kurtulması ve hürriyetlerine kavuşturulmaları bu mendili kilisede saklamaktan çok daha iyidir.» şeklinde görüşünü beyan edince halife el-Muttakî Lillâh derhal bu mendilin teslim edilmesini ve karşılığında Müslüman esirlerin serbest bırakılmasını emretmiş ve esirleri Bizans İmparatorundan teslim almak üzere gidecek bir hey'eti de Bizans'a göndermişti.

Bu yılda mutasavvıflar arasında bir hayli meşhur olan, aynı zamanda Ebû Bekr ed-Dakkâk'ın da üstadı olan meşhur mutasavvıf Ebû Bekr Muhammed b. İsmâil el-Fergânî vefat etmişti.

İbn Râik'in Dımaşk'taki emîrliğine vekalet etmekte olan Muhammed b. Yezdâd eş-Şehrizûrî de bu yılda vefat etmişti. O İbn Râik'in vefatından sonra el-İhşid ile anlaşmış ve Mısır emniyet âmirliğine tayin edilmişti.

Bu yılın zilkade ayının ilk günlerinde (943 temmuz başları) meşhur tabiplerden Sinân b. Sâbit b. Kurra midesinde beliren bir hazımsızlıktan dolayı hayatını kaybetmiş ve bu hastalığı sırasında hiç bir tedavî ona fayda vermemişti.

Bu yıl içinde vefat edenlerden birisi de Ebû Abdullah Muhammed b. Abdûs el-Cehşiyârî idi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ İKİNCİ (M. 943 - 944) YILI OLAYLARI

el-Muttakî'nin Musul'a Gitmesi

Bu yılda el-Muttakî Lillâh, Bağdâd'dan Musul'a gitmişti.

Yukarıda İbn Mukle ve et-Tercümân'ın Tüzün, İbn Şîrzâd ve el-Muttakî arasında nasıl fitne ve fesat çıkarıp bunları birbirine gammazladıklarını ifade etmiştik. Bu arada İbn Şîrzâd 5 muharrem (8 Eylül 943) günü üç yüz kişilik bir köle grubu ile Bağdâd'a gelip konaklamıştı, arzu ettiği gibi emir verip yasak koyuyordu, bunları yaparken aslâ el-Muttakî'ye danışmıyor veya baş vurmuyordu. İşte İbn Şîrzâd'ın bu tutumu el-Muktakî'yi bir hayli korkutmuştu. Bu arada el-Muttakî Nâsirüddevle b. Hamdân'a haber gönderip kendisini Musul'a götürecek bir askerî birlik göndermesini istemişti. Nâsirüddevle el-Muttaki'nin bu isteği üzerine Bağdâd'a amcasının oğlu Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Saîd b. Hamdân kumandasında bir askerî birlik göndermiş, bunlar da gelip Harb Kapısı'nda konaklamışlardı. Musul'dan İbn Hamdân kumandasında gönderilen bu askerî birliğin Bağdâd'a ulaşması üzerine İbn Şîrzâd kaçıp saklanmıştı. el-Muttakî Lillâh da çoluk çocuğunu, vezirlerini ve Bağdâd'ın ileri gelenlerinden bir grup devlet adamını alıp İbn Hamdân'ın bu askerleri yanına Harb Kapısı'na gitmişti. el-Muttakî Lillâh'ın yanında bulunan Bağdâd'ın ileri gelenleri Selâme et-Tulunî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Saîd es-Sûsî, Ebû Muhammed el-Mârdânî, Ebû İshâk el-Karârîtî, Ebû Abdullah el-Mûsevî, meşhur tabîbin oğlu Sâbit İbn Sinân b. Sâbit b. Kurra ve Ebû Nasr Muhammed b. Yenal et-Tercümân ve daha bir takım kimselerdi.

el-Muttakî Lillâh'ın Bağdâd'dan ayrılması üzerine İbn Şîrzâd halka karşı zulüm yapmağa başlamış, halkı büyük zorluklara ve sıkıntılara uğrattığı gibi çok kimsenin de malına el koymuştu. Bu arada o sıralarda Vâsıt'ta bulunan Tüzün'e haber gönderip durumu bildirmişti. Tüzün el-Muttakî'nin Bağdâd'dan ayrıldığını haber alınca derhal Vâsıt'ı el-Berîdî'ye iltizâm ederek onu kızıyla evlendirmiş ve hemen Bağdâd'a hareket etmişti. Diğer taraftan Seyfüddevle b. Hamdân tek başına gelip el-Muttakî'yi Tekrit'te karşılamıştı. el-Muttakî Lillâh da Nâsirüddevle'ye yazdığı bir

mektupta onu yanına davet ediyor ve şöyle diyordu: «Bize gelmen için her hangi bir şart ileri sürmüyoruz. Yeter ki çık, buraya gel.» Nâsirüddevle el-Muttakî'nin bu mektubunu alınca hemen 21 rebiyülâhir (22 Aralık 943) günü Musul'dan hareketle Tekrit'e varmıştı. el-Muttakî Lillâh bizzat kendisi atına binip Nâsirüddevle'yi yolda karşılamış ve ona ikramlarda bulunmuştu.

Nâsirüddevle halifeyi Musul'a göndermiş, kendisi de Tekrit'te beklemişti. Bu arada Tüzün askerleriyle birlikte Tekrit'e hareket etmiş ve Tekrit'in iki fersahlık uzaklığında bir mesafede Seyfüddevle ile karşılamışmış ve üç gün müddetle savaşmışlardı. Nihayet 26 rebiyülâhir (27 aralık) çarşamba günü Seyfüddevle mağlûp olup geriye çekilmişti. Tüzün ve yanında bulunan bedevî Araplar da Seyfüddevle ile kardeşi Nâsirüddevle'nin karargâhlarını ganimet olarak ele geçirmiş, Hamdânoğulları Nâsirüddevle ile Seyfüddevle halifeyi alarak Tekrit'ten Musul'a gitmişlerdi.

Bu arada Tüzün'ün askerleri arasında karışıklıklar çıkınca Bağdâd'a dönmek üzere hareket etmişti. Diğer taraftan Seyfüddevle de Musul'dan inip Tüzün üzerine yürümüş ve şaban (mart-nisan) ayında «Harba» denilen yerde tekrar savaşa tutuşmuşlar, fakat Seyfüddevle ikinci kez mağlûp olmuş, Tüzün tarafından takip edilmişti.

Seyfüddevle Tüzün'ün önünden kaçıp Musul'a ulaşınca kardeşi Nasirüddevle ve halife el-Muttakî Lillâh ile birlikte Nusaybin'e doğru hareket etmişlerdi. Musul'a gelen Tüzün şehre girmiş, diğer taraftan el-Muttakî ise er-Rakka'ya varmış, arkasından Seyfüddevle de oraya erişmişti. Rakka'da bulunan el-Muttakî Lillâh Tüzün'e yazdığı bir mektupta el-Beridî ile anlaşıp kendisine karşı tek yumruk haline gelmelerinden dolayı kendisine kızdığını belirtmişti. Eğer razı olacaksa Hamdânoğulları ile anlaşma yaparak Bağdâd'a geri dönmesini tavsiye ediyordu. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Mûsâ el-Hâşimî, Tüzün ile diğerleri arasında sürekli elçi olarak gidip gelmiş ve nihayet aralarında barış yapılmıştı. Bu durumna göre Tüzün Musul ve çevresini Nâsirüddevle'ye üç yıllık müddetle iltizâm etmiş, her yıl üç milyon altı yüz bin dirhem ödemeleri kararlaştırılmıştı. Bu anlaşma gereği Tüzün Bağdâd'a geri dönmüş, el-Muttakî de Hamdânoğullarının yanında Musul'da bir müddet ikamet ettikten sonra hep birlikte er-Rakka'ya giderek orada ikamet etmişlerdi.

Muizzüddevle b. Büveyh'in Vâsıt ve Deyâli'ye Varması ve Tekrar Geri Dönüşü

Bu yılda Tüzün'ün Musul'a doğru hareket ettiği haberi Muizzüddevle Ebû'l-Hüseyn b. Büveyh'e ulaşınca daha evvel Beridîlerin kendisine ver-

dikleri söze dayanarak Vâsıt'a doğru hareket etmişti. Berîdîler Müizzüddevle'ye Vâsıt'a geldiği takdirde nehir yolundan kendisine asker gönderip yardım edeceklerini vaat etmişlerdi.

Tüzün Musul'dan Bağdâd'a geri dönmüş, Müizzüddevle ile çarpışmak üzere yoluna devam edip 17 zilkade (11 temmuz) günü «Kibâb Humeyd» denilen yerde karşılaşmışlar ve aralarında on günden fazla süren bir savaş meydana gelmişti. Bu çarpışmalar sırasında Tüzün'ün adamları sürekli olarak geriye çekiliyor, Deylemîler ise durmadan onlara yaklaşıyorlardı. Nihayet Tüzün Deyâlî Nehri'ni aşmış, orada durarak Deylemilerin nehri aşmalarına engel olmuştu.

Tüzün ile birlikte olup Dicle taraflarında bulunan bir muhalif grup vardı ki bunlar Deylemîlerin Dicle taraflarına hakim olmasını temenni ediyorlardı. Bunun için İbn Büveyh Deyâlî Nehri'nden çıkacak Dicle'den uzaklaşıp buralarda ikamet edenlere çarpışmayı arzu etmişti. Eğer Dicle taraflarındakileri yenecek olursa nehir cihetinden emin olacaktı. Tüzün İbn Büveyh'in bu hareketini haber alınca adamlarından bir kısmını göndermiş, bunlar Deyâlî Nehri'ni aşıp orada pusuya yatmışlardı. Müizzüddevle ve askerleri Deyâlî Nehri'nden yukarı doğru çıkınca bu pusularda yatanlar birden Müizzüddevle ile askerleri arasına girmiş, düzensiz bir şekilde yürüyüşüne devam etmekte olan Deylemîlere birden hücum etmişlerdi.

Çarpışma ve bağırışma sesleri işiten Tüzün hemen acele ile hareket etmiş, adamlarından büyük bir kısmı nehri yüzerek karşı tarafa geçmiş, hep birlikte İbn Büveyh'in askerlerine saldırıya geçip bir hayli kimseyi öldürmüş, çok miktarda esir almışlardı. Nihayet İbn Büveyh ile veziri es-Saymarî 4 zilhicce (28 temmuz) günü Sûs'a varmışlar ve askerlerden kurtulabilenler de yanlarına gitmişti. İbn Büveyh'in ileri gelen kumandanlarından, aralarında İbn ed-Dâî el-Alevî'nin de bulunduğu on dört kadar kumandan esir düşmüş, Deylemî askerlerden de bir hayli kişi Tüzün'e sığınarak emân dilemişti. Bu arada Tüzün her zaman kendisini yakalayıp duran sar'a hastalığına tekrar tutulmuş, kendi canıyla uğraşmağa başlayınca Müizzüddevle ile uğraşmaktan vaz geçerek Bağdâd'a geri dönmüştü.

Ebû Yûsuf el-Berîdî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Ebû Abdullah el-Berîdî kardeşi Ebû Yûsuf'u katlettirdi.

Ebû Abdullah el-Berîdî Hamdânîlerle çarpışmak üzere bir hayli masraf yapmış ve Hamdânoğullarının Vâsıt'ta bulundukları sırada yine onlarla ve Tüzün'le yaptığı çarpışmalarda bir hayli mal ve para tüketmişti. As-

kerleri mallarının ve paralarının azaldığını görünce Ebû Abdullah'a yavaş yavaş sırt dönüp kardeşi Ebû Yûsuf'un elinde çok mal bulunmasından dolayı ona meyletmişlerdi. Ebû Abdullah askerlerine dağıtmak üzere kardeşi Ebû Yûsuf'tan defalarca borç para almış,buna karşılık Ebû Yûsuf ona her seferinde çok az para vermişti. Diğer taraftan Ebû Yûsuf ağabeyi Ebû Abdullah'ı sürekli olarak ayıplıyor, malları boş yere tükettiğini ve tedbirsiz olduğunu, ayrıca aceleci davrandığını söyleyip duruyordu. Onun yaptığı bu dedikodu ve kendisini bir gün tutuklatarak yönetime tek başına hakim olma isteği kulağına gelince Ebû Abdulah ondan soğumağa ve ona karşı tedbirli davranmağa başlamıştı. İkisinin takındıkları bu tavırlar onları karşılıklı olarak birbirinden endişe ve nefret duymağa sevk etmişti.

Bu arada Ebû Abdullah kardeşi Ebû Yûsuf'a bir mücevher gönderip satmak istemişti. Bu mücevher Ebû Abdullah el-Berîdî'nin kayın pederi Beckem'in evliliği sırasında kızına hediyesi idi. Beckem bu mücevheri Dâru'l-hilâfe'den almış, kızına hediye etmişti. Ebû Abdullah da evlendikten sonra onu hanımından almıştı. Ebû Abdullah'ın elçisi gelip bu mücevheri takdim edince Ebû Yûsuf bütün kuyumcu ve mücevheratçıları toplayıp buna değer biçmelerini istemişti. Mücevheratçılar bu değerli mücevherin evsafını tek tek sayıp değerini söylemeğe başlayınca onlara bir hayli kızıp öfkelenmiş ve verdikleri değeri elli bin dirheme kadar indirmişti. O anda herkesin huzurunda ağabeyi Ebû Abdullah'ı kötülemeğe, mallarını satışa çıkardığını ve bu seviyeye kadar düştüğünü söyleyip durmağa başlamış ve gelen elçiye elli bin dirhem verip göndermişti .Elçi dönüp de durumu ve olup bitenleri anlatınca Ebû Abdullah'ın gözlerinden yaş akmağa başlamış ve elçiye: «Ona deliliğim ve milletin mallarına az tamah edip onlardan az şey toplamamla adam olduğunu ve onu Kârun kadar zengin kıldığımı söylemedim mi?» demiş, arkasından kardeşine yaptığı iyilikleri tek tek saymağa başlamıştı.

Bir kaç gün sonra Ebû Abdullah kardeşi Ebû Yûsuf'un gidip geldiği nehir ile evi arasındaki üzeri örtülü bir yola iki kölesini dikmiş, bunlar Ebû Yûsuf nehirden çıkıp evine doğru yönelirken bu üzeri örtülü dar yoldan geçtiği sırada üzerine çullanmış ve onu öldürmüşlerdi. Ebû Yûsuf öldürülürken: «Kardeşim, beni öldürüyorlar!» diye bağırmağa başlamış, kardeşi Ebû Abullah ise: «Allah'ın lâneti üzerine olsun, öleyaz!» şeklinde karşılık vermişti. O sırada evi oraya yakın olan diğer kardeşleri Ebû'l-Hüseyn evinden çıkıp Ebû Abdulah'ın evine gitmiş, ona: «Onu sen öldürdün!» diye bağırıp çağırarak tehdit etmiş, Ebû Abdullah ise sürekli susmuştu. Ebû Yûsuf'un defnini sağlayan da Ebû Abdullah olmuştu. Ölüm haberi askerlerine ulaşınca onun yaralı olup hâlâ hayatta olduğunu zannettiklerinden birden isyan etmişlerdi. Ebû Abdullah askerin bu isyanı üzerine

derhal Ebû Yûsuf'un kabrinin eşilmesini ve cesedinin yola atılmasını emretmişti. Askerler Ebû Yûsuf'un öldürüldüğünü görünce hemen sakinleşmişler, bunun üzerine cesedin tekrar defnedilmesi emredilmişti. Sonra Ebû Abdullah kardeşi Ebû Yûsuf'un evine gidip orada ne var ne yok hepsine el koymuştu. Ele geçirdikleri arasında onun sattığı mücevherat da vardı. Ne varki kardeşinin malından ele geçirdiği pek değerli bir şey olmamış, malı daha çok asker ve halk yağmalamış, kardeşi de pisi pisine öldürülüp gitmişti.

Ebû Abdullah el-Berîdî'nin Ölümü

Ebû Abdullah el-Berîdî kardeşi Ebû Yûsuf'u öldürdükten sekiz ay sonra şevval ayında şiddetli bir ateşli hastalığa tutularak vefat etti. Ölümü üzerine kardeşi Ebû'l-Hüseyn yerine geçmiş, halka ve askerlere karşı son derece kötü davranmıştı. Bundan dolayı askerler ona karşı isyan etmiş ve onu öldürüp yerine kardeşi Abdullah'ın oğlu Ebû'l-Kâsım'ı getirmek istemişlerdi. Bunu haber alan Ebû'l-Hüseyn kaçıp Hecer'e gitmiş ve Karmatilere iltica ederek onlardan yardım istemişti. Ebû Tâhir el-Karmatî'nin taraftarlarından bir grup onunla birlikte Basra'ya yönelmiş, fakat Ebûl'-Kâsım'ın burayı ele geçirip koruma altına aldığını görmüşlerdi. Zaten Basra'ya varır varmaz onlara karşı koyup geri püskürtmeğe çalışmışlar, fakat Karmatîler şehri bir müddet muhasara altında tutmuşlardı. Karmatiler'in bu muhasaradan bir hayli canları sıkılınca Ebû'l-Kâsım ile amcası arasını bularak geri dönmüşler, Ebû'l-Hüseyn de Basra'ya girip burada bir hayli adamını donatmış ve Bağdâd'a giderek Tüzün'ün emrine girmişti.

Bu arada Ebû Abdullah el-Berîdî'nin azatlılarından Ya'nis tek başına yönetimi ele geçirme konusunda hevese kapılmış ve Deylemîlerden bir kumandan ile anlaşarak Ebû'l-Kâsım'ı görevden uzaklaştırıp riyaseti aralarında paylaşmayı kararlaştırmışlardı. Diğer taraftan Deylemîler bu kumandanlarının etrafında toplanmış, el-Berîdîlere karşı isyan etmişlerdi. Hiç bir şeyden haberi olmayan Ebû'l-Kâsım Ya'nis'i bu Deylem'leri bastırmak üzere göndermiş, Ya'nis Deylemîler üzerine vardığında durmalarını işaret etmişti. Ancak Ya'nis'in kendileriyle anlaştığı Deylemî kumandan tamaha düşerek riyaseti tek başına ele geçirmeyi düşünmüş, adamlarına Ya'nis'i vurmaları emrini vermiş, onlar da Ya'nis'i sırtından yaralamışlardı. Ya'nis bu yarayı alınca hemen kaçıp bir yere gizlenmişti.

Bu olaydan sonra Deylemîler kendi aralarında anlaşmazlığa düşüp dağılıp gitmişler, söz konusu edilen Deylemî kumandan da kaçıp gizlenmiş, sonra yakalanıp sürgüne gönderilmişti. Diğer taraftan Ebû'l-Kâsım

Ya'nis'in kendi aleyhinde yapmış olduğu gizli görüşme ve anlaşmaları öğrenmesine rağmen onun tedavi edilmesini emretmişti. Ya'nis tedavi edilmiş, iyileştikten yaklaşık kırk gün sonra Ebû'l-Kâsım tarafından tutuklanmış, mallarına el konup kendisinden yüz bin dinar para müsadere edilmiş ve arkasından da öldürülmüştü. Nihayet, ileride kaydedeceğimiz gibi, kendisi hakkında Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar da Ebû'l-Kâsım yönetimini sürdürmüştü.

el-Muttakî'nin Dönüş Hususunda Tüzün İle Mektuplaşması

el-Muttaki Lillâh bu arada Tüzün'e mektup yazıp Bağdâd'a geri dönmek istediğini bildirmişti. el-Muttaki Hamdânoğulları arasında bulunduğu sıralarda onların artık kendisinden usandıklarını görmüş, kendisi de Bağdâd'dan ayrılışından dolayı bir hayli sıkıntılara düşmüştü. Bundan dolayı Tüzün ile mektuplaşmağa mecbur kalarak el-Hasan b. Hârûn ile Ebû Abdullah İbn Ebî Mûsâ el-Hâşimî'yi sulh yapmak üzere Tüzün'e göndermişti. Tüzün ve İbn Şirzâd halifenin bu elçilerini en mükemmel şekilde karşılamış ve onlara iltifatta bulunmuşlardı. Bunun üzerine gelen bu iki elçi Tüzün'den sağlam bir güven almış ve el-Muttakî'ye karşı her hangi bir saldırıda veya hıyanette bulunmayacağına dair yemin ettirmişlerdi. Bu yemin sırasında da kadılar, âdil şahsiyyetler, Abbasî ve Alevîlere mensup ileri gelen kimseler ile halktan başkaları hazır bulunmuş ve Tüzün, el-Mutakî ile vezire bağlı kalıp sadakat göstereceğine dair yemin etmiş ve bu hususta gerekli emânnameleri bizzat kendi elleriyle yazmışlardı. 333 yılı olayları arasında kaydedeceğimiz gibi, el-Muttakî'nin durumu Cenab-ı Allah'ın takdirine kalmıştı.

Rusların Berdea'ya Girmeleri

Bu yılda Ruslardan bir askerî birlik deniz yoluyla el-Kerr nehrinden geçerek Âzerbeycân taraflarındaki Berdea'ya kadar ulaşmışlardı. O sıralarda el-Merzubân'ın nâibi Berdea'dan bir grup Deylemî ve gönüllülerle birlikte beş bin civarında bir askerî güç ile Ruslar üzerine yürümüş, onlarla savaşa tutuşmuş, fakat savaşın başlamasından yaklaşık bir saat daha geçmemişken Müslümanlar geriye çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu savaşa katılan Deylemiler son neferine varıncaya kadar öldürülmüş, Ruslar ise onları şehre kadar takip etmişlerdi. Burada her hangi bir bineğe sahip olanlar kaçıp kurtulmuş ve şehri terketmişlerdi. Ruslar da gelip Berdea'ya girmiş ve halka emân vererek herkese karşı gayet iyi bir davranış içinde olmuşlardı.

Müslüman askerler çevrenin dört bir tarafından buraya gelip Ruslarla çarpışmış, fakat hiç kimse bunlara karşı koyamamıştı. Berdea halkı Ruslara taşlarla hücum edip onlara bağırıp çağırıyor ve sürekli sıdırıyorlardı. Ruslar onları bundan alıkoymuşlarsa da aklı başında olan bazı kimseler hariç bütünüyle şehir halkı yine durmayıp sürekli olarak onları taşa tutup duruyorlardı. Halk kendisini bir türlü tutamıyor ve Ruslara tahammül edemiyordu. Bu iş bu şekilde sürüp gidince işgalci Ruslar şehir halkının üç gün içinde burayı terkedip gitmelerini ilân etmişlerdi. İmkânı olan bazı kimseler eşyasını yükleyip şehirden gitmişken halkın büyük bir kısmı yerinden kıpırdamamıştı. Bunun üzerine Ruslar şehri terketmeyen Müslümanlara şiddetli bir saldırıya geçerek onları kılıçtan geçirmiş ve bu saldırılar sırasında çok kimseyi katletmiş, bu öldürülenlerin dışında da on binden fazla kişiyi esir almışlardı. Öldürülenler ve esir alınanların dışında kalanları da camiye toplayarak: «Kendi canlarınızı kurtarmağa bakın, yoksa hepinizi toptan yok edip öldürürüz.» demişlerdi. Bu arada bir Hristiyan adam halk arasına girip isyanı durdurmaları için her kişiye yirmi dirhem verip duruyor, ancak çok az kimse bunu kabul ediyor, diğerleri reddediyorlardı. Ruslar Berdea halkının yalışmadığını görünce, çok küçük bir grup müstesna, hepsini öldürdüler. Öldürdüklerinin mallarını ganimet olarak ele geçirmiş, esirleri köleleştirmiş ve kadınlardan da hoşlarına gidenleri alıp götürmüşlerdi.

el-Merzubân'ın Ruslar Üzerine Yürüyüp Onlara Karşı Zafer Elde Etmesi

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Rusların Berdea halkına yaptıklarını öğrenen civar Müslümanları bir hayli üzülmüş ve bu saldırı onlara çok ağır gelmişti. Birbirlerini cihâda davet ederek büyük bir kalabalık oluşturmuşlar, el-Merzubân b. Muhammed de Müslümanları toplayarak otuz bin kişilik bir ordu hazırlamış ve onlarla birlikte Ruslar üzerine yürümüştü. Ruslar hiç zorlanmaksızın Müslümanlara karşı duruyorlardı. Savaşırken rüzgârın önünde eğilip duran bir ağaç gibi manevra yapıyorlardı ve sanki savaş onları dinlendiriyordu. Merzubân yaptığı her saldırıdan askerleri dağılmış olarak geri dönüyordu. Bu durum günlerce devam etti. Bir ara Ruslar Merâğa taraflarına yönelmiş, orada bir hayli bol meyve yiyip veba hastalığına yakalanmışlar, aralarında bir çok hastalık yayılmış ve çok kimse hayatını kaybetmişti.

Bu durum uzayıp gidince el-Merzubân düşmana karşı bir hile düşündü ve önlerine bir pusu kurmayı uygun gördü. Askerlerinden bir kısmını bu pusuya yerleştirdikten sonra diğer askerleriyle Ruslara karşı koyacak, sonra yenilmiş numarası yaparak önlerinden kaçacak ve düşman askerleri

kurulan pusuları geçinceye kadar bu manevralarını sürdüreceklerdi. Pusular kurulduktan sonra el-Merzubân adamlarını savaş düzenine sokmuş ve Ruslara karşı saldırıya geçmişti. Bir müddet sonra geriye çekilmeğe başlamış, Ruslar da onları kovalamağa devam ederek pusu yerini aşıp gitmişlerdi. Buna rağmen el-Merzubân'ın askerleri geriye çekilmeğe devam ediyor, kimse bir başkasına aldırış etmeden sürekli kaçıp duruyorlardı.

el-Merzubân'ın bu geri çekilişi şöyle anlattığı kaydedilmektedir:

«Askerler geriye doğru çekilip dururken onlara dönmelerini emrettim, fakat dönmediler, çünkü kaçıp giderlerken arkadan onları takip eden Rus kuvvetlerinin korkusu sanki kalplerine sinmişti. Askerlerin bu şekilde kaçıp gitmesi hâlinde Rusların hepimizi birden yok edeceklerini o anda gözümle görür gibi oldum. Sonra askerlerimiz geriye dönmüş, pusulara doğru tekrar yönelmiş ve maharetle düşman üzerine saldırarak onları kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı.»

Başka bir rivayette de el-Merzubân'ın şunları anlattığı kaydedilmektedir:

«Askerlerimiz Ruslar önünde geriye çekilip giderlerken onlara dön emri verdiğim hâlde dönmemişlerdi. Bunun üzerine ben tek başıma geriye döndüm, beni kardeşim ve bir arkadaşım izledi. O anda kendimi mânen şahadete hazırlayarak birden düşman üzerine saldırdım, beni gören Deylemiler utanarak hemen yardıma koştular, diğer askerler de tekrar geri dönmüşlerdi. Hep birlikte düşman üzerine saldırıp çarpışmalara giriştik, pusularda bıraktığımız askerlere de aramızdaki parola ile, seslenince onlar da düşmanı arkadan sardılar ve birlikte mükemmel bir şekilde çarpışmalara başladık. Nihayet başlarındaki kumandanları dahil olmak üzere onlardan bir hayli adam öldürdük. Geri kalanları da o civarlarda «Şihristân» adıyla bilinen bir kaleye kaçıp sığındılar.» Ruslar daha evvel bu kaleye gerekli gıda maddeleri ile köle ve diğer mallarını taşıyıp biriktirmiş ve buraya kapanmışlardı. el-Merzubân Rusları Şihristân'da muhasara altına alarak bu muhasarasını sabırla sürdürmüştü. O sırada amcasının oğlu Nâsirüddevle tarafından Âzerbeycân'ı istilâ etmek üzere gönderilmiş bulunan Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Saîd b. Hamdân'ın Âzerbeycân'a gelip Selmâs'a kadar ulaştığı haberini almıştı. İbn Hamdân'ın Selmâs'a vardığı haberini alan el-Merzubân Rusları Şihristân'da muhasara etmek üzere adamlarından birini bırakıp kendisi İbn Hamdân üzerine yürümüş, çarpışmalara girişmişler, ancak şiddetli kar yağışları birbirini izlerken İbn Hamdân'ın adamları, çoğu bedevî Araplar olduğundan, kar fırtınalarına tahammül edememiş ve dağılmışlardı. O arada Nâsirüddevle, Ebû Abdul-

lah el-Hüseyn'e gönderdiği bir mektupta Tüzün'ün vefat ettiğini kendisinin Bağdâd'a geri dönmek istediğini bildirip derhal geri dönmesi için emir vermişti. Bu emir gereği olarak da Ebû Abdullah el-Hüseyn Âzerbeycân'dan Musul'a geri dönmüştü.

el-Merzubân'ın adamları ise Rusları hâlâ kuşatmaya devam ediyor ve onlarla çarpışıp duruyorlardı. Ruslar arasında vebâ hastalığı bir hayli yayılmıştı, ölen adamlarını gömerken silâhlarını da birlikte defnediyorlardı. Müslümanlar Rusların çekip gitmesinden sonra bir hayli silâh ele geçirmişlerdi. Nihayet Ruslar gecenin birinde sırtlarında taşıyabildikleri kadar malı yüklenip kaleden kaçıp gitmiş ve el-Kerr nehrine ulaşarak oradan gemilere binip çekip gitmişlerdi. el-Merzubân'ın adamları, Rusları takip edip ellerindeki malı ganimet olarak ele geçirme imkânı bulamayınca onları kendi hâllerine terketmişler, Cenab-ı Allah da bu İslâm diyarını böylece Ruslar'dan temizlemişti.

İbn Eşkâm'ın Emir Nûh'a Karşı İsyanı

Bu yılda Abdullah b. Eşkâm Sâmânî emiri Emir Nûh'a karşı isyan ederek Harezm'de karargâh kurdu. Emir Nûh da Buhârâ'dan hareket ederek İbn Eşkâm üzerine yürümek için Merv'e gitmişti. Oradan İbrâhim b. Bâris komutasında hazırladığı bir orduyu İbn Eşkâm üzerine sevketmiş, ancak bu ordu yolda giderken kumandanları İbrâhim vefat etmişti. Emir Nûh'un üzerine bir ordu gönderdiğini öğrenen Abdullah b. Eşkâm Türk hükümdarına bir mektup yazıp onunla haberleşerek himayesine girmek istediğini bildirmişti.

O sıralarda da Türk hükümdarının bir oğlu Buhârâ'da Sâmânî emiri Nûh'un hapishanesinde tutuklu bulunuyordu. Emir Nûh babasına mektup yazarak Abdullah b. Eşkâm'ı tutuklayıp kendisine gönderdiği takdirde oğlunu serbest bırakacağını bildirmiş, Türk hükümdarı da bu teklifi kabul etmişti. Ancak Abdullah b. Eşkâm bu durumu öğrenince tekrar emir Nûh'un itaatine geri dönmüş ve Harezm'den ayrılıp bu isyanından vaz geçmişti. Bundan dolayı Emir Nûh, İbn Eşkâm'ı affederek ona ikramlarda bulunmuştu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın ramazan (nisan-mayıs) ayında Karmatilerin reisi Ebû Tâhir el-Hecerî çiçek hastalığına yakalanarak ölmüştü. Ebû Tâhir'in üç kardeşi

vardı; en büyükleri Ebû'l-Kâsım Said b. el-Hasan olup diğer kardeşi Ebû'l-Abbâs el-Fazl b. el-Hasan ile Ebû Tâhir'e destek olup onunla aynı görüşleri paylaşıyor ve Karmatîler arasında ileri seviyede yer almış bulunuyorlardı. Ancak üçüncü bir kardeşleri vardı ki, onlara pek katılmıyor, sürekli olarak içki ve eğlenceye kendisini kaptırmış gidiyordu.

Bu yılın cemâziyelevvel (944 ocak) ayında Bağdâd'da bir kıtlık meydana gelip fiyatlar bir hayli yükselmişti. Bu kıtlık sırasında düşük kalite kepekli unun bir kafizi altmış küsur dirheme, aynı undan yapılmış yine kepekli ekmeğin üç rıtlı bir dirheme satılmıştı.

Bu yılda bir hayli yağmur yağmış, akan sellerin etkisiyle birçok ev yıkılmış ve bu yıkım altında bir hayli insan canını kaybetmişti. İşte bu sel felâketi sırasında tarla ve araziler son derece ucuzlamış ve ölü fiyatına satılmağa başlanmıştı. Bir dinarlık bir değer bir dirhemden çok daha aşağılara düşürülmüştü. Yıkılan binalar tekrar tamir edilip inşa edilmiyordu; bundan dolayı birçok hamam, mescit ve çarşı tamamen metruk hallere gelmiş, kullanılmaz olmuştu. Çünkü bir hayli insan telef olmuş, bunları kullanacak insan kalmamıştı. Diğer taraftan çok az inşaatın yapılmasından dolayı bir hayli tuğla ocağı da kapatılmıştı. Ev ihtiyacını karşılamak üzere halk bu yıkılan enkazlara sığınıyordu. Bundan dolayı da gece gündüz hırsızlık olayları artmıştı, «İbn Hamdî» adında meşhur bir haydudun adamları her tarafa girerek hırsızlıklara girişiyorlardı. Halk nöbet tutmalarına rağmen İbn Hamdî ile başedemiyordu. Yaptığı hırsızlıklar bir hayli artmış ve halk da buna karşı koymaktan aciz duruma düşmüştü. Nihayet İbn Şîrzâd İbn Hamdî'ye hil'at giydirip onunla anlaşmıştı, her ay adamlarıyla yaptığı hırsızlık ve çaldığı mallardan on beş bin dinarlık kısmını getirip İbn Şîrzâd'a teslim edecekti. İbn Şîrzâd bu meblağı İbn Hamdî'den tartarak alıyordu. İşte bu şekilde İbn Hamdî'nin yaptığı kötülüklerin benzeri işitilmediği gibi haddi hesabı da yoktu. Nihayet cemaziyelevvel (944 ocak-şubat) ayında Bağdâd emniyet kuvvetleri âmiri Ebû'l-Abbâs ed-Deylemî İbn Hamdî'ye karşı girişliği operasyonlarda onu yakalatıp öldürtmüş ve Müslümanların onun elinden çektikleri de artık sona ermişti.

Bu yılın şaban (nisan) ayında havada çekirgeye benzeyen bir hayvan türü göründü, sayıları o kadar fazla arttı ki gök yüzünde güneş görülmez hâle geldi. Çekirgeye benzeyen bu hayvanlardan bir hayli endişelenen halk büyük bir kıtlığın gelmesinden korkmağa başlamışlardı. Nihayet bunlardan bir kısmı yere dökülmüş bu yaratıkların iki renkli kanadı olan bir hayvan olduğu görülmüştü. Bu hayvanlardan biri tutulup da renkli kanatlarına el sürülünce bu renklerin eseri insanın elinde kalıyor, dokunmakla da kanatlar yok oluyordu. Küçük çocuklar bu hayvana «Tahhân ez-zerire = Sürme öğütücüsü veya değirmencisi» adını vermişlerdi.

Bu yılda Muizüddevle Vâsıt'ı tamamen istilâ etmiş ve burada bulunan el-Berîdî'nin adamları çekilip Basra'ya inmişlerdi.

Yine bu yılda Seyfüddevle İbn Hamdân, Halife el-Muttakî'yi kendisine karşı kışkırtıp araya fitne sokuşturduğunu işittiği Muhammed b. Yenal et-Tercümân'ı Rakka'da öldürmüştü.

Bu yılda Tüzün halk ile meclis akdettiği bir sırada sar'aya tutulmuş, hemen o arada İbn Şirzâd yerinden fırlayıp bir örtü ile örterek onu halktan gizlemiş ve halkı dağıtarak dün gece içkinin etkisiyle şiddetli bir baş ağrısına tutulduğunu söylemişti.

Bu yıl içinde Ummân sahibi Yûsuf b. Vecîh'in hizmetçilerinden ve kölelerinden Nâfi' efendisine karşı isyan edip ondan sonra bütün bölgenin yönetimini eline geçirmişti.

Bu yılın rebiyülevvel (kasım) ayında Bizanslılar Re'sulayn'a girip burada üç gün müddetle kalarak şehri yağmalamış ve halkını esir almışlardı. Çevrede bulunan Arap kabileleri Rumlar üzerine saldırıya geçip çarmışlar ve nihayet Rumları buradan atmışlardı. Re'sulayn'a gelen Bizanslılar Domestikosları ile birlikte sekiz bin kişi civarında idiler (1).

Yine aynı şekilde bu yılın rebiyülevvel ayında Nâsirüddevle İbn Hamdân Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. Mukâtil'i Fırat nehri yoluna Diyâr-Mudar, Kinnesrin, Avâsım bölgesi ile Humus'a tayin ederek bir grup kumandan ile birlikte emrine verdiği askerlerle Musul'dan yola çıkarmıştı. Bir kaç ay sonra recep (944 mart) ayında Nâsirüddevle amcasının oğlu Ebû Abdullah el-Hüseyn b. Said b. Hamdân'ı bu bölgeye tayin etmişti. Ancak Ebû Abdullah görevinin başına gitmek üzere yoluna devam edip Rakka'ya ulaştığında Rakka halkı onu şehre sokmak istememiş, bunun üzerine Ebû Abdullah onlarla giriştiği çarpışmalarda zafer elde ederek şehrin bir bölümünü ateşe vermiş ve şehrin ileri gelenlerini yanına alarak oradan Halep'e gitmişti.

(1) Bizans, merkezî «Tagma» sistemi başında bulunan askerî kumandana Domestikos dendiğini daha evvel de açıklamıştık. (Çeviren).

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ ÜÇÜNCÜ (M. 944 - 945) YILI OLAYLARI

el-Muttakî'nin Bağdâd'a Gitmesi ve Hal'i

el-Muttakî Lillâh, Mısır hakimi el-İhşîd Muhammed b. Tuğc'a mektup yazıp içinde bulunduğu durumdan şikâyet etmiş ve yanına gelmesi için davet etmişti. el-İhşîd Muhammed b. Tuğc bunun üzerine el-Muttakî Lillâh'ın yanına varmış, onun Şâm bölgesine gelmesi üzerine burada bulunan Ebû Abdullah b. Saîd b. Hamdân bölgeyi terk etmişti. Aynı zamanda İbn Mukâtil de orada bulunuyordu, İbn Hamdân'ın bölgeden ayrıldığını haber alınca gizlenmiş ve el-İhşîd'in bölgeye varmasını beklemişti. el-İhşîd Şâm bölgesine ulaşınca İbn Mutâkil ortaya çıkarak onun yanına varmış, izzet ve ikram görmüştü. el-İhşîd İbn Mukâtil'e iltifatta bulunup onu Mısır haracına bakmak üzere görevlendirmişti. İbn Mukâtil Mısır'a tayini üzerine, daha evvel Nâsirüddevle b. Hamdân'ın ondan müsadere etmiş olduğu elli bin dinar değerindeki meblağı da ödemekten kurtulmuş oldu.

el-İhşîd Muhammed b. Tuğc muharrem ayı ortalarında (944 ağustos sonu, eylül başı) Rakka'da bulunan el-Muttakî Lillâh'ın yanına varmıştı. el-Muttakî İbn Tuğc'a bir hayli ikramlarda bulunup ona hürmet etmişti. Buna karşılık el-İhşîd de halifenin önünde aynen bir kölenin duruşu gibi durmuş ve atının önünde bir koruyucu gibi yürumüştü. el-Muttakî ona ata binmesini söylemişse de el-İhşîd yine yürümeğe devam etmiş, nihayet el-Muttakî'nin kendisi atından inip onunla birlikte yürümüştü. Muhammed b. Tuğc Mısır'dan el-Muttakî'ye ve vezir Ebû'l-Hüseyn İbn Mukle'ye ve diğer görevlilere haddi hesabı olmayan hediyeler getirmişti. el-Muttakî'yi Mısır ve Şâm bölgesine götürmeğe ve orada ikamet etmesini sağlamağa bir hayli çalışmış, ancak el-Muttakî buna yanaşmamıştı. Diğer taraftan el-İhşîd el-Muttakî'ye eğer Mısır'a gelmeyecek olursa hiç olmazsa burada oturmasını ve Tüzün'ün şerrinden kurtulmak için Bağdâd'a gitmemesini tavsiye etmişti. Onu Tüzün'den korkutup durmasına rağmen el-Muttakî Lillâh aslâ bu işe yanaşmamış ve İbn Tuğc'un sözünü dinlememişti. İbn Tuğc halifeye tesir edemeyince vezir İbn Mukle'ye aynı teklifte bulunmuş, Mısır'a kendisiyle birlikte çıkıp gitmesi hâlinde onu Mısır'ın yönetiminde tek başına yetkili kılacağını vaat etmiş ve onu da Tüzün'den

korkutup durmuştu. Buna rağmen de İbn Mukle Muhammed b. Tuğc'un dediklerine kulak asmamış, ancak daha sonraları başına gelen musibetlerden dolayı: «el-İhşîd bana nasihatta bulundu, fakat ben onun sözünü dinlemedim.» deyip durmuştu.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, halife Tüzün'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla ona ve vezirine itaat edip boyun eyeceğine dair yeminler etmesini istemiş, Tüzün de bu yeminleri ettikten sonra gelen elçiler vasıtasıyla durumu mektupla halifeye bildirmişti. Tüzün'ün yaptığı bu yeminlere şahit olan kimseler de halifeyi emin kılmak için mektuplar yazıp Tüzün'ün verdiği söz ve ettiği yeminleri te'kit etmişlerdi. Tüzün'den emin olan halife 26 muharrem (18 Ağustos 944) günü Fırat yoluyla Rakka'dan Bağdâd'a doğru hareket etmişti. Diğer taraftan halifenin yanında bulunan el-İhşîd Muhammed b. Tuğc da Mısır'a geri dönmüştü. Halife el-Muttakî Lillâh Bağdâd'a doğru yola devam ederken «Heyt» denilen yerde konaklayarak Tüzün'e mektuplar yazmış ve verdiği yeminleri tekrar etmesini istemişti. el-Muttakî'nin gönderdiği elçiler Tüzün'e varmış ve Tüzün tekrar aynı yeminlerle halifeye sadık kalacağını gelen elçilere bildirerek bu hususta tekrar mektuplar yazmıştı. Arkasından Tüzün 19 safer (11 ekim) günü Bağdâd'dan hareket ederek halifeyi yolda karşılamağa çıkmıştı. «el-Sindiyye» denilen yerde halifeyi karşılayan Tüzün onu gördüğü anda atından inerek toprağı öpmüş ve şöyle demişti: «İşte görüyorsunuz, ettiğim yeminlere sadık kaldım ve size itaatimi arz ediyorum.» Bu davranışından sonra Tüzün, el-Muttakî ve yanında bulunan vezir ve diğer adamları gizlice göz hapsine almış ve onların hepsini el-Muttakî'nin haremi ile birlikte kendi çadırında konakladırmıştı. Hemen arkasından el-Muttakî'nin gözüne çektirdiği bir sürme ile gözlerini kör etmiş, bunu gören el-Muttakî'nin haremi, çoluk çocuğu ve hizmetçileri avazları çıktığı kadar bağırmağa başlamışlardı ve çığlıklarıyla sanki kıyamet kopmuştu. Tüzün bu bağırışmaları örtmek ve kimseye duyurmamak için davullara vurulmasını ve bu seslerin bastırılmasını emretmişti. Nihayet sesler bastırılmış ve el-Muttakî de gözlerini kaybetmişti. Halifenin gözlerine mil çeken ve onu kör eden Tüzün hemen ertesi gün onu ve yanında bulunan adamlarını tutuklayarak Bağdâd'a doğru harekete geçmişti.

el-Muttakî Lillâh üç yıl, beş ay, onsekiz gün müddetle halifelik yapmıştı. beyaz tenli, iri gözlü bir kimse olup, «Halûp» adında bir ümmü'l-veledin oğlu idi. İbn Mukle'nin de bu vezareti bir yıl, beş ay, on iki gün sürmüştü.

el-Müstekfî Billâh'ın Hilâfeti

el-Müştekfî Billâh Ebû Kâsım Abdullah b. el-Müktefî Billâh Ali b. el-Mu'tazıd Billâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed el-Muvaffak b. el-

Mutevekkil Alallah idi. el-Muttaki Lillâh ile dedeleri el-Mu'tazıd'da birleşiyordu. Tüzün es-Sindiyye'de el-Muttaki Lillâh'ı tutuklatınca hemen el-Müstekfi'yi yanına getirmiş, ona bey'at etmiş ve orada bulunan Müslümanlar da bu bey'ata katılmışlardı.

Tüzün'ün yakın adamlarından Ebû'l-Abbâs et-Temîmî er-Râzî el-Müstekfî'ye bey'at hususunda şunları anlatır:

«el-Müstekfî'ye bey'ati ben sağlamıştım. Beni Deylemîlerden İbrâhim ez-Zûbeydâr davet etti, kalkıp yanına gittim. Bir aşiretin kızıyla evlendiğini ve bu hısımlarından bir kadının kendisine şöyle dediğini bana aktardı: «Sizler el-Muttaki Lillâh ile düşmanca bir tavır içine girmişsiniz ve o da artık sizleri düşman olarak biliyor. Ne olduğunuzu ve hakkında nasıl düşündüğünüzü bildiği için kolay kolay size karşı içindeki kini sönmez ve işte burada el-Müktefi'nin evlâdından ve halifelerin torunlarından olan birisi vardır.» Bana onun ne kadar akıllı, edepli, dinî emirlerine bağlı birisi olduğunu anlattıktan sonra: «Onu halife nasettiğiniz takdirde sizin başa getirdiğiniz birisi olur ki böylece arzu ettiğinizi ona rahatça yaptırabilirsiniz. Diğer taraftan o hiç kimsenin bilmediği bir çok mal ve para hususunda da sizlere yardımcı olur ve para kaynağını size gösterir. İşte o zaman da artık tamamen rahata kavuşur, sürekli korkudan ve baş ucunuzda muhafız tutmaktan da kurtulursunuz.» demişti.

İbrâhim ez-Zûbeydâr ed-Deylemî bana: «Bu işin sensiz olamayacağını anladım ve bunun için seni buraya davet ettim.» demişti. Ona: «Bu sözleri söz konusu ettiğin kadından bizzat dinlemek isterim» dedim. Beni alıp bu kadının yanına götürdü. Gerçekten akıllı, işini bilen, oturaklı bir hanım idi. İbrâhim ez-Zûbeydâr'a anlattıklarını aynen bana söyledi. Bende bu kadına: «Bu bahsettiğin adamı görmek isterim.» dedim. Kadın da: «Yarın buraya gel, seni onunla görüştürürüm.» deyince ertesi gün söylediği saatte o yere geldim, İbn Tâhir'in evinden birinin kadın kıyafetiyle çıkıp geldiğini gördüm. Onunla tanıştım, kim olduğunu bana söyledi ve yüz bini Tüzün'e verilmek üzere sekiz yüz bin dinar para ortaya çıkaracağına dair tekeffül ve paranın nerede olduğunu da söz konusu ederek gayet akıllı, idrakli ve ne dediğini bilen bir adam edasıyla bana hitapta bulundu. Onun bir az Şiiliğe meyilli olduğunu gördüm.»

Ebû'l Abbâs et-Temîmî er-Râzî devamla şöyle anlatır:

Nihayet kalkıp Tüzün'ün yanına geldim ve ona olup bitenleri anlattım. Tüzün bu sözlerimi bir hayli güzel karşılayarak kabul etti ve ikna oldu. Ancak bana: «Bu adamı bizzat görmek isterim.» deyince ona: «Bunu sana sağlarım, ancak bu olup bitenleri aramızda sır olarak bil ve İbn Şirzâd'dan bunları sakla.» diye şart koştum. Tüzün bunlara uyacağını söy-

ledi, ben de gidip İbrâhim ez-Zûbeydâr ed-Deylemî, kadın ve el-Müstekfî'ye olup bitenleri aktardım, Tüzün'le yaptığımız konuşmaları anlattım ve ertesi gün Tüzün'le bir araya gelmek üzere sözleştiğimizi de söyledim.

Nihayet 14 safer (6 ekim) pazar günü gecesi olunca Tüzün'le birlikte gizlice yürüyüp el-Müstekfî ile bir araya gelip toplandık. Tüzün ona gayet güzel hitapta bulunarak hemen o gece ona bey'at etti. Bu yaptıklarımızı aramızda gizli tuttuk. el-Muttakî Lillâh varıp da Tüzün kendisini karşılayınca Tüzün'e: «Verdiğimiz karara bağlısın değil mi?» diye sordu. Onun:

«Evet» diye karşılık vermesi üzerine: «İşte yapacağını şimdi yap. Eğer o buradan ayrılıp da Bağdâd'a girecek olursa gerçekleştirmek istediğin gayen suya düşer.» dedim. Bunun üzerine Tüzün onu göz hapsine alıp gözlerine mil çekmiş ve nihayet yukarıda anlattığımız gibi olanlar olmuştu.

el-Muttakî'nin hal' edildiği gün, el-Müstekfî'ye bey'at edilmiş ve el-Muttakî de bey'at merasimine getirtilip el-Müstekfî'ye bey'at etmesi sağlanmış ve sırtındaki hilâfet cübbesi ile asâ elinden alınmıştı. el-Müstekfî'nin halife olmasına sebep olan kadın da saray kahyası olmuş, kendisine «Alem» adını vermiş ve bütün saray yönetimini eline almıştı.

Yeni halife el-Müstekfî Billâh Ebû'l-Farac Muhammed b. Ali es-Sarî'yi 23 safer (15 ekim) çarşamba günü vezarete tayin etti. Ancak yönetim tamamiyle İbn Şîrzâd'ın elinde olduğu için bu yeni vezirin vezaretin ismini taşımaktan başka hiç bir fonksiyonu yoktu. el-Muttakî hapse atılmış, el-Müstekfî Billâh da Tüzün'e mükemmel bir hil'at ve taç giydirmişti. Hemen arkasından da Ebû'l-Kâsım el-Fazl b. el-Muktedir Billâh'ı aratmıştı, çünkü el-Muttakî Lillâh'tan sonra halife olmayı arzu ettiğini biliyordu ve el-Muttakî'nin hal' edilmesinden sonra da el-Mutî' Lillâh lakabını alarak el-Müstekfî'nin hilâfet müddeti boyunca sürekli gizlenip durmuştu. Bunun için de onun İbn Tâhir'in evi yanında Dicle kenarında bulunan evi yıktırılmış ve evden hiç bir eser bırakılmamıştı.

İfrîkıyye'de Ebû Yezîd el-Harici'nin İsyan Etmesi

Bu yılda İfrîkıyye'de Ebû Yezîd'in şöhreti ve gücü bir hayli artmış, devletin ordularını hezimete uğratmış, taraftarları da bir hayli çoğalmıştı.

Ebû Yezîd aslen Zenâta'lı idi. Babasının adı Kündâd olup Kastiliyye'ye bağlı Tevzer kasabasından idi. Kündâd ticaret için Sudan illerine gider gelirdi. Orada Havvâriye kabilesine mensup bir cariye ile yatmış

ve bu cariyeden Ebû Yezîd doğmuştu. Cariyeyi oğluyla birlikte alıp Tevzer'e getirmiş, Ebû Yezîd Tevzer'de büyüyüp yetişmiş, Kur'ân'ı orada öğrenmiş ve en-Nekkâriye'den bir grup ile ilişkisi olup onların mezhebine meyletmişti. Daha sonra Tahert'e giden Ebû Yezîd Ebû Abdullah eş-Şî'-nin Sicilmâsa'da ortaya çıkıp el-Mehdî adına propaganda yaptığı güne kadar orada kalmış ve küçük çocuklara Kur'ân öğretip durmuştu. Daha sonra Takyûs'a taşınıp orada bir köy satın almış ve köyde ikamet ederek bu tedrisatına devam etmişti.

Ebû Yezîd ehl-i sünneti sürekli olarak tekfir ediyor, mallarını, kanlarını mübah kabul edip halifeye karşı isyanı emrediyor, amelleri ve itikatları hususunda sürekli olarak Müslümanları eleştirip duruyordu. Bundan dolayı onu yücelten ve tebcil eden bir grup insan etrafında toplanmıştı. Onun güçlendiği yıllar el-Mehdî'nin ortaya çıktığı 316 yılı civarına rastlamaktadır ki, el-Kâim'in zamanına kadar bu faaliyetini arttırmış ve bir hayli şöhretinin yayılmasına, gücünün artmasına zemin hazırlamıştı. el-Mehdî'nin oğlu el-Kâim zamanında Alevîlerin ülkesine saldırıp önüne çıkan yerleri yakıp yıkmış, her tarafta fitne ve fesat çıkarıp durmuş ve el-Kâim'in ülkesine girerek Bâğâye'ye kadar ilerlemiş ve orada bir hayli kalabalık olmalarına rağmen el-Mehdî'nin ordularını hezimete uğratmıştı. 333 yılında Kastiliyye'yi muhasara altına almış; Tebeste, Mecâne şehirlerini fethedip Mecâne'nin surlarını yıktırmış ve halkına emân vermişti. Daha sonra Mermecenne'ye girmiş, şehir halkından bir adam kendisini şehir dışında karşılayarak onu gayet güzel boz bir merkep hediye etmişti. İşte Ebû Yezîd o günden sonra hep bu boz merkebe binmişti.

Ebû Yezîd topal, kısa boylu, yüzü gayet çirkin birisi olup yünden bir cübbe giyerdi. Kütâme halkına karşı giriştiği saldırıda onları mağlûp etmiş ve askerlerinden bir grubu da Sebibe'ye sevkederek şehri fethedip valisini idam ettirmişti. Daha sonra el-Erbes üzerine yürüyen Ebû Yezîd burayı da ele geçirip şehri ateşe vermiş, mallarını yağmalamıştı. Halk camide bir araya gelince hepsini toptan öldürüvermişti. el-Mehdiye halkı bunu haber alınca onu gözlerinde bir hayli büyütmüş ve el-Kâim'e şöyle demişlerdi: «el-Erbes İfrikıyye'nin kapısıdır. Burası daha evvel ele geçirildiğinde Ağlabî Devleti yıkılmıştı.» el-Kâim ise bu görüşe karşı şöyle demişti: «Ebû Yezîd el-Musalla'ya varana kadar bekleyip duracağız. Onun nihaî gayesi el-Musalla'yı ele geçirmektir.»

İşte bu arada el-Kâim bütün çevre şehirleri istilâ etmek üzere ordularını harekete geçirmiş, bir orduyu Rakkâda'ya, diğer bir ordusunu da Kayrevân üzerine sevk etmişti. Ebû Yezîd, el-Kâim'in sürekli olarak asker topladığını görünce korkuya kapılmış ve bütün İfrikıyye şehirlerine girip buraları yakıp yıkmayı, halkını kılıçtan geçirmeyi düşünmüş ve bu-

na azmetmişti. el-Kâim toplamış olduğu askerlerinden bir kısmını genç kölelerinden Mensûr, diğer bir kısmını da yine genç kölelerinden Buşrî komutasında Bâcce'ye göndermişti. Ebû Yezîd Buşrî'nin üzerine geldiğini haber alınca hemen karargâhındaki ağırlıklarını yerinde bırakarak bir grup atlıyla sür'atle ona doğru yönelmiş, Bâcce yakınlarında savaşa tutuşlardı. Ebû Yezîd'in askerleri birden hezimete uğrayarak geriye dönmeğe başlamış, onlardan dört yüz kadar savaşçı savaş alanında kalmıştı. Ebû Yezîd onlara: «Haydi gelin onların çadırlarına doğru arkadan dolanalım.» şeklinde seslenmiş, bunun üzerine emrine uyarak Buşrî'yi arkadan sarınca onu mağlûp etmişler ve Büşrî de Tunus'a çekilip gitmişti. Bu savaşta Buşrî'nin askerlerinden özellikle Kutâme halkının ileri gelenlerinden bir hayli adam öldürülmüştü. Buşrî'yi mağlûp ederek zafer elde eden Ebû Yezîd askerleriyle birlikte Bâcce'ye girmiş, şehri yakıp yıkarak yağmalamış, küçük çocukları öldürerek kadınları esir almış ve civardaki bütün kabilelere elçi ve mektuplar göndererek kendisine tabi olmalarını istemişti. Gerçekten bu kabileler Ebû Yezîd'e gelip tabi olmuş, o da tam bir savaş hazırlığı için her türlü karargâh çadırları, sancaklar ve çeşit çeşit harp aleti hazırlamıştı.

Tunus'a dönen Buşrî etrafına bir hayli adam toplayıp onlara mal ve para dağıtmış, böylelikle etrafında bir hayli adam birikmişti. Bu askerleri iyice donatıp Ebû Yezîd üzerine sevketmiş, Ebû Yezîd de bunlara karşı bir ordu hazırlayıp göndermişti. Her iki ordu karşılaşıp savaşa tutuşmuşlar, ancak çarpışmalar şiddetlenince Ebû Yezîd'in askerleri birden kaçmağa başlamış, Buşrî'nin askerleri de ganimetlerle Tunus'a geri dönmüştü. Bu arada Tunus'ta büyük karışıklıklar meydana gelmiş, şehir halkı isyan ederek valilerinin köşkünü yağmalamış, vali kaçıp gitmişti. Tunus halkı Ebû Yezîd'e mektup yazıp onunla anlaşmak istediklerini bildirince Ebû Yezîd onlara emân vermiş ve şehrin başına Rahmûn adında birisini kendisine niyabeten tayin etmişti. Daha sonra Fahs Ebû Sâlih'e geçen Ebû Yezîd'den halk bir hayli korkmağa başlayıp buralardan Kayrevân'a göçüp gitmişlerdi. Ancak bunun yanında da halkın bir kısmı Ebû Yezîd'den korktuğu için yanına gidip ona tabi olmuşlardı.

el-Kâim, genç kölelerinden Buşrî'ye Ebû Yezîd'in durumunu öğrenmek üzere etrafa casuslar göndermesini emretmiş, Buşrî de bizzat kendisi Ebû Yezîd'in bulunduğu çevreye doğru giderek durumunu araştırmağa çalışmıştı. Bu durumu ve kendisini tecessüs ettiklerini öğrenen Ebû Yezîd derhal üzerlerine bir grup asker göndermiş ve gönderdiği bu askerlerin başındaki kumandana da önüne çıkanı öldürmesini, öldürdüklerinin kulak ve burunlarını kesip gözlerini oymalarını, her tarafı yağmalamalarını ve halkın kalbine korku salınmasını emretmişti. Ebû Yezîd'in bu kumandanı verilen emirlere uymuş ve nihayet Buşrî'nin

adamlarıyla karşılaşıp savaşa tutuşmuşlardı. Bu çarpışmalar sırasında Ebû Yezîd'in askerleri hezimete uğrayıp kaçmağa başlamış ve onlardan dört bin kişi öldürülmüş ve beş yüz kadar da adam esir alınmıştı. Buşrî bu esirleri prangalara ve zincirlere vurarak el-Mehdîye'ye göndermiş, bütün bu adamlar el-Mehdi'ye tümüyle öldürülmüştü.

Ebû Yezîd'in Kayrevân ve Rakkâda'yı İstilâ Etmesi

Ebû Yezîd, adamları mağlûp olunca bir hayli üzülmüş ve hemen ordularını toplayıp Kütâmelilerle savaşmak üzere harekete geçmiş ve her iki ordunun öncü kuvvetleri karşılaşıp çarpışmalara girişmişler, çarpışmalar sırasında Kütâmelilerin öncüleri yenilmiş, Berberîler onları Rakkâda'ya kadar takip etmişlerdi. Ebû Yezîd Kayrevân'ın batı tarafına yüz bin kişilik bir ordu ile konaklamış, ertesi gün de Rakkâ'da'nın doğu tarafına varmıştı. Rakkâda valisi Halîl kesinlikle Ebû Yezîd'in üzerine gelmesine rağmen hiç de ona aldırış etmiyor ve ona ehemmiyet vermiyordu. Şehir halkı valiye gelip Ebû Yezîd'in üzerlerine geldiğini ve gittikçe yaklaştığını anlatıp durmalarına rağmen o hiç de umursamadan bu tavrını koruyor ve hiç kimsenin Ebû Yezîd'e karşı savaşa çıkmasına müsaade etmiyordu. Meysûr'un emrindeki ordularla buraya varmasını beklemekte idi.

Ebû Yezîd vali Halîl'in bu tavrını öğrenince askerlerinden bir kısmını alıp şehre yürüdü ve şehir halkıyla şiddetli bir savaşa tutuşarak Kayrevân halkından bir hayli adam öldürmüştü. Kayrevânlılar Ebû Yezîd'e mağlûp olduğu halde Halîl hâlâ yerinde duruyor ve evini terk etmiyordu. Şehir halkı kendisine seslenip tehdit edercesine bağırıp çağırınca, istemeye istemeye şehrin Tunus kapısından çıkıp Ebû Yezîd'e doğru gitmiş, ancak onunla her hangi bir çarpışmaya girmeksizin geriye dönüp Kayrevân'a girmiş, köşküne kapanarak kapılarını üzerine kapatmış ve Meysûr'u beklemeye koyulmuştu. Halîl'in adamları da aynen valilerini taklit ederek evlerine kapanınca Berberîler şehre dalmış, önüne çıkanı öldürüp şehir içinde bir sürü karışıklıklar çıkarmış ve gerek şehirden, gerekse şehir çevresinden bir hayli insan katletmişlerdi.

Ebû Yezîd yakın adamlarından Eyyûb ez-Zuveylî adında birisini bir miktar asker ile birlikte Kayrevân üzerine sevketmiş, Eyyûb safer (944 eylül-ekim) ayında şehre girerek her tarafı yağmalamış, önüne çıkanı öldürmüş ve şehir halkına bir hayli ıstırap çektirtmişti. Nihayet Eyyûb ez-Züveylî Kayrevân'ın evine kapanmış olan valisi Halîl'i köşkünde muhasara altına almıştı. Halîl ve yanında bulunan yakın adamları emân dileyerek köşkten inip Eyyûb'a teslim olmuşlar, Eyyûb Halîl'i tutuklatıp Ebû

Yezîd'e göndermiş, o da hemen onu öldürüvermişti. Kayrevân halkının ileri gelen şahsiyetleri ile yaşlılarından bir grup o sıralarda Rakkâda'da oturan Ebû Yezîd'in huzuruna varmış, gerekli hürmet ile selâm verdikten sonra emân dilemişlerdi. Ebû Yezîd sürekli olarak bu hey'eti oyalayıp durmuştu, bu arada adamları giriştikleri yağmaya ve önüne çıkanları öldürmeğe devam ediyorlardı. Gelen temsilci hey'et bu şikâyetlerini tekrar Ebû Yezîd'e arz ederek: «Şehir (Medine) harap oldu», demişler, ancak Ebû Yezîd onlara şöyle cevap vermişti: «Mekke ve Kudüs harap oldu. Şehrinizin harap olması bir şey ifade etmez!» Arkasından onlara emân vermişti, ancak Berberîlerden bir grup hâlâ etrafı yağmalamağa devam ediyordu. O sıralarda Meysûr'un büyük bir kalabalıkla Kayrevân'a geldiğini haber alan Berberîler nihayet büyük bir korkuya kapılarak şehri hemen o anda terkedivermişlerdi.

Meysûr'un Kayrevân şehrine yaklaştığı bir sırada el-Kâim Kemlânoğullarının bir kısmının Ebû Yezîd ile mektuplaşarak Meysûr'a bir tuzak hazırlamak istediklerini haber almış ve durumu bir mektupla Meysûr'a bildirmişti. Bunlara karşı tedbirli davranmasını ve onları yanından kovmasını emrediyordu. Bunun üzerine Kemlânoğulları Ebû Yezîd'in yanına varıp ona: «Şayet şu anda acele edip de Meysûr üzerine yürüyecek olursan zafer senindir.» demişler, Ebû Yezîd de hemen o anda harekete geçerek Meysûr üzerine yürümüş, karşılaşıp şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Savaşın ilk anlarında Ebû Yezîd'in sol kanat kuvvetleri mağlûp olup geri çekilmişlerdi. Bu durumu gören Ebû Yezîd büyük bir hamle ile Meysûr üzerine saldırmış ve Meysûr'un askerlerini dağıtıvermişti. Meysûr bu şiddetli çarpışmalarla hezimetin meydana geldiği bir anda atına atlamış, fakat atı tökezleyince yere yuvarlanmıştı. Adamları ve muhafızları onu korumak için sürekli etrafında savaşıp durmuşlar, ancak tam o sırada daha evvel yanından kovup uzaklaştırdığı Kemlânoğulları Meysûr üzerine saldırıya geçmiş, o andaki çarpışmalar şiddetlendikçe şiddetlenmiş ve bu sırada Meysûr öldürülmüştü. Meysûr'un başı kesilerek Ebû Yezîd'e götürülmüş ve bütün askerleri tamamen mağlûp olup bozguna uğramışlardı. Ebû Yezîd elde ettiği bu zaferi bütün civar illere ve bölgelere mektuplarla bildirmiş ve Meysûr'un kesik başının da Kayrevân'da şehir içinde dolaştırılıp halka gösterilmesini emretmişti.

Meysûr'un hezimete uğradığı haberi el-Kâim'e ulaşınca o ve el-Mehdiye halkı bir hayli korkuya kapılmış, şehir etrafındaki banliyolarda ikamet etmekte olan halk korkusundan el-Mehdiye'ye taşınmış, şehrin surlarını iyice tahkim ederek arkalarına kapanmışlardı. Ancak el-Kâim halkın sürekli el-Mehdiye'ye gelmesine engel olmuş ve yerlerine geri döndükleri takdirde onlara zafer vaat etmişti. Halk zevîle'ye tekrar geri dönüp orada kaleyi muhasara anında müdafaa edebilecek şekilde tahkim etmişler-

di. Ebû Yezîd, iki ay, sekiz gün müddetle Meysûr'un çadır ve karargâhlarında ikamet etmiş ve bu müddet süresince etrafa askerî birliklerini göndererip bir sürü ganimet toplayıp geri dönmüşlerdi.

Ebû Yezîd, Sûse üzerine bir askerî birlik sevketmiş, şehri kılıç zoruyla alıp bütün erkeklerini öldürmüş, kadınlarını esir almış, şehri ateşe vermiş, kadınların ırz ve namuslarına musallat olmuş, önlerine gelen kadınların karınlarını deşmiş ve bütün İfrikıyye'de fesada uğratmadıkları bir yer bırakmamış, yıkmadıkları bir tavan kalmamıştı. Geriye kalanlar yalınayak başı kabak çıplak ve aç olarak Kayrevân'a koşup gitmeğe başlamış, esaretten kurtulabilenler de açlık ve susuzluğun etkisiyle ölmüşlerdi.

el-Kâim, rebiyülâhir (kasım-aralık) ayında el-Mehdiye surları etrafında hendekler kazılmasını emredip Sanhâca hakimi ve efendisi olan Zîrî b. Manâd'a mektup yazıp kendisine yardıma davet etmiş, ayrıca Kütâme ve diğer kabile reislerine de yazdığı mektuplarda bu Harici Ebû Yezîd'e karşı savaşmak üzere el-Mehdiye'de toplanmalarını istemişti. Bütün bu adı geçenler el-Kâim'in yanına gitmek üzere hemen harekete geçmişlerdi.

Ebû Yezîd'in el-Mehdiye'yi Muhasara Etmesi

Ebû Yezîd Sanhâca, Kütâme ve diğer kabilelerin el-Kâim'e yardım etmek üzere harekete geçtiklerini haber alınca korkuya kapılmış ve bu haberi aldığı anda el-Mehdiye'ye doğru harekete geçip şehrin yirmi beş mil kadar uzaklığında bir yerde konaklamıştı. Karargâhını kurduğu bu yerden el-Mehdiye ve çevresine askerî birliklerini gönderip bulduklarını yağmalayıp alıyor, rastladıkları adamları da öldürüyorlardı. Nihayet el-Mehdiye halkı ile Kütâme kabilesi ve el-Kâim'in diğer taraftarları hep bir araya gelerek Ebû Yezîd üzerine bir çıkış hareketiyle saldırmayı ve adamlarının yağma için yanından ayrıldıkları bu sıralarda karargâhı üzerine hücuma geçmeyi kararlaştırmışlardı. Nihayet 22 cemaziyelevvel (10 Ocak 945) perşembe günü birden hücuma geçmişlerdi.

Bu durumları öğrenen Ebû Yezîd o sıralarda oğlu el-Fazl komutasında Kayrevân'dan gelen bir askerî birliği hemen Kütâmelilerle çarpışmak üzere harekete geçirmiş ve tekrar oğlu Fazl'ı bu askerlerin komutasına tayin etmişti. Her iki askerî birlik el-Mehdiye'nin altı mil uzaklığında karşılaşıp savaşa tutuşmuşlardı. Bunu haber alan Ebû Yezîd hemen yanında bulunan diğer askerlerini de toplayıp savaş alanına doğru yürümüş, ancak yolda giderken adamlarının yenilerek geri döndüklerini ve onlardan bir hayli kişinin öldürüldüğünü görmüştü. Ancak Kütâmeliler Ebû

Yezîd'in üzerlerine geldiğini görünce onunla her hangi bir çatışmaya girmeksizin dağılıp geri dönmüşler, Ebû Yezîd de onları el-Mehdiye'nin el-Feth kapısı'na kadar izlemiş, Berberilerden bir grup el-Mehdiye'ye bu kapıdan girmiş, Ebû Yezîd de şehri dışarıdan iyice seyrettikten sonra kendi karargâhına geri dönmüştü. Daha sonra cemaziyelâhir (945 ocak-şubat) ayında tekrar el-Mehdiye üzerine yürüyüp el-Feth Kapısı'na gelmiş, Zevile'yi de Bekr Kapısı'na göndererek kendisi yeni açılan hendekler yanında bir grup köle ile birlikte durmuştu. Ebû Yezîd bu köleleri yeni kazılan hendekler üzerinde savaşmağa teşvik etmiş, kendisi de yanındakilerle birlikte denize dalmış, su atlarının göğüslerine dayanmıştı. Nihayet yeni açılan surlara varmış, ancak hendekler çevresinde savaşmakta olan köleler mağlûp olmuşlar. Ebû Yezîd de onları geri çevirmeğe çalışmıştı.

Ebû Yezîd el-Mehdiye'ye doğru yürüyüp şehir ile arasında bir ok atımı mesafe bulunan bayram namazgâhına ulaşmıştı. Oradan adamlarını Zevile'ye göndermişti. Bunlar gördüklerini yağmalıyor, önüne çıkanları öldürüyorlardı. Zevile halkı onlardan emân dilemişti. Ebû Yezîd'in bu taraflarda ne yaptığını bilmeyen Kütâmeliler'le Berberiler el-Feth Kapısı yanında çarpışıp duruyorlardı. Kütâmeliler Berberîler üzerine yaptıkları saldırılarda onlardan bir hayli adamı öldürüp mağlûp etmişlerdi. Ebû Yezîd bu durumu öğrenmiş, tam o sırada da Ziri b. Manûd Sanhâcalılarla oraya varmıştı. Ebû Yezîd orada durmaktan korkmuş; davulları, alem ve sancaklarıyla Zîrî ve Kütâme'yi arkadan kuşatmak düşüncesiyle el-Feth Kapısı'na yönelmişti. Onun bu çıkışını gören el-Mehdiye halkının, bizzat el-Kâim'in savaşa çıktığını zannederek maneviyatları yükselmiş, tekbirler getirerek bütün güçleriyle savaşa katılmışlar, savaş şiddetlendikçe şiddetlenmişti. Ebû Yezîd ne yapacağını şaşırmış, tam o sırada da ona karşı çarpışıp duran yöre halkı onu Ebû Yezîd olduğunu öğrenmiş ve bütün güçleriyle üzerine saldırıp onu öldürmeğe çalışmışlardı. Bulunduğu yerde savaş bir hayli kızışmıştı. Ancak adamlarından birisi orada bulunan bir duvarı yıkmış ve Ebû Yezîd bu yıkık yerden kaçarak akşam güneş batımından sonra karargâhına ulaşmıştı. el-Mehdiye halkı ise hâlâ daha Ebû Yezîd'in köleleriyle çarpışıp duruyorlardı. Bu köleler efendileri Ebû Yezîd'i görünce bir hayli güç kazanmışlar, ancak buna rağmen yenilip dağılmışlardı.

Ebû Yezîd Sarnûta'ya giderek karargâhı etrafında bir hendek kazdırmış. İfrikıyye halkından Berberiler'den Nefûse, ez-Zâb ve uzak batıdan bir hayli kalabalık kitleler gelip etrafında toplanmışlardı. Ebû Yezîd bunlarla birlikte el-Mehdiye'yi şiddetli bir şekilde muhasara altına almış, bütün giriş çıkışları yasaklamış, 22 cemaziyelâhir (10 Şubat 945) günü büyük bir hamle ile şehir üzerine yürümüş ve savaş bir hayli şiddetlenmiş-

ti. Bu son çarpışmalar sırasında el-Kâim'in ileri gelen kumandanlarından büyük bir grup öldürülmüş ve Ebû Yezîd bizzat kendisi bu hücuma katılarak şehir kapısına yakın bir noktaya kadar ulaşmış ve o sırada kölelerden birisi onu tanıyarak atının yularını yakalamış ve: «İşte Ebû Yezîd budur, öldürün onu!» diye bağırmıştı. Fakat tam o sırada Ebû Yezîd'in yakın adamlarından birisi yetişip bu kölenin eline indirdiği bir kılıç darbesiyle kolunu kesmiş ve Ebû Yezîd'i kurtarmıştı.

Ebû Yezîd, el-Kâim'in askerlerinin büyük bir gayret ve şiddetle çarpıştıklarını görünce derhal Kayrevân valisine bir mektup yazıp orada savaşabilen herkesi yanına göndermesini emretmişti, Kayrevân valisi de bu emre uyup Kayrevânlıları Ebû Yezîd'in yanına göndermişti. Yanına vardıklarında recep ayı sonlarında (mart ortaları) tekrar bir hücuma geçerek şiddetli bir savaşa tutuşmuş, ancak çok kötü bir şekilde mağlûp olmuştu. Bu son mağlûbuiyet sırasında Ebû Yezîd'in yakın adamlarından ve askerlerinden bir hayli kimse öldürüldüğü gibi Kayrevân halkından da çok kimse hayatını kaybetmişti. Nihayet Ebû Yezîd dördüncü kez şevval ayının son on gününde (haziran başlarında) tekrar saldırıya geçmiş, bu çarpışmalar sırasında da yine büyük kayıplar verilmişti. Nihayet karargâhına dönen Ebû Yezîd'in adamları arasında açlık ve kıtlık alıp yürümüş, çok kimse açlığından hayatını kaybetmişti. İşte o sıralarda el-Kâim babası el-Mehdî'nin yapmış olduğu mahzenlerde dolu olan gıda maddelerini çıkarıp kendi askerlerine dağıtmış ancak el-Mehdiye halkı müthiş bir kıtlığa, yokluk ve açlığa düçar olmuş, hatta ölü ve yenmeyen hayvan etlerine varıncaya kadar bulabildiklerini yemek zorunda kalmışlardı. el-Mehdiye halkının bütün esnaf ve tüccarı şehri terketmiş, şehirde askerlerden başka yaşayan kimse kalmamıştı. Berberiler şehirden çıkıp giden adamları yakalıyor ve karınlarında altın var diye tutup karınlarını deşerek öldürüyorlardı.

Sonra Kütâmeliler gelip Kasnatîna'ya yerleşmiş, onların geldiklerini haber alan Ebû Yezîd bir hayli korkmuştu. Ancak Ebû Yezîd'in adamlarından birisi kendi emrindeki askerleriyle Verfecûmelilerle başkalarından oluşan kalabalık bir ordu hazırlayıp Kütâme üzerine yürümüş, onlarla çarpışıp hezimete uğratınca dağılmışlardı. Berberiler bölgenin dört bir tarafından Ebû Yezîd'e gelip tabi oluyor, etrafı yağmalıyor, kendilerine muhalif olanları öldürüp evlerine dönüyorlardı. Nihayet İfrîkıyye'de yağmalayacakları ve öldürecekleri muhalif hemen hemen kalmayınca artık Ebû Yezîd'in yanına pek uğramaz olmuşlardı. Berberîlerin Ebû Yezîd'e katılmamalarından sonra yanında Evrâs halkı ile Kemlânoğullarından başka hiç kimse kalmamıştı.

el-Kâim Ebû Yezîd'in etrafındaki askerlerin dağıldığını ve yanında çok az kimsenin kaldığını öğrenince hemen bu yılın 6 zilkade (20 Haziran

945) günü üzerine yürüyerek ertesi gün sabahleyin onu kuşatmış, ancak hiç kimse onlara karşı çıkmamıştı. Ebû Yezîd o sıralarda Evrâs'tan adam gelmesi için haber göndermişti. el-Kâimı askerlerini ileriye doğru sürüp Ebû Yezid'i kuşatmış, Ebû Yezid de etrafında kazdırmış olduğu hendeklerden çıkarak el-Kâim'in askerleriyle savaş tutuşmuş ve aralarında amansız bir mücadele başlamıştı. Savaşın ilk safhalarında Ebû Yezîd'in askerleri mağlûbiyet emareleri göstermeğe başlamış ve çok ileri seviyedeki adamlarından birisi öldürülmüştü. Bu yakın adamının öldürülmesi Ebû Yezid'e bir hayli ağır gelmiş, tekrar hendeklerin arka tarafına geçtikten sonra bir daha savaş alanına geri dönüp el-Kâim'in askerlerine saldırıya geçmişlerdi. Bu son çarpışmalar sırasında şiddetli bir rüzgâr esmiş ve arkasından bir karanlık çökünce göz gözü görmez olmuştu Nihayet el-Kâim'in askerleri mağlûp olmuş ve onlardan bir kesim öldürülünce geri dönmüşler ve Ebû Yezîd tekrar onları el-Mehdiye'de kuşatma altına almıştı. İşte bu son kuşatmalar sırasında el-Mehdiye'den büyük bir halk kesimi ayrılıp Sicilya Adasına, Trablus, Mısır ve Rûm diyarına göç edip gitmişlerdi.

Zilkade ayı sonlarına doğru (temmuz ortaları) Ebû Yezîd'in etrafında kalabalık kitleler toplanmış ve birlikte el-Mehdiye'ye doğru yönelerek el-Kâim'in askerleriyle tekrar savaşa tutuşmuşlardı. Bu son çatışmalar sırasında Kütâmelilerden iki yüz kadar atlı seçilip tek bir yumruk gibi Ebû Yezîd'in askerlerine birden saldırıya geçmiş ve karşı tarafın askerlerinden bir çok kimseyi öldürüp bir hayli de esir almışlardı; neredeyse Ebû Yezîd'in karargâhına ulaşmış olacaklardı. Fakat fedâileri ve askerleri Ebû Yezîd'in çadırı önünde gayet güçlü bir savunma örneği vermiş ve onu kurtarmışlardı. el-Mehdiye halkı bu son başarılara bir hayli sevinmiş ve tuttukları esirleri iplerle şehre çekip kaldırmışlardı. 334 yılı girdiği sıralarda Ebû Yezîd hâlâ el-Mehdiye önlerinde duruyordu.

334 yılı muharreminde (945 ağustos ortaları) kendisinin Abbasîlerden olduğunu iddia eden bir adam ortaya çıkmış, halkı kendisini itaate çağırmış ve bir hayli taraftar toplamıştı. Bu adam Bağdâd'dan İfrikıyye'ye gelmişti, yanında siyah sancaklar taşımaktaydı. Ebû Yezîd'in adamlarından bir grup buna karşı giriştikleri bir saldırıda onu mağlûp edip yakalamış ve Ebû Yezîd'e götürmüşler, Ebû Yezîd de onu hemen öldürüvermişti. Bu arada birbirlerini Ebû Yezîd'e gammazlayan iki gruptan birisi yanından ayrılarak el-Mehdiye'ye gelmiş ve burada el-Kâim'in adamlarıyla birleşerek Ebû Yezîd'e karşı bir saldırıya geçip adamlarından bir hayli kimseyi öldürmüş ve onları mağlûp etmişlerdi. İşte bu son çarpışmalardan sonra Ebû Yezîd'in etrafındakilerden bir çok kimse dağılıp gitmiş, yanında Hevvâre, Evras ve Kemlânoğullarından başka hiç kimse kalmamıştı. Zaten onun güvendiği tek gruplar da bunlardı.

Ebû Yezîd'in el-Mehdiye'den Ayrılması

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Ebû Yezîd'in etrafından dağılıp giden kitlelerden sonra yanında kalanların ileri gelenleri bir araya gelip birbirine danışmışlar ve oradan ayrılıp Kayrevân'a gitmeğe, bölgenin dört bir tarafından Berberîleri tekrar toplayarak Ebû Yezîd'in yanına geri dönmeğe karar vermişlerdi. Onlar: «Şayet el-Kâim bu durumumuzu ve etrafımızda kimsenin kalmadığını öğrenecek olursa hemen üzerimize saldırıya geçer.» diye düşünmüşlerdi. Hemen atlarına atlayıp Ebû Yezîd'e danışmadan ve onunla her hangi bir görüşme yapmadan el-Mehdiye'nin etrafından ayrılıp gitmişler, askerlerin büyük bir kısmı da onlara katılmıştı. Ebû Yezîd geri dönmeleri için onlara haber göndermişse de bu çağrısına kulak asmayıp yollarına devam etmişlerdi. Ebû Yezîd de otuz kişilik bir süvari grubuyla hemen peşlerine takılıp sür'atlice hareket edip gitmiş ve arkasında bir sürü ağırlıklarını terk ederek 6 safer (17 Eylül 945) günü Kayrevân'a ulaşmıştı. Kayrevân namazgâhında konaklayan Ebû Yezîd, bekleyip durduğu halde Kayrevân halkından valinin dışında hiç kimse gelip kendisini karşılamamış ve iltifatta bulunmamıştı. Ancak valinin gelişinden sonra şehrin küçük çocukları durmadan etrafında dönmüş ve onunla alay edip durmuşlardı.

el-Kâim Ebû Yezîd'in geri döndüğünü haber alınca, el-Mehdiye halkı karargâhını yağmalamağa çıkmış, burada ve çadırlarda bir sürü yiyecek maddeleri bulmuş ve her şeyin yüz üstü bırakıldığına şahit olmuşlardı. Ebû Yezîd'in karargâhını ganimet olarak ele geçiren el-Mehdiye halkının durumları az da olsa düzelmiş ve kuşatmanın verdiği sıkıntıdan kurtulmuşlardı. Ayrıca fiyatlar da bir hayli düşmüş ve ucuzluk başlamıştı. Muhasaranın kaldırılmasından ve Ebû Yezîd'in çekip gitmesinden sonra el-Kâim daha evvel hakimiyeti altında bulunan bütün illerin valilerine haberler göndererek Ebû Yezîd'in görevlilerini buradan kovmalarını istemişti. Kayrevân halkı Ebû Yezîd'in etrafındaki askerlerin azaldığını görünce el-Kâim'den korkmağa başlamış ve Ebû Yezîd'i tutuklamak istemişlerdi. Ancak Ebû Yezîd'den çekinince el-Kâim'e mektup yazıp ondan emân dilemişler, fakat onlara cevap vermediği gibi emân vermeye de yanaşmamıştı.

Bu durumu haber alan Ebû Yezîd Kayrevân'daki valisine bir hayli kızıp onu yemek, içmek ve eğlenceye dalmakla suçlamış ve derhal Kayrevân askerlerini alıp el-Kâim'e karşı cihada çıkmasını emretmişti. Kayrevân valisi Ebû Yezîd'in bu emrine uyarak harekete geçmiş, Ebû Yezîd de halka karşı son derece yumuşakça davrandığı gibi onları el-Kâim'den korkutmağa başlayınca savaşa çıkmışlardı.

Bu son hamleyi işiten civar illerin halkı tekrar bölgenin her tarafından Ebû Yezîd'in yanına akıp gelmeğe başlamışlardı. Halbuki daha evvel bir çok şehir ve köy halkı Ebû Yezîd'in askerlerinin dağıldığını haber alınca valilerine hücum ederek bir kısmını yakalayıp öldürmüş, bir kısmını da tutuklayarak el-Mehdiye'ye göndermişlerdi.

Bu arada Sûse halkı isyan ederek Ebû Yezid'in adamlarından bir grubu tutuklayıp el-Kâim'e göndermişler, el-Kâim de onlara bir teşekkür borcu olarak yedi gemi dolusu gıda maddesi göndermişti. Ebû Yezîd etrafa haber gönderip tekrar askerlerini toplayınca onlara çevreye yayılarak önlerine geleni öldürmeleri veya esir alıp mallarını yağmalamalarını, her tarafı yakıp yıkmalarını emretmişti. Nihayet Ebû Yezîd'in askerleri 20 safer (1 Ekim 945) günü Tunus'a girmiş ve şehri kılıç zoruyla ele geçirerek her tarafı yağmalamış, kadınlarını ve çocuklarını esir alarak erkeklerini kılıçtan geçirmiş, camileri, mecsidleri yıkmışlardı. Halktan bir kesim kaçıp kurtulmak için deniz tarafından kaçmağa çalışmış, fakat büyük bir kısmı suda boğulmuştu. el-Kâim, Ebû Yezîd üzerine Tunus'a asker sevketmiş, Ebû Yezîd'in askerleri de bunlara karşı çıkarak şiddetli bir savaşa tutuşmuşlar, fakat el-Kâim'in adamları son derece kötü bir mağlûbiyet almışlardı. Nihayet gece karanlığı basınca el-Kâim'in adamları er-Rasas Dağı'na, oradan da İstafûra'ya sığınmışlardı. Ebû Yezîd'in askerleri onları takip etmiş, kaçarken yetişmiş, tekrar savaşa tutuşmuşlar bu sefer el-Kâim'in askerleri savaşta bir hayli ayak direterek Ebû Yezîd'in askerlerini hezimete uğratıp onlardan çok kimseyi öldürmüşler ve 5 rebiyülevvel (15 ekim) günü Tunus'a girerek orada bulunan Ebû Yezîd'in adamlarını ve askerlerini çıkarıp kovmuşlar ve çoğunu öldürmüşlerdi. Ayrıca el-Kâim'in adamları Tunus'ta bir hayli gıda maddesi ele geçirmişlerdi.

Tunus el-Kâim'in adamları eline geçince Ebû Yezid Eyyûb adındaki oğlunu askerlerinden kalabalık bir kitle ile buraya göndermişti. Eyyûb Oradan kaçıp kurtulanlarla bir araya gelerek Tunus'a geri dönmüş ve birlikte el-Kâim'in buradaki askerlerini öldürdükleri gibi şehrin yakılmadık yerlerini ateşe vermiş, her tarafı harap etmişlerdi. Oradan Bâcce'ye yönelen Ebû Yezîd'in oğlu Eyyûb ve askerleri aynı şekilde el-Kâim'in buradaki adamlarını öldürerek şehre kılıç zoruyla girmiş ve şehri ateşe vermişlerdi. Bu dönemdeki çarpışmalar sırasında öldürülenlerin, esir alınanların haddi hesabı olmadığı gibi yakılan, tahrip edilen yerler de anlatılmayacak kadar fazla idi.

Adamlarından bir grup Ebû Yezîd'in öldürmeyi planlamış ve bu düşüncelerini el-Kâim'e bir mektupla bildirmişlerdi. el-Kâim onlara gönder-

diği cevabî mektubunda bu düşüncelerinden dolayı onlara çeşitli vaatlerde bulunduğu gibi onları teşvik etmişti. Ancak bu planı haber alan Ebû Yezîd derhal bu adamları öldürmüştü. Bu arada Berberîler'den bir grup kimse geceleyin Kayrevân halkından bir adamın evine baskın yaparak malını, paralarını ve üç bekâr kızını alıp gitmişlerdi. Sabah olunca halk namaz için camide toplanmış, namazdan sonra adam ayağa kalkarak camide feryat ve figanla başına gelen felâketi anlatmış, bunun üzerine halk onunla birlik olarak isyan etmişlerdi. Halktan kalabalık bir kitle toplanmış, Ebû Yezîd'in evine giderek ona son derece ağır sözler söylemiş, küfretmişlerdi. Ebû Yezîd onlardan özür dilemiş, tatlı dille iltifatta bulunarak onları ikna etmiş ve kaçırılıp götürülen bu kızların derhal geri getirilmelerini emretmişti.

Halk Ebû Ebû Yezîd'in yanından dağılıp geri dönerken yolda öldürülmüş bir adamın cesedine rastlamış, kim olduğunu sorduklarında Ebû Yezîd'in oğlu el-Fazl tarafından öldürüldüğü ve gayet güzel olan hanımının elinden alındığını anlatmışlardı. Hemen öldürülen bu adamı alıp camiye giden halk: «el-Kâim'den başkasına itaat edilmez!» demiş ve Ebû Yezîd'in üzerine hücum etmek istemişlerdi. Bunun üzerine adamları Ebû Yezîdin etrafında toplanıp onu kınamış ve: «Kendin için güç yetiremeyeceğin bir kapı çatın. Diğer taraftan ise el-Kâim bize gittikçe yaklaşıyor.» demişlerdi. Ebû Yezîd Kayrevân halkını toplayıp hepsinden özür dilemiş ve bir daha kesinlikle kimseyi öldürmeyeceğine, kimsenin mallarını yağmalatmayacağına, her hangi bir kimsenin harîmine el uzatmayacağına dair söz vermişti. Tam o sırada Tunus'tan getirilen esirler halkın gözü önünde Ebû Yezîd'e takdim edilince halk bu esirlere saldırıp onları prangalarından kurtararak serbest bırakmışlardı.

el-Kâim bu arada ileri gelen kumandanlarından Ali b. Hamdûn adında birisine haber gönderip yanındaki askerlerle birlikte el-Mesîle'den toplayabildiklerini toplamasını emretmiş, ayrıca Satif ve diğer şehirlerden de bir grup asker toplamış ve nihayet etrafında bir hayli adam biriktiği gibi Herâsoğullarından da bir grup ona tâbi olmuştu. el-Mehdiye üzerine yürüyen Ali b. Hamdûn'un bu hareketini o sıralarda Baâcce'de bulunan Ebû Yezîd'in oğlu Eyyûb haber almıştı. Haberi olmadan ona doğru yürümüş, birden üzerine saldırıya geçerek karargâhının yağmalanmasını mübah ilan etmiş, bir çok kimseyi öldürüp bütün ağırlıklarını ele geçirmişti. Bunun üzerine Ali b. Hamdûn geriye doğru kaçıp gidince, Eyyûb Tunus'a yönelmiş bulunan el-Mehdî'nin askerlerinden bir birlik üzerine aynı şekilde bir süvari birliği göndermişti. Eyyûb'un adamları el-Mehdî'nin askerleri üzerine yürümüş, onlarla karşılaşmış, birbirlerine saldırıya geçmişler, her iki taraf arasında dehşet verici bir çarpışma başlamıştı. Bir hayli adam öldürülen bu çatışma sonunda el-Kâim'in askerleri mağlûp

olup geriye çekilmiş, fakat ikinci hattâ bir üçüncü kez daha yeniden saldırıya geçip ölünceye kadar çatışmaya azmetmişlerdi. Nihayet tek bir adamın indirdiği bir yumruk gibi bütün güçleriyle Ebû Yezîd'in askerlerine saldırıya geçmiş ve onları tavuk keser gibi kılıçla doğramağa başlamışlardı' Onları perişan etmiş, bütün mallarına, ağırlıklarına ve silâhlarına el koymuşlardı. Bu mağlûbiyetten sonra Eyyûb, adamlarını 334 yılı rebiyülevvel (945 ekim-kasım) ayında alarak Kayrevân'a geri dönmüştü.

el-Kâim'in adamlarının elde ettiği bu son zaferden sonra Ebû Yezîd Kayrevân'dan kaçmayı düşünmüştü, fakat adamları ona acele etmemeyi, biraz daha beklemeyi tavsiye etmişlerdi. Bunun üzerine Ebû Yezîd tekrar büyük bir ordu hazırlayıp Ali b. Hamdûn üzerine sevketmek üzere oğlu Eyyûb'un komutasına vermişti. O sıralarda «Balta» denilen yerde ikamet eden Ali b. Hamdûn üzerine yürüyen Eyyûb ve askerleri sürekli olarak çarpışıp durmuşlardı. Bu çarpışmalarda bazen Eyyûb, bazan da Ali galip geliyordu. Ali b. Hamdûn kendilerine son derece güvendiği bazı şahıslara şehri bekleme görevini vermişti. Bu nöbetçilerden şehrin bir kapısını bekleyen ve ismi Ahmed olan birisi Eyyûb'a gizlice bir mektup göndererek kendisine şu kadar mal verdiği takdirde bu kapıyı kendisine teslim edeceğini yazmıştı. vaat etmişti. Sonra sözkonusu edilen bu kapının önünde çarpışmalara gitti. Ebû Yezîd'in adamları bu kapıdan içeri girince rastladıkları herkesi öldürmeye başlamışlar, Ali b. Hamdûn da üç yüz atlı, dört yüz yaya ile birlikte Kütâme'ye doğru kaçmağa başlamıştı. Buradan Kütâme, Nefeze, Mezâte ve diğer kabilelere yazdığı mektupla el-Kastanîna şehrinde toplanmalarını emretmişti. Gerçekten bütün bu kabileler gelip burada toplanmış ve karargâh kurmuşlardı. Ali b. Hamdûn buradan Ebû Yezîd'in son derece güvendiği Hevvâre üzerine asker sevkedip bir çok kimseyi öldürmüş ve Hevvâre halkının mallarına el koymuşlardı. Hevvâre halkının mağlûp olduğunu ve Ali b. Hamdûn'un buraya girdiğini haber alan Ebû Yezîd sürekli olarak arka arkaya Hevvâre'ye yardımcı kuvvetler sevketmiş, aralarında birbirini izleyen bir dizi savaş meydana gelmişti, fakat her seferinde Ali b. Hamdûn ve el-Kâim'in askerleri galip gelip zafer elde etmişlerdi. Ali b. Hamdûn bu çarpışmalar sırasında Teycs ve Bûğâya şehirlerini Ebû Yezîd'in elinden almıştı.

Ebû Yezîd'in Sûse Şehrini Muhasara Etmesi ve Oradan Tekrar Geri Dönüşü

Ebû Yezîd askerlerinin uğramış olduğu hezimeti görünce işi daha da ciddiye alarak kalabalık ordular toplayıp hâlâ el-Kâim'in askerlerinin hakimiyeti altında bulunan Sûse'ye 6 cemaziyelâhir 334 (13 Ocak 946) günü

hareket edip şehri şiddetli bir muhasaraya aldı. Ebû Yezîd her gün şehre hücum ediyor, Sûse halkıyla çatışmalara girişiyor, bazan galip, bazan da mağlûp oluyordu. Şehir etrafında kurmuş olduğu bir sürü mancınıklarla Sûse surlarını sürekli dövüp duruyordu. Bu muhasara sırasında Sûse halkından bir hayli adam öldürülümüş ve muhasara el-Kâim'in yönetim işini ramazan (946 nisan) ayında oğlu İsmâil el-Mansûr'a devredip vefat ettiği tarihe kadar sürüp gitmişti. İleride teferruatla kaydedeceğimiz gibi, el-Kâim ramazan ayında vefat etmiş, yerine geçen oğlu İsmâil el-Mansûr kendisine yakın bir yerde olan ve Sûse şehrini kuşatmakta olan Ebû Yezîd'den korkutuğu için babasının ölümünü gizlemişti.

el-Kâim'in oğlu İsmâil el-Mansûr yönetim işini tamamen ele geçirdikten sonra bir donanma hazırlayıp askerle donatmış ve kâtib Reşîk ile Ya'kûb b. İshâk komutasına vererek Sûse'ye doğru yola çıkarmış ve her iki komutana kendilerine emir vermedikçe savaşa girmemelerini tavsiye etmiş, fakat şehir halkının bundan haberi olmamıştı. el-Mansûr Sûse yolunun ortalarına doğru yaklaştığında halk onun bizzat kendisinin savaşa çıktığını haber almış ve gelip yalvararak geri dönmesini ve kendisini tehlikelere atmamasını istemişlerdi. Bunun üzerine İsmâl el-Mansûr geri dönerek Reşîk ve Ya'kûb'u Sûse'ye göndermiş ve ciddiyettle savaşmalarını emretmişti. Bu her iki komutan Sûse'ye vardıklarında Ebû Yezîd'in şehir surlarını ateşe vermek üzere büyük miktarlarda odunlar yığdığını ve ayrıca muazzam bir mancınık yaptırdığını görmüşlerdi. Nihayet el-Mansûr'un gönderdiği donanma Sûse'ye varmış, donanmadaki askerlerle şehirdekiler bir araya gelip büyük bir çıkışla Ebû Yezîd'in üzerine saldırmışlar, Ebû Yezîd bu çarpışmalar sırasında bizzat kendisi atına binerek savaşa katılmış ve savaş şiddetlendikçe şiddetlenmişti. Bu çarpışmalar sırasında el-Mansûr'un bazı birlikleri mağlûp olup şehre geri dönmüş, komutan Reşik Ebû Yezîd'in surlar etrafında yığınış olduğu odunları ve o büyük mancığını ateşe verip yakmıştı. Her taraf dumanın etkisiyle kararmış ve ateşler göğe doğru yükselmeğe başlamıştı.

Ebû Yezîd ve adamları bu durumu görünce adamlarının ateşler içinde kaldığını ve tamamen yok olduklarını zannederek korkmağa başlamışlar, işte bu sıralarda da el-Mansûr'un adamları daha rahat savaşma imkânı bulmuş, yanan ateşlerin etkisiyle her iki ordu birbirinden uzaklaşarak birbirlerini göremez olmuşlardı. Bu arada Ebû Yezîd ve adamları geriye doğru çekilmeğe başlamış, el-Mansûr'un askerleri ise şehirden bir çıkış hareketiyle onların ardına düşmüş gerilerde kalan Berberileri kılıçla doğramağa ve karargâhlarıyla çadırlarını yakmağa başlamışlardı.

Ebû Yezîd adamlarıyla birlikte kaçmağa devam etmiş ve hemen ogün Kayrevân'a varmıştı. Berberîler de kaçıp gitmişler, ancak kaçarlarken ölümden kurtulanlar da açlık ve susuzluktan yok olmuşlardı.

Ebû Yezîd Kayrevân önlerine geldiğinde şehir halkı onu içeri sokmamış, oradan geriye dönerek Ebû Yezîd'in valisini köşünde muhasara altına almış, kapısını kırıp içeri girmek istediklerinde vali halkın önüne avuçlarıyla dinarları saçmağa başlamış, toplanan halk saçılan bu dinarları kapışmakla meşgul olurken vali köşkünden kaçıp Ebû Yezîd'in yanına varmıştı. Ebû Yezîd Eyyûb'un annesi olan hanımıyla birlikte hemen oradan uzaklaşmış, yanındaki adamları da yalnız çoluk çocuklarıyla Kayrevân'dan ayrılarak buraya iki günlük bir mesafede bulunan Sebîbe'ye gidip orada konaklamışlardı.

el-Mansûr'un Kayrevân'ı Ele Geçirmesi ve Ebû Yezîd'in Mağlûbiyetle Buradan Ayrılması

el-Mansûr bu durumu haber alınca 22 şevvâl (27 mayıs) günü hareketle Sûse'ye doğru gidip şehrin dışında konaklayarak Kayrevân halkının Ebû Yezîd'e karşı olan davranışlarını bir hayli memnunlukla karşıladı. Kayrevân halkına yazdığı mektupta daha evvel kendilerinin Ebû Yezîd'e olan itaatlerinden dolayı onları kınıyorken bu sefer onlara emân verdiğini bildirmişti. Şehirde bütün halka emân verildiğini ilân eden görevlilerini Kayrevân'a ulaştırmış, halk bundan son derece memnun olmuş, kendisi de 23 şevvâl (28 mayıs) perşembe günü Kayrevân'a ulaşmış, halk onu şehir dışında karşılamış, el-Mansûr da onlara emân vererek hayırla müjdelemişti.

Kayrevân'da Ebû Yezîd'in hareminden çoluk çocuğundan bir gruba rastlamış, alıp el-Mehdiye'ye götürmüş ve onlara maaş bağlatmıştı.

Daha sonra Ebû Yezîd askerlerini toplayıp bir grubunu Kayrevân üzerine sevketmiş ve ona buradan haber getirmelerini istemişti. el-Mansûr bu askerî birliğin gelişini öğrenince kendisi de bunlara karşı bir birlik çıkarmış, karşılaşıp çarpışmalara tutuşmuşlardı. Ebû Yezîd'in adamları savaş alanının gerilerinde bir pusu kurmuşlar ve çarpışmalardan hemen sonra kaçıp geriye dönmeğe başlamışlardı. el-Mansûr'un adamları bunları kovalayıp da pusuyu geçince pusudakiler onları arkadan sarmış ve bir çok kimseyi öldürdükleri gibi bir çoğunu da yaralamışlardı

Civardaki halk bunu öğrenince tekrar Ebû Yezîd'in etrafına toplanmağa başlamış, böylece askerleri artmıştı. Tekrar geriye dönen Ebû Yezîd Kayrevân'a gelip konaklamıştı. el-Mansûr da karargâhının etrafına hendekler kazıp oturmuştu. Ebû Yezîd askerlerini üç ayrı gruba ayırmış, bunların en cesurlarından bir kısmıyla el-Mansûr'un kazdırdığı hendekler tarafına yönelmiş, şiddetli çarpışmalara girişmişler, savaş kızıştıkça kızışmış ve ilk safhalarında zafer el-Mansûr'un olmuştu. Ebû Yezîd'in

adamları tekrar şiddetle saldırıya geçince el-Mansûr bizzat kendisi savaşa katılmış, başının üzerinde bir sancak misali taşınan «Gâşiye» ile birlikte sağa sola atını koşturup yanındaki beş yüz süvâri ile durmadan kılıç sallamıştı. Ebû Yezîd o sıralarda tam otuz bin kişiyi etrafına toplamıştı, buna rağmen el-Mansûr, üzerine yaptığı hamle ile onu son derece kötü bir hezimete uğratmış, mağlûp olan adamları kendi karargâhlarına girerek yağmaya girişmişlerdi; el-Mansûr'un yanında ise sadece yirmi kadar bir atlı rubu kalmıştı.

Ebû Yezîd el-Mansûr'a doğru askerleriyle birlikte hamle yapmış, bunu gören el-Mansûr bizzat kendisi kılıcını kınından sıyırıp savaş meydanına atılmış ve Ebû Yezîd'in bulunduğu yere doğru hızla yönelerek etrafında birikenleri kılıçla doğramağa başlamıştı. Neredeyse Ebû Yezîd'in yanına kadar ulaşıp onu öldürecekti. Ancak el-Mansûr'un bu şiddetli azmini gören Ebû Yezîd gerisin geriye kaçmağa başlamış, el-Mansûr ise karşı tarafın askerlerinden yetiştiğini yere sermişti. Diğer taraftan kaçıp giden askerlerini geri çağırmak üzere adam göndermişti, halbuki onlar el-Mehdiye ve Sûse yolunu tutmuş gidiyorlardı. Tekrar çarpışmalar sürmüş ve o günün öğle vaktine kadar meydana gelen bu savaşta daha evvel hiç benzeri görülmemiş çarpışmalar ve kahramanlıklara şahit olunmuştu. Bu çarpışmalarda el-Mansûr'un kahramanlıklarını ve cesaretini gören halk böyle bir davranışı ondan beklemedikleri için ona karşı bir hayli sempati duymağa başlamışlardı. el-Mansûr böylece halk üzerinde çokça etkili olmağa başlamıştı. Nihayet Ebû Yezîd bu son çarpışmalardan sonra 334 yılı zilkade sonunda (946 temmuz başı) Kayrevân'dan ayrılıp gitmişti. Ebû Yezîd tekrar şehre bir iki kez daha dönmüşse de hiç kimse ona yüz vermeyip yardımcı olmamıştı. Bu arada el-Mansûr Ebû Yezîd'in başını getirecek kimseye on bin dinar ödül verileceğini açıklamıştı. Bunun üzerine tekrar savaşa girmeğe izin verilmiş ve şiddetli bir savaş daha başlamıştı. Sonunda el-Mansûr'un adamları mağlûp olmuş, kaçıp kazdıkları hendeklere saklanmak durumunda kalmışlardı. Ancak savaş sürüp gittiğinden dolayı Ebû Yezîd'in adamları geriye çekilmeğe başlamış ve ikiye bölünmüşlerdi. Bunların yarısı geri dönüp tekrar savaşa tutuşmuş, şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve arka arkaya bir hayli şiddetli savaş günleri yaşanmıştı. İşte bu çarpışmalar bazen şu tarafın lehine, bazan da öbürünün lehine netice veriyordu. Bu arada Ebî Yezîd gönderdiği askerî birliklerle el-Mehdiye, Kayrevân ve Sûse'yi birbirine bağlayan yolları tutmağa başlamıştı.

Ayrıca Ebû Yezîd daha evvel Kayrevân'da bıraktığı ve el-Mansûr tarafından alınıp el-Mehdiye'ye götürülen haremi ile çocuklarının kendisine teslim edilmesini istemiş, bunların teslimi hâlinde ve kendisiyle, adamlarına emân verildiği takdirde el-Mansûr'un itaatine gireceğine ve buna sadık kalacağına dair son derece ağır yeminler etmiş bulunuyordu. el-Man-

sûr Ebû Yezîd'in bu isteğini olumlu karşılamış ve çoluk çocuğuna, haremine en mükemmel şekilde izzet ve ikramlarda bulunduktan, onlara iyice ve tatlı dille davranıp güzel elbiseler giydirip ziyafetler verdikten sonra Ebû Yezîd'e göndermişti. Ancak bunlar Ebû Yezîd'in yanına ulaşınca verdiği söz ve ettiği yeminlere aldırış etmeyen Ebû Yezîd ahdini bozmuş ve: Benden korktuğu için bunları bana gönderdi.» demişti. 334 yılı sona ermiş, 335 yılı girmişti, ancak her iki taraf arasında savaş hâlâ sürüp gidiyordu.

5 muharrem (6 Ağustos 946) günü Ebû Yezîd büyük bir hamle ile el-Mansûr'un üzerine saldırmış, el-Mansûr da aynı azimle karşı tarafa hücum edince o güne kadar benzeri işitilmemiş büyük bir savaş ve katliam başlamıştı. Berberîler bütün güçleriyle el-Mansûr üzerine saldırıyor, o da aynı şiddetle mukabelede bulunuyordu. Birbirlerini doğrayıp giderlerken el-Mansûr saldırılarını attırmış, bunun üzerine Berberîler hezimete uğramış ve bir çoğu ölmüştü. Muharrem ayının ortalarına doğru gelindiğinde el - Mansûr askerlerini bir düzene sokup karargâhını iyice tahkim etmiş, sonra bütün İfrîkıyye halkını ordusunun sağ kanadına, Kütâmelileri ise sol kanadına getirdikten sonra kendisi de köle ve en yakın askerleriyle merkezde yer almıştı. Bu düzenlemeden sonra başlayan savaş bir hayli şiddetlenmişti. Ebû Yezîd giriştiği hamlelerin birinde el-Mansûr'un sağ kanadını alıp götürmüş ve merkez üzerine saldırıya geçmişti. Bu durumu gören el-Mansûr: «İşte bugün eğer Allah dilerse fetih günüdür, zafer günüdür!» diye haykırmış, yanında ve etrafında bulunanlarla azimkâr bir saldırıya geçerek Ebû Yezîd'i mağlûp edip geriye püskürtmüştü. Savaş meydanından geri çekilen Ebû Yezîd'in adamları kılıçlarından başka her şeylerini yerinde bırakıp ağırlıklarını teslim edercesine terk edip gitmişlerdi. Ebû Yezîd kaçıp giderken adamlarından sayıları belli olmayan büyük bir kitle katledilmişti. Anlatıldığına göre, Kayrevânlı çocuklar öldürülen bu adamların kellelerinden on bin tanesini alıp götürmüşlerdi. Ebû Yezîd de kaçarak Tâhmedit'e gitmişti.

Ebû Yezîd'in Öldürülmesi

Ebû Yezîd mağlûp olup kaçmağa başlayınca el-Mansûr onu takip etmeğe hazırlanmış ve hemen rebiyülevvel (946 ekim) ayında harekete geçip Ebû Yezîd'i takibe koyulmuş ve ayrılırken Mezâma es-Sıkıllıbî (Sicilyalı Mezâma)'yi yerine vekil bırakmıştı. el-Mansûr Ebû Yezîd'e yetiştiğinde onun Bâğâya'yı muhasara etmekte olduğunu görmüştü. Ebû Yezîd el-Mansûr'a karşı mağlûp olup kaçarken Bâğâya'ya girmek istemişti. Ancak halk onu buraya sokmayınca şehri muhasara altına almış ve neredeyse burayı ele geçirecek iken el-Mansûr ona yetişmişti. el-Mansûr'un geldiğini ve ona bir hayli yaklaştığını haber alan Ebû Yezîd kaçmağa başla-

mış, gidip de kapanmak istediği her yere ulaşmadan evvel el-Mansûr oraya varmıştı. Nihayet el-Mansûr'un Tabne'ye varması üzerine Ebû Yezîd'in en yakın ve güçlü adamlarından olan Muhammed b. Hazer ez-Zenâtî el-Mansûr'a gönderdiği haberde ondan emân dilediğini bildiriyordu. ez-Zenâtî'nin bu emân dileme arzusunu el-Mansûr olumlu karşılamış ve ona gereken emânı vermişti. Ayrıca Ebû Yezîd'i kollaması için de onu görevlendirmişti. Ebû Yezîd sürekli olarak kaçıp duruyordu. Nihayet «Berzâl» diye adlandırılan Berberi dağına ulaşmıştı; çoluk çocuğu, ailesi ve haremi de onu arkadan izleyip duruyordu. Nihayet izini kaybettirmek için kumlu bir bölgeye girmiş ve bu arada yanında da bir hayli kimse birikmişti. Bu sırada el-Mansûr'un bulunduğu Makbara'ya geri dönen Ebû Yezîd adamlarından bir kısmını yol üzerinde pusulara yatırmıştı. el-Mansûr'un askerleri buraya ulaştığında pusularda yatanları görmüş ve onlara karşı gerekli tedbirleri almışlardı. Ebû Yezîd de diğer taraftan askerlerini savaş düzenine sokmuş ve her iki taraf karşı karşıya gelip çarpışmalara başlamışlardı. Çarpışmaların ilk anlarında el-Mansûr'un sağ kuvvetleri mağlûp olunca bizzat kendisi yanında bulunan yakın adamlarıyla saldırıya geçmiş ve Ebû Yezîd'i mağlûp etmişti. Yenilip kaçan Ebû Yezîd Sâlât Dağı'na gitmiş el-Mansûr da onu takip ederek nihayet el-Mesîle şehrine girmişti.

Ebû Yezîd'i takip ederken bir sürü sarp dağlara, derin vadilere ve engebeli arazilere girip çıkmıştı, buna rağmen hâlâ da onu takip etmek niyetinde idi. Ancak kılavuzlar ve yol göstericiler o andan itibaren gireceği arazi yapısının hiç de ordunun hareket etmesine müsait olmadığını ve hiç bir ordunun buraya giremeyeceğini bildirmişlerdi. Bulundukları yerde bile askerler sıkıntı çekmeğe başlamıştı, bir torba dolusu yem bir buçuk dinar, bir kırba su ise bir dinara ulaşmıştı. Bulundukları yerin ilerisinin ise zencilerin diyarı olduğunu, burayı upuzun kumlu ve uçsuz bucaksız çöllerin oluşturduğunu, buralarda bir tek evin bile olmadığını söylemişlerdi. Ebû Yezîd ise kılıç ile öldürülmektense çöllerde açlık ve susuzluktan ölmeyi tercih ederek bu aşılması zor olan yollara ve çöllere düşmüştü.

el-Mansûr bu söylenen sözlere uyarak Sanhâca'ya geri dönmüş, «Demra» denilen bir köye ulaştığında el-Emîr Zîrî b. Manâd es-Sanhâcî el-Hümeyrî Sanhâca askerleriyle birlikte yanına varmıştı. Adı geçen bu Zîrî, ileride Allah izin verirse kaydedeceğimiz gibi, İfrîkıyye hükümdarlarından Bâdîsoğullarının atası idi. el-Mansûr, Zîrî'ye izzet ve ikramda bulunmuş, ona hediyeler takdim etmişti. Ayrıca bu arada da Muhammed b. Hazar'dan gelen bir mektupta Ebû Yezîd'in kumlu bir bölgeye vardığı haberi veriliyordu.

Bu arada el-Mansûr ağır bir hastalığa yakalanmış, sonunda şifa bulmuştu. Hastalığı geçince recep ayının ikisinde (27 Ocak 947) el-Mesîle'ye

gitmişti. Ancak el-Mansûr'un hasta olduğunu haber almış bulunan Ebû Yezîd buraya daha evvel varıp şehri kuşatma altına almıştı. el-Mansûr'un üzerine, el-Mesîle'ye yürüdüğünü haber alınca Ebû Yezîd Afrika ortalarına doğru gitmek istemişti. Ancak yanında bulunan taraftarlarından Kemlân ve Hevvâre halkı gitmek istememiş ve onu aldatıvermişlerdi. Bunun üzerine Ebû Yezîd Kütâme, Uceyse ve bölgenin diğer dağlarına tırmanıp buralara kapanmıştı. Burada Ebû Yezîd'in etrafına toplanan bölge halkı ara sıra dağlardan inip halka saldırıyorlardı. Bunun üzerine el-Mansûr 10 şaban (6 mart) günü üzerlerine yürümüş, fakat Ebû Yezîd saklandığı dağlardan bir türlü aşağıya inmemişti. el-Mansûr geriye dönünce Ebû Yezîd bulunduğu yerden inmiş ve el-Mansûr'un askerlerinin son birliklerine ulaşmıştı. el-Mansûr ise derhal geriye dönmüş ve savaşa tutuşmuşlardı. Ancak Ebû Yezîd bu savaşta mağlûp olup geri dönmeğe başlamış, çocukları ve adamları teslim olmuşlardı. el-Mansûr'un askerlerinden iki atlı yetişip atının ayaklarını kesince atından yere düşmüş, ancak yanında bulunan adamlarından birisi onu kendi atına bindirip kaçırmıştı. Nihayet Zîrî b. Manâd ona yetişip bir kılıç darbesi indirmiş ve yetişen ona vurmağa başlamıştı. Buna rağmen yanında bulunan adamları onu kurtarıp birlikte kaçıp kurtulmuşlardı. el-Mansûr'un adamları ise Ebû Yezîd'i ve adamlarını sürekli takip etmiş ve onlardan on binden fazla kişiyi öldürmüşlerdi.

el-Mansûr ramazan ayı başlarında (mart sonları) Ebû Yezîd'in peşine takılmış, tekrar aralarında şiddetli savaşlar meydana gelmiş, ancak savaştıkları yerlerin dar ve engebeli oluşu iki taraftan birine zafere erme imkânını vermemişti. Nihayet Ebû Yezîd çarpışmaların sonunda çekip gitmiş, bütün karargâhındaki ağırlıkları ve her şeyi yanmıştı. Adamları dağ başlarına tırmanıp oradan kayalar yuvarmağa başlamışlar ve tekrar el-Mansûr savaşa girmek ve çarpışmak zorunda kalmıştı. Bu çarpışmalar sırasında her iki taraf da yok oluşun eşiğine geldiğini zannetmiş ve biri diğerine galip gelmeksizin eşit şartlarda birbirlerinden ayrılmışlardı. Bu son ayrılışta Ebû Yezîd Kütâme kalesine sığınmış, sarp oluşundan dolayı oraya kapanıp kalmıştı.

O gün Kütâme'den el-Mansûr'a gelen bir askeri birlik memleketlerinde rubûbiyyet iddia eden bir adamın ortaya çıktığını haber vermişler, el-Mansûr da hemen bunun öldürülmesini emretmişti. Ayrıca Hevvâra kabilesi ile Ebû Yezîd'in etrafında bulunan kitlenin büyük bir kısmı el-Mansûr'a gelip emân dilemişler, o da bu isteklerini kabul ederek onlara emân vermişti. Sonra el-Mansûr Kütâme kalesine yürüyüp Ebû Yezîd'i burada kuşatmış ve kalenin dört bir tarafına askerlerini yaymıştı. Nihayet savaşı ilk defa Ebû Yezîd'in adamları başlatmış, el-Mansûr da kaleye defalarca hücumlar yapmıştı. Ancak yaptığı son hücumda adamları kalenin bazı bölgelerini ele geçirmişler ve hemen oradan şehri ateşe vermişlerdi. Ebû

Yezîd'in adamları mağlûp olup kaçmağa başlamıştı, kaçanlar elim bir şekilde kılıçtan geçirilip duruyordu. Bir taraftan el-Mansûr'un adamları şehre girerken diğer taraftan şehir ateşe verilmiş, yanıyordu. Bunun üzerine Ebû Yezîd şehirdeki bir köşke sığınmış, çoluk çocuğu ve yakın adamlarıyla hep birlikte bu köşkte bir araya gelmişlerdi. Ancak köşkün kapıları yakılmış ve Ebû Yezîd ile adamları ölüm ile burun buruna gelmişler, o gece el-Mansûr Ebû Yezîd'in kaçmasını önlemek ve hemen ellerinden kaçıp kurtulmasını engellemek için şehrin etrafındaki dağlara ateş yakılmasını emretmiş, bu ateşler yakılınca gece adetâ gündüze dönmüştü.

Gecenin sonuna doğru yaklaşırken adamlarından bir grup onu alıp kaçırmış, halk da kaleden büyük kitleler halinde dışarı çıkmak istemiş, yol verilip çıkıp kurtulmuşlardı. Kaleden bir hayli kimse inmiş ve bir kısmı tutuklanmıştı. Kaleden inenler Ebû Yezîd'in kaçıp gittiğini söyleyince el-Mansûr derhal aranmasını emretmiş ve şöyle demişti: «Onun bizden uzak bir yerde olacağını zannetmiyorum.» el-Mansûr bu şekilde Ebû Yezid hakkındaki görüşlerini beyan edip dururken Ebû Yezîd'in tutuklanarak getirildiği görülmüştü. Adamlarından üç kişi bu çarpışmalar sırasında onu taşıyıp götürmüşler, fakat yürümeyediği ve yollarında son derece sarp olmasından dolayı onu bırakmışlardı. Yaralı olup topallamasından dolayı kaçamamış, nihayet onu yakalayıp el-Mansûr'a getirmişlerdi. el-Mansûr onu görünce şükür secdesine kapanmış, etrafındakiler de tekbirler getirmişlerdi. Nihayet Ebû Yezîd 336 yılının muharrem sonlarına kadar (947 ağustos sonları) el-Mansûr'un yanında kalmış ve vücudundaki yaraların etkisiyle ölmüştü. el-Mansûr Ebû Yezîd'i kendi için yaptırdığı bir kafese sokmuş, oynaşıp duran ve durmadan sırtına atlayan iki de maymunu onunla birlikte kafese kapatmıştı. Ebû Yezîd ölünce el-Mansûr derisinin yüzülmesini ve saman doldurulmasını emretmiş, ölümü üzerine de bütün çevrelere elde ettiği zaferi ve Ebû Yezîd'in ölümünü müjdelerle bildirmişti.

Ebû Yezîd'in ölümünden sonra Haricîlerden bazıları el-Mansûr'a karşı isyan etmişlerdi. Bunlardan biri Ebû Yezîd'in başarıya ulaşmasını isteyen Muhammed b. Hazar olup 336 yılında isyan etmiş, fakat el-Mansûr onu mağlûp etmişti. Aynı şekilde Ebû Yezîd'in oğlu Fazl da isyan edip etrafa saldırmış ve yolları keserek fitne ve fesad çıkarmağa başlamıştı. Ancak yine bu yılda yani 336 yılında adamlarından bir grup ona hıyanet ederek öldürmüş ve kafasını kesip el-Mansûr'a getirmişlerdi. Nihayet el-Mansûr bu yılın ramazan (948 mart-nisan) ayında el-Mehdiye'ye geri dönmüştü.

Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî'nin Öldürülmesi ve Yakılması

333 yılının rebiyülevvel (944 ekim-kasım) ayında Ebû'l-Hüseyn el-Beridi Bağdâd'a gelip Tüzün'den emân dilemişti. Tüzün onun bu dileğini ka-

bul etmiş ve Ebû Ca'fer b. Şirzâd da onu evinin yakınındaki bir eve misafir edip ona izzet ve ikramda bulunmuştu. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî İbn Şirzâd'dan kendisini yeğenine karşı desteklemesini istemiş, böyle bir desteği sağladığı takdirde ve başarısı halinde Basra'dan onu bir hayli mal taşıyacağını vaat etmişti. Gerek Tüzün ve gerek İbn Şirzâd ona yardım edeceklerine ve başarısı için çalışacaklarına söz vermişlerdi. Ancak bu arada Basra'dan yeğeninden bir hayli mallar gelmiş, böylece Tüzün ve İbn Şirzâd da ona hil'atler göndererek Basra'daki görevinde bırakmışlardı.

Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî bu durumu öğrenince başka bir hile yoluna başvurdu. Tüzün'e gizlice yazdığı bir mektupta İbn Şirzâd'ı yakalamak istediğini söylüyordu. İbn Şirzâd bu durumu öğrenince kendisi onu tutuklama hususunda çalışmalar yapmış ve nihayet tutuklanmış, prangalara vurulmuş, bir hayli işkencelere uğratılmıştı. Bu arada Nâsirüddevle'nin emîrü'l-ümerâlığı zamanında fukahâ ve kadılardan kanının mübah olduğuna dair yazılı bir fetva alan Ebû Abdullah b. Ebî Mûsâ el-Hâşimî hemen bu fetvayı getirip sunmuş, fakîh ve kadılar da Dâru'l-hilâfe'de hazır bulundurulmuşlardı. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî huzurlarına çıkarılınca fakîh ve kadılardan gerçekten böyle bir fetvayı verip vermedikleri sorulunca verdiklerini açıklamışlar, bunun üzerine derhal orada boynunun vurulması emredilmişti. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî öldürülmüş, dar ağacına asılmış, sonra da yakılarak evi yağmalanmıştı. O, el-Berîdî ailesinin son ferdi idi. Ebû'l-Hüseyn el-Berîdî zilhicce ayı ortalarında (temmuz sonları) öldürülmüştü.

Bu arada halife el-Müstekfî, Dâru'l-hilâfe'de tutuklu bulunan el-Kâhir Billâh'ı buradan İbn Tâhir'in evine taşımıştı. el-Kâhir Billâh büyük bir zaruret içine düşmüştü, hattâ bir cübbenin astarına büründüğü ve tahtadan bir takunya giydiği kaydedilir.

Ebû Ali'nin Rey'e Gitmesi ve Burayı Ele Geçirmeden Geri Dönüşü

Sâmânî emîri Emîr Nûh, Mâverâünnehir ve Horasân'a iyice hakim olduktan sonra Ebû Ali b. Muhtâc'a Horasân askerleriyle Rey'e haraket etmesini ve Rükniüddevle b. Büveyh'in elinden burayı geri almasını emretmişti. Ebû Ali b. Muhtâc kalabalık bir ordu ile birlikte hareket etmiş, Horasân civarında Veşmgîr ile karşılaşmıştı. Veşmgîr o sıralarda Merv'de bulunan Emîr Nûh'un yanına gitmek istemişti. Ebû Ali b. Muhtâc, Veşmgîr'i Emîr Nûh'un yanına ulaştırmış, Emîr Nûh ona izzet ve ikramlarda bulunmuş, hattâ aşırı denecek kadar ağırlamış ve ihsanlarda bulunmuştu.

Ebû Ali b. Muhtâc Rey'e doğru yoluna devam etmiş, fakat Bistâm'da konakladığında adamlarından bir kısmı ona muhalefet ederek emîr Nûh'-

ın ileri gelen adamlarından Mansûr b. Karatekin ile birlikte geri dönmüşlerdi. Ebû Ali'nin ordusundan ayrılan bu kimseler o sıralarda el-Hasen b. Fîruzân'ın bulunduğu Cürcân'a doğru yürümüşler, fakat el-Hasan b. Fîruzân onları şehre sokmayınca Nîsâbûr'a doğru yönelmişlerdi. Diğer taraftan Ebû Ali b. Muhtâc yanında kalan kimselerle birlikte Rey'e doğru yürümüştü. Rüknüddevle b. Büveyh ona karşı çıkmış, Rey'in üç fersahlık uzaklığında bir yerde karşılaşıp savaşa tutuşmuşlardı. Ancak Ebû Ali b. Muhtâc'ın ordusunda bir hayli kalabalık olan Türkler ona ihanet etmiş ve Rüknüddevle'ye yanaşıp ondan emân dilemişlerdi. Bu durum üzerine Ebû Ali mağlûp olup Nîsâbûr'a doğru geri dönmüş, karargâhından bir kısmı ile bazı ağırlıkları yağmalanmıştı.

Veşmgîr'in Cürcân'ı İstilâ Etmesi

Ebû Ali b. Muhtâc Nîsâbûr'a doğru geri dönünce Emîr Nûh Veşmgîr'i aralarında Mâlik b. Şekertekin'in de bulunduğu kalabalık bir ordu başında Cürcân'a göndermişti. Ayrıca Emîr Nûh, Ebû Ali b. Muhtâc'a gönderdiği mektubunda da Veşmgîr'e yardım etmesini istemişti. Ebû Ali Veşmgîr'i Cürcân'a doğru yola çıkarmış, ancak Gürcân'da hakimiyetini sürdüren el-Hasan b. Fîruzân bunlara karşı çıkmış, karşılaşıp çatışmalara girişmişler, sonunda el-Hasan b. Fîruzân mağlûp olunca 333 yılı safer (944 eylül-ekim) ayında Cürcân'a tamamen hakim olmuştu.

Ebû Ali'nin Rey'i İstilâ Etmesi

Ebû Ali b. Muhtâc, Nîsâbûr'dan o sıralarda Merv'de bulunan Emîr Nûh'un yanına varmış, onunla bir araya gelmiş, konuşmuşlar, emîr Nûh ona tekrar Nîsâbûr'a geri dönüp oradan Rey üzerine gitmesini emretmiş ve emrine kalabalık bir ordu vermişti. Ebû Ali Nîsâbûr'a geri dönerek oradan cemaziyelâhir (945 ocak-şubat) ayında Rey'e gitmişti. Rey'de bulunan Rüknüddevle b. Büveyh, Ebû Ali'nin kalabalık bir orduyla üzerine geldiğini haber alınca derhal şehri terketmiş, İbn Muhtâc da burayı ele geçirmişti. Şehri tamamen istilâ eden Ebû Ali, bu dağlık bölgenin diğer merkezlerine de adamlarını göndermiş ve ramazan (945 nisan-mayıs) ayında bütün bölgeye tamamen hakim olmuştu.

Bu arada Emîr Nûh, Merv'den ayrılıp recep (şubat-mart) ayında Nîsâbûr'a varıp orada elli gün müddetle ikamet etmişti. Bu arada Ebû Ali'nin düşmanlarından ve adamları arasında karışıklık çıkaran halkan bazı kimseler Emîr Nûh'a gelip Ebû Ali'den şikâyet etmişler, onun ve görevlilerinin halka karşı son derece kötü davrandığından şikâyette bulunmuş-

lardı. Bunun üzerine Emir Nûh, İbrâhim b. Simcûr'u Nisâbûr valiliğine tayin ederek kendisi ramazan ayında Buhârâ'ya geri dönmüştü. Bu adamların gayesi Ebû Ali'nin Rey'de ve dağlık bölgede ikamet ederek Horasân'ın ele geçirilmesi hususundaki heveslerini kırmaktı. Ebû Ali ise Emir Nûh'un bu davranışını son derece garip karşılamıştı, çünkü Rey'i fethettiğinden dolayı kendisine daha çok iltifatta bulunabileceğini tahmin ediyordu. Diğer taraftan kardeşi Ebû'l-Abbâs el-Fazl İbn Muhammed'i de el-Cibâl bölgesine tayin etmiş, Hemedân'ı da emrine vererek yanında bulunan bütün askerlerin başına tayin etmişti. el-Fazl Nihâvend, Dinever ve çevredeki diğer illeri istilâ edip hakimiyeti altına almış, bu arada bölgede yaşayan Türklerin reisleri ve ileri gelenleri ona gelip emân dilemiş ve rehineler vermişlerdi.

Muizzüddevle'nin Vâsıt'a Varışı ve Tekrar Geri Dönmesi

Bu yılın recep (945 Şubat-Mart) ayında Muizzüddevle Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Büveyh Vâsıt'a varmıştı. Ancak onun buraya geldiğini haber alan Tüzün Halife el-Müstekfî ile birlikte Vâsıt üzerinde yürümüştü. Muizzüddevle Tüzün ile el-Müstekfî'nin Vâsıt üzerine yürüdüklerini haber alınca 6 ramazan (22 nisan) günü Vâsıt'tan ayrıldı. Bu arada Tüzün ve halife Vâsıt'a ulaşmışlar, Ebû'l-Kâsım el-Berîdî de onlara gönderdiği haberde Basra'nın kendisine iltizam olarak verilmesini talep etmişti. Tüzün Basra'yı Ebû'l-Kâsım'a iltizam edip şehri ona teslim etmiş ve halife ile birlikte Bağdâd'a geri dönüp 8 şevvâl (24 mayıs) günü şehre ulaşmışlardı.

Seyfüddevle'nin Halep ve Humus'u Ele Geçirmesi

Bu yılda Seyfüddevle Ali b. Ebî'l-Haycâ' Abdullah b. Hamdân Halep üzerine yürüyüp şehri istilâ etmişti. Seyfüddevle el-Muttakî ile birlikte Rakka'da ikamet ediyordu. el-Muttakî'nin Bağdâd'a geri dönüşü ve el-İhşîd'in de Şâm'a hareket etmesi üzerine Ya'nis el-Mu'nisi Halep'te kalmıştı. Seyfüddevle Halep üzerine yürüyünce Ya'nis şehri terkederek el-İhşîd'in yanına gitmiş, Seyfüddevle de Halep'i ele geçirip oradan Humus üzerine yürümüştü. Ancak Şâm ve Mısır hakimi el-İhşîd Muhammed b. Tuğc'un kölesi Kâfur komutasında olan askerleri Seyfüddevle'yi Humus dışında karşılamış ve onunla çarpışmalara girişmişlerdi. Ancak bu çarpışmalar sonunda el-İhşîd'in kölesi Kâfur ve emrindeki İhşîdoğulları ordusu yenilince Seyfüddevle b. Hamdân, Humus'u da ele geçirmiş ve oradan Dımaşk üzerine yürüyüp şehri muhasara altına almış, fakat şehir halkının içeri sokmaması ve kapıları açmaması üzerine geri dönmüştü.

Ancak Seyfüddevle'nin Halep ve Humus'u ele geçirdiğini öğrenen el-İhşid Muhammed b. Tuğc, bizzat kendisi Mısır'dan hareketle Şâm bölgesine gelmiş ve Seyfüddevle b. Hamdân üzerine yürüyüp onunla Kınnesrîn'de karşılaşmış ve savaşa tutuşmuştu. Meydana gelen bu savaş sırasında taraflardan biri üstünlük sağlayamayınca Seyfüddevle el-Cezire bölgesine çekilmiş, el-İhşid de Dımaşk'a geri dönmüştü. Ancak Seyfüddevle tekrar Halep'e geri gelip burayı ele geçirmiş, fakat o sıralarda Bizanslılar buraya saldırmışlar, Seyfüddevle şehrin yakınlarında bir yerde Bizanslılarla giriştiği savaşta onlara karşı zafer elde ederek bir hayli adamlarını katletmişti.

Çeşitli Olaylar

Halife el-Müstekfî Billâh, 8 cemaziyelevvel (27 Aralık 944) günü kâtibi Ebû Abdullah b. Ebî Süleymân ve kardeşini tutuklatarak yerine Ebû Ahmed el-Fazl İbn Abdurrahman eş-Şirâzî'yi kâtibliğe ve özel kaleminin başına getirmişti. Ebû Ahmed, el-Müstekfî'nin hilâfete gelişi sırasında Musul'da bulunup Nâsirüddevle'nin kâtipliğini yapıyordu. el-Müstekfî'nin hilâfete tayin edildiğini haber alınca derhal Bağdâd'a gelmişti. İbn Tâhir'in evinde bulunduğu sırada da el-Müstekfî'nin kâtipliğini yapmakta idi.

Bu yılın recep (şubat-mart) ayında Tüzün el-Müstekfî Billâh ile Musul'a hareket etmek üzere Bağdâd'dan ayrılmış, Nâsirüddevle b. Hamdân üzerine yürümüşlerdi. Çünkü Nâsirüddevle bu yıl ödemesi gereken iltizam meblağını ödememiş, ayrıca Tüzün'ün yanından kaçan bazı hizmetçileri de istihdam etmişti. Musul'u kendisine iltizâm ederken koştuğu şartlardan birisi de Tüzün'ün her hangi bir askerini kesinlikle yanına kabul etmeyeceği idi. Halife el-Müstekfî ile Tüzün Bağdâd'tan ayrılıp Musul üzerine yürüyünce her iki taraf arasında barışın sağlanması için elçiler gidip gelmiş, Ebû Ca'fer b. Şirzâd da bu barış görüşmelerini üstlenerek kendisi aracı olmuştu. Bu arada Nâsirüddevle ödemesi gereken parayı da hazırlamayı tekeffül etmişti. Nâsirüddevle'nin bu barış görüşmelerindeki temsilcisi ve elçisi de kâtibi Ebû'lKâsım b. Mukrem idi. Nihayet halife ile İbn Hamdân arasında sulh görüşmeleri yapılıp netice olumlu bir şekilde bağlanınca el-Müstekfî ve Tüzün Bağdâd'a geri dönmüşlerdi. Bu yılın 7 rebiyülâhir (27 kasım) günü halife el-Müstekfî'l veziri Ebû'l-Farac es-Sürmerâî'yi tutuklamış ve üç yüz bin dirhemini müsadere ettirmişti. Ebû'l-Farac kırk iki gün müddetle vezirlik yapmıştı.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ DÖRDÜNCÜ (M. 945 - 946) YILI OLAYLARI

Tüzün'ün Ölümü ve İbn Şirzâd'ın Emirü'l-ümerlığa Tayini

Emirü'l-ümerâ Tüzün muharrem (945 ağustos-eylül) ayında Bağdâd'daki evinde vefat etti. İki yıl, dört ay, on dokuz gün müddetle Emirü'l-ümerâlık görevini yürütmüş ve bu müddetin üç gün eksiği ile İbn Şirzâd kâtibliğini yapmıştı.

Tüzün vefat ettiği zaman İbn Şirzâd Heyt'te bulunuyordu. Harnç ve mallarını toplamak üzere burada bulunan İbn Şirzâd, Tüzün'ün ölüm haberini alınca Nâsirüddevle İbn Hamdân'ı Emirü'l-ümerâlığa getirmeyi düşünmüştü. Ancak ordu içerisinde bir sürü çalkantıların meydana geldiği görüldü. Ordu mensupları hemen İbn Şirzâd'ı Emirü'l-ümerâlığa nasbetmiş, kendisi de safer ayının başlarında (eylül ortaları) Bağdâd'ın Harb Kapısı'na gelip konaklamış, bütün ordu mensupları onu burada karşılayarak etrafında toplanıp ona sadık kalacaklarına dair yemin etmişlerdi. İbn Şirzâd da bunun üzerine halife el-Müstekfi'ye haber gönderip kendisine bu hususta yemin etmesini istemiş, el-Müstekfi onun bu isteğini olumlu karşılayarak Kadı ve âdil kimselerin huzurunda yemin edip İbn Şirzâd'ın Emirü'l-ümerâlığını tasdik etmişti. Sonra İbn Şirzâd halifenin huzuruna girip çıkmış, çıkarken büyük izzet ve ikramlarla ve «Emirü'l-ümerâ» lakabıyla kendisine hitap edilerek oradan ayrılmış bir minnet borcu olarak ordu mensuplarının bütün maaşlarını bir hayli arttırmış ve bütçe dara düşmüştü. Sıkıntılara düşen İbn Şirzâd o sıralarda Musul'da bulunan Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Mûsâ el-Hâşimi aracılığıyla Nâsirüddevle b. Hamdân'a haber gönderip kendisini emirliğe getireceğine söz vererek para göndermesini istemiş, Nâsirüddevle de beş yüz bin dirhem ile büyük miktarda gıda maddeleri göndermişti. İbn Şirzâd bütün bu gelenleri dağıttığı halde hiç de açığını kapatacak bir durumda değildi. Bunun için bütün görevlilere kâtib ve diğerlerine maaşlarını taksitlerle ödemeğe başlamış, bunun için de Bağdâd halkı büyük zulüm ve eziyetlere düçar olmuştu.

Bu yüzden Bağdâd'da bir sürü hırsızlar türemiş, milletin mallarına saldırmışlar, bunun üzerine de tüccarlar, şehri terketmek zorunda kalmışlardı. İbn Şirzâd bu arada Yenal Gûşe'yi Vâsıt'a, el-Feth el-Leşkerî'yi de Tekrit valiliğine tayin etmişti. Yenal buraya tayin edilir edilmez Müizzüddevle İbn Büveyh ile mektuplaşarak onu Vâsıt'a devat etmiş ve onunla birlikte olmuştu. el-Feth el-Leşkeri'ye gelince, o Nâsirüddevle'nin yanına varmış, ona bağlanmış, Nâsirüddevle de onu Tekrit'e gönderip buradaki görevini sürdürmesini sağlamıştı.

Müizzüddevle'nin Bağdâd'ı İstilâ Etmesi

Yenal Gûşe bu sıralarda Ahvâz'da bulunan Müizzüddevle b. Büveyh ile mektuplaşıp da itaatine girince Müizzüddevle Vâsıt'a doğru yürümüş, Bağdâd ise büyük çalkantılara sahne olmuştu. İbn Büveyh Bâcisrâ'ya ulaşınca halife el-Müstekfî Billâh ile İbn Şirzâd kaçıp gizlenmişlerdi. İbn Şirzâd'ın emîrü'l-ümerâlığı üç ay, yirmi gün sürmüştü. İbn Şirzâd saklanınca Bağdâd'daki Türkler şehri terkederek Musul'a doğru yola koyulmuşlar, onların Bağdâd'dan uzaklaşması üzerine el-Müstekfî ortaya çıkmış ve tekrar Bağdâd'daki Dâru'l-hilâfeye gelip oturmuştu. Bu sırada Müizzüddevle'nin adamı Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed el-Muhellebî, Bağdâd'a gelip İbn Şirzâd ile saklandığı yerde görüşmüş, sonra el-Müstekfî ile yaptığı görüşmede el-Müstekfî İbn Büveyh'in Bağdâd'a gelişinden son derece memnun olduğunu, kendisinin sırf Türklerin Bağdâd'ı terkedip gitmelerini beklemek üzere kaçıp gizlendiğini, onların burayı terketmesiyle bütün yönetimin Muizzüddevle'ye her hangi bir çatışmaya girişmeksizin kalacağını düşündüğünü belirtmişti. Müizzüddevle 11 cemaziyelevvel (19 Aralık 945) günü Bağdâd'a ulaşıp eş-Şemmâsiye Kapısı'nda konaklamış, ve ertesi gün halife el-Müstekfî'nin huzuruna çıkıp ona bey'at etmiş, el-Müstekfî de ona ihanet etmeyeceğine dair yemin etmişti. Müizzüddevle İbn Şirzâd'ın ortaya çıkmasına izin vermesini dilemiş ve yine kabul ettiği takdirde onu kâtip edinmek istediğini arzetmişti. el-Müstekfî Müizzüddevle'nin bu isteklerini kabul etmiş, İbn Şirzâd da saklanıp gizlendiği yerden çıkarak Müizzüddevle'ye gelmişti. Müizzüddevle onu bütün harç ve vergileri toplamakla görevlendirdi. Halife el-Müstekfî Müizzüddevle'ye hil'atler giydirip onu o gün «Müizzüdevle» lakabıyla lakaplandırmış, ağabeyi Ali'ye «İmâdüddevle», diğer ağabeyi el-Hasan'a da «Rükniüddevle» lakaplarını vermiş ve bütün bu lakapların ve künyelerinin paralar üzerine, bütün dinar ve dirhemlere basılmasını emretmişti.

Müizzüddevle Mu'nis'in evinde konaklayıp askerlerini de halkın evlerine yerleştirmişti. Müizzüddevle'nin askerlerinin halkın evlerine yerleşmesi resmî bir hüviyet kazanırken halk müthiş sıkıntılara dûçar ol-

muştu. Onun bu uygulaması daha evvel Bağdâd'da hiç benzeri görülmemiş ilk uygulama idi. Müizzüddevle halife el-Müstekfî Billâh'a günde beş bin dirhem maaş verilmesini kararlaştırmıştı, bu meblağın her gün ödenmesinin geciktiği zamanlarda da hesabına geçirilmesi kararlaştırıldı. Buna ilaveten ona bazı köyler verilmiş ve nafakasıyla harcamalarının buralardan sağlanması kararlaştırılmıştı. el-Müstekfî'nin emrine verilen bu köyler kâtibi Ebû Ahmed eş-Şîrâzî tarafından yönetilmekte idi.

el-Müstekfî'nin Hal' Edilmesi

Halife el-Müstekfî Billâh bu yılın 22 cemaziyelâhir (29 Ocak 946) günü görevinden hal' edildi.

Saray kahyası olan kadın «Alem» büyük bir ziyafet tertipleyerek bu ziyafete Deylemîlerle Türk kumandanlarını davet etmişti. Muizzüddevle bu ziyafetten kuşkulanarak Alem'in bu ziyafeti el-Müstakfî'ye bey'ati yenilemek ve Müizzüddevle'yi görevden uzaklaştırmak için tertiplediğini düşünmüştü. Ayrıca bu saray kahyası Alem'in bu kadar ileri seviyede itibara ve bu kadar yetkiye sahip olduğunu görünce bu zannı ve tahmini dada da artmıştı. Bu arada Esfahdost Müizzüddevle ile bir araya gelmiş ve ona: «Halife bana yazdığı bir mektupta Müizzüddevle'yi istemeye istemeye kabul ettiğini ifade etmişti.» diye anlatmıştı.

Nihayet 22 cemaziyelâhir günü gelip çattı. O gün Müizzüddevle ve halktan bazı kimseler halifenin huzurunda bulunuyordu. Bu arada Horasân hakiminin elçileri de halifenin huzurunda idiler. Müizziddevle oturuyorken Deylemîlerin nakiplerinden iki adam içeriye girmiş ve bağıra bağıra halifenin yanına ulaşıp ellerini uzatmış, el-Müstekfî'nin elini yalamak istemişlerdi. el-Müstekfî de öpecekler diye rahatlıkla ellerini bu adamlara uzatmış, fakat bu iki adam birden el-Müstekfî'yi tahtından aşağı çekerek sarığını boğazına dolamışlardı. Müizzüddevle de o anda oradan dışarı çıkmış, halk birden galeyâna gelmiş, her taraf çalkalanıp durmuş, mallar ve her şey yağmalanmıştı. Bu iki Deylemli adamı el-Müstekfî'yi sürükleye sürükleye yaya olarak Müizzüddevle'nin evine götürüp orada hapsetmişlerdi. Dâru'l-hilâfe yağmalanmış, hiç bir şey bırakılmamıştı. Arkasından el-Müstekfî'nin kâtibi Ebû Ahmed eş-Şîrâzî de tutuklanmış, saray kahyası Alem de yakalanarak dili kesilmişti.

el-Müstekfî'nin hilafeti bir yıl, dört ay sürmüştü. Bu müddet içinde sürekli olarak Tüzün ve İbn Şîrzâd ile gizliden gizliye çalışıp durmuştu. el-Mutî' Lillâh'a bey'at edilince el-Müstekfî ona teslim edilmiş, o da el-

Müstekfî'nin gözlerine mil çekerek kör etmiş, 338 rabiyülevvel (949 ağustos-eylül) ayında vefat edene kadar orada tutuklu kalmıştı. el-Müstekfî, 13 Safer 296 yılında (11 Kasım 908) dünyaya gelmiş olup ismi «Gasn» olan bir ümmü'l-veled'den doğmuştu. Beyaz tenli ve gayet güzel yüzlü olan el-Müstekfî'nin saçına sakalına erkence kır düşmüştü.

el-Muti' Lillâh'ın Hilâfeti

el-Müstekfî Billâh hilâfete geçince Ebû'l-Kâsım el-Fazl b. el-Muktedir ondan bir hayli korkmuş ve kaçıp gizlenmişti. Aralarında bir çekişme vardı ve her ikisi de hilâfete talip olup biri diğerine kuyu kazmaya çalışıyordu. el-Müstekfî hilâfete geçince Ebû'l-Kâsım el-Fazl ondan kaçıp gizlenmişti. el-Müstekfî onu bir hayli aratmasına rağmen yakalatamamıştı. Müezzüddevle Bağdâd'a geldiğinde, anlatıldığına göre, Ebû'l-Kâsım el-Fazl b. el-Muktedir, Muizzüdevle'nin yanına gidip ona sığınmış ve evinde gizlenmişti. Sürekli olarak Müizzüddevle'yi el-Müstekfî aleyhinde kışkırtıyordu, ve yine anlatıldığına göre, nihayet onu tutuklatıp gözlerine mil çektirmeğe kadar işi ileri götürmüştü. el-Müstekfî tutuklandıktan sonra Ebû'l-Kâsım el-Fazl b. el-Muktedir'e 12 cemaziyelâhir (19 ocak) günü bey'at edildi ve ona «el-Muti' Lillâh» lakabı verildi. Bu bey'atten sonra el-Mustekfî yanına çıkarılmış, el-Muti'a halifeyi selamlar gibi selam vermiş ve kendi kendisini hilâfet görevinden hal' ettiğini de şahitler huzurunda açıklamıştı.

O günden sonra halifelik gittikçe zayıflamağa başlamış ve halifenin hiç bir fonksiyonu kalmamıştı. Onlara bazan baş vurulur, bazı şeyler danışılır ve yine arzu edilen yapılırdı. Buna rağmen halkın yine de halifelere hürmeti vardı. Muizzüdevle'nin zamanında ise bu hürmet ve saygı da hemen hemen tümüyle azalmış ve halifelerin yönetimde hiç bir fonksiyonu kalmamıştı. Çünkü artık halifenin bir veziri yoktu. Sadece onun işlerini yürüten ve iktalarını deruhte eden bir kâtibi bulunuyordu. Müizzüddevle kendisine istediği kimseyi vezir yapıyor, istediğini de azlediyordu.

Halifelerin bu şekilde tamamen fonksiyonlarını kaybetmelerinin sebeplerinden en büyüğü de o sıralarda Bağdâd'a hakim olan Deylemiler idi. Deylemîler Şiî olup son derece aşırı bir anlayışa sahiptiler. Onlara göre Abbasîler, hilâfetin asıl sahiplerinden bu görevi zorla gasp etmişlerdi. Bundan dolayı da Abbasilere itaat etme konusunda her hangi bir dinî vecibenin ve yükümlülüğün olmadığını söylüyorlardı. Hattâ topladığım ve bana ulaşan haberlere göre Muizzüddevle adamlarının ileri gelenlerinden bir grubu toplayıp onlarla Abbasilerin hilâfetine son verme ve alevî el-Muiz Lidinillâh'a veya bir başka Alevîye bey'at etme hususunda onlar-

la istişarede bulunmuştu. Biri hariç bütün orada bulunanlar bu konuda onu teşvik edercesine görüş belirtmişler, fakat yakın adamlarından birisi ona şöyle demişti: «Bu akıllıca bir görüş değildir. Sen ve adamların bu gün halifenin yanında bulunuyor, üstelik onun bu işin ehli olmadığı gibi bunun onların hakkı da olmadığını söylüyorsunuz. Şu anda adamlarına: «Bu halifeyi öldürün» diye emir versen hemen kanını mübah görüp derhal öldürüvereceklerdir. Diyelim ki bu alevîlerden birini hilâfete getirip tayin ettin, sen ve adamların hilâfet bunların hakkıdır diye inanıp bunlara bağlanacaksınız. Ama öyle bir durumda bu alevî halife senin adamlarına seni öldürmeleri için emir verecek olursa derhal seni öldürüverirler. Onun için böyle bir davranıştan vaz geç ve sakın buna yanaşma.» İşte Abbâsî halifelerinin dünyaya bağlanıp hilâfeti tek başlarına yürütme ve dünya hayatına dalıp her şeyi unutmalarının yanı sıra hilâfet otoritesinin zayıflamasına sebep olan en büyük etkenlerden birisi de bu Şiî Deylemîlerin Bağdâd'a hakim olmaları idi.

O günden sonra Müizzüddevle bütün Irak yönetimini tamamıyla eline geçirmiş ve halifenin hiç bir fonksiyonu kalmamıştı. Sadece Müizzüddevle'nin bazı ihtiyaçlarını gidermesi için kendisine ikta ettiği bir kaç köyün sahibi bulunuyordu.

Nâsirüddevle ile Muizzüddevle Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılın recep (946 şubat) ayında Muizzüddevle başlarında ve öncülerinin komutasında Mûsâ Feyâde ve Yenal Gûşe'nin de bulunduğu bir orduyu Musul üzerine sevketti. Bu ordu Ukbarâ'ya ulaştığında kumandanlarından Yenal Gûşe, Mûsâ Feyâde'ye ihanet ederek onun mal ve karargâhına saldırıp yağmalamış, kendisi bu orduyla birlikte Nâsirüddevle üzerine yürümüştü. Aynı şekilde Nâsirüddevle de Irak üzerine yürümek üzere bir ordu çıkarmış ve şaban (mart) ayında Sâmerra'ya ulaşmıştı. Böylece Nâsirüddevle ile Müizzüddevle'nin askerleri arasında Ukbarâ'da bir savaş başlamıştı.

Müizzüddevle el-Muti' Lillâh ile birlikte ramazan (nisan) ayında Ukbarâ'ya doğru yönelmiş, bu arada İbn Şirzâd Bağdâd'dan çıkıp Nâsirüddevle'ye gitmiş ve onun bir miktar askeriyle birlikte Bağdâd'a geri dönerek şehri ele geçirmişti. İbn Şirzâd bu işgalinden sonra yönetimi ele geçirmiş olup Nâsirüddevle adına Bağdâd'ı yönetiyordu. Bu sırada da Nâsirüddevle Müizzüddevle ile savaşıp durmakta idi. 10 ramazan (15 nisan) günü Nâsirüddevle Sâmerra'dan ayrılıp Bağdâd'a gelerek orada ikamet etmişti. Bunu haber alan Muizzüddevle, Nâsirüddevle'ye ait olan Tekrit üzerine

yürümüş ve burayı yağmalatmıştı. Sonra Tekrit'ten dönerek halife ile birlikte Bağdâd'a gelmiş ve şehrin batı yakasında konaklamıştı. Nâsirüddevle ise şehrin doğu tarafına yerleşmiş ve el-Muti' Lillâh'ın adına Bağdâd'da hutbe okunmaz olmuştu.

İşte bu arada her iki taraf arasında Bağdâd'ın içinde bir savaş başlamış, Nâsirüddevle'ye bağlı bedevî Araplardan bir kısmı şehrin batı yakasına geçerek Muizzüddevle'ye ulaşacak gıda maddeleri ile yemlerin gelmesini engellemeğe başlamışlardı. Bunun için şehrin batı tarafında Deylemîler arasında fiyatlar bir hâyli yükselmişti, öyle ki bir rıtıl ekmek bir çeyrek dirheme satılıyordu. Buna karşılık ise şehrin doğu kesiminde Nâsirüddevle'nin adamları arasında bir hayli ucuzluk vardı; zira Dicle yoluyla Musul'dan onlara her türlü yiyecek ulaşmakta idi. Batı tarafında bir rıtıl ekmek bir çeyrek dinara satılırken doğu tarafında beş rıtıl bir dirheme satılıyordu.

Nâsirüddevle üzerinde el-Mutî'in adının basılı olduğu dinarları tedavülden kaldırıp yerine 331 yılında basılmış olan ve üzerinde el-Muttakî Lillâh'ın adının bulunduğu dirhemlerin tedavüllünü sağlamıştı. Ayrıca İbn Şîrzâd da şehrin ayak takımı ve genel halkı ile iyice anlaşıp onların yardımını sağlamış, onlarla birlikte Muizzüddevle'ye karşı çarpışmalara girişmişti. İbn Şîrzâd halk ile birlikte nehre girerek Deylemîlerle savaşıp duruyordu.

Çarpışmaların sürdüğü bu günlerde Nâsirüddevle bin süvari ile birlikte Muizzüddevle'yi basmak üzere harekete geçmiş, fakat Esfahdost onları karşılayıp hezimete uğratmıştı. Gerçekten Esfahdost, zamanının en cesurlarından birisi idi. Buna rağmen Deylemîler son derece sıkıntılı anlar yaşamağa, hattâ Müizzüddevle Ahvâz'a geri dönmeyi bile düşünmeğe başlamıştı. Fakat son bir çare olarak bir hileye baş vurmak istediğini, bu da başarılı olmadığı takdirde o zaman geri döneceğini söylemişti. Yanında bulunan kayıkları hazırlatmış ve es-Semârîn cihetinden bunların karşıya geçirilmesi için veziri Ebû Ca'fer es-Saymarî'ye ve Esfahdost'a emir vermişti. Kendisi de askerlerin geri kalan kısmını alıp başka bir istikamette Dicle'yi Kutrabbul'dan aşmak istediğini belirterek harekete geçmişti. Geceleyin harekete geçen Muizzüddevle askerlerinin eline meşaleler tutuşturmuş ve nehrin sahilinden yürümeğe başlamıştı. Bunu gören Nâsirüddevle'nin askerleri karşı tarafa geçmesini engellemek üzere nehrin diğer yakasından onun yürüdüğü istikamette yürümeğe başlamışlardı. Böylece es-Saymarî ile Esfahdost nehrin yukarı taraflarından karşıya geçme imkânı bulmuşlardı. Bulundukları noktanın karşı tarafında Nâsirüddevle'nin adamları bulunmadığı için es-Saymarî ile Esfahrost yanındaki askerlerle birlikte nehri geçme imkânı bulabilmişlerdi.

Muizzüddevle adamlarının karşı tarafa geçtiğini öğrenince karargâhına geri dönmüştü. Muizzüddevle'nin bu hilesini anlayan Nâsirüddevle'nin askerleri geri dönerken Yenal Gûşe komutasında bir grup Deylemî ile karşılaşmış ve onlara mağlûp olmuşlardı. Nâsirüddevle'nin askerleri arasında karışıklıklar meydana gelmiş ve Deylemîler şehrin doğu tarafına tamamen hakim olmuş, halifeyi alıp 335 yılı muharreminde (946 ağustos) Dâru'l-hilâfe'ye getirip yerleştirmişlerdi. Deylemîler bu saldırıları sırasında Bağdâd halkının mallarını yağmalamışlardı. Sadece şehrin zenginlerinin evlerinden on milyon dinar yağmaladıkları kaydedilir. Sair halkın evlerinden yağmalayıp aldıkları bu meblağın dışında idi. Muizzüddevle adamlarına kılıçları kınlarına sokmayı ve artık yağmadan vaz geçmelerini emrettiği hâlde hiç de dinlemeyerek yağmalamalarına devam etmişlerdi. Bunun üzerine Muizzüddevle veziri Ebû Cafer es-Saymarî'ye bu yağma işini durdurmasını emretmiş, o da yanında bir grup adamıyla birlikte çıkarak bizzat kendisi şehirde dolaşmış ve yağmayı durdurmayanlardan bir grubu astırmıştı. Bizzat kendisi şehirde dolaşınca bu yağma işi sona ermişti.

Böylece Muizzüddevle Bağdâd'a, Nâsirüddevle de Ukbarâ'ya yerleşmişlerdi. Nâsirüddevle Tüzün'ün taraflarları olan Türklere danışmaksızın Muizzüddevle ile barış görüşmelerine girişmiş, bundan dolayı bu Türkler onu öldürmeyi planlamışlardı. Bunu öğrenen Nâsirüddevle hemen yanlarından uzaklaşarak Musul taraflarına doğru yönelmiş, sonra 335 yılı muharrem ayında Muizzüddevle ile aralarında sulh akdedilmişti.

Fâtimî Emîri el-Kâim'in Ölümü ve Yerine Oğlu el-Mansûr'un Geçmesi

Bu yılın 13 şevvalî (18 mayıs) günü İfrîkıyye hakimi el-Kâim Biemrillâh Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Abdullah el-Mehdî el-Alevî vefat etti, yerine geçen oğlu İsmâil «el-Mansûr Billâh» lakabını aldı. İsmâil Ebû Yezîd'in saldırısından korktuğu için babasının ölümünü gizli tutmuştu, çünkü o sıralarda Ebû Yezîd Sûse'de yakın bir yerde bulunuyordu. Bunun için el-Mansûr Billâh hilâfet makamına geçmemiş, babasının adına basılı olan sikkeleri değiştirtmemiş, hutbelerde ve sancaklarda babasının adını bırakmıştı. Ebû Yezîd ile son çatışmalarını sona erdirinceye kadar bu durumu korumuş, Ebû Yezîd'den yakasını kurtarınca babasının ölümünü açıklayarak hilâfete geçmişti. el-Mansûr İsmâil son derece cesur, atılgan bir kimse olup bir sürü harp aletleriyle gemiler yaptırmış ve ülke yönetimini mükemmel bir şekilde ele almıştı.

Ülkede Meydana Gelen Bir sürü Karışıklıklar

Bu arada ordu birlikleri Muizzüddevle'ye karşı gelip ona ağır sözler söylemişlerdi. Muizzüddevle de askere maaşlarını zamanını bildirdiği müddev içinde ödeyeceğine dair taahhütte bulunmuş ve bu maaşları zamanında ödeyebilmek için şiddete baş vurup hakkı olmadığı hâlde halkın mallarına el uzatıp bu meblağı temin etmeğe başlamıştı. Bunun yanı sıra halifeye ait olan civardaki bir sürü köy ve arazileri kendi yakın adamlarına ve kumandanlarına ikta etmeğe başlamıştı. Bundan dolayı da bir çok divanlar durmuş ve işlerliğini kaybetmişti. İşte bu ve buna benzer bir sürü karışıklıklar ülkenin dört bir tarafında ortaya çıkmış ve ülke harabe haline dönmüştü. Bir taraftan bu karışıklıklar sürerken diğer taraftan pahalılık almış yürümüştü, yapabilenler etrafını yağmalayıp gidiyordu. İleri gelen kumandanlar gayet verimli ve mamur arazileri almış, güçleri yettiği için buraları daha çok imar etmişler ve makamlarından dolayı buranın gelirleri bir hayli artmıştı. Bu imar edilen arazi ve köylerin gelirleri arttığı halde Muizzüddevle kumandanlarının iktalarını arttıramıyordu ve onlardan daha evvel kararlaştırdığı meblağın dışında bir para alamıyordu.

Müizzüddevle'nin adamlarından bazıları almış oldukları harap ve bakımsız arazileri de geri çevirerek yerlerine daha mamur arazilerin verilmesini istemişler, bu istekleri de yerine getirilmişti. Askerlere gelince; daha evvel görevleri olan köylere giden su kanallarını tamir etmeleri ve yolları düzeltmeleri işini de ihmal etmişler, böylece bu yolların çoğu harap olduğu gibi su kanalları da kapanıp gitmiş ve her şey perişan olmuştu.

Kumandanlardan ikta sahibi olanların hizmetçi ve köleleri de etrafı tahrip etmeğe yönelmiş ve acilen tahsil edilmesi geteken haraçları ve diğer vergileri tahsil etmede bayağı zulüm yollarına baş vurmuşlardı. Şayet vergi ödemesi gereken kimseler bu konuda acze düşecek olurlarsa hemen malları müsadere ediliyordu.

Muizzüddevle bir tedbir olarak adamlarının ileri gelenlerinden her birine bir bölgenin himayesini ve yöneltimini vermişti. Onlar da buraları ellerine geçirip burada ikamet etmişlerdi, gelirlerini alıp duruyorlardı. Kumandanlar ve ileri gelenler yerleştikleri bölgelerde sürekli olarak gelirlerin azaldığını iddia ediyorlar, bunun için de ne vezir ne de bir başkası bunlara söz geçiremediği gibi buraların gelirlerini de hiç kimse tahsil edemiyor ve kimse bu kumandanlara itiraz edemiyordu. Şayet kimse itiraz edecek olursa hemen ona düşman kesiliyorlardı. Bunun için kendilerinden talep edilen vergiler artık onlardan istenmez olmuştu. Bu da bu kumandanların daha da ileriye gidip daha büyük şeylere tamah etmelerine yol

açmıştı. Bundan dolayı Muizzüddevle doğru dürüst zahire ve gıda maddeleri toplayamıyor, giderlerini karşılayamıyordu. Genellikle kendilerine nimet dağıtılan, ikta olarak arazi verilen kimseler Muizzüddevle'nin yakın hizmetçileri ve Türkler idi. Bundan dolayı Deylemîler bunları kıskanıyor, onlara kızıp duruyorlardı. Bunun için de aralarında bir düşmanlık ve nefretleşme meydana gelmişti. Bu konuda aralarındaki bu nefretleşmenin doğurduğu hadiseleri ileride kaydedeceğiz.

el-İhşîd'in vefatı ve Seyfüddevle'nin Dımaşk'ı ele Geçirmesi

H. 268 (881-882) yılında Bağdâd'da dünyaya gelmiş olan Mısır emîri ve hâkimi el-İhşîd Ebû Bekr Muhammed b. Tuğc bu yılın zilhicce (946 temmuz) ayında Dımaşk'ta vefat etti. Başka bir rivayette ise, onun bir yıl sonra vefat ettiği kaydedilir. el-İhşîd'in vefatından sonra bölgenin yönetim işini oğlu Ebû'l-Kâsım Anucûr ele geçirmişse de el-İhşîd'in hizmetçilerinden ve ileri gelen kölelerinden zenci Kâfûr bütün yönetim işini eline almıştı. Ebû'l-Kâsım'a karşı tam bir otorite kuran Kâfûr sürekli olarak onu zayıf bulduğunu söyleyip duruyor ve yönetimi kendisi sürdürüyordu. Bu adı geçen Kâfûr şair el-Mütenebbi taarfından önce bir şiirle methedilmiş, daha sonra da başka bir şiirle hicvedilmişti.

el-İşhîd'in oğlu Ebû'l-Kâsım yaşça bir hayli küçük olup Kâfûr onun «Atabey'i idi. Bundan dolayı onu hakimiyeti altına almış ve ona karşı bir otorite kurmuştu. el-İhşîd'in ölümünden sonra Kâfûr Mısır'a gidince Seyfüddevle b. Hamdân Dımaşk üzerine yürüyüp burayı ele geçirerek şehirde ikamet etmişti. Anlatıldığına göre, Seyfüddevle, eş-Şerîf el-Ukaylî ile birlikte Dımaşk taraflarında seyredip duruyorlarken bir gün Seyfüddevle şöyle demişti: «Bu bölge ancak tek bir adam için yararlı olur.» el-Ukaylî Seyfüddevle'ye buranın bir çok kimseye ait olduğunu söylemiş, Seyfüddevle ise şöyle karşılık vermişti: «Şayet bir saltanat hükmü buraya otorite kuracak olursa bütün bunları buradan çıkarır, hepsini uzaklaştırıp atar.» el-Ukaylî bu durumu ve Seyfüddevle'nin dediklerini Dımaşk halkına iletince Dımaşk halkı İhşîdi emîri Kâfûr'a bir mektup yazarak onu Dımaşk'a davet etmişlerdi. Kâfûr askerleriyle Dımaşk üzerine yürüyünce Seyfüddevle'yi buradan 336 (946-947) yılında kovmuşlardı. Kâfûr ile birlikte Anucûr da bu sefere katılmış ve Seyfüddevle'yi Haleb'e kadar kovalamışlardı. Onlardan korkan Seyfüddevle Haleb'den el-Cezire bölgesine çekip gitmiş, Anucûr da Haleb'de ikamet etmişti. Daha sonra aralarında sulh akdedilince Anucûr Mısır'a Seyfüddevle de Haleb'e geri dönmüş, Kâfûr da Dımaşk'ta bir müddet ikamet ettikten sonra Dımaşk'a «Büdeyr» diye bilinen Bedr el-İhşîdî'yi tayin edip kendisi Mısır'a gitmişti. Budeyr Dımaşk'taki görevini bir yıl sürdürmüş, sonra buranın valiliğine tayin edilen Ebû'l-Muzaffer b. Tuğc Budeyr'i tutuklatmıştı.

Ebû Ali'nin Emîr Nûh'a Karşı Gelmesi

Bu yılda Ebû Ali b. Muhtâc Horasân ve Mâverâünnehir hakimi el-Emîr Nûh'a karşı isyan etmişti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ebû Ali Merv'den Nîsâbûr'a geri döndüğünde Rey'e yürümek üzere hazırlıklara girişmiş, o sırada da Emîr Nûh askeri yönetmek üzere bir «ârız» görevlendirmişti. Bu gelen ârız askerlere karşı son derece kötü davranmağa, dilediğini askerî sicil ve divanlardan silmeğe, dilediğini yazmaya başlamıştı. Bundan dolayı askerler bu ârızdan nefret eder olmuşlardı. Rey'e çıkıp giderlerken bu nefretleri hâlâ devam diyordu. Buna ilâve olarak Rey'e yürümekte olan askerlere Emîr Nûh divan işlerini yürütmek üzere birisini göndermiş, her türlü yönetim, hal ve akd işi tamamen bu adama devredilmişti. Halbuki es-Saîd Nasr b. Ahmed zamanında bütün bu yönetim işleri divanların başkanlığı vs. tamamen Ebû Ali b. Muhtâc'ın elinde idi. Bundan dolayı Ebû Ali Emîr Nûh'a karşı bir hayli kızmış ve ondan nefret etmeğe başlamıştı. Bütün bunlara ilâve olarak Emîr Nûh, Ebû Ali'yi Horasân valiliğinden azlederek, yukarıda kaydettiğimiz gibi, İbrâhim b. Sîmcûr'u yerine tayin etmişti.

Gönderilen bu yeni mütevelli, görevli askerlere karşı son derece kötü davranmağa başlamıştı, onların ihtiyaç ve maaşlarını karşılamada ihmalkârca davranıyordu. Ondan duydukları nefret gittikçe artmış, bu hususları birbirlerine anlatıp durumdan şikâyet etmeğe başlamışlardı. O sıralarda Hemedân'da olan ordu kendi aralarında ittifak edip Emîr Nûh'un amcası İbrâhim b. Ahmed b. İsmâil'e bir mektup yazıp onu yanlarına davet etmeğe, kendisine bey'at edip bütün devletin ona devredilmesine ve iş başına getirilmesine karar vermişlerdi. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, İbrâhim daha evvel Musul'a gidip Nâsirüddevle'nin hizmetine girmişti. Ebû Ali b. Muhtâc'ın adamları bu hususta bir karara varınca durumu kumandanları Ebû Ali'ye açıklamışlar, fakat Ebû Ali onlara bu hususta muhalefet edip bu yaptıklarından vaz geçirmeye çalışmıştı. Ancak kendilerine muhalefet ettiği takdirde onu tutuklatacaklarını söylemeleri üzerine Ebû Ali bu istekleri doğrultusunda hareket etmiş ve isteklerini yerine getirmişti. Nihayet İbrâhim b. Ahmed b. İsmâil'e mektup yazıp durumlarını bildirmiş ve onu yanlarına çağırmışlardı. İbrâhim bu yılın ramazan (946 nisan) ayında yanında doksan atlı ile birlikte hareket ederek Ebû Ali'nin yanına gelmiş, Ebû Ali onu Hemedân'da karşılayıp birlikte şevval (mayıs) ayında Rey'e hareket etmişlerdi. Rey'e vardıklarında Ebû Ali kardeşi el-Fazl'ın emîr Nûh'a bir mektup yazıp onu durumdan haberdar ettiğini öğrenmiş, hemen mektubu ele geçirmiş ve kardeşini, Emîr Nûh'un göndermiş olduğu mütevelliyi de tutuklatıvermişti. Buradan Nîsâbûr'a giden Ebû Ali Rey ve el-Cibâl bölgesine görevliler tayin edip ayrılmıştı.

Bu gelişmeleri haber alan Emîr Nûh, hemen Buhârâ'dan hareketle Merv'e doğru yola koyuldu, ancak bütün ordu birlikleri kendilerine karşı son derece kötü davranan Emîr Nûh'un gönderdiği mütevelli Muhammed b. Ahmed el-Hakîm'den bir hayli usanmışlardı. Emîr Nûh'a: «Bu gönderdiğin mütevelli senin Horasân'daki bütün işlerini alt üst etti ve Ebû Ali'yi isyan etmek zorunda bırakıp askerin sana karşı kin beslemesine yol açtı.» demiş ve bu adamın kendilerine teslim edilmesini, aksi takdirde amcası İbrâhim ile Ebû Ali b. Muhtâc'ın yanına çekip gideceklerini söylemişlerdi. Bundan dolayı el-Emîr Nûh onlara söz konusu mütevelliyi teslim etmiş, onlar da 335 yılı cemaziyelevvel (946 kasım-aralık) ayında öldürüvermişlerdi.

Ebû Ali b. Muhtâc, Nîsâbûr'a vardığında burada İbrâhim b. Simcûr ile Mansûr b. Karatekin ve diğer ileri gelen kumandanlar bulunup hüküm sürmekte idiler. Ebû Ali onları kendisine meylettirmeye çalışmış ve bu hususta ikna edip ondan yana olmalarını sağlamıştı. Bu iki güçlü şahsiyeti kazanan Ebû Ali b. Muhtâc 335 yılı muharrem (946 ağustos) ayında Nîsâbûr'a girmişti. Ancak bu arada Mansûr b. Karatekin'in muhalif davrandığını haber alan Ebû Ali onu derhal tutuklatmıştı.

Daha sonra Ebû Ali ile İbrâhim 335 yılı rebiyülevvel (946 eylül-ekim) ayında Nîsâbûr'dan hareketle Merv'e doğru yöneldiler. O sırada Emîr Nûh Merv'de bulunuyordu. Bu arada Ebû Ali'nin kardeşi el-Fazl tutuklu bulunduğu hapishanenin görevlilerini ve nöbetçileri kandırarak buradan kaçıp Kûhistân'a gitmiş ve orada ikamet etmişti. Ebû Ali Merv'e doğru hareket edip de şehre yaklaştığında Emîr Nûh'un askerlerinden bir grup gelip kendisine katılmış, bunun üzerine de Emîr Nûh Merv'den ayrılarak Buhârâ'ya gitmişti. Böylece Ebû Ali b. Muhtâc 335 yılı cemaziyelevvel (946 kasım-aralık) ayında Merv'i ele geçirip bir kaç gün burada ikamet etmişti. Ebû Ali'nin Merv'de yerleşmesinden bir kaç gün sonra Emîr Nûh'un askerlerinin büyük bir kısmı gelip ona iltihak etmiş, o da bu askerleri alıp Buhârâ üzerine yürümüştü. Ebû Ali'nin nehri aştığını gören Emîr Nûh şehri terkederek Semerkand'a gitmiş, Ebû Ali de 335 yılı cemaziyelâhir (946 aralık-947 ocak) ayında Buhârâ'ya girerek Emîr Nûh'un amcası İbrâhim adına hutbe okutmuş ve halk da gelip İbrâhim b. Ahmed b. İsmâil'e bey'at etmişti.

Bu arada Ebû Ali b. Muhtâc İbrâhim'in kendisine karşı gizlediği bir kötü niyetine muttali olmuş, Buhârâ'yı terkedip Türkistân'a gitmişti. İbrâhim Buhârâ'da kalmış, bu arada Ebû Ali, Mansûr b. Karatekin'i de serbest bırakınca Emîr Nûh'un yanına gitmişti.

Bu arada İbrâhim Buhârâ halkından bir grup ile anlaşarak kendisinin emîrlikten kendi isteği ile vaz geçmek istediğini ve bütün yönetim işini yeğeni Emîr Nûh'a devredip onun ordu kumandanı olmayı arzu ettiğini

anlatmış, Emîr Nûh ile birlikte Ebû Ali'ye karşı mücadele vermeyi teklif etmişti. Buhârâ halkından bir grup onun bu tekliflerini olumlu karşılamış, onunla bir araya gelip yanından adamları dağılmış bulunan Ebû Ali üzerine yürümüşlerdi. Ebû Ali derhal atına atlayıp yanından ayrılmış bulunan bu askerlerini toparlamış ve hemen Buhârâ'ya geri dönerek şehri ateşe vermek istemişti. Ancak Buhârâ'nın yaşlıları bu konuda iltimasta bulunup şefaat dileyince onları affetmiş ve şehri ateşe vermekten vaz geçmişti. Sonra takrar yerine dönen Ebû Ali, Emîr Nûh'un kardeşi Ebû Ca'fer Muhammed b. Nasr b. Ahmed'i getirterek onu emîrliğe tayin etmiş, bey'at edip adına hutbe okutmuş ve bu hususta hakimiyeti altındaki bütün bölgelere bir genelge göndermişti.

Ebû Ali b. Muhtâc bu arada bazı ordu mensuplarının kendisine karşı kötü niyetle davrandıklarını hissetmiş, hemen Ebû Ca'fer'e şehrin yönetimini bırakıp, her şeyi iyice yerli yerine koyduktan sonra kendisi Semerkand'a doğru gitmek üzere yola çıkmış, fakat asıl gideceği yeri gizleyerek es-Sağâniyân'a, oradan da Nesef'e gitmeyi düşünmüştü. Ebû Ali Buhârâ'dan ayrılınca askerlerden bir grup ile ayak takımından bazı kimseler şehre geri dönmüş, Emîr Nûh'a mektup yazıp Ebû Ali'nin buradan ayrıldığını bildirmişlerdi.

Şaban (şubat-mart) ayında es-Sağâniyân'a yürüyen Ebû Ali'nin şehri terketmesinden sonra İbrâhim ve yeğeni Ebû Ca'fer Muhammed b. Nasr, Semerkand'a gidip Emîr Nûh'tan emân dilemiş ve yaptıklarına pişman olduklarını bildirip affedilmelerini istemişlerdi. Emîr Nûh onları affetmiş, karşılayıp onları kucaklayıp öpmüş ve çeşitli vaatlerde bulunarak onlarla birlikte ramazan (mart-nisan) ayında Buhârâ'ya gitmişti. Bu arada Emîr Nûh, Hâcib Doğan'ı öldürtmüş, amcası İbrâhim ile iki kardeşi Ebû Ca'fer Muhammed ve Ahmed'in gözlerine de mil çekip onları kör etmişti. Tekrar bütün ordu birlikleri ve askerler Emîr Nûh'un etrafına gelip toplanmış ve ortaya çıkan bütün karışıklıklar sona ermiş, her şey düzelmişti.

Ebû Ali'nin kardeşi el-Fazl b. Muhammed'e gelince, yukarıda kaydettiğimiz gibi, kardeşinin yanından kaçıp Kûhistân'a gitmiş, orada etrafında topladığı askerlerle Nîsâbûr üzerine yürümüştü. O sıralarda Nîsâbûr'da Ebû Ali b. Muhtâc'ın görevlendirdiği vali Muhammed b. Abdürrezzak bulunuyordu. el-Fazl'ın Nîsâbûr üzerine geldiğini öğrenen İbn Abdurrezzak ona karşı çıkmış, savaşa tutuşmuşlar ve el-Fazl mağlûp olarak tek bir atlı ile birlikte kaçıp Buhârâ'ya Emîr Nûh'un yanına gitmiş, Emîr Nûh'un ona ikram ve ihsanlarda bulunması üzerine de hizmetinde kalmıştı.

Mansûr b. Karatekin'in Horasân Valiliğine Tayini

Emîr Nûh Buhârâ'ya dönüp de bütün karışıklıkları giderdiği sıralarda Ebû Ali b. Muhtâc es-Sağâniyân'da, Ebû Ahmed Muhammed b. Ali el-

Kazvînî de Merv'de bulunuyordu. Emîr Nûh Mansûr b. Karatekin'i genel ordu kumandanlığına tayin etmeyi düşünmüş ve onu bu göreve getirerek Merv üzerine göndermişti. Kaydettiğimiz gibi, o sırada Ebû Ahmed Merv'-de bulunuyordu, Âmul'den Merv'e kadar uzanan yol üzerinde bulunan bütün su sarnıçlarını doldurmuş, tamamen iptal etmiş ve Ebû Ali'nin yanına gittikten bir müddet sonra tekrar oradan ayrılmıştı.

Mansûr b. Karatekin sür'atle iki bin atlı ile birlikte Merv üzerine yürümüş ve Mansûr Merv'e beş fersahlık bir mesafede bulunan Küşmahan'a ulaşıp konakladığı âna kadar el-Kazvînî gelişinden haberdar olmamıştı. Böylece Mansûr b. Karatekin Merv'i ele geçirmiş, Ebû Ali el-Kazvînî onu karşılayıp ikramda bulunmuştu. Mansûr el-Kazvînî'yi yanındaki adamlarla birlikte Buhârâ'ya göndermiş, Buhârâ'ya ulaştığında Emîr Nûh ona izzet ve ikramlarda bulunup hediyeler vermiş, ancak buna rağmen göz hapsine almıştı. Bir müddet sonra Emîr Nûh, Ebû Ali el-Kazvînî'nin kendisine karşı takındığı kötü bir tavrı ihtiva eden bir mektubu ele geçirmiş, onu huzuruna çağırarak yüklendiği bu cürmü ve suçu itiraf ettirmiş, sonra da onu öldürtmüştü.

Ebû Ali'nin Emîr Nûh İle Anlaşması

Ebû Ali b. Muhtâc, es-Sağâniyân'da ikamet ettiği sırada Emîr Nûh'-un üzerine asker sevketmek düşüncesinde olduğunu haber almıştı. Kendisi de askerlerini toplayıp Belh'e gidip orada ikamet etmiş, bu arada Emîr Nûh'un barış teklifini getiren elçisi Ebû Ali'ye ulaşmıştı. Ebû Ali Nûh'-un sulh teklifini kabul etmiş, ancak daha evvel onun yanından kaçıp Ebû Ali'ye sığınan bazı kumandanlar bu barış teklîflerini reddedip karşı çıkmışlar ve şöyle demişlerdi: «Bizi evlerimize geri göndermeni ve ondan sonra da sulh yapmanı istiyoruz.» Ebû Ali ordularıyla birlikte Buhârâ'ya doğru yönelmiş, Emîr Nûh da askerlerini ona karşı çıkararak başlarına Ebû Ali'nin kardeşi el-Fazl b. Muhammed'i getirerek ordu kumandanı tayin etmiş ve kardeşinin üzerine sevketmişti. İki kardeş 336 yılı cemaziyelevvel (947 kasım-aralık) ayında «Curcîk» denilen yerde karşılaşıp o günün ikindi vaktine kadar çarpışıp durmuşlardı. Bu arada İsmâil b. el-Hasan Nûh'tan emân dileyip ona sığınınca Ebû Ali'nin etrafındaki askerleri dağılıp gitmiş, kendisi de es-Sağâni'yân'a geri dönmüştü.

Ebû Ali burada ikamet ederken Emîr Nûh'un Buhârâ, Belh ve bölgedeki diğer şehirlerden üzerine asker sevk edilmesini emrettiğini haber almıştı. Bu arada da «Huttel» hakiminin askerlerini donatıp Ebû Ali'ye yardım etmek üzere hareket ettiğini öğrenmişti. Kendisi hemen yanındaki askerlerle Tirmiz'e gidip Ceyhun nehrini aşmış ve Belh'e giderek

orada konaklamış, Belh ve Toharistân şehirlerini istilâ edip bölgenin vergisini kendi adına toplamağa başlamıştı.

Bu arada Emîr Nûh'un kalabalık bir ordusu Buhârâ'dan hareketle es-Sağâniyân'a yürümüş ve Nesef'te konaklamışlardı. Başlarında da Ebû Ali'nin kardeşi el-Fazl b. Muhammed bulunuyordu. Ancak bu arada kumandanlardan bazıları Nûh'a yazdıkları bir mektupta el-Fazl'ın kardeşi Ebû Ali'ye meylettiğini bildirmiş ve onu bu hususta itham etmişlerdi. Durumu öğrenen Nûh, bu kumandanlara yazdığı cevabî mektupta derhal el-Fazl'ı tutuklamalarını emretmiş, onlar da bu emre uyarak el-Fazl'ı tutuklayıp Buhârâ'ya göndermişlerdi.

Toharistân'da bulunan Ebû Ali, Nûh'un ordularının üzerine geldiğini haber almış ve hemen es-Sağâniyân'a geri dönmüştü. Aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve Ebû Ali onları özellikle davarlarına verecekleri yem hususunda bir hayli dara düşürmüştü. Emîr Nûh'un askerleri es-Sağâniyân'a iki fersahlık bir mesafe uzaklığında 337 yılı rebiyülevvel ayında (948 eylül) onları sıkıştırmış, aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, fakat sonunda Ebû Alî hezimete uğrayıp es-Sağâniyân'a 16 fersah uzaklıkta bulunan Şûmân köyüne gitmişti. Emîr Nûh'un askerleri es-Sağâniyân'a girip Ebû Ali'nin bütün köşk ve evlerini yıktırıp onu takip etmeğe koyulmuşlardı. Ebû Ali bunlara karşı koymak üzere geri dönmüş ve öncü kuvvetleriyle karşılaşıp Emîr Nûh'un askerlerini tekrar sıkıştırmış ve bütün geçitleri tutarak onları dara düşürdüğü gibi Buhârâ'dan kendilerine ulaşabilecek haberlerîn geliş yollarını kesmişti. Böylelikle yirmi gün kadar Buhârâ'ya onlar da haber ulaştıramamışlardı. Bunun üzerine Nûh'un askerleri Ebû Ali'ye haber gönderip sulh yapmak istediklerini bildirmişler, Ebû Ali de bu tekliflerini kabul etmişti. Ardından Nûh'un kumandanları Ebû Ali'ye oğlu Ebû'l-Muzaffer Abdullah'ı rehine olarak Nûh'a göndermesini teklif etmişlerdi. Bunu da kabul eden Ebû Ali 337 yılı cemaziyelâhir (948 aralık) ayında sulh akdetmişti.

Ebû Ali oğlunu Buhârâ'ya göndermiş, Nûh onu şehrin dışında karşılayıp izzet ve ikramlarda bulunmuştu. Ebû Ali'nin oğlu Ebû'l-Muzzafer Abdullah şehri girdiğinde başında bir sarık vardı. Emîr Nûh ona hemen bir kalensüve hediye edip hil'at olarak giydirmiş ve onu nedimleri arasına almıştı. Böylelikle Ebû Ali ile Nûh arasındaki ihtilaflar ve anlaşmazlıklar sona ermişti.

Aslında bu olayları bizim iki yıl sonraki olaylar arasında kaydetmemiz gerekiyordu, fakat olaylar ve anlatım içinde bir kesiklik meydana gelmesin diye burada arka arkaya anlatıp bitirdik. Burada anlattıklarımız Horasânlı tarihçilerin görüşleri idi. Iraklı tarihçiler ise anlattıklarımızdan daha değişik bir rivayet kaydederler. Aslında her bölgenin halkı kendi

çevresinde meydana gelen olayları mutlaka daha iyi bilir. Buna rağmen Iraklı tarihçilerin kaydettiklerini de özetle aktarmaya çalışalım:

Ebû Ali Horasân askerleriyle Rey'e gidince Rüknüddevle b. Büveyh ağabeyi İmâdüddevle'ye haber gönderip ondan yardım istemişti. İmâdüddevle Rüknüddevle'ye yazdığı mektubunda derhal Rey'den ayrılıp yanına gelmesini ve şu anda orada halledilmesi gerekenden çok daha mühim işinin olduğunu söylemiş, bunun üzerine Rüknüddevle Rey'i terkedip ağabeyinin yanına gitmişti.

Ebû Ali'nin Rey'e girmesinden sonra İmâdüddevle, Emîr Nûh'a gizlice yazdığı bir mektupta her sene Ebû Ali'nin ödediğinden yüz bin dinar daha fazla ödemeyi taahhüt edip kendisine Rey'in verilmesini istemiş ve hemen peşin olarak bir yıllık iltizam bedelini de ödeyeceğine söz vermişti. Diğer taraftan Emîr Nûh'un Ebû Ali'ye karşı zafer elde etmesi için de kendisine bütün askerleriyle yardıma geleceğini söylüyor ve Ebû Ali'nin kendisine karşı ne kadar tehlikeli olduğunu da hatırlatarak korkutuyordu. Bu mektubu ve teklifi alan Nûh etrafındaki yakın adamlarıyla durumu istişare etmiş, fakat Ebû Ali'den kıskanan ve ona sürekli düşmanlık besleyen bu adamlar derhal İmâdüddevle'nin teklifini kabul etmesini tavsiye etmişlerdi. Bunun üzerine Nûh İmâdüddevle b. Büveyh'e gerekli anlaşmayı yapmak ve ödeyeceği iltizam bedelini almak üzere elçi göndermişti. Giden elçiye İmâdüddevle son derece ikramda bulunmuş ve büyük miktarda mallar vererek geri göndermişti. Diğer taraftan İmâdüddevle Ebû Ali'ye haber ulaştırıp Emîr Nûh ile aralarındaki anlaşmayı bildirmişti. Halbuki Ebû Ali son derece rahat ve huzur içinde görevini sürdürüyordu. İmâdüddevle gönderdiği mektubunda Ebû Ali'yi de Emîr Nûh'tan korkutup ona karşı tedbirli davranmasını tavsiye ediyordu. Bu gelişmeler üzerine Ebû Ali, o sıralarda Musul'da bulunan İbrâhim b. Ahmed b. İsmâil'e haber gönderip yanına gelmesini ve kendisini emîr yapmak istediklerini bildirmişti. İbrâhim derhal yola çıkmış, Ebû Ali de onu Hemedân'da karşılayıp beraber Horasân'a gitmişlerdi. Diğer taraftan İmâdüddevle kardeşi Rüknüddevle'ye yazdığı mektubunda derhal Rey'e doğru hareket etmesini istemişti. Rüknüddevle Rey'e dönmüş ve bütün Horasân bölgesi çalkalanıp durmuştu. İmâdüddevle Emîr Nûh'un elçisini de her hangi bir ödeme yapmadan geri göndermiş ve onu şöyle demişti: «Bu paraları ve malı sana verecek olursam Ebû Ali'nin yolda senin elinden almasından korkuyorum.» Ayrıca Nûh'a yazdığı mektupta sürekli olarak onu Ebû Ali ile korkutuyor ve onunla çarpıştığı takdirde yardım edeceğini vaat ediyordu. Diğer taraftan Ebû Ali'ye de yazdığı mektupta kendisine askerler göndereceğini ve onu kurtarmağa çalışacağını söyleyip derhal görüşmek istediğini bildiriyordu. Emîr Nûh hemen askerleriyle harekete geçip Ebû Ali ile Nisâbûr civarlarında karşılaşmış, çarpışmalara girişmişler, fakat Nûh

mağlûp olup Semerkand'a geri dönmüştü. Ebû Ali Buhârâ'yı ele geçirmiş, fakat bu arada İbrâhim'den endişelenerek ona karşı tedbirli davranmağa başlamış ve Buhârâ'yı terkedip onu kendi başına bırakıp gitmişti.

Emir Nûh asker toplayıp Buhârâ üzerine gelmiş, amcası İbhâhim ile savaşa girişmiş, fakat daha saf düzeninde iken İbrâhim'in yanında bulunan bazı kumandanlar ayrılıp Nûh'a sığınmış, geri kalanları da dağılıp gidince İbrâhim esir alınmış, kendisi ve aile fertlerinden bir grubun gözlerine mil çekilerek kör edilmişlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Muizzüddevle ve Ebû'l-Kâsım el-Berîdî arasında barış akdedilmiş ve Vâsıt şehri ile bütün çevresi Ebû'l-Kâsım'a iltizam edilmişti. Bu yılda Bağdâd'da büyük bir kıtlık ve pahalılık meydana gelmiş, insanlar ölü eti, köpek ve kedi yemek zorunda kalmışlardı. Bu arada adamın birinin küçük bir çocuğu götürüp pişirdiği, tam yiyeceği sırada da yakalandığı kaydedilir. Halk keçi boynuzu ve dikenlerini yemiş, yiyecek başka bir şey bulamadığı için sürekli keçi boynuzu yiyip durmuştu. Tanelerini haşlar ve öyle yerlerdi. Bu kıtlığın ve yenen maddelerin etkisiyle halk arasında çeşitli hastalıklar çıkmış, özellikle karınları şişmişti. Ölenlerin haddi hesabı yoktu. Hattâ ölenleri defnetmekten bile aciz kalınmıştı. Ölenler defnedilmediği için bir tarafta terkediliyor, cesetlerini köpekler yiyip duruyordu. Bağdâd halkının büyük bir kısmı Basra'ya çekip gitmiş, ekserisi yollarda ölmüş, Basra'ya ölmeden varabilenler de orada çok kısa bir müddet sonra hayatlarını kaybetmişlerdi. Şehirde evler ve tarlalar ekmek karşılığı satılmıştı. Nihayet hasat mevsimi gelince fiyatlar düşmüştü.

Yukarıda söz konusu ettiğimiz, gayet dindar ve mükemmel bir insan olduğu bilinen vezir Ali b. İsâ b. Dâvûd b. el-Cerrâh doksan yaşında iken bu yılda vefat etmişti. Aynı şekilde Hanbelî mezhebi fakihlerinden Ebû'l-Kâsım Ömer b. el-Hüseyn b. Abdullah el-Harakî Bağdâd'da bu yıl içinde vefat etmişti. Zilhicce ayında meşhur mutasavvıf Ebû Bekr eş-Şiblî; rebiyülevvel ayında da yine Hanbelî fakihlerinden «İbn Ebî Mûsâ» diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed b. İsâ vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ BEŞİNCİ (M. 946-947) YILI OLAYLARI

Yukarıda tafsilâtıyla anlattığımız gibi, bu yılın muharremi (946 ağustos) ayında Muizzüddevle Bağdâd'a yerleşip kendisinden tamamen emin olduktan sonra halife el-Mutî' Lillâh'ı Dâru'l-hilâfe'ye geri getirmişti.

Bu arada Muizzüddevle ile Nâsirüddevle arasında barış aktedilmiş ve aralarında Tüzün'ün taraftarları olan Türklerin haberi olmaksızın bir hayli elçiler gidip gelmişti. Bu barış görüşmelerinin yapıldığı sırada Nâsirüddevle, Tekrit'in doğusunda konaklamış bulunuyordu. Türkler barış görüşmelerinin yapıldığını öğrenince Nâsirüddevle'ye karşı isyan etmiş, o da hemen Tekrit'ten kaçıp Dicle nehrini batı yakasına geçmiş ve Melhem ile Karmatîlere sığınmıştı. Onu himayelerine alan Karmatîler Melhem kabilesi yanında bulunan İbn Şîrzâd ile birlikte Musul'a ulaştırmışlardı.

Tekkin ve Nâsirüddevle Arasında Meydana Gelen Savaş

Türkler Nâsirüddevle kaçıp de onu yakalayamayınca başlarına Tekkin eş-Şirâzî'yi emîr tayin edip İbn Karâbe, Nâsirüddevle'nin kâtipleri ve adamlarından geride kalanlarını tutuklatmışlar, diğer taraftan Nâsirüddevle de Musul'a doğru giderken Cüheyne'de İbn Şîrzâd'ı tutuklatmış ve Musul'da hiç durmaksızın çekip Nubaybin'e gitmişti. Bu arada Türkler Musul'a gelip girmişler, fakat Nâsirdüddevle'yi bulamayınca arkasına takılıp Nubaybin üzerine yürümüşlerse de Nâsirüddevle oradan da ayrılıp Sincâr'a gitmişti. Tekkin eş-Şirâzî Nâsirüddevle'nin peşine takılmış, o da Sincâr'dan el-Hadîse'ye gitmiş. Tekkin de onu sürekli takip edip durmuştu.

Bu arada Nâsirüddevle, Muizzüddevle'ye bir mektup yazıp imdadına koşmasını istemiş, Muizzüddevle de hemen yardım etmek üzere ordular sevketmiş. Nâsirüddevle el-Hadîse'den es-Sinn'e gelmiş, burada Müizzüddevle'nin veziri Ebû Ca'fer es-Sumayrî komutasında gönderdiği askerlerle karşılaşmış, bir araya gelerek her iki ordu birden Tekkin ile savaşmak üzere el-Hadîse'ye geri dönmüşlerdi. Burada Tekkin ile karşılaşmış, şiddetli bir savaşa tutuşmuşlar, ancak savaş neticesinde Tekkin ve Türkler

tam zafer elde edecekleri bir sırada mağlûp olmuşlardı. Tekkin'in askerleri yenilip de geriye çekilmeğe başlayınca Nâsirüddevle'nin ordusu içinde bulunan Araplar bunları kovalamış, yolda yetişmiş ve kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Bu arada emîrleri Tekkin eş-Şirâzî'yi tutuklayıp esir almışlar ve Nâsirüddevle'ye getirmişlerdi. Nâsirüddevle hemen Tekkin'i gördüğü anda gözlerine mil çektirip kör etmiş, hakimiyetindeki kalelerden birine göndererek orada zindana attırmıştı. Nâsirüddevle ve es-Saymarî Musul'a geri gelip şehrin doğusunda konaklamışlar, Nâsirüddevle es-Saymarî'yi çadırında ziyarete gitmiş, yanına girip hemen geri çıkmış ve Musul'a dönüp bir daha da yanına uğramamıştı. Anlatıldığına göre, Nâsirüddevle es-Saymarî'yi ziyaret edip geri döndükten sonra şöyle demişti: «Onun çadırına girdiğimde hemen pişman oldum ve bir yolunu bulup derhal çadırdan dışarı çıktım.»

es-Saymarî de bu olayı şöyle anlatır: «Nâsirüddevle çadırıma girdiğinde onu tutuklamadığıma pişman oldum.»

Sonra es-Saymarî, Nâsirüddevle'nin elinde bulunan İbn Şirzâd'ı kurtarmak üzere Nâsirüddevle'ye buğday, arpa ve diğer hububatlardan oluşan bin ölçek vermişti.

Rükniiddevle'nin Rey'i İstilâ Etmesi

Horasân askerleri arasında meydana gelen anlaşmazlık ve çatışmaları yukarıda kaydetmiş ve Ebû Ali'nin Horasân'a döndüğünü belirtmiştik. İşte bu sırada Rükniiddevle b. Büveyh, Rey'e geri dönerek şehri ve etrafındaki diğer el-Cibâl bölgesi şehirlerini istilâ edip Horasânlıları buradan çıkarıp atmıştı. Böylelikle Büveyhoğullarının gücü bir hayli artmış, Rey, el-Cibâl, Fars bölgesinden Ahvâz ve Irak'a kadar olan bölgeleri tamamen ellerine geçirmiş, hakimiyetleri altına almışlardı. Ayrıca el-Cezire bölgesinden de Musul, Diyârbekir ve Diyâr-Mudar'ın da iltizam gelirleri bunlara akıp gelmekte idi.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl içinde Müizzüddevle b. Büveyh ile Basra valisi Ebû'l-Kâsım b. el-Berîdî arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiş, Müizzüddevle Vâsıt üzerine bir ordu sevketmişti. Buna karşılık el-Berîdî de Basra'dan gerek nehir yoluyla, gerekse karadan ordular sevketmiş, her iki grup karşılaşmış ve savaşa tutuşmuşlardı. Bu savaşta el-Berîdî'nin adamları mağlûp olup geri çekilmiş ve ileri gelen adamlarından bir grup esir alınmıştı.

Bu yılda Müslümanlar ile Bizanslılar arasında esir mübadelesi yapılmıştı. Seyfüddevle b. Hamdân'ın suğûr bölgesi emîri Nasr es-Semelî nezaretinde yapılan bu mübadelede iki bin dört yüz erkek Müslüman esir kurtarılmıştı. Müslümanlardan Bizans elinde esir bulunanlar çok daha fazla olup iki yüz otuz kişilik bir fazlalık ortaya çıkmış, Seydüddevle bunların fidyelerini Bizanslılara ödeyerek kurtarmıştı.

Seyfüddevle bu yılın şaban (947 şubat-mart) ayında Ebû İshâk Muhammed el-Karârîtî'yi tutuklatmıştı. el-Karârîtî'yi diğer kâtibi Ebû'l-Farac Muhammed b. Ali es-Samarrâî'ye yardımcı almış, ayrıca Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Fehd el-Mavsılî'yi de kâtiplik görevine getirmişti.

Bu yılın şevval (nisan-mayıs) ayında Şâfiî mezhebi fukahâsından Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. Necr el-Fârisî vefat etmişti. Ayrıca edebiyat ve tarih ilmine vakıf olan Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. Abdullah b. el-Abbâs b. Muhammed b. Sûl es-Sûlî de vefat edenler arasında idi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ ALTINCI (M. 947-948) YILI OLAYLARI

Müizzüddevle'nin Basra'yı Ele Geçirmesi

Bu yılda Müizzüdevle yanına halife el-Mutî' Lillâh'ı almış, Basra'yı Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ebî Abdillah el-Berîdî'den almak üzere çölden geçerek oraya ulaşmışlardı. Ancak Müizzüddevle ile halifenin çölden geçmesi üzerine Karmatîler Hecer'den Müizzüddevle'ye bir elçi heyeti ile mektup gönderdiler, kendilerine ait olduklarını iddia ettikleri bu arazilerden geçtiğini kınıyorlardı. Ancak Müizzüddevle hiç de bu dediklerine aldırış etmemiş ve gelen elçiye şöyle demişti: «Siz kim oluyorsunuz da emir vermeğe kalkışıyorsunuz? Basra'yı aldıktan sonra hedefim sizsiniz ve başınıza gelecekleri de göreceksiniz.»

Müizzüddevle ed-Dirhemiye'ye ulaşınca Ebû'l-Kâsım el-Berîdî'nin askerlerinden bir çok kimse gelip Müizzüddevle'den emân dilemiş, bunun üzerine Ebû'l-Kâsım da 24 rebiyülâhir (12 Kasım 947) günü Basra'dan kaçarak Hecer'e gidip Karmatîlere iltica etmişti. Muizzüddevle de Basra'ya hakim olmuş ve Basra'nın ele geçirilmesiyle Bağdâd'da fiyatlar bir hayli düşmüştü.

Muizzüddevle ağabeyi İmâdüddevle'yi karşılamak üzere Basra'dan Ahvâz'a gitmişti. Halife el-Mutî' Lillâh ve Ebû Ca'fer es-Saymarî Basra'da kalmışlardı. Bu arada Muizzüddevle'nin ileri gelen kumandanlarından Kûrkîr isyan etmişti. es-Saymarî gönderdiği bir askerî birlik ile Kürkîr'i mağlûp etmiş, onu esir alıp Muizzüddevle'ye göndermiş, Muizzüddevle de Kûrkîr'i Râmehürmüz kalesinde hapse atmıştı. Muizzüddevle ağabeyi İmâdüddevle'ye şaban (948 şubat-mart) ayında Errecân'da karşılamış ve atından inerek huzurunda eğilip toprağı öpmüştü. Muizzüddevle ağabeyinin huzurunda sürekli olarak ayakta duruyor, oturmasını söylediği hâlde oturmuyordu. Nihayet Muizzüddevle ve arkasından da Halife el-Mutî' Lillâh Bağdâd'a geri dönmüşlerdi. Bu arada Muizzüddevle Musul'a yürümek istediğini açıklamış, tekrar Nâsirüddevle ile aralarında elçiler gidip gelmiş

ve Nâsirüddevle'nin gerekli ödemeleri yapması üzerine aralarında sulh akdedilmiş ve Muizzüddevle Musul üzerine yürümekten vaz geçmişti.

Muhammed b. Abdürrezzâk'ın Tûs'ta İsyan Etmesi

Bu sıralarda Muhammed b. Abdürrezzâk, Tûs ve çevresi valiliğini yürütüyor, bütün bu bölge kendisinin ve vekillerinin elinde bulunuyordu. Bu yılda Sâmânî emîri, Emîr Nûh b. Nasr'a karşı isyan etmişti. Emîr Nûh Horasân orduları kumandanı Mansûr b. Karatekin ile birlikte Merv'de bulunuyordu. Emîr ile kumandan burada otururken Cürcân'ı istilâ eden el-Hasan b. Fîruzân'ın önünden mağlûp olarak kaçan Veşmgîr Cürcân'dan Merv'e gelmişti. Veşmgîr'in mağlûp olup Cürcân'ı elden çıkardığını gören Emîr Nûh, Mansûr b. Karatekin'e derhal Nisâbûr üzerine yürüyüp Muhammed b. Abdürrezzâk ile savaşa girişerek elinde bulunan bütün şehirleri almasını, oradan da Veşmgir ile birlikte Cürcân üzerine yürümesini emretmişti. Mansûr ve Veşmgîr Muhammed b. Abdürrezzâk'ın elinde bulunan Nisâbûr üzerine yürüyünce Muhammed burayı terkederek Üstüvâ'ya gitmişti. Mansûr onu takip etmiş, o da Üstüvâ'dan Cürcân'a geçip oradan Rükniüddevle b. Büveyh'e yazdığı bir mektupta ondan emân dilemiş, Rükniüddevle de Muhammed b. Abdürrezzâk'a Rey'e gitmesini emretmişti.

Mansûr askerleriyle birlikte Nisâbûr'dan Tûs'a hareket etmiş, Tûs yakınlarında Şemîlân kalesinde Râfi' b. Abdürrezzâk'ı muhasara altına almıştı. Ancak Râfi'in ileri gelen adamlarından bir grup Mansûr'a sığınınca Râfi' Şemîlân'dan kaçarak Derek kalesine gitmişti. Böylece Mansûr Şemîlân'ı ele geçirmiş, burada bulduğu bütün mal ve paralara el koymuştu. Râfi' b. Abdürrezzâk da Şemîlân'a üç fersahlık bir mesafede bulunan Derek kalesinde çoluk çocuğu ve annesiyle kapanıp kalmıştı. Mansûr Şemîlân kalesini harabe hâline soktuktan sonra Derek kalesi üzerine yürüyüp burayı muhasara etmiş ve Abdürrezzâk'ın oğullarıyla burada günlerce savaşıp durmuştu. Derek'te durumu çıkışması üzerine Râfi'in kardeşi Ahmed b. Abdürrezzâk, amcaoğullarından bir grup ile birlikte Mansûr'a sığınıp ondan emân istemişlerdi. Bunun üzerine Rafi' b. Abdürrezzâk kalede bulunan altın, gümüş ve diğer mücevherâtı bir kilime sarıp yakın adamlarıyla birlikte kalenin surundan aşağıya atmış ve oradan inip bu paraları alarak dağlara çıkıp gitmişlerdi.

Mansûr Derek kalesinde geride kalanları ele geçirmiş, Muhammed b. Abdürrezzâk'ın çoluk çocukları, hanımları ve annesini Buhârâ'ya göndermiş, orada tutuklanmışlardı. Muhammed b. Abdürrezzâk'a gelince, o da Cürcân'dan Rey'e Rükniüddevle b. Büveyh'in yanına gitmişti. Rükniüd-

devle b. Büveyh Rey'de ona izzet ve ikramda bulunmuş, bir hayli hediyeler vermiş, ileride kaydedeceğimiz gibi el-Merzubân ile çarpışmak üzere onu yola çıkarmıştı.

el-Hasan b. Ali'nin Sicilya Valiliğine Tayini

Bu yılda İfrîkıyye hakimi el-Mansûr, el-Hasan b. Ali b. Ebî'l-Hasan el-Kelbî'yi Sicilya Adası valiliğine tayin etti. el-Hasan b. Ali'nin el-Mansûr katında büyük bir değeri olup özellikle Ebû Yezîd ile girişilen savaşlarda büyük rol oynamıştı.

Sicilya valisi Attâf zamanında adadaki kâfirler Müslümanlara karşı hükümran olmaya ve onları otoriteleri altına almağa başlamışlardı. Bu da vali Attâf'ın âcizliğinden ve zayıf idareciliğinden kaynaklanıyordu. Kâfirler yapılan barış gereği ödemeleri gereken mal ve paraları ödemez olmuşlardı. Bu arada Sicilya Adasında bir aile olan Benû et-Taberî buranın ileri gelen ailelerinden sayıldığı gibi bir hayli de kalabalık idi. 335 yılının Ramazan Bayramı günü şehir halkından kendilerine katılanlarla birlikte büyük bir kalabalık oluşturup vali Attâf üzerine hücum etmiş ve adamlarından bir grubu öldürmüşlerdi. Kendisi kaçıp şehir kalesine sığınmış, Benû et-Taberî de Attâf'ın sancaklarını, davullarını alıp kendi mahallelerine çekilip gitmişlerdi. Vali Attâf bu durumu el-Mansûr'a bildirmiş ve kendisine yardımcı kuvvetler göndermesini istemişti.

el-Mansûr bu durumu haber alınca Sicilya valiliğine el-Hasan b. Ali'yi tayin edip bir donanma ile derhal oraya birlikte gitmesini emretmişti. el-Hasan b. Ali emrine verilen donanma ile birlikte Sicilya'ya doğru yol alıp Mazar limanında demirlemişti. Ancak limanda bir gün kadar beklemesine rağmen şehir halkından hiç kimse onu karşılayıp iltifatta bulunmamıştı. Gece olunca Sicilya'da ikamet eden İfrîkıyye, Kütâme ve diğer bölge halklarından bir grup gelip yanına çıkmış ve Taberîoğulları ve ada halkından kendisiyle ittifak etmiş bulunanlardan korktukları için huzuruna gelip onu karşılayamadıklarını belirtmişlerdi. Bu arada Ali b. et-Taberî Muhammed b. Abdûn ve benzeri kimseler İfrîkıyye'ye gitmiş, ayrılırken yeni vali el-Hasan b. Ali'yi şehre sokmamalarını evlâtlarına tavsiye etmişlerdi. Bu tavsiye gereği olarak Taberîoğullarından şehirde bulunanlar Ali b. et-Taberî ile Muhammed b. Abdûn'un el-Mansûr ile yapacağı görüşmeler neticesinde elde edeceklerini bildirinceye kadar el-Hasan b. Ali'nin ve adamlarının gemilerden çıkmalarına engel olacaklardı. Ali b. et-Taberî ile Muhammed b. Abdûn el-Mansûr'un yanına varıp el-Hasan b. Ali'den başkasını buraya vali tayin etmesini istemişlerdi.

Bu arada İbn et-Taberî'nin adamlarından bir grup el-Hasan b. Ali'nin gemilerine gelerek yanında kimlerin bulunduğunu öğrenmek istemişler ve küçücük bir grup ile gemilerde beklediğini görünce onu bertaraf etmeyi düşünmüşlerdi. İki taraftan biri diğerini aldatmağa çalışmıştı. Nihayet Taberîoğullarına mensup bu adamların şehre dönmesi üzerine el-Hasan b. Ali kesinlikle adaya gidip bir daha ona dönünceye kadar gemilerinden ayrılmayacağına dair söz vermişti. Ancak bunlar gemilerden ayrılınca onlar şehirdeki adamlarının yanına varmazdan evvel harekete geçmiş, onu şehre girmekten alıkoymalarından evvel davranmıştı. el-Beydâ'a ulaşınca şehrin ileri gelenlerinden divan görevlileri ile barıştan sulh ve sükûndan yana olan bir grup adam gelip el-Hasan ile buluşmuş, o da onlara izzet ve ikramda bulunarak şehirde durumun ne olduğunu öğrenmek istemişti. İsmâil b. et-Taberî de bu adamların çıkıp el-Hasan b. Ali'ye gittiklerini öğrenince o da yeni valinin huzuruna gitmek zorunda kalmıştı. el-Hasan b. Ali, İsmâil b. et-Taberîyi karşılayıp ona iyi davranmış, izzet ve ikramda bulunup evine tekrar geri göndermişti. el-Hasan da bu şekilde şehre girmiş, şehirde Taberîoğularına karşı olan herkes ona yanaşıp destek olmuştu. İbnu't-Taberî bu durumu görünce Sicilyalı bir adam ile anlaşıp el-Hasan b. Ali'nin cesaretiyle meşhur olan bir kölesini evine davet etmesini söylemişti. Bu adam gelip Sicilyalının evine girince ev sahibi birden «İmdat» diye bağırmağa ve: «Bu adam evime girdi, benim gözümün önünde zorla hanımıma tecavüz etti.» demeğe başlamıştı. Bu sesi işiten şehir halkı da oralarda toplanmağa başlamış, İbnu't-Taberî de onları tahrik edip el-Hasan b. Ali'den korkutmağa yönelmiş ve: «İşte yaptıkları budur» demişti. Kölesini cezaya çarptırmayacağı tahmini ile halkı el-Hasan'ın evi önünde toplanmağa, isyan edip onu şehirden çıkarmağa davet etmişti.

Halk el-Hasan'ın evi önünde toplanmıştı, bu Sicilyalı adam da sürekli bağırıp çağırıyor ve sızlanıyordu. el-Hasan onu yanına çağırmış, durumunu sormuş ve gerçekten olayın böyle cereyan ettiğine dair yemin etmesini istemişti. Adamı buna yemin edince el-Hasan derhal o kölenin öldürülmesini emretmiş, adam öldürülmüş, şehir halkı buna son derece memnun olup: «Şu anda gönlümüz müsterih oldu ve ülkemizin artık rahat ve huzura kavuşup adalet ile yönetileceğini anlamış olduk.» demişlerdi. Bu gelişmeler karşısında durum İbnu't-Taberî'nin aleyhine dönmüş, el-Hasan Sicilya'da görevine devam etmiş, ancak Taberîoğullarından olan korkusu sürüp gitmişti. Bu arada el-Mansûr, el-Hasan b. Ali'ye yazdığı bir mektupta Ali b. et-Taberî, Muhammed b. Abdûn, Muhammed b. Cenâ' ve yanında bulunan diğer adamları tutukladığını bildirmiş, onun da İsmâil b. et-Taberîyi Recâ' b. Cenâ Muhammed (1)... ve tutuklanan bu adamların

1) Metin'de bu adam'ın isminin devamı bilinmediği için (...) şeklinde boş bırakılmış. (Çeviren).

diğer yakınlarını da Sicilya'da tutuklatmasını emretmişti. Durum bir hayli zor görünüyordu. Sicilya valisi el-Hasan b. Ali İbnu't-Taberî'ye haber gönderip: «Daha evvel sahip olduğun bahçeni gezip etrafı seyredeceğimize dair bana söz vermiştin; kalk yanıma gel, gidip bahçede dolaşalım.» demiş ve adı geçen diğer adamlara da İbnu't-Taberî'nin ağzıyla haber gönderip bahçede vali ile dolaşmak üzere yanında hazır bulunmalarını söylemişti. Hepsi birlikte gelip vali el-Hasan'ın evinde toplanmış sohbete dalmışlar ve vali sohbeti uzatabildiği kadar uzatmıştı. Nihayet gece karanlığı basınca vali el-Hasan onlara: «Artık gece oldu. Bu gece bizim misafirlerimiz olunuz.» demiş, adamlarına da haber göndererek bu gün onlar emîrin evinde misafir kalacaklardır. Sizler evlerinize gidiniz» diye söylemiş, adamları da evlerine geri dönünce vali el-Hasan bütün bunları tutuklatmış, mallarına el koymuş, böylece adadaki otoritesi bir hayli sağlamlaştığı gibi etrafında çokça adamı birikmiş ve maneviyatları güçlenmişti. Diğer taraftan el-Hasan b. Ali'nin adada bu şekilde otorite kurduğunu gören ada sakinleri Rumların râhibi hemen üç yıldan beri ödemedikleri vergiyi anında toplayıp valiye göndermişti.

Bunun üzerine Roma İmparatoru deniz yoluyla bir kumandanı kalabalık bir orduyla Sicilya'ya göndermiş, bu gelen kumandan ile Sardagos bir araya gelip Müslümanlara karşı bir cephe oluşturmuşlardı. Bu durum üzerine vali el-Hasan b. Ali, el-Mansûr'a bir mektup yazıp durumu bildirince el-Mansûr yedi bin atlı üç bin beş yüz yaya ve içindeki bahriyelilerle gayet iyi donatılmış bir donanmayı ona yardıma göndermişti. el-Hasan b. Ali gelen yardımcı kuvvetlerle bir araya gelip gerek denizden ve gerekse karadan hareketle Messina üzerine yürümüş ve İslâm askerleri Riyu (Reggio) şehrine çıkmışlardı. Sicilya valisi el-Hasan askerlerini güney İtalya'yı oluşturan Killivriye (Bruttia)'ya salmış ve her tarafa akın etmeğe başlamışlardı. Kendisi Cerâce'ye gelen el-Hasan şehri şiddetle kuşatmağa başlamıştı, şehirde yaşayan Rumlar susuzluktan neredeyse tümüyle yok olup gideceklerdi. Ancak bu sırada şehri kuşatan Müslümanlar üzerlerine Rumların geldiğini haber alınca Cerâce halkıyla belirli bir vergi ödemek üzere anlaşma yapmış ve gelen Rumlarla çatışmak üzere oradan ayrılmışlardı. Ancak bu gelen Rumlar Müslümanlarla çatışmaya girmeksizin Bâre (Bari) şehrine kaçıp gitmişlerdi. Gelen Romalıların böyle dağılması üzerine vali el-Hasan Kassâna kalesine konaklayıp askerlerini Killivriye (Bruttia) bölgesine yaymış, kendisi de burada bir ay kadar ikamet etmişti. Nihayet Romalılar barış teklifinde bulununca vali el-Hasan b. Ali anlaşma gereği kararlaştırılan meblağı ödemeleri şartıyla onlarla anlaşma yapmıştı.

Bu arada kış mevsimi gelip çatınca İslâm ordusu Messina'ya geri dönüp donanma ile birlikte kışı burada geçirmişlerdi. Ancak el-Mansûr İf-

rikıyye'den gönderdiği bir emir ile Kıllivriye'ye geri dönmelerini emretmiş, Hasan da geri dönerek Cerâce'ye kadar varmıştı. Burada İslâm orduları Sardagos ve yanında bulunan Romalı askerlerle 340 yılı Kurban Bayramı arefesinde (7 Mayıs 952) şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Bu savaşta meydana gelen çarpışmaların benzeri az görülmüştür. Nihayet Rumlar yenilip geri çekilmiş, Müslümanlar onları arkalarından kovalayıp tepelerine binmişler, gece vaktine kadar onları kılıçtan geçirmiş, bir sürü adamlarını öldürüp ağırlıklarını, silâh ve atlarını ganimet olarak ele geçirmişlerdi.

341 hicrî yılı girince el-Hasan b. Ali Cerâce üzerine yürüyüp muhasara altına almış, ancak bu arada Roma İmparatoru Kostantin, el-Hasan'a gönderdiği elçi heyeti ile barış teklifinde bulunmuştu. el-Hasan onunla anlaşma yapmıştı, Riyu (Reggio) şehrine geri dönerek burada şehrin tam ortasında büyük bir cami yaptırmış, kumandanlarından birisi de camiye bir minare inşa ettirmişti. Sicilya valisi el-Hasan bu câmiyi yaptırırken Riyu Hristiyanlarıyla yaptığı anlaşmada bu camiin inşasında kesinlikle Müslümanları alıkoymayacaklarını, burada namazın kılınmasını ve ezanın okunmasına aslâ engel olmayacaklarını, camiye kesinlikle Hristiyanın girmesini şart koşmuştu. Ayrıca Müslüman esirlerden isterse dininden dönmüş olsun olmasın camiye giren herkesin emân içinde olacağını ilân etmiş ve Rumlara bu camiden bir tek taş söküp camiyi yıkmağa teşebbüs ettikleri takdirde Sicilya ve İfrîkıyye'deki bütün Hristiyan kiliselerinin tamamen yıkılacağını bildirmişti. Gerçekten bu şehirde yaşayan Hristiyanlar mecbur olduklarından ve Müslümanlara güç yetiremeyip zillet içinde olduklarından bu şartlara uymak zorunda kalmışlardı. el-Hasan b. Ali de İfrîkıyye emîri el-Mansûr vefat edip yerine el-Muiz'in geçtiği güne kadar valiliğini sürdürmüştü. İleride kaydedeceğimiz gibi el-Muiz'in başa geçmesi üzerine İfrîkıyye'ye geri dönmüştü.

Cumân'ın er-Rahba'da İsyanı ve Bu Arada Meydana Gelen Olaylar

Cumân, Tüzün'ün adamlarından biri olup Nâsirüddevle b. Hamdân'a bağlanmış ve kumandanlarından biri olmuştu. Nâsirüddevle Bağdâd'ın doğu tarafında karargâh kurup da Muizzüddevle ile çarpışıp durduğu sırada Cumân'ı kendilerine fazla güvenmediği Deylemîlerin başına vererek onu Rahba'ya tayin edip oraya göndermişti. er-Rahba'ya gelen Cumân'ın etrafında bir hayli adam birikmiş ve güçlendiğini hissedince Nâsirüddevle'ye karşı isyan ederek er-Rakka ve Diyâr-Mudar'ı hakimiyeti altına almayı düşünmüştü. Cumân emrindeki askerlerle birlikte er-Rakka üzerine yürüyüp şehri onyedi gün müddetle muhasara altına almış ve şehir halkıyla

çarpışıp durmuştu. Sonunda Rakkalılar onu mağlûp etmiş ve oradan uzaklaştırmışlardı. Diğer taraftan er-Rahba halkı Cumân'ın görevlilerine ve adamlarına saldırıp şehirde çıkardıkları fitne, fesat ve yaptıkları zulümlerinden dolayı öldürmüşlerdi.

Cumân Rakka'dan geri döndüğünde er-Rahba halkına karşı şiddetli bir zulme başlayıp onlardan çok kimseyi öldürmüştü. Bunun üzerine Nâsirüddevle hâcibi Yârûh komutasında bir ordu göndermiş, Cumân ve Yârûh Fırat nehri kenarında çarpışmışlar ve çarpışmalarda Cumân mağlûp olup bozguna uğramış, kaçarken Fırat nehrine düşüp boğulmuştu. Ancak Cumân'ın adamları Yârûh'a sığınarak emân dilemişlerdi. Sonra Cumân'ın boğulmuş olan cesedini sudan çıkarıp hemen oracıkta defnetmişlerdi.

Rüknüddevle'nin Taberistân ve Cürcân'ı Ele Geçirmesi

Bu yılın rebiyülevvel (947 eylül-ekim) ayında Rüknüddevle b. Büveyh, el-Hasan b. Fîruzân ile bir araya gelip Veşmgîr'in hakimiyetindeki iller üzerine yürüdüler. Veşmgîr ile giriştikleri savaşta onu mağlûp etmişler, Rüknüddevle Taberistân'a hakim olmuş ve oradan da Cürcân'a giderek burayı da ele geçirmişti. Veşmgîr'in ileri gelen kumandanlarından yüz on üç kişi Rüknüddevle'den emân dilemişti. el-Hasan b. Fîruzân da Cürcân'da ikamet etmiş, Veşmgîr de elden çıkardığı ülkesini geri almak üzere Horasân'a gidip sığınmıştı. Bu konuyu ileride tekrar ele alacağız.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın safer (947 ağustos-eylül) ayında doğu taraflarında iki zir'a uzunluğunda kuyruklu bir yıldız ortaya çıkmış ve on gün kadar kaldıktan sonra kayıp gitmişti.

Bu yılda halifelere hâciblik görevini yapmış olan Selâme et-Tuluni vefat etmişti. el-Müstekfî zamanında Şâm'a gitmiş, Bağdâd'dan ayrılıp Şam'a gittiği sırada yolda malları ve paraları elinden alınmış ve vefat etmişti. Öldükten sonra da malları müsadere edilmişti. Kurtuluşu ve selâmeti Bağdâd'dan ayrılmakta bulduğu halde hem canı, hem de malı elinden çıkmış, aynen şâirin dediği şu duruma düşmüştü :

«Şayet kaderden korkup da ondan kaçarsan,
Hep onun bulunduğu tarafa doğru yönelmiş olursun.»

Bu yılda kurrâdan Muhammed b. Ahmed b. Hammâd Ebû'l-Abbâs el-Esrem vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ YEDİNCİ (M. 948 - 949) YILI OLAYLARI

Muizzüddevle'nin Musul'u Ele Geçirmesi ve Tekrar Geri Dönüşü

Bu yılda Muizzüddevle, Nâsirüddevle üzerine yürümek üzere Bağdâd'dan hareket ederek Musul'a doğru yola çıkmıştı. Nâsirüddevle, Muizzüddevle'nin gelişini haber alınca Musul'dan ayrılıp Nusaybin'e gitmişti. Muizzüddevle Musul'a ramazan (949 mart) ayında varmış, şehri ele geçirip halkına karşı amansızca bir zulme girişerek mallarına el koymuştu. Bundan dolayı da halk sürekli olarak beddua etmekteydi.

Muizzüddevle, Nâsirdüddevle'nin elinde olan bütün illere hakim olmak istemiş, ancak tam o sırada ağabeyi Rüknüddevle'den gelen bir mektupta Horasân ordularının Cürcân ve Rey üzerine yürüdüklerini bildirmiş ve ondan yardım istemişti. Bundan dolayı Nâsirüddevle ile barış yapmak mecburiyetinde kalmış ve aralarında elçi heyetleri gidip gelmişti. Bu heyetlerin gidip gelmesiyle arada barış akdedilmişti. Buna göre Nâsirüddevle her yıl Musul, Diyâru'l-cezîre ve Şâm bölgeleri için Muizzüddevle'ye sekiz milyon dirhem para ödeyecek ve kendi bölgesindeki camilerde Büveyhoğulları İmâddüdevle, Rüknüddevle ve Muizzüddeyle'nin isimlerini zikredecekti. Nâsirüddevle ile aralarında barış imzalandıktan sonra Muizzüddevle zilhicce (949 haziran) ayında Bağdâd'a geri dönmüştü.

Horasân Askerlerinin Cürcân'a Yürümesi

Mansûr b. Karatekin Horasân askerlerinin başında Veşmgîr ile birlikte Cürcân'a hareket etmişti, o sırada Cürcân'da el-Hasan b. el-Fîruzân bulunuyordu. Ancak Cürcân üzerine giderken Mansûr b. Karatekin ile Veşmgîr ayrı ayrı yollardan gitmişlerdi. Bunun için bu durum Hasan'a dalıa kolay görünmüş ve hemen Mansûr'la barış görüşmelerine girişerek anlaşmışlar ve oğlunu ona rehine olarak göndermişti.

Ancak bu arada Mansûr b. Karatekin el-Emîr Nûh'un Karatekin'in kölelerinden Hatkîn'in kızı ile evlendiği haberini almıştı. Hatkîn o sıralar-

da Büst ve er-Ruhhac valiliği görevini yapıyordu. Bu evlilik Mansûr'a bir hayli dokunmuş ve onu endişelendirmişti, çünkü el-Emîr Nûh kısa bir süre önce Mansûr'un kızını Fetkin adında birisiyle evlendirmişti. Mansûr bu olaya bir hayli kızarak: «Emir benim kızımı bir köle ile evlendiriyor, kölenin kızıyla da kendisi evleniyor?!» demişti. Nihayet bu evlilik Mansûr'u el-Hüseyin b. el-Fîruzân ile sulh yapmağa sevketmiş ve rehine olarak aldığı oğlunu da ona geri gönderip kendisi de Nîsâbûr'a dönmüş, el-Hüseyn Zevzen (Zûzan)'de ikamet etmiş, Veşmgîr de Cürcân'da kalmıştı.

el-Merzubân'ın Rey'e Hareketi

Bu yılda Âzerbeycân hakimi el-Merzubân Muhammed b. Müsâfir Rey üzerine yürümüştü. el-Merzubân Horasân askerlerinin Rey üzerine yürüdüğünü haber almıştı. Bu durum da Rüknüddevle'yi meşgul edecek ve uğraştıracak bir durumdu. Bu arada el-Merzubân Müizzüddevle'ye bir elçi göndermiş, Muizzüddevle bu elçinin sakalını kestirmiş ve yanındaki arkadaşıyla birlikte bu elçi heyetine bir hayli ağır sözler söyleyip küfretmişti. Muizzüddevle gerçekten kaba bir adamdı. Bu durum ise el-Merzubân'a bir hayli ağır gelmiş ve hemen askerlerini toplamağa başlamıştı. Rey üzerine yürümeden evvel Rüknüddevle'nin bazı kumandanları gelip ona sığınmış, bu kumandanların emân dileyip sığınmasıyla kendinde bir güç hissederek Rey üzerine yürümeğe heveslenmişti. Çünkü bu komutanlardan başka kimselerin de gelip ona bağlanacakları haberini almıştı. İşte bu durumlar Rey üzerine yürümesine sebep teşkil etmişti. Bu arada Nâsirüddevle b. Hamdân da ona gerekli yardımı sağlayacağı hususunda söz vermiş ve önce gelip işe Bağdâd'dan başlamasını tavsiye etmişse de el-Merzubân onun bu tavsiyesine uymamıştı. Ordularını topladıktan sonra babası ve kardeşi Vehsûzân ile istişarede bulunmuş ve Rey üzerine gitme meselesini onlarla tartışmıştı. Babası Rey'e gitmekten alıkoymağa çalışmışsa da bunu kabul etmemiş, hareketi sırasında onu uğurlarken babası ağlayıp şöyle demişti: «Ey oğulcağızım! Bu ayrılığımızdan sonra bir daha ben seni nerede bulabilirim?» demiş, el-Merzubân ise: «Ya Rey şehrindeki emirlik sarayında, yahut da ölüler arasında» diye cevap vermişti.

Rüknüddevle el-Merzubân'ın üzerine geldiğini haber alınca derhal kardeşleri İmâdüddevle ve Muizzüddevle'ye haberler gönderip kendisine yardım ulaştırmalarını istemişti. İmâdüddevle iki bin atlı, Muizzüddevle de Sebûktekin et-Türkî ile birlikte bir ordu göndermişlerdi. Ayrıca Muizzüddevle halife el-Mutî' Lillâh'tan Rüknüddevle'ye Horasân'ı verdiğine dair bir ahitname ulaştırmıştı. Sebûktekin et-Türkî komutasında giden Muizzüddevle'nin gönderdiği ordu, Dînever'e gelince aralarındaki Deylemîler kumandanları Sebûktekin'e karşı isyan ederek geceleyin bulunduğu

yerde onu basmışlar, fakat Sebüktekin musibet anında kullanılmak üzere hazır bulundurulan bir ata binip kaçmış ve ordudaki Türkler de tümüyle etrafında toplanmışlardı. Bunu gören Deylemîler Sebüktekin ve yanındakilere güç yetiremeyeceğini anlamış, yanına geri dönerek ondan özür dileyip affedilmelerini istemişler, o da bu özürlerini kabul etmişti.

Bu arada Rüknüddevle el-Merzubân'ı hile yollarıyla aldatmağa ve oyalamağa çalışıyor, ona yazdığı mektuplarda son derece tevazu gösterip itaatler arzederek sulh yapmayı teklif ediyor ve kendisine ilişmeksizin geri döndüğü takdirde Zencân, Ebher ve Kazvîn şehirlerini vereceğini vaat ediyordu. Bu şekilde aralarında elçi heyetleri bidip gelmiş ve kardeşleri İmâdüddevle ile Muizzüddevle'den yardım gelinceye kadar el-Merzubân'ı oyalamıştı. Muhammed b. Abdürrezzâk da gelip ona katılmış, el-Hasan b Fîruzân da Muhammed b. Mâkân komutasında ona yardımcı kuvvetler göndermişti. Rüknüddevle'nin askerlerinin bu şekilde bir hayli çoğalıp da iyice güçlenmesi üzerine ordusunda ihtam ettiği kimseleri tutuklatmış ve Kazvîn'e doğru hareket etmişti. el-Merzubân yola çıktıktan sonra Rüknüddevle'ye ulaşan bu yardımları haber almış ve ona karşı koyamayacağını anladığı hâlde geri dönmeyi izzet-i nefsine yedirememişti. Nihayet iki ordu karşılaşıp savaşa girişmişler, el-Merzubân mağlûp olup esir düşmüş, «Sumeyrim» denilen yere götürülerek orada hapse atılmış, Rüknüddevle de geri dönmüş, Muhammed b. Abdürrezzâk da Âzerbeycân taraflarına gitmişti.

el-Merzubân'ın ortada kalan adamları ne yapacaklarını şaşırmış, nihayet babası Muhammed b. Müsâfir'i kendilerine emîr nasbederek etrafında toplanmışlardı. Bu durumu öğrenen oğlu Vehsûzân kaçıp sahip olduğu bir kaleye kapanmıştı. Muhammed b. Müsafir ise askere karşı son derece kaba davranmağa başlamış, askerler de onu öldürmeyi planlamışlardı Bunu haber alınca kaçıp oğlu Vehsûzân'ın yanına gitmişti. Oğlu babasını tutuklatmış ve ölünceye kadar sürekli sıkıntıya dûçar etmişti. Vehsûzân da ne yapacağını bilmez bir durumda iken Kürtlerin kendisine olan itaatinden ve bağlılığından dolayı Deysem el-Kürdî'yi yanına çağırmış, onu desteklemiş ve Âzerbeycân üzerine gelmiş bulunan Muhammed b. Abdürrezzâk üzerine göndermişti. Karşılaşıp savaşa girince Deysem mağlûp olmuş, İbn Abdürrezzâk ise daha da güç kazanarak Âzerbeycân taraflarında yerleşmiş ve bölgenin vergilerini toplamağa başlamıştı. Nihayet 338 yılında Rey'e geri dönmüş ve buradan Emîr Nûh ile mektuplaşmağa başlamıştı. Emîre gönderdiği bir hediye ile affedilmesini istemiş, Emîr Nûh da onun özrünü kabul etmişti. Diğer taraftan Veşmgîr ile de mektuplaşıp onunla da sulh yaptıktan sonra 339 yılında Mansûr'un Rey'e geldiği sırada Tûs'a geri dönmüştü.

Çeşitli Olayları

Bu yılda Seyfüddevle b. Hamdân, Bizans topraklarına bir sefer düzenleyip savaşa tutuşmuş, ancak mağlûp olmuştu. Bu mağlûbiyet üzerine Rumlar Maraş'ı ele geçirmiş ve Tarsus halkına karşı da saldırılar düzenlemişlerdi.

Bu yılda Muizzüddevle öz dayısı ve kumandanların en ileri gelenlerinden ve insanlar arasında kendisine en çok yakın gördüğü Esfahdost'u tutuklatmıştı. Esfahdost sürekli olarak Muizzüddevle'yi gözetleyen, yaptığı bütün işleri kontrol edip duran casusları etrafına yerleştirmiş ve her yaptığını öğrenmeğe başlamıştı. Ayrıca el-Muti' Lillâh'a gönderdiği bir mektupta da Muizzüddevle'yi öldürmeyi teklif etmişti. Bunu haber alan Muizzüddevle derhal Esfahdost'u tutuklayarak Râmehürmüz'e göndermiş ve orada hapse attırmıştı.

Bu yılda Ebû'l-Kâsım el-Berîdî Muizzüddevle'den emân dileyerek Bağdâd'a gelmiş, Muizzüddevle onu karşılayıp ihsanlarda bulunduktan sonra ona bir yeri ikta etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ SEKİZİNCİ (M. 949 - 950) YILI OLAYLARI

İmrân b. Şâhin'in Durumu

Bu yılda İmrân b. Şâhin ortaya çıkıp bir hayli güç kazanmıştı. O «el-Câmide» halkından olup ortaya ilk çıktığı dönemlerde etrafındaki yerlerden vergiler toplamağa başlamış ve bu yaptıklarından dolayı halifeden korkarak «el-Batîha» bölgesine kaçıp orada şeker kamışı tarlalarıyla ormanlıklarda gizlenmişti. Burada gizlendiği müddet içinde avladığı balık ve kuşlarla yetinir, bu şekilde azığını sağlardı. Daha sonra el-Batîha'dan gelip geçen kimselerin yolunu kesmeğe başlamış, etrafına bölgedeki avcılardan ve hırsızlardan bir sürü kimse toplanmış, onlarla bir hayli güç kazanmıştı. Buna rağmen de kendisini devletten korumağa çalışıyor ve bundan korkuyordu. Üzerine asker sevkedileceğini hissettiğinde Ebû'l-Kâsım el-Berîdî'ye gidip emân dilemiş, ona sığınmıştı. Ebû'l-Kâsım el-Berîdî onu el-Câmide'ye gönderip buranın ve el-Batâih çevrelerinin korunmasını görev olarak vermişti. O görevini bir taraftan sürdürürken diğer taraftan da etrafına adam toplamağa çalışıyor, bir hayli güç kazanıp savaş araç gereçleri ve silâh yığıyordu. el-Batâih bölgesinde geçitleri ve önemli noktaları tamamen donatmış ve bütün bölgeyi hakimiyeti altına almıştı.

İmrân b. Şâhin'in durumu bir hayli ciddiyet kazanınca Muizzüddevle, veziri Ebû Ca'fer es-Saymarî'yi üzerine bir orduyla göndermiş, defalarca yapılan hücumlarla çarpışılmıştı. Nihayet çoluk çocuğu ele geçirilmiş, kendisi de kaçıp gizlenmiş, kaçarken ölümden zor kurtulmuştu.

Tarihçilerin ittifakla anlattıklarına göre, İmâdüddevle b. Büveyh'in ölümüyle Fars bölgesindeki askerleri bir hayli dağılmıştı. Bunun üzerine Muizzüddevle veziri es-Saymarî'ye Şîrâz'a gidip buradaki işlerini yoluna koymasını emretmişti. es-Saymarî Muizzüddevle'nin bu emri gereğince el-Batâih bölgesinden ayrılıp Şîrâz'a gitmişti. İleride İmâdüddevle'nin ölümünü anlatırken es-Saymarî'nin buradaki faaliyetlerinden söz edeceğiz. O el-Betâih'ten ayrılınca İmrân b. Şâhin gizlendiği yerden çıkmış ve tekrar eski yaptıklarına dönüp etrafından dağılmış bulunan adamlarını toparlayarak güç kazanmıştı. İleride gerektiğinde tekrar onun durumunu söz konusu edeceğiz.

İmâdüddevle b. Büveyh'in Ölümü

İmâdüddevle Ebû Hasan Ali b. Büveyh bu yılın cemaziyelâhir (949 kasım-aralık) ayında böbreğindeki bir yaranın etkisiyle vefat etmişti. Bu hastalığı bir hayli uzun sürmüş, hastalıklar ve ızdıraplar yakasını bırakmamıştı. Öleceğini hissedince kardeşi Rüknüddevle'ye haber gönderip oğlu Adududdevle Fennâ-Hüsrev'i veliahd edinmek ve memleketi Fars bölgesine varis kılmak üzere göndermesini istemişti. Çünkü İmâdüddevle'nin erkek çocuğu yoktu. Bu isteği üzerine kardeşi Rüknüddevle oğlu Adududdevle'yi amcasına göndermişti. Adududdevle amcasının vefatından bir yıl evvel babasının ileri gelen ve güvenilir adamlarından bir grup ile birlikte yanına varmıştı. İmâdüddevle bütün askerleriyle yeğenini karşılamağa çıkmış, onu getirip sarayında tahta oturtmuş, kendisi önünde el pençe durup halkın ve askerlerinin kendisine hükümdar olarak hürmet etmelerini ve selâmlamalarını, emirlerine itaat edip bağlanmalarını emretmişti. O gün yapılan merasimler unutulmayacak kadar mükemmel idi.

İmâdüddevle, adamları arasında ileri gelen şahsiyetlerden bazılarından korkuyor ve ondan sonra devlet yönetimini arzuladıklarını biliyordu. Bu gibi şahsiyetler gerçekten kendilerini hem şahsiyet olarak, hem de aile yapısı olarak ondan daha üstün görüyorlardı. Ölümünden sonra bu işe talip olacaklarını ve bu göreve daha çok hak sâhibi olduklarını iddia ediyorlardı. Ancak İmâdüddevle sürekli bunları idare ediyor ve oyalıyordu. Kendisinden sonra devleti yönetmek üzere her şeyi yeğenine devredince onu öldürmelerinden korkmuş ve hepsini tutuklatmıştı. Bunlar arasında ileri gelen bir kumandan olan Şirenhin veya Şir-nehin adında birisi vardı. İmâdüddevle onu da tutuklatmıştı. Ancak kumandanlar ve yakın adamları onu serbest bırakması için şefaatte bulunmuşlarsa da İmâdüddevle onlara şöyle demişti: «Ben size onunla ilgili bir olayı anlatayım; şayet onu serbest bırakmayı uygun görürseniz hemen isteğinizi yerine getiririm: «Bir zamanlar Sâmânî Emir Nasr b. Ahmed'in hizmetinde küçük bir Deylemî grubu olarak hizmet görüyorduk. Nasr b. Ahmed saltanat tahtına oturmuştu, hizmetinde büyük ordudan başka kendisinin ve babasının on bin kadar kölesi vardı. O günlerin birinde elinde bir torbaya sarılmış bir bıçak taşıyan Şirenhin'e bunun ne olduğunu ve niçin taşıdığını sorduğumda bana şöyle dedi: «Şu genç adamı öldürmek istiyorum; ölümünden sonra ne olursa olsun. Artık sürekli olarak onun hizmetinde bulunmaktan bezmiş durumdayım.» Bu genç derken Nasr b. Ahmed'i kastediyordu. Nasr b. Ahmed o sıralarda 20 yaşında olup sakalı daha yeni çıkmıştı. Şirenhin'in Nasr'ı öldürmesiyle Sâmânîlerin yalnız onu değil, bütün Deylemîleri ve dolayısıyla hepimizi yok edeceklerini biliyordum. Elinden tuttum ve ona:: «Seninle konuşmak istiyorum» deyip bir kenara çektim ve o anda oralar-

da bulunan bütün Deylemîleri de etrafımıza topladım. Olup bitenleri Deylemîlere anlattım, hemen Şîrenhin'in elindeki bıçağı aldılar. İşte sizler onun bu tavrını ve anlayışını ve o gün yapmak istediğini gördüğünüz hâlde bu günde aynı şekilde şu tahta oturttuğumuz gencecik adama karşı nasıl davranacağını bir daha düşünün.» Bu kıssayı dinleyen İmâdüddevle'nin adamları Şîrenhin'i kurtarmaktan vazgeçmişler, o da ölünceye kadar hapiste kalmıştı.

İmâdüddevle vefat etmiş, yeğeni Adududdevle Fars bölgesine sahip olmuştu. Ancak adamları ve etrafındakiler kendi aralarında onun yöneticiliği hususunda ihtilâf etmişlerdi. Fars bölgesindeki bu karışıklıkları önlemek üzere Muizzüddevle, İmrân b. Şâhin ile uğraşıp duran veziri es-Saymarî'ye mektup yazıp Şîrâz'a gitmesini ve şimdilik İmrân b. Şâhin ile uğraşmayı bırakmasını emretmişti. es-Saymarî Fars bölgesine varmış, o sırada Rüknüddevle de Şîrâz'a gelmişti. Her ikisi Adududdevle'nin yönetimini sağlamlaştırmayı kararlaştırmışlardı. Rüknüddevle b. Büveyh Şîrâz'a gelmek üzere kendi bölgesinden ayrılırken ileri gelen adamlarından Ali b. Kame'yi yerine vekil bırakmıştı. O Şîrâz'a gelince İstahr'da bulunan kardeşinin kabrine yalınayak ve başı açık olarak askerleriyle birlikte yürümüş ve üç gün kadar kabrin yanında kaldıktan sonra askerleri ve ileri gelen kumandanları şehre dönmesini tavsiye etmişlerdi. Rüknüddevle Şîrâz'a geri dönüp burada dokuz ay kadar kalmış ve bu arada kardeşi Muizzüddevle'ye bir hayli silâh ve para göndermişti.

İmâdüddevle vefat edinceye kadar Emîru'l-ümerâ görevini sürdürmüştü. Onun vefatı üzerine kardeşi Rüknüddevle Emîru'l-ümerâ görevini üstlenmişti. Diğer kardeşleri Muizzüddevle de Irak ve hilâfet merkezini istilâ edip onlara burada vekillik etmekte idi. Rüknüddevle gerçekten gerek yöneticilik ve gerek halka karşı takındığı tavrında gayet yumuşak huylu, cömert bir kimse olup akıllıca davranıyordu. Şimdiye kadar onunla ilgili anlattıklarımız onun akıllılığı ve yöneticilikteki vukufiyetini göstermektedir.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın cemaziyelâhir (kasım-aralık) ayında Ebû Sâib Utbe b. Abdullah, Bağdâd'da Kâdı el-Kudât makamına getirilmişti.

Ayrıca halifenin sarayında tutuklu bulunan el-Müstekfî Billâh, bu yılın rebiyülâhir (eylül-ekim) ayında ölmüştü. Ölümüne sebep olan hastalık kanının pıhtılaşıp durmaması idi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ OTUZ DOKUZUNCU (M. 950 - 951) YILI OLAYLARI

es-Saymarî'nin Ölümü ve el-Mühellebî'nin Vezarete Tayini

Bu yılda Muizzüddevle'nin veziri Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed es-Saymarî Fars bölgesinden dönüp de tekrar İmrân b. Şâhin'i el-Câmide'de muhasara altına aldığı bir sırada şiddetli bir ateşe yakalanarak vefat etmişti.

Ölümü üzerine Muizzüddevle, cemaziyelevvel (950 ekim-kasım) ayında Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed el-Muhellebî'yi vezarete tayin etti. el-Muhellebî, es-Saymarî'nin merkezden ayrılması hâlinde Muizzüddevle'ye yardımcı olan ve sürekli yanında bulunan bir kişi olup devlet işlerine ve divanlara son derece vakıf idi. Muizzüddevle güvenirliliğini, devlet işlerini anlamadaki gücünü ve vezarete yarayıp yaramadığı hususunda onu denemiş, gerçekten yeterli görünce vezarete tayin etmişti.el-Muhellebî vezarete geçtikten sonra bu işi mükemmelce başarmış, halka karşı gayet iyi davranıp ülke içerisindeki zulümleri engellemeğe çalışmış ve özellikle Basra'da karışıklıkları önlediği gibi orada el-Berîdîlerin bir hayli yaygınlaştırmış oldukları zulümleri engellemiş, tamamen kökünü kazımıştı. O vezareti sırasında ilim ve sanat ehlini kendisine yaklaştırmış, onlara iyiliklerde bulunmuş ve memleket içerisinde ara sıra gezilere çıkarak zulümleri engellemeğe çalışmış ve toplanması gereken malları da toplamıştı. Gerçekten vezareti sırasında herkese karşı iyi davranmış, iyi bir yönetim örneği vermişti. Allah rahmet eylesin.

Seyfüddevle'nin Bizans Topraklarına Gazaya Çıkması

Seyfüddevle b. Hamdân bu yılda Bizans topraklarına gazaya çıkmış, bir çok yeri yakıp yıkmış ve bir hayli kale fethederek çokça esir ve ganimet ele geçirmişti. Vardığı Bizans topraklarından geri dönmek isterken Bizans orduları onu dar geçitlerde sıkıştırmış ve yanında bulunan Müslümanlardan büyük bir kısım ya esir düşmüş, ya da öldürülmüştü. Bu mağlûbiyetten sonra Rumlar Seyfüddevle'nin ele geçirdiği ganimet ve esirleri kurtarmışlar, Seyfüddevle de küçük bir grupla geri dönebilmişti.

Karmatîlerin Hacerü'l-esved'i İade Etmeleri

Karmatîler bu yılda Hacerü'l-esved'i Mekke'ye iade ederek: «Bize verilen bir emir üzerine bunu yerinden söküp aldık ve ikinci bir emirle de tekrar yerine iade ettik.» demişlerdi. Beckem Hacerü'l-esved'i geri getirmeleri için Karmatîlere elli bin dinar para ödemeyi teklif etmişse de bu teklifi kabul etmemişler, ancak bu yılın zilkade (951 nisan-mayıs) ayında her hangi bir şey talep etmeksizin önce Kûfe'ye getirip Kûfe camiine asmışlar, halk onu görsün diye burada bir müddet bıraktıktan sonra alıp Mekke'ye geri götürmüşlerdi. Karmatîler Hacerü'l-esved'i Kâ'be'den 317 yılında almış ve yirmi iki yıl ellerinden kaldıktan sonra bu yılda tekrar götürüp yerine koymuşlardı.

Horasân Askerlerinin Rey'e Yürümesi

Bu yılda Mansûr b. Karatekin Sâmânî emiri Emir Nûh'un emri ile safer (950 temmuz-ağustos) ayında Nisâbûr'dan Rey üzerine yürüdü. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, o sıralarda Rey'i elinde tutan Rükniüddevle Fars bölgesine gitmişti. Mansûr Rey'e ulaştığı sırada Rey'de Rükniüddevle'nin vekili Ali b. Kâme görev yapıyordu. Mansûr'un gelmesi üzerine Ali b. Kâme oradan Isfahân'a gitmiş. Mansûr da Rey'e girip şehri tamamen ele geçirmiş, bütün çevre illere askerlerini dağıtıp el-Cibâl bölgesi ile Karmisîn'i de hakimiyeti altına almış ve Rükniüddevle'nin buradaki görevlilerini uzaklaştırarak bölgeyi ve özellikle Hemedan ile çevresini tamamen ele geçirmişlerdi.

Fars bölgesinde bulunan Rükniüddevle bu gelişmeleri haber alınca derhal kardeşi Muizzüddevle'ye mektup yazıp Irak'a bitişik bulunan bu bölgelerden askeri uzaklaştırmak için yardımcı kuvvet göndermesini emretmişti. Muizzüddevle Hâcip Sebüktekin'i Türklerden, Deylemîlerden ve Araplardan oluşan kalabalık bir orduyla buralara göndermişti. Sebüktekin Bağdâd'dan ayrıldıktan hemen sonra ordunun büyük ağırlıklarını geride bırakıp kendisi sür'atle hareket eden askerlerle birlikte Karmisîn'e gidip buradaki Horasânlılarla çarpışmış ve hiç bir şeyden haberi yokken üzerlerine saldırarak onların bir kısmını öldürmüş, o sıralarda hamamda bulunan Beckem el-Humârtekini adındaki kumandanlarını da esir alarak diğer esirlerle birlikte Muizzüddevle'ye göndermişti. Muzzüddevle bunu bir müddet hapsettikten sonra serbest bırakmıştı.

Bu durumu haber alan Horasân askerleri hep birlikte Hemedân'da

toplanmışlardı. Sebüktekin Hemedân'a doğru üzerlerine yürüyünce onunla her hangi bir çarpışmaya girişmeksizin Hemedân'dan ayrılmışlar, Sebüktekin şehre girerek şevval (mart-nisan) ayında Rüknüddevle'nin gelişine kadar burada ikamet etmişti.

Bu gelişmeler üzerine Mansûr b. Karatekin emrindeki askerlerle birlikte Rey'den hareket ederek Hemedân'a doğru yola koyuldu. O sıralarda Rüknüddevle Hemedân'da bulunuyordu. Aralarında yirmi fersahlık bir mesafe kalınca Mansûr yolunu değiştirip Isfahân üzerine yürümüştü. Şayet Mansûr Hemedân üzerine yürüseydi Rüknüddevle ona karşı çıkmaz, ondan uzaklaştırdı. Gerçekten Mansûr tam bu sırada Rüknüddevle'nin üzerine yürüseydi bütün bu ilere hakim olurdu, çünkü bu sıralarda Rüknüddevle'nin askerleri arasında bir hayli anlaşmazlıklar meydana gelmişti. Fakat Allah'ın takdiri olarak Mansûr Hemedân üzerine yürümemiş, Isfahân"a doğru yolunu değiştirmişti. Rüknüddevle Sebüktekin'e ordusunun bir öncüsü olarak harekete geçmesini istemiş, Sebüktekin bu öncü kuvvetlerle tam harekete geçeceği sırada emrindeki Türklerden bazıları bir kaç kez arka arkaya isyan ederek karışıklıklar çıkarmışlardı. Bunun üzerine Rüknüddevle: «Bunlar aramızda bulunan düşmanlarımızdırlar. Herşeyden evvel bunlarla işe başlamak lazım.» demiş ve adamlarıyla üzerlerine saldırıp çarpışmış ve onları hezimete uğratmışlardı.

Sebûktekin'in emrindeki Türklerin kendisine karşı isyan edip karışıklıklar çıkardıklarını haber alan Muizzüddevle, İbn Ebi'ş-Şevk el-Kürdî ve benzeri kimselere gönderdiği emirlerde derhal bu isyan çıkaran Türklere gerekli dersi vermelerini istemiş, onlar da bu emir üzerine Türklerle çarpışmış, bir kısmını yakalayıp bir kısmını öldürmüşler, kurtulabilenler de çekip Musul'a gitmişti. Nihayet Rüknüddevle Isfahân'a doğru yürümüş, ancak Mansûr b. Karatekin ondan evvel Isfahân'a vardığı için burada Rüknüddevle'ye bağlı kimseler derhal şehri boşaltmışlardı. Ayrıca şehirde ikamet edenlerin büyük bir kısmı da en basit bineklere büyük zorluklar içerisinde binip giderek şehri boşaltmışlardı. Giderlerken sığırlara ve merkeplere binmişler ve bu göç sırasında bir öküzün veya bir merkebin kirası Isfahân'dan dokuz fersahlık bir mesafe bulunan Hân-Lencân'a kadar yüz dirheme ulaşmıştı. Buna rağmen Hân-Lencân'a gelen Isfahânlılar mesafenin son derece yakın oluşundan dolayı İbn Karatekin'den çekiniyor ve kendilerini emniyette hissetmiyorlardı. Eğer Mansûr üzerlerine yürüyecek olursa bütün mallarını, ellerindeki her şeylerini alacaktı. Fakat Mansûr sadece Isfahân'a girip orada konaklamış, kimseye dokunmamıştı.

Rüknüddevle de bu arada bölgeye varıp Hân-Lencân'a konaklamış ve aralarında günlerce süren savaşlar meydana gelmişti. Her iki taraf arasında yiyecek sıkıntısı çekilmeğe başlanmış, davarlarını kesmek zorunda kal-

mışlardı. Bu sıkıntılar karşısında Rüknüddevle kaçma imkânı bulsaydı kaçıp gidecekti. Ancak kaçması da kolay değildi. Veziri Ebû'l-Fazl b. el-Amîd ile görüşmüş, konuyu istişare etmiş ve bir gece kaçması hususunda fikrini sormuştu. Vezir Ebû'l-Fazl ona: «Senin Allah'tan başka bir sığınağın yoktur. Müslümanlar için hayırlar dile. Onlara karşı iyi davranma yollarını ara ve bu konuda samimi ol. Adamlarına ihsanlarda bulun ve iyi davran. Şu anda bir insan olarak yapabileceğimiz her türlü hile yolları bizim için kapanmış durumdadır. Şayet buradan ayrılıp gitmeğe niyet edersek birden peşimize takılır, bizden sayıca çok fazla oldukları için hepimizi yok eder, içimizden tek bir adam bile kurtulamaz.» demişti. Rüknüddevle ise ona: «Ben de aynen senin düşündüğün gibi düşünüyordum.» şeklinde karşılık vermişti.

O gecenin üçte ikisinden sonraki bir saatte Rüknüddevle'nin aldığı bir haberde Mansûr'un ordusuyla birlikte ayrılıp Rey'e gittiğini ve çadırlarını olduğu gibi yerlerinde bıraktıklarını bildirmişlerdi. Mansûr'un buradan böyle gece yarısı ayrılıp gitmesinin sebebi gerek kendilerinin yiyecek sıkıntısına düşmeleri, gerekse davarlarının yemlerinin tükenmesiydi. Deylemîler yiyeceğe karşı bir hayli sabırlı davranabiliyor ve az yemekle yetinebiliyorlardı. Hattâ bir hayvanı veya bir deveyi boğazlayıp pişirdiklerinde bundan kalabalık bir kitle karnını doyuruyor, az yiyecekle yetiniyorlardı. Horasânlılar ise tam bunun zıddına yemeğe karşı dayanamıyor, az yemek ile iktifa edemiyorlardı. Bunun için Mansûr'a karşı gelmişler ve bir hayli karışıklıklar ve anlaşmazlıklar olmuş, nihayet 340 yılı muharrem ayında buradan ayrılıp gitmişler, bunu öğrenen Rüknüddevle ise bir türlü inanamamıştı. Nihayet haberin kesinleştiğini öğrenince askerleriyle birlikte harekete geçip Horasânlıların geriye bıraktıkları her şeyi ele geçirmişlerdi.

Rüknüddevle'nin veziri Ebû'l-Fazl b. el-Amid şöyle anlatır:

«O gecenin üçte ikisinden sonra Rüknüddevle beni yanına çağırdı ve şöyle dedi: «Biraz önce bir rüyâ gördüm. Rüyamda atıma binmiş gidiyordum. O anda düşmanımız mağlûp olmuş, geri çekilip gidiyordu. Sen de bana doğru gelmekte idin. O anda hiç ummadığımız bir yerden bir kurtuluş ulaştı. Bir ara başımı uzattım yerde taşlı bir yüzük gördüm, taşı firuz idi. Parmağıma geçirdim ve onu hayra yordum. Uyandığımda gerçekten zafer elde edeceğimize inandım, çünkü rüyada firuz taşı görmek zafere delâlet eder.

Bundan dolayı Rüknüddevle'nin rüyasında gördüğü atına »Firuz» ismi verilmişti.

İbnu'l-Amîd olayı anlatmaya şöyle devam eder:

«Tam o sırada düşmanın çekip gittiği müjdesi bize ulaştı. İkimiz de

durum tamamen kesinleşinceye kadar bir türlü inanamamıştık. Hemen atlarımıza bindik, düşmanın neden dolayı kaçtığını bilmeden ve önümüze çıkacak her hangi bir pusudan da endişelenerek devam ettik. Rüknüddevle Firuz adlı atına binmiş yürüyorken ben de hemen onun yanı başında seyrediyordum. Biz yürüyorken Rüknüddevle birden önünde duran hizmetçiye bağırıverdi: «Bana o yerdeki yüzüğü ver!» Hizmetçi yerden yüzüğü aldı ve Rüknüddevle'ye verdi. Gerçekten bu Rüknüddevle'nin rüyasında gördüğü firuz taşlı yüzüğün aynısı idi. Hemen onu parmağına geçirip: «İşte gördüğüm rüyanın yorumu. Bir saat önce rüyamda gördüğüm yüzük işte bu yüzüktür.»

Gerçekten bu olayla ilgili anlatılan tatlı bir hadisedir bu.

İmrân b. Şâhin'in Durumu ve Muizzüddevle Askerlerinin Ona Karşı Mağlûbiyeti

Yukarıda es-Saymarî'nin bölgeden ayrılmasından sonra İmrân b. Şâhin'in durumunu, nasıl güç kazandığını kaydetmiştik. es-Saymarî'nin buradan ayrılmasıyla daha da cesaret alan İmrân b. Şâhin bölgeye tekrar hakim olmuş, bunun üzerine de Muizzüddevle askerleri ve kumandanları arasında ileri gelenlerden birisi olan Rüzbahân'ı İmrân üzerine göndermişti. Rüzbahân, el-Batîha'ya gelip İmrân ile çarpışmalara girişmiş, fakat İmrân sürekli olarak onu oyalamış ve el-Batîha'nın dar bir geçidine gelerek burada kapanmış, Ruzbahân ise ona karşı zafer elde edemeyince ve bu durum gittikçe uzayınca bir hayli sıkılmıştı. Bunun için bir an evvel zafere ulaşma yolunu aramış ve acele ile İmrân'ın üzerine yürümüştü. İmrân birden saklı bulunduğu yerden Rüzbahân'ın önüne çıkarak onu ve adamlarını mağlûp etmiş, kaçıp giderlerken onlardan bir hayli adam öldürüp sahip oldukları bütün silâh, araç ve gereçlerini ele geçirip bunlarla daha da güç kazanmış, sahip olduğu güç ve kuvvet iki katına çıkmıştı. Bunun için de adamları devlet yöneticilerine karşı daha da cüretkârca davranarak onlara ve mallarına tamah ederek, devlete bağlı her hangi bir kimse oradan geçtiğinde onu alıyor ve kendilerine şehir içi ve şehir dışı bekçilik görevi vermesini istiyorlardı. Şayet bu bekçilik görevi onlara verilmezse bu devlet yetkilisini alıp dövüyor, alaya alıp küfrediyorlardı.

Muizzüddevle'nin ordu mensupları olup genellikle Basra'da köy ve emlâkı bulunan kimselerin mutlaka el-Batîha'dan geçmeleri gerekiyordu. Artık Basra'ya nehir yoluyla gidip gelmek bir hayli zorlaşmış, yolları kesilmiş, kara yoluyla gitmekten başka bir imkânları kalmamıştı. Halk bu durumu Muizzüddevle'ye şikâyet etmiş, o da derhal veziri el-Mühellebî'ye yazdığı bir mektupta bu İmrân problemini çözüme kavuşturmak üzere

Vâsıt'a gelmesini istemişti. O sıralarda Basra'da bulunan el-Muhelebî derhal el-Batîha taraflarına çıkmış, Muizzüddevle de onu kumandanlar, askerler ve silâh gönderip her türlü yardımı yapmıştı. el-Mühellebî Basra'dan el-Batîha'ya doğru İmrân üzerine yürümüş, İmrân ise onu sıkıştırmağa başlayarak bütün geçit yollarını tıkamıştı. el-Muhellebî bu dar geçitlere girince zorluklar çekmeğe başlamıştı, çünkü bu geçitlerin çıkış ve girişlerini İmrân ve adamlarından başka kimse bilmiyordu. Rüzbahân ise başına gelen musibet ve mağlûbiyetin el-Muhelebî'nin de başına gelmesini ve mağlûp olmasını temenni ediyor ve istiyordu. Bu sefer sırasında zafere ulaşmak ve İmrân'ı mağlûp etmek hususunda da hiç de gayreti olmamış, sürekli olarak el-Muhellebi'yi İmrân üzerine hücum etmeğe teşvik edip durmuştu. Ancak el-Muhellebî daha temkinli davranmağa çalışıp Rüzbahân'ın bu tekliflerini kabul etmemişti. Bunun üzerine Rüzbahân bunu fırsat bilerek Muizzüddevle'ye yazdığı bir mektupta el-Muhellebî'nin acizliğini bildiriyor ve şöyle diyordu: «Sürekli bizi oyalayıp duruyor. Askere her hangi para ve mal dağıtmadığı gibi dilediği şekilde tasarrufta bulunuyor.» Muizzüddevle ise el-Muhellebî'ye yazdığı mektupta onu kınıyor ve geç davrandığından dolayı da ona serzenişte bulunuyordu. Bunun üzerine el-Muhelebi derhal İmrân'a saldırarak üzerine yürümüş, fakat İmrân bu dar geçitlerde pusulara bir sürü adamlar yerleştirmişti. Muizzüddevle'nin askerleri bu geçitlere girerken Ruzbahân adamlarıyla birlikte geride kalmağa başlamış ve yalnız kendilerinin kurtulmasını temenni etmişti.

Muhellebî ve adamları bu dar geçitlere girince pusularda yatan İmrân'ın askerleri birden üzerlerine saldırıya geçmiş, onları kılıçtan geçirmeğe başlamışlar, bir kısmı suda boğulmuş, bir kısmını esir almışlardı. Rüzbahân ve adamları ise sağ salim kurtulup gitmişlerdi. Bu arada komutan el-Muhellebî nehre atlayıp yüzerek kurtulmuştu. İmrân, el-Muhellebî'nin bir sürü ileri gelen kumandan ve adamlarını esir almış, bunun üzerine Muizzüddevle onunla barış yapmak zorunda kalmıştı. Muizzüddevle yanında tutuklu bulunan İmrân'ın kardeşleri ve diğer aile fertlerini serbest bırakınca İmrân da elinde bulunan esirleri salmış ve Muizzüddevle onu el-Batâih bölgesi komutanlığına tayin etmişti. Böylece İmrân'ın bir hayli gücü artmış ve gayet serbest davranmağa başlamıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 14 zilhicce (24 Mayıs 951) cumartesi gecesi ay tutulmuş olarak gözüktü ve bir müddet sonra da tamamen tutuldu.

Yine bu yılın muharrem (950 haziran-temmuz) ayında Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Karâbe Musul'da vefat etmiş ve cenazesi Bağdâd'a götürülmüştü.

Aynı şekilde bu yıl içinde meşhur filozof ve felsefeyle ilgili bir çok eserleri bulunan Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Fârâbî Dımaşk'-ta ölmüştü. Fârâbî filozof Yuhanna b. Haylân'ın talebesi idi. Bu adı geçen Yuhanna el-Muktedir Billâh zamanında ölmüştü.

Bu yıl içinde meşhur nahiv âlimi Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İs-hâk ez-Züccâc vefat etmişti. Başka bir rivayette onun 340 yılında vefat ettiği de kaydedilir.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRKINCI (M. 951 - 952) YILI OLAYLARI

Mansûr b. Karatekin ve Ebû'l-Muzaffer b. Muhtac'ın Vefatları

Horasân orduları kumandanı Mansûr b. Karatekin Isfahân'dan Rey'e döndükten sonra rebiyülevvel (951 ağustos) ayında vefat etti. Iraklı tarihçilerin ifadelerine göre, Mansûr günlerce arka arkaya gece gündüz içki içmiş ve gecenin birinde aniden ölüvermişti. Fakat Horasânlı tarihçiler onun hastalığa yakalanıp bu hastalığın etkisiyle vefat ettiğini kaydederler. Doğrusunu Allah bilir.

Mansûr'un ölümü üzerine Horasân askerleri Rey'den Nisâbûr'a geri dönmüş ve Mansûr'un cenazesini alarak götürüp Esbicân'da babasının kabri yanında defnetmişlerdi. Ölümünden evvel anlatılan bir olaya gerçekten ibret gözü ve hayretle bakmak gerekir. Anlatıldığına göre, Mansûr Nisâbûr'dan Rey'e gittiği zaman babası Karatekin'in defnedilmiş olduğu bir yeri korumak ve orada ikamet edip işlerini düzenlemek üzere kölelerinden birini göndermiş ve onu Esbicân'a uğurlarken şöyle demişti: «Senin oraya gidişin sanki o çöle benim naşımın bir tabut içerisinde taşınıp götürülmesi gibi geliyor bana.» Gerçekten onun yaptığı bu tasvir çok kısa müddet sonra aynen gerçekleşmiş, Mansûr ölünce bir tabuta konarak bu ribata götürülüp orada babasının kabrinin yanı başında defnedilmişti.

Bu yılda Ebû'l-Muzaffer b. Ebî Ali b. Muhtâc, Buhârâ'da vefat etmişti. Babasının kendisine gönderdiği bir ata binmiş, fakat bu at onu yere atmış, üzerine düşüp ezivermiş ve rebiyülevvel ayında hemen anında vefat etmişti. Onun ölümü halka büyük üzüntü vermiş, el-Emîr Nûh'a da çok ağır gelmişti. Cenazesi es-Seğâniyân'da ikamet etmekte olan babasına götürülüp teslim edilmişti.

Ebû Ali'nin Horasân'a Dönüşü

Bu yılda Ebû Ali b. Muhtâc Horasân orduları komutanlığına iade edilmiş ve ona Nisâbûr'a geri dönmesi emredilmişti.

Mansûr b. Karatekin askerlerden bir hayli sıkıntı çekmiş ve onları idare etmekten bıkıp zor durumlara düşmüştü. Askerler ona danışmadan bir çok iş yapıyor, o da bundan rahatsızlık duyuyordu. Nihayet Nisâbûr taraflarında bir sürü karışıklıkların da meydana geldiği bir sırada Mansûr b. Karatekin'in istifa mektupları Emîr Nûh'a ulaşmıştı. Kendisinin yalnız Herât'ta yerleşmek istediğini, bunun dışındaki bütün diğer vilâyetlerin Emîr Nûh tarafından istenilen kimseye verilebileceğini söyleyip duruyordu. Mansûr b. Karatekin'in Horasân askerleri komutanlığından çekilmek istemesi üzerine Emîr Nûh, Ebû Ali'ye mektuplar yazıp eski makamına ve görevine geri dönmesini istemişti. Bu arada Mansûr b. Karatekin de ölünce Emîr Nûh Ebû Ali'ye hil'atler ve sancaklar gönderip bulunduğu yerden Nisâbûr'a gitmesini emretmiş ve ona Rey'i iktâ' ederek oraya gitmesini istemişti. Ebû Ali de bu yılın ramazan (952 Şubat) ayında es-Sağâniyân'da yerine oğlu Ebû Mansûr'u vekil bırakarak ayrılmış, önce Merv'e giderek o sıralarda boş ve harabe durumunda olan Harezm'in durumu düzelinceye kadar burada ikamet etmişti. Daha sonra zilhicce (mayıs) ayında Nîsâbûr'a gitmişti.

Sicilya'da Müslümanlar İle Rumlar Arasında Meydana Gelen Savaşlar

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, İfrîkıyye hakimi el-Mansûr el-Alevî, el-Hasan b. Ali b. Ebî Hüseyn el-Kelbî'yi 336 yılında Sicilya valiliğine tayin etmiş, yeni vali de buraya gidip Rumlarla çeşitli savaşlara girişmişti. Arka arkaya bir sürü mağlûbiyetler alan Rumlar, Bizans İmparatorundan yardım istemişler, İmparator onlara kalabalık bir ordu ve donanma göndermiş, gelip Azrent'te konaklamışlardı. Bunun üzerine Sicilya valisi el-Hasan b. Ali, İfrîkıyye sahibi Alevî el-Mansûr'a durumu bildirmiş, o da hizmetçilerinden «Farah» adında birisi ile Sicilya'ya yardımcı kuvvetler ulaştırmıştı. el-Hasan bu gelenlerle birlikte kendi askerlerini de toplayıp Riyu (Regio) liman şehrine çıkmış ve askerlerini Kıllivriye (Güney İtalya) bölgesine yayarak Cerâce kentini muhasara altına almış, şiddetlice kuşatmıştı. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, şehir halkı susuzluktan kırılmış ve el-Hasan neredeyse şehri teslim alacakken Rum askerlerinin Bizans'tan büyük bir yardım aldıklarını öğrenmiş hemen Cerâce halkıyla belirli bir para ödemeleri karşılığında anlaşarak muhasarayı kaldırmış ve Rumlar üzerine yürüyüşe geçmişti. Rumlar el-Hasan'ın geldiğini haber alınca daha yanlarına yaklaşmamışken aralarında her hangi bir çarpışma olmaksızın hezimete uğrayıp kaçmış ve Azrent'i terkedip gitmişlerdi.

el-Hasan gelip Kasâne kalesinde inmiş ve askerlerini etrafa yağmaya göndermişti. Kasâne halkı belirli bir miktarda para ödemek üzere el-Hasan

ile anlaşmış, zilhicce ayına kadar bu şekilde burada kalmıştı. Nihayet el-Hasan'ın askerleri ile Kostantiniyye'den gelen yardımcı kuvvetler ve Sicilya yerli Rumları tam Kurban Bayramı gecesinde karşı karşıya gelmiş, saf tutmuşlar ve aralarında şiddetli bir savaş başlamıştı. Ancak bu savaşta Rumlar mağlûp olup geriye çekilmeğe başlamışlardı. Müslümanlar tepelerine binerek önlerine çıkanlardan kimini öldürüyor kimini o gece boyunca esir alıp duruyorlardı. Ayrıca düşmanın ordugâhında kalan bütün ağırlıkları ele geçirdikleri gibi her türlü silâh, at ve savaş araç gereçlerini de geçirmişlerdi. el-Hasan öldürülenlerin kesik başlarını Sicilya'nın muhtelif şehirlerine ve Afrika'ya göndermiş, hemen arkasından Cerâce'yi de kuşatmıştı. Cerâce halkı el-Hasan ile hemen anlaşma akdedip istediği miktarda parayı verince muhasarayı kaldırarak geri dönmüştü. el-Hasan buradan Batarkûka şehri üzerine askeri birlikler göndermiş, bunlar şehri fethetmişler ve içinde bulunan her şeyi de ganimet olarak ele geçirmişlerdi. el-Hasan İfrikıyye hakimi el-Mansûr'un 341'de vefatına kadar Sicilya'daki valiliğini sürdürmüştü. el-Mansûr ölünce Sicilya'dan ayrılarak İfrikıyye'ye geri dönmüş ve buradan ayrılırken yerine oğlu Ebû'l-Hüseyn Ahmed'i bırakıp yeni Alevî halifesi el-Muizz b. el-Mansûr ile görüşmeye gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bağdâd'da ölen ve «el-Basrî» diye tanınan birisinin cenazesi el-Muhellebî'ye getirildi. Bu adam el-Karâkiriyye fırkası reisi olup, kendisine Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Ebî'l-Karâkir'in ruhunun hulûl ettiğini iddia ediyordu. el-Basrî öldüğü zaman bu taifeden toplayıp durduğu büyük miktarda malları miras bırakmıştı. Kendisine bağlı öyle adamlar vardı ki onun ulûhiyyetine inanıyorlardı. Ayrıca bütün peygamber ve sıddıkların ruhlarının da onlarda hulûl ettiğini kabul ediyorlardı. el-Basri'nin cenazesi vezir el-Muhellebî'ye getirilip verildiğinde derhal bıraktığı mirasın bulunduğu yerin mühürlenmesini ve bütün adamlarının tutuklanmasını ve ondan sonra el-Karâkiriyye fırkasının başına getirilen adamın da yakalanmasını emretmişti. Ancak el-Muhellebî bu fırkanın ve el-Basri'nin mallarından çok az bir şey bulabilmiş, yalnız onların mezheplerini anlatan bazı yazıları ihtiva eden bir defteri ele geçirmişti.

Bu fırka arasında bir genç Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in ruhunun kendisine hulûl ettiğini, ayrıca bir kadın da Hz. Fatıma'nın ruhunun kendisine geçtiğini, Bistâmoğullarına hizmet eden birisinin de Mikâil (a.s.) olduğunu iddia ediyorlardı. Vezir el-Muhellebî bütün bunların dövülmelerine emir vermiş ve bu fırka el-Muhellebî'den bir hayli çekmişti. Nihayet kendilerinin Hz. Ali şiasından olduklarını söyleyerek Muizzüddevle'ye durumla-

rını iletecek bir kimseyi aracı kılmışlar, nihayet Muizzüddevle de bütün bunları serbest bırakmıştı. el-Muhellebî ise durumun Muizzüddevle'ye intikal etmesi üzerine kendisinin Şîâ'dan olmadığı zannını vermesinden çekindiği ve böyle bir ithamdan korktuğu için onları takip etmekten ve cezaya çarptırmaktan vazgeçmiş, onları kendi hâllerine bırakmıştı.

Bu yılın şaban (952 ocak) ayında Hanefî fukahâsının ileri gelenlerinden Abdullah b. el-Hüseyn b. Lâl Ebû'l-Hasan el-Kerhî vefat etmişti. Onun 260 yılında dünyaya geldiği; âbid, muttakî bir zat olup Mutezile itikadına mensup olduğu da kaydedilir. Ayrıca bu yılda yine meşhur fakîhlerden Ebû Ca'fer Buhârâ'da vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK BİRİNCİ (M. 952 - 953) YILI OLAYLARI

Basra Muhasarası

Ummân hakimi Yûsuf b. Vecîh gerek deniz, gerekse kara yoluyla Basra üzerine yürüyüp kuşatma altına almıştı. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Muizzüddevle çölü aşarak Basra'ya yönelmiş ve çölden geçtiğinde Karmatîler ona haber gönderip yaptığını kınayınca onlara gerekli cevabı vermişti. Ummân hakimi Yûsuf b. Vecîh, Karmatîlerin Muizzüdevle'ye karşı takındığı bu sert ve kınayıcı tavrı haber alınca mektup yazıp Basra'ya sahip olma hususunda onları tamaha düşürmüştü. Basra'yı ele geçirmeleri için kendisine karadan yardımcı kuvvet göndermelerini istemiş, Karmatîler de kendi adamlarından bir grubu Yûsuf'un emrine vererek ona yardım etmişlerdi. Kendisi de bir donanma ile denizden Basra üzerine hareket etmişti. Bu sıralarda Ahvâz işini yoluna koyup buradan ayrılmak üzere olan vezir el-Muhellebî durumu haber alınca derhal emrindeki askerlerle birlikte hızlıca yoluna devam edip Basra'ya gitmiş, Yûsuf b. Vecih'in şehre ulaşmasından evvel kendisi Basra'ya girerek burayı askerlerle donatmıştı. Ayrıca Muizzüddevle de gerekli teçhizat ve yardımı vezirine ulaştırmış bulunuyordu. Nihayet vezir el-Muhellebî ile Ummân hakimi Yûsuf b. Vecîh günlerce savaşmışlar ve savaş sonunda İbn Vecîh mağlûp olup geri çekilmiş, el-Muhelebî İbn Vecîh'in donanmasına karşı elde ettiği zaferle gemilerdeki bütün silâhları ve diğer malları ele geçirmişti.

Mansûr el-Alevî'nin Ölümü ve Yerine Oğlu el-Muiz'in Geçişi

Bu yılın şevval ayının son günü (19 Mart 953), el-Mansûr Billâh Ebû Tâhir İsmâil b. el-Kâim Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ubeydullah el-Mehdî vefat etti. Hilâfet müddeti yedi yıl, onaltı gün sürmüş, otuz dokuz yaşında iken hayatını kaybetmişti. Son derece hatip bir kişi olup gayet beliğ konuşurdu. Yukarıda anlattığımız gibi, Ebû Yezîd el-Harici ile giriştiği savaşlar onun ne kadar cesur ve akıllı bir kişi olduğunu göstermektedir.

el-Mansûr bir gün Sefâkus ve Tunus taraflarına, oradan da Kâbis'e giderek Cerbe adası halkına haber gönderip kendisine itaat etmelerini is-

temiş, bu ada halkı da onun itaatine girince onlardan bir adamı rehin alıp geri dönmüştü. el-Mansûr'un bu seferi bir ay sürmüş ve geri dönünce oğlu Muidd'i velîahtlığa tayin etmişti. Ramazan ayında bol meyveleriyle ve özellikle ağaç kavunu ile meşhur olan Celûlâ şehrine gitmiş, orada gerçekten benzeri görülmemiş ağaç kavunlarına rastlamıştı. Bu ağaç kavunları o kadar büyüktü ki bunlardan dört tanesini bir deve taşırdı. el-Mansûr bu ağaç kavunlarından bir miktarını alıp sarayına getirmişti.

el-Mansûr'un çok sevdiği bir cariyesi vardı. Bu cariye ağaç kavunlarını görünce bunları dallarında görmek istediğini el-Mansûr'a söylemiş ve onu buraya götürmesini istemişti. O da cariyenin bu isteğini yerine getirerek yakın adamlarından bir grupla birlikte Celûlâ'ya gitmiş ve orada bir kaç gün ikamet ettikten sonra el-Mansûriye'ye dönmüştü. Ancak yolda dönerken şiddetli bir rüzgar esmiş, arkasından da soğuk ve yağmur başlamıştı. Yollarına sabırla devam etmişler, ancak Mansûr bir hayli yağan kar altında iyice üşümüş ve yanında bulunan adamlardan bir grup yolda donarak ölmüşlerdi. el-Mansûr ardından çok kötü bir hastalığa yakalanmış ve el-Mansûriye'ye vardığında hamama girmek istemişti. Doktoru İshâk b. Süleyman el-İsrâilî Mansûr'u bundan alıkoymak istemişse de onu pek dinlememiş ve hamama girmişti. Hamama girince şiddetli bir ateşe yakalanıp uykusunu getiren iç güdüsünü kaybetmiş ve uykusuzluğa düçar olmuştu. Bir türlü uyuyamıyordu. Tabip İshâk b. Süleyman gelip bu hastalığını tedavi etmeğe çalışmış, fakat bir türlü uykusunu getirememişti. Mansûr bir hayli sıkıntıya düşmüş, adamlarından birine: «Kayrevân'da İshâk'tan başka içine düştüğüm illetten beni kurtaracak takip yok mudur?» diye sormuş, bu adamı da ona: «Burada tabip olduğu yeni bilinen İbrâhim isminde bir genç vardır.» deyince derhal çağırılmasını emretmiş, bu genç tabip, el-Mansûr'un yanına gelip de hastalığının ne olduğunu sorunca uykusuzluktan şikâyet etmişti. İbrâhim onu uyutacak ilâçları bir araya toplayıp bir kaba koymuş, ateşte iyice kaynatıldıktan sonra koklaması söylemiş, bunu kokladığı anda hemen uyuyuvermişti.

İbrâhim el-Mansûr'u uyutmanın sevinci içinde çıkıp gitmiş ve Mansûr da uyuyup kalmıştı. Diğer tabip İshâk b. İbrâhim gelip de el-Mansûr'un yanına girmek isteyince onun uyumakta olduğu haberi verilmiş, İshâk şöyle demişti: «Eğer onu uyutacak bir ilaç verilmişse mutlakâ öldü demektir!» Gerçekten el-Mansûr'un yanına girdiklerinde öldüğünü görmüşler ve hemen kendi kasrında defnetmişlerdi. Saraydakiler ve halk genç tabib İbrâhim'i öldürmek istemişlerse de tabib İshâk: «Onun hiç bir günahı yoktur, normal olarak tabiplerin bildiği bir yolla onu tedavi etmek istemiştir. O el-Mansûr'un gerçek hastalığını bilmiyordu ve siz de ona anlatmadınız. Ben onun uykusuzluğunu ve zayıflayan refleksini tedavi et-

meğe çalışıyordum. Bu refleksin tedavisi ile uykusu gelecekti. İçindeki bu şiddetli ve tabii ateşin tedavi edildiğini öğrenince öldüğünü anladım.»

el-Mansûr'un ölümü üzerine oğlu el-Muid «el-Muiz Lidinillâh» lakabıyla başa geçerek 7 zilhicce (25 Nisan 953) gününe kadar devlet işlerini yoluna koymuş, bu tarihten sonra halkın ve devlet ileri gelenlerinin huzuruna girmesine müsaade etmiş, tahtına otururak onları kabul etmişti. Huzuruna girdiklerinde onu halife olarak selamlamışlardı. el-Muid başa geçtiğinde 24 yaşında idi.

346 yılı girince el-Muiz Lidinillâh Avraz dağına çıkıp askerlerini de oraya doğru sürüklemişti. Burası bölge hükümdarlarına itaat etmeyen kimselerin bir sığınağı durumunda olup genellikle Kemlân ve Melileoğullarıyla Hevvâre'den iki kabile buraya sığınmışlardı. Bunlar el-Muiz'den evvelki Alevî halifelere itaat etmemişler, ancak el-Muiz'in onları sığınaklarında sıkıştırması üzerine itaatlerini arzedip onunla birlikte dağdan inerek şehirlere gelmişlerdi. Bunların itaate girmesi üzerine el-Muid onlara ve Berberîlere ihsanlarda bulunulmasını emretmişti. Onun hakimiyet alanı içinde yaşayıp da itaat etmeyen kimse hemen hemen kalmamış, el-Muizz de hepsine ikramlarda ve ihsanlarda bulunmuş, böylece otoritesi iyice güçlenmişti. Bu arada gelip ona itaatini bildirerek emân dileyenlerden birisi de Ma'bed'in kardeşi Muhammed b. Hazar ez-Zenâtî olup el-Muiz'in itaatine girmiş, el-Muiz de ona ihsanlarda bulunmuş ve emân vermişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülevvel (952 temmuz-ağustos) ayında Muizzüddevle, veziri Ebû Muhammed el-Mühellebî'ye yüz elli kırbaç vurdurmuştu. Ebû Muhammed el-Mühelebî hoşuna gitmeyecek bazı işler çevirdiği için Muizzüddevle onu dövdürmüş ve vezaretten azletmediği hâlde onu evine kapatıp kapısına nöbetçiler dikmiş ve göz altına almıştı.

Rebiyülâhir (ağustos-eylül) ayında Bağdâd'ın salı pazarı semtinde müthiş bir yangın meydana gelmiş ve yangında sayılmayacak kadar maddî hasar olmuştu.

Bu yılda Bizanslılar Suruc'a girerek şehri yakıp yıkmış, halkını esir almış ve mallarını aldıktan sonra şehirdeki mescitleri yıktırmışlardı.

Rüknüddevle b. Büveyh, bu yılda Rey'den hareket ederek Taberistân ve Cürcân'a gitmiş, Cürcân'dan yoluna devamla Nesâ'ya kadar ulaşıp burada bir müddet ikamet ettikten sonra bütün bu bölge şehirlerine hakim olup tekrar Rey'e dönmüştü. Cürcân'ı ele geçirdikten sonra burada

el-Hasan b. Fîruzân ve Ali b. Kâme'yi görevlendirmişti. Ancak Rüknüddevle'nin Cürcân'dan ayrılmasından sonra Veşmgîr şehre bir saldırı yapmış ve meydana gelen çarpışmalarda Rüknüddevle'nin adı geçen iki görevlisi mağlûp olup kaçınca Veşmgîr Cürcân'ı geri almıştı.

Bu yılda nahiv ve hadîs âlimlerinden Ebû Ali İsmâil b. Muhammad b. İsmâil es-Saffâr vefat etmişti. O, meşhur nahiv âlimi el-Müberred'in yakın arkadaşlarından olup 247 yılında dünyaya gelmiş ve bu yılda vefat etmişti. es-Saffâr çokça hadîs bilen ve rivayet edenlerdendi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK İKİNCİ (M. 953 - 954) YILI OLAYLARI

Deysem'in Âzerbeycân'dan Kaçısı

Ebû Sâlim, Deysem b. İbârahim yukarıda kaydettiğimiz şekilde, Âzerbeycân'ı ele geçirdikten sonra bu yılda oradan kaçıp gitmişti. Deysem'in Âzerbeycân'dan kaçışının sebebi şöyle anlatılır :

«Rüknüddevle b. Büveyh kumandanlarından Ali b. Meyseki adında birisini tutuklatmıştı. Ancak Rüknüddevle'nin bu kumandanı hapistan kurtulup el-Cibâl bölgesine giderek etrafına adamlar toplamış ve bunları alıp el-Merbuzân'ın kardeşi Vehsûzân'a giderek Deysem'e karşı onunla birleşmiş ve ikisi bir cephe oluşturmuşlardı.

el-Merzubân'a gelince; ileride kaydedeceğimiz gibi, Sümeyrim kalesini istilâ etmiş ve kardeş Vehsûzân ile Ali b. Meyseki'ye mektuplar yazarak kurtulduğunu haber vermişti. Ayrıca Deylemîlerle de mektuplaşıp onları kendisine bağlamağa çalışmış ve bütün bu gelişmeler meydana gelirken Deysem'in Rüknüddevle'nin kurtulduğundan haberi olmamıştı. Deysem sadece Vehsûzân ile Ali b. Meyseki'nin kendisine karşı çarpıştıklarını zannediyordu.

Bu arada Deysem Ebû Abdullah en-Nuaymî adındaki vezirinin malına göz dikmiş ve tutukladıktan sonra onun kâtipliğini yapan birisiyle mektuplaşmıştı. en-Nuaymî de kâtibine kendisinden istenilen her şeye olumlu bir cevap takınmasını tavsiye etmişti. Kâtip, Deysem'e bir sürü mal ödemeyi taahhüt edince Deysem vezirini serbest bırakmış, kâtibini de emrine vererek eski görevine iade etmişti.

Deysem vezirini Erdebil'e gönderip burada kendisine vekâleten toplanması gereken mal ve vergileri getirmesini istemiş, ancak vezir en-Nuaymî, söz konusu olan kâtibini öldürerek yanındaki mal ve paralarla Ali b. Meyseki'nin yanına kaçmıştı. O sıralarda Zencân yakınlarında bulunan Deysem haberi alınca derhal Erdebil'e geri dönmüştü. Buraya geldiğinde Deylemîler ona karşı isyan edip karışıklıklar çıkarmağa başlamış, Deysem de elinde bulunan bütün paraları bunlara dağıtmıştı. Bu arada Ali b. Mey-

seki'nin az bir kuvvet ile Erdebil üzerine yürüdüğünü haber alan Deysem, ona karşı çıkmış, karşılaşıp savaşa tutuşmuşlar, fakat savaş sırasında Deysem'in ordusundaki Deylemîler Ali b. Meyseki'ye kaçıp gidince Deysem mağlûp olmuş ve yanında bulunan küçük bir Kürt grupu ile birlikte Armenia'ya gitmişti. Burânın hükümdarları Deysem'e her türlü desteği sağlamışlardı.

Ancak bu arada Deysem, el-Merzubân'ın Sumeyrim kalesinden hareketle Erdebil üzerine yürüyüp Âzerbeycân'ı istilâ ettiği haberini almış ve üzerine asker gönderdiğini öğrenmişti. Artık burada ikameti mümkün görmeyen Deysem, Armenia'dan kaçarak Bağdâd'a yönelmiş ve bu yılda Bağdâd'a ulaşmıştı. Muizzüddevle onu mükemmel bir şekilde karşılamış, izzet ve ikramda bulunup ihsanlar etmiş ve Deysem burada en mükemmel bir şekilde yaşamağa başlamıştı.

Deysem'in Bağdâd'a gidip yerleşmesinden sonra Âzerbeycân'daki adamları ve akrabaları onu tekrar oraya cağırmışlardı. 343 yılında Bağdâd'dan ayrılan Deysem, Muizzüddevle'den kendisine askerî yardımda bulunmasını istediyse de o sıralarda Âzerbeycân'a hakim durumda olan el-Merzubân'ın Rüknüddevle ile barış anlaşması yapıp onunla sıhrî akrabalık kurmasından dolayı böyle bir askerî yardıma yanaşmamıştı. Deysem, Bağdâd'dan ayrılarak Musul'a Nâsirüddevle'nin yanına gitmiş, ondan yardım istemiş, fakat Nâsirüddevle ona bir yardımda bulunmamıştı. Çaresiz kalan Deysem Musul'dan da ayrılarak Şâm'a Seyfüddevle'nin yanına gitmiş, orada 344 yılına kadar ikamet etmişti.

Tarihçilerin ittifakla anlattıklarına göre, bu arada Bâbu'l-Ebvâb'da bir grup el-Merzubân'a karşı isyan etmiş, el-Merzubân da bunların üzerine yürümüştü. Bu arada Kürtlerin ileri gelenlerinden bir kumandan Âzerbeycân'dan Deysem'e gönderdiği bir mektupta onu ülkesinde ve hükümdarlığında destekleyeceğine dair söz vermiş ve Âzerbeycân'a davet etmişti. Deysem Âzerbeycân'a doğru yola koyularak Selemâs şehrine gidip burayı ele geçirmişti. el-Merzubân Deysem üzerine kumandanlarından birini gönderince Deysem ile aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, fakat el-Merzubân'ın bu kumandanın emrinde bulunan askerlerden bir kısmı Deysem'den emân dileyerek onun emrine girince el-Merzubân'ın kumandanı mağlûp olup geri dönmüş, Deysem de Selemâs'ta kalmıştı.

el-Merzubân kendisine karşı yapılan isyanı bastırıp burânın işini bitirince Âzerbeycân üzerine yürümüştü. Deysem'e yaklaştığı sırada Deysem Selemâs'tan ayrılıp Armenia'ya gitmiş ve son derece güven duyduğu İbn ed-Dayrânî ve İbn Hacik'e sığınmıştı. Bunun üzerine el-Merzubân İbn ed-Deyrânî'ye mektup yazıp Deysem'i derhal tutuklatmasını emretmişti.

İbn ed-Deyrânî önce Deysem'i savunmağa çalışmışsa da el-Merzubân'dan korktuğu için onu tutuklatmak zorunda kalmıştı. Deysem tutuklanınca el-Merzubân onun derhal kendisine gönderilmesini emretmiş, İbn ed-Deyrânî önceleri göndermeme hususunda direnmişse de sonunda teslim etmek zorunda kalmıştı. Deysem el-Merzubân'a teslim edilince gözlerine mil çekilmiş ve kör edilmişti. Bu kör hâliyle hapse atılan Deysem, el-Merzubân'ın ölümü üzerine kendisinden korktukları ve başlarına bir iş açmasından çekindikleri için el-Merzubân'ın adamları tarafından öldürülmüştü.

el-Merzubân'ın Sümeyrim Kalesini İstilâ Etmesi

Yukarıda el-Merzubân'ın esir alınıp Sümeyrim kalesine hapsini anlatmıştık. Onun buradan nasıl kurtulduğuna gelince, annesi kral Cüstân b. Vehsûzân'ın kızı idi. Oğlu el-Merzubân'ın kurtulması için bir grup adamla anlaşmıştı. Bu adamlar Sümeyrim'e giderek tüccar olduklarını söylemiş ve zamanında el-Merzubân'ın kendilerinden çok değerli eşyalar satın alarak paralarını ödemediğini iddia etmiş ve «Beşîr Esfâr» adıyla tanınan kale yöneticisiyle bir araya gelmişlerdi. Bu arada Beşîr Esfâr'a el-Merzubân'ın kendilerine yaptığı zulmü ve paralarını nasıl ödemediğini anlattıktan sonra onunla bir araya gelip hesaplaşmayı ve kendi el yazısıyla annesine bu borçlarının ödenmesini isteyen bir mektup yazmasını istemişlerdi. Sümeyrim kalesi yöneticisi Beşîr Esfâr bu tüccarlara acımış ve onları el-Merzubân ile buluşturmuştu. Tüccarlar el-Merzubân ile bir araya gelince alacaklarını istemişler, fakat el-Merzubân böyle bir borcunun olmadığını söyleyerek inkâr etmişti. Aralarından birisi el-Merzubân'a bir göz kırpınca derhal durumu anlamış, borcu olduğunu, ancak ne kadar olduğunu bilmediğini söylemişti. «Bu borcu hatırladım, ancak meblağını bilmiyorum, belki hatırlarım.» deyince tüccarlar kalede bir müddet daha kalmış ve el-Merzubân'ın borcunu hatırlamasını beklemeğe başlamışlardı. Bu arada kale yöneticisi Beşîr Esfâr ile bir hayli samimi olmuş, ona ve askerlere çok miktarda para ve hediyeler dağıtmışlardı. Ayrıca Beşir Esfâr'a el-Merzubân'ın bu borçlarını ödemesi halinde bir hayli para ve hediye vereceklerini de vaat etmişlerdi. Bundan dolayı aralarında bir hayli samimiyet oluşmuştu, artık rahatlıkla izinsiz olarak kaleye girip çıkıyor ve el-Merzubân ile bir araya gelip görüşüyorlardı. Bu görüşmelerinde annesinin gönderdiği paraları ona ulaştırdıkları gibi, olup bitenleri anlatmışlar ve annesine ulaştırmak ve iletmek üzere onun da durumunu öğrenmişlerdi.

Beşîr Esfâr'ın kalkan ve silâhını taşıyan henüz bıyığı terlememiş, gencecik ve güzel yüzlü bir hizmetçisi vardı. el-Merzubân bu çocuğa karşı şid-

detli bir sevgi beslemeğe başlamış, annesinden gelen paralardan çok miktarda mal ve para vermiş, arzu ettiği ve dilediği kadar para verme hususunda onunla anlaşma yapmıştı. Bu hizmetçi çocuk anlaşmaları gereğince ona bir zırh ve bir törpü götürmüştü. el-Merzubân bu törpü ile eli ve ayağındaki prangaları kesip kırdıktan sonra bu çocuk ile kendisini kurtarmağa gelen adamlar kararlaştırdıkları günde Beşir Esfâr'ı öldüreceklerdi. Beşir Esfâr her hafta belirli bir günde el-Merzubân'ı ziyaret edip onu teselli ediyordu. Kararlaştırılan günde el-Merzubân'ı kurtarmağa gelen tüccar görünümlü adamlardan birisi gelip yanında oturmuş, diğer birisi de kapısındaki nöbetçinin yanında kalmıştı. Diğerleri ise kendilerine verilecek işareti beklemek üzere kale kapısında beklemeğe koyulmuşlardı. Beşir Esfâr, el-Merzubân'ın yanına varmış, konuşup sohbete dalarak şakalaşmağa başlayınca el-Merzubân kendisini serbest bıraktığı takdirde çok mal vereceğini söylemiş, o anda bir sürü para vererek serbest bırakılmasını teklif etmişti. Ancak Beşir Esfâr: «Ben aslâ Rüknüddevle'ye ihanet edemem!» demiş, bunun üzerine el-Merzubân hemen ayağa fırlayarak birden o çocuğun elindeki kalkan ve silâhı kapıp Beşir'in yanına dönmüş ve yanında bulunan tüccar görünümlü adamla birlikte Beşir'i öldürüvermişti. Nöbetçinin yanındaki adam da nöbetçiyi öldürmüş, kale kapasında bekleyenlerin geri kalanı da el-Merzubân'ın yanına gelmişlerdi.

O sırada kalede bulunan askerler etrafa dağılmışlardı, bağırışmaları işitince geri dönmüşler, ancak adamlarının öldürüldüğünü görünce hemen emân dilemişlerdi. el-Merzubân bunun üzerine onlara emân vermiş ve kaleden dışarı çıkarmıştı. Arkasından kendi adamları ve başka kimseler gelip Sümeyrim'de el-Merzubân'ın etrafında toplanmışlar ve böylece adamları bir hayli çoğalmıştı. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Sümeyrim'den çıkan el-Merzubân annesi ve kardeşlerinin yanına dönmüş ve diğer şehirlere hâkim olmuştu.

Ebû Ali'nin Rey'e Dönüşü

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Rüknüdevle ile Veşmgîr arasında meydana gelen olaylardan sonra Veşmgîr Emîr Nûh'a mektup yazıp ondan yardım istemişti. Bunun üzerine Emîr Nûh, Ali b. Muhtâc'a haber göndererek derhal Horasân askerleriyle Rey üzerine gitmesini ve Rüknüddevle ile savaşmasını emretmişti. Ebû Ali b. Muhtâc kalabalık ordularla harekete geçmiş, Veşmgîr'in de kendisine katılmasıyla bu yılın rebiyülevvel (953 temmuz-ağustos) ayında Rey'e yönelmişlerdi.

Bu durumu öğrenen Rüknüddevle, üzerine gelenlerle çatışmağa girişemeyeceğini ve onlara güç yetiremeyeceğini anlamıştı. Bunun için bu-

lunduğu şehirde kapanıp burayı korumayı tercih etmiş ve düşmanıyla karşı karşıya gelmekten çekinmişti. Horasân askerleriyle Taberek'te savaşa girişmiş, Ebû Ali de aylarca Taberek'i muhasara altına almışsa da Rüknüddevle'ye karşı kesin bir zafer elde edememişti. Çarpışmalar sürüp giderken Horasânlıların bir çok atı ve davarı telef olmuş, ayrıca kış bastırınca artık muhasarayı sürdüremeyeceklerini ve bundan bir hayli bıktıklarını hissetmişlerdi, bunun için de Ebû Ali b. Muhtâc barış yapmak zorunda kalmıştı. Aralarında elçi heyetleri gidip gelmişti. Ebû Ali'nin elçisi fen ilimlerinde iyi bir uzman ve âlim olan, aynı zamanda «Zîcu's-Safâih» adlı eserin müellifi bulunan meşhur Ebû Ca'fer el-Hâzim idi. Bunun müsteşarı da yukarıda adı geçen Muhammed b. Abdürrezzâk idi. Nihayet Ebû Ali ile Rüknüddevle aralarında barış yapmış, Rüknüddevle'nin her yıl iki yüz bin dinar para ödemesi kararlaştırılmış, Ebû Ali de dönüp Horasân'a gitmişti.

Bu arada Veşmgîr emîr Nûh'a mektup yazıp ona durumu anlatmış ve Ebû Ali'nin bu çarpışmalar sırasında samimice davranmayarak gönülden savaşmadığını ve biraz da Rüknüddevle'ye meylettiğini anlatmıştı. Bunun üzerine Emîr Nûh, Ebû Ali'ye karşı bir hayli kızmış ve kin beslemişti. Diğer taraftan Ebû Ali'nin ayrılmasından sonra Rüknüddevle derhal Veşmgîr üzerine yürümüş, meydana gelen çarpışmalarda Veşmgîr mağlûp olup Esferâyîn'e kaçıp gitmiş, Rüknüddevle de bunun üzerine Taberistân'ı istilâ etmişti.

Ebû Ali b. Muhtâc'ın Horasân Orduları Kumandanlığından Azli

Ebû Ali'nin Rey'den geri döndüğünü haber alan Emîr Nûh buna bir hayli üzülmüştü. Bu arada Veşmgîr, Emîr Nûh'a yazdığı mektupta bu başarısızlığın asıl günahkârının Ebû Ali olduğunu ileri sürüyordu. Emîr Nûh da Ebû Ali'ye bir yazı yazıp onu Horasân orduları kumandanlığından azlettiğini bildirmişti. Ayrıca bütün kumandanlara da yazı yazarak Ebû Ali'yi görevinden azlettiğini söylemiş ve Horasân orduları kumandanlığına Ebû Ali'den sonra Ebû Saîd Bekr b. Mâlik el-Fergânî'yi tayin etmişti. Ebû Ali yazdığı cevâbî mektupta özür dilemiş, ayrıca Nîsâbûr halkının ileri gelenlerinden bir cemaatten kendi adına Emîr Nûh'a gidip onu görevinden azletmemesini istemelerini rica etmişti. Ancak bu ricasını kabul etmemişler ve Ebû Ali de Horasân askerleri kumandanlığından azledilmişti. Azli kesinleşince Nîsâbûr'da isyan etmiş ve hutbeyi kendi adına okutmuştu.

Bunun üzerine Nûh, Veşmgîr ve el-Hasan b. Fîruzân'a yazdığı mektupta aralarında sulh yapmalarını ve devlete isyan eden herkese karşı yar-

dımlaşmalarını emretmişti. Bu iki kumandan Emîr Nûh'un emrine uymuşlar, bunu öğrenen Ebû Ali de herkesin Nûh ile ittifak ettiğini anlamış, yanına gitme talebinde bulunarak Rüknüddevle'ye kabul edilmesini rica eden bir mektup ulaştırmıştı. Çünkü artık kendisinin Horasân'da ikamet etmesine imkân kalmadığı gibi, es-Sağâniyân'a da geri dönmeğe güç yetiremeyeceğini anlamıştı. Bundan dolayı Rüknüddevle'ye mektup yazıp yanına gitmek zorunda olduğunu hissetmiş, Rüknüddevle de Ebû Ali'nin bu isteğini kabul etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 21 Şubat günü Irak sevâdında müthiş bir çekirge sürüsü ortaya çıkmış ve günlerce etrafı kasıp kavurmuştu. Bu çekirgelerin etkisiyle mahsuller bir hayli kötü duruma düşmüş bulunuyordu. Aynı şekilde Ahvâz, Musul, el-Cezîre, Şâm ve diğer bölgelerde de büyük tahribat yapan çekirge sürüleri görülmüştü.

Halife bu yılda Horasân'a yazdığı mektuplarda Rüknüddevle ile Sâmânî emîri Nûh'un aralarında sulh yapmalarını istemişti. Ancak halifenin gönderdiği elçi heyeti Hülvân'a ulaştığında İbn Ebî'ş-Şevk, emrinde bulunan Kürtlerle birlikte bu elçi heyetinin yolunu keserek yanlarında gitmekte olan kervanı soymuş ve mallarını yağmalamıştı. Ayrıca halifenin elçilerini de bir ara esir edip sonra tekrar serbest bırakmıştı. Bunun üzerine Muizzüddevle Hülvân'a asker sevketmiş, bu askerler Kürtleri bertaraf ederek bölgeyi tekrar huzura kavuşturup geri dönmüşlerdi.

Bu yılın hacılarını Şerîf ve aynı zamanda Alevî olan Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah ile Ebû Abdullah Ahmed b. Ömer b. Yahyâ götürmüşlerdi. Hacıları götüren bu iki Şerîf ile İbn Tuğc'un adamlarından olan Mısır askerleri arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmalar sırasında adı geçen iki Şerîf savaşı kazanmış ve Mekke'de Muizzüddevle adına hutbe okutmuşlardı. Bunlar Mekke'den ayrıldıktan sonra Mısır askerleri tekrar peşlerine takılıp savaşa tutuşmuşlar, yine bu çarpışmalarda iki Alevî Şerîf galip gelmişlerdi.

Bu yılın rebiyülevvel (953 temmuz-ağustos) ayında Kadı Ali b. Hasan b. Ali et-Tenûhî'nin dedesi Ebû'l-Kâsım Ali b. Ebî'l-Fehm Dâvud vefat etmişti. Mutezile mezhebi usulünü gayet iyi bildiği gibi astronomi bilgini idi, ayrıca şiirleri de vardı.

Bu yılın ramazan (954 ocak-şubat) ayında Alevî ve aynı zamanda Şerîf olan Ebû Ali Ömer b. Ali el-Kûfî Bağdâd'da sar'a hastalığının etkisiyle ölmüştü.

Ebû Abdullah Muhammed. b. Süleyman b. Fehd el-Mavsılî de bu yılın şevval ayında vefat etmişti. Yine bu yılda Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. Fesânces bir mide hastalığının etkisiyle Basra'da vefat etmiş ve oradan Kûrine divandaki görevine oğlu Ebû'l-Farac getirilmiş ve o da aynen babasıfe'ye götürülerek Hz. Ali'nin mezarlığında defnedilmişti. Onun vefatı üzerine divandaki görevine oğlu Ebû'l-Farac getirilmiş ve o da aynen babasının yolunu izlemişti.

«Bid'atu'l-Hamdûniyye» adıyla tanınan meşhur şarkıcı Bid'a, bu yılın zilkade (954 mart) ayında 92 yaşında öldü.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK ÜÇÜNCÜ (M. 954 - 955) YILI OLAYLARI

Ebû Ali b. Muhtâc'ın Son Durumu

Yukarıda Ebû Ali'nin en son durumlarını kaydetmiş ve Rüknüddevle'ye mektup yazıp yanına gitmek istediğini bildirmesinden sonra Rüknüddevle'nin kendisini kabul ettiğini belirtmiştik. Nihayet Ebû Ali Rey'e gitmiş, Rüknüddevle onu şehir dışında karşılayıp ikramda bulunmuş, Rüknüddevle'nin yanındaki Türkler de Ebû Ali'ye ve yanındakilere mükemmel ziyafetler tertiplemişlerdi. Ebû Ali Rüknüddevle'den halifenin kendisini Horasân vilâyetine tayin etmesinde aracı olmasını istemişti. Rüknüddevle Muizzüddevle'ye mektup yazıp bu durumu bildirmiş, bunun üzerine Ebû Ali'nin istediğini hemen yerine getirerek ona halifeden Horasân'a tayin ettiğine dair bir ahitname ulaştırmışlardı. Ayrıca Muizzüddevle, askerlerinden bir grubu da gönderip Ebû Ali'nin emrine vermişti. Ebû Ali tekrar Horasân'a geri dönüp Nîsâbûr'u istilâ etmiş ve Horasân'dan eline geçirdiği her yerde hutbeyi el-Mutî' Lillâh adına okutmuştu. Daha evvel Horasân bölgesinde el-Mutî' Lillâh adına hutbe okutulmuş değildi.

Bu arada Sâmânî emîri Nûh ölmüş, yerine oğlu Abdülmelik geçmişti. Abdülmelik yönetime tam manasıyla hakim olduktan sonra Bekr b. Mâlik'i Buhârâ'dan Horasân'a göndermiş ve onu Horasân orduları komutanlığına tayin ederek Ebû Ali'yi bölgeden uzaklaştırmasını emretmişti. Bekr b. Mâlik Horasân'a Ebû Ali üzerine yürüdüğü sırada Ebû Ali'nin adamları etrafından dağılarak bölgeye yayılmışlar, yanında küçük bir Deylemî grubundan başka iki yüz kadar da yakın adamı kalmıştı. Bekr b. Mâlik'e karşı savaşması mümkün olmayan Ebû Ali'nin kaçmaktan başka çaresi kalmayıp Rüknüddevle'nin yanına gitmiş, Rüknüddevle onu Rey şehrinde konuklandırmıştı. Diğer taraftan Bekr b. Mâlik Horasân'ı tümüyle ele geçirmiş, Nîsâbûr'da ikamet ederek buralarda yaşayan ve bulunan Ebû Ali'nin adamlarını takibata uğratmıştı.

Sâmânî Emîri el-Emîr Nûh b. Nasr'ın Ölümü ve Yerine Oğlu Abdülmelik'in Geçişi

«el-Emîr el-Hamîd» lakabıyla anılan Sâmânî emîri Nûh b. Nasr rebiyülâhir (954 ağustos) ayında vefat etmişti. O, halka karşı gayet iyi davran-

mış, huyu son derece güzel cömert bir kişi idi. Vefatı üzerine yerine oğlu Abdülmelik geçmişti. Emîr Nûh, biraz önce belirttiğimiz gibi, ölümünden evvel Bekr b. Mâlik'i Horasân orduları komutanlığına tayin etmişti, fakat Bekr Horasân'a henüz hareket etmeden Nûh vefat edince. Bekr b. Mâlik yeni emîr Abdülmelik b. Nûh'un emri ile hareket etmişti. Abdülmelik yönetim işini tamamen eline geçirince Bekr'e Horasân'a doğru hareket etmesini söylemiş, o da, Horasân'a yürümüş, oraya vardığında Ebû Ali ile aralarında yukarıda belirttiğimiz olaylar meydana gelmişti.

Seyfüddevle b. Hamdân'ın Bir Gazâsı

Seyfüddevle b. Hamdân, bu yılın rebiyülevvel (954 temmuz-ağustos) ayında Bizans topraklarına gazaya çıkarak bir çok kimseyi öldürmüş, bir kısmını esir almış ve hayli ganimet ele geçirdiği gibi bölge domestikosunun oğlu Konstantin'i öldürmüştü. Bunun ölümü Bizanslılara bir hayli ağır gelmiş ve domestikos oğluna çok üzülmüştü. Bunun için bölgedeki bütün askerlerini toplayarak Rumlardan, Rus ve Bulgarlarla diğer unsurlardan oluşan büyük bir ordu ile suğûr bölgesi üzerine yürüdü. Seyfüddevle de harekete geçerek şaban (kasım-aralık) ayında el-Hades (1) yakınlarında iki kuvvet karşılaşmış ve aralarında her iki tarafın da gayet iyi dayandığı ve ayak direttiği şiddetli bir savaş meydana gelmişti. Bu savaşın sonunda Cenab-ı Allah Müslümanlara zafer ihsan etmiş, Rumlar da hezimete uğrayıp geri çekilmişlerdi. Bu savaşta Rumlar çok sayıda ölü vermişler, bu arada domestikosun damadı ve torunu esir düşmüşler, ayrıca bölge strategoslarından bir çok kimse esir alınmıştı. Nihayet domestikos hezimete uğramış, perişan bir şekilde geri dönüp gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Horasân ve el-Cibâl bölgesinde dehşet verici bir vebâ salgını görülmüş ve etkisiyle sayılmayacak kadar insan hayatını kaybetmişti.

Bu yılda el-Ebrasâci Bağdâd emniyet âmirliğinden azledilerek üç yüz bin dirhemlik parası müsadere edilmiş ve yerine Türklerin nakiplerinden Baybek tayin edilmişti. Bu arada Rüknüddevle, Ebû Ali b. Muhtâc ile birlikte her hangi bir çatışma meydana gelmeksizin Cürcân'a girmiş ve onların gelmesi üzerine Veşmgir şehirden ayrılarak Horasân'a gitmişti.

Bu yılın hacc mevsiminde Mekke'de Müizzüddevle'nin adamlarıyla İbn Tuğc'un Mısırlı askerleri arasında çarpışmalar meydana gelmiş ve Müiz-

(1) Bugünkü İnekli kasabası. (Çeviren).

züddevle'nin adamları galip gelmişlerdi. Bunun üzerine Mekke ve Hicâzda Rüknüddevle ve Muizzüddevle ile oğlu İzzüddevle Bahtiyâr adına hutbe okunmuş ve bunlardan sonra da İbn Tuğc'un adı hutbede zikredilmişti.

Bu yılın recep (kasım) ayında Muizzüddevle Sebüktekin'i bir ordu ile birlikte Şehrizûr'a göndermiş ve şehri fethetmek üzere de yanına mancınık ve kuşatma aletleri vermişti. Sebüktekin Şehrizûr'a gelip etrafında 344 yılı başlangıcına kadar ikamet etmiş, ancak fethedememişti. İleride Allah izin verirse kaydedeceğimiz gibi, Horasân askerlerinin Rey'e geldiğini haber alan Sebüktekin derhal Şehrizûr'dan ayrılıp Bağdâd'a geri dönmüş ve ertesi yıl muharrem (955 nisan-mayıs) ayında Bağdâd'a ulaşmıştı.

Bu yılın şevval (955 ocak-şubat) ayında meşhur nahiv âlimi ve fakîh İbnu'n-Nahvî Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. el-Abbâs b. el-Velîd ile Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Kâsım el-Kerhî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK DÖRDÜNCÜ (M. 955 - 956) YILI OLAYLARI

Muizzüddevle'nin Hastalanması ve İbn Şâhin'in Faaliyetleri

Geçen yılın zilkade ayında Muizzüddevle feryâfsimis (?) hastalığına yakalanmıştı. Bu hastalığı erkeklik organından sürekli bir akıntı gelmesi idi, bunun yanısıra çok şiddetli ağrısı oluyordu. Ayrıca sinirleri de hep gergin idi. Muizzüddevle hastalıklara karşı dayanıksız ve gayet korkak birisi idi. Halk onun bu hastalığı sırasında çok sıkıntı çekmiş ve Bağdâd çalkantılara sahne olmuştu. Bundan dolayı Muizzüddevle halkın huzuruna çıkıp onları teskin etmeyi gerekli görmüş ve son derece hasta olmasına rağmen 343 zilhicce ayında halkın huzuruna çıkmıştı. Bu yılın muharrem ayında ise oğlu Bahtiyâr'ın kendisinden sonra yerine geçmesi hususunda vasiyette bulunmuş ve onu emîrü'l-ümerâlık makamına getirmişti.

Bu arada İmrân b. Şâhin Muizzüddevle'nin öldüğü haberini almıştı. O günlerde Ahvâz'dan Muizzüddevle'ye getirilen çok miktarda mal İmrân b. Şâhin'in hakimiyet sahasına yakın bir yerden kalabalık bir tüccar grubuyla birlikte geçmekte idi. Hemen bunları ele geçirmek için yollarını kesmiş ve hepsini ele geçirmişti. Muizzüddevle iyileşince İbn Şâhin'e bu hususta mektup yazmış, o da aldığı bütün paraları derhal iade etmişti. Ancak Muizzüddevle'ye ait paraları geri vermiş olmasına karşılık birlikte seyretmekte olan tüccarların paraları kendisinde kalmıştı. Bu olay üzerine muharrem ayında İmrân b. Şâhin ile Muizzüddevle arasındaki barış andlaşması da sona ermiş oluyordu.

Horasânlıların Rey ve İsfahan'a Gitmeleri

Bu arada Horasân askerleri Rey'e doğru harekete geçmişlerdi. O sıralarda Rüknüddevle muharrem ayı başlarında Cürcân'dan buraya gelmiş bulunuyorken Horasânlıların üzerine geldiğini haber almış ve kardeşi Muizzüddevle'ye mektup yazıp yardımcı kuvvetler göndermesini istemişti. Bunun üzerine Muizzüddevle ağabeyi Rüknüddevle'ye Hâcib Sebüktekin

komutasında askerî birlikler göndermişti. Ayrıca geçit yollarından Horasân'dan İsfahân'a doğru giden bazı askerî birlikleri de Rüknüddevle'nin oğlu Ebû Mansûr Büveyh komutasında sevketmişlerdi.

Horasân askerlerinin harekete geçtiğini haber alan Ebû Mansûr b. Büveyh hazineler ile babasının haremini alıp Han-Lencân'a gitmişti. Horasân askerlerinin başında Muhammed b. Mâkân olup, bunlar İsfahân'a gelmiş ve şehre girmişlerdi. Muhammed b. Mâkân Ebû Mansûr Büveyh'i yakalamak üzere Isfahân'dan harekete geçmiş, bir müddet sonra hazineleri ele geçirdiği hâlde onu yakalayamamış, fakat yine de takip etmeye devam etmişti. Tam o sıralarda Allah'ın bir lutfu olarak Rüknüddevle'nin veziri Üstaz Ebû'l-Fazl b. Ali yanındaki askerlerle oraya ulaşmış, İbn Mâkân'ın askerleriyle çarpışmalara girişmiş, sonunda yenilerek geri çekilmiş İbn Mâkân'ın askerleri de yağma telâşına düşmüşlerdi.

Olayı İbnu'l-Âmid şöyle anlatır:

Adamlarım dağılmış, tek başıma kalmıştım. Efendim Rüknüddevle'nin yanına dönmek istedim, fakat kendi kendime: «Ona hangi yüzle döneyim» diye düşürdüm; çünkü onun çoluk çocuğunu, mallarını ve topraklarını düşmana teslim etmiş, tek başıma kurtulmuştum. Bunun ne önemi vardı, o zaman ölüm bana çok daha kolay gelmişti. Olduğum yerde durdum, İbn Mâkân'ın askerleri o sırada karargâhımı ve mallarımızı yağmalayıp duruyorlardı».

İşte o sıra İbnu'l-Âmid'in yanına adamlarından bir grup gelip birikmiş ve arkasından başkaları onları izlemişlerdi. Böylece bir hayli adam gelip etrafına toplanmış ve o sıralarda yağma ile meşgul olan Horasânlı askerlerin üzerine saldırmışlardı. Horasânlı askerler bu saldırıya karşı koyamayıp İbnu'l-Âmid'in askerleri önünde kaçmağa başlamışlar; kimisi öldürülmüş, kimisi esir alınmış, bu arada kumandanları İbn Mâkân da esir alınarak İbnu'l-Âmid'in huzuruna getirilmişti. İbnu'l-Âmid Isfahân'a girip orada bulunan İbn Mâkân'ın adamlarını dışarı kovmuş, böylece Rüknüddevle'nin çocukları haremiyle birlikte Isfahân'a gelip yerleştiği gibi onun kaybedilen mallarını da tekrar ele geçirip kurtarmıştı.

Bu arada Rüknüddevle Horasân orduları kumandanı Bekr b. Mâlik'e mektuplar yazıp onu kendisine meylettirmeye ve kendisiyle barış yapmağa çalışmıştı. Nihayet Rüknüddevle'nin ödeyeceği belli bir meblağ üzerine anlaşmışlardı, buna karşılık da Rey ve el-Cibâl bölgesi olduğu gibi Rüknüddevle'nin elinde kalacaktı. Ayrıca Rüknüddevle kardeşi Muizzüddevle'ye haber gönderip Horasân vilâyetini Bekr b. Mâlik'e verdiğine dair hil'atler ve sancak gönderilmesini istemiş, Muizzüddevle de Horasân'ı Bekr b. Mâlik'e vererek bu konuda hil'at ve sancaklar ulaştırmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Rey'de büyük bir vebâ salgını meydana gelmiş, çok kimse bu yüzden hayatını kaybetmişti. Bu hastalığın tesiriyle ölenlerden birisi de Horasân orduları sabık kumandanı Ali b. Muhtâc idi. Oğlu ile birlikte bu sırada vefat etmiş ve cenazesi es-Sağâniyân'a götürülmüştü. Ölümünden sonra emrinde çalışan kumandanlar Horasân'a geri dönmüşlerdi.

Bu yılda Kürtlerden bir grup Sâve yakınlarında bir hacı kafilesine saldırarak mallarını yağmalamış ve her şeylerini mübah saymışlardı.

Bu yılda Dînevend yakınlarında ortaya bir adam çıkıp peygamberlik iddiasında bulunmuş ve öldürülmüştü. Âzerbeycân'a taraflarında da bütün etleri ve hayvanî ürünleri haram kabul eden bir başkası daha ortaya çıkarak kendisinin gaybı bildiğini iddia etmişti. Bölge halkından birisi onu evine ziyafete davet etmiş ve iç yağından yapılmış bir çeşit yayla çorbası yedirmişti. Bunu yedikten sonra ev sahibi ile aralarında şu konuşma geçmişti :

— Sen et yemeği ve her türlü hayvanî gıdayı haram kabul etmiyor muydun? Ayrıca gaybı da bildiğini ileri sürmüyor muydun?

— Evet.

— Bu yemekte iç yağı vardı; eğer gaybı bilmiş olsaydın yemekteki iç yağın varlığını bilmen gerekirdi.

Foyası meydana çıkınca halk etrafından dağılıp gitmişti.

Bu yılda Endülüs emîri Abdurrahman el-Emevî benzeri görülmemiş büyük bir gemi inşa ettirerek onu mallarla doldurmuş ve doğuya doğru sefere göndermişti. Gemidekiler yolda Sicilya'dan İfrikiyye hakimi el-Muizz'e gönderilmiş bulunan bir gemiye ve elçi heyetine rastlamışlardı. Endülüslüler Sicilya'dan gelen bu elçi heyetini taşıyan geminin yolunu keserek içindeki her şeyi almış ve el-Muizz'e gönderilmiş bulunan mektupları ele geçirmişlerdi. Bunu haber alan el-Muizz derhal donanmasını tamir ettirerek başına da Sicilya hakimi ve valisi el-Hasan b. Ali'yi tayin edip Endülüs üzerine göndermişti. Meriyye'ye gelen bu İfrikiyye donanması limana girmiş, burada bulunan bütün Endülüs gemilerini ateşe verip o sıralar İskenderiye'den dönmekte olan söz konusu büyük gemiyi de ele geçirmişlerdi. Bu arada Endülüs hakimi Abdurrahman'a ait mallar, cariyeler ve şarkıcıları da ele geçirmişlerdi. Ayrıca bu İfrikiyye donanmasında bulunanlar karaya çıkıp önüne geleni öldürmüş, etrafı yağmalamış ve sağ salim olarak el-Mehdiye'ye geri dönmüşlerdi. Endülüs emîri Abdur-

rahmanı bu durumu haber alınca derhal İfrikiyye üzerine bir donanma göndermiş, giden askerler İfrikiyye sahillerine çıkıp etrafı yağmalamışlardı. el-Muizz'in askerleri bunların giriştiği harekâtı haber alıp da üzerlerine saldırınca gemilerine dönüp bir sürü kimseyi öldürmüş, kendileri de bir hayli kayıp vermiş bir hâlde Endülüs yolunu tutmuşlardı.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK BEŞİNCİ (M. 956 - 957) YILI OLAYLARI

Rûzbihân'ın Muizzüddevle'ye Karşı İsyanı

Bu yılda Rûzbihân b. Nadâd Hurşid ed-Deylemî Muizzüddevle'ye karşı isyan etti. Diğer taraftan kardeşleri Belkâ Şîrâz'da, diğer kardeşi Esfâr Ahvâz'da isyan etmişlerdi. Esfâr'ın Ahvâz'da isyan etmesi üzerine o sıralarda el-Batîha'da İmrân'a karşı çarpışıp duran Rûzbihân recep ayında Vâsıt'tan dönerek Ahvâz'a gitmişti. Rûzbihân Ahvâz'a ulaştığında vezir el-Muhellebî de oraya ulaşmış ve onunla çarpışmağa niyetlenmişti. Ancak adamlarından büyük bir kısmı Rûzbihân'dan emân isteyip ona katılınca el-Mühellebî onunla çarpışmaktan vaz geçerek uzaklaşıp gitmişti.

Muizzüddevle Rûzbihân'ın isyan ettiğini haber alınca kesinlikle inanmak istememiş, yaptığı iyiliklerden dolayı isyan etmesine hiç ihtimal vermemişti. Çünkü Rûzbihân adı sanı silinip yok olmak üzere iken Muizzüddevle onu yüceltmiş ve tekrar güce kavuşturmuştu. Bunu haber alınca Muizzüddevle bizzat kendisi Rûzbihân ile çarpışmak üzere hazırlanmış, fakat bu sırada Deylemîler tümüyle Rûzbihân'a meylederek Muizzüddevle'ye karşı hiç de hoşlanmayacağı bir tavır içine girmiş, onunla ihtilâflara düşmüş ve Rûzbihân'ın yanına gitmek üzere arka arkaya yola koyulmuşlardı. Nihayet Muizzüddevle 5 şaban (12 Kasım 956) günü harekete geçti. Muizzüddevle'nin ayrılması üzerine Halife el-Muti' Lillâh da ona katılmıştı, çünkü Muizzüddevle'nin buradan ayrılacağını ve Rûzbihân'ın isyan ettiğini haber alan Nâsirüddevle, hemen oğlu Ebû'l-Merecci Câbir komutasında Musul askerlerini harekete geçirmiş, Bağdâd üzerine yürüyüp burayı ele geçirmeyi düşünmüştü. Halife Musul askerlerinin Bağdâd'a hareket ettiğini öğrenince Bağdâd'dan ayrılmıştı. Muizzüddevle de bunu öğrenince hâcibi Sebüktekin ve diğer güvendiği komutanları Bağdâd'a geri göndermişti. Bağdâd'da yaşayan Deylemîler şehirde karışıklıklar çıkarmış, maaşlarının hemen kendilerine dağıtılacağına dair söz verilmesi üzerine seslerini çıkarmamışlardı. Halbuki onlar Muizzüddevle'den tamamen ümitlerini kesmişlerdi.

Muizzüddevle'ye gelince o Erbak Köprüsü'ne kadar gelip burada konaklamış ve Deylemîlerin kaçıp Rûzbihân'a giderek ondan emân dilemelerini engellemek için yolları tutacak adamlar yerleştirmişti. Çünkü Deylemîler maaşlarını aldıktan sonra hemen kaçıp gidiyorlardı. Muizzüddevle de Türklere, kendi sahip olduğu kölelere ve çok az bir Deylemî grubuna hakim bulunuyordu.

Ramazan'ın son günü (5 Ocak 957) Muizzüddevle adamlarıyla ve kendilerine güvendiği askerlerle birlikte nehri aşarak Rûzbihân ile çarpışmaya gitmeyi arzulamıştı. Bu arada Deylemîler etrafında toplanıp Muizzüddevle'ye şöyle dediler: «Eğer senin adamların isek bizi al, savaşa götür, önünde çarpışıp duralım. Burada çoluk çocukla ve kölelerle bir arada oturamayız. Böyle bir durumda bizi götürmediğin takdirde zafer elde edecek olursan, bizden başkalarına şan ve şeref olur; mağlûp olacak olursan da bizim için son derece ayıplanacak bir vaziyet ortaya çıkar.» Aslında Deylemîler bu sözlerini samimiyetle değil de sırf nehri geçebilmek için bir hile olarak söylemişlerdi, çünkü başka türlü nehri aşmalarına imkân yoktu. Muizzüddevle Deylemîlerin bu sözlerini işitince onlara sabırlı olmalarını tavsiye etmiş ve şöyle demişti: «Ben bunlarla bizzat kendim savaşıp biraz savaşın tadını almak istiyorum. Yarın çarpışmağa çıktığımızda hep birlikte üzerlerine saldırır, onları bertaraf ederiz.» Arkasından Muizzüddevle Deylemîlere bir hayli para dağıtmış, onlar da susuvermişlerdi.

Muizzüddevle nehri aştıktan sonra askerlerini bölükler halinde savaşa hazır duruma getirmişti. Yapılan plana göre her bir askerî grup sırayla düşman üzerine hamlelere girişecekti. Bu hâlleriyle güneş batıncaya kadar savaşı sürdürmüş, nihayet Türklerden okçular grubu bir hayli yorgun düşmüş ve güçleri tükenmişti. Muizzüddevle'ye durumlarından ve uğradıkları sıkıntı ve yorgunluklardan söz ederek şöyle demişlerdi: «Bu gece istirahat edip yarın tekrar dönelim.» Muizzüddevle geri döndüğü takdirde Rûzbihân ile Deylemîlerin üzerine saldıracaklarını gayet iyi biliyordu. Rûzbihân ile Deylemîler ona saldırıya geçtikleri takdirde diğer Deylemîler de onlara katılacaklar ve böylece Muizzüddevle'nin sonu gelmiş olacaktı. O zaman da kaçma imkanı bulamayacağını anlayan Muizzüddevle adamlarının önünde ağlamağa başlamıştı. Çabuk ağlayan gözü yaşlı birisi idi. Sonra tekrar bütün askerî birliklerin toplanmasını ve tek bir yumruk halinde Rûzbihân üzerine saldırmalarını istemiş, kendisinin hepsinin önüne geçerek herkesten evvel çarpışacağını, ya zafer kazanacağını, ya da ilk öldürüleceklerden biri olacağını belirtmişti. Askerler ondan ok isteyince şöyle demişti: «Şu küçük kölelerin arasında bir miktar ok bulunmaktadır. Alın bunu, kendi aranızda paylaşın.»

Genç kölelerden Muizzüddevle'ye sadık olup gayet iyi atlara binmiş, güzel elbiseler giyinmiş bir grup vardı. Muizzüddevle'den savaşa katılmak

için izin istemişlerse de buna yanaşmayıp onlara şöyle demişti: «Sizin savaşa girmenizi gerektirecek bir zaman gelip çattığında izin veririm.» İşte o sırada Muizzüddevle bu adamların ellerindeki okları vermek üzere birini gönderdiğinde onlara eliyle okları vermelerini işaret edince bunlar savaşa girmelerine müsaade ettiğini anlamış ve hep birlikte harekete geçerek Rûzbihân'ın askerleri üzerine saldırıp saflarını dağıtmış, adamlarını üst üste yığacak şekilde perişan etmişler ve Rûzbihân'ın askerlerinin arka tarafına kadar ulaşmışlardı. Hemen o anda Muizzüddevle yanında bulunan adamlarıyla hamle yapıp savaşa girmiş ve böylece Rûzbihân'ın adamları tamamen mağlûp olmuşlar. Rûzbihân ve kumandanlarından bir grup esir alınmış, askerlerinden de çok kimse öldürülmüştü. Muizzüddevle zafer müjdesini etrafa haber verdiği zaman onun ne derece zayıf düştüğünü Rûzbihân'ın ise ne kadar güç kazandığını bildikleri için bunun doğruluğuna inanmamışlardı. Nihayet Rûzbihân'ı alıp onunla birlikte Bağdâd'a dönmüş ve halkın Rûzbihân'ı görmesini istemişti. Bağdâd'a dönen Muizzüddevle o sırada Ukbarâ'da bulunan Nâsirüddevle'nin oğlu Ebû'l-Merecc üzerine Sebüktekin'i göndermiş, ancak Muizzüddevlenin Rûzbihân'a karşı zafer elde ettiğini haber alan Ebu'l-Merecc hareket edip Musul'a doğru gittiği için Sebüktekin ona yetişememişti. Nihayet Muizzüddevle Rûzbihân'ı hapse attırmıştı. Ancak Deylemîlerin ortaya çıkarak Rûzbihân'ı zorla hapishaneden kurtarıp ona bey'at etmek istediklerini öğrenince bir gece hapishaneden çıkarıp onu öldürtmüştü.

Rûzbihân'ın Şirâz'da isyan eden kardeşine gelince; vezir Üstâz Ebû'l-Fazl b. el-Âmid üzerine ordularıyla yürüyerek çarpışıp ona karşı zafer elde etmiş ve Rüknüddevle'nin oğlu Adududdevle de kendi ikametgâhına geri dönmüştü. Böylece her tarafı kasıp kavurmuşken Rûzbihân ve kardeşlerinin defterleri de dürülmüş oldu.

Muizzüddevle bu hadiseden sonra Deylemîlerden bir grubu tutuklatmış ve diğerlerini serbest bırakarak genellikle Türkleri ön saflara geçirmiş, onları herkesten üstün tutup Deylemîlerle alay etmelerini ve onları her konuda oyalamalarını tavsiye etmiş, Vâsıt ve Basra'da onlara bir hayli mal vermişti. Türkler yaptıklarına karşılık olmak üzere kendilerine verilen bu malları almak üzere buralara gidip her tarafı harabeye çevirmiş, bir sürü malı yağmalamış ve yaptıkları zarar faydalarından çok daha fazla olmuştu.

Seyfüddevle'nin Bizans Topraklarına Yaptığı Bir Gaza

Seyfüddevle b. Hamdân, bu yılın recep (956 ekim-kasım) ayında Bizans topraklarına doğru gazaya çıkmış, Harşene ve Sâruha'ya ulaşıncaya

kadar yoluna devam ederek bu arada bir çok kaleyi fethedip bir hayli esir almış, etrafı yakıp yıkmış, bir hayli kimseyi öldürüp Ezine'ye geri dönmüş ve orada ikamet etmişti. O, burada bulunduğu sırada Tarsus emîri gelip ona hil'atler sunmuş, bir hayli ihsanda bulunduktan sonra Haleb'e geri dönmüştü. Rumlar Seyfüddevle'nin bu yaptıklarını haber alınca askerlerini toplayıp Meyyâfârikîn üzerine yürüyerek buraları yakıp yıkmış ve Meyyâfârikîn sevâdını tahrip ederek her tarafı yağmalamış, harabeye çevirmiş, şehir halkından çokça esir alıp geri dönmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Isfahân halkıyla Kum halkı arasında mezhep çatışması meydana geldi. Isfahân şahnesinin adamlarından Kumlu birisi bir sahâbiye küfretmiş, bunun üzerine de Isfahân halkı galeyâna gelip isyan ederek sevâd bölgesi halkından yardım istemişler ve sayılmayacak kadar kalabalık bir kitle oluşturup Isfahân şahnesinin evini muhasara altına almış, aralarında çatışmalar meydana gelip çok kimsenin ölümüne sebep olmuşlardı. Bu arada Isfahân halkı Kumlu tüccarların mallarını yağmalamışlardı. Bunu haber alan Rüknüddevle b. Büveyh, Isfahânlıların yaptığına kızarak Kum halkına mal ve para gönderip yağmalanan mallarına karşı onlara dağıtıvermişti.

Sa'leb'in azatlısı, Zühd ve takvâ sahibi bir şahsiyet olan Ebû Amr Muhammed b. Abdulvâhid b. Ebi Hâşim bu yılın zilkade (957 şubat-mart) ayında vefat etmişti.

Bu yılda Hemedân ve Esterâbâd ile çevrelerinde büyük bir deprem meydana gelmiş, enkaz altında çok kimse can vermişti. Ayrıca bu depremin tesiri ve düşen yıldırımlarla Kasr-ı şirin'de evlerin duvarları çatlamıştı.

Bu yılın cemâziyelâhir (956 eylül-ekim) ayında Bizanslılar deniz yoluyla İslâm topraklarına saldırıya geçip Tarsus halkına hücum ederek onlardan bin sekiz yüz kadarını şehit etmişlerdi.

Aynı yıl içinde Sicilya emîri ve hakimi el-Hasan b. Ali bir donanma ile Rum topraklarına sefer düzenlemişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK ALTINCI (M. 957 - 958) YILI OLAYLARI

el-Merzubân'ın Ölümü

Bu yılın ramazan (957 kasım-aralık) ayında Azerbeycân hakimi es-Sâlâr el-Merzubân vefat etti. Hayatından ümidini kesince kendisinden sonra hükümdarlığa geçmek üzere kardeşi Vehsûzân'ı tavsiye etmiş, Vehsûzân'dan sonra da oğlu Cestân b. el-Merzubân'ı veliaht tayin etmişti.

el-Merzubân daha önce bazı kalelerdeki görevlilerine gidip kendisinin ölümünden sonra buraları ve yönetimi oğlu Cestân'a teslim etmelerini, ondan başka hiç kimseyi yönetime bulaştırmamalarını emretmişti. Cestân da öldüğü takdirde yönetim diğer oğlu İbrâhim'e, İbrâhim'den sonra Nasır'a geçecekti. Şayet kendi evlâdından hiç kimse hayatta kalmazsa, o zaman yönetim kardeşi Vehsûzân'a intikal edecekti. Ancak el-Merzubân vefatından evvel yukarıda belirttiğimiz son vasiyetini yapınca kardeşi Vehsûzân'a bu kalelerdeki görevlilere bildirdiği bir parola ile gidip itaatlerini sağlamasını ve buraları itaat altına almasını söylemişti. el-Merzubân ölünce kardeşi Vehsûzân onun yüzüğünü ve bazı hükümdarlık alâmetlerini bu kaledekilere göndermiş, kaleleri hakkında vasiyet yapmalarını istemişti. Kalelerde bulunanlar kendilerine yapılan ilk vasiyete uyarak bu son durumun Vehsûzân tarafından uydurulmuş bir hile ve tuzak olduğunu sanmışlardı. Vehsûzân ağabeyinin oğullarıyla bir arada kalmış, ancak el-Merzubân'ın oğulları amcalarına aldırış etmeden yönetimi ele geçirmeğe ve onu hiç kale almadan işi yürütmeğe başlamışlardı. Vehsûzân bunun üzerine Erdebil'den et-Tarm'a kaçıp gitmiş, ardından Merzubân'ın oğlu Cestân yönetimi ele geçirmiş, diğer kardeşleri de ona itaat etmişlerdi. Cestân b. el-Merzubân, Ebû Abdullah en-Nuaymi'yi vezirliğe tayin etmiş, bu arada Armenia valisi Cestân b. Şermûzan hariç babasının diğer kumandanları gelip ona itaatlerini bildirmişlerdi. Cestân b. Şermûzan ise Armenia'da isyan ederek buraları hakimiyeti altına almayı kararlaştırmıştı.

Diğer taraftan Vehsûzân ağabeyinin çocukları arasına fitne sokup onları birbirine düşürmeğe ve düşmanlarını onlara saldırtmağa çalışmış, nihayet bu çalışmalarında kısmen başarılı olarak onların bazılarını öldürtmüştü.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Bağdâd'da halk arasında boğaz şişkinlikleriyle vücudun muhtelif yerlerinde şişkinliklere sebep olan bir hastalık türü yayıldı. Bu iki hastalığın etkisiyle çok kimse hayatını kaybetmiş ve ani ölümlere rastlanmıştı. Bu hastalıktan kurtulmak için kan aldıranların omuzları arasından aşağıya doğru sarkan şiddetli bir sancı meydana gelmiş ve bunu bir ateş takip etmişti. Kan aldıranların hiç biri bu hastalıktan kurtulamamıştı. Ayrıca bu günlerde Bağdâd'da yağmur da tamamen kesilmişti.

Bu yılda Muizzüddevle askerlerini hazırlayıp Musul'a Nâsirüddevle üzerine yürümüş, yaptıklarından dolayı onunla savaşmak istemiş, ancak Nâsirüddevle Muizzüddevle'ye mektuplar yazıp çok miktarda mal ve para göndermiş ve aralarında barış akdedilerek Musul ve çevresi yıllık iki milyon dirhem karşılığında iltizama verilmişti. Nâsirüddevle bu meblağı hemen ödemiş, Muizzüddevle de askerleri arasındaki doğan ihtilâflar ve ülkedeki karışıklıklar yüzünden, ayrıca askerleri arasında kendilerine güvenmediği kimselerin bulunmasından dolayı geri dönmüştü. Buna rağmen Nâsirüddevle ödemeğe söz verdiği paraları ödememiş, ileride kaydedeceğimiz gibi Muizzüddevle tekrar, üzerine yürümek zorunda kalmıştı.

Bu yıl içinde denizin suyu seksen kulaç kadar çekilmiş ve daha evvel bilinmeyen ve hiç de görülmeyen bir çok ada ve dağ deniz de ortaya çıkmıştı.

Bu yılda «el-Asamm» diye bilinen Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb b. Yûsuf b. Ma'kil el-Emevî en-Nisabûrî vefat etmişti. O hadis ilminde isnâd-ı âlî sahibi olup aynı zamanda İmâm Şâfiî'nin arkadaşlarından er-Rabî' b. Süleymân'ın arkadaşı idi, İmâm Şâfiî'nin eserlerini ondan rivayet etmişti.

Bu yılda Buharalı, güvenilir bir fakîh olan Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed... b. Ahmed b. İshâk vefat etmişti.

Yine yılda yine Irak, el-Cibâl bölgesi ile Kum ve çevresinde kırk gün müddetle birbirini izleyen sürekli depremler meydana gelmiş, binalar yıkılmış, sular çöküp kaybolup gitmiş ve enkaz altında kalan çok insan hayatını kaybetmişti. Aynı şekilde Rey ve civarında da bu yılın zilhicce ayı başlarında bir deprem meydana gelmiş, şehrin büyük bir bölümü harabeye dönmüş, halkından çok kimse ölmüştü. Aynı şekilde et-Tâlekân ve çevresinde de büyük bir deprem olmuş, halkından çok kimse telef olmuştur.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK YEDİNCİ (M. 958 - 959) YILI OLAYLARI

Muizzüddevle'nin Musul'u İstilâsı ve Tekrar Geri Dönüşü

Yukarıda Muizzüddevle'nin Nâsirüddevle'ye Musul ve civarını yıllık iki milyon dirhem karşılığında iltizama verdiğini ve bu hususta aralarında barış aktedildiğini belirtmiştik. Nâsirüddevle bu yılın iltizam bedelini ödememiş, bunun üzerine Muizzüddevle de cemaziyelevvel ayı ortalarında (958 ağustos başı) veziri el-Mühellebî ile birlikte Musul üzerine harekete geçmişti. Muizzüddevle'nin üzerine yürüdüğünü haber alan Nâsirüddevle Musul'dan ayrılarak Nusaybin'e gitmiş, Muizzüddevle de Musul'u istilâ etmişti.

Her hangi bir kimse kendisine saldırıp da Musul üzerine geldiği zaman Nâsirüddevle bütün kâtipleri ve memurları ile sakladığı malların ve paralarının nerelerde olduğunu bilen herkesi, menfaat ve çıkarlarını bilen bütün adamlarını alır, beraberinde götürür, bazen de Kevâşî, Zaferân veya diğer kalelerin birine hapsederdi. Kevâşî kalesi o sıralarda aynı zamanda «Erdumuşt Kalesi» diye bilinirdi. Nâsirüddevle Musul'dan ayrıldıktan sonra çevresindeki Arap kabilelerine her tarafa akın yapıp özellikle hayvan yemlerini ve her türlü buğday ve gıda maddelerini yağmalayarak almalarını da emrederdi. O zaman da Nâsirüddevle'nin ülkesine saldırıan herkes mutlaka gerek davarları için yem, gerekse askerleri için yiyecek açısından zorluklara düçar olurdu.

Bu seferinde de Muizzüddevle Musul üzerine yürüdüğünde aynı şekilde askerleri bir hayli yiyecek sıkıntısı çekmişlerdi. Bu sırada Muizzüddevle Nusaybin taraflarında Nâsirüddevle'nin mükemmel ürünleri olduğunu haber almış. Musul'dan ayrılarak Nusaybin üzerine yürümüş ve Musul'da büyük hâcib Sebüktekin'i vekil bırakmıştı. Musul ile Nusaybin yarı yoluna varan Muizzüddevle'ye Nâsirüddevle'nin evlâtları el-Müreccî ve Hibetullah'ın Sincâr'da bir miktar asker ile bekledikleri haber verilmişti. Bunun üzerine Muizzüddevle Sincâr'a bir miktar asker sevketmişti. Nâsirüddevle'nin çocukları bu askerlerin geldiğini anlayamamış, birden kar-

şılarında görüvermişlerdi. Hemen ağırlıklarından alabildiklerini alıp, atlarına atlayıp oradan ayrılıp gitmiş, Muizzüddevle'nin askerleri de bunların bıraktığı bütün ağırlıkları ele geçirerek çadırlarına konaklamışlardı. Nâsirüddevle'nin çocukları bir müddet sonra tekrar geri dönmüş, Muizzüddevle'nin bu askerleri etrafa yağmaya dağılmışken birden üzerlerine saldırmış, onları kılıçtan geçirmeğe, bir çoklarını öldürmeğe başlamışlar, bir hayli adam öldürüp bir miktar da esir aldıktan sonra Sincâr'a yerleşmişlerdi. Diğer taraftan Muizzüddevle Nusaybin üzerine yürüyünce Nâsirüddevle buradan da ayrılıp Meyyâfârikin'e gitmiş, adamları ve yanındaki görevlileri ise ona katılmayıp Muizzüddevle'ye gelip ondan emân dilemişlerdi. Adamlarının Muizzüddevle'ye iltica ettiğini gören Nâsirüddevle oradan da ayrılarak kardeşi Seyfüddevle'nin yanına Haleb'e gitmişti. Ağabeyinin geldiğini öğrenen Seyfüddevle onu şehrin dışında karşılamış, izzet ve ikramda son derece aşırı davranarak onu mükemmelce karşılamış, bizzat kendisi hizmetinde bulunup, hattâ ayakkabısını kendi eliyle ayağından çıkarmıştı.

Halbuki diğer taraftan da Nâsirüddevle'nin Musul taraflarındaki kalelerde bulunan adamları hâlâ direnmeye devam ediyor, Musul ve el-Cezîre'de Muizzüddevle'nin askerlerine saldırarak onlardan diledikleri şekilde adam öldürüyor, bir kısmını esir alıyor ve onlara yiyecek maddelerinin ulaşmasını engellemeğe çalışıyorlardı.

Bu gelişmeler üzerine Seyfüddevle, Muizzüddevle ile sulh hususunda mektuplaşmış, aralarında elçiler gidip gelmişti. Ancak Muizzüddevle bölgenin Nâsirüddevle'ye iltizam edilmesi hususuna pek yanaşmamış, onun defalarca verdiği söze muhalefet ettiğini belirtmişti. Bunun üzerine Seyfüddevle Musul ve çevresini iki milyon dokuz yüz bin dirhem karşılığında iltizamı olarak alınış, ayrıca Sincâr ve diğer yerlerde esir alınan Muizzüddevle'nin adamlarını da serbest bırakmıştı .Seyfüddevle ile Muizzüddevle arasında yapılan bu barış akdi 348 yılı muharrem ayında meydana gelmişti.

Muizzüddevle artık kesinlikle bu bölgede duramayacağını, çünkü yiyecek ve yem sıkıntısının askerlerini zor durumda bıraktığını anlamış, çevredeki yerleşik halkın da haraçları pek ödemediklerini görmüştü. Kendilerinin mahsulleri ve harmanları başına ulaşamadıklarından dolayı üzerlerine düşen bu harac vergisini ödeyemediklerini belirtmişler ve Nâsirüddevle'nin adamları olan Arap kabilelerinden kendilerini korumalarını istemişlerdi. Bundan dolayı Muizzüddevle buradan ayrılıp Bağdâd'a gitmek zorunda kalmış,tam o sırada da Seyfüddevle'nin barış talep eden mektubu gelince bir hayli rahatlamış ve bu barış teklifini kabul ederek Bağdâd'a geri dönmüştü.

Muizz el-Alevi'nin Askerlerinin Uzak Batı'ya Kadar Yürümesi

Bu sıralarda Ebû'l-Hasan Cevher'in değeri ve makamı el-Muizz katında bir hayli yücelmiş ve itibarı İfrikiyye'de bayağı yükselmiş ve vezaret rütbesine ulaşmıştı. el-Muizz onu safer (958 nisan-mayıs) ayında kalabalık bir orduyla aralarında Zîrî b. Manâd es-Sanhâcî ve benzeri kumandanların da bulunduğu kumandanlarla yola çıkarmış, uzak batıya, Mağrib'e kadar gitmelerini emretmişti. Ebû'l-Hasan Cevher Tâhert'e kadar gitmiş, buraya ulaştığında Ya'lâ b. Muhammed ez-Zenâtî huzuruna vararak kendisine katılmış, Cevher de izzet ve ikramda bulunarak ona ihsanlarda bulunmuştu. Ama bir müddet sonra Ya'lâ b. Muhammed ez-Zenâtî Cevher'e karşı isyan etmiş, Cevher de onu tutuklatmıştı. ez-Zenâtî'nin adamları bu isyanını sürdürünce Cevher onlarla çarpışmalara girişmiş, mağlûp edip onları Efkân iline kadar takip etmiş ve şehre kılıç zoruyla girerek yağmalamıştı. Ayrıca Ya'lâ b. Muhammed ez-Zenâtî'nin sarayını da yağmalayan Cevher küçük yaşta olan bir oğlunu ele geçirmiş, şehrin yıkılıp yakılmasını emretmişti. Ekfân şehrinin alınması ve yakılması bu yılı cemaziyelâhir (ağustos-eylül) ayında vukuu bulmuştu.

Sonra Fas'a doğru yürüyen Cevher burada konaklamış, şehir sahibi Ahmed b. Bekr bütün kale kapılarını kapatarak içeriye kapanmıştı. Cevher Fas halkıyla bir müddet çarpıştığı halde onlara güç yetirip de şehri ele geçirememişti. Bu arada Fâtimî emîrlerinden, tâ Sûs şehrinin ötelerinden hediyeler gelmişti. Gelen bu emîrler Cevher'e ve adamlarına buradan ayrılıp Sicilmâsa'ya gitmlerini tavsiye ettiler. Buranın sahibi Muhammed b. Vâsûl «eş-Şâkir Lillâh» lakabını almıştı, kendisine Emîrü'l-müminin diye hitab ediliyordu, ayrıca kendi adına sikke de bastırmıştı. On altı yıl süreyle bu durumunu sürdürmüş, Cevher'in üzerine geldiğini haber alınca kaçıp gitmişti. Muhammed b. Vâsûl, tekrar memleketi Sicilmâsa'ya geri dönmek istemiş, fakat yolda bazı kimselerle karşılaşıp esir düşmüş ve Cevher'e götürülmüştü.

Cevher Atlas Okyanusu sahillerine varıncaya kadar yoluna devam etmiş ve burada okyanustan balık avlanmasını emretmişti. Askerleri okyanustan kendisine balık avlamışlar, bu balıkları su kırbalarına koyarak el-Muizz'e taşıyıp götürmüştü. Bütün bu geçtiği yerlerin hepsini fethetmiş, hakimiyeti altına almıştı. Tekrar Fas'a geri dönerek halkıyla uzun müddet çarpışmış, nihayet Zîrî b. Manâd yakın adamlarından cesaretleriyle tanınanan bir kaç kişiyi seçmiş, merdivenler edinmelerini ve bu merdivenlerle şehrin surlarına tırmanmalarını emretmişti. Gerçekten bu kişiler merdivenlerle şehrin surlarının en alçak olduğu yere gelip oradan surlar üzerine tırmanmışlardı. O sırada şehir halkı gayet emin bir şe-

kilde evlerinde otururlarken bunlar surlara tırmanarak önlerine çıkanları öldürülmüş, hemen arkasındaki ikinci sura geçip oradan aşağıya inerek şehir kapılarını açmış, meşaleler yakıp davullar çalmışlardı. O sırada artık komutanlık Zîrî ile Cevher arasında ortaklaşa sürdürülüyordu. Cevher askerlerinin şehre girip davullar çalıp meşaleler yaktıklarını duyunca hemen askerleriyle harekete geçerek Fas'a girmişti. Şehir hakimi kaçıp gizlendiyse de iki gün sonra yakalanmış ve Sicilmâsa hakiminin yanına konmuştu. Cevher Fas'ı 348 ramazan (959 kasım) ayında fethetmişti. Cevher esir aldığı Sicilmâsa ve Fas hakimlerini iki ayrı kafese koyup el-Muiz'in yanına el-Mehdiye'ye götürmüş ve Tâhert şehrini de Zîrî b. Manâd'a vermişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Cibâl bölgesinde büyük bir veba salgını meydana gelmiş, bir çok kimse hayatını kaybetmişti. Özellikle bu veba salgınında daha çok kadın ve çocuklar hayatlarını kaybetmişlerdi. Hastaların çokluğundan kimse hasta ziyaretine gidemiyor ve doğru dürüst cenazelere katılamıyordu.

Bu yılda ay tutulması meydana geldi.

Bu yılda meşhur mutasavvıflardan Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Bûşencî, Nîsâbûr'da vefat etmişti. Aynı şekilde Bağdâd kadılarından Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hasan b. Abdullah b. Ebî'ş-Şevârib vefat etmişti. O 292 yılında doğmuş bulunyordu. Cemaziyelevvel (958 temmuz-ağustos) ayında Ebû Ali el-Hüseyn b. Ali b. Yezîd en-Nîsâbûrî vefat etmişti. O aynı zamanda hadis hafızı idi. Ebû Muhammed Abdullah b. Ca'fer b. Dertuveyh el-Fârisî de bu yılın safer ayında vefat etmişti. 258 yılında dünyaya gelmiş olup nahiv âlimlerinden idi. Nahiv bilgisini meşhur âlim el-Müberred'den okumuştu.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK SEKİZİNCİ (M. 959 - 960) YILI OLAYLARI

Muharrem ayında Seyfüddevle ile Muizzüddevle arasında barış görüşmeleri tamamlanmış, Muizzüddevle Irak'a, Nâsirüddevle de Musul'a geri dönmüşlerdi.

Halife el-Muti' Lillâh bir sancak ve hil'ati Kirmân hakimi Ebû Ali b. İlyâs'a gönderdi.

Muizzüddevle'nin kâtibi Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Mâferrûhî bu yılda vefat etmiş, yerine kâtipliğe Ebû Bekr İbn Ebî Said tayin edilmişti.

Rüknüddevle'nin yeğeni (kız kardeşinin oğlu) Ali b. Kâme ile Veşmgîr'in oğlu Bisutûn arasında çarpışmalar meydana gelmiş, bu çarpışmaları sonunda Bisutûn hezimete uğramıştı.

Bu yılda Musul hacılarından nehir yoluyla hacca giden kâfileden on küsur kayık suda batmıştı.

Bizanslılar bu yılda Tarsus ve Ruha'ya saldırarak çok kimseyi öldürmüş, Müslümanlardan bazılarını esir almış, ele geçirdikleri ganimetlerle geri dönmüşlerdi.

Rüknüddevle'nin oğlu Müeyyeddevle Rey'den Bağdâd'a giderek amcası Muizzüddevle'nin kızıyla evlenmiş ve gelini alıp Rey'e, oradan da Isfahan'a geri gelmişti.

Bu yılın cemaziyelevvel (959 temmuz-ağustos) ayında Bağdâd halkı arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, bir çok kimse hayatını kaybetmiş ve şehrin bir kısmı da yanmıştı.

Hanbeli fukahasından «el-Neccâd» diye bilinen Ebû Bekr Ahmed b. Süleyman b. el-Hasan bu yılda, doksan beş yaşında gözlerini hayata yummuştu. Cüneyd-i Bağdâdî'nin yakın arkadaşlarından mutasavvıf Ca'fer b. Muhammed b. Nusayr el-Huldî bu yılda vefat etmiş olup çokça hadis rivayet etmiştir.

Bu yılda hiç yağmur yağmamış, fiyatlar dört bir yanda artmış ve Müslümanlar ocak ayında yağmur duasına çıkmışlardı. Her tarafta kuraklık olduğu gibi Bağdâd'da da kuraklık olmuş ve halk yağmur dualarına çıktığı halde hiç de yağmur yağmamıştı. Mart ayında her tarafı kaplayan bir çekirge sürüsü görülmüş, sebze ve meyve fidelerini yiyip tüketmişler ve halk büyük sıkıntılara düşmüştü.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ KIRK DOKUZUNCU (M. 960 - 961) YILI OLAYLARI

el-Müstecir Billâh'ın Ortaya Çıkışı

Bu yılda İsâ b. el-Müktefî Billâh'ın evladından birisi Âzerbeycân'da ortaya çıkıp «el-Müstecir Billâh» lakabını almış ve Muhammed b. el-Hanefiyye soyundan er-Rıza adına Müslümanlardan bey'at toplamıştı. Kalın yünden elbiseler giyiyordu. Son derece adaletle hükmetmeğe başlamıştı, iyiliği emrediyor, kötülükten nehyediyordu. Bundan dolayı da ona tâbi' olanlar bir hayli çoğalmıştı.

Onun ortaya çıkmasına sebep olan Âzerbeycân hakimi Cestân b. Merzubân idi. Cestân babasının askerine karşı takındığı tavrı ve güttüğü siyaseti terkedip oyunlara, kadınlarla düşüp kalkmağa dalmıştı. Diğer taraftan Cestân b. Şermüzen Urmuye'de kaleye kapanmıştı, amcası Vehsûzân da et-Tarm'da oturuyor ve ağabeysinin çocukları arasında durmadan fitne körüklemeğe çalışıyordu. Bu arada Cestân b. el-Merzubân veziri en-Nuaymî'yi tutuklatmıştı. en-Nuaymî ile Cestân b. Şermüzen'in veziri Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdaveyh arasında sıhrî akrabalık bağı vardı. en-Nuaymî'nin tutuklanmasına Ebû'l-Hasan bir hayli üzülüp kızmış ve durumdan endişelenmişti. Bunun için İbn Şermüzen'i İbrâhim b. el-Merzubân ile mektuplaşmaya teşvik etti. İbrâhim o sıralarda Armenia'da bulunuyordu. İbn Şermüzen yazdığı mektuplarda yönetimi tek başına ele geçirmesi hususunda onu ümitlendirmiş ve yanına getirtmeğe muvaffak olmuştu. Birlikte Merâğâ'ya giderek burayı ele geçirmişlerdi. Cestân b. el-Merzubân durumu öğrenince İbn Şermüzen ile veziri Ebû'l-Hasan'a mektuplar yazıp onlarla barış yapmağa yöneldi. Ayrıca en-Nuaymî'yi de serbest bırakacağına dair söz verdi. Bunun için İbn Şermüzen İbrâhim'e yardım etmekten vaz geçmiş, böyle İbn Şermüzen'in münafıklığı ve kardeşler arasına sokuşturmak istediği fitneyi anlayan iki kardeş mektuplaşmış ve onun aleyhinde tekrar ittifak etmişlerdi.

Bu arada en-Nuaymî, Cestân b. el-Merzubân'ın hapishanesinden kaçarak Mukan'a gitmiş ve buradan İsâ b. el-Muktefî Billâh'ın oğluyla mektuplaşarak onu hilâfet tamahına düşürmüştü. Ayrıca ona adamlar toplayaca-

ğını, kısa bir zamanda Âzerbeycân'ı ele geçirip burayı yönetimi altına sokacağını ve güçlendiği takdirde Irak üzerine yürüyebileceğini ifade etmişti. Bu haberi alan İsâ b. el-Muktefî'nin oğlu üç yüz adamla birlikte en-Nuaymî'ye çıkıp gitmiş, bu arada Cestân b. Şermüzen de gelip ona katılınca gücü artmış ve halk ona bey'at etmişti. Halktan bey'at alınca artık durumu bir hayli yaygınlaşmış ve güç kazanmışlardı. Bunun üzerine Merzubân'ın oğulları Cestân ve İbrâhim, bu yeni halifeye savaş açmak üzere harekete geçmiş ve üzerlerine varıp çarpışmalara tutuşmuşlardı. Bu çarpışmalar neticesinde el-Müstecîr'in adamları mağlûp olup etrafa dağılmış ve kendisi de esir alınıp idam edilmişti. Bazı rivayetlerde öldürüldüğü, başka rivayetlerde ise kendi eceliyle öldüğü kaydedilir.

Vehsûzân'ın Yeğenlerine Hakim Olması ve Onları Öldürmesi

Vehsûzân, ağabeyinin oğullarının birbirleriyle ihtilâfa düşüp birinin diğeri aleyhine harekete geçtiğini ve onu aldatmak istediğini müşahede edince önce İbrâhim ile mektuplaşarak el-Müstecîr olayından sonra kendisini ziyaret etmesini istedi. İbrâhim gelip amcasını ziyaret edince ona izzet ve ikramda bulundu ve memnun olacak şekilde ona iltifat etti. Arkasından diğer kardeşleri Nâsır ile aynı şekilde mektuplaşarak onu da aldatmağa çalıştı ve kardeşi Cestân'dan ayrılmasına sebep oldu. Nâsır Cestân'dan ayrılarak Mukan'a geldi onu kardeşi Cestân'dan ayrıldığını gören ordu mensupları maaşlarını ve çeşitli malları alabilmek için onu bir vesile gördüler. Büyük bir kısmı Cestân'ın yanından ayrılıp Nâsır'a giderek emrine girdiler, Nâsır da onlarla ağabeyi Cestân'a karşı güç kazanmış oldu. Böylece Nâsır emrindeki askerlerle birlikte Erdebil'i istilâ etti. Bu arada askerler Nâsır'dan maaşlarını dağıtmasını istemişlerse de Nâsır böyle bir maddî güç bulamamış, bunu fırsat gören amcası Vehsûzân hemen ona yardım etmeğe hazır olduğunu söyleyince kendisini aldattığını idrak etmiş ve ağabeyi Cestân'a mektuplar yazarak yeniden barışmış ve böylece bir araya gelmişlerdi. Fakat ellerindeki maddî imkanları son derece kısıtlı olduğu için bir hayli zor durumlar yaşadılar. Hattâ bir ara civarda yaşayan halk ve diğer emirler bunlara saldırıp ellerindekini alınca Cestân ve Nâsır anneleriyle birlikte amcaları Vehsûzân'ın yanına gitmek zorunda kaldılar. Ona önce mektuplar yazıp isteklerini bildirmiş ve kendilerine hıyanet etmeyeceğine dair söz almışlardı. Cestân ile Nâsır anneleriyle birlikte amcalarına varınca amcaları Vehsûzân verdiği sözü kulak ardı edip onlara ihanet ederek hepsini tutuklatmış ve ordu üzerinde de tam bir hâkimiyet kurmuştu. Arkasından oğlu İsmâil'i emîrliğe getirerek kalelerin büyük bir kısmını ona teslim etmiş ve yanında tuttuğu paraları çıkarıp ordu mensuplarını da razı etmişti.

Bu arada İbrâhim b. el-Merzubân Armenia'ya giderek orada ikamet etmiş ve İsmâil ile aralarında meydana gelen anlaşmazlıktan korkup orada etrafına adam toplayarak kardeşleri Cestân ve Nâsır'ı annesiyle birlikte amcası Vehsûzân'ın hapishanesinden kurtamağa çalışmıştı. İbrâhim'in bu tavrını gören Vehsûzân etrafında toplanan adamlardan endişelenmiş ve hemen Cestân ve Nâsır'ı anneleriyle birlikte katlettirmişti. Ayrıca Vehsûzân Cestân b. Şermüzen'e mektup yazıp ona asker ve malî destekte bulunarak İbrâhim üzerine yürümesini istemişti. İbn Şermüzen Vehsûzân'ın bu isteğini yerine getirip İbrâhim üzerine yürüdü. İbrâhim Armenia'ya geri dönmek zorunda kalınca İbn Şermüzen İbrâhim'in tüm askerlerini ve Urmiye ile birlikte Merâğa şehrini de ele geçirmişti.

Seyfüddevle'nin Bizans Topraklarına Yaptığı Bir Gaza

Seyfüddevle b. Hamdân kalabalık bir orduyla Bizans topraklarına girerek büyük etkiler bırakan bir sefer yapmış, önüne çıkan yerleri yakıp yıkarak çokça kale fethetmiş, bir hayli esir ve ganimetler alıp Herşane'ye kadar ulaşmıştı. O sıralarda Rumlar arka taraflarından dolanarak geri dönüşünde kullancağı bütün dar geçitleri tutmuşlardı. Seyfüddevle geri dönmek istediğinde Bizans topraklarına aynı şekilde sefere çıkmış bulunan Tarsuslular ona Rumların geri dönüşünde geçeceği bütün dar geçitleri tuttuklarını ve kendisini arkadan çevirdiklerini, kendileriyle beraber geri dönmelerini tavsiye etmişlerse de Seyfüddevle bu tekliflerini kabul etmemişti. O kendi görüşünü beğenen biriydi ve : «Kendi görüşüyle değil de başkasının görüşüne göre davrandı ve başkasının tavsiyesiyle başarıya ulaştı,» denmesin diye hiç kimseyle istişare etmezdi. Nihayet bu geçitlere ve derbentlere geri döndüğünde Rumlar gizlendikleri pusulardan çıkarak üzerine saldırmış, ele geçirdiği bütün esir ve ganimetleri elinden geri almış, bu yetmiyormuş gibi elindeki mal ve ağırlıklarını da alıp onları kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Bir hayli şehit ve esir veren Seyfüddevle çok büyük zorluklarla üç yüze yakın askeriyle birlikte kurtulmuştu.

İşte insanlar arasında akıllı kimselerin tavsiyelerine uymayan ve onlarla iştişarede bulunmayan kötü huylu kimsenin akıbeti böyle olur. Yine de olup bitenlerin doğrusunu Allah bilir.

Çeşitli Olaylar

Horasân ve Maverâünnehir emîri Abdülmelik b. Nûh, ileri gelen kumandan ve ümerâsından «Nectekin» adıyla tanınan bir kumandanını tutuklatıp öldürmüş ve bu olay üzerine Horasân bölgesi çalkalanmıştı.

el-Batîha bölgesi hakimi İmrân b. Şâhin'in «İbn el-İryân» diye meşhur olan kardeşi Ebû'l-Feth, ağabeyinden korkuya kapılarak Muizzüddevle'ye sığınmış, ondan emân dilemişti. Muizzüddevle de Ebû'l-Feth'e izzet ve ikramda bulunup ihsanlar etmişti.

Bu yılda Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Ebi Abdullah el-Berîdî öldü.

Bu yılda Türklerden iki yüz bin oba İslâm dinine girdi.

Bu yıl hacca gitmek üzere yola çıkan Mısırlı hacılar gecenin birinde bir vadide konaklamışlar, geceleyin meydana gelen büyük bir sel onları bütün eşya, ağırlıkları ve develeriyle birlikte sürükleyerek denize dökmüştü.

Bu yıl içinde Rey'den Cürcân'a giden Rüknüddevle, yolda el-Hasan b. Firuzân ve İbn Abdürrezâk ile karşılaşmış, her ikisine gayet iyi davranıp çokça mal ve para vermişti.

Bu yılda İslâm devletinin muhtelif yerlerinde ve bilhassa Musul'da şiddetli bir kıtlık meydana gelmiş, bu kıtlık sırasında bir kürr (1) buğday bin iki yüz dirhem, kıtlık yüzünden bölge halkı Şam ve Irak bölgelerine göç etmişlerdi.

Bu yılın 5 şabana (30 Eylül 960) günü Bağdâd'da halk arasında büyük bir kavga meydana gelmiş ve bu çarpışmalardan dolayı cuma namazı kılınamamıştı. Bağdâd'ın her iki yakasında sürüp giden bu kavgadan dolayı Barâsa Mescidi hariç hiç bir yerde cuma namazı edâ edilememişti. Bu kavgayı çıkarttıkları söylenip bu konuda itham edilen Hâşimoğullarından bir grup tutuklanmış, ertesi gün serbest bırakılmışlardı.

Kitaplara bir çok kerametleri aktarılan meşhur Ebû'l-Hayr el-Akta' et-Tînâti bu yılda veya bu yıla yakın bir yılda yüz yirmi yaşında iken vefat ettiği kaydedilir.

Halifenin ve Muizzüddevle'nin kâtipliğini yürütmekte olan Ebû İshâk b. Savâbe bu yılda vefat etti ve yerine kâtipliğe İbrâhim b. Hilâl es-Sâbî tayin edildi.

Bu yılın sonlarına doğru Mısır hakimi Anûcur (2) b. el-İşhîd vefat etmiş,yerine kardeşi Ali getirilmişti.

---

(1) 1 Kürr: Irak'ta yaklaşık 6 merkep yükü kadar olan buğday veya arpa cinsinden bir ölçü birimi. 1 Kür 40 irdeb'tir. 1 irdeb te 24 sa'; 1 sa'da bin dirhemdir. (Çeviren).

(2) Anûcur veya Unucur on uygur ?) şeklinde okunduğu da görülmüştür. (Çeviren).

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİNCİ (M. 961 - 962) YILI OLAYLARI

Muizzüddevle'nin Bağdâd'da Yaptırdığı Evler

Bu yılın muharrem (şubat-mart) ayında Muizzüddevle hastalanarak küçük abdestini yapamaz durumna düşmüştü. Çok şiddetli zorluk ve meşakkatler neticesinde idrar yolundan kan geldiği, kandan sonra sidik ve kum ile taş düşürdüğü kaydedilir. Bu hastalığı gittikçe artmış, ızdırap çekmiş, nihayet endişeye kapılınca veziri el-Muhellebî'yi ve Hâcib Sebüktekin'i çağırarak aralarını bulmuş, barıştırmış ve onlara ölümünden sonra oğlu Bahtiyâr'ı bu göreve getirmelerini tavsiye ederek bütün mal ve paralarını oğluna teslim etmişti.

Sonra Muizzüddevle'nin bu hastalığı geçmiş, tekrar sıhhatine kavuşunca Ahvâz'a gitmeğe niyetlenmişti. Bütün bu hastalıklarının sebebinin Bağdâd'da ikamet etmekten kaynaklandığına, şayet Ahvâz'a geri dönecek olursa orada tekrar sıhhatine kavuşacağına inanıyordu. Halbuki yaşının bir hayli ilerlediğini, artık genç olmadığını unutuyordu. Bağdâd'dan ayrılıp da Kelvâza'ya geldiğinde buradan Ahvâz'a doğru yoluna devam etmek isterken adamlarından bazıları burada ikamet etmesini tavsiye etmişler ve şayet Ahvâz'a mutlaka gitmeyi düşünüyorsa bunda acele etmemesini söylemişlerdi. Yanında bulunan adamlarının vatanlarından ayrı düşmeleri ve devlet merkezi Bağdâd'dan ayrılmakla burasının harabe haline dönüşeceğini düşünerek hiç kimse onun Ahvâz'a gitmesini istemiyordu, bunun için de Bağdâd'a geri dönmesini sürekli tavsiye edip duruyorlardı. Bu yakın adamları Muizzüddevle'ye Bağdâd'a geri dönüp şehrin en yüksek bir tepesinde havadar bir yerde; havası temiz, suyu güzel bir mıntıkada yüksekçe bir ev yaptırmasını tavsiye etmişlerdi. Gerçekten Muizzüddevle hemen böyle bir evin yapılmasına el-Misennâ el-Muizziyye'de başlanmıştı. Muizzüddevle vefat etmeden evvel bu evin yapılmasına on üç milyon dirhem harcamış, bu masraflar için de bazı adamlarının mallarını müsadere etme yoluna gitmişti.

Sâmânî Emîri Abdülmelik b. Nûh'un Vefatı

Bu yılın 11 şevval (23 Kasım 961) perşembe günü Horasân hakimi Sâmânî emîri Abdülmelik b. Nûh atından düşmüş, yere yuvarlanmış ve düştüğü anda ölüvermişti. Ölümü üzerine Horasân bölgesi bir hayli çalkalanmış, karışıklıklara sahne olmuş, nihayet yerine kardeşi Mansûr b. Nûh geçmişti.

Endülüs Hakimi Abdurrahmân en-Nâsır'ın Vefatı ve Yerine Oğlu el-Hâkim'in Geçmesi

Bu yılın ramazan (ekim-kasım) ayında Endülüs hakimi en-Nâsır Lidinillâh Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah vefat etti. Abdurrahman, elli yıl, altı ay müddetle Endülüs'te emirlik görevi yapmış ve yetmiş üç yaşında iken vefat etmişti. Beyaz tenli, hafif sarışın, gayet güzel yüzlü, iri-yarı biri olup ayakları birazcık kısa idi. Atının eğerinin özengileri bir karış uzunluğunda idi. Ayakları kısa, fakat gövdesi bir hayli uzunca idi. Abdurrahman halife lakabıyla lakaplanan ve «Emîrü'l-müminîn» adını kullanan ilk Endülüs Emevî emîri idi. Vefatından sonra geride on bir erkek çocuk bırakmıştı. Ondan evvel Endülüs'te görev yapan baba ve atalarına genellikle «el-Emîr» veya «Ebnâü'l-hulefâ (halife torunları)» diye hitap edilirdi.

Abdurrahman b. Muhammed emîrliğinin yirmi yedinci yılında Bağdâd'da hilâfetin bir hayli zayıfladığını, İfrîkiyye'de Alevîlerin ortaya çıkıp Emîrü'l-müminin lakabını kullandıklarını görünce kendisi de «en-Nâsır Lidinillâh» lakabını alıp «Emîrü'l-müminîn» diye hitap edilmesini istemişti. Endülüslüler Abdurrahman'ın dedesinden sonra başa geçen ilk halife olduğunu söylerlerdi. Annesi ümmü'l-veled olup ismi «Müzene» idi. Onun gibi emîrü'l-müminin lakabını alıp da bu kadar uzun müddet hüküm süren kimse olmamıştır. Yalnız İfrîkiyye'de Fâtımî halifesi Alevî el-Mustansır Mısır'da altmış yıl müddetle hüküm sürmüştü.

Abdurrahman vefat ettiğinde yerine oğlu el-Hâkim geçmiş, ve «el-Mustansır» lakabını almıştı. el-Hâkim el-Mustansır'in annesi ümmü'l-veled olup «Mercâne» adını taşımakta idi. en-Nâsır Lidinillâh Abdurrahman, vefat ettiğinde kaydettiğimiz gibi, bir hayli erkek çocuğu vardı. Bunlardan birisi Abdullah olup Şâfiî mezhebine mensuptu. Aynı zamanda şair ve müverrih olduğu gibi son derece zâhid ve ibadetine düşkün biri olarak tanınmaktadır.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda başlarında Antakya hakimi olmak üzere büyük bir grup An-

takya'dan hareketle Tarsus cihetine doğru yola çıkmış, fakat yollarında pusulara yatmış bulunan Rumlar üzerlerine saldırınca Müslümanlardan bir hayli kimse şehit olmuş, ancak Antakya hakimi yanında bir kaç kişi ile birlikte yaralı olarak kurtulmuştu.

Bu yılın ramazan (ekim-kasım) ayında Seyfüddevle'nin kölesi Necâ, emrindeki kuvvetlerle Meyyâfârıkîn cihetinden Bizans topraklarına girip çok sayıda ganimet elde etmiş, bir hayli esir alarak salimen geri dönmüştü.

Bu yılda Kadı Ebû Sâib Utbe b. Abdullah vefat etmiş ve vefatından sonra mallarına el konulmuştu. Ölümünden sonra Ebû'l-Abbâs b. Abdullah b. el-Hasan b. Ebî'ş-Şevârib iltizam yoluyla kadılık görevini üstlenmiş ve her yıl bu görev ona iki yüz bin dirhem karşılığında devredilmişti. İbn Ebî'ş-Şevârib kadılık görevini ilk defa iltizamla ele geçiren kişi idi. Bu tatbikat Muizzüddevle zamanında gerçekleşmiş olup daha evvel böyle bir görevin devredildiği kesinlikle işitilmemiştir. Görevin böyle iltizam yoluyla elde edilmesinden dolayı Halife el-Mutî' Lillâh İbn Ebî'ş-Şevârib'i huzuruna kabul etmemiş ve aslâ sarayına yaklaşmamasını emretmişti. İbn Ebi'ş-Şevârib'in bu görevi üstlenmesinden sonra hisbe teşkilatı ile Bağdâd emniyet âmirliği de aynı usul ile verilmeğe başlanmıştı.

Bu yılda İmrân b. Şâhin'in kardeşi Ebû'l-Kâsım Muizzüddevleye gelip ondan emân dilemiş ve itaatine girmişti.

Taberî'nin arkadaşlarından olup onun tarihini rivayet eden Kadı Ebû Bekr Ahmed b. Kâmil bu yılda vefat etmişti

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ BİRİNCİ (M. 962) YILI OLAYLARI

Bizanslıların Ayn Zarba'yı İstilâ Etmeleri

Bu yılın muharrem (962 şubat-mart) ayında Bizanslılar başlarında bir domestikos olmak üzere Ayn Zarba'ya gelip konaklamışlardı. Ayn Zarba yüksekçe bir dağ eteğinde idi. Dağ tamamen şehre hakim bir noktada bulunuyordu. Rumlar son derece kalabalık bir ordu ile gelmişlerdi. Domestikos askerlerinden bir kısmını dağa doğru göndermiş, bu askerler dağa tırmanarak burayı ele geçirmişlerdi. Ayn Zarba Müslümanları bu durumu ve diğer taraftan domestikasun elinde kendilerini sıkıştırmak ve şehri kuşatmak için bir hayli mancınıkların olduğunu ve gelip sura kadar dayanarak onları alttan oymağa çalıştığını görünce emân dilemişlerdi. Şehir kapısı açılıp da domestikos Ayn Zarba'ya birince, dağ tarafından hücuma geçen adamlarının şehre girdiğini görmüş, şehir halkına emân verdiğine pişman olmuştu.

Domestikos gecenin ilk yarısında bir ilân yaptırarak şehrin en büyük mescidinde toplanan halka emân verildiğini, evinden çıkmayanların ise öldürüleceğini bildirmişti. Evlerinden çıkıp da camiye gelebilenler gelmiş, sabaha çıktıklarında ise domestikos altmış bin civarında olan yaya askerlerini şehre yayarak evlerinde buldukları herkesi öldürmelerini emretmiş, onlar da kadın erkek, çoluk çocuk bulduklarını kılıçtan geçirmişlerdi. Sonra domestikos şehirde bulunan bütün silâhların toplanmasını emretmiş, büyük miktarlarda silâh toplanmıştı.

Domestikos hemen bu uygulamalarının arkasından mescidde toplanan halkın derhal o anda şehri terkedip istedikleri tarafa gidebileceklerini ilân etmiş, geri kalanların ise öldürüleceğini bildirmişti. Halk kalabalık kitleler halinde camiden şehrin dışına doğru akmağa başlamış, bu çıkış sırasında meydana gelen büyük izdihamda çok kimse hayatını kaybetmişti. Nihayet şehirden çıkıp nereye gideceklerini bilmedikleri halde burunları istikametinde yollarına devam edip gitmiş, bunun sonunda da yollarda çok kimse ölmüştü. Rumlar öğleden sonra şehirde bulduklarını öldürmeğe başlamış, şehri terkedip gidenlerin de bütün mallarına ve paralarına el koyarak Ayn Zarba'nın surlarını yıkmışlardı.

Bizans domestikosu İslâm diyarında yirmi bir gün kadar kalmış, bu müddet içinde Ayn Zarba çevresindeki elli dört kadar kalenin kimisini kılıç zoruyla, kimisini emânla Müslümanların elinden almıştı. Bu kalelerin birini ele geçirdikten sonra şekir halkına emân vermiş ve derhal şehri terketmelerini istemişti. Kaleden çıkıp giderlerken bir Ermeni Müslümanların ırzına el uzatarak bir Müslüman kadına tecavüz etmişti. Bunun üzerine Müslümanlar büyük bir gayete gelip kılıçlarını çekmiş ve Rumlar üzerine saldırıya geçmişlerdi. Bunun üzerine domestikos büyük bir hınç ve öfkeyle bütün Müslümanların öldürülmesine emir vermiş, dört yüz kadar erkek, kadın ve çocuktan oluşan bu kale halkı tümüyle öldürülmüş, ele geçirilecek mal veya işe yarar kimseler dışında hiç kimse bırakılmamıştı.

Dometikos oruç mevsiminin gelmesi üzerine ayrılıp bayram sonrası dönmek üzere çekip gitmişti. Ancak giderken askerlerini Kaysariye'de bırakmıştı. Bu arada Tarsus hakimi İbn ez-Zeyyât dört bin kişilik bir Tarsuslu asker grubuyla harekete geçerek Rumlara saldırmış, fakat domestikos bunları bir pusuya düşürerek aralarında İbn Zeyyât'ın bir kardeşi de olmak üzere, onlardan çok kimseyi öldürmüştü. İbn Zeyyât bu olay üzerine tekrar Tarsus'a dönmüştü. Tarsuslular bu arada Seyfüddevle b. Hamdân'ın adını hutbelerde zikretmiyor ve ondan bahsetmiyorlardı. Bu şekilde başlarına bu musibetin gelmesinden sonra tekrar adını hutbelerde zikretmeğe başlamış ve onunla mektuplaşarak durumlarını bildirmişlerdi. İbn Zeyyât bu durumlara vakıf olunca evinin balkonuna çıkarak evin yanından akmakta olan nehre kendini atmış ve boğulmuştu. Bu arada Bağrâs halkı domestikos ile mektuplaşıp ona yüz bin dirhem para ödemişler, o da Bağrâslıları yerlerinde bırakarak saldırmıştı.

Bizanslıların Haleb'i İstilâsı ve Hiç bir Sebep Yokken Tekrar Geri Dönmeleri

Bizanslılar bu yılda şehrin iç kalesi hariç Haleb'i istilâ etmişlerdi.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, domestikos askerlerini Kaysariye'de bıraktıktan sonra ülkesine geri dönmüş, ancak Hıristiyanların oruç mevsimi bitince çok ani bir şekilde askerleriyle tekrar harekete geçmiş, hiç kimse onun bu geri dönüşünü öğrenememişti. Birden Haleb önlerinde gözükmüş, şehre yaklaştığı haberi öğrenildiği sırada da birden şehir üzerine saldırmıştı. Onun bu saldırısını ne Seyfüddevle b. Hamdân ne de bir başkası öğrenmişti.

Seyfüddevle domestikosun Haleb'e girdiğini öğrenince derhal aceleyle işe koyulmuş ve toplayabildiği kadar askerle Haleb üzerine yürümüş, domestikosla çarpışmalara giriştiği hâlde ona karşı koyabilecek güce sahip olmadığı için savaşa devam edememiş, yanında bulunanların büyük bir kısmı öldürülmüş, hattâ Dâvud b. Hamdân'ın evlâdından hiç kimse hayatta kalmamıştı. Tümüyle öldürülmüşler, Seyfüddevle de küçük bir grupla kurtulup geri dönmüştü. Domestikos Halep dışında olup da «ed-Dâreyn» diye isimlendirilen Seyfüddevle'nin sarayını ele geçirmiş ve burada her biri on bin dirhemden oluşan üç yüz keselik para ele geçirmiş, ayrıca saraydaki bin dört yüz kadar katırı da alıp götürmüştü. Domestikos hazinelerde bulunan eşyaların yanı sıra sayılmayacak kadar çokça silâh ele geçirmiş ve hepsini alıp götürerek Seyfüddevle'nin sarayını yıktırmıştı. Ele geçirebildiklerini geçiren domestikos şehir halkına karşı saldırıya geçerek şehri muhasara altına almış ve çok kimsenin hayatına kıymıştı. Rumlar Haleb'in surlarını saldırılarla yıkmağa çalışmış ve surda bir gedik açmışlardı. Haleb halkı şiddetle şehirlerini müdafaa etmişler ve bu müdafaa sırasında birçok Rum'u öldürüp iyi bir müdafaa örneği vermişlerdi. Gece bastırınca Halebliler açılan bu gedikleri anında onarmış, bu durumu gören Rumlar ise Cevşen Dağı'na çekilmişlerdi.

Rumların şehirden birazcık uzaklaşmaları üzerine şehir emniyet görevlilerinin yayaları, halkın ve özellikle tüccarların evlerine saldırıp buraları yağmalamak istemişlerken halk mallarını kurtarmağa çalışmış ve böylece şehir surları müdafaasız kalmıştı. Rumlar surların müdafaasız kaldığını görünce tekrar şehre doğru yaklaşmış, onları alıkoyacak kimse olmayınca surların tepelerine tırmanarak şehir halkının kendi aralarında çatışıp durduklarını görmüşlerdi. Hemen surlardan aşağıya atlayarak şehir kapılarını açmış ve şehre kılıç zoruyla girerek önüne çıkanı öldürmüş, yoruluncaya ve usanıncaya kadar Haleb halkını kılıçtan geçirmeğe devam etmişlerdi.

Bu arada Haleb'de tutsak bulunan bin dört yüz kadar Rum tutuklu bulundukları yerlerden kurtulmuş, ellerine geçirdikleri silâhlarla halka saldırmağa başlamışlardı. Bizanslılar Haleb'ten on binden fazla kız ve erkek çocuğu esir almışlar ve anlatılmayacak kadar çokça ganimet ele geçirmişlerdi. Rumların yanında mal yükleyecekleri vasıtaları ve binekleri kalmayınca domestikos geri kalan malların yakılmasını, mescitlerin ateşe verilmesini emretmişti. Haleb halkı ele geçirilen bu çocuk esirlerden üç binin kurtarılması için Bizanslılara çok miktarda mal vermişlerdi. Ancak Bizanslılar böyle bir teklifi kesinlikle kabul etmemiş ve yukarıda belirttiğimiz mal ve esirleri alıp gitmişlerdi. Bizanslıların iki yüz bin kadar kişiden oluşan bu muazzam ordularından otuz bini tamamen zırhlı idi. Otuz bin kadarı da yolları islâh etmek, özellikle yolları karlardan temizlemek

ve surları yıkmakla görevlendirilmişlerdi. Ayrıca dört bin kadar katır da dikenli demir taşımakta idiler.

Bizanslılar Haleb'e girince şehir halkından bir kısmı iç kaleye sığınmış ve tek başına canlarını kurtarmağa çalışmışlardı. Domestikos dokuz gün müddetle Haleb'de kaldıktan sonra ele geçirdiği bu büyük ganimetlerle şehirden ayrılmak istemişti. Ancak onunla birlikte bu sefere çıkmış bulunan imparatorun yeğeni bu dönüşe itiraz ederek şöyle demişti: «Bu şehir elimize geçmiş bulunuyor. Şu anda şehri müdafaa edecek hiç kimse de yoktur, neden geri dönüyoruz?» Domestikos ise: «Şu anda bizler imparatorumuzun hiç de beklemediği büyük miktarlarda ganimetler ele geçirmiş, çok kimseyi öldürmüş, etrafı yakıp yıkmış ve burada tutuklu bulunan esirlerimizi de kurtarmış bulunuyoruz. Elimize geçirdiğimiz bu ganimetler şimdiye kadar aslâ ele geçirilmiş ve işitilmiş değildir.» diye cevap vermiş, aralarında tartışma sürüp gitmiş, sonunda domestikos imparatorun yeğenine şöyle demişti: «Haydi, o halde kalk, şu iç kaleye doğru yürü ve muhasara altına al. Ben de askerlerimle şehir kapısını tutacağım.» İmparatorun yeğeni atına binerek kılıcı ve kalkanıyla iç kaleye doğru yürümüş ve Rumlardan bir grup da onu izlemişti. Kale kapısına yaklaştığı bir sırada üzerine bir taş yuvarlanmış ve atından düşünce anında öldürülmüştü. Adamları ölüsünü alıp domestikosun yanına geri gelmişler, domestikos bunun öldüğünü görünce yanında bulunan bin iki yüz kadar Müslüman esiri kılıçtan geçirmiş ve ülkesine dönmek üzere harekete geçmişti. Bizanslılar Haleb sevâdından geçerlerken ekinlere dokunmamışlar ve bir daha buraya geri dönme ümidiyle gittikleri için sevâd halkına ekinlerini ekmelerini emretmişlerdi.

Rüknüddevle b. Büveyh'in Taberistân ve Cürcân'ı İstilâsı

Bu yılın muharrem ayında Rüknüddevle, Veşmgîr'in elinde bulunan Taberistân üzerine yürüyüp şehri kuşatmış ve ele geçirmişti. Rüknüddevle'nin Taberistân'a varması üzerine Veşmgîr şehirden ayrılarak Cürcân'a gitmiş, Rüknüddevle de Taberistân ve etrafını tamamen ele geçirinceye ve bütün yönetim işini yoluna koyup da her şeyini düzeltinceye kadar orada ikamete devam etmişti. Sonra Rüknüddevle Veşmgîr'in peşine takılıp onu yakalamak üzere Cürcân'a gitmiş, Veşmgîr ise Cürcân'dan ayrılıp gidince Rüknüddevle burayı da istilâ etmişti. Veşmgîr'in adamlarından üç bin kadar asker Rüknüddevle'den emân dileyip ona katılmış, kendisi kuvvet kazanıp güçlendiği hâlde Veşmgîr ise tam aksine bir hayli kuvvet kaybedip zayıflamış ve ümitsizliğe kapılarak el-Cibâl (1) bölgesine gitmişti.

(1) el-Cîl bölgesi de olabilir.

Bu Yılda Bağdâd Camilerine Yazılan İbareler

Bu yılın rebiyülâhir (mayıs-haziran) ayında Bağdâd'da yaşayan Şiî halk Muizzüddevle'nin emri ile şehir mescitleri üzerine şu ibareleri yazmışlardı:

«Muâviye b. Ebî Süfyân'a lânet olsun. Fâtıma (r.a.)'dan Fedek arazisini gasbedenlere lânet olsun. Hz. Hasan'ın, dedesi Rasûlullah'ın kabri yanında defnedilmesini engelleyenlere lânet olsun. Ebû Zerr el-Gıfârî'yi Medîne'den sürgün edene, Hz. Abbâs'ı şûrâdan çıkaran lânet olsun.»

Abbâsî halifesi el-Muti' tamamen mahkûm bir vaziyette hiç bir şeye güç yetiremiyor ve böyle bir davranışı da aslâ engelleyemiyordu. Emîrü'l-ümerâ Muizzüddevle'ye gelince, o tamamen yönetimi ele geçirmişti, istediği şekilde emirler yağdırıyordu.

Gece karanlığı basınca Bağdâd halkından bazıları yazılan bu ibareleri silip kazımıştı. Muizzüddevle aynı ibarelerin tekrar yazılmasını istemiş, fakat veziri Ebû Muhammed el-Mühellebî bu silinen yazı ve ibareler yerine şöyle yazılmasını tasviye etmişti:

«Ehl-i Beyt'e zulmedenlere lânetler olsun.» Bu şekilde Muâviye'nin ismi dışında hiç kimsenin adı zikredilmeksizin ibareler yazılmasını tasviye etmiş ve Muizzüddevle de vezirinin bu tasviyelerine uymuştu.

Sicilya'da Tabermin'in Fethi

Bu yılda Sicilya'da Müslümanlar emîrleri Ahmed b. el-Hasan b. Ali b. Ebî'l-Hüseyn komutasında Tabermin kalesine yürüyerek muhasara altına almışlardı. Tabermin Sicilya'da hâlâ Rumlar elinde bulunan en müstahkem kalelerden biri olup Müslümanlara en çok zararı dokunan bir şehirdi. Müslümanlar şehri kuşatınca Tabermin halkı savunmaya geçmiş, muhasara bir hayli uzamıştı. Müslümanlar muhasaranın böyle uzayıp gittiğini görünce şehre akmakta olan bir suyu kesmiş ve mecrasını şehir dışında bir yere vermişlerdi. Bu durum ise Tabermin halkını bir hayli zor duruma düşürmüş, hemen emân dilemişlerdi. Ancak Müslümanlar onların bu emânına kulak asmayıp kuşatmaya devam edince Tabermin halkı Müslümanların şefkat duygularını göz önünde bulundurarak canlarının bağışlanmasını ve mallarının ganimet olarak alınmasını teklif etmişler, Müslümanlar bunu kabul etmiş ve onları Tabermin'den dışarı çıkararak zilkade (aralık) ayında Tabermin'i tamamen ele geçirmişlerdi.

Müslümanların Tabermin'i muhasarası tam yedi buçuk ay sürmüş, nihayet ele geçirildikten sonra buraya Müslüman askerler yerleştirilerek

el-Muizz el-Alevi adına buraya «el-Muizziyye» adı verilmişti. Tabermin'in fethinden sonra el-Hasan b. Ammâr komutasında Ramta üzerine de asker sevkedilerek muhasara altına alınmış ve halkı, ileride 353 yılı olaylarını kaydederken zikredeceğimiz gibi, bir hayli sıkıştırmışlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülevvel ayında Horasan ve Mâverâünnehir hakimi Sâmânî emîri el-Emîr Mansûr b. Nûh, kumandanlarının ileri gelenlerinden Alf-Tekin'i huzuruna çağırmış, fakat bu davete icabet edilmemişti. Bundan dolayı el-Emîr Mansûr Alf-Tekin üzerine asker sevketmiş, ancak Alf-Tekin bunları mağlûp edip ileri gelen kumandanlarını esir almıştı. Hattâ bu esir alınanlar arasında emîr Mansûr'un dayısı da bulunuyordu (1).

Bu yılda rebiyülevvel ayının ortalarında tam bir ay tutulması meydana gelmişti.

Bu yılın cemâziyelevvel (962 haziran-temmuz) ayında Basra ve Hemedân'da mezhep yüzünden halk arasında bir sürü çatışmalar meydana gelmiş ve bu çatışmalar sırasında çok kimse hayatını kaybetmişti.

Bizanslılar bu yılda Dülük kalesini etrafındaki diğer üç kale ile birlikte kılıç zoruyla Müslümanların elinden geri almışlardı.

Halife el-Muti' Lillâh bu yılda Rükniüddevle'nin oğlu Fennâ-Hüsrev'i «Adududdevle» lakabıyla lakablandırmıştı.

Bu yılın cemaziyelâhir (temmuz-ağustos) ayında Seyfüddevle Ayn Zarba'nın baştan onarılmasını sağlamış ve hacibi komutasında Tarsus halkından da bir miktar askerle birlikte Bizans topraklarına gazaya göndermişti. Bu giden İslâm askerleri Bizans topraklarında çokça ganimet ele geçirmiş, bir hayli adam öldürüp aldıkları esirlerle geri dönmüşlerdi. Diğer taraftan Bizanslılar da Sisiyye kalesine saldırıp burayı ele geçirmişlerdi.

Yine bu yıl içinde Seyfüddevle'nin kölelerinden Necâ «Ziyâd» kalesine yürüyüp burada Rumlarla karşılaşmış, onları hezimete uğratmıştı. Ayrıca bu sefer sırasında Rumlardan beş yüz kadar adam Müslümanlardan emân dilemişti.

Bu yılın şevvâl (kasım) ayında Rumlar Menbic valisi Ebû Firâs b. Saîd b. Hamdân'ı esir almışlardı. Aynı zamanda şair olan Ebû Firâs'ın gayet güzel bir divanı vardır.

---

(1) Alf-Tekin adının kesin okunuşu bilinmemektedir. Ancak Arapça metinlerde bazan «Be» yerine «fe» harfinin kullanıldığı göz önünde bulundurulursa bu ismin «Ap-Tekin» olması da muhtemeldir. (Çeviren).

Bu yılda Rumlar deniz yoluyla Akritiş (Girit) adası üzerine yürümüş adaya saldırmışlardı. Bunun üzerine ada halkı İfrîkıyye hakimi el-Muizz Lidinillâh el-Alevî'den yardım istemiş, o da yardım kuvvetleri göndermiş, Müslümanlar Rumlarla giriştikleri çarpışmalarda zafer elde ederek adada yaşayan bir çok Rum'u esir almışlardı.

Bu yılda «Şifâu's-Sudûr» adlı eserin müellifi kurrâdan Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Ziyâd en-Nakkâş, Ümeyyeoğulları azatlılarından olup 295 yılında dünyaya geldiği bilinen Abdülbâkî b. Kâni' ile Da'lec b. Ahmed es-Seceziyyûl-Adl ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Mûsâ el-Hâşimî vefat etmişlerdi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ İKİNCİ (M. 963) YILI OLAYLARI

Harrânlıların İsyânı

Bu yılın safer (mart) ayında Harrân halkı valileri Hibetullah b. Nâsırüddevle b. Hamdân'a karşı gelip isyan etmişlerdi. Hibetullah b. Nâsırüddevle amcası Seyfüddevle tarafından Harrân ve Diyâr-Mudar'ın bazı şehirlerine tayin edilmiş, ancak buralardaki görevli ve vekilleri halka karşı zulme başlamış, Harrân tüccarlarına bir sürü vergiler yükleyip onlardan haksızca taleplerde bulunmuş ve bir hayli zulüm yapmışlardı.

Bu isyanın başladığı sıralarda Hibetullah amcası Seyfüddevle'nin yanında Haleb'de bulunuyordu. Harrân halkı şehirdeki görevlilerine karşı gelip onları dışarı kovmuşlardı. Bunu haber alan Hibetullah Harrânlılar üzerine yürüyüp onları muhasara ederek savaşa tutuşmuş, onlar da ona karşı koymuşlar ve iki ay müddetle meydana gelen çarpışmalarda her iki taraftan da çok kimse hayatını kaybetmişti. Seyfüddevle durumun gittikçe kötüleştiğini ve bu isyanların birbirini izlediğini görünce hemen üzerlerine yürümüş, onlara gönderdiği haberlerde ve yaptığı mektuplaşmalarda isteklerini yerine getirmişti. Harrân halkı da Seyfüddevle ile barışıp şehir kapılarını açmış, ancak şehirde yaşayan ve bu olaylara ön ayak olan ayak takımı Hibetullah'dan korkularından dolayı şehirden kaçmışlardı.

Vezir Ebû Muhammed el-Muhellebî'nin Vefatı

Vezir Ebû Muhammed el-Muhellebî, Muizzüddevle ile birlikte cemaziyelâhir (963 haziran-temmuz) ayında kalabalık bir orduyla şehri fethetmek üzere Ummân üzerine yürümüştü. Ancak denize ulaştığı anda, hastalığı bir hayli artmış ve tekrar Bağdâd'a dönmek üzere yola çıkarılmıştı. el-Muhellebî şaban (ağustos-eylül) ayında yolda vefat etmiş, cenazesi Bağdâd'a taşınarak orada defnedilmişti. el-Muhellebî'nin ölümü üzerine Muizzüddevle bütün mallarına, zahîrelerine ve sahip olduğu her şeye el koymuş, çoluk çocuğunu da adamları ve ona tâbi olan herkesle, hattâ hizmetçilerinden günlük hizmetini görenlere varıncaya kadar tutuklatıp hapse

atmıştı. Ancak bu durum halka ağır gelmiş, Muizzüddevle'yi bu tavrından dolayı kınayıp ayıplamışlardı.

Ebû Muhammed el-Muhellebî on üç yıl, üç ay müddevle vezaret görevini sürdürmüştü, cömert, fazilet sahibi, son derece akıllı ve mürüvvetli bir kişi idi. Ölümüyle cömertlik de ölüp gitti.

el-Muhellebî'nin vefatından sonra vezaret işlerini Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Hüseyn eş-Şîrâzî ile Ebû'l-Farac Muhammed b. el-Abbâs b. Fesânces (?) yürütmüş, fakat vezirlik rütbesiyle ve makamıyla anılmaksızın bu işi deruhte etmişlerdi.

Bizans Topraklarına Yapılan Bir Gaza ve Harrânlıların İsyanı

Bu yılın şevval (ekim-kasım) ayında Tarsus halkı Bizans topraklarına doğru gazaya çıkmış, aynı şekilde Seyfüddevle b. Hamdân'ın kölesi Necâ da başka bir yoldan Bizans topraklarına girmişti. Seyfüddevle bu seferlere çıkamamıştı, çünkü iki yıl öncesinde felç olmuştu, bu yüzden de bu geçit yollarının birinin başında ikamet etmeğe başlamıştı. Tarsus halkı çıktıkları bu seferde şiddetle yollarına devam ederek Bizans topraklarında yürümüş ve Konya'ya kadar varıp geri dönmüşlerdi. Seyfüddevle de bu arada Haleb'e dönmek üzere yola çıkmış, fakat yolda bir titremeye tutulup bayılıvermişti. Öldüğünü zanneden Ağabeyi Nâsirüddevle b. Hamdân'ın oğlu Hibetullah amcası Seyfüddevle'ye son derece yakın olan Hristiyan dinine mensup Necâ (veya Dencâ)'nın oğluna saldırarak onu öldürmüştü. Hibetullah'ın bu İbn Necâ'yı kendi kölelerinden birine saldırdığı için öldürdüğü de kaydedilmektedir.

Seyfüddevle'nin baygınlığı geçip de ayılınca Hibetullah onun ölmediğini anlamış ve amcasından korkusundan kaçıp Harrân'a gitmişti. Harrân'a ulaştığında amcası Seyfüddevle'nin öldüğünü söyleyip kendisine dokunmadıkları takdirde kendisinin de kesinlikle onlara saldırmayacağını, ancak kendisine yapılacak saldıranlara da mukabele edeceğini bildirmişti. Bunun üzerine bu husuda Harrân halkı Hibetullah'a yemin etmiş, ancak amcası Seyfüddevle'ye karşı böyle bir yemini yapamayacaklarını da bildirerek onu bu yeminden istisna etmişlerdi. Seyfüddevle azatlı kölesi Necâ'yı Hibetullah'ı getirmek üzere Harrân'a göndermiş. Necâ'nın Harrân'a yaklaşması üzerine de Hibetullah kaçıp Musul'a babasının yanına gitmişti. Necâ 27 şevvâl (19 kasım) günü Harrân'a ulaşmış, Harrân halkı ertesi gün ona karşı çıkınca hepsini birden tutuklatıp bir milyon dirhemle onları müsadere etmiş ve bu parayı ödeyinceye kadar beş gün müddetle onları

kuşatma altına almıştı. Nihayet Harrânlılar çoluk çocuklarının ve hanımlarının gözü önünde bir sürü işkence yaptıktan ve dayak attıktan sonra müsadere edilen parayı ödemek zorunda bırakmış, ellerinde bir dinar değerinde olan eşyayı bir dirheme satarak sırtlarına yüklenen bu parayı ödemeğe çalışmışlardı. Bir dinarlık bir eşyayı bir dirheme satmak zorunda kalışlarının sebebi bütün şehir halkının müsadere edildiğinden dolayı kimsenin eşya satın alamaz durumunda bulunmasıydı. Necâ'nın adamları ve askerleri Harrânlıların eşyalarını ölü fiyatına almış ve nihayet müsadere edildikleri meblağı toplayıp Necâ'ya vermişlerdi. Necâ Harrân'ı başıboş ve valisiz terk ederek Meyyâfârikîn'e gitmiş, şehirdeki ayak takımı da halka saldırıp onlara çok eziyet vermişlerdi. İleride 353 yılı olaylarını kaydederken Necâ'nın durumunu tekrar ele alacağız.

Çeşitli Olaylar

10 muharrem günü Muizzüdevle bütün Bağdâd halkının dükkanlarını, çarşı pazarlarını kapatarak bütün alış verişi durdurmalarını; cadde, pazar ve sokaklara dökülerek giydikleri kaba ve çuldan elbiselerle ağıt yakmalarını, ayrıca kadınların da aynı şekilde sokaklara dökülüp ağıtlar ve şiirler söyleyerek siyah elbiseler giymelerini, yaka paçalarını yırtarak ağlamalarını ve bu şekilde gruplar halinde şehirde dolaşmalarını, Hz. Hüseyn b. Ali için matemle ağıt yakmalarını emretmişti. Halk bu emre uymak zorunda kalmış, hiç kimse bunu önleyerek sünnete uygun bir davranış yapmağa imkân bulamamıştı; çünkü Bağdâd'daki Şiiler bir hayli fazla olduğu gibi devrin sultanı da onlardan yana idi.

Bu yılın rebiyülevvel (mart-nisan) ayında bölgedeki Ermenilerden, büyük bir grup er-Ruha (bugünkü Urfa) üzerine saldırarak halkının mallarını ganimet olarak ele geçirmiş, bir miktar da esir alarak gayet bol ganimetlerle geri dönmüşlerdi.

İbn Ebî'ş-Şevârib bu yılda Bağdâd kadılığından azledilerek kadılık için iltizam olarak ödemekte olduğu meblağlar da kendisinden alınmayıp verdiği bütün hükümler ve kayıtlar iptal edilerek yerine Ebû Bişr Amr b. Eksem tayin edilmişti.

Bu yılın şaban (ağustos-eylül) ayında Bizanslılar imparatorlarına karşı harekete geçerek öldürmüş ve yerine bir başkasını getirmişlerdi. Bizans imparatorunun(1) ölümü üzerine domestikosluğa İnb eş-Şamaşkik (İoannes

(1) II. Romanos (959 - 963). (Çevirien).

Çimiskes) getirilmişti. İbn es-Şamaşkik halk tarafından «İbn eş-Şemeşki» diye biliniyordu.

Muizzüdevle bu yılın 18 zilhicce (8 Ocak 964) gününde bütün Bağdâd halkının şehri süslemelerini ve emniyet âmirliği merkezinin meşalelerle aydınlatılmasını ve şehirde çarşı ve pazarların geceleyin de açılarak bayramlarda olduğu gibi büyük şenlik ve kutlamaların yapılmasını emretmişti. Muizzüddevle 18 zilhicce'de «Gadîr-i Hûm» gününü bayram olarak kutlamak niyetiyle bunları yapmış, şehirde mancınıklar kurulup borular çalınmış ve unutulmayacak derecede şenlikler yapılmıştı.

Aynı şekilde halk bu yılın Zilhicce, yâni Kânûn-i sânî ayında Irak'ta yağmurların az yağmasından dolayı yağmur duasına çıkmıştı.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ (M. 964) YILI OLAYLARI

Necâ'nın İsyanı ve Öldürülmesi, Seyfüddevle'nin Armenia'dan Bazı Yerleri Ele Geçirmesi

Geçen yılın olaylarını kaydederken belirttiğimiz gibi, Seyfüddevle b. Hamdân'ın kölesi Necâ Harrânlılardan müsadere ettiği malları alıp bunlarla bir hayli güçlenmiş ve şımarmıştı. Velinimeti olan efendisi Seyfüddevle'ye teşekkürde bulunacağına nankörlük edip Meyyâfârikin'e gitmiş, oradan da Armenia bölgesine geçerek tek başına hükümdarlık kurmağa çalışmıştı. Bu sıralarda «Ebû'l-Verd» adında bir Arap Armenia bölgesine hakim olmuş fakat Necâ Ebû'l-Verd ile çarpışmalara girişerek buraları ele geçirmiş, bu çarpışmalar sırasında Ebû'l-Verd öldürülmüştü. Böylece Seyfüddevle'nin kölesi Necâ Ahlât, Malazgirt, Muş ve diğer çevre şehirlerini ele geçirmiş, Ebû'l-Verd'in bütün mallarına ve paralarına el koyarak Seyfüddevle'ye karşı resmen isyan etmişti.

Anlatıldığına göre, yukarda da belirttiğimiz gibi, Muizzüddevle b. Büveyh Bağdâd'dan hareketle Musul, sonra da Nusaybin'e gelerek buraları ele geçirmiş ve Nâsirüddevle b. Hamdân'ı buradan kovmuştu. İşte bu sıralarda Necâ da Armenia bölgesini kısmen ele geçirmiş ve Nusaybin'de bulunan Muizzüddevle ile mektuplaşarak efendileri ve velinimetleri Hamdân oğullarına karşı onunla anlaşıp desteğini sağlamağa çalışmıştı. Ancak Muizzüddevle Bağdâd'a geri dönüp de Nâsirüddevle ile barış akdedince, Seyfüddevle Necâ üzerine yürüyerek isyanını bastırmak ve onunla çarpışmak üzere harekete geçmişti. Seyfüddevle kendisine isyan edip itaatinden çıkan Necâ üzerine yürümüş, Meyyâfârikin'e vardığında Necâ oradan kaçarak gitmişti. Böylece Seyfüddevle Necâ'nın Ebû'l-Verd'den aldığı bütün yerleri ve kaleleri ele geçirmiş, bu arada Necâ'nın adamlarından bir grup Seyfüddevle'den emân dileyip ona sığınmışlarsa da onları öldürtmüştü. Necâ'nın kardeşi de Seyfüddevle'den emân dilemiş, Seyfüddevle ona izzet ve ikramda bulunmuştu. Bunun üzerine kardeşi Necâ'ya mektuplar yazarak onu efendisinin huzuruna tekrar gelmeğe teşvik etmiş ve böyle davranmanın kendisi için daha uygun olacağını söyleyince Necâ gidip Seyfüddevle'ye itaat etmiş, Seyfüddevle de ona ihsanlarda bulunarak eski görevine ve rütbesine iade etmişti.

Meyyâfârikin'de iken Seyfüddevle'nin bazı hizmetçileri ve köleleri 354 yılı rebiyülevvel (965 mart) ayında Necâ üzerine saldırıp Seyfüddevle'nin gözü önünde onu öldürmüşler, manzarayı gören Seyfüddevle de bayginlık geçirmişti. Necâ öldürüldükten sonra alınıp pis su kanalına atılmış, ertesi gün tekrar çıkarılarak defnedilmişti.

Bizanslıların el-Massisa'yı (1) Muhasaraları ve Horasân'dan Gelen Gaziler

Bizanslılar domestikosları komutasında el-Massisa'ya gelip halkıyla savaşa girişmiş ve surları altından eşip yıkmağa çalışmışlardı. Rumlarla el-Massisa halkı arasında meydana gelen şiddetli çarpışmalardan sonra Müslümanlar Bizanslıları surları dibinden yıkmaktan alıkoyarak geri püskürtmüşlerıdi. Ancak Rumlar el-Massisa rüstâkını ve Ezine ile Tarsus halkını el-Massisalılara yardımlarından dolayı da buraların rüstâkını da aynı şekilde yakmışlardı. Bu çarpışmalar sırasında Müslümanlardan on beş bin kişi şehit olmuş, Rumlar da İslâm topraklarında on beş gün kadar kaldıktan sonra onlarla çarpışan kimse olmadığı için ve fiyatların bir hayli yükselip yiyecek ve yemlerin azalmasından dolayı geriye dönmüşlerdi .

Bu sıralarda Bizans üzerine gazâya çıkmak isteyen bir Müslüman yanına aldığı beş bin kadar Horasânlı ile birlikte Armenia yolundan gelerek Meyyâfârikin'e ulaşmıştı. Seyfüddevle bu gazileri alıp Bizans topraklarına doğru yürüyerek Müslümanları savunmak üzere gelmişti. Bu gâziler buraya varıp da Rumların geri döndüklerini görünce Sügûr bölgesindeki şiddetli pahalılıktan dolayı çevreye dağılmış, büyük bir kısmı Bağdâd'a, bir kısmı da tekrar Horasân'a geri dönmüşlerdi.

Bizans domestikosu İslâm diyarından Rum diyarına geri dönerken Massisa, Ezine ve Tarsus halkına: «Ben her hangi bir aczimden dolayı değil, sadece yem sıkıntısından ve şiddetli pahalılıktan dolayı geri dönüyorum, ancak tekrar üzerinize geleceğim. Buradan ayrılıp gidenler kurtulacak, geri döndüğümde burada bulduğum herkesi ise kılıçtan geçireceğim.» diye haber göndermişti.

Muizzüddevle'nin Musul'u Ele Geçirmesi ve Bağdâd'a Geri Dönüşü

Bu yılın recep (temmuz-ağustos) ayında Muizzüddevle Bağdâd'dan hareketle Musul'a gelip burayı ele geçirmişti. Nâsirüddevle ile Müizzüd-

(1) el-Massisa ; Misis

devle arasında her yıl Nâsirüddevle'nin bir milyon dirhem ödemesi şartıyla barış yapılmıştı. Muizzüddevle bu barışa olumlu cevap verince Nâsirüddevle yapacağı ödemeleri bir hayli bol tutmuş ve oğlu Ebû Tağlib Fazlullah el-Gazanfer'i alıp Muizzüddevle'ye gitmiş, Muizzüddevle'nin bu barış için edeceği yemini hem kendisine hem de oğluna yapmasını talep etmişti. Ancak Muizzüddevle böyle bir yemine yanaşmıştı. Bunun üzerine Muizzüddevle Nâsirüddevle'ye karşı işkillenip cemaziyelâhir (haziran-temmuz) ayında Musul üzerine yürümüştü. Muizzüddevle'nin Musul'a yaklaşması üzerine Nâsirüddevle oradan ayrılıp Nusaybin'e gitmiş, Muizzüddevle de Musul'a gelerek burayı recep ayında ele geçirdikten sonra 11 şaban (23 ağustos) günü Musul'dan ayrılarak Nâsirüddevle'nin peşine takılmıştı. Muizzüddevle Musul'dan ayrılırken buranın mahsullerini ve haracını toplamak üzere Ebû'l-A'lâ Said b. Sâbit'i vekil bırakmış, ayrıca şehre korumak üzere de Beytüzün ve Sebüktekin el-Acemî'yi de bir askerî birliğin başında Musul'da bırakmıştı.

Muizzüddevle Nusaybin'e vardığında Nâsirüddevle buradan ayrılmış, böylece şehir Muizzüddevle'nin eline geçmişti. Fakat Muizzüddevle Nâsirüddevle'nin nereye gittiğini öğrenemeyince kendisinden evvel başka bir yoldan tekrar Musul'a dönmesinden korkarak Nusaybin'i koruyup muhafaza edecek kimseleri vekil bıraktıktan sonra Musul taraflarına doğru geri dönmeğe başlamıştı. Ancak bu arada Nâsirüddevle'nin oğlu Ebû Tağlib Musul'a gitmiş, Muizzüddevle'nin buradaki vekil ve adamlarıyla savaşa girişmiş, fakat mağlûp olmuştu. Ancak Muizzüddevle'nin nehirde bulunan gemilerini ateşe verip kaçmıştı.

Muizzüddevle Musul'da adamlarını Nâsirüddevle'nin oğluna karşı zafer elde ettiklerini öğrenince bir hayli rahatlamış ve Nâsirüddevle'nin nereye gittiğini araştırmak ve öğrenmek üzere Berkaît'te konaklamıştı. Muzüddevlenin Cezîratu'bni Ömer'e(1) gittiğini öğrenmiş, hemen Berkâîtten Cezîratu'bni Ömer'e doğru harekete geçerek 6 ramazan (16 eylül) günü oraya varmış, fakat Nâsirüddevle'yi burada bulamamıştı. Muizzüddevle Cezîretu'bni Ömer'i ele geçirdikten sonra Nâsirüddevle'nin nerede olduğunu sormuş, ona el-Haseniyye'ye gittiği haber verilmişti. Halbuki aslında oraya gitmiş değildi. O sıralarda Nasirüddevle oğulları ve adamlarıyla bir araya gelip Musul üzerine yürümüş ve ornda bulunan Nasirüddevle'nin vekillerine karşı bir saldırya geçmişti. Onlardan bir hayli adam öldüren Nâsirüddevle aralarında ileri gelenlerden Ebû'l-Alâ', Sebüktekin ve Beytüzün gibi şahsiyetleri de esir almış, Muizzüddevle'nin burada bıraktığı her türlü para, silâh ve diğer malları tamamen ele geçirmiş, esir, mal ve paralarla birlikte Musul'dan ayrılıp Kevaşâ Kalesin'ne gitmişti.

(1) Bu günkü Mardin'e bağlı Cizre ilçesi. (Çeviren).

Muizzüddevle, Nâsirüddevle'nin bu yaptıklarını haber alınca üzerine yürümüş, ancak Nâsirdüddevle Musul'dan ayrılıp Sincâr'a gitmişti. Muizdüddevle Musul'a vardığında Nâsirüddevle'nin Sincâr'a hareket ettiğini ni öğrenmiş, tekrar Nusaybin'e geri gelmişti. Bu arada Nâsirüddevle'nin oğlu Ebû Tağlib tekrar Musul üzerine yürüyüp şehrin dışında ed-Deyru'l-Alâ'da karargâh kurup Muizzüddevle'nin Musul'daki vekillerine ve görevlilerine aslâ saldırmamıştı. Muizzüddevle Ebû Tağlib'in gelip Musul yakınlarında karargâh kurduğunu haber alınca tekrar Musul üzerine yürümüş, şehre yaklaştığında Ebû Tağlib Musul'dan ayrılarak Zap Suyu'na gidip orada ikamet etmişti. Ebû Tağlib buradan Muizzüddevle'ye yazdığı mektuplarda onunla barış yapmayı teklif etmiş, Müizzüddevle de Musul'dan ayrıldığı takdirde burayı tekrar Hamdânoğullarının ele geçireceğini, burada ikamet ettiği takdirde de sürekli olarak şehre saldırıp duracaklarını ve etrafı yağmalayacaklarını anlamıştı. Bunun için Muizzüddevle Ebû Tağlib'in barış tekliflerini kabul etmiş ve daha evvel babasının elinde bulunan Musul, Diyâr-Rabîa, Rahba ile diğer bölgeleri Ebû Tağlib'e iltizam etmiş, her iki tarafın elindeki esirlerin de serbest bırakılacağı üzerine anlaşmışlardı. Böylece anlaşma sağlanarak bölge tekrar huzura kavuşunca Muizzüddevle Bağdâd'a geri dönmüştü. Muizzüddevle'nin bu seferine Sâbit b. Sinân b. Sâbit b. Kurrâ da iştirak etmişti.

Bir Alevî Dâîsinin Ortaya Çıkışı ve Durumu

Bu arada İbn ed-Dâî diye bilinen Hz. Hasan b. Ali (ra.) evlâdından Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hüseyn el-Hasanî Bağdâd'dan kaçıp çoluk çocuğunu orada bırakarak Deylemîlerin ülkesine doğru gitmişti. Deylem ülkesine varınca etrafına on bin kadar adam toplanmış, İbn en-Nâsır el-Alevî önünden kaçıp gitmişti. Bunun için İbn ed-Dâî burayı ele geçirerek «el-Mehdî Lidinillâh» lakabını alıp bir hayli güç kazanmış ve Veşmgîr'in ileri gelen kumandanlarından büyük bir kumandan ile giriştiği savaşta da onu mağlûp etmişti.

Bizanslıların Tarsus ve Massisa'yı Kuşatmaları

Bu yılda Bizans domestikosu tekrar Tarsus'u kuşatma altına alıp Rumlar ile Tarsuslular arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Çarpışmalar sırasında domestikos İoannes Çemişkes atından yere yuvarlanmıştı, neredeyse esir alınacaktı. Fakat Bizanslı askerler çevresinde savaşarak kurtarmışlar ve Tarsus halkı da bu çarpışmalar sırasında Bizans'ın ileri gelen strategoslarından birini esir almışlardı. Bunun üzerine Rumlar Massisa

üzerinde bir miktar asker bıraktıktan sonra ayrılıp geri dönmüşlerdi. Fakat domestikos yanındaki askerlerle Massisa'yı kuşatmış ve bu kuşatma üç ay kadar sürdüğü hâlde kimse onlara engel olamamıştı. Bu arada Rumlar arasında şiddetli bir kıtlık meydana gelmişti. Aslında bu kıtlık onların Massisa'da konaklamalarından önce başlamışsa da Rumlar yiyecek sıkıntılarını gidermek üzere etraftaki şehirlere saldırmışlar, fakat Massisa'da konaklayınca daha çok artan bu kıtlığın yanısıra büyük bir veba salgını da başlamış, etkisiyle bir hayli Bizanslı ölmüş, bunun için geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Sicilya'da Ramta'nın Fethi, Müslümanlar İle Rumlar Arasında Meydana Gelen Savaş

351 yılı olaylarını kaydederken Müslümanların Tabermin'i fethettiklerini ve Ramta'yı içindeki Rumlarla birlikte kuşatma altına aldıklarını belirtmiştik. Ramta'daki Rumlar bu durumu görünce bir hayli korkuya kapılıp Bizans İmparatoruna haber göndererek durumu bildirmiş ve kendilerine askerî yardımda bulunmasını istemişlerdi. Bizans İmparatoru kırk binden fazla savaşçıdan oluşan büyük bir askerî yardımı deniz yoluyla Sicilya'ya sevketmişti. Sicilya emîri Ahmed bu durumu haber alınca İfrîkıyye'ye el-Muizz'e haber gönderip ondan yardım istemiş ve sür'atle kendisine asker ulaştırmasını talep etmişti. Ayrıca elindeki donanmasını onarmağa ve buna ilâveler yapmağa çalışarak gerek karada ve gerekse denizde askerlerini toparlayıp bir ordu meydana getirmişti. Ayrıca el-Muizz, asker toplayarak bir ordu teşekkül ettirmiş, onlara bir hayli mal ve para verip Ahmed'in pederi el-Hasan b. Ali komutasında onları Sicilya'ya göndermişti. Bu gelen yardımcı kuvvetler ramazan (ekim-kasım) ayında Sicilya'ya ulaşmış, hâlen Ramta'yı muhasara etmekte olan diğer Müslümanların yanına ulaşıvermişlerdi.

Bizans'tan gelen yardımcı kuvvetlere gelince; onlar da aynı şekilde Sicilya'ya varıp Messina'ya şevvâl (kasım-aralık) ayında gelip konaklamış ve Sicilya'da görülmemiş büyük bir orduyla Ramta üzerine yürümüşlerdi. Ramta'yı muhasara etmekte olan Müslümanların kumandanı el-Hasan b. Ammâr Rumların Ramta üzerine gelmekte olduklarını haber alınca askerlerinden bir kısmı ile muhasarayı devam ettirip Ramtalıların şehirden çıkmalarını engellemelerini istemiş, kendisi de diğer askerleriyle Rumlarla karşılaşmağa hazırlanmış, bu arada son fertlerine kadar şehit olmayı kararlaştırmışlardı. Nihayet Rum askerleri gelip Müslümanları dört bir taraftan sarmıştı.

Bizans'tan yardımcı kuvvetlerin geldiğini gören Ramtalı Rumlar Müslümanları arkadan vurmak üzere harekete geçip şehirden çıkmağa çalış-

mış, fakat onları durdurmakla görevli olan Müslümanlar ise bu isteklerini kursaklarında bırakıp şehirden çıkmalarını engellemişlerdi. Diğer taraftan yardımcı kuvvetler Müslümanların üzerine yürürken çokluklarına, ellerindeki savaş araç gereçlerine bir hayli güvenerek kendilerinden emin bir şekilde Müslümanlar üzerine yürümüşlerdi. Müslümanlar büyük bir tehlike ile karşı karşıya gelmiş, Rumlar onları birden çadırlarında bastırmışlardı. Artık Rumlar kesin bir zafer elde ettiklerine inanıyordu. Müslümanlar ise ölümden başka bir çarenin kalmadığını görünce kesin ölüme ve şehadete ulaşmak üzere azmetmişler ve sanki şairin şu beyitlerini örnek almışlardı:

«Hayat sürmek için geri durdum, fakat ileriye atılmaktan başka,
Hayat sürmeyi garanti kılacak bir şey bulamadım.»

Müslümanların emîri el-Hasan b. Ammâr derhal harekete geçerek savaşı kızıştırıp Müslümanları kâfirlerle savaşmağa teşvik etmiş ve ileriye hamle yapmıştı. Aynı şekilde Rumların da kumandanları ileriye hamle yapıp kendi askerlerini savaşa teşvik etmişti.

Bizanslıların kumandanı Manuel Müslümanlar üzerine atılıp önüne geleni öldürmeğe başlamış, Müslümanlar ona bir kaç darbe indirmişlerse de üzerindeki kat kat zırhlardan dolayı bu darbeler etkili olamamıştı. Müslüman askerlerden biri Manuel'in atını okla vurmağa çalışıp atı öldürmüş ve Manuel'in etrafında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Müslümanlar büyük gayretlerle Manuel ve yanında bulunan bir grup Rum kumandanı öldürünce düşman askerleri son derece kötü bir şekilde mağlubiyete uğrayıp kaçmağa başlamışlardı. Rumlar kaçarken Müslümanlar onları arkadan yetişip kılıçla doğramağa başlamış, kaçarlarken büyükçe bir hendeğe rastlayıp arka arkaya içine düşmeğe, kılıç korkusuyla bu hendeğe atlamağa başlamışlardı. İşte bu hendeğe düşen Rumlar can havliyle birbirlerini öldürmüş ve hendek leşlerle dolmuştu. Savaş günün erken saatlerinde başlayıp ikindi vaktine kadar sürmüş, Müslümanlar ise savaşı her tarafta sürdürmeğe devam etmiş; silâh, at ve diğer çeşitli mallardan sayılmayacak kadar çok mal ele geçirmişlerdi. Bu elde edilen mallar arasında Hint menşeli bir kılıç bulunmuş, üzerinde şu ibarelerin yazılı olduğu görülmüştür: «Bu kılıç Hint yapımı olup yüz yetmiş miskal ağırlığındadır. Rasûlullah (s.a.v.)'ın bulunduğu bir gazvede bu kılıçla savaşılmıştır.» Elde edilen bu ganimetler ve kılıç esirlerle ve öldürülenlerin kelleriyle birlikte el-Muizz'e gönderilmişti. Rumlardan kaçıp kurtulabilenler ise Rio'ya kaçmışlardı.

Ramla halkına gelince; bir hayli güçsüz duruma düşmüş, yiyecekleri çok çok azalmıştı. Bunun için kalede hayatlarını sürdüremeyecek durumda zayıf düşenleri kaleden dışarı çıkarmış, içeride ancak savaşçılar kalmış-

lardı. Müslümanlar dışarıda elde ettikleri bu zaferden sonra büyük bir hamle ile Ramta üzerine hücuma geçmiş, gece yarılarına kadar şehri müdafaa edenlerle savaşmışlardı. Gece olunca savaşı sürdüren Müslümanlar merdivenler getirip surlara dayamış ve kaleyi kılıç zoruyla ele geçirerek bütün Rumları öldürmüş, kadınları ve küçük çocukları esir almışlardı. Kalede ele geçirdikleri ganimetler muazzam meblağlara ulaşıyordu. Müslümanlar Ramta'yı ele geçirdikten sonra şehri tamir edecek ve yönetecek kimseleri görevlendirmişlerdi.

Yukarıda kaydettiğimiz mağlûbiyetten sonra ölümden kurtulan Rumlar tekrar bir araya gelmeğe başlamış, Sicilya'da ve Rio yarımadasında bulunan diğer Rumları bir araya getirterek gemilerine binmiş ve canlarını korumağa çalışmışlardı .Bunların bu şekilde toplandığını haber alan sicilya emiri Ahmed askerleri ve yakın adamlarıyla aynı şekilde gemilere binerek denizden düşman üzerine yürümüş ve onlara saldırmıştı. Aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmiş, Müslümanlardan bazıları denize atlayarak Rumların gemilerini alttan delmeğe başlamış, bir hayli düşman gemisini delerek batırmışlar ve çok sayıda Rum askerini öldürmüşlerdi. Rumlar birbirlerine yardıma yeltenmeksizin kaçmağa başlamış ve Müslümanlar elde ettikleri zaferin etkisiyle Sicilya'nın bütün şehirlerine yayılıp çok miktarda ganimetler ele geçirmişler, böylece Rumlar hakim oldukları şehirlerde Müslümanlarla barış yapmak zorunda kalmışlardı. Bu son çarpışmalar 354 yılında meydana gelmiş ve kaydettiğimiz denizdeki son çatışma da «el-Mecâz Olayı» adını almıştır.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 10 muharrem gününde Bağdâd'da bütün çarşı ve pazarlar kapatılmış, Aşure gününde geçen seneki olaylar arasında kaydettiğimiz gibi Şiiler muazzam merasimler yapmışlardı. Bu yılki merasimler sırasında Şia ile ehl-i sünnet arasında şiddetli bir kavga meydana gelmiş, bu kavga sırasında bir hayli adam yaralanmış ve büyük ölçüde yağma yapılmıştı.

Bu yılın zilhicce ayında Kûfe'de el-Muberka' adında, Alevî olduğunu iddia eden birisi ortaya çıkmış, onunla Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer el-Alevî arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Muizzüddevle Musul'dan Bağdâd'a doğru geri dönünce el-Muberka' kaçıp gitmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ (M. 965) YILI OLAYLARI

Bizanslıların Massisa ve Tarsus'u İstilâ Etmeleri

Bu yılda Bizanslılar Massisa ve Tarsus'u ele geçirdi. Bizans başkumandanı ve sonra imparatoru Nikefor (Nikephoros Phokas) İslâm diyarına daha yakın bir noktada olabilmek için Kaysâriyye'de bir şehir kurarak orada ikamet etmiş ve bütün askerlerini ve ailesini buraya taşımıştı. Niyetini anlayan Tarsus ve Massisa halkı ona elçi gönderip her türlü malı ve parayı ödemeyi taahhüt ederek ondan emân dilemiş ve dilediği takdirde şehirlerine kendi adamlarını gönderip orada ikamet etmelerini ve kendilerini yönetmelerini istemişlerdi. Nikephoros Phokas önce bu teklifi kabul etmişti. Fakat bir müddet sonra Müslümanların bir hayli zayıflayıp savaş güçlerini kaybettiklerini, onlara yardım edecek kimsenin olmadığını, büyük bir kıtlığın yanısıra hiç de yiyecek bulamadıklarını, bundan dolayı köpek ve leş yediklerini, aralarında vebâ hastalığının yayılıp gittiğini, onlardan günde üç yüz kişinin öldüğünü haber alınca verdiği sözden cayarak gelen elçiyi hakaretlere uğratıp getirdiği mektubu başının üzerine koyarak ateşe vermiş, elçinin saçını sakalını yakmıştı. İslâm elçisine böyle davranan Nikephoros Phokas ona hitaben şöyle demişti: «Siz kışın deliğine girip de aynen soluyan ve ölmekle karşı karşıya gelen bir yılan gibisiniz. Birisi onu yakalayıp da iyilikte bulunur, soğuğun tesirinden kurtararak ısıtıp da besleyecek olursa hemen canlanır ve o insanı sokar. Şu anda sizler de büyük bir zaaf ve güçsüzlük içine düştüğünüzden dolayı bize itaat ediyorsunuz. Sizi bu hâlinizle bırakacak olursam durumunuzun düzeldiği anda derhal saldırıya geçeceksiniz ve o zaman sıkıntı ve cefaları yine biz çekeceğiz.» Tarsus ve Massisalıların gönderdiği elçi geri dönmüş, Nikefor (Nikephoros Phokas) ordularını toplayarak bizzat kendisi başlarında Massisa üzerine yürümüş, şehri muhasara altına alarak kılıç zoruyla 13 recep (15 Temmuz 965) cumartesi günü zaptedip halkını kılıçtan geçirmeğe başlamış ve bir hayli Müslümanı şehit etmişti. Nihayet önüne çıkanları doğramaktan vaz geçerek şehirde bulunan iki yüz bin kadar Müslümanı alıp Rum diyarına götürmüştü.

Massisa'dan sonra Tarsus'u muhasara altına almış, bu arada Tarsus halkı hemen gelip itaatlerini arzederek Nikephoros'tan emân dilemişlerdi. Nikephoros bu isteklerini kabul edince Tarsuslular şehir kapılarını açmış, o da halka karşı iyi davranarak derhal ellerinde bulunan bütün silâh, para ve taşıyabildikleri bütün mallarını getirip bırakmalarını emretmişti. Tarsuslular taşıyabildikleri mal ve silâhları getirip teslim edince karadan ve denizden şehirlerini terk ederek yola koyulmuş, Nikephoros da onları Antakya'ya kadar götürecek kimseleri refakatlerine vermişti.

Nikephoros Tarsus'un en büyük camiini kendi hayvanları için ahır yapmış ve minberi de yakmıştı. Şehri tamir edip müstahkem hale getirerek dışarıdan buraya yiyecek maddeleri ile yem taşımış, böylece fiyatlar bir hayli ucuzlamıştı. Bunu öğrenen Tarsuslular tekrar şehirlerine geri dönüp Nikephoros'un itaatine girmiş ve bir kısmı Hristiyanlığa girmişti.

Nikephoros Phokas İslâm diyarına yakın olmak için Tarsusta kalmayı arzu etmişse de daha sonra Kostantiniyye'ye geri dönmüştü. O sıralarda domestikos olan İbn eş-Şemeşkik (İoannes Çimiskes) Seyfüddevle üzerine Meyyâfârikin'e gitmek istemişse de İmparator Phokas kendisiyle birlikte Kostantiniyye'ye gelmesini emretmiş, İoannes Çemiskes de Phokas'la birlikte Kostantiniyye'ye dönmüştü.

Antakyalıların Seyfüddevle'ye Karşı Gelmeleri

Bu yılda Antakya halkı Seyfüddevle b. Hamdân'a karşı isyan etmişlerdi. Tarsus halkından olup şehri Rumlara teslim ederek Antakya'ya çıkıp gidenlerden birisi de Reşîk en-Nüseymî (1) adında birisi idi. Reşik Antakya'ya ulaştığında Antakya değirmenlerinin kendisine iltizam edildiği İbnu'l-Ahvâzî diye bilinen birisi ile tanışmış, İbnu'l-Ahvâzî Reşîk'e son derece hizmet ederek şehir değirmenlerinin hasılatının tümünü ona verip isyana teşvik etmiş ve o sıralarda Seyfüddevle'nin Meyyâfârikîn'de olup tekrar Şâm bölgesine geri dönmesinin mümkün olmadığını söylemişti. Bunun üzerine Reşîk en-Nüseymî isyan edip Antakya'yı hakimiyeti altına aldıktan sonra Haleb üzerine yürümüştü. Reşîk ile Seyfüddevle'nin Haleb naibi Karguveyh arasında bir dizi savaş meydana gelmiş, Karguveyh Haleb kalesine çekilip buraya kapanarak savunmağa devam etmişti. Bu arada Seyfüddevle hizmetçilerinden Beşşâre komutasında Karguveyh'e yardımcı kuvvetler ulaştırmış, Reşîk en-Nüseymî bu yardımcı kuvvetlerin geldiğini öğrenince hemen Haleb'den ayrılıp gitmişti. Yolda giderken atından yuvarlanmış ve çevrede bir Arap kabile reisine sığınmış, fakat bu

(1) veya en-Neslmî.

adam Reşîk'i öldürerek başını kesmiş ve Karguveyh ile Beşşâre'ye götürmüştü.

Reşîk'in ölümünden sonra İbnu'l-Ahvâzî Antakya'ya varmış, Deylemîlerden «Dezber» adında birisini ortaya çıkarak ona «Emîr» lakabını vermiş, ayrıca Alevîlerden de birisini kendisine destek olarak alıp güç kazanmağa çalışmış ve «el-Üstâz» lakabını almıştı. İbnu'l-Ahvâzî halka bir hayli zulümler yapmış ve çok miktarda mal toplayıp isyanını sürdürmüştü. Bunun üzerine Karguveyh Antakya'ya gelerek İbnu'l-Ahvâzî ile aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, savaşın ilk anlarında İbnu'l-Ahvâzî mağlûp olmuşsa da Karguveyh savaşı kaybedip tekrar Haleb'e geri dönmüştü.

Seyfüddevle, Meyyâfârikin'deki gazalarından boşalınca Haleb'e gelmiş, burada bir gece kaldıktan sonra hemen ertesi gün yola koyularak Dezber ve İbnu'l-Ahvâzî üzerine yürüyüp Antakyalılar ile savaşa tutuşmuş, isyan edenlerin mağlûp olup çekilmesi üzerine Dezber ve İbnu'l-Ahvâzî esir alınmışlardı. Seyfüddevle Dezber'i hemen öldürmüş, İbnu'l-Ahvâzî'yi de bir müddet tutuklu bıraktıktan sonra onu da öldürtmüştü.

Sicistân Halkının İsyanı

Bu yılda Sicistân halkı emirleri Halef b. Ahmed'e karşı isyan etmişlerdi. Halef b. Ahmed o sıralarda Sicistân hakimi idi; kendisi alim bir kişi olduğu gibi ilim erbabını da bir hayli seviyordu. 353 yılında hacc ibadetini yapmak üzere Sicistân'dan ayrılmış, kendi yerine vekâlet etmek üzere yakın adamlarından Tâhir b. el-Hüseyn adında birisini vekil olarak bırakmıştı. Halef b. Ahmed'in bölgeden ayrılmasından sonra tamaha düşen Tâhir b. el-Hüseyn Halef'e karşı isyan etmişti. Hactan dönen Halef b. Ahmed Buhârâ'ya giderek el-Emîr Mansûr b. Nûh'tan yardım istemiş ve onu kendi yönetim yerine Sicistân'a göndermesini talep etmişti. Mansûr b. Nûh, Halef b. Ahmed'in bu isteklerini kabul edip ona yardım etmiş ve bir miktar askeri donatıp emrine vermişti. Halef b. Ahmed bu yardımcı kuvvetlerle birlikte Sicistân taraflarına doğru yönelmişti. Onun geldiğini haber alan Tâhir de Sicistân'dan ayrılıp el-Firâr'a doğru yönelmiş, Halef b. Ahmed de kendi memleketine ve yönetim yerine gelerek yerleşmiş ve askerlerini dağıtmıştı.

Tâhir b. el-Hüseyn, Halef'in askerlerini dağıttığını öğrenince geri dönmüş ve tekrar Sicistân'ı hakimiyeti altına almıştı. Bunun üzerine Halef tekrar Sicistân'dan ayrılıp el-Emîr Mansûr b. Nûh'un yanına Buhârâ'ya dönmüştü. Mansûr ona izzet ve ikramda bulunup ihsanlar etmiş ve ona

tekrar kalabalık bir yardımcı kuvvet verip Sicistân'a geri göndermişti. Halef b. Ahmed Sicistân'a ulaştığında tam o sıralarıda Tâhir ölmüş, yerine oğlu el-Hüseyn tayin edilmişti. Halef b. Ahmed Tâhir'in oğlu el-Hüseyn'i muhasara altına alıp bir hayli sıkıştırmağa çalışmış ve aralarında bir çok çarpışma meydana gelmişti. Halef b. Ahmed galip bir noktaya ulaşınca Tâhir'in oğlu el-Hüseyn Buhârâ'ya mektup yazıp özür dilemeğe, affedilmesi için yalvarmağa başlamış ve itaate gireceğini bildirerek affedilmesini istemişti. el-Emîr Mansûr b. Nûh bu isteklerini kabul ederek yanına Buhârâ'ya gelmesini bildirmiş, Tâhir'in oğlu da Sicistân'dan Buhârâ'ya gidince Emîr Mansûr ona ihsanlarda bulunmuştu.

Halef b. Ahmed Sicistân'da hakimiyetini tekrar kurup bir müddet daha yönetimini sürdürmüş, bu arada bir hayli zenginleşip malları ve adamları artmıştı. Bu arada tamaha düşen Halef b. Ahmed her yıl Buhârâ'ya gönderdiği hil'at, hediye, hizmetçi ve paraları göndermez olmuştu. Bunun üzerine ordular hazırlanıp başına el-Hüseyn b. Tâhir b. el-Hüseyn getirilerek Sicistân üzerine göndermişti. Sicistân'a gelen Tâhir b. el-Hüseyn'in oğlu el-Hüseyn Halef b. Ahmed'i Erek Kalesi'nde muhasara altına almış, kale civardaki en müstahkem, en yüksek kalelerden biri olup etrafında bir hayli derin bir hendek olduğu için bu muhasara tam yedi yıl sürmüştü.

Halef b. Ahmed türlü türlü silâhlarla bulunduğu yerden onlarla çarpışıyor ve çeşitli hile ve tuzaklarla mağlûp etmeğe uğraşıyordu. Bu arada askerlerine yılan avına çıkmalarını emrediyor, toplanan yılanları torbalara doldurup mancınıklarla el-Hüseyn b. Tâhir'in askerleri üzerine fırlatıyor, bu yüzden onlar da muhasara sırasında bir yerden bir yere taşınıp duruyorlardı.

Kuşatmanın bu şekilde sürüp gittiğini, durmadan paraların ve savaş aletlerinin yok olup tüketildiğini gören Nûh b. Mansûr daha evvel Horasân orduları kumandanı olup, biraz sonra kaydedeceğimiz gibi, bu arada azledilip de Kûhistân'da bulunan Ebû'l-Hasan b. Sîmcûr'a mektup yazarak Halef b. Ahmed'i muhasara etmeğe gitmesini emretmişti. Ebû'l-Hasan b. Sîmcûr Kûhistân'dan Sicistân üzerine yürüyüp Halef'i muhasara altına almıştı. Daha evvel aralarında bir dostluk bulunan Ebûl'-Hasan ile Halef arasında mektuplaşmalar meydana gelmiş, Ebû'l-Hasan yazdığı bu mektuplarında Halef'e Erek Kalesi'nden inip burayı el-Hüseyn b. Tâhir'e teslim etmesini öğütlüyordu. Şayet Erek Kalesi'ni teslim etmeğe yanaşırsa el-Hüseyn b. Tâhir'in emrindeki askerler artık Buhârâ'ya dönebilmek için ellerine bir delil geçirecekler ve o zaman da onlar dağılıp gidince kendisi tekrar el-Hüseyn ile savaşmağa geri dönecek ve onu askerlerinden uzak kaldığı anda tek başına yakalamış olacaktı. Ebû'l-Hasan b. Sîmcûr'un bu

nasihatlerini kabul eden Halef b. Ahmed, Erek Kalesi'nden ayrılıp Târık Kalesi'ne gelmiş, Ebû'l-Hasan b. Sîmcûr da Erek Kalesi'ne girip hutbeyi el-Emîr Nûh adına okutmuş, oradan ayrıldığında da el-Hüseyn b. Tâhir'i kalede vekil bırakmıştı.

Bir kısmını daha sonra kaydedeceğimiz bu isyan ve olaylar Sâmânî devletinin ilk defa başına gelen ve zaaf gösterdiği bir olay idi. Civardaki emîrler Sâmânî görevli ve valilerinin emîrlerine itaatlerinden çıkmalarını fırsat bilmiş, onlar da saldırı konusunda tamaha düşmüşlerdi. Aslında burada kaydettiğimiz olayları normal cereyan ettiği yıl olayları arasında belirtmemiz gerekirken konunun kısalığından ve ileride devamı anlatıldığı takdirde baş tarafının unutulacağından endişe ettiğimiz için hepsini burada aynı yerde belirtmiş olduk.

Ummân Halkının Muizzüddevle'ye İtaat Etmeleri

Bu yılda Muizzüddevle'nin Ummân üzerine gönderdiği askerler buranın emîri olan Yûsuf b. Vecîh'in kölesi Nâfi' ile karşı karşıya gelmişlerdi. Yûsuf b. Vecîh'in ölümünden sonra Nâfi' burayı hakimiyetine geçirıen bir zenci idi. Muizzüddevle'nin buraya asker sevketmesinden sonra Nâfi' onun itaatine girerek Ummân'da hutbeyi Muizzüddevle adına okutmuş ve adını paralar üzerine bastırmıştı. Muizzüddevle'nin askerleri Ummân'dan geri dönünce bölge halkı Nâfi'e saldırıp onu şehirlerden dışarı çıkarmış ve Hecerli Karmatîleri Ummân'a çağırıp şehri teslim etmişlerdi. Karmatîler gündüzleyin burada duruyor, gece ise şehri terkedip karargâhlarına gidiyorlardı. Ummân'a hakim olan Karmatîler Hecer'deki âmirlerine mektuplar yazıp durumlarını bildirmiş ve ne yapmaları gerektiğini söylemelerini istemişlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 14 safer (19 şubat) cumartesi gecesi ay tamamiyle tutuldu.

Bu yılda Türklerden bir grup Hazar ülkesine akın yapmış, Hazar halkı Harezmlilerden yardım istemişler, fakat Harezmliler bunlara yardım etmeyip şöyle demişlerdi: «Sizler kâfirsiniz, ancak Müslüman olmanız hâlinde size yardım ederiz.» Bunun üzerine Hazar halkı hükümdarları hariç tümüyle Müslüman olmuşlar ve Harezmliler de onlara yardım edip üzerlerıine gelen Türkleri geri püskürtmüşlerdi. Sonunda Hazar hükümdarı da Müslüman olmuştu.

Bu yılın 4 cemaziyelâhir (7 haziran) günü er-Razî ve'l Murtazî'nin babası eş-Şerif Ebû Ahmed el-Hüseyn b. Mûsâ, Alevîlerin nakipliğine ve ve hacc emîrliğine tayin edildi. Ayrıca hilâfet divanından da kendisine bir menşûr yazıldı.

Karmatîler bu yılda Umman üzerine bir askerî birlik sevk etmişlerdi, fakat o sıralarda dağlarda bulunan şakîler bir hayli idi, bunlar bir araya toplanmış ve Karmatiler üzerine saldırıp onlardan çok kimseyi öldürmüş, geri kalanları da geri dönmüşlerdi.

Seyfüddevle'ye iltica edip ondan emân dileyen Karmatîlerden «Mervân» adında birisi Seyfüddevle adına sahil bölgeleri idare etmekte iken yönetimini iyice sağlamlaştırıp Humus'ta isyan etmiş, şehri ve civarlarını ele geçirmişti. Bunun üzerine Seyfüddevle'nin hâcibi Karguveyh'in «Bedr» adındaki bir kölesi bu isyanı bastırmak üzere harekete geçmiş, Karmatî Mervân ile aralarında bir sürü çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmaların birinde Bedr, Mervân'a zehirli bir ok fırlatmıştı. Ancak ittifakla anlatıldığına göre, Mervân'ın adamları Bedr'i esir almış, Mervân da onu öldürmüştü. Bedr'i öldüren Mervân da bu olaydan bir kaç gün sonra hayatını kaybetmişti.

Şair el-Mütenebbî bu yılda öldürülmüştü. Asıl adı Ebû et-Tayyib Ahmed bin el-Hüseyn el-Kindî olup oğluyla birlikte en-Nu'mâniyye yakınlarında Adududdevle'nin yanından Fars bölgesinden geri dönerken bedevî Araplar tarafından öldürülmüş ve mallarına, yanındaki her şeye el konulmuştu.

Bu yılda şöhret bulmuş eserleri bulunan Ebû Hâtim el-Bustî Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân; önemli bir tefsiri olan ve aynı zamanda Kûfe nahiv ekolüne son derece vakıf olan müfessir, nahiv âlimi ve kurrâdan olan Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Ya'kûb b. Muksim vefat etmişlerdi. Aynı şekilde bu yılın zilhicce ayında hadis âlimlerinden olup «alî isnâd» mertebesinde olan Şâfiî mezhebine bağlı Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim b. Abdüveyh eş-Şâfiî vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ BEŞİNCİ (965 - 966) YILI OLAYLARI

Ummân'da Yeniden Meydana Gelen Olaylar ve Muizzüddevle'nin Burayı İstilâsı

Geçen yılın olaylarını kaydederken Karmatîlerin Ummân'a girişlerini ve Nâfi'in oradan nasıl kaçtığını belirtmiştik. Nâfi'in kaçması üzerine Karmatîler şehri istilâ etmişlerdi, yanlarında şehrin yönetimini elinde bulunduran ve «Ali b. Ahmed» adıyla bilinen bir kâtip vardı. Ayrıca bir aşîret reisi ve üstün bir makam sahibi bir kadı da Ummân'da görev yapmakta idi. Bu kadı Ummân halkıyla söz birliği edip anlaşmış «İbn Doğan» adıyla bilinen girisini emîrliğe nasbetmeyi kararşlatırmışlardı. Halbuki bu İbn Doğan Ummân'daki kumandanların alt sıralarıda gelen küçüklerden birisi idi. Emîrliğe tayin edildikten sonra kendisini bu makama getirenlerden korkmuş ve seksen kadar kumandanı tutuklatıp bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da denizde boğdurmuştu.

Denizde boğulanlardan birisinin iki yeğeni Ummân'a gelip burada bir müddet ikamet ettikten sonra sulh ve sükûnun hakim ve herkesin emniyette olduğu bir günde Doğan'ın huzuruna girip onu selâmlamış ve meclisinde oturmuşlardı, meclistekiler kısmen dağılınca da hemen İbn Doğan'ı öldürüvermişlerdi. Doğan'ın ölümü üzerine Ummânlılar yukarıda adı geçen kadının yakın akrabalarından Abdulvahhâb b. Ahmed b. Mervân'ı emîrliğe tayin etmişlerdi. Abdulvahhâb ilk anda bu görevi kabul etmediyse de sonra kabul etmiş, Karmatîlerle Ummân'a gelmiş bulunan Ali b. Ahmed'i de kâtipliğine tayin etti. Abdulvahhâb göreve gelir gelmez kâtibi Ali b. Ahmed'e derhal bütün askerlere maaşları dağıtmasını emretmiş, o da bu emri yerine getirmişti. Ali maaşları dağıtmış, sıra zencilere gelmişti. Bunlar altı bin kadar kişi idiler, bir hayli güçlü ve kuvvetli olmalarının yanısıra bir hayli de etkili idiler. Ali onlara şöyle demişti: «Emîrimiz Abdulvahhâb bana asker arasında bulunan beyazlara şu kadar maaş dağıtmamı, size de bunun yarısını vermemi emretti.» Ancak zenciler bunu kabul etmeyip ortalığı bir hayli karıştırmışlar, Ali de onlara şöyle demişti: «Eğer bana bey'at edecek olursanız diğer askerlere verdiklerimi size

ben vereceğim.» Bunun üzerine zenciler Ali'ye bey'at etmişler, o da beyazlara verdiği gibi bunların da maaşlarını dağıtmış, ancak asker arasındaki beyazlar bu duruma karşı çıkarak aralarında çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalarda zenciler galip gelmişlerdi. Mağlûp olan beyazlar seslerini çıkarmamış ve zencilerle anlaşıp Abdulvahhâb'ı şehirden kovarak Ali b. Ahmed'i başlarında bırakmışlardı. Ali b. Ahmed de emîrliğini sağlamlaştırmağa çalışmıştı.

Bu arada Muizzüdevle İmrân b. Şâhin ile savaşmak ve Ummân'a asker sevketmek üzere Vâsıt'a doğru harekete geçmişti. Buraya ulaştığında Ummân'ın eski emîri Nâfi' el-Esved Muizddevle'nin yanına ulaşmış, Muizzüddevle ona ihsanlarda bulunarak, ileride zikredeceğimiz gibi, İmrân b. Şâhin'in işini bitirmek üzere hazırlıklara başlamıştı.

Muizzüddevle ramazan ayında Vâsıt'tan Ubulle'ye doğru inmişti, burada askerlerini ve gemilerini hazırlayıp Ummân üzerine yürümek üzere hazırlıklar yapıyordu. Nihayet gerekli donanmayı hazırlayan Muizzüddevle başına Ebû'l-Farac Muhammed b. el-Abbâs b. Fesânces'i (?) getirterek yüz kadar gemiden müteşekkil olan bu donanmayla yola çıkarmıştı. Bu gemileri Seyraf'a ulaştıklarında Adududdevle'nin Fars bölgesinden amcası Muizzüddevle'ye göndermiş olduğu yardımcı kuvvetler ulaşmış ve bir araya gelerek Ummân üzerine yürümüş, 9 zilhicce (26 Ekim 966) günü Ummân'a girmişlerdi. Ummân'ı hakimiyetleri altına alan Muizzüddevle'nin adamları hutbeyi onun adına okutmuş ve Ummân halkından çok kimseyi öldürüp seksen dokuz parçadan meydana gelen Ummânlıların donanmasını ateşe vermişlerdi.

İbrâhim b. el-Merzubân'ın Kaçışı

Bu yılda İbrâhim b. el-Merzubân Âzerbeycân'dan çekilerek Rey'e gitmişti. 349 yılı olaylarını kaydederken Cestân b Şermûzen'e mağlûp olan İbrâhim'in Armenia'ya gittiğini, orada tekrar Âzerbeycân'a geri dönmek üzere hazırlıklar yaptığını belirtmiştik. O sıralarda Armenia bölgesi hükümdarları Ermenî ve Kürtlerden oluşuyordu. İbrâhim Cestân b. Şermüzân ile mektuplaşıp onunla barış yapmış ve yanına bir hayli kimse gelip toplanmıştı.

İbrâhim amcası Vehsûzân'ın oğlu İsmâil'in vefatı üzerine harekete geçip Erdebil'e gitmiş ve burayı ele geçirmişti. İbrâhim'in Erdebil'e gelmesi üzerine Ebû'lKâsım b. el-Messikî Vehsûzân'ın yanına varıp onunla birlik olmuş, İbrâhim de amcası Vehsûzân üzerine yürüyerek ağabeylerinin intikamını almak istemişti. Amcası Vehsûzân ondan korkmuş, İbn el-

Messîk' ile birlikte Deylemîlerıin ülkesine gitmişlerdi. Böylece İbrâhim amcasının hakimiyeti altında bulunan bütün yerleri istilâ etmiş, amcasının adamlarını oradan çıkarmış ve burada ele geçirdiği bütün paralara el koymuştu.

Ancak Vehsûzân tekrar adamlar toplayarak kalesi et-Tarm'a gelmiş, buradan Ebû'l-Kâsım b. Messîkî'yi bu askerlerle İbrâhim üzerine sevketmişti. İbrâhim bunlarla karşılaşmış, aralarında sıcak ve şiddetli bir savaş başlamış, ancak İbrâhim mağlûp olarak kaçmaya başlamıştı. Kovaladıkları hâlde yetişememişlerdi. Tek başına kaçıp eniştesi olan Rüknüddevle'nin yanına Rey'e gitmiş, Rüknüddevle de İbrâhim'e izzet ve ikramda bulunup bir hayli iltifat etmiş, hediyeler sunmuş ve akrabalık bağlarını güçlendirmeye çalışmıştı.

Horasânlı Gâziler ve Rüknüddevle

Bu yılın ramazan (ağustos-eylül) ayında Horasân'dan yirmi bin civarında bir gâzî kitlesi çıkıp gazaya gitmek niyetiyle yola koyulmuştu. Rüknüddevle bunların bir arada hareket ederek kendi ülkesinde ve çevresinde meydana getirdikleri karışıklık ve fesadı haber almış, reislerinin bu fesadı engellemeğe çalışmadıklarını öğrenmişti. Rüknüddevle'nin veziri Ebû'l-Fazl b. el-Âmid bu gâzilerin tümüyle kendi ülkesine girmesini engellemesini tavsiye etmiş, fakat Rüknüddevle şöyle demişti: «Her hâlde çevre hükümdarları benim bu gâzilerden korktuğumu düşünmezler.» Sonra İbnu'l-Âmid'e dağınık bulunan askerlerini toplayıncaya kadar bunları ülkesine sokmağa çalışmasını tavsiye etmiş, ancak İbnu'l-Âmid bunu kabul etmeyip şöyle demişti: «Horasân hakimi ile bu gâzilerin anlaşarak senin ülkene saldırmağa hazırlıklı olduklarından korkuyorum.» Buna rağmen Rüknüddevle bu sözlere hiç aldırış etmemişti.

Rey şehrine ulaştıklarında aralarında fakîh el-Kaffâl'ın da bulunduğu reisleri bir araya toplanmış ve İbn el-Âmid'in meclisine gelerek askerlerine dağıtmak üzere kendilerine mal ve para vermesini talep etmişlerdi. İbnu'l-Âmid bu isteklerini yerine getireceğine dair onlara söz vermişse de isteklerinde acele edip ısrarla durmuş ve şöyle demişlerdi: «Bütün bu bölge haracının bize verilmesini istiyoruz; çünkü toplanan bütün bu haraç ve topraklar tümüyle beytülmâlindir. Rumların ise bu sıralarda Müslümanlara nasıl saldırdıklarını ve şehirlerini istilâ ettiklerini haber almışsınızdır. Aynı şekilde Ermenîlerin de saldırılarını biliyorsunuz. Bizler ise Allah yolunda cihâda çıkmış gâzileriz, aynı zamanda fakir ve garip hükmündeyiz. Bundan dolayı da bu zekâtları almada sizden daha çok hak sahibiyiz.» Ayrıca bu gâzilerin reisleri İbnu'l-Âmid'den kendilerine yardım etmek ü...

re asker istemişler ve bu tekliflerinde bir hayli ısrarlı davranmışlardı. İbnu'l-Âmid bunların kötü niyetini anlamış ve bunlar hakkındaki kötü düşüncesi daha çok artmıştı. Onlara karşı yumuşakça davranıp idare etmiş, bir müddet sonra yanından yarılarak Deylemîlere küfretmeğe, onlara lânet edip tekfir etmeğe başlamışlar ve İbnu'l-Âmid'in yanından ayrılarak etrafa dağılıp «emr bi'l-ma'ruf, nehy ani'l-münker» yapmağa ve bunu kendilerine kalkan yaparak halkın mallarını ellerinden almağa, etrafta fitne ve fesat yaymağa başlamış, hattâ Deylemîler ile savaşa tutuşmuşlardı. Nihayet kendilerine para dağıtılması üzerine Deylemîlerle bu savaşa son vermiş, şehre dalarak her tarafı ve bilhassa vezir İbnu'l-Âmid'in sarayını yağmalamış ve onu yaralamışlardı. İbnu'l-Âmid bu sırada ölümden zor kurtulmuştu.

Bu arada Rüdnüddevle bunlara karşı yanında bulunan az bir adamla birlikte çıkıp onlarla çarpışmış, ancak Horasânlılar Rüknüddevle'yi mağlûp etmişlerdi. Eğer onu takip etselerdi mutlakâ hezimete uğratıp bütün memleketini elinden alırlardı.; fakat gecenin bastırması üzerine Rüknüddevle'yi takip etmeğe yanaşmayıp geri dönmüşler, sabaha çıktıklarında Rüknüddevle onlarla mektuplaşıp gönüllerini hoş tutmağa çalışmış, belki çekip ülkesinden giderler diye iltifatlarda bulunmuş, buna rağmen hiç de ayrılıp gitmemişlerdi. Onlar Horasân hakimi ile aralarında yaptıkları gizli anlaşmaya göre buraların kendilerine verilmesini ümit ediyor ve Horasân'dan gelecek yardımcı kuvvetleri bekleyip duruyorlardı. Bu arada Horasânlılar bir araya gelip Rey şehrini ele geçirmeğe çalışmışlardı. Rüknüddevle de bunlara karşı harekete geçerek çarpışmış, bu arada adamlarından bir kısmına görebileceği bir yere giderek oradan kendilerine vereceği işaret üzerine gürültü çıkarıp tozu dumana katarak harekete geçmelerini söylemiş ve daha evvel ise adamlar gönderip yardımcı kuvvetlerin ulaştığını haber vermelerini emretmiş, bu emri aynen yerine getirilmişti.

Aslında Rüknüddevle'nin adamları son derece az oldukları için maneviyatları bir hayli bozulmuş, düşmanın çokluğu onları korkuya düşürmüştü. Fakat uzaktan toz duman kalkıp büyük orduların gelmekte olduklarını hissetmeleri ve hemen arkasından bazı adamların ulaşarak kendilerine yardımcı kuvvetlerin geldiğini haber vermesi üzerine maneviyatları yükselmiş ve güç kazanmışlardı. Bu arada Rüknüddevle adamlarına şöyle demişti: «Haydi bakalım, şu adamlar üzerine bir hücuma geçelim; belki yardımcı kuvvetler bize ulaşmadan evvel bunlara karşı zafer elde ederiz. O zaman da zafer ve ganimet şerefi yalnız bize ait oldur.» Rüknüddevle'nin bu teşviki üzerine tekbirler getirerek samimî bir şekilde hücuma geçmiş ve gerçekten Horasânlılara karşı zafer elde ederek onları hezimete uğratmış, bir çoğunu öldürüp bir kısmını da esir almışlar ve geri kalanları da etrafa

dağılarak Rüknüddevle'den emân dilemişler, bu istekleri yerine getirilmişti.

Bu Horasânlı gâzilerden bir kısmı sanki kâfirlerle savaşıyormuş gibi tekbirler getirerek şehre girmişlerdi. Deylemîlerden ve onlar gibi giyinen kimselerden rastladıklarını öldürüp duruyorlar, Deylemîlerin Râfizî olduklarını söyleyip önlerine geleni kılıçla doğruyorlardı. Bu arada adamlarının hezimete uğradıklarını haber almışlardı. İşte o sırada Deylemîler de bunu fırsat bilip Horasânlılar üzerine saldırıya geçmek isterlerken Rüknüddevle onlara mâni olmuş ve bunları emân altına alarak memleketlerine geri dönmeleri için onlara yol açmıştı. Bunların mağlûp olup geri dönüşlerinden bir müddet sonra iki bin kadar adam çeşitli savaş araçları ve silâhlarla Rey'e ulaşmış, Rüknüddevle bunlara karşı çıkıp çarpışmış, onları da hezimete uğratıp bir kısmını öldürmüştü. Sonra esirleri serbest bırakan Rüknüddevle bunlara nafakaların dağıtılmasını ve kendi memleketlerine gönderilmelerini istemişti. Bu çarpışmalar sırasında İbrâhim b. el-Merzubân Rüknüddevle'nin yanında bulunuyordu. Onun bu arada bir hayli müspet tesirlerde bulunduğu da müşâhede edilmişti.

İbrâhim b. el-Merzubân'ın Âzerbeycân'a Geri Dönüşü

Bu yılda İbrâhim b. el-Merzubân Âzerbeycân'a geri dönerek burayı tamamen istilâ etmişti. Yukarıda belirttiğimiz gibi, İbrâhim Rüknüddevle'nin yanına varınca ona askerler vererek yardım etmiş ve donattığı bu askerler birlikte el-Üstâz Ebû'l-Fazl b. el-Âmid'i yanına katıp onu kendi memleketine götürmesini, kendisiyle civar hükümdarlarının arasını bulmasını istemişti. Ebû'l-Fazl b. el-Âmid, İbrâhim ile birlikte Âzerbeycân'a gitmiş ve İbrâhim buraları hakimiyeti altına almıştı. Cestân b. Şermüzen İbrâhim'in itaatine girmiş, o ve civardaki Kürt aşiretlerinden bazıları bağlanınca bölgedeki hakimiyeti iyice sağlamlaşmıştı.

İbnu'l-Âmid Âzerbeycân'a vardığında buranın gelirlerinin bir hayli çok olmasına, akarsularının fazlalığına rağmen İbrâhim'in kötü yönetiminden dolayı eline çok az bir gelirin ulaşabildiğini görmüş, İbrâhim'in içkiye ve kadınlarla düşüp kalkmağa dalıp yönetimle ilgilenmemesinden dolayı halkın mülküne tamah ettiğini müşahade etmişti. Rüknüddevle'ye yazdığı mektuplarında durumu bildirmiş ve kendisine az bir yardımcı kuvvet gönderdiği takdirde bütün buraları ele geçirebileceğini söylemiş ve bu bölge halkının İbrâhim ile aslâ geçinmesinin mümkün olmadığını da ilâve ederek ele geçirilmesinin gayet kolay olduğunu söyleyip durmuştu. Rüknüddevle böyle bir şeye yanaşmayıp şöyle karşılık vermişti: «Eğer böyle bir davranışa girecek olursam halk benim hakkında bana sığınan bir

adamın mülküne tamah ettiğimi söyleyip duracaktır.» Sonra Ebû'l-Fazl b. el-Âmid'e bütün bu şehirleri İbrâhim'e teslim ederek geri dönmesini emretmiş, İbn el-Âmid de Rüknüddevlenin bu emrine uyarak geri dönmüştü. Vezir Ebû'l-Fazl geri döndüğünde aynen belirttiğimiz gibi durumu Rüknüddevle'ye tekrar anlatmış ve bu illerin İbrâhim'in elinden çıkmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmişti. İleride kaydedeceğimiz gibi, kısa bir müddet sonra İbrâhim tutuklanıp hapse atılmış ve buralar elinden çıkmıştı.

Bizanslı Rumların İslâm Topraklarına Girişi

Bu yılın şevval (eylül-ekim) ayında Rumlar İslâm topraklarına saldırıya geçerek Âmid üzerine yürümüş ve şehri muhasara altına alarak halkıyla çarpışmalara girişmişlerdi. Bu muhasara sırasında üç yüz kadar Müslüman şehit olmuş ve dört yüz kişi de esir alınmıştı. Ancak Bizanslılar Âmid'i zapdedemeyince oradan ayrılıp Dara'ya gitmiş ve Nusaybin'e yaklaşmışlardı. Bu arada Meyyâfârikîn'den gelen bir kervan ile karşılaşan Bizanslılar kervanı olduğu gibi ele geçirmişler, bu durumdan korkuya kapılan Nusaybin halkı da derhal yerlerini terk edip kaçmağa başlamış, bundan dolayı da bir bineğin ücreti yüz dirheme ulaşmıştı.

Bu arada Nusaybin'de bulunan Seyfüddevle civardaki bedevi Araplara mektuplar yazıp onlarla birlikte kaçmayı düşünmüştü; fakat kaydedildiğine göre, Rumlar Seyfüddevle'nin kaçmasından evvel Nusaybin'e varmayıp geri dönmüş, Seyfüddevle de orada ikametine devam etmişti. Rumlar el-Cezîre bölgesinden Şâm bölgesine geçerek Antakya'yı muhasara altına almış, uzun bir müddet şehir halkıyla çarpışmalara girişikleri hâlde burayı da ele geçirememişlerdi. Bunun üzerine şehrin etrafını yağmalayarak Tarsus'a geri dönmüşlerdi.

Muizzüddevle ve İmrân b. Şâhîn Arasında Meydana Gelen Olaylar

Yukarıda Muizzüddevle'nin Vâsıt'a giderek İmrân b. Şâhîn üzerine el-Betâih'a asker sevketmek istediğini belirtmiştik. Muizzüddevle Vâsıt'a ulaşınca, buradan Ebû'l-Fadl el-Abbâs b. el-Hasan komutasında ordularını sevketmiş, bunlar da gelip el-Câmide'ye konaklayarak el-Batâih bölgesine akmakta olan nehirleri kesmeğe ve mecralarını değiştirmeğe başlamışlardı.

Sonra Muizzüddevle Ubulle'ye gidip Ummân üzerine asker sevk etmiş

ve, yukarıda belirttiğimiz gibi, Ummân işini yoluna koyduktan sonra İmrân b. Şâhin problemini halletmek ve buraları tamamen ele geçirmek için Vâsıt'a geri dönüp burada ikamet etmiş, ancak hastalanınca 356 yılı 28 rebiyülevvel (13 Mart 967) günü hasta bir şekilde Bağdâd'a hareket etmişti. Ayrılırken askerlerini burada bırakmış, iyileşir iyileşmez tekrar geri döneceğine söz vermişti. Fakat ileride kaydedeceğimiz gibi, Bağdâd'a ulaştığında vefat etmiş, bunun için İmrân b. Şâhin ile sulh yapmak zorunluluğu ortaya çıkmış ve Muizzüddevle'nin askerleri buradan ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Süleymoğulları Mısır ve Şam bölgesinden gelen hacılara saldırmışlardı. Bunların suğûr bölgesine saldırmasından dolayı korkuya kapılan bölge halkı büyük ve kalabalık kitleler halinde taşınabilen mallarını ve çoluk çocuklarını alarak Mekke'ye gitmeyi, oradan da Irak'a ulaşmayı düşünmüşlerdi. Süleymoğulları bu hacılara saldırıp mallarına el koymuşlar ve bunlardan çok kimse yolda giderken çöllerde hayatını kaybetmiş, çok azı kurtulabilmişti.

Bu yılda Alevî dâisi Ebû Abdullah el-Dâî'nin durumu bir hayli güç kazanmış, yünden kaba elbiseler giyip takvâ kisvesine bürünerek kendini ibadetlere vermiş ve Veşmgîr'in oğluyla giriştiği savaşlarda onu mağlûp etmiş ve Taberistân üzerine yürümeyi kararlaştırmıştı. Bunun için de Irak halkına mektuplar yazmış ve onları cihada davet etmişti.

Bu yılda Seyfüddevle ile Bizanslılar arasında esir mübadelesi yapılmış, Seyfüddevle amcasının oğlu Ebû Firâs İbn Hamdân'ı ve Ebû'l-Heysem b. el-Kâdî Ebû'l-Husayn'ı kurtarmıştı.

Bu yılın 13 şaban (4 ağustos) cumartesi gecesi ay tutulmuş ve bu haliyle batmıştı.

Bu yılda Bağdâd'da «İbn el-Ca'âbî» diye tanınan meşhur hadis hafızlarından Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Sâlim vefat etmişti. O aynı zamanda şiadan olduğunu söylerdi.

Enbârlı şair Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hüseyn b. Ali b. el-Hüseyn b. el-Vaddâhî bu yılda vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ ALTINCI (M. 966 - 967) YILI OLAYLARI

Muizzüddevle'nin Ölümü ve Yerine Oğlu Bahtiyâr'ın Geçişi

Bu yılın 13 rebiyülâhir (28 mart) günü Muizzüddevle midesindeki bir hastalığın etkisiyle vefat etti. Vâsıt'ta bulunup da İmrân b. Şâhin ile savaşmak üzere askerlerini hazırlamışken şiddetli bir ishale tutulmuş ve hastalığı gittikçe artınca Bağdâd'a dönmek zorunda kalmıştı. Muizzüddevle adamlarını İmrân ile savaşmak üzere Vâsıt'ta bırakmış ve iyileşir iyileşmez derhal geri döneceğini vaat ederek Bağdâd'a dönmüştü. Ancak Bağdâd'a ulaştığında hastalığı bir hayli artmıştı, midesinde hiç bir şey durmuyor, olduğu gibi çıkarıyordu. Muizzüddevle artık öleceğini anlayınca oğlu İzzüddevle Bahtiyâr'ı veliahtlığa getirerek artık tevbe etmiş ve elindeki malının büyük bir kısmını sadaka olarak dağıtıp bütün kölelerini azat etmiş, ayrıca adamlarına çokça mal ve para dağıtmıştı. vefat ettikten sonra et-Tibin Kapısı'na, Kureyş mezarlığına defnedildi. Muizzüddevle yirmi bir yıl, on bir ay, iki gün müddetle emîrlik görevini sürdürmüştü.

Muizzüddevle yumuşak huylu, cömert ve akıllı bir kimse idi. Vefatından sonra yerine oğlu İzzüddevle emîrliğe geçmişti. Onun bu göreve geçmesinden sonra üç gün müddetle gece gündüz yağmur yağmış, hiç kimse evinden çıkıp her hangi bir harekete girişememişti. Bunun için İzzüddevle kumandanlarına haber gönderip onları razı etmiş, yağmurlar kesilince halk da bu duruma razı olup sakinleşmiş ve hiç kimse her hangi bir harekete kalkışmamıştı.

Bu arada İzzüddevle Vâsıt'taki askere yazdığı mektupta İmrân b. Şâhin ile sulh yapmalarını söylemiş, onlar da bu emre uyarak geri dönmüşlerdi.

Kaydedildiğine göre, Muizzüddevle'nin bir eli kesikti. Ancak bu elin neden kesildiği hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre Kirmanlılar ile savaşmak üzere gittiğinde eli orada kesilmişti. Biz de bu hususu yukarıda zikretmiştik. Bunun dışında bu hususta başka rivayetler de kaydedilir.

Muizzüddevle, zamanında sür'atli posta görevini kuran devlet adamıdır. O bu sür'atli haberi ulaştıran kimselere çokça ve bolca para vermişti, bunu yapmasındaki gaye ağabeyi Rüknüddevle ile sür'atlice haberleşmekti. Muizzüddevle zamanında Fazl ve Mar'ûş (?) adında iki sür'atli postacı ortaya çıkmıştı, bunların ikisi diğerlerine nazaran çok daha hızlı koşmakta idiler. Bunların her biri bir gün kırk küsur fersahlık yol alıyordu. Halk bunların yarışması hususunda iddia ve çekişmeye girmişti; çünkü adı geçen bu iki görevlinin birisi ehl-i sünnetin diğeri ise şianın mümessilli ve postacısı idiler.

Bahtiyâr'ın Kötü bir Hayat Sürmesi ve Yönetiminin Bozulması

Muizzüddevle ölüm yatağına düşünce oğlu Bahtiyâr'a bazı vasiyetlerde bulunmuş, özellikle amcası Rüknüddevle'ye itaat etmesini ve yapacağı her hususu ona danışmasını, ayrıca kendisinden yaşça daha büyük olan amcasının oğlu Adududdevle'ye de itaat etmesini; hem kendisinden daha büyük, hem de siyasî görüşünün daha güçlü olmasından dolayı ona bağlanmasını tavsiye etmişti. Ayrıca iki kâtibi Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Hüseyn ile Ebû'l-Farac Muhammed b. el-Abbâs'a güvenip onları her hususta yeterli görmesini tavsiye etmişti. Deylemîler ve Türklerle ilgili ayrı ayrı vasiyetlerde de bulunduktan sonra Hâcip Sebüktekin'i de oğluna vasiyet etmiş, ancak Bahtiyâr bütün bu hususlarda babasına muhalefet ederek eğlenceye, içkiye, kadınlarla düşüp kalkmağa bir sürü maskara ve şarkıcılarla vakit geçirmeğe başlamış, her iki kâtibi ve hâcib Sebüktekin'i bir çok konuda üzmüş ve bu davranışları yüzünden onların nefretini kazanmıştı. Onun böyle davranmasından dolayı Hâcib Sebüktekin onunla bütün ilişkisini kesmiş, bir daha yanına uğramamıştı.

Ayrıca Bahtiyâr Deylemîlerin ileri gelenlerini kendi ülkelerinden sürgün etmiş, iktalarının ve görevlerinin başına göndererek ilgisi olduğu yerlere gitmelerini emretmişti. Bunun için Deylemîlerin gençleri Bahtiyâr'a karşı birleşmiş ve maaşlarının arttırılmasını istemişlerdi. Bahtiyâr da onları memnun etmek zorunda kalmıştı. Türkler de aynı şekilde Deylemîlerin istekleri doğrultusunda bazı taleplerde bulunmuşlardı. Fakat Bahtiyâr Sebüktekin ile olan ilişkisinden dolayı buna pek yanaşmayınca Türkler Sebüktekin ile birleşmiş, Deylemîler ise sahraya çıkarak Bahtiyâr'ın kayıtlardan ve sicillerden adlarını sildiği Deylemîlerin haklarını savunmuş ve onların tekrar görevlere tayin edilmesini istemişlerdi. Sebüktekin'in kendisine karşı takındığı tavırdan dolayı da bütün bu istekleri yerine getirmeğe mecbur kalmış. Türkler de aynı doğrultuda isteklerde bulunmuşlardı.

Muizzüddevle'nin vefât haberi kâtibi Ebû'l-Farac Muhammed b. el-Abbâs'a ulaştığında o sıralarda Ummân işiyle meşgul olmakta idi. Hemen bu görevi Adududdevle'nin nâiplerine ve vekillerine teslim ederek Bağdâd'a doğru harekete geçmişti. Ummân'ın işini Adududdevle'nin adamlarına teslim etmesinin sebebi, babasının ölümünden sonra yönetimi alan Bahtiyâr'ın diğer kâtip Ebûl'-Fazl ile tekbaşına işleri ve devlet yönetimini yürütmeğe kalkışmasıydı. Bu durum Ebû'l-Farac'ı korkutmuş ve durumun sürüp gitmesinden endişelenmişti. Bunun için de her hangi bir kimseyi emîr olarak tayin ederek buranın korunmasını eline tamamen geçirmemesi için Adududdevle'nin adamlarına teslim edip Bağdâd'a gitmiş, fakat arzusuna nail olamamıştı; çünkü Ebû'l-Fazl Bahtiyâr'ın vezirliğini tek başına üstlenmiş gidiyordu.

Horasân Askerlerinin Harekâtı ve Veşmgîr'in Ölümü

Horasân ve Mâverâünnehir hakimi Sâmânî emîri el-Emîr Mansûr b. Nûh, bu yılda Horasân ordularını Rey üzerine harekâta geçirmişti.

Allah izin verirse, ileride kaydedeceğimiz gibi, Ebû Ali b. İlyâs Kirmân'dan Buhârâ'ya gelip el-Emîr Mansûr'a sığınmıştı. Ebû Ali Buhârâ'ya Mansûr'un yanına vardığında izzet ve ikram görmüş, buna karşılık o da Emîr Mansûr'a gerekli hürmetini arz etmiş ve Büveyhoğullarının memleketini istilâ etmesi hususunda onu teşvik edip tamaha düşürmüştü. Buraya gitmeyi ona kolay göstermiş ve nâip ve görevlilerinin ona bu hususta nasihat etmediklerini, çünkü Deylemîlerden rüşvet alıp durduklarını söylemişti. Ebû Ali'nin bu sözleri Veşmgîr'in daha evvel Mansûr'a söyleyip durduğu hususlar ile benzerlik arzediyordu. Bunun üzerine Mansûr hemen Veşmgîr ve el-Hasan b. Fîruzân'a mektuplar yazıp Rey üzerine yürümeye azmettiğini bildirmiş ve onunla birlikte ordularına katılıp harekete geçmeleri için hazırlıklar yapmalarını emretmişti. Sonra kendisi de bütün Horasân askerlerini mükemmel bir şekilde donatıp Horasân orduları kumandanı Ebûl'-Hasan Muhammed b. İbrâhim Simcûr ed-Devâtî komutasında sevketmiş ve ona Veşmgîr'e itaat edip emrine girmesini ve onun emriyle hareket etmesini emretmişti. Ayrıca onu bütün ordularını başına geçirmişti.

Bu hesapta olmayan haber Rükniüddevle'ye ulaşınca bir hayli endişeye kapılmış; yerinde mi duracağını, harekete mi geçeceğini bilemez olmuştu. Artık bu işin sonuna geldiğini anlamış, hemen çoluk çocuğunu Isfahân'a göndererek oğlu Adududdevle ve yeğeni İzzüddevle Bahtiyâr'a mektuplar yazıp yardımcı kuvvetler göndermelerini istemişti.

Adududdevle hemen askerlerini donatıp onları Horasân yoluna doğru çıkarmış ve Horasân'ın bu sıralarda tamamen askerlerden arındığını, bunun için buraya gitmek üzere hareket ettiğini açıklamıştı. Horasân halkı bu durumu haber alınca bir müddet duraksamış, sonra hareket edip ed-Dâmağân'a ulaşmışlardı. Rüknüddevle de askerleriyle Rey'den hareket ederek Horasânlılar üzerine yürümüştü. İşte bu sırada Veşmgîr'in öldüğü haberi Rüknüddevle'ye ulaşmış bulunuyordu. Veşmgîr Horasân Sâmânî emîrinden kendisine gönderilen bir sürü atları seyredip bunlardan bir tanesini seçmiş ve ata binip ava çıkmıştı. Av sırasında mızrakla yaralanıp mızrağın vücudunda saplı kaldığı bir domuz Veşmgîr'in haberi olmadan kendisine saldırmış ve atını tökezletmişti. Atı tökezleyen Veşmgîr atından yere yuvarlanmış, kulaklarından ve burnundan birden kan boşanmıştı. 357 yılı muharrem (967 aralık) ayında ölmüş ve cenazesi av yerinden taşınıp götürülmüştü. Böylece Horasân askerlerinin giriştiği bütün hazırlıklar suya düşmüş ve Rünknüddevle onların şerrinden ve saldırısından kurtulmuştu.

Veşmgîr'in ölümünden sonra yerine oğlu Bîsutûn geçmiş, Rüknüddevle ile mektuplaşıp onunla barışmış, Rüknüddevle de ona para ve asker yardımında bulunmuştu.

Hüsnüniyyet ve iyilik severlik ile ilgili olarak anlatılan hayret verici olaylara rastlanmıştır. Anlatıldığına göre, Horasân askerlerinin bir araya gelip Rüknüddevle üzerine yürüyeceği sırada Veşmgîr Rüknüddevle'ye bir mektup göndermiş, onu türlü türlü sözlerle ve ağır hakaretlerle tehdit edip şunları yazmıştı: «Şayet zafer elde edecek olursam sana şöyle şöyle yaparım.» Bu kötü sözlerin ifade edildiği cümlelere gelen kâtip bunları Rüknüddevle'nin huzurunda okumağa cesaret edememiş, bunun üzerine bizzat kendisi mektubu alıp okumuş ve kâtibine şöyle demişti: «Ona şöyle yaz: «Senin bu kadar asker toplayıp onca büyük ordularla üzerime gelmeni değerlendirecek olursak şu âna kadar senin bana basit geldiğin olmamıştır. Tehditlerine ve ağır sözlerine gelince; Allah'a yemin ederim ki, eğer sana karşı zafer elde edersem seni bu söylediklerinin tam zıddı ile karşılar, öyle muamele eder, sana yardım ve iyiliklerde bulunup ikramlar yaparım.» Gerçekten Veşmgîr kötü niyetinin âkıbetiyle karşı karşıya kalmış, Rüknüddevle ise iyi niyetinin mükâfaatını almıştı.

Aynı şekilde Taberistân'da Rüknüddevle'ye büyük bir düşmanlık besleyen Nûh b. Nasr adında birisi vardı. Bu adam sürekli olarak Rüknüddevle'nin ülkesine ve topraklarına saldırılar yapıp duruyordu. O da tam bu sıralarda ölmüştü.

Aynı şekilde anlatılan hayret verici olaylardan birisi de şudur: Yine o sıralarda Hemedân'da Ahmed b. Hârûn el-Hemedânî adında birisi Ho-

rasân askerlerinin harekete geçtiği sırada Rüknüddevle'ye karşı isyan etmiş bulunuyordu. Veşmgîr'in öldüğü haberini aldığı anda o da hemen, ınında ölüvermişti. Bütün bunların ölümüyle Allah Rüknüddevle'yi onların şerlerinden korumuştu.

Nâsirüddevle b. Hamdân'ın Tutuklanması

Bu yılın 24 cemaziyelevvel (7 mayıs) cumartesi günü Ebû Tağlib, babası Nâsirüddevle'yi tutuklatıp kaleye hapsetmişti. Nâsirüddevle'nin yaşı bir hayli ilerlemiş, huyu son derece kötüleşmişti. Sürekli olarak kendi evlâdını ve adamlarını sıkıntılara sokuyor, bütün arzularında ve ailenin işlerinde onlara karşı çıkıyordu. Bundan dolayı herkes ondan bir hayli bıkmıştı.

Onlara karşı çıktığı hususlardan birisi de şu idi: Muizzüddevle öldüğünde çocukları Irak üzerine yürümüş, burayı Muizzüddevle'nin oğlu Bahtiyâr'ın elinden almayı düşünmüşlerdi. Nâsirüddevle onlara karşı çıkıp bundan alıkoymuş ve onlara şöyle demişti: «Nâsirüddevle o kadar çok mal bırakmıştır ki oğlu bu mallarla rahatlıkla sizi mağlûp edebilir. Onun için Bahtiyâr'ın bu malları dağıtmasını ve tüketmesini bekleyin, ondan sonra üzerine gidersiniz ve o zaman Bahtiyâr'a karşı zafer elde etmeniz kesin olur.» Bunun üzerine Ebû Tağlib babasına saldırarak onu bizzat kendisi yakalamış, kaleye hapsederek ona hizmet edecek kimseleri yanına vermiş ve kapısına nöbetçiler dikip ihtiyacını karşılayacak hizmetçileri de emrine vermişti. Ebû Tağlib'in bu şekilde davranıp babasını tutuklatması diğer kardeşlerinin hoşuna gitmemişti, ona muhalefet etmişler ve bu yüzden de o âna kadarki birlikleri dağılmıştı. Artık ellerindeki en son ve güçleri koruyabilmek kaygısına düştüler. Ebû Tağlib bunun için de İzzüddevle Bahtiyâr'ı idare etmek ve elindeki iltizamla ilgili akdin yenilenmesini zaruri görmüştü. Bununla kardeşlerine ve ona muhalefet eden diğerlerine karşı bir delili olacaktı. Bahtiyâr da Nâsirüddevle'nin oğlu Ebû Tağlib'in elinde bulunan yerleri bir milyon, iki yüz bin dirhem karşılığında yıllık iltizama vermişti.

Bu Yılda Ölen Hükümdarlar

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, bu yılda Veşmgir İbn Ziyâr ile Muizzüddevle vefat etmişlerdi. Bunların yanısıra el-Hasan b. Firuzân, Kâfur el-İhşîdi, Bizans imparatoru Nikefor (Nikephoros Phokas), Kirmân hakimi Ebû Ali Muhammed b. İlyâs ve Seyfüddevle b. Hamdân da vefat etmişlerdi.

Seyfüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Heyca' Abdullah b. Hamdân b. Hamdûn el-Tağlibî er-Rub'î bu yılın safer (967 ocak-şubat) ayında Haleb'-

de vefat etmiş cenazesi Meyyâfârikin'e taşınıp orada defnedilmişti. Kaydedildiğine göre, Seyfüddevle felç olmuş ve bunun sonucunda hayatını kaybetmişti. Başka bir rivayette ise, idrar yollarındaki bir sıkışmadan dolayı vefat ettiği zikredilir. O, 303 (915-916) yılında dünyaya gelmişti, son derece cömert ve cesur birisi idi. Onun bu hususta meşhur hatıraları ve faaliyetleri vardır. Aynı zamanda şair idi. Ağabeyi Nâsirüddevle'ye yazdığı bir şiirinde şunları kaydetmişti :

«Sana üst makamı hibe ettim, sen de bunun ehliydin.
İnsanlara: «Ağabeyimle aramızda fark vardır» dedim.

Bende bu görev için bir eksiklik yoktur,
Ama hakkımdan ferağat ettim, görev sana kaldı.

Benim ikinci gelmeme rıza göstermez misin,
Senin yarışı kazanmana rıza göstersem?»

Seyfüddevle'nin bundan başka şiirleri de vardır. O vefat edince yerine oğlu Ebû'l-Meâlî Şerîf geçip bu bölgeyi hakimiyeti altına aldı.

Ebû Ali b. İlyâs'a gelince, 357 yılı olaylarını kaydederken ölümünden söz edeceğiz. İhşidî emîri ve Mısır hakimi olan Kâfûr ise el-İhşid Muhammed b. Tuğc'un azatlı kölelerinden idi. el-İhşid'in çocuklarının küçük yaşta olmalarından dolayı ölümünden sonra Mısır ve Dımaşk'ı hakimiyeti altına almış hadım ve siyahî (zenci) bir köle idi. Meşhur şair el-Mütenebbî, Kâfûr'a bir medhiye ve hicviye yazmıştı. el-Mütenebbî'nin Mısır'a gitmesi ve Kâfûr ile ilişkileri son derece meşhurdur. Kâfûr öldüğünde kabrine şu mısralar yazıldı:

«Şu günlerin akışına bak, neler yaptı...
Yaşayan nicelerini yok etti, kendisi de yok oldu.

Saltanat günlerinde dünyaları güldü,
Yok olup gittiklerinde hep ağlayıp sızladı.»

Bu yılda **Kitâbu'l-Ağânî** adlı eserin müellifi Ebû'l-Farac Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Isfahânî el-Emevî vefat etti. O, Muhammed b. Mervân b. el-Hakem el-Emevî'nin neslinden geliyordu. Ve ne tuhaftır ki, Emevî olmasına rağmen şiî idi.

Yûsuf b. Ömer b. Ebî Ömer de bu yılda vefat etti. 305 yılında dünyaya gelmiş olup babası hayatta iken Bağdâd kadılığı görevini deruhte ediyordu.

Meşhur Mutasavvıf Sehl el-Tüsterî (r.a.)'nin arkadaşlarından Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Sâlim de bu yılda vefat edenlerdendi.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ YEDİNCİ (M. 967 - 968) YILI OLAYLARI

Muizzüddevle'nin Oğlu Hupşî'nin Ağabeyi Bahtiyâr'a Karşı Basra'da İsyanı ve Tutuklanması

Bu yılda Hupşî b. Muizzüddevle, ağabeyi Bahtiyâr'a karşı babasının ölümü üzerine Basra'da isyan etti. Hupşî babası öldüğünde Basra'da bulunuyordu. Etrafında bulunan arkadaşları Basra'ya hakim olup burada kendi yönetimini sürdürmesi konusunda onu aldatarak ağabeyi Bahtiyâr'ın üzerine gelmeğe gücü olmadığını anlatmış, o da buna kanıp Basra'da isyan etmişti. Hupşî'nin isyanının ağabeyine ulaşması üzerine Bahtiyâr, veziri Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Hüseyn'i Basra'ya üzerine göndermiş ve her ne suretle olursa olsun yakalanmasını emretmişti. Vezir Ebû'l-Fazl Bağdâd'dan ayrılırken Ahvâz'a gidiyormuş gibi davranmış ve Basra'ya gideceğini hissettirmemişti.

Vâsıt'a ulaştığında buranın durumunu düzeltmek üzere şehirde ikamet ve Hupşî'ye yazdığı mektupta Basra'yı kendisine teslim etmesini ve teslim ettiği takdirde burayı yine kendisine sulh yoluyla vereceğini belirtmişti. Ayrıca mektubunda: «Vezirliği yürütebilmem için bana bir miktar para lâzımdır, bana yardım etmen gerekir.» diye yazınca Hupşî ona iki yüz bin dirhem para göndermiş ve gerçekten Basra'yı tamamen hakimiyetine alacağına inanmıştı. Bu arada vezir Ebû'l-Fazl Ahvâz askerlerine haber gönderip belirttiği falanca günde Ubulle'ye gelmelerini emretmiş, kendisi de Vâsıt'tan ayrılıp Basra yakınlarına doğru gelmişti. Ahvâz askerleriyle kararlaştırdıkları günde birlikte Basra'ya girince Hupşî'nin toparlanması ve bunlara gerektiği gibi karşı koymasına imkân kalmamıştı. Ona karşı galip gelmiş, hemen esir alıp Râmehürmüz'de hapse atmışlardı. Ancak amcası Rüknüddevle hemen adamlarını gönderip onu hapisten kurtarmış ve Adududdevle'nin yanına gönderip mükemmel iktâlar vermiş, 369 yılı sonunda vefat ettiği güne kadar da Adududdevle'nin yanında mükemmel bir hayat sürmüştü. Vezir Ebû'l-Fazl, Hupşî'nin Basra'daki mallarından çok miktarda para ele geçirmişti. Bu arada geçirdikleri mallar arasında ciltsizler ve küçük risaleler hariç on beş bin cilt kitap vardı.

Muhammed b. el-Müstekfî'ye Bey'at Edilmesi

Bu yılda Bağdâd'da her tabaka halktan ehl-i beytten olduğu ileri sürülen Muhammed b. Abdullah diye birisi adına bey'at alınmağa başlandı. Kimisine göre bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde söz konusu olan Deccâl'dı, iyiliği emredip kötülükten alıkoyacak ve dinî konularda tecdîd hareketine başlayacaktı. Ehl-i sünnet'ten olanlar bunun Abbâsî olduğunu, Şiî olanlar ise Alevî olduğunu söyleyip duruyorlar ve her iki ekole mensup olanlar ona bey'at etmek için halkı davet edip duruyorlardı.

Bu adam Mısır'da idi. Kâfûr el-İhşîdî ona izzet ve ikram edip ihsanlarda bulunmuştu. Bu adam bey'at edenlerden birisi de Muizzüddevle'nin ileri gelen büyük kumandanlarından ve şiaya mensup olan Sebüktekin el-Acemî idi. Sebüktekin bu adamın Alevî olduğunu zannedip yazdığı mektuplarda Mısır'dan Bağdâd'a gelmesini istemiş, adam da kalkıp Enbâr'a gelince Sebüktekin onu karşılamak üzere Fırat yoluna çıkmıştı; çünkü Sebüktekin Fırat yolu koruyuculuğunu üstlenmişti. Sebüktekin İbn el-Müstekfî'yi atından inerek karşılamış, ona hizmette bulunmuş, alıp Bağdâd'a getirmiş ve kesinlikle yönetimin bunun eline geçeceğine inanıp durmuştu. Nihayet sonunda bu adamın Abbâsî olduğunu öğrenen Sebüktekin onu desteklemekten vaz geçmişti. İbn el-Müstekfî de durumu anlayınca korkmuş, adamlarıyla birlikte kaçıp etrafa dağılmışlardı. İbn el-Müstekfî bir kardeşi ile birlikte yakalanmış, ikisi Bahtiyâr'ın huzuruna getirilmişlerdi. Bahtiyâr bunlara emân verip el-Mutî' Lillâh'a teslim etmişti. el-Mutî' bu adamın burnunu kesmiş, sonra da ne olduğu bilinmeyip ortalıktan kaybolmuştu.

Adududdevle'nin Kirmân'ı İstilâsı

Bu yılda Adududdevle Kirmân bölgesine hakim olup buraları istilâ etti.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Kirmân hakimi Ebû Alî b. İlyâs burada uzun müddet hakimiyetini sürdürmüş, fakat son zamanlarda felç olunca ölmekten korkmuş, çocuklarının en büyüklerini toplayıp onlarla yönetim işini görüşmüştü. Üç büyük oğlu sırasıyla, Elyesa, İlyâs ve Süleyman idiler. Daha evvelki bir hareketinden dolayı Elyesa'dan çekindiği için yönetim işini ona bırakmış, ondan sonra başa geçmek üzere de İlyâs'ı veliaht tayin etmiş, Süleyman'a ise, asıl memleketleri olan es-Suğd bölgesine gidip buralarda kendisine ait olan mal ve paraları getirmesini ve buraya sa-

hip olmasını emretmişti. Ama Ebû Ali'nin asıl gayesi Süleymân ile Elyesa' arasındaki bir düşmanlıktan dolayı onu Elyesa'dan uzaklaştırmak idi.

Süleyman babasının yanından ayrılıp es-Sîrcân'a giderek burayı istilâ etmişti. Babası bu durumu haber alınca diğer oğlu Elyesa' komutasından ordu sevkedip onunla savaşmasını ve onu memleketlerinden uzaklaştırmasını, Suğd'a gitmek istediği takdirde de bundan alıkoymasını emretmişti. Elyesa' Süleymân üzerine yürüyüp onu muhasara altına almış ve galip gelmişti. Süleymân mağlûp olduğunu görünce elindeki mallarını alıp Horasân taraflarına doğru çekilip gitmiş, Elyesa' da es-Sîrcân'da ikamet ederek burayı ele geçirmiş ve yağmalanmasını emretmişti. Sîrcân Elyesa'ın askerleri tarafından yağmalanmağa başlanmış, fakat şehrin kadısı ve ileri gelenleri affedilmelerini talep edince Elyesa' halkı affetmişti.

Bir müddet sonra Ebû Ali'nin adamlarından bazı Elyesa'dan korkup onu babasına gammazlamışlar, babası da bu söylenenlere kanarak oğlu Elyesa'ı tutuklatıp kalede hapsetmişti. Oğlunun hapsedilmesi üzerine Elyesâ'ın annesi, kuması ve İlyâs'ın annesinin yanına gidip ona şöyle demişti: «Efendimiz çocukları için yaptığı akdi ve tayini şu anda bozmuş durumdadır. Şu anda oğlum hapistedir, aynı şekilde senin de oğlunu hapsetmesinden korkuyorum. O zaman da yönetim işi İlyâsoğullarından çıkar, başkasına gider. İyisi mi bana yârdım et, oğlumu hapishaneden kurtarayım; o zaman bu yönetim işi tekrar eşimizin ilk tayin ettiği şekle dönmüş olur.» Ebû Ali b. İlyâs felç olduğu için ara sıra baygınlık geçirir ve bu baygınlığı bazen bir hayli uzun sürer, kendinden geçerdi. İki hanımı ittifak edip cariyeleri toplamış ve Ebû Ali'nin baygınlık geçirdiği bir sırada Elyesa'ın bulunduğu hapishaneye giderek onu kurtarmış ve kaleden dışarıya iplerle indirivermişlerdi. Elyesa' kaleden aşağı inerek prangasını kırmış ve askerlerin yanına gitmişti. Askerler onu görünce itaat etmişler, bu arada babasının yanında bulunup da onunla geçinemeyen bazı kimseler de Elyesa'nın yanına kaçıp gelmişler, kaçarlarken bir kısmı tutuklanmış, bir kısmı ise kurtulmuştu. Sonra Elyesa' babasının bulunduğu kaleye yaklaşarak burayı muhasara altına almıştı.

Babasının baygınlığı geçip de ayılınca olup bitenleri öğrenmiş, oğluyla mektuplaşarak ona emân vermesini, emân verdiği takdirde kaleden çıkıp gideceğini ve böylece bütün Kirmân yönetiminin kendisine kalacağını söylemişti. Ebû Ali Horasân'a gidecek ve oradan da Elyesa'a yardımcı olacağını belirtince Elyesa' babasının bu teklifini kabul etmiş, kalede bulunan çok miktarda mal ve paraları teslim almıştı. Ebû Ali ise yanına alabildiği kadar mal ve para alıp Horasân'a doğru yönelerek Buhârâ'ya gitmiş, buraya vardığında Sâmânî emîri Mansûr b. Nûh ona izzet ve ikramda bulunarak iltifatta bulunmuş yakınlık göstermişti. Bu arada yukarılarda

belirttiğimiz gibi, emîr Mansûr b. Nûh Rey üzerine yürümek için ordularını hazırlamakla meşgul idi. Ebû Ali b. İlyâs el-Mansûr'un, yukarıda belirttiğimiz gibi, 356 yılında felçli iken vefat etmesine kadar Buhârâ'da kalmıştı.

Ebû Ali'nin diğer oğlu Süleyman da o sıralarda Buhârâ'da bulunuyordu. Böylece bütün Kirmân tamamen Elyesa'ın elinde kalmış, ancak gençliğin verdiği heyecan ve aşırılıktan dolayı Adududdevle ile çekişmelere girişmiş ve aralarında sınır çatışmaları meydana gelmişti. Bu arada Adududdevle'nin adamlarından bazıları gelip Elyesa'a sığınmış, o da bunlara ihsanlarda bulunmuştu. Ancak bir kısmı geri dönünce Elyesa' kalanları itham etmiş, onları cezalandırmış, kulak ve burunlarını kesmişti.

Bu arada Elyesa'ın adamlarından bir grup da kaçıp Adududdevle'ye sığınmış, ondan emân dilemiş, Adududdevle de bu gelenlere izzet ve ikramlarda bulunup iltifatlar etmiş ve yakınlık göstermişti. Elyesâ'ın adamları ikisi arasındaki bu birbirine zıd davranışları sezince Elyesâ'ın yanından gruplar hâlinde yavaş yavaş ayrılıp Adududdevle'ye gitmişlerdi. Yalnız bir seferinde devletin ileri gelen şahsiyetlerinden bin kişiye yakın bir kafile Adududdevle'ye varmıştı. Elyesa'ın yanında en yakın adamlarından başka kimse kalmamış, hattâ askerlerinin büyük bir kısmı dahi ondan ayrılmıştı.

Bu durumu gören Elyesa' çoluk çocuğunu ve elindeki mallarını alıp arkasına bakmaksızın Buhârâ'ya doğru çekip gitmiş, Adududdevle de Kirmân üzerine yürüyerek burayı istilâ etmiş, her şeyi ele geçirip İlyâsoğullarının mallarına el koymuştu. Adududdevle'nin Kirmân'ı istilâsı ramazan (968 temmuz-ağustos) ayında vuku bulmuştu. Buraları ele geçirdikten sonra daha sonraları «Şerefüddevle» lakabını alıp Irak'ı tamamen hakimiyetine geçirecek olan oğlu Ebû'l-Fevâris'e ikta etmişti. Ebû'l-Fevâris Gürtekin b. Cestân'ı burada kendisine vekil tayin edip Fars bölgesine geri dönmüş ve bu arada Sicistân hakimi onunla mektulaşıp adına hutbe okutmuştu. Bütün bu durumlar Sâmânoğulları için bir tehlike ve zaaf eseri idi.

Elyesa'a gelince; Buhârâ'ya ulaştıktan sonra kendisine izzet ve ikramlarda bulunulmuştu, buna rağmen Sâmânoğullarını kendisine yardım etmedikleri ve kendi ülkesine geri göndermediklerinden dolayı sürekli kınayıp duruyordu, bunun için de Buhârâ'dan çıkarılıp Harzem'e sürgün edilmişti.

Ebû Ali b. Simcûr, Elyesa'ın bu son hâllerini öğrenince Buhârâ'ya giderken Horasân taraflarında terketmiş olduğu mal ve eşyasına el koymuş ve hepsini ele geçirmişti. Bu arada Elyesa' Harezm'de iken gözü iltihaplanmış, bir hayli sıkıntı ve ıstırap vermeğe başlamıştı. Bu hastalığı onu

büyük bir mutsuzluğa ve huzursuzluğa sürüklemiş, bu sıkıntısından dolayı tutup hastalıklı gözünü parmağıyla oyuvermiş, bu da ölümüne yol açmıştı. Bütün bu olaylardan sonra artık İlyâsoğulları bir daha Kirmân'a dönüp de orada hakimiyet kuramamışlardı. Elyesa'ın başına gelen bu felâket de babasına karşı isyan edip nankörlük ettiğinden dolayı idi.

Ebû Firâs b. Hamdân'ın Öldürülmesi

Bu yılın rebiyülâhir (968 mart-nisan) ayında Ebû Firâs b. Ebî'l-Alâ' Saîd b. Hamdân öldürüldü. Ebû Firâs Humus taraflarında ikamet etmekte iken Ebû'l-Meâlî b. Seyfüddevle b. Hamdân ile aralarında bir anlaşmazlık ve çatışma meydana gelmiş, Ebû'l-Meâlî onu tutuklatmak isteyince de Humus yakınlarında çölde olan Sadad köyüne gidip burada ikamet etmişti. Ebû'l-Meâlî ise bedevî Araplardan, özellikle Kilâboğullarından ve diğer kabilelerinden adamlar toplayıp başlarına Karguveyh'i getirerek Ebû Firâs üzerine sevketmiş, Karguveyh de Ebû Firâs'a Sadad köyünde yetişip üzerine saldırarak mağlûp etmişti. Ebû Firâs'ın adamlarından bir kısmı emân dileyince o da bunların arasına karışmış, fakat Karguveyh'in hizmetçilerinden birine: «Onu öldür» diye emir vermesi üzerine öldürülerek başı kesilmiş ve cesedi çölde bazı araplar tarafından alınıp defnedilinceye kadar olduğu yerde terkedilmişti.

Ebû Firâs, Ebû'l-Meâlî b. Seyfüddevle'nin dayısı idi. İşte: «Hükümdarlığın sonu yoktur» diyenler ne kadar da güzel söylemişler.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın şaban (temmuz) ayı ortalarında el-Muttakî Lillâh İbrâhim b. el-Muktedir evinde vefat etmiş ve orada defnedilmişti.

Zilkade (eylül-ekim) ayında Bizanslılardan gelen bir askerî birlik Antakya taraflarına ulaşmış, şehrin etrafını ve sevâdını yağmalayarak çok kimseyi öldürüp bir hayli ganimet almış ve Müslümanlardan on iki bin kişiyi esir alıp gitmişlerdi.

Bu yılda Hibetu'r-rif'ây ile Benû Esed b. Vezîr el-Gubrî (?) arasında şiddetli bir savaş meydana gelmişti. Bu savaşta Esedoğulları el-Batâih hakimi İmrân b. Şâhin ile müttefik olan Hazar el-Yeşkerî'den yardım istemişler, Hazar da gelip Hibe'ye saldırmış ve adamlarından bir hayli kimseyi öldürüp onu hezimete uğratmış ve Irak arazisinden ellerinde bulunan Cumbulâ' ve Kusseyn'i ele geçirmişti. Bunun üzerine Sebüktekin el-Ace-

mî Hazar el-Yeşkerî'ye doğru yürüyerek onu sıkıştırmış, el-Yeşkerî de buradan ayrılıp Basra'ya giderek vezir Ebû'l-Fazl'dan emân dilemişti.

Bu yılda Bağdâd halkı her sene yaptıkları gibi Aşura ve Gadîr-i Hûm günlerini kutlamışlardı. Aşura gününde büyük yas ve keder ilan edip Gadîr gününde ise eğlenceler tertipleyerek bayram yapmışlardı.

Yine bu yılda «es-Sayrafî en-Nisâbûrî» diye bilinen ileri gelen sûfîlerden Ebû'l-Hasan Ali b. Bundâr b. Hüseyin vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ SEKİZİNCİ (M. 968 - 969) YILI OLAYLARI

el-Muizz el-Alevî'nin Mısır'ı Ele Geçirmesi

Bu yılda Ebû Temîm Muid el-Muizz Lidinillâh, kumandanlarından ve aynı zamanda babası İsmâil el-Mansûr Billâh'ın Rum asıllı bir kölesi olan Ebû'l-Hasan Cevher'i kalabalık bir orduyla Mısır üzerine göndermiş ve burayı istilâ etmişti.

Mısır hakimi Kâfûr el-İhşîdî'nin ölümünden sonra Mısır'da halk ve yöneticiler arasında bir sürü ihtilâflar zuhur etmiş ve yönetimdeki bu ihtilâf yüzünden de şiddetli bir kıtlık ve pahalılık meydana gelmiş, bu kıtlık sırasında bir rıtıl etmek iki dirheme bir veybe (1) buğday da 2,6 Mısır dinarına ulaşmıştı. İfrikıyye'de bulunan el-Muizz bu durumu haber alınca derhal Cevher komutasında büyük bir orduyu Mısır üzerine sevketmiş, Cevher'in Mısır üzerine yürüdüğünü haber alan İhşîdîlerin orduları ise Cevher'in oraya varmasından evvel bölgeyi terkedip kaçmışlardı.

Cevher 17 şaban (7 temmuz) günü Mısır'a giderek yönetimi el-Muizz adına kurmuş ve şevvâl ayında da el-Câmiu'l-atîk (eski cami)'de hutbeyi el-Muizz adına okutmuştu. O sıralarda bu camiin hatibi Ebû Muhammed Abdullah b. el-Hüseyn eş-Şemşâtî idi.

Cevher 359 yılı cemaziyelevvel (970 mart-nisan) ayında İbn Tulun Camii'ne giderek müezzine ezanda: «Hayya alâ hayri'l-amel» (2) ibaresini söylemesi için emir verdi. Bu ibare ile Mısır'da ilk defa ezan okutulmuş oldu. İbn Tulun Camii'nde okutulan bu ilk Şii ezandan sonra eski camide de aynı şekilde bu ibarelerle ezan okutuldu ve namazda cehren besmele çekilmesi emredildi.

Ebû'l-Hasan Cevher Mısır'da ikamet ettikten sonra Kahire'yi kurmağa başlamıştı.

---

(1) Veybe : 22 veya 24 müdd, 1 müdd de 17-18 kg.dan ibarettir. (Çeviren).

(2) Şia'nın ezanda «hayya ale'l felâh»tan sonra ilâve ettiği sözler. (Çeviren).

Muizz el-Alevî'nin Askerlerinin Şâm Bölgesinden Dımaşk ve Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi

Cevher Mısır'da iyice yerleşip ayağını sağlamca yere bastıktan ve burayı tamamen hakimiyeti altına aldıktan sonra Ca'fer b. Felâh el-Kütâmî'yi kalabalık bir ordu ile Şâm bölgesine gönderdi Ca'fer Ebû Muhammed el-Hasan b. Abdullah b. Tuğc'un elinde bulunan Remle'ye gelerek Zilhicce ayında onunla çarpışmalara girişmiş ve bu çarpışmalar sonunda Ca'fer b. Felâh galip gelip İbn Tuğc'u ve kumandanlarından ileri gelenlerinden bazılarını esir alıp Cevher'e göndermiş, Cevher de onları el-Muizz'e, İfrîkıyye'ye ulaştırmıştı. Böylece Ca'fer b. Felâh Remle'ye kılıç zoruyla girmiş, halkından çok kimseyi öldürdüğü gibi bir kısmına da emân verip bölge haracını toplayarak Taberiyye'ye doğru yola koyulmuştu. Taberriye'de İbn Mülhem'in hutbeyi el-Muizz Lidinillâh adına okutarak burayı Alevîlerin emrine verdiğini görünce yoluna devam etmiş ve Dımaşk önlerine gelmişti. Dımaşk halkı Ca'fer b. Felâh'a karşı koymuş, fakat İbn Felâh bu seferde galip gelerek şehre sahip olmuş, bir kısmını yağmalatıp bir kısmına dokunmamıştı. Aynı şekilde 359 yılı muharrem ayının ilk cuma hutbesini el-Muizz adına okutup Abbâsî halifeleri adına okutulan hutbeye son vermişti.

O sıralarda Dımaşk'ta bulunan değerli insan ve itibarlı şahsiyet Ebû'l-Kâsım b. Ebî Ya'lâ el-Hâşimî Dımaşk halkı arasında bu durumu görüşüp şehrin ileri gelenlerini ve bu olaya karşı koymak isteyenleri toplayıp ertesi cuma günü el-Muizz adına okutulan hutbeye karşı çıkarak isyan etmiş ve Alevî halifesi adına okutulan hutbeyi iptal edip tekrar Abbâsî halifesi el-Muti' Lillâh adına hutbe okutmuş ve siyah elbiseler giyerek evine dönmüştü. Ancak Ca'fer b. Felâh yanında bulunan askerlerle bunlara karşı saldırıya geçip şiddetlice çarpışmışlar, Dımaşk halkı bu çarpışmalarda bir hayli direnmiş ve o günün akşamına doğru her iki taraf da şiddetle devam ettikleri savaşa son vermişlerdi. Ertesi gün olunca her iki grup da tekrar saldırıya geçip savaşı başlatmış ve her iki taraftan çok sayıda adam öldürüldüğü hâlde yine savaşa devam etmişlerdi. Nihayet Dımaşk askerleri mağlûp olup savaştan geri çekilmişlerdi, ancak İbn Ebî Ya'lâ el-Hâşimî şehrin kapısında bekliyor ve halkı savaşa devam etmeye teşvik ederek onları direnmeye çağırıyordu.

Mağripliler Dımaşklılar üzerine saldırılarını arttırıp onları şehrin kapısına kadar çekilmeğe ve oraya sığınmağa mecbur etmişlerdi. Ayrıca Mağripliler Haccâc Kasrı'na vararak burada buldukları her şeyi yağmalamışlardı. Artık İbn Ebî Ya'lâ el-Hâşimî ile yanında bulunan Dımaşklı gençler halkın bu Mağriplilerden neler çektiğini görünce savaşa son vermek

üzere geceleyin şehirden ayrılıp gitmişlerdi. Halk sabaha çıktığında ne yapacağını şaşırmış bir durumda idi. O sırada Ca'fer b. Felâh ile barış görüşmeleri yapmak üzere şehirden çıkan eş-Şerîk el-Ca'ferî tekrar İbn Felâh'ın emri ile şehre geri gönderilmiş ve halkın teskin edilip kaplerinin hoş tutulmasını ve onlara iyilikler vaadedilmesini emretmişti. eş-Şerîf el-Ca'ferî İbn Felâh'ın bu emirlerini yerine getirmiş, gerek Dımaşklı askerlere, gerekse halka Ca'fer b. Felâh'ın şehre girip başından sonuna kadar dolaşıp tekrar karargâhına geri dönünceye kadar evlerine kapanarak aslâ dışarı çıkmamalarını duyurmuş, onlar da bu duyuruya itaat etmişlerdi.

Mağripli askerler şehre girdiklerinde her tarafı tahrip etmeğe ve yağmalamağa başlamışlardı. Şehrin bir kısmını yağmaladıktan sonra Dımaşk halkı bunlara karşı isyan edip üzerlerine çullanmış ve kılıçlarını sıyırıp hücuma geçmiş, onlardan bir grubu öldürmüşlerdi. Hemen şehri müstahkem bir hâle getirerek etrafına hendekler kazmağa başlamış ve savaşın sonuna dek devamına azmetmişlerdi. Dımaşklılar ölümü göze alarak her türlü tedbire baş vurmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Mağripli askerler bütün asker ve ordularını toplayarak şehir halkına saldırıya geçince Dımaşk halkı eş-Şerîf Ebû'l-Kâsım b. Ebî Ya'lâ el-Hâşimî'ye giderek gelip durumu düzeltmesi için ona ricada bulunmuşlar, o da gelip görüşmelere başlamış ve 16 Zilhicce 359 (20 Ekim 970) günü aralarında barış anlaşması imzalanmıştı. Bu son çarpışmalar sırasında bir çok ev yanmış ve şehrin bir kısmı yok olmuştu.

Ca'fer b. Felâh'ın emniyet kuvvetleri âmiri cuma günü şehre girip halkı teskin ederek gönüllerini hoş tutmağa çalışmış ve 360 yılı muharrem ayında bu isyanı başlatan gençlerden bir grubu eş-Şerîf Ebû'l-Kâsım b. Ebî Ya'lâ el-Hâşimî ile birlikte tutuklatarak Mısır'a göndermiş ve böylece Dımaşk tamamen İfrikıyyelilerin eline geçmişti.

Aslında Ca'fer b. Felâh'ın Dımaşk'taki bu faaliyetlerini ve yaptıklarını bundan sonraki yıl olayları arasında kaydetmemiz gerekirdi, fakat Mağripli askerlerin Dımaşk ve çevresinde yaptıklarını arka arkaya anlatmak ve araya bir kesinti sokmamak için burada hepsini bir arada kaydettik.

Nâsirüddevle'nin Evlâdı Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlık ve Babalarının Ölümü

Nâsirüddevle bu sıralarda oğlu Hamdân'a Rahba, Mardin ve diğer çevre şehirleri iktâ' etmişti. Diğer taraftan diğer oğulları Ebû Tağlib, Ebu'l-Berekât ve kız kardeşleri Cemile Nâsirüddevle'nin Kürt asıllı hanımı Fâtıma binti Ahmed'den doğma idiler. Nâsirüddevle'nin bu hanımı, üzerinde

tam bir otorite kurmuş bulunuyordu. Fâtıma binti Ahmed oğlu Ebû Tağlib ile anlaşarak Nâsirüddevle'yi tutuklatmış ve, yukarıda belirttiğimiz gibi, hapse attırmışlardı. Nâsirüddevle tutuklandıktan sonra bu hanımı ve ondan doğma çocuklarına karşı tedbir almağa ve onları bertaraf etmeğe çalışıyor ve bu hususta planlar kuruyordu. Bunun için kendisiyle güç kazanmak ve bunlara karşı koyabilmek maksadıyla oğlu Hamdân'a bir mektup yazıp yanına davet etmişti. Fakat Nâsirüddevle'nin gönderdiği bu mektup diğer oğullarının eline geçmiş ve Hamdân'a ulaştırmamışlardı. Ama babalarının yapmak istediklerinden ve onların aleyhindeki faaliyetlerinden bir hayli korkup endişelenmeğe başlamışlar ve ona karşı tedbirli davranmak zorunda kalmışlardı. Bu korkuları yüzünden Nâsirüddevle'yi Kevâşi kalesine taşımış, orada tutuklu bırakmışlardı.

Babasının tutuklandığını haber alan Hamdân bir hayli üzülmüş ve bunlara karşı düşmanca bir tavır takınmıştı. Hamdân Nâsirüddevle'nin evlâdı arasında en cesuru olup amcası Seyfüddevle'nin vefatından sonra Rahba'dan Rakka'ya yürüyüp burayı hakimiyeti altına almış ve Nusaybin'e giderek burada kendisine itaat edenleri de etrafında toplamış, derhal kardeşlerine haber gönderip babasını serbest bırakarak evine götürmelerini istemişti. Bunun üzerine Ebû Tağlib Hamdân üzerine yürüyüp onunla çarpışmış, ancak Hamdân çarpışmalara girişmeden evvel Rakka'ya çekilmiş, Ebû Tağlip ise gelip onu burada kuşattıktan sonra aralarında sulh akdetmişlerdi. Ne var ki bu sulhları tamâmen içten pazarlıklı olup fitne ve fesada dayalı idi. Nihayet her biri kendi hakimiyeti altındaki yerlere geri dönmüştü.

Nâsirüddevle el-Hasan b. Ebi'l-Heycâ' Abdullah b. Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî bir kaç ay daha yaşayıp bu yılın rebiyülevvel (969 ocak-şubat) ayında vefat etmiş, Musul'un doğu tarafındaki Tell Tevbe'ye defnedilmişti. Ebû Tağlib babasının ölümünden sonra kardeşi Hamdân'ın bütün malına mülküne el koymuş ve kendi öz kardeşi Ebû'l-Berekât'ı da Hamdân üzerine göndermişti. Ebû'l-Berekât er-Rahba'ya yaklaştığında Hamdân'ın bir çok adamı ondan emân dileyip Ebû'l-Berekât'a sığınmış, Hamdân da mağlûp olunca Irak'a yönelerek Bahtiyâr'dan emân dilemiş ve bu yılın ramazan ayında Bağdâd'a ulaşmıştı. Bahtiyâr Hamdân'a izzet ve ikramda bulunup şanını yüceltmiş, ona değerli hediyeler sunmuş, ihtiyaç duyduğu her şeyi takdim etmişti. Arkasından Ebû Tağlib'e eş-Şerîf er-Radi'nin babası en-Nakîp Ebû Ahmed el-Mûsevî'yi göndermiş ve kardeşi Hamdân ile sulh akdetmesini istemişti. Nihayet Nâsirüddevle'nin oğulları Bahtiyâr'ın aracılığıyla sulh akdedince Hamdân Rahba'ya dönmüştü. Hamdân bu yolculuğu için Bağdâd'dan 359 yılı cemaziyelevvel (970 mart-nisan) ayında hareket etmişti.

Ebû'l-Berekât kardeşi Hamdân'ın bu şekilde sulh akdedildikten sonra bölgeye doğru geldiğini haber alınca Rahba'dan ayrılmış ve Hamdân da şehre girmişti. Kardeşi Ebû Tağlib Hamdân ile mektuplaşarak onunla bir araya gelmeyi teklif etmiş, fakat Hamdân buna yanaşmamıştı. Bunun üzerine Ebû Tağlib kardeşi Ebû'l-Berekât'ı Hamdân üzerine göndermiş, Hamdân Ebû'l-Berekât'ın üzerine doğru geldiğini öğrenince Rahba'dan ayrılmış, bunun üzerine Ebû'l-Berekât da şehri ele geçirmişti. Ebû'l-Berekât burayı ele geçirip şehri korumak üzere bir miktar asker bıraktıktan sonra Rakka'ya oradan da Arabân'a geri dönmüştü.

Hamdân, kardeşi Ebû'l-Berekât'ın Rakka'dan ayrıldığını haber aldığında Tedmür ovasında idi. Hemen oradan şaban ayında Rakka'ya dönüp geceleyin şehre varmış ve hizmetçilerinden bir kısmı surlara tırmanarak şehirde bulunan askerlerin ne durumda olduklarını ve ne yaptıklarını bilmeden kapıları açmış, o da şehre girivermişti. Ertesi gün sabahleyin Hamdân bir boru çalınmasını emretmiş, boru çalınmış, sesi işitenler şehir dışından geldiğini zannederek sağa sola dağılmağa başlamışlar, Hamdân da yanına gelen herkesi hemen anında esir almış, bir kısmını öldürmüş, bir kısmını ise elinde tutmuştu. Ebû'l-Berekât Hamdân'ın gelip Rakka'ya hakim olduğunu haber alınca Karkisiya'ya gelmiş, Hamdân ile tek başlarına bir araya gelip karşılıklı görüşmüşler, fakat her ikisi de birbirlerinin tekliflerini kabul etmeden ayrılmışlar, ayrılırlarken Ebû'l-Berekât Hamdân'a şöyle demişti: «Ben Arabân'a dönüp Ebû Tağlib'e haber göndereyim, senin bu isteklerini yerine getirmesi muhtemeldir.«

Ebû'l-Berekât Arabân'a dönmüş, Hamdân'da Fırat nehrini sığ bir yerinden geçerek kardeşi Ebû'l-Berekât'ın peşine takılmış, Arabân'da kendinden emin bir şekilde oturmakta olan Ebû'l Berekât'ı gafil avlamış, fakat Ebû'l-Berekât kılıçsız ve kalkansız bir şekilde Hamdân'ın adamlarına karşı saldırıya geçmiş ve aralarında şiddetli çarpışmalar başlamıştı. Ebû'l-Berekât bizzat kendisi savaşın kızgın anında karşı tarafın ortalarına atılarak çarpışmış, fakat kardeşi Hamdân ona bir darbe indirip yere yıkmış ve esir almıştı. Ancak Ebû'l-Berekât o gün yâni 3 Ramazan günü aldığı yaranın etkisiyle hayatını kaybetmiş, bir tabuta konarak Musul'a gönderilip babasının kabri yanında Tell Tevbe'de defnedilmişti.

Bunun üzerine Ebû Tağlib, Hamdân üzerine yürümek için harekete geçmiş ve önden diğer kardeşi Ebû'l-Fevâris Muhammed'i Nusaybin'e göndermişti. Ebû'l-Fevâris Nusaybin'e ulaştığında Hamdân ile mektuplaşarak Ebû Tağlib'e sırt çevirmişti. Ebû Tağlib durumu öğrenince Ebû'l-Fevâris Muhammed'e mektup yazıp onu iktalarını arttırmak vadiyle yanına geri çağırmış. Ebû'l-Fevâris ise Ebû Tağlib'in yanına vardığında hemen Ebû Tağlib onu tutuklatıp Musul'a bağlı Kevâşi kalesine göndermiş ve beş yüz bin dinar değerindeki mallarına ve paralarına el koymuştu.

Ebû Tağlib'in, kardeşi Ebû'l-Ferâris'i tutuklayıp hapse atması üzerine diğer kardeşleri İbrâhim ve Hüseyn Ebû Tağlib'ten korkarak Hamdân'ın yanına kaçıp ona sığınmak istemişlerdi. Hamdân'la anlaşıp Sincâr'a yerleşmişler, bu arada Ebû Tağlib 360 yılı ramazan ayında Musul'dan hareketle Sincâr'a bu iki kardeş üzerine yürümüştü. Ancak bu iki kardeşin Ebû Tağlib'e karşı koyacak bir güçleri yoktu, bunun için bir hile yoluna baş vurup Ebû Tağlib ile mektuplaşmış ve ondan emân dileyerek yanına varıp onu ortadan kaldırmak niyetini beslemişlerdi. Bu isteklerine cevap verince kaçıp Ebû Tağlib'in yanına gitmişler ve Hamdân'ın da adamlarından bir hayli kimse onlara katılmıştı. Hamdân ise bu olay üzerine Sincâr'dan Arabân'a dönüp gelmişti. Bu arada Hamdân'ın yakın adamlarından birisi Ebû Tağlib'den emân dileyip ona sığınmış ve kardeşleri İbrâhim ile el-Hüseyn'in kendisine karşı planladıkları bir hileyi de ona haber vermişti. Bunun üzerine Ebû Tağlib bu iki kardeşini yakalamak istemişse de ondan kaçıp kurtulmuşlardı.

Bu arada Rahba'da kölesi ve nâibi olan biri Hamdân'a gammazlanmış, Hamdân da onun bütün mallarına el koyunca bu adam Harrân'da bulunan Ebû Tağlib'in adamlarının yanına kaçmıştı. Ebû Tağlib'in Harrân'da bulunan adamlarının başında Selâme el-Berkaîdî geliyordu. Hamdân bu adamının Harrân'a Ebû Tağlib'in adamlarının yanına koçınca Rahba'ya dönmek zorunda kalmış, onun dönüşü üzerine de Ebû Karkîsiya'ya gelmiş ve Rahba'ya bir ordu sevk etmişti. Fırat nehrini aşan Ebû Tağlib'in askerleri hiç bir şeyden habersiz olarak Rahba'da oturan Hamdân'a saldırmış, fakat kendisi bu saldırıdan kaçıp kurtulmuştu. Adamlarının şehri ele geçirmeleri üzerine Ebû Tağlib gelip burayı istilâ etmiş ve surlarını tamir ettirdikten sonra 360 yılı zilhicce (971 eylül-ekim) ayında Musul'a geri dönmüştü.

Aynı tarihlerde Hamdân kardeşi İbrâhim'i yanına alıp Bağdâd'a gitmiş ve Bahtiyâr'a sığınmıştı. Diğer kardeşleri el-Hüseyn ise Ebû Tağlib'e gidip ondan emân dilemişlerdi. Bahtiyâr Hamdân'a ve kardeşi İbrâhim'e hediyeler takdim etmiş, izzet ve ikramda bulunup onlara gerekli hürmeti göstermişti.

Bizanslıların Şâm ve el-Cezire'de Yaptığı Tahribat

Bu yılda Bizans kumandanı Şâm (Suriye) bölgesine girerek etrafa saldırmış, hiç kimse ona engel olamamış, ve karşı çıkmamıştı. Bölgede ilerleyerek Trablusşâm'a kadar gelmiş, şehri ateşe verip Arka Kalesi'ni kuşatmış, ele geçirerek yağmalamış ve kalede bulunan herkesi esir almıştı.

Trablusşâm hakimi daha evvel halkına karşı zulümle davrandığı için halk onu buradan çıkarmış, o da gelip Arka Kalesi'ne yerleşmişti. Rumlar Arka Kalesi'ne gelince onu ve elinde bulunan mallarını ele geçirmişlerdi.

Bizanslı Rumlar Humus'a gelip girmişlerdi, çünkü Humus halkı burayı tamamen boşaltarak şehirden çıkıp gitmişti. Rumlar Humus'u yaktıktan sonra sahil boyundaki şehirlere doğru geri dönmüş, burada etrafı yağmalanmışlar, şehirleri yakıp yıkmışlardı. Bizans kumandanı onsekiz kadar minber alıp götürmüş, yakıp yıktığı köyler ise sayılmayacak kadar çoktu. Şâm bölgesinde iki ay kadar kalan Bizanslı Rumlar diledikleri şekilde etrafa saldırıyor, diledikleri yeri yakıp yıkıyorlar, hiç kimse de onlara karşı çıkmıyordu. Bazı Arap kabileleri bunlara karşı koymağa çalışmışlarsa da bir kısmı Rumların yanına giderek Hristiyanlığa girmiş, bölgedeki Müslümanlar ve Araplardan diğer unsurlar büyük sıkıntılara düşmüşlerdi. Bu sıkıntıları çektiklerinden dolayı o Arap kabileleri de Bizanslılara saldıramaz olmuşlar ve bölge halkının kalbine büyük bir Bizanslı korkusu düşmüştü. Bu arada Bizans kumandanı Antakya ve Haleb üzerine yürümek istemişse de bu iki şehir halkının gerekli tedbirleri aldığını, şehirlerini gerek zahîre ve gerekse silâh açısından donattığını haber alınca buralara gitmekten vaz geçerek eline geçirdiği yüz bin kadar esirle geri dönmeğe başlamıştı. Aldığı bu esirler genellikle genç kız ve oğlanlardan oluşmaktaydı. Yaşlılardan hiç kimseyi esir almazdı. Bölge yaşlılarının bir kısmını öldürmüş bir kısmını da serbest bırakmıştı.

O sıralarda Haleb'de Seyfüddevle b. Hamdân'ın azatlısı Karguveyh hüküm sürmekte idi. İleride kaydedeceğimiz gibi, Seyfüddevle'nin oğlu Ebü'l-Meâlî'yi Haleb'den çıkaran Karguveyh, Rumların şehre girmemeleri için onlara gerekli parayı ulaştırmış, Rumlar da Haleb'e girmeden kendi memleketlerine geri dönmeğe başlamışlardı. Ancak Rumların geri dönüşleri için başka sebepler de kaydedilir. Bu arada Rum orduları arasında bir çok hastalıkların yayılması, ölüm oranlarının artması, ayrıca yolculuğun bir hayli uzayıp ülkelerinden çok uzaklarda gurbet diyarlarında olmalarından dolayı usandıkları için geri döndükleri kaydedilmektedir.

Ayrıca Bizans orduları kumandanı bu seferi sırasında el-Cezire'ye kalabalık bir ordu göndermiş, bu ordu da Kafertûsâ'ya kadar ulaşıp etrafı yağmalamış, esirler almış ve bölgeyi yakıp yıkarak geri dönmüşlerdi. Bizanslıların bu seferleri sırasında Hamdânoğlu Ebû Tağlib hiç de onlara karşı koymamış ve karşı koyacak her hangi bir davranışta da bulunmamıştı.

Karguveyh'in Haleb'i Ele Geçirmesi ve Hamdânoğlu Ebû'l-Meâlî'yi Şehirden Çıkarması

Bu yılda Seyfüddevle b. Hamdân'ın azatlısı Karguveyh Haleb'i istilâ edip Seyfüddevle'nin oğlu Ebû'l-Meâlî Şerîf'i şehirden çıkarıp kovdu.

Ebû'l-Meâlî Haleb'den ayrılarak Harrân'a gitmiş, fakat şehir halkı onu içeri almamıştı. Ebû'l-Meâlî Harrânlılardan askerlerine izin verip iki gün müddetle burada konaklanmalarını ve istirahat etmelerini istemiş, Harrânlılar da bu isteğini kabul etmişlerdi .Kendisi de Harrân'dan ayrılarak annesinin yanına Meyyâfârikîn'e gitmişti. Annesi Saîd b. Hamdân'ın kızı idi. Ebû'l-Meâlî Meyyâfârikîn'e doğru giderken yolda adamlarının büyük bir kısmı yanından ayrılıp Ebû Tağlib b. Nâsirüddevle b. Hamdân'ın yanına gitmişlerdi. Meyyâfârikîn'e ulaştığı sırada annesi Ebû'l-Meâlî'nin adamlarından bazılarının kendisini aynen Ebû Tağlib'in babası Nâsirüddevle'ye yaptığı gibi tutuklayıp hapse atacaklarını öğrenmiş ve hemen şehrin bütün kapılarını anında kapatarak oğlunu üç gün müddetle şehrin dışında bırakmıştı. Nihayet Ebû'l-Meâlî'nin annesi dilediğini şehirden ve sarayından uzaklaştırmış, dilediklerini bırakmış, ondan sonra da onun yanında kalan bazı adamlarının şehre girmelerine izin vermişti. Ebû'l-Meâlî'nin askerleri şehre girdikten sonra annesi onlara maaşlarını dağıtmıştı. Harrân'a gelince; o da o sırada şehri yönetmekte olan emîrin elinde kalmıştı, fakat hutbe Ebû'l-Meâlî b. Seyfüddevle adına okutulmakta idi. Ayrıca şehrin ileri gelenlerinden bir grup adam burada yönetimi tamamen ellerine almıştı, halkı yönetiyor ve aralarında hüküm veriyorlardı.

İleride 372 yılı olaylarını kaydederken anlatacağımız gibi, daha sonraları Ebû'l-Meâlî Fırat nehrini aşıp Şâm bölgesine gelmiş ve Hama'ya vararak orada ikamet etmişti.

Ebû Hazar'ın İfrîkıyye'de İsyan Etmesi

Bu yılda İfrîkıyye'de Ebû Hazar ez-Zenâtî isyan etmiş ve etrafında Berberîler ile Alevîlerin yönetiminden memnun olmayanlardan kalabalık gruplar toplanmıştı. el-Muizz bizzat kendisi Ebû Hazar'ın üzerine yürüyüp onunla çarpışmak istemişti. Nihayet Ebû Hazar'ın Bâğâya'yı kuşatıp çarpışmalara ve orada bulunan el-Muizz'in nâibi ile savaşa girişmesinden sonra el-Muizz Bâğâya'ya varmıştı. el-Muizz'in şehre yaklaştığını haber alınca el-Hazar'ın etrafındaki adamları ve grupları birden dağılmış, kendisi de kaçarak dar geçitlere ve görünmeyecek yerlere gitmişti. el-Muizz onu takip etmişse de bir müddet sonra kendisi geri dönerek nereye gittiğini öğrenmek ve onu yakalamak üzere Ebû'l-Futûh Yûsuf Belikkîn b. Zîrî'yi Ebû Hazar'ın peşinden sevk etmişti. Ebû'l-Futûh bu isyancının peşinden gitmiş, fakat nerelere kaçtığını öğrenemeyip tamamen izinin kaybolduğunu görünce geri dönmüştü. el-Muizz de kendi başkenti el-Mansûriyye'ye varmış bulunuyordu.

359 yılı rebiyülâhir (970 şubat-mart) ayında Ebû Hazar el-Hâricî el-Muizz'e gelerek ondan emân dilemiş ve itaatine girmek istediğini bildir-

mişti. el-Muizz onun bu isteğini kabul edip bu davranışa sevinmiş, ona ve adamlarına maaşlar ve ikramiyeler dağıtmıştı.

Ebû Hazar'ın gelip emân dileyerek itaatini bildirmesinden hemen sonra Cevher'den mektuplar gelmişti. Cevher bu mektuplarında Mısır ve Şâm'ı tamamen hakimiyeti altına alıp burada el-Muizz'in yönetimini sağlamlaştırdığını bildiriyor ve onu Mısır'a ve Şâm'a gelmeye davet ediyordu. el-Muizz ve halk bu habere son derece sevinmiş ve birçok şair bu durumu ve Cevher'in yaptıklarını şiirleriyle methetmişlerdi. Hattâ Muhammed b. Hâni' el-Endülûsî şu beyitle durumu dile getirmişti :

«Abbâsoğulları derler ki Mısır fethedildi;
Onlara şunu söyle ki Mısır'ın da işi bitti.»

Ebû'l-Berekât b. Hamdân'ın Meyyâfârikîn'e Gitmesi ve Mağlûp Olup Geri Dönüşü

Bu yılın zilkade (eylül-ekîm) ayında Ebû'l-Berekât b. Nâsirüddevle b. Hamdân askerleriyle birlikte Meyyâfârikîn üzerine yürümüştü. Meyyâfârikîn'i elinde tutmakta olan Seyfüddevle'nin hanımı derhal kapıları kapatmış ve onu şehre girmekten alıkoymuştu .Ebû'l-Berekât ona haber gönderip şehre girmeğe kastetmediğini, sadece buradan hareketle gazâya çıkmak istediğini bildirmiş ve gazâ için ihtiyaç duyduğu bazı yardımları yapmasını istemişti. Böylece anlaşmışlardı ve Seyfüddevle'nin hanımı Ebû'l-Berekât'a iki yüz bin dirhem ile Nusaybin yakınlarında bulunup Seyfüddevle'ye ait olan bazı köyleri teslim edecekti.

Ancak Seyfüddevle'nin hanımı bu arada Ebû'l-Berekât'ın şehre girmeğe çalıştığını ve bu hususta gerekli hazırlıklar yaptığını haber almış, hemen Ebû'l-Berekât'ın ordusunda yer almış bulunan Seyfüddevle'nin bazı köle ve hizmetçilerine haber gönderip : «Efendinizin üzerinizde hakkı vardır, onun çoluk çocuğuna karşı böyle davranmanız revâ değildir.» demişti. Gerçekten bu sözler üzerine Meyyâfârikîn'e girmekten ve Seyfüddevle'nin hanımının askerleriyle çatışmaya girmekten vaz geçmişlerdi. Ancak kendisi geceleyin hazırladığı yaya askerleriyle Ebû'l-Berekât'ın karargâhını bastırmış, Ebû'l-Berekât mağlûp olup geri çekilince konakladığı yer ve karargâh yağmalanmış, adamlarından ve kölelerinden bir grup öldürülmüştü. Bu hezimetten sonra Ebû'l-Berekât Seyfüddevle'nin hanımına yazdığı mektupta kendisinin kesinlikle her hangi bir kötü niyeti olmadığını bildirmişti. Bu mektup üzerine Seyfüddevle'nin hanımı Ebû'l-Berekât'a karşı iyi davranmış, onun karargâhından alınan malları, yüz bin dirhemle birlikte alınan esirleri serbest bırakmış, Ebû'l-Berekât da geri dönmüştü.

O sıralarda oğlu Ebû'l-Meâlî b. Seyfüddevle ise Haleb'de babasının kölesi Karguveyh ile çatışıp durmakta idi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 10 muharrem günü Bağdâd halkı artık edinmiş oldukları bir örf ve âdet olarak, geçen yıllarda olduğu gibi, çarşı ve pazarları kapatmış alış-verişe son vermiş, yollarda ağlayıp sızlayarak el-Hüseyn b. Ali (r. anhuma) için matemler yapmış ,ağıtlar yakmışlardı.

Karmatîler bu arada Nümeyroğulları ve diğer Arap kabilelerine elçiler gönderip onları kendilerine itaat etmeğe davet etmişler, adı geçen kabileler de Karmatîlere itaat etmişlerdi. Böylece emân ile itaate alınan bu kabilelerin yanı sıra Ebû Tağlib b. Hamdân da Karmatîlere Hecer'e elli bin dirhem değerinde gayet güzel hediyeler göndermişti.

Bu arada da Sâbûr b. Ebî Tâhir el-Karmatî amcalarından kendisine yönetimi ve orduyu teslim etmelerini ve bunun babasının kendisine bir ahdi olduğunu belirtmişti. Ancak amcaları Sâbûr'u hemen tutuklatıp evinde hapsetmişler ve kapısına nöbetçiler dikmişlerdi. Sonra ramazan ortalarına doğru ölü olarak buradan çıkarılmış, ancak akraba ve çoluk çocuğunun ölümüne ağlamaları yasaklanmış, definden bir hafta sonra ağlamalarına ve ağıt yakmalarına müsaade edilmişti.

Bu yılın 14 recep (3 haziran) günü gecesi ay tamamen tutulmuş ve bu hâliyle kaybolup gitmişti.

Bu yılda Alevî davetçisi Ebû Abdullah b. ed-Dâî ile «Emîrek» diye bilinen Ebû Ca'fer es-Sâîr Fillâh adındaki diğer bir Alevî arasında çarpışmalar meydana gelmiş ve bu çarpışmalar sırasında Deylemîler ile el-Cîl halkından bir hayli kimse öldürülmüş ve çarpışmalar sonunda Ebû Abdullah b. ed-Dâî esir alınıp bir kaleye hapsedilmişti. Sonra 359 yılı muharrem ayında tutuklu bulunduğu yerden serbest bırakılarak riyasetine geri dönmüş, onunla savaştığı Ebû Ca'fer ise ordusunun başkumandanlığına getirilmişti.

Bu yıl içinde Bahtiyâr, veziri Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Hüseyn'i tutuklatmış, onu ve bütün adamlarını hapse attırıp mal ve mülklerine el koydurmuştu. Onun yerine de vezirliğe Ebû'l-Farac Muhammed b. el-Abbâs'ı tayin etmiş, fakat bir müddet sonra onu da azlederek yerine tekrar eski vezir Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. el-Hüseyn'i tayin etmişti.

Bu yılda Irak bölgesinde şiddetli bir kıtlık meydana gelmiş, halk büyük ıstıraplara düşmüş ve hükümdar bir çok yiyecek maddesine narh koymuştu. Ancak bu narhtan sonra pahalılık bir hayli artmış, bunun üzerine

de narh kaldırılmak zorunda kalınmıştı. Böylece durumlar bir hayli kolaylaşmış, fakat halk bu şiddetli pahalılık yüzünden Irak'tan Musul, Şâm ve Horasân bölgelerine hicret edip gitmişlerdi.

Bu yılda Şirzâd Bağdâd'dan sürgün edilmişti. O Bahtiyâr'ın bütün yönetim işlerine tamamen hâkim olmuştu; veziri, ordu kumandanları ve diğerleri üzerinde istediği gibi otorite kurmuş bulunuyordu. Bundan dolayı özellikle ordu mensupları bir hayli sıkılmış, Türkler onu öldürmek istemişlerdi. Fakat Sebüktekin onlara mani olup şöyle demişti: «Onu korkutunuz, kaçıp gitsin.» Gerçekten Şirzâd Bağdâd'dan kaçıp gitmiş, giderken Bahtiyâr'a Bağdâd'da bulunan mal ve paralarını korumasını istemişti. Ancak Şirzâd Bağdâd'tan ayrıldıktan hemen sonra Bahtiyâr onun bütün mal, mülk, para ve evlerine el koymuş, ancak bu yaptığından dolayı da kınanmıştı.

Şirzâd Rüknüddevle'nin yanına gidip Bahtiyâr ile arasını bulmasını istemiş, fakat Rey'e vardığı sırada ölüvermişti.

Bu yılda «Cahcah» diye bilinen meşhur nahiv alimi Ebû'l-Feth Ubeydullah b. Ahmed b. Muhammed en-Nahvî vefat etmişti.

Aynı şekilde bu yılda el-Kâhir Billâh'ın hekimi ve yönetim işlerinde bir hayli söz sahibi olan İsâ vefat etmişti. Vefatından iki yıl önce gözlerini kaybetmiş bulunuyordu. İsâ et-Tabîb'in 271 yılında dünyaya geldiği kaydedilir.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ELLİ DOKUZUNCU (M. 969 - 970) YILI OLAYLARI

Bizanslıların Antakya'yı İşgalleri

Bu yılın muharrem (969 kasım-aralık) ayında Bizanslı Rumlar Antakya'yı ele geçirdiler.

Bizanslılar Antakya yakınlarında «Lûkâ Kalesi» diye bir yeri muhasara altına almış ve halkı Hristiyan olan buranın yerlileriyle anlaşmışlardı. Lûkâ halkı anlaşma gereğince Antakya'ya gidip Bizanslılardan korktuklarından dolayı buraya geldiklerini ve şehre sığınmak istediklerini bildirecekler Antakya'ya vardıklarında da Bizanslıların şehri almalarına yardım edeceklerdi. Gerçekten kalelerini terkeden Lûkâlılar anlaşma gereğince Rumların çekilip gitmesi üzerine Antakya'nın eteğinde bulunduğu dağın yakınlarına gelip burada konaklamışlardı. Lûkâlıların kalelerini terkedip ayrılmalarının ikinci ayında Rumlar imparator Nikephoros Phokas'ın kardeşi komutasında kırk bin kişilik bir orduyla gidip Antakya'yı muhasara altına aldılar. Özellikle Lûkâ kalesi halkının bulunduğu yönden dağa doğru tırmanarak surları kuşatmışlar, Antakyalılar Rumların bu istikamette şehre girdiklerini görünce hemen surların kenarlarından ayrılmışlar, Bizanslılar da şehre girerek teslim almış ve halkını kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Yaşlı erkek ve kadınların, küçük çocuklarla birlikte şehirden çıkarıp istedikleri tarafa gidebileceklerini söylemiş ve yirmi bin civarında genç erkek ve kadını esir alıp Rum diyarlarına götürmüşlerdi. Antakya'nın muhasarası zilhicce ayında vuku bulmuştu.

Rumların Haleb'i Ele Geçirmeleri ve Geri Dönüşleri

Rumlar Antakya'yı tamamen ele geçirdikten sonra Haleb üzerine de kalabalık ordular sevkettiler. O sıralarda Ebû'l-Meâlî Şerîf b. Seyfüddevle şehri ele geçirmiş bulunan babasının azatlısı Karguveyh'i muhasara altına almış bulunuyordu. Haleb'i muhasara etmekte olan Ebû'l-Meâlî Şerîf Rumların şehre yaklaştıklarını haber alınca kendisi ayrılıp çöle doğru gitti ve onlardan uzak durdu. Bizanslılar şehri muhasara altına alıp Kar-

guveyh'i kuşatmış, şehir halkı da iç kaleye sığınmıştı. Bizanslılar şehri ele geçirince iç kaleyi de kuşatmış, fakat şehir halkından bir grup Bizanslılar ile Karguveyh arasında gidip gelerek elçilik heyetleri oluşturmuş ve sulh akdetmeğe çalışmışlardı. Nihayet Karguveyh ile Bizanslılar arasında sürekli devam edecek bir anlaşma imzalanmıştı. Karguveyh bu anlaşma gereği Rumlara belirli bir vergi ödeyecek ve Rumlar da gazilere karşı saldırıya geçtiklerinde Karguveyh civar köyleri halkının buradan ayrılmalarına yardımcı olmayacak, böylece Rumlar da arzu ettikleri ihtiyaçlarını buralardan satın alabileceklerdi.

Haleb ile birlikte Hama, Humus, Kefertâb, el-Maarra, Afamiye (Famiye), Şeyzer ve bütün bu şehirler arasında yayılan küçük kale ve köyler tümüyle Rumlara rehineler vermiş, Rumlar da Haleb'i terk edip gidince Müslümanlar şehre tekrar sahip olmuşlardı.

Bizanslıların Malazgirt'i Ele Geçirmesi

Bizans İmparatoru Armenia bölgesinden Malazgirt üzerine ordular sevketmiş, bunlar da gelip şehri kuşatmış ve şehirde bulunan Müslümanları bir hayli sıkıştırmışlardı. Nihayet Rumlar Malazgirt'i kılıç zorùyla ve savaşla ele geçirerek bölgeye tam bir hakimiyet kurmuş ve çevrede bulunan Müslümanlar Rumlardan bir hayli korkmağa başlamışlardı. Bütün bu bölge tamamen Rumların kontrolüne geçmişti, diledikleri tarafa gidiyor ve hiç kimse de bunları alıkoyamıyordu.

İbn el-Âmid'in Hasneveyh Üzerine Gitmesi

Rüknüddevle, veziri Ebû'l-Fazl b. el-Âmid komutasına mükemmel bir ordu verip onu Hasneveyh üzerine sevketti. Hasneveyh b. el-Hüseyn el-Kürdî Rüknüddevle'nin daha mühim işlerle uğraşmak zorunda olmasından dolayı bir hayli güçlenmiş ve durumu ehemmiyet kazanmıştı, çünkü Hasneveyh Horasân orduları Deylemîler üzerine yürüdüğünde sürekli olarak Deylemîlere yardım ediyor, bundan dolayı da Rüknüddevle onu gözetip bu yaptıklarına göz yumuyordu. Fakat Hasneveyh sürekli olarak koruyuculuk yapma bahanesiyle gelip geçen kervanlara saldırıyordu. Rüknüddevle bunları da haber aldığında susmakta idi.

Nihayet Hasneveyh ile Sehlân b. Müsâfir arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiş, buna dayanamayan Sehlân Hasneveyh üzerine yürüyüp onunla savaşa tutuşmuştu. Fakat Hasneveyh Sehlân'ı mağlûp edince geriye çekilmiş, adamlarıyla birlikte bir yere toplanmışlardı. Hasneveyh Sehlân ve adamları üzerine yürüyerek onları kuşatıp büyük diken yığınları toplayarak etraflarını bu dikenlerle çevirmiş ve dikenleri ateşe vermişti.

Mevsim o sırada yaz olduğu için neredeyse sıcaktan yok olup gideceklerdi. Göz göre göre ölüme gideceklerini anlayan Sehlân ve adamları Hasneveyh'ten emân dilemişler, o da onlara emân verdiği hâlde hepsini tutuklayıvermişti.

Rüknüddevle bunu haber aldığında Hasneveyh'in bu kadar kötü davranacağına ihtimal vermemişti. İşte bunun üzerine, yukarıda kaydettiğimiz gibi, veziri İbn el-Âmid'i donattığı bir orduyla birlikte muharrem ayında Hasneveyh üzerine sevketmişti. Vezir İbnü'l-Âmid'in yanında oğlu Ebû'l-Feth de bu sefere katılmıştı. Ebû'l-Feth son derece azgın bir genç olup gençliğin verdiği heyecanla etrafa emirler yağdırıyor, yasaklar koyuyordu. Hattâ babasını kızdıracak bir sürü davranışlara da giriştiği görülmüştür. Onun bu davranışları babasının hastalığını arttırmıştı. Ebû'l-Fazl b. el-Âmid'in nikris başta olmak üzere bir sürü hastalıkları vardı. Hemedân'a ulaştıklarında burada vefat etmiş ve yerine oğlu Ebû'l-Feth ordunun başına geçmişti. Hasneveyh ile belirli bir vergi almak üzere anlaşmış ve oradan tekrar Rüknüddevle'nin hizmetine Rey'e geri dönmüştü.

Ebû'l-Fazl b. el-Âmid vefat etmeden evvel ölüm döşeğinde iken şöyle demişti: «Ölürsem, ölümüme bu oğlunu sebep olmuş olacak. Onun kahrından öleceğim ve el-Âmid oğulları da helâk olursa onun yüzünden helâk olacaklardır.» Gerçekten vezirin yaptığı tahmin aynen çıkmıştı.

Ebû'l-Fazl b. el-Âmid dünyada bir insanın sahip olması gereken en güzel özelliklere sahipti. Devlet yönetimi, güzel huy ve iyi tedbir gibi özellikler onda toplanmıştı. Başta edebiyat olmak üzere, bir çok ilme vâkıf olan İbn el-Âmid çağının edipleri arasında yer alıyordu ve özellikle Arap şiirlerini ezberlemede mahir olduğu biliniyordu. Gerçekten ondan başka hiç kimsenin bu kadar çok Arap şiiri ezberlediği görülmemiştir. Bu ilmin yanı sıra gelip geçmiş ümmetler hakkındaki tarihî bilgileri de gayet esaslı idi. Bütün bunların yanı sıra sağlam bir itikada sahipti. Etrafındakilere karşı son derece iyi huylulukla davranması, onlara yumuşaklıkla hitap etmesi, adamlarına ve meclisinde oturanlara karşı gayet latif davranması onun başlıca özelliklerinden idi. Ayrıca cesur bir şahsiyet olup savaş ve muhasara sanatını çok iyi biliyordu. Rüknüddevle'nin oğlu Adududdevle onun eli altında büyümüş ve devlet yönetimini ondan öğrenmişti. Ayrıca Adududdevle'nin ilme ve âlimlere karşı olan sevgi duygusunu da Ebû'l-Fazl b. el-Âmid'den öğrenip aldığı bilinmektedir. Ebû'l-Fazl b. Ömer el-Âmid altmış küsur yaşında vefat etmiş, yirmi dört müddetle de vezirlik görevini ifa etmişti.

Bizans İmparatoru Nikefor (Nikephoros Phokas)'un Öldürülmesi

Bu yılda Bizans imparatorluk ailesinden gelmeyen ve o gün imparatorluk görevini sürdürmekte olan Nikefor öldürüldü. Nikefor Bizans impa-

ratorluğu domestikosu idi. Domestikosluk görevi o gün için Kostantiyye boğazından itibaren olan bütün Rum diyarı başkumandanlığı demekti. Bu gün bütün bu diyarlar (Rum: Anadolu) tamamen Kılıçarslan'ın evlâdı elinde bulunmaktadır. O zaman Bizanslılar tarafından bütün bu bölgenin komutanlığına getirilen herkese domestikos ünvanı verilmekte idi. Nikefor Müslümanlara karşı son derece haşin ve acımasız davranmasıyla tanınmakta idi. Seyfüddevle döneminde Haleb'i ele geçirmiş ve Bizanslılar katında büyük bir değere ulaşmıştı. Haleb'in yanı sıra Tarsus, Massisa (Misis), Ezine, Ayn Zarba ve benzeri yerleri de Müslümanların elinden geri almıştı.

Nikefor köken olarak aslında Hristiyan değildi, aslen Tarsuslu olan ve «Fokas» adıyla bilinen bir adamın soyundan geliyordu. Fokas Müslümanken Tarsus'tan ayrılıp Hristiyan olmuştu. Oğlu Nikefor son derece heybetli, cesur, yönetimi iyi bilen, üzerine aldığı görevi fevkalâde deruhte eden bir kişiliğe sahipti. Nikefor Bizans devletinde önemli bir mevki işgal edip de şöhreti artınca İmparatoru öldürmüş ve, yukarıda kaydettiğimiz gibi, bütün Bizans hakimiyetini eline geçirip imparator olmuştu. Öldürdüğü Bizans imparatorunun hanımıyla zorla evlenmişti. Bu öldürülen imparatorun küçük yaşta iki oğlu vardı. Nikefor bütün gayretini İslâm diyarına doğru hücumlara hasretmiş ve buraları istilâ etmeğe çalışmıştı. Gerçekten arzu ettiğini elde etmiş bulunan Nikefor o sıralarda Bizans'a sınır olan bu bölgeleri koruyacak ve onları her hangi bir saldırıya karşı savunacak Müslüman hükümdarların birbirleriyle uğraşıp durmasından dolayı buraları ele geçirmişti. Bölgeye yaptığı saldırılarla halkı şaşkına çevirmiş bulunuyordu. Nikefor İslâm diyarının el-Cezîriyye (1) ve Şâm'a suğûr bölgelerine saldırarak bütün buraları hakimiyeti altına almağa çalışmış, Müslümanların kalbine büyük bir korku salmıştı. Artık Müslümanlar Nikefor'un bu saldırılara devam ettiği takdirde bütün Suriye, Mısır, el-Cezîre ve ve Diyârbekir'i ele geçirmesinden endişe duyuyorlardı. Çünkü bütün bu bölgelerde ona karşı koyacak bir güç kalmamış bulunuyordu.

Ancak gücünün zirvesine ulaştığı bir anda hiç de ümit edilmeyen bir yerden Allah'ın emri gelip çatmış ve hayatı son bulmuştu. Nikefor öldürdüğü imparatorun oğullarını hadımlaştırarak Bizans ailesinin neslini kesmek istemişti. Böylece ölümünden sonra kendi evlâtlarına ve yönetime hiç kimse karışamayacaktı. Ancak bu genç çocukların anneleri durumu sezince imparatordan endişe etmeğe başlamış, ve onu öldürme yollarını ve hilelerini aramağa koyulmuştu. O sıralarda domestikos bulunan İbn eş-Şe-

(1) el-Cezeriyye suğûr bölgesi: Adana, Maraş ve Antakya şehirlerini kapsayan bölge idi. (Çeviren).

meşkik Ioennes (Çimiskes)'e haber gönderip kadın kılığına girerek yanına gelmesini emretmişti. Kocasına da akrabalarından bir grup kadının ziyaretine geleceklerini haber vermiş bulunuyordu. Çimiskes ve adamları kadın kılığına girerek yanına geldiklerinde imparatorun hanımı onları imparatorluk sarayına bir yol ile bitişik olan bir kiliseye yerleştirmişti. Çimiskes imparator Nikefor'dan bir hayli korkuyordu, çünkü gerçekten korkutucu bir heybeti vardı. Bunun için Çimiskes imparoteriçenin yaptığı daveti kabul etmişti. Bu yılın milad gecesi (yıl başı) olunca Nikefor bir hayli derin bir uykuya dalmış, hanımı da derhal kapıları Çemiskes ve adamlarına açarak onları kocasının uyuduğu odaya almış, onlar da hemen içeri girip imparatoru anında öldürmüşlerdi. İmparatorun akrabalarından ve yakın adamlarından kimseler bunlara karşı koymak istemişlerse de onlardan yetmiş kadar adamı öldürmüşlerdi. Nikefor'un öldürülmesinden sonra tahta imparatoriçenin iki oğlundan büyüğü oturtulmuş ve yönetimi İbn eş-Şemeşkik Yuannes (İoannes Çimiskes) ele alarak her şeye el koymuştu. Anlatıldığına göre, Nikefor hayatı boyunca silâhsız uyumamıştı. Fakat Allah'ın bir iradesi olarak öldürüldüğü gece yanına silâhını almadan uyumuş bulunuyordu. İşte böylece eceli gelip çatmış ve hayatını kaybetmişti.

Ebû Tağlib'in Harrânı Ele Geçirmesi

Bu yılın 22 cemaziyelevvel (2 Nisan 970) günü Ebû Tağlib b. Nâsirüddevle b. Hamdân Harrân üzerine yürüdü. Şehir halkının kapıları kapattığını ve kendisini içeri sokmadıklarını görünce hemen orada konaklayarak şehri muhasara altına aldı. Ebû Tağlib'in askerleri bölgede şiddetli bir kıtlığın olmasından dolayı ekinlere dokunmamış ve hiç bir şeye el uzatmamışlardı. Ebû Tağlib bu muhasarayı 13 cemaziyelâhir (23 Nisan) gününe kadar sürdürmüştü. Nihayet o günün gecesinde Harrân'ın halkından iki kişi çıkıp geceleyin karargâhına gelmiş ve onunla şehir halkına emân vermek üzere sulh akdetmişlerdi.

Şehrin ileri gelenlerinden olan bu iki adam sulh akdetip geriye dönmüş, sabaha çıktıklarında şehir halkına Ebû Tağlib ile yaptıkları anlaşmadan söz etmişlerdi. Şehir bu habar üzerine çalkalanmış, halk silâhlarına sarılarak bu iki adamı öldürmek istemişlerdi. Fakat yine şehrin ileri gelenlerinden bazı kimseler onları teskin etmiş ve yapılan bu sulh görüşmelerini tamamlamağa karar vermişlerdi. Nihayet Harrân halkı tümüyle Ebû Tağlib'e doğru çıkarak şehir kapılarını ona açmış, Ebû Tağlib de kardeşleri ve adamlarından bir grup ile birlikte şehre girerek cuma namazını kılmış ve tekrar karargâhlarına çıkıp gitmişlerdi. Ebû Tağlib Selâme el-Berkaîdi'yi buraya vali tayin ettikten sonra Musul'a Harrân'ın gençlerinden bir grup ile birlikte geri dönmüştü. Selâme el-Berkaîdi'yi Harrân hal-

kı istemişti. Güzel huylu, iyi bir kişi olması Harrân halkının onu vali tayin etmesine sebep olmuştu. Rakka valiliği de onun emrine verilmişti. Selâme Hamdânoğulları adamlarının ileri gelenlerinden idi. Ebû Tağlib'in Harrân'dan Musul'a geri dönmekte acele etmesinin sebebi de Numeyroğullarının Musul ve çevresinde isyan edip Berkaid'da bulunan Hamdânoğulları valisini öldürmeleriydi. Ebû Tağlib bunun için geri dönerek bunları bu yaptıklarından alıkoymak ve isyanlarını bastırmak istemişti.

Süleymân b. Ebî Ali b. İlyâs'ın Öldürülmesi

Bu yılda Süleymân b. Ebî Ali b. İlyâs öldürüldü. Onun babası daha evvel Kirmân hakimi idi. Süleyman Sâmânî emiri ve Horasân hakimi el-Emîr Mansûr b. Nûh'u Kirmân halkından Kufs ve Balûs aşiretlerinin kendisine itaat edip yardıma hazır olduklarını söyleyerek Kirmân'ı ele geçirmesi hususunda tamaha düşürmüştü. Bunun üzerine Mansûr b. Nûh, Süleymân b. Ebî Ali komutasında bir ordu hazırlayıp Kirmân üzerine sevketmişti. Süleymân Kirmân'a ulaştığında gerçekten Kufs, Balûs ve Adududduddevle'ye muhalif bulunan diğer kitleler hemen Süleymân ile birleşmiş ve bir hayli güç kazanarak bölgede hakimiyet kurmağa çalışmıştı. Fakat Adududduddevle'nin Kirmân'daki halefi ve valisi bulunan Kurkir b. Cestân Süleymân'a karşı çıkarak onunla savaşa girmiş ve bu savaş sırasında Süleyman ile kardeşi Elyesa'ın Bekr ve el-Hüseyn adlarındaki iki yeğenleri öldürülmüştü. Ayrıca Horasânlı kumandanların ileri gelenlerinden bir grup bu öldürülenler arasında idi. Bu kesik başlar Şîrâz'da bulunan Adududduddevle'ye ulaştırılmış, o da bunları babasına göndermişti. Ayrıca Süleymân'ın askerlerinden büyük bir grup da esir alınmıştı.

Sicilya'da Meydana Gelen Karışıklıklar

Bu yılda Alevî halifesi el-Muizz Lidinillâh, Sicilya adası valiliğine el-Hasan b. Ali b. Ebî'l-Hüseyn'in kölesi Yaîş'i tayin etti. Yaîş bütün kabileleri Dâru's-sinâ'a (tersâne)'da bir araya getirdi, ancak Kütâme kabileleri ile diğer kabilelerin kölelerî arasında bir kavga meydana geldi. Çarpışmalar uzun süre devam etmiş ve bu çarpışmalar sırasında Kütâmeli kölelerden çok kimse öldürüldüğü gibi Sirakusa civarından bazı kimselerin köleleri hayatını kaybetmişti.

Meydana gelen bu kavga bir hayli genişlemiş, aralarında derin bir düşmanlık meydana gelmiş, vali Yaîş bu kabileler arasında sulh yapmayı denemişse de bunda başarılı olamamış, kavgalar adanın dört bir tarafına yayılmıştı. Fitne ve fesat çıkarmağa meyilli kötü kimseler sağa sola dağılıp etrafı yağmalamağa ve karışıklık çıkarmağa başlamışlardı. Bu arada

devlete itaatkâr olan ve sessiz sakin yerlerinde duran kimselerle halkına emân verilen kalelere saldırarak mallarını yağmalamak istemişlerdi. Bu karışıklıklar Alevi halifesi el-Muizz'e haber verilince vali Yaîş'i görevinden azletmiş ve yerine kardeşi Ahmed'e niyabeten Ebû'l-Kâsım b. el-Hasan b. Ali b. Ebî'l-Hüseyn'i tayin etmişti. Yeni vali Ebû'l-Kâsım adaya hareket edip de oraya vardığında halk bir hayli sevince kapılmış aralarında meydana gelen kavga ve karışıklıklar sona ermiş, herkes Ebû'l-Kâsım'ın emri altında toplanmıştı.

İmrân b. Şâhin'in Muhasara Altına Alınması

Bu yılın şevvâl (ağustos-eylül) ayında Bahtiyâr İmrân b. Şâhin'i muhasara altına almak için el-Batîha bölgesine doğru yola çıktı, Vâsıt'a gelip burada bir ay kadar av ile meşgul oldu. Vâsıt'ta ikamet ederken veziri Ebûl-lFazl'a ordular ile birlikte el-Câmide, Tafût ve el-Batîha üzerine yürümesini emretmiş ve el-Batîha'ya akmakta olan nehirlerin ağızlarını sedlerle tıkayarak oraya akan suların Dicle, Fârûs, Rıb'tayr'a akıtılmasını istemişti. İstenilen şekilde sedler inşâ edilmiş ve Irak'a giden bazı geçit yolları bırakılmıştı. Günler uzadıkça uzamış, bu arada Dicle nehri taşıp yapılan bütün bu sed ve inşaatları tahrip etmişti.

İmrân b. Şâhin el-Batîha'da bulunduğu yerden başka bir müstahkem yere çekilip giderek bütün mal ve paralarını alıp götürmüştü. Taşan nehirler sakinleşip de yollar düzelince İmrân b. Şâhin'in gizlendiği yere doğru çıkış yolları bulmuşlardı. Fakat günler bir hayli uzamış, askerler bu bölgede ikamet etmekten çok sıkılmış, ayrıca mevsimin son derece sıcak olması çevrede bir sürü sivrisinek ve kurbağaların bulunmasından dolayı büyük bir bıkkınlığa düşmüşlerdi. Ayrıca alışkın oldukları yiyecek ve diğer ihtiyaç maddeleri ellerine ulaşamayınca vezire karşı gelmeğe başlamış, ona küfredip burada artık ikamet edemeyeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Bahtiyâr İmrân ile sulh yapmak zorunda kalıp onunla belli bir vergi ve para almak üzere anlaşmıştı.

İmrân ilk önce bir hayli korkuya kapılmış ve ilk etapta beş milyon dirhem vermeyi teklif etmişti. Fakat Bahtiyâr'ın sulh yapmak zorunda kaldığını anlayınca bu parayı iki milyon dirheme indirmişti. Ayrıca İmrân bu paranın dışında her hangi bir rehine teslim etmemiş ve paraları da sürekli ödeyeceğine dair yemin etmemişti. Bahtiyâr'ın askerleri geriye dönmek üzere hareket ettikten sonra onların arka ve yan taraflarına ara-sıra hücumlar yapıp bazı ganimetler almıştı. Böylece Bahtiyâr'ın askerleri arasında bir hayli karışıklıklar meydana gelmiş, ona karşı olan itaat ve komutanlık otoritesi tamamen kaybolmuştu. Nihayet Bahtiyâr 361 yılı recep (972 nisan-mayıs) ayında Bağdâd'a ulaşmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülâhir (970 şubat-mart) ayında Seyfüddevle b. Hamdân'ın azatlısı Karguveyh ile Seyfüddevle'nin oğlu Ebû'l-Meâlî arasında anlaşma imzalanıp Haleb'de hutbe Ebû'l-Meâlî adına okutulmağa başlandı. Ebû'l-Meâlî o sırada Humus'ta bulunuyordu. O ve Karguveyh her ikisi de hutbeyi Alevî halifesi Mısır ve Mağrib hakimi el-Muizz Lidinillâh adına okutuyorlardı.

Ramazan (temmuz-ağustos) ayında Bağdâd'ın Salı pazarı mevkiinde büyük bir yangın çıkmış, bir çok kadın ve erkeğin ölümüne yol açmıştı. Ayrıca yanan malların haddi hesabı yoktu. Aynı şekilde Bağdâd'ın batı yakasında dört ayrı yerde yangın çıkmıştı.

Bu yılda Mekke'de hutbe el-Muti' Lillâh ile Hecerli Karmatiler adına; Medine'de ise Alevî halifesi el-Muizz Lidinillâh adına okutulmuştu. Ayrıca eş-Şerif er-Radî'nin babası Ebû Ahmed el-Mûsevî Medine'nin dışında bir yerde hutbeyi el-Muti' Lillâh adına okumuştu.

Bu yılda bir çok meşhur eseri olan Şâfiî mezhebi kurrâsından Ubey b. Ömer b. Ahmed Ebû'l-Kâsım el-Afsî Kurtuba'da vefat etmişti. Onun 295 yılında Bağdâd'da dünyaya geldiği kaydedilir. Ayrıca bu yıl içinde mutasavvıfların meşhurlarından «er-Rakkî» diye meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. Dâvud ed-Dîneverî vefat etmişti. Başka bir rivayette onun 362 yılında vefat ettiği kaydedilir.

Şâfiî fukahasından, aynı zamanda mütekellim de olan Kadı Ebû'l-Alâ' Muhârib b. Muhammed b. Muharib cemaziyelâhir (970 nisan-mayıs) ayında vefat etti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞINCI (M. 970 - 971) YILI OLAYLARI

Kirmân Halkının Adududdevle'ye Karşı İsyanları

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Adududdevle Kirmân'ı tamamen hakimiyeti altına alınca aralarında Ebû Saîd el-Balûsî ve çocukları olmak üzere Kufs ve el-Balûs toplulukları bir araya gelip yönetime karşı isyan etme hususunda anlaşmış ve sonuna kadar ayak direteceklerine dair kendi aralarında yemin etmişlerdi. Diğer taraftan Adududdevle Kirmân valisi Âbid Kurkîr b. Cestân'a yardım etmek üzere görevlendirmiş, bu iki kumandan yanlarında bulunan askerlerle birlikte Cîreft (Cîruft)'e varmışlardı. İsyancılarla 10 safer (13 Aralık 970) günü karşılaşan bu iki kumandan çarpışmalara girişmişler ve her iki taraf da bir hayli ayak direttikten sonra Kufs topluluğu ile yanlarında bulunanlar mağlûp olup geri çekilmişler, ileri gelenlerinden ve en cesur askerlerinden beş bin kadar adam öldürülmüş, Ebû Saîd'in iki oğlu da bu öldürülenler arasında yer almıştı.

Bu isyancıların kaçması üzerine Âbid b. Ali peşlerine takılıp köklerini tamamen kurutmak istemiş, onları defalarca yetişip bir kaç kez mağlûp etmiş ve yaptığı saldırılarda bir hayli aşırı gidip çok kimseyi katletmişti. Nihayet Hürmüz'e varan Âbid b. Ali burayı ele geçirdikten sonra et-Tîzz bölgesi ile Mükrân'ı istilâ etmiş ve buralardan iki bin kadar esir almıştı. Geri kalanları ise emân dileyip bütün kale ve dağ bölgelerini teslim etmiş, barış akdetmiş ve tamamen savaşa son vererek islâm'ın hükümlerini uygulamış, namazı kılıp zekât vermiş ve oruç tutmağa başlamışlardı.

Yukarıda Süleyman b. Ebî Ali b. İlyâs'a karşı yapılan sefer sırasında kaydettiğimiz gibi, ona yardım ettikleri bilinen ve deniz ile kara yolunu tamamen hakimiyetleri altına alıp buradan geçenlerin kalbine büyük korkular salan el-Harûmiyye ve el-Hâsikiyye grupları üzerine yürüyen Âbid b. Ali, bunlara karşı da saldırılar düzenlemiş ve onlardan çok kimseyi öldürüp geri kalanlarını Adududdevle'ye göndermiş ve böylece bir müddet bu bölge sulh ve sükûne kavuşmuştu.

Ancak el-Balûs kabileleri kısa bir müddet sonra tekrar kan dökmeğe ve yol kesmeğe başlamışlardı. Onların bu fitne ve fesatlarının duyulması

üzerine Adududdevle bizzat kendisi askerlerini hazırlayıp donatarak zilkade ayında Kirmân'a gitmiş, Sîrcân'a ulaştığında bunların Kirmân, Sicistân ve Horasân bölgelerinde giriştikleri yol kesme, etrafa saldırma v.s. karışıklık ve yaptıkları fitneleri bizzat görmüş, hemen Âbid b. Ali komutasına kalabalık bir ordu vererek bunları takip etmesini emretmişti. Bunlar Âbid b. Ali'nin üzerlerine geldiğini öğrenince hemen askerlerin girmesine ihtimal vermedikleri dar geçitlere doğru kaçıp buralara tırmanıp sığınmışlar ve kendilerinden emin bir şekilde burada ikamete başlamışlardı.

Âbid b. Ali bu isyancıların peşine takılmış, hiç de ümit etmedikleri ve anlayamadıkları bir anda birden üzerlerine çullanmış, böylece kaçma imkânı bulamamışlardı. 19 rebiyülevvel 361 (9 Ocak 972) günü bunlarla savaşa tutuşmuş, o gün akşama kadar savaşta iyice direnmişlerdi. Ama günün sonlarına doğru hezimete uğramış, savaşçı askerlerini ve adamlarının büyük bir kısmı öldürülmüş, geriye kalan kadın, çoluk çocuk esir alınmış, çok azı kurtulabilmişti. Bunlar da emân dileyince onlara emân verilmiş ve tümüyle bu dağlık bölgeden alınıp götürülmüşlerdi. Adududdevle bu isyancıları düz ve ziraate elverişli yerlere yerleştirmiş, bu yerleri iyice imar etmişlerdi. Ayrıca Âbid b. Ali bütün bu isyancı kitleleri tamamen ortadan kaldırıp köklerini kazıyıncaya kadar karada ve denizde takip edip durmuştu.

Karmatîlerin Dımaşk'ı Ele Geçirmeleri

Bu yılın zilka'de (ağustos-eylül) ayında Karmatîler Dımaşk'a varıp burayı ele geçirmiş ve Ca'fer b. Felâh'ı öldürmüşlerdi.

Karmatîler Ca'fer b. Felâh'ın Şâm bölgesini ele geçirdiğini haber alınca bir hayli üzülmüş ve çok kızıp endişelenmişlerdi; çünkü daha evvel yaptıkları anlaşma gereği İbn Tuğc her yıl Şâm bölgesinden onlara üç yüz bin dinar miktarında para gönderecekti. Ca'fer b. Felâh'ın burayı ele geçirdiğini öğrenince artık bu parayı alamayacaklarını anlamış ve Şâm'a gitmek üzere harekete geçmişlerdi. Bu seferleri sırasında onlara el-Hüseyn b. Ahmed b. Behrâm el-Karmatî de katılmıştı. el-Hüseyn b. Ahmed, İzzüddevle Bahtiyâr'a haber göndererek Şâm'a yapacakları sefer için kendilerine silâh, mühimmat ve diğer hususlarda yardım etmesini talep etmişti. Bahtiyâr Karmatî'nin bu isteğini kabul etmiş ve Şâm'a gitmek üzere Kûfe'ye vardıklarında bu yardımın kendilerine ulaşacağı hususunda Bahtiyâr ile anlaşmışlardı. Gerçekten Kûfe'ye vardıklarında Bahtiyâr gerekli yardımı Karmatîlere ulaştırmış, onlar da Dımaşk'a doğru yola koyulmuşlardı.

Karmatîlerin Dımaşk üzerine yürüdüğünü haber alan Ca'fer b. Felâh onları küçümsemiş, pek önemsememiş ve onlara karşı gerekli hiç bir ted-

bir alınamıştı. Ancak birden Dımaşk sırtlarında görünerek onu basan Karmatiler Ca'fer'i öldürüp bütün mal, silâh, her türlü savaş araç gereçleri ile davarlarına el koydular. Böylece Dımaşk'ı tamamen ele geçiren Karmatiler halka emân verdikten sonra Remle'ye doğru yürüyüp burayı ve Dımaşk ile Remle arasında bulunan yerleri hakimiyetleri altına aldılar.

Remle'de ikamet etmekte bulunan Mağripliler Karmatilerin üzerlerine geldiğini haber alınca şehri terkederek Yâfâ'ya gidip burada kaleye kapanmışlardı, Karmatiler de Remle'yi tamamen ele geçirdikten sonra Yâfâ'yı muhasara etmek üzere bir miktar adam bırakıp Mısır üzerine yürümüşlerdi. Mısır'a vardıklarında Araplardan orada dağılmış bulunan İhşîdî ve Kâfûrî askerlerden çok kimse bunların etrafında toplanmış, Mısır yakınlarında Aynü'ş-Şems'de bir araya gelmişlerdi. Diğer taraftan Cevher'in askerleri de hazırlıklara girip Karmatiler üzerine yürümüş, bir dizi savaşa tutuşmuşlardı. Bu çarpışmaların hepsinde hemen hemen Karmatiler gelip gelmişti. Mağriplileri bir hayli sıkıntılara sokup onları iyice kuşatmışlar, fakat bir gün büyük bir çıkış hareketiyle Karmatilerin sağ kanat kuvvetleri üzerine yürüyüp bu kısımda yer alan arapları dağıtmışlar, Karmatilerin merkez kuvvetleri üzerine ve karargâhlarına saldırarak yağmalamışlardı. Bunun için de Karmatiler buradan ayrılmak zorunda kalıp Şâm'a geri dönerek Remle'de konaklamışlardı.

Karmatiler Şâm bölgesine geri döndükten sonra Yâfâ'ya kapanmış bulunan Mağriplileri şiddetle muhasara altına alıp onları bir hayli sıkıştırdılar. Cevher Yâfâ'da mahsur durumda bulunan adamlarına on beş gemi dolusu yiyecek maddesi göndermiş, fakat Karmatiler bu gemilerin yolunu kesip, iki tanesi hariç, diğerlerine el koymuşlar ve Cevher'in gemilerini ele geçirmişlerdi. Kurtulan bu iki gemi de Rumların eline düşmüştü.

Muhammed b. el-Hüseyn ez-Zenâtî'nin Öldürülmesi

Bu yılda Yûsuf Belikkin b. Zîrî İfrikıyye'de el-Muizz Lidinillâh'a karşı isyan etmiş bulunan Muhammed b. el-Hüseyn b. Hazar ez-Zenâtî'yi bir grup adamı ve amcaoğullarından bir cemaat ile birlikte öldürüvermişti. Muhammed b. el-Hüseyn ez-Zenâtî İfrikıyye'de isyan bayrağı açtığında Zenâta ve Berberîlerden bir grup etrafında toplanmıştı. el-Muizz bunu son derece ciddiye almıştı, çünkü o sıralarda Mısır'a gitmek isteyen el-Muizz Lidinillâh arkasında Muhammed ez-Zenâtî'yi isyan etmiş bir halde terkedip gitmek istemiyordu ve onun son derece zorba birisi olduğunu biliyordu.

Muhammed ez-Zenâti bir gün adamlarıyla birlikte içki sefasına dalmışken Yûsuf bu durumu öğrenmiş ve sür'atle bir kaç adamıyla birlikte üzerine yürümüştü. Yûsuf yanına girinceye kadar Muhammed durumu farketmemiş, ancak Yûsuf'u gördüğünde kendi kılıcıyla intihar etmişti.

Yûsuf da orada bulunanların geri kalanlarını öldürmüş el-Muizz buna son derece sevinerek üç gün müddetle tebrikleri kabul etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Adududdevle Kurkîr b. Cestân'ı tutuklatmıştı, fakat bu tutuklamada biraz müsamahakâr ve barış için tavizkâr bir tavır vardı.

Bu yılda Ebû Tağlib b. Hamdân İzzüddevle Bahtiyâr'ın üç yaşında olan kızıyla nikâhlanmıştı. Mehir yüz bin dinar olarak belirlenmiş ve bu nikâh akdinde Ebû Tâhir b. Hamdân adına Ebû'l-Hasan Ali b. Amr b. Meymûn bulunmuş ve nikâh akdi safer ayında gerçekleşmişti.

Bu yılda Musul yakınlarında bulunan Mârmihâil manastırında iki kişi öldürülmüş ve Ebû Tağlib Hristiyanlardan bir grubu müsadere etmişti.

Bu yılda Müeyyedüddevle b. Rüknüddevle es-Sâhib Ebû'lKâsım b. Abbâd'ı vezir edinmiş ve o da devletin işlerini yoluna koymuştu.

Üç Mu'cem'in müellifi Ebû'l-Kâsım, Süleymân b. Eyyûb et-Tabarânî yüz yaşında iken Isfahân'da; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Acûrî de Mekke'de bu yılda vefat etmişlerdi. Bu iki şahıs hadis hâfızı idiler.

Aynı şekilde meşhur Musullu şair Ebû'l-Hasan es-Sirrî b. Ahmed b. es-Sirrî el-Kindî Bağdâd'da bu yıl vefat etti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALMIŞ BİRİNCİ (M. 971 - 972) YILI OLAYLARI

Rumların el-Cezîre'de Yaptıkları Akınlar

Bu yılın muharrem ayında Bizans hükümdarı er-Rûm ve civarına saldırarak oradan el-Cezîre bölgesine ilerleyip Nusaybin'e kadar ulaşmıştı, Buradan bir sürü ganimetler ele geçirdikleri gibi çok kimseyi de esir almış, etrafı yıkıp yakmışlardı. Aynı tahribatı Diyârbekir bölgesinde de yapan Rumlara karşı bölgeyi elinde ve hakimiyetinde bulunduran Ebû Tağlib b. Hamdân'ın hiç bir mukavemeti söz konusu olmamış, Rumlara karşı hiç de müdafaaya geçmemiş, fakat kendi canını korumak için onlara bir miktar mal ve para göndermişti.

Rumların saldırıya geçtiği bu bölge halkından bazı kimseler Bağdâd'a giderek halkı heyecana getirmeğe çalışmış, camilerde ve halkın toplandığı yerlerde onlara karşı nutuklar atarak savaşa ve Rumlara karşı gazaya davet etmişler, Rumların kendi memleketlerinde yaptıkları yağmaları, öldürdükleri Müslümanları ve aldıkları esirleri bir bir anlatmışlardı. Halk bu yapılanlara karşı bir hayli üzülmüştü. Bu el-Cezîre halkı temsilcileri Rumların kendilerine karşı koyacak her hangi bir kimsenin olmamasından dolayı tamaha düşüp Bağdâd üzerine yürümemeleri için bir sebep olmadığını anlatıp Bağdâd'lıları korkutmuşlardı. Hep birlikte Halife et-Tâi' Lillâh'ın sarayına yürüyerek ona saldırmak istemişler, fakat onlara engel olunmuş, sarayın kapıları kapatılmış, yine de bu gelenler işitilmesi son derece çirkin bir çok küfürler savurup halifeye hakaret etmişlerdi.

Diğer taraftan Bahtiyâr Kûfe dolaylarında ava çıkmıştı. Bağdâd halkının ileri gelenlerinden bir grup giderek ondan yardım istemiş ve giriştiği bu av eğlenceleri ile Müslüman olduğu halde durmadan İmrân b. Şâhin'e yapılan saldırıları kınamışlar ve Rumlara karşı cihâdı terk edip onları İslâm diyarından uzaklaştırmağa çalışmadığı için bir hayli ayıplamışlardı. Hattâ ileri gittiklerinden dolayı hemen gazaya çıkmak üzere hazırlıklara girişeceğine dair onlara söz vermiş ve el-Hâcip Sebüktekin'e de gönderdiği bir mektupta gaza için hazırlanmasını ve halkı toplamasını emretmişti. Sebüktekin Bahtiyâr'ın bu emrini yerine getirmiş, halk kitleler

halinde sayılmayacak kadar büyük bir ordu oluşturmuştu. Ayrıca Bahtiyâr Musul hakimi Ebû Tağlib b. Hamdân'a bir mektup yazıp yiyecek maddeleri ile davarlara yem hazırlanmasını emretmiş ve Bizans üzerine gazâya çıkmakta olduğunu bildirmişti. Ebû Tağlib derhal bu emirleri yerine getirip bu gazâ işine sevinmiş ve kendisinden istenenleri derhal hazırlamıştı.

Bağdâd'da Meydana Gelen Karışıklıklar

Bu yılda Bağdâd'da büyük karışıklıklar meydana gelmiş, halk lüzumsuz kabile taassuplarına kapılarak bir sürü gruplara ayrılmış, fitneciler aradaki anlaşmazlıkları körüklemiş, halk birbirine düşmüş ve bu fitneciler de halkın mallarına el uzatmıştı.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, halk gazâya çıkmak üzere Bağdâd'da toplanmağa başlamış, bir hayli kalabalık kitleler bir araya gelmiş, değişik anlayış ve gruplara bağlı bir çok kimse küçük büyük, sünnî, şiî ve arayı körükleyen bir sürü karıştırıcılar hep bir arada toplanınca mallar yağmalanmış, insanlar birbirine kıymış, evler yakılmış, her taraf ateşe verilmiş, özellikle el-Kerh bölgesinde Şiîlerin ve tüccarın toplandığı merkez tamamen ateşe verilmiş, bundan dolayı da en-Nakîp Ebû Ahmed el-Mûsevî ve Ebû Fazl eş-Şîrâzî ile düşmanları arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti.

Bahtiyâr, Halife el-Muti' Lillâh'a haber gönderip gazâya çıkacak bu kitlelere dağıtılmak üzere para verilmesini istemişti. el-Muti' Lillâh gönderdiği cevabî mektupta şöyle demişti: «Şayet devlet yönetimi ve bütün dünya işleri uhdemde olup da dışardan gelen bütün vergi ve mallar bana ulaşmış olsaydı o zaman gâzilerin, Müslümanların bütün maslahatları, işleri ve nafakaları bana düşerdi. Fakat benim durumum işte şu andaki gibi olduğuna göre böyle bir ödemeyi yapmak aslâ benim görevim değildir. Ülke kimin elinde ise, yönetime kim bakıyorsa kendisinin bu nafakaları ve maaşları ödemesi lâzımdır. Benim, adıma hutbe okutulmaktan başka hiç bir şeyim yoktur. Şayet istiyorsanız beni azlediniz, hemen bu azli anında kabul edeyim.»

Nihayet Bahtiyâr ile Halife el-Muti' Lillâh arasında bir hayli mektuplaşmalar sürüp gitmiş ve birbirlerini tehdit eder noktaya gelmişlerdi. Sonunda el-Muti' Lillâh dört yüz bin dirhem ödemek zorunda kalmış, bunu ödeyebilmek için de kendi özel elbiselerine, evindeki eşyaya ve diğer mallarına varıncaya kadar herşeyini satışa çıkarmıştı. Iraklıklar Horasânlı hacılar ve diğer gruplar arasında halifenin mallarına el konup müsadere edildiği şâyiaları yayılmıştı. Bahtiyâr Halifenin ödediği bu paraları ele geçirince kendi özel işleri için harcamış ve böylece gazâya çıkma işi de suya düşmüştü.

el-Muizz Lidinillâh el-Alevî'nin Mağrip'ten Mısır'a Gelişi

Bu yılın Şevval (972 Temmuz-Ağustos) ayı sonlarına doğru Alevi halifesi el-Muizz Lidinillâh İfrikıyye'den hareketle Mısır'a gitmişti. O el-Mansûriyye'den ilk defa çıkıyordu. el-Mansûriyye'den ayrılıp Kayrevân yakınlarında olan Serdâniyye köyüne gelmiş, orada ikamet etmiş ve adamları, valileri, aile fertleri gelinceye kadar onları burada beklemişti. Ayrıca sarayında bulunan her türlü eşya yüklenip getirilmiş, altın paralar bile eritilerek el değirmeni taşları gibi büyük kalıplar haline getirilmiş ve bu eritilen altınlardan ikişer kalıp bir deveye yükletilmişti.

el-Muizz Lidinillâh İfrîkıyye'den ayrılınca burada kendisine vekâlet etmek üzere Yûsuf Belikkîn b. Zîrî b. Manâd es-Senhâcî el-Hümeyrî'yi tayin etmişti. Ancak Yûsuf Belikkîn Sicilya adasına Trablusgarb'a Ecdâbiyye ve Sirt bölgesine aslâ hükmetmeyecek, geri kalan yerlerde görev yapacaktı. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Sicilya adası valiliğine Hasan b. Ali b. Ebîl-Hüseyn, Trablusgarp valiliğine Abdullah b. Yahluf el-Kütâmî tayin edilmişlerdi. Trablus'a tayin edilen bu valinin el-Muizz Lidinillâh katında büyük bir bir değeri ve makamı vardı. İfrîkıyye bölgesi zekât ve diğer mal ve haraçlarını toplamak üzere Ziyâdetullah b. el-Kudeym'i, haracını toplamak üzere de Abdülcebbâr el-Horasânî ile Hüseyn b. el-Mûsıdî'yi tayin edip Yûsuf b. Zîrî'ye itaat etmelerini ve sözünü dinlemelerini emretmişti.

el-Muizz, Serdâniyye'de dört ay kadar bekleyip yoluna koymak istediği işleri bütünüyle bitirmiş ve Yûsuf Belikkîn ile birlikte Serdâniyye'den yola koyulup hareket etmiş, Yûsuf'a bütün direktiflerini bu arada iletmişti. İleride Yûsuf Belikkîn ile ilgili hususları gerektiğinde tekrar ele alacağız. el-Muizz buradan ayrılırken Yûsuf'u görevi başına göndermiş, kendisi de Trablus'a doğru yoluna devam ederken askerlerinden ve kendisine tâbi olanlardan bir grup kaçarak Nefûse dağlarına çıkıp gitmişler, onları yakalamak üzere takip etmişse de başarılı olamamıştı.

Mısır'a doğru yoluna devam eden el-Muizz Lidinillâh'ın yanında meşhur Endülüslü şair Muhammed b. Hânî de yer alıyordu. el-Berka'ya vardıklarında bilinmedik bir sebepten dolayı bu şair öldürülmüş ve kimin tarafından öldürüldüğü bilinemediği halde deniz sahilinde terkedilmiş olarak bulunmuştu. Şair Muhammed b. Hânî 362 yılı Recap ayı (Nisan) sonlarına doğru öldürülmüştü. O ileri gelen büyük şairlerden birisi idi. Fakat el-Muizz'in medhinde mübalağalı bir tavır takındığı için âlimler onun küfrüne hükmetmişlerdi. el-Muizz'i medhettiği şiirlerinden birinde şöyle demişti :

«Kaderler senin dilediğin şekilde çizilir,
Hüküm ver, sen biricik hüküm veren Kahhârsın.»

Ayrıca el-Muizz hakkında söylediği ve ona ait olduğu ifade edilen bir iki beyti daha vardır ki ben şahsen onu divanında bulamadım. Beyitler şöyle idi:

«Rakkada'da Mesih ortaya çıktı,
Âdem ve Nûh da orada göründü,
Şanı yüce Allah orada gözüküverdi;
Onun dışında olan her şey görünmeyen bir rüzgâr gibidir.»

Rakkâda Kayrevân yakınlarında bir şehir ismidir. Kendisine karşı mutaassıb bir tavır içinde olanlar bu beyitlerin ona ait olduğunu söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir. Fakat bir gerçek vardır ki o da el-Muizz'e yaptığı methiyelerinde son derece aşırı gittiğidir.

el-Muizz yoluna devam ederek Şaban ayı sonlarında (972 Haziran ortaları) İskenderiye'ye varmış. Burada ikamet ettiği sırada Mısır halkının ileri gelenlerinden bir grup gelip onu burada karşılamış, o da gelenlere izzet ve ikramlarda bulunup yoluna devam etmiş, 362 yılı 5 Ramazan (9 Haziran 973) günü Kâhire'ye ulaşıp askerlerini Mısır ve Kâhire'nin evlerine yerleştirmiş, büyük bir kısmı da şehrin dışında çadırlarda kalmıştı.

Yûsuf Belikkin'e gelince, el-Muizz Lidinillâh'ı yoluna çıkarıp onunla vedalaştıktan sonra el-Mansûriye'de gelip ikamet etmiş, emrindeki şehirlere yeni valiler tayin ederek kendisi de buralarda dolaşmış, işleri yoluna koyarak halkın gönüllerini kazanmağa çalışmış ve herkese karşı iyi davranmağa başlamıştı. Bu arada Bâğâya halkı Yûsuf'un gönderdiği valiye saldırarak onunla çarpışıp mağlûp etmişlerdi. Bunun üzerine Yûsuf Bâğâya halkı üzerine asker sevkederek onlarla çarpışmış, fakat başarılı olamamıştı. Bunun üzerine Bâğâya valisi Yûsuf'a durumu bildiren bir mektup göndermiş, Yûsuf durumdan endişelenmişti. Askerlerini toplayıp kendisi Bâğâya üzerine yürümek istemiş, tam bu hazırlıklarını sürdürdüğü sırada Tahert'ten aldığı haberde buranın da isyan ettiğini, kendisine karşı geldiklerini ve valisini buradan çıkardıklarını öğrenmişti. Hemen yaptığı hazırlıklarla Tahert üzerine yürüyüp halkıyla çarpışmış, onlara karşı zafer elde ederek şehri tahrip etmişti. Tam bu sırada da aldığı bir haberde Zenâte halkının Tilimsân'a inerek isyan ettiklerini öğrenmişti. Yûsuf Tilimsân üzerine yürüdüğünde burada toplananlar kaçmış, kendisi Tilimsân'da ikamet ederek bir müddet şehri muhasara altına almıştı. Tilimsân halkı bir müddet sonra muhasaraya dayanamayıp Yûsuf'a itaat etmişler, o da bunları affetmiş, fakat bütün şehir halkını buradan alıp Eşîr şeh-

rine taşımıştı. Buraya gelen Tilimsânlılar Eşîr şehri yakınında bir şehir kurarak buraya Tilimsân adını vermişlerdi.

Yine bu arada el-Muizz'in valilerinden Ziyâdetullah b. el-Kudeym ile Kâtip Abdullah b. Muhammed adındaki diğer bir vali arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiş ve bu anlaşmazlıklar savaşa dönüşmüştü. Her iki valinin etrafında bir hayli adam toplanmış ve aralarında defalarca savaş meydana gelmişti. Bu çatışmalarda Yûsuf Belikkîn aralarındaki eski bir dostluktan dolayı Abdullah b. Muhammed'den yana bir tavır içinde idi. Nihayet Abdullah Ziyâdetullah b. Kudeym'i tutuklatmış, onu hapse attırmış ve yönetimi tek başına ele geçirmişti. İbn el-Kudeym, Alevî halifesi el-Muizz'in Mısır'da vefatına ve Yûsuf Belikkîn'in durumunun bir hayli güçlenmesine kadar hapiste kalmıştı.

Halef b. el-Hüseyn, 364 yılında bölgesindeki müstahkem bir kaleye kapanarak etrafına Berberîlerden ve diğer kabilelerden bir çok kimseyi toplamıştı. Halef İbn el-Kudeym'in yardımcılarından ve adamlarından idi. Yûsuf bu durumu haber alınca derhal Halef b. Hüseyn'in kapandığı kale üzerine yürüyüp onunla savaşmış, aralarında meydana gelen çatışmalar sırasında çok kimse öldürülmüştü. Nihayet Yûsuf kaleyi ele geçirince Halef b. Hüseyn kaçmış, kalede bulunanlardan çok kimse bu sırada hayatını kaybetmişti. Yûsuf bu kalde öldürdüklerinden yedi bin kadar adamın kellesini keserek Kayrevân'a göndermişti. Ayrıca Halef'in tutuklanmasını emredip bir deveye bindirilmesini istemiş, Halef bir deveye bindirilip şehirde gezdirilerek rezil bir duruma sokulduktan sonra asılmış, başı kesilip Mısır'a gönderilmişti. Bâğâya halkı Yûsuf'un bu zaferlerini ve tavrını görünce korkup hemen onunla barış akdetmişler, onun emrine bağlanıp itaatine girmişlerdi. Fakat Yûsuf buna rağmen Bâğâya halkını şehirden çıkarıp başka yere göndermiş ve şehrin surunu yıktırmıştı.

Yûsuf Belikkîn b. Zîrî b. Manâd ve Aile Fertlerinin Durumu

Sanhâca kabilesi ile Mağrib'de bulunan ona yakın kabileler Yûsuf Belikkîn b. Zîrî b. Manâd es-Sanhâcî el-Hümeyrî'nin etrafında toplanıp ona itaat etmişlerdi. Bu Halife el-Mansûr'un onu komutan olarak tayin etmesinden önce gerçekleşmişti. Büyük babası Manâd kabilesi ve kavmi arasında büyük bir makama sahip olup zengin ve erkek çocukları çok olan birisi idi. Oradan gelip geçenlere ziyafetler vermesiyle meşhurdu. Onun zamanında oğlu Zîrî aynı şekilde şöhret bulmuş, Sanhâca kabilesinden büyük bir kısma hakim olup onları yönetimi altına almıştı. Onlarla etrafa akın yapıyor, esirler alıyordu. Zenâte kabilesi Sanhâcalıların bu başarısını kıskanmış, adam toplayıp Zîrî'ye karşı savaş ilân etmişlerdi. Zîrî Zenâ-

talılar üzerine yürüyerek hiç bir şeyden haberleri olmadığı bir anda sık bir ormanda bulunurlarken geceleyin onları basarak çok sayıda adamlarını öldürüp yanlarında bulunan her şeylerini ganimet olarak almıştı. Bu başarısından sonra Zîrî'nin adamları artmış, Zenâtalılar ise çok kötü bir duruma düşmüştü. Zenâtalılar Zîrî'ye şöyle demişlerdi: «Bizi şu anda bulunduğumuz yerden başka bir yere götürüp orada ikamet ettir.» Zîrî Zenâtalıları alıp bugünkü Eşîr şehrinin bulunduğu yere götürmüştü. Burası bir çok pınarları ve akar suları bulunmasından dolayı hoşuna gitmiş, şehri 324 yılında burada inşa ettirmeğe başlayıp adamlarıyla birlikte ikamet etmişti (1).

Zenâta kabilesi sürekli olarak çevre illerde karışıklıklar çıkarıyor, takip edildiklerinde dağlara ve sahralara çekilip oralara saklanıyorlardı. Eşîr kalesi ve şehri inşa edildiğinde Sanhâca Fâtimîlere bağlı iller ile Zenâta ve Berberîler arasında kaldı .Bundan dolayı da el-Kâim bir hayli sevinmişti.

Bir ara Zîrî, Gamâra (2) kabilesinin, çıkardıkları karışıklıklar dışında, muharremat (yakın akrabalar) ile evlenmeyi helâl kabul ettiklerini ve aralarında peygamberlik iddiasında bulunan birisinin ortaya çıktığını öğrenince üzerlerine yürümüş ve onlarla giriştiği çarpışmalarda zafer elde etmiş, bu arada peygamberlik iddiasında bulunan adamı da esir almış, fakîhleri çağırarak onların görüşleri istikametinde öldürmüştü.

Zîrî'nin aynı şekilde Ebû Yezîd el-Hâricî olayında mükemmel bir rolü ve etkisi vardı. Bu olay patlak verdiği sırada el-Mehdiyye'de bulunan el-Kâim'e büyük miktarda yiyecek maddeleri getirmişti. el-Mehdiyye'ye karşı yaptığı bu güzel davranışından dolayı onun bu başkentte büyük bir değeri ve mevkii olmuş, büyük bir itibar kazanmıştı.

Bir ara Zenâta kabilesi Eşir şehrini kuşatınca Zîrî kalabalık ordular hazırlayıp onlara karşı çıkmış ve aralarında her iki taraftan çok kimsenin hayatını kaybettiği bir dizi çarpışma meydana gelmişti. Nihayette Zîrî Zenâtalılara karşı yine galip gelerek askerlerinin mallarını yağmalamalarına müsaade etmişti.

Daha sonları Evrâs Dağı çevrelerinde Saîd b. Yûsuf adında birisi etrafına kalabalık kitleler toplayıp el-Mansûr'a karşı isyan etti. Zîrî bu isyanı bastırmak üzere oğlu Belikkîn komutasında kalabalık askerler sevketmiş, Belikkîn Saîd b. Yûsuf ile Bâğâya civarında karşılaşarak çarpışmala-

(1) Metinde 364 diye yazılıdır. Doğrusu 324 olduğu için tashih ettik. (Çeviren).
(2) Diğer bir nüshada Zenâta diye kaydedildiği belirtilir. (Çeviren).

ra tutuşmuş, bu isyancıyı ve yanında bulunan Hevâre kabilesini ve diğer kabile mensuplarını acımadan öldürmüş, böylece Belikkîn'in Mansûr katında değeri bir hayli yükselmişti. Aynı şekilde, yukarıda belirttiğimiz gibi, Belikkîn'in Fas şehrinin fethinde önemli bir rolü olmuştu.

Daha sonraları Belikkîn b. Zîrî el-Muizz'e karşı isyan ederek etrafında bir hayli adam toplamış bulunan Muhammed b. el-Hüseyn b. Hazar ez-Zenâtî üzerine yürüyüp onu mağlûp etmiş ve adamlarından çok kimseyi öldürmüştü. el-Muizz, Yûsuf Belikkîn'in bu başarısına bir hayli sevinmiş ve kendisinin Mısır'a gitmesinden sonra Yûsuf Belikkîn'i Mağrib illeri valiliğine tayin etmek istemişti; çünkü Yûsuf Belikkîn'in adamları ve askerleri bir hayli çoğalmış ve iyice güç kazanmıştı. el-Muizz kendisinin Mısır'a ayrılıp gitmesi halinde Yûsuf Belikkîn'in İfrikıyye şehirlerine hakim olmasından korkmuştu. Ancak Yûsuf Belikkîn ile Zenâtalılar arasında sürekli çatışma ve zıtlaşmaların meydana gelmesi üzerine el-Muizz ondan ve şehirlerine saldırmasından emin olmuştu.

Mesîle ile ez-Zâb çevresinin hakimi ve yöneticisi bulunan Ca'fer b. Ali ile Zîrî arasında bir kıskançlık vardı. Zîrî'nin el-Muizz'e böyle yaklaşması ve onun katında büyük bir değere sahip olmasından dolayı Ca'fer daha da kıskanmağa başlamıştı. Elinde bulundurduğu illerinden ayrılarak Zenâta kabilesine gitmiş, Zenâtalılar onu yanlarına alıp büyük bir hüsn-ü kabul ile karşılamış ve Zîrî'ye olan düşmanlıklarından dolayı onu başlarına geçirmişlerdi. Ca'fer b. Ali Zenâtalılarla anlaşıp başlarına emîr olduktan sonra el-Muizz'e karşı isyan etti. Zîrî bunu öğrenince hemen Sanhâcalılar ile başkalarından oluşturduğu kalabalık bir orduyla üzerine yürüyüp ramazan ayında karşılaşmış ve aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu çarpışmalar sırasında Zîrî'nin atı tökezlemiş ve Zîrî yere yuvarlanınca öldürülmüştü. Bu arada Ca'fer b. Ali Zenâtalıların kendisine itaat etmelerinde değişikliğin meydana geldiğini ve itaatinden sıyrılmak istediklerini hissetmişti. Bundan dolayı Zîrî'yi öldürdüğü için pişman olmuş, Zenâtalılara: «Zîrî'nin oğlu Yûsuf Belikkîn babasının intikamını almadan durmayacak ve bu çarpışmalarda sizden öldürülenlerle yetinmeyecektir. İyisi mi hep birlikte sarp, engebeli ve ulaşılması zor dağlara ve geçitlere çekilip oralara kapanalım.» demişti. Zenâtalılar onun bu görüşünü kabul edince o da sahip olduğu mal, para ve çoluk çocuğunu gemilere bindirmiş, onları deniz yoluyla gönderip kendisi de Zenâtalılarla kalmıştı. Ca'fer b. Ali gemilerle gönderdiği hizmetçi ve kölelerine giderlerken isyan çıkarmalarını emretmiş, kendisi onları karadan takip edip dururken bu emrine uyarak gemilerde isyan çıkarmışlardı. Bunun üzerine Ca'fer Zenâtalılara: «Gemilerde meydana gelen bu fitne ve isyanın sebebini öğrenmek istiyorum. Bir gidip bakıvereyim.» demiş ve Zenâtalıların yanından ayrılarak hazırlamış olduğu gemiye atlayıp çoluk çocuğu ve yakın adamlarıyla bir-

likte kaçıp Endülüs Emevî hükümdarının yanına gidip kurtulmuştu. Emevî hükümdarı Ca'fer b. Ali'ye izzet ve ikramda bulunmuş, Zenâtalılar ise onu öldürmediklerine ve mallarını ganimet olarak elinden almadıklarına pişman olmuşlardı.

Yûsuf Belikkîn kalabalık ordular hazırlayıp Zenâta üzerine yürümüş ve onlara karşı giriştiği şiddetli çarpışmalarda bir hayli adamlarını öldürerek kadınlarını ve küçük çocuklarını esir almıştı. Zenâtalılardan öldürdüklerinin kesik başları üzerine tencereler konup bunlarda yemek pişirilmesini emretmişti. Fâtimî halifesi el-Muizz bunu öğrenince bir hayli sevinmiş ve Belikkîn'in iktalarına el-Mesile ve çevresini de ilâve etmişti. Böylece Yûsuf'un şanı bir hayli yücelmiş bulunuyordu. İleride, İfrîkıyye'yi tamamen ele geçirdikten sonraki hakimiyet yıllarını aktarmağa çalışacağız.

Sâmânî Emîri Mansûr b. Nûh İle Rüknüddevle ve Adududdevle Arasında İmzalanan Barış

Bu yılda Horasân ve Mâverâünnehir hakimi Sâmânî emiri Mansûr b. Nûh ile Rüknüddevle ve oğlu Adududdevle arasında barış anlaşması imzalanmıştı, bu anlaşma gereği Rüknüddevle ile oğlu Adududdevle her yıl Mansûr b. Nûh'a yüz elli bin dinar para ödeyecekler ve Sâmânî emîri Nûh, Adududdevle'nin kızıyla evlenecekti. Adududdevle ona benzeri görülmemiş miktarda hediyeler ve mallar götürmüştü. Aralarında barış imzalanmış ve bu imzalanan barışa Horasân, Fars ve Irak ileri gelenleri de şahit olarak katılmışlardı. Bu barışın akdedilmesine ön ayak olup da bunu gerçekleştiren Emîr Mansûr'un adamlarından Muhammed b. İbrâhim b. Sîmcûr olmuştu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın Safer (971 Kasım-Aradık) ayında büyük bir yıldız kaymış, muazzam bir aydınlık çıkarak bu yıldızın kayması anında yıldırım düşmesine benzer gür bir ses duyulmuş ve doğan aydınlık bir hayli gökte kalmıştı.

Yine bu yılın Şevval(972 Temmuz-Ağustos) ayında Ebû Tağlib b. Hamdân Kalesi'ni ele geçirdi. Kaleyi kardeşi Hamdân'ın nâibi Ebû Tağlib'e teslim etmiş, Ebû Tağlib de kalede bulunan her türlü mal, silâh ve eşyanın yanı sıra kardeşi Hamdân'a ait olan her şeyi de alarak Musul'a götürmüştü.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ İKİNCİ (M. 972 - 973) YILI OLAYLARI

Rumların Hezimete Uğraması ve Domestikos'un Esareti

Bu yılda Hibetullah b. Nâsirüddevle b. Hamdân ile Bizans domestikosu arasında Meyyâfârikîn civarında bir savaş meydana geldi. Yukarıda sebebini belirttiğimiz gibi, Bizans domestikosu sürekli olarak İslâm diyarına hücum ediyor, Diyâr-Rabîa ve Diyârbekir bölgelerini sürekli yağmalıyordu. Domestikos bu harekâtları sırasında kendisine karşı koyan kimsenin olmadığını görünce Âmid şehrini almaya tamah ederek üzerine yürüdü. O sıralarda Âmid'de Ebû'l-Heycâ b. Hamdân'ın azatlısı Hezârmerd bulunuyor ve şehrin valiliği görevini sürdürüyordu. Domestikosun Âmid üzerine geldiğini öğrenen Hezârmerd Ebû Tağlib'e mektup yazıp durumu bildirmiş ve yardım göndermesini istemişti. Ebû Tağlib hemen Hezârmerd'e yardım etmek üzere kardeşi Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Nâsirüddevle'yi Âmid'e gönderdi. Hibetullah ile Hezârmerd bir araya gelip savaşmak üzere hazırlıklar yaparak ramazan ayının son günü domestikosla karşı karşıya geldiler. Domestikos'un emrindeki askerler bir hayli kalabalıktı, fakat Müslüman kuvvetler domestikosu atlarının hareket edemeyecekleri dar bir geçitte hiç bir şeyden haberleri olmadığı bir anda aniden yakalayıvermiş ve üzerlerine hücum etmişlerdi. Hezimete uğrayan Rumlar kaçarlarken Müslümanlar domestikosu esir aldılar. Demostikos 363 yılına kadar hapiste esir olarak tutulmuş, bu arada hastalanınca hapishaneden çıkarılarak tedavi edilmiş ve özellikle Ebû Tağlib tedavisinde bir hayli gayret göstererek bölgenin bir çok tabibini ona gönderip tedavi etmelerini istemişti. Ancak bütün bu gayret ve tedaviler fayda vermemiş, domestikos yakalandığı hastalığın tesiriyle ölüp gitmişti.

el-Kerh'in Yanması

Bu yılın şaban (mayıs-haziran) ayında el-Kerh şehrinde büyük bir yangın meydana geldi.

Kerh'te zekât toplamakla görevli olan memur halktan birisini öldürmüş, halk da Türklerle birlikte isyan etmişti. Bu görevli, halkın isyan et-

mesi üzerine kaçıp Türklerden birinin evine girmiş, ancak oradan sürüklene sürüklene çıkarılıp öldürülmüş ve cesedi yakılmıştı. Arkasından şehrin bütün hapishanelerinin kapıları açılarak orada bulunanlar serbest bırakılmış, vezir Ebû'l-Fazl suçluları yakalamak üzere harekete geçip adı Sâfî olan haciplerinden birini Kerh'e göndermişti. Kerh'te isyan eden halla çarpışmak üzere gönderilen Sâfî sünnî inanç açısından son derece mutaasıp birisi idi. Bunun için Kerh'in bir çok yerini ateşe vermiş ve şehir her tarafından cayır cayır yanmağa başlamıştı. Bu yangın sırasında on yedi bin kişi hayatını kaybetmiş, üç yüz dükkân ile bir çok ev, otuz üç mescit yanmıştı. Yanan malların ise haddi hesabı yoktu.

Ebû'l-Fazl'ın İzzüddevle'nin Vezirliğinden Azli ve Yerine İbn Bakiyye'nin Tayini

Bu yılda vezir Ebû'l-Fazl el-Abbâs b. Hüseyn, İzzüddevle Bahtiyâr'ın vezaretinden zilhicce (973 eylül) ayında azledilerek yerine Muhammed b. Bakiyye tayin edildi. Halk bu tayine son derece hayret etmişti, çünkü İbn Bakıyye aşırı derece de cimri bir kimse idi. Avâna halkından olan İbn Bakıyye'nin babası buranın çiftçilerinden olup Bahtiyâr'ın yakın adamlarındandı. Muhammed b. Bakıyye İzzüddevle Bahtiyâr'ın mutfak işlerini yönetiyor, yemeklerini hazırlıyor ve sofradan kalkınca havlusunu tutuyordu. Vezirliğe getirildiği güne kadar bu görevi yürütmekte idi.

Vezir Ebû'l-Fazl hapse atılmış, bir müddet sonra da ölmüştü. Onun zehirletilerek öldürüldüğü de kaydedilmektedir. Ebû'l-Fazl insanların hukukuna riayet etmekte pek titiz davranmayan birisiydi, bunun için de el-Kerh'i yaktırmış ve bu yangın sırasında bir çok kimse hayatını kaybettiği gibi meydana gelen maddi zararın da haddi hesabı yoktu. Vezareti sırasında halka çok zulüm yapmış, kendisini korumak için askerlere dağıtmak maksadıyla halkın mallarına el koymuştu. Ancak Cenâb-ı Allah onu kurtarmadı ve bu aldığı mallar da ona hiç de fayda vermedi. Rasûlulah (s.a.v.) ne güzel buyuruyor:

«Allah'ın hoşuna gitmeyecek ve O'nun gazabını celbedecek şekilde şekilde davranıp insanları razı etmek isteyen kimseye karşı Cenâb-ı Allah gazap duyar ve halk da ona karşı öfkelenir, gazaplanırlar.»

Onun bu şekilde takındığı tavırlar düşmanlarının kendisine karşı hile ve tuzaklara baş vurmasına ve aleyhinde bulunmasına sebep olmuştu. O dinî hususiaki lâkaytlığından ve halka karşı yaptığı zulümlerinden dolayı aşırı davrandığı için düşmanları ona karşı başarı elde etmişlerdi. Hapiste bulunduğu sırada hanımı, hâcibi ve kâtibi arka arkaya ölmüşler, evi tamamen harabeye dönmüş, hanesi yıkılmış ve sanki kökü kazınmıştı.

Bu kadar kötü kaderlerden dolayı Cenâb-ı Allah'a sığınır, hayatımızın sonlarında hayırlı ameller işlemeğe ve Allah'ın razı olacağı şekilde dünyadan göçüp gitmeğe muvaffak kılmasını dileriz. İşte dünya hayatı mutlaka her ne olursa olsun sonu olan bir hayattır.

İbn Bakıyye'ye gelince; o Ebû'l-Fazl'ın ve adamlarının mallarından elde ettikleriyle yönetimini sürdürmüş ve bu mallar tükeninceye kadar her şey yerli yerinde olup gayet iyi yürümüştü. Ancak bu mallar tamamen tükenince İbn Bakıyye halka karşı zulüm işlemeğe başlamış ve elinden bir çok kötülükler çıkıp etrafın fesat bulmasına sebep olmuştu. Çevrede bir çok karışıklık meydana gelmiş, etrafta fırsatçılar ve kötü kimseler türemişti. Bunlar istedikleri şekilde davranıyor, istedikleri kötülükleri yapıyorlardı. İşte bu karışıklıkların yanı sıra Türklerle Bahtiyâr arasında da anlaşmazlıklar meydana gelmişti. İbn Bakıyye'nin aracı olmasıyla Bahtiyâr ile Sebüktekin arasında barış yapılmıştı, fakat meydana gelen bu barış ve anlaşma her iki taraf açısından da içten pazarlıklı bir barış idi. Nihayet barışın yapılmasına karar verilmiş, Sebüktekin de yanına aldığı bazı Türklerle birlikte formalite tamamlansın diye Bahtiyâr'ın huzuruna varıp geri dönmüş ve aynı anlaşmazlıklar ile karışıklıklar devam edip gitmişti.

Sebüktekin ile Bahtiyâr arasında meydana gelen bu anlaşmazlık ve çekişmelerin sebebi şu idi:

Bir gün sarhoş bir Deylemî Sebüktekin'in sarayına doğru yaklaşarak elindeki bir oku Sebüktekin'in penceresine doğru fırlatmış ve isabet ettirmişti. Bunu duyan Sebüktekin hemen hizmetçilerine bağırmış, bu sarhoşu anında yakalamışlardı. Sebüktekin oku pencereye doğru fırlatan bu adamın kendisini öldürmek istediğini zannedip konuşturmağa çalışmış, fakat adam her hangi bir itirafta bulunmamıştı. Sebüktekin bu sarhoşu adamlarıyla Bahtiyâr'a göndermiş ve ona olup bitenleri anlatmıştı. Bahtiyar bu Deylemînin öldürülmesini emredince Sebüktekin'in bu olayın bir suikast olduğu hususundaki zannı daha çok artmış, Bahtiyar'ın bu olayın yayılmasına engel olmak için adamı öldürdüğünü düşünmüştü. Diğer taraftan Deylemîler harekete geçerek Sebüktekin'i öldürmek istemişler, fakat Bahtiyâr onları razı edince geri dönmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın zilhicce ayında Bahtiyâr er-Radî ve er-Murtadi'nin babası eş-Şerîk el-Mûsevî'yi bir mektupla Ebû Tağlib b. Hamdân'ın yanına Musul'a göndermiş, elçi gidip 363 yılı Muharrem ayında geri dönmüştü.

Meşhur mutasavvıflardan ve eş-Şiblî'nin arkadaşlarından Ebû'l-Abbas Muhammed b. el-Hasan b. Saîd el-Muharremî bu yılda Mekke'de vefat etmiştir.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ ÜÇÜNCÜ (M. 973 - 974) YILI OLAYLARI

Bahtiyâr'ın Musul'u İstilâ Etmesi ve Bu Arada Meydana Gelen Olaylar

Bahtiyâr Musul ve çevresi ile Ebû Tağlib'in elinde bulunan diğer yerleri istilâ etmek üzere bu yılın rebiyülevvel (973 kasım-aralık) ayında harekete geçti. Yukarıda Nâsirüddevle'nin oğulları Hamdân ile İbrâhim'in Bahtiyâr'a giderek ona sığındıklarını ve kardeşleri Ebû Tağlib'den şikâyet ettiklerini belirtmiştik. Bahtiyâr Nâsirüddevle'nin bu iki oğlu Hamdân ve İbrâhim'e yardım edeceğine ve babalarından kendilerine miras kalan yerlerle mallarını kurtaracağına ve intikamlarını Ebû Tağlib'den alacağına dair söz vermişti. Fakat bu iki Hamdânî kardeşin Bahtiyâr'a gelmesinden sonra Bahtiyâr el-Batîha'da ve diğer yerlerde kendi işleriyle uğraşmak zorunda kalınca bunlarla gerektiği gibi ilgilenememişti. Bahtiyâr bütün işlerini bitirip yoluna koyunca İbrâhim ve Hamdân gelip onu ziyaret etmiş, ona çok miktarda mal takdim edip, özellikle Hamdân ağabeyi Ebû Tağlib'in durumunu bir hayli kolay göstererek Bahtiyâr'ın üzerine yürümesini teşvik etmişti. Ayrıca buraları ele geçirdiği takdirde Bahtiyâr'ın Musul ve çevresini Hamdân'a iltizam etmesini de istemiş, Hamdân bütün bu bölgeyi Bahtiyâr'ın emrine vererek her yıl gerektiği miktarda para ve vergi ödeyerek hutbeyi de onun adına okutacağını vaat etmişti.

Ayrıca vezir Ebû'l-Fazl da Musul'un kendi emirlerine girmesiyle ellerine geçecek mal ve paraların artacağını, bu mal ve paralarla kendi vezaret işlerini yoluna koyacağını zannederek aynı şekilde Bahtiyâr'ı Musul üzerine yürümeğe teşvik etmişti. Diğer taraftan İbrâhim b. Nâsirüddevle Bahtiyar'ın yanından kaçarak ağabeyi Ebû Tağlib'e gitmişti. İbrâhim'in bu davranışı Bahtiyâr'ın Musul üzerine yürümesini süratlendirmiş ve bu hususta kesin karar vermesine vesile olmuştu. Ancak bu arada Ebû'l-Fazl'ı vezaretten azledip Bahtiyâr yerine İbn Bakıyye'yi getirmişti. Ebû Tağlib İbn Bakıyye ile yaptığı mektuplaşmalarda kendisine hitap ederken beklediği hürmeti görmediği için İbn Bakıyye Bahtiyâr'ı bu hususta teşvik ederek Ebû Tağlib üzerine Musul'a yürümesini istemişti. Bağdâd'dan ayrı-

lıp Musul üzerine yürüyen Bahtiyâr 19 Rebiyülâhir (17 Ocak 974) günü Musul'a ulaşıp Deyrü'l-A'lâ'da konakladı.

Bahtiyâr'ın Musul'a yaklaşması üzerine Ebû Tağlib b. Nâsirüddevle b. Hamdân, Musul'dan ayrılıp şehri her türlü yiyecek maddesinden arındırarak derbent ve geçitlere dalıp Sincâr'a gitmiş, oradan da Bağdâd'a gitmeyi tasarlamıştı. Ebû Tağlib Bağdâd yakınlarına geldiğinde Bağdâd'ın sevâd halkına karşı son derece iyi davranıp hiç kimseye saldırmamıştı; o ve adamları satın aldıkları her şeyin ücretini tam olarak ödüyorlardı. Ebû Tağlib'in Bağdâd üzerine yürüdüğünü haber alan Bahtiyâr veziri İbn Bakıyye ile hâcip Sebüktekin'i Bağdâd'a gönderdi. İbn Bakıyye gelip Bağdâd'a girmiş, fakat Sebüktekin «Harba» denilen yerde ikamet etmişti. Ebû Tağlib ise Bağdâd'a son derece yaklaşmış, bu arada ayak takımı ve fırsatçılar isyan ederek Bağdâd'ın batı kesiminde bir çok karışıklıklara sebep olmuşlar ve her tarafta fitne çıkmasına yol açmışlardı. Bu karışıklıklar sırasında Bağdâd halkının sünnîleri ile şiîleri arasında şiddetli çatışmalar meydana gelmiş, ehl-i sünnetten olan çarşı ve pazar halkı alevîler üzerine saldırarak adını Âişe koydukları bir kadını bir deveye bindirmişler, bazıları da Talha ve Zübeyr adını alarak şîîlerle çarpışmaya girişmişler ve: «Ali b. Ebî Tâlib ve bu gibi şerli ve kötü insanlarla savaşıyoruz.» demişlerdi.

Bağdâd'ın batı kesiminde bir çok karışıklık meydana gelip de şehir çalkalanırken doğu kesiminde her şey yerli yerinde olup halk büyük bir huzur içinde idi. Bu arada karışıklıklar çıkaranların ileri gelenlerinden ve reislerinden bir kısmı tutuklanarak öldürülmüş ve böylece meydana gelen bu karışıklıklar kısmen durmuştu. Ebû Tağlib'e gelince, o Bağdâd yakınlarına geldiğinde İbn Bakıyye'nin Bağdâd'a girdiğini, Sebüktekin'in ise «Harba» denilen yerde ikamet ettiğini öğrenmiş, Bağdâd'dan uzaklaşmış ve gelip Sebüktekin'in yakınına konaklamıştı. İlk anlarda ikisi arasında kovalamaca tipinde çarpışmalar meydana gelmişse de sonradan gizlice bir anlaşmaya varmışlardı. Her ikisinin yapacağı işbirliği ile çıkarılacak karışıklıklar sırasında halife, vezir ve Bahtiyâr'ın annesi tutuklanacak, çoluk çocuğuyla hapse atılınca Sebüktekin de gelip Bağdâd'a yerleşerek bütün arzu ettiklerine kavuşacak ve hattâ devleti ele geçirmiş olacaktı. Diğer taraftan Ebû Tağlib de Musul'a, kendi topraklarına dönecekti.

Ancak Sebüktekin yapılan bu planın akıbetinden ve getireceği kötülüklerden korkup vaz geçmiş, Vezir İbn Bakıyye de kalkıp Sebüktekin'e giderek bir araya gelmiş ve aralarındaki anlaşmazlıklar giderilmişti. Bu arada Ebû Tağlib ile yapılan barış görüşmeleri neticesinde Ebû Tağlib'e daha evvel elinde bulunan Musul ve çevresi iltizam edilecek o da buna karşılık bu sefer sırasında Bahtiyâr'ın uğramış olduğu maddi hasarların tazmini için üç bin kürr yiyecek maddesi ödeyecekti. Ayrıca Mardin hariç, kardeşi Hamdân'a ait bulunan bütün yerleri teslim edecekti.

Aralarında sulh akdedildikten sonra Bahtiyâr'a haber göndererek Musul'dan ayrılmasını istemişler Ebû Tağlib Musul'a geri dönmüş, Sebüktekin de Bağdâd'a girmiş ve Bahtiyâr'ın emrine tâbi olmuştu. Bahtiyâr Ebû Tağlib'in kendisine yaklaştığını öğrenince bir hayli korkuya kapılmıştı. Çünkü askerlerinin büyük bir kısmı Sebüktekin ile beraber Bağdâd'a gönderilmiş, kendisinin yanında az miktarda asker kalmıştı. Bunun için Vezir İbn Bakıyye Bahtiyâr'ı korumak ve ona yardıma gitmek üzere Sebüktekin'e emir vermişse de Sebüktekin önce bir hayli ağır davranmış, fakat meydana gelecek olayların sonucunu düşününce istemeye istemeye Bahtiyâr'ın yardımına gitmişti. Giderken de emri altında bulunanlara durumun ne olduğunu açıkça belirtmişti.

Bahtiyâr'a gelince; o adamlarıyla bir araya gelip Deyru'l-A'lâ'da oturmuş, Ebû Tağlib ise Musul'un alt taraflarında «el-Hasbâ» denilen yerde konaklamış böylece her biri şehrin bir tarafında beklemeğe koyulmuşlardı. Ancak Musul halkı Ebû Tağlib'e tezarühatlarda bulunarak ona olan bağlılık ve muhabbetlerini açığa vurmuş ve Bahtiyâr'dan çektikleri ile mallarına el koyup müsadere etmesinden dolayı ona olan kızgınlıklarını belirtmişlerdi. Nihayet halk Ebû Tağlib ile Bahtiyâr arasına girerek sulh yapmalarını istemiş, Ebû Tağlib de Bahtiyâr'dan bazı isteklerde bulunmuştu. Kendisini sultanlara yakışır bir lakab ile lakablandırmasını, Bahtiyâr'ın kızı olan hanımının kendisine teslim edilmesini ve bu anlaşma ânından itibaren buradan gitmesini istemişti. Bahtiyâr Ebû Tağlib'den korktuğu için bu istekleri kabul etmiş, barışa sadık kalacaklarına dair birbirlerine yemin etmişler ve Bahtiyâr da Bağdâd'a gitmek üzere Musul'dan ayrılmıştı. Bahtiyârın Musul'dan ayrılmasıyla Musul halkı bir hayli sevinmiş ve kendilerine karşı giriştiği zulüm ve kötü davranışlarından dolayı Musul'dan ayrılışını âdetâ kutlamışlardı.

Bahtiyâr Musul'dan ayrılıp «el-Kuheyl» denilen yere vardığında Ebû Tağlib'in daha evvel Musul'da bıraktıkları bazı mal ve eşyalarını almak üzere Bahtiyâr'dan emân dileyerek Musul'a geri dönen bir grup adamı öldürdüğünü öğrendi. Ebû Tağlib'in bu adamları öldürdüğünü öğrenen Bahtiyâr bir hayli kızmış ve olduğu yerde bekleyerek veziri Ebû Tahir b. Bakıyye ile el-Hâcip Sebüktekin'e haber göndererek Bağdâd'dan çıkıp yanına gelmelerini emretmişti. Halbuki daha evvel Ebû Tağlib ile aralarında sulh akdedildiğini, bundan dolayı Bağdâd'da yerlerinde kalmalarını emretmiş olmasına rağmen bu sefer onları tekrar yanına çağırıyordu. Gerek vezir İbn Bakıyye ve gerekse el-Hâcip Sebüktekin askerleriyle birlikte Bahtiyâr'ın yanına gitmiş ve hep beraber Musul üzerine yürüyerek «Deyrü'l-alâ» denilen yere varıp cemaziyelâhir (974 şubat-mart) ayında karargâh kurmuşlardı. Ebû Tağlib ise hemen Musul'u terkederek Tel-Ya'fer'e gitmiş, İzzüddevle Bahtiyâr ise her ne surette olursa olsun, nereye giderse

gitsin onu yakalamak üzere takip etmeyi kararlaştırmıştı. Ancak Ebû Tağlib kâtibini ve yakın adamı Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Amr'ı İzzüddevle'ye gönderip sulh yapmak istediğini bildirmiş, fakat İzzüddevle Bahtiyâr gelen bu adamla yanında bulunan Ebû'l-Hasan b. Ars ve Ebû Ahmed b. Havkel'i tutuklatmıştı.

Nihayet aralarında bir sürü haberleşmeler meydana gelmiş, Ebû Tağlib bu adamları kendisinin öldürmediğine ve bunlardan aslâ haberi olmadığına dair yemin edince yeniden barış yapmış ve aralarında sulh meydana gelmişti. Ebû Tağlib ödemesi gereken bütün malları hemen göndermiş, İzzüddevle Bahtiyâr da eş Şerif Ebû Ahmed el-Mûsevî ile Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Abdurrahman'ı Ebû Tağlib'e göndererek bu sulha sadık kalacağına dair yemin ettirmiş ve aralarındaki sulh yenilenmişti. Bunun üzerine İzzüddevle Bahtiyâr 17 recep (13 Nisan 974) günü Musul'dan ayrılmış, Ebû Tağlib de gelip memleketine dönmüştü.

Bahtiyâr Musul'dan Bağdâd'a geri döndükten sonra kızını çeyiziyle birlikte hazırlayarak Ebû Tağlib'e göndermiş ve tekrar evinden alınıncaya kadar Ebû Tağlib'in yanında kalmıştı. Fakat bu kız Ebû Tağlib'den ikinci kez alınınca âkıbetinin ne olduğu hakkında bir bilgi edinilememiştir.

Bahtiyâr İle Adamları Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar

Bu yılda Ahvâz'da Türkler ve Deylemîler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar bütün Irak'a yayıldı ve arttıkça arttı. Bahtiyâr'ın elinde bulunan mal ve paraları gittikçe azalmış, buna karşılık askerlerinin şımarıklığı ve kendisine karşı olumsuz tavırları ile karşı gelmeleri de aynı oranda artmıştı. Artık İzzüddevle Bahtiyâr ne yapacağını bilemiyordu, vezirinden ve diğer devlet görevlilerinden bir şey alma yollarını da tamamen kaybetmiş gibiydi ve işte bundan dolayı Musul'a yönelmişti. Belki buranın gelirlerini elde ederler diye ümitlenmişler, ama Musul'u da ele geçirememişlerdi. Bundan dolayı Ahvâz'a yönelerek buranın valisi bulunan Buhtekin Âzâd rüveyh'e durumlarını arzetmeyi düşünmüşler, her kangi bir delil ileri sürerek ondan ve başkasından para almayı tasarlamışlardı. Bunun için Bahtiyâr, Sebüktekin et-Türkî'yi Bağdâd'da yerine bırakarak askerle birlikte Ahvâz'a yürümüş, Ahvâz'a ulaştığında buranın valisi Buhtekin Âzâd rüveyh Bahtiyâr'a büyük hürmet ve saygıda bulunarak ona çok miktarda mal ve para taşıyıp getirmiş ve bizzat kendisi de de gelip itaatini arzetmişti. Bahtiyâr ise bu saygı ve itaate karşılık kendisinden yararlanacağı yolları tıkamak istercesine bunlara nankörce davranıyordu.

Bu arada Türkler ile Deylemîler arasında bir kavga meydana gelmişti Deylemîlerden birisinin kölesi Ahvâz'da bir evin yakınında konaklamış,

ardından bir Türk de gelip ona yakın bir yerde konaklayıvermişti. Deylemî kendisine yakın bir yerde bulduğu kerpiçlerle kendi davarları için yemlik yapmayı düşünmüş, yanında bulunan Türk'ün kölesi de ona karşı çıkmış ve kavga etmişlerdi. Bunun üzerine bu Türk ve Deylemî kölelerin efendileri yerlerinden fırlayarak kölelerini müdafaa etmek istemişler, kavgaya tutuşmuşlardı. Deylemî Türk'e karşı üstün geldiği için Türk, adamlarının yanına varıp onlardan yardım istemiş, Deylemî de aynı şekilde Deylemîlerin yanına giderek kendisine yardım etmeleri için çağrıda bulunmuştu. Her iki taraf silâhlarına sarılıp birbirlerine hücum etmiş, bu arada Türklerin kumandanlarından birini öldürülmüş, Türkler de adamlarının intikamını almak üzere Deylemîlere saldırıp bir Deylemî kumandanını buna karşılık olmak üzere öldürmüşler ve her iki taraf da savaşmak üzere şehir dışına çıkmıştı.

Bahtiyâr meydana gelen bu çatışma ve karışıklıkları önlemeğe çalıştıysa da bunu başaramadı. Nihayet bu hususta Deylemîler ile ne yapacağı konusunda istişarede bulunmuştu. Bahtiyâr kendisine tavsiye edilen her şeye uyan, bütün söylenenleri tatbik eden bir kişiydi. Deylemîler Türklerin ileri gelen reislerini tutukladığı takdirde her şeyin düzeleceğini ve bütün ülkedeki karışıklıkların giderileceğini tavsiye etmişlerdi. Bunun üzerine Âzâdrüveyh ve kâtibi Sehl b. Bişr ile Sebüktekin'in kayınpederi olan Harezmli subaşı Bekticur'u çağırmış ve hepsini birden tutuklatarak prangalara vurup Deylemîleri Türklerin üzerine musallat etmişti. Deylemîler Türklere hücum edip bütün mal ve davarlarına el koymuş, her şeylerini yağmalamış ve meydana gelen çatışmalarda bir çok kimse ölmüştü. Nihayet Türkler kaçıp gidince Bahtiyâr Sebüktekin'in bütün iktâlarına el koymuş ve Basra'da Türklerin kanının mübah olduğunu, önlerine çıkanı öldürebileceklerini halk arasında ilân etmişti.

Bahtiyâr'ın Kurduğu Tuzağa Kendisinin Düşmesi

Bahtiyar, kardeşleri ve annesiyle vardıkları bir karar üzere, Türkleri tutuklattığı takdirde onlara haber gönderecek, onlar da Bahtiyâr'ın öldüğünü söyleyerek taziyeye oturacaklar, ağıt yakmağa başlayacaklar, o sırada taziyeye gelecek olan Sebüktekin'i hemen tutuklayıp hapse attıracaklardı. Bahtiyâr Ahvâz'da Türkleri tutuklattıktan sonra ailesine posta güvercinleriyle yazdığı bir mektupta durumu bildirmiş, onlar da mektubu alınca hemen bağırıp çağırmağa ve Bahtiyar'ın öldüğünü söyleyerek ağıt yakmağa ve ölümünü ilân etmeğe başlamışlardı. Bu ağlayıp sızlamalar ve öldüğünü ilân etmekle Sebüktekin'in hemen o anda gelip taziyede bulunacağını zannetmişlerdi. Sebüktekin Bahtiyâr'ın evindeki bu ağlama ve

bağırışmaları işitince durumu öğrenmek üzere adam göndermiş, bu adama Bahtiyâr'ın öldüğü bildirilmişti. Sebüktekin bu ölüm haberini kimin getirdiğini, Bahtiyâr'ın nasıl ve hangi surette öldüğünü sorup öğrenmek istediyse de gerçekten gönlünün müsterih olacağı ciddî ve güvenilir bir habei alamamıştı. Bundan dolayı endişeye kapılmış ve içine şüphe düşmüştü.

Bu arada Türklerden bazı kimseler gerçek durumu haber vermek üzere yanına ulaşmış, böylece Bahtiyâr'ın kendisine karşı kurmuş olduğu tuzağı anlamıştı. Bu arada Türkler Sebüktekin'e başlarına geçerek emîr olmasını teklif etmişlerse de o buna ilk anda yanaşmamış, Muizzüddevle'nin diğer oğlu Bahtiyâr'ın kardesi Ebû İshâk'a haber göndererek durumu bildirmiş, kendisiyle Bahtiyâr arasında meydana gelen bu anlaşmazlıkları ve durumun vehametini anlatarak artık bu anlaşmazlıkların düzelemeyeceğini bildirmiş, buna rağmen efendilerinin itaatinden çıkmak istemediğini, onlara karşı her hangi bir kötülükte bulunmağa niyeti olmadığını söylemiş ve istediği takdirde gelip işi kendisine devrederek Bahtiyâr'ı azletmeyi teklif etmişti. Ebû İshâk Sebüktekin'in kendisine teklif ettiği emîrliği annesine anlatınca annesi onu bu durumdan alıkoymuştu.

Sebüktekin Ebû İshâk'ın bu teklife icabet etmediğini görünce yanında bulunan Türklerle birlikte atlanıp giderek Bahtiyâr'ın sarayını iki gün müddetle kuşatmış, sonra sarayı ateşe vererek içeri girmiş, Muizzüddevle'nin iki oğlu Ebû İshâk ve Ebû Tâhir'i anneleriyle birlikte tutuklatmıştı. Mürzüddevle'nin hanımı ve iki oğlu kendilerinin Vâsıt'a gitmeleri için Sebüktekin'den müsaade istemeleri üzerine Sebüktekin onlara müsaade etmiş, çekip Vâsıt'a gitmişlerdi. Ayrıca el-Mutî' Lillâh da onlarla birlikte nehir yoluyla Vâsıt'a gitmişti. Ancak Sebüktekin hemen adamlarını gönderip halife el-Mutî' Lillâh'ı geri getirterek evine koymuştu. 9 zilkade (1 Ağustos) günü bütün yönetimi ele geçiren Sebüktekin Bahtiyâr'ın Bağdâd'da sahip olduğu her şeye el koymuş, Türkler de Deylemîlerin evlerine ve saraylarına geçip oturmuşlar, her türlü mal ve mülklerine el koymuşlardı. Diğer taraftan Sebüktekin'in sünnî olması hasebiyle ehl-i sünnet ondan yana bir tavır takınmış, ona yardımcı olmuşlar, Sebüktekin de ehl-i sünnetten kendisine yardım eden kimselere hil'atler giydirip onları önemli makam ve mevkilere, kumandanlıklara getirtmiş, hep birlikte şiaya karşı gelerek onlarla çarpışmalara girişmişler, bu arada her iki taraftan da çok kan dökülmüş, Kerh şehri ikinci kez yakılmış ve sünniler bu arada şiilere karşı zafer elde etmişlerdi.

el-Mutî' Lillâh'ın Görevinden Azledilerek et-Tâi' Lillâh'ın Yerine Getirilmesi

Bu yılın zilkade ayı ortalarında (974 ağustos başlarında) el-Mutî' Lillâh hilâfetten azledildi. Felç olmuş, dili bir hayli ağırlaşmış, hareket ede-

mez olmuş, ama bütün bunlara rağmen hastalıkları hep gizlenmişti. Bu sıralarda Sebüktekin el-Mutî'in durumunu öğrenince kendi kendini hilâfetten azletmesi için ona çağrıda bulunmuş ve asıl adı Ebû'l-Fazl Abdülkerim olan oğlu et-Tâî' Lillâh'a hilâfeti teslim etmesini istemişti. Halife el-Mutî' Sebüktekin'in bu isteğine uyarak 13 zilkade (5 ağustos) günü hilâfetten kendi isteğiyle ayrıldı. el-Mutî' Lillâh'ın hilâfeti yirmi dokuz yıl, beş ay müddetle devam etmişti. Onun hilâfetten ayrılması üzerine oğlu et-Tâî' Lillâh'a bey'at edilerek görev başına getirildi.

Fâtimî Halifesi el-Muizz Lidinillâh el-Alevî İle Karmatîler Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda Karmatîler kumandanları el-Hasan b. Ahmed komutasında el-Ahsâ'dan Mısır'a doğru hareket edip burayı muhasara altına aldılar. Mısır hakimi el-Muizz Lidinillâh Karmatîlerin Mısır üzerine yürüdüklerini öğrenince el-Hasan b. Ahmed'e yazdığı bir mektupta kendisinin ve ailesinin faziletlerinden söz ederek, davalarının aynı olduğunu, Karmatîlerin ilk dönemlerde kendi ailesi ve kendinden önceki baba ve atalarına davette bulunduklarını hatırlatarak ona öğütlerde bulunmuş ve bir hayli mübalağalı sözler kullandıktan sonra onu tehdit eder bir tavır takınmıştı. Karmatî komutanı yazdığı cevâbî mektupta ise: «Bilgi yönünden son derece eksik, faziletçe üstün laflarla dolu olan mektubun bize ulaştı. Bu mektubu aldığımız anda hemen harekete geçtik, «selâmlar», şeklinde karşılık vermişti.

Karmatî komutanı el-Hasan b. Ahmed, Mısır üzerine yürüyerek askerleriyle birlikte gelip Aynüş-şems'te konaklamış ve hemen etrafa adamlarını dağıtıp çarpışmalara başlamış ve etrafı yağmalamağa koyulmuştu. Etrafına biriken kitleler gittikçe artmış, bu arada Araplardan çok sayıda kimse Karmatîlere katılmıştı. Bu gelenler arasında Şâm bölgesi Araplarının emîri olan Hassân b. el-Cerrâh et-Tâî de vardı. Hassân'ın yanında kalabalık kitleler gelmişti.

el-Muizz Lidinillâh el-Alevî, Karmatîlerin son derece kalabalık olduğunu görünce bunlara karşı ne yapacağını şaşırmış ve bir hayli endişeye kapılmıştı. el-Muizz askerlerini Karmatîlere karşı savaşa çıkaramamış, bunun için ileri görüş sahipleri ve kendisine her zaman öğütte bulunan adamlarıyla istişare etmiş, ona şöyle demişlerdi: «Onları birbirine düşürmekten başka yapılacak hiç bir şey yok. En iyisi bunları birbirine düşürerek aralarında ihtilâf çıkarmamızdır, bu takdirde dağılıp giderler. Bunun da tek yolu İbnü'l-Cerrâh ile anlaşabilmektedir.» el-Muizz Lidinillâh İbn el-Cerrâh'a yazdığı mektuplarda onu kendine meylettirmeğe çalımış ve Karmatîlerle anlaşmazlığa girdiği takdirde kendisine yüz bin dinar verileceğini

vaat etmişti. İbn el-Cerrâh yapılan bu teklifi kabul edince, buna uyacağına dair kendisine yemin ettirmişlerdi. İbn el-Cerrâh da kendisine kararlaştırılan bu paraların gelmesi hâlinde adamlarıyla birlikte geriye çekilip gideceğine dair yemin etmişti.

Nihayet kararlaştırılan paraları hazırlamış, fakat bir hayli çok görmüşlerdi. Bir hile yoluna saparak dinarları bakırdan basmış ve dışını altın suyu ile kaplatmışlar, bu sahte dinarları keselerin alt taraflarına yerleştirip hâlis altından olanları ise keselerin üst tarafına koymuşlar ve paraları alıp İbn el-Cerrâh'a göndermişlerdi. O da paraları alınca el-Muizz'e yazdığı mektubunda falanca gün, falanca vakitte askerleriyle harekete geçmesini bildirmiş, kendisinin falan yerde yer alacağını yazmıştı. el-Muizz aynen kararlaştırılanları uygulamış ve karşı karşıya gelip de savaşa tutuştuklarında İbn el-Cerrâh adamlarıyla birlikte bütün Arapları alıp geri dönmeğe başlamış, Karmatî kumandanı el-Hasan b. Ahmed ise İbn el-Cerrâh'ın yenilerek kaçtığını görünce ne yapacağını şaşırmış, fakat buna rağmen de kendi askerleriyle savaşa devam edip direnmeğe çalışmıştı. Fakat el-Muizz'in askerleri arka arkaya ve dört bir taraftan yaptıkları hücumlarla Karmatîleri sarsmış, el-Hasan b. Ahmed de hemen hezimete uğramış bir şekilde geriye çekilmişti. el-Muizz'in askerleri aKrmatîlerin peşine takılmış ve karargâhlarını ele geçirerek burada bulunan bin beş yüz kadar adamı esir alıp anında kellelerini uçurmuşlar, her şeyi de yağmalamışlardı.

el-Muizz kumandanlarından Ebû Mahmûd (1) b. İbrâhim b. Ca'fer'i on bin kişilik bir ordu ile Karmatîlerin peşine takılıp onları izlemesini ve yetiştiği yerde saldırmasını emretmişti. Bunun üzerine Ebû Mahmûd b. İbrâhim Karmatîleri izlemeğe koyulmuş, fakat geri dönmelerinden korktuğu için bu takipte biraz ağır davranmıştı. Karmatîlere gelince onlar hiç ardlarına bakmaksızın «Ezriât» denilen yere kadar gelmiş, buradan da kendi memleketleri el-Ahsâ'ye gitmek üzere yola koyulmuş ve geri döndüklerini açıklamışlardı.

el-Muizz Lidinillâh'ın Dımaşk'ı Ele Geçirmesi ve Bu Arada Meydana Gelen Karışıklıklar

el-Muizz Karmatîlerin Şâm bölgesinden ayrılıp kendi memleketlerine gittiklerini öğrenince kumandanlarından Zâlim b. Mevhûb el-Ukaylî'yi Dımaşk valiliğine tayin etti. Vali Zâlim b. Mevhûb gelip şehre girmiş ve burada etrafında toplananlar ile malları, silâh, araç gereçleri bir hayli art-

(1) Metinde yanlışlık eseri olarak «Ebû Muhammed» şeklinde kaydedilmiştir. (Çeviren).

mıştı; çünkü o Karmatînin iki yakın adamı olan Ebû'l-Münecci ve oğlunu Dımaşk'ta tutuklatıp yanında bulunan Karmatîlerle birlikte hapsetmiş, bütün mallarına ve sahip oldukları her şeylerine el koymuştu.

Bir müddet sonra el-Muizz'in Karmatîleri takip etmek üzere göndermiş olduğu kumandan Ebû Mahmûd b. İbrâhim b. Ca'fer yeni vali Zâlim'in ulaşmasından bir kaç gün sonra Dımaşk'a varmış, vali Zâlim b. Mevhûb gelen kumandanı Ebû Mahmûd'u şehrin dışında büyük sevinçle karşılamıştı; çünkü vali Zâlim b. Mevhûb Karmatîlerin tekrar Dımaşk üzerine geri gelmesinden endişe duyuyordu. Buna rağmen Ebû Mahmûd'un şehir dışında askerleriyle birlikte karargâh kurmanlarını istemiş, kumandan Ebû Mahmûd da valinin bu isteğine uymuştu. Vali Dımaşk'ta yakaladığı Ebû'l-Münecci ve oğluyla birlikte «en-Nâblusî» diye bilinen bir diğer adamı Ebû Mahmûd'a teslim etti. en-Nâblûsî denen adam Remle'den kaçıp Dımaşk'a gelerek Karmatîlere yanaşmış ve tekrar Dımaşk'ta esir alınarak Ebû Mahmûd tarafından diğer iki Karmatî ile birlikte Mısır'a gönderilmişti. Ebû'l-Münecci ve oğlu hapse atılmış, en-Nâblûsî'ye ise: «Şayet on okum olsa bunların dokuz tanesini Mağribli Alevîlere bir tanesini ise Rumlara atarım» diyen kişi sen misin?» diye sorulmuş, o da itirafta bulununca derisi diri diri soyularak içine saman doldurulmuş ve böylece öldürülüp bu saman dolu derisi şehirde asılmıştı.

Ebû Mahmûd Dımaşk'ın dışında karargâh kurunca adamları halkın mallarına ve halka uzanmağa başlamış, fitne ve fesat çıkarıp milletin yolunu kesmeğe başlamışlardı. Bundan dolayı halk bir hayli sıkıntılara düşüp korkuya kapılmıştı. Bu arada emniyet kuvvetleri âmiri halktan birisini tutuklatıp öldürmüş, şehrin ayak takımı ile gençleri bu olaya karşı isyan ederek emniyet kuvvetleri âmirinin adamlarını öldürmüşlerdi. Vali Zâlim b. Mevhûb da halk arasında dolaşıp onları idare ve memnun etmeğe çalışıyordu. Bunların yanısıra çevredeki köy halkı bu Mağriplilerin kendilerine şiddet ve zulümle uzanan ellerinden bir hayli sıkıntı çekerek bu zulme dayanamayıp köylerini terk edip Dımaşk'a gelmişlerdi. Bu yılın şevval ayı ortalarında Ebû Mahmûd'un askerleri ile halk arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, her iki taraftan da bir hayli kimse öldürülmüştü Zâlim b. Mevhûb meydana gelen bu çatışmalar sırasında kendisi barıştan yana olduğunu gösterip öyle bir politika güdüyor, fakat halktan yana bir tavır takınıyordu. Bu tavrını da aslâ Ebû Mahmûd'a hissettirmeyip bildiği şekilde politikasına devam ediyordu. Nihayet valinin de gayretleriyle bu çatışmalar sona ermişti.

Sonra bir ara Ebû Mahmûd'un adamları Şâm havalisinde etrafa saldırmağa başladılar ve Havrân'dan bir grup adamı yaklayıp onlardan üçünü öldürdüler. Bu öldürülen kişilerin cesetlerini alan akrabaları bunları

şehrin camiine atmışlar, böylece heyecana ve galeyana gelen halk çarşı ve pazarları kapatmış, büyük bir çatışmanın çıkmasından endişe edilir olmuştu. Halk Mağriplilerle çatışmak istemişse de ileri gelenleri ve akıllıları onları bundan alıkoyup teskin etmişlerdi.

Bir arada Mağribli askerler Kayniyye ve Lü'lü'e'yi yağmalamak istemişler, onların bu isteklerini haber alan halk şehirde bağırıp çağırmağa ve onlardan nefret etmeğe başlamıştı. Hattâ 17 zilkade (7 ağustos) günü şehir halkı Mağribli askerlerle çatışmaya girmişti. Ebû Mahmûd, adamlarından bazılarıyla olay yerine gelince halk da aynı şekilde gruplar halinde oralara toplanmış, fakat Mağribliler bir hayli güçlü durumda olduğu için şehir halkı surlara doğru geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Buna rağmen burada surlar önünde çarpışmaya devam ederek direnmiş ve halktan daha önce çarpışmalara katılmayanlar da bu arada gelip diğerlerine yardım edince Mağribli askerlere karşı ok kullananlar çoğalmış ve onları perişan bir hâle sokunca geri dönmek zorunda kalmışlardı. Dımaş halkı bu geri çekilenleri takip etmiş, bu takibe dayanamayınca Mağribliler gerçekten geri dönmüşler, fakat bir müddet sonra tekrar büyük bir hamle ile halk üzerine hücuma geçmişlerse de yine geri çekilmek zorunda kalmışlar, halk onları bir hayli kovalamıştı. Bu arada şehir valisi Zâlim de emîrlik sarayından dışarı çıkmıştı. Bunun üzerine Mağribli askerler şehrin el-Ferâdîs kapısı tarafından harekete geçip burayı ateşe vermişler ve bölgeyi yaktıkları gibi kıble tarafına da geçip burayı da yakmışlardı. Şehrin büyük bir kısmı yanmış, bu yangın sırasında çok kimse hayatını kaybetmişti. Yanan eşya ve malların ise haddi hesabı yoktu. Halk son derece perişan bir şekilde geceyi geçirmiş, sonra Ebû Mahmûd'un askerleriyle anlaşmak zorunda kalmışlar, yine de bu anlaşmayı hemen arkasından bozmuş, bu çatışma ve anlaşmazlıklar 364 yılı rebiyülâhir ayına kadar sürüp gitmişti.

Ceyş b. es-Samsâma'nın Dımaşk Valiliği

364 yılı rebiyülâhir (974 aralık 975 ocak) ayında tekrar karışıklıklar ve çatışmalar baş göstermiş, yine de aralarında sulh görüşmeleri başlamıştı. Nihayet Mağriblilerin kumandanı Ebû Mahmûd ile Dımaşklılar, aralarında vali Zâlim b. Mevhûb'un şehirden çıkarılmasını ve valiliğe Ceyş b. es-Samsâmâ'nın tayin edilmesini kararlaştırdılar. Bu yeni vali kumandan Ebû Mahmûd'un kız kardeşinin oğlu idi. Sulh gereği olarak vardıkları bu anlaşma üzerine eski vali Zâlim b. Mevhûb şehirden çıkarılmış ve Ceyş b. es-Samsâma valilik görevine başlamıştı. İşte bu son anlaşmadan sonra halk sakinleşmiş, karışıklıklar sona ermiş ve Dımaşklılar huzura kavuşmuşlardı.

Fakat bir kaç gün sonra Mağribli askerler tekrar fitne ve fesatlarına başlayıp el-Ferâdîs kapısında karışıklıklar çıkardılar. Bunun üzerine halk tekrar isyan ederek bu askerlerle çatışmış, yakaladıklarını öldürmüş, vali Ceyş'in bulunduğu köşke kadar ilerlemişlerdi. Durumu gören vali Ceyş b. es-Samsâma yanında bulunan Mağribli askerlerle kaçarak şehir dışındaki karargâha gitmiş ,ertesi gün olunca, yani 1 cemaziyelevvel 364 (17 Ocak 975) günü Mağribli askerler karargâhlarından şehre doğru büyük bir akınla hücuma geçmiş, şehir halkı ile çatışmalara girişerek onlara karşı zafer elde edip mağlûp etmişlerdi. Halk kaçışmağa başlayınca Mağribli askerler şehirden o güne kadar yakmadıkları yerleri de ateşe verip çatışmaların günlerce sürmesine sebep oldular. Halk büyük bir ıstırap ve korkuya kapıldı, çünkü şehir evlerinin büyük bir kısmı harap olmuş, gıda maddeleri tamamen tükenmiş, şehrin giriş çıkışları kapanmış, alış veriş durmuş, şehre akan sular kesilmiş, kanallar ve hamamlar çalışmaz olmuştu. Ayrıca şehrin fakir halkından bir çok kimse açlık ve soğuğun tesiriyle yollarda ölmüş, nihayet bu perişanlık Ebû Mahmûd'un kumandanlıktan azledilmesi üzerine sona ermişti.

Reyyân el-Hâdim'in Dımaşk Valiliğine Tayini

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Dımaşk'ta bir çok çatışmanın yangın ve tahrib haberlerinin Mısır hakimi el-Muizz'e ulaşması üzerine buna son derece üzülmüş, bir hayli kızmış ve durumu kınamıştı. Hemen o sırada Trablusşam valisi bulunan Reyyân el-Hâdim'e haber gönderip derhal Dımaşk'a giderek şehrin durumunu iyice araştırmasını, halkın vaziyetini ve şehirde meydana gelen bu olayların aslını ve gerçeğini kendisine anlatmasını istemişti. Ayrıca Dımaşk'taki askerlerin kumandan Ebû Mahmûd'un da derhal oradan ayrılmasını emreden el-Muizz'in bu emrine uyan Reyyân Dımaşk'a giderek durumları araştırmış ve bütün olup bitenleri el-Muizz'e bir mektup ile bildirmişti. Ayrıca yeni vali ve kumandan Reyyân Ebû Mahmûd'un yanına varıp şehri terketmesini istemiş, o da yanına aldığı küçük bir askerî grupla Remle'ye gitmiş, askerin geri kalan büyük kısmı ise Reyyân'ın yanında kalmıştı. İşte bu durum, ileride kaydedeceğimiz gibi, Alptekin'in valiliğe tayinine kadar bu haliyle sürüp gitmişti.

Türklerin Tutuklanmasından Sonra Bahtiyâr'ın Durumu

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Bahtiyâr'ın Türkleri tutuklamasından sonra Âzâd rüveyh Cündeysâbur'da büyük bir zahîre anbarına el koymuş ve bunu ele geçirmekle bir hayli bolluğa kavuşmuştu. Sonra Sebüktekin'in Türklerle ittifak edip yaptıklarını, diğer bir kısmının Ahvâz dolaylarında kendisine karşı isyan ettiklerini, ayrıca Bağdâd'daki sarayında hizmet gör-

mekte olan Türk hizmetçilerinin de orayı karıştırdıklarını görmüş, arkasından yaşlı başlı Türkler gelerek Basra'daki Türklere karşı yaptıklarını yüzüne vurup serzenişte bulunmuşlar, bu yaptıklarını kınamışlartı. Deyleminlerin ileri gelenleri ise bunun tam aksine: «Türklerle savaşmaktan başka hiç bir çareniz yoktur, ancak o zaman oklarını bizden çeker ve uzaklaştırırlar.» deyince Bahtiyâr'ın kafası bir hayli karışmış, görüşleri birbirine ters düşmeğe başlamış ve ne yapacağını şaşırmıştı. Önce Âzâdrüveyh'i tutuklu bulunduğu yerden serbest bırakarak Sebüktekin'in yerine ordu başkumandanlığına tayin etti. Âzâd rüveyh'i başkumandanlığa tayin etmekle Türklerin kendilerine karşı yapılan uygulamaları unutacaklarını sanmıştı. Sonra Türklerden geri kalan tutukluları da serbest bırakarak Vâsıt'a annesi ve kardeşleri yanına gitti. Vâsıt'tan amcası Rüknüddevle ile amcasının oğlu Adududdevle'ye yazdığı mektuplarda onlardan kendisine yardım göndermelerini ve karşılaştığı bu kötü durumdan kendisini kurtarmalarını istedi. Ayrıca Ebû Tağlib b. Hamdân'a da mektup yazıp yardım istemişti. Ebû Tağlib kendisine yardım ettiği takdirde her yıl ödemesi gereken iltizam bedelinden muaf tutulacaktı. el-Batîha'da bulunan İmrân b. Şâhin'e de hil'atlar gönderip daha evvel kendi aralarında anlaşmış oldukları ve üzerinde sulh akdettikleri her yıl ödemesi gereken meblağın ödeyemediği geri kalan taksitlerinden muaf tutulduğunu bildirip kızlarından birisini de ona nikâhladı ve kendisine yardımcı askerler gnödermesini istedi.

Amcası Rüknüddevle'ye gelince; veziri Ebû'l-Feth b. el-Âmid komutasında hazırlayıp donattığı bir orduyu yola çıkarmış, Adududdevle'yi de amcasının oğlu Bahtiyâr'a yardım etmek üzere harekete geririp İbn el-Âmid ile buluşmasını emretmişti. Adududdevle'ye gelince; o da Bahtiyâr'a yardım etmek üzere harekete geçeceğine dair söz vererek Bahtiyâr'ın başına gelecek musibetleri beklemeğe koyulmuş ve Irak mülküne de sahip olmağa tamah etmişti.

İmrân b. Şâhin ise Bahtiyâr'ın bu isteklerine karşı şöyle cevap vermişti: «Bahtiyâr ödememiz gereken meblağdan bizi muaf tutmuştur. Bunun aslı olmadığını biliyoruz, yine de bunu kabul ettim. Akrabalık bağı kurma meselesine gelince, ben kendimden bir talep olmadığı takdirde bana yapılan evlenme tekliflerine aslâ rıza göstermedim ve göstermem. Daha evvel bize son derece yakın olan Aleviler de bana aynı şekilde evlilik teklifleri yapmışlardı, onlara da aslâ olumlu cevap vermemiştim. Gönderilen hil'atler ve atlara gelince, ben sizin gönderdiğiniz elbiseleri giyecek değilim, buna rağmen oğlum bu elbiseleri alıp giydi. Size yardımcı kuvvet olarak asker göndermeme de gelince, daha evvel aramızda meydana gelen çarpışmalar sırasında sizlerden çok kimseyi öldürdükleri için benim adamlarım gelip sizin aranızda oturmayı hiç de istemezler.» Sonra İmrân b. Şâhin Bahtiyâr'ın ve babasının kendisine karşı yaptıklarını bir bir anlatarak

şunları ilâve etti: «Bütün bunlara rağmen bana sığınmak isteyen birisi mutlakâ evime gelme ihtiyacını hissetmelidir. Şunu iyi biliniz ki ve o babasının bana karşı takındıkları tavrın tam zıddına hareket edeceğim.» Gerçekten de İmrân b. Şâhin bu söylediklerini yapmıştı.

Ebû Tağlib'e gelince, o kendisine yapılan tekliflere süratle uyarak hemen kardeşi Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Nâsirüddevle b. Hamdân komutasında bir ordu hazırlayarak Tekrit taraflarına gönderdi, kendisi de Türklerin Bağdâd'dan ayrılmalarını beklemeğe koyuldu. Türkler Bahtiyâr'a karşı galip gelmeleri hâlinde kendisi hemen Bağdâd üzerine yürüyüp burayı ele geçirmeyi düşünüyordu. Türkler Bağdâd'dan çekip gittiklerinde Ebû Tağlib b. Hamdân hemen Bağdâd üzerine yürüyerek Bahtiyâr'ın kendisine iltizam bedeli olarak ödemesi gereken meblağdan muaf tutulmasını gerçekleştirmek için hemen şehre girdi. Ebû Tağlib şehre vardığında Bağdâd halkı ayak takımından çektikleri bir sürü ıstırap ve belâlarla karşı karşıya idi. O Bağdâd'a girerek halkı her türlü fitne ve fesattan kurtarıp karışıklıkları önledi.

Türklere gelince, onlar da Sebüktekin'in komutasında Vâsıt'a doğru ayrılıp gittiler. Giderlerken yanlarına halife et-Tâi' Lillâh ile el-Muti'i alıp götürdüler. el-Muti' görevinden azledilmiş olmasına rağmen onu da alıp götürmüşler, Deyrü'l-akûl mevkiine geldiklerinde burada el-Muti Lillâh vefat etmişti, Sebüktekin de burada yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak aynı şekilde hayatını kaybetmişti. el-Muti' ile Sebüktekin'in cenazelerini alıp Bağdâd'a götürdüler, başlarına da ileri gelen kumandanlardan ve Müizzüddevle'nin azatlı kölelerinden Alftekin'i komutan tayin ettiler. Bahtiyâr ise Sebüktekin'in ölümüne son derece sevinmiş, onun ölümüyle Türklerin tamamen dağılacağını zannetmişti. Fakat eski dirlik ve düzenlerini koruyan Türklerin bu hâlini görünce tekrar üzüntüye kapılmıştı.

Sonra Türkler Vâsıt'a doğru Bahtiyâr üzerine yürüyüp ona yakın bir yerde karargâh kurmuşlar ve elli gün müddetle ara sıra onunla çarpışmalara girişmişlerdi. Bütün bu müddet içinde devam edip duran çarpışmalar hep Türklerin lehine sonuçlanmış, zaferi hep onlar kazanmışlardı. Bahtiyâr'ı bir hayli sıkıştırmış, onu kuşattıkları yerde iyice muhasara altına almış ve iyice dara düşürmüşlerdi. O dışarıdan gelecek yardımı sürekli kol lar olmuş, aynı zamanda büyük bir korkuya kapılarak amcasının oğlu Adududdevle'ye sürekli mektuplar ve elçiler göndermişti. Gönderdiği mektupların birinde şunları yazıyordu:

«Eğer ben yenilip bitirileceksem gel sen beni ye,
Paramparça edilmeden önce gel bana yetiş.»

Adududdevle bu durumu görünce ve Bahtiyâr'ın artık kendisinden sürekli yardım istediğini de anlayınca zâhiren yardım etmek üzere Irak'a doğru yola koyulmuştu, fakat içten daha başka pazarlıklarla oraya gidiyordu.

Adududdevle'nin Ummân'ı Ele Geçirmesi

Bu yılın rebiyülevvel ayında Adududdevle'nin veziri Ebû'l-Kâsım el-Mutahhir b. Muhammed Ummân dağlarını tamamen istilâ etmiş ve buralarda hüküm sürmekte olan bir sürü ayak takımını da hakimiyeti altına almıştı.

Muizzüddevle b. Büveyh vefat ettiğinde nâibi Ebû'l-Farac b. el-Abbâs Ummân'da bulunuyordu. Muizzüddevle'nin vefatı üzerine Ebû'l-Farac buradan ayrılınca buranın yönetimini Ömer b. Nehbân et-Tâî ele geçirmiş ve Adududdevle adına sürdürmüştü. Fakat bir müddet sonra buradaki zenci kabileleri kendilerine yardım eden bazı ordu mensuplarıyla birlikte Ömer b. Nehbân'a karşı harekete geçerek onunla çarpışmalara girişmişler, başlarına «İbn Hallâc» adında birisini emir tayin etmişlerdi. Bunun üzerine Adududdevle Kirmân'dan Ebû Harb Doğan adında birisinin komutasında bir orduyu deniz yoluyla Ummân üzerine sevketti. Ebû Harb Doğan gemilerle hareket etmiş, Ummân'a yaklaştığında karaya çıkarak yürüyüşüne devam etmiş, gemileri ise deniz yoluyla yolarına devam ederek her iki kuvvet Ummân'ın ileri gelen şehirlerinden Suhâr'ı kuşatmışlardı. Buradaki ordu birliklikleri ile zenciler Ebû Harb Doğan ve adamlarına karşı çıkıp gerek denizde ve gerekse karada şiddetli bir şekilde savaşa tutuştular. Bu çarpışmalar sonunda Ebû Harb zafer elde ederek Suhâr'ı ele geçirmiş, burayı savunmakta olan halkı da olayın meydana geldiği 362 yılında şehri terketmişlerdi.

Buradan ayrılan Zenci kabileleri Suhâr ile aralarında iki merhalelik bir mesafede bulunan Berîm rüstâkına gelip toplandılar. Ebû Harb zenciler üzerine yürüyerek onlara karşı şiddetli bir hücuma geçmiş, bir çoğunu öldürüp bir hayli da esir almış ve böylece bu bölge her türlü karışıklıklardan tamamen temizlenmişti :

Ancak Ummân dağlarında ayak takımından ve kötü şakî kimselerden bir hayli adam toplanıp başlarına Verd b. Ziyâd'ı geçirmişler, Hafs b. Râşid adında birisini de halife tayin ederek buralarda hakimiyet kurmuşlardı. Ummân dağlarında iyice güçlenmeleri üzerine Adududdevle el-Mutahhir b. Abdullah'ı deniz yoluyla üzerlerine sevketti. Ummân topraklarından «Harfân» denilen yere kadar gelen Mutahhir b. Abdullah Harfân halkına karşı acımasızca çetin bir savaşa girişmiş, onlardan çok kimseyi esir alıp

Suhâr'a dört günlük bir mesafede bulunan Damâ üzerine yürümüştü. Mutahhir b. Abdullah Damâ'da bulunan kimselerle çarpışmalara girişmiş, aynı şekilde onlara karşı da amansızca saldırılar düzenleyip aralarında şiddetli çarpışmalar vukû bulmuş, burada ileri gelenlerinden bir hayli esir almıştı. Nihayet Ummân dağlarında hakimiyet kurmuş bulunan bu şakîlerin reisi Verd ve imamları Hafs kaçıp gitmişler, fakat Mutahhir onları bu dağların kasabalarından biri olan Nazvâ'ya kadar takip etmiş, burada mağlûp olunca kaçışmağa başlamışlardı. Ancak Mutahhir yine de üzerlerine asker sevkederek geride kalanlarının hepsini yok etmeğe çalışmış, nihayet reisleri Verd b. Ziyâd öldürülmüş, halife diye kabul ettikleri Hafs da kaçıp Yemen'e gitmiş, orada hocalık yapmağa başlamıştı. Daha sonra Mutahhir b. Abdullah bu bölgede on bin kadar Arabın toplanmış bulunduğu «eş-Şeref» denilen yere yürüyerek bunların da üzerlerine hücum etmiş, onları da bertaraf edip bütün bölgeye bir düzen ve dirlik getirip tamamen itaate almış ve burada Adududdevle'ye muhalefet eden kimseyi bırakmamıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda hacc mevsiminde alevî halifesi ve Mısır hakimi el-Muizz Lidinillâh adına Mekke ve Medine'de hutbe okutuldu.

Hilâloğullarından bir grup ile bedevîlerden bazıları hacca gitmek üzere yola çıkmış, Hicâz'a vardıklarında hacılara saldırarak onlardan bir hayli kimseyi öldürmüşlerdi. Hacc mevsimi bir hayli dar bir zamana sıkışmış ve çok kimse hacc görevini yapamamış, er-Radî'nin babası eş-Şerîf Ahmed el-Mûsevî ile birlikte Medine yoluyla hacca gidenlerden başka hacc görevini ifâ eden olmamıştı.

Bu yılın zilhicce (974 ağustos-eylül) ayında Vâsıt'ta büyük bir zelzele meydana gelmişti.

el-Hallâl'ın azatlısı diye bilinen Hanbelî mezhebinin fukahâsından Abdülazîz b. Ca'fer b. Ahmed b. Yezdâd yetmiş sekiz yaşında iken bu yılda vefat etti.

el-Muktedir Billâh zamanında 295 yılı olaylarını anlatmakla başlayan Sâbit b. Sinân b. Sâbit b. Kurrâ'nın tarihi bu yıl olaylarıyla sona erer.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ DÖRDÜNCÜ (M. 974 - 975) YILI OLAYLARI

Adududdevle'nin Irak'ı istilâ edip Bahtiyâr'ı Tutuklaması

Bu yılda Adududdevle Irak üzerine yürüyerek burayı istilâ etmiş, Bahtiyâr'ı tutuklatıp içeri attırmış, daha sonra geri dönerek onu hapisten çıkarmıştı.

Bahtiyâr'ın Adududdevle'ye sürekli mektup göndererek Türklere karşı ona yardım etmeğe gelmesini istemesi üzerine Adududdevle Fars askerleriyle harekete geçip babası Rüknüddevle'nin veziri Ebû'l-Feth b. el-Âmid ile gelen Rey askerleriyle Ahvâz'da bir araya geldi. Vâsıt üzerine birlikte hareket edip de Adududdevle ve yanında diğer askerlerin Vâsıt'a ulaştıklarını haber alan Alptekin yanındaki Türklerle birlikte Bağdâd'a geri dönüp şehri askerlerinin arka tarafına alarak Deyâlâ nehri üzerinde onlarla çarpışmalara azmetti.

Adududdevle varıp Bahtiyâr ile bir araya gelmiş ve kendisi şehrin doğu yakasına gidip yerleşerek Bahtiyâr'ın da şehrin batı yakasına gitmesini emretmişti.

Alptekin'in Bağdâd'a yaklaştığını haber alan Ebû Tağlib b. Hamdân Bağdâd'dan ayrılıp Musul'a doğru gitti; çünkü bir müddetten beri Bağdâd'da beklemekte olan Ebû Tağlib'in askerleri ona karşı gelmeğe ve huzursuzluklar çıkarmağa başlamışlardı, bu yüzden de Bağdâd'da daha fazla beklemesine imkân kalmamıştı. Alftekin Bağdâd'a ulaştığında dört bir tarafından ve her konuda muhasara altına alınmış bir duruma girdi, çünkü bu sıralarda Ayn et-Temr halkından olup meşhur şair el-Mütenebbî tarafından hicvedilmiş bulunan Dabbe b. Muhammed el-Esedî'ye mektup yazıp Bağdâd'ın çevrelerine akınlar yapmasını ve şehre gelecek her türlü yiyecek maddesine engel olmasını emretmişti. Ayrıca Bahtiyâr aynı konuda Şeybânoğullarına da bir mektup yazarak Bağdâd'a karşı akınlar düzenlemesini istemişti.

Diğer taraftan Ebû Tağlib b. Hamdân da Musul cihetinden gelerek Bağdâd'a ulaşacak her türlü gıda maddesinin ulaşmasını engelliyor ve et-

rafa askerî birlikler gönderip şehri iktisadî yönden baskı altına almağa çalışıyordu. Böylece Bağdâd'da fiyatlar bir hayli yükselmiş, ayak takımıyla fitne ve fesatçılar halkın evlerine saldırmağa başlamıştı. Halk da şehirde her hangi bir çatışmanın ve fitnenin kopmasından endişe duydukları için fiyatların bu şekilde yükselmesine aldırış etmiyor ve maişet derdine düşmüyordu. Fakat şehirde bütün yiyecek maddeleri tümüyle tükenmiş, halk sıkıntı çekmeğe başlamıştı. Bunun üzerine Alftekin kendi adamlarının geçimini sağlamak üzere halkın evlerine baskınlar düzenlemeğe başladı.

Adududdevle Bağdâd taraflarına doğru yürüyünce Alptekin ve yayındaki Türkler Deyâlâ nehri ile Medâin arasında onu karşılayıp şiddetli bir savaşa tutuştular. Meydana gelen bu şiddetli savaşa Türkler mağlûp olup bir hayli adamlarını kaybettiler. Çok sayıda adamlarının öldürülmesi üzerine geriye çekilen Türkler daha evvel Deyâlâ nehri üzerinde hazırlamış oldukları köprülerden geçmeğe çalışırlarken meydana gelen kalabalık ve izdihamdan ötürü aralarından yine çok kimse suya düşüp boğulmuş, bir hayli adam ölmüştü. Adududdevle ile yapılan bu çarpışmalar sırasında da Türklere yardım eden ayak takımından bir çok kimse de öldürülmüştü. Adududdevle ve askerleri Türklerin karargâhlarının yağmalanmasını serbest bırakmış, karargâhları tümüyle yağmalanmıştı. Bu olay bu yılın 14 cemaziyelevvel (30 Ocak 975) günü meydana gelmişti.

Türkler buradan ayrılıp Tekrit'e gidince Adududdevle gelip Bağdâd'ın varoşlarında karargâh kurmuş, Türklerin Tekrît'e ulaştıklarını kesin olarak öğrenince Bağdâd'a girerek hükümdarlık sarayına yerleşmişti. Türkler Bağdâd'dan giderlerken halifeyi de alıp yanlarında zorla götürmüşlerdi. Adududdevle halifenin tekrar Bağdâd'a gelmesi için bir hayli uğraşmış ve nihayet 8 recep (24 mart) günü nehir yoluyla Bağdâd'a geri getirtmişti Adududdevle halifeyi karşılamak üzere nehirde büyük gemilerle çıkmış, nehir içinde sayılmayacak kadar çok kayık ve gemi karşılama törenine katılmış, hemen hemen Bağdâd'da hiç kimse kalmamıştı. Dicle nehrini aşmak isteyen her hangi bir kimse bu tören sırasındaki kayık ve sandalların çokluğundan dolayı bir tek kayık veya sandalla karşı tarafa geçebilecek durumda idi. Adududdevle halifeyi karşılamış, birlikte şehre girerek getirip Dâru'l-Hilâfe'de makamına oturtmuştu.

Adududdevle sonra Irak'ı ele geçirme tamahına düşmüş, Bahtiyâr'ın zayıflığını söz konusu etmişti. Ancak babasından çekindiği için Irak'ı alenen ele geçirmeyi düşünemiyordu. Gizliden gizliye Bahtiyâr'ın askerlerini kışkırtarak Türklere karşı giriştikleri bu çarpışmalarda yapılan savaşlarda iyice direnip zafer elde etmelerinden dolayı kendilerine maaş dağıtılma-

sını ve ihsanlarda bulunulmasını istemeğe başladılar. Gerek Adududevle'nin ve gerekse Bahtiyâr'ın askerleri bu isteklerinde bir hayli ileri gittiler, ama Bahtiyâr'ın elinde onlara verebilecek hiç bir şeyi kalmamış gibiydi. Mallarının bir kısmı yağmalanmış, geri kalanlarını da kendisi harcamıştı. Ülkenin dört bir tarafı karışıklıklarla çalkalandığı için kendisine dışarıdan her hangi bir para da gelmiş değildi.

Diğer taraftan Irak'ı ele geçirme düşüncesinde olan Adududdevle Bahtiyâr'ı oyuna getirmeğe çalışarak askerlerin bu isteklerine iltifat etmemesini, onlara karşı biraz da olsa sert davranmasını, gücünün yetmediği isteklerde bulunduklarından dolayı böyle istekleri yerine getirmemesini ve bu isteklerinde devam ettikleri takdirde kendisinin emirlikte ve onların reisi olmakta gözü olmadığını söylemesini tavsiye ederek böyle davrandığı takdirde kendisinin de Bahtiyâr ile askerleri arasına girip aralarını bulacağına ve Bahtiyâr'ın isteklerini gerçekleştireceğine dair söz vermişti. Bahtiyâr da Adududdevle'nin kendisine karşı şefkatle davranıp ona nasihatler ettiğini zannederek onun bu teklifine uyup emirlikten istifa ederek gelip evine kapanmış ve kapısını içerden kapatmıştı. Ayrıca bütün kâtiplerini, hâciplerini görevden azledip onları da işlerinden uzaklaştırdı. Adududdevle ileri gelen kumandanların da katıldığı bir toplantıya gelmesi için Bahtiyâr'a haber göndererek onlara yakınlaşması ve gelip anlaşması için tavsiyelerde bulunmuştu, fakat daha evvel kendi aralarında yaptıkları gizli bir konuşmada Adududdevle Bahtiyâr'a kendisini böyle bir toplantıya davet edip kumandanların gönüllerini hoş tutmasını tavsiye edeceğini, fakat onun böyle bir tavsiyeyi kabul etmemesini kararlaştırmışlardı. İşte Adududdevle gelip toplantıya katılmasını teklif ettiği zaman kendisine daha evvel yapmış olduğu tavsiyeye uyarak bunu kabul etmemiş ve şöyle karşılık vermişti: «Ben onların emîri değilim, onlarla aramızda hiç bir ilişki de yoktur. Ben onlardan tamamen uzaklaştım.» Bu şekilde aralarında üç gün müddetle görüşmeciler ve aracılar gidip gelmiş, bu müddet içerisinde Adududdevle her iki tarafı da sürekli aldatıp durmuştu. Diğer taraftan şehir içindeki karışıklıklar sürmekte idi. Bu durumun böyle sürüp gittiğini gören Bahtiyâr, Adududdevle'ye haber gönderip daha evvel kendisine vermiş olduğu sözü ve kendi aralarında kararlaştırdıkları hususu tatbik etmesini istedi. Adududdevle ise, ileri gelen kumandanlara vaatlerde bulunarak onları toplantıdan dağıtmış ve arkasından Bahtiyâr ile kardeşlerini davet ederek geldiklerinde hemen yakalatıp hapsetmiş ve kapılarına nöbetçiler dikmişti. Diğer taraftan Adududdevle halkı toplayıp onlara iyilik ve ihsanlarda bulunarak onları gayet iyi yöneteceğine ve işlerini düzene sokacağına dair söz vermişti, Böylece karışıklık çıkarıp duran halk Adududdevle'nin bu sözleri üzerine sakinleşti. Adududdevle Bahtiyâr'ı 26 cemaziyelâhir (13 mart) günü tutuklatmıştı.

Halife et-Tâi' Lillâh daha evvel Türklerle birlikte yürütmüş olduğu savaşlarda onlardan yana olduğu için Bahtiyâr'dan nefret ediyordu. Bahtiyâr'ın yakalandığını öğrenen halife, buna son derece sevinmiş ve Adududdevle'ye yaklaşmıştı. Adududdevle ise onunla karşılaşınca tamamen unutulup bir kenara terkedilmiş duruma düşen halifeye son derece hürmet edip tazimde bulunmuş ve yönetimi ele geçirdikten sonra hemen Dâru'l-hilâfe'nin ihya edilmesini, tekrar tamir edilip iyice tefriş edilerek her türlü ihtiyaçlarının giderilmesini emretmiş ve hilâfetle ilgili ihtiyaç duyulan her şeyin yerine getirilmesini de isteyip halifenin iktâlarının korunmasını sağlamıştı. Halife et-Tâi' Lillâh, Bağdâd'a gelince, doğrudan doğruya Dâru'l-hilâfe'ye gidip yerleşmiş, Adududdevle de ona bir hayli mal ve paranın yanı sıra ihtiyaç duyulacak her türlü eşya ve mefruşâtı sağlayıp göndermişti.

Bahtiyâr'ın Tekrar Yönetimi Başına Dönmesi

Bahtiyâr tutuklandığında oğlu el-Merzubân Basra valiliğini yürütmekte idi. Babasının yakalandığını ve hapse atıldığını öğrenince, Adududdevle'ye karşı isyan ederek, Rüknüddevle'ye durumu bir mektupla bildirmiş, Adududdevle'nin ve Ebû'l-Feth b. el-Âmid'in babası Bahtiyâr ile iki amcasına karşı yaptıklarından ve davranışlarından şikâyet ederek Adududdevle'nin yapmış olduğu hile ve entrikaları anlatmıştı. Olup bitenleri öğrenen Rüknüddevle mektubu okuduğu anda kendini tahtından yere atmış, yerde yuvarlanmağa ve tepinmeğe başlamıştı. Bu duruma son derece üzülen Rüknüddevle günlerce yemek ve içmekten kesilmiş ve bu üzüntüsünün etkisiyle hayatının sonuna kadar çekeceği bir hastalığa tutulmuştu.

Bahtiyâr'ın tutuklanmasından sonra, Muhammed b. Bakıyye Adududdevle'ye yaklaşıp ona hizmette bulunmuş, Adududdevle de ona Vâsıt ve çevresini iltizam etmişti. Muhammed b. Bakıyye, Vâsıt'a gidince Adududdevle'ye itaat etmekten sarf-ı nazar ederek ona karşı isyan edip muhalefette bulunmuş, Bahtiyâr'ın tutuklanmasını kınayarak buna karşı çıkmıştı. Ayrıca İbn Bakıyye, İmrân b. Şâhin'e mektup yazarak ondan yardım isteyip Adududdevle'nin hile ve tuzaklarına düşmekten sakındırmış, İmrân da ona verdiği cevapta bu istek ve tekliflerini olumlu karşılamıştı.

Bu arada Adududdevle, Alptekin'in veziri Sehl b. Bişr'i Bahtiyâr'ın zindanından çıkararak Ahvâz'a göndermiş ve burayı ona iltizam etmişti. Ahvâz'da bulunan Sehl b. Bişr ile mektuplaşan Muhammed b. Bakıyye onu kendi tarafına çekmeğe çalışmış, Sehl de b. Bakıyye'nin bu teklifini kabul etmişti. İbn Bakıyye isyan edince Adududdevle üzerine gayet güçlü bir ordu sevketmişti. İbn Bakıyye de nehir yolu ile İmrân b. Şâhin'in kendisine ulaştırdığı askerlerle birlikte nehir yoluyla harekete geçerek Adududdev'-

le'nin askerleriyle karşılaşmış ve onları kötü bir mağlûbiyete uğratmıştı. Diğer taraftan Rüknüddevle ise Bahtiyâr ve oğlu el-Merzubân ile Bahtiyâr'ın taraftarlarına ve ona bağlı olanlara mektuplar yazarak direnip sabretmelerini tavsiye etmiş ve kendisinin de Adududdevle'yi oradan uzaklaştırıp Bahtiyâr'ı tekrar kendi yönetimi başına iade etmek üzere hemen Irak'a hareket etmek üzere olduğunu bildirmişti.

Babasının kendisine karşı bu yaptıklarından dolayı son derece kızgın olduğunu ve bu yaptıklarından aslâ memnun olmadığını bilen halk ve düşmanları Adududdevle'ye karşı gelmiş ve bölge bir hayli karışıklıklarla dolup taşmıştı. Ayrıca Fars bölgesi ile denizden gelecek her türlü gıda maddesi artık tamamen kesilmiş, Adududdevle'nin elinde yalnız Bağdâd ve çevresi kalmıştı. Bundan dolayı da halk ona karşı gelmiş, hiç de hoşlanmayacağı durumlarla karşılaşmıştı. Bunun üzerine Adududdevle kendisinin burada yapıp durduklarını, dağıttığı malları iyilikleri söz konusu ederek, Bahtiyâr'ın ülkeyi yönetmekten âciz düştüğünü bildirmek üzere Ebûl-Feth b. el-Âmid'i bir mektup ile babasına göndermeyi düşündü. O sıralarda onlara iyice yaklaşmış bulunan Rüknüddevle'ye yazdığı bir mektupta, bu şekilde devam edip de Bahtiyâr tekrar yönetimin başına getirilecek olursa ülkenin tamamen mahvolup gideceği gibi hilâfetin de ortadan kalkacağını anlatıyor ve Bahtiyâr'a yardım etmekten vaz geçmesini istiyordu. Adududdevle Ebû'l-Feth'e mektupta: «Şayet babam bu isteklerimize cevap verirse ne alâ, yok eğer bunları kabul etmezse ona şunları söyle: «Irak bölgesini bana iltizam etmeni istiyorum, buna karşılık her sene üç milyon dirhem ödeyip Bahtiyâr ve kardeşlerini ve arzu ettiğin gibi ve istediğin makamlara getirmen için gönderirim. Şayet Bahtiyâr ve kardeşleri yanında kalmak isterlerse orada kalabilirler. İstiyorlarsa da Fars bölgesini onlara teslim edeyim, orada ikamet etsinler. O zaman da onlara her türlü kolaylığı sağlarım. Şayet Bağdâd'a gelip de hilâfet işini deruhte ederek Irak'ta ikamet etmeyi düşünüyorsanız, o zaman Bahtiyâr'ı Rey'e gönderirsiniz, ben de Fars bölgesine kendi yönetimimin başına geri dönerim. Buna rağmen de emir ve son söz hakkı babamızındır.» diye yazmasını istemişti.

Adududdevle bunlara ilâve olarak şunları da söylemişti: «Yine bu tekliflerimizi kabul ederse ne alâ, şayet bu teklifi de reddederse o zaman babama şunları söyle: «Ey efendi babamız! Her konuda bizim için sözün ve vereceğin karar geçerlidir, ama artık meydana gelen olaylardan sonra aramızda ister istemez bir kırgınlık ve düşmanlık oluştuğundan Bahtiyâr ve kardeşlerini serbest bırakman mümkün değildir. Şayet onları serbest bırakıp da arzu ettikleri gibi davranabilmelerine yol verirsen, mutlakâ benimle çarpışıp bana karşı savaş açarlar. O zaman da aramızda büyük ihtilâflar çıkar, bu aile birbirine ebediyyen düşüp çekişmelere girer. Şayet bu

teklif ettiklerimi kabul ederseniz, ben sizin için itaatkâr bir kul olurum; kabul etmeyip de buradan ayrılmamı istersiniz o zaman Bahtiyâr ve kardeşlerini öldürüp onlara taraftar olabileceğini tahmin ettiğim herkesi de tutuklatır, zindanlara atar, sonra da bu bölgeyi kendi hâline terkederek, kim gelip yönetirse hiç de ilgilenmeden Irak'tan ayrılır, giderim.»

Ancak İbnü'l-Âmid bu mektubu Rüknüddevle'ye bizzat kendisi götürmekten çekinmiş, Adududdevle'ye başkasıyla göndermesini tavsiye ederek kendisinin de arkasından çıkıp Rüknüddevle'ye gideceğini ve bu isteklere olumlu cevap vermesi için ona tavsiyelerde bulunacağını teklif etmişti. Bunun üzerine de Adududdevle yazılan bu mektubu bir elçi ile birlikte babasına göndermiş, peşinden İbnü'l-Âmid'i sür'atlice yola çıkarmıştı. Adududdevle'nin bu elçisi, Rüknüddevle'nin huzuruna varıp ona mektubu okuduğunda Rüknüddevle hemen üzerine saldırıp öldürmek istemiş, fakat elçi önünden kaçıp kurtulmuştu. Biraz kızgınlığı geçtikten sonra onu geri çağırtmış ve şöyle demişti: (Adududdevle'yi kastedip adını zikretmeden ve yerine daha kötü bir isim kullanarak) Sen yeğenime yardım etmek üzere değil de onun ülkesine göz dikmek üzere oraya gittin değil mi? Sen bilmiyor musun ve hiç işitmedin mi ki ben el-Hasan b. el-Firuzân'a bana yabancı olmasına ve aramızda her hangi bir akrabalık bağı bulunmamasına rağmen bir kaç kez kendi şahsımı ve ülkemi tehlikelere sokarak yardımına gittim. Bu yardım sırasında düşmanlarına karşı zafer elde ederek onu tekrar yönetimi başına iade ettiğim hâlde ondan tek bir dirhem değerinde en ufak bir şey de almayı kesinlikle kabul etmedim. Bunun dışında İbrâhim b. el-Merzubân'a da yardım edip Âzerbeycân'a iade edip yönetimin başına getirdiğim gibi vezirimi ve askerlerimi ona yardım etmek üzere gönderip yine ondan tek bir dirhem karşılığında bir menfaat beklemedim. Bütün bunları sırf iyilik olsun ve mürüvvete bir katkım olsun diye yaptım. Sen bana ve yeğenlerime karşı iki dirhemlik bir yardımda bulundun da bunu bana minnet mi etmek istiyorsun? Sonra yeğenlerimin ülkesine göz dikip beni onları öldürmekle tehdit edip duruyorsun» Adududdevle'nin bu elçisi geri döndükten sonra vezir İbnü'l-Âmid, Rüknüddevle'nin yanına varmış, fakat Rüknüddevle huzuruna kabul etmeyerek onunla konuşmak ve sözünü dinlemek istememişti. Hattâ onu öldürmekle de tehdit ederek haber gönderip şöyle demişti: «Seni ve o ibneyi (bu sözüyle oğlu Adududdevle'yi kastediyordu) kendi başınıza bırakayım da arzu ettiğiniz gibi davranın öyle mi? Size doğru üç yüz süvari ile birlikte geleceğim, o zaman önümde durabilirseniz durunuz. Vallahi sizinle en yakınlarınız olan kimseleri getirip çarpıştıracağım.»

Rüknüddevle o günlerde hep şöyle diyordu: «Her gece rüyamda kardeşim Muizzüddevle'yi görüp duruyorum, sürekli olarak parmaklarını ısırarak bana: «Ey kardeşim! Bana çoluk çocuğuma karşı böyle davranmak üzere mi söz vermiştin.» diye söyleyip duruyor. Çünkü Rüknüddevle kardeşini son derece severdi. O, Muizzüddevle'yi yanında yetiştirmiş, büyütmüştü, onun katında oğlu gibi idi.

Sonra Rüknüddevle'nin adamlarından ileri gelenler, İbnü'l-Âmid için iltimasta bulunup Rüknüddevle'ye durumu anlatmışlar, aslında İbnü'l-Âmid'in bu mektubu getirmeyi bahane ederek bir an evvel Adududdevle'den kurtulmak için kalkıp kapısına dayandığını söylemişler ve aralarını bulmağa çalışarak: «O emîrlerimizi dinlemek ve neye karar verdiğimizi öğrenip buna uymak üzere gelmiş bulunuyor.» diye ilâve etmişlerdi. Bu sözler üzerine Rüknüddevle İbnü'l-Âmid'in huzuruna çıkmasına izin vermiş ve onunla bir araya gelip durumu görüşmüş, nihayet Adududdevle'nin Fars bölgesine geri dönmesini, Bahtiyâr'ın da tekrar Irak'a hakim olmasını kararlaştırmışlardı. Sonra Rüknüddevle vezirini Adududdevle'ye göndermiş, vezir de olup bitenleri bildirmişti. Adududdevle, durumun dört bir yandan kendi aleyhlerine işlemeğe başladığını görünce Fars bölgesine dönerek Bahtiyâr'ı yönetimi başına iade etmeyi kabul edip bunun dışında bir çıkar yolun olmadığını görmüş, Bahtiyâr'ı hapishaneden çıkararak ona hil'atler giydirmiş ve kendisine vekâlet etmek üzere Irak'ta görev yaptığını kabul etmesini şart koşup hutbelerde adını da zikretmeyi istemiş ve Bahtiyâr'ın acizinden ve zayıflığından dolayı da kardeşi Ebû İshâk'ı Emîrü'l-ceyş (başkumandan) olarak tayin etmesini istemişti. Ayrıca Adududdevle amcasının oğullarından daha evvel almış olduğu ve sahip bulundukları her şeyi tekrar onlara iade etmiş, kendisi de bu yılın şevval (975 haziran-temmuz) ayında Fars bölgesine doğru hareket ederek babasının veziri Ebû'l-Feth b. el-Âmîd'in de kendisinden üç gün sonra hareket etmesini emretmişti.

Adududdevle Irak'tan ayrıldıktan sonra İbnü'l-Âmid Bahtiyâr'ın meşgul olup durduğu eğlence ve içkilere dalmış ve bu gibi boş şeylerle vakit geçirip Bahtiyâr'la kafa kafaya vererek gizlice Rünknüddevle'nin ölümünden sonra kendisine gelip kendisine vezir olmasını kararlaştırmışlardı. Ancak vardıkları bu kararı Adududdevle haber almıştı. İleride kaydedeceğimiz gibi, bu karar İbnü'l-Âmid'in ölümüne sebep olacaktır.

Böylece Bağdâd'da tamamen yerleşmiş bulunan Bahtiyâr, Adududdevle'ye vermiş olduğu sözleri tutmamıştı. Bahtiyâr Bağdâd'a tamamen hakim olunca İbn Bakıyye yanında bulunan adamlarıyla birlikte gelip huzuruna varmış ve Bahtiyâr ile Adududdevle arasındaki nefretleşme ve düşmanlığı da körüklemeğe başlamıştı. Gerçekten Adududdevle'nin Bağdâd'dan ayrıl-

masından sonra tekrar karışıklıklar yüz göstermiş, İbn Bakıyye ise askerleri kendi tarafına çekmeğe çalışıp kendi özel hazinesine bir sürü mal ve para toplayıp yağmağa başlamıştı. Bahtiyâr ondan para istediğinde İbn Bakıyye hemen askerleri araya sokup Bahtiyâr'a her hangi bir şey vermeğe yanaşmıyordu. Bu da Bahtiyâr'a ağır gelmeğe başlamıştı. Bunun için İbn Bakıyye'nin başına bir çorap örüp ona karşı bir hile düzenleme hususunda etrafındakilerle istişare etmiş, ancak İbn Bakiyye bu durumu öğrenince Bahtiyâr'a serzenişte bulunmuştu. Bahtiyâr ise bunu inkâr ederek böyle bir şey düşünmediğine dair ona yemin ettiyse de İbn Bakıyye bundan sonra Bahtiyâr'a karşı daha tedbirli davranmağa başlamıştı.

Kirmân Halkının Adududdevle'ye Karşı İsyanı ve Bu İsyanın Bastırılması

Bu yılda Kirmân halkı Adududdevle'ye karşı isyan etti. Adududdevle el-Bilâdü'l-Harrâ (sıcak bölgeler)'den el-Cerûmiyyeli Tâhir b. es-Simma adında birisine bazı iltizamlar vermişti. Tâhir b. es-Simma'nın elinde bir hayli mal birikmiş, bu malları başkasına kaptırmama tamahına düşmüştü. Bu arada Adududdevle Irak'a doğru gitmiş, veziri el-Mutahhar b. Abdullah'ı da Ummân taraflarına gönderip buraları ele geçirmesini istemişti. Böylece Kirmân bölgesi tamamen askersiz kalınca Tâhir b. es-Simma el-Cerûmiyye ve diğer bölge halkından bir çok kimseyi etrafında toplamıştı.

İttifakla anlatıldığına göre, o sıralarda da Sâmânoğulları emirlerinden Yüztemir, Sâmânilerin Horasân orduları kumandanı Ebû'l-Hasan Muhammed b. İmrâhim b. Sîmcûr'a karşı gelerek aralarında anlaşmazlık ve nefret meydana gelmişti. Bunu haber alan Tâhir b. es-Simmâ Yüztemir'e mektuplar yazarak Kirmân taraflarını ele geçirme hususunda onu tamaha düşürünce Yüztemir Tâhir'in yanına varmış, ikisi ittifak edip anlaşarak Yüztemir'i emir nasbetmişlerdi. Fakat el-Cerûmiyye halkı Yüztemir'e karşı isyan edince Yüztemir bu isyanı Tâhir'in hazırladığını düşünüp aralarında ihtilâf çıkmış ve çarpışmışlardı. Bu çarpışmalara Yüztemir Tâhir'i mağlûp edip esir almış ve askerlerine karşı zafer elde etmişti.

Kirmân bölgesindeki bu karışıklıklar üzerine o sıralarda Horasân'da bulunan el-Hüseyn b. Ebî Ali b. İlyâs bu bölgeyi ele geçirmeğe tamah etmiş ve etrafına topladığı askerlerle Kirmân üzerine yürümüştü. Gerçekten el-Hüseyin b. Ali'nin etrafında kalabalık kitleler toplanmış bulunuyordu. O sıralarda da Adududdevle'nin veziri el-Mutahhar b. Abdullah Ummân ve çevresindeki dağlık bölgeyi tamamen ele geçirmiş, buralarda isyan çıkarıp duran Haricileri mağlûp ederek geri dönmüştü.

Ancak tam o sıralarda Bağdâd'dan Adududdevle'nin bir mektubu kendisine ulaşmıştı, bu mektupta hemen Kirmân üzerine yürümesini emretmiş bulunuyordu. Gerçekten el-Mutahhar b. Abdulah Adududdeve'nin bu mektubunu alır almaz sür'atle Kirmân'a doğru hareket etmiş, yolda karşılaştığı isyancı ve karışıklık çıkaran fesatçıları tepeleyip durmuş; kimini öldürmüş, kimini da darağaçlarına asmış; bazılarının kulak, burun ve diğer organlarını keserek idam etmişti. O sıralarda Kirmân'da bulunan Yüztemir'i gafil olduğu bir anda basan el-Mutahhar ile Yüztemir arasında Bemm şehri civarında çarpışmalar meydana gelmiş, bu çarpışmalarda Yüztemir mağlûp olunca şehre girip orada kapanmıştı. el-Mutahhar Yüztemir'i şehrin bir iç kalesinde muhasara altına alınca Yüztemir emân istemiş ve bu isteği kabul edilmişti. Yüztemir kapandığı bu kaleden Tâhir b. es-Simma ile birlikte çıkınca el-Mutahhar derhal Tâhir'in yakalanıp halkın huzuruna çıkarılmasını ve halka teşhir edilmesini emretmiş, arkasından boynu vurularak idam edilmişti.

Yüztemir'e gelince, el-Mutahhar onu gittiği her yere, bu arada bazı kalelere götürmüş, ona verdiği emân sözünü gerçekten tutmuştu. el-Mutahhar, el-Hüseyn b. İlyâs ile karşılaşınca yanında kalabalık asker kitlelerinin bulunduğunu görmüş, onlardan korkarak uzaklaşmağa başlamıştı. Fakat karşılaşmanın da mutlaka gerekli olduğunu ve kaçınılmaz hâle geldiğini gören el-Mutahhar, el-Hüseyn'in askerleriyle çarpışmalara girişmiş ve Ciref(1) kapısı önünde onları hezimete uğraşmıştı. Kaçmak istemişlerse de karşılarında şehrin surları dikiliverince kaçamamışlar, el-Mutahhar onları arzu ettiği gibi kılıçtan geçirmiş, kumandanları el-Hüseyn'i de esir almıştı. Esir edilen el-Hüseyn b. İlyâs el-Mutahhar'ın huzuruna getirilmiş, fakat sonra onunla ilgili hiç bir bilgi edinilememişti. Böylece Kirmân'da meydana gelen karışıklıklar sona ermiş ve tekrar Adududdevle'nin yönetimine girmişti.

Alptekin'in Dımaşk Valiliği ve Ölünceye Kadarki Durumu

Muizzüddevle'nin azatlısı Alptekin et-Türkî'nin Irak'ta meydana gelen Türk isyanı sırasında efendisi Bahtiyâr b. Muizzüddevle ve Adududdevle'den çektiklerini ve başına gelen musibetleri kaydetmiştik. Alptekin et-Türkî, Bahtiyâr ile Adududdevle'ye karşı mağlûp olunca Türklerden kendisine bağlı gayet iyi niyetli bir grup ile birlikte ayrılıp Humus'a gi-

(1) «Cireft» şekli Mu'cemu'l-buldân'da kaydedilmiştir, fakat yerli ve Avrupalı ilim adamlarımız tarafından gerek İslâm Ansiklopesi'nde, gerekse başka yerlerde «Ciruft» şeklinde kaydedilmiştir. (Çeviren).

derek şehre yakın bir yerde konaklamıştı. Onun buraya geldiğini öğrenen el-Muizz Lidinillâh'ın Dımaşk emîri Zâlim b. Mevhûb el-Ukaylî derhal üzerine yürümüş, fakat ona karşı her hangi bir başarı elde edemeyince geri dönmüştü. Bunun üzerine Alptekin Dımaşk'a doğru harekete geçerek gelip şehrin dış varoşlarında karargâh kurmuştu.

Alptekin'in Dımaşk yakınlarına geldiği ve karargâh kurduğu günlerde buranın emîri el-Muizz Lidinillâh tarafından görevlendirilmiş bulunan Reyyân el-Hâdim idi.Dımaşk'ta o sıralarda çok büyük karışıklıklar meydana gelmiş, bu karışıklıklar, isyan ve fesatlar şehrin hayatına tamamen hâkim olup ileri gelenlerin ve yöneticilerin halk üzerinde her hangi bir otoriteleri kalmadığı gibi, kendileri de sultanlara itaat etmez duruma gelmişlerdi. Alptekin et-Türkî gelip şehrin dışında karargâh kurunca Dımaşk'ın yaşlıları ve eşrafından bazı kimseler yanına varmış, buraya gelişinden dolayı memnun ve mesrûr olduklarını bildirerek yanlarında ve şehirlerinde ikamet etmelerini ve memleketlerine hâkim olup aralarında itikadî ihtilâfların bulunduğu, Mısırlıların yönetimine son vermesini istemişlerdi. Gerçekten Mısırlı yöneticilerle Dımaşk halkı arasında itikât farklılıklarından ve kendilerine uygulamış oldukları zulümden dolayı bir nefretleşme vardı. İşte Mısırlıların bu zulmünü sona erdirmesi için Alptekin'den ricada bulunmuşlardı. Alptekin Dımaşklılar'ın bu tekliflerine olumlu cevap vererek kendisine itaat edip bu hususta yardım edeceklerine dair yemin etmelerini istemiş, kendisi de onları koruyup uğradıkları bu zulümlerden kurtaracağına dair yemin etmişti. Bu anlaşmalarından sonra Alptekin Dımaşk'a girmiş, Reyyân el-Hâdim de oradan çıkıp gitmiş, böylece Alevî Fâtimî halifesi adına okutulan hutbe artık bu yılın şaban ayından itibaren Abbâsî halifesi et-Tâi' Lillâh adına okunmağa başlanmıştı. Alptekin Dımaşk'a girdikten sonra burada baş gösterip duran bütün karışılık ve fesatları önlemiş, kökünü kazımış, yönetimi tamamen ele geçirip şehrin bütün işlerini yoluna koyup islâh edince halkın tümü ondan çekinmeğe ve ona karşı bir saygınlık duymağa başlamıştı. Bu sıralarda bedevî Araplardan bir grup şehrin çevresini ve civar köylerini istilâ etmiş bulunuyorlardı. Alptekin bunlar üzerine yürüyerek üzerlerine saldırmış ve onlardan çok kimseyi öldürerek buralardan uzaklaştırmıştı. Şehri ele geçirme ve etrafını da hakimiyeti altına alma hususunda mükemmel bir cesaret ortaya koyduğu gibi kendisinin gücünü de ispjatlamış, her türlü güzel tedbirleri almakla varlığını Dımaşklılara göstermişti. Böylece Dımaşklılar da ona bağlılıklarını bildirerek itaat etmiş ve Alptekin'in etrafında kalabalık kitleler halinde birikmişlerdi. Alptekin'in gücü ve adamları arttığı gibi elindeki malları da çoğalmış ve Dımaşk'ta iyice yerleşmişti.

Alptekin Mısır ve Dımaşk'ta iyice yerleştikten sonra Fâtimî halifesi el-Muizz ile mektuplaşarak onu idare etmeğe ve kendisine bağlı olduğunu

ifade ederek şerrinden korunmağa çalışmıştı. el-Muizz ona yazdığı cevâbî mektupta bu bağlılığından dolayı teşekkür ediyor ve ona hil'at giydirerek tekrar Dımaşk'a vali olarak göndermek üzere Mısır'a davet ediyordu.Ancak Alptekin buna pek güvenmediği için Mısır'a gitmeğe yanaşmamıştı. Alptekin'in Mısır'a gitmekten çekinmesi üzerine el-Muizz derhal Dımaşk üzerine harekete geçip ordusunu hazırlamış, fakat o sıralarda hastalanıp vefat etmişti. İleride 365 yılı olayları arasında kaydedeceğimiz gibi, yerine oğlu el-Azîz Billâh geçmiş. Alptekin de el-Muizz'in oğlu ile Mısır tarafından gelecek tehlikeden emin olmuştu. Hattâ bununla kalmayıp el-Azîz Billâh'ın Suriye sahillerine bitişik olan topraklarına doğru yürümüş ve Sayda'yı muhasara altına almıştı. Sayda'da İbn eş-Şeyh vali olarak görev yapıyor ve Mağriblilerin ileri gelenlerinden bir çok kimse ile birlikte Zâlim b. Mevlûb el-Ukaylî de orada bulunuyordu. Alptekin Sayda'da bunlarla çarpışmalara girişmiş, fakat bir hayli kalabalık ordulara sahip oldukları için onu rahatlıkla yenebileceklerini düşünüp şehirden dışarı çıkarak üzerine saldırmışlar, Alptekin de geriye çekilmek suretiyle onları üzerine çekmiş ve şehirden uzaklaşmalarını sağlamıştı. Sonra birden tekrar hücuma geçip onlardan dört bin civarında adam öldürmüştü. Diğer taraftan Akka'yı da almaya tamah ederek oraya doğru yürümüş, sonra Taberiyye'ye yönelip aynen Sayda'da gerçekleştirdiği yağma ve öldürmeleri burada da gerçekleştirerek Dımaşk'a geri dönmüştü.

el-Azîz Billâh bu durumu ve Alptekin'in başarılarını haber alınca veziri Ya'kûb b. Killis ile bu hususu danışarak ne yapması gerektiğini sormuş, veziri de ona Cevher komutasında bir orduyu Suriye'ye ve özellikle Dımaşk üzerine göndermesini teklif etmişti. el-Azîz hemen harekete geçip gerekli orduyu hazırlayıp yola çıkardı. Bunu haber alan Alptekin, Dımaşk halkını toplayarak onlara şöyle hitapta bulundu: «Biliyorsunuz ki ben sizin küçüğünüzden ve büyüğünüzden gelen teklifler üzerinize sizin yönetiminizi üstlenip şehrinize geldim. Bir müddet sonra buradan çekip gitmek üzere iken işte bu durumla karşı karşıya gelmiş bulunuyorsunuz. Benim yüzümden size her hangi bir musibetin gelip çatmasını başınıza bir felâketin gelmesini istemiyorum. Bunun içinde iyisi mi ben buradan ayrılıp gideyim.» Dımaşklılar ise ona şu şekilde karşılık vermişlerdi: «Senin buradan ayrılmana aslâ müsaade etmeyiz. Biz mallarımızı ve canlarımızı senin yoluna vermeğe ve sana sonuna kadar yardım edip yanında yer almağa hazırız.» Dımaşklıların bu sözleri üzerine Alptekin onlara bu hususta yemin ettirmiş ve Dımaşkta ikamet etmeğe devam etmişti. Nihayet 365 yılı zilkade (976 Temmuz) ayında Cevher Dımaşk dolaylarına ulaştı ve Dımaşk'ı muhasara altına aldı. Ancak Alptekin ve ona yardımda bulunanlardan muazzam bir mukavemet görünce ne yapacağını şaşırmış ve bu şekilde her iki taraftan da çok kimse öldürülmek suretiyle muhasara iki ay sürmüştü.

Dımaşklılar Fâtimî ordularının muhasarasının bir hayli sürüp gittiğini görünce Alptekin'e el-Hasan b. Ahmed el-Karmatî ile mektuplaşıp ondan yardım istemesini tavsiye etmişlerdi. Bu tavsiyeye uyan Alptekin Karmatîlere haber göndermiş, Karmatî reisi el-Hasan b. Ahmed de el-Ahsâ' (Lahsa)'dan hareket ederek Dımaşk'a doğru yola koyulmuştu. Dımaşk'a yaklaşınca Cevher her iki düşman arasında kalmamak için yedi aydan beri sürüp gitmekte olan muhasarayı kaldırarak geri çekilmişti. Karmatî Dımaşk'a varıp Alptekin ile bir araya gelmiş ve Cevher'in peşine takılmışlardı. Alptekin ile Karmatî askerleri Cevher'e er-Remle'de yetişmiş, o da er-Remle'nin dışında konaklayarak bütün ağırlıklarını Askalan'a göndermişti. Her iki taraf çarpışmalara girişmiş bulunuyordu. Alptekin ile Karmatîlerin Suriye Arapları ile diğerlerinden yaya ve süvârî olarak elli bin kişilik bir orduları oluşmuş, er-Remle'nin üç fersahlık bir mesafe uzaklığında et-Tavâhîn nehri sahilinde konaklamışlardı. Bu nehirden er-Remle'ye içme suyu gidiyordu. Şehrin içme suyunu kesince Cevher kuyularda ve sarnıçlarda birikmiş bulunan yağmur suyunu kullanmak zorunda kalmış, fakat bu suyun yetmeyeceğini ve bu şekilde onlara karşı koyamayacağı da kesin olunca Remle'den ayrılıp Askalan'a gitmişti. Cevher'in Askalan'a gitmesi üzerine Alptekin ve Karmatîler peşine takılıp burada da muhasara altına aldılar. Muhasara bir hayli uzun sürünce Cevher'in elindeki yiyecek maddeleri ile yemleri bir hayli azalmıştı. Mevsim de kış olduğu için Mısır'dan veya başka bir yerden deniz yoluyla buraya yardım ulaşması da mümkün değildi. Büyük sıkıntılara düşen Cevher ve askerleri leş yemek zorunda kalmışlar, pahalılık almış yürümüştü; beş rıtıl ekmek iki Mısır dinarına fiyat buluyordu.

Cevher bu sıkıntılara düşünce Alptekin ile mektuplaşarak onu anlaşma ve itaate davet edip kendisine çok miktarda mal vermeyi teklif etmişti. Alptekin bu tekliflere yanaşmak istediğinde Karmatî reisi onu bundan alıkoyuyor ve sürekli Cevher ile korkutuyordu. Böylece Cevher büyük sıkıntılara düşmüştü, neredeyse askerleriyle birlikte yok olmakla karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Nihayet Alptekin ile bir araya gelip konuşmayı teklif etmiş ve ona bu hususta haber göndermişti. Her iki komutan atlarına binip gelmiş ve yere inmeden atlarının sırtında ayak üstü görüşmüşlerdi. Cevher şöyle demişti: «İslâm'ın, değerli dinin bizi bir araya getirip birliğimizi sağladığını çok iyi biliyorsun. Bu fitne ve karışıklıklar da bir hayli uzun sürüp gitti. Bu savaşımız sırasında çok kan dökülüp bir hayli mal yağmalandı ve yarın bütün bu hususta Cenâb-ı Allah huzurunda sorumlu olacak olan ikimiziz. Ben seni barışa, anlaşmaya davet edip çok miktarda mal vermeyi teklif ettiğim hâlde buna yanaşmayıp fitneyi ve savaşın ateşini körüklemeye devam ettin. İşte Cenab-ı Allah da seni bu hususta mutlakâ sorguya çekecektir. Kendi vicdanına sor, ayrıca başkalarının görüşüne uymaktan ziyade kendi görüşüne uymayı tercih et.»

Alptekin Cevher'e şöyle karşılık vermişti: «Yemin ederim ki senin bu söylediklerine güveniyor ve doğrusunun da bu olduğunu biliyorum. Seninle bu hususu görüşüp bu şekilde çözüme bağlamayı ben de arzu etmekteyim; fakat bana teklif ettiğin bu hususa uyamıyorum, zira beni muhasara altına alıp sıkıştırmadan dolayı kendisine muhtaç olduğum Karmatî reisi beni bundan alıkoyuyor ve ben de senin yüzünden onu idare edip tekliflerine uymak zorunda kalıyorum.» Cevher de: «Eğer durum aynen söylediğin gibi ise ben de seni tasvip ediyorum. Senin şahsına güveniyorum, çünkü senin sadakatın, kahramanlığın ve gayretin bunu bana göstermektedir. Ama durumlar bizi bir hayli sıkıştırmış bulunuyor, bu durumda bana ve yanımda bulunan Müslümanlara minnet ederek bizi kurtarmanı istiyorum. Şayet bize buradan çıkma imkânı verirsen halifenin yanına geri döner, sana bir hayli teşekkürde bulunur, yaptığın iyiliği ona anlatırım. İşte bu davranışınla da akıtılacak kanlara engel olmuş, gayet takdir edilen bir harekette bulunmuş olacaksın.» şeklinde karşılık vermişti.

Alptekin Cevher'in bu teklifine olumlu cevap verip ona vefakârlık göstereceğine dair yemin etmiş, geri dönüp el-Karmatî ile bir araya gelip durumu bildirmişti: el-Karmatî ona: «Bununla hataya düştün; Cevher hilekârın biridir, mutlakâ geri dönüp halifesiyle görüşecek ve büyük ordularla, ikimizin de güç yetiremeyeceği kuvvetlerle üzerimize gelecek. Şu anda yapılacak en isabetli iş, onları açlığa mahkûm edip geri kalanlarını da kılıçtan geçirmektir.» Ancak Alptekin buna yanaşmayıp Karmatî'ye şöyle demişti: «Ben verdiğim sözden dönemem.» Böylece Cevher'in buradan çekip gitmesine izin verilmiş, Cevher de yanındakilerle birlikte Mısır'a varmıştı. Fatımî halifesi el-Azîz ile görüşüp durumu ona teferruatla anlatmış ve şöyle demişti: «Eğer bizzat kendin bunlar üzerine yürümek istiyorsan buyur git, yoksa benim peşimden buraya doğru gelebilirler.» el-Azîz hemen harekete geçerek büyük paralar harcayıp kalabalık askerler toplamış ve ordularının başına tekrar Cevher'i getirerek bizzat kendisi de Alptekin üzerine gitmek için harekete geçmişti.

el-Azîz'in üzerlerine geldiğini haber alan Alptekin ile Karmatî reisi er-Remle'ye doğru hareket ettiler. Etraflarına topladığı bedevî Araplardan ve diğerlerinden bir hayli kalabalık bir ordu oluşturmuşlardı. Diğer taraftan Fâtimî halifesi el-Azîz de gelip Remle'nin varoşlarında konaklamış, Alptekin ve adamları da ona yakın bir yerde karargâh kurmuşlardı Nihayet 367 yılı muharrem (977 ağustos-eylül) ayında karşı karşıya gelen bu iki ordu savaş düzenine girmiş ve çarpışmalara başlamışlardı. el-Azîz Alptekin'in savaşta gösterdiği cesaret ve kahramanlığını bir hayli beğendiğinden hemen o anda bir elçi ile haber gönderip yanına çağırmış, itaatine girdiği taktirde kendisine her türlü imkânı hazırlayarak ordusuna başkumandan tayin edeceğini, devletinde onu danışman yapacağını, huzu-

runa gelip kendisine katıldığı taktirde söyleyeceği her söze ve tavsiye edeceği her hususa uyacağını bildirmişti. Alptekin el-Azîz'den gelen bu teklifleri öğrenince atından inerek her iki ordu arasında durup yeri öpmüş ve el-Azîz'in elçisine şöyle demişti: «Müminlerin emîrine söyle; eğer bu teklif daha evvel bana yapılmış olsaydı sür'atle gider, bu teklifi kabul edip ona intisab ederek itaatine girerdim, fakat şimdi artık mümkün değil. Gördüğün gibi gelişmeler tamamen ayrı istikamette vuku bulmuştur.» Sonra Alptekin büyük bir hamle ile karşı tarafın sol kuvvetleri üzerine hücuma geçerek bir çok kimseyi öldürmüştü. Bunu gören Fâtimî halifesi el-Azîz merkezden hareketle karşı tarafa hücuma geçmiş ve sağ kanat kuvvetlerinin de hamle yapmalarını emretmişti. Fâtimî ordusu bu şekilde hamle ile savaşa girince, Karmatî ve Alptekin yenilerek geriye çekilmeğe başlamış, Fâtimî ordusu da onları kılıçtan geçirmeye, bir çok kimseyi katletmeğe devam etmiş ve rivayete göre Alptekin ve adamlarından 20 bin kişinin hayatına kıymışlardı.

Seferden sonra Fâtimî halifesi el-Azîz karargâhındaki çadırlarına gelip konaklamış ve tutuklanan esirler huzuruna getirilmişti. Esir getiren her askere mukâfat olarak çeşitli hediyeler vermiş, Alptekin'i yakalayıp esir ederek getirene yüz bin dinar vereceğini de ilân etmişti. Ancak Alptekin büyük bir sür'atle geriye doğru çekilmiş, fakat yolda bir hayli bitkin ve susuz düşmüştü. Alptekin bu şekilde yoluna devam ederken daha evvel aralarında bir arkadaşlık ve tanışıklık olan el-Mufric b. Dağfil et-Tâî ile karşılaşmış ve ondan su istemişti. Alptekin'e su veren el-Mufric onu evine götürmüş, yemek yedirip izzet ve ikramda bulunarak onu orada tutmuş ve hemen el-Azîz'in yanına giderek Alptekin'i esir aldığını bildirerek takdir edilen mükafaatı istemişti. el-Azîz de daha evvel Alptekin'i esir edene vereceğini vaat ettiği hediyeyi el-Mufric b. Dağfil'e takdim etmiş ve Alptekin'i teslim edecek kimselerle geri gelmişlerdi. Alptekin'i alıp yanına götürdüklerinde Alptekin, el-Azîz'in kendisini kesinlikle öldüreceğini düşünmekte idi. Ancak tam aksine Alftekin'e en aşırı şekilde izzet ve ikramda bulunmuştu. Buna karşı Alptekin bir hayli mahçup olmuş, ama bunlarla da yetinmeyen el-Azîz Alptekin'e derhal çadır kurulmasını ve daha evvel hizmet eden adamlarının tekrar verilmesini emretmiş, böylece Alptekin eski yaşantısından hiç bir şey kaybetmeden hayatını sürdürmeğe başlamıştı. Hattâ bunlara ilâve olarak el-Azîz Alptekin'e benzeri görülmemiş mükemmel hediyeler ve mallar takdim ederek onu alıp birlikte Mısır'a götürmüş ve en yakın adamlarından ve hâciblerinden birisi yapmıştı.

el-Hasan el-Karmatî'ye gelince, mağlûp olup sür'atle geri çekilerek Taberiyye'ye varmış, oraya ulaştığında Fâtimî halifesi el-Azîz'in elçisi gelerek ona da geriye dönmesini teklif etmiş, geldiği takdirde aynen Alptekin'e yapılan muamelenin kendisine da yapılacağını söylemişti. Ancak

Karmatî el-Hasan, bu teklifleri kabul etmeyip geri dönmemişti. Buna rağmen el-Azîz kendisine her yıl ödenmek üzere yirmi bin dinar para göndermiş, Karmatî de el-Ahsâ'a geri dönmüştü.

el-Azîz Mısır'a geri döndüğünde Alptekin'i kendi sarayına yakın bir yerde konaklandırmış ve şanı bir hayli yücelmişti. Alptekin artık yönetime müdahale ediyordu; hattâ vezir Ya'kûb b. Killis'e karşı kibirli bir tavır takınarak onun huzuruna gitmekten imtina etmişti. Bu şekilde vezir ile Alptekin arasında kaçınılmaz bir düşmanlık meydana gelince vezir birisini görevlendirerek Alptekin'e zehir içirtmiş ve ölümüne sebep olmuştu. el-Azîz Alptekin'in ölümüne bir hayli üzülüp bu konuda vezirini itham ederek onu görevinden azledip kırk küsur gün müddetle hapse atmış, ceza olarak da beş yüz bin dinar parayı müsadere etmişti. Fakat vezir Ya'kûb'un hapsedilmesiyle el-Azîz'in yönetimi aksamağa başlamış, onu tekrar hapisten çıkaran el-Azîz hil'atler giydirerek görevinin başına iade etmişti.

Çeşitli Olaylar

Hacılar bu yılın hacc mevsiminde Sümeyrâ denilen yere ulaştıklarında Zilhicce hilâlini görmüşlerdi. Fakat her sene bir âdet olarak buraya ulaşmalarından dört gün sonra Zilhicce hilâli görülüyordu. Hacılar Sümeyrâ'da iken kendilerine ulaşan haberlere göre bu yıl su sıkıntısı çekebileceklerini öğrenmişlerdi. Gerçekten de burada su azdı, ama hac günün daha on gün vardı. Hemen süratle Medîne'ye vararak orada bir müddet durmuşlardı. Muharrem'in ilk günü geriye döndüklerinde de Kûfe'ye ulaşmışlardı.

Bu yılda İfrîkıyye'nin doğu taraflarında son derece aydınlık, kuyrukları olan büyük bir yıldız görülmüştü. Bu yıldız her akşam olmak suretiyle bir ay müddet görülmüş, sonra bir daha görülmemek üzere kaybolmuştu.

Bu yılda meşhur mutasavvıflardan olup Mekke'de ikamet etmekte olan Ebû'l-Kâsım Abdü's-Selâm İbn Ebî Mûsâ el-Mahremî vefat etti. Onun aynı zamanda Ebû Alî er-Rûzbârî ve çağdaşlarının arkadaşlarından olduğu bilinmektedir.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ BEŞİNCİ (M.975 - 976) YILI OLAYLARI

el-Muizz Lidinillâh el-Alevî'nin Vefatı ve Yerine Oğlu el-Azîz Billâh'ın Fâtımî Hilâfetine Geçmesi

el-Muizz Lidinillâh Ebû Temîm Muid b. el-Mansûr Billâh İsmâil b. el-Kâim Biemrillâh Ebû'l-Kâsım Muhammed b. el-Mehdî Ebû Muhammed Ubeydullah el-Alevî el-Hüseynî bu yılın 17 rebiyülâhir (24 Temmuz 975) günü Mısır'da vefat etti. Annesi bir ümmü'l-veled olup onu el-Mehdiye'de 11 Ramazan 319 tarihinde dünyaya getirmişti. Vefat ettiğinde takriben kırk beş buçuk yaşında idi.

el-Muzz'in vefat olayı şöyle anlatılır:

Kostantiniyye Bizans hükümdarı ona bir elçi göndermişti. Bu elçi daha evvel de İfrîkıyye'de el-Muizz'in yanına gider gelirdi. Bu elçi bir gün el-Muizz ile baş başa kalmış, el-Muizz ona: «Bir gün ben el-Mehdiyye'de bulunurken bana İmparatorundan elçi olarak gelmiştin. Sana: «İkinci gelişinde beni Mısır hükümdarı olarak göreceksin» diye söylediğimi hatırlıyor musun?» şeklinde sorunca Bizans elçisi; «Evet, hatırlıyorum.» diye cevap vermiş, el-Muizz ona şöyle demişti: «Ve şimdi de sana şunu söylüyorum, ikinci bir gelişinde beni Bağdâd'da halife olarak ziyaret edeceksin.»

Bizans elçisi: «Eğer beni öldürmeyecek ve gerçekten emân vereceksen sana bazı söyleyeceklerim var.» demiş, el-Muizz de ona emân içinde olduğunu ve söylemek istediklerini söylemesine izin vermişti. Bizans elçisi şöyle demişti: «el-Mehdiye'de elçi olarak seni ziyaret ettiğim yıl şehrine vardığımda adamlarının çokluğu, kalabalığı ve hükümdarlık merkezindeki muazzam manzara beni dehşetlere düşürmüştü; hayretimden heyecanlanmıştım ve öleyazmıştım. Nihayet o gün sarayına vardım, sarayın üzerinde bütün binayı kaplayan muazzam bir nurun etrafa yayıldığını gördüm. Huzuruna girdiğimde de seni taht üzerinde gördüğüm anda gerçekten bir yaratıcı zannettim. Ve o anda bana: «Ben göklere çıkıp oraları temâşâ ediyorum,» diye söylemiş olsaydın kesinlikle doğru söylediğine inanacaktım.

Nihayet bu yıl da gelip seni burada Mısır'da ziyaret ettim. Şehre yaklaşıp da gördüğümde daha evvel gördüklerimi burada bulamadım, hattâ tam aksine simsiyah bir bulut şehrin etrafını çevirmişti ve gözümde her yer karanlık görünmekte idi. Nihayet huzuruna çıktığımda da o ilk geldiğim yılda gördüğüm azameti ve dehşeti aslâ burada bulamadım. O zaman da şöyle dedim: «O ilk gelip de gördüğüm mükemmellik ve büyüklük Allah'ın bir takdiri idi ve şimdi de onun tam zıddına bir durum gözükmektedir.»

el-Muizz, elçinin bu söylediklerini dinleyince büyük bir üzüntüye kapılmış, nihayet elçi de yanından çekip gidince şiddetli bir ateşe yakalanarak bu işittiklerinin tesiriyle hastalanmış ve bu hastalık ölümüne sebep olmuştu.

el-Muizz'in hükümdarlık müddeti yirmi üç yıl, beş ay, on gün devam etmiş olup bu müddetin iki yıl dokuz aylık kısmı Mısır'da, geri kalanı ise İfrikıyye'de geçmişti. el-Muizz Alevî Fâtimî halifelerinin Mısır'a ilk sahip olanı ve ilk defa gelip orada yerleşeni idi. Akide olarak astrolojiye inanıyor ve müneccimlerin kendisine söylediklerine itikat ediyordu. Bir gün müneccimlerinden birisi ona şöyle demişti: «Falanca vakitte sen bir darlığa düşeceksin.» Bundan kurtulmak için bir **sırdâp** yapmasını ve bu vaktin gelip geçmesini beklemek üzere orada gizlenmesini tavsiye etmişti. Gerçekten el-Muizz müneccimin tavsiye ettiği bu **sırdâbı** yapıp buraya girmeden evvel kumandanlarını ve devletin ileri gelenlerini toplayarak onlara şöyle demişti: «Benim Rabbım ile bir ahdim var, onu ifa etmek üzere aranızdan bir müddet ayrılacağım, yerime de oğlum Nezâr'ı (el-Azîz'i kastederek) vekil bırakıyorum. Onun sözünü dinleyip itaat ediniz.»

Nihayet el-Muizz yaptırdığı bu **sırdâba** girip orada saklanmıştı. el-Muizz'in askerlerinden ve muhafızlarından birisi her hangi bir bulut görüp de yağmurun yağacağını tahmin ettiğinde hemen bu **sırdâbın** ağzına giderek el-Muizz'in orada olduğunu düşünüp ona ima yoluyla selâm verirdi. el-Muizz bu şekilde bir yıl müddetle ortadan kaybolmuş ve bu müddetten sonra hastalığa yakalanarak vefat etmişti. Ancak oğlu el-Azîz Billâh babasının ölümünü bu yılın Kurban Bayramı gününe kadar saklamış, nihayet Kurban Bayramı sabahı halka namazını kıldırtıp bayram hutbesini okuduktan sonra kendisine bey'at edilmesini ve babasının vefatından dolayı da taziyede bulunulmasını istemişti.

el-Muizz âlim, fâzıl, son derece cömert, cesur bir kimse olup halka karşı iyi davranma ve onlara insafla muamele etme hususunda babasının yolunu ve metodunu izlemişti. Ailece ortaya attıkları davaya halkı gizlice davet edip bunu açığa vurmadan yalnız ileri gelen kimselere anlatırdı. Daha sonra Alevî davetçilerinin bu davayı izhar etmelerini emretmişse de

bu hususta izlediği yol daha sonra gerçekten kınacacak bir yol ve usul de değildi.

el-Aziz Billâh yönetimde iyice yerleşip hakimiyetini kurunca ordu tamamen onun itaatine girmiş ve etrafında toplanmıştı. Devlet yönetimini babasının öldüğü günden ölümünü açıkladığı güne kadar gayet mükemmel bir şekilde yürütmüştü. Sonra ismini bastırdığı paraları batı taraflarına gönderip halka dağıtmış ve hükümdarlığını halkına duyurmuştu. Yûsuf Belekkîn'i de İfrikıyye mıntıkasındaki valilik görevinde bırakmış, babasının Yûsuf'un emrine vermiş olduğu yerlerden başka Trablus, Sirt ve Ecdâbiye gibi şehirleri de ilâve ederek Yûsuf'un emrine vermişti. Yûsuf buralara kendi tayin ettiği valilerini gönderip aynı şekilde buradaki hakimiyetini de sağlama almıştı. Böylelikle Yûsuf yönetimde gayet sağlam bir idare tesis edip el-Azîz'e gayet samimice ve içten gelerek her hangi bir fayda beklemeksizin itaat etmekte idi.

Yûsuf Belikkîn'in Zenâte ve İfrikıyye'nin Diğer Şehirleri İle Çarpışmaya Girişmesi

Bu yılda Hazrûn b. Felfûn (?) b. Hazar ez-Zenâtî etrafına kalabalık askerler toplayıp Sicilmâsa üzerine yürüdü. Buranın emîri ramazan ayında Hazrûn'a karşı çıktıysa da Hazrûn onu öldürüp Sicilmâsa'yı ele geçirmiş, çokça mallar alarak buranın emîrinin başını kesip Endülüs'e göndermişti. Böylece Zenâte kabilesinin durumu bir hayli güçlenmiş ve yönetimleri sağlama oturmuştu.

O sıralarda da Yûsuf Belikkîn sebte civarında bulunuyordu. Oradan Fas ve Sicilmâsa üzerine yürüyüp el-Habt bölgesine vararak bütün buraları ele geçirmiş, buralarda bulunan Ümeyyeoğulları valilerini de kovduğu gibi Zenâte kabilesi mensupları da bölgeden kaçmış, bir kısmı ise Endülüs Emevîleri emîrinin elinde bulunan Sebte'ye sığınmışlardı. Yûsuf Belikkîn'in güzergâhı üzerinde son derece sığ ağaçlı bir yol vardı. Gerçekten buradan geçilmesi bir hayli zor olduğu için bütün bu ormanlık bölgenin kesilip yakılmasını emretmiş, askerleri de bu ağaçları kesip yakmışmışlar, böylece ordusuna yol açılmıştı.

Yûsuf Belikkîn bizzat kendisi Sebte'ye yukarıdan hakim olup şehri gayet iyi görme imkânı veren bir dağa tırmanmış, yarım gün kadar müddetle burada durup şehri hangi taraftan muhasara edip halkıyla çarpışabileceğini araştırmış, sonunda buranın ancak bir donanma ile kuşatılabileceğini görmüştü. Sebte halkı Yûsuf'un gelişinden bir hayli korkuya kapılmış bulunuyordu. Nihayet Yûsuf buralarda «Basra» diye isimlendirilen gayet mükemmel bir şehire varmıştı. Zenâte halkı ise Yûsuf'un buralara

doğru geldiğini haber alınca en uzak batı noktasına doğru bir sürü kumlu sahra ve çölleri aşarak batıya doğru kaçmağa devam etmişlerdi. Nihayet Yûsuf Endülüs Emevî emîri tarafından gayet mükemmel bir şekilde onarılan ve yaptırılan Basra şehrine varmış, buranın yıkılıp yağmalanmasını adamlarına emretmiş ve şehri yıktırıp yağmalattıktan sonra Bergavâta şehrine doğru hareket etmişti.

Bergavâta'da yaşayan halkın «Abs b. Ummu'l-Ensâr» adında bir hükümdarları vardı, bu adam hokkabaz ve sihirbazın biri olup peygamberlik iddiasında bulunmuştu. Halk ona bu hususlarda itaat ederek bütün emirlerini yerine getirmiş, o da onlar için ayrı bir güç oluşturmuştu. Belikkîn bunlara karşı savaş açmış, aralarında anlaşılmayacak derecede muazzam savaşlar meydana gelmiş, nihayette zafer Belikkin'in olmuştu. Allah Abs. b. Ümmü'l-Ensâr'ın belâsını vermiş, ölmüş, askerleri hezimete uğramış ve onlardan da çok kimse öldürüldüğü gibi kadınlarından, çocuklarında sayılmayacak derecede kimseler esir alınıp İfrikıyye'ye gönderilmişti. İfrikıyye halkı o güne dek kendilerine bu kadar kalabalık esirlerin getirildiğini görmediklerini ifade etmişlerdi. Yûsuf Belikkin bu bölgede halkını tam bir itaat altına alarak bir müddet kalmış, Sebte halkı da korku içerisinde günlerini geçirmiş, Zenâte kabilesine mensup kimseler de sahra ve çöllerde kaçmalarına 373 yılına kadar devam etmişlerdi.

Sicilya'da Kesente ve Çevresindeki Bazı Kalelerin Muhasara Altına Alınması

Bu yılda Sicilya emîri Ebû'l-Kâsım b. el-Hasan b. Ali b. Ebî'l-Hüseyn İslâm ordusu ile birlikte harekete geçerek yanına da salih ve âlimlerden bir grubu almak suretiyle Messini (Messina) şehrine gidip ramazan ayında burada konaklamıştı. Düşman buradan ayrılınca Müslümanlar Kesente üzerine yürüyüp burayı günlerce muhasara etmiş, nihayet halkının isteği üzerine Kesenteliler'e emân verilmişti. Sicilya emîri Kesente halkından çok miktarda mal aldıktan sonra buradan ayrılıp Cenova kalesine gelmiş, aynı şekilde burayı ve çevresindeki kaleleri muhasara altına almıştı. İbn Ebi'l-Hüseyn, kardeşi el-Kâsım'a bir donanma ile Killivriye (Bruttia : Güney İtalya) bölgesinde bir dizi akınlar yapmak üzere askerlerini dağıtması için Berbûle civarına doğru gitmesini emretmişti. el-Kâsım kendisine verilen emri yerine getirmiş, Killivriye'den çok miktarda ganimet elde ettiği gibi bir hayli esir alıp kardeşiyle birlikte geri dönmüşlerdi.

366 yılında da Ebû'l-Kâsım Ramla'nın daha evvel harabe haline getirilmesinden dolayı tekrar imar edilmesini istemiş ve savaşa çıkmak üzere ordularını yeniden bir araya getirip İgase'ye doğru yürümüştü. İgâse

halkı emân dileyince onların bu isteklerine olumlu cevap veren Ebû'l-Kâsım kaleyi içindeki her şeyi ile birlikte teslim alıp oradan Tarent (Taronto) şehrine varmış, buranın halkıysa kaçıp şehre kapanarak kapılarını içerden kapatmışlardı. Müslüman askerler surlara tırmanarak kalenin kapılarını açmış ve şehre girmişlerdi. Emîr Ebû'l-Kâsım buranın surlarının yıkılmasını emredince surlar yıkılmış ve etrafı ateşe verilmişti. Diğer taraftan askerî birliklerini çevreye dağıtarak Ezerent'e kadar ulaşmasını sağlamıştı. Ayrıca Ardalye'ye askerlerini sevketmiş, buranın halkıyla giriştiği çarpışmalar neticesinde sulh yapması halinde kendisine çok çok mallar teklif eden Ardalye halkıyla barış akdedip geriye dönmüştü.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Fâtimî halifesi el-Azîz'in Mekke üzerine gönderdiği askerler şehri muhasara altına almış ve halkını bir hayli sıkıntılara düşürerek yiyecek maddelerinin şehre ulaşmasını engellemiş, böylelikle şehirde fiyatlar çokça yükselmiş, halk çeşitli sıkıntılarla başbaşa kalmıştı. Böylece şehri kontrolü altına alan Fâtimî askerleri burada hutbeyi el-Azîz adına okutmuşlardı.

Bu yılda Bizans İmparatoru Armenios'un oğlu (II.) Basilaios, Skleros'u domestikosluğa tayin etti. Ancak Skleros imparatordan çekindiği için ona karşı isyan ederek doğu domestikosluğu sırasında Ebû Tağlib b. Hamdân ile anlaşıp onunla akrabalık bağı kurmuş ve burada tac giyerek hükümdarlık iddiasında bulunup imparatorluğunu ilân etmişti.

Bu yılın cemaziyelâhir (976 şubat-mart) ayında meşhur âlim ve imamlardan Ebû Ahmed b. Adiyy el-Cürcânî ve İbn Tulun'un imamlarından aynı zamanda babası zamanında Fars bölgesi valiliğine getirilen Muhammed b. Bedr el-Kebir el-Hammâmî vefat etmişlerdi.

Zilkade (976 temmuz) ayında da meşhur tarihçi Sâbit b. Sinân b. Sâbit b. Kurra es-Sâbî vefat etmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ ALTINCI (M. 976 - 977) YILI OLAYLARI

Rüknüddevle'nin Vefatı ve Adududdevle'nin Hükümdarlığı

Bu yılın muharrem (976 Eylül) ayında Rüknüddevle Ebû Ali el-Hasan b. Büveyh vefat etmiş olup vefatından evvel yerine geçmek üzere oğlu Adududdevle'yi veliaht tayin etmişti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi kardeşi Muizzüddevle'nin oğlu Bahtiyâr'ın tutuklanmasından sonra Rüknüddevle'nin hastalığı başlamıştı. Oğlu Adududdevle Bahtiyâr'ı serbest bıraktıktan sonra Bağdâd'dan geri dönmüştü.

Rüknüddevle'nin, oğlu Adududdevle'ye olan bu kızgınlığı ülke içinde yaşayan herkes tarafından öğrenilmiş olduğundan Adududdevle babasının vefat edip de ülke yönetiminin elinden gitmesinden ve halkın itaatinden çıkmalarından endişe duymuştu. Bunun için babasının veziri Ebû'l-Feth b. el-Âmid'in aralarına gidip babasıyla arasını bulmasını ve onu huzuruna kabul ederek kendisine ölümünden sonra veliaht tayin etmesini sağlamasını istemişti. Vezir Ebû'l-Feth bu hususta gerekli gayreti göstermiş. Rüknüddevle de bu isteğe olumlu cevap vermişti. Rüknüddevle bir ara hastalığının hafiflediğini hissedince Rey'den hareketle Isfahân'a gitmiş, buraya 365 yılı cemaziyelevvel (976 ocak-şubat) ayında vararak oğlu Adududdevle'nin Fars bölgesinden yanına gelmesini istemişti. Rüknüddevle ayrıca diğer çocuklarının da Isfahân'a gelmelerini sağlamış, vezir Ebû'l-Feth, Rünknüddevle'nin evlâtları, kumandan ve ileri gelen devlet adamlarıyla birlikte hazır bulunacakları mükemmel bir ziyafet tertip etmişti.

Ziyafetten sonra Rüknüddevle oğlu Adududdevle'yi kendisinden sonra başa geçmek üzere veliaht tayin etmiş, diğer oğlu Fahrüddevle Ebû'l-Hasan Ali'ye Hemedân ve el-Cibâl bölgesini, üçüncü oğlu Müeyyeddüdevle'ye de Isfahân ve çevresini verip bu şehirlerde hükümlerini ağabeyleri Adududdevle'nin yönetimi altında sürdürmelerini belirlemişti.

Veliahtliğe tayin edilen Adududdevle o gün reayasına Deylem usulü üzerine bir çok elbise ve diğer mükafâatlar vermiş, kumandanlar ve kardeşleri de örfleri gereği olarak onu tebrik etmişlerdi. Ayrıca Rüknüddevle

bu merasimde evlâtlarına ittifak ile hareket edip aralarında her hangi bir ayrılığa sebep olmamalarını istemiş ve hepsine hil'atler giydirmişti.

Recep ayında Isfahân'dan ayrılan Rüknüddevle Rey'e doğru gitmiş ve vefat edinceye kadar hastalığı günbegün artıp durmuştu. Rüknüddevle son derece hayır sever birisi olduğu için gerçekten din ve dünyasını mamur etmiş bir kimse idi. Yetmiş yıldan daha uzun bir ömür sürmüş olan Rüknüddevle kırk dört yıl müddetle hükümdarlık yapmıştı.

Rüknüddevle'nin Hayatından Bazı Örnekler

Rüknüddevle son derece yumuşak huylu, gayet cömert, başkalarına yardım etmeyi seven, halkına ve askerlerine karşı mükemmel bir yöneticilik örneği veren, onlara karşı yumuşak huylu davranıp aralarında hüküm verirken adaletle hükmeden bir şahsiyetti. Ayrıca son derece gayretli, çalışmayı seven, insanları zulmetmekten alıkoyan, kan akıtmayı aslâ tasvip etmeyen, fakat akıtılması gerektiği anda da taviz vermeyen bir kimse idi. Fakir halkı koruyup onlara her türlü nafakalarını temin ederek gerekli maaşlar bağlamış idi. Ayrıca takvâ sahibi bir kimse olup cuma mescitlerine ve büyük camilere özellikle oruç aylarında daha sık giderek namazını cemaatle kılardı. Mezâlim mahkemelerine başkanlık eder, zulümleri önlemeğe çalışırdı. Ayrıca Alevilere çokça mal ve para bağışında bulunarak onlardan ihtiyaç sahibi olan kimselere bir hayli cömertçe dağıtmakta idi. Reâyasının her makam ve mevkide bulunan insanlarına karşı gayet yumuşakça davranıp onlara iltifatta bulunurdu.

Arkadaşlarından bazıları ona bu yumuşaklığı hususunda hafifçe serzenişte bulunup Merdâvic'in, adamlarına karşı gösterdiği şiddet ve otoriteyi söz konusu ettiklerinde şöyle cevap vermişti:: «İşte bakınız, o nasıl öldürülüp gitti; hem de adamlarından kendisine en yakın olanlar ve özel koruyuculuğunu yapanlar tarafından. Çünkü o en yakın adamlarına bile son derece sert davranıyor ve herkesi kırıyordu. Genç yaşında bundan dolayı öldürülüp gitti. Ama görüyorsunuz, ben aranızda yaşlanıp gittim. Halka ve etrafımdakilere karşı son derece yumuşak davranıp halkımı sevdiğim için onlar da aynı şekilde beni sevmektedirler.»

Anlatıldığına göre, çıktığı seferlerden birinde kendisine büyük bir çadır kurulup askerlerinden önce yemek takdim edildi. O anda yemek yerken arkadaşlarından birine: «Neden acaba: «Bir köyde en güzel şey emirliktir» diye bir darbımesel söylenmiştir?» diye sormuş arkadaşı da ona şöyle cevap vermişti: «İşte şu anda çadırda oturman ve önüne konan ye-

mek bunu göstermektedir. Senin çadırın olduğu gibi önünde yemeğin de var; fakat benim ne çadırım ne de yemeğim var.» Arkadaşının bu sözü üzerine Rüknüddevle gülüp ona çadırında yer verip yemeğinden de yedirir.

İşte onun bu ve buna benzer son derece tatlı gayet de hoş bir huyu anlayışı vardı.

Rüknüddevle'nin yeğeni Bahtiyâr'a karşı davranışında da mürüvvetin en güzelini, ahde vefânın fevkalâdeliğini, akrabalığı gözetmenin ve korumanın en mükemmelini görmekteyiz.

Allah ondan razı olsun ve hoşlanacağı bir mekâna kavuştursun.

Adududdevle'nin Irak'a Hareketi

Adududdevle Bahtiyâr ve İbn Bakıyye'nin etraftaki vali ve hükümdarlardan Hasneveyh el-Kürdî, Fahrüddevle b. Rüknüddevle Ebû Tağlib b. Hamdân, İmrân b. Şâhin ve benzeri kimselerle anlaşarak kendisine karşı düşmanlık beslediklerini ve bir ittifak kurup ona karşı bir cephe oluşturduklarını hissedince Irak üzerine yürümeyi kararlaştırdı. Ayrıca Bahtiyâr ile İbn Bakıyye'nin ona sürekli küfredip durduklarını haber alması, Irak'ı gayet çok sevmesi buraya sefer yapmasına büyük bir sebep teşkil etmişti.

Adududdevle'nin Irak'a doğru hareket ettiğini öğrenen Bahtiyâr onunla savaşmak ve bu konuda hazırlıklara girişmek üzere Vâsıt'a doğru doğru indi. Ayrıca Hasneveyh el-Kürdî ona yardım edeceğine ve onunla bizzat Adududdevle'ye karşı savaşa katılacağına söz vermişti. Ebû Tağlib b. Hamdân da böyle bir söz vermiş olmasına rağmen bunların hiç birisi Bahtiyâr'a verdikleri sözü yerine getirmemişlerdi. İbn Bakıyye'nin tavsiyesi üzerine Bahtiyâr Ahvâz'a doğru harekete geçmiş, Adududdevle de Fars bölgesinden Bahtiyâr ve İbn Bakıyye üzerine yürümüştü. Bu yılın zilkade (977 haziran-temmuz) ayında karşı karşıya gelip savaş vaziyeti almışlardı. Bahtiyâr'ın adamlarından bazıları onu aldatarak Adududdevle'nin yanına gidince Bahtiyâr mağlûp olarak geri çekilmiş, kendisinin ve İbn Bakıyye'nin sahip oldukları mallar alınmış, karargâh ve ağırlıkları da yağmalanmıştı. Bahtiyâr Vâsıt'a ulaştığında el-Batiha hakimi İmrân b. Şâhin ona bir hayli mal ve silâhın yanı sıra gayet mükemmel hediyeler götürüp takdim etmişti. Bahtiyâr onun evine gidip konaklamış. İbn Şâhin de ona izzet ve ikramda bulunarak gayet yakın bir alaka gösterip mükemmel mal ve hediyeler takdim etmişti. Halk İbn Şâhin'in: «Bahtiyâr bir gün benim evime gelip konaklayacak ve bana sığınacaktır.» diye yukarıda kaydettiğimiz sözünü hatırlayıp bundan bir hayli memnun olmuştu. İmrân b. Şâhin'in yanında bir müddet kalan Bahtiyâr oradan Vâsıt'a gitmişti.

Bu arada Adududdevle Basra'ya asker gönderip burayı tamamen hakimiyeti altına aldı, zira Basra'da yaşayan kabileler kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Mudar kabilesi Adududdevle ile aralarında yaptıkları anlaşmadan dolayı ondan yana bir tavır takındıkları hâlde Rabîa kabilesi ise onlara bu konuda karşı çıkmış ve Bahtiyâr'a meyletmişlerdi. Bahtiyâr mağlûp olunca bir hayli zayıf düşen Rabîa kabilesine karşı Mudar daha da bir güç kazanmıştı. Bunun için Rabîa kabilesi Adududdevle'ye mektuplar yazıp kendilerine asker göndermesini ve kendisine itaat edeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Adududdevle Basra'ya asker gönderip şehri hâkimiyeti altına almış ve bu askerler bir müddet burada kalmışlardı.

Bahtiyâr Vâsıt'ta ikamet ederek Bağdâd ve Basra'dan sahip olduğu bütün mal ve diğer eşyasını yanına getirtip adamlarına dağıtmış ve bu arada İbn Bakıyye'yi de tutuklatmıştı; çünkü İbn Bakıyye ona hiç danışmadan yönetimde arzu ettiğini uyguluyor ve gayet sert bir şekilde kendi otoritesini kullanıp Bahtiyâr'a bir tek kuruş vermeden topladığı bütün haraç ve malları da kendisine alıkoyuyordu. Bahtiyâr kendisiyle Adududdevle'nin arasını bozup bir sürü fitne ve fesatlar çıkaran İbn Bakıyye olduğu için onu tutuklatmakla Adududdevle'ye hoş görünmek istemişti.

Bahtiyâr İbn Bakıyye'yi tutuklattıktan sonra mallarına el koyup adamlarına dağıtmış, diğer taraftan da Adududdevle'ye elçiler gönderip sulh yapmayı teklif etmiş, bunun için aralarında elçiler gidip gelmişti. Bahtiyâr'ın adamları ve taraftarlarından bazıları Adududdevle ile sulh yapmaya rıza gösterirken bazıları da böyle bir anlaşmaya karşı çıkıyorlardı. Bu arada Hasneveyh el-Kürdî'nin iki oğlu Abdürrezzak ve Bedr'in komutasında bin kişilik bir süvarî grubu Bahtiyâr'ın yardımına gelmişlerdi. Bu yardımcı kuvvetin gelmesi üzerine Bahtiyâr Vâsıt'ta ikamet ederek Adududdevle ile savaşacağını açığa vurdu. Adududdevle Bahtiyâr'ın yapmış olduğu barış tekliflerini bozduğunu öğrenmişti. Diğer taraftan Bahtiyâr harekete geçip Bağdâd'a doğru yürümüş, Hasneveyh'in iki oğlu ondan ayrılarak babasının yanına gitmişler, Bahtiyâr da Bağdâd'a gelerek orada konaklamış ve bu yıl da bu şekilde sona ermişti. Adududdevle ise Vâsıt'a oradan da Basra'ya gelerek yüz yirmi yıldan beri Rabîa ve Mudar kabileleri arasında sürüp gitmekte olan savaş ve anlaşmazlıkları sona erdirip onları anlaştırıp barıştırmıştı.

Bu arada Bahtiyâr için son derece acaip ve utanç verici bir olay kaydedilir. Onun bir Türk gulâmı vardı ve Bahtiyâr bu gulâma karşı istek duymakta idi. Adududdevle ile giriştiği savaş sırasında bu gulâm esir edilmiş, Bahtiyâr onun hakkında bir bilgi alamamış, buna da son derece üzülmüştü. Her türlü dünya zevk ve nimetlerinden kesilen Bahtiyâr gulâmının

esir edilip kaybolduğuna bir hayli kederlenmiş bulunuyordu. Hattâ hükümdarlığının zevâl bulduğu ve yönetimin elinden gittiği kendisine haber verildiğinde bir çok kimsenin şahit olduğu şu sözü söylemişti: «Bu oğlanı kaybetmem hükümdarlığımın elden gitmesinden çok daha büyük bir fecâattir.» Daha sonra kaybolan bu Türk gulâmın Adududdevle tarafından alınan esirler arasında olduğunu haber alan Bahtiyâr, Adududdevle'ye bu gulâm karşılığında istediği malı ve parayı derhal vermeğe hazır olduğunu ve onu kendisine iade etmesini talep etmişti.

İşte Bahtiyâr hakkında böyle bir olay anlatılır. Onun bu durumu diğer hükümdarlar ve devlet adamları ile halk arasında son derece utanç verici bir hadise ve silinmez bir leke olarak kalmıştır.

Mansûr b. Nûh'un Vefatı ve Yerine Oğlu Nûh'un Geçmesi

Bu yılda Horasân ve Mâverâunnehir hakimi Sâmânî emîri Mansûr b. Nûh, şevval ayı ortalarında (977 haziran başı) Buhârâ'da vefat etti. Emir Mansûr b. Nûh on beş yıl müddetle hükümdarlık etmiş, ölümünden sonra veliahtı ve oğlu olan Ebû'l-Kâsım Nûh on üç yaşında iken emîrlik makamına getirilmiş ve kendisine el-Mansûr lakabı verilmişti.

Kadı Münzir el-Ballûtî'nin Vefatı

Bu yılın zilkade (haziran-temmuz) ayında Endülüs Kâdî el-Kudât'ı Ebû'l-Hâkim Münzir b. Saîd el-Ballûtî vefat etti. Fıkıhta imamı olup gayet iyi bir hatip ve şair olmasının yanı sıra mükemmel bir takvâ sahibi idi. Bir gün Endülüs emîri Abdurrahman en-Nâsır tamamlamış olduğu «ez-Zehrâ» adlı sarayında son derece mükemmel ve altın kaplamalı olan bir kubbe altında oturuyor, bu sırada Kadı Münzir el-Ballûtî de yanında bulunuyordu. Gerçekten «ez-Zehrâ sarayı» o güne kadar benzeri görülmemiş mükemmel bir saraydı ve Abdurrahman ile birlikte sarayın ilk açılış merasiminde bir çok devlet adamı ve halktan kimseler bulunuyordu. Abdurrahman etrafındakilere «Dünyada buna benzer, bu kadar güzel bir saray yapıldığını işittiniz mi?» diye sorunca etrafındakilerden bazıları: «Hayır, ne bunun benzerini gördük, ne de böylesinin yapıldığını işittik.» şeklinde karşılık verdikten sonra ona teşekkür edip bir sürü gayet hoş ve emîrin memnun olacağı mübalağalı sözler söylemişlerdi. Kadı Münzir ise bu sohbet sırasında hep susuyordu. Abdurrahman onun neden sustuğunu sorup konuşmasını isteyince Kadı Münzir b. Saîd ağlamağa başlamış, göz yaşları sakalını ıslatmış ve şöyle demişti: «Cenâb-ı Allah'ın sana verdiği bir çok nimetin ve faziletin akabinde şeytanı böyle başı boş bırakıp seni

aldatarak bu hâllere düşüreceğini ve seni böylece hakimiyeti altına alabileceğini hiç de tahmin etmemiştim. Şeytan seni öyle bir aldatmış ki Cenab-ı Allah'ın tavsif ettiği şekilde kâfirlerin makamına indirmiş.»

Abdurrahman: «Şu dediklerine bak! Beni nasıl olur da kâfirlerin makamına indirir ve ben nasıl olur da kâfirler gibi olurum?» şeklinde sorunca Kadı Münzir Cenab-ı Allah'ın şu sözleriyle ona cevap verir: «**İnsanlar (küfüde birleşen) bir tek ümmet olacak olsaydı Rahmân olan Allah'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine inip çıkacakları merdivenler yapardık. Ve evlerine kapılar, üzerlerine yaslanacakları koltuklar (süslü) kanepeler ve (nice) süs (ler) verirdik. Bütün bunlar sadece dünya metâından (geçici dünya malından) ibarettir. Ahiret ise Rabbının katında (emirlerine karşı gelmekten) sakınanlara mahsustur.**» (ez-Zuhruf, 43/33 - 35).

Abdurrahman bu ayetleri işitince ağlamağa başlamış ve kadıya: «Allah senden razı olsun ve senin gibilerini Müslümanlar arasında çoğaltsın.» diyerek teşekkür etmişti.

Bu kadının iyilik ve güzel davranışları bir hayli çok olup takvâsı ve güzel huyundan verilecek bir çok örnek vardır. Bir ara Endülüs'te kuraklık meydana gelmiş, halk yağmur duasına çıkmak istemişti. Abdurrahman da Kadı Münzir el-Ballûtî'nin onlarla birlikte yağmur duasına çıkmasını istemiş ve birisiyle ona haber göndermişti. Kadı Münzir gelen bu elçiye: «Keşke bu gün şu anda emîrimizin ne yapmakta olduğunu öğrenebilseydim?» deyince elçi şöyle cevap vermişti: «Ben bu güne kadar emîrimizin böyle mütevâzice davranıp gayet kaba kumaştan dokunmuş elbiseler giydiğini görmüş değilim. O halkla birlikte toprağın üzerine yere oturmuş, başına ve sakalına toprak dökerek ağlayıp günahlarını itiraf edip şöyle yalvarmıştır: «Ey Rabbim! Şu anda ben senin kudretinin elindeyim. Benim yüzümden ve günahlarımdan dolayı şu insanları kendi hâlleriyle başbaşa bırakma ya Rabbi!»

Emir Abdurrahman'ın böyle davrandığını öğrenen kadı gelen bu elçiye şöyle demişti: «Ey genç adam! Yanına şemsiyeni al, Cenâb-ı Allah bol bir yağmur verecektir inşallah. Eğer yer yüzündeki hükümdar ve sultan korkup da tevazu gösterirse gök yüzüne hükümran olan Rabbımız merhamet eder.» Kadı halkla ve emîrle birlikte yağmur duasına çıkmış ve minbere çıkarak onlara hitapta bulunduğunda halkın bütün dikkatiyle gözlerini kendisine diktiklerini görünce şu ayeti okumuştu: «**Ayetlerimize inananlar sana geldikleri zaman: «Size selâm olsun» de Rabbımız rahmeti kendi üzerine yazdı. (Acıyıp yaratıklarını esirgemeyi üzerine aldı). Sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, kendini**

düzeltirse muhakkak ki O (Rabbımız) bağışlayan, Esirgeyendir.» (el-En'âm, 6/54) Kadı Münzir bu âyeti bir kaç kez tekrar edip durmuş, halk bir hayli ağlamış ve durmadan tevbe etmişlerdi. Hutbesini bitirdiği anda da Cenâb-ı Allah insanlara rahmetiyle yağmur vermişti.

Ebû'l-Feth b. el-Âmid'in Tutuklanması

Bu yılda Adududdevle babasının veziri Ebû'l-Feth b. el-Âmid'i tutuklatıp gözlerinden birisine mil çekerek burnunu kestirmişti. Böyle davranmasının sebebi şöyle anlatılır:

Adududdevle, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Bağdâd'dan ayrılıp da Fars bölgesine dönerek Rey'e gelmek istediğinde acele etmiş, fakat Ebûl'-Feth bu konuda ona muhalefet edip kendisi Bağdâd'da bir müddet daha kalmayı arzu etmişti. Ebû'l-Feth Bağdâd'da kalmaktan hoşlanmış, Bahtiyâr'ın orayı tekrar ele geçirmesinden sonra da onunla birlikte içki alemlerine dalıp bir müddet eğlenmiş ve şehirde bir hayli mal mülk edinmişti. Ebû'l-Feth'in Bağdâd'da mal mülk edinmesinin sebebi Rüknüddevle'nin ölümünden sonra tekrar buraya dönüp ikamet etmek niyetini taşıması idi. Bunlar yetmiyormuş gibi daha sonra da Adududdevle'nin hoşuna gitmeyecek şekilde bazı meselelerle ilgili olarak Bahtiyâr ile de mektuplaşıp duruyordu. Ebû'l-Feth b. el-Âmid'in gönderdiği mektupları Bahtiyâr'a takdim eden bir nâibi Bağdâd'da bulunuyordu ve bu naib olup bitenleri günü gününe, saati saatine Adududdevle'ye bildiriyordu. Babasının ölümünden sonra yönetimi tamamen eline geçiren Adududdevle Rey'de bulunan kardeşi Fahrüddevle'ye mektup yazıp Ebû'l-Feth b. el-Âmid'in çoluk çocuğu ve adamlarıyla birlikte tutuklatmasını emretmiş, Fahrüddevle de ağabeyinin emrini yerine getirmişti. Böylece aynen babası Ebû'l-Fazl'ın kendisine söyleyip tahminde bulunduğu gibi el-Âmidoğulları hâkimiyeti ve ocağı Ebû'l-Feth'in eliyle yok edilmişti.

Ebû'l-Feth tutuklandığı geceyi son derece memnun ve neşeli olarak geçirmiş, bütün şarkıcı ve çalgıcıları çağırıp en mükemmel altın aletlerle çalgılar çalınıp en iyi cam bardaklarda içki içilmiş, hiç kimsenin elde edemediği gayet güzel kokular sürünmüş, yiyip içmiş ve kendisinin bizzat yazdığı şu şiir bestelenerek şarkıcılar tarafından söylenmişti :

«Talep ettin mal, mülk ve makamı,
Bunlar olunca istedin şarap ve kadehi;

Gençlik yıllarına şöyle bir seslendin,
İşte budur bana gelen eğlence,

Kişi gayet ererse gayesine,
Bundan sonra yoktur ona başka bir eğlence.»

Bu şiir çalınıp söylendiğinde bir hayli hoşuna gitmiş, bunun için de çok miktarda şarap içip sarhoş olmuş, sonra kalkıp oradaki hizmetçilerine şöyle demişti: «Şu anda meclisi olduğu gibi terkedip gidin, yarın sabah aynen kaldığımız yerden başlayıp bir gece daha sabahlayalım. Nedimlerine de şöyle demişti: «Yarın aynı geceyi tekrar geçirmek üzere erkence geliniz ve sakın gecikmeyiniz.» Sonra nedimler ve hizmetçiler ayrılıp gidince kendisi de yatak odasına çekilip uyumuş, sabahleyin erken saatlerde Müeyyedüddevle ona adam gönderip huzuruna çağırmış ve hemen tutuklatıvermişti. Arkasından evine adamlar göndererek orada buldukları her şeyi, o eğlence meclisindeki eşya ile birlikte bütün mallarını alıp götürmüşlerdi.

Endülüs Emîri el-Hâkim'in Vefatı, Yerine Oğlu Hişâm'ın Geçmesi

Bu yılda el-Mustansır Billâh el-Hâkim b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman el-Emevî vefat etti. el-Hâkim onbeş yıl, beş ay müddetle hükümdarlık sürmüş; altmış üç yıl, yedi ay yaşadıktan sonra vefat etmişti. İri gözlü, gür sesli olup gayet de iri yarı bir cüssesi vardı. el-Hâkim'in üst dişleri ön dişlerinden daha ileride olup ağzı geriye doğru yamuktu. İlim erbabını hayli seven âlim bir hükümdar olup mezhepte müctehid derecesinde idi. Ayrıca tarih ilmine vakıf olup çok kitap toplayan, âlimleri koruyan, onlara iyilik ve ihsanlarda bulunan bir hükûmdar idi. Uzak diyarlardan âlimleri çağırıp onlardan istifade etmeğe çalışır, ayrıca onları koruyup ihsanlarda bulunurdu.

el-Hâkim'in vefatından sonra babasının veliahtı olan oğlu Hişâm yirmi yaşında iken el-Müeyyed Billâh lakabı ile Endülüs Emevî devleti hükümdarlığına getirildi. Hişâm'ın döneminde Endülüs'te bir çok anlaşmazlık ve karışıklıklar meydana gelmiş olup o hükümdar iken tutuklanıp hapse atılmış, sonra tekrar hapisten çıkarılarak görevine geri getirilmişti.

Hişâm «el-Müeyyed» lakabı ile Emevî tahtına geçince el-Mansûr Ebû Âmir Muhammed İbn Ebî Âmir el-Meâfirî ile iki oğlu el-Muzaffer ve Nâsır tarafından tam bir kafese alındı. el-Mansûr Ebû Âmir Hişâm'ın hâcibliğini üstlenerek tam bir hâciblik görevini görüp halkın onu görmesini engellemiş, hiç kimse artık hükümdarı göremez olmuş ve ona varması imkânsız bir hâle gelmişti. Ancak el-Mansûr Ebû Âmir devlet yönetimini en mükemmel şekilde ve makbul ölçülerde idare edip halk arasında adaletle hükmetmiş, böylece dünya nimetleri ona yüzünü çevirerek akmağa başlamıştı. el-Mansûr sürekli cihad ve gazâ ile uğraşıp düşman ülkesinden bir çok yer fethederek Endülüs ülkesini ganimet ve esirlerle doldurdu Man-

sûr «Âmirîler» diye meşhur olacak ve aralarından genç kumandan Vâdıh'ın yetiştiği mükemmel bir orduyu bu esirlerden ve kölelerden oluşturmuştu.

Cenâb-ı Allah'ın yardımıyla el-Mansûr bu iktidar dönemini yirmi altı yıl müddetle sürdürüp yaz kış elli iki sefer gazâya çıkmış, cihad yapmıştı. el-Mansûr Ebû Âmir 392 yılında vefat etmişti. O, son derece irade sahibi, verdiği kararından geri dönmez, adaletle hükmeden, etrafına ihsanlarda bulunan ve mükemmel bir yönetim ortaya koyan bir kişi idi.

el-Mansûr Ebû Âmir'in faaliyetlerinden ve güzel icraatından bazı örnekler verilirken şu olay anlatılıyor:

O çıktığı gazalarından birinde Frank ülkesine girmişti, geçtiği yollardan birisi iki dağ arasında daracık bir geçit idi. Ebû Âmir bu daracık geçitten geçip de Frank topraklarına girmiş, bir hayli ganimetin yanı sıra çokça esirler almış ve çevreyi yağmalamıştı. Buradan geri dönüp ülkesine gelmek istediğinde düşmanın bu dar geçitleri tıkayarak Müslümanların geçmesini engellediklerini görmüş, bunun üzerine de hemen ele geçirdiği yerlerde ikamet ederek askerleriyle birlikte burada oturmayı kararlaştırmıştı. Hemen askerleriyle birlikte oturacakları evler inşa etmeğe ayrıca her türlü yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere de araziyi ekmeğe başlamışlar, ayrıca odun, saman, buğday ve ihtiyaç duyacakları bu cinsten maddeleri temin edip oradaki ikametlerine azimle devam etmişlerdi. Düşman, Müslümanların bu azmini görünce barış yapmağa meyletmişti, Ebû Âmir'e gönderdikleri haberde kapattıkları bu yolu açmaları karşılığında ele geçirdiği bütün ganimet ve esirleri bırakmasını teklif ediyorlardı: «Ben burada ikamet etmeğe devam ediyorum.» şeklinde cevap verince ona ele geçirdiği her şeyi bırakmayı ve buna karşılık kendileriyle sulh yapmasını teklif etmişlerdi. Buna yine yanaşmayan Ebû Âmir'e çok miktarda mal ve para göndererek ülkelerinden ele geçirdiği ganimetleri yükleyip götürmesi için bir sürü yük hayvanı da göndermişlerdi. O zaman onlarla barış yapmağa yanaşmış, bunun üzerine düşman Ebû Âmir ve askerlerine kapattıkları geçitleri açmış, o da ülkesine geri dönmüştü.

Ebû Âmir el-Mansûr, Endülüs'ün en güzel şehirlerinden birisi olan el-Cezîretü'l-Hadrâ'da büyümüş, genç yaşta iken ilim, edebiyat tahsil etmek ve hadis dinlemek gayesiyle Kurtuba'ya gelip yerleşmişti. Kurtuba'da kısa zamanda temayüz eden Ebû Âmir, el-Müeyyed'in annesi ve sultanın hanımı «Subh» ile tanışıp hizmetine girmiş ve onun katında önemli bir mevki elde etmişti. Kendisini Subh'a iyice kabul ettirmiş bulunuyordu. el-Hâkim el-Mustansır vefat ettiğinde el-Müeyyed küçük yaşta bulunuyordu. Devlet yönetiminin zevâl bulmasından korkulduğu için Ebû Âmir sultanın hanımı Subh'a ülke yönetimini ele alıp her şeyi yerli yeri-

ne koyacağına dair söz vermiş ve hükümdarlığın zeval bulması korkusundan onu kurtaracağını söylemişti. Gerçekten iradesi güçlü bir şahsiyet olan Ebû Âmir'e bu gücü ve iradesi yardım etmiş, Umerâ ile devlet adamları ona her türlü mal yardımında bulunarak desteklemişlerdi. Ebû Âmir askerleri kendisine meylettirip yönetimi iyice yoluna koymuş ve mükemmel bir idare sürdürmüştü.

el-Mansûr Ebû Âmir'in annesi Temimî idi. Babası da Muâfirî olup Himyer kabilesi kollarından geliyordu. Ebû Âmir vefat edince bu görevini «el-Muzaffer» diye lakablanan oğlu Abdülmelik üstlenmiş ve aynen babasının izlediği yolda yürüyerek yönetimini sürdürmüştü. Abdülmelik el-Muzaffer 399 yılında vefat etmiş, o da yedi yıl müddetle görev yapmıştı.

Abdülmelik'in «Abdurrahman» adında bir kardeşi vardı. Abdurrahman bir tarafını zehirlediği bir bıçak ile kestiği elmanın zehirli tarafını kardeşi Abdülmelik'e verip diğer kısmını kendisi yemiş ve bunu yaparken her hangi bir şüpheyi üzerine çekmemeğe çalışmıştı. Onun elmanın diğer yarısını yeyişinden şüphelenmeyen Abdülmelik elmanın diğer yarısını yemiş ve kardeşinin eliyle ölüme mahkûm edilmişti.

Abdülmelik ölünce yerine kardeşi Abdurrahman, «en-Nâsır» lakabını alıp bu göreve başlamış, fakat babasının ve ağabeyinin yolunu izlemeyip delilik etmiş, içki alemlerine ve buna benzer türden eğlencelere dalmıştı. Abdurrahman, el-Müeyyed'e bazı adamlarını göndererek kendisini veliaht tayin etmesini tavsiye edip böyle yapmadığı takdirde kendisine zararı dokunacağı hususunda korkutmuştu. el-Müeyyed Abdurrahman'ı kendisinden sonra başa geçmek üzere veliaht tayin edince, gerek Müslümanların tümü, gerekse Endülüs Ümeyyeoğulları buna son derece kızıp Abdurrahman'a kin beslemişler ve onu öldürünceye kadar peşini bırakmamışlardı.

Abdurrahman Şâtiye şehrine doğru gazâya çıkıp Cillikıyye civarında bir çok yeri yağmalamış, buranın hükümdarı ona karşı çıkıp savaşmağa güç yetiremeyerek yüksek dağların tepelerine çekilip oralara kapanmışlardı. Abdurrahman bölgede çok sayıda nehir bulunmasından, karların her tarafı kaplamış olmasından dolayı düşmanı bu yüksek dağlara doğru takip etme imkânı bulamayınca geçtiği yerleri tahrip etmiş ve buralardan ele geçirdiği ganimetlerle geri dönerken Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr b. en-Nâsır Lidinillâh'ın Kurtuba'da isyan edip şehri ele geçirdiğini ve el-Müyyed'i esir ettiğini öğrenmişti. Bu durumu öğrenen askerler de Abdurrahman'ın etrafından dağılmış, en yakın arkadaşlarından başka etrafında kimse kalmamıştı. Kurtuba'ya gelip de bu olup bitenleri tekrar yoluna koymak üzere şehre vardığında Muhammed b. Hişâm'ın askerleri ona karşı çıkarak Abdurrahman'ı öldürmüş, başını kesip Kurtuba'da şehir

içinde dolaştırmışlardı. 399 (1008-1009) yılında öldürülen Abdurrahman'ın başı şehirde gezdirildikten sonra cesedi de bir dar ağacına asılmıştı.

Muhammed b. Hişâm'ın Kurtuba'da İsyan Etmesi

399 yılında Kurtuba'da Muhammed b. Hişâm b. Abdülcabbâr b. Abdurrahman en-Nâsır Lidinillâh el-Emevî yanında bulunan on iki arkadaşıyla birlikte isyan edip istiklalini ilân etti. 399 yılı cemaziyelâhir ayının son gününde (28 Şubat 1009) isyan eden Muhammed b. Hişâm'a halk bey'at edip el-Mehdî Billâh lakabını aldı ve Kurtuba'yı tamamen hakimiyeti altına alarak el-Müeyyed'i tutuklayıp kendi sarayında hapse attı. Sonra onu tekrar hapisten çıkarıp bir daha tutuklayıp saklamış ve öldüğünü ilân etmişti.

Bu sıralarda el-Müeyyed'e benzeyen bir Hristiyan adam ölmüş, Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr da el-Müeyyed'in öldüğünü söylemiş, o yılın Şaban (1009 mart-nisan) ayında cenazeyi çıkarıp halka vermiş ve hiç kimse bu ölenin el-Müeyyed olmadığı konusunda da şüpheye düşmemişti Nihayet el-Müeyyed diye bu Hristiyanın namazını kıldırıp onu Müslümanların mezarlığına gömmüşlerdi; fakat ileride anlatacağımız gibi, Muhammed b. Hişâm, el-Müeyyed'i ortaya çıkararak kendi kendini yalanladı. el-Müeyyed, Muhammed b. Hişâm tarafından alınıp hapse atılıncaya kadar otuz üç yıl, dört ay müddetle hükümdarlık yapmıştı. Halk İbn Abdülcebbâr'ın yaptığı bu tür sakat işlerden nefret etmişti. Bu arada kendi sarayında içki imal ettiği için ona «içkici» adını vermişlerdi. Bu yaptığı kötülüklerden birisi de el-Müeyyed'in öldüğünü söyleyip bu konuda yalancılığını ortaya koymasıydı. Gerçekten yalancı ve hilebâz bir adam idi. Ayrıca her nedense Berberîlere karşı bir kini vardı. Bundan dolayı halk ona karşı tavır takınmıştı.

Hişâm b. Süleymân'ın Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr'a Karşı İsyanı

Endülüs halkı İbn Abdülcebbâr'dan bir hayli sıkılmış ona buğzedip kızmışlardı. Halk Hişâm b. Süleyman b. Abdurrahman en-Nâsır Lidinillâh'ı evinden çıkarak ona bey'at edip er-Reşîd lâkabını verdiler. er-Reşîd'e 25 Şevval 399 (23 Haziran 1009) günü bey'at edilmiş, halk Kurtuba'nın dışında bir araya gelip İbn Abdülcebbâr'ın bulunduğu yeri muhasara altına almışlardı. Toplanan halk ile Abdülcebbâr'ın oğlu arasında gidip gelen elçiler onu görevinden azledip kendisine, çoluk çocuğuna, akraba ve arkadaşlarına dokunmayacakları hususunda anlaşma sağlamışlardı.

Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr bunu kabul etmeyip adamlarıyla birlikte toplanan bu halka karşı bulunduğu saraydan hücum ederek Hişâm b. Süleymân ve adamlarını mağlûp etmiş, Hişâm'ı esir alıp onu ve yanında isyan eden diğer kumandanlarını da öldürmüştü. Nihayet öldürülen Hişâm'ın amcası olan Muhammed b. Hişâm b. Abdülcebbâr tekrar yönetime sahip olmuştu.

Süleyman'ın İsyanı

İbn Abdülcebbâr, Hişâm b. Süleymân İbn Nâsır'ı öldürdüğünde etrafında bulunan adamları da mağlûp olup dağılmış, onlarla birlikte ve öldürülen Hişâm'ın kardeşinin oğlu olan Süleymân b. el-Hâkim b. Süleymân b. en-Nâsır isyan etmiş ve genellikle Berberilerden olan amcasının adamları bu isyanından iki gün sonra ona bey'at edip «el-Müstein Billâh», daha sonra da «ez-Zâhir Billâh» lakabını vermişlerdi. Sonra bunlar Süleymân'ın emri altında Hristiyanlara gidip onlardan yardım istemiş, aldıkları yardım ile birlikte Kurtuba üzerine yürüyüp İbn Abdülcebbâr ile Kantîc denilen yerde savaşa tutuşmuşlardı. Kantîc vak'ası her iki tarafın birbirlerine şiddetle saldırdığı meşhur bir olay olup, bu olayda öldürülenlerin haddi hesabı yoktu. Sonunda İbn Abdülcebbâr mağlûp olup Kurtuba sarayına kapanmış, Süleymân da şehre girip onu sarayda muhasara altına almıştı.

İbn Abdülcebbâr durumun bu şekilde aleyhine dönüştüğünü görünce kendisinin ve Süleymân'ın görevden azledilerek el-Müeyyed'in tekrar iş başına getirileceğini zannederek onu sakladığı yerden çıkarıp ileriye sürmüş, fakat hiç kimse el-Müeyyed'in hayatta olduğunu kabul etmemiş, öldüğünü söylemişlerdi. Bu hilesini de kabul ettiremeyeceğini anlayan İbn Abdülcebbâr bir yolunu bulup kaçmış, gizlice saraydan çıkarak gizlenivermişti. Süleymân bunun üzerine Kurtuba sarayına girmiş, 400 yılı Şevval (1010 Mayıs-Haziran) ayında halk kendisine hilâfet beyatiyle bey'at etmiş ve Kurtuba'da bir kaç gün kalmıştı. Kantîc olayında otuz beş bin kişinin öldürüldüğü kaydedilir. Nihayet Berberiler ile Rumlar Kurtuba'ya hücum ederek burada buldukları bir çok şeyi ganimet olarak almış, bir hayli de esir ele geçirmişlerdi.

İbn Abdülcebbâr'ın Tekrar Ortaya Çıkışı, Öldürülmesi ve el-Müeyyed'in Zuhuru

Süleymân ile giriştiği savaşta mağlûp olan İbn Abdülcebbâr, gizlin kaçıp Tuleytula'ya gitmiş, orada iken Vâdıh el-Fetâ el-Âmirî adamları ile birlikte yanına varmış, ayrıca etrafında topladığı Hristiyanlarla birlikde

Kurtuba üzerine yürümüştü. İbn Abdulcebbâr'ın Kurtuba'ya gelmesi üzerine Süleymân da adamlarıyla ona karşı çıkmış, «Akabetü'l-Bakar» adı verilen yerde son derece şiddetli çarpışmalara girişmişler, nihayet Süleymân ve yanında bulunanlar 400 yılı Şevval ayı ortalarında mağlûp olup geri çekilmişlerdi. Süleymân yenilince Şâtibe'ye çekip gitmiş, İbn Abdülcebbâr da tekrar Kurtuba'ya girip halktan kendisi için yeniden bey'at almıştı. Hâciplik görevini de Vâdıh'a vermiş ve onu yönetimde yetkili kılmıştı. Âmirilerin genç kumandanlarından Anber, Hayrûn ve benzeri kimseler Süleymân'ın yanında yer almışlardı. «Akabetü'l-bakar» yenilgisinden sonra bu Âmirî kumandanlar İbn Abdülcebbâr'a haber gönderip itaatine girmelerine ve kendilerini adamları arasına almasına müsaade etmesini istemişler, İbn Abdülcebbâr da bu gençlerin isteklerini olumlu karşılamıştı. Ancak Anber ve arkadaşlarının bunu İbn Abdülcebbâr'ı öldürmek için oynadıkları bir oyun olarak görüyoruz. Bunlar Kurtuba'ya girdiklerinde arkadaşları Vâdıh ile anlaşıp İbn Abdülcebbâr'ın öldürülmesi hususunda söz birliği yapmışlardı. 9 Zilhicce 400 (24 Temmuz 1010) günü bir araya gelip saraya girerek burayı ele geçirmiş ve İbn Abdülcebbâr'ı esir edip el-Müeyyed Billâh'ı çıkararak tahta oturtmuş ve ona yeni baştan halife olarak bey'at etmişlerdi. Sonra İbn Abdülcebbâr'ı halife el-Müeyyed'in huzuruna getirerek bütün günahlarını tek tek ortaya dökmüş ve nihayet öldürmüşlerdi. Sonra başı kesilip Kurtuba'da dolaştırılmıştı. İbn Abdülcebbâr bir ümmü'l-veled'den doğma olup otuz üç yaşında iken öldürülmüştü.

Aslında bütün bu olayları daha sonraki yıllarda kaydetmemiz gerekiyordu, fakat ilk olayı anlatmamızdan sonra arkasından gelen olaylar hep birbirleriyle alâkalı ve birbirlerinin devamı olduğundan kronolojik sırayı bozmamak için sözü kesmedik, arka arkaya anlatılmasını daha uygun gördük. Aslında burada anlattıklarımız olayı ortada kesip daha sonra anlatılacak kadar uzun ve teferruatlı olaylar da değildir.

Ebû'l-Meâlî b. Seyfüddevle'nin Haleb'e Geri Dönüşü

Bu yılda Haleb hükümdarı Ebû'l-Meâlî Şerîf b. Seyfüddevle b. Hamdân geri döndü. 357 yılı olaylarını kaydederken belirttiğimiz gibi, Karguveyh Haleb'de isyan ederek efendisi Ebû'l-Meâlî'yi buradan çıkarmış, Ebû'l-Meâlî de Meyyâfârikîn'e annesinin yanına gitmişti. Sonra yine hakimiyeti altında bulunan Hama'ya geri dönüp orada konaklamıştı. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, geçen yıllarda Rumlar Humus ve çevrelerini harabeye çevirmişlerdi. Aynı şekilde babasının azatlılarından olan Yaruktaş da Humus'a bağlı Berzuveyh kalesinde bulunuyordu. Yaruktaş Ebû'l-Meâlî'ye hizmet edip onun için şehri tamir etmiş ve buranın halkı tekrar çoğalmıştı.

Karguveyh Haleb'de Bekcur adında bir azatlısını görevlendirmiş, Bekcur da burada bir hayli güç ve kuvvet kazanınca efendisi Karguveyh'i tutuklayıp Haleb kalesine hapsetmiş, kendisi de burada altı yıl müddetle ikamet etmişti. İşte Ebû'l-Meâlî'nin geri döndüğü bu sıralarda Haleb halkından bazıları ona yazdıkları mektupta gelip tekrar burayı ele geçirmesini istemişlerdi. Ebû'l-Meâlî Şerif b. Seyfüddevle Haleb üzerine yürüyüp burayı dört ay müddetle muhasara altına aldıktan sonra şehre tamamen hakim olmuştu.

Muhasara sırasında Ebû'l-Meâlî ile Bekcur arasında elçiler gidip gelmiş ve nihayet Bekcur kaleyi çoluk çocuğuna emân verip mallarına kesinlikle dokunmayarak kendisini Humus'a vali tayin edeceğine söz vermesi, ayrıca bu anlaşmalarına Kilâboğullarının şahit tutulmaları şartıyla teslim edeceğini bildirmişti. Ebû'l-Meâlî Bekcur'un bütün bu isteklerine olumlu cevap verince aralarında anlaşma akdedilmiş, bu anlaşma sırasında da Kilâboğulları şahit tutulmuş ve nihayet Ebû'l-Meâlî kaleyi Bekcur'dan teslim alıp onu kendi adına görev yapmak üzere Humus'a vali olarak tayin etmişti. Bekcur şehri yeni baştan ihya etmek için her türlü gayret ve imkânını seferber edip çevresinin yollarını da emniyet altına alınca gerçekten buranın tekrar ihyasını sağlamış, her türlü geliri artınca halk buraya gelip toplanmıştı. İleride 376 yılı olaylarını kaydederken ifade edeceğimiz gibi, daha sonraları Bekcur Humus'tan ayrılıp Dımaşk'a gitmişti.

Sebüktekin Oğulları (Gazneliler) Devletinin Kuruluşu

Bu yılda Sebüktekin Gazne'ye ve çevresine hâkim oldu. Sebüktekin Sâmânîlerin Gazne orduları kumandanı Ebû İshâk b. Alptekin'in kölelerinden birisi olup onun katında önemli bir mevkii vardı ve onun ileri gelen adamlarından idi. el-Emir Mansûr b. Nûh zamanında Ebû İshâk ile birlikte Buhârâ'ya gelmiş ve Sâmânoğulları Devleti'nin ileri gelenleri onun becerikliliğini, akıllılığını, ileri görüşlülüğünü görüp bir hayli beğenmişlerdi. Bir müddet sonra Sebüktekin Ebû İshâk ile birlikte tekrar Gazne'ye dönmüş, fakat hemen arkasından Ebû İshâk Alptekin vefat etmişti. Bunun üzerine kendi yerine geçecek akraba ve evlâdından kimse olmadığı için, askerleri başlarına bir emir getirmek gayesiyle toplantı yapmış ve yönetimi kime devredecekleri hususunda görüşmeler yaparak önce her hangi bir kimse hakkında söz birliği edememişler, nihayet Sebüktekin'i başa geçirme konusunda görüş birliğine varmışlardı. Ebû İshâk'ın askerleri Sebüktekin'i akıllı, dinine bağlı, mürüvvet sahibi, son derece iyiliksever bir kimse olarak bildikleri için onu başlarına geçirip yönetimlerini devretmiş ve itaat edeceklerine dair ona yeminle söz vermişlerdi. Sebüktekin de başa geçip en mükemmel bir şekilde bu askerleri yönetmiş, onlara en iyi bir şe-

kilde muamelede bulunmuş, kendisini gerek yönetim gerekse zenginlikte askerlerden bir fert olarak kabul edip görevi öylece sürdürmüştü. Sebüktekin kendi iktaından elde ettiği imkanlarla askerlerine haftada iki kez yemek vermekte idi.

Sebüktekin Gazne orduları başına geçtikten sonra askerlerini toplayıp Hindistân üzerine cihada çıkmış, Hintliler ile arasında uzun yıllar süren, hattâ yeni doğan bir bebeğin yaşlanıp gideceği uzun bir ömür gibi süren savaşlar meydana gelmiş. Hint ülkesini iyice keşfedip defalarca, üstüste ve sürekli olarak akınlar düzenleyip burayı ele geçirmeyi düşünmüştü. Hintliler Sebüktekin'den büyük bir korkuya kapılmış, o da bu bölgede bir çok kale fethedip aşılması zor olan bir hayli araziyi ele geçirmiş ve Hindistan'da yaşayan halktan sayılmayacak kadar çok adam öldürmüştü.

Anlatıldığına göre, Hindistan'a düzenlediği seferlerden birinde Hintliler ona karşı savaşmak üzere kalabalık ordular toplamışlar, onu yorup tüketmek üzere savaşta sürekli oyalamış ve çarpışmaları uzatmağa çalışmışlardı. Nihayet Müslümanların elindeki yiyecek maddeleri tükenmiş ve savaşa devam etmeğe güç bulamamışlardı. İçine düştükleri bu sıkıntıları kumandanları Sebüktekin'e söz konusu ettiklerinde onlara şöyle cevap vermişti: «Ben kendim için sevikten bir miktar yiyecek hazırladım, bunu bütün askerlerim arasında gayet eşit ve âdil bir şekilde paylaşacağım. Umulur ki Cenâb-ı Allah bize bir çıkış yolu gösterir.» Sebüktekin askerlerden her birine yanında bulundurduğu bir bardak ile birer bardak dolusu sevik verip bir asker gibi kendisi de bir tek pay alıyordu. Bu bir bardak sevik ile bir gün bir gece geçirir ve sürekli olarak kâfirlerle cihâda böyle devam ederlerdi. Nihayet Cenâb-ı Allah onlara zafer ihsan edip kâfirlere karşı üstünlük sağlamış, onlardan çokça adam öldürdükleri gibi bir hayli esir almışlardı.

Sebüktekin'in Kusdâr ve Büst Valiliğine Getirilmesi

Sebüktekin'in Hint seferleriyle şanı bir hayli artmış, şöhreti zirveye ulaşmış ve halk arasında adından iyi bir şekilde söz edilmeğe başlanmıştı. Civardaki beyler ve emîrler onunla yardımlaşma konusunda tamaha düşmüş ve ileri gelen büyük emîrler ona gelip katılmışlardı. Bu arada Büst hakimi Doğan adındaki kumandan Sebüktekin'e yardım etmek ve onunla yardımlaşmak üzere yanına varmıştı.

Doğan Büst'e hâkim olduğu bir sırada emîrlerinden Babitur adında birisi ona karşı isyan etmiş, aralarında meydana gelen şiddetli çarpışmalardan sonra Büst'ü ele geçirip Doğan'ı şehirden dışarı çıkarmıştı. Doğan Sebüktekin'in yanına varıp ondan yardım istemiş ve kendisine yardım et-

tiği takdirde de kendisine çok mal ve para vereceğini taahhüt edip itaatine gireceğini de söylemişti. Sebüktekin derhal ordusunu hazırlayıp Büst üzerine yürümüş, şehri kuşatma altına aldığında Babitur da ona karşı çıkmış, son derece şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Bu savaş neticesinde Babitur mağlûp olup geriye çekilmiş, adamları dağılıp gitmiş ve Doğan da Büst'ü tekrar teslim almıştı.

Doğan Büst'e hakimiyetini yeni baştan kurunca Sebüktekin ondan kendisine söz verdiği malları teslim etmesini istemişti, ancak Doğan bunu sürekli oyalayıp vakti uzatıp duruyordu. Sebüktekin de onu bu şekilde oyaladığından dolayı Doğan'a ağır sözler söylemiş. Doğan'ın cahilliği tutunca kılıcını çekip Sebüktekin'e vurmuş ve onu yaralamıştı. Aynı şekilde Sebüktekin de kılıcını sıyırdığı gibi onu yaralayınca araya askerleri girmiş ve birden savaş alevlenmişti. Fakat Doğan Sebüktekin'e karşı güç yetiremeyince oradan kaçıp gitmiş, Sebüktekin Büst'ü ele geçirmişti.

Kusdâr valisi şehrin son derece müstahkem olması ve sarp yerde bulunmasından, ayrıca sarp ve varılması zor geçitlerle çevrelenmiş olmasından dolayı üzerine gelemeyeceğini zannederek Sebüktekin'e karşı isyan etmişti. Ancak Sebüktekin yanına aldığı askerî birlik ile Kusdâr üzerine yürümüş, bu isyancı vali birden etrafında Sebüktekin'in atlarının kişnediğini görmüştü. Hemen evinden tutuklanarak getirilmiş, fakat Sebüktekin ona iyilik ederek tekrar Kusdâr valiliğinde bırakmış ve her sene ödenmesi şartıyla ona belirli bir vergi koymuştu.

Hintlilerin İslâm Diyarına Doğru Harekete Geçmeleri ve Sebüktekin İle Aralarında Meydana Gelen Olaylar

Sebüktekin Büst ve Kusdâr'daki işlerinden boş kalınca Hindistan üzerine tekrar gazaya çıkıp aşılması güç, gayet yüksek ve sarp dağlarda bulunan bir çok kaleyi fethederek zaferle ve sağlıcakla geri dönmüştü.

Hint hükümdarı Caypal (Ceybal) Sebüktekin'in kendilerine karşı düzenlemiş olduğu bu seferlerde geniş topraklara sahip olmasına rağmen ona mağlûp olmayı bir türlü kabullenemiyordu. Bu yüzden ülkesinden ve dört bir taraftan topladığı askerlerle büyük bir ordu hazırlayıp bu ordunun önüne filler koyarak Sebüktekin'in ülkesine doğru harekete geçti. İşte şeytan bu Hint hükümdarının kafasında kuluçkaya yatmış ve civciv çıkarmıştı! Sebüktekin de yanına askerlerini ve halktan bir hayli gönüllüyü alıp Gazne'den dışarı çıkarak gelen Hintlilerle savaşa tutuştu. Her iki taraf da sabırla savaşa devam ediyordu.

Hintlilerin karargâhına yakın bir yerde «Akabetu'l-gûrek» diye bilinen bir yer vardı. Burada bulunan bir pınar içine her hangi bir pislik atıl-

masına kesinlikle tahammül etmezdi. Şayet buraya bir pislik atılacak olursa pınar birden gürler, gök yüzü aynı şekilde kararır, dörtbir taraftan rüzgâr eser, şimşekler çakıp yıldırımlar düşer ve çok yağmur yağardı. Bu pislik pınarın içinde durduğu müddetçe bu hal devam eder, iyice temizlenince ve içinden atılınca yağmurlar, gök gürültüsü ve şimşekler dururdu. Sebüktekin bu pınara bir pislik atılmasını emretmiş, bunun üzerine birden bulutlar kararmış şimşek çakmış, arkasından gök gürlemiş ve Hintliler üzerine sanki kıyamet kopmuştu. Daha evvel benzerini görmedikleri bu fırtına ile karşılaşmışlar, gök gürültüleri ve şimşekler çakıp durmuş, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmış ve hava bir hayli soğumuştu. Yok olmakla karşı karşıya gelen Hintliler çıkış yollarını göremez duruma gelince, başlarına gelen bu felâketten dolayı hemen teslim olmayı kabullenmişlerdi.

Hint hükümdarı Caypal Sebüktekin'e yazdığı bir mektupta hemen sulh yapmayı teklif ediyordu. Aralarında elçiler gidip gelmiş, nihayet Sebüktekin'in oğlu Mahmûd'un karşı çıkmasına rağmen barış yapmayı kararlaştırmışlardı. Sebüktekin ile Hint hükümdarı arasında yapılan anlaşmada belirli bir para ödenecek, ayrıca Hintliler Müslümanlara bazı kaleleri teslim edecek ve elli fil vereceklerdi. Bu şartlar üzerinde anlaşma yapılmış, ayrıca Hint hükümdarı kendi akrabalarından bir grubu da şehirleri teslim edene kadar Sebüktekin'e rehine olarak vermişti. Sebüktekin kararlaştırılan kaleleri teslim almak üzere adamlarını göndermiş, anlaşma gereği kararlaştırılan mal ve filler ise anında o gün teslim alınmıştı. Hint hükümdarı Caypal Sebüktekin'in yanından uzaklaştıktan bir müddet sonra yanında bulunan Müslümanları hemen tutuklatmış ve Sebüktekin'e verdiği rehinler karşılığında bunları da rehin almıştı.

Bunu haber alan Sebüktekin derhal ordularını toplayıp Hindistan üzerine yürümüş ve uğradığı her şehri tahrip ederek nihayet en iyi ve müstahkem kalelerden birisi olan Lamagân'a ulaşıp burayı kılıç zoruyla fethetmiş ve şehirdeki puthaneleri yıkarak yerine İslâm'ı ve İslâm'ın prensiplerini ikame etmişti. Sonra buradan da ileriye gidip bir çok şehri fetheden Sebüktekin karşılaştığı Hintlileri de kılıçtan geçirmiş ve nihayet arzu ettiği gibi yerler fethettikten sonra Gazne'ye geri dönmüştü.

Sebüktekin'in buraları ele geçirdiği haberi Caypal'a ulaşınca kendi derdine düşmüş, yüz bin kadar savaşçı toplayıp Sebüktekin üzerine gelmiş ve Sebüktekin de askerlerini alarak Caypal'a karşı savaşa çıkmıştı. Ancak Sebüktekin yanında bulunan askerlerine sırayla Hintlilere karşı savaşmalarını emretmiş, gerçekten de Müslüman askerler sırayla savaşa girmişlerdi. Savaşın bu şekilde sürüp gittiğinden bir hayli sıkılan Hintliler neticeye varmak için hep birden tek bir yumruk hâlinde büyük bir hücu-

ma geçmişler ve işte savaş bu sırada şiddetlendikçe şiddetlenmişti. Aynı şekilde Müslümanlar da hep birlikte ve birden bu hücuma karşı koymuş, iki tarafın askerleri birbirine karışmış ve bu şiddetli çarpışmalar sonunda Hintliler mağlûp olmuşlardı. Müslümanlar dört bir yandan Hintileri kılıçtan geçirmeğe başlamış, onlardan sayılmayacak kadar çok esirler aldıkları gibi gayet bol olan ağırlıkları ve davarlarını bütün mallarıyla birlikte ele geçirmişlerdi.

Hintliler bu savaştan sonra artık tam bir zillet içine düşmüşlerdi, bundan sonra başlarını kaldıracak imkânları kalmamıştı. Artık ülkelerinin batı taraflarına hâkim olamayacaklarını kabullendiler. Sebüktekin'in bölgeye tamamen hâkim olup iyice güç kazanması üzerine ve özellikle bu son savaştan sonra çevredeki Afganlılar ile Halaçlar itaat edip emrine girmişlerdi.

Kâbûs b. Veşmgîr'in Cürcân'ı Ele Geçirmesi

Bu yılda Zâhirüddevle Bîsutûn b. Veşmgîr Cürcân'da vefat etti. Kardeşi Kâbûs ise o sıralarda Şehriyâr Dağı civarında bulunan dayısı Rüstem'i ziyarete gitmişti. Bîsutûn b. Veşmgîr öldüğünde Taberistân'da annesinin babası olan dedesinin yanına bıraktığı küçük bir oğlunu geride terketmişti. Bu oğlanın dedesi yönetimi ele geçirmeğe tamah etmiş ve hemen Cürcân'a damadı Bîsutûn'un yerine geçmek üzere hareket etmişti. Burada bulunan kumandanlardan bazılarının Kâbûs'a meylettiklerini görünce onları tutuklatmıştı. Durumu ve gelişmeleri öğrenen Kâbûs hemen Cürcân üzerine yürümüştü. Şehre yaklaştığında Cürcân'ın askerleri çıkıp Kâbûs'un etrafında toplanmış, onu hükümdarlığa tayin etmişlerdi. Bîsutûn'un küçük oğlu ile birlikte gelenler ise kaçıvermiş, amcası ise bu oğlanı alıp vesayeti altında tutmuş ve kendi evlâtları arasında tutarak ona iyi bakmıştı. Böylece Kâbûs b. Veşmgîr Cürcân ve Taberistân'a sahip olmuş bulunuyordu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın cemaziyelevvel (976 aralık-977 ocak) ayında İzzüddevle Bahtiyâr'ın kızı et-Tâî' Lillâh'a götürülmüş ve onunla evlenmişti.

Yine yılın recep (977 şubat-mart) ayında Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. Zekeriyyâ b. Hayaveyh vefat etti.

Bu yılda Ehl-i beyt hakkında bir çok mersiye söylemekle meşhur olan

ve «el-Halal» diye diye meşhur olan Ebû'l-Hasan Ali b. Vasîf en-Nâşî safer (976 eylül-ekim) ayında vefat etti.

Hecer hâkimi Ebû Ya'kûb Yûsuf b. el-Hasan el-Cennâbî de bu yılda vefat etmişti. 280 yılında dünyaya geldiği kaydedilen Ebû Ya'kûb'un ölümü üzerine Karmatîlerin başına birlikte ve ortak olarak hükmetmek üzere altı kişi getirilmiş ve kendi aralarında yönetimi iyice ve anlaşarak yürütmüşlerdi. Bunlara «es-Sede (Efendiler)» adı veriliyordu.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ YERİNCİ (M. 977 - 978) YILI OLAYLARI

Adududdevle'nin Irak'ı İstilâsı

Bu yılda Adududdevle Bağdâd'a doğru harekete geçerek Bahtiyâr'a kendisine itaat etmesini ve Irak'ın dışında her hangi bir yere istediği gibi gidip yerleşebileceğini söylemiş ve gittiği her yerde ona ihtiyaç duyacağı para ve silâh yardımında da bulunacağına dair söz vermişti.

Adududdevle'nin bu isteğine olumlu cevap verip vermeme hususunda Bahtiyâr'ın adamları arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmış, fakat Bahtiyâr aczinden ve kendi zaafından dolayı Adududdevle'nin bu isteğine olumlu cevap vermişti. Adududdevle hemen ona hil'at göndermiş, Bahtiyâr da bu hil'ati giyivermişti. Ayrıca Adududdevle İbn Bakıyye'yi kendisine göndermesi için Bahtiyâr'a haber iletince, Bahtiyâr İbn Bakıyye'nin gözlerini oyarak onu Adududdevle'ye ulaştırmıştı.

Bahtiyâr Adududdevle'nin kendisine gönderdiği mal ve teçhizâtı alıp Suriye taraflarına gitmek üzere Bağdâd'dan ayrılmış, arkasından Adududdevle de harekete geçip Bağdâd'a yerleşmiş ve adına hutbe okutmuştu. Halbuki o güne kadar Bağdâd'da hutbe başkası adına okutulmuş değildi. Adududdevle'den evvel böyle bir âdet olmamasına rağmen kapısına üç tane nöbetçi dikmiş bulunuyordu. Adududdevle Bağdâd'a yerleştikten sonra İbn Bakıyye'nin filler arasına atılmasını emretmiş, bu emir yerine getirilmiş, filin biri attığı bir tekme ile İbn Bakıyye'yi ezivermişti. İbn Bakıyye'nin cesedi bu yılın şevvâl (978 mayıs-haziran) ayında Bağdâd'da köprü başında asılmıştı. İbn Bakıyye Samsâmuddevle'nin zamanına kadar burada asılı kalmış, sonra indirilip defnedilmişti. İbn Bakıyye'nin bu şekilde öldürülmesi üzerine Ebû'l-Hüseyn el-Enbârî İbn Bakıyye hakkında uzun bir mersiye yazmıştı.

Bahtiyâr'ın Öldürülmesi

Bahtiyâr Bağdâd'dan ayrıldıktan sonra yanında bulunan Hamdân b. Nâsirüddevle ile birlikte yola koyulup Şâm'a doğru gitmeğe niyet etmişti.

Fakat Ukbarâ'ya vardığında Hamdân b. Nâsirüddevle ona Musul üzerine yürümeyi tavsiye edip oradaki malların çokluğundan bahsederek onu tamahlandırdı ve Şâm'a gitmektense buraya gitmenin daha hayırlı ve daha kolay olacağını ona telkin etti.

Hamdân b. Nâsirüddevle'nin bu tavsiyelerine aldanan Bahtiyâr, Musul üzerine yürüdü, halbuki Adududdevle ile yapmış olduğu anlaşma gereği olarak Adududdevle'nin Ebû Tağlib b. Hamdân ile aralarındaki yakınlık ve anlaşma gereği olarak Musul ve çevresine ilişmeyip kesinlikle buraya gelmeyecekti. Fakat Bahtiyâr Adududdevle ile yaptığı anlaşmayı ihlâl edip Musul üzerine yürümüştü. Bahtiyâr Tekrit'e ulaştığında Ebû Tağlib b. Hamdân'ın elçileri gelip kardeşi Hamdân'ı tutuklatıp kendisine teslim ettiği takdirde bizzat askerleriyle emrine girerek Adududdevle'ye karşı birlikte savaşacağına ve onu hâkimiyet alanı olan Bağdâd'a tekrar iade edeceğine söz verdiğini bildirmişlerdi. Bahtiyâr Ebû Tağlib'in bu teklifine uyarak Hamdân'ı tutuklatmış ve Ebû Tağlib'in adamlarına teslim etmişti. Ebû Tağlib Hamdân'ı yakalatıp sahip olduğu kalelerden birine hapsetmiş, Bahtiyâr da el-Hadîse'ye doğru yürüyerek Ebû Tağlib ile bir araya gelmiş, ikisi kuvvetlerini birleştirip Irak üzerine yürümüşlerdi. O sıralarda Ebû Tağlib'in emrinde yirmi bine yakın savaşçı bulunuyordu.

Bahtiyâr ile Ebû Tağlib'in üzerlerine geldiğini haber alan Adududdevle Bağdâd'dan hareket ederek onlara karşı savaşmak üzere yola koyulmuş, Tekrit yakınında el-Cisr Kasrı çevresinde 18 Şevval (29 Mayıs 978) günü savaşa tutuşmuşlardı. Aralarında meydana gelen bu savaşta Adududdevle onları mağlûp edip Bahtiyâr'ı esir almıştı. Bahtiyâr tutuklanıp Adududdevle'nin yanına getirildiğinde Adududdevle onu huzuruna kabul etmemiş, hemen öldürülmesini emretmişti. Adududdevle Bahtiyâr'ın öldürülmesi hususunu Ebû'l-Vefâ' Tâhir b. İbrâhim ile istişâre etmiş ve nihayet kendisi ve adamlarından çok kimse katledilmişti. Böylece bütün devletin yönetimi Adududdevle'ye kalmış bulunuyordu. Bahtiyâr otuz altı yaşında öldürülmüş olup on bir sene ve bir kaç ay hükümdarlık yapmıştı.

Adududdevle'nin Hamdânoğulları Devletini Hakimiyeti Altına Alması

Ebû Tağlib ile Bahtiyâr'ın mağlûbiyetlerinden sonra Adududdevle Musul üzerine yürüyerek burayı 12 zilkade (21 haziran) günü çevresiyle birlikte ele geçirdi. Ebû Tağlib Adududdevle'nin bu istilâsını daha evvel burayı istilâ edenler gibi zannetmiş, bir müddet burada ikamet ettikten sonra onunla sulh yapmak zorunda kalarak geri döneceğini zannetmişti. Fakat Adududdevle'nin niyeti ve azmi hiç de Ebû Tağlib'in zannettiği gi-

bi değildi, zira Adududdevle bu seferinde yanına bir hayli yiyecek maddesi ile hayvan yemi almış, ayrıca Musul ve çevresini iyi tanıyan kimseler de beraberinde getirmişti. Adududdevle Musul'u ele geçirdikdikten sonra buraya gayet mütmain bir şekilde ikamet etmiş ve Ebû Tağlib'i yakalatıp getirmek üzere de etrafa askerî birlikler sevketmişti. Ebû Tağlib Musul'un Adududdevle tarafından işgal edilmesi üzerine buraların kendisine iltizam edilmesini istemiş, ancak Adududdevle bu isteğe kesinlikle yanaşmayıp: «Buralar bana Irak'tan daha güzel geliyor» şeklinde cevap verip böyle bir iltizama niyeti olmadığını ifade etmişti.

Ebû Tağlib buradan ayrılıp giderken yanında Bahtiyâr'ın oğlu el-Merzubân ile Muizzüddevle'nin çocukları ve aynı zamanda Bahtiyâr'ın kardeşleri olan Ebû İshâk ve Ebû Tâhir anneleri ile birlikte bulunuyorlardı. Ebû Tağlib bunları çoluk çocuklarıyla birlikte alıp Nusaybin taraflarına gitmişti. Adududdevle hâcibi Ebû Harb Doğan'ı Nusaybin ve Cezîretü'bn-i Ömer üzerine sevketmiş, ayrıca Ebû Tağlib'i yakalamak üzere de hazırladığı bir askerî birliğin komutasına Ebû'l-Vefâ Tâhir b. Muhammed'i tayin ederek Sincâr'a doğru yola çıkarmıştı. Bu durumu öğrenen Ebû Tağlib büyük bir gayret ve sür'atle yoluna devam edip Meyyâfârikîn'e gelerek burada çoluk çocuğu ve akrabalarıyla ikamet etmişti; ancak Ebû'l-Vefâ Tâhir b. Muhammed'in üzerine geldiğini öğrenince yanında bulunan kadınlar ve diğer akrabalarıyla birlikte Bitlis'e doğru hareket etmişti. Meyyâfârikîn'e ulaşınca kapılar yüzüne kapatılmış ve eski Rum kalelerinin en müstahkemlerinden birisi olduğundan dolayı Ebû'l-Vefâ Meyyâfârikîn'e girememiş, Ebû Tağlib'i takip etmeğe devam etmişti. Ebû Tağlib yoluna devam ederek Erzenirum'dan ayrılıp el-Cezîre bölgesine bağlı el-Hasaniyye'ye gelerek Kevâşâ ve çevredeki diğer kalelere kapanıp kalmıştı. Buralardaki kalelerde bulunan bütün malları almış, Ebû'l-Vefâ ise Meyyâfârikîn'e geri dönerek burayı muhasara etmişti.

Ebû Tağlib'in kendi kalelerine geri döndüğünü öğrenen Adududdevle bizzat kendisi üzerine yürümüş, fakat ona yetişememişti. Ancak onu takip etmek üzere adamlarından birisini görevlendirerek Musul'a geri dönen Adududdevle, Ebû Tağlib ve askerlerini yakalamak için kumandanlarından ve yakın adamlarından «Doğan» adında birisini harekete geçirmişti. Bundan çekinen Ebû Tağlib tekrar Bitlis'e doğru yola koyulmuş ve kendisini buralara kadar takip etmeyeceklerini zannetmişti. Fakat Bitlis'e yürüyen Doğan'ın kendisini takip ettiğini öğrenince Bizans Rum diyarına doğru harekete geçerek o sıralarda imparatorluk ailesinden olmamasına rağmen yönetimi zorla ele geçirmiş bulunan «Verd er-Rûmî» (1) ile irtibat

(1) Bardas Skleros. (Çeviren).

kurarak yanına gitmek istemişti. Bizans imparatorluğunu zorla ele geçirdiğini belirttiğimiz «Verd er-Rûmî» bu yönetimini sürdürememiş, Rumlar ona karşı gelerek kendi imparatorlarının evlâdından birisini imparatorluk tahtına geçirmiş ve aralarında bir hayli çarpışmalar meydana gelmişti. İşte bu sıralarda kendisiyle güç kazanmak üzere Verd er-Rûmî Ebû Tağlib ile akrabalık bağı kurmak istemiş, fakat bu sıralarda Ebû Tağlib'in kendisine muhtaç duruma düştüğünü görmüştü.

Ebû Tağlib Bitlis'ten ayrılınca Adududdevle'nin askerleri ona yetişmiş ve elindeki malların çokluğunu bildiklerinden dolayı bu mallara tamah ederek ele geçirmeyi şiddetle arzu etmişlerdi. Askerler Ebû Tağlib'in mallarına tam hücum edecekleri sırada kumandanları: «Sakın bu mallara ilişmeyin. Bu mallar olduğu gibi Adududdevle'ye aittir.» diye ilânda bulunmuş, bunun üzerine bu ilânı işiten askerler savaşmaktan bayağı doğumuşlardı.

Ebû Tağlib üzerine gelen bu askerlerin biraz soğukça davrandıklarını ve savaşmak istemediklerini hissedince hemen harekete geçip üzerlerine bir hamle yaparak onları mağlûp etmişti. Bu arada onlardan çok kimseyi öldürmüş, bir kısmı ise kaçıp kurtulmuştu. Ebû Tağlib bu gün «Hartbert» diye bilinen Ziyâd kalesine gelip konakladığı sırada yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Verd er-Rûmî'nin elçileri gelmiş, Rumların kendisine karşı takındıkları tavrı bildirerek ondan yardım istemişti. Ebû Tağlib bu elçilere şöyle cevap vermişti: «Şayet şu anda içinde bulunduğum durumlardan kurtulur ve boş kalırsam hemen ona yardım etmeğe koşar gelirim.» Ayrıca Ebû Tağlib askerlerinden bir kısmını da Verd er-Rûmî'ye yardım etmek üzere göndermişti. Nihayet Verd er-Rûmî'nin mağlûp olduğunu haber alan Ebû Tağlib artık kendisine yardımı edemeyeceğini anlamıştı ve onun yardımından ümidini kesmiş bulunuyordu. Bunun için Rum diyarından ayrılarak tekrar İslâm diyarına geri dönen Ebû Tağlib Âmid'e gelmiş, Meyyâfârikîn fethedilinceye kadar burada iki ay müddetle ikamet etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda İfrîkıyye'de gök yüzünde doğu ile kuzey arasında aleve benzeyen bir kırmızılık görülmüş, halk bundan endişeye kapılıp Cenâb-ı Allah'a duaya başlayarak bu durumu gidermesini niyaz etmişlerdi. Aynı yıl içinde el-Mehdiyye'de şiddetli bir deprem meydana gelmiş, kırk gün müddetle şehir aralıklarla sallanıp durmuştu. Bu depremin tesiriyle halk evlerini terketmiş ve her şeylerini yüzüstü bırakmışlardı.

Bu yılda Mısır ve İfrîkıyye emîri el-Azîz Billâh el-Alevî hacc mevsiminde emîrlik görevini ifa etmek üzere Yûsuf Belikkîn'in kardeşi Bâdîs

b. Zîrî'yi Hicâz'a göndermişti. O sıralarda Mekke'de hutbe Alevî halifesi el-Azîz Billâh adına okutulmakta idi. Hacc emîri Mekke'ye ulaştığında bir grup hırsız ve yankesici yanına gelmiş, ona şöyle bir teklifte bulunmuşlardı: «Bize bu mevsimi elli bin dirheme sat ve yapacağımız hırsızlıklara da karışma.» Bâdîs b. Zîrî onlara: «Evet, kabul ediyorum, ancak aramızda bir akit yapmak üzere bütün arkadaşlarınızı toplayıp getirin, anlaşalım.» diye karşı teklifte bulunmuştu. Bu hırsızlar otuz kadar adam olup toplanıp gelmişler, o da onlara: «Hepsi bu mu, geriye başka kimse kalmı mı?» diye sorunca başka kimsenin kalmadığına dair yemin etmişlerdi. Hemen orada hepsinin ellerini kestirivermişti.

Bu yılda Dicle nehri taşmış ve Bağdâd'ın doğu tarafından bir hayli ev batmıştı. Ayrıca şehrin batı tarafından Bâbu't-Tibin (Saman kapısı)'de de bir hayli mezar batıp gitmişti. Bu su baskınının tesiriyle gemi ücretleri bir hayli yükseltmiş ve Dicle'nin kabarmasıyla halk çok zarar görmüş, nihayet bir müddet sonra sular çekilince halk bu afetten kurtulmuştu.

Bu yılda İbn Kuray'a diye bilinen ve çeşitli eserleri bulunan Ebû Bekr Muhammed b. Abdurrahmân altmış beş yaşında iken vefat etti.

Bu yılda Müeyyedüddevle'nin hâkimiyeti altında bulunan Rey ve çevresinde Kâdî el-Kudât görevini yüklenmiş bulunan Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed Rey'de bu görevinden azledildi. O, Mu'tezile mezhebi ileri gelen imamlarından olup eserlerinin bazı yerlerinde «Kadı el-Kudât» diye yazılmışsa da o sadece Rey ve çevresinin baş kadısı durumunda idi. Bunu bilmeyen bazı kimseler Abdülcebbâr b. Ahmed'in mutlak olarak ve hilâfetin Kâdî el-Mudat'ı olduğunu zannetmektedirler ki, aslında böyle değildir.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ SEKİZİNCİ (M. 978 - 979) YILI OLAYLARI

Adududdevle'nin Diyarbekir Bölgesinden Meyyâfârikîn, Âmid ve Diğer Şehirleri Ele Geçirmesi

Ebû'l-Vefâ, Ebû Tağlib'i takip etmekten geri dönünce gelip Meyyâfârikîn önlerinde konaklamıştı. O sıralarda Meyyâfârikîn valisi Hezârmerd idi. Şehri iyice müdafaa eden Hezârmerd, Ebû'l-Vefâ'ya karşı şiddetle Meyyâfârikîn'i savunmuş ve bu muhasara tam üç ay sürmüştü. Nihayet Hezârmerd ölünce şehirdekiler Ebû Tağlib ile mektuplaşmışlar, Ebû Tağlib de Meyyâfârikîn valiliğine Hezârmerd yerine Hamdânoğullarından Mu'nis'in tayin edilmesini emretmişti. Mu'nis şehrin valiliğine geçmiş, Ebû'l-Vefâ'nın bu konuda her hangi bir görüşü ve müdahalesi olmamıştır. Bunu müteakiben Ebû'l-Vefâ şehrin ileri gelenlerinden Ahmed b. Ubeydullah adında birisiyle mektuplaşarak onu kendisinden yana bir politika izlemeğe ikna etmiş ve aynı şekilde bütün şehir halkının ona meyletmeleri hususunda çalışmasını istemişti. Ahmed b. Ubeydullah'ın uğraşmaları neticesinde Meyyâfârikîn halkı Ebû'l-Vefâ'ya meyletmiş ve böylelikle güç kazanmıştı. Ebû'l-Vefâ, halkın kendisinden yana bir tavır takınması üzerine Mu'nis'e haber gönderip şehrin anahtarlarını teslim etmesini istemiş, Mu'nis de Ebû'l-Vefâ'nın adamlarından korktuğundan dolayı buna karşı koyması mümkün olmamıştı. Nihayet Mu'nis anahtarları teslim edip kendisine emân verilmesini istemişti. Ayrıca Ahmed b. Ubeydullah'ı kendisine vermesi için Ebû'l-Vefâ'ya elçi olarak göndermiş, o da bu isteğini kabul ederek bütün şehir halkına emân vermiş, Mu'nis de bu emânın verilmesi üzerine şehir kapılarını ona açıp Meyyâfârikîn'i teslim etmişti.

Ebû'l-Vefâ, Meyyâfârikîn'i muhasara ettiği müddet içinde kendi askerlerinden bazı birlikleri çevrede bulunan diğer kaleler üzerine sevketmiş, bu çevredeki kalelerin tümünü fethetmişti. Ebû Tağlib Meyyâfârikîn'in düştüğünü öğrenince Âmid'den ayrılmış, kız kardeşi Cemile ile birlikte er-Rahba'ya gitmiş, bazı akrabaları ve diğer adamlarının Ebû'l-Vefâ'dan emân istemelerini emretmişti. Bunlar bu emre uyarak Ebû'l-Vefâ'dan emân dilemişler, Ebû'l-Vefâ sonra Âmid üzerine yürüyüp şehri kuşatmış,

Âmid halkı durumu görünce aynen Meyyâfârikîn halkının takip ettiği politikayı izleyerek şehri emân ile Ebû'l-Vefâ'ya teslim etmişlerdi. Böylelikle Ebû'l-Vefâ bütün Diyârbekir bölgesini hakimiyeti altına almış bulunuyordu. Âmid'i fethetmesinden sonra Ebû Tağlib b. Hamdân'ın akrabaları Ebû'l-Vefâ'ya gelip emân dilemişler, o da bu dileklerini kabul ederek onlara iyilik ve ihsanlarda bulunmuş, sonra Musul'a geri dönmüştü.

Ebû Tağlib er-Rahba'ya gittikten sonra Adududdevle'ye bir elçi gönderip affedilmesini istemişti. Adududdevle gelen bu eliçye iyi muamele etmiş ve Ebû Taglib'e hoşuna gidecek ve kabul edeceği yerleri ikta etmişti. Ancak Ebû Tağlib'in, affedilmesi ve kendisine verilen bu iktalar karşılığında Adududdevle'nin üzerine oturduğu kilimi gelip öpmesi istenmişti. Ebû Tağlib bu teklifi kabul etmeyerek Şâm'a doğru hareket etmiş. Mısır hakimi el-Azîz Billâh'a gitmişti.

Adududdevle'nin Diyâr-Mudar'ı Ele Geçirmesi

Ebû Tağlib'in Diyâr-Mudar'daki vekili ve görevlisi Selâme el-Berkafdî idi. Sa'duddevle b. Seyfüddevle Haleb'den Diyâr-Mudar üzerine sevkettiği ordular ile Selâme'nin askerleri arasında çeşitli savaşlar meydana gelmişti. Bu arada Sa'duddevle, Adududdevle'ye yazdığı mektuplarda ona itaatini ve bağlılığını bildirmiş bulunuyordu. Bunun için Adududdevle kendi adamlarından ve er-Radî'nin babası olan Ebû Ahmed'i Selâme el-Berkaîdî'nin elinde bulunan şehirler üzerine göndermişti. Ebû Ahmed Selâme ile aralarında meydana gelen şiddetli savaşlardan sonra bütün buraları ele geçirmiş, Adududdevle ise yalnız er-Rakk'yı kendisine alıkoyup bölgenin geri kalan bütün şehirlerini Sa'duddevle b. Seyfüddevle'ye teslim etmişti.

Bir müddet sonra Adududdevle er-Rahba'yı istilâ etmiş ve buraya bağlı olan bazı kaleleri ve özellikle Kevâşâ Kalesi'ni almaya azmetmişti. Zira burada Hamdânoğlunun hazine ve malları bulunuyordu. Ayrıca Adududdevle Herver, el-Melâsî, Burka ve eş-Şi'bânî ile çevresindeki kaleleri tamamen ele geçirmişti. Adududdevle Ebû Tağlib'in hakimiyeti altındaki bütün şehirleri tamamen ele geçirdikten sonra Ebû'l-Vefâ'yı Musul'da görevlendirerek kendisi zilkade'nin son günü (29 haziran) Bağdâd'a geri dönmüş, Halife et-Tâî Lillâh ile bazı ordu mensupları ve devletin başka görevlileri kendisini karşılamışlardı.

Kassâm'ın Dımaşk Valiliği

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Alftekin Dımaşk'tan ayrılınca Kassâm buranın başına geçmişti. Kassâm'ın böyle yükselip şehre hakim olması

Alftekin'in onu kendisine yakın bulup güvenmesinden ve işlerinin büyük bir kısmını yürütmek üzere ona havale etmesinden kaynaklanıyordu. Böylece Kassâm'ın ünü artmış, şanı yücelmiş ve çevrede bir hayli taraftarları olmuştu. İşte bundan dolayı Kassâm şehre tamamen hakim bir mevkie ulaşmış bulunuyordu.

Diğer taraftan el-Azîz Billâh'ın gönderdiği kumandan Ebû Mahmûd şehre gelmiş olmasına rağmen Kassâm ile yönetimi aslâ paylaşamamış ve Dımaşk'ta onun sözü geçmemişti. Zira Kassâm hâlâ yönetimi elinde bulunduruyor ve Dımaşk'ın işlerini yürütüyordu. Hutbeyi Dımaşk'ta el-Azîz Billâh adına okutmaktaydı.

İşte bu sıralarda Musul hakimi ve emîri Ebû Tağlib b. Hamdân mağlûp olarak yukarıda kaydettiğimiz gibi Dımaşk'a doğru gelmiş bulunuyordu. Ancak Kassâm onu Dımaşk'a sokmamış, şehri gerek zorla ve gerekse el-Azîz'in emri ile ele geçirmesinden korkmuştu. Bunun için de Ebû Tağlib ile Kassâm'ın adamları arasında küçük çapta bazı çarpışmalar meydana gelmişti, fakat şehre giremeyen Ebû Tağlib Dımaşk önlerinden ayrılarak Taberiyye'ye gitmişti.

Bu sıralarda da el-Azîz Billâh Mısır'dan «el-Fazl» adında birisinin komutası altında bir ordu göndermiş, el-Fazl gelip Kassâm'ı Dımaşk'ta muhasara altına almışsa da ona karşı bir zafer elde edemeyince geri dönmüş, Kassâm da 369 yılına kadar Dımaşk'taki hâkimiyetini sürdürmüştü. Arkasından el-Aziz, Selmân b. Ca'fer b. Felâh adında diğer bir emîri daha Musul'a göndermiş, Selmân gelip şehrin dışında konaklamasına rağmen Dımaşk'a girme imkânı bulamamış ve böylece boşuna oturup durmuştu. Halkın silâh taşımasını engellemek istemişse de hiç kimse onun bu yasağına aldırış etmemişti. Sonunda Kassâm adamlarını Selmân üzerine hücuma geçirmiş, çarpışmalara girişmişler ve şehrin dışında karargâr kurduğu yerden onu uzaklaştırmışlardı.

Dımaşk halkı ile Selmân çarpışmalara giriştiği sırada Kassâm, şehrin camiinde halkla birlikte oturmuş, oradan durumu bir rapor ile el-Azîz Billâh'a bildirmiş, kendisinin bu çarpışmalar sırasında camide oturduğunu ve bu olaya karışmadığını bildirerek Adududdevle b. Büveyh'in veya ordularının Dımaşk üzerine yürümesi hâlinde onları bundan alıkoymağa çalışacağını ve şehre sokmayacağını bu yazısında bildirmişti. el-Azîz Billâh Adududdevle b. Büveyh'in Şâm üzerine gelmesinden korktuğu için Kassâm'ın şu andaki Dımaşk hâkimiyetine göz yummuştu. Selmân b. Ca'fer Dımaşk'tan ayrılınca, kumandan Ebû Mahmûd tekrar buraya gelmişse de yine Dımaşk üzerine her hangi bir hâkimiyeti söz konusu olmamış, yine her şey Kassâm'ın elinde kalmış ve bu durum bu hâliyle devam edip gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda çeşitli yerlerde bir hayli depremler meydana gelmiş, fakat bu şiddetli depremlerin en büyüğü Irak'ta görülmüştü.

Yine bu yılda meşhur Arap gramercisi Sîbeveyh'in kitabına şerh yazan nahiv âlimi Kâdî Ebû Saîd el-Hasan b. Abdullah es-Seyrâfî vefat etmişti. O, dil alimliğinin yanı sıra aynı zamanda fakîh ve mühendis olduğu gibi mantık konusunda da ileri seviyede bir ilme sahipti. Her türlü üstün haslete sahip olan es-Seyrâfî gerçekten fazilet sahibi bir kimse idi. es-Seyrâfî kırk sekiz yaşında vefat etmiş ve yerine, Bağdâd'ın doğu kesimi kadılığına «el-Hâkim» diye bilinen Ebû Muhammed b. Ma'rûf tayin edilmişti.

HİCRET'İN ÜÇ YÜZ ALTMIŞ DOKUZUNCU (M. 979 - 980) YILI OLAYLARI

Ebû Tağlib b. Hamdân'ın Öldürülmesi

Ebû Tağlib Fazlullah b. Nâsirüddevle b. Hamdân bu yılın safer (ağustos-eylül) ayında öldürüldü.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ebû Tağlib Şâm'a doğru yürüyerek Dımaşk'a gelmiş ve yine yukarıda ifade edildiği gibi o sıralarda da Kassâm Dımaşk'a hakim bulunduğu için şehre girememiş, dış taraflarında bir yerde karargâh kurmuştu. Burada bekleyip duran Ebû Tağlib Mısır'a el-Azîz'e bir elçi göndererek Dımaşk'ı alabilmesi için yardım istemiş, fakat bu arada adamları ile Kassâm'ın adamları arasında bazı çarpışmalar meydana gelmişti. Ebû Tağlib Dımaşk'a bağlı Nevâ'ya giderek burada ikamet etmiş, o sırada da Mısır'a el-Azîz'e gönderdiği elçisi geri dönmüş, el-Azîz'in kendisini Mısır'a devat ettiğini, buraya geldiği takdirde emrine asker verileceğini bildirmişti. Ancak Ebû Tağlib buna yanaşmamış, el-Azîz ile aralarında elçiler gidip gelmişti. Kendisi de Taberriyye Gölü'ne gidip orada ikamet etmiş, bu ikameti sırasında da el-Azîz Billâh Dımaşk üzerine komutan «el-Fazl» adında birisiyle asker göndermişti. el-Fazl Taberiyye Gölü yakınında Ebû Tağlib ile bir araya gelmiş ve el-Azîz'in kendisine en mükemmel şekilde iyilik ve iltifatlarda bulunacağını vaat etmişti. Bunun için Ebû Tağlib el-Fazl ile birlikte Dımaşk üzerine yürümek istemişti. Ancak el-Fazl Dımaşk'ı barış yoluyla ele geçirmek istediğinden Kassâm'ı endişeye düşürmemek için Ebû Tağlib'in kendisiyle birlikte Dımaşk üzerine gitmesini istememişti, çünkü daha evvel Ebû Tağlib'in adamları ile Kassâm'ın adamları arasında küçük çapta bazı çarpışmalar meydana gelmiş, böylelikle aralarında bir kırgınlık doğmuştu. el-Fazl tek başına adamlarıyla birlikte şehri ele geçirmek üzere Dımaşk üzerine yürüdü.

O sıralarda Remle'de bulunan Dağfil b. el-Müferric b. el-Cerrâh et-Tâî bütün bu bölgeyi hakimiyeti altına almıştı. Dağfil el-Azîz'in itaatine girmişti, fakat onun emirleriyle hareket etmemekte idi. Dağfil'in adamları bir hayli artınca askerlerini toplayarak Şâm bölgesinde bulunan Ukayl kabilesini buradan söküp atmak istemişti. Bunun için Ukayl kabilesi Ebû

Tağlib'e haber gönderip yardımını istemiş ve etrafında bir araya gelmişlerdi. Bunun için de Ebû Tağlib Dağfil b. el-Müferric b. el-Cerrâh'a mektup yazıp Ukayl kabilesine karşı tasarladığı hücumlardan vaz geçmesini istemiş, onunla Ukayl arasında aracılık yapmış, nihayet her iki taraf da el-Azîz'in vereceği hükme razı olmuştu.

Nihayet Ebû Tağlib bulunduğu yerden hareke tederek el-Ukayl kabilesinin ikametgâhına gitmiş ve karargâhını orada kurmuştu. Ancak Dağfil ve el-Azîz'in Dımaşk'a gönderdiği kumandanı el-Fazl Ebû Tağlib'den korkmağa başlamış ve bütün bu bölgeyi hakimiyeti altına almak istediğini zannetmişlerdi. Nihayet Ebû Tağlib 369 yılı muharrem (979 temmuz-ağustos) ayında Remle'ye gidince İbn el-Cerrâh ile el-Fazl'ın artık kendisiyle çarpışmak istediğinden şüpheleri kalmamıştı. O sıralarda her ikisi Remle'de bulunuyorlardı. el-Fazl bütün sahil bölgelerindeki askerleri toplamış, aynı şekilde Dağfil de toplayabildiği bütün adamları getirmiş ve her iki taraf savaş için saf düzenine geçmişti. Ukayl kabilesi karşı taraftn büyük kalabalıklıların bir araya geldiğini görünce hemen oradan kaçıp gitmiş, Ebû Tağlib'in yanında ise kendisinin ve babasının kölelerinden yedi yüz civarında bir grup adamı kalmıştı. Bu adamlarıyla birlikte kaçmak isterken peşinden kovalayanlar kendisine yetişmiş canını korumak için adamlarıyla birlikte durup çarpışmalara girişmişti. Bu çarpışmalar sırasında kafasına indirilen bir darbe ile sersem bir duruma getirilerek esir alınmıştı. Sonra Dağfil'in yanına getirilmiş, o da esir edip derhal bağlatmıştı.

el-Fazl Ebû Tağlib b. Hamdân'ı alıp Mısır'a el-Aziz'in yanına götürmek istemiş, fakat el-Azîz'in aynen Alftekin'e yaptığı gibi buna da izzet ve ikramda bulunmasından korkan Dağfil onu hemen öldürmüştü. el-Fazl Ebû Tağlib'i öldürdüğünden dolayı Dağfil'i kınamış, başını alıp Mısır'a götürmüştü. Ebû Tağlib'in yanında kız kardeşi Cemile binti Nâsirüddevle ile hanımı bulunuyorlardı. Hanımı aynı zamanda amcası Seyfüddevle'nin kızı idi. Ebû Tağlib öldürülünce Ukayloğulları bu iki hanımı alıp Sa'düddevle b Seyfüddevle'nin yanına Haleb'e götürmüşlerdi. Sa'düddevle kız kardeşini almış, Ebû Tağlib'in kız kardeşi olan Cemile'yi ise Musul'a gönderip orada bulunan Adududdevle'nin nâibi Ebû'l-Vefâ'ya teslim etmişti. Ebû'l-Vefâ Cemile'yi alıp Bağdâd'a göndermiş, Cemile Bağdâd'da Adududdevle'nin sarayında bir odada göz hapsine alınmıştı.

el-Hasan b. İmrân b. Şâhin ile Adududdevle'nin Orduları Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılın muharrem ayında İmrân b. Şâhin aniden vefât etti. Çevrede yaşayan hükümdarlar ile halifelerin sürekli olarak takip edip yakalamağa

bir hayli gayret sarfettikleri ve bunun için bir sürü hile ve tuzaklar kurdukları İmrân b. Şâhin'in hükümranlığı kırk yıl sürmüş, Cenâb-ı Allah yakalanmasını takdir buyurmamış, nihayet kendi eceliyle ölüp gitmişti.

İmrân b. Şâhin ölünce yerine oğlu el-Hasan geçmiş ve babasının görevini üstlenmiş bulunuyordu. Ölümü üzerine herkes gibi Adududdevle de el-Batîha ve çevresini ele geçirmeyi ve İbn Şâhin'in hakimiyetine son vermeyi istemiş, bunun için veziri el-Mutahhir b. Abdullah komutasında bir ordu hazırlayarak ihtiyaç duyacakları her türlü mal, para, silâh ve savaş araç gereçleri vermişti. el-Mutahhir b. Abdullah safer ayında harekete geçip hemen bölgeye varır varmaz el-Bataîh'e giren bütün nehir ağızlarını kapatmağa çalışmıştı. Ancak bunun için bir hayli zaman kaybettiği gibi çok miktarda mal ve para harcamış bulunuyordu. el-Hasan b. İmrân'a sonunda yardım kuvvetleri ulaşmış, ayrıca akar sular da ona yardım edince bütün bu nehir ağızlarına inşa edilen setleri yıkıvermişti.

el-Mutahhir nehir ağızlarında inşa ettirdiği bu setlerden bir tanesini yapıp da bir nehrin ağzını kapatınca diğer tarafta bir sürü setler yıkılıyor ve sular tekrar açılıyordu. İşte bu sıralarda el-Hasan ile el-Mutahhir arasında nehirde çarpışmalar meydana gelmiş, bu çarpışmalarda el-Mutahhir ilk anda galip gibi görünmüştü. Fakat o çarpışmalarda sabredeceğine ayrılıp gitmeyi daha kolay bulmuştu.

el-Mutahhir'in yanına Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer el-Alevi el-Kûfî bulunuyordu. O el-Muttahir'i el-Hasan b. İmrân ile mektuplaşıp sırlarını ifşa etmekle itham etmişti. Bunun için de el-Mutahhir Adududdevle katında makam ve mevkiinin ve itibarının zedeleneceğine ve Ebûl'-Vefâ ve benzeri düşmanlarının da kendisiyle alay etmesinden korkarak intihar etmeyi düşündü. Nihayet yanında bulunan bir bıçakla bileklerini keserek kanını akıtmış, o sırada bir hizmetçisi yanına girdiğinde onu kanlar içerisinde görüp bağırmağa başlamış, yanına girenler onu kan içerisinde görmüşler ve birisinin öldürdüğünü zannetmişlerdi. Fakat tam ölmek üzere iken zorla konuşarak: «Muhammed b. Ömer beni intihar etmeğe mecbur etti.» demiş, sonra ölmüş, cenazesi kendi memleketi olan Kâzerûn'a nakledilerek orada defnedilmişti.

el-Mutahhir'in ölmesi üzerine başsız kalan askeri koruyup getirmek üzere Adududdevle birisini göndermiş, ayrıca el-Hasan b. İmrân ile belli bir miktar para ödemek üzere anlaşma yapmış ve ondan bazı rehineler almıştı. Böylece Adududdevle'nin vezaretinde yalnız Nasr b. Hârûn kalmış, o Fars bölgesinde ikamet etmekte olduğu için Adududdevle'nin vezirliğini ifa etmek üzere Bağdâd'a yanına Ebû Reyyân Hamad b. Muhammed'i göndermişti.

Şeybânoğulları İle Adududdevle Askerleri Arasında Meydana Gelen Savaş

Adududdevle bu yılın recep (980 ocak-şubat) ayında Şeybânoğulları üzerine bir ordu sevketti. Şeybânoğulları çevre şehirlere sürekli akınlar yapıp etrafı fitne ve fesada boğmuş, yöneticiler onları takibâta uğratıp cezalandırma konusunda da acze düşmüşlerdi. Yine aynı şekilde yönetici ve hükümdarların bir türlü haklarından gelemediği Şehrizur Kürtleri ile akrabalık bağları kurmuş ve bu şekilde onlarla belli bir güç oluşturmuşlardı. Bunun için Adududdevle önce Şehrizur çevresini kontrol altına almış, Şeybânoğullarının bu müstahkem şehre gelip kapanma tamahını kursaklarında bırakmıştı. Böylelikle Adududdevle'nin adamları Şehrizur'u ele geçirip buraya hâkim olunca Şeybânoğulları kaçıp gitmişlerdi. Adududdevle'nin askerleri bunları takip etmiş, onlara hücum ederek aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmiş ve bu savaşta Şeybânoğullarından çok kimse öldürülmüş, malları yağmalanmış, namuslarına el atılmış ve aralarından sekiz yüz kişi esir alınarak Bağdâd'a götürülmüştü.

Verd er-Rûmî (Bardas Skleros)'nin Diyârbekir Bölgesine Gelmesi ve Buradaki Faaliyetleri

Bu yılda Verd er-Rûmî (Bardas Skleros) Diyârbekir bölgesine gelerek Adududdevle'nin himayesine girmek ve Bizans imparatorlarına karşı ondan yardım istemek için elçi göndermişti. Bu yardımın yapılması karşısında şayet Bizans yönetimini ele geçirecek olursa Adududdevle'nin himayesine girip ona haraç ödeyeceğine dair söz vermişti.

Bizans imparatoru Romanos öldüğünde arkasında iki küçük oğlunu (1) bırakmıştı. Romanos öldüğü sırada Bizans başkumandanı Nikefor (Nikephoros Phokas) idi. O sıralarda İslâm diyarına büyük bir sefer için çıkmış, İslâm topraklarına girerek büyük tahribatlar yapıp geri dönmüştü. Nikeprohos, Kostatiniyye'ye yaklaştığında Romanos'un öldüğünü haber almıştı. Bunun için ordu mensupları Nikephoros Phokas'ın etrafında toplanarak: «Bu iki genç imparator adayına niyabet etmek senden başkasına yakışmaz, zira onların ikisi de şu anda çocuk yaştadırlar.» demişlerdi. Kumandan Nikephoros önce bunu kabul etmemiş, fakat ordu mensuplarının ısrarları üzerine bu istek doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmış ve iki genç imparatora hizmet ederek anneleri (2) ile evlenip imparatorluk tacını giymişti.

---

(1) II. Basileios ve VIII. Konstantinos. (Çeviren).

(2) Theophano. (Çeviren).

Yeni imparator Nikephoros Phokas bu genç veliahtların annelerine çok cefâ çektirdiğinden imparoteriçe İbn eş-Şemeşkık (İoannes Çimiskes) ile haberleşerek Nikephoros'un öldürülmesini kararlaştırmış ve öldürdüğü takdirde kendisini imparatorluğa getireceğine söz vermişti. İbn eş-Şemeşkık (İoannes Çimiskes) imparatoriçenin bu teklifini kabul ederek geceleyin on adamıyla birlikte gelmiş, Nikephoros'u öldürmüşlerdi. Böylece İoannes Çimiskes yönetimi eline geçirmiş ve eski imparator Nikephoros Phokas'ın kardeşi Leon ile Leon'un oğlu Barbas Phokas'ı tutuklatmış ve kalelerden birinde hapse attırmıştı. Sonra İoannes Çimiskes Suriye üzerine sefere çıkıp Müslümanlar üzerine saldırarak bir hayli zaferler elde etmişti. O Trablusşâm'a kadar ilerleyerek burayı ele geçirmek istemiş, fakat halkının karşı koymasıyla şehri muhasara altına almıştı.

Bu iki genç veliahtın hadımı bir dayıları olup o sıralarda vezirdi. Adamlarından bazılarını görevlendirerek İoannes Çimiskes'e zehir içirtmişti. İmparator zehirletildiğini öğrenince Kostantiniyye'ye doğru sür'atle geri dönmeğe başlamış, fakat yolda ölmüştü.

Verd İbn Münir (Bardas Skleros) Bizans ordularının ileri gelen kumandanlarındandı. Ayrıca yönetimde söz sahibi olmuştu. Bu sıralarda Ebû Tağlib b. Hamdân'a mektuplar yazıp onunla akrabalık bağı kurmuş ve Müslümanların suğûr bölgelerinde yaşayanları ile irtibat sağlayarak onları etrafında toplamış ve Bizans'ın merkezi üzerine yürümüştü. İki genç velialıd sürekli olarak üzerine ordular sevketmişlerse de o gelenlerin hepsini mağlûp etmiş ve bir hayli güç kazanarak şanı yüceldiğinden Kostantiniyye üzerine yürümüştü. İki genç veliaht Bardas Skleros'tan korkarak onunla çarpışmak üzere Bardas Phokas'ı ordu başına getirip üzerine göndermişlerdi. Her iki kumandan şiddetli çarpışmalara girişmiş, aralarında meydana gelen savaşlar bir hayli uzamıştı. Sonunda Verd İbn Münîr (?) er-Rûmî (Bardas Skleros) kaçıp İslâm diyarına sığınmış ve Diyârbekir bölgesine gelerek Meyyâfârikîn'in dışında konaklamış, Adududdevle ile mektuplaşmıştı. Verd er-Rûmî (Bardas Skleros) kardeşini Adududdevle'ye elçi olarak gönderip ondan yardım istemiş Adududdevle de onun bu isteğine olumlu cevap vererek yardım edeceğine dair söz vermişti.

Bu arada iki Bizans veliahtı (II. Basileios ve VIII. Kostantinos) Adududdevle ile mektuplaşıp onu kendilerinden yana bir politika izlemeğe ikna etmeğe çalışmışlardı. Gerçekten Adududdevle devlete karşı gelmiş olan birisini desteklemekten çok bu iki genç veliaht ve imparator adaylarını desteklemeyi daha uygun görerek Verd er-Rûmî'yi desteklemekten vaz geçmişti. Adududdevle o sıralarda kendisine Diyârbekir'de niyâbet etmekte olan bölgenin valisi Ebû Ali et-Temîmî ile mektuplaşıp Verd er-Rûmî ve adamlarını tutuklatmasını emretmiş, Ebû Ali et-Temîmî de bunları tu-

tuklatmak için çeşitli hile ve tuzaklar kurmaya başlamıştı. Nihayet durumu öğrenen Verd'in adamları kumandanları etrafında toplanıp ona şöyle demişlerdi: «İmparator adayları olan bu iki veliaht Adududdevle ile bizim aleyhimizde mektuplaşmışlardır. Onu kendi taraflarına çekmek için bir hayli mal ve para gönderececkleri de şüphesizdir. O zaman Adududdevle bizi yakalarsa onlara teslim eder. En iyisi biz yine Rum diyarına geri dönüp imparatorlar ile sulh yapma imkânı arayalım; eğer buna imkân olmazsa yine gücümüz nisbetince savaşa girer mücadelemize devam ederiz; zafer elde edersek ne âlâ, yoksa yine şerefimizle ölüp gideriz.»

Verd er-Rûmî ise şöyle demişti: «Bu dedikleriniz isabetli bir görüş eseri değildir. Biz Adududdevle'den iyilikten başka bir şey görmedik. Bizim hakkımızda ne düşündüğünü iyice öğrenmeden çekip gitmemiz pek de uygun düşmez.» Verd er-Rûmî (Bardas Skleros)'nin bu sözleri üzerine adamlarından çok kimse ayrılıp gitmiş, Ebû Ali et-Temîmî ise onu yakalayabilme tamahına düşmüştü. Ebû Ali, Verd'e yazdığı mektubunda yanına davet etmiş, Verd er-Rûmî de bu daveti kabul ederek Ebû Ali et-Temîmî'nin yanına varmıştı. Verd Ebû Ali'nin yanına ulaştığında Ebû Ali onu, çocuğunu, kardeşini ve adamlarından bir kısmını tutuklatıp Meyyâfârikîn'de hapse atmış, sonra onları Bağdâd'a göndermişti. Verd er-Rûmî ve adamları 370 yılında tutuklanmış ve Bağdâd'da hapse atılarak ileride zikredeceğimiz gibi, Allah çıkmalarını nasip ettiği ana kadar, Bağdâd'da hapiste kalmışlardı.

Adududdevle'nin Bağdâd'ı İmar Etmesi

Adududdevle arka arkaya kopup gelen bir çok çarpışma, fitne ve karışıklıkların etkisiyle harabe haline dönüşmüş Bağdâd'ı tekrar baştan imar etti. Şehrin mescitlerini, çarşı ve pazarlarını yeni baştan restore ettirdi. Ayrıca cami imamlarına, müezzinlerine, caminin çevresinde yaşayan ve ilimle uğraşan ilim adamları ve Kur'an hocalarına, kimsesiz ve fakir durumda olanlara maaşlar bağlattı. Ayrıca evleri yıkılmış kimselerin imkân sahibi olanlarına evlerini ve diğer mülklerini restore ve imar etmelerini emretti. Diğer taraftan tamamen çökmüş ve kapanmış nehirlerin kanallarını açtırarak tekrar mecralarına soktu. Hacılara uygulanan bütün vergi ve rüsûmu kaldırarak Irak'tan Mekke-i mükerreme'ye kadar uzanan yolu tamir ettirip rahatlıkla ulaşımı sağlamağa çalıştı. Mekke ve Medîne'de gerek Harem-i Şerîf, gerekse Ravza-i Mutahhara'nın etrafında yaşayan kimsesiz ve mücâvirlere paralar dağıtarak onlara maaşlar bağlattı ve Mekke ile Medîne'nin ileri gelen kimselerine de ihsanlarda bulundu. Adududdev-

le aynı faaliyetlerini Hz. Ali ve Hüseyn'in kabirlerini restore ettirmek suretiyle sürdürdü. İşte bu dönemde Bağdâd halkı tamamen huzura kavuşmuştu. Adududdevle fakîh, muhaddis, mütekellim, müfessir, nahiv âlimi, şair, nesep ilmiyle uğraşan, tabip, matematikçi ve mühendislerin hepsine maaşlar bağlattı. Bütün bu yaptığı iyiliklerin yanında Hristiyan olan veziri Nasr İbn Hârûn'un Bağdâd'da kilise ve manastır inşa ettirmesine müsaade etmiş ve Hristiyanların da fakirlerine maaşlar bağlatmıştı.

Hasneveyh el-Kürdî'nin Ölümü

Bu yılda Hasneveyh b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Berzîkânî Sermâc'ta vefat etti. O, «el-Berzenlyye» diye adlandırılan aşiretin emîri ve kumandanı olup Ahmed'in oğulları Vendâd ve Gânim adında iki dayısı vardı. Bunların ikisi de «Ayşâniyye aşireti» diye bilinen Kürt aşiretinin iki emîri idiler. Bu iki Kürt emîri Dinever, Hemedân, Nihâvend, es-Sâmağân ile Âzerbeycân'dan Şehrizûr'a kadar uzanan bölgeyi elli yıl müddetle hakimiyetleri altında tutmuşlardı.

Vendâd ve Gânim'in her biri binlerce insanı komutaları altında toplanmışlardı. Gânim 350 yılında vefat etmiş, yerine oğlu Ebû Sâlim Deysem b. Gânim geçip kaleleri Kasnân'da hakimiyetini sürdürmüştü. Deysem'in buradaki hâkimiyeti Büveyhî veziri Ebû'l-Feth İbnü'l-Âmid tarafından elindeki Kasnân, Gânimâbâd ve benzeri kalelerin alındığı güne kadar sürdürmüştü.

Gânim'in kardeşi Vendâd da 349 yılında vefat etmiş, yerine oğlu Ebû'l-Ganâim Abdülvahhâb aşiretin başına geçmişti. Ebû'l-Ganâim eş-Şâzenhânlar tarafından esir edilip Hasneveyh'e teslim edildiği güne kadar emîrliğini sürdürmüştü. Hasneveyh onu teslim alınca elindeki bütün kalelerine ve mallarına el koymuştu. Hasneveyh son derece gayretli bir kimse olup mazbut bir hayata sahipti. İyi bir yönetici olduğu gibi işlerini ve yönetimini tam bir otorite ile yürütmekte idi. O, adamlarını her türlü kötülükten ve yanlış davranışlara girmekten alıkoymuştu. Hasneveyh Sermâc Kalesi'ni simetrik şekillerde kesilmiş taşlarla inşa ettirdiği gibi aynı tarz üzerine Dînever'de bir cami yaptırmıştı. Mekke ve Medîne halkına büyük infaklarda bulunmuş, bu yılda vefat edene kadar da başkalarına iyilikle davranmasını sürdürmüştü. Ancak Hasneveyh'in ölümü üzerine çocukları dağılmış, birbirlerinden ayrılmışlardı. Hasneveyh'in Ebû'l-Alâ, Abdurrezzâk, Ebû'l-Necm Bedr, Âsım, Ebû Adnân, Bahtiyâr ve Abdülmelik adındaki çocuklarından bazıları Fahrüddevle'nin, bazıları da Adududdevle'nin yanına gitmişlerdi.

Hasneveyh'in oğullarından Bahtiyâr, babasının kalesi olan Sermâc'ta kalmış, bütün mal ve zahireleri elinde tutmuştu. O, Adududdevle ile mektuplaşarak itaatine girdiğini bildirdikten bir müddet sonra tavrını değiştirmiş ve Adududdevle'ye karşı gelmişti. Bunun üzerine Adududdevle Sermâc'a bir askeri birlik göndererek Bahtiyâr'ı kuşatmış ve kaleyi diğer kardeşlerinin ellerindeki kalelerle birlikte ele geçirmişti. Adududdevle, Hasneveyh'in evlâdından Ebû'n-Necm Bedr'i seçerek onu askerlerle desteklemiş ve bu yöreyi onun emrine vermişti. Ebû'n-Necm Bedr, son derece akıllı bir kişi olup bütün yöredeki Kürtleri hakimiyeti altına toplamış ve yönetimini sürdürmüştü.

Adududdevle'nin Kardeşi Fahrüddevle Üzerine Yürümesi ve Elindeki Topraklarını Alması

Bu yılda Adududdevle el-Cibâl bölgesine yürüyerek buraları hakimiyeti altına aldı.

Bahtiyâr b. Muizzüddevle Rüknüddevle'nin ölümünden sonra amcası oğlu Fahrüddevle ile mektuplaşarak Adududdevle'ye karşı birleşmelerini teklif etmiş, Fahrüddevle de bu teklifini kabul ederek ikisi Adududdevle'ye karşı bir ittifak kurmuşlardı.

Adududdevle bu durumu daha evvel haber aldığı halde hiç sesini çıkarmayıp düşündüklerini gizli tutmuştu. Çevrede bulunan Ebû Tağlib b. Hamdân, Bahtiyâr ve benzeri düşmanlarını bertaraf ettikten ve Hasneveyh b. el-Hüseyin el-Kürdî'nin vefatından sonra kardeşleri ile aralarının düzeleceğini zannetmişti. Bu olaylardan sonra Adududdevle kardeşleri Fahrüddevle ile Müeyyeddüddevle'nin yanı sıra çevre emîrlilerinden Kâbûs b. Veşmgîr'e mektuplar yazarak onlarla haberleşmişti.

Adududdevle kardeşi Müeyyedüddevle'ye yazdığı mektubunda kendisine karşı olan itaatinden dolayı teşekkür ediyordu. Gerçekten Müeyyedüddevle ağabeyi Adududdevle'ye karşı itaatkâr olup hiç bir konuda ona karşı gelmiyordu.

Diğer kardeşi Fahrüddevle'ye yazdığı mektupta ise serzenişte bulunarak onu kendisine itaat etmeğe davet ediyor ve onu ilzam edecek delilleri ileri sürüyordu.

Kâbûs b. Veşmgîr'e yazdığı mektupta da aralarında daha evvel aktedilmiş bulunan anlaşmalara riayet etmesini tavsiye ediyordu.

Fahrüddevle ağabeyine yazdığı cevapta son derece kaba davranıp kendisinden daha yaşlı olduğunu, hakimiyet alanının daha geniş ve babası tarafından veliahtliğe seçildiğini unutmuş bir tavır içine girmişti.

Kâbûs b. Veşmgir de cevabi mektubunda rakip bir hükümdar tavrını takınmıştı. Adududdevle'nin kardeşlerine ve Kâbûs'a gönderdiği elçi, yakın adamlarının ileri gelenlerinden Haşâde (1) adında birisi idi. Bu elçi Fahrüddevle'nin yanına vardığında adamlarını Adududdevle'ye itaat etmeleri hususunda ikna etmeğe çalışmış, onlara çeşitli iktaların verileceğini taahhüt etmişti. Nihayet mektupları götürüp çeşitli görüşmelerde bulunan elçi geri dönünce Adududdevle el-Cibâl bölgesine gidip buradaki işlerini yoluna koymak üzere Bağdâd'dan hareket etti. Adududdevle Bağdâd'dan arka arkaya ordularını çıkarıp bölgeye sevketmişti. Bu orduların ilkinin başında Ebû'l- Vefâ, ikinci ordunun başında Haşâde, üçüncü ordunun başında da Ebû'l-Fetih el-Muzaffer b. Muhammed bulunuyordu. Bu ordular arka arkaya hareket etmiş, Adududdevle'nin kendisi de bu orduların hareketi sırasında Bağdâd'ın dışında konaklamıştı.

Adududdevle Bağdâd'dan hareketinden kısa bir müddet sonra ordularının Hemedân'a girdiği ve kardeşi Fahrüddevle ile Hasneveyh el-Kürdî'nin reâyâsından büyük kalabalıkların emân dilediklerini müjdeleyen haberleri almıştı. Bu arada da kardeşi Fahrüddevle'nin veziri olan Ebû'l-Hasan Übeydullah b. Muhammed b. Hamdeveyh yanında ileri gelenlerden kalabalık bir grup ile birlikte Adududdevle'ye gelip bağlılığını bildirmiş ve emân dilemişti. Böylece Fahrüddevle'nin yönetimi tamamen çözülmüş bulunuyordu. Hemedân'da bulunan Fahrüddevle amcasının oğlu Bahtiyâr'ın başına gelenleri ve öldürülmesini hatırlayınca ağabeyi Adududdevle'den korkmuş ve hemen Hemedân'ı terkederek Deylemîlerin ülkesine kaçmıştı. Oradan Cürcân'a kaçan Fahrüddevle, Şemsü'l-meâlî Kâbûs b. Veşmgir'in yanına gidip ona iltica etmişti. Kâbûs onu himayesine alarak düşündüğünden de fazla mal ve para takdim edip hakimiyeti altındaki topraklarda ortak etmişti.

Adududevle böylece Fahrüddevle'nin elinde bulunan Hemedân, Rey ve her iki şehir arasındaki toprakları tamamen hakimiyeti altına alıp diğer kardeşi Müeyyedüddevle'ye teslim etmiş ve onu bütün bu bölge şehirlerinde kendisine nâib olarak tayin etmişti. Rey'de konaklayan Adududdevle bütün buraları tamamen yönetimi altına almış bulunuyordu.

Adududdevle daha sonra Hasneveyh el-Kürdî'nin ülkesine doğru yürüyüp önce Nihâvend'e, sonra Dinever'e gelip buraları ele geçirmiş ve Sermâc Kalesi'ni içinde bulunan muazzam miktardaki mal ve zahirelerle birlikte zaptetmişti. Adududdevle Sermâc ile birlikte Hasneveyh'in bir çok

(1) veya Harâşâde. Hatta diğer nüshalarda «Hâdşâh» veya «Haradşah» şeklinde kaydedilir. (Çeviren).

kalesini de ele geçirmiş bulunuyordu. Ancak tam bu sıralarda bir sar'a hastalığına tutuldu. Bu seferi sırasında Musul civarında ilk defa belirtilerini gösteren bu sar'a hastalığını önce gizlemişti. Bu hastalığın yanı sıra Adududdevle'de bir unutkanlık meydana gelmişti, bir hayli düşündükten sonra unuttuklarını hatırlamağa çalışıyordu. Aynı şekilde bu durumunu da etrafındakilerden gizlemişti. İşte hiç kimseye ebedî kalmayacak olan dünya hayatı budur.

Hasneveyh el-Kürdî'nin çocukları Adududdevle'ye gelmiş, o da bunlardan Abdürrezzâk, Ebû'l-Alâ ve Ebû Adnân'ı yakalatmış, Hasneveyh'in diğer oğlu Bedr'e de iyiliklerde bulunarak hil'at giydirmiş ve bütün Kürd diyârını emrine vermişti.

Buraya kadar anlattıklarımız Ebû Ali b. Miskeveyh'in «Tecâribu'l-Ümem» adlı eserindeki bilgilerdi.

Adududdevle'nin Hakkârî ve Çevresini Ele Geçirmesi

Bu yılda Adududdevle Musul'a bağlı Hakkârî ve çevresine kapanmış bulunan Kürtler üzerine asker sevketti. Bu giden askerler Kürtlere hücum edip kalelerini muhasara altına almış ve bu muhasaralar bir hayli uzun sürmüştü.

Bu kalelerde muhasara altında tutulmuş bulunan bölge Kürtleri kışın yaklaşmasından dolayı kar yağmasını beklemeğe koyulmuşlardı. Kar yağdığında kendilerini muhasara eden askerlerin mutlaka çekip gideceklerini biliyorlardı. Fakat Cenâb-ı Allah'ın bir takdiri olarak o yıl karların normal mevsiminde yağması gecikmişti. Böylece muhasara altında bulunan Kürt aşiretleri Adududdevle'nin askerlerinden emân istemişler ve bu istekleri kabul edilmişti. Kendilerine emân verilen Kürtler bu kaleleri teslim etmiş ve Adududdevle'nin askerleriyle birlikte Musul'a kadar götürmüşlerdi. Bu Kürtler bulundukları yerlerden alınıp götürüldükten bir gün sonra bölgeye kar yağmaya başlamıştı.

Adududdevle'nin kumandanı bu Kürtlere verdiği emânı ve sözü tutmayarak Ma'lasâya'dan Musul'a kadar uzanan beş fersahlık yolun her iki tarafında kurduğu darağaçlarında hepsini astırmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Fâtımî halifesi el-Azîz Billâh'ın gönderdiği elçi Adududdevle'ye varmış ve ona mektuplar takdim etmişti.

Yine yılda Adududdevle, Alevî Muhammed b. Ömer'i tutuklatıp Fars bölgesine göndermişti. el-Mutahhar'ın ölümünden evvel Muhammed İbn Ömer hakkında söylediği bazı sözler üzerine Adududdevle ona karşı kin tutmuş ve onu tutuklatmıştı. Ayrıca Kûfe'ye adam gönderip buradaki mallarına el koydurmuştu. Gerçekten Muhammed b. Ömer'in Kûfe'de bir hayli ve sayılmayacak kadar mal, para, silâh ve yiyecek maddeleri vardı. Sonra Adududdevle kardeşi Ebû'l-Feth Ahmed'i görevlendirip onu hacc emîrliğine tayin etmişti.

Bu yılda Aduddevle ile Abbâsî halifesi et-Tâî' Lillâh arasında bir ülfet ve yakınlık meydana gelmiş, et-Tâî' Lillâh Adududdevle'nin kızıyla evlenmişti. Adududdevle'nin böyle bir evliliği istemesinin sebebi, bu evlilikten doğacak bir oğlan çocuğunu hilafete veliaht olarak tayin ettirmeyi düşünmüş olmasıydı. Böylelikle kendilerinin nesebinden birinin hilâfete geçmesini sağlamak istiyordu. Bu evlilik için yüz bin dinarlık mehir takdir edilmişti.

Bu yılda Şîrâz'da Müslümanlar ile Mecûsîler arasında çarpışmalar meydana gelmiş, bu çarpışmalar sırasında Mecûsîlerin evleri yağmalanmış, bir hayli hırpalanmış ve hatta onlardan bir grup öldürülmüştü. Bunu haber alan Adududdevle bu isyanı çıkaran ve karışıklıklara sebep olan Mecûsîler üzerine asker gönderip onları dövdürmüş ve cezalandırılmaları için gereken her vasıtaya baş vurulmuştu.

Aynü't-Temr'de bulunan ve burayı elinde tutan Dâbbe b. Muhammed el-Esedî bölgede her türlü eşkiyalık, hırsızlık ve yol kesiciliği yapıp duruyordu. Bunun için Adududdevle Dâbbe b. Muhammed el-Esedî üzerine asker sevketmiş, Dâbbe askerlerin kendisini kuşattığı âna kadar gelişlerinin farkına varmamıştı. Kuşatıldığını gören Dâbbe birden çoluk çocuğunu ve her şeyini yüz üstü bırakarak tek başına kaçıp gitmiş, malları, paraları ve çoluk çocuğu Aynü't-Temr ile birlikte ele geçirilmişti. Dâbbe el-Esedî, daha evvel Hz. Hüseyin (r.a.)'in kabrini yağmalattığı için cezalandırılmıştı.

Bu yılda Adududdevle Şerîf el-Radî'nin babası olan nakîb Ebû Ahmed el-Hüseyn el-Mûsevî ile kardeşi Ebû Abdullah ve Kâdî el-Kudât Ebû Muhammed'i tutuklatarak Fars bölgesine göndermişti. Adududdevle Kâdî el-Kudâtlığa o sıralarda Fars bölgesinde ikamet edip gayet yaşlı birisi olan Ebû Sa'd Bişr el-Hüseyn'i tayin etmiş, o da Bağdâd kadılığını deruhte etmek üzere birisini nâip olarak görevlendirmişti.

Yine bu yılda meşhur mutasavvıflardan, sûfî ve zâhid birisi olup daha evvel Bağdâd'dan Şâm diyarına göç etmiş bulunan Ebû Abdulah Ahmed b. Atâ b. Ahmed Muhammed b. Atâ er-Rûzbârî Akka civarında vefat etmişti.

Bu yılın zilhicce (980 haziran-temmuz) ayında **Sahih-i Müslim**'i İbn Süfyân'dan rivayet eden zâhid ve âbid Ebû Ahmed Muhammed b. İsâ b. Amreveyh el-Celûdî seksen yaşında iken vefat etmiş ve Nisâbûr'da el-Hîre mahallesinde defnedilmişti.

«el-Mücmel» ve benzeri eserlerin müellifi olan büyük dil âlimi Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerriyyâ b. Fâris de bu yılda vefat etti. O aynı zamanda şairdi. Vefatından evvel şu iki beyti söylemişti:

«Gizliliklerimi, bilinen her şeyimi,
ve günahlarımı bilen Sensin Allah'ım.
Bu günahlarımı itiraf eden ben mü'min kulunu,
Bu imân ve ikrarım için affet Allahım.»

Bu yılın şevval (980 nisan-mayıs) ayında tabip Ebû'l-Hasan Sâbit b. İbrâhim el-Harrânî es-Sâbî vefat etmişti. Son derece iyi ve mesleğini bilen bir tabip olan Ebû'l-Hasan 283 (895) yılında Rakka'da doğmuştu.

SEKİZİNCİ CİLDİN SONU